

III. ULUSLARARASI AVRASYA MULTIDİSİPLİNER ÇALIŞMALAR KONGRESİ

**4-7 Nisan 2019
Gaziantep – Türkiye**

Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Editör

**Doç. Dr. Ümran TÜRKYILMAZ
Atabek MOVLYANOV**

ISBN- 978-605-7878-59-4

III. Uluslararası AVRASYA
Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
4-7 Nisan 2019 / Gaziantep - Türkiye

Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Editör

Doç. Dr. Ümran TÜRKYILMAZ
Atabek MOVLYANOV

İKSAD YAYINEVİ®

(TC. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINEVİ RUHSAT NUMARASI: 2014/31220)
TÜRKİYE

TR: +90 342 606 06 75 USA: +1 631 685 0 853

E-mail: info@iksad.com

www.iksad.org www.iksadkongre.org

Bu kitabın tüm hakları İKSAD Yayınevi'ne aittir.
Yazarlar etik ve hukuki olarak eserlerinden sorumludurlar.

Iksad Publications - 2019©

Yayın Tarihi: 01.05.2019

ISBN – 978-605-7878-59-4

KONGRE ID

KONGRE ADI

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi

TARİH ve YER

4-7 Nisan 2019 – Gaziantep - Türkiye

ORGANİZATÖR

İktisadi Kalkınma Ve Sosyal Araştırmalar Derneği
Gaziantep Üniversitesi

Kongre Onursal Başkanı

Prof. Dr. Ali GÜR

Düzenleme Kurulu Başkanı

Prof. Dr. Osman ERKMEN

ULUSLARARASI KATILIMCILAR

Dr. Özlem ÖZDİNÇ - *New Zealand*

Doç. Dr. Masa-Aki IKEDA – *Japan*

Lect. Bilal Qasim - *Iraq*

Arş. Gör. Bahar KARAMAN - *KKTC*

Алиева Динара Карыповна - *Kırgızistan*

PhD. Gunay ABDİYEVA-ALİYEVA – *Republic Azerbaijan*

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Mustafa TALAS – Niğde Ömerhalisdemir University
- Prof.Dr. Bestami DALKILIÇ - Gaziantep University
- Prof.Dr. Mehmet SÖNMEZ- Gaziantep University
- Prof.Dr. Mustafa YILMAZ - Gaziantep University
- Prof. Dr. Akbar VALADBİGİ – Urumiye University
- Prof. Dr. Sarash KONYRBAYEVA – Kazak State University
- Doç.Dr. Sibel DEMİR KANMAZALP - Gaziantep University
- Doç.Dr. Halil İbrahim KURT - Gaziantep University
- Doç.Dr. Ahmet Mete VURAL - Gaziantep University
- Doç. Dr. Sehrane KASIMI – Azerbaycan Milli Glimler Akademisi
- Doç.Dr. Şenay GÖRÜCÜ YILMAZ - Gaziantep University
- Dr. Recep BİNDAK - Gaziantep University
- Dr. ZHI Huang- Minzu University of China
- Dr. Aykar Tekin BOZKURT- Gaziantep University
- Dr. Canan BİRİMOĞLU OKUYAN - Hatay Mustafa Kemal University
- Dr. Fatma -ALBAK YALINIZ - Gaziantep University
- Dr. Hamza Malik OKUYAN - Mustafa Kemal University
- Dr.Serkan GÜRGÜL - Gaziantep University
- Dr. Dilan Canan ÇELİKEL- Gaziantep University
- Dr. Hüseyin ÖZDEMİR - Gaziantep University
- Dr. Elena TINIKOVA - Russian Academy of Sciences
- Dr. Ahmet Sarper BOZKURT - Gaziantep University
- Dr. Hicran UZUN KARKA - Gaziantep University
- Dr. Orhan ECEMİŞ - Gaziantep University
- Dr. Gül EKİNCİ - Gaziantep University
- Dr. Saliha EMRE DEVECİ - Gaziantep University
- Dr. Orhan ECEMİŞ - Gaziantep University
- Dr. Eser ÖZKEKLİKÇİ - Gaziantep University
- Dr. Hüseyin ÖZDEMİR - Gaziantep University
- Dr. MA Yuzhong – Renmin University
- Dr. Orhan ECEMİŞ - Gaziantep University
- Dr. Elif ŞENEL - Gaziantep University
- Dr. Ebru HOSRAFOĞLU ÇORUH - Gaziantep University
- Dr. Nazan KALEBEK AVCIOĞLU - Gaziantep University
- Dr. Üyesi Özcan DEMİR - Gaziantep University
- Dr. Hacer HASDEMİR - Gaziantep University
- Dr. Ceren YILDIRIM - Gaziantep University
- Dr. Gökçe ÖZDEMİR - Gaziantep University
- Dr. Deniz VURUŞKAN - Gaziantep University
- Dr. Esin SARIOĞLU - Gaziantep University
- Dr. Nilay GÜRBÜZ - Gaziantep University
- Menekşe MERİÇ AVŞAR - Gaziantep University

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Kongre Programı

KONGRE TARİHLERİ : 4-7 Nisan 2019 / Gaziantep
KONGRE YERİ : Gaziantep Üniversitesi
KONGRE ONURSAL BAŞKANI : Prof. Dr. Ali GÜR
KONGRE AÇILIŞI : 5 Nisan 9⁰⁰-10⁰⁰

Kongre Hakkında
Başvurulan Bildiri Sayısı : 323
Red Edilen Bildiri Sayısı : 34
Kabul Edilen Bildiri Sayısı : 289
Katılımcı Sayısı : 431
Katılımcı Ülkeleri : Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan, Irak, Yeni-Zelanda, KKTC, Japonya

Kongre Kuralları

- Program bilimsel DİSİPLİN'ler gözetilerek hazırlanmıştır. Lütfen programı dikkatlice kontrol ediniz. Programda çalışmanıza ilişkin eksiklik/hata olduğunu düşünüyorsanız en geç 22 Mart 2019 tarihine kadar avrasyazirvesi@gmail.com adresi ile iletişime geçiniz. Programın yoğunluğu sebebiyle değişiklik taleplerinin karşılanamayacağını özellikle belirtmek isteriz
- Her bir sunum için ayrılan süre 10 dk'dır. **Bir yazarın birden fazla sunumu varsa her bir sunum için en çok 8-10 dk.** Kullanabilir. Lütfen sürenizi aşmamaya özen gösteriniz
- Oturumun başlatılması, sunum sıralamasının belirlenmesi, soru cevap alınması, ara verilmesi oturumun kapatılması ve oturuma ilişkin tüm hususlarda Kongre Tüzel Kişiliği'ni temsilen **Oturum Başkanları TAM YETKİLİDİR**
- Katılım belgeleri, oturum sonunda Oturum Başkanları tarafından teslim edilecektir
- Kongre özet ve tam metin kitapları, kongre takviminde belirtilen süre içerisinde yayınlanacaktır
- Diğer yayın alternatifleri için kongre sonrasında ayrıca bilgilendirme mesajı gönderilecektir
- Kongreyle ilgili her konuda düzenleme ve yürütme kurulu üyelerimiz ile koordinatörlerimizin sizlere hizmet etmekten kıvanç duyacağını ayrıca belirtmek isterim.

Çok değerli çalışmanızla kongremize katılarak katkıda bulunduğunuz için yürekten teşekkür ederim.

Düzenleme Kurulu Başkanı:
Prof. Dr. Osman ERKMEN

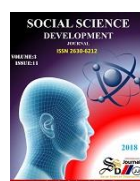
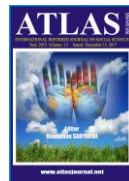

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH		POSTER SUNUMLARI	SALON MAVERA
05.04.2019-06.04.2019			
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK	
	Dr. Öğr. Üyesi Nurcan VARDAR YEL Öğr. Gör. Handan TANYILDIZI	FONKSİYONEL GIDALARIN SAĞLIĞIN GELİŞTİRİLMESİ VE HASTALIKLARIN ÖNLENMESİNDEKİ ROLLERİ	
	Öğr. Gör. Handan TANYILDIZI Dr. Öğr. Üyesi Nurcan VARDAR YEL	ASSESSMENT OF AWARENESS ON NATURAL AND ARTIFICIAL RADIATION SOURCES AMONG TURKISH COMMUNITY	
	Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk CİHAN Arş. Gör. Büşra ZENCİRCİ Doç. Dr. İbrahim ERKUTLU Prof. Dr. İbrahim H. GÜZELBEY	INTRACRANIAL ANEVİZİMLERDE DAMAR DUVARININ FARKLI HEMATOKRİT DÜZEYLERİNDEKİ HEMODİNAMİK DEĞİŞİMLERE YANITININ HESAPLAMALI AKIŞKANLAR DİNAMİĞİ İLE İNCELENMESİ	
	Yavuz Selim TOKSÖZ Arş. Gör. Dr. İbrahim Ethem ÖZYİĞİT Öğr. Gör. Dr. Çiğdem BİLEN Prof. Dr. Emine KARAKUŞ	BAZI METALLERİN TXNHCH ₂ COOH - BSA KOMPLEKSİ İLE ETKİLEŞİMİNİN FLORESANS EMİSYON SPEKTROSKOPİ YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ	
	Uzm. Canan BULUT KORKMAZ Öğr. Gör. Agit Ferhat ÖZEL Öğr. Gör. Merve ZIVALI Öğr. Gör. Serkan SUGEÇTİ	TIBBİ SEKRETERLERİN ÖRGÜTSEL SİNİZM DÜZEYLERİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI	

Not: Sunum sıralaması, kahve arası verilmesi ve oturuma ilişkin tüm hususlarda Oturum Başkanı yetkilidir. ,
Katılım belgesi oturum sonunda oturum başkanı tarafından verilecektir
Birden çok sunumunuz varsa, 1. Sunum için en fazla 10 dk. Diğer sunumlarınız için en fazla 8 dk. süre kullanabilirsiniz.

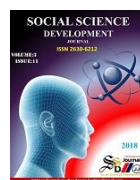
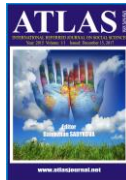

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH		OTURUM BAŞKANI	SALON
05.04.2019 CUMA / 10 ⁰⁰ -12 ⁰⁰		Doç. Dr. Harun ŞAHİN	MAVERA -1
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK	
	Prof. Dr. Hüsnüye ÖRS Afet ÇAĞAY	YAVAŞ ŞEHİR SEFERİHİSAR'IN YERLİ TURİSTLER TARAFINDAN ALGILANAN YAVAŞLIK DÜZEYİ	
	Prof. Dr. Hüsnüye ÖRS Ayşe ATABEY	TÜKETİCİLERİN İNTERNETTEN SATIN ALMA KARAKTERİSTİKLERİNİN İNCELENMESİ	
	Prof. Dr. Hüsnüye ÖRS Enas ABUZİD	CONSUMERS' PERCEPTIONS OF INTERNATIONAL LEADERS' IMAGE: EMPIRICAL RESEARCH	
	Arş. Gör. Dr. Yılmaz Onur ARI Prof. Dr. Adem KALÇA	GÜRCÜ DÖNGÜSEL GÖÇÜNÜN DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ'NDEKİ EKONOMİK ETKİLEŞİMİ ÜZERİNE GÖZLEMLER	
	Zafer ASYA Doç. Dr. Uğur SİVRİ	SOSYAL HARCAMALAR ve GDP ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN UYGULAMALI BİR ANALİZ	
	Doç. Dr. Harun ŞAHİN Recep ÇİNKİLİNÇ Hamdi AYYILDIZ	ORTAÇAĞDA ROMA İMPARATORLUĞU LONCALARI HAKKINDA BAZI TESPİTLER	
	Doç. Dr. Harun ŞAHİN Recep ÇİNKİLİNÇ Hamdi AYYILDIZ	AVRUPA'DA BİRLİK VE BÜTÜNLEŞME HAREKETLERİ: HANSA BİRLİĞİ	
	Öğr. Gör. Hamdi AYYILDIZ Öğr. Gör. Mustafa Hakan ŞİMŞEK Öğr. Gör. Ömer BÜYÜKBAŞ	STK'LARIN SORUN ÇÖZME BECERİLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ ÜZERİNE İNCELEME	
	Prof. Dr. Arif ÖZSAĞIR Öğr. Gör. Hamdi AYYILDIZ	SPEKÜLAYON GÜDÜSÜ İLE PARA TALEBİNİN TEORİK ALTYAPISINA DAİR İNCELEME	

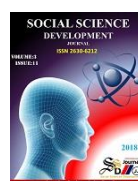
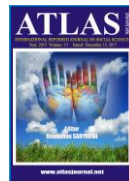

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH		OTURUM BAŞKANI	SALON
05.04.2019 CUMA / 10 ⁰⁰ -12 ⁰⁰		Doç. Dr. Mehmet MURAT	MAVERA-2
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK	
	Dr. Öğr. Üyesi Nurgül ÖZDEMİR Çiğdem SAYGI	YOĞUN BAKIM HASTALARINDA GÖRÜLEN ANKSİYETEDEN HEMŞİRELİK YAKLAŞIMI	
	Yücel YÜKSEL Doç. Dr. Melike ÖZER KESKİN	ARGÜMANTASYON TABANLI BİLİM ÖĞRENME (ATBÖ) YAKLAŞIMININ 9. SINIF BİYOLOJİ DERSLERİNDE KULLANIMI: ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ DENEYİMLERİ	
	Doç. Dr. Melike ÖZER KESKİN Dr. Öğr. Üyesi Özgür Ömer YILDIZ Esma AKSAKAL	TIP FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN ETİK KAVRAMINA İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI	
	Prof. Dr. Mustafa BALOĞLU Prof. Dr. Şahin KESİCİ Doç. Dr. Mehmet MURAT	KÜBLER ROSS'A GÖRE YAS AŞAMALARINI ENGELLİ ÇOCUĞA SAHİP AİLELERLE DANIŞMA İÇİN UYARLAMAK	
	Prof. Dr. Şahin KESİCİ Prof. Dr. Mustafa BALOĞLU Doç. Dr. Mehmet MURAT	ÇOCUKLARDA ÖFKE DUYGUSUNUN EVRİLMESİ VE ÖFKE DUYGUSUNUN DÜZENLENMESİ	
	Prof. Dr. Mustafa BALOĞLU Prof. Dr. Şahin KESİCİ Doç. Dr. Mehmet MURAT	TRAVMA SONRASI STRESE MÜDEHALEDE MOD TERAPİSİNİN KULLANIMI	
	Doç. Dr. Tamer KARADEMİR Dr. Öğr. Üyesi Enver DÖŞYILMAZ Cengizhan PAKYARDIM Mert KARADEMİR Suat Mehmet PAKSOY	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK ALGILARININ İNCELENMESİ	
	Doç. Dr. Tamer KARADEMİR Dr. Öğr. Üyesi Enver DÖŞYILMAZ Cengizhan PAKYARDIM Gül ÖZDEMİR	ENGELLİ ÇOCUKLARA YÖNELİK FİZİKSEL AKTİVİTELER HAKKINDA AİLELERİN GÖRÜŞ VE BEKLENTİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	
	Doç. Dr. Tamer KARADEMİR Cengizhan PAKYARDIM Mert KARADEMİR	TAEKWONDO SPORCULARINDA VÜCUT ALGISI İLE BENLİK SAYGISI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	

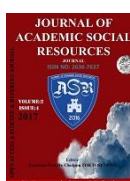
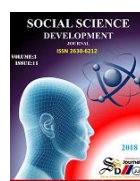
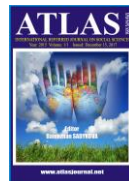

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH		OTURUM BAŞKANI	SALON
05.04.2019 CUMA / 10 ⁰⁰ -12 ⁰⁰		Dr. Öğr. Üyesi Şeyho Cem YÜCETAŞ	MAVERA-3
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK	
	Dr. Öğr. Üyesi Özgür Ömer YILDIZ	OPERE EDİLEN KÜÇÜK HÜCRELİ DIŞI AKCİĞER KANSERLİ KADIN OLGULARIN RETROSPEKTİF OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ	
	Dr. Öğr. Üyesi Hamit YILDIZ	SİSTEMİK SKLEROZ (SKLERODERMA) HASTALARINDA RİTÜKSİMAB TEDAVİSİNİN NÖTROFİL/LENFOSİT ORANI VE SİSTEMİK BULGULAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ	
	Op. Dr. Onur Olgaç KARAGÜLLE	EV BAKIM HİZMETLERİ KAPSAMINDA PERKUTAN GASTROENTEROSTOMİLİ HASTALARIN YÖNETİMİ DENEYİMİ	
	Dr. Öğr. Üyesi Nevhiz GÜNDOĞDU	H ₁ N ₁ POZİTİF HASTALARIMIZ VE BÖBREK FONKSİYONLARI	
	Dr. Öğr. Üyesi Şeyho Cem YÜCETAŞ Prof. Dr. Mehmet Fuat TORUN	KAFA TRAVMASI SONRASI PNÖMOSEFAUS GELİŞEN HASTALARDA MENENJİTİN MORTALİTE ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	
	Arş. Gör. Dr. Çiğdem KARACA Dr. Öğr. Üyesi Nuray BOSTANCIERİ Prof. Dr. Mehmet YÜNCÜ Arş. Gör. Dr. Canan ÜNAL	DİYABETİN VASKÜLER KOMPLİKASYONLARININ WHARTON JÖLESİ MEZENKİMAL KÖK HÜCRE SAYILARINA ETKİLERİ	
	Dr. Murat CAN Dr. Serdar KOLUAÇIK Dr. Öğr. Üyesi Erkan BAHÇE Mehmet Akif OYMAK	KEMİK KIRIKLARININ TEDAVİSİNDE KULLANILAN LCP PLAKLARINDA KİLİTSİZ-KİLİTLİ VİDALARIN PLAK KIRILMASINA ETKİSİ SONLU ELEMANLAR ANALİZİ İLE ARAŞTIRILMASI	
	Dr. Öğr. Üyesi Murat KARAOĞLAN	INVESTIGATION OF ETIOLOGICAL FEATURES AND ASSOCIATED ABNORMALITIES IN CHILDREN WITH HYPERGONADOTROPHIC HYPOGONADISM	
	Dr. Öğr. Üyesi Murat KARAOĞLAN	TURNER SENDROMLU HASTALARDA Y MİKRODELESYON TARANMASI VE EŞLİK EDEN ANOMALİLERLE İLİŞKİSİNİN ARAŞTIRILMASI	
	Dr. Özlem ÖZDİNÇ	SEDENTARY AND LIGHTLY ACTIVE ADULTS' PERCEPTION OF MASSAGE: A DESCRIPTIVE STUDY	
	Öğr. Gör. Dr. Seydi YIKMIŞ	INVESTIGATION OF PHYSICOCHEMICAL CHANGES OF ULTRASOUND TREATED TRADITIONAL APPLE VINEGAR DURING STORAGE	

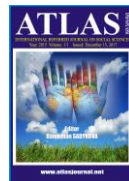

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH		OTURUM BAŞKANI	SALON
05.04.2019 CUMA / 10 ⁰⁰ -12 ⁰⁰		Prof. Dr. Medeni MASKAN	MAVERA-4
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK	
	R. A. İnci CERİT Assoc. Prof. Dr. Omca DEMİRKOL	INHIBITION OF ENZYMATIC BROWNING OF FRESH-CUT POTATOES BY THIOLS	
	Halide Bilge SARIGÜL	ANTEP FISTIĞI'NIN GASTRONOMİ ALANINDA KULLANIM ALANLARININ YAYGINLAŞTIRILMASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: ANTEP FISTIĞI REÇELİ ÖRNEĞİ	
	Işıl Aysel AÇIKGÖZ Prof. Dr. Osman ERKMEN	GAZİANTEP ÜZÜMLERİNDEN ELDE EDİLEN KIRMIZI ŞARAPLARIN pH VE ASİTLİK DEĞİŞİMİ	
	Işıl Aysel AÇIKGÖZ Prof. Dr. Osman ERKMEN	KIRMIZI ŞARAPLARDA FENOLİK BİLEŞİKLER VE OLUŞUMLARI	
	Seda CEYHAN Prof. Dr. Osman ERKMEN	BEYAZ ŞARAP FERMENTASYON SÜRECİ pH-ASİTLİK DEĞİŞİMİ	
	Seda CEYHAN Prof. Dr. Osman ERKMEN	BEYAZ ŞARAPTA FENOLİK BİLEŞENLER	
	Prof. Dr. Hüseyin BOZKURT Mehmet Önder YAYLAGÜL	ANTEP FISTIĞI ENDÜSTRİYEL ÜRETİM ATIĞI OLAN KIRMIZI DIŞ KABUKTAN DİYET LİFİ ÜRETİMİ	
	Ms. C. Zeynep Tuğba ÖZASLAN Prof. Dr. Şenol İBANOĞLU Prof. Dr. Esra İBANOĞLU	EFFECT OF OZONATION ON THERMAL PROPERTIES OF GUM ARABIC	
	Ms. C. Zeynep Tuğba ÖZASLAN Prof. Dr. Şenol İBANOĞLU Prof. Dr. Esra İBANOĞLU	EFFECT OF OZONATION ON VISCOELASTIC PROPERTIES OF GUM ARABIC	
	Ezgi SOĞANCI Prof. Dr. Medeni MASKAN	EXTRACTION OF MUCILAGE FROM OKRA	
	Prof. Ali Rıza TEKİN Şükran BÜLBÜL	AROMA PROFİLİNDEKİ DEĞİŞİMİNİN ANTEP FISTIĞININ RAF ÖMRÜNÜN BELİRLENMESİNDE KULLANILMASI	

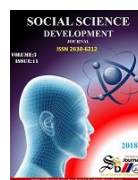
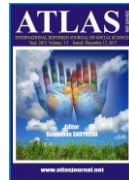

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH		OTURUM BAŞKANI	SALON
05.04.2019 CUMA / 10 ⁰⁰ -12 ⁰⁰		Prof. Dr. Sevil TOROĞLU	MAVERA-5
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK	
	Doç. Dr. Hayri BABA & Mustafa SEVİNDİK Doç. Dr. Hasan AKGÜL	MYXOMYCETES OF TURKEY; THE GENUS <i>Physarum</i> PERS	
	Doç. Dr. Hayri BABA & Mustafa SEVİNDİK Doç. Dr. Hasan AKGÜL	MYXOMYCETES OF TURKEY; THE GENUS <i>Reticularia</i> BULL	
	Öğr. Gör. Serkan SUGEÇTİ Prof. Dr. Ender BÜYÜKGÜZEL Prof. Dr. Kemal BÜYÜKGÜZEL	ENFEKSİYON HASTALIKLARININ PATOGENEZİNİN ARAŞTIRILMASINDA OMURGASIZ MODEL <i>Galleria Mellonella</i> (LEPIDOPTERA: PYRALİDAE)'NİN KULLANILMASI	
	Doç. Dr. Hayri BABA & Mustafa SEVİNDİK Doç. Dr. Hasan AKGÜL	THE GENUS <i>Symphytocarpus</i> ING & NANN.-BREMEK. (MYXOMYCETES) IN TURKEY	
	Doç. Dr. Hayri BABA Mustafa SEVİNDİK Doç. Dr. Hasan AKGÜL	THE GENUS <i>Paradiacheopsis</i> HERTEL (MYXOMYCETES) İN TURKEY	
	Prof. Dr. Mehmet Emin AYDIN Doç. Dr. Fatma BEDÜK & Prof. Dr. Senar AYDIN Buket BULUT	SULARDA FENOL KİRLİLİĞİ VE FENOL ARITIMINDA İLERİ OKSİDASYON YÖNTEMLERİNİN PERFORMANSI	
	Prof. Dr. Mehmet Emin AYDIN Doç. Dr. Fatma BEDÜK & Prof. Dr. Senar AYDIN Bahadır BULUT	MEYVE SULARINDA PESTİSİT KALINTILARI VE SAĞLIK RİSKİ	

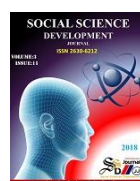
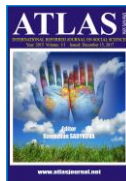

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH		OTURUM BAŞKANI	SALON
05.04.2019 CUMA / 12 ³⁰ -15 ⁰⁰		Prof. Dr. Gencay ZAVOTÇU	MAVERA-1
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK	
	Prof. Dr. Gencay ZAVOTÇU	ESERDEN MÜ'ESSİRE: KASİDE DER VASF-I İSTANBUL VE SİTÂYİŞ-İ SADR-I A'ZAM İBRAHİM PAŞA	
	Prof. Dr. Gencay ZAVOTÇU Yavuz TATLI	TÜRK EDEBİYATINDA HAMZANÂME VE DOKUZUNCU CİLDİN ÖZETİ	
	Öğr. Gör. Dr. Tolga BAYINDIR	BİR KÜLTÜR ÖZNESİ OLARAK AHMET HAMDİ TANPINAR	
	Dr. Öğr. Üyesi Abdulmuttalip İPEK	KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE KİRMÂN ŞEHİRİ VE ONUNLA İLGİLİ FARİSÎ BİR MECÂZ-I ÖRFÎ: ZİRE BE KİRMÂN	
	Nihat BIÇAK	HÜSN Ü AŞK'TA MİTOLOJİ	
	Öğr. Gör. Özay ŞEKER	JOSEPH CAMPBELL YÖNTEMİNE GÖRE "BEOWULF" DESTANININ İNCELENMESİ	
	Hüseyin CEVİZ Doç. Dr. Yakup POYRAZ	TAYYAR MAHMUT PAŞA VE BAHRİYYE KASİDESİ	
	Doç. Dr. Yakup POYRAZ Hüseyin CEVİZ	TAYYAR PAŞA'NIN ŞİİRDE YENİLİK ARAYIŞI VE RAMAZANİYE KASİDESİ	
	Dr. Öğr. Üyesi Osman TÜRK	"BAYTARNÂME"İNİN 2a-28a VARAKLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	
	Dr. Öğr. Üyesi Osman TÜRK	REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN "YEŞİL GECE" ROMANINDA BİRLEŞİK ZAMANLI EYLEMLERİN RİVAYETİ VE BİRLEŞİK ZAMANLI EYLEMLERİN ŞARTI ÜZERİNE TESPİTLER	

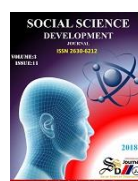
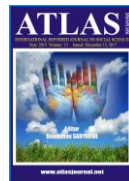

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH		OTURUM BAŞKANI	SALON
05.04.2019 CUMA / 13 ⁰⁰ -15 ⁰⁰		Dr. Öğr. Üyesi Alpaslan ALKIŞ	MAVERA-2
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK	
	Dr. Öğr. Üyesi Alpaslan ALKIŞ Halil GÜLER	HZ AİŞE'NİN NAMAZ HAKKINDAKİ RİVAYET VE GÖRÜŞLERİNİN ÖMER NASUHİ BİLMEN'İN BÜYÜK İSLAM İLMİHALİNE YANSIMASI	
	Dr. Öğr. Üyesi Alpaslan ALKIŞ Yahya BİLGİNER	MUKAYESELİ İSLAM HUKUKUNDA GEÇİCİ EVLENME ENGELLERİ	
	Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt POYRAZ	SELAHADDİN EYYUBÎ'NİN UNUTULMAZ LİDERLİĞİNDEKİ ETKENLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	
	Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt POYRAZ	EYYÜBÎLER DEVLETİ SULTANI EL-KÂMİL'İN (1218-1238) HAÇLILARLA MÜNASEBETİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	
	Oğulcan ARASAN Filiz YAĞCI Cem Sabutay TÜRKDÖNMEZ	POLİTİK VE EKONOMİK BAĞIMSIZLIK ÇERÇEVESİNDE AÇIK ENFLASYON HEDEFLEMESİNİN TÜRKİYE'DE UYGULANABİLİRLİĞİ	
	Öğr. Gör. İsmail YILMAZ	MODERN VERGİ İLE ZEKÂTIN AMAÇ VE İLKELER BAĞLAMINDA MUKAYESESİ	
	Dr. Öğr. Üyesi Fehmi SOĞUKOĞLU Muhammed Hakan ZENBİLCİGİL	İMAM-I RABBANÎ'NİN DÜŞÜNCESİNDE HAKK'A VUSLAT ARACI OLARAK ŞEVK	
	Dr. Öğr. Üyesi Fehmi SOĞUKOĞLU Ömer YOLALAN	SÛFİLERİN TASAVVUF'A DAİR ELEŞTİRİLERİ: KELABAZİ VE HÜCVİRİ ÖRNEĞİ	

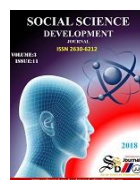
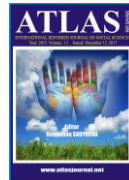

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH		OTURUM BAŞKANI	SALON
05.04.2019 CUMA / 12 ³⁰ -15 ⁰⁰		Doç. Dr. Özlem OVAYOLU	MAVERA-3
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK	
	Doç. Dr. Özlem OVAYOLU	KRONİK HASTALIKLAR VE SAĞLIK OKURYAZARLIĞI	
	Doç. Dr. Özlem OVAYOLU	SAĞLIK TEKNOLOJİSİ VE HEMŞİRELİĞE YANSIMALARI	
	Doç. Dr. Özlem OVAYOLU	HİPERTANSİYON YÖNETİMİNDE ÖNLENEBİLİR BİR DURUM: TUZ TÜKETİMİ	
	Eda SAPÇI Doç. Dr. Zeynep GÜNGÖRMÜŞ Dr. Öğr. Üyesi Elif BİLSİN	ÇOCUKLARDA AŞI UYGULAMASI SIRASINDA KULLANILAN EKSTERNAL SOĞUTMA VE TİTREŞİMİN AĞRI, KORKU VE ANKSİYETE ÜZERİNE ETKİSİ: RANDOMİZE KONTROLLÜ ÇALIŞMA	
	Nihal ANTEPLİ Dr. Öğr. Üyesi Elif BİLSİN Doç. Dr. Zeynep GÜNGÖRMÜŞ	YENİDOĞANLARDA TOPUK KANI ALIRKEN KULLANILAN TİTREŞİMİN AĞRI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: RANDOMİZE KONTROLLÜ ÇALIŞMA	
	Dr. Öğr. Üyesi Hadiye DEMİRBAKAN Prof. Dr. Aysen BAYRAM Prof. Dr. Celal AYAZ	POZİTİF KAN KÜLTÜRLERİNİN KLİNİK UYUMU	
	Arş. Gör. Sema KONATEKE Ozan KONATEKE	YARA İYİLEŞMESİNDE EPİDERMAL GROWTH FAKTÖR (EGF) ETKİSİ	
	Arş. Gör. Sema KONATEKE Ozan KONATEKE	CERRAHİDE KANIT TEMELLİ UYGULAMA: ERAS PROTOKOLÜ	
	Bahar YÖRÜK Dr. Öğr. Üyesi Semra ÇEVİK	SEZARYEN VE VAJİNAL DOĞUM YAPMIŞ ANNELERİN BEBEKLERİNE BAĞLANMA DURUMUNUN BELİRLENMESİ	
	Dr. Öğr. Üyesi Khandakar A. S. M. SAADAT Doç. Dr. Masa-Aki IKEDA	GENE-SILENCING EFFICIENCY DETERMINATION OF ARID3A IN OSTEOSARCOMA CELL LINES BY siRNA AND shRNA	
	Uzm. Dr. Mahir KOTUK	KRONİK OBSTRÜKTİF AKCİĞER HASTALIĞININ AKUT ALEVLENMESİNDE NÖTROPİL-LENFOSİT ORANININ PREDİKTİF DEĞERİ	

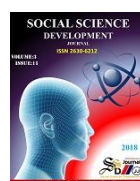
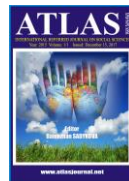

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH		OTURUM BAŞKANI	SALON
05.04.2019 CUMA / 12 ³⁰ -15 ⁰⁰		Assoc. Prof. Ömer Yavuz BOZKURT	MAVERA-4
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK	
	Dr. Öğr. Üyesi Erkan BAHÇE Cebrail ÖLMEZ & E. Hicret YILMAZ	CoCrMo MALZEMESİNDEN YAPILMIŞ FEMUR BİLEŞENİN FREZELENMESİNDE İŞLEME PARAMETRELERİNİN YÜZEY KALİTESİNE ETKİLERİNİN ARAŞTIRILMASI	
	Dr. Öğr. Üyesi Erkan BAHÇE Ender EMİR	DİZ EKLEM PROTEZLERİNDE KULLANILAN UHMWPE INSERT BİLEŞENİNDE MEYDANA GELEN AŞINMALARIN DİZ EKLEM SİMÜLATÖRÜ İLE İNCELENMESİ	
	Dr. Öğr. Üyesi Erkan BAHÇE Sarkis BOYACI	TERSİNE MÜHENDİSLİK YÖNTEMİ İLE DELME SONRASI OLUŞAN ÇAPAĞIN BOYUTLARININ BELİRLENMESİ	
	Muhammet Enver GÖKDEMİR Assoc. Prof. Ömer Yavuz BOZKURT Res. Assist. Özkan ÖZBEK	INFLUENCE OF WATER AGING ON VIBRATION DAMPING BEHAVIOR OF BASALT FIBER REINFORCED COMPOSITE LAMINATES	
	Muhammet Enver GÖKDEMİR Assoc. Prof. Ömer Yavuz BOZKURT Res. Assist. Özkan ÖZBEK	EFFECT OF HYDROTHERMAL AGING ON VIBRATION-DAMPING BEHAVIOR OF BASALT FIBER REINFORCED COMPOSITE LAMINATES	
	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Güven GÖK Dr. Öğr. Üyesi Ömer CİHAN Dr. Öğr. Üyesi Muhammet KARABAŞ Dr. Öğr. Üyesi İlker TEMİZER	DİZEL MOTORU YANMA ODASI ELEMANLARININ NADİR ELEMENT ZİRKONATLARI İLE KAPLANMASI	
	Dr. Öğr. Üyesi Aşlı ABDULVAHİTOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KILIÇ	RADYATÖRDE SOĞUTMA SIVISI OLARAK KULLANILAN NANOAKIŞKANLARIN ANALİTİK HİYERARŞİ PROSESİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ	
	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KILIÇ Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim DAL	FARKLI PLAKA HIZLARINDA NANOAKIŞKANLARIN VE ÇARPAN JETLERİN ISI TRANSFERİNE ETKİSİNİN SAYISAL İNCELENMESİ	
	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KILIÇ Dr. Öğr. Üyesi Aşlı ABDULVAHİTOĞLU	TiO ₂ -H ₂ O NANOAKIŞKANININ FARKLI PLAKA HIZLARINDA VE FARKLI ISI AKILARINDA ISI TRANSFERİNE ETKİSİNİN SAYISAL İNCELENMESİ	
	Öğr. Gör. Erdal ÖZTÜRK & Mustafa TAIFOR Lect. Bilal Qasim & Prof. Dr. Nihat YILDIRIM	EFFECTS OF GEAR PARAMETERS ON THE INJECTION MOLDING PROCESS OF PLASTIC GEARS	
	Mak. Müh. Can CİVELEK Doç. Dr. Tolga MERT	TAM OTOMATİK METAL İNERT GAZ KAYNAK YÖNTEMİ İLE ALÜMİNYUM ALAŞIMI YAKIT DEPOLARININ İMALATINDA KAYNAK PARAMETRELERİNİN MUKAVEMET ÜZERİNE ETKİLERİNİN İNCELENMESİ	

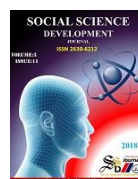
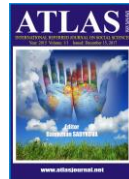

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH	OTURUM BAŞKANI	SALON
05.04.2019 CUMA / 12 ³⁰ -15 ⁰⁰	Dr. Öğr. Üyesi. Derya SÜRMEİİOĞLU	MAVERA-5
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK
	Dr. Öğr. Üyesi Derya SÜRMEİİOĞLU Arş. Gör. Zeyneb Merve ÖZDEMİR	ANTERİÖR BÖLGEDE ER,CR:YSGG İLE BEYAZLATMA TEDAVİSİ VE DİREKT KOMPOZİT LAMİNATE VENEER İLE ESTETİK REHABİLİTASYON: OLGU SUNUMU
	Dr. Öğr. Üyesi Derya SÜRMEİİOĞLU Arş. Gör. Zeyneb Merve ÖZDEMİR Arş. Gör. Sevim ATILAN Arş. Gör. Ayşenur GÜNGÖR BORSÖKEN	OPAK MİNE LEZYONLARINDA MİKROABRAZYON VE ICON İLE TEDAVİ YAKLAŞIMI: 2 OLGU SUNUMU
	Dr. Öğr. Üyesi Derya SÜRMEİİOĞLU Arş. Gör. N. Ezgi YENİÇERİ	KANAL TEDAVİLİ DİŞLERİN ENDOKRON İLE RESTORASYONU: OLGU SUNUMU
	Dr. Öğr. Üyesi Derya SÜRMEİİOĞLU Arş. Gör. N. Ezgi YENİÇERİ	PORSELEN LAMİNATE VENEERLER İLE ESTETİK REHABİLİTASYON: 2 OLGU SUNUMU
	Arş. Gör. Dr. Halime KOLSUZ ÖZÇETİN Dr. Öğr. Üyesi Derya SÜRMEİİOĞLU	DİASTEMA VAKALARINA DİREKT KOMPOZİT REZİN UYGULAMASI İLE KONSERVATİF TEDAVİ YAKLAŞIMI: 3 OLGU SUNUMU
	Arş. Gör. Dr. Halime KOLSUZ ÖZÇETİN Dr. Öğr. Üyesi Derya SÜRMEİİOĞLU	KAMA ŞEKLİLLİ LATERAL VAKALARININ DİREKT KOMPOZİT VENEER İLE RESTORASYONU: 2 OLGU SUNUMU
	Dr. Öğr. Üyesi Samet TOSUN Dr. Öğr. Üyesi. Derya SÜRMEİİOĞLU	FİBERLE GÜÇLENDİRİLMİŞ KOMPOZİT İLE ADEZİV KÖPRÜ UYGULAMALARI
	Dr. Öğr. Üyesi. Derya SÜRMEİİOĞLU	DİŞ HEKİMLİĞİNDE LAZER UYGULAMALARI: 5 OLGU SUNUMU

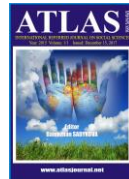

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / Gaziantep - Türkiye

TARİH		OTURUM BAŞKANI	SALON
05.04.2019 CUMA / 15 ³⁰ -18 ⁰⁰		Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ	MAVERA-1
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK	
	Dr. Öğr. Üyesi Aysel ERDOĞAN	RUSYA'NIN TÜRKİSTAN'I İŞGALİNDE İGNATİYEV HEYETİ'NİN HAZIRLAMIŞ OLDUĞU RAPORUN ÖNEMİ	
	Dr. Öğr. Üyesi Aysel ERDOĞAN	XIX. YÜZYILDA TÜRKİSTAN'IN RUSLAR İÇİN İKTİSADİ VE TİCARİ ÖNEMİ	
	Dr. Öğr. Üyesi Ümmügülüm CANDEĞER	İNGİLİZ BELGELERİNE GÖRE OSMANLI DEVLETİ'NDE SALGIN HASTALIKLAR (1910-1913)	
	Dr. Öğr. Üyesi Ümmügülüm CANDEĞER	I. MECLİS DÖNEMİNDE RUSYA'YA GÖNDERİLEN İLMİ TETKİK HEYETİ VE FAALİYETLERİ	
	Dr. Öğr. Üyesi Şenay ATAM	ANTEP MEBUSU HÜSEYİN FAZİL EFENDİ'NİN FAALİYETLERİ (1914-1918)	
	Dr. Öğr. Üyesi Şenay ATAM	OSMANLI BÜROKRASİNDE ANTEPLİ GAYRİMÜSLİMLER	
	Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ Fatma YILDIRIM	AYINTÂB'DA ASAYİŞ (1691-1695)	
	Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ	1550 TARİHLİ EVKAF DEFTERİNİN HALEP TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ	
	Burcu DAĞLIOĞLU Öğr. Gör. Eyüp ATILGAN	TÜRKİYE'DE CUMHURİYET DÖNEMİ MÜZECİLİK ANLAYIŞI (1923-1938)	
	Burcu DAĞLIOĞLU	TÜRK KURTULUŞ SAVAŞI SONRASI MUSUL MESELESİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE-İNGİLTERE İLİŞKİLERİ	

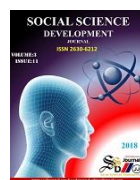
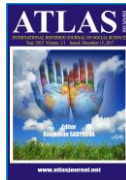

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH		OTURUM BAŞKANI	SALON
05.04.2019 CUMA / 15 ³⁰ -18 ⁰⁰		Prof. Dr. Nuri KAVAK	MAVERA-2
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK	
	Öğr. Gör. Dr. Veli Rıza KALFA Öğr. Gör. Volkan AKÇİT Öğr. Gör. Nigar KARAGÜL	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ŞEHRE BAĞLILIĞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ: PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	
	Prof. Dr. Nuri KAVAK	KIRIM TATARLARI'NDA EVLENME VE SONUÇLARI ÜZERİNE BİR TAHLİL	
	Prof. Dr. Nuri KAVAK	OSMANLI BÜROKRASİSİNDE KIRIM KÖKENLİ MEMURLAR	
	Zeki SÖZER	YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE GÖRSEL MATERYALLER KULLANARAK “ŞİMDİKİ ZAMANIN” ÖĞRETİMİ	
	Uzm. Esin Nur SÖZLÜ Arş. Gör. Bahar KARAMAN	ERGENLERDE AKILCI OLMAYAN İNANÇLAR VE AKILCI OLMAYAN İNANÇLARI AZALTMADA OKUL PSİKOLOJİK DANIŞMANLARININ ROLLERİ	
	Arş. Gör. Bahar KARAMAN Uzm. Esin Nur SÖZLÜ	İŞYERLERİNDEKİ MOBİNG VE İŞ TATMİNİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	
	Dr. Öğr. Üyesi Mesut ŞÖHRET	1 MART TEZKERESİNİN TÜRK AMERİKAN İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ	
	Asst. Prof. Dr. Elif ŞİMŞEK-ÖZKAN	CHANGE OF “OTHER” FROM BRITISH COLONIAL RULE TO TURKISH CYPRIOTS: IDENTITY CONSTRUCTION OF SUCCESSOR EOKA AND EOKA-B GUERRILLA CAMPAIGNS IN THE CYPRUS CONFLICT	
	Asst. Prof. Dr. Elif ŞİMŞEK-ÖZKAN	ULUSLARARASI İLİŞKİLER'DE “HAKLI SAVAŞ” TARTIŞMASI	
	Mehmet ERKMEN	KIRIM'IN İLHAKINDAN SONRA AVRUPA BİRLİĞİ'NİN RUSYA'YA KARŞI YAPMIŞ OLDUĞU EKONOMİK YAPTIRIMLARIN AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNE OLUMSUZ ETKİLERİ	
	Dr. Öğr. Üyesi Adem Ali İREN & Seda TUNCA	SURIYE KRİZİNDE İNSANİ DİPLOMASİ: AB VE TÜRKİYE MUKAYESESİ	

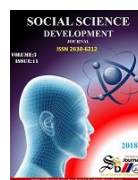
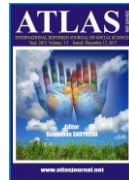

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH		OTURUM BAŞKANI	SALON
05.04.2019 CUMA / 15 ³⁰ -18 ⁰⁰		Dr. Öğr. Üyesi Arzu ULVİ	MAVERA-3
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK	
	Prof. Dr. Senar AYDIN Dr. Öğr. Üyesi Arzu ULVİ Prof. Dr. Mehmet Emin AYDIN Aysel POÇAN	UYUŞTURUCU MADDELERİN TOKSİSİTESİ	
	Prof. Dr. Senar AYDIN Prof. Dr. Mehmet Emin AYDIN Muhammed ULVİ Dr. Öğr. Üyesi Arzu ULVİ	ARITMA ÇAMURLARINDA MİKROPLASTİKLER	
	Prof. Dr. Senar AYDIN Prof. Dr. Mehmet Emin AYDIN Doç. Dr. Fatma BEDÜK Dr. Öğr. Üyesi Arzu ULVİ	ARITMA ÇAMURLARINDA FARMASÖTİKLER	
	Doç. Dr. Fatma BEDÜK Prof. Dr. Senar AYDIN Prof. Dr. Mehmet Emin AYDIN Dr. Öğr. Üyesi Arzu ULVİ	ÇEVRESEL ORTAMLARDA MİKROKİRLETİCİLER	
	Asst. Prof. Mevlüt ARSLAN	A NEW PRIMER SEQUENCE FOR PCR-RFLP ANALYSIS OF A AND B GENETIC VARIANTS OF BOVINE K-casein	
	Dr. Öğr. Üyesi Gülper NACARCAHYA	GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ PRENATAL TANI TARAMA SONUÇLARI	
	Dr. Öğr. Üyesi Gülper NACARCAHYA	GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNDE FMF HASTALARININ MUTASYON ANALİZ DEĞERLENDİRMELERİ	
	Dr. Rukiye DOĞANYIĞIT	GAZİANTEP İLİ TIBBİ ATIK YÖNETİMİ	
	Prof. Dr. M. Erol KESKİN Dr. Tevfik ASLANBAŞ	BİLGİ KAYNAKLARININ SU TÜKETİMİNDEKİ ROLÜ	

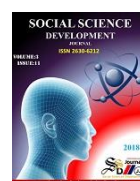
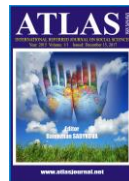

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH		OTURUM BAŞKANI	SALON
06.04.2019 CUMARTESİ / 9 ³⁰ -12 ⁰⁰		Doç. Dr. Hayri BABA	MAVERA-1
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK	
	Dr. Öğr. Üyesi R. Aysun KEPEKÇİ Gülsüm DOĞAN TOPARLI	INVESTIGATION OF PROTECTIVE EFFECT OF MEDICINAL PLANTS AGAINST COLLITIS BY EXPERIMENTAL COLLITIS MODELS	
	Mehmet Ali KÖK Doç. Dr. Tuğba TASKIN TOK Dr. Gizem TATAR	ZİKA VİRÜSÜNE KARŞI İN-SİLİKO İLAÇ TASARIMI	
	Dr. Öğr. Üyesi Hatice Gamze SOGUKOMEROGULLARI Öğr. Gör. Dr. Ali ÇAPAN Prof. Dr. Mehmet SÖNMEZ	SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF MIXED LIGAND BIVALENT METAL COMPLEXES OF SCHIFF BASE BASED ON N -AMINOPYRIMIDINE-2-ONE AND 1,10-PHENANTROLINE	
	Dr. Öğr. Üyesi Hatice Gamze SOGUKOMEROGULLARI Öğr. Gör. Dr. Ali ÇAPAN Prof. Dr. Mehmet SÖNMEZ	SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION STUDIES OF NOVEL BORON METAL COMPLEXES OF SNS PINCER TYPE THIOETHER LIGANDS	
	Doç. Dr. Hayri BABA	MYXOMYCETES OF TURKEY; THE GENUS CRATERIUM TRENTPEP	
	Doç. Dr. Hayri BABA	MYXOMYCETES OF TURKEY; THE GENUS PERICHAENA Fr	
	Doç. Dr. Hayri BABA	THE GENUS HEMITRICHIA ROSTAF. (MYXOMYCETES) IN TURKEY	
	Dr. Öğr. Üyesi Zeynep AYDOĞAN Prof. Dr. Mustafa Cemal DARILMAZ Prof. Dr. Ümit İNCEKARA Prof. Dr. Ali GÜROL	DETERMINATION OF HEAVY METALS/METALLOIDS IN SOME DYTISCIDAE SPECIES (COLEOPTERA) FROM THREE DIFFERENT CITIES OF TURKEY	
	Tuba AVCI Dr. Öğr. Üyesi Ebru UYAR	ANTIMICROBIAL PEPTIDES FROM MICROORGANISMS: PROMISING BIOACTIVE MOLECULES	
	İmren BAYIL Dr. Gizem TATAR Doç. Dr. Tuğba TAŞKIN TOK	ÜÇ BOYUTLU DNA APTAMER TEMELLİ BİYOSENSÖRLER İLE ENDOKRİN BOZUCU KİMYASALLARIN TESPİT EDİLMESİ	

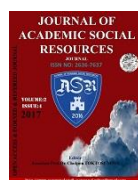
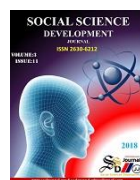
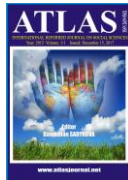

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH	OTURUM BAŞKANI	SALON
06.04.2019 CUMARTESİ / 9 ³⁰ -12 ⁰⁰	Prof. Dr. Ergun ERÇELEBİ	MAVERA-2
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK
	Prof. Dr. Ergun ERÇELEBİ Muhammed Akil RIHAVI	DEVELOPMENT OF MAXIMUM POWER POINT TRACKING SYSTEM (MPPT) FOR SOLAR PANELS
	Dr. Öğr. Üyesi Canan ORAL Dr. Öğr. Üyesi Erhan BERGİL Arş. Gör. Funda KUTLU ONAY Dr. Öğr. Üyesi Engin Ufuk ERGÜL	ÇOK KANALLI EEG KAYITLARINDAN İŞİTSEL UYARAN TEMELLİ DUYGULARIN TESPİTİ
	Dr. Öğr. Üyesi Erhan BERGİL Dr. Öğr. Üyesi Canan ORAL Dr. Öğr. Üyesi Engin Ufuk ERGÜL Arş. Gör. Funda KUTLU ONAY	ÖZELLİK SEÇME YÖNTEMLERİNİN EPİLEPTİK ANALİZ BAŞARIMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI
	Dr. Öğr. Üyesi Ali DURMUŞ Prof. Dr. Ercan KARAKÖSE Öğr. Gör. Abdulkadir DAĞLI	AKILLI ŞEHİRLER İÇİN NESNELERİN İNTERNETİ TABANLI AKILLI AYDINLATMA SİSTEMLERİ
	Öğr. Gör. Abdulkadir DAĞLI Prof. Dr. Ercan KARAKÖSE Dr. Öğr. Üyesi Ali DURMUŞ	MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİMİN SANAYİ 4.0'A ENTEGRASYONU
	Res. Assist. İbrahim Miraç ELİGÜZEL Assoc. Prof. Dr. Eren ÖZCEYLAN Assoc. Prof. Dr. Cihan ÇETİNKAYA	MEASURING THE GREEN CAMPUS AWARENESS OF UNIVERSITY STUDENTS: AN APPLICATION IN GAZİANTEP AND HASAN KALYONCU UNIVERSITIES
	Res. Assist. İbrahim Miraç ELİGÜZEL Assoc. Prof. Dr. Eren ÖZCEYLAN	DISASSEMBLY LINE BALANCING OF AN END-OF-LIFE MOBILE PHONE
	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet MERKEPÇİ Öğr. Gör. Dr. Seval UYANIK	ÖRME KUMAŞLARDA HAVA GEÇİRGENLİĞİNİN GÖRÜNTÜ İŞLEME TEKNİĞİ İLE BELİRLENMESİ ÜZERİNE DENEYSSEL BİR ÇALIŞMA
	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet MERKEPÇİ Öğr. Gör. Dr. Seval UYANIK	GÖRÜNTÜ İŞLEME TEKNİĞİ İLE KUMAŞLARDA BONCUKLANMA DERESESİNİN BELİRLENMESİ
	Öğr. Gör. Dr. Dilan Canan ÇELİKEL	SES YALITIMINDA KULLANILAN TEKSTİL YAPILI MATERYALLERİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ VE ETKİNLİKLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ

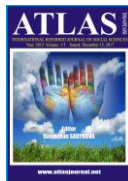

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH	OTURUM BAŞKANI	SALON
06.04.2019 CUMARTESİ / 9 ³⁰ -12 ⁰⁰	Prof. Dr. Neriman BAĞDATLIOĞLU	MAVERA-3
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK
	Dr. Seval DAĞBAĞLI & Dr. Aslı AKPINAR Dr. Müge UYARCAN & Dr. Ceyda SÖBELİ Prof. Dr. Semra KAYAARDI	ELECTROSPINNING NANOFIBERS USED IN FOOD PACKAGING APPLICATIONS
	Dr. Müge UYARCAN & Dr. Ceyda SÖBELİ Dr. Aslı AKPINAR & Dr. Seval DAĞBAĞLI Prof. Dr. Semra KAYAARDI	GIDA ALERJENLERİ VE SANİTASYONLA İLİŞKİSİ
	Dr. Seval DAĞBAĞLI & Dr. Ceyda SÖBELİ Dr. Aslı AKPINAR & Dr. Müge UYARCAN Prof. Dr. Semra KAYAARDI	GIDA PROSELERİNİN OPTİMİZASYONUNDA CEVAP YÜZEY YÖNTEMİ
	Arş. Gör. Emine ERDAĞ Doç. Dr. Özlem ÇAĞINDI & Prof. Dr. Ergun KÖSE	ALTINBAŞ VE SARI KIŞLIK KAVUN ÇEKİRDEKLERİNİN MİNERAL MADDE KOMPOZİSYONLARI
	Doç. Dr. Özlem ÇAĞINDI Arş. Gör. Emine ERDAĞ & Prof. Dr. Ergun KÖSE	ALTINBAŞ VE SARI KIŞLIK KAVUN ÇEKİRDEKLERİNİN AMİNO ASİT KOMPOZİSYONLARININ BELİRLENMESİ
	Şifa ÇALIŞKAN & Dr. Aslı AKPINAR Prof. Dr. Neriman BAĞDATLIOĞLU	BALIKESİR SINDIRGI BÖLGESİNDEKİ SÜT ÜRETİCİSİ İŞLETMELER ÜZERİNE BİR ANKET ÇALIŞMASI
	Res. Assist. Şelale YALÇINÖZ Assoc. Prof. Dr. Emine ERÇELEBİ	NANOENCAPSULATION OF LIPOPHILIC BIOACTIVES IN O/W NANOEMULSIONS-BASED DELIVERY SYSTEMS
	Perihan YILMAZ & Dr. Tuğba İNANÇ HORUZ Assoc. Prof. Dr. Kadir Bülent BELİBAĞLI	GRAPE MOLASSES ENRICHMENT WITH GRAPE POMACE
	Büşra BELTEKİN & Prof. Dr. Gökhan DURMAZ Prof. Dr. Ali Rıza TEKİN	EFFECT OF CALCIUM CHLORIDE APPLICATION ON SOME PHYSICAL AND SENSORIAL PROPERTIES OF PUMPKIN DESSERT
	Öğr. Gör. Dr. Ali ÇAPAN Dr. Öğr. Üyesi Hatice Gamze SOGUKOMEROGULLARI Prof. Dr. Mehmet SÖNMEZ	SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF MIXED LIGAND CU (II) METAL COMPLEXES OF SCHIFF BASE BASED ON 1,10-PHENANTHROLINE WITH 2,6-PYRIDINE DIMETHANOL AND 2,2-BIPYRIDYL
	Öğr. Gör. Dr. Ali ÇAPAN Dr. Öğr. Üyesi Hatice Gamze SOGUKOMEROGULLARI Prof. Dr. Mehmet SÖNMEZ	SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF MIXED LIGAND BIVALENT METAL COMPLEXES OF SCHIFF BASE BASED ON PHENOXY IMINE AND 1,10-PHENANTROLINE

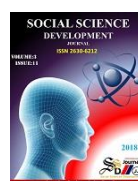
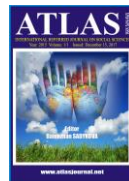

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH	OTURUM BAŞKANI	SALON
06.04.2019 CUMARTESİ / 9 ³⁰ -12 ⁰⁰	Prof. Dr. Ali Firat CABALAR	MAVERA-4
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK
	Mehmet Serkan YILDIRIM Yakup KAYA	YAPI ÇELİKLERİNİN MAG KAYNAĞI İLE BİRLEŞTİRİLMESİNDE KAYNAK AKIMININ ETKİSİ
	Aslı CANLI Kadir İMDAT Mehmet Serkan YILDIRIM Yakup KAYA	BASINÇLI KAP ÇELİKLERİNİN TOZALTI ARK KAYNAK YÖNTEMİYLE BİRLEŞTİRİLEBİLİRLİĞİNİN İNCELENMESİ
	Yük. Müh. Semih TAŞKAYA Öğr. Gör. Selim TAŞKAYA	NITRONIC 60 MODEL ÇELİĞİNİN ANSYS YAZILIMINDA DİK EKSEN KOORDİNATINDA BASINÇ ETKİSİNİN VEKTÖREL VE EKSENEL YER DEĞİŞTİRME SİMÜLYASYONU
	Öğr. Gör. Selim TAŞKAYA Yük. Müh. Semih TAŞKAYA	İKİ KATLI BİNANIN ANSYS WORKBENCH YAZILIMINDA KOORDİNAT NOKTALARININ ÖLÇÜMLENDİRİLMESİ VE KİRİŞLERDEKİ GERİLMELERİN İNCELENMESİ
	Assoc. Prof. Hicran AÇIKEL Lect. Durmuş Ali AÇIKEL	EXPERIMENTAL INVESTIGATION OF MECHANICAL PROPERTIES OF HYBRID FIBER REINFORCED CONCRETE
	Assoc. Prof. Hicran AÇIKEL	EXPERIMENTAL INVESTIGATION OF MECHANICAL PROPERTIES OF HYBRID FIBER REINFORCED LIGHT WEIGHT CONCRETE
	Dr. Öğr. Üyesi Soner UZUNDURUKAN Ahmetcan SUNGUR Arş. Gör. Dr. Recep AKAN Prof. Dr. Sıddıka Nilay KESKİN Dr. Öğr. Üyesi Turan Selçuk GÖKSAN	KATKI MALZEMELERİ İLE STABİLİZE EDİLMİŞ KİLLİ ZEMİNLERDE DONMA-ÇÖZÜLME ÇEVİRİMLERİNİN KAYMA MUKAVEMETİNE ETKİSİ
	Arş. Gör. Mehmet Fatih YAZICI Arş. Gör. Dr. Recep AKAN Prof. Dr. Sıddıka Nilay KESKİN	KUM ZEMİNLERDE İLAVE DÜŞEY GERİLME ARTIŞINA TEMEL BOYUTU VE ZEMİN ÖZELLİKLERİNİN ETKİSİ
	Prof. Dr. Ali Firat CABALAR	GEOTECHNICAL PROPERTIES OF SOILS IN GAZİANTEP: A CASE STUDY OF AKKENT
	Prof. Dr. Ali Firat CABALAR	INFLUENCES OF SAND ADDITION TO A MEDIUM PLASTIC CLAY

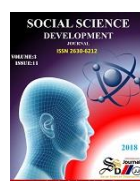
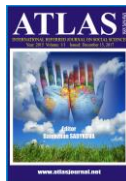

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

ZELİF TARİH 06.04.2019 CUMARTESİ / 9 ³⁰ -12 ⁰⁰		OTURUM BAŞKANI Dr. Öğr. Üyesi M. Aydın AKBUDAK	SALON MAVERA-5
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK	
	Dr. Öğr. Üyesi M. Aydın AKBUDAK	ASCORBATE PEROXIDASES (<i>APXs</i>) ARE DIFFERENTIALLY REGULATED IN SORGHUM (<i>Sorghum Bicolor L.</i>) CULTIVARS	
	Şehmus ATAKUL Dr. Şerif KAHRAMAN Sevda KILINÇ	HİBRİT MISIR GENOTİPLERİNİN ANA ÜRÜN KOŞULLARINDAKİ ADAPTASYONLARININ BELİRLENMESİ	
	Assist. Prof. Dr. Abdullah KARATAŞ	THE EFFECTS OF AGRICULTURAL DROUGHT ON MIGRATION	
	Assist. Prof. Dr. Abdullah KARATAŞ Mert GEVREK	IMPORTANCE OF ENVIRONMENTAL EDUCATION ACTIVITIES IN SUSTAINABLE WATER MANAGEMENT	
	Prof. Dr. Nuray GÜZELER Yük. Müh. Elif ARI Yük. Müh. Çağla ÖZBEK	TÜRKİYE'DE COĞRAFİ İŞARETLİ SÜT ÜRÜNLERİ	
	Prof. Dr. Nuray GÜZELER Dr. Hüseyin MERT Yük. Müh. Çağla ÖZBEK	TÜRKİYE SÜT ENDÜSTRİSİNDE TRANSGLUTAMİNAZ ENZİMİ KULLANIMI	
	Hasan ATALAY	SÜT İNEKLERİNDE KAN KETON DEĞERLERİ	
	Zir. Müh. Ali KARAKOÇ Dr. Öğr. Üyesi Hatice ÇOKKIZGIN Dr. Öğr. Üyesi Ümit GİRGEL Dr. Öğr. Üyesi Alihan ÇOKKIZGIN	DÜNYADA VE TÜRKİYE LİF BİTKİLERİ TARIMI	

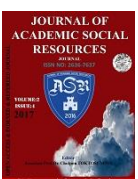
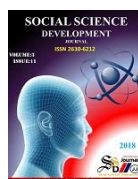
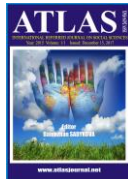

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH	OTURUM BAŞKANI	SALON
06.04.2019 CUMARTESİ / 9 ³⁰ -12 ⁰⁰	Doç. Dr. İbrahim AYDIN	MAVERA-6
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK
	Tuğçe DEMİRBAŞ Gülay BEDİR	BİR ÜNİVERSİTE DÜŞLÜYORUM
	Tuğçe DEMİRBAŞ Gülay BEDİR	ALİYA İZZET BEGOVİÇ'İN AHLAK ve AHLAK EĞİTİMİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ
	Sibel TOSUN Prof. Dr. Ayten KOÇ AYDIN	İHVÂN-I SAFÂ İLE ZAMAN VE YILDIZLAR
	Doç. Dr. Sevilay ŞAHİN Dr. Öğr. Üyesi Gökçe ÖZDEMİR Merve KISAOĞLU	ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL MUHALEFETİ NASIL ANLAMLANDIRDIKLARI VE NEDENLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
	Dr. Cafer ÇARKIT	ORTAOKUL OKUMA BECERİLERİ DERSİNE YÖNELİK ÖĞRETMENLERİN GÖRÜŞ VE UYGULAMALARI
	Prof. Dr. Ayten Koç AYDIN Eyyüp KURT	İHVAN-I SAFA ANLAYIŞINDA MADDİ NESNELERİN BİLİNMESİ
	Doç. Dr. İbrahim AYDIN	GEÇMİŞ DÖNEMİN SOSYO-EKONOMİK VE EĞLENCE MERKEZLERİ OLAN PANAYIRLARA BİR ÖRNEK: ŞAMLI (BALIKESİR) PANAYIRI
	Doç. Dr. İbrahim AYDIN	KENTSEL ALANLARDAKİ KIRSAL FAALİYETLERE BALIKESİR ŞEHİRİ ÖRNEĞİ
	Doç. Dr. Rüştü ILGAR	ÜLKEMİZ EĞİTİMİNDE BELİRSİZ FAYDALAR
	Doç. Dr. Rüştü ILGAR	TÜRKİYE'DE ÇEVRESEL AÇIDAN PLASTİK AMBALAJ SEKTÖRÜ
	Prof. Dr. Bülent BAYAT Öğr. Gör. Elif ÖZAYDIN DEMİRBAŞ	BAKIM TEDBİRİ KAPSAMINDA KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARA YÖNELİK UYGULAMALAR
	Doç. Dr. Birsen BAĞÇECİ Selin YAMAN	GÜNEY KORE VE TÜRKİYE'DEKİ İNGİLİZCE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARININ KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ

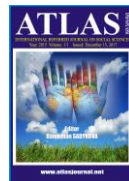

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH		OTURUM BAŞKANI	SALON
06.04.2019 CUMARTESİ / 12 ³⁰ -15 ⁰⁰		Dr. Öğr. Üyesi Nurgül ÖZDEMİR	MAVERA-1
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK	
	Öğr. Gör. Hakan AVAN Öğr. Gör. Vedat ARGİN Öğr. Gör. Elif Tuba KOÇ	ÇOCUKLA TERAPÖTİK İLETİŞİM VE OYUN	
	Öğr. Gör. Hakan AVAN Öğr. Gör. Vedat ARGİN Öğr. Gör. Elif Tuba KOÇ	YÜKSEK RİSKLİ EBEVEYNLER	
	Hatice AKKURT Dr. Öğr. Üyesi Derya ÖZBAŞ GENÇARSLAN	MAJÖR DEPRESİF BOZUKLUĞA SAHİP HASTALARIN İLİŞKİLERLE İLGİLİ BİLİŞSEL ÇARPITMALARININ VE BAĞLANMA STİLLERİNİN EVLİLİK UYUMUNA ETKİSİ	
	Arş. Gör. Ece KAPLAN Dr. Öğr. Üyesi Semra ÇEVİK	ÇAĞIMIZIN HASTALIĞI: ADÖLESANLARDA OBEZİTENİN KADIN SAĞLIĞI ÜZERİNE ETKİSİ	
	Arş. Gör. Ece KAPLAN Dr. Öğr. Üyesi Semra ÇEVİK	İNSANLIK UTANCI: KADINA YÖNELİK ŞİDDET VE ÜLKEMİZDEKİ GELİŞMELER	
	Oya KAPLAN Doç. Dr. Simgе ZEYNELOĞLU	İNFERTİLİTE TEDAVİSİ ALAN ÇİFTLERİN EVLİLİK UYUMLARININ BELİRLENMESİ	
	Hakan TEKİN	PSİKİYATRİ HEMŞİRELİĞİNDE FARKINDALIK KAVRAMI	
	Doç. Dr. Zeynep GÜNGÖRMÜŞ Dr. Öğr. Üyesi Elif BİLSİN Uğur Canan DURAK	HEMŞİRELİK VE EBELİK ÖĞRENCİLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNE İLİŞKİN TUTUMLARININ İNCELENMESİ	
	Derya İL Doç. Dr. Simgе ZEYNELOĞLU	DİYARBAKIR'DAKİ SAĞLIK ÇALIŞANLARININ KADINA YÖNELİK EŞ ŞİDDETİ KONUSUNDA TUTUMLARI	
	Zeynep ÖZBEK Doç. Dr. Simgе ZEYNELOĞLU	DİYARBAKIR'DA ÇALIŞAN HEMŞİRELERİN SAĞLIKLI YAŞAM BİÇİMİ DAVRANIŞLARININ BELİRLENMESİ	

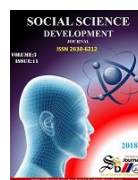
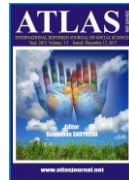

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH		OTURUM BAŞKANI	SALON
06.04.2019 CUMARTESİ / 12 ³⁰ -15 ⁰⁰		Dr. Öğr. Üyesi Mustafa İNCE	MAVERA-2
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK	
	Arş. Gör. Mehmet Ali GAZİ Arş. Gör. Caner ÇAKI Öğr. Gör. Mehmet Ozan GÜLADA	İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAKİ SOVYET PROPAGANDA POSTERLERİNDE COŞKU ÇEKİCİLİĞİ BAĞLAMINDA EKİM DEVRİMİ'NİN SUNUMU	
	Öğr. Gör. Mehmet Ozan GÜLADA Arş. Gör. Mehmet Ali GAZİ Arş. Gör. Caner ÇAKI	SOVYETLER BİRLİĞİ GENÇLİK ÖRGÜTÜ KOMSOMOL'UN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA KULLANILAN PROPAGANDA POSTERLERİNDEKİ SUNUMU	
	Öğr. Gör. Dr. Ali Fikret AYDIN	GÖSTERİ TOPLUMUNUN YENİ PANOPTİKONU OLARAK SOSYAL MEDYA	
	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa İNCE	SAHİBİNİ VURAN (DİJİTAL) SİLAH: SOSYAL MEDYANIN BUMERANG ETKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	
	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa İNCE	TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇ BAĞLAMINDA KENTLİLİK BİLİNCİNİN OLUŞMASINDA YEREL BASININ ÖNEMİ	
	Shahd Haj Mohamad Assoc. Prof. Dr. Filiz YALÇIN TILFARLIOĞLU	CONTEXT AND INNOVATION ACCORDING TO YOUNG LEARNERS' MOTIVATION	
	Mahmoud Dallal Assoc. Prof. Dr. Filiz YALÇIN TILFARLIOĞLU	THE PLACE OF MOTIVATION recep AND INNOVATION IN ELT CONTEXTS	
	Assoc. Prof. Dr. Filiz YALÇIN TILFARLIOĞLU Tülin EKLER	THE EFFECTS OF THE FEAR OF SUCCESS AND REJECTION SENSITIVITY ON LEARNING ENGLISH	
	Assist. Prof. Dr. Ayfer SU BERGİL	METACOGNITIVE AWARENESS OF PROSPECTIVE ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE TEACHERS	
	Assist. Prof. Dr. Ayfer SU BERGİL	NEEDS ANALYSIS OF PROSPECTIVE EFL TEACHERS FOR TEACHING PRACTICE COURSE	

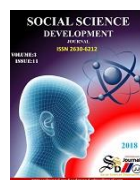
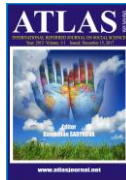

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH	OTURUM BAŞKANI	SALON
06.04.2019 CUMARTESİ / 12 ³⁰ -15 ⁰⁰	Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım İsmail	MAVERA-3
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK
	Ahmet ERKLİĞ Nurettin Furkan DOĞAN Zeynal Abidin OĞUZ	CHARPY IMPACT RESPONSE OF GLASS/ARAMID HYBRID FIBER REINFORCED EPOXY FILLED WITH GRAPHENE NANO-PLATELETS
	Ahmet ERKLİĞ Nurettin Furkan DOĞAN Zeynal Abidin OĞUZ	ON THE IMPACT BEHAVIOR OF NANO-PARTICLE FILLED GLASS/BASALT HYBRID COMPOSITES
	Dr. Öğr. Üyesi Eyüp YETER Mehmet Suat SEVER	DAMAGE RESISTANCE OF GLASS/EPOXY COMPOSITE MATERIALS UNDER THE QUASI-STATIC INDENTATION (QSI) TESTS
	Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım İsmail TOSUN	HETEROJEN KALKER FORMASYONLARININ OCAKTA ÇATLAK OLUŞTURMA RİSK ETÜDÜ - KALKER TÜRÜNE BAĞLI LOKAL ÇATLAK KONTROLÜ
	Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım İsmail TOSUN	HETEROJEN KALKER FORMASYONLARININ KÖMÜR OCAKLARINDA KALKER TÜRÜNE BAĞLI LOKAL ÇATLAK ENJEKSİYONU İLE EPOKSİ - FİBER GÜÇLENDİRİLMESİ
	Kutay BEYAZGÜL Nihat GEMALMAYAN	İNCONEL 625 (AMS 5599) ALAŞIMININ DİYAFLAMLA HİDROLİK ŞEKİLLENDİRİLMESİNDE 90°LİK BÜKÜMLERDE GERİ ESNEME MİKTARLARININ ANALİTİK VE DENEYSEL İNCELENMESİ
	Arş. Gör. Burcu KÜÇÜKOĞLU DOĞAN Doç. Dr. Tuncay KARAÇAY	POLİMER HİBRİT RULMANLARDA SICAKLIĞIN TİTREŞİM KARAKTERİSTİĞİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ
	Abdurrahman Furkan GÜLBAŞ Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KILIÇ Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim DAL	HİBRİT RADYAL YATAKLARDA NANOPARÇACIK TAKVİYESİNİN BASINÇ DAĞILIMINA ETKİSİ
	Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim DAL Doç. Dr. Tuncay KARAÇAY	YATAK BOY-ÇAP ORANININ AEROSTATİK HAVA YATAKLARI İLE DESTEKLENMİŞ YATAK-ŞAFT SİSTEMİ TİTREŞİMLERİNE ETKİSİ

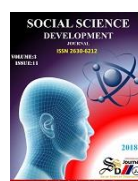
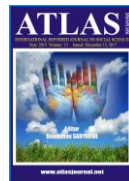

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH		OTURUM BAŞKANI	SALON
06.04.2019 CUMARTESİ / 12 ³⁰ -15 ⁰⁰		Asst. Prof. Dr. Filiz GÜNEYSU ATASOY	MAVERA-4
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK	
	Ercan KILINÇ Osman FİDAN	TÜRKİYE, ÇİN VE RUSYA FEDERASYONU'NUN KÜRESEL REKABET ENDEKSİNE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI	
	Dr. Öğr. Üyesi Aylin KOÇ Ercan KILINÇ	AB ÜLKELERİNDE DİJİTAL EKONOMİ VE TOPLUM ENDEKSİNİN MEVCUT DURUMU	
	Dr. Öğr. Üyesi Servet ÖNAL Öğr. Gör. İsa KILIÇ	TMS 16 MADDİ DURAN VARLIKLAR ve BOBİ FRS BÖLÜM 12 MADDİ DURAN VARLIKLARIN KARŞILAŞTIRILMASI	
	Dr. Öğr. Üyesi Servet ÖNAL Öğr. Gör. İsa KILIÇ	TMS 18 HASILAT STANDARDI ve BOBİ FRS BÖLÜM 5 HASILAT STANDARDI KARŞILAŞTIRILMASI	
	Dr. Öğr. Üyesi Hayriye Nur BAŞYAZICIOĞLU Asst. Prof. Dr. Filiz GÜNEYSU ATASOY	SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİME YÖNELİK TÜKETİCİ BİLİNCİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ FARM-RETAIL PRICE TRANSMISSION ANALYSIS: AN APPLICATION OF USA'S BEEF MARKET	
	Ahmet ÇAKMAK Müge GÜRGÜL	BASEL KRİTERLERİ DAHİLİNDE OPERASYONEL RİSK ÖLÇÜM YÖNTEMLERİNİN OPERASYONEL RİSKE ESAS TUTAR VE OPERASYONEL RİSK SERMAYE GEREKSİNİMİ HESAPLANMASI AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI: TÜRKİYE'DE BİR KATILIM BANKASI ÖRNEĞİ	
	Алиева Динара Карыповна	ТРЕЩИНЫ В ЖЕЛЕЗОБЕТОННЫХ КОНСТРУКЦИЯХ И ПУТИ ИХ УСТРАНЕНИЯ	
	Dr. Öğr. Üyesi Erhan TUNÇ Öğr. Gör. Şeyma GÜL	TÜKETİCİ KARAR VERME TARZLARININ BİR YORDAYICISI OLARAK KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ	

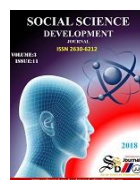
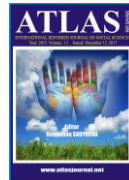

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH	OTURUM BAŞKANI	SALON
06.04.2019 CUMARTESİ / 12 ³⁰ -15 ⁰⁰	Ömer Faruk CANSIZ	MAVERA-5
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK
	Ömer Faruk CANSIZ İbrahim ERGİNER Haydar GÜNDOĞDU	GEZGİN SATICI PROBLEMİNİN BAŞLANGIÇ TURUNU OLUŞTURAN ALGORİTMALARININ KİYASLANMASI
	Ömer Faruk CANSIZ İbrahim ERGİNER Mahmut GÜVEN Haydar GÜNDOĞDU	15 TEMMUZ VE FATİH SULTAN MEHMET KÖPRÜLERİNDEN GEÇEN ARAÇ SAYISININ REGRESYON VE YAPAY SİNİR AĞLARI İLE TAHMİN EDİLMESİ
	Alaa basil Khaleel	SPEECH ENHANCEMENT USING EXTREME LEARNING MACHINE (ELM)
	Lec. Zeliha KARTAL Assoc. Prof. Dr. Aysun AYTAÇ	SEMITOTAL BONDAGE NUMBER OF CERTAIN GRAPHS
	Ömer Faruk CANSIZ İbrahim ERGİNER Nazmi ÖZTEKİN	LASTİK TEKERLEKLİ TOPLU TAŞIM SİSTEMLERİNDE GÜNLÜK YOLCULUK SAYISININ BELİRLENMESİNDE YAPAY SİNİR AĞLARI İLE ÇOK DEĞİŞKENLİ LİNEER REGRESYON TEKNİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI
	Ömer Faruk CANSIZ İbrahim ERGİNER Gökçe Gizem GENÇ	ULAŞTIRMA SEKTÖRÜNDE DEMİRYOLLARINDA TÜKETİLEN ENERJİ MİKTARININ YAPAY SİNİR AĞLARI İLE TAHMİNİ
	Öğr. Gör. İlker İbrahim AVŞAR	BİLGİ TEKNOLOJİLERİNDE VERİMLİLİK BAĞLAMINDA KAYNAK KODLARINA GÖRE YAZILIMLAR: GENEL BİR BAKIŞ
	İlkay Sibel KERVANCI Öğr. Gör. İlker İbrahim AVŞAR	BİLGİ TEKNOLOJİLERİ SEKTÖRÜNDE VERİ DEPOLAMADA KULLANILAN DİSK ÜNİTELERİNDE MALİYETİ DÜŞÜRMEDE YAZILIMSAL ÇÖZÜMLER
	Ömer Faruk CANSIZ & İbrahim ERGİNER Muzaffer ATASOY	HAVAYOLU TAŞIMACILIĞINDA YOLCU SAYILARININ YAPAY SİNİR AĞLARI İLE TAHMİNİ
	Ömer Faruk CANSIZ & İbrahim ERGİNER Ceng AYGÜN	DEMİRYOLLARINDA MEYDANA GELEN KAZA SAYISININ YAPAY SİNİR AĞLARI İLE TAHMİN EDİLMESİ
	Cebrail ÇİFLİKLİ & A. Tuncay ÖZŞAHİN S. Murat YESBEK	ÖĞRENCİ YURTLARINDA ENERJİ VERİMLİLİĞİ VE ENERJİ ETÜT ÇALIŞMASI

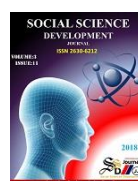
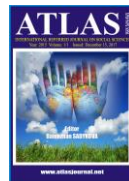

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH		OTURUM BAŞKANI	SALON
06.04.2019 CUMARTESİ / 15 ³⁰ -18 ⁰⁰		Prof. Dr. Sedat İLHAN	MAVERA-1
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK	
	Prof. Dr. Sedat İLHAN	ON THE NUMERICAL SEMIGROUPS WITH GENERATED BY TWO ELEMENTS WITH MULTIPLICITY 4	
	Prof. Dr. Sedat İLHAN	A NOTE ON TELESCOPIC NUMERICAL SEMIGROUPS	
	Dr. Öğr. Üyesi Teoman KARADAĞ Öğr. Gör. Hatice BİLGİLİ Prof. Dr. Teymuraz ABBASOV	INSTANT ELECTROMAGNETIC FIELD POLLUTION MEASUREMENTS AND MAPPINGS IN A UNIVERSITY SETTLEMENT (WEEKDAYS EVENING)	
	Öğr. Gör. Hatice BİLGİLİ Prof. Dr. Teymuraz ABBASOV	MAGNETIC SEPARATION OF BIOPARTICLES IN RHEOLOGICAL SUSPENSION	
	Dr. Öğr. Üyesi Recep BİNDAK	NONPARAMETRİK İSTATİSTİK TEKNİKLERİNİN LİSANSÜSTÜ TEZLERDE KULLANIMI	
	Dr. Öğr. Üyesi Recep BİNDAK	İSTATİSTİKSEL REGRESYON ANALİZİNDE FAKTÖR SKORLARININ KULLANIMI	
	Tevfik YETİŞ Dr. Öğr. Üyesi Fatma YEŞİL BARAN	4. MERTEBEDEN REKÜRANS BAĞINTILARINI İÇEREN CİRCULANT MATRİSLERDE NORM HESABI	
	Doç. Dr. Kuddusi KAYADUMAN Fevzi YAŞAR	$\hat{f}$ DİZİ UZAYININ $B(r,s)$ - ÇEKİRDEK TEOREMLERİ ÜZERİNE	
	Fevzi YAŞAR Doç. Dr. Kuddusi KAYADUMAN	$\hat{f}_{B(r,s)}$ -CONSERVATIVE MATRİS SINIFI ÜZERİNDEKİ BAZI EŞİTSİZLİKLER	
	Özge Eda KÜÇÜKBARDAKCI Doç. Dr. Bilge PEKER	MATEMATİK EĞİTİMİNDE ÖRÜNTÜ KAVRAMI VE ÖĞRETİMİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN ANALİZİ: BİR META-SENTEZ ÇALIŞMASI	
	Asst. Prof. Dr. Murat GÜLBAY	COMPARISON AND RANKING FUZZY NUMBERS FOR PRACTICAL ENGINEERING APPLICATION	
	Dr. Öğr. Üyesi Murat GÜLBAY	BAĞIL BAŞARI DEĞERLENDİRMESİNDE ÇAN EĞİRİSİ YAKLAŞIMI: İSTATİSTİKSEL TEMELLER VE DEĞERLENDİRME KRİTERLERİ	

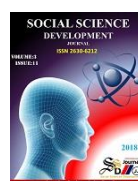
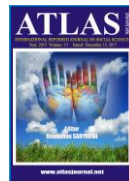

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH		OTURUM BAŞKANI	SALON
06.04.2019 CUMARTESİ / 15 ³⁰ -18 ⁰⁰		Dr. Öğr. Üyesi Murat ÇELİKDEMİR	MAVERA-2
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK	
	Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre TANSÜ Kürşat ALBAYRAK	ŞAMANİZM VE ANADOLUDA ŞAMANİZM İZLERİ	
	Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre TANSÜ Cesur ÖZÇÖREKÇİ	İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK KILICI	
	Öğr. Gör. Dr. Ayşe ERKMEN	İRAN'DA RIZA ŞAH DÖNEMİ YAŞANAN GELİŞMELER	
	Zeynep COŞKUN	EYTÂMHÂNE-İ OSMANÎ'NİN VAKIF MÜESSESESİ ÜZERİNE ETKİSİ	
	Betül Sema AKPINAR	ÖDEMİŞTE KIYAFET VE MUTFAK KÜLTÜRÜ	
	Sabiha ALTINDEĞER	OSMANLI DEVLETİ'NDE TİCARETİN BİLİNMEYEN YÜZÜ: ESİR PAZARLARI VE ESİRCİ TAİFESİ	
	Dr. Öğr. Üyesi Murat ÇELİKDEMİR Melahat ARIKAN	AYINTAB ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE AYINTAB'DA KÖLELİK VE CARİYELİK (1608-1619)	
	Dr. Öğr. Üyesi Murat ÇELİKDEMİR	XVI. YÜZYILDA AYINTÂB'IN MAHALLE VE NÜFUS DURUMU (1536-1543)	
	Gunay Abdiyeva-Aliyeva Jeyhun Aliyev	WATER RESOURCES ASSESSMENT IN THE AZERBAIJAN REPUBLIC AND METHOD OF BUILDING A RIVER BASIN SCHEME AT RIBASIM	

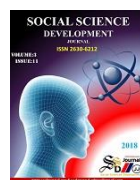
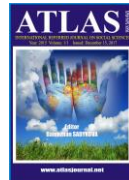

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH	OTURUM BAŞKANI	SALON
06.04.2019 CUMARTESİ / 15 ³⁰ -18 ⁰⁰	Dr. Öğr. Üyesi Nurgül ÖZDEMİR	MAVERA-3
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK
	Tuğba KOCA	ANKSİYETE(KAYGI) VE DEPRESİF (ÇÖKKÜNLÜK) BOZUKLUK HASTALARINDA HASTALIK BELİRTİLERİ İLE BAŞA ÇIKMADA SPIRİTÜALİTENİN YERİ
	Tuğba KOCA	MADDE KULLANIM BOZUKLUĞUNDA ÖFKE YÖNETİMİ VE HEMŞİRELİK BAKIMI
	Öğr. Gör. Mehmet Ali ŞEN Prof. Dr. Edibe PİRİNÇCİ	KADINA YÖNELİK ŞİDDET VE HUKUKSAL BOYUTU
	Edanur BALALAN Prof. Dr. Edibe PİRİNÇCİ	ENGELLİLERDE BESLENME
	Arş. Gör. Zeynep KOÇ Doç. Dr. Derya TANRIVERDİ	AFETLERE BAĞLI GELİŞEN RUHSAL SORUNLAR VE HEMŞİRELİK GİRİŞİMLERİ
	Arş. Gör. Zeynep KOÇ Doç. Dr. Derya TANRIVERDİ	PSİKİYATRİK EVDE BAKIM HEMŞİRELİĞİ
	Arş. Gör. Melike BAYRAK Doç. Dr. Zeynep GÜNGÖRMÜŞ	SAVAŞ VE GÖÇÜN KADIN SAĞLIĞINA ETKİLERİ
	Arş. Gör. Melike BAYRAK Doç. Dr. Zeynep GÜNGÖRMÜŞ	İNTERNET BAĞIMLILIĞINDA TRANSTEORETİK MODEL

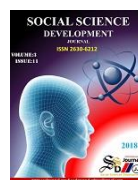
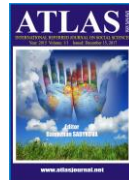

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH		OTURUM BAŞKANI	SALON
06.04.2019 CUMARTESİ / 15 ³⁰ -18 ⁰⁰		Assoc. Prof. Dr. Cigdem SOYSAL	MAVERA-4
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK	
	Öğr. Gör. Ayşe SEVGİLİ Prof. Dr. Osman ERKMEN	MARDİN EKŞİ HAMURLARINDAN LAKTİK ASİT BAKTERİLERİ VE MAYA İZOLASYONU	
	Öğr. Gör. Ayşe SEVGİLİ Prof. Dr. Osman ERKMEN	EKŞİ HAMURDAKİ LAKTİK ASİT BAKTERİLERİ VE MAYALARIN METABOLİZMASI	
	Sinem KOÇASLAN Prof. Dr. Osman ERKMEN	EKŞİ HAMURDA BULUNAN LAKTİK ASİT BAKTERİLERİNİN VE MAYALARIN İZOLASYONU VE TANIMLANMASI	
	Sinem KOÇASLAN Prof. Dr. Osman ERKMEN	EKŞİ HAMURDA LAKTİK ASİT BAKTERİLERİ VE MAYA TÜRLERİ	
	Öğr. Gör. Levent GÜLÜM Dr. Öğr. Üyesi Elvan YILMAZ AKYÜZ	BİR ANTI-KANSEROJEN: ZERDEÇAL (Curcuma longa L.)	
	Jaleel-ur-Rehman Phull Assoc. Prof. Dr. Cigdem SOYSAL	USE OF BARRIER PLASTIC FILMS FOR FOOD PACKAGING	
	Nour Kahil Assoc. Prof. Dr. Cigdem SOYSAL	EFFECT OF OZONE ON QUALITY OF FOODS	
	Inst. Zeynep Şebnem YAKAR Prof. Dr. Osman ERKMEN	SAFETY OF DRIED FRUITS AND VEGETABLES	
	Öğr. Gör. Dr. Hicran UZUN KARKA Prof. Dr. Esra İBANOĞLU	DETERMINATION OF MELTING AND COOLING PROFILE OF OZONE TREATED HAZELNUT OIL BY DIFFERENTIAL SCANNING CALORIMETER (DSC)	
	Mehdiye BULĞAK Doç. Dr. K. Bülent BELİBAĞLI	SOUS VIDE TEKNOLOJİSİ VE ET ÜRÜNLERİNDE UYGULAMALARI	
	Doç. Dr. Dilek KESKİN Prof. Dr. Sevil TOROĞLU & Meral YILMAZ	GIDA SEKTÖRÜNDE ÇALIŞANLARDA BULUNAN BAĞIRSAK PARAZİTLERİ	
	Doç. Dr. Dilek KESKİN Prof. Dr. Sevil TOROĞLU & Meral YILMAZ	GIDA KAYNAKLI HELMİNTLERİN HALK SAĞLIĞI AÇISINDAN ÖNEMİ	

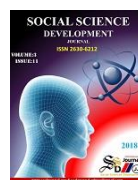
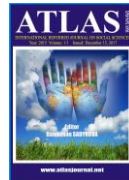

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / GAZİANTEP - Türkiye

TARİH	OTURUM BAŞKANI	SALON
06.04.2019 CUMARTESİ / 15 ³⁰ -18 ⁰⁰	Doç. Dr. Nurhan KOÇAN	MAVERA-5
SÜRE	YAZARLAR	BAŞLIK
	Dr. Öğr. Üyesi Fatih ORHAN Prof. Dr. Serhat ZAMAN Doç. Dr. Ahmet ÇAVUŞ	ARTVİN İLİNDEKİ GELENEKSEL MESKEN MİMARİSİNE BİR ÖRNEK: GÖZ DOLMASI EVLER
	Dr. Öğr. Üyesi Fatih ORHAN	EKONOMİK VE KÜLTÜREL COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN ARTVİN İLİNDE ARICILIK FAALİYETLERİ
	Doç. Dr. Nurhan KOÇAN Nur Banu METİN Zeynep ERÇEN	ALABALIK TESİSLERİNİN PEYZAJ TASARIMLARI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA: KOZLU-DEĞİRMENAĞZI (ZONGULDAK) ÖRNEĞİ
	Doç. Dr. Nurhan KOÇAN F. Betül BÜYÜKDANABAŞ	BARTIN-MERKEZ UZUNYOL SOKAK; YENİLEME VE RESTORASYON PROJESİ
	Merve ARSLAN Doç. Dr. Önder AYDIN Prof. Dr. Z. Gediz URAK	ESKİŞEHİR ÇİFTELER HARASI/TİGEM ANADOLU TARIM İŞLETMESİ İDARE BİNASI RESTORASYON ÖNERİSİ
	Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN Arş. Gör. Selin TEMİZEL	KENTSEL MEKANLAR, KALİTE VE ESTETİK
	Arş. Gör. Selin TEMİZEL Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN	TARİHİ KENT KİMLİĞİ VE KENTSEL BELLEĞİN KORUNMASINDA PEYZAJ TASARIMI
	Asst. Prof. Dr. Murat ATASOY	EXAMINING THE EFFECTS OF HABITAT FRAGMENTATION ON SCENIC BEAUTY OF ROADSIDE VEGETATION IN OSMANIYE, TURKEY
	Öğr. Gör. Tuğba ÖZTÜRK Doç. Dr. Nazan AVCIOĞLU KALEBEK Dr. Öğr. Üyesi Gökçe ÖZDEMİR Doç. Dr. Ebru ÇORUH	METALİK KUMAŞLARIN DİKİM SÜRECİ VE GÖRSELLİĞİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Not: Sunum sıralaması, kahve arası verilmesi ve oturuma ilişkin tüm hususlarda Oturum Başkanı yetkilidir. ,
Katılım belgesi oturum sonunda oturum başkanı tarafından verilecektir
Birden çok sunumunuz varsa, 1. Sunum için en fazla 10 dk. Diğer sunumlarınız için en fazla 8 dk. süre kullanabilirsiniz.

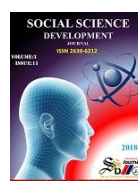
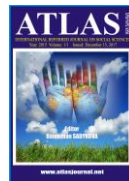

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan / Gaziantep - Türkiye

Yabancı katılımcılar:

1. Dr. Özlem ÖZDİNÇ (*Whitireia Community Polytechnic, New Zealand*)- SEDENTARY AND LIGHTLY ACTIVE ADULTS' PERCEPTION OF MASSAGE: A DESCRIPTIVE STUDY
2. Arş. Gör. Bahar KARAMAN (*Lefke Avrupa Üniversitesi, KKTC*)- İŞYERLERİNDEKİ MOBİNG VE İŞ TATMİNİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ
3. Lect. Bilal Qasim (*University of Kirkuk, Iraq*)- EFFECTS OF GEAR PARAMETERS ON THE INJECTION MOLDING PROCESS OF PLASTIC GEARS
4. Doç. Dr. Masa-Aki IKEDA (*Tokyo Medical and Dental University, Japan*)- GENE-SILENCING EFFICIENCY DETERMINATION OF ARID3A IN OSTEOSARCOMA CELL LINES BY siRNA AND shRNA
5. PhD. Gunay ABDİYEVA-ALİYEVA (*Ministry of Emergency Situations of the Republic Azerbaijan*)- WATER RESOURCES ASSESSMENT IN THE AZERBAIJAN REPUBLIC AND METHOD OF BUILDING A RIVER BASIN SCHEME AT RIBASIM
6. Алиева Динара Карыповна (*КТУСТА, Kirgizistan*)- ТРЕЩИНЫ В ЖЕЛЕЗОБЕТОННЫХ КОНСТРУКЦИЯХ И ПУТИ ИХ УСТРАНЕНИЯ

FOTOĞRAF GALERİSİ

All photos taken at the event has been published in IKSAD CONGRESS SOCIETY Facebook Group// TO GET THE PICTURES, PLEASE, VISIT THE GROUP AND BECOME A MEMBER...

İÇİNDEKİLER

KONGRE KÜNYESİ	I
BİLİM KURULU	II
KONGRE PROGRAMI	III
FOTOĞRAF GALERİSİ	IV
ÇİNDEKİLER	V

Yazar	Konu	No
Hüsnüye ÖRS Afet ÇAĞAY	YAVAŞ ŞEHİR SEFERİ HİSAR'IN YERLİ TURİSTLER TARAFINDAN ALGILANAN YAVAŞLIK DÜZEYİ	1-12
Hüsnüye ÖRS Ayşe ATABEY	TÜKETİCİLERİN İNTERNETTEN SATIN ALMA KARAKTERİSTİKLERİNİN İNCELENMESİ	13-23
Hüsnüye ÖRS Enas ABUZİD	CONSUMERS' PERCEPTIONS OF INTERNATIONAL LEADERS' IMAGE: EMPIRICAL RESEARCH	24-31
Yılmaz Onur ARİ Adem KALÇA	GÜRCÜ DÖNGÜSEL GÖÇÜNÜN DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDEKİ KONOMİK ETKİLEŞİMİ ÜZERİNE GÖZLEMLER	32-41
Zafer ASYA Uğur SİVRİ	SOSYAL HARCAMALAR ve GDP ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN UYGULAMALI BİR ANALİZ	42-51
Harun ŞAHİN Recep ÇİNKİLİNÇ Hamdi AYYILDIZ	ORTAÇAĞDA ROMA İMPARATORLUĞU LONCALARI HAKKINDA BAZI TESPİTLER	52-59
Harun ŞAHİN Hamdi AYYILDIZ Recep ÇİNKİLİNÇ	AVRUPA'DA BİRLİK VE BÜTÜNLEŞME HAREKETLERİ: HANSA BİRLİĞİ	60-67
Mustafa BALOĞLU Şahin KESİCİ Mehmet MURAT	KÜBLER ROSS'A GÖRE YAS AŞAMALARINI ENGELLİ ÇOCUĞA SAHİP AİLELERLE DANIŞMA İÇİN UYARLAMAK	68-71
Şahin KESİCİ Mustafa BALOĞLU Mehmet MURAT	ÇOCUKLARDA ÖFKE DUYGUSUNUN EVRİLMESİ VE ÖFKE DUYGUSUNUN DÜZENLENMESİ	72-76
Mustafa BALOĞLU Şahin KESİCİ Mehmet MURAT	TRAVMA SONRASI STRESE MÜDEHALEDE MOD TERAPİSİNİN KULLANIMI	77-79
Tamer KARADEMİR Enver DÖŞYILMAZ Cengizhan PAKYARDIM Mert KARADEMİR	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK ALGILARININ İNCELENMESİ	80-92
Tamer KARADEMİR Enver DÖŞYILMAZ Cengizhan PAKYARDIM Gül ÖZDEMİR	ENGELLİ ÇOCUKLARA YÖNELİK FİZİKSEL AKTİVİTELER HAKKINDA AİLELERİN GÖRÜŞ VE BEKLENTİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	93-100
Tamer KARADEMİR Cengizhan PAKYARDIM Mert KARADEMİR	TAEKWONDO SPORCULARINDA VÜCUT ALGISI İLE BENLİK SAYGISI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	101-105
Gencay ZAVOTÇU Yavuz TATLI	TÜRK EDEBİYATINDA HAMZANÂME VE DOKUZUNCU CİLDİN ÖZETİ	106-114

Tolga BAYINDIR	BİR KÜLTÜR ÖZNESİ OLARAK AHMET HAMDI TANPINAR	115-119
Özay ŞEKER	JOSEPH CAMPBELL YÖNTEMİNE GÖRE “BEOWULF” DESTANININ İNCELENMESİ	120-126
Hüseyin CEVİZ Yakup POYRAZ	TAYYAR MAHMUT PAŞA VE BAHRİYYE KASİDESİ	127-132
Yakup POYRAZ Hüseyin CEVİZ	TAYYAR PAŞA’NIN ŞİRDE YENİLİK ARAYIŞI VE RAMAZANİYE KASİDESİ	133-137
Alpaslan ALKIŞ Halil GÜLER	HZ AİŞE’NİN NAMAZ HAKKINDAKİ RİVAYET VE GÖRÜŞLERİNİN ÖMER NASUHİ BİLMEN’İN BÜYÜK İSLAM İLMİHALİNE YANSIMASI	138-151
Alpaslan ALKIŞ Yahya BİLGİNER	MUKAYESELİ İSLAM HUKUKUNDA GEÇİCİ EVLENME ENGELLERİ	152-166
Oğulcan ARASAN Filiz YAĞCI Cem Sabutay TÜRKDÖNMEZ	POLİTİK VE EKONOMİK BAĞIMSIZLIK ÇERÇEVESİNDE AÇIK ENFLASYON HEDEFLERİNİN TÜRKİYE’DE UYGULANABİLİRLİĞİ	167-175
İsmail YILMAZ	MODERN VERGİ İLE ZEKÂTIN AMAÇ VE İLKELER BAĞLAMINDA MUKAYESESİ	176-185
Aysel ERDOĞAN	XIX. YÜYILDA TÜRKİSTAN’IN RUSLAR İÇİN İKTİSADİ VE TİCARİ ÖNEMİ	186-191
Ümmügülsüm CANDEĞER	İNGİLİZ BELGELERİNE GÖRE OSMANLI DEVLETİ’NDE SALGIN HASTALIKLAR (1910-1913)	192-198
Ümmügülsüm CANDEĞER	I. MECLİS DÖNEMİNDE RUSYA’YA GÖNDERİLEN İLMİ TETKİK HEYETİ VE FAALİYETLERİ	199-203
Şenay ATAM	ANTEP MEBUSU HÜSEYİN FAZİL EFENDİ’NİN FAALİYETLERİ (1914-1918)	204-210
Şenay ATAM	OSMANLI BÜROKRASİSİNDE ANTEPLİ GAYRİMÜSLİMLER	211-216
Ahmet GÜNDÜZ Fatma YILDIRIM	AYINTÂB’DA ASAYİŞ (1691-1695)	217-225
Ahmet GÜNDÜZ	1550 TARİHLİ EVKAF DEFTERİNİN HALEP TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ	226-229
Burcu DAĞLIOĞLU Öğr. Gör. Eyüp ATILGAN	TÜRKİYE’DE CUMHURİYET DÖNEMİ MÜZECİLİK ANLAYIŞI (1923-1938)	230-235
Nuri KAVAK	KIRIM TATARLARI’NDA EVLENME VE SONUÇLARI ÜZERİNE BİR TAHLİL	236-245
Nuri KAVAK	OSMANLI BÜROKRASİSİNDE KIRIM KÖKENLİ MEMURLAR	246-253
Esin Nur SÖZLÜ Bahar KARAMAN	ERGENLERDE AKILCI OLMAYAN İNANÇLAR VE AKILCI OLMAYAN İNANÇLARI AZALTMADA OKUL PSİKOLOJİK DANIŞMANLARININ ROLLERİ	254-257
Bahar KARAMAN Esin Nur SÖZLÜ	İŞYERLERİNDEKİ MOBİNG VE İŞ TATMİNİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	258-262

	EXAMINATION OF RELATION BETWEEN MOBING AND JOB SATISFACTION AT WORKPLACES	
Mehmet ERKMEN	KIRIM'IN İLHAKINDAN SONRA AVRUPA BİRLİĞİ'NİN RUSYA'YA KARŞI YAPMIŞ OLDUĞU EKONOMİK YAPTIRIMLARIN AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNE OLUMSUZ ETKİLERİ	263-272
Tuğçe DEMİRBAŞ Gülay BEDİR	BİR ÜNİVERSİTE DÜŞLÜYORUM	273-278
Tuğçe DEMİRBAŞ Gülay BEDİR	ALİYA İZZET BEGOVİÇ'İN AHLAK ve AHLAK EĞİTİMİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ	279-283
Ayten Koç AYDIN Sibel TOSUN	İHVÂN-I SAFÂ İLE ZAMAN VE YILDIZLAR	284-289
Sevilay ŞAHİN Gökçe ÖZDEMİR Merve KISAĞLU	ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL MUHALEFETİ NASIL ANLAMLANDIRDIKLARI VE NEDENLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	290-296
Bülent BAYAT Elif ÖZAYDIN DEMİRBAŞ	BAKIM TEDBİRİ KAPSAMINDA KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARA YÖNELİK UYGULAMALAR	297-304
Mehmet Ali GAZİ Caner ÇAKI Mehmet Ozan GÜLADA	İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAKİ SOYET PROPAGANDA POSTERLERİNDE COŞKU ÇEKİCİLİĞİ BAĞLAMINDA EKİM DEVRİMİ'NİN SUNUMU	305-313
Mehmet Ozan GÜLADA Caner ÇAKI Mehmet Ali GAZİ	SOYETLER BİRLİĞİ GENÇLİK ÖRGÜTÜ KOMSOMOL'UN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA KULLANILAN PROPAGANDA POSTERLERİNDEKİ SUNUMU	314-321
Mustafa İNCE	SAHİBİNİ VURAN (DİJİTAL) SİLAH: SOSYAL MEDYANIN BUMERANG ETKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	322-329
Mustafa İNCE	TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇ BAĞLAMINDA KENTLİLİK BİLİNCİNİN OLUŞMASINDA YEREL BASININ ÖNEMİ	330-341
Aylin KOÇ Ercan KILINÇ	AB ÜLKELERİNDE DİJİTAL EKONOMİ VE TOPLUM ENDEKSİNİN MEVCUT DURUMU	342-354
Ercan KILINÇ Osman FİDAN	TÜRKİYE, ÇİN VE RUSYA FEDERASYONU'NUN KÜRESEL REKABET ENDEKSİNE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI	355-364
Servet ÖNAL İsa KILIÇ	TMS 16 MADDİ DURAN VARLIKLAR ve BOBİ FRS BÖLÜM 12 MADDİ DURAN VARLIKLARIN KARŞILAŞTIRILMASI	365-371
Servet ÖNAL İsa KILIÇ	TMS 18 HASILAT STANDARDI ve BOBİ FRS BÖLÜM 5 HASILAT STANDARDI KARŞILAŞTIRILMASI	372-378
Hayriye Nur BAŞYAZICIOĞLU	SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİME YÖNELİK TÜKETİCİ BİLİNCİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	379-389
Filiz GÜNEYSU ATASOY	FARM-RETAIL PRICE TRANSMISSION ANALYSIS: AN APPLICATION OF USA'S BEEF MARKET	390-395
Ahmet ÇAKMAK Müge GÜRGÜL	BASEL KRİTERLERİ DAHİLİNDE OPERASYONEL RİSK ÖLÇÜM YÖNTEMLERİNİN OPERASYONEL RİSKE ESAS TUTAR VE OPERASYONEL RİSK SERMAYE GEREKSİNİMİ HESAPLANMASI	396-405

	AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI: TÜRKİYE'DE BİR KATILIM BANKASI ÖRNEĞİ	
Yunus Emre TANSÜ Kürşat ALBAYRAK	ŞAMANİZM VE ANADOLUDA ŞAMANİZM İZLERİ	406-412
Yunus Emre TANSÜ Cesur ÖZÇÖREKÇİ	İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK KILCI	413-416
Ayşe ERKMEN	İRAN'DA RIZA ŞAH DÖNEMİ YAŞANAN GELİŞMELER	417-421
Zeynep COŞKUN	EYTÂM HÂNE-İ OSMANÎ'NİN VAKIF MÜESSESESİ ÜZERİNE ETKİSİ	422-430
Betül Sema AKPINAR	ÖDEMİŞTE KIYAFET VE MUTFAK KÜLTÜRÜ	431-440
Murat ÇELİKDEMİR Melahat ARIKAN	AYINTAB ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE AYINTAB'DA KÖLELİK VE CARIYELİK (1608-1619)	441-453
Murat ÇELİKDEMİR	XVI. YÜZYILDA AYINTÂB'IN MAHALLE VE NÜFUS DURUMU (1536-1543)	454-458
Tuğba ÖZTÜRK Nazan AVCIOĞLU KALEBEK Gökçe ÖZDEMİR Ebru ÇORUH	METALİK KUMAŞLARIN DİKİM SÜRECİ VE GÖRSELLİĞİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA	459-470
Fehmi SOĞUKOĞLU Muhammed Hakan ZENBİLCİGİL	İMAM-I RABBANÎ'NİN DÜŞÜNCESİNDE HAKK'A VUSLAT ARACI OLARAK ŞEVK	471-474
Fehmi SOĞUKOĞLU Ömer YOLALAN	SÛFÎLERİN TASAVVUF'A DAİR ELEŞTİRLERİ: KELABAZI VE HÜCVİRİ ÖRNEĞİ	475-481
Osman TÜRK	"BAYTARNÂME" NİN 2a-23a VARAKLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	482-487
Osman TÜRK	REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN "YEŞİL GECE" ROMANINDA BİRLEŞİK ZAMANLI EYLEMLERİN RİVAYETİ VE BİRLEŞİK ZAMANLI EYLEMLERİN ŞARTI ÜZERİNE TESPİTLER	488-491
Birsen BAĞÇECİ Selin YAMAN	GÜNEY KORE VE TÜRKİYE'DEKİ İNGİLİZCE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARININ KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ	492-498

**YAVAŞ ŞEHİR SEFERİHİSAR'IN YERLİ TURİSTLER TARAFINDAN ALGILANAN
YAVAŞLIK DÜZEYİ**

Hüsniye ÖRS

Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı

Afet ÇAĞAY

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı Uluslararası İşletmecilik Tezli Yüksek Lisansı Öğrencisi

ÖZET

Küresel ölçekte yaşanan olumsuz değişimler gün geçtikçe fark edilip bu gidişatın durdurulabilmesi için alternatif çözümler üretilmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle gündeme gelen sürdürülebilir kavramı ve bu kavramın bütünleştiği pek çok alan ile gelecek nesillerin de yaşayabileceği adil bir ortam sağlanmaya çalışılmaktadır. Yavaş Hareketi bu düşünüşü biraz daha kendi felsefelerine uyarlayarak, gıdanın, yemek kültürünün, kentlerin ve daha pek çok alanın gelişmiş ülkelerin standartlaştırmaya çalıştığı tüketim kültürüne karşı olarak gelenekseli koruma hedefinde olan uluslararası bir oluşumdur. Bu çalışmanın amacı; Türkiye'nin ilk Yavaş Şehri olan Seferihisar'ın yerel turistler tarafından algılanan yavaşlık algısının düzeyini belirlemektir. Algılanan yavaşlık düzeyini ölçmek amacıyla Yavaş Şehirler (Cittaslow) Birliği kriterlerinden yararlanılmıştır. Araştırmanın verileri anket yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Araştırmanın evrenini oluşturan Seferihisar kentinde, kenti ziyaret eden yerli turistlere yöneltilen anket formu zaman ve maliyet kısıtları nedeniyle kolayda örnekleme yöntemi kullanılmış olup araştırmaya 100 yerli turist katılım sağlayabilmiştir. Araştırma sonucunda yerli turistlerin Seferihisar'a ilişkin algıladıkları yavaşlık düzeyleri orta düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Yavaş Şehir, Yerli Turist.

ABSTRACT

Negative changes on a global scale are noticed day by day and alternative solutions are generated in order to stop this process. For this reason, with the concept of sustainability on the agenda and with the many areas this concept coalesces, an equitable environment that future generations can live by has been tried to be provided. The Cittaslow movement is an international formation that aims to preserve this mentality by adapting a little more to its own philosophy to protect traditional food, food culture, cities, and many other areas against the consumption culture that the developed countries try to standardize. The aim of this study is to determine the perceived cittaslow level by local tourists for Seferihisar, Turkey's first Cittaslow. In order to measure the perceived cittaslow level, the criteria of the Cittaslow Association were used. The data of the study were obtained by using the survey method. Due to time and cost constraints, the convenience sampling method was used in the city of Seferihisar, which constitutes the universe of the research, in which 100 domestic tourists who visited the city participated in the survey. In the conclusion of the study, it was determined that the perceived cittaslow level of Seferihisar by domestic tourists was moderate.

Keywords: Tourism, Cittaslow, Domestic Tourist.

GİRİŞ

Sanayi Devriminden sonra her alanda etkisini gösteren küreselleşme ile pek çok alanı etkilemiş ve değişimlere neden olmuştur. İnsanın varlığının bulunduğu her yerde kendi yaşamını kolaylaştırmak için geliştirdiği teknolojiler var olan doğal döngüde bozulmalara sebep olmuştur. Burada kıt kaynakların bilinçsiz kullanımı ve yok olmaya yüz tutması sonucunda pek çok faaliyet alanı etkilenmiştir. İnsanların neden olduğu yıkımlar sonucunda da doğal yaşama, kültürel öğelere, özgün eserlere olan saygı ve değer azalmaya başlamıştır. Özellikle doğal güzelliklerin çekim gücü olarak kullanıldığı pek çok destinasyon özelliği olan doğasını yitirmeye başlamış onun yerine lüks oteller, alışveriş merkezleri, siteler inşa edilmeye başlamıştır. 1980'li yılların sonunda dünyanın bu gidişatını fark eden bir grup

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

gönüllünün yereli korumaya ve özgün yemeklerin, kentlerin korunmasının teşvik edilmesi gerektiğinin düşünülmesinden yola çıkarak Yavaş Hareketi'nin temellerini İtalya'da atmıştır. Pek çok alanı içine alan bu hareket ile toplumsal bir dayanışma ortamı sağlanmaya çalışılmıştır. Öncelikle Yavaş Yemek (Slow Food) Hareketi ile başlamış ardından Yavaş Şehir (Cittaslow) Hareketi ile de geniş kapsama alanı kuran bu hareket günümüzde dünyanın pek çok yerine yayılmış uluslar arası bir ağ kurmuştur. Her geçen gün bünyesine yeni üyeler katmaya da devam etmektedir.

LİTERATÜR TARAMASI

1. Sürdürülebilirlik Ve Turizm Kavramları

Yaşadığımız dönemde pek çok yeniliklere şahit olunmaktadır. Bu yeniliklerle insan hayatına katkıları ise yadsınamaz. Ancak bu yeniliklerden sadece insanlar etkilenmemektedir. Doğal çevre, işletmeler, sektörler, sosyal ve ekonomik yapı bu yenilikler sonucunda farklı şekillerde etkilenmektedir. Bu bölümde yaşanan bu yenilikler ve değişimlere alternatif bir çözüm olan sürdürülebilirlik yaklaşımı detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Ayrıca doğal çevreye en çok bağlı olan sektör turizm olduğundan, turizmin de sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir faaliyetlerle olan etkileşiminden bahsedilmiştir.

1.1. Sürdürülebilirlik Kavramı

Sürdürülebilirlik kavramı özellikle son yıllarda gündeme gelen ve dikkat çeken bir kavram olmuştur. Çünkü Sanayi Devriminden sonra hızla gelişen teknolojik, ekonomik faaliyetler sonucu kıt olan doğal kaynakların bilinçsizce kullanımından dolayı sürdürülebilir kavramının gündeme gelmesi bu alanda faaliyetler ortaya konma gerekliliği doğurmuştur. Sürdürülebilirliğin kelime anlamı sürdürmek, sağlamak, devam ettirmek, desteklemek, var olmak anlamlarına gelmektedir (Tıraş, 2012: 57). Bu yüzden de sürdürülebilirlik doğal kaynakların devamlılığını sağlayabilmek için gerçekleştirilebilecek olan faaliyetleri kapsamaktadır. Hem günümüz insanların hem de gelecek kuşakların da aynı doğanın içerisinde yaşayabilmesinin adilce sağlanması amacıyla (Deniz,2017:1400). Sürdürülebilirliği oluşturan üç temel öge vardır. Bunlar; çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik sürdürülebilirlik, sosyal sürdürülebilirliktir. Bu sürdürülebilirlik öğelerini doğal kaynakların korunmasını, eşit gelir dağılımını ve bireylerin katılımını kast etmektedir (Tekin,2017:26).

1.1.1. Sürdürülebilir Kalkınma

Kalkınma, bir ekonomide halkın değer yargıları, dünya görüşü ile tüketim ve davranış kalıplarındaki değişimleri içeren toplumsal ve kuramsal yapıda dönüşüme yol açan büyüme olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr).

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, devamlılık ve süreklilik kazanılan kalkınmayı ifade etmektedir. Sürdürülebilir kalkınma endüstrileşen ülkelerin doğaya verdiği yıkımların engellenebilmesi için çok önemli bir faaliyettir. Burada özellikle çevrenin sürdürülebilir bir şekilde kalkınmasını sağlamak yeterli değildir. Bu kalkınma içerisinde sosyal, ekonomik, teknolojik, kültürel, toplumsal alanlarda gerçekleşmelidir. Çünkü bu şekilde bir bütün halinde gerçekleştirilecek gelişmeler ile gelecekte de aynı koşulların varlığı sağlanabilir. Sürdürülebilir kalkınma olgusu doğal sermayeyi tüketmeyen, gelecek kuşakların da gereksinimlerine sahip çıkan, ekonomi ile eko-sistem arasındaki dengeyi koruyan, ekolojik açıdan sürdürülebilir nitelikte olan bir ekonomik kalkınma “eko-kalkınma”dır (Aldemir, Kaypak, 2008:367).

1.1.2. Sürdürülebilir Kentleşme

Sosyolojik bir kavram olarak kentleşme, artan nüfus ve değişen çevreyi, bunun da yeni bir ekonomik yapılaşmaya gidilmesini, insanların yaşayışlarına, fikirlerine ve davranışlarına etki eden bir toplumsal düzendir (Güçlü, 2002:113). Kentleşme sonucu artan nüfus, çevre kirliliğine neden olabilmekte, sürdürülebilir faaliyetlerin gerçekleşmesine de engel olabilmektedir. Bu yüzden de sürdürülebilir çalışmalar ve faaliyetler kentler için de önemli olabilmektedir. Sürdürülebilir kentleşme yaklaşımı, kentsel gelişmenin etkilediği ve kentsel gelişmeyi etkileyen tüm çevresel, sosyal ve ekonomik unsurlar birbiriyle ilişkili biçimde içermekte ve kentin geleceğinin katılımcı süreçlerle kararlaştırılmasını gerektirmektedir (Keskin,2012:85). Çevre ile uyumlu gelişen kentlerin, çevrenin izin verdiği ölçüde büyümesidir. Böylelikle gelecekte hala içinde yaşanabilecek bir çevre hayatta kalmış olur.

1.2. Turizm

Dünya Turizm Örgütü (UNWTO)'nün tanımına göre Turizm: “ Sürekli kalışa dönüşmemek ve gelir getirici hiçbir uğraşta bulunmamak şartı ile bireylerin geçici süre konaklamalarından doğan ve ilişkilerin tümüdür.”(www.wto.org, Aktaran; Aslan,2015:16). Genel anlamda turizm kavramının, bireylerin gerçekleştireceği faaliyetin geçici olmasını ve ikamet edilen yerden farklı bir yere gitmesini kapsar. Geçici olarak gerçekleştirilecek bu faaliyette kişiler kazanç sağlayacak eylemlerde bulunulmamalıdır. Çünkü bu faaliyette sadece bireylerin keyif alacağı ve dinlenmek, eğlenmek, kültürel yerleri gezip görmek vb. aktiviteleri yapmasını kapsamaktadır. Turizm pek çok özelliği olan geniş kapsamlı bir faaliyettir. Ancak bu faaliyeti gerçekleştirenleri, yani turistlerin de tanımını yapmak gerekmektedir. Çünkü bu faaliyeti ortaya koyan ve turizm faaliyetini gerçekleştiren insan yani turistlerdir. Turist, ikamet yerinin dışında olan bir yerde an az yirmi dört saatlik süre boyunca kalmak için çeşitli nedenlerle gelenlerdir (Kozak,2011a:5-6). Gerçekleştirilen seyahat boyunca herhangi bir para kazanma amacı olmaksızın, eğlenmek, dinlenmek, gezip görmek, öğrenmek, vb. sebeplerle sürekli ikamet edilen yerden belli bir süreliğine ayrılan ve tekrar geri dönen kişilere turist denir (Sezgin,2001a:15).

1.2.1. Sürdürülebilir Turizm

Sürdürülebilirlik pek çok alanla entegre olmuş bir olgudur. Özellikle doğanın kendine has özelliklerinin çekim gücünden yararlanan turizm sektörü bu kavramın önemine dikkat çekmeye başlamıştır. Çünkü kitle turizminin artması ve bu artan turizm faaliyeti sonucu çevreye zarar verildiğinin fark edilmesi ile alternatif turizm çeşitleri araştırılmaya başlanmıştır. Böylelikle de sürdürülebilir turizm faaliyetleri ortaya konmaya başlamıştır. Sürdürülebilir turizm, turizm kaynaklarının tüketilmeden, kirletilmeden ve tahrip edilmeden gelecek nesillerinde kullanılabilmesini sağlayacak şekilde kullanımının düzenlenmesidir (Avcıkurt,2009:145).

1.2.2. Yavaş Turizm

Yavaş turizm anlayışı hem yerel halkının çıkarlarını gözetip, ekonomik kazanç sağlayabilecekleri fırsatlar yaratan hem de ziyaretçilerinin bu bölgelerdeki doğal güzelliklerin, tarihsel yapıların, kültürel özelliklerin sakin ve huzurlu bir ortam içerisinde sunulması temeline dayanır. Yavaş Turizm, doğaya, kültürel yapıya, gastronomiye, tarihi zenginliklerine ve geleneklerine sahip çıkan ve bu alanların herhangi bir değişime ve bozulmaya maruz kalmadan korunması felsefesidir. Turistlerin de gün geçtikçe kalabalık, gürültülü olan büyük şehirlerden uzaklaşması ve doğa ile iç içe olan yöresel mekânların olduğu, kültürel öğeler ile iç içe yaşayan dingin destinasyonlar araması yavaş turizmin günümüzde dikkat çeken ve şehirden uzaklaşmak adına ziyaret edilen ilk yerlerinden olmuştur. Yavaş turizm pek çok araştırmacıya göre sürdürülebilirlik, sürdürülebilir turizm, gibi anlayışlarla beraber anılmaktadır. Çünkü ortak amaçlara sahip olan yavaş turizm sürdürülebilir turizm gibi kitle turizmine alternatif olacak özelliklere sahiptir.

1.2.3. Yavaş Turist

Temelde Yavaş Turizm felsefesi ile yavaş turistler meydana gelmiştir. Çünkü bu turizm anlayışının ortaya koyduğu ortamlar ve imkânlar diğer turizm çeşitlerine göre farklılık gösterdiğinden farklı turist grupları da ortaya çıkmıştır. Yavaş turizm anlayışına hâkim bölgeleri ziyaret eden turistlerin gerçekleştirdiği bir takım davranışlar ile yavaş turist özelliği taşıdığı kabul edilebilir. Bu davranışlar ve düşünceler ise şu şekilde sıralanabilir (Tekin,2017: 54-58):

- Gittiği yerde çevreyi koruyan ve çevre kirliliğinden rahatsız olan,
- Yöresel lezzetleri tanımaktan keyif alan ve bu yemekleri deneyen,
- Kültürel ürünlerden yararlanan,
- Doğanın tadını çıkararak,
- İnsanlarla iletişim kurmayı seven ve yerel halk ile iletişime açık olan,
- Yavaş turizm ve yavaş hareketi felsefesine ilgi duyan ve öğrenmeye çalışan,
- Karbon salınımı ve çevreye zararı az ulaşım araçlarını tercih eden,
- Yöresel geleneklerin korunmasını destekleyen,
- Gidilen destinasyonun tüm özellikleri ve güzelliklerini aceleciyle keşfetmek yerine tadına vararak gezmeyi seven kişilere yavaş turist sayılabilmektedir.

2. YAVAŞ HAREKETİ

Küresel gelişmelerin etkilediği alanlardan bir diğeri ise yaşam tarzları, kentler, geleneksel yemek kültürü ve gıdalardır. Bu etkileşim sonucunda yaşanan olumsuz gelişmeler nedeniyle pek çok özgün değer yok olmaya yüz tutmuştur. Ancak yaşanan bu olumsuz sonuçların engellenmediği takdirde gelecek nesillere aktarılacak örf adet, gelenek görenek veya yaşanılabilir temiz bir çevre kalacaktır. İşte bu geleceğin fark edilmesi ile buna dur diyebilmek için ortaya çıkan Yavaş Hareketi, geniş kapsama alanı olan bir harekettir. Bu bölümde Yavaş Hareketi kapsamında yer alan felsefeler ve hareketler açıklanmıştır.

2.1. Yavaş Hareketinin Doğuşu ve Yavaş Yaşam Felsefesi

1986 yılında Yavaş Hareketi'nin ilk adımları Yavaş Yemek (Slow Food) hareketi ile atılmıştır. Tüketim alışkanlıklarının değişmeler göstermesi, kültürel öğelerin yarattığı yerel özgünlüğün yok olmaya başlaması, aynılaşan yemek kültürünü, yok olmaya başlayan kasaba ve kent hayatını protesto etmek amacıyla ortaya çıkmıştır.

Yavaş yaşam felsefesi modern çağın her alanda etkilediği ‘‘hız’’a karşı çıkan bir düşüncüdür. Bu felsefe ile değişen günlük hayatın kargaşası ve çabuk gerçekleştirilmesi gereken eylemlerin fazlalığının neden olduğu acelecilik, insanların yemeklerini hızlı pişen ve servis edilen yemekleri tercih etmelerine, hızla tükenmekte olan doğal kaynakları hiç bitmeyecekmiş bilinçsizce tüketmeye, popüler kültürün cazibesine kapılıp geleneklerini yitirmeye başlayan insanların bu hızın içinde yavaşlamaları gerektiğini savunan toplumsal bir felsefedir.

2.2. Yavaş Yemek (Slow Food) Hareketi

Yavaş Yemek Hareketi, 1980’li yılların sonunda Roma’nın simgelerinden biri olan İspanyol Merdivenlerinde (Piazza di Spagna)’da, fast food (hızlı yemek) yemeklerin simgesi olan McDonalds’ın şube açmasına tepki göstermek amacıyla, İtalyan gurme yazar Carlo Petrini tarafından ilk tohumları atılan bir toplumsal harekettir. 1989 yılında yayınlanan manifesto ile resmen Yavaş Yemek Hareketi kurulmuştur. Hareket tüketicinin beslenme alışkanlıklarında yaşanabilecek standartlaşmaya karşıdır ve tüketicinin bilinçlenmesini ve bu doğrultuda hareket etmesini desteklemektedir.

Yavaş Yemek Hareketi dünya çapında geniş bir kapsama alanı olan bir yapılaşmadır. Halen başkanlığını Carlo Petrini yürütmektedir. Günümüzde 1500’ün üzerinde yerel kuruluşa (convivia), 2400’ün üzerinde yiyecek topluluklarına sahiptir. İtalya başta olmak üzere Almanya, İsviçre Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, İngiltere, Brezilya, Kenya ve Güney Kore’de ulusal düzeyde yapılaşmalar mevcuttur. Kar amacı gütmeyen ve sadece üye desteği ile maddi geliri olan bu organizasyonda tüm gelirler daha çok kitleye ulaşabilme hedeflerini gerçekleştirmek için yapılan faaliyetlerde kullanılmaktadır (slowfood.com,2018).

2.3. Yavaş Şehirler (Cittaslow) Birliği

Yavaş Şehir Hareketi, Yavaş Yemek Hareketi’nin dikkat çektiği yereli koruma ve bilinçlenme hareketinin şehirlerde yaşam bulmuş halidir. 1999 yılında İtalya’nın küçük bir kasabası olan Greve in Chianti’nin eski belediye başkanı Paolo Santurmini’nin ideallerinin Bra(Francesco Guida), Orvieto (Stefano Cimicchi), Positano (Domenico Marrone) belediye başkanları tarafından desteklenmesi ile birlikte ilk adımları atılmıştır. Yavaş Yemek Hareketi kurucusu Carlo Petrini’nin de bu harekete destek vermesi ile yerel yöneticiler ile birlikte kendine has bir yaşam şekli ve korunmaya muhtaç özel ürünleri bulunan bazı küçük şehirleri bir araya getirecek bir birlik kurdu (Petrini, 2012:156). Adımı İtalyanca şehir anlamına gelen ‘‘Citta’’ ve İngilizce yavaş anlamı olan ‘‘Slow’’ kelimelerinin birleşmesinden almıştır. Türkçe kullanımı ise ‘Yavaş Şehir’, ‘Yavaş Kent’, ‘Sakin Şehir’, ‘Sakin Kent’ olarak çevrilmiş ve bu isimlerle kullanılmaktadır.

Gün geçtikçe dünyanın pek çok yerinde kabul gören bu ağ ile günümüzde uluslar arası bir belediyeler birliği haline gelmiştir. 30 ülke 252 kent ile büyümeye devam eden bu hareketin amacı, kentin yerel halkın ve ziyaret etmeye gelen misafirleri için, iyi fikirler, deneyimler ve bilgi alışverişini sağlayarak yaşam kalitesini arttırmak, yöresel özgün değerlere sahip çıkmak, altyapı sorunları olmayan ve modern

çağın faydalı gelişmelerinin entegre edildiği sürdürülebilir bir ortamın yaratılmasına yönelik çalışmalar yapmaktır (Miele, 2008:136).

Birliğe katılma kriterleri yedi ana başlık 72 alt kriterden oluşmaktadır. Bu ana başlıklar: Altyapı Politikaları, Kentsel Yaşam Kalitesi Politikaları, Tarımsal, turistik, esnaf ve sanatkârlara dair politikalar, Misafirperverlik, farkındalık ve eğitim için planlar, Sosyal uyum, Ortaklıklardır. Aday kentler, bu kriterlerin en az %50 başarı ile yerine getirmiş olmaları gerekmektedir.

Türkiye, birliğe 2009 yılında İzmir'in Seferihisar ilçesinin Yavaş (Sakin) Şehir (Cittaslow) olarak kabul edilmesi ile dahil olmuştur. Böylelikle Seferihisar Türkiye'nin ilk Dünyanın 129. Yavaş (Sakin) kenti olmuştur. 2018 yılında üyeliği kabul edilen kentler ile birlikte ülkemizde toplam on beş adet Yavaş Şehir (Cittaslow) vardır. Ülkemizdeki Yavaş Şehirler ağına 2009 yılında Seferihisar'ın üyeliğinin ardından, Akyaka (Muğla,2011), Yenipazar (Aydın,2011), Gökçeada (Çanakkale,2011), Taraklı (Sakarya,2011), Eğirdir (Isparta,2012), Perşembe (Ordu,2012), Yalvaç (Isparta,2012), Vize (Edirne,2012), Halfeti (Şanlıurfa,2013), Şavşat (Artvin,2015), Uzundere (Erzurum,2016), Gerze (Sinop,2017), Göynük (Bolu,2017), Eğirdir (Isparta,2017) ve Mudurnu (Bolu,2018) kentinin de birliğe dahil olması ile ülkemiz birliğin önemli üye ülkelerinden biridir.(Coşkun,2018:45).

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Her geçen gün yenilerinin eklenmesi ile birlikte Dünya'da ve Türkiye'de önemli destinasyonlar olma yolundaki Yavaş Şehirler, hem yerli hem de yabancı turistler için önemli uğrak yerleri olmaya başlamış ve bu gelişme ile ilgili destinasyonlara olan ilginin artmasına neden olmuştur. Türkiye'de 2009 yılında ilk yavaş şehrin seçilmesi ile her geçen yıl bu şehirlere yenilerinin eklenmesiyle bu turizm kentlerinin özellikleri çalışmalara konu olmaya başlamıştır. Ancak Yavaş Şehirlerin üyeliklerinin onaylanmasından sonraki sürede de gerçekleştirecekleri faaliyetler sonucunda 'Yavaş Şehir' özelliklerini taşımaya devam etmesi gerekmektedir. Bu bağlamda araştırmanın amacı; ülkemizde ilk kez 2009 yılında bu harekete katılan Seferihisar kentini ziyaret eden yerli turist perspektifinden algılanan yavaşlık düzeyinin belirlenmesidir. Yerli turistlerin algıladıkları yavaşlık düzeyinin belirlenmesi, hem Seferihisar kenti için hem de diğer Yavaş Şehir kentleri için önemli bir bilgi kaynağı olacağı düşünülmektedir.

3.2. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırmanın alan uygulaması Türkiye'deki ilk Yavaş Şehirler Birliğine üye olan Seferihisar kentinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın hedef kitle, kenti ziyaret eden yerli turistler olması ayrıca araştırmanın gerçekleştirildiği zaman ile birlikte kongre takviminin zaman kısıtı sebebiyle araştırmaya katılım sağlayabilecek kentte bulunan yerli turistlere ulaşılmaya çalışılmıştır.

3.3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Seferihisar'a ziyarete gelen 18 yaş ve üstü yerli turistlerden meydana gelmektedir. Veri toplama sürecinin kısıtlı zamanda tamamlanabilmesi adına çalışmaya destek vermeye gönüllü bireyler hedef alınarak kolayda örneklem seçilmiştir. Mevcut araştırma bir ön araştırma olması sebebiyle araştırmanın küçük örnek hacmi ile çalışılması yeterli görülmüştür.

3.4. Veri Toplama Yöntemi

Çalışmanın amacını gerçekleştirmeye yönelik veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anketler, Seferihisar'da bulunan yerli turistlere yüz-yüze uygulanmıştır.

3.5. Araştırma Sorularının Hazırlanması

Araştırma verilerinin toplanabilmesi için oluşturulan anket formunun ilk bölümünde katılımcıların demografik özelliklerinin belirlenebilmesi için sekiz adet soruya yer verilmiştir. Sonraki bölümde yerli turistlerin Seferihisar'a gerçekleştirdikleri ziyaretlerinin özelliklerinin belirlenmesine yönelik beş adet (Tekin,2017) soru yer almaktadır. Sorular açık uçlu olarak değil cevaplayıcıların çoktan seçmeli seçeneklerden kendilerine uygun olanları işaretlemeleri rica edilmiştir. Anketin son bölümünde ise Yavaş Şehir Algısının ölçülmesine yönelik yirmi yedi adet soru yer almaktadır. Buradaki soruların

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

oluşturulmasında yedi ana başlık ve 72 alt başlıktan oluşan Yavaş Şehir Kriterleri (cittaslowturkiye.org) dikkate alınarak, “1 = Kesinlikle katılmıyorum” ve “5 = Kesinlikle katılıyorum” olmak üzere 5li Likert ölçeğine göre hazırlanmıştır.

3.6. Verilerin Analizi ve Bulgular

Araştırmada elde edilen verilerin analizi istatistik paket program olan SPSS 23.0 (Statistical Programme for Social Sciencies) ile yapılacaktır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır.

3.6.1. Demografik Özellikler

Anket uygulamasının sonucunda 108 adet anket katılımcılar tarafından doldurulmuş ancak sekiz adet anket geçersiz olduğundan araştırmaya dahil edilmemiştir. Böylelikle de toplam yüz adet anketten elde edilen veriler ışığında araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan cevaplayıcıların demografik özellikleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	Frekans (n)	Yüzde (%)	Değişken	Frekans (n)	Yüzde (%)
YAŞ			AYLIK GELİR		
18-25	33	33,0	1603 TL ve altında	19	19,0
26-35	28	28,0	1604 – 3000 TL	40	40,0
36-45	21	21,0	3001-4500 TL	19	19,0
46-55	7	7,0	4501-6000 TL	11	11,0
56 ve üzeri	11	11,0	6000 TL ve üzeri	11	11,0
Toplam	100	100,0	Toplam	100	100,0
CİNSİYET			MEDENİ DURUM		
Erkek	50	50,0	Evli	32	32,0
Kadın	50	50,0	Bekâr	68	68,0
Toplam	100	100,0	Toplam	100	100,0
Değişken	Frekans (n)	Yüzde (%)	Değişken	Frekans (n)	Yüzde (%)
EĞİTİM DURUMU			YAŞADIĞINIZ YER		
İlköğretim	8	8,0	Köy	13	13,0
Lise	34	34,0			
Ön Lisans	13	13,0	İl	13	13,0
Lisans	37	37,0	İlçe	42	42,0
Yüksek Lisans	7	7,0	Metropol/Büyük Şehir	32	32,0
Doktora	1	1,0			
Toplam	100	100,0	Toplam	100	100,0
MESLEĞİNİZ					
Emekli	9	9,0	Öğrenci	18	18,0
Memur	10	10,0	Serbest Meslek	21	20,0
Ev Hanımı	3	3,0	Profesyonel - Özel Sektör	8	8,0
İşçi	30	30,0	İşsiz	1	1,0
Toplam	52		Toplam	48	100,0

Yapılan alan araştırmasının katılımcılarının bilgileri Tablo 1’ de gösterilmiştir. Araştırmaya 50 kadın (%50), 50 erkek (%50) katılımcı ile toplam 100 kişi katılım sağlamıştır.

Katılımcıların yaşlarına göre dağılımı, %33’ü 18-25 yaş arası, %28’i 26-35 yaş aralığı, %21’i 36-45 yaş aralığı, %7’si 46-55 yaş aralığı ve %11’i 56 yaş ve üzeri yaş aralığına sahip olup, 18-25 yaş aralığına sahip bireyler çoğunluğu oluşturmaktadır. Katılımcıların %68 ‘i evli olup, %32 ‘si bekârdır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Araştırmaya katılanların aylık gelirleri %19'u 1603 TL ve altında aylık geliri olan katılımcıları, %40'ı 1604-3000 TL aralığında, %19'u 3001-4500 TL aralığında, %22'si 4501 TL ve üzeri aylık gelirine sahip olduğu görülmektedir. Çoğunluğu oluşturan grubu %40 ile 1604-3000 TL arasında gelire sahip bireyler oluşturmaktadır.

Eğitim durumu açısından Tablo incelendiğinde; katılımcıların %8 'i ilköğretim , %34 'ü lise, %40 'ı üniversite düzeyinde (Önlisans, Lisans) olup en kalabalık gurubu oluşturmaktadır. Ayrıca katılımcıların %8 'i yüksek öğrenim (Yüksek Lisans, Doktora) seviyesine sahiptir.

Katılımcıların meslek gruplarına ilişkin veriler: %9 'i emekli, %10'u memur, %3'ü ev hanımı, %30'u işçi, % 18'i öğrenci, %21'i serbest meslek, %8'i profesyonel- özel sektör ve %1'i de işsizdir.

Yaşadığı yere göre katılımcıların %13'ü köyde, %13'ü ilde, %42'si ilçede ve %32'si metropol/büyükşehirde yaşamaktadır.

3.6.2. Katılımcıların Seyahat Özelliklerine İlişkin Bulgular

Tablo 2. Katılımcıların Seyahatleri ile İlgili Bulguları

Değişken	Frekans (n)	Yüzde (%)
Seyahatinizi kiminle gerçekleştirdiniz?		
Yalnız	16	16,0
Arkadaşlarımla	33	33,0
Ailemle	37	37,0
Erkek/Kız Arkadaşımla	14	14,0
Toplam	100	100,0
Seferihisar'ı kaç kez ziyaret ettiniz?		
1	29	29,0
2	18	18,0
3	8	8,0
4 ve üstü	45	45,0
Toplam	100	100,0
Burada kaç gün kaldınız/kalacaksınız?		
1-3 gün	55	55,0
4-6 gün	9	9,0
7 gün ya da daha fazla	36	36,0
Toplam	100	100,0
Bu seyahatinizdeki esas amacınız nedir?		
Yeni/farklı yerler görmek	24	24,0
Farklı kültürler/yaşam biçimleri tanımak	7	7,0
Dinlenmek ve stresten uzaklaşmak	39	39,0
Eğlenmek ve hoşça vakit geçirmek	22	22,0
İş	5	5,0
Aile, tanıdık, akraba ziyareti	3	3,0
Toplam	100	100,0
Burayı nereden duydunuz?		
Aile	17	17,0
Arkadaşlar	44	44,0
İş Arkadaşları	3	3,0
TV Haber/Sohbet Programları	11	11,0
Filmler	10	10,0
Belgeseller	0	0,0
Gazete ve Dergiler	1	1,0
Kitaplar	0	0,0
Seyahat Acenteleri	1	1,0
İnternet	9	9,0
Yerel basın ve medya aracı	4	4,0
Toplam	100	100,0

Katılımcıların seyahatlerine ilişkin bilgilerin yer aldığı Tablo 2'de, katılımcıların seyahatlerini kiminle gerçekleştirdiklerine verdikleri yanıtlar doğrultusunda %16'sı yalnız, %33'ü arkadaşlarıyla, %37'si

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

ailesiyle ve %14'ü erkek/kız arkadaşıyla gerçekleştirmiş olduğu ve çoğunluğu oluşturan grubun arkadaşları ile birlikte seyahati gerçekleştiren gruptur.

Seferihisar'ı ziyaret etme durumu açısından katılımcıların bilgileri incelendiğinde %29 1 kez, %18'i 2 kez, %8'i 3 kez ve %45 ile de katılımcıların neredeyse yarısı 4 ve daha fazla defa Seferihisar'ı ziyaret etmiştir.

Gerçekleştirilen ziyaretin kalma süresi açısından katılımcıların %55 ile büyük bir kısmı 1-3 gün arasında, %9'u 4-6 gün arasında ve diğer çoğunluk grup ise %36 ile 7 gün ya da daha fazla sürede kalmıştır.

Katılımcıların seyahat amaçlarına yönelik elde edilen bilgiler ışığında %24'ü yeni/farklı yerler görmek, %7'si farklı kültürler/yaşam biçimleri tanımak, %39'u dinlenmek ve stresten uzaklaşmak, %22'si eğlenmek ve hoşça vakit geçirmek, %5'i iş amacıyla, %3'ü aile, tanıdık ve akraba ziyareti için seyahatini gerçekleştirmiştir.

Araştırmada katılımcıların seyahatleri ile ilgili olarak yer verilen son madde de katılımcıların Seferihisar kentini nereden duyduklarını belirtmeleri istenmiştir. Katılımcıların %44'ü arkadaşlarından, %3'ü iş arkadaşlarından, %17'si ailelerinden, %1'i seyahat acentelerinden, %11'i TV Haber/Sohbet Programlarından, %9 u internetten, %4'ü yerel basın ve medya araçlarından, %1'i gazete ve dergilerden duyduğu belirlenmiştir. Bu bulgularla birlikte filmler ve kitaplardan hiçbir katılımcının Seferihisar'ı duymadığı belirlenmiştir.

3.6.3. Yavaşlık Algısına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan 100 yerli turistin Seferihisar Yavaş Kenti ile ilgili yavaşlık algılarının ölçüldüğü anketin ikinci bölümünde toplam yirmi yedi sorudan oluşmaktadır. Katılımcıların cevapları doğrultusunda belirlenen düzeylere göre yavaşlık algılarının düzeyi ortaya konmuştur.

3.6.3.1. Ölçümün Güvenirlilik Analizi

Yavaş Şehir (Cittaslow) olma kriterlerinden yararlanılarak oluşturulan Yavaş Şehirlerin yavaşlık algısı ölçeği güvenilirlik analizine tabi tutulmuştur. Yapılan ölçümün geçerlilik ve güvenilirliğini test etmek amacıyla açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Bu analiz sonucunda ölçekte yer alan yirmi yedi adet maddenin Cronbach's Alpha katsayısı 0,914 olarak hesaplandığı Tablo 3'te gösterilmiştir. Bu katsayı ile ölçeğin yüksek güvenilirlikte olduğu (0,80-1,0 arasında güvenilirliğe sahip ölçekler yüksek güvenilirliğe sahip, 0,70-0,60 değeri arasında güvenilir ölçek, ve 0,60 değeri altında değer alan ölçeklerin kullanıma uygun olmayan ölçek) sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3. Ölçek Güvenirlilik İstatistiği

Cronbach's Alpha Katsayısı	Standartlaştırılmış Maddelere Dayalı Cronbach's Alpha Katsayısı	Madde Sayısı N
,914	,914	27

Mevcut araştırmanın örnek hacminin yeterliliğini test etmek amacıyla KMO Bartlett's testi yapılmıştır. Yapılan test sonucunda KMO değeri Tablo 4'te de belirtildiği gibi ,807 olarak hesaplanmıştır. Araştırmanın devam edilebilmesi için elde edilen değer oldukça yüksek kabul edilebilir bir değer olduğu belirlenmiştir. Ayrıca Bartlett's testi sonucunun anlamlı çıkması ile örnek hacminin yeterli olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4. KMO ve Bartlett's Test Değerleri

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Uygunluğu Ölçümü	,807
Bartlett's Küresellik Testi	1331,610
Yaklaşık Ki-Kare	351
df	
Anlamlılık	,000

3.6.3.2. Yavaşlık Algısı Ölçeği Maddelerinin Analizleri

Ölçekte yerli turistlerin Seferihisar kenti ile ilgili algıladıkları yavaşlık düzeylerinin gösterildiği tablo 5'te ve tüm ölçek sorularına verilen yanıtlar doğrultusunda tüm ölçeğin ortalama istatistikleri tablo 6'da

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

yer almaktadır. Katılımcıların cevaplarının ortalamalarına yer verilen Tablo 5'teki veriler ışığında Tablo 7'de yer alan değerler, 5'li Likert' e göre düşük, orta ve yüksek düzey aralıklarını göstermektedir. Bu değerler doğrultusunda katılımcıların yavaşlık algısı düzeyleri ortaya konmuştur.

Tablo 5. Yavaşlık Algısı Ölçeği Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Dağılımları

Maddeler	N	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
1. Seferihisar'ın havası temizdir.	100	1	5	4,17	1,035
2. Seferihisar'ın suyu temizdir.	100	1	5	3,43	1,350
3. Seferihisar'da kentsel atıklar ayrıştırılmaktadır.	100	1	5	3,11	1,118
4. Seferihisar'da görsel kirlilik ve trafik gürültüsü azdır.	100	1	5	3,56	1,166
5. Seferihisar'daki kamu alanlarında ışık kirliliği azdır.	100	1	5	3,58	,945
6. Seferihisar'da biyoçeşitlilik korunmaktadır.	100	1	5	3,42	1,139
7. Seferihisar'da bisiklet yolları yeterlidir.	100	1	5	2,72	1,223
8. Seferihisar'da metro ve otobüs durakları gibi aktarma merkezlerinde bisiklet park yerleri vardır.	100	1	5	2,61	1,230
9. Seferihisar'da özel araç kullanımına alternatif olarak eko ulaşım araçları (örneğin, elektrikli otobüs, dik yokuşlarda yürüyen merdiven vb.) vardır.	100	1	5	<u>2,24</u>	1,232
10. Seferihisar'da sokak mobilyaları, turizm levhaları, kent içerisindeki yeşil alanlar korunmaktadır. (örneğin banklar, oyun parkları vs.)	100	1	5	3,25	1,226
11. Seferihisar'da yeşil alanlar yaratılmış ve bu alanlar vardır.	100	1	5	3,42	1,056
12. Seferihisar'da kentsel yaşanabilirlik fazladır.	100	1	5	3,48	1,087
13. Seferihisar'da vatandaş ve turistlerin kullanabileceği bilgi ve iletişim teknolojileri vardır (örneğin ücretsiz kablosuz internet paylaşımı vb.)	100	1	5	3,11	1,310
14. Seferihisar'da kent içindeki kullanışlı yeşil alanlar verimli bitkiler ile değerlendirilmiştir.	100	1	5	3,34	1,224
15. Seferihisar'da yerel ürünler, el yapımı ve etiketli veya esnaf/sanatkâr ürünlerin satışa sunulduğu yerler vardır.	100	1	5	4,13	1,060
16. Seferihisar'daki restoranlarda yerel veya organik ürünler kullanılmaktadır.	100	1	5	3,69	1,187
17. Seferihisar'da yerel ve geleneksel etkinlikler yapılmaktadır.	100	1	5	4,00	,964
18. Seferihisar'da GDO içeren tarım ürünleri değil, organik tarım ürünleri yetiştirilmektedir.	100	1	5	3,55	1,192
19. Seferihisar'da gelen ziyaretçilere iyi bir karşılama yapılmaktadır.	100	1	5	3,74	1,143
20. Seferihisar'da işletmeler fiyatlar konusunda şeffaflığa önem vermektedir.	100	1	5	2,75	1,282
21. Seferihisar'ın güzergâhları basılı olarak veya internet sayfasında mevcuttur.	100	1	5	3,62	,982
22. Seferihisar'da iç ve dış mekanlarda engelli kişilerin kullanabileceği alanlar vardır.	100	1	5	2,96	1,118
23. Seferihisar'da çeşitli spor ve açık hava faaliyetlerine (su ve rüzgar sporları, plaj futbolu vb.) katılmak mümkündür.	100	1	5	3,44	1,113
24. Seferihisar'da Slowfood aktivite ve kampanyaları yapılmaktadır.	100	1	5	3,22	1,097
25. Seferihisar'da doğal ve geleneksel yiyecekler sunulmaktadır.	100	1	5	3,91	,975
26. Seferihisar'da yaşamın doğal ritmi sakındır.	100	1	5	4,02	,974
27. Otel ve restoranların türü/tarzı kentin karakteri ile uyumludur.	100	1	5	3,75	1,086

*1= Kesinlikle Katılmıyorum 2= Katılmıyorum 3= Ne Katılıyorum ne katılmıyorum 4= Katılıyorum 5= Kesinlikle Katılıyorum

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo 6. Toplam Madde İstatistikleri

Madde	Ortalama	Minimum	Maksimum	Varyans	N
Ortalaması	3,416	2,240	4,170	,225	27

Tablo 7. Yavaşlık Algısı Ölçeği Ortalamalarının Düzeyleri

Düzye	Değer
Düşük	1,00 – 2,33
Orta	2,34 - 3,67
Yüksek	3,68 – 5,00

Tablo 5’te katılımcıların Seferihisar kenti ile ilgili sorulara ilişkin verdikleri yanıtlar doğrultusunda ortalaması yüksek düzeyde olan maddeler; ‘Seferihisar’ın havası temizdir’ (4,17), ‘Seferihisar’da yerel ürünler, el yapımı ve etiketli veya esnaf/sanatkâr ürünlerin satışa sunulduğu yerler vardır’ (4,13), ‘Seferihisar’daki restoranlarda yerel veya organik ürünler kullanılmaktadır’ (3,69), ‘Seferihisar’da yerel ve geleneksel etkinlikler yapılmaktadır’ (4,0), ‘Seferihisar’da gelen ziyaretçiler iyi bir karşılama yapılmaktadır’ (3,74), ‘Seferihisar’da doğal ve geleneksel yiyecekler sunulmaktadır’ (3,91), ‘Seferihisar’da yaşamın doğal ritmi sakindir’ (4,02) ve ‘Otel ve restoranların türü/tarzı kentin karakteri ile uyumludur’ (3,75) maddeleri olmuştur.

Düşük düzeyde olan maddeyi ‘Seferihisar’da özel araç kullanımına alternatif olarak eko ulaşım araçları (örneğin, elektrikli otobüs, dik yokuşlarda yürüyen merdiven vb.) vardır’ (2,24) maddesi oluşturmuştur. Tabloda yer alan ölçeğin diğer maddeleri de orta düzeyde olarak belirlenen maddeler olarak ortaya çıkmıştır.

Tablo 6’daki istatistikler ışığında cevaplayıcıların yanıtları doğrultusunda tüm ölçeğin ortalamaları 3,416 olarak hesaplanmıştır. Bu değer ile cevaplayıcıların Seferihisar’ın yavaşlık düzeyini orta düzeyde algıladıkları bulgusu ortaya konmuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Her alanda bilinçlenerek hareket etmenin önemi gün geçtikçe artmaktadır. Gerek ülkeler ölçeğinde gerekse işletmeler ölçeğinde bu önem dikkat çekilmeye çalışılmaktadır. Pek çok dernek ve kuruluş meydana gelerek bu düşüncesini yaymaya ve etkinlik alanını genişletmeye çalışmaktadır. Yavaş Hareketi de bu anlamda çalışmalar gerçekleştiren vatansever kişilerin oluşturduğu bir felsefedir. Kendi bünyesinde yer verdiği geniş kapsama alanına sahip kuruluşları ile günümüzde gelişmiş ülkelerin dayattığı aynılaştırılmaya çalışılan kültürel öğelerin ve insan hayatının düzenini bozan ve hızlanmaya neden olan eylemler yerine gelenekselin değerini korumaya ve sahip çıkmaya çalışmaktadır. Yavaş Şehirler Birliği de bu anlamda büyük bir öneme sahiptir.

Çalışmanın amacı doğrultusunda yerli turistlerin algılanan yavaşlık düzeylerinin belirlenebilmesi için uygulanan anket çalışması, zaman ve maddi kısıtlar sebebiyle Türkiye’nin ilk Yavaş Şehri Seferihisar’da gerçekleştirilmiştir. Öncelikle katılımcıların demografik özellikleri belirlenmeye çalışmış ardından da seyahat özellikleri ile ilgili sorulara yer verilmiştir. Son olarak da Yavaş Şehir olabilme kriterlerinden yararlanılarak oluşturulan yirmi yedi madde ile yerli turistlerin Seferihisar kenti ile ilgili algıladıkları yavaşlık düzeyleri ortaya konmuştur.

Katılım gerçekleştiren cevaplayıcıların demografik özellikleri incelendiğinde %50’si kadın %50’si erkek olduğu belirlenmiştir. Çoğu katılımcı 18-25 yaş aralığına sahip ve bekâr olduğu ayrıca büyük bir çoğunluğunun da 1604-3000 TL aralığında gelire sahip olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bilgiler ışığında il ve köyde yaşayan katılımcılara oranla ilçe ve metropol/büyükşehirde yaşayan katılımcılar çok daha fazladır. Eğitim durumu lise ve lisans düzeyinde olan bireylerin oranları diğer eğitim durumuna sahip bireylerden yüksek olup, meslek olarak da işçi sınıfına dâhil olan katılımcılar çoğunluğu oluşturmaktadır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Çalışmanın ikinci bölümünde yer alan beş adet soru ile turistlerin seyahatlerine ilişkin özellikleri belirlenmiştir. Bu veriler ışığında seyahatini arkadaşları ve ailesi ile beraber geçiren bireylerin fazla olduğu, yalnız ve Erkek/kız arkadaşı ile birlikte seyahat eden bireylerin azınlığı oluşturduğu belirlenmiştir. Seferihisar kentine kaç kez ziyaret edildiği sorusuna katılımcıların neredeyse yarısı 4 ve üstü ziyaret ettiğini belirtmiş, diğer büyük payı da ilk sefer gelen ziyaretçiler oluşturmaktadır. Konaklama süreleri incelendiğinde 1-3 gün aralığında katılımcılar konaklamayı tercih etmiştir. Özellikle seyahat amaçlarında katılımcıların Seferihisar kentini dinlenmek ve stresten uzaklaşmak için tercih ettiği belirlenmiştir. Diğer katılımcılar ise yeni/farklı yerler görmek, dinlenmek ve hoşça vakit geçirmek amaçları ile Seferihisar'ı ziyaret etmişlerdir. Farklı kültürler/yaşam biçimleri tanımak, iş ve aile, tanıdık, akraba ziyareti amacıyla olan katılımlar da azınlığı oluşturmaktadır. Seferihisar'ı nereden duydukları ile ilgili katılımcıların hiç biri belgeseller ve kitaplardan duymamıştır. Buna karşılık çoğunluğu aile ve arkadaşlarından duyduklarını belirtmiştir. Elde edilen bu veriler ışığında katılımcıların daha çok yakın çevrelerinden Seferihisar kentini duymaları üzerine burayı ziyaret etmektedir.

Anketin üçüncü bölümünde yer alan yavaşlık algısı ölçeğinden elde edilen bilgiler doğrultusunda katılım gerçekleştiren 100 cevaplayıcının belirlenen düşük, orta ve yüksek algı düzeyi değerlerinden tüm ölçek bazında orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Daha açık bir şekilde ifade edilecek olursa Seferihisar Yavaş Şehri'nin ziyaretçileri tarafından orta düzeyde algılanan yavaşlığı söz konusudur.

Ölçeğin içerisinde yer alan maddeler özelinde incelendiğinde, katılımcıların algıladıkları yavaşlık düzeyi yüksek olan maddeler (Seferihisar'ın havası temizdir), (Seferihisar'da yerel ürünler, el yapımı ve etiketli veya esnaf/sanatkâr ürünlerin satışa sunulduğu yerler vardır), (Seferihisar'daki restoranlarda yerel veya organik ürünler kullanılmaktadır), (Seferihisar'da yerel ve geleneksel etkinlikler yapılmaktadır), (Seferihisar'da gelen ziyaretçiler iyi bir karşılama yapılmaktadır), (Seferihisar'da doğal ve geleneksel yiyecekler sunulmaktadır), (Seferihisar'da yaşamın doğal ritmi sakindir), (Otel ve restoranların türü/tarzı kentin karakteri ile uyumludur) maddelerinden oluşmaktadır. Bu verilerden anlaşılacağı üzere Seferihisar'ın havasının temiz olması, geleneksel öğelerini her alanda iyi bir şekilde tanıtması sonucuna ulaşılmaktadır. Özellikle bu alanda kendini geliştirmiş olduğu ve Yavaş Şehir (Cittaslow) olarak bu hareketin önem verdiği yerel ve geleneksel olana değer verme ve tanıtmayı başarı ile yerine getirdiği ortaya çıkmıştır.

Yüksek düzeyde yavaşlık algısının olduğu maddeler haricinde düşük yavaşlık algısının olduğu madde de tespit edilmiştir. Seferihisar'da özel araç kullanımına alternatif olarak eko ulaşım araçları (örneğin, elektrikli otobüs, dik yokuşlarda yürüyen merdiven vb.) vardır maddesinde katılımcıların düşük düzeyde değerlendirmesi nedeniyle bu alanda Seferihisar kenti yetkililerinin daha fazla çalışmalar gerçekleştirmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak gerçekleştirilen bu araştırmada Seferihisar Yavaş Şehri'ni ziyaret eden 100 yerli turistin yavaşlık algı düzeyleri belirlenmiştir. Bu belirlenen düzeyin genel itibarı ile orta düzeyde olması nedeniyle verilebilecek pazarlama tavsiyeleri, hem Seferihisar kenti yetkililerinin hem de işletme sahipleri ve yerel halkın Yavaş Şehir kavramına daha fazla sahip çıkmaları gerekliliği ortaya çıkmıştır. Çünkü ülkemizden ilk olarak Yavaş Şehirler Birliğine katılan Seferihisar kentinin ülkemizi temsil etmede öncül rol oynadığı düşünülmektedir. Dijitalleşen ve küreselleşen (aynılaşan) dünyada, insanlar farklı deneyimler elde edebilecekleri alternatif destinasyonlar arayışına girmiştir. Kalabalık, gürültülü ve hızlı geçen günlerin aksine sakin ve doğal yaşamın içerisinde dingin ve huzurlu ortamları deneyimlemeyi daha yüksek düzeyde talep edecekleri söylenebilir. Bu bağlamda Yavaş Şehirler bu talebe karşılık verebilecek özelliklere ve yapıya sahiptir. Gelişen ve değişen bu süreçte, Seferihisar'ın "Yavaş Şehir" kazanımını korumak ve yavaşlık düzeyini iyileştirmek için yerele, tarihine, doğasına ulusal iş çevresi ve yerel halkı beraberce bu kentin tanıtımına ağırlık verilmesi önerilir.

Yetkililerin bu çalışma sonucunda elde edilen veriler ışığında özellikle zayıf düzeyde olan madde en başta olmak üzere daha çok çalışma yapması gerekmektedir. Çevreye duyarlı eko taşıtları kentlerine kazandırmalı ve bu alanda tamamlamaları gereken misyonlarını yerine getirmeye yönelik adımlar atılmalıdır. Yavaşlık algısının yüksek olduğu maddelerde de yüksek düzeyinin korunması sağlamaya

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

çalışılmalıdır, böylelikle herhangi bir kayıp yaşamak yerine iyileştirme yapılması gereken maddelere yoğunlaşılabilir. Sahip olduğu tarihi yerleri, doğal güzellikleri, yöresel lezzetleri ile ülkemizin önemli destinasyonlarından biri olan Seferihisar'ın bu açıdan gerçekleştireceği faaliyetler ile daha fazla hem yerli hem de yabancı turistin burayı ziyaret etmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Aldemir, Ş. ve Kaypak, Ş. (2008), “*Eko-Ekonomi Kavramı ve Türkiye için Bölgesel Ölçekli Bir Değerlendirme*”, 2. Ulusal İktisat Kongresi Bildiriler Kitabı, 20-22 Şubat 2008, DEÜ, İzmir, ss. 359-380.
- Avcıkurt C. (2009). *Turizm Sosyolojisi Genel ve Yapısal Yaklaşım* (3. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık
- Coşkun E. (2018). *Yavaş Şehir Algısı Ve Yavaş Şehirlerde İnovatif Yatırımlara İlişkin Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı. Aydın.
- Deniz T. (2017). *Hızlı Dünyada Sürdürülebilir Mekânlar: Sakin Kentler*. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 6(3),s. 1399-1412.
- Güçlü, S. Ö. (2002), *Kentleşme ve Göç Sürecinde Antalya’da Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Keskin E.B. (2012). *Sürdürülebilir Kent Kavramına Farklı Bir Bakış: Yavaş Şehirler (Cittaslow)*. PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi8 (1): 81-99.
- Kozak, N., Akoğlan, M., Kozak, M.,(2011), *Genel Turizm, İlkeler, Kavramlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Miele, M. ve Murdoch, J. (2002). Thepracticalaesthetics of traditionalcuisines: slowfood in Tuscony: SociologiaRuralis, 42(4):312-328 Aktaran: Çıtak Ş.Ö. (2016). *Sakin Şehirler Hızlı Turistler*. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi. 5(8), s:2692-2706.
- Petrini, C, Padovani, G. (2012). *Slowfood Devrimi Arcigola’dan Terramadre’ye Yeni Bir Yaşam ve Yemek Kültürü*, Çeviri: Çağrı Ekiz, Ankara: Sinek Sekiz.
- Sağır G., (2017), *Küreselleşmeden Geleneksele Dönüşte Slow Food Ve Cittaslow Hareketi*, The Journal of Social Science,1(2).
- Sarkım, M. (2007). *Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Turistlik Ürün Çeşitlendirme Politikaları ve Antalya Örneği*. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilimdalı, İzmir.
- Sezgin O.M. (2001). *Genel Turizm ve Turizm Mevzuatı*, Detay Yayıncılık. Ankara.
- Sezgin M. (2015). Turizm Kavramı ve Kapsamı. Zeynep Aslan (Ed.). *Genel Turizm* içinde (15-30). Ankara.
- Tekin C. (2017). *Yavaş Turizm Ve Yavaş Turist: Cittaslow Seferihisar’da Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman.
- Tıraş, H. H. (2012); “Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre : Teorik Bir İnceleme”, Kahramanmaraş Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2 (2), s.57-73.
- Yurtseven, H.R., Kaya, O., Harman, S.(2010). *Yavaş Hareketi*. Ankara:Detay Yayıncılık, s.2-74.
- Erişim Tarihi: 14.02.2019, Making Tourism More Sustainable - A Guide for Policy Makers, UNEP and UNWTO, 2005, s.11-12,(<http://www2.unwto.org/content/about-us-5>).
- Erişim Tarihi: 23.02.2019, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=192159
- Erişim Tarihi: 04.12.18 , www.slowtourism-italia.org .
- Erişim Tarihi: 15.12.2018, www.slowfood.com

TÜKETİCİLERİN İNTERNETTEN SATIN ALMA KARAKTERİSTİKLERİNİN İNCELENMESİ

Hüsnüye ÖRS

Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı

Ayşe ATABEY

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı

ÖZET

Teknolojinin ve alt yapı sistemlerinin hızla geliştiği günümüzde, internetin ve internet teknolojilerinin yaygınlaşması ile beraber elektronik ticaret de gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. Gelişen elektronik ticaret, tüketicilerin geleneksel ticaret kanallarını kullanmalarının yanı sıra elektronik ticaret kanalları üzerinden de istek ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla alışverişlerini gerçekleştirmelerine olanak sağlamıştır. İnsanın yaşamının vazgeçilmezlerinden olan ve kişinin istek ve ihtiyaçlarını gidermesi için gerekli olan tüketim kavramı elektronik ticaret ile beraber farklı bir hâl almış ve üzerinde durulması gereken bir konu olmuştur.

Mevcut çalışmanın amacı internette alışveriş yapan tüketicilerin demografik yapısını ve satın alma karakteristiklerini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda keşifsel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini internette alışveriş yapan 18 yaş ve üstü tüketiciler oluşturmaktadır. Çalışmada internet kanalları üzerinden elektronik ticaret gerçekleştiren tüketicilerin demografik özellikleri ile internet kullanım karakteristikleri ele alınarak anketler hazırlanmıştır. Tüketicileri anlamak amacıyla hazırlanan anket sosyal medya üzerinden 200 katılımcıya uygulanmıştır. Uygulanan anketler için SPSS 23.0 paket programı ile betimleyici analizler yapılmıştır. Yapılan analizlere göre katılımcıların çoğunluğunun 10 yıl ve üzeri bir süreyle internet kullandığı ve aynı zamanda katılımcıların günlük yaşamlarında interneti 6 saat ve üzeri bir süre ile kullandığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tüketici Davranışları, Elektronik Ticaret, Elektronik Tüketici, Demografik Özellikler, İnternette Alışveriş

ABSTRACT

In the rapidly developing technology and infrastructure systems of nowadays, with the internet and internet technologies becoming widespread the electronic commerce too has developed and became widespread. Besides of utilizing traditional commerce channels, the developing electronic commerce has facilitated the consumers to meet their shopping requests and requirements via electronic commerce channels. Concept of consumption which is an indispensable part of human life, and is essential to fulfill the person's requests and requirements, has taken a different form and became an issue that has to be emphasized with the advent electronic commerce.

The purpose of the present study aims to investigate the demographic structure and purchasing characteristics of consumers shopping from the internet. In line with this objective an exploratory research was carried out. The research universe is composed of consumers aged 18 and over shopping from the internet. In the study, the surveys were prepared by considering the consumers demographic properties with internet usage characteristics that perform electronic commerce through internet channels. The survey which was prepared to understand the consumers was implemented on 200 participants over the social media. According to the analysis it was determined that the majority of the participants were using internet for 10 years and more while at the same time they are also using internet for 6 hours and more during their daily life.

Keywords: Consumer Behavior, Electronic Commerce, Electronic Consumer, Demographic Properties, Internet/Online Shopping

GİRİŞ

Gelişen teknoloji ile beraber tüketici isteklerinin ve ihtiyaçlarının sürekli değişiklik göstermesi ve satın alma sürecinde tüketicilerin sergiledikleri davranışların incelenmesi, pazarlama açısından önem taşımaktadır. Günümüzde yaşanan değişim ve gelişmelerle beraber tüketicilerde oluşan talep esnekliği ve sürekli edinilen farklı bilgiler tüketicilerin davranışlarına yansımakta ve bu davranışları araştırmaya değer kılmaktadır. İnternet teknolojisi ve buna bağlı olarak gelişen elektronik ticaret, tüketicilerin yaşamlarında, satın alma davranışlarında, karar verme süreçlerinde büyük değişikliklere neden olmaktadır. Ayrıca tüketicilerin sahip olduğu seçeneklerin fazlalığından dolayı tüketicilerin karar verme davranışlarını etkileyen faktörler de farklılaşmış ve değişmiştir.

İnternet teknolojileri ile internet üzerinden yapılan alışverişlerde tüketiciye daha çok seçenek sunulması, alışveriş süresinin daha aza indirilmesi, coğrafi sınırların olmaması gibi birçok faktör, internette alışverişe olan ilgiyi arttırmaktadır. İnternet teknolojilerindeki gelişmelere paralel bir şekilde tüketicilerin de internet üzerinden satın alımları gelişme göstermektedir. Bu gelişmenin bir yansıması elektronik ticarete tüketicilerin satın alma davranışlarının incelenmesinin gerekliliğidir.

Elektronik ticaret yapan işletmelerin tüketiciler hakkında sahip olacakları bilgilerin; işletmelerin stratejilerinin belirlenmesinde, işletmelerin karar aşamasında nelere dikkat edeceklerinde, pazar bölümlendirmesinde etkinliği sağlamada, ürünlerin ve hizmetlerin konumlandırılmasında ve pazarlama karmasını ilgilendiren diğer kararların doğru analizlerinin yapılmasında ve değerlendirilmesinde işletmelere fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

1. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Tüketici, satışı yapılan ürün ve hizmetleri, kendi kişisel arzuları, istekleri, ihtiyaçları veya ailesinin ihtiyaçları doğrultusunda satın alma eğilimine sahip bireylerdir (Nicosia, 1996, s.29). Diğer bir ifadeyle tüketici, istek ve gereksinimleri için satışa sunulan ürün veya hizmetleri satın alan ya da satın alma niyeti ile hareket eden gerçek kişilerdir. Günümüzde pazarlama alanında önemli olanın tüketiciyi memnun etmek olduğu düşünülmekte ve tüketiciyi memnun etmek tüketiciyi anlamaktan geçmektedir. Tüketiciyi anlamak için ise tüketici davranışları gözlemlenmeli, analiz edilmeli ve tüketici davranışı konularına ağırlık verilmelidir. Temel bir tanım ile Blythe (2013)' a göre tüketici davranışı “ Bireylerin mal ve hizmetleri tüketirken üstlenmiş olduğu faaliyetlerdir” (Blythe, 2013: 3-5). Başka bir tanımlamaya göre; kişilerin ya da toplumların istek ve gereksinimlerini karşılamak amacıyla ürün ve hizmetleri belirleme, belirlenen ürün ve hizmetleri seçme, seçilen ürünleri satın alma, kullanma ve elden çıkarmadaki kararları ve bu kararlar ilgilendiren faaliyetleri konu alan bir süreç tüketici davranışı olarak ifade edilmektedir (Ülger, 2018: s.60).

Wilkie tüketicilerin davranışlarını daha iyi anlayabilmek ve analiz edebilmek için yedi özellikten bahsetmektedir (Wilkie, 1994: 14). Bu özellikler tüketici davranışları açısından şu şekilde sıralanmıştır:

1. Tüketici davranışları dinamik bir süreci ifade etmektedir.
2. Tüketici davranışları çevredeki faktörlerden etkilenir.
3. Tüketici davranışları zamanlama açısından farklılık göstermekte ve karmaşık olmaktadır.
4. Tüketici davranışları farklı rollerle ilgilenir.
5. Tüketici davranışları çeşitli faaliyetlerden oluşmaktadır.
6. Tüketici davranışları farklı bireyler için, farklılıklar göstermektedir.
7. Tüketici davranışları güdülenmiş bir davranıştır.

Günümüzde teknoloji ve teknolojiye bağlı bilgi sistemleri hızla gelişmekte ve bu gelişimler hayatın her alanına yansımaktadır. Teknolojinin insan hayatına getirdiği önemli yeniliklerden biri internettir. İnternet kullanımı tüm dünyada hızla artmakta ve artan internet kullanımı beraberinde geleneksel ticaret sisteminde zamana ve mekâna bağlılığı ortadan kaldırarak elektronik ticarete olan talebi arttırmaktadır. Elektronik ticaret ile işletmeler geleneksel ticaretin sınırlarından kurtulup tüketiciye daha hızla ulaşma imkânı yakalamaktadır. Böylelikle elektronik ticaret küresel boyutta giderek artan bir ivme kazanmaktadır. Elektronik ticarete artan talep doğrultusunda birçok işletme işlerini internet ortamına taşımakta ve elektronik ticaret hızla büyüyen bir ticaret şeklini almaktadır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Elektronik ticaret; bütün ürün ve hizmetlerin elektronik iletişim kanalları, bilgisayar teknolojileri ve ilgili teknolojiler (elektronik fon transferi, akıllı kart, pos terminalleri gibi) kullanarak satılmasını ve satın alınması olarak tanımlanmaktadır (Ersoy,1999: 76).

Elektronik ticaret internet ile beraber insanların hayatına girdiği günden bu yana gelişim ve değişim göstermektedir. İnternetin ve teknolojinin gelişimine paralel olarak bilgi teknolojileri de hızlı bir değişim ve gelişim sağlamakta ve yaşanan bu gelişim internet kullanan kişi sayısının artmasına bağlı olarak her geçen gün daha da büyümektedir. Elektronik ticaretin bu kadar hızlı büyümesine etki eden faktörlerden biri de internet kullanımının ve internet kullanıcı sayısının artmasıdır. 2018 yılının Ekim ayında *We Are Social ve Hootsuite* tarafından yapılan araştırma raporuna göre 2017 yılında internet kullanıcı sayısı dünya nüfusunun %51'ini oluştururken, bu rakam 2018 yılında dünya nüfusunun %55'ini oluşturmaktadır. 2018 yılı itibariyle 4. 2 milyar kişi aktif olarak internet kullanmaktadır. İnternet kullanım oranlarının yükselmesi elektronik ticaretinde artmasına yansımıştır (*We Are Social Digital In 2018*). *Twentify* tarafından 2018 yılında yayınlanan rapora göre elektronik ticaret sektörü, 2014 - 2017 arasında %72.46 oranında büyüme göstermiştir.

Konunun Türkiye'deki durumu incelendiğinde, elektronik ticaret tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de hızlı gelişen sektörler arasındadır. Bu şekilde yaşanan değişimin ve gelişimin birçok sebebi vardır. Özellikle ülkemizin sahip olduğu nüfus potansiyeli, bankacılık sektöründeki hızlı gelişmeler, uluslararası sınırların kalkması ile çeşitlenen ürün ve hizmetler, lojistik alanında yaşanan gelişmeler, hızla artan alternatif ödeme sistemleri ve nüfusun talepleri doğrultusunda artan tüketim ihtiyacı gibi faktörler elektronik ticaretin Türkiye'de hızla büyümesine yardımcı olmaktadır. Elektronik ticaretin büyümesine yardımcı olan bir diğer faktör ise Türkiye nüfusunun %67'sine tekabil eden 54 Milyon internet kullanıcısının büyük bir kısmının kredi kartı kullanıcısı olmasıdır. Çünkü kredi kartı ile alışveriş yapan tüketiciler daha kolay ve hızlı şekilde alışverişlerini gerçekleştirebilmekte ve elektronik ticaret daha çok tercih edilir hale gelmektedir (Demirdöğmez, Gültekin, Taş, 2018). Tüketiciler bu yaşanan gelişimler doğrultusunda internette alışveriş yapma alışkanlığı kazanmakta ve her yerde olduğu gibi Türkiye'de de e-ticaret her geçen gün büyüyen ve gelişen bir sektör olmaktadır.

Elektronik ticaretin taraflarından biri elektronik tüketicidir. *Elektronik tüketici*, “tüketimi; üreticiler, tüketiciler ve kamu kurumları ile diğer organizasyonlar arasında internet faaliyetlerinin yürütülmesi için yapılandırılmış elektronik araçlar (Elektronik posta ve mesajlar, elektronik bülten panoları, www teknolojisi, akıllı kartlar, elektronik fon transferi, elektronik veri değişimi vb.) yoluyla gerçekleştiren gerçek ya da tüzel kişilerdir” şeklinde tanımlanmaktadır. Özetle elektronik tüketici kavramı internet ağları üzerinden istek ve ihtiyaçlarını gideren kişi ve kurumlar olarak ifade edilmektedir (Tiryaki, 2008). Günümüzde internete erişimin ve internet kullanımının yaygınlaşması ile elektronik ticarete olan talep artmakta ve elektronik ticaretin beraberinde elektronik tüketicilerin sayısı da artmaktadır. Elektronik tüketiciler internet üzerinden daha hızlı ve daha kolay şekilde alışverişlerini gerçekleştirmektedir. E-ticaretteki başarı farklı tüketicilerin özelliklerini ve internette satın alma karakteristiklerini dikkate almaya bağlı olacaktır.

2. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Mevcut araştırmanın amacı internette alışveriş yapan e-tüketicilerin demografik yapısını ve satın alma karakteristiklerini incelemektir.

Araştırmanın önemi, elde edilen sonuçların e-tüketicinin alışverişinde internet kullanımının etkilerini göstererek e-tüketicinin daha iyi tanınmasını ve e-tüketicilerin e-ticaretle ilgili tercihlerinin belirlenmesini sağlayarak işletmelere tüketicileri tanıma imkânının yaratılmasıdır. Bu doğrultuda keşifsel bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma evrenini internette alışveriş yapan 18 yaş ve üstü e-tüketiciler oluşturmuştur. Elektronik tüketicilerin sayısının oldukça fazla, belirsiz ve araştırmada zaman kısıtının olması dolayısıyla araştırma

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

örneklemi uygulanmıştır. Sosyal medya aracılığı ile 200 örneğe ulaşılmıştır. Araştırma bir ön-araştırma niteliğinde olduğu için küçük bir örnek hacmi ile çalışmak yeterli görülmüştür.

2.3. Veri Toplama Yöntem ve Araçları

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket tekniği kullanılmıştır. Veri toplamak amacıyla kullanılan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm katılımcıların demografik özelliklerini; cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, aylık gelir ve çocuk sahibi olma durumunu belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölüm ise tüketicilerin interneti kullanma karakteristiklerini anlamak için sorulmuş olan sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölümde hazırlanan sorular için bu alanda yapılmış bazı araştırmalardan yararlanılmıştır. Yararlanılan araştırmalar (Doğaner,2007),(Albayrak, 2010), (Uluçay, 2012), (Uslu, 2015),(Akçi, Göv, 2016) şeklinde olmuştur. Araştırmalarda tüketiciye yöneltilen ve internet kullanım karakteristiklerine dair olan sorulardan yararlanılmıştır. Bu şekilde hazırlanan anket formu ‘Google Drive’ üzerinden oluşturularak sosyal medya aracılığıyla 200 elektronik tüketiciye online olarak uygulanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında anket ile toplanan veriler, SPSS 23.0 paket programı kullanılarak betimleyici istatistik analizleri uygulanmıştır.

2.5. Bulgular ve Yorum

Anket formunda yer alan demografik faktörlere ve internet kullanım karakteristiklerine yönelik olarak yapılan analiz sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

2.5.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri (Betimleyici İstatistikler)

Araştırmaya katılan tüketicilerin demografik değişkenlere göre dağılımı çerçevesinde cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, aylık gelir, çocuk sahibi olma durumu ve çocuk sayısı değişkenlerine ilişkin elde edilen bulgular Tablo 1.1 ‘de gösterilmiştir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo 1. 1: Tüketicilerin Demografik Özellikleri

Demografik Değişkenler		Frekans (n)	Yüzde(%)	SS	Ortalama	Medyan																																																																																																																																																																																
CİNSİYET	Erkek	103	51,5	,501	1,52	2,00																																																																																																																																																																																
	Kadın	97	48,5				Toplam		200	100,0				YAŞ	18-25	60	30,0	,921	2,04	2,00	26-35	92	46,0	36-45	31	15,5	46-55	15	7,5	56 ve üstü	2	1,0	Toplam		200	100,0				EĞİTİM	İlköğretim	8	4,0	,707	2,92	3,00	Lise	35	17,5	Lisans	123	61,5	Lisansüstü	34	17,0	Toplam		200	100,0				MESLEK	Memur	51	25,5	1,979	3,35	4,00	Emekli	4	2,0	İşçi	43	21,5	Serbest Meslek	42	21,0	Ev Hanımı	12	6,0	İşsiz	5	2,5	Öğrenci	43	21,5	Toplam		200	100,0				AYLIK GELİR	1603 TL ve altı	56	28,0	2,357	3,79	4,00	1603-2000	23	11,5	2001-2500	19	9,5	2501-3000	21	10,5	3001-3500	15	7,5	3501-4000	22	11,0	4001 TL ve üzeri	44	22,0	Toplam		200	100,0				MEDENİ HAL	Evli	94	47,0	,500	1,53	2,00	Bekâr	106	53,0	Toplam		200	100,0				ÇOCUK SAHİBİ	Evet	65	32,5	,470	1,68	2,00	Hayır	135	67,5	Toplam		200	100,0				ÇOCUK SAYISI	1 çocuk	25	12,5	1,556	3,97	5,00	2 çocuk	28	14,0	3 çocuk	10	5,0	3 ten fazla	2	1,0	Çocuğum yok	135	67,5	Toplam		200
Toplam		200	100,0																																																																																																																																																																																			
YAŞ	18-25	60	30,0	,921	2,04	2,00																																																																																																																																																																																
	26-35	92	46,0																																																																																																																																																																																			
	36-45	31	15,5																																																																																																																																																																																			
	46-55	15	7,5																																																																																																																																																																																			
	56 ve üstü	2	1,0																																																																																																																																																																																			
Toplam		200	100,0																																																																																																																																																																																			
EĞİTİM	İlköğretim	8	4,0	,707	2,92	3,00																																																																																																																																																																																
	Lise	35	17,5																																																																																																																																																																																			
	Lisans	123	61,5																																																																																																																																																																																			
	Lisansüstü	34	17,0																																																																																																																																																																																			
Toplam		200	100,0																																																																																																																																																																																			
MESLEK	Memur	51	25,5	1,979	3,35	4,00																																																																																																																																																																																
	Emekli	4	2,0																																																																																																																																																																																			
	İşçi	43	21,5																																																																																																																																																																																			
	Serbest Meslek	42	21,0																																																																																																																																																																																			
	Ev Hanımı	12	6,0																																																																																																																																																																																			
	İşsiz	5	2,5																																																																																																																																																																																			
	Öğrenci	43	21,5																																																																																																																																																																																			
Toplam		200	100,0																																																																																																																																																																																			
AYLIK GELİR	1603 TL ve altı	56	28,0	2,357	3,79	4,00																																																																																																																																																																																
	1603-2000	23	11,5																																																																																																																																																																																			
	2001-2500	19	9,5																																																																																																																																																																																			
	2501-3000	21	10,5																																																																																																																																																																																			
	3001-3500	15	7,5																																																																																																																																																																																			
	3501-4000	22	11,0																																																																																																																																																																																			
	4001 TL ve üzeri	44	22,0																																																																																																																																																																																			
Toplam		200	100,0																																																																																																																																																																																			
MEDENİ HAL	Evli	94	47,0	,500	1,53	2,00																																																																																																																																																																																
	Bekâr	106	53,0																																																																																																																																																																																			
Toplam		200	100,0																																																																																																																																																																																			
ÇOCUK SAHİBİ	Evet	65	32,5	,470	1,68	2,00																																																																																																																																																																																
	Hayır	135	67,5																																																																																																																																																																																			
Toplam		200	100,0																																																																																																																																																																																			
ÇOCUK SAYISI	1 çocuk	25	12,5	1,556	3,97	5,00																																																																																																																																																																																
	2 çocuk	28	14,0																																																																																																																																																																																			
	3 çocuk	10	5,0																																																																																																																																																																																			
	3 ten fazla	2	1,0																																																																																																																																																																																			
	Çocuğum yok	135	67,5																																																																																																																																																																																			
Toplam		200	100,0																																																																																																																																																																																			

Araştırmaya katılan e-tüketicilerin **cinsiyet** değişkenine göre dağılımında 200 kişinin %51,5'ini oluşturan 103 kişinin erkek, %48,5'ini oluşturan 97 kişinin kadın olduğu belirlenmiştir. Cinsiyet değişkenine göre e-tüketicilerin yaklaşık bir oranda olduğu söylenebilmektedir.

Yaş değişkenine göre gruplandırılan e-tüketicilerin 18-25 yaş arasında %30'unu oluşturan 60 kişi olduğu belirlenmiştir. 26-35 yaş arasında e-tüketicilerin %46'sını oluşturan 92 kişi olduğu, 36-45 yaş arasında %15,5'ini oluşturan 31 kişi olduğu belirlenmiştir. 46-55 yaş arasında %7,5'ini oluşturan 15 kişi ve son olarak 56 yaş ve üstünü oluşturan 2 kişinin de %1 oranında olduğu belirlenmiştir. Yaş olarak değerlendirilen e-tüketicilerde ağırlığın %46 ile 26-35 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Türkiye'de elektronik ticaret kanallarını kullanan e-tüketicilerin büyük çoğunluğunun genç nüfus olduğu söylenebilir. Özellikle 18-25 ile 26-35 yaş arasında olan genç nüfus sayısının fazlalığı gençlerin daha çok internet kanallarını tercih ettiklerini göstermektedir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Eğitim değişkenine göre yapılan gruptandırma eğitim durumu ilköğretim düzeyinde olan 8 kişinin %4,0 oranında, lise düzeyinde olan 35 kişinin %17,5 oranında, lisans düzeyinde olanların 123 kişinin %61,5 oranında olduğu ve lisansüstü eğitim düzeyinde olan 34 kişinin de %17,0 oranında olduğu görülmektedir. E-tüketicilerin çoğunluğunun daha yüksek bir eğitim düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Lise ve üstü eğitim seviyesine sahip e-tüketicilerin daha fazla e-ticaret kanallarını kullandığı söylenebilmektedir. E-tüketicilerin eğitim düzeyi yükseldikçe internet üzerinden alışveriş yapma eğilimlerinin arttığı söylenebilmektedir.

E-tüketicilerin **meslek** değişkenine göre; memur olan kişi sayısının %25,5 oranında 51 kişi, işçi olan kişi sayısının %21,5 oranında 43 kişi, emekli olan kişi sayısının %2,0 oranında 4 kişi, serbest meslek sahibi olan kişi sayısının %21 oranında 42 kişi, ev hanımı olan kişi sayısının %6,0 oranında 12 kişi, öğrenci sayısının %21,5 oranında 43 kişi ve işsiz olan kişi sayısının %2,5 oranında 5 kişi olduğu belirlenmiştir. Meslek değişkenine göre e-tüketicilerin %25,5 oranıyla ağırlık olarak memur olduğu görülmektedir.

Aylık gelir değişkenine göre gruptandırılan katılımcıların %28'ini oluşturan 56 kişinin 1603 TL ve altı gelire sahip olduğu, %11,5'ini oluşturan 23 kişinin 1603-2000 aralığında gelire sahip olduğu, %9,5'ini oluşturan 19 kişinin 2001-2500 aralığında gelire sahip olduğu, %10,5'ini oluşturan 21 kişinin 2501-3000 aralığında gelire sahip olduğu, %7,5'ini oluşturan 15 kişinin 3001-3500 aralığında gelire sahip olduğu, %11,0'ını oluşturan 22 kişinin 3501-4000 aralığında gelire sahip olduğu ve %22,0'ını oluşturan 44 kişinin 4001 ve üzeri bir gelire sahip olduğu belirlenmiştir.

Medeni durum değişkenine göre e-tüketicilerin %47'sini oluşturan 94 kişinin evli, %53'ünü oluşturan 106 kişinin bekâr olduğu belirlenmiştir. Katılımcılardan bekâr olanların daha fazla elektronik ticaret yaptığı söylenebilmektedir.

Çocuk sahibi olma değişkenine göre araştırmaya katılan 200 kişinin %32,5'inin çocuk sahibi olduğu, %67,5'inin çocuk sahibi olmadığı belirlenmiştir. Araştırma bulgularına istinaden katılımcılar arasında çocuk sahibi olmayanların sayısı çocuk sahibi olanların iki katını geçmektedir. Buradan hareket ile çocuk sahibi olmayan e-tüketicilerin daha fazla elektronik ortamlardan alışverişlerini gerçekleştirdiği söylenebilmektedir.

Çocuk sayısı değişkenine bakıldığında araştırmaya katılan 200 kişiden %12,5'ini oluşturan 25 kişinin 1 çocuğu, %14,0'ını oluşturan 28 kişinin 2 çocuğu, %5,0'ini oluşturan 10 kişinin 3 çocuğu %1,0'ini oluşturan 2 kişinin 3'ten fazla çocuğu olduğu belirlenmiştir. Çocuk sahibi olmayan kişi sayısının 135 olduğu belirtilmiştir. Araştırmaya katılan ve çocuk sahibi olan e-tüketicilerin içerisinde 2 çocuk sahibi olanların daha fazla olduğu görülmektedir.

2.5.2. Katılımcıların İnternet Kullanım Karakteristikleri

Araştırmaya katılan tüketicilerin internet kullanım karakteristiklerinin belirlenmesi amacıyla ikinci bölümde tüketicilere altı soru yöneltilmiştir. Bu sorular; "Ne kadar zamandır internet kullanıyorsunuz?" "İnterneti kullanma sıklığınız nedir?" "Ne zamandır internet üzerinden alışveriş yapıyorsunuz?" "İnternette ne sıklıkla alışveriş yaparsınız?" "İnternette alışverişin tercih edilme nedenlerinden en önemlisi sizce nedir?" "Elektronik ticaret sitelerinde satın alma esnasında alışınızı en çok etkileyen etken nedir?" şeklindedir. Bu sorulara katılımcılar tarafından verilen cevaplar tablolar halinde aşağıda gösterilmiştir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo 1. 2: İnternet Kullanım Karakteristikleri 1

SORULAR	Frekans (n)	Yüzde (%)	SS
1) Ne kadar zamandır internet kullanıyorsunuz?	1 yıldan az	,5	,995
	1-4 yıl	7,0	
	4-7 yıl	17,0	
	7-10 yıl	22,0	
	10 yıl ve üzeri	53,5	
TOPLAM	200	100,0	
2) İnterneti kullanma sıklığınız nedir?	Günde 1 saatten az	4,0	1,111
	Günde 1-3 saat arası	30,0	
	Günde 4-6 saat arası	35,0	
	Günde 6-8 saat arası	15,5	
	Günde 9 saat ve üzeri	15,5	
TOPLAM	200	100,0	

“Ne kadar zamandır internet kullanıyorsunuz?” şeklinde yöneltilen soruya 1 yıldan az cevabını veren 1 kişi, 1-4 yıl arası 14 kişi, 4-7 yıl arası cevabını veren 34 kişi, 7-10 yıl arası cevabını veren 44 kişi ve 10 yıl ve üzeri internet kullanım cevabını veren 107 kişi olmuştur. Türkiye’de internet kullanan kişilerin büyük çoğunlunun interneti 10 yıl ve üzeri bir süre ile kullandığı görülmektedir. Katılımcıların 1 yıldan az internet kullanan oranının %5 olması e-tüketicilerin genellikle uzun zamandır internet kullandığını göstermektedir.

“İnterneti kullanma sıklığınız nedir?” sorusuna günde 1 saatten az cevabını veren 8 kişi, günde 1-3 saat arası cevabını veren 60 kişi, günde 4-6 saat arası cevabını veren 70 kişi, günde 6-8 saat arası cevabını veren 31 kişi ve günde 9 saat ve üzeri cevabını veren 31 kişi olmuştur. Katılımcıların %4 oranı ile interneti günde 1 saatten az kullanması dikkat çekmekte ve elektronik ticaret kanalları üzerinden alışveriş yapan e-tüketicilerin interneti kullanma sıklığının yüksek olduğu söylenebilmektedir. İnternet kullanım sıklığının günde 4-6 saat arasında yoğunlaştığı görülmektedir. Aynı zamanda katılımcıların verdikleri cevaplar doğrultusunda e-tüketicilerin internet kullanma sıklığının %31,5 oranı ile en az 6 saatte yoğunlaştığı görülmektedir.

Tablo 1. 3: İnternet Kullanım Karakteristikleri 2

SORULAR	Frekans (n)	Yüzde (%)	SS
3) Ne zamandır internet üzerinden alışveriş yapıyorsunuz?	1 yıl	13,0	1,487
	2 yıl	17,0	
	3 yıl	15,0	
	4 yıl	13,5	
	Daha fazla	41,5	
TOPLAM	200	100,0	
4) İnternette ne sıklıkla alışveriş yaparsınız?	Her gün	0	,694
	Haftada birkaç kez	3,0	
	Haftada bir kez	2,5	
	Ayda birkaç kez	32,5	
	Ayda bir kez	62,0	
TOPLAM	200	100,0	

“Ne zamandır internet üzerinden alışveriş yapıyorsunuz?” şeklindeki soruya 1 yıl cevabı veren 26 kişi, 2 yıl cevabı veren 34 kişi, 3 yıl cevabı veren 30 kişi, 4 yıl cevabı veren 27 kişi ve daha fazla cevabı veren 83 kişi olmuştur. Buradan yola çıkarak e-tüketicilerin %41,5’i 4 yıl ve üzerinde internette alışveriş yaptığını belirtmiştir. E-tüketicilerin %55’inin 3 yıl ve üzeri süre ile internet üzerinden alışveriş yaptığını görülmektedir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

“İnternette ne sıklıkla alışveriş yaparsınız?” şeklinde yöneltilen soruya her gün alışveriş yaptığını söyleyen hiç kimse olmamıştır. Mevcut çalışmada internet üzerinden alışveriş gerçekleştiren 18 yaş ve üzeri e-tüketicilerden hiç kimsenin her gün alışveriş yapmaması dikkat çekmektedir. Haftada birkaç kez alışveriş yaptığını söyleyen 6 kişi, haftada bir kez alışveriş yaptığını söyleyen 5 kişi, ayda birkaç kez alışveriş yaptığını söyleyen 65 kişi ve son olarak ayda bir kez alışveriş yaptığını söyleyen 124 kişi olmuştur. Araştırmaya katılan tüketicilerin çoğunluğu %62,0 oranında ayda bir kez alışveriş yaptığını belirten e-tüketiciler olmuştur.

Tablo 1. 4: İnternet Kullanım Karakteristikleri 3

SORULAR		Frekans (n)	Yüzde (%)	SS
5) İnternette alışverişin tercih edilme nedenlerinden en önemlisi sizce nedir?	Çeşitlilik	16	8,0	,874
	Kolaylık/Rahatlık	71	35,5	
	Fiyat Avantajı	75	37,5	
	Zaman Tasarrufu	38	19,0	
TOPLAM		200	100,0	
6) Elektronik ticaret sitelerinde satın alma esnasında alışınızı en çok etkileyen etken nedir?	Müşteri Yorumları	78	39,0	1,946
	İade Etme Politikası	32	16,0	
	Kargo Gönderme Zamanı	6	3,0	
	Satış Sonrası Destek	15	7,5	
	Ürün ve Hizmet Fiyatı	59	29,5	
	Site Tasarımı	0	0	
	Ürün Sigortası	10	5,0	
TOPLAM		200	100,0	

“İnternette alışverişin tercih edilme nedenlerinden en önemlisi sizce nedir?” şeklinde yöneltilen soruya araştırmacılar tarafından verilen cevaplar şu şekildedir. Araştırmaya katılan 16 kişi internette alışverişini tercih etme nedeni olarak çeşitliliği kabul etmiştir. Araştırmaya katılan 71 kişi Kolaylık/rahatlık için internette alışverişini tercih etmektedir. Araştırmaya katılan 75 kişi için fiyat avantajı tercih edilme sebebi olmuştur ve son olarak araştırmaya katılan 38 kişi zaman tasarrufundan dolayı internette alışverişini tercih ettiğini söylemiştir. E-tüketicilerin internet üzerinden alışverişlerini etkileyen birçok faktörün bulunmasıyla beraber e-tüketicilerin alışveriş tercihlerinde en çok fiyat avantajının (%37,5 oranı ile) alışverişlerini etkilediği söylenebilmektedir.

“Elektronik ticaret sitelerinde satın alma esnasında alışınızı en çok etkileyen etken nedir?” şeklinde yöneltilen soruya tüketicilerden 78 kişi müşteri yorumlarının kendisini etkilediğini söylemiştir. İade etme politikasının tüketicinin satın alma esnasındaki davranışını etkileyen 32 kişi, kargo gönderme zamanının ise 6 kişi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tüketicilerden 15 kişi kendisini etkileyenin satış sonrası destek olduğunu, 59 kişi ürün fiyatı olduğunu ve 10 kişi de ürün sigortası olduğunu söylemiştir. Türkiye’deki e-tüketicilerin satın alma esnasındaki davranışını en çok etkileyenin müşteri yorumları olduğu söylenebilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Son yıllarda hızla artan elektronik ticaret sistemleri ve beraberinde artan elektronik tüketicilerin sayısı dikkat çekmektedir. Mevcut çalışmada elektronik ticaret siteleri üzerinden yapılan alışverişlerde tüketicilerin internet kullanım karakteristikleri incelenmiştir. Araştırma bulguları aşağıdaki şekilde özetlenmiştir.

İnternet kullanan ve internette alışveriş yapan e-tüketiciler hakkında ele edilen demografik bilgilere göre çalışmaya katılan kişilerden erkek e-tüketici sayısının daha fazla ve ağırlıklı olarak 26-35 yaş arasındaki e-tüketicilerden oluştuğu görülmektedir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre e-tüketicilerin yaş aralığı daha genç olanlar çoğunluğu teşkil etmiştir. E-tüketicilerin çoğunluğunun memur olduğu, medeni hal değişkeni itibarıyla bekâr olanların daha fazla olduğu ve çocuk sahibi olan kişi sayısı daha az olduğu görülmektedir. Çocuk sahibi olan katılımcıların çoğunluğunun 2 çocuk sahibi olduğu belirlenmiştir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Türkiye'nin internet ile tanışması 1993'lü yılların başlarında gerçekleşmiştir. İnternet ile tanışan tüketici internete alışmış ve interneti yaşamın her alanında kullanmaya başlamıştır. Araştırma interneti kullanma sıklığının çoğunlukla 10 yıl ve üzeri olduğunu, Türkiye'de internetin son 10 yıl içinde yaygınlaştığını ortaya koymuştur. 10 yıl ve üzeri bir süredir interneti kullanan tüketicilerin gündelik yaşamlarında interneti kullanma sıklıklarının da yüksek olduğu görülmektedir.

İnterneti kullanım sıklığının ele alındığı soruya verilen cevaplara göre interneti 1 saatin altında kullanan kişi sayısının çok az oluşu insanların günlük yaşamlarında internet kullanımına büyük bir yer açtığını göstermektedir. Özellikle günde 4 ile 6 saat arası internet kullanan kişi sayısının fazlalığı ve %35'lik bir orana sahip olması dikkat çekmektedir. E-tüketicilerin %35'i 4 ile 6 saat arası internet kullandığı gibi 6 saat ve üzeri internet kullanım oranının 6-8 saat aralığında %15,5 ve 9 saat ve üzeri olarak %15,5 olması tüketicilerin en az 6 saat olacak şekilde %31 oranında internet kullanımlarını ifade etmektedir. Araştırmaya katılan e-tüketicilerin yarısından fazlasının günlük hayatında 3 saat ve üzeri internet kullandığı söylenebilmektedir.

İnternet kullanan e-tüketicilerin internet üzerinden kaç yıldır alışveriş yaptıkları öğrenilmek istenmiştir ve e-tüketicilerin çoğunun 4 yıl ve üzeri bir süredir internet üzerinden alışveriş yaptıkları görülmüştür. E-tüketicilerin %41,5 oranı ile 4 yıl üzeri, %13,5 oranı ile 4 yıldır internet üzerinden alışveriş yaptıkları dikkate alındığında, %55 oranıyla e-tüketicilerin çoğunluğunun 4 yıl ve üzeri bir süreyle internet üzerinden alışverişlerini gerçekleştirdikleri belirlenmiştir.

İnternet üzerinden alışverişin tercih edilme nedenleri sorulduğunda e-tüketicilerin %37,5'i fiyat avantajı cevabını vermiştir. Buradan hareket ile geleneksel ticaret kanalları ile kıyaslandığında e-tüketiciler elektronik ticareti fiyat avantajı sağlaması açısından daha çok tercih etmektedir. Dolayısıyla hem geleneksel ticaret yapan işletmeler hem de elektronik ticaret yapan işletmeler için fiyat konusuna dikkat edilmesinin gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Elektronik ticareti tercih eden tüketicilerin satın alma davranışlarını etkileyen etmenlerin incelendiği bu çalışma klasik alışverişe göre e-ticaretin daha kolay ve rahat oluşu, daha çok çeşitlilik göstermesi, e-tüketicilere zaman tasarrufu sağlaması ve en yüksek oranda fiyat avantajı sağlaması gibi faktörlerden etkilenildiğini göstermektedir.

Çalışmaya katılan kişilerin internetten satın almalarında alışverişin en çok etkileyen etkenin müşteri yorumları olduğu ve ikinci faktörün ise ürün ve hizmetlerin fiyatı olduğu bulgusu elde edilmiştir. Araştırmanın bulgusu ile elektronik ticaret yapan işletmelerde müşterinin memnun olmasının ve memnun olduğuna dair yorumların internet sitesinde mevcut olmasının e-tüketicilerin satın alma davranışlarını etkileyeceği söylenebilir. Böyle bir durumda işletmeler müşteri yorumlarına önem vererek hareket etmelidir. İnternet üzerinden alışverişlerde e-tüketiciler istedikleri ürün ve hizmeti diğer sitelerle karşılaştırabilmekte ve fiyatları hakkında bilgi alabilmektedir. Bu da işletmeler için dikkat edilmesi gereken önemli bir noktadır. Aynı ürün ve hizmet için çok yüksek değerler koyan işletmeler e-tüketicilerin dikkatini çekmekte ve böyle bir durum o işletmenin tercih edilmemesine neden olabilmektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara istinaden e-tüketicilerin internet üzerinde geçirdikleri süre, interneti kullanma şekilleri, internet üzerinden satın alma davranışını etkileyen etmenler, e-tüketicilerin internet üzerinden alışveriş yapma sebepleri ve sıklıkları, işletmelerin e-tüketiciyi tanıması açısından önem taşımaktadır. Pazarda var olmak isteyen işletmeler e-tüketicilerin tutum ve davranışlarını değerlendirerek pazarlama çalışmalarına yön vermelidir.

Mevcut araştırma e-tüketici satın alma davranışlarının incelenmesinde, Türk e-tüketicilerinin demografik faktörlere göre betimlenmesine yönelik olduğundan, bundan sonraki araştırmaların çok değişkenli nicel araştırmalarla genişletilmesi önerilir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

KAYNAKÇA

- AKÇI, Y., ANNAÇ GÖV, S. (2015) Tüketicilerin E-Ticaret Algılarının İncelenmesi (Gaziantep ve Adıyaman Örneği), Cilt:7, Sayı:13.
- AYDEN, C., DEMİR, Ö. (2011) Elektronik Ticaret; Tüketici Davranış ve Tercihleri Üzerine Bir Çalışma, Fırat University Journal of Social Science Cilt: 21, Sayı: 2, Sayfa: 149-161, ELAZIĞ
- BAŞ, M., KESKİN, S. Sosyal Medyanın Tüketici Davranışları Üzerine Etkisinin Belirlenmesi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- CENGİZ, E., ŞEKERKAYA, A., (2010) İnternet Kullanıcılarının İnternette Alış-Verişe Yönelik Satın Alma Karar Süreçlerinin İncelenmesi ve Kullanım Yoğunlukları Açısından Sınıflandırılması Üzerine Bir Araştırma
- COP, R., OYAN, D., (2010) Küçük Yerleşim Yerlerindeki Tüketicilerin, İnternette Ürün Satın Alma Davranışları Üzerine Bir Uygulama, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:3, Sayı:1
- DAL, N.E., (2017) Tüketim Toplumuna Yöneltilen Eleştiriler Üzerine Bir Tartışma, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:9, Sayı: 19
- DEMİRDÖĞMEZ, M., GÜLTEKİN, N., TAŞ, Y.,H., (2018) Türkiye’de E-Ticaret Sektörünün Yıllara Göre Gelişimi, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Vol.8
- DOĞANER, M. (2007) Elektronik Ticaret Türkiye’de Elektronik Ticaretin Gelişimi ve İşletmeden Tüketicilere Elektronik Ticaret Üzerine Bir Araştırma, Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya
- DURMAZ, Y., BAHAR, R. (2011) Tüketicilerin Satın Alma Davranışları Üzerinde Sosyolojik Faktörlerin Etkisinin İncelenmesine Yönelik Bir Çalışma, Electronic Journal Of Social Sciences, Vol.10
- ERÇETİN, C. (2015) Elektronik Ticarete Tüketicilerin Satın Alma Davranış ve Tercihlerini Etkileyen Unsurlar: E-Ticaret Siteleri Üzerine Bir Çalışma, Doğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İstanbul
- GÜLTAŞ, P., YILDIRIM, Y. (2016) İnternette Alışverişte Tüketici Davranışını Etkileyen Demografik Faktörler, Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C:6
- GÖKBULUT ÖZDEMİR, Ö., ÖZER, D.,(2014)Yenilikçilik mi? Tüketim mi?: Yenilikçi Tüketime Eleştirel Bir Yaklaşım ve Nitel Bir Analiz, Journal of Entrepreneurship and Innovation Management, Vol.3
- İZGİ, B.B., ŞAHİN, İ., (2013) Elektronik Perakende Sektörü ve İnternet Alışverişi Tüketici Davranışı: Türkiye Örneği, Journal of Economics and Management Research , Vol:2, No:1
- OSKAYBAŞ, K., DURSUN, T., YENER, D., (2014) Online Alışverişte Tüketicilerin Tercihlerini Etkileyen Unsurların Belirlenmesi, Marmara Üniversitesi, İ.İ.B. Dergisi,
- ÖZASLAN ÇALIŞKANB. Ö., YAVUZ M., AKCA M., (2017) Elektronik Ortamda Alışveriş Yapan Tüketicilerin Algıladıkları Web Sitesi Hizmet Kalitesi ve Bilişsel Çelişkileri Arasındaki İlişki Kurumsal İtibarın Rolü, Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 13
- ÖZCAN, S.,O., (2010) İnternet Pazarlama Faaliyetlerinde Tüketici Satın Alma Karar Süreci, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- SEZERER ALBAYRAK, E. (2017) Hedonik ve Faydacı Tüketim Bağlamında İnternet Üzerinden Alışveriş Alışkanlıkları: Bir Uygulama Örneği, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya
- ŞEN, B. (2017) E-Ticaret Sitelerine Ziyareti Etkileyen Faktörler ve Tüketiciler Üzerinde Bir Uygulama, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- ULUÇAY, U. (2012) Dünya’da ve Türkiye’de E-Ticaret: Tüketicilerin İnternet Üzerinden Alışveriş Alışkanlıkları Üzerine Bir Uygulama, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- USLU, N. (2015) Türkiye’de E-Ticaretin Durumu ve Geleceği: Ankara İli, Kızılay Bölgesinde E-Alışveriş İle Alakalı Müşteri Eğilimi Üzerine Bir Araştırma, Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- ÜLGER, T.H. (2018) E-Ticarete Tüketici Davranışlarının Satın Alma Tutumları Etkisinin Cinsiyet Bazında İncelenmesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Niğde

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

- YAŞAR, M. (2017) Hedonik ve Faydacı Tüketim Bağlamında Tüketici Davranışlarının İncelenmesi: Gençlerin Hedonik Tüketim Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Kütahya
- YILDIZ, Y. Tüketici Davranışları Üzerinde Sosyal Medya Etkileri: Apple ve Samsung Örneği
- Erişim tarihi: 11.03.2019, <https://digitalreport.wearesocial.com/>
- Erişim tarihi: 11.03.2019, <https://www.twentify.com/tr/raporlar/tr-sosyal-medya-2018-h1-raporu>

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı
ISBN- 978-605-7878-59-4

CONSUMERS' PERCEPTIONS OF INTERNATIONAL LEADERS' IMAGE: EMPIRICAL RESEARCH

Hüsniye ÖRS

Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

Enas ABUZAID

Master Student, Ankara Hacı Bayram Veli University

ABSTRACT

This empirical study examines the level of Turkish consumers' perceptions of the images of five international leaders who most mentioned in the international political arena. Current Presidents of the United States of America, Turkey, Russia, Germany, and France were selected for examination. By applying the easy sampling method 200 persons reached and the data was collected using a face-to-face questionnaire method. The collected data were analyzed by the SPSS 23 statistics package program. According to the demographic variables, differential analysis of the international leader image done. The results obtained from this study indicated that Turkish consumers were perceived the image of the USA leader Donald Trump very negative and their opinions towards him were centered on the strongly disagree to his qualifications, meritocracy, and external appearance. On the other hand, Turkish consumers' perception towards the other four leaders were centered around the medium-level. Turkish leader had the highest average among these leaders.

Keywords: Political leader, Leader Image, International Consumer, Consumer Behavior

INTRODUCTION

In recent years, political science and marketing are one of the science branches which feeds on each other and directs human behavior. When it talks about the marketing of ideas and thoughts, one of the first practices that come to mind is undoubtedly political marketing practices (Gegez A.E, 2007).

The political leader considered the most basic product on the political platform. In order to achieve his/her goals, the leader must first acquire the belief of his/her public and then expand this public. The assistant of leaders in this way is the leaders' image and how the public perceives his image. The concept of image means, the perception, impression, general opinion, and fiction designed in the brain which were acquired about people, political personality, services, products, events, thoughts, institutions, nations, and countries. With the simplest meaning, an image is the perception of the symbols related to all values of an individual, institution, object or country in the short and long term (Bennett W. L, 2000).

The leader image is almost like a weapon being used by political leaders to create an impact on the public. Political leaders capable of designing a suitable image to the target groups are more preferred by the community. Therefore, candidates need to pay attention to their personal image (Erzen M. Ü, 2008).

In political marketing half of the politic is the image and the other half is to convince the target group that image. The image is created for the leader, during this creation, with the support of the mass media, is benefited from political communication and advertising activities professionally. The image created, in a manner of speaking, is a roof for the country and the leader. If people are affected by that image and that image is close to their own worldviews, they will easily adopt every idea from the leader (Meyer, T. 2002). In this context, Turkish voters, in other words, Turkish consumers in Ankara are selected in order to demonstrate how they perceive the image of international leaders, specifically the image of five international

leaders who most mentioned in the international political arena. Current Presidents of the United States of America, Turkey, Russia, Germany, and France.

LITERATURE REVIEW

International Leaders and Image of International Leaders

The concept of leadership is one of the oldest concepts that emerged with the emergence of a culture of social life, where the need for leadership emerged in all areas. There are many definitions of the terms of leadership and leader. All definitions agreed that leadership is the ability to motivate and inspire others and influence them through effective communication to achieve goals and objectives. Accordingly, the leader defines as a person who has the skills and abilities to communicate, motivate and influence others (House et al., 2002). The leader uses effective communication, critical thinking skills, positive discourse, and active listening to convey a clear vision and build trust and credibility with the public aims to achieves the desired impact and enable them to achieve goals creatively (Larson, 1997).

In this study, the emphasis was placed on international and political leadership and the international and political leader. where political leadership means the abilities to use marketing techniques and communication skills to lead and influence a large group of individuals and respond to their needs. A political leader is a person who can rule a wide range of people and influences them by having special abilities and making great efforts. An international or political leader needs special skills to be recognized as a leader and to be acceptable by the country or political organization he governs. therefore, political leadership includes several important concepts, the most important of which are planning, organizing, communication skills, power, vision, and image (Masciulli, et al. 2009).

In the political theory of leadership, theorists have argued that alongside political skill, the personal qualities of the leader play an important role in shaping the leaders' reputation and image. These qualities are the efficiency and intelligence of the leader, awareness, honesty, reliability, innovation and other features that make up his character (Zaccaro, 2007).

In our study, we have relied on previous studies to measure the leader's image. this scale includes 14 characteristics of the experience, reliability, honesty, and the external appearance of the leader. the result of the analysis showed the extent to which these characteristics contributed to the formation of an impression and image of the leader and showed the extent to which respondents recognized the characteristics and image of the international leaders covered by the study.

Image and Image of International Leaders

The Concept of Image

The concept of image is a complex and multidimensional concept that depends on several elements, including external appearance, advertisements, symbols. and logos. It is defined as the impression and perception of a particular personality or phenomenon based on certain characteristics that contribute to the formation of this perception (Belyakova, et al., 2017). The leaders' image can also be defined as a mental map consisting of a network of concepts of characteristics, visions, and ideological orientation of the leader (Larson, 1997).

In order to create a successful and sustainable image, leaders demonstrate their expertise and competence in the public interest. Where the leader seeks to create a relationship of trust and credibility between him and his followers to create a positive attitude towards him. Here comes the role of effective communication and media campaigns to cover the activities that the leader provides to the public (Sharlamanov and Jovanoski, 2014).

Image of International Leaders

The political leader image is the mental representation that individuals perceive toward a leader based on certain attributes that the leader must have to create and form his public image. These attributes may be related to the external personality characteristics of the leader such as the external appearance and special lifestyle of the leader, or relate to the cognitive, cultural, and moral aspect of the leader (Kimhi and Eshel, 2009).

Political leaders use advanced marketing techniques and media activities to demonstrate their impact and shape their public image by showing personal traits and social, cognitive, and emotional intelligence (Kimhi and Eshel, 2009). As an indication of the importance of leader's image in the political arena, the advertising campaigns of the particular leader became intensively working to show qualities as honesty, reliability, experience, integrity, attractiveness and overall appearance in order to create positive feeling toward this leader (Sharlamanov and Jovanoski, 2014).

MATERIAL AND METHODS

Sampling and Data Collection Procedures

In this study, the image of internationally recognized leaders was measured. Research units were an adult population of Turkish consumers. However, it is not possible to reach consumers of all Turkey the scope of research has been limited to Turkish consumers in the capital of Turkey in Ankara.

A face-to-face questionnaire method conducted to be a survey tool in this work and involved in two parts. Demographic factors were the first part and leader image concerns were the second. The scale of the questionnaire was prepared by compiling the questions used in similar studies. As the scope of the research was unlimited, the sampling was done. The most appropriate sampling method for this study was time-based easy sampling. Excluding the questionnaires that were incorrectly and/or incompletely filled or the respondents reported they were not Turkish citizens while the main mass of study was an adult population of Turkish consumers (18 years and older), made the total valid sample size 200 for analyses (n = 200). Since research is preliminary research, it has been found sufficient to work with small sample volumes.

Collected data analyzed by the SPSS program 23.0 “Statistical Package for the Social Sciences”. According to that differential analysis of the international leader' image was done. Descriptive statistics and Factor analysis (in order to verify the predetermined factors) analyses were used in the analysis of the data and comments have been made.

Measurement Instruments

Leader image was measured by 14 items that were modified from the scale developed by Ohanian (1990, 1991). The 14 items consisted of the modifiers; sincere, trustworthy, expert, experienced, knowledgeable, qualified, skilled, attractive, beautiful, elegant, classy, dependable, honest and reliable. On a five-point Likert scale (from *strongly disagree* to *strongly agree*), the modified index involves variables concerning characters of the leader from multiple facets.

RESULTS AND DISCUSSION
Demographic Statistics

Table 1. Demographic Statistics of Participants

Variables	Frequency	Percent %	
Gender	Female	105	52.5
	Male	95	47.5
Age	18-25	73	36.5
	26-35	57	28.5
	36-45	37	18.5
	46-55	21	10.5
	56 and above	12	6.0
Educational Level	Primary education	4	2.0
	High school	13	6.5
	Bachelor degree	127	63.5
	Postgraduate	56	28.0
Income Level	1600 TL and below	73	36.5
	1601-2000 TL	15	7.5
	2001-2500 TL	14	7.0
	2501-3000 TL	21	10.5
	3001-3500 TL	18	9.0
	3501-4000 TL	25	12.5
Occupation	4001 TL and above	34	17.0
	Officer	58	29.0
	Worker	18	9.0
	Retired	11	5.5
	Self-employment	10	5.0
	Housewife	13	6.5
	Student	71	35.5
	Academician	10	5.0
	Salesman	3	1.5
	Physician	2	1.0
Unemployed	1	0.5	
Engineer	3	1.5	

Looking at the demographic statistics in Table 1, in gender ratio, the female ratio (105 persons, 52.5%) was higher than the male ratio (95 persons, 47.5%). In age groups of the participants; the 18-35 group of represents the majority of participants (73 persons, 36.5%), followed by 57 persons (28.5%) with 26-35 age group, 37 persons (18.5%) in the 36-45 group, 21 persons (10.5%) in the group of 46-55 and there were just 12 persons (5%) to 56 years and over. It can be said that; most of the participants are concentrated from young age groups who are formed active persons in life.

In education; the highest group consists of bachelor degree with 127 persons (63.5%) followed by postgraduates with 56 persons (28%), high school with 13 persons (6.5%) and primary education with 4 persons (2%). Considering that the majority of the participants are undergraduate and postgraduate students, it can be said that the study has a high education level.

When the income levels of the participants are examined; it is seen that the highest group consists of rang between 1600 TL and below (73 persons, 36.5%) followed by 4000 TL and above the maximum one (34 persons, 17.0%) and the lowest group have income between 2001-2500 TL (14 persons, 7%). Generally, except the group in rang between 0-1600 TL, it can be said that the income levels had a close distribution. The Last demographic variable was occupations of the participants; in occupations, it is seen that the most of participants were students (71 persons, 35.5%), followed by officers (58 persons, 29.0%), and the group of workers (18 persons, 9.0%). The other groups had a close distribution.

Factor Analysis of Leader Image Scale

Factor analysis was conducted to measure the validity of variables and to identify common factors in the multi-items used in the study. A standard of Kaiser–Meyer–Olkin (KMO) is considered as a measure of sample adequacy and the ratio should be over 0.6 (Garson, 2001). Bartlett's Test of Sphericity found a significant difference (Sig. 0.000) and the values of KMO for all leaders were greater than 0.6 (Table 2). These values are considered very good and indicated that the data was suitable for conducting factor analysis. Cronbach's α was used as a standard to test the reliability of the scale. Cronbach's alpha values (Table 2) were over 0.9 for all leaders., this indicated a high level of reliability.

The five-dimensional Likert scale was used with 14 items scale consisting of a set of questions about experience, reliability, external appearance, attractiveness, and efficiency that the leader should have to measure the image of five international leaders from the point of view of Turkish consumers. As a result of an analysis of the factors that have been undertaken, the 14 variables are collected under 2 main factors. This is because only the first 2 components have an eigenvalue of at least 1. The first factor represented credibility and meritocracy while the second factor represented the external appearance of the leader.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Table 2. Factor Analysis of Leader Image Scale

FACTOR	DONALD TRUMP							RECEP TAYYIP ERDOĞAN							VLADIMIR PUTIN							ANGELA MERKEL							EMMANUEL MACRON						
	Scale item	Factor Loadings	Mean	Std. Deviation	KMO	Sig.	Cronbach's α	Factor Loadings	Mean	Std. Deviation	KMO	Sig.	Cronbach's α	Factor Loadings	Mean	Std. Deviation	KMO	Sig.	Cronbach's α	Factor Loadings	Mean	Std. Deviation	KMO	Sig.	Cronbach's α	Factor Loadings	Mean	Std. Deviation	KMO	Sig.	Cronbach's α				
CHARACTERISTICS OF LEADER	Sincere	.658	1.6900	1.06280	.924	0.000	.946	.857	3.1700	1.42874	.950	0.000	.978	.715	2.5100	1.14299	.924	0.000	.956	.796	2.4300	1.17131	.930	0.000	.966	.799	2.3550	1.12038	.937	0.000	.974				
	Trustworthy	.776	1.5000	.84473				.883	3.1200	1.39475				.723	2.4550	1.11993				.786	2.4900	1.15611				.850	2.3250	1.09791							
	Expert	.876	2.0550	1.20800				.859	3.5250	1.39611				.808	3.2650	1.28961				.843	2.9550	1.27322				.864	2.5600	1.14145							
	Experienced	.857	2.0400	1.15110				.812	3.7300	1.33642				.765	3.3450	1.29397				.834	3.1250	1.28359				.836	2.6050	1.08390							
	Knowledgeable	.884	2.1850	1.21166				.875	3.4800	1.42469				.804	3.2750	1.24383				.855	3.1050	1.27755				.900	2.7200	1.11707							
	Qualified	.806	1.9650	1.08613				.909	3.4450	1.41669				.814	3.2050	1.26926				.856	3.0150	1.26998				.898	2.6800	1.14198							
	Skilled	.779	2.0450	1.15309				.888	3.5250	1.40687				.840	3.1950	1.28265				.880	2.9950	1.27401				.904	2.6500	1.15941							
	Attractive	.745	1.6950	1.11724				.878	3.1750	1.45774				.841	2.9200	1.30465				.848	2.6100	1.24323				.871	2.6150	1.19747							
	Beautiful	.797	1.4650	.90713				.897	3.0450	1.46756				.816	2.6750	1.23978				.785	2.5200	1.21944				.886	2.6050	1.23556							
	Elegant	.789	1.5100	.94038				.860	2.9950	1.47167				.788	2.6500	1.15070				.804	2.6650	1.22075				.871	2.6300	1.21676							
	Classy	.787	1.5500	.99622				.893	3.1350	1.43774				.851	2.7650	1.18185				.838	2.7550	1.24205				.839	2.6350	1.20792							
	Dependable	.795	1.6150	.93871				.901	3.2050	1.52136				.837	2.6850	1.14118				.857	2.5900	1.23268				.848	2.4700	1.14264							
Honest	.749	1.6250	.97423	.901	3.0500	1.49958	.763	2.5050	1.07506	.836	2.4900	1.17764	.860	2.3300	1.01303																				
Reliable	.795	1.5700	.94847	.905	3.0650	1.45650	.800	2.5750	1.13172	.832	2.5150	1.21539	.871	2.3650	1.06652																				
MEAN		1,7507				3,2618				2,8589				2,7329				2,5389																	

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

In the light of the statistics in Table 3, the averages according to the responses of the respondents about the USA leader Donald Trump were in the low level (Mean = 1.7507), while Participants' opinions about Turkish leader Recep Tayyip Erdoğan, Russian leader Vladimir Putin, German leader Angela Merkel and, French leader Emmanuel Macaron were centered around the medium-level (Mean = 3.2618, 2.8589, 2.7329, and 2,5389 respectively). Turkish leader had the highest average among these leaders.

Table 3. Level of Averages

Level	Value
Low	1,00 – 2,33
Middle	2,34 - 3,67
High	3,68 – 5,00

CONCLUSIONS

Leaders who have made a name for themselves in the world of politics and economy scene and who have influenced the direction of these fields with their decisions are considered as international leaders. In this study, after analyzing the questionnaire consisting of the 14 items to measure reliability, experience and external appearance of five international leaders, we managed to reach the impression of Turkish consumers about these leaders including Turkish president Recep Tayyip Erdoğan.

When analyzing the demographic factors, it was noticed that most of the participants were younger. Also, the majority of the sample groups was from undergraduate and postgraduate students. They have shown great interest in politics and political marketing and their interest in what is happening in Turkey and the world outside.

The respondents' perceptions about the image of the USA leader Donald Trump were centered on the strongly disagree to his qualifications, reliability, and attractiveness. Turkish consumers' perception towards the other four leaders were centered around the medium-level. Turkish leader Recep Tayyip Erdoğan had the highest average among these leaders.

A noteworthy finding in this study was that the leaders' perceived qualifications and skills were more influential than the external appearance in the formation of views, both negative and positive in the perception of leaders' image. The deeply rooted social, cultural and historical factors may play a significant role in creating perceptions toward international leaders. Therefore, this study may produce different results if applied in other countries with different social, cultural and political systems and composition. This work is a part of a master thesis aimed to determine how consumers from different cultures perceive international leaders and whether this perception has an impact on the country's image and buying behavior.

REFERANCES

- Belyakova, N., Petrova, E. and Polyakova, O. (2017). The influence of professional deformities (burnout) on the image of a female leader. *Economic and Social Development: Book of Proceedings*, 324-331.
- Bennett W. L. (2000). Politik İllüzyon ve Medya, Çeviren: Seyfi Say, *Nehir Yayınları*. İstanbul, s. 165.
- Erzen, M., (2008), “Siyasi Lider İmajlarının Seçimlerde Etkisi”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı:31, ss.65-81.
- Garson, G.D. (2001) Factor analysis. <http://www.2.chass.ncsu.edu/garson/pa765/factor.htm>.
- Gegez, E. (2007). “Pazarlama Araştırmaları”, *Beta Yayınları*, İstanbul, s. 261.
- House, R., Javidan, M., Hanges, P. and Dorfman, P. (2002). Understanding cultures and implicit leadership theories across the globe: An introduction to Project Globe. *Journal of World Business*, 37, 3-10.
- Kimhi, S., and Eshel, Y. (2009). War, Ethnic Group, and the Public Image of Rival Political Leaders: Israeli Prime Minister Olmert and Lebanon Hezbollah Leader Nasrallah. *Democracy and Security*, 5(3), 277-297.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

- Larson, C.L., 1997. Is the land of Oz an alien nation? A sociopolitical study of school community conflict. *Educational Administration Quarterly*, 33(3), pp.312-350.
- Masciulli, J., Molchanov, M. A. and Knight, W. A. eds. (2009). "Political Leadership in Context". *In The Ashgate Research Companion to Political Leadership*, 3–28. Ashgate Publishing, Ltd.
- Meyer, T., (2002), Medya Demokrasisi (Medya Siyaseti Nasıl Sömürgeleştirir), Çeviren: Ahmet Fethi, , İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ohanian, R. (1990) 'Construction and validation of a scale to measure celebrity endorsers' perceived expertise, trustworthiness, and attractiveness', *Journal of Advertising*, 19(3), 39–52.
- Ohanian, R. (1991) 'The impact of celebrity spokesperson's perceived image on consumers' intention to purchase', *Journal of Advertising Research*, 31(1), 46–54.
- Sharlamanov, K. and Jovanoski, A. (2014). The Role of Image in the Political Campaigns. *International Journal of Scientific & Engineering Research*, 5 (6), 599 – 603.
- Zaccaro, S. J. (2007). 'Trait-Based Perspectives of Leadership', *American Psychologist* 62(1), 6–16.

GÜRCÜ DÖNGÜSEL GÖÇÜNÜN DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ'NDEKİ EKONOMİK ETKİLEŞİMİ ÜZERİNE GÖZLEMLER

Yılmaz Onur ARİ

Arş. Gör. Dr., Bayburt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

Adem KALÇA

Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

ÖZET

Döngüsel göç, göç veren ülke ve göç alan ülke kadar göç edenlerin de gelişimini hızlandıran geri dönüşlü bir göç hareketidir. İki ülke arasında belirli bir göç programına bağlı olmayan düzensiz göç hareketlerine ise “spontane döngüsel göç” adı verilmektedir. Bu noktada Gürcistan’dan Türkiye’ye sezonluk yapılan göçler spontane döngüsel göçlerdir.

Spontane göç hareketlerinde göçmenler kaçak çalıştıkları için sınırdışı edilme korkuları yaşamalarına neden olmakta ve onları iş piyasasının olumsuz koşullarına razı etmektedir. Bu durum Türkiye’de kaldıkları sürede zor ve kötü şartlarda barınmalarına, çalışmalarına ve yerli işgücüne göre daha düşük ücretle ücretlendirilmelerine neden olmaktadır. Bu bağlamda yerli işçiler ile göçmen işçiler arasında iletişim eksiklikleri ve buna bağlı olarak işverenle aralarında sorunlar çıkabilmektedir.

Bu çalışmada, Doğu Karadeniz Bölgesi’ne çalışmak için gelen Gürcü işçilerin çalışma koşulları, iş ilişkileri ve ekonomik anlamda bölgeye katkıları incelenmeye çalışılacaktır. Araştırmada 2018 yılında Hopa ve Kemalpaşa’daki esnaf, otel sahibi, çay bahçesi sahibi, market çalışanları ile yüz yüze görüşme tekniği uygulanmış ve kişisel gözlemler yapılmıştır.

Sonuç olarak, bu çalışma ile Gürcü döngüsel göçünün bölgeye ekonomik anlamda ne kazandırıp ne kaybettiği ortaya konmaya çalışılacak, gözlem sonuçlarından hareketle geleceğe yönelik önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Döngüsel Göç, Gürcü İşçiler, Bölgesel Ekonomi, Doğu Karadeniz Bölgesi

Giriş

Döngüsel göçün üzerinde anlaşmaya varılmış ortak bir tanımı olmamakla birlikte, genellikle işçi gönderen ülke ve çalışılacak ülke arasında sürekli gidiş ve dönüş hareketlerinden oluşan bir sistem olarak ifade edilmektedir. Avrupa Konseyi’nin 2006 yılında döngüsel göçü olanaklı hale getirebilecek araçların araştırılması hususunda harekete geçirmesi sonucu Komisyonun 2007 yılında hazırladığı tebliğde döngüsel göç, belirli bir aşamaya kadar gidiş ve dönüş yönünde yasal hareketliliğe olanak tanıyan göç şekli olarak tanımlanmıştır (AB Genel Sekreterliği, 2011: 3).

Döngüsel göçten tam olarak anlaşılması gereken şey, ya da döngüsel göçü geçici göçten kesin olarak ayıran şey, uluslararası bilimsel ve politik alanda belirsizdir (Kratzmann vd., 2011: 13). Buna karşın bazı iktisatçılar bu iki kavramı birbirinden ayırmaktadır. Buna göre döngüsel göç geçici göçten farklıdır, çünkü tekrarlayıcıdır. Döngüsel göç aynı kişi tarafında iki veya daha fazla ülke arasındaki yasal göçün yinelenmesiyle meydana gelmektedir (EMN, 2011: 12). EMN’ye göre geçici göçler tek bir ileri-geri göç hareketiyle sınırlı iken, döngüsel göçler ise göç alan ülke ve göç veren ülke arasında tekrarlayan ileri-geri göçmen hareketleridir. Döngüsel göçler göç alan ülkedeki geçici kalışların tekrarlandığı, geçici göçlerin bir türü olarak görülmektedir (EMN, 2011:12). Constant vd. (2012: 4-5) ise döngüsel göçe basit bir tanım getirerek, “düzenli ve sistematik hareket” tabirini kullanmıştır. Sezonluk göç (seasonal migration) de döngüsel göç ile aynı anlama gelmesine rağmen daha çok borç çevrimleri ve borçların ödenmesi için göçmenlerin paraya ihtiyaç duyması ile ilgilidir (Bird ve Deshingkar, 2009: 3). Buna ilaveten Avrupa bağlamında, sınır ötesi hareketler “sarkaç benzeri” (pendulum-like, pendel) göçler olarak ifade edilmiştir. Sarkaç gibigöç tabiri ise daha çok göçmenlerin becerilerine ve göç kontrollerindeki boşlukları araştırmalarına vurgu yapmaktadır (Geddes, 2015: 573-574).

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Döngüsel göçün, geçici göç, mevsimlik göçve 'sarkaç benzeri' göç arasında nasıl bir farklılık olduğunu anlamada belirli güçlükler yaşanmaktadır. En azından döngüsel göçün/hareketliliğin, kalkınma üzerine olan olumlu etkileri kapsayacak şekilde, farklı zaman aralıkları için sınırlar ötesi çok yönlü hareketlerin (organize veya spontan) tümünü kapsayan geniş bir kavram olduğunu kabul etmek önemlidir (Geddes, 2015: 574).

1) Gürcistan-Türkiye Göç Hareketi

1991 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra kendi çıkarları doğrultusunda dünya sistemine entegre olmaya çalışan Gürcistan, bu amacını gerçekleştirebilme hususunda kendisine dost ve müttefik olarak seçtiği Türkiye ile ilişkileri karşılıklı bağımlılık çerçevesinde ilerlemiştir. Bu bağlamda Türkiye ve Gürcistan ilişkilerinin siyasal boyutları, genellikle toprak bütünlüğü, sınır güvenliği, iç güvenlik ve terör konularında gerçekleşmiştir. Nitekim iki ülke arasındaki diplomasinin başladığı ilk yıllarda imzalanan anlaşmalar, terör ve güvenliğe ilişkin karşılıklı taahhütlerin verildiği anlaşmalardır (Şimşek, 2015: 2-3).

Türkiye, Gürcistan'a sadece siyasal anlamda değil, ekonomik ve teknolojik alanda da büyük desteklerde bulunmuştur. Gürcistan yönetimi de Türkiye ile ilişkilere de büyük önem vermektedir. Bu önemin bir parçası olarak, Türkiye'nin en önemli sınır kapılarından biri olan Sarp Sınır Kapısı 31 Ağustos 1988 yılında açılmış ve Türkiye için zamanla önemli bir sınır ticaret kapısı haline gelmiştir. 10 Aralık 2011 yılında Türkiye-Gürcistan arasında imzalanan bir anlaşma ile Sarp Sınır Kapısı'ndan yapılan geçişlerde iki ülke vatandaşları arasında vize uygulaması kaldırılmış ve kimlikle geçiş uygulaması başlamıştır. Bu uygulama Türkiye'de ilk olarak sadece Sarp Sınır Kapısı'nda başlatılmış bir uygulamadır (Deniz ve Aslan, 2014: 541). Nitekim Gürcistan'dan Türkiye'ye karayolu ile gelen Gürcü ziyaretçi sayısında 2011 yılından itibaren belirgin bir artış görülmekte, bu da Türkiye'ye gelen Gürcü ziyaretçilerin Türkiye'ye gelen toplam yabancı ziyaretçi içindeki yüzdesel payını arttırmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1: Gürcistan'dan Türkiye'ye Gelen Ziyaretçi Sayısı

YILLAR	Hava	Kara	Tren	Deniz	TOPLAM	Kara Yoluyla Gelenlerin Toplam İçindeki Payı (%)	Toplam Yabancı Sayısı İçindeki Payı (%)
2000	10.034	166.973	314	2.330	179.651	92.9	1.72
2001	8.906	152.616	421	2.115	164.058	93.0	1.41
2002	10.207	149.393	77	1.698	161.375	92.5	1.22
2003	8.082	157.852	57	1.920	167.911	94.3	1.20
2004	11.294	221.161	36	2.446	234.937	94.1	1.34
2005	16.698	348.461	66	2.113	367.338	94.8	1.74
2006	27.709	517.910	48	3.661	549.328	94.2	2.77
2007	41.131	584.260	69	5.519	630.979	92.5	2.70
2008	52.849	771.295	64	5.976	830.184	92.9	3.15
2009	44.126	945.014	52	6.189	995.381	94.9	3.68
2010	42.041	1.063.906	59	6.187	1.112.193	95.6	0.21
2011	55.203	1.090.721	21	6.716	1.152.661	94.6	3.66
2012	51.992	1.346.712	3	6.175	1.404.882	95.8	4.42
2013	68.169	1.694.105	12	7.161	1.769.447	95.7	5.07
2014	85.010	1.661.591	1	8.687	1.755.289	94.6	4.76
2015	80.173	1.822.428	2	9.229	1.911.832	95.3	5.27
2016	71.203	2.129.074	2	5.987	2.206.266	96.5	8.70
2017	80.395	2.349.554	9	8.772	2.438.730	96.3	7.52

Kaynak: <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9854/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html>

Gürcistan ve Türkiye arasındaki vize rejimi dolayısıyla göç politikaları incelendiğinde görece liberal bir politika izlendiği görülmektedir. 1989'da sınırın açılmasıyla Gürcistan vatandaşlarına 1 ay süreli turist vizesi verilmiş daha sonra Türkiye ile Gürcistan arasında 1996 yılında imzalanan anlaşma ile bu vizenin sınır kapılarında alınmasına yönelik hüküm getirilmiştir. 2006 yılında yapılan bir anlaşma ise vize rejiminin daha da liberalleşmesini sağlamıştır. Bu anlaşmaya göre iki ülke vatandaşları karşılıklı olarak 90 günlük süre ile vizesiz giriş-çıkış yapma hakkına sahip olmuşlardır (Ulukan ve Ulukan, 2012: 5). Tukhashvili'ye göre, Sovyet döneminde sıkı bir şekilde mühürlenmiş Türkiye sınırı, Gürcü ve Türk vatandaşlarının göçünü kolaylaştırmakla kalmamış, aynı zamanda Karadeniz kıyılarının ekonomik, sosyal ve kültürel olarak canlanmasını sağlamıştır. Özellikle işgücü ağlarının gelişimi ve modern bir

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

iletişim sisteminin ortaya çıkışı Türkiye'nin az gelişmiş bölgelerinin canlanmasında etkili olmuştur (Tukhashvili, 2016: 39-40).

Tablo 2: Orta ve Doğu Karadeniz'e Gelen Gürcü Uyruklu Ziyaretçilerin Sınır Kapılarına ve İllere Göre Dağılımı

	Artvin (Sarp)	Hopa (D)	Rize (D)	Trabzon (D)	Trabzon (H)	Ordu (D)	Ünye (D)	Samsun (D)	Samsun (H)	Giresun (D)	Ardahan (Türközü)
2001	115.251	-	-	1019		1	-	379	-	37	11.198
2002	110.546	-	34	171	472	1	-	214	-	-	9.910
2003	118.148	2	522	215	228	2	-	234	1	5	8.076
2004	176.371	-	444	96	381	8	-	287	5	52	9587
2005	303.456	19	166	178	244	4	-	304	1	7	6.607
2006	468.330	1	25	781	134	162	-	430	11	2	5.735
2007	533.977	123	-	841	365	203	102	670	9	24	4.359
2008	722.095	5	2	734	373	66	82	1.190	17	23	5.010
2009	898.344	5	7	686	393	26	16	1.812	1	12	6.019
2010	1.016.169	84	1	557	442	80	24	2.226	10	17	6.934
2011	1.037.124	15	-	222	193	4	20	2.897	10	4	6.662
2012	1.287.212	16	3	132	162	2	27	2.731	20	28	7.693
2013	1.632.575	19	2	161	96	-	29	2.906	21	156	10.632
2014	1.606.376	66	5	230	238	3	-	4.304	17	31	11.530
2015	1.773.230	15	2	175	199	2	28	4.973	13	9	13.519
2016	2.082.509	29	3	210	173	1	10	2.554	4	35	11.722
2017	2.288.685	16	6	228	134	-	27	4.049	8	26	13.850

Not: Deniz Yolu (D), Hava Yolu ise (H) harfleriyle gösterilmiştir.

Kaynak: <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9854/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html>

Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'ne gelen Gürcü vatandaşlarının sınır kapılarına ve illere göre dağılımı incelendiğinde, Gürcü vatandaşlarının sadece bölgedeki sınır kapılarını değil, aynı zamanda havaalanlarını ve limanları da kullandığı görülmektedir. Ancak özellikle son yıllarda Sarp Sınır Kapısı'ndaki geçişlerde artış yaşandığı, deniz yolu kullanımının önceki yıllara oranla azaldığı görülmektedir (Tablo 2).

Göçmenlerin Türkiye'de yasadışı ikamet ediyor oluşları veya yasal olarak ikamet etseler bile çalışma izinlerinin olmaması çalışma koşullarındaki farklılaşmaları da beraberinde getirmektedir. Yerli işgücünün kabul etmeyeceği çalışma koşullarında, sigortasız olarak, fazla mesai ücreti almaksızın uzun çalışma saatleriyle, yıllık ücretli izin ve benzeri sosyal haklardan yoksun çalıştırılabildiği için işgücü maliyetleri yerli işgücüne göre düşük olmakta ve tercih edilmektedir (Toksöz vd. 2012: 23). Yaz aylarının başlamasıyla birlikte, özellikle mayıs ayında Sarp Sınır Kapısı'ndan Gürcü göçmenlerin girişlerinin arttığı ve ağustos ayından sonra azalmaya başladığı görülmektedir. Mayıs sonundan itibaren üç hasat döneminde biçilen çay yaprakları ve Gürcülere sağlanan üç aylık vizenin birbiriyle tam olarak örtüşmesi, Gürcülere tanınan vize muafiyetinin bir anlamda mevsimlik tarım üretimi için olduğunu göstermektedir. Fındık toplamak amacıyla gelen Gürcüler de düşünüldüğünde, mevsimlik tarımsal üretimde çalışmak için Türkiye'ye gelen Gürcülerin sayısının çok daha yüksek olduğu iddia edilebilir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Gürcü göçmen işçilerin Türkiye'ye gelişi ücret düzeyindeki farklılaşma ile açıklanabilmektedir. Bu dönemde, ücretlerdeki reel artış karşısında emek maliyetlerini düşürme arayışları, düşük ücretli kaçak göçmen işgücüne talep yaratmıştır. Bu talep kaçak göçmen işgücünün yönünü Türkiye'ye çevirmesinde tetikleyici rol üstlenmiştir. Böylece, kaçak göçmen işçiler yedek işgücü kaynağı olarak devreye sokulmuştur. Aynı dönemde artmaya başlayan kayıtdışılaşma da kaçak göçmen işçi istihdamı için uygun bir zemin hazırlamıştır (Akpınar, 2010: 7-8).

Emek yoğun olan sektörlerde genel olarak ortalama ücret düzeylerinin düşük olması ve yedek işgücü olarak göçmenlerin bu sektörlerde kullanılması, ücretler üzerinde baskı yaratmaktadır. Göçmenlerin sınırdışı edilme korkuları onların iş piyasasının olumsuz şartlarına razı etmektedir. Bu noktada göçmenlerin iş piyasası içinde düşük ücret almaları mutlak anlamda değil nispi anlamda ele alınmalıdır (Lordoğlu, 2015: 40). Ücret düzeyindeki farklılaşmalar, Türkiye ve Gürcistan ekonomilerindeki

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

karşılaştırmanın yanı sıra, Gürcü işçilerin yerli işçilerle karşılaştırıldığında da açığa çıkmaktadır. Gürcü işçiler, kendi ülkelerine göre Türkiye’de yüksek ücret elde etseler de, yerli işgücüne göre daha düşük ücretlerle çalıştırılmaktadırlar.

2016 yılında Türkiye’de yakalanan kaçak Gürcü göçmenlerin sayısı 2679 olmuştur. 2017 yılında ise bu sayı 2954 kişiye yükselmiştir. 2017 yılında yakalanan kaçak göçmenlerin ısı haritası incelendiğinde Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Trabzon ve Artvin illerinde kaçak göçmenlerin yoğunluğu göze çarpmaktadır (Şekil 1). 2015 rakamlarına göre Türkiye’deki cezaevlerindeki yabancılar arasında Suriyeliler ve İranlıların ardından 208 kişiyle Gürcü vatandaşları gelmektedir. Suç işleyen yabancılar içinde öne çıkan Gürcüler, sadece soygun ve dolandırıcılık değil cinayete de karışmışlardır (<http://www.haberturk.com/gundem/haber/1039212-polisi-bile-sasirtan-yontemler>)

Şekil-1: 2017 Yılında Yakalanan Kaçak Göçmenlerin İsi Haritası

Kaynak: Türk Kızılayı, 2018: 12

Türkiye’de yaşayan, çalışma ve oturma izni olmayan yabancılar, iyi eğitim ve niteliklere sahip olmalarına karşın, kültürel sermayelerini Türkiye’de değerlendiremeyen göçmenlerden oluşmaktadır. SSCB’nin yıkılmasının ardından içine düştükleri kötü toplumsal konumları ve mesleki diploma ile deneyimlerinin Türk iş piyasasında yeterince talep görmemesi, bu göçmenlerin yalnızca ikincil, düşük düzeyde çalışabilmelerinin ana nedenidir (Pusch, 2010: 82-83). Küresel rekabet alanında güçlü olabilmek için yürütülen göç politikasında yüksek kalifiye göçmenler çekici bir hedef kitledir, ancak bu kişiler çoğu zaman göç ettikleri ülkelerde olumsuz koşullarda yaşamakta ve mesleki kariyerlerini sürdürme çabası içindeyken büyük engellerle karşılaşmaktadır (Nohl vd., 2011: 11). Özellikle yüksek eğitim düzeyine sahip, öğretmen, doktor, hemşire gibi seçkin meslekleri olan Gürcü göçmenler, bu vasıflara uygun istihdam alanlarının Gürcistan’da olmaması, yani işsizliğin, yoksulluğun ve geçimsizliğin kendi ülkesinde hakim olması nedeniyle Türkiye’deki ağır çalışma koşulları olan, düşük statülü ve vasıfsız işlerde çalışmaktadırlar. Erkek Gürcü göçmenler çoğunlukla tarım ve inşaat gibi sektörlerde çalışırken, kadın Gürcü göçmenler ise ev ve otellerde temizlik işçiliği, pazarda satıcılık, lokantada bulaşıkçılık ve evde bakım hizmetleri gibi işlerde istihdam edilmektedirler. Bir bakıma yerli işgücünün ağır ve yorucu işleri yapmakta isteksiz olması, Gürcülerin bu sektörlerde çalışmalarını kolaylaştırmaktadır.

Enhancing the Role of Georgian Emigrants at Home – ERGEM (2014) raporuna göre, özellikle kadınlar için uygun işler yaratamayan Gürcü işgücü piyasasındaki kısıtlar nedeniyle ve Türkiye’de artan ev içi bakım emeğine talep, iki ülke arasında kadın işgücü göçünü hızlandırmıştır. Gürcülerin liberal vize rejiminin avantajlarını kullandıkları belirtilmektedir. Raporda sunulan araştırma sonuçları, Türkiye’de bulunan Gürcülerin yüksek eğitim seviyelerine dikkat çekmektedir. Fakat araştırmanın daha çok İstanbul gibi büyük şehirlerde yapılmış olması ve tarımsal alanlarda bulunan Gürcüleri kapsamaması eğitime ilişkin bu bulgunun tam da gerçeği yansıtmadığına dikkat çekilmiştir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

ERGEM'in araştırmasına katılan Gürcülerin büyük çoğunluğu Türkiye'ye Sarp Sınır Kapısı'nı kullanarak girmekte ve % 51'i çalışma izni olmadan sadece vize süresince Türkiye'de kalmakta olduğunu belirtmiştir. Bunun sonucu olarak, Gürcüler düşük ücret ödenen, zorlu fiziki çalışma koşulları olan işlerde ya da ev içi hizmetlerde çalışmaktadır. Gürcü göçmenlerin % 66'sı vasıflarından daha düşük işlerde çalıştıklarını düşünmektedir. Gürcü göçmenlerin üçte birinin Türkiye vatandaşlığına geçmek istemesinin onların uyum sorunlarını azaltacağına yönelik bir tutum taşıyacağına dikkat çekilmektedir (ERGEM, 2014: 28).

Çoğunluğunun ikamet ve çalışma izni olmamasına rağmen, ikamet izni alan Gürcü göçmenlerin sayısı 2014 yılından sonra artış göstermiştir. 2016 yılında 18.511 Gürcü vatandaşı Türkiye'de ikamet izni alırken, bunun 2.477'si aile ikamet izni almıştır. (Tablo 3)

Tablo 3: Gürcü Vatandaşlarına Türkiye'de Verilen İkamet İzni Sayıları

YILLAR	KİŞİ SAYISI
2014	6.637
2015	19.242
2016	18.511

Kaynak: Göç İdaresi Yıllık Raporları'ndan derlenmiştir.

Çalışma izni alan Gürcü vatandaşların sayısı da son yıllarda artış göstermiştir. 2015 yılında 7.826 erkek, 698 kadın Gürcü göçmen Türkiye'de çalışma izni almıştır. Ancak kayıtdışı olarak çalışanların sayısı göz önüne alındığında çalışma izni sayısı halen düşük bir düzeydedir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı[ÇSGB], 2015: 15), (Tablo 4)

Tablo 4: Gürcü Vatandaşlarına Türkiye'de Verilen Çalışma İzni Sayıları

YILLAR	ERKEK	KADIN	TOPLAM
2011	252	150	402
2012	5.882	552	6.434
2013	7.832	605	8.437
2014	7.187	493	7.680
2015	7.826	698	8.524

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yıllık Raporları'ndan derlenmiştir.

Türk vatandaşları ile evlilik yapan gürcü vatandaşlarının sayısı incelendiğinde, Türk erkekleri ile evlenen Gürcü kadınların sayısının, Türk kadınları ile evlilik yapan Gürcü erkeklerin sayısından daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. 2012 yılından beri azalma eğiliminde olsa da Türk erkekleri ile evlilik yapan Gürcü kadınların sayısı, Türk ile evli yabancı uyruklu kadınlar sıralamasında en üst sıralarda yer almaktadır. 2017 yılında Türk ile evlenen Gürcü kadın sayısı 557 iken, Türk ile evlenen Gürcü erkek sayısı da 10 olmuştur (Tablo 5).

Tablo 5: Türkler ile Evlilik Yapan Gürcü Erkek ve Gürcü Kadınların Sayıları

YILLAR	GÜRCÜ ERKEK	GÜRCÜ KADIN
2009	-	339
2010	10	319
2011	16	391
2012	21	1.063
2013	14	659
2014	14	624
2015	14	638
2016	10	595
2017	10	557

Kaynak: TÜİK Evlilik İstatistikleri'nden derlenmiştir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

2) Derinlemesine Görüşmeler ve Gözlem Notları Bulguları

Görüşmelerde ilk olarak işverenin Gürcü işçi çalıştırırken hangi kriterleri aradığı sorulmuştur. Göçmenin yaşı, cinsiyeti, fiziksel özellikleri, Türkçe bilip bilmemesi, dini inançları gibi faktörlerin ne derece önemli olup olmadığına cevap aranmıştır. Verilen cevaplar şu şekildedir:

“Bulduğumuz bölgede işçi bulma sıkıntımız var zaten. Bay-bayan olması fark etmiyor. Tecrübesi varsa bu bizim için çok daha avantajlı, Türkçe biliyorsa çok çok daha avantajlı. Öncelikle dikkat ettiğimiz konular bunlar.” (Levent Bey, Otel Sahibi, Hopa)

“Yani şöyle diyeyim, dini inancı bizim için önemli değil. Sonuçta orası Hristiyan bir ülke, burası Müslüman. Gürcülerin içinde Müslüman olanlar da var. Çay taşımada fiziksel özelliklere bakılıyor. Biz malzeme taşınacağı zaman ufak tefek yardımcı oluyoruz. İşçi gibi değil de abla-kardeş, ağabey-kardeş gibi çalışıyoruz. Pek bir sıkıntımız yok yani.” (İbrahim Bey, Esnaf, Kemalpaşa).

Verilen cevaplardan yola çıkılarak çay sektöründe istihdamın farklı kriterler içerdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle bahçe sahibi Dursun Bey'e Gürcü işçileri hangi pozisyonda çalıştırdığı sorulmuştur:

“Gürcüler çayda hep taşıyıcı hem de toplayıcı olarak çalışıyor. Yani taşıma derken bugün % 95 yerde teleferik var. Gürcü topluyor, 30-40 metre taşıyor, tele koyuyor gidiyor. Onda pek bir sorun yok.” (Dursun Bey, Bahçe Sahibi, Hopa)

Görüşmenin ilerleyen bölümlerinde Dursun Bey çay sektöründe Gürcülerin aldıkları ücretlerin yükselmesinin yanı sıra gübre parası, nakliye parası gibi maliyetlerden dolayı sıkıntılar yaşadıklarını söylemiştir.

Görüşmelerde üçüncü olarak olarak Gürcülerin satın aldıkları ürünlerin neler olduğu sorulmuştur. Verilen cevaplar şu şekildedir:

“Satın aldıkları şeyler tekstil üzerine, yiyecek üzerine fiyat olarak uygun ve kaliteye fazla kaçmayan ürünlerdir. Fakat daha önceleri ne koyarsan koy, uygun mal olduğu zaman alıyorlardı. Yani diyelim ki, 1 gün bile kullanabileceği mala bile para verip alıyordu. Ama yavaş yavaş Gürcü toplumu da uyanmaya başladı. Kaliteye döndüler.” (Ahmet Bey, Esnaf, Hopa)

“Gıda olsun giyim olsun her türlü ürün satılıyor. Sınır Kapısı'nda herhangi bir sorun yaşamadan gelip ihtiyaçlarını karşılayabiliyorlar.” (Sabri Bey, Esnaf, Kemalpaşa)

“Temel tüketim malları alıyorlar. En çok tavuk alıyorlar. Onun dışında yufka, milföy, salça, yoğurt, ayran alıyorlar. Ayranı çok seviyorlar.” (Selma Hanım, Market Çalışanı, Kemalpaşa)

“Kemalpaşa'da tekstil üzerine iç çamaşırı ve çorap satıyorum. Gürcüler buradan genelde atlet ve külot alıyorlar. Özellikle siyah renkli olanları alıyorlar. Sanırım çalışırken kir göstermesin diye siyah rengi tercih ediyorlar.” (İsmail G., Esnaf, Kemalpaşa).

“Lükse değil, bütçesine göre harcama yapıyorlar. Biz de ona göre mal getirmeye çalışıyoruz. Elbise, ev tekstili, deterjan grubu tarzı şeyler, yani ülkeye katkısı olan malzemeler alıyorlar bizden.” (İbrahim Bey, Esnaf, Kemalpaşa).

Gürcü işçilerin ankette verdikleri yanıtlar ile yukarıdaki esnafların verdikleri yanıtların örtüştüğü görülmektedir. Gürcü göçmen işçiler en çok gıda ve giyim üzerine alışveriş yapmaktadırlar. Bu durum Hopa ve Kemalpaşa'da ucuz market zincirlerinin sayısının artmasına neden olmuştur. Bir esnafın Gürcüler'in siyah renkli kıyafetler satın aldıklarını söylemesi ise onların kirli ve zorlu işlerde uzun saatler istihdam ettirilmeleri ile yorumlanabilir.

“Gürcüler satın aldıkları malları peşin mi, veresiye mi alıyorlar? Pazarlık yapıyorlar mı? Ekonomik durumları ve alım güçleri nasıl?” şeklindeki sorulara ise aşağıdaki yanıtlar alınmıştır:

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

“Genelde peşin alırlar. Çok paralı insanlar değiller. Sıkı pazarlık yaparlar. Gürcülerin özellikle Hopa civarında çok işçileri var. Burdan kazandıklarıyla geçimlerini sağlıyorlar. En çok çayda olmak üzere otellerde, mağazalarda, kafelerde, birahanelerde, kumarhanelerde yani çalışılacak her yerde çalışıyorlar.” (Ahmet Bey, Esnaf, Hopa)

“Peşin alırlar. Başka dükkanları bilmiyorum ama bizde taksit yoktur. Pazarlık yaparlar. Çok pazarlıkçılardır. 50 kuruşun bile hesabını yaparlar.” (Sabri Bey, Esnaf, Kemalpaşa)

“Veresiye verdin mi total kalırsın. Bu Gürcülere güven olmuyor. İki dakikalığına sırtına dönmeye gelmez insanlar. Bunu açık açık söylüyorum. Pazarlık yapıyorlar, her yerde pazarlık olayı vardır zaten.” (İsmail G., Esnaf, Kemalpaşa)

“Veresiye olayı bizde yok. Pazarlık derseni aşırı derecede pazarlıkçılardır. İç piyasada 40 liraya sattığımız bir malzemeyi burada 20-25'e satamıyorsunuz. Yeri geldi kur farkıyla da mal verdiğimiz oldu.” (İbrahim Bey, Esnaf, Kemalpaşa)

“Pazarlık yapıyorlar ama bizde barkod sistemi olduğu için burada geçmiyor ama indirimlerimizi takip ediyorlar. Yerlilerden daha çok indirimleri takip ederek Perşembe ve haftasonu indirim günlerimizde alışveriş yapıyorlar. Kesinlikle kaçırmazlar, gelirler.” (Selma Hanım, Market Çalışanı, Kemalpaşa)

Gürcülerin pazarlık yapmayı sevmeleri ve ucuz ürünlere yönelmeleri, tasarruf yaptıklarını ve Türkiye’de elde ettikleri kazançların bir kısmını işçi dövizi olarak ülkelerine gönderdikleri şeklinde yorumlanabilir.

“Sarp Sınır Kapısı’nın vizesiz geçişe açılmasının işlerinize olumlu ya da olumsuz anlamda bir etkisi oldu mu?” sorusuna ise şu yanıtlar verilmiştir:

“Tabiki olumlu oldu. Bu Gürcülerin sabahtan erken işe gelmesini sağlıyor. Bu da bizim işimize geliyor. Onlar için de iyi. Şimdi mesela diyelim ki bir pantolonu biz 20 lariye veriyorsak buradan pantolonu alıp Gürcistan’da 40 lariye satıyorlar, yani 2 katı gibi bir paraya satıyorlar.” (Ahmet Bey, Esnaf, Hopa)

“Valla ne gelen var ne giden. İşler şimdi zayıf. Hatta iflas edenler dükkanı kapatanlar var.” (İsmail G., Esnaf, Kemalpaşa)

“Şu an buradaki esnafın % 95’i sıkıntı içinde. Atıyorum adamın parası var cebinde 40 milyardükkan açıyor. Getiriyor onunla burada 5-6 ay içinde batırıyor. Burada kirası 1000 tl’denaşağı doğru düzgün dükkan yok, yerler ufak. İş yok. 4-5 aydır neredeyse cebimizden gidiyor.” (İbrahim Bey, Esnaf, Kemalpaşa)

“Tabiki olumlu yönde etkiledi. Bu sayede daha çok Gürcü göçmen geliyor ve daha çok alışveriş yapıyor. Bu da bizim işlerimize olumlu etki ediyor. Alışveriş yapmaya gelmeleri iyi, ama buraya Gürcü çalışanların gelmesi yerli çalışanlar için kötü. Çünkü esnaf burada mağazalarda Gürcü müşteri ile iletişim kurabilmesi için Gürcü eleman çalıştırıyor. Bu da yerlilerin çalışma imkanlarını kısıtlıyor. Ama alışveriş konusunda ekonomiye baya bir katkıları oluyor tabii.” (Selma Hanım, Market Çalışanı, Kemalpaşa)

“Personel anlamında bir yoğunluk yaşanıyor. Daha önce mal satmaya gelir, ticaretle alakalı işler yaparlardı. Sonrasında ise işçi olarak gelmeye başladılar. Bizim zaten burada bir işçi sıkıntımız vardı. Özellikle de turizm ile alakalı olduğu için çok kalifiye eleman bulamıyorduk. Yerel halk da otel işlerine çok sıcak bakmıyor, geçmişe dair ne yazık ki kötü izleri var. Dolayısıyla bizler açısından, turizmciler açısından bir avantajı oldu. Ama bu aynı zamanda çok büyük bir dezavantaj. Dengelemeye çalışıyoruz işin açıkçası. Yerli, buralarda yaşayan hatta Türkiye’nin herhangi bir köşesinde yaşayan Türk’ü almayı tercih ediyoruz fakat bulamadığımız için Gürcü işçilere yöneliyoruz. Gürcü işçiler de burada kazandıklarıyla hayatlarını idame ettirebiliyorlar. (Levent Bey, Otel Sahibi, Hopa)

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Yukarıda verilen yanıtlardan yola çıkılarak yerli işverenin çalıştıracak yerli eleman bulmakta güçlük çektiği ve Gürcü işçilerin yerli genç nüfusun çalışmak istemediği sektörlerde iş bulup çalıştığı görülmektedir. Türk lirasının Gürcü larisine karşısında değer kaybetmesi, yüksek enflasyon gibi etkenlerden birçok esnaf zarar görmesine rağmen, Gürcü göçmenler Türkiye’de kazandıkları parayla Türkiye’de harcama yapmakta ve bölge ekonomisine katkıda bulunmaktadır.

“Gürcü işçilerin yemek, barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılıyor musunuz?” sorusuna ise şu yanıtlar verilmiştir:

“Yemeği, barınması, her şeyini karşılıyorum burada. Gürcülerin burada fazla bir harcaması da yok. Yavan ekmeği yiyorlar burada. İktisat ediyorlar. Ucuz şeyleri satın alıp pahalı şeyleri almazlar.” (İbrahim Bey, Esnaf, Kemalpaşa)

“Türkiye’de aldıkları para kendi ülkelerine göre gayet makul, yeterlidir. Genel olarak konaklama dışında gördüğüm sıkıntıları yok. Kendi kişisel sıkıntıları olabilir.” (Levent Bey, Otel Sahibi, Hopa)

Rize ve Artvin’de Gürcü uyruklu çay işçilerinin hijyenik olmayan ve birkaç kişinin konaklamasına uygun olan barınaklarda kalabalık bir şekilde konakladıkları gözlemlenmiştir. Görüşmelerden elde edilen sonuca göre de konaklama ve beslenme gibi temel ihtiyaçlar Gürcü işçilerin sorunları olarak göze çarpmaktadır. Gürcü göçmen işçilerin çalışma izinleri ve sosyal güvenceleri olmadığı için bu konularda şikâyetçi olamamaktadırlar. İşveren ise işçinin yeteri kadar kazanç elde ettiğini düşünmektedir.

Son olarak işverene Gürcü işçilerin güvenilir olup olmadığı sorulmuştur. Levent Bey soruya şu yanıtı vermiştir:

“Maalesef kendileri hakkında geniş bilgiye sahip değilim. Ama çok fazla şey duyuyoruz. Kendi otelimizde de çok nadir de olsa sorun yaratan çıkıyor. Mümkün mertebe sürekli tanıdığımız, eşi dostu burada uzun zamandır yaşayan insanları bulmaya çalışıyoruz. O da iyi sonuçlar doğuruyor. Gelen insanlar da daha dirayetli oluyor ama dışarıdan günübürlük gelenler, kısa süreli gelip çalışanlardan ne yazık ki kötü sonuçlar çıkabiliyor ortaya.”

Verilen bu yanıtta da aslında ağ bağlantılarının ve geçmiş göç tecrübelerinin istihdam edilmede önemli faktörler olduğu görülmektedir. Buradan göçmenin iş bağlantılarının olmasının döngüsel göç hareketini arttırabileceği söylenebilir.

Sonuç

Döngüsel göçler göçmenin 1 yıla kadar kalma süresi olan, yılda en az 2 kez anavatanı ile göç ettikleri ülke arasında gidip geldikleri bir göç türüdür. Döngüsel göçler ülke içinde bir yerden başka bir yere olabileceği gibi, ülkeler arasında da olabilmektedir. Genel itibarıyla az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere doğru göç hareketi olmaktadır. Bu çalışmada da Gürcistan’dan Türkiye’ye yapılan döngüsel göç hareketi ele alınmıştır.

Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki işverenlerle yapılan derinlemesine görüşmeler ve gözlemler sonucunda Sarp Sınır Kapısı’nın vizesiz geçişe açılmasının alışveriş için gelen Gürcü sayısını arttırdığı, bunun da bölge ekonomisini canlandırdığı görülmektedir. Bununla birlikte Gürcü göçmenler yerli işgücünün çalışmak istemediği, düşük statülü ve fiziksel açıdan ağır işlerde istihdam edilmektedirler. Gürcü göçünün bu noktada yerli işgücünün işini elinden alan bir yapıda olduğu söylenemez. Bölgede yaşayan yerli işgücünün batı illerine göç etmesi, kalanların da sanayi ve hizmet sektörüne yönelmesi tarım sektöründe istihdam edilecek işgücüne ihtiyacı arttırmaktadır. Nitekim bölgedeki illerin GSYİH’si artmasına rağmen, bölgedeki tarım sektörünün GSYİH içindeki payı azalmaktadır. Vasıfsız işler için çoğu zaman yerli işgücü bulunamamakta, yedek işgücü olarak Gürcü göçmenler tarım, inşaat, bakıcılık, temizlikçilik gibi işlerde istihdam edilmektedir.

Son yıllarda yapılan çalışmalar döngüsel göçlerin hukuki boyutuna odaklanmaktadır. Küresel göçlerde döngüsellik kısıtlayıcı dışsal faktörlerin yaygınlaşması, ülkelerin yabancı uyruklu kişileri topraklarına

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

almama gibi kanuni hakkı göçleri kısıtlamakta, devlet politikaları göçmenlerin döngüsel veya döngüsel olmayan göç şeklinde göç etmelerini belirlemede yardımcı olmaktadır. Bu noktada Türkiye’de Gürcü döngüsel göçmenlerin kabulünde planlı, programlı bir yol takip etmelidir. Bunun için göç veren ülke ile işbirliği yapmalı ve göç idaresi ofisleri aracılığıyla iş bağlantıları sağlanmalı, göçmenler nitelik ve niceliklerine göre istihdam açığı olan sektörlerle aktarılmalıdır.

Göçmenler Türkiye’de çalışırken iş eğitimleri de işverenler tarafından sağlanmalı, kayıtları yapılarak sosyal güvenceleri sağlanmalıdır. İşçilerin barınma ve yemek sıkıntısı giderilmeli, yerli halka adapte olmasının kolaylaştırılması sağlanmalıdır. Gürcistan ve Türkiye hükümetleri ortak bir göçmen sağlığı programı oluşturmalarıdır. Göçmenlerin çalışma saatleri Uluslararası Çalışma Örgütü standartlarına çekilmeli ve yerli işgücü kayrılmamalıdır. Oluşturulacak programlı bir döngüsel göç Türkiye, Gürcistan ve Gürcü göçmenlerin üçlü kazanımdan yararlanmalarını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- AB Genel Sekreterliği (2011), “Geçici ve Döngüsel Göç: Fırsatlar ve Zorluklar”, Bilgi Notu, Nisan-2011, Ankara.
- Akpınar, Taner (2010), “Türkiye’ye Yönelik Kaçak İşgücü Göçü”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 65 (3), 1-22.
- Bird, Kate ve Deshingkar, Priya (2012), “Circular Migration in India”, **Overseas Development Institute**, PolicyBrief No.4, 1-8.
- Constant, Amelie vd. (2012), “The Economics of Circular Migration”, **IZA Discussion Paper No. 6940**.
- ÇSGB (2011), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, **Yabancıların Çalışma İzinleri Raporu**, 144-166.
- _____ (2012), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, **Yabancıların Çalışma İzinleri Raporu**, 1-23.
- _____ (2013), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, **Yabancıların Çalışma İzinleri Raporu**, 1-24.
- _____ (2014), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, **Yabancıların Çalışma İzinleri Raporu**, 1-28.
- _____ (2015), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, **Yabancıların Çalışma İzinleri Raporu**, 1-28.
- Deniz, Ahmet ve Aslan, Rabiye (2014), Türkiye Gürcistan Ekonomik ve Siyasi İlişkiler Kapsamında Sarp Sınır Kapısının Analizi, **International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 9(2), 539-558.
- ERGEM (2014), “Georgian Diaspora and Migrant Communities in Germany, Greece and Turkey: Transnational Realities and Ties with Georgia”, **Enhancing the Role of Georgian Migrants at Home Project**, Vienna.
- European Migration Network (EMN) (2011), “Circular and Temporary Migration”, **University of Luxembourg Report**, September 2011.
- Geddes, Andrew (2015), “Temporary and Circular Migration in the Construction of European Migration Governance”, **Cambridge Review of International Affairs**, 28(4), 571-588.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2015), **2014 Türkiye Göç Raporu**, Yayın No: 30.
- _____ (2016), **2015 Türkiye Göç Raporu**, Yayın No: 35.
- _____ (2017), **2016 Türkiye Göç Raporu**, Yayın No: 40
- Kratzmann, Katerina vd. (2011), “Temporary and Circular Migration in Austria”, **European Migration Network**, 1-78.
- Lordoğlu, Kuvvet (2015), “Türkiye’ye Yönelen Düzensiz Göç ve İşgücü Piyasalarına Bazı Yansımalar”, **Çalışma ve Toplum**, 1 (44), 29-44.
- Nohl, Arnd-Michael vd. (2011), **Göç ve Kültürel Sermaye: Türkiye, Almanya, Kanada ve Büyük Britanya’da Yüksek Vasıflı Göçmenler**, İstanbul: Kitapyayinevi Yayınları.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

- Pusch, Barbara (2010), “İstenen ve İstenmeyen Konuklar: Türkiye’deki Yabancıların İş Hukuku Karşısındaki Durumu”, **Türkiye’ye Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar-Bireysel Yaşamlar**, İstanbul: Kitapyayınevi Yayınları.
- Şimşek, Neslihan (2015), “Bağımsızlık Sonrası Dış Politika Bağlamında Gürcistan ve Gürcistan-Türkiye İlişkilerinin Boyutları”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Turgut Özal Üniversitesi.
- Toksöz, Gülay vd. (2012), “Türkiye’ye Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları”, **Uluslararası Göç Örgütü Türkiye Ofisi**, İstanbul: IOM.
- Tukhashvili, Mirian (2016), “Socio-EconomicRevitalizationProblems in theTurkish-GeorgianBorderRegion”, **EuropeanJournal of Economicsand Management Sciences**, No:4, 39-41.
- Türk Kızılayı (2018), Göç İstatistik Raporu, Türk Kızılayı Göç ve Mülteci Hizmetleri Müdürlüğü, Mayıs-2017.
- Ulukan, Nihan Ciğerci ve Ulukan, Umut (2012), “Kriz ve Göç: Türkiye-Gürcistan Nüfus Hareketleri Üzerine Bir Tartışma”, **Türkiye Ekonomi Kurumu**, Sayı: 97, 1-11.
- URL <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/>(10.02.2017).
- URL <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1039212-polisi-bile-sasirtan-yontemler>
(24.09.2017).

**SOSYAL HARCAMALAR ve GDP ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN
UYGULAMALI BİR ANALİZ¹**

**THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL EXPENDITURE and GDP: AN EMPIRICAL
ANALYSIS FOR THE TURKISH ECONOMY**

Zafer ASYA

Uzman İktisatçı, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans
Mezunu

Uğur SİVRİ

Doç. Dr. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

ÖZET

Sosyal harcamalar sosyal politika anlayışına bağlı olarak ortaya çıkmıştır ve günümüzde sosyal problemlerin önlenmesinde etkin bir politika aracı haline gelmiştir. Sosyal harcamalar ile iktisadi faaliyet düzeyi arasındaki ilişkinin yönünün ve büyüklüğünün anlaşılması hem gelişmiş hem gelişmekte olan ülkeler açısından yüksek önem arz etmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de kamu sosyal harcamaları ile GDP arasındaki ilişki zaman serisi yöntemleri ile analiz edilmiştir. Yıllık verilerin kullanıldığı çalışmada 1980-2014 dönemi kapsanmıştır. Engle-Granger Eşbütünleşme, Granger Nedensellik, Etki-Tepki Fonksiyonu ve Varyans Ayırıştırma analizlerinden ulaşılan sonuçlar kamu sosyal harcamaları ile GDP arasında herhangi bir ilişkinin bulunmadığını ve değişkenlerin birbirini etkilemediğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: GDP, Sosyal Harcama, Engle-Granger Eşbütünleşme, Granger Nedensellik, Etki-Tepki Fonksiyonu, Varyans Ayırıştırma, Türkiye.

ABSTRACT

Social expenditures are originated from social policy comprehension and have been become an efficient policy tool to prevent social problems today. Determining the strength and direction of the relationship between the social expenditure and economic activity is an important subject for both developed and developing economies. In this study the relationship between public social expenditure and GDP is examined for the Turkish economy with time series methods. Annual data is used for 1980-2014 period. Results of the Engle-Granger Cointegration, the Granger Causality, the Impulse-Response Function and the Variance Decomposition analyses show that there is a no relationship between public social expenditure and GDP for the Turkish economy.

Keywords: GDP, Social Expenditure, Engle-Granger Cointegration, Granger Causality, Impulse-Response Function, Variance Decomposition, Turkey.

1. GİRİŞ

Sosyal koruma harcamaları konusunda en temel ve en geniş veri tabanlarından birine sahip olan OECD, söz konusu toplam harcamaları kendi içerisinde; Yaşlılık (*Old Age*), Hayatta Kalanlar (*Survivors*), Yetersizlik (İş göremezlik) ile İlgili Olanlar (*Incapacity Related*), Sağlık (*Health*), Aile (*Family*), Aktif İşgücü Piyasası Programları (*Active Labour Market Programmes*), İşsizlik (*Unemployment*), Konut (*Housing*) ve Diğer Sosyal Politika Alanları (*Other Social Policy Areas*) olmak üzere dokuz ayrı sınıfta derlemektedir. Ayrıca her grubun çeşitli alt branşları için de veri derlenmektedir.

Farklı düzeylerde ölçülebilen sosyal koruma harcamaları ile iktisadi faaliyet düzeyi arasındaki ilişkinin yönüne yönelik literatürde farklı görüşler mevcuttur. Bu ilişkinin pozitif olabileceğine yönelik argümanlardan bir tanesi sosyal harcamaların tasarrufları ve beşeri sermaye oluşumunu olumlu etkileyerek hasılayı arttıracığı biçimindedir (Lee ve Chang, 2006). Bir diğer argüman, asgari bir koruma

¹ Bu çalışma ilk yazarın “Sosyal Harcamalar ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Arasındaki İlişki: Türkiye Açısından Bir İnceleme (1980 - 2014)” isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

düzeinin girişimcilerin risk düzeylerini sınırlayarak onları teşvik edeceği ve zor zamanlarda sosyal uyumun korunmasını sağlayarak iktisadi faaliyetleri olumlu etkileyeceği biçimindedir (Auteri ve Costantini, 2004).

Diğer taraftan kamu sosyal harcamalarının vergilerle finanse edilmesi durumunda, sistemin finansal olarak sürdürülebilir bir yapıya sahip olması durumunda dahi, vergilerin yol açacağı etkinsizlik üzerinden iktisadi faaliyet düzeyini olumsuz etkileyeceğine dair görüşler de mevcuttur (Pereira ve Andraz, 2012).

Yukarıda ifade edilen birbirine zıt yönlü etkilerin varlığı, doğal olarak, söz konusu etkilerin birbirini dengeleyerek iki değişken arasında bir ilişki olamayabileceğini de bir diğer seçenek olarak ortaya çıkarmaktadır.

Sosyal koruma harcamaları ile İktisadi faaliyet düzeyi arasındaki ilişkiyi inceleyen Auteri ve Costantini (2004) esas itibariyle sosyal koruma harcamalarının gelir esnekliğini araştırmışlardır. Çalışmada sosyal koruma harcamaları, toplam düzeyde yaşlılık ödemeleri (*Old Cash Benefit Expenditure*), işsizlik ödemeleri ve sağlık harcamaları olmak üzere üç ayrı düzeyde ölçülmüştür. Her bir koruma harcaması değişkeni, bir talep fonksiyonu tahmin etmek amacıyla, kişi başına GDP üzerine koşulmuştur. Çalışmada 18 OECD ülkesi için yıllık verilerle 1981-1998 dönemi kapsanmıştır. Zaman serileri, panel veri durağanlık ve koentegrasyon test sonuçları, sosyal harcamaların zorunlu bir mal mı yoksa lüks bir mal mı olduğu sorusuna net bir yanıt verememiştir.

Sosyal koruma harcamaları ile GDP arasındaki ilişkiyi inceleyen bir başka çalışmada Lee ve Chang (2006) her iki değişkeni de kişi başı düzeyde ölçerek analizlerde kullanmışlardır. Çalışmada 25 OECD ülkesi için 1980-2001 dönemi kapsanmıştır. Panel birim kök, koentegrasyon ve dinamik hata düzeltme modeli sonuçları değişkenler arasında uzun dönemli bir koentegrasyon ve nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir. Lee ve Chang (2006) ayrıca sosyal harcamaların tasarruflar ve beşeri sermaye üzerindeki etkisini aynı veri seti için ve aynı yöntemlerle araştırmışlardır. Test sonuçları sosyal harcamaların tasarruflar ve beşeri sermayeyi artırdığını göstermiştir.

Pereira ve Andraz (2012) kamu sosyal harcamaların makro ekonomik etkilerini incelemişlerdir. Bu amaçla sosyal harcamalar, GDP, işsizlik oranı, birim emek maliyeti ve özel tasarruf oranından oluşan beş değişkenli bir VAR modeli oluşturulmuştur. Çalışmada Portekiz ekonomisi için yıllık verilerle 1970-2007 dönemi kapsanmıştır. İncelemede değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Bunun ardından etki tepki fonksiyonları analizine geçilmiştir. Söz konusu analiz, kamu sosyal harcamalarındaki bir standart sapmalık bir şokun, birim emek maliyeti ve işsizlik oranını artıracağını, hasılayı ise azaltacağını göstermiştir.

Clemente, Marcuello ve Montanes (2012) sağlık harcamaları hariç toplam sosyal harcamalar ile GDP arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bu amaçla, Auteri ve Costantini (2004) gibi bir talep fonksiyonu tahmin ederek sosyal harcamaların gelir esnekliğini araştırmışlardır. Çalışmada OECD veri tabanında yer alan 18 ülke için yıllık verilerle 1981-2001 dönemi kapsanmıştır. Panel birim kök ve koentegrasyon testleri değişkenler arasında bir koentegrasyon ilişkisi olduğunu göstermiştir. Çalışmada, Auteri ve Costantini (2004)'den farklı bir biçimde, koentegrasyon vektöründeki katsayıların sabit kalamayabileceği göz önüne alınarak söz konusu katsayıların değişmesine izin veren yöntemler de kullanılmıştır. Analiz sonuçları genel olarak sağlık hariç sosyal harcamaların 1990'lı yıllara kadar lüks bir mal, bu tarihte yaşanan kırılmalardan sonra zorunlu bir mal olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermiştir.

Sosyal harcamaların iktisadi faaliyetler üzerindeki kısa dönemli etkilerini inceleyen Furceri ve Zdzienicka (2012), 1980-2005 dönemi için OECD ülkelerini kapsayan bir panel veri analizi yapmışlardır. Çalışmanın ilk aşamasında egzojen sosyal harcama şokları oluşturulmuş ve bunun ardından ikinci aşamada söz konusu şokların iktisadi faaliyetler üzerindeki etkisi incelenmiştir. Panel regresyon analiz sonuçları sosyal harcamaların iktisadi faaliyetleri olumlu etkilediğini göstermiştir. Çalışmada ayrıca sosyal harcamaların yukarıda bahsedilen dokuz alt grubunun her biri için analizler

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

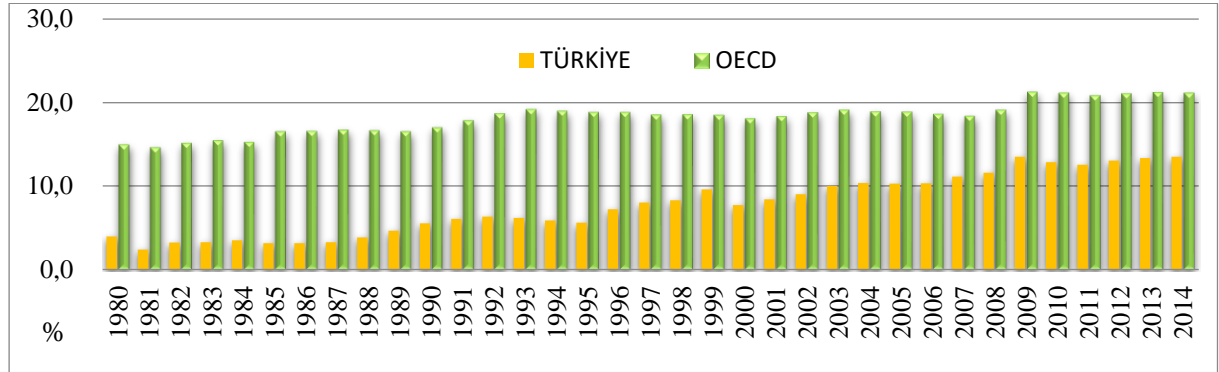
yenelenmiştir. Bu defa sosyal harcamaların iktisadi faaliyetler üzerindeki olumlu etkisinin özellikle sağlık ve işsizlik ödemeleri için en yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Sosyal harcamaların ekonomik performans üzerindeki uzun dönemli etkilerini inceleyen Pereira ve Andraz (2015) bu amaçla GDP, işsizlik oranı, özel kesim tasarruflarının GDP içindeki payı ve sosyal harcamaların GDP içindeki payından oluşan dört değişkenli bir VAR modeli oluşturmuşlardır. Çalışmada, ABD ekonomisi için yıllık verilerle 1970-2007 dönemini kapsanmış, büyük resesyon dönemi analiz dışında tutulmuştur. Koentegrasyon analizi değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığını göstermiştir. Bunun ardından tahmin edilen VAR modelinden alınan Birikimli Etki Tepki Fonksiyonları, sosyal harcamaların işsizlik oranını ve özel kesim tasarruflarını artırırken GDP'yi azaltacağını göstermiştir.

Bu çalışmanın amacı sosyal harcamalar ile GDP arasındaki ilişkiyi Türkiye ekonomisi örneğinde 1980 - 2014 dönemi için incelemektir. Çalışmanın ikinci bölümünde uluslararası perspektifte Türkiye'de sosyal harcamaların mevcut durumuna değinilecek, üçüncü bölümünde ekonometrik yöntem ve veri seti ana hatları ile tanıtılacaktır. Dördüncü bölümde bulgular sunulacak ve tartışılacak, beşinci ve son bölümde ise genel bir değerlendirme yapılacaktır.

2. ULUSLARARASI PERSPEKTİFTEN TÜRKİYE'DE SOSYAL HARCAMALARIN SEYRİ

Türkiye ekonomisinde sosyal harcamaların mevcut durumu ve seyri hakkında ulusal bir istatistik barındırarak uluslararası perspektiften karşılaştırma yapmamıza imkan sağlayacak resmi bir veri bulunmamaktadır. OECD'nin her yıl güncellediği SOCX (Sosyal Harcama Veri Tabanı) yöntemi bu alanda faaliyet yürüten önemli bir veri tabana sahiptir. 35 OECD ülkesi için toplam sosyal harcamaların eğilimlerini gözlemleyen SOCX sosyal harcama bileşimlerindeki analizleri ortaya çıkarmaktadır.

Şekil 1. Türkiye ve OECD Ortalamasında Sosyal Harcamaların GDP İçindeki Payı(1980-2014)
(OECD (2018), Social Expenditure,1980-2014, <https://stats.oecd.org/#>)

Şekil 1'de yer alan göstergede 1980-2014 yılları arasında Türkiye'de ve OECD ülke ortalamasında gerçekleştirilen sosyal harcamaların GDP içindeki payı verilmiştir. Ekonomik göstergede yer alan OECD ortalaması Türkiye dahil 35 ülkeyi kapsamaktadır. Şekil 1'de gösterildiği üzere 1980 yılında Türkiye'nin GDP bazındaki sosyal harcama oranı % 4 iken OECD ortalaması % 14.9' dur. Bu oran Türkiye için 2013 yılında % 13.4'e çıkarken OECD ortalaması ise % 21.1'e yükselmiştir. OECD'nin kesinleşmemiş 2015 ve 2016 yılı tahmini verilerine göre genel OECD ortalaması ise % 21 seviyesindedir. OECD ortalaması dahil 35 ülkenin yer aldığı göstergede sosyal harcamaların GDP bazındaki oranında Türkiye, genel sıralama içinde sondan dördüncü sırada yer almaktadır. Türkiye'yi son sıralamada Şili, Kore ve Meksika takip etmektedir. Gösterge de Türkiye'nin GDP payındaki sosyal harcama oranı yıllara bağlı olarak artış gösterse de genel olarak bu oran OECD ortalamasının oldukça altında seyretmektedir. OECD ortalaması ise 2009 yılı itibari ile genel olarak % 20'nin üzerinde seyretmektedir.

OECD tarafından hazırlanan SOCX metodolojisi yanı sıra EUROSTAT tarafından hazırlanan ve her yıl güncellenen ESSPROS verilerinde ise Türkiye'nin GDP bazındaki sosyal harcama oranı 2014 yılı itibari

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

ile % 11.9 olarak hesaplanmıştır. ESSPROS metodolojisine göre sosyal koruma harcamalarının GDP bazındaki oranlarında Türkiye, 33 ülkenin yer aldığı genel sıralamada sonuncu sırada yer almaktadır.

3. EKONOMETRİK YÖNTEM VE VERİ SETİ

Bu çalışmada Türkiye’de 1980-2014 yılları arasında gerçekleştirilen kamu sosyal harcamalarının GDP ile ilişkisi incelenecektir. İncelemede gerek sosyal harcamalar gerekse GDP serisi kişi başına olarak kullanılmışlardır. GDP serisi Türkiye İstatistik Kurumu’ndan, kamu sosyal harcama serisi ise OECD’den elde edilmiştir. OECD’nin veri tabanı olan SOCX Türkiye’nin 2000-2004 yıllarını kapsayan sosyal harcama verilerine ulaşamadığı için ilgili yıllardaki harcamaları doğrusal tahmin yöntemi ile hesaplanmıştır.

Bu çalışmada ise ilgili yıllara ait veriler Türkiye’de SOCX yöntemine en yakın istatistikleri barındıran TÜİK’ ten sağlanmıştır. Analizde kullanılan kişi başı reel sosyal harcama serileri deflatör kullanılarak reel hale getirilirken, GDP verileri ise 1998 yılı fiyatları ile kullanılmıştır. Daha öncede açıklandığı üzere OECD (2007) sosyal harcamaları toplam 9 kategoride değerlendirmektedir. Bu çalışmada sadece toplam düzeyde incelenen sosyal harcamalar, Yaşlılık (*Old Age*), Hayatta Kalanlar (*Survivors*), Yetersizlik (İş göremezlik) ile İlgili Olanlar (*Incapacity Related*), Sağlık (*Health*), Aile (*Family*), Aktif İşgücü Piyasası Programları (*Active Labour Market Programmes*), İşsizlik (*Unemployment*), Konut (*Housing*) ve Diğer Sosyal Politika Alanları (*Other Social Policy Areas*) olmak üzere dokuz ayrı harcama kaleminin toplamını oluşturmaktadır.

Ekonometrik analiz bölümünde öncelikle her iki değişkenin logaritması alınmış ve kişi başı reel sosyal harcama serileri LOGKBSC; kişi başı reel GDP ise LOGKBGDP olarak temsil edilmiştir. Durağanlık sınaması için Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) testi uygulanmıştır. Durağanlık sınamasının ardından değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını test etmek amacı ile Engle-Granger Eşbütünleşme (koentegrasyon) testi uygulanmıştır. Bunun ardından Granger Nedensellik Analizi, Etki-Tepki Fonksiyonu ve Varyans Ayırıştırma Analizleri yapılmıştır.²

4. BULGULAR

Araştırmada kullanılan veri setinin birim kök taşıyıp taşımadığına ilişkin sonuçlar Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. ADF Birim Kök Test Sonuçları

	Sabitli		Sabitli ve Trendli		Sabitli ve Trendsiz		Sonuç
	T	Olasılık	T	Olasılık	T	Olasılık	
	İstatistiği	Değeri	İstatistiği	Değeri	İstatistiği	Değeri	
LOGKBGDP Düzey	-0.4090	0.8965 (0)	-33.217	0.0798 (0)	35.639	0.9998 (0)	Durağan Değil
LOGKBGDP Birinci Fark	-65.581	0.0000* (0)	-64.515	0.0000* (0)	-48.229	0.0000* (0)	Durağan
LOGKBSC Düzey	-24.336	0.1418 (5)	-28.096	0.2040 (1)	-50.175	0.0000 (5)	Durağan Değil
LOGKBSC Birinci Fark	-48.565	0.0004* (1)	-43.475	0.0089* (3)	-32.447	0.0020* (0)	Durağan

Not:* % 5 anlamlılık seviyesinde sıfır hipotezinin reddedildiğini göstermektedir. Tabloda parantez içinde yer alan değerler Akaike Bilgi Kriterine göre seçilen gecikme uzunluklarıdır.

ADF birim kök testi ile ulaşılan sonuçlar, çalışmada kullanılan değişkenlerin birinci farklarında durağan olduklarını göstermiştir. Seriler düzey değerinde genel olarak birim kök taşımaktadır. Seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını sorgulayan Engle-Granger Eşbütünleşme test sonuçları ise Tablo 2’de sunulmuştur.

² Tüm analizler EViews 9.5 paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo 2. Engle-Granger Eşbütünleşme (Koentegrasyon) Analiz Sonuçları

Dependent	P	Tau-Statistic	Prob.	Z-Statistic	Olasılık Değeri	Sonuç
LOGKBGDP	2	-2.626.265	0.2504	-1.243.649	0.1793*	Eşbütünleşik değildir.
LOGKBSC	2	-2.647.842	0.2425	-1.229.053	0.1855*	Eşbütünleşik değildir.

Not:* % 5 anlamlılık seviyesinde sıfır hipotezinin reddedildiğini göstermektedir. Analizde yer alan (P) gecikme sayısını ifade etmektedir. Gecikme değeri AIC kullanılarak belirlenmiştir.

Tablo 2’de sunulan Engle-Granger Eşbütünleşme Analiz Sonuçlarına göre kişi başı reel sosyal harcama değişkeni ile kişi başı reel GDP değişkeni arasında bir koentegrasyon ilişkisi bulunmamaktadır. Değişkenler arasında uzun dönemli bir koentegrasyon ilişkisi olmadığı tespit edildikten sonra Granger nedensellik analizine geçilmiştir. Granger nedensellik analizinde önemli bir husus gecikme uzunluğunun uygun bir biçimde tespit edilmesidir. Gecikme uzunluğu test sonuçları aşağıdaki Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Gecikme Uzunlukları Test Sonuçları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	2.157.083	NA	0.000804	-1.449.691	-1.353.703	-1.421.149
1	7.946.592	102.9246*	1.49e-05*	-5.441920*	-5.153956*	-5.356293*
2	8.065.180	1.932.544	1.84e-05	-5.233.466	-4.753.527	-5.090.755
3	8.391.783	4.838.573	1.98e-05	-5.179.099	-4.507.183	-4.979.303
4	8.454.138	0.831395	2.61e-05	-4.928.991	-4.065.100	-4.672.111
5	9.061.405	7.197.244	2.35e-05	-5.082.523	-4.026.655	-4.768.558
6	9.451.950	4.050.092	2.55e-05	-5.075.519	-3.827.676	-4.704.469
7	9.839.432	3.444.289	2.87e-05	-5.066.246	-3.626.428	-4.638.113
8	1.010.374	1.957.862	3.73e-05	-4.965.736	-3.333.942	-4.480.518

* İlgili kriterlere bağlı olarak en uygun gecikme uzunluğunu ifade etmektedir

Tablo 3’te görüldüğü üzere gecikme uzunluğu 1 olarak tespit edilmiştir. Bunun ardından gecikme uzunluğu bir alınarak gerçekleştirilen Granger Nedensellik Analiz sonuçları Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Granger Nedensellik Analiz Sonuçları

Hipotez	Gecikme Uzunluğu	Chi-square	Olasılık Değeri
Bağımlı Değişken: D(LOGKBGI)			
LOGKBSC → LOGKBGDP	1	1.386.913	0.2389
Sonuç: Kişi başı reel sosyal harcamalardan kişi başı reel GDP’ye doğru kısa dönemde herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.			
Bağımlı Değişken: D(LOGKBSC)			
LOGKBGDP → LOGKBSC	1	0.000157	0.9900
Sonuç: Kişi başı reel GDP’den kişi başı reel sosyal harcamalara doğru kısa dönemde herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.			

Tablo 4’te sunulan bulgular kişi başı reel sosyal harcamalar ile kişi başı reel GDP arasında bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığını göstermektedir. Modelde bağımlı değişken olarak kullanılan Kişi başı reel GDP’de olasılık değeri 0.2389 iken bağımlı değişken olarak kullanılan Kişi başı reel sosyal

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

harcamalarda olasılık değeri 0.9900'dur. Söz konusu bulgulara bağlı olarak nedensellik ilişkisi olmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilememiştir. Bir sonraki aşamada varyans ayrıştırma analizine geçilmiştir.

Bilindiği üzere, varyans araştırma analizi değişkenlerin VAR modeli içerisindeki sıralamasına karşı duyarlıdır. Söz konusu sıralamanın D(LOGKBGDP) D(LOGKBSC) olması durumunda kişi başı reel sosyal harcamalar değişkeni öngörü hata varyansı için elde edilen sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Kişi Başı Reel Sosyal Harcamalar Varyans Ayrıştırma Sonuçları
(VAR Modeli Değişken Sıralaması: D(LOGKBGDP), D(LOGKBSC))

VarianceDecompositin of D(LOGKBSC): Period	S.E.	D(LOGKBGDP)	D(LOGKBSC)
1	0.093248	1.554528	98.44547
2	0.095464	1.882758	98.11724
3	0.098578	2.140669	97.85933
4	0.099450	2.188962	97.81104
5	0.099596	2.204216	97.79578
6	0.099763	2.213638	97.78636
7	0.099765	2.213977	97.78602
8	0.099787	2.215393	97.78461
9	0.099787	2.215392	97.78461
10	0.099789	2.215547	97.78445

Tablo 5'e göre, kişi başı reel sosyal harcamalar değişkeninde yaşanan değişmelerin tamamına yakını kendisinden kaynaklanmaktadır. 1. dönemde sosyal harcamalarda meydana gelen değişimin % 98'i kendisi tarafından açıklanırken bu oran 3. dönem itibari ile % 97 seviyesinde devam etmektedir. 3. dönemden itibaren kişi başı reel GDP değişkeni, sosyal harcamalar öngörü hata varyansının yalnızca % 2'sini açıklamaktadır. Bu sonuçlara göre LOGKBSC değişkeninde yaşanan değişmelerin LOGKBGDP' deki değişmelerden kaynaklandığını ifade etmek mümkün değildir. Kişi Başı Reel GDP serisi için Varyans araştırma sonuçları ise Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Kişi Başı Reel GDP Varyans Ayrıştırma Sonuçları
(VAR Modeli Değişken Sıralaması: D(LOGKBGDP), D(LOGKBSC))

VarianceDecompositin of D(LOGKBGDP): Period	S.E.	D(LOGKBGDP)	D(LOGKBSC)
1	0.042492	100.0000	0.000000
2	0.044338	94.20603	5.793973
3	0.045718	89.03257	10.96743
4	0.045885	88.38623	11.61377
5	0.045989	88.01109	11.98891
6	0.046029	87.86667	12.13333
7	0.046033	87.85293	12.14707
8	0.046039	87.82847	12.17153
9	0.046039	87.82846	12.17154
10	0.046040	87.82548	12.17452

Tablo 6'ya göre kişi başı reel GDP'de yaşanan değişmelerin büyük bir bölümü değişkenin kendisi tarafından açıklanmaktadır. Kişi başı reel GDP varyans araştırma sonuçlarına göre 1. dönemde GDP'de meydana gelen değişmelerin % 100'ü değişkenin kendisi tarafından açıklanmaktadır. GDP' de kendisinden kaynaklı değişme oranı 3. dönemden sonra % 89 seviyesinde hareket ederken bu oran 6. dönem itibari ile % 87'de sabitlenmiştir. Sosyal harcamalar 6. dönem itibari ile GDP varyansının yalnızca % 12'sini

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

açıklayabilmiştir. Burada yer alan sonuca göre LOGKBGDP' deki değişimin kaynağı çok büyük ölçüde değişkenin kendisinden kaynaklanmaktadır.

Daha önce ifade edildiği gibi, varyans ayrıştırma analizi değişkenlerin VAR modeli içerisinde yer alan sıralamaya karşı duyarlıdır. Bundan önceki varyans ayrıştırma analizlerinde (Tablo 5 ve Tablo 6) değişkenlerin VAR modelindeki sıralamaları D(LOGKBGDP) D(LOGKBSC) şeklindeydi. Farklı bir biçimde D(LOGKBSC) D(LOGKBGDP) sıralaması ile yapılan Varyans ayrıştırma analiz sonuçları ise Tablo 7 ve Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 7. Kişi Başı Reel Sosyal Harcamalar Varyans Ayrıştırma Sonuçları
(VAR Modeli Değişken Sıralaması: D(LOGKBSC), D(LOGKBGDP))

Variance Decomposition of D(LOGKBSC): Period	S.E.	D(LOGKBSC)	D(LOGKBGDP)
1	0.093248	100.0000	0.000000
2	0.095464	99.86162	0.138377
3	0.098578	99.77648	0.223525
4	0.099450	99.76354	0.236461
5	0.099596	99.75765	0.242351
6	0.099763	99.75506	0.244936
7	0.099765	99.75488	0.245118
8	0.099787	99.75446	0.245540
9	0.099787	99.75446	0.245538
10	0.099789	99.75441	0.245588

Tablo 7'de gösterildiği üzere kişi başı reel sosyal harcamalar serisinde yaşanan değişmelerin büyük bir kısmı değişkenin kendisinden kaynaklanmakta ve bu oran önceki analizde 3. dönem itibarı ile % 97 düzeyinde seyretmekteydi. Sıralama değişikliğinin genel olarak sonuçları etkilemediği ve söz konusu oranın 2. dönemden itibaren % 99 düzeyinde seyrettiği görülmektedir.

D(LOGKBSC) D(LOGKBGDP) sıralaması ile yapılan bir diğer varyans ayrıştırma analiz sonuçlarının yer aldığı Tablo 8'de Kişi başı reel GDP varyans ayrıştırma sonuçlarında yine öngörü hata varyansının çok büyük oranda kendisi tarafından açıklandığı görülmektedir. Bir önceki değişken sıralaması ile yapılan varyans ayrıştırma analizinde GDP' deki değişikliğin büyük bölümü değişkenin kendisi tarafından açıklanmış olup bu oran 6. dönem itibarı ile % 87 düzeyinde sabitlenirken, D(LOGKBSC) D(LOGKBGDP) değişken sıralamasına bağlı olarak elde edilen yeni varyans ayrıştırma analizinde bu oran yine % 87'de sabit kalmaktadır. Son değişken sıralaması ile D(LOGKBGDP)'deki değişikliğin D(LOGKBSC) ile açıklanma oranı bu kez 4. dönemden başlayarak % 12 ile aynı düzeyde kalmaktadır.

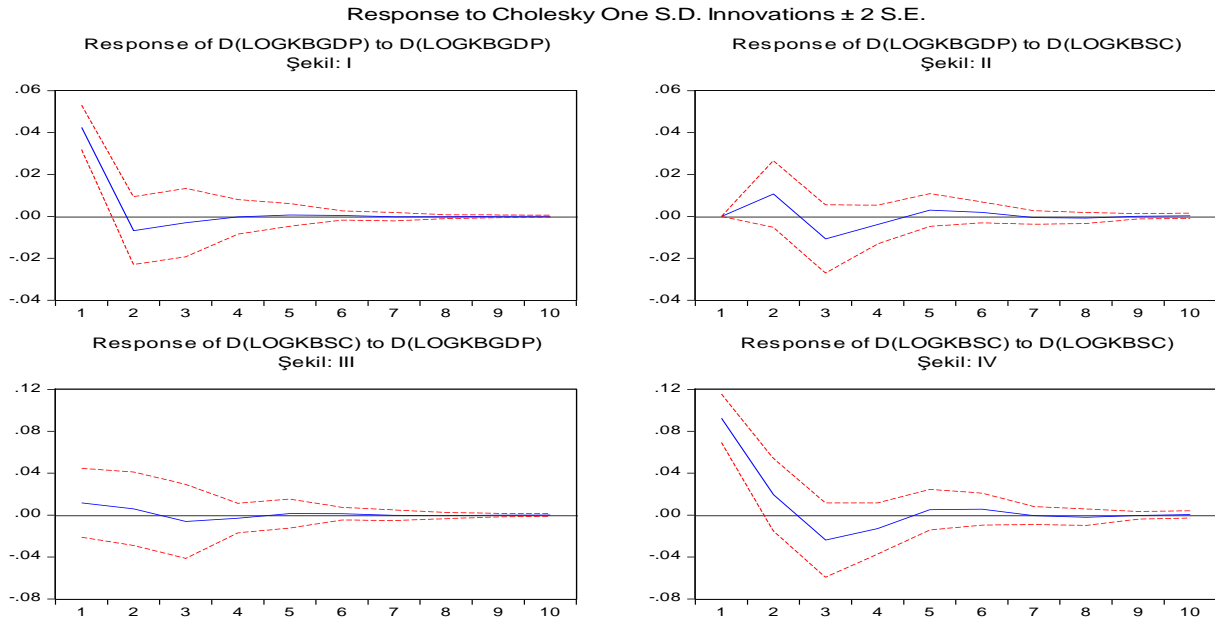
Tablo 8. Kişi Başı Reel GDP Varyans Ayrıştırma Sonuçları
(VAR Modeli Değişken Sıralaması: D(LOGKBSC), D(LOGKBGDP))

Variance Decomposition of D(LOGKBGDP):Period	S.E.	D(LOGKBSC)	D(LOGKBGDP)
1	0.042492	1.554528	98.44547
2	0.044338	6.254147	93.74585
3	0.045718	11.70180	88.29820
4	0.045885	12.34332	87.65668
5	0.045989	12.73289	87.26711
6	0.046029	12.88241	87.11759
7	0.046033	12.89687	87.10313
8	0.046039	12.92232	87.07768
9	0.046039	12.92233	87.07767
10	0.046040	12.92544	87.07456

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tüm varyans ayrıştırma analiz sonuçları bir arada değerlendirildiğinde, modeldeki değişkenlerin öngörü hata varyanslarının önemli ölçüde değişkenlerin kendisi tarafından açıklandığı görülmektedir. Sıralama değişikliği söz konusu sonuçları etkilememektedir.

Çalışmada son olarak Etki-tepki analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analiz, değişkenlerden birinde meydana gelecek bir standart sapmalılık şok karşısında diğer değişkenlerin göstermiş olduğu tepkileri ölçmektedir. Kişi başı reel GDP ve kişi başı reel sosyal harcama serilerine ilişkin Etki-Tepki analiz sonuçları Şekil 2’de sunulmuştur.

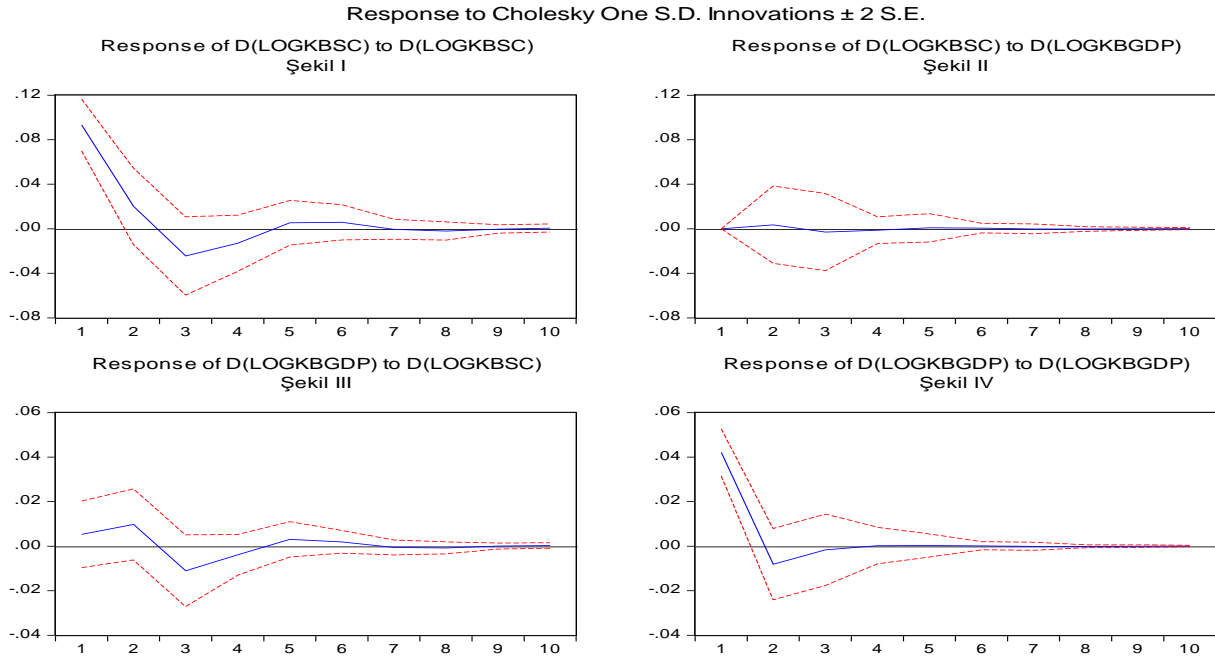

Şekil 2. Etki-Tepki Analizi Sonuçları
(VAR Modeli Değişken Sıralaması: D(LOGKBGDP), D(LOGKBSC))

Şekil 2’de sunulan etki-tepki analiz sonuçlarına göre kişi başı reel GDP’de meydana gelecek bir standart sapmalılık şok, kişi başı reel sosyal harcama serisinde herhangi bir değişime yol açmamaktadır. Aynı şekilde kişi başı reel sosyal harcamalarda meydana gelecek bir standart sapmalılık şok, yine kişi başı reel GDP serisinde herhangi bir değişime sebebiyet vermemektedir.

Varyans ayrıştırma analizinde olduğu, etki tepki fonksiyonu analizleri de değişkenlerin model içerisindeki sıralamasına bağlı olarak farklı sonuçlar verebilmektedir. Analizin bu aşamasında modelde kullanılan değişkenler için uygulanan sıralama olan D(LOGKBGDP) ve D(LOGKBSC) sıralaması tekrar değiştirilmiş ve D(LOGKBSC) ve D(LOGKBGDP) sıralaması ile elde edilen Etki-Tepki Analiz Sonuçları şekil 3’te sunulmuştur.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Şekil 3. Etki-Tepki Analiz Sonuçları
(VAR Modeli Değişken Sıralaması: D(LOGKBSC), D(LOGKBGDP))

Şekil 3'te sunulduğu üzere etki-tepki fonksiyon sonuçları değişiklik göstermemektedir. D(LOGKBSC) ve D(LOGKBGDP) sıralaması ile elde edilen etki-tepki analiz sonuçları genel olarak bir önceki analiz ile aynı sonuçları vermektedir. Buna göre kişi başı reel sosyal harcama değişkeninde gerçekleşecek bir standart sapmalılık şok, kişi başı reel GDP değişkeninde herhangi bir değişim yaratmamaktadır. Yine kişi başı reel GDP değişkeninde meydana gelecek bir standart sapmalılık şok neticesinde sosyal harcama perspektifinde herhangi bir değişim yaşanmamaktadır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Türkiye'de 1980-2014 yılları arasında gerçekleştirilen sosyal harcamaların iktisadi faaliyetler düzeyi ile ilişkisi incelenmiştir. Söz konusu inceleme zaman serisi tekniği ile gerçekleştirilmiştir. 1980-2014 dönemini kapsayan ve yıllık verilerin kullanıldığı bu çalışmada kişi başı reel GDP ve kişi başı reel sosyal harcamalar değişkenleri kullanılmıştır.

GDP ve sosyal harcama serilerinin durağanlık özelliklerinin incelenmesinde ADF birim kök testi kullanılmıştır. ADF birim kök testi sonucunda, değişkenlerin birinci farklarında durağan oldukları tespit edilmiştir. Serilerin birinci farklarında durağanlık şartının sağlanması ile birlikte uzun dönemli ilişkinin incelenmesi için eşbütünlük testi uygulanmıştır. Uygulanan Engle-Granger Eşbütünlük testi sonucunda modelde yer alan değişkenler arasında uzun dönemli herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır. Analizde uzun dönemli herhangi bir ilişkinin tespit edilememesi sonucunda bu kez kısa dönemli ilişki boyutunu incelemek için Granger Nedensellik testi uygulanmıştır. Granger Nedensellik test sonuçlarında ise sosyal harcamalar ve GDP arasında Granger Nedensellik ilişkisi saptanamamıştır. Bunun ardından serilerin kendilerinde ve diğer değişkenlerde meydana gelen şokları analiz etmek ve zaman perspektifinden hareketle değişkenler arasındaki dinamik ilişkiyi ortaya çıkarmak için Etki-Tepki Fonksiyonu ve Varyans ayrıştırması analizi yapılmıştır. Etki-Tepki analizine ilişkin ulaşılan sonuçlara göre kişi başı reel sosyal harcamalarda meydana gelecek bir standart sapmalılık şok kişi başı reel GDP serisinde herhangi bir değişime yol açmamaktadır. Ayrıca kişi başı reel GDP'de meydana gelecek bir standart sapmalılık şok, kişi başı reel sosyal harcama serisinde herhangi bir değişim yaratmamaktadır. Varyans ayrıştırma analizine ilişkin genel sonuçlara göre modele dâhil edilen değişkenlerin öngörü hata varyansının büyük çoğunluğu değişkenlerin kendisi tarafından açıklanmaktadır.

Sonuç olarak 1980-2014 yıllarını kapsayan bu çalışmada, Türkiye'de gerçekleştirilen kamu sosyal harcamalar ile GDP arasında herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır. Değişkenler arasında herhangi bir

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir. Türkiye’de GDP bazında sosyal harcamalara aktarılan tutar oldukça düşüktür. OECD ve EUROSTAT verileri ışığında Türkiye, GDP bazında sosyal harcamalara aktarılan tutar cinsinden uluslararası sıralamada en düşük performansı sergileyen ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye gibi gelişme ihtiyacı olan bir ülke için sosyal harcamalara daha fazla kaynak ayrılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Auteri, M. & Costantini, M. (2004). Is Social Protection a Necessity or a Luxury Good? New Multivariate Cointegration Panel Data Results. *Applied Economics*, 36, 1887-1898.
- Clemente, J., Marcuello, C. & Montañes, A. (2012). Government Social Spending and GDP: Has There Been a Change in Social Policy? *Applied Economics*, 44(22), 2895-2905.
- Dickey, D. A. & Wayne, A. F. (1979). Distribution of The Estimators For Autoregressive Time Series With A Unit Root. *Journal of American Statistical Association*, 74(366), 427-431.
- Enders, W. (1995). *Applied Econometric Time Series* (1st edition). New York: Wiley.
- Engle, R. & Granger, J. (1987). Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276.
- Furceri, D. & Zdzienicka, A. (2012). The Effects of Social Spending on Economic Activity: Empirical Evidence from a Panel of OECD Countries. *Fiscal Studies*, 33(1), 129-152.
- Granger, C.W. J. (1986). Developments In The Study of Cointegrated Economic Variables. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 48(3), 213-226.
- Granger, C.W.J. (1969). Investigating Casual Relations By Econometric Model and Cross – Spectral Methods. *Econometrica*, 37(3), 424-438.
- Lee, C.C. & Chang, C.P. (2006). Social Security Expenditure and GDP in OECD Countries: A Cointegrated Panel Analysis. *International Economic Journal*, 20 (3), 303-320.
- OECD (2007). The Social Expenditure Database: An Interpretive Guide. http://stats.oecd.org/OECDStatDownloadFiles/OECDSOCX2007InterpretativeGuide_En.pdf 18.10.2016
- OECD (2016) Sosyal Harcamalar Raporu, <http://www.oecd.org/els/soc/OECD2016-Social-Expenditure-Update.pdf> adresinden 15.10.2016 tarihinde edinilmiştir.
- OECD (2016). Economic, Environmental and Social Statistics, Geneva: OECD Publishing. http://www.iberglobal.com/files/2016/oecd_factbook_15_16.pdf 07.01.2017
- OECD (2016). Social Expenditure Database (SOCX), Expenditure for Social Purposes <http://www.oecd.org/social/expenditure.htm> 17.09.2016
- OECD (2016). Social Expenditure Database (SOCX), http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=SNA_TABLE1# 15.09.2017
- OECD (2016). Sosyal Harcamalar veri Tabanı (SOCX), <http://stats.oecd.org/> 20.09.2016
- OECD (2018), Social Expenditure, 1980-2014, <https://stats.oecd.org/#>
- ESSPROS (2018), Social Protection Expenditure, <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- Pereira, M.A. & Andraz, M.J. (2012). Social Security and Economic Performance in Portugal: After All That Has Been Said and Done How Much Has Actually Changed? *Portuguese Economic Journal*, 11, 83-100.
- Pereira, M.A. & Andraz, M.J. (2015). On the Long-Term Macroeconomic Effects of Social Spending in The United States. *Applied Economics Letters*, 22(2), 132-136.

ORTAÇAĞDA ROMA İMPARATORLUĞU LONCALARI HAKKINDA BAZI TESPİTLER
SOME ARGUMENTS ABOUTH GUILDS OF THE ROMAN EMPIRE IN THE MIDDLE AGE

Harun ŞAHİN

Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Gaziantep

Recep ÇİNKİLİNÇ

Doktora Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Gaziantep

Hamdi AYYILDIZ

Doktora Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Gaziantep

ÖZET

Eski Mezopotamya ya da Mısır'da tüccarlara ya da zanaatkârlara ait daimi birliklerinin bulunduğu dair kesin malumat tespit edilememiştir. Helenistik dönem öncesi Yunanistan'da bu tür cemiyetler hakkında çok az delil vardır. Ancak bu birliklere eski Roma'da Collegia denildiği bilinmektedir. Bu loncalar Roma Cumhuriyeti'nden sonraki yıllarda ortaya çıkmış görünüyor. Bunlar merkezi hükümetler tarafından onaylandılar ve yerel yöneticilerin yönetimi altında bulundular. İmparator Diocletian'ın saltanatından itibaren, emperyal hükümetçe, bu loncalar kamu otoritesinin ve toplumsal düzenin çıkarları için kasıtlı bir araç olarak kullanıldı. Hükümet, birlik üyeliğini miras olarak kalacak bir usta sınıfı olarak sınırlandırmaya çalıştı, ancak Roma İmparatorluğu'nun zorlu günlerinde hükümetin loncalar üzerinde artan mali talepleri sonucunda milattan sonra 4. yüzyılda lonca düzenini güvenilmez konuma indirildi. Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışıyla birlikte, loncalar altı yüzyıldan fazla bir süre Avrupa'da varlığını yitirdi. Loncalar ancak Bizans İmparatorluğu'nda ve özellikle de Bizans kentinde yaşayabildi. Bazı tarihçiler Ortaçağ Avrupa lonca düzeninin Bizans İmparatorluğu esnaf birliklerinden geldiğini iddia etmişler fakat bununla ilgili doğrudan bir bağlantı kuramamışlardır. Bu farklı kurumlar arasında doğrudan bir bağlantı kurulmadığından Ortaçağ loncalarının kökenlerinin Batı ve Kuzey Avrupa'nın değişen ekonomilerinde bulunduğu iddia edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Roma İmparatorluğu, Lonca, Ortaçağ, Collegia

ABSTRACT

There is no direct evidence for the existence of permanent associations of traders or craftsmen in ancient Mesopotamia or Egypt, and little more evidence exists about such societies in pre-Hellenistic Greece. Such associations are known to have existed in ancient Rome, however, where they were called collegia. These guilds seem to have emerged in the later years of the Roman Republic. They were sanctioned by the central government and were subject to the authority of the magistrates. From the reign of the emperor Diocletian onward, the imperial government deliberately exploited these guilds in the interests of public authority and social order. The governments tried to restrict the membership of the guilds to a hereditary caste of skilled artisans, but the increasing financial demands made upon the guilds by the government in the waning days of the Roman Empire had reduced most guilds to a precarious position by the 4th century CE. With the fall of the Western Roman Empire, guilds disappeared from European society for more than six centuries. The collegia did survive in the Byzantine Empire, however, and particularly in the city of Byzantium (Constantinople, now Istanbul). The famous Book of the Prefect, a manual of government probably drawn up by the Byzantine emperor Leo VI in the year 900, provides a picture of an elaborate guild organization whose primary function was the imposition of rigid controls, especially for financial and tax-raising purposes, on every craft and trade in the city. Some historians have contended that the guilds of medieval Europe derived from the collegia of the Byzantine Empire, but no direct connections have been established between these different institutions, and the origins of the medieval guilds can be found in the changing economies of western and northern Europe as they emerged from the Dark Ages.

Key Words: Roman Empire, Guild, Middle Age, Collegia

1.GİRİŞ

Ortaçağda kentleşmiş düzende faaliyetini sürdüren her esnaflık dalı kendi içinde sıkı bağlarla bağlı bir birlik etrafında birleşmiştir. Ortaçağda ticaretin ve imalatın ana aktörü olan esnaf birliklerine lonca denilmekteydi. Loncalar oluşumu ile birlikte zamanla yasal bir zemine kavuşmuş ve gönüllü birlik esasına dayanarak bir amaç etrafında toplanan yapı haline gelmiştir. Bu yapı dini, ticari ve siyasi hayatı etkiler hale gelmiş üretici ile tüketici arasındaki menfaat ilişkisini koruyan ve bir döneme kadar kaliteli ürünlerin yetiştirilmesini sağlamıştır.

Antik Yunan ve Roma da loncalar için “collegia” terimi kullanılmıştır. Loncaların kökeni hakkında çeşitli görüşler olsa da Antik Yunan döneminde temellerinin atıldığı, Roma döneminde kurumsal bir yapıya dönüştüğü kabul edilmektedir. Roma döneminin Collegia’ları Bizans döneminde değişime uğramış ekonomik ve ticari hayatın ana aktörü haline gelmiştir.

Roma döneminde net olarak varlığını anlayabildiğimiz loncalar zaman içinde meslek gruplarına ayrılarak ilk başlarda kapalı bir yapıya sahip ve tarımsal faaliyet gösteren yapıdan çömlekçilik, bakırcılık gibi kollara ayrılan örgütsel bir yapıya bürünmüştür.

Bu çalışmada da ilk olarak Eski Yunan dönemi araştırılarak Roma dönemindeki esnaf birliklerine nasıl gelindiği bu yapının nasıl oluştuğu daha öncesinde de esnaflık müesseselerinin oluşumu incelenecektir. İkinci olarak Roma Dönemi Collegia kısmında esnaflık oluşumu ve esnaf birlikleri oluşumunun Roma döneminde nasıl olgunlaştığı ve gelişimi ile devlet yapısındaki konumu incelenecektir. Son olarak ise Roma dönemi sonrası Bizans Loncaları üzerinde durulacak olup esnaf birliklerinin Bizans dönemindeki yapısı ve gelişmesi üzerinde durulacaktır.

2.ESKİ YUNAN DÖNEMİ

Eski Yunan döneminde toplumun sınıflar haline bölünmesi şehir devletlerinin oluşması ve soylu sınıfın iktidarı ele geçirmesi gibi gelişmeler yaşanmıştır. Halk topraksızlar ve büyük arazi sahipleri olarak ikiye bölünmüştür. Kral yetkileri kısıtlamış ve yönetim soylular tarafına geçmiştir. Ana iktisadi faaliyetler tarım ve hayvancılıktır. Ticaret henüz ileri aşamada değil üretim genelde aileler için geçimlik düzeydedir. İktisadi faaliyetler şehir devletlerarasında gerçekleşmektedir. Küçük pazar yerleri ve geçmişte köle olan az sayıda zanaatkar vardır. Eski Yunan’da site denilen şehir devletleri nüfusu yüzbinleri geçmemektedir. Bu nüfusun da küçük bir kısmı Yunan vatandaşı, kalanı ise köleler ve yerleşik yabancılardan oluşmaktadır. Eski Yunan vatandaşları devlet yönetimiyle, yabancılar ve köleler de iktisadi faaliyetleri oluşturan üretim faaliyetleriyle uğraşmaktaydılar. Yerleşik yabancıların mülkiyet hakkı olmadığından ticaret ve zanaat ile uğraşmışlardır. Site gelirlerinin çoğu diğer siteleri yağmalamaktan bir kısmı da dış ticareten gelmektedir. Savaşçı ve yayılmacı bir yaşam düzeni nedeniyle Yunanlılar, Akdeniz ve Karadeniz’de koloniler kurup para kullanmaya başlamış faizle kredi vermek gibi işlemleri de geliştirmişlerdir. Böylece iş bölümleri oluşturulmuş, çeşitli zanaat dalları türemiş iç ve dış ticaret genişlemiş ve çeşitlenmiştir. M.Ö. 700’lü yıllara gelindiğinde ise iktisadi siyasal ve sosyal sorunlar patlak vermiştir (Ökte, 2008: 39).

M.Ö. 700’lü yıllara gelme sürecini daha ayrıntılı ifade edecek olursak Yunanistan toprakları dağlık olduğundan ulaşım, deniz üzerinden daha yoğun sağlanmaktaydı. Coğrafi koşullar antik Yunanlıları hem deniz ile haşır neşir olmaya teşvik etmiş hem de küçük birbirinden bağımsız kent devletleri oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu kent devletleri oluşurken Yunanistan nüfusu hızla artmış bunun sonucunda da zaten dağlık olan arazide toprak kıtlığı sorunu ortaya çıkmıştır. Kıtlık dolayısıyla çevre bölgelere koloni şeklinde yayılmalar ve geçim için ticaret ve sanayi gibi alanlara yönelmeler olmuştur. Yunan tüccarlar Akdeniz çevresinde gelişmiş devletler ile az gelişmiş devletler arasında bir köprü haline gelmiştir(Güran, 1997: 10-11). Yunan topraklarında tarım ilk zamanlarda çiftçilik ve hayvancılık olarak devletlerin ana faaliyetiydi. Ancak toprak kıtlığı arttıkça ekim alanları genişledi ve otlak sorunu yaşanmaya başladı. Buna rağmen artan nüfusa karşılık yeterli üretim sağlanamadı. Bu sorunu bazı kentler üretimde uzmanlaşma ile çözmeye çalıştı. İhtiyaçlarından daha fazla zeytin yağı ve şarap üretip karşılığında tahıl aldılar. İşte bu tahıl, zeytinyağı ve şarap alışverişi tüm Akdeniz’de yayıldı ve klasik dünyanın ekonomik temellerini oluşturdu. Uzmanlaşmanın çok önem arz ettiği bu topraklardaki tarım sistemi diğer bölgelerdeki geleneksel tarımdan oldukça farklı bir yapıdaydı. Yunan kent devletlerinin

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

zenginleşmesi ile güçlenmesi de doğru orantılı olarak seyretti ve kısa sürede iç ve dış ticaretin yaygınlaşması ile büyük bir refah dönemi başladı. Kent devletleri artık buğday, kereste ve esir gibi ihtiyaçlarını çömlek, zeytinyağı vb. ürünlerle karşılıyordu. Şehir devletlerinin tahıl ticaretine giderek bağımlı hale gelmesi bu ticaret üzerinde bir koruma oluşturulmasını zorunlu hale getirdi. Yunan topraklarında ekonomik refahın en önemli etkilerinden biriside mülkiyet haklarını koruyan bir hukuk düzeninin oluşturulmasıdır. Yunan tipi devlet yapısı fiyatlama sistemi ile uluslararası ticaretin ilk örneklerini vermiş oldu. (Güran, 1997: 11-12).

Yunan sitelerinde yukarıdaki tüm gelişmeler dikkate alındığında istikrar ve demokrasinin yerleşmiş ve gelişmiş olması için büyük çabalar sarf edilmişse de başarılı olunamamıştır. Yunan aristokrasisinin gücünü zayıflatma ve demokrasi temelinde uzlaşma fikirleri adına en önemli reform Solon döneminde yapılmıştır. Yargıç kral Solon kendi döneminde köylülerin borçlarını silmiş, borcunu ödeyemeyen köylüyü köle yapan uygulamayı kaldırmış büyük toprak sahiplerine bir toprak sınırı getirmiş zeytinyağı hariç gıda ihracatını yasaklamıştır(Savaş, 1999: 31). Kral Solon döneminde yeni bir anayasa dönemi oluşmuş ve site bir meclis tarafından yönetilen bir yapı haline gelmiş, yurttaşlar gelirlerine göre dört sınıfa bölünmüştür. Ancak Kral Solon'dan sonra da fakirler ve soylular arasındaki mücadele sürmüştür. Köylüler, zanaatkârlar ve tüccar sınıfı ile ittifak yaparak, soyluların iktidarını yıkmaya çalışmışlardır. Sonraki yıllarda, bir yandan otoriter tiranların koydukları kurallarla, diğer yandan yapılan yeni anayasalarla Atina devletinde aristokrasinin gücü iyice zayıflamıştır (Savaş, 1999: 32).

Klasik Yunan da denilen antik Yunan döneminde özgür bir insanın başka insanlara hizmet etmesi aşağı ve değersiz görülürdü. Buna göre malların üretici değil kullanıcısı özgür insandır. Homeros'un anlattığı toplum yapısında çalışma kelimesinin de anlamının olmaması, çalışmanın hayatın bir parçası gibi görülmesi, durumu özetler niteliktedir. Platon, Aristo ve Sokrates gibi düşünürlerin de zanaat ya da imalatın başka deyişle mekanik sanatın insan zihnini ve bedenini alçaltıcı olduğuna inanmaları da bu duruma kanıttır. Klasik dönem düşünürleri zanaatı bu şekilde aşağılamalarına rağmen zanaatkarlar bu durumdan utanç duymamış öldüklerinde dahi hangi işi yaptıklarını belirtir simgeleri mezar taşlarına işlemişlerdir (Doğan, 2013: 44).

M.Ö. 5. Yüzyıla doğru geldiğimizde Atina'nın diğer sitelerle birleşerek yayılcı bir politika izlediği ve çok fazla iç ve dış savaş verdiği tespit edilmiştir. Atina bu dönemde Tüccar sınıfın ekonomik gücüyle ilişkili olarak diğer Yunan Site devletleriyle mücadelelere girmiştir. M.Ö. 400'lü yıllarda Peloponez savaşında Atina, Sparta'ya karşı yenik duruma düşmüş ve M.Ö. 400 yılına kadar devam eden iç ve dış savaşlar sonunda site çöküş dönemine geçmiştir. Neticede M.Ö. 338 yılında, ülke Makedonya krallığının hegemonyası altına girerek siyasal bağımsızlığını kaybetmiştir. Ekonomik açıdan bakıldığında M.Ö. 500 yılından itibaren uzmanlaşma ve yayılcılığın etkisiyle geçimlik ekonomi aşamasından mübadele ekonomisine geçişler yaşanmıştır. Bu netice sitenin sosyal ve iktisadi dengesini değiştirmiştir. Ticaretin yarattığı yeni bir zengin sınıf olan tüccarlar ile toprak mülkiyetinin belirli ellerde toplanması halk tabakasını işsizler ordusu haline getirmiş ve zenginler ile yoksullar arasında çıkar çatışmaları olmuştur. (Ökte, 2008: 41) Kısaca, Yunan uygarlığının en parlak döneminde bile sınıflar arası mücadeleler ve ayaklanmalar devam etmiştir. Tüm bu dönemde Yunan sosyal hayatında eranoi ya da theasoı adlı mesleki birliklerin varlığı bilinmektedir. Bu birliklerin zanaat loncası şeklinde tanımlanması tartışmalı olsa da dini örgütlenmeler şeklinde olduklarını söyleyenler ve bunun tersini iddia edenlerde bulunmaktadır. Bu örgütlerin kuruluşlarından itibaren her birinin koruyucu azizlerinin olmasına benzer biçimde bahsedilen dönemde Anadolu'da yerli örgütlerde de esnaf ve zanaatkârın koruyucu pirleri olmuştur. (Doğan, 2013: 45-47).

M.Ö. 5-4. Yüzyıl arasında altın çağını yaşayan Yunan ekonomisi kazanılan savaşlarla ithalat ve ihracat konusunda bir numara olmuştur. Yunanlıların Karadeniz kıyılarını da ele geçirmesiyle tek güç haline gelmesi ekonomik canlılık ve servet biriktirmeyi beraberinde getirmiştir. Bu durum gelişmiş sitelere zanaatkar, sanatçı ve tüccar akınını sağlamıştır. Bu sonuçla da her türlü işlerde çalıştırılan kölelerin Eski Yunan topraklarına getirilmesi hızlandırılmıştır. Yunan toprakları tarım açısından sınırlı olduğundan ticaret daha fazla gelişmiştir. Eski Yunan bu dönemlerde çinicilik, çömlekçilik, silah yapımı, heykeltıraşlık, oymacılık gibi birçok alanda ilerlemiş durumdaydı. Ancak zanaatkarlık bu dönemde

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

saygın bir meslek değildi. Zanaatkarlık toplumda hoş karşılanmazdı. Mesleği yoksulların icra ettiği ve o dönemde kazancının diğer dallara göre düşük olduğu bilinmektedir(Yılmazcan, 2017: 48).

3. ROMA COLLEGIA SİSTEMİ

Eski Yunan döneminde aşağı görülen zanaatkarlar bu durum karşısında giderek birbirlerini koruyan ve kollayan yapılara dönüşmüşlerdir. Örgütlenmelerinde ilk başlarda aynı mesleğe mensuplar bir araya gelmiştir. Aynı mesleğe mensup olan zanaatkarlar aynı tanrıya da inanmaktaydı. Devlet yönetimi ileride bu örgütlenmeleri destekleyerek savaş döneminde katkıda bulunmalarını sağlayacaktır. Çalışmaları soylularca takdir edilmese de zanaatkarların yönetime sundukları maddi olanaklar toplum içinde önemli bir değer haline gelmelerini sağlamıştır. (Ortaylı, 2007: 106).

Roma döneminde Collegia ya da Collegium olarak adlandırılan aynı zanaatı icra eden kişilerin oluşturduğu kulüp şeklindeki kurumlar üyelerine bazı imkanlar sağlayan esasında yardımlaşma topluluklarıdır. Collegia sisteminde lonca sisteminde olduğu gibi ücret ve fiyatlar üzerinde bir kontrol mekanizması bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu kurumlara lonca ya da sendika gibi benzetmeler yapmak yanlış olacaktır. Roma döneminde tarımsal faaliyetler yurttaşlık ile ilişkilendirilmiş ve her zaman övülmüştür. Ancak Roma döneminde de zanaatkarlık hiçbir zaman büyük saygı görmemiştir(Doğan, 2013: 45).

Roma dönemi Zanaatkar birliklerini sanatçıların, tacirlerin ve iş-hizmet görenlerin kurmuş oldukları dernekler, askerlik hizmetini yerine getirmiş olan yurttaşların dernekleri, alt derece askerlerin kurmuş olduğu dernekler ve sivil alt derece memurların kurmuş olduğu dernekler olarak gruplandırabiliriz. İlk imparatorluk döneminde gelişen kültür hayatı toplumda iş bölümünü arttırmış ve çok fazla sayıda mesleki birlik oluşmasına neden olmuştur. Neticesinde de aynı dönemde mesleki birlik kurulmasına kısıtlamalar getirilmiştir. Roma dönemi mesleki birliklerinin en eskisi esnafların kurduğu birliklerdir. Mesleki birliklerin Kral Numa zamanına kadar götürülebildiği kabul edilmektedir. Bazı yazarlara göre Roma'daki bu örgütlenmelerin kaynağı Sabinler ve Yunanlılara dayanmaktadır. Meslek birliklerinin oluşmasının temelinde dayanışma ve yardımlaşma yatarken aynı zamanda dini bir öğreti ve kendi koruyucu tanrılarının bulunduğu ve dolayısıyla ortak tapınma sebebiyle birlik olarak adlandırıldıkları tahmin edilir. Romalılar geçimlik ev ekonomisinden ayrılıp toplumu meslek dallarına ve işbölümüne göre sevk eden eski bir kavimdir. Roma'da yaşamsal her şey evlerde üretilmiş dolayısıyla bazı mesleklerin evlerden ayrılması oldukça zaman almıştır(Küçük, 2005: 26).

İmparator Diocletian'ın saltanatından itibaren, bu loncalar kamu otoritesinin ve toplumsal düzenin çıkarları için kasıtlı bir araç olarak kullanıldı. Hükümet, birlik üyeliğini miras olarak kalacak bir usta sınıfı olarak sınırlandırmaya çalıştı, ancak Roma İmparatorluğu'nun zorlu günlerinde hükümetin loncalar üzerinde artan mali talepleri sonucunda milattan sonra 4. yüzyılda lonca düzenini güvenilmez konuma indirildi. Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışıyla birlikte, loncalar altı yüzyıldan fazla bir süre Avrupa'da varlığını yitirdi.

4. BİZANS LONCA SİSTEMİ

Roma dönemindeki Collegia'lara benzerlik göstermekle beraber Bizans dönemi loncaları birçok değişiklik geçirmiştir. Lonca teşkilatı Bizans'ta ekonomik ve ticari hayatın temelini teşkil etmektedir. Halkın, ordunun ve sarayın ihtiyaçlarına cevap verebilmek üzere kurulmuş bu organizasyon aynı zamanda zanaatkar ve tacirlerin de menfaatlerini korumak için çalışmaktaydı. Bizans loncaları her zaman meslek organizasyonu pozisyonunda kalmayıp zaman zaman devlet politikasında da söz sahibi olmuştur. Bizans'ın 5. ve 6. Yüzyıl döneminde şehir halkı yerel gruplar olarak devletin politik hayatında önemli bir yer bulmuştur. Örneğin kuyumcular loncası imparatorları Justiniaus'a bir suikast girişiminde dahi bulunabilmiştir. Daha sonraları 7. Yüzyıldan itibaren yönetim tarafından daha sıkı kontrol altında tutulan loncalar şiddet işlerine girişecek güçlerini yitmişler de ekonomik, ticari ve politik hayatta değerlerinin kaybolmasına müsaade etmemişlerdir. Buna örnek olarak imparator Heraklios'un 623 yılında Avar kralını karşılamak üzere İstanbul'dan çıktığında yanındaki heyette asiller, kilise mensupları ve lonca üyelerinin de olduğu bilinmektedir. Yine benzer şekilde 775 yılında 4. Leon oğlunu kendi yanında eş imparator ilan ettiğinde ileri gelenlerin oğluna itaat etmesini istemişti. Bu ileri gelenler

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

arasında senatörler, muhafızlar yanında lonca üyeleri de bulunmaktaydı. Sonuç olarak lonca üyelerinin Bizans politik hayatında aktif bir rol aldıkları anlaşılmaktadır. (Demirkent, 2005: 159)

Bizans loncaları hakkında bilgilerin çoğu Eparkhion Bibliyon adlı eserde bulunmaktadır. 10. Yüzyılda yazılmış olan bu eser valinin kitabı olarak tercüme edilmektedir. Eserde meslek odalarını ilgilendiren devlet yaptırımları bazı seçilmiş loncalar ile devlet arasındaki ilişki ile Bizans'ın 10. Yüzyıldaki ticaret, endüstri ve ticaret hareketleri hakkında bilgi vermektedir. loncalar hakkında her ne kadar tam aydınlatıcı bilgi vermese de bulundurduğu bilgiler kıymetlidir. 10. yüzyılda loncalar ayrıcalıklı bir yapı haline gelmiştir. Loncaların başkanını lonca üyelerinin kendi aralarından değil devlet tarafından atanması usulünün benimsenmesi devletin ekonomide refah ve adaleti sağlama amacıyla loncaları denetim altında tutmaya çalışmasından anlaşılmaktadır. Dolayısıyla devlet lonca organizasyonlarını yakından takip edip lonca ile ilişkilerini devletin temsilcisi olan şehrin valisi aracılığıyla sürdürdüğü şehirlerin ve başkentnin gıdasını tedarikle yükümlü kasap, balıkçı, fırıncı ve meyhaneci gibi loncaların daha özel bir yere sahip olduğu ve sıkı bir denetime tabi tutulduğu, domuz kasaplarının ise et satanlardan ayrı bir grup oluşturduğunu anlamaktayız. Böylece, Bizans'ın bütün zanaatkarlarının ve tacirlerinin toplumun ekonomik hayatının düzgün işlemesi için belli kurallar içinde çalıştığını anlamak mümkün olmaktadır (Demirkent, 2005: 163).

Bizans'taki lonca sisteminin Roma dönemi Collegia'sından farklı olduğu göze çarpmaktadır. Roma döneminde meslek mensupları mesleki birliklerden birine veya birkaçına girmek zorundaydı. Oğullar da babalarının mensup olduğu birliklere girerdi. Ancak Bizans'ta hiç kimse loncaya girmek mecburiyetinde değildi. Ancak bir zanaatkar loncaya girmek isterse bazı koşulları yerine getirmek şartıyla girebilirdi. Collegia'larda olduğu gibi irsi yolla değil sanatiyle ilgili usta olmak gerekmekteydi. Ancak her ne kadar zorunlu olmasa da oğul da babanın mesleğini seçerse aday loncaya kabul edilmeden önce loncanın oluşturduğu bir toplantıda mülakata tabi tutulurdu. Lonca üyelerinin onayı alındıktan sonra organizasyona dahil edilirdi. Konu hakkında örnek vermek gerekirse noterler loncasına giriş merasiminde mülakattan ve üyelerin olumlu görüşlerinden sonra aday lonca başkanı ile şehrin valisinin huzuruna çıkardı. Heyet önce tanrı huzurunda yemin eder, imparatorun bağış ve kayırması ile veya aile bağları ve dostlarının telkini ile değil, iyi hali, bilgisi, kabiliyeti ve genel uygunluğu dolayısıyla loncaya katılma hakkı kazandığını yeminlerle ifade ederdi. Yeminleri müteakip vali bu seçimi onaylar ve aday loncaya kabul edilmiş olurdu. Daha sonraya kiliseye gidilir ve burada kutsanırdı. Yeni üye loncaya giriş ücreti ödemek zorundaydı. Bunun yanında loncaya girme şerefi üzerine her üyeye yemek ziyafeti ücreti öderdi. Loncanın her üyesi bu resmi merasimleri yerine getirirdi hatta merasime katılmazsa ceza öderdi. Her lonca kendi başkanını seçebilirdi. Ancak başkanlar nihai olarak vali tarafından onaylanırdı. Başkan görevini yapamaz hale gelince de işi bırakıp çekilir kendisine emekli aylığı verilirdi. Bu durumda vali yeni başkan seçilene kadar üst düzey yöneticilerinden birini lonca başkanı olarak atardı. Lonca başkanının teşkilat içindeki anlaşmazlıkları çözmek gibi bir vizyonu da vardı. Ayrıca lonca üyelerinden biri öldüğünde loncaya girdiğindeki gibi gösterişli bir törenle son yolculuğuna uğurlanırdı. Cenaze merasimine gelmeyenlerin geçerli bir mazereti yoksa para cezasına çarptırılırdı (Demirkent, 2005: 164, Sennet, 2009,).

Lonca üyeliğinin mecbur olmadığı Bizans'ta elbette loncaya kabul edilmekte bir ayrıcalıktı. Doğal olarak loncadan çıkarılmakta bir şekilde cezalandırılmaktı. Loncada işlenen suçun ağırlığına göre belirlenir para cezasından hacze ve loncadan çıkarılmaya kadar giderdi. Ancak loncadan çıkarılmış birinin tamamen işsizliğe terk edilmesi bir durum söz konusu değildir. Çıkarılan kişi serbest olarak başka bir sanatkarın yanında çalışabiliyordu. Lonca üyeleri başkanın onayı olmadan yanlarında sekreter ve çıkarıl istihdamı yapamazlardı. Çıraklık için eğitimler küçük yaşta başlar ustalar çırakları en az iki yıl eğitir ve bu eğitim için her iki taraf arasında bir anlaşma yapılırdı. Herhangi bir taraf anlaşmayı bozarsa yine para cezası ile yaptırım uygulanırdı. Atölyeler genelde fazla büyük değildi orta ölçekli bir atölyelerde bir ya da iki çirak olurdu (Demirkent, 2005: 165, Ülgen, 2013: 475-476).

Lonca üyeleri loncaya üye olmayan zanaatkar ve tacirler ile rekabet ve diğer ticaretle uğraşan toprak sahipleri ile rekabete girmekten korunurdu. Lonca başkanı ve devletin üst yönetici ile lonca üretim miktarı kalitesi ve malların fiyatları belirlenirdi. Ayrıca lonca dışındaki hangi tüccardan mal alınabileceği karara bağlanırdı. Loncalar üyeler arasında yardımlaşma ve menfaat çoğaltma emeli

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

üzerine kurulmuş olsa da asıl amaç devlete hizmet etmeleriydi. Yaptığı işin cinsine göre farklı şartları olan bir organizasyondur. Örnek vermek gerekirse İstanbul, Roma ve Selanik gibi büyük metropollerin ihtiyacını tedarik eden değirmenci, fırıncı ve domuz satıcılarının denetimi daha sıkı yapılırdı. Loncalar, her üyesi için gerekli hammadde ihtiyacını satın alır ve ölçülü şekilde üyelere devletin belirlediği yerlerden dağıtırdı. Aynı şekilde işlenmiş ve satışa hazır hale gelmiş mamullerde şehrin belirlenmiş yerlerinde ve mahalle pazarlarında ürün için ayrılmış bölgede satışa sunulurdu. Başka bir örnek altın ve gümüş işçileri ile cam eşya üretenler değerli esnaf olarak nitelendirildiğinden sarayın girişine yakın yerde toplanmıştı. . (Demirkent, 2005:165-166))

Ayasofya kilisesinin yakınlarında bir yazarlar pazarı bulunmaktaydı. Burası çardak şeklinde düzenlenmiş kubbesi olan ve üzüm asmaları ile süslenmiş bir yerd. Yine ilaç satıcıları için ayrı bir satış yeri düzenlenmişti. Bütün lonca üyeleri ve ürünleri korunmaktaydı ancak en çok korunan endüstri malı ipek dokumacılığıydı. Sadece ipek endüstrisi üzerine teşkilatlanmış 5 ayrı lonca bulunmaktaydı. İpek Bizans için değerli taşlardan daha kıymetliydi ve ihracatı yasaklanmıştı. Daha önceleri ipek Çin'den gelirdi ancak dönemin İmparatoru Justiniaus tarafından Bizans'ta da endüstri kuruldu ve bu endüstri imparatorun önem verdiği alanlardan biri oldu. İlk zamanlar mısır gibi diyarlarda da üretimi yapılan ipek dokumacılığı İslam fetihleriyle Mısır kaybedilince atölyelerin tamamı İstanbul'a taşındı. Yine Bizans arazisi olan Yunan topraklarına Norman kralı 11. Roger 11. Yüzyılda saldırınca burada bulunan ipek işçilerini Palermo'ya taşınmasıyla batı dünyası da ipek dokumacılığıyla tanışış oldu. Bizanslılar ipek dokumacılığına hep ayrı bir önem vermiştir. 4. Haçlı seferleri sırasında İstanbul'un Latinlerin eline geçmesiyle İznik'te kurulan Bizans devleti zamanında dahi ipek dokumacılığına devam edilmiştir(Demirkent, 2005: 167).

Vali'nin lonca yönetimi ile belirlediği fiyatlar genelde düşük olurdu. Bu fiyatlar sabit tutulurdu. Hiç kimse tespit edilen fiyattan başka bir fiyattan satış yapamazdı. Eğer bir lonca üyesi belirlenen fiyattan farklı bir fiyata satış yaparsa yüksek para cezasına çarptırılırdı. Mal fiyatları doğal olarak hammadde fiyatlarına göre şekillenirdi. Tahıl fiyatındaki değişime göre ekmeğin kaçta satılacağı Vali tarafından belirlenirdi. Bu fiyat kontrollerinde de devletin kar payı her zaman öncelikli olarak değerlendirilirdi. Başkente gelen malların çoğunluğu hammaddelerden oluşmaktaydı. Çoğu da Doğu'dan gelirdi ve Batı'ya yollanırdı. Bizans'ta işlenecek mallar kontrol altındaydı. Dokuma tezgahları için Mısır'dan gelen pamuk ve kenevir, nehir gemileriyle Rusların Karadeniz kıyılarına indirdiği altın, gümüş, bal, balmumu, kürk, Suriye'den gelen ipekli kumaş gibi şeylerin satışı sıkı bir düzene tabi idi. İstanbul'a gelen yabancı tacir, devlet otoritelerine görünmek zorundaydı; şehirde 3 ay kalmasına izin verilirdi. O zamana kadar mallarını satamamışsa, devlet onun adına malları satardı(Demirkent, 2005: 166,171, Rice, 1998: 149).

Zanaatkar ustaları loncaların tüm haklarına sahip olabilirdi. Ancak lonca sisteminde çırak ustanın keyfi muamelelerinden korunabilmekteydi. Usta ve çırak arasında karşılıklı yükümlülükler bulunmaktaydı. Bu yükümlülükler alıcı ile satıcı arasında olduğu gibi usta ile çırak arasında da olduğundan kimse kimseyi aldatamamaktaydı. Mesleklerin sorumluluk, görev ve haklarının sınırı lonca tarafından belirlendiğinden lonca üyelerinin keyfi davranışları sınırlandırılmıştı. Meslek örgütlerinde aynı meslek mensupları bir arada bulunduğundan belirlenen usul ve esaslar hiçbir başka bir oluşuma, çıkara ya da sınıfa hizmet etmemekteydi. Meslek kuralları aynı zamanda toplumun genel çıkarlarını da düşünerek belirlendiğinden çatışma değil bir uzlaşma ortamı oluşturulmuştu (Karaaslan, 2012: 10).

Bizans esnafları iş yaptıkları dükkanların sahibi değillerdi. Genelde iş yaptıkları dükkanlar vakıf ya da kiliseye aitti. Konstantinopol'de yoksullara yardım amaçlı sadece Ayasofya Kilisesi'ne ait 1500 dükkan vardı. Dükkan sahipleri arasında yüksek dereceli memurlar ve aristokratlarda bulunmaktaydı. Esnaflık genelde erkeklerin yaptığı bir meslek olmasına karşın 1250 ile 1350 yılları arasında Paleogoslar yönetiminde kadın esnaf sayısı oldukça artmıştı. Bu kadın zanaatkarlar genel gıda ve dokuma işleri ile uğraşırlardı. Birliğe mensup olan kadınlara da iflası durumunda yardım yapılıyordu. Bu yardımlar lonca içindeki dayanışmayı oldukça pekiştirmişti. Köylüler mallarını pazarlarda bizzat satabildikleri gibi pazarda bulunanlardan kendi ihtiyacının fazlasını da alamıyordu. Bu durumu organize eden yine loncalardı. Bu durumun neticesinde limana gelen ürünleri toptan ucuza alıp pahalıya satma gibi spekülatif işlemlerin de önüne geçilmekteydi(Karaaslan, 2012:16, Rice 1998: 149).

Bizans'ta çalışan esnaf için her zaman çeşitli yasaklar ve kurallar mevcuttu. Şehrin dışındaki çobanlar hayvan alıp kesemezler, hayvanlar ancak devletin belirlediği yerlerden alınıp belirli yerlerde kesilebilirdi. Balıkçılıkla ilgili örnek vermek gerekirse balık ticareti yapanlar satacakları balıkları avlayamazlardı. Bu balıkları belirli iskelelerden satın alabilirdi ve bunların birbirlerine çok yakın çalışması yasaklanmıştı. 10. Yüzyılda değerli görülen ipek, mücevher, dokuma ve koku imalatçıları hakkında uygulama olduğu kadar mum, sabun, derici ve mermer ustası gibi mütevazı imalatçıları loncaları ve çalışma düzenlemeleri mevcuttu. Bankerler dürüstlüğü kanıtlanmış kimselerden olmalı altın ya da gümüş paraların kenarlarını kırpmamalı ve üzerinde sahte işlemler yapmamalıdır. Noter olacak kişiler çok sıkı bir sınavdan geçer ve yasaları bilip bilmediği kontrol edilir yazısının güzelliği, dürüstlüğü, düşünce yapısının dahi hileden uzak olup olmadığı hususlarında mülakatlar yapılırdı (Karaaslan, 2012:19, Sennet, 2009: 85).

Loncaların yapısını ve faaliyetlerini açıklayan kurallar, her loncanın üyeleri arasında ve belki de bütün loncalar arasında bir birliğin ve ortak ruhun mevcudiyetini kanıtıyor. Üstelik bu kurallardan, her ne kadar bütün loncaların, valinin yakın kontrolü ve idaresi altında bulunsalar bile, bazı iç idare ve hukuk işlerinde oldukça serbest hareket ettikleri sonucu da çıkıyor. (Demirkent, 2005: 173).

5.SONUÇ

İş bölümü ve uzmanlaşmanın keşfedildiği Antik Yunan döneminde zanaatkarlık tarım dışı temel üretim biçimlerinden biridir. Üretim sürecinde el emeğinin çok sık kullanılması ve bahsedilen emeğin nitelik gerektirmesi süreç içerisinde uzmanlaşmayı gerektirmiştir. Antik Yunan ve Roma döneminde zanaatkarlar hep aşağı görülmüşlerdi. Ancak Bizans dönemine geldiğimizde bu yapının toplumun temel yapı taşlarından biri haline geldiğini görmekteyiz.

Lonca sistemi bir meslek dalında usta ve çırakları içine alan bir tür dernek gibi çalışan yapılardır. Lonca meslek örgütlenmeleri Ortaçağda üretim ve işgücü sistemini düzenleyen önemli bir yapı haline gelmiştir. Genel olarak lonca, Collegia ya da dayanışma altında işbirliği ile yapılan üretimlerde verimlilik sağlanmış kaliteli ürünler ortaya konulmuş ve yaşanan refah nüfus artışını da beraberinde getirmiştir. Hem sosyal hem de dini etkileri bilinen loncaların altın çağı 16. yüzyılda son bulmuştur.

Loncaların üstlendiği vizyonlardan bir tanesi de devletin, ekonomiyi denetlemesini kolaylaştırmaktır. Loncaya girmek için zanaatkarlık gibi vasıf ayrıca aidat gibi bedeller ödemek gerekmekteydi. Mutlak şart olmasa da genelde çocuklar babalarının mesleklerini sürdürürdü. Loncalar kendi başkanları seçerdi ancak Valinin onayıyla atanırdı. Her lonca, üyeleri için gerekli olan bütün hammaddeleri satın alır ve bunları her birine dağıtırdı. Bitmiş ürünler kentin açıkça belirlenmiş bölgelerinde ya da yerel pazarlarda o ürün için ayrılmış bölümlerde satışa sunulurdu.

Ticari hayatın esasını teşkil eden lonca ordu, halk ve sarayın ihtiyaçlarına cevap verecek ve bunun yanında da zanaatkar ile tacir kişilerin menfaatlerine zarar gelmemesini sağlayacak yapıda bir kurumdu. Sarayda kullanılan yüksek kaliteli ürünler ile halkın kullandığı ürünlere kadar geniş yelpazede ürün üreten loncalarda genelde işçiler yanında eşler ve çocuklar da bu süreçte yerini alırdı.

Eski Yunan döneminden başlayarak Bizans dönemine kadar esnaf teşkilatının yapılanması ve gelişimi ile hor görülen bir yapıdan devlet yönetiminde yer bulmasına kadar tespit yapılmıştır. Esnaf teşkilatının dinsel temeli de bulunan bir yardımlaşma ve dayanışma örgütü olduğu anlaşılmış bu organizasyonun yapısı hakkında incelemeler yapılmıştır.

KAYNAKLAR

- Sennet, R. (2009). *Zanaatkâr*. Çev. Melih Pekdemir, Ayrıntı Yayıncılık, İstanbul.
- Doğan, E. T. (2013). *Dünden Bugüne Zanaatkarlık: Cam işçiliği Örneği*. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayınları, No: 36, Ankara.
- Demirkent, I. (2005). *Bizans Tarihi Yazıları; Makaleler Bildiriler İncelemeler*. Dünya Yayınları, İstanbul.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

- Güran, T. (1997). *İktisat Tarihi*. Acar Yayıncılık, İstanbul.
- Karaaslan, P. (2011). *Bizans Devletinde Meslek Birlikleri*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Küçük, E. (2006). *Roma Hukukunda Augustus Zamanına Kadar Derneklerin Hukuki Durumu*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Savaş, V.F. (1999). *İktisatın Tarihi*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Ülgen, P. (2013). Geç Ortaçağ Avrupasında Lonca Teşkilatı. *Tarih çalışmaları; Uluslararası Tarih Dergisi*, 5(2):471-487.
- Rice, T. T. (1998). *Bizans'ta Günlük Yaşam: Bizans'ın Mücevheri Konstantinopolis*. Çev. Bilgi Altınok, Göçebe Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İ., (2007). *Osmanlı Barışı*. 3. Baskı, Timaş Yayınları. İstanbul.
- Yılmazcan, D. (2017). *Eski Yunan Toplumunda Kölelik*. Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı ISBN- 978-605-7878-59-4

AVRUPA'DA BİRLİK VE BÜTÜNLEŞME HAREKETLERİ: HANSA BİRLİĞİ UNION AND INTEGRATION MOVEMENTS IN EUROPE: THE HANSEATIC LEAGUE

Harun ŞAHİN

Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Gaziantep

Hamdi AYYILDIZ

Doktora Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Gaziantep

Recep ÇİNKİLİNÇ

Doktora Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Gaziantep

ÖZET

Hansa Birliği, Kuzey Avrupa'da Londra'nın doğusundan başlayıp Flanders İskandinavya, Cermen Baltık şehirleri ve Novgorod'a doğru ticarete egemen olmuş bir ticari birliktir. Alman dilinden tercüme edildiğinde, Hanse sözcüğü grup ve birlik anlamına gelir. Birlik, serbest ticaret bölgesi olarak hem Avrupa Birliği'nin öncüsü hem, hem de diğer üyeler arasındaki daha büyük politik çıkarları dengelemek zorunda olan bir teşkilat olarak kabul ediliyor. Birliğin temel kaygısı, açık deniz yollarının ve gemilerin korsanlıktan korunmasının sağlanmasıydı. Orta çağda böyle bir ticari politik birlik, potansiyel korsanlıktan korunmak ve Vikinglerin beklenmedik askeri saldırılarına karşı gerekliydi. Hansa Birliği'nin başlangıcı için kesin bir tarih bulunmamaktadır. Ancak 12. yüzyılda Alman tüccarlar Gotland adasında bulunan Visby'de ve 13. yüzyılın başlarında da Riga, Reval, Danzig ve Dorpat'ta ticaret merkezleri kurdular. 1265'te kuzey Alman ticaret kentleri Lübeck Yasasını kabul ederek şehirlerin ortak savunması için anlaştı. Birlik Novgorod'a ek olarak, Bruges, Londra ve Bergen'de tezgâhlar veya fabrikalar kurdu. 1350'ler ve 1370'ler arası dönemde, birlik yetmiş veya daha fazla kasabadan oluşuyordu. Şehirler ve kasabalar düzensiz bir şekilde meclis çatısı altında bir araya geldi ama hiçbir zaman merkezi bir siyasi yapı ya da ortak bir donanma geliştirmede. On altıncı yüzyılda Hollandalı ve İngiliz tüccarlar, Birliğin ticari tekellerini baltalamaya başladı. Birliğin zayıflaması İngiltere, Hollanda, Danimarka ve İsveç arasında ticari rekabetin artması ve bu devletlerde Protestan Reformasyondan kaynaklanan içtimai huzursuzluğa bağlanabilir. Birlik, ilk kez resmi olarak Vestfalya Barışına Kutsal Roma İmparatorluğu'nun dokümanı olarak dâhil edildi. Birliğin başarısı muhtemelen şehirlerin elit olmayan kesimlerine dayanmıyordu. Diğer taraftan birlik tarihi boyunca vatandaşlar savaş üzerinden ticaret yapma tercihine dayanan uzun süreli barış ve istikrara kavuştu. Avrupa Birliği'nin bu kurucuları aynı zamanda ticaret, kaynak paylaşımı ve ekonomik yakınlaşmanın savaşı önleyeceği ve barışı destekleyeceği konusunda ikna oldular. Esasen Avrupa Birliği düşüncesinin arkasında Hansa Birliği'nin başarıları bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hansa Birliği, Cermen Baltık Şehirleri, Avrupa Birliği'nin Geleceği

ABSTRACT

The Hanseatic League was an association of north European towns that dominated trade from London in the west to Flanders, Scandinavia, Germanic Baltic towns, and Novgorod in the east. If translate from the German language, word Hanse means group and union. The League is widely regarded as a forerunner of the European Community both as a free trade zone and as an entity that had to balance the interests of the larger polity with the identities and interests of its members on the other. The League's primary concern was to ensure open sea-lanes and the safety of its ships from piracy. In the middle ages such trading-political union was necessary to protect land against unexpected military assaults by the Vikings, as well from the potential piracy. There is no precise date for the beginning of the Hanseatic League, but during the twelfth century German merchants established a commercial center at Visby on the island of Gotland, and by the early thirteenth century founded Riga, Reval, Danzig, and Dorpat. In 1265 the north German towns accepted the Law of Lübeck and agreed for the common defense of the cities. In addition to Novgorod, the League founded counters or factories in Bruges, London, and Bergen. At its height between the 1350s and 1370s, the League consisted of seventy or more towns. The cities met irregularly in a diet but never developed a central political body or common navy. During the

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

sixteenth century Dutch and English traders undermined the League's commercial monopolies. The League's decline has been attributed to increased competition from England, Netherlands, Denmark and Sweden as these states grew more powerful and to social unrest resulting from the Protestant Reformation. The League, was included in the Peace of Westphalia when it was mentioned for the first time in "an official document of the Holy Roman Empire". On the one hand, the League's prosperity probably did not trickle down to the non-elite of its cities. On the other hand, for much of its history, all citizens enjoyed long periods of peace and stability based almost exclusively on its preference for trade over war. The founding fathers of the European Union were also convinced that trade, resource sharing and economic convergence would prevent war and promote peace. Actually, behind this stand the achievements of the Hanseatic League.

Key Words: The Hanseatic League, Germanic Baltic Towns, European Union's Future

Giriş

Hansa kelimesi köken olarak; grup (alm.gruppe), maiyet (gefolge), kalabalık (schar) anlamlarına gelmektedir. Avrupa'da feodalizmin anlaşılması, kentlerin baskın karakterinin yorumlanması ve sermaye birikimlerinin anlamlandırılması düşünüldüğünde Hansa kentlerinin araştırılması gerekmektedir. Günümüzde Hansa kentlerine ait olunma sembolleri ve aitlik bildiren çeşitli imgeler göz önüne alındığında Hansa kentleri temelleri itibari ile 12. Yüzyıldan günümüze Almanya, Kuzeydoğu Avrupa ve Avrupa'nın bütününe derinden etkilemiştir (Aytüre, Bağcı, Berki, 2017, s.524).

Dünya ticaret yollarına bakıldığında, alternatif bir yol olarak da düşünülen Orta Avrupa ve Baltık ticaret yolu olarak isimlendirilecek Hansa kentleri bağlantı ağları, Dünya Ekonomi Tarihi'nin ve Ekonomik entegrasyonun siyasi entegrasyonlara imkan sağlaması bağlamında değerlendirilebilecektir.

Bu çalışmanın amacı, tarihte nedensiz biçimde oluşmayarak bugünün Avrupası ve Dünya ekonomi ve siyasi tarihini derinden etkileyen Avrupa Birliği öncüllerinden Hansa kentlerinin oluşum süreçlerini, oluşumlarından Avrupa'da ulus –devletlerin gelişim süreçlerine kadar incelemek ve günümüze ait çıkarımlar yapmaktır.

Bu bağlamda, çalışmada öncelikle Hansa kentlerinin oluşum süreçleri ve kent birliklerinin kurulması ve işletim süreci olmak üzere incelemeler yapılmış, daha sonra Avrupa'ya şekil veren Alman ekonomi sisteminin Avrupa'da baskın unsur haline gelmesi ve uzun dönemli etkileri öne sürülmüş ve Westphalia Barışı öncesinde ve sonrasında Hansa Kentleri ve Kent birliklerinin durumu değerlendirilmiştir.

Hansa Kentlerinin Oluşumu ve Kent Birliklerinin Kurulması ve Gelişmesi

Hansa kentlerinin, Kuzey Almanya kentlerinin biraraya gelmesi ve özellikle Lübeck kenti ile Hamburg kenti arasında yapılan işbirliği kapsamında doğduğu öne sürülmektedir. Bu konuda literatürde; farklı iddialar öne sürülerek Hansa kentlerinin kuruluş süreçleri araştırılmaktadır. Hansa kentlerinin oluşumdan önce, Alman tacirlerin işbirliğine yatkınlığı ve kooperatif biçimli örgütlenmeleri ise Hansa oluşumuna imkan tanımıştır. Alman örgütlenme biçiminin güdülediği bu süreç, kooperatif biçimli örgütlenmeden, uzun dönemli ticari birlikteliğe yönelmiştir (Bernd, 2013, s.13).

Ortaçağ olarak isimlendirilen dönem içerisinde geç ortaçağda ortaya çıkan bu kurumsal yapı, Dünya'ya ait bilginin çokluğunun ve diğer toprakların ve topluluklarının zenginliğinin anlaşılması kapsamında da düşünüldüğünde, Haçlı seferleri ve coğrafi keşiflerin Hansa kent birliği kurulumunu desteklediği savunulabilecektir. Öte yandan, Alman kentlerinin zenginleşmesi ve çevre çeperindeki diğer Hansa kentlerinin gelişmesi de Örneğin; Almanların baskın ticaret ağlarının Kıta Avrupası'nda ve İngiltere'de dışarı yönlü hareketlerin gelişimini sağladığı da düşünülmektedir. Hatta baskın Alman kentlerinin 19. Yüzyıl sonlarına doğru bir siyasi entegrasyonu zor kabulüne durumu götürmüştür.

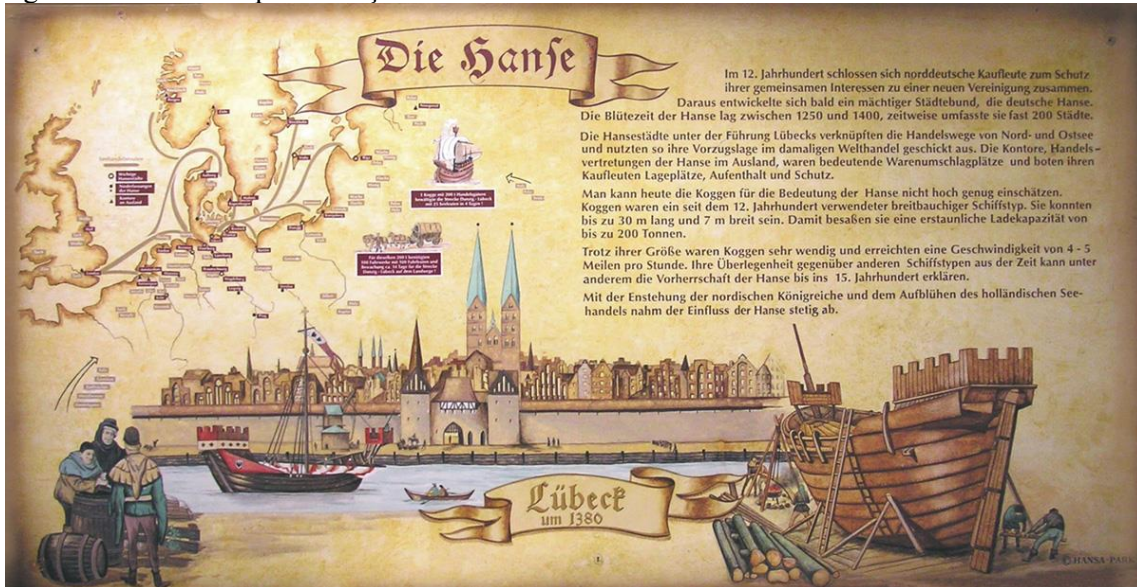
Aşağıda ise 1400lü senelerde Hansa kentlerini ve birliğini (The Hanseatic League) gösteren haritada Baltık ve Kuzey Denizi boyunca uzanan bir düzlemde Hansa kentlerinin uzandığı görülmektedir. Baltık ve Kuzey Avrupa ticaret yolu ve egemenliğini simgeleyen bu görsel Avrupa'nın sonraki gelişimine ve sermaye birikimine de katkıda bulunmuştur (Die Hanse - ein Städtebund, 2016).

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Kaynak : Helmolt, H.F. ve Bryce, J.B. The History of the World; a Survey of a Man's Record, 1. c., 1901, <https://books.google.com.tr/books?id=2bDdtgEACAAJ> , Publisher : Dodd, Mead

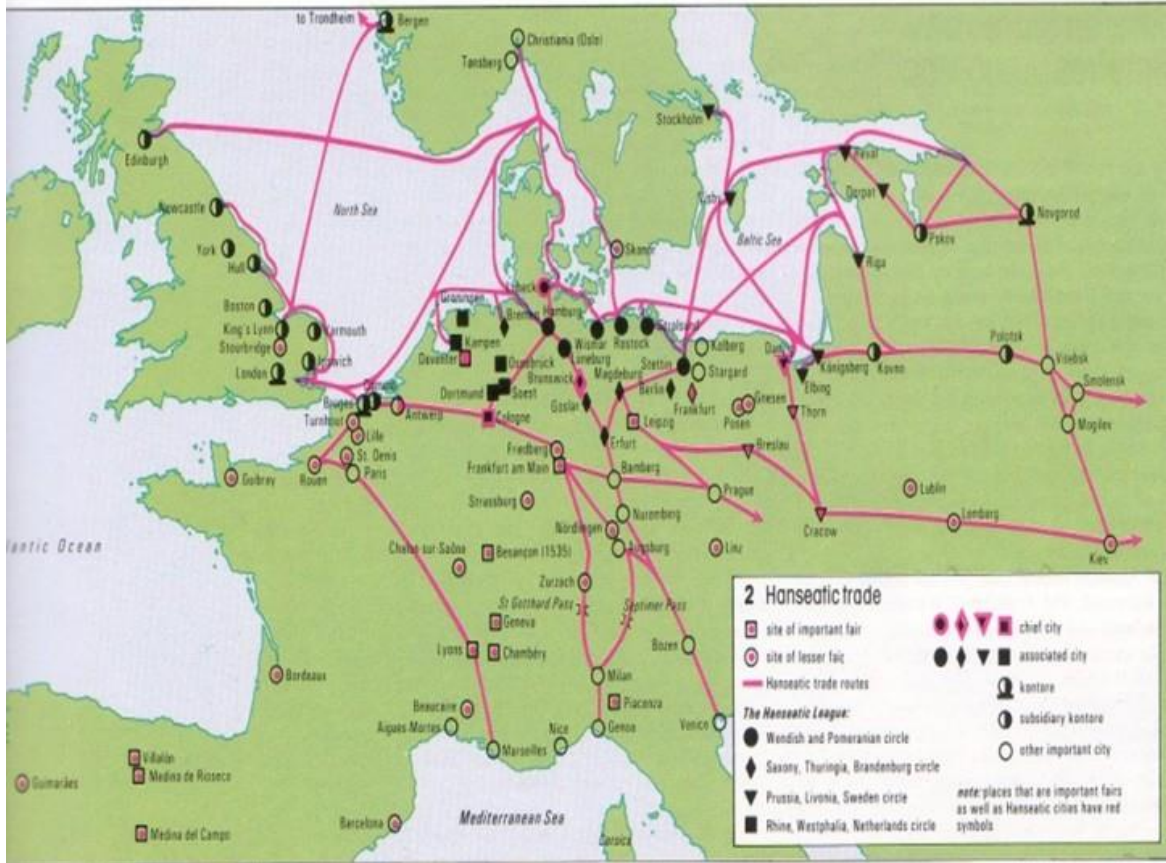
Hansa kentlerinin kuruluş sürecinde, Rusya etkisinin henüz hissediliyor olmaması ve henüz Rusya topraklarında güçlü bir otoritenin olmaması ve Baltık kıyılarını hedefliyor olmaması ile Kuzey Alman, İngiliz ve İskandinav topluluklarının yönlendirdiği bu ticaret ağına sahip kent birlikleri aynı zamanda Kent devletlerini ve topluluklarını simgelemekte idi. Kent yönetim biçiminin temel yönetim biçimi olduğu 1400lü yılların Avrupası'nda Hansa kentleri açısından da çeşitli kentler ön plana çıkmıştı. Örneğin, Lübeck kenti; Hansa kentleri arasında baskın bir karakterde olup, birçok kararın arkasında olduğu da literatürde tespit edilmiştir.

Kaynak: <https://www.hansapark.de/die-historische-hanse?language=en>

Lübeck kenti ise Hanse Kenti olmayı sahiplenmiş ve 200 üzerinde Hanse kentinin en önemlilerinden birisi olmuştur.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Kaynak: Jessica Devora Hanseatic League, <https://slideplayer.com/slide/1603429/>

İskandinavyalı ve Alman tüccarlarca oluşturulan bu ticaret düzeni, vergi avantajları, güvenli taşıma ve limanda yükleme, elleçleme ve teslimde de güveni sağlamayı amaçlamıştır. Temel çıkış kentlerinin Lübeck, Westphalia, Saxony ve Gotland olduğu ancak kısa sürede Livonia olarak isimlendirilen Baltık Sahillerinin doğusuna ulaştığı düşünülmektedir. Hatta, Rusya'dan doğarak, Baltık Körfezi'ne Litvanya'dan dökülen Tuna (Dougava)/Duna nehri ile Rhine nehri arasındaki bölgenin içerilerine kadar birlik ilerlemiştir. Rusya'nın tarımsal ve hammadde kaynaklarını Avrupa içlerine taşımak için kullanılan yollardan birisi olmuştur.

Hansa kentlerinin, tarihsel süreç içerisinde kadim ticaret yolları (İpek ve Baharat) haricinde Kuzey, Orta Avrupa ile İskandinavya yarımadası ve İngiltere ada devleti ile kurdukları bağlantı ticaret yollarını gösteren yukarıdaki haritada, yoğunlaşmanın Almanya'nın Kuzeyinde olduğu görülmektedir (Offizielles Stadtportal Für Hamburg, 2015).

Hansa kentleri incelendiğinde aşağıdaki çıkarımları özetlemek mümkündür:

- Lübeck ve Visby kentlerinin birlikteliğinde 1280 senesinde İsveç'te Gotland ve Rusya'da Novgorod arasındaki ticaret güven altına alınmış,
  - 1292'de Riga, "Doğu ve Batı arasındaki ticaret noktası" olarak kabul görmüş
  - Don ve Volga nehirleri Rusya'yı Asya ve Avrupa arasında önemli bir konuma getirmiştir.
- Özellikle Rus hanedanlığı'nın kıyısında kurulduğu Don nehri, Rusya'nın Kuzey Denize baskın konuma gelmesine ve hatta Hansa Kent Birliği'nin sonunu getirmeye neden olmuştur (Meer Im Fokus ,2015).

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Kaynak : <https://www.grida.no/resources/7395> (Daugava (Don) Nehri)

Rusya'nın içlerinden hammadde ve ticarete konu olacak malzemeleri sağlayan Don nehri, bir baskı unsuru olarak da ilerleyen süreç içerisinde Hansa kent birlikleri üzerinde etkilerini göstermiştir. Taşıma ve diğer işlere uygunluğu ile güçlenen Rus etkisi Baltık kıyılarını ve İskandinav dünyasını tehdit etmiş ve bu durum Hansa kentlerinin oluşturduğu barış ve güven ortamının çekiciliğinden yararlanan ticaretin artık daha çekici ve karlı hale gelen Dünya'nın diğer bölgelerine kaymasına imkan sağlamıştır(Schubert, 2002).

Alman Ekonomi Sistemi'nin Avrupa'da Baskın Hale Gelmesi, Gerilemesi ve Uzun Dönemli Etkileri

15.yüzyıl sonlarından itibaren Hansa Kentleri birliği zayıflamaya başlamıştır. Bu durumun başlıca nedenleri içerisinde; Baltık Denizi'nin önemini yitirmesi, Hollanda ve İngiliz deniz kuvvetlerinin gelişmesi, Litvanya ve Polonya'nın 1386'da birleşmesi, Danimarka, İsveç ve Norveç'in 1397'de birlik kurması ve Rusya'da 3.Ivan'ın 1494'te Hansa ticaretine Novgorod'u kapatması ile 1600lü yılların sonunda Hansa kentleri birliğinin gerileme sürecine girdiği görülmüştür(Die Hanse im Baltikum, (2017)).

Hansa Kentlerinin yıkılması ise Don nehrinden ve Baltık kıyılarının zenginliğinden yararlanmayı amaçlayan ve eski Hansa kentlerinden başta Riga olmak üzere zenginliğini ele geçirmeyi amaçlayan Rusya dışında; Osmanlı'nın Avrupa içlerine yaptığı baskı ve yükseliş ile Avrupa'da din temelli yaşanan savaşların etkileri özellikle 30 yıl savaşlarının yıkıcı etkileri gözlemlenmiştir. 30 yıl savaşları sonucunda Fransa ve İsveç topraklarını genişletirken, Almanya gerilemeye (azalan ticaret ve kaybolan Hansa birlikteliği sonucunda ve artan Protestan etkisi ile) başlamıştır(Graichen,ve Hammel-Kiesow., 2011).

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Hansa Kentleri ve Kent birliklerinin gerilemesi sonrasında temelde 3 gruba ayrılarak parçalanma yaşanmıştır: (Hammel-Kiesow, 2014, s.125).

1.Wendish-Saxon Hansa (en güçlü grup)

2.Westphalian-Prusya Hansası

3.Livonian-Gotlandic Hansası

Avrupa’da kentlerin bu bölünme ve parçalanma süreci, Avrupa’yı diğer birçok nedenle birlikte bölmüş ve Avrupa’da köklü değişimlerin de yaşanması bu dönemle birlikte gerçekleşmiştir (Nicole, 2014 ve Städe Bund Die Hanse, 2015).

Westphalia Barışı Öncesi ve Sonrası Hansa Kentleri ve Hansa Birliği

Westphalia anlaşması öncesi Avrupa’da kökten değişimler yaşanmıştı. Ticaret sayesinde zenginleşen kentlerde yaşayan ve bu nedenle kent soylu anlamındaki burjuvazi, 15. Yüzyıldan itibaren kan ve toprak soylu aristokrasi ile karşı karşıya gelmekteydi. 1442’de Portekiz, Papa’dan kölelik ticaretinin tekelini almış, 1497’de Vasco de Gama, Afrika kıtasını güney burnundan geçerek Hindistan’a ulaşmıştır. Sonuç olarak Portekiz ilk olarak Afrika kıtası ve Hint Okyanusu kıyılarında ticaret kolonileri kurmuştur. İspanya ise ticaret koloniciliği (sömürgecilik) düşüncesinden ve uygulamasından geri kalmayarak yeni bir kıta bulmuştur. Kolomb’un bulduğu bu kıta(1492), Amerigo Vespucci’nin ismi ile Amerika olarak anılmıştır. 16.yüzyıl boyunca süren İspanya’nın Amerika kıtasındaki yayılımı, ülkelerin toprak ve zenginlik kapma yarışını hızlandırmıştır. Bununla yetinmeyen Katolik İspanya’nın, Hollanda’yı işgali, 1555 senesinde imzalanan Ausburg anlaşmasını Avusturya Kralı Ferdinand’ın ihlali ve 1618’de Prag’da Ferdinand’ın danışmanlarının Prag’da öldürülmeleri Otuz yıl savaşlarını başlatarak, Avrupa’yı zenginleştiren ve barış ortamını oluşturup koruyan Hansa kentleri ve Hansa birliklerini temellerinden sarsmıştır. Örneğin; Habsburg kralı Ferdinand’ın Almanya’daki Protestanları yok etme girişimi ile İspanya kralı 3. Philip’in Protestan Kuzey Hollanda’yı işgale başlaması; Protestan İsveç, Danimarka, bazı Alman prenslikleri ve İngiltere’nin Katoliklere karşı savaşmasına neden olmuştur. Ancak Katolik Fransa, Protestan ittifakını desteklemiştir. İsveç’in 1630’da Ferdinand’ı yenmesi, 1635’te Fransa’nın İspanya’ya karşı savaşa girmesi, 1640’da Portekiz’in bağımsızlığını kazanması ile Katolik ittifakı büyük bir yenilgiye uğramıştır(Holbach, 2011 ve Schulte-Beerbühl, 2011).

Modern Uluslararası ilişkiler açısından ve diplomasinin önemini göstermesi gerekçesi ile 1648 yılında imzalanan Westphalia Anlaşması ile Protestanlık mezhebi resmen tanınmış, Hollanda, Portekiz ve İsviçre’nin bağımsızlığı kabul edilmiştir. Ayrıca, bu savaşlar sonucunda Fransızlar Metz ve Toul bölgelerini alarak Almanya’ya doğru ilerlemiş ve İsveç’te yukarıdan Pomeranya’yı topraklarına katarak Almanya topraklarında genişlemiştir. Bu dönemde, Rusya’nın güçlenmesi ve Polonya’yı da tehdit etmesi Batı’nın doğusundan yeni bir gücün iyice kendisini hissettirmesini göstermekteydi.

Bu sırada güçlenen burjuvazinin etkisi de unutulmamalıdır ki, Katolik kilisesini bir engel olarak görmekte ve feodal ideolojiyi temsil eden kurumlara savaş açmakta idi. Reform hareketi olarak isimlendirilecek paradigma değişimi ile Katolik kilisesi sorgulanarak, Hristiyanlıkta bölünmeler yaşanmıştır. Katolik kilisesinin otoritesi parçalanmış, reform mezhep çatışmalarına yol açmıştır.

Reform hareketi ve sonrasında yaşanan Otuz yıl savaşları yoğun olarak, Batı ve Kuzey Avrupa’da görülmüştür. Nedeni ise, Otuz yıl savaşlarına kaynaklık eden reform hareketlerini ve farklı düşünceleri gösteren birçok olayın Almanya topraklarında yaşanması olarak da gösterilebilecektir. Örneğin; 1525 yılında yaşanan Thomas Münzer ve Köylüler Savaşı, 1555’te Ausburg anlaşmasının Protestan ve Katolik taraftarlarınca imzalanması sonucu, Avrupa’yı tek bir çatıdan yöneten Kilisenin yerini ulusal devlet ve kiliseler almıştır. Özellikle, Almanya’yı bir çatı altında toplamış olan Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu birçok küçük devletçiğe ayrılmıştır. Avrupa, kendi ulusal yasaları çerçevesinde ekonomik ve siyasi çıkarlarını gözetken bağımsız devletlerden oluşan bir sistem içerisine itilmiştir(Williamson, 1979 ve ZDF, 2014).

Bugün Avrupa’da Neden Hansa Birliği Konuşulmaktadır?

Avrupa tarihsel süreç içerisinde, din savaşları ile ilk parçalanmasını ve sonrasında büyük bir ulusal bölünmeler sonucunu yaşamıştır. Bu çalışmada, vurgulandığı üzere Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu’nun en önemli parçalarından biri olarak Almanya Protestan ve Katolik prenslikler olarak

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

bölünmüş, diğer etmenlerinde (Amerika keşfi, İspanya'nın yayılmacılığı vd.) tetiklemesi ile Zollverein'in başarıya ulaşmasına değin parçacı olarak kalmıştır(Zieglar, 1994).

Bugün Avrupa'da Hansa Birliği'nin konuşulması; alternatif bölgesel ticaret birliklerinin üyelik içerisinde gelişimini sağlamak yönünde projeler ile başlamışken, ilerleyen süreç içerisinde İngiltere'nin Haziran 2016'dan bu yana AB'den çıkış kararı ile daha da önem kazanmıştır. Hansa birliği tarihsel süreç içerisinde bölgesel birlikteliği destekleyen ve ilerleten bir süreç olmuşken, Brexit ise, gerçekleşmesi durumunda AB'den ilk kötü ayrılma örneğini oluşturacaktır. Açıkçası, ulus-devlet çıkışları ile gerçekleşen bu süreçte; Brexit yanlıların temel söylemleri incelendiğinde 3 ana etmen ön plana çıkmıştır:

- 1.İngiltere'nin geleneksel sınır kontrol duygusu
- 2.Her yıl AB'ye verilen katkı payı
- 3.AB'nin İngiltere yasalarını şekillendirmesi

Ancak, birçok farklı çalışmada İngiltere'nin Birlikten ayrılmasının Birliğin anatomisini ve içerisindeki yapılanmayı bozabileceğini savunmaktadır. Örneğin; İngiltere'nin ayrılması sonrası Fransa ve Almanya'nın toplam nüfus ağırlığı Birlikte Konsey'in yüzde 33.2 sini, Fransa, İtalya ve İspanya ise yüzde 39.24'ünü simgelemektedir. Bu durumda, azlıkların temsiliyetinin zora girebileceği (Örneğin nüfusu az olan Hollanda gibi ülkelerin) savunulmakta olup, bu durumun olumsuz etkiler oluşturabileceği düşünülmektedir.

Avrupa'nın bu durumda kaç parçaya bölünebileceği korkusu duyulurken, Hansa Birliği'nin bütünleştirici çabaları düşünülürken tarihsel süreçte birbirine yakın ülkelerin bölgesel birlikteliklere ve stratejik ortaklıklara yönelmesi Avrupa Birliği'nin geleceğini olumsuz etkileyecektir. Bu bağlamda, Avrupa, İngiltere'nin Birlikten ayrılması durumunda yeni bir Hansatik koalisyonun azınlıkların temsiliyetini sağlayamayacağını düşünmektedir(Hollanda görüşü). Finlandiya ise Hansatik Lig 2.0 (Hansa Birliği 2.0) ile Brexit sonrası kendilerinin etkinliğinin Baltıkve Kuzey ülkeleri üzerinde artacağını savunmaktadır(<https://www.scer.scot/wp-content/uploads/SCER-Brexit-Roundup-Apr-2018.pdf>).

Sonuç

Çalışmada, Avrupa'yı bütünleştiren ve ayrıştıran süreçler üzerinde Hansa Birliği'nin etkileri ve Hansa birliğinin bu durumdan etkilenme süreci gözlemlenmiştir. Bu süreçte, Hansa kentleri ve Hansa Birliği düşüncesinin Avrupa içerisinde yaşayan bir efsane birliktelik olduğu birçok ayrı çalışmada vurgulanmaktadır. Olası bir Birlikten ayrılma veya kopuş sürecinde akla Hansa Birliği'nin kurtarıcı rolü olabilir mi? şeklinde sorular gelmektedir. Bu bağlamda, Hansa Birliği, Avrupa'da birlik ve bütünleşme hareketlerinin temsil edildiği üstün bir ideal yapı olarak kabul görmektedir.

İlerleyen çalışmalarda, başta Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa içlerine yaptığı baskının Hansa kentlerini nasıl etkilediğinin araştırılması ve izinin sürülmesi, Rusya'nın yükselişi ile Hansa kentleri ve birliklerinin gerilemesi arasındaki ilişkinin araştırılması, Baltık denizinin öneminin azalarak İngiltere ve Hollanda önderliğinde başlayan ticari yayılmacılığın temel nedenlerinin baskın Alman ve İskandinav etkisi altında ekonomik ezilmişlik olup olmadığının araştırılması gerekmektedir.

Aynı zamanda, Brexit girişiminin Avrupa'da Hansa benzeri oluşum çaba ve girişimlerini de cesaretlendirmesi, bölgesel Avrupa kenetlenmesine fayda sağlarken, kıta Avrupası'nı geriletici bir etkiye sahiptir. Brexit sürecinin akıllarda açmış olduğu fikir ve ilerleyen süreçte yaşanabileceklere dair gelişmeler Avrupa'nın geleceği için tartışılmalı ve Avrupalıların bu konudaki düşünceleri araştırılmalıdır.

Kaynakça

- Aytüre, S., Bağcı, A., Berki, Ö. (2017) Hansa Birliği (Avrupa Birliği'nin Sonu da Hansa Birliği Gibi Mi Olacak?), International Journal of Social Science, Number: 58 , p. 523-541
- Bernd Saxe, Die Hanse – damals, heute, zukünftig, https://www.vhw.de/fileadmin/user_upload/08_publikationen/verbandszeitschrift/2000_2014/PDF_Dokumente/2013/2_2013/FWS_2_13_Saxe.pdf adresinden erişildi.
- Die Hanse - ein Städtebund, (2016). <https://www.geschichtslehrer.in/contentLD/HI/NZ95hHanse.pdf> adresinden erişildi.
- Die Hanse im Baltikum, (2017). Tallinn und Riga, http://www1.udel.edu/LLL/language/deutsch/handouts/spring_2017/10:15%20AM%20Schaetze%20Oder%20Welt/11.%20Die%20Hanse%20im%20Baltikum.pdf adresinden erişildi.
- Graichen, G., Hammel-Kiesow R. (2011). Die Deutsche Hanse. Eine heimliche Supermacht. Unter Mitarbeit von Alexander Hesse, Reinbeck: Rowohlt Verlag.
- Hammel-Kiesow, R. (2014). Wirtschaftssystem der Hanse. Die Globalisierung vor der Glolabisierung, http://www.tzl.de/zukunftluebeck.de/buchpdf/kultur/kultur_124_125.pdf adresinden erişildi.
- Helmolt, H.F. ve Bryce, J.B. The History of the World; a Survey of a Man's Record, 1. c., 1901, <https://books.google.com.tr/books?id=2bDdtgEACAAJ> , Publisher : Dodd, Mead
- Holbach R. (2011). „Die Stadt Minden, so die in der Hanse sein will.“ Interessen, Zusammenwirken und Probleme in der Gemeinschaft der Kaufleute und Städte im Mittelalter, <http://oops.uni-oldenburg.de/1052/1/HolbachHanseMinden.pdf> adresinden erişildi.
- <https://slideplayer.com/slide/1603429/>
- <https://www.grida.no/resources/7395>
- <https://www.hansapark.de/die-historische-hanse?language=en>,
- <https://www.scer.scot/wp-content/uploads/SCER-Brexit-Roundup-Apr-2018.pdf>
- Meer Im Fokus (2015). Niedergang der Hanse. <http://www.ikzm-d.de/main.php?page=419,7545> adresinden erişildi.
- Nicole, D. (2014). Forces of the Hanseatic League 13th-15th Centuries, New York: Osprey Publishing. <http://bregowear.com/lib/2014/MAA%20494.pdf> adresinden erişildi.
- Offizielles Stadtportal Für Hamburg (2015). Hamburgs Geschichte. <http://www.hamburg.de/hamburghistorisch/1776880/hamburgsgeschichte> adresinden erişildi
- Schubert E. (2002). Novgorod, Brügge, Bergen und London: Die Kontore der Hanse, <https://cma.gbv.de/dr,cma,005,2002,a,01.pdf> adresinden erişildi.
- Schulte-Beerbühl, Margrit (2011) Networks of the Hanseatic League, in: EuropeanHistory Online (EGO), published by the LeibnizInstitute of EuropeanHistory (IEG), Mainz 2012-01-13. URL: <http://www.ieg-ego.eu/schultebeerbuehlm-2011-en>.
- Städte Bund Die Hanse (2015). Hansestadt Lüneburg. <http://www.hanse.org/hansestaedte/lueneburg> adresinden erişildi.
- Williamson, Transaction-Costs (1979). more recently, on the application of the transaction-cost approach to the Middle Ages, 233-236.
- ZDF (2014). Deutsche Hänsestadte. <http://www.zdf.de/ZDF/zdfportal/blob/23731132/1/data.jpg> adresinden erişildi
- Zieglar, U. (1994). Die Hanse, Aufstieg, Blütezeitund Niedergang der ersteneuropäischen Wirtschaftsgemeinschaft, Bern, München, Wien: ScherzVerlag.

**KÜBLER ROSS'A GÖRE YAS AŞAMALARINI ENGELLİ ÇOCUĞA SAHİP AİLELERLE
DANIŞMA İÇİN UYARLAMAK**

Mustafa BALOĞLU

Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Şahin KESİCİ

Prof. Dr., N. Erbakan Üniversitesi A. Keleşoğlu Eğitim Fakültesi

Mehmet MURAT

Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi Gaziantep Eğitim Fakültesi

ÖZET

Aileler yeni bir çocuğu olduğu zaman büyük bir mutluluk yaşarlar. Bu mutluluk ailenin bütün fertlerinde görülür. Eğer doğan çocuk fiziksel, görme ve işitme gibi engellerle doğmuş ise aile çocuğu sağlıklı hale getirmek için insanüstü bir çaba sarf eder. Bir uzman doktorun söyledikleri ile yetinmez. Söylenenleri kabullenmez ve başka uzman doktorlara da çocuğunu göstermek ister. Bununla birlikte doğan çocuğa zihinsel veya otizm, spektrum bozukluğu teşhisi uzman doktorlar tarafından konulsa bile aile bu durumu inkâr edip büyük bir şok yaşamaktadır. Ailenin çocuğu sağlıklı hale getirme çabaları sonuçsuz kalıp çocuğunun engelli olduğunu kabullenmesi ise çok fazla zaman almaktadır. Engelli çocuğu olan ailenin yaşadığı duygusal durum ağır ve travmatiktir. Çünkü çocuğun doğması ile yaşanan mutluluk kısa bir süre sonra korku ve endişeye yerini bırakmaktadır. Bu durum; daha sonra ailedeki bireylerin ruhsal durumlarına göre öfkeye dönüşebilmektedir. Bu çalışmanın amacı; engelli çocuğa sahip ailelerin çocuklarının doğumundan itibaren yaşadıkları süreci daha anlaşılır hale getirebilmek, bu ailelere yönelik yapılacak olan aile danışmanlığı sürecini yapılandırmaktır. Bu nedenle danışma sürecinde bir müdahale planı ortaya koyabilmek için Kübler Ross'a göre yasın aşamalarının engelli çocuğu olan ailelerle yapılan danışmalara uyarlanabilmesi önem arz etmektedir. Bu amaçla örnek bir vaka üzerinde Kübler Ross'a göre yas aşamaları engelli çocuğa sahip ailelerle danışma süreci için uyarlanmıştır.

Kübler Ross'a göre yas aşamalarından olan inkâr ve şok, öfke, pazarlık, depresyon kabullenme ve umut aşılama örnek bir vaka üzerinde açıklanmıştır. Ayrıca; ebeveynlerin yapması gerekli olan davranışlar hakkında öneriler geliştirilmiştir. Çünkü engelli çocuğa sahip aile çocuğu ile ilgili durumu kabullendiği zaman öfke ve depresyonun yaşam kalitesini bozmasına izin vermeyecektir. Dolayısı ile enerjisini çocuğunun eğitimine ve ona sosyal destek olmaya harcayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Engelli Çocuğu Olan Aileler, Yas Aşamaları, Aile Danışmanlığı

İnkâr ve Şok

'Bir anne hıçkırarak ağlıyordu. Allah rızası için bana yardım edin... Kocama hiç bir şey anlatamıyorum. Oğlumun hali içler acısı. Bir şeyler yapmak için çok geç kalıyoruz. Oğluma zihinsel engelli olduğuna dair teşhis konuldu. Ama kocam bir türlü kabul etmiyor.“Doktorlar ne anlar. Oğlumda hiçbir şey yok. Bu çocuk zamanla düzeler. Siz her şeyi büyütüp panik yapıyorsunuz. Bu çocuk hasta olsaydı. Hamileliğin sırasında doktorlar bunu tespit edip beni uyarırlardı. Ayrıca hem benim ailemde hem de senin ailemde zihinsel engelli çocuk var mı? Yok. Bu çocuk sadece çevresine zor uyum sağlıyor. Bazı çocuklar sonradan açılır. Arap atı gibi. Göreceksin bu çocukta sonradan açılıyor” diyor. Tamam, ben de ilk başta kabullenmedim. Şok oldum. Doktora bağırdığımı bile hatırlıyorum. Böyle bir şey kesinlikle olamazdı. Çocuğumun her şeyi normaldi. Diğer çocuklardan bir farkı yoktu. Günlerce ağladım, uykusuz kaldım. Yeme ve içmeden kesildim. Nafile... Çocuğumun durumu ortada. Eğer babası da durumu kabullenmez ise ve hala inkar ederse çocuğumuzun durumu daha da kötüleşecek ve eğitim için, çoğu şey için geç kalacağız. Kocam için ne yapabiliriz? Bu ve benzeri konuşmalar, inkar ve kadının çocuğunun ilk doğduğu zaman doktorla yaptığı görüşme ve daha sonrası inkar ve şok aşaması için örnek bir vaka olarak gösterilebilir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Yukarıdaki vakada görüldüğü gibi, engelli bir çocuğun doğumu ile aile ilk başta inkar ve şok aşaması geçirir. Bu aşamayı bazı aileler çabuk atlatır. Bazı aileler de ise bu süre daha uzun sürebilir. Hatta aile ister çekirdek isterse de geniş aile olsun, engelli bir çocuğun doğumunu kabul edip çocuklarının, torunlarının veya kardeşlerinin engelli olduğunu kabullenmek aile üyelerinin tamamında görülmesi zor bir durumdur. Bu nedenle, öncelikle anne ve babaya daha sonrada diğer aile üyelerine çocuğun engelli olduğunu kabullendirmek gerekmektedir. Bunu yapabilmek için ilk önce ailenin içinde bulunduğu durumun oldukça zor olduğu ve ailenin yaşadıklarını anlamak ve hissetmenin zor olacağı ama ailenin yaşadıklarını anlamak için gerekli çabayı göstermeye gayret edeceğimizi söyleyerek aileyi anlamaya çalışmalıyız. Daha sonra, ailenin doktor raporlarına inanması gerektiği, eğer çocuklarının durumu konusunda hala inkar varsa, başka bir doktora ve incelemelere çocuğu tekrar kontrol ettirerek, zaman kaybetmeden durumun netleşmesini sağlamaya çalışmalıyız. Eğer aile bu tutumunu sürdürürse, yaşayacağı kayıplar ve çocuğun eğitimden faydalanamayacağı ve bir takım yaşam becerilerini kazanamayacağı, öz bakımını çocuğun kendisi değil de sürekli ailesinin yapmak zorunda kalacağı ile ilgili aileye hem durumun yeniden yapılandırması hem de çocuk ve ailenin kazanç ve kayıpları konusunda bir farkındalık geliştirilmelidir. Aile ile iletişim kurarken daha önceden karşılaştığımız ve ailenin danışmana kızdığı ve tartıştığı bir konuda aileye basit düzeyde yapılan empatik yüzleştirmelerdir. Eğer aileye empatik yüzleştirme yapacak isek, bu empati 'sizi anlıyorum' şeklinde değil de, 'sizi anlamak için gayret ve çaba göstereceğim' şeklinde bir tepki ile yapılmalıdır.

Öfke

Bir gün engelli bir aile ile görüşürken, kadın ve koca durmadan birbirlerini suçluyorlardı. 'Bu çocuğun doğmasının nedeni sensin, senin ailen sürekli insanların hakkını yedi ve Allahın sopası yok ki gözünü çıkarırsın. İşte görüyorsun ailenin yediği kul hakkının cezasını biz çekiyoruz.' Sen kendine baksana... Sürekli burnunuz havada idi. Büyük lokma ye, büyük konuşma demişler, atalar. Sizin aile Allah durup dururken, bir insana engelli çocuk vermez derdiniz. Eğer bir ailenin engelli çocuğu varsa onun bilmediğimiz çok büyük günahları var demiştiniz. Benim büyük günahım yok. Senin varsa söyle bana.' 'Şöyleyim o zaman kadın. Çocuk yapmayalım dedim ama sen illa da tuturdun, çocuğum yalnız büyümesin bir kardeşi olsun diye... Bu yaşta çocuk doğurdun. Ben o Allahın belası doktora demedim mi bu yaşta çocuk olursa engelli olma ihtimali olur diye ama sen ve doktor tuturdunuz hiçbir şey olmaz, tıp ilerledi diye.' 'Kadın! danışmanın yanında Allah ne verdiyse demem hem ağzıma geleni hem de Allah ne verdiyse sinirimi senden çıkarırım. O konuşmalar hala kulağımda çınlıyor ve ikinize olan öfkemi önleyemiyorum. Kadın bir laf dinlesen, benimle inatlaşmasan ne olurdu. Bunlar başımıza gelmezdi.' 'Allah sadece senin cezanı vermedi. Bize de ceza verdi. Ben hiçbir zaman Allahın gücüne giden bir şey yapmadım. O bana nasıl böyle ceza verir. Hani o adildi. Niye benim çocuğum engelli, başkasının ki değil. Hem benim bu çocuğa yeterli eğitim verecek gelirimde yok. Allah geliri olan bir adama bu engelli çocuğu verseydi. Hani Allah insana taşıyamayacağı yük vermezdi, bu yükü ben taşıyamıyorum. Allahım ben sana ne yaptın da sen bana bunları yapıyorsun, bu yaptıkların revamı.' Şeklinde karşılıklı konuşmaları devam ederek tartışıyorlardı.

Yukarıdaki vakadan anlaşılacağı gibi, engelli çocuğa sahip anne ve babada öfke görülmekte idi. Aile üyeleri birbirlerini suçluyor ve hata arıyorlardı. İlk önce kendi ailelerini suçladılar ve kızdılar... Daha sonra birbirlerini suçlayıp kızdılar ve hızların kesmeden doktoru ve daha sonra da Allahın kendilerine adil davranmadığını düşünerek ona kızdılar. Kısacası, Allahın kendilerine adil davranmadığı düşünüp öfkeleniyorlardı. Birbirlerini suçlayıp öfkeleniyorlardı. Doktoru suçlayıp öfkeleniyorlardı. Sürekli kendi kendilerini öfkeli edecek bir şeyler buluyorlardı. Engelli çocuğa sahip olup ta öfke aşamasında olan ailelerle çalışırken, çiftlerden birisi Allaha olan kızgınlığı ile konuşurken, danışman herhangi biretikleme yapmaktan kaçınmalıdır. Bu durumun bir süreç olduğu ve ailenin bu süreci atlatacağı konusunda aile cesaretlendirilmelidir. Bazı ailelerde öfke aşamasının kısa süreceği, bazı ailelerde ise daha uzun sürmesinin normal olduğu konusunda aile bilgilendirilmelidir. Diğer yandan, aile üyeleri arasında yoğun öfke görülmesi ve bu yoğun öfkenin öfke patlamaları ile ortaya çıkma ihtimali varsa, aile uyarılmalı ve farkındalık geliştirilmelidir. Özellikle de yoğun yaşanan öfke ve öfke patlamasının ilk önce bireyin kendisine ve daha sonrada yakın çevresine zarar vereceği konusunda farkındalık geliştirilmelidir. Bu farkındalık geliştirilirken, volkan, düdüklü tencere, körük metaforları kullanılabilir. Suçluluk duygusuna müdahale için ise hapishane ve hücre metaforları kullanılabilir. Özellikle çok kısa iki vaka daha anlatarak ve herhangi bir yorum yapmadan öfke aşamasını noktalyoruz.

Otistik spektrum bozukluğu teşhisi konan bir aile ile danışmanlık yapıyordum ve koca kadını suçluyordu. Bu kadın herkesin çocuğunu iyileştiriyor ama kendi çocuğu konusunda hiçbir şey yapamıyor. Kaç tane soğuk havale geçiren çocuğu hayata dönüştürdü ve o çocuklar normal şekilde hayatlarını sürdürüyor. Ya kendi çocuğuna ne yapıyor? Adam ben sadece bir pediatristim. Tanrı değil! Bu çocuğu bize Tanrı verdi ve ben de elimden geleni yaptım. Ben ne yaparsam yapayım bu çocuğu normale dönüştüremem yeter üzerime gelme!

Diğer bir vaka ise, Allahım bana niye engelli çocuk verdin? Niye ikincisini de verdin? Niye başka insanlara vermiyorsun, hep bana veriyorsun, ben sana ne yaptım? Nerde senin adaletin! Niye beniz cezalandırıyorsun? Niye çocuğumu cezalandırıyorsun? Bıktım bu hayattan! Her şeyi kırıp dökmek, bağırıp çağırmak, isyan etmek istiyorum. Artık sabrım kalmadı. Yeter artık!

Pazarlık

Bir annenin seans sırasında ağzından şu cümleler dökülüyordu: ‘Allahım sen büyüksün, onu akranları gibi normal hale getir. O daha sabi. Onun yerine beni kötürüm yap. Yalvarıyorum sana.’ ifadesi pazarlık aşaması için bir örnektir. Başka bir vakada ise, ortopedik engelli bir çocuğun ameliyatı sırasında annenin doktorla görüşmesi sırasında geçen bir diyalog ise şöyleydi: ‘Doktor onu kurtar! Onu yürüt! Ömür boyu senin kul kölen olurum. Ne istersen yaparım. Yalvarıyorum sana onu yürüt’ ifadesi pazarlık için örnek ifadelerdir. Görüldüğü gibi, pazarlık aşamasında aile oldukça çaresiz olduğu için, çocuğu normalleştirmek için ya Allah ile yada doktorla pazarlığa girerek, çocuklarını normalleştirmek için elinden gelen son arzularını yerine getirerek adaleti tecelli etmek istemektedirler. Eğer birisi engelli olacak ise, annenin söylediği gibi ‘sabi’ ifadesi ‘günahsız, çaresiz, elinden hiç bir şey gelmeyen çocuk yerine beni engelli yap’ ifadesi ailenin çocuğu için temennisidir. Bu aşamayı engelli çocuğa sahip aileler ara sıra yaşarlar. Bu aşamada olan bireyler kesinlikle suçlanmamalı ve yargılanmamalıdır.

Depresyon

Danışmanların kendilerini çaresiz hissedeceği ve sadece danışmanın tek başına yeterli olmayıp, diğer uzmanlarla işbirliği ihtiyacında olacağı ve ekip çalışması gerektiren bir vaka örneğinde ise, kolon kanseri teşhisi konup iki defa cerrahi müdahale yapılan ve metastas yaptığını öğrenen bir kadının örneği bulunmakta. ‘Ben intihar etmek istiyorum ama o da benim için lüks. Kocam alkolik. Oldum olası doğru düzgün bir işi olmadı. Bundan sonrada bir baltaya sap olamaz zaten. Buna alıştım. Bu benim kaderim, çilem artık. Aynı zamanda da kumarbaz. Son ameliyattan önce bile evlere temizliğe giderdim. Artık gidemiyorum. Tekrar beni temizliğe çağırırsınlar diye evi o kadar iyi temizlerdim ki ev pırl pırl olurdu. Bal dök yala. O kazandığım paraları ilk doğan ve ortopedik engelli olan çocuğuma tekerlekli sandalye parası biriktirmek için giderdim. Bana şiddet uygular, çocuğun tekerlekli sandalyesi için biriktirdim parayı ya içki yada kumar borcu için zorla elimden alırdı. Temizliğe gittiğim evdeki abla kucağımda taşıdığım çocuğun durumuna üzüldüğü için bize tekerlekli sandalye aldı. Çocuğum sabaha kadar sevinçten uyamadı ve birlikte gideceğimiz parklarla ilgili hayal kurduk. Ertesi gün olduğunda arabayı bulamadık. Daha hiç binmediğimiz ve jelinleri bile sökülmeyen arabayı kocam, ikinci elde kumar borcu için satmış. Çocuğum intihara kalkıştı. Çocuğuma üzülmeye sana bir kardeş yaparız dedim ve sen evde onunla oynarsım dedim. İkinci çocuğum doğdu. Ama kader mi desem kör talih mi desem? O da zihinsel engelli doğdu. Ben artık bu çocuklara bakabilmek için gündüz temizliğe gidiyor, gece ise evde nakış dikiş işleri yapıyordum. Sonunda büyük oğlum giderek yalnızlaşıyordu. Babası eve uğramazdı. Uğrasa da zorla bizden para koparmaya çalışırdı. Para vermediğimiz zamanda, niye para kazanmıyorsun?’ diye hem beni hem çocukları döverdi. ‘Git kendini sat, hırsızlık yap ama bana para bul’ derdi. Üçüncü çocuğu doğurmaya karar verdim ama maalesef o da engelli. Şimdi kanserim. Ölümü bekliyorum. Doktor bana yaşarsın diyor ama ben çocuk değilim. Ne olacağımı anlayabiliyorum. Üç çocuk var ve engelli. Ortada kocaya ve babaya benzemeyen bir maganda var. Artık temizliğe gidemiyorum. Eşimin ailesi ve benim ailemde de ne para ne de pul var. Oturduğumuz ev kira. Ayın on beşi hemen geliyor. Hiçbir çarem yok. Ölüm bile benim için bir kurtuluş değil. Kocam ben ölürsem çocukları dilendireceğini söylüyor.’

Vakadan anlaşılacağı gibi, çaresizlik ve umutsuzluk ve gelecekle ilgili hiçbir ışık görememe ve karamsarlık, bu vakadaki kadını depresif hale getirmiş bulunmaktadır. Bu vaka ağır, ve çaresizliğin dip

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

---

yaptığı bir vaka olmakla birlikte, toplumda hiç de az olmayan vakalara sadece bir örnektir. Bu tip depresyondan çıkabilmek için danışanın kendine zaman ayırması, yaşamı anlamlı hale getirmeye çalışması, kendini değerli hissettirecek anlamlar bulması ve bir uğraş geliştirmesi gibi stratejiler depresyonu iyileştirmek için müdahale yöntemleri arasında sayılabilir. Vakalarda ayrıca sosyal destek ve yetkililerin acil müdahalesine ihtiyaç vardır.

Kabul ve umut aşılama

Danışmanın bir aile ile görüşmesi esnasında annenin söylediği: ‘kabullenmek çok zor oldu ama. Artık kabullendik. Onu yüzmeye götürüyorum. Arkadaş ziyaretlerine birlikte gidiyoruz. O Allahın bize bir hediyesi. Saçlarımı kurutuyorum yüzü gülüyor. Artık yemekleri üzerine dökmeden yiyebiliyor. Su isteyebiliyor. Sessiz olmasını istediğimde sessiz olabiliyor. O artık benim için sırtımda bir yük değil, bir yoldaş bir arkadaş.’ Gibi ifadeler kabul aşamasına örnek olarak verilebilir.

Vakadan da anlaşılacağı gibi, kabullenip çocuğa düzenli ve programlı bir şekilde eğitim verildikten sonra çocukla birlikte yarınları umutla bakmak kabulün belirtilerindedir.

Kısacası engelli aileler, inkar ve şok, öfke, pazarlık, depresyon, kabul ve umut aşılama aşamalarını bazen tek tek bazen de birlikte yaşayabilirler. Bu aşamaların yaşanması gerekmektedir. Ama önemli olan, kabul ve umut aşaması hariç, o aşamalarda takılıp kalınmamasıdır. Zira çocuk engelli olduğu için çocuğa kazandırılacak olan öz bakım ve sosyal beceriler çok zaman almakta ve bu eğitim sadece bir aile bireyi üzerine verilirse hem o eğitimden maksimum fayda sağlamak zor olacaktır hem de o bir kişinin ruh sağlığını koruması çok zor olacaktır.

ÇOCUKLARDA ÖFKE DUYGUSUNUN EVRİLMESİ VE ÖFKE DUYGUSUNUN DÜZENLENMESİ

Şahin KESİCİ

Prof. Dr., N. Erbakan Üniversitesi A. Keleşoğlu Eğitim Fakültesi

Mustafa BALOĞLU

Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Mehmet MURAT

Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi Gaziantep Eğitim Fakültesi

ÖZET

Duygularla ilgili sınıflamalar ve kategoriler sürekli değişmekte ve yeni düzenlemeler ortaya çıkmaktadır. Duygular yaşanmakta ve bireylerin yaşamını etkilemektedirler. Bu çalışmada çocuklarda öfke duygusunun bireylerin yaşam kalitesini nasıl etkilediği üzerine analizler ve yorumlar yapılacaktır. Bu yorumlar örnek bir vaka üzerinden yapılacaktır ve öfkenin aşamalı olarak artması ile öfkenin hangi duygulara evrileceği ve bu duyguların bireylerin yaşam kalitelerini nasıl etkilediği üzerinde vaka üzerinden değerlendirmeler yapılacaktır. Kısacası bu çalışmanın amacı; çocuklarda öfkenin oluşmasına yol açan nedenleri tespit etmek ve bu nedenlerin nasıl ortadan kaldırılacağı yani nasıl müdahale edileceğini belirlemektir. Daha sonrada öfke duygusu nasıl düzenlenmesi gerektiği üzerinde yorumlar yapılacaktır. Çünkü biz öfkeyi sağlıklı bir şekilde ifade etmememiz durumunda bize getireceği kayıplar konusunda bir farkındalık geliştirmemiz gerekmektedir. Bu farkındalıkta daha çok öfkenin evrilmesi konusunda olacaktır.

Çocuklarda öfke duygusu ile ilgili tespitlerin doğru yapılması, öfke duygusunun düzenlenmesi ve öfkenin ortaya çıkaracağı zararlardan korunmak adına önemlidir. Çünkü çocuklar da öfke patlaması çok sık olmaya başladı ve çocuğu kontrol altına almakta zorlanmaya başladıkça öfkeye müdahale etme anlamı da çok geç kalmış olabiliriz. Bu nedenle de öfkenin genetik aktarımı konusunda tespitler yapılmalıdır. Diğer yandan çocukta çok sık öfke patlamaları oluyorsa bu öfke patlamalarında patlayıcı öfke bozukluğu olup olmadığı konusunda bir çocuk ve ergen psikiyatrisinin görüşüne ve koyacağı tanıya gereksinim duyulabilir. Ayrıca öfkeye yol açan ebeveyn tutumları ve bu tutumların çocuğun öfkesini nasıl tetiklediği ve alınması gereken önlemler hakkında tespitler yapılması bu çalışma için önemlidir. Çünkü çocuğa gösterilen ebeveyn tutumları, çocuğa sergilenen davranışlar veya sözsüz iletişim çocuğun öfkelenmesine yol açan bilişsel çarpıtmalara neden olabilir. Örneğin etiketleme, aşırı genelleme, zihin oluma ve hatalı falcılık gibi. Bu çalışma ile öfke ile ilgili tespitler yapılarak bireylerin öfke duygularını yeniden düzenlemeleri için bir farkındalık geliştirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuklarda Öfke, Anne-Baba Tutumları, Öfkenin Evrilmesi

GİRİŞ

Duygularla ilgili sınıflamalar ve kategoriler sürekli değişmekte ve yeni düzenlemeler ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada duyguların sınıflanması üzerine bir analiz ve yorum yapılmayacaktır; sadece öfke duygusunun bireylerin yaşam kalitesini nasıl etkilediği üzerine analizler ve yorumlar yapılacaktır. Örnek bir vaka üzerinden, öfkenin aşamalı olarak artması sonucunda hangi duygulara evrileceği ve bu duyguların bireylerin yaşam kalitelerini nasıl etkileyeceği üzerinde değerlendirmeler yapılacaktır. Yani, çalışmanın amacı; öfkenin oluşmasına yol açan nedenleri tespit ettikten sonra bu nedenleri nasıl ortadan kaldırmak ya da olumsuz etkilerini azaltmak için danışma sürecinde kullanılabilecek müdahale yöntemlerini belirlemektir. Daha sonrada, öfke duygusunun düzenlenmesi üzerinde yorumlar yapılacaktır. Öfkenin sağlıklı bir şekilde ifade edilmediği durumlarda danışana getireceği kayıplar konusunda danışanda bir farkındalık geliştirilmesi danışma sürecinin önemli aşamalarından biridir. Bu farkındalık ise daha çok öfkenin evrilmesi konusunda olacaktır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Öfke duygusu ile ilgili tespitlerin doğru yapılması, öfke duygusunun düzenlenmesi ve öfkenin ortaya çıkaracağı zararlardan korunmak adına önemlidir. Eğer danışan öfke patlamalarını sık sık yaşamaya başlamışsa, onu kontrol altına almakta zorlanmaya başlarız ve bu durum da öfkeye müdahale etme anlamında geç kalındığının bir göstergesidir. Danışma sürecinde iletişim kurulması aşamasından sonra, öncelikle, öfkenin genetik aktarımı konusunda tespitler yapılmalıdır. Diğer yandan, danışanda çok sık öfke patlamaları oluyorsa, bu öfke patlamalarında aralayıcı-patlayıcı öfke bozukluğu olup olmadığı konusunda bir psikiyatrisin görüşüne ve koyacağı tanıya gereksinim duyulabilir. Ayrıca öfkeye yol açan ebeveyn tutumları ve bu tutumların bireyin öfkesini nasıl tetiklediği ve alınması gereken önlemler hakkında tespitler yapılması da önemlidir. Ebeveyn tutumları, sergilenen davranışlar veya sözsüz iletişim danışanın öfkelenmesine yol açan bilişsel çarpıtmalara (ör., etiketleme, aşırı genelleme, zihin okuma ve hatalı falcılık gibi) neden olabilir.

Anne Birsen son zamanlarda çok üzülüyordu. Ne yapacağını bilmiyordu. Oğlu Burhan çok sinirli bir çocuk olmuştu. Eline ne alırsa annesine atıyordu. Ara sıra annesini tekmeliyordu. Bazen de kapıyı çarparak oda değiştiriyordu. Enderde olsa bazen avazı çıktığı kadar bağıriyordu. Üstüne üstelik odasındaki her şeyi yere atıyordu. Kapıları tekmeliyordu. Siniri geçmeyince de kendini tokatlamaya çalışıyordu. Bir defasında da cam su sürahiyi kafasında kırmış ve annesi ile birlikte soluğu hastanenin acil servisinde almıştı. Annesi kendi kendine söyleniyordu:

- Şu başıma gelenlerde ne, ne günah işledim ki. Ne istediye aldım, giymedim giydirdim, yemedim yedirdim. Bu çocuk benden daha ne ister. Hiç akranlarına bakmaz mı insan. Şükürsüz bir çocuk oldu. Allah bunun cezasını verecek, bu yaptıkları revamı, Allahın gücüne gidecek, bir evlat anaya bu kadar zulüm yapar mı? Konu komşunun çocuğuna bak, aklı başında. Ağzı var dili yok. Efendi, uslu çocuklar. Ya benim Burhan! Şükürsüz, asi, inatçı, dediğim dedik, çaldığım düdüğü diyor. Ama diğer çocuklar hiç böyle değil. Burhan her zaman sorun çıkarıyor, yüzü hiç gülmüyor ve asla yaptıklarından pişman olmuyor. Daima halinden şikâyetçi. Hep sinirli, hep öfkeli, her zaman barut gibi. Böyle bir çocuğu Allah düşmanıma bile vermesin. Allah bana bir çocuk verdi ki, bu çocuk bana dünyada cehennemini yaşatıyor. Bak şuraya yazıyorum, bu çocuk ya hapisaneyeye ya da mezara gidecek. Bunun ortası yok. Bu babası kılıklı zaten. Bunların soyunda hiç sakin, sabırlı bir adam yok. Hâlbuki benim annem ve babam benim gözüme baksalardı, ben tir tir titrerdim ve hazır duruşa geçerdim. Ben annem gibi yaptım ama bir türlü bu çocuğa terbiye veremedim. Şımarmasın diye mesafe bile koydum. Her istediğini almadım. Hata hiç yapmadım. Hani huy çıkmayınca can çıkmaz derler ya. Bu da babasına çekmiş.

Bu şekilde epeyce söylendikten sonra anne Birsen biraz rahatlamış olacak ki, söylenmekten vazgeçerek oğlunun yanına gitti. Burhanın kafasının her tarafı sargı bezi ile sarılmıştı. Sabaha kadar gözlem altında tutulacaktı. Çeşitli röntgenler çekilmiş ve ağrı kesiciler yapılmıştı. Anne ne yapacağını bilmiyordu ve ilk defa bu kadar kendini çaresiz hissetmişti.

- Allahım yardım et, Allahım yardım et, ne olur Allahım yardım et ... diye yalvarıyordu. O anda, omzunda bir el hissetti ve arkasını döndüğünde gördüğü baba Mehmet'ti. İlk önce ona bağırdı:

- Neredesin be adam, lazım olduğunda yanımda değilsin, hiçbir zamanda olmadın. Sorumsuz baba ve ilgisiz koca, bu benim çocuğumsa, seninde çocuğun, bu saate kadar neredesin? Baba hiç konuşmuyordu. Anne aynı hışımla devam etti:

- İşine gelmiyor tabi. Konuşacak bir şeyin yok, sen konuşmadığın zaman ben daha çok çıldırıyorum.

- Konuşmalara tanık olan başka bir kadın olaya müdahale, ederek: "Canım ben yardımcı olabilir miyim?" diye yardım talep ettiğinde, Anne ona da bağırdı. "Aile meselesi karışma!" Kadın söylenerek gitti:

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

- Kadına bak ne kadar sakın ve anlayışlı gözüküyordu. Yanılmışım, bir saat içinde insan bu kadar tutarsız davranır mı?

Baba:

- Hayatım, oğlumza bakalım. Şimdi tartışmanın ne yeri nede zamanı. Sabah olsun, doktorlar bize yol gösterir, bize kılavuzluk ederler. Bizde, ikimiz el ele vererek bu sorunu atlattırız. Bir elin neyi var iki elin sesi var. İki tane biri yan yana koyarsak on bir yapar. Biz güçlüyüz diyerek ortamı yatıştırmaya çalışsa da anne söylenmeye devam ediyordu. Sessiz olmakla suçladığı kocasına... “Hep laf... hep laf... İcraata gelince hiçbir şey yok!”

Çok uzun süren bir geceden sonra sabah olmuştu. Anne:

- Ben daraldım, can sıkıntısından patladım. Sen çocuğa göz kulak ol, ben biraz hava alayım diyerek dışarı çıktı. Bu arada Burhanın baba diye seslendiği duyuldu. Mehmet Bey Burhana yaklaştı. Burhan biraz kısık bir sesle babasını yanına çağırdı ve konuşmaya başladı:

- Bu kadının hep canı sıkılır, ona daraltı gelir, dışarı çıkar saatlerce gelmez.

Baba uyarıyordu: “Annene bu kadın deme. O senin annen.” Burhan:

- Baba sözümü kesme! Artık bu son nokta. O kadın artık gözlerini açsın ve görsün. Hep dışarı da. Çok az da olsa bazen evde oluyor. Saatlerce sesleniyorum, anne açım diyorum. Mutfakta istediğin yiyecekler var. Git kendin al diyor. Akranların kendi başlarının çaresine bakıyorlar sen ise hala bebek gibi benden istiyorsun diyor. Mutfağa bakıyorum, ekmek bulsam, kahvaltılık bulamıyorum. Anne yok desem, olanla yetin, şükürsüz olma diyor. Bak sen çok şükürsüz oldun, Allah seni cezalandıracak, bunu da bulamayanlar var diyor. Tamam, azla yetinmeyi öğrendim. Sabahleyin okula gideceğim, anne yeni kıyafetlerim diyorum. Onlar temizdi, ne zaman kirlettin diyor. Anne bir aydır aynı kıyafetleri giyiyorum diyorum. Oda bana dikkatli kullan. Bak arkadaşların kirletmiyor diyor. Bak ben seni nenen gibi kontrol etmiyorum diyor ama sakın kıyafetlerini kirletme ben yıkayamam oturup sen yıkarsın diyor. Hep hakaret, şükürsüz, minnetsiz, asi, isyankar, hep konu komşunun çocuğu ile kıyaslama. İyi de, bu dünyada benim yaptığım hiçbir olumlu davranış yok mu? Her zaman soyu sopu tükense de kurtulsan, insan dedesine bu kadar çeker mi? Hıh demiş burnundan düşmüş diyerek, dedeme de hakaret ediyor. Dedeme durumu şikâyet ettiğimde torunum sen akıllı ve kurallara uyan bir çocuksun, ben fırsat kolluyorum dedi. Hatta bu öfke ilk önce sana zarar verir. Bu kadar öfkelenirsen, insanlar senden korkar ve bize de zarar verir diye sana yardım etmekten kaçınırlar. Her ailede bu tip sorunlar olur, bu sorunlar çözülemeyecek sorunlar değil, demişti. Dedem sizinle konuşamadı. Sorunlarda çözülemedi. Baba vallahi ben elimden geleni yaptım. İyi düşünmeye çalıştım. Öfkelendiğimde annemden uzak durdum. Çok zorda kalmadıkça ondan bir talep de bulunmadım. Ben uzaklaştıkça o beni kovalıyordu. Anne ikimizde sinirliyiz, sonra sakınlaşınca görüşelim diyordum bu giderken bana laf atıyor ve oda da kendi kendine konuşuyordu. Bıktım artık. İnsan bile kendine zarar verir mi baba? O kadar çok söyleniyordu ki dayanamadım. Artık anne yeter! dedim. Suçum sadece ekmek arası bir şeyler istemektir. Beni bencil olmakla suçladı. Bana suç attı, bıktım senden dedi. Bu dünyada bana huzur yok dedi. Bu gidişle öbür dünyada da huzur olmayacak. Senin gibi anlayışsız bir çocuğa sahip olacağıma ölsem daha iyiydi dedi. Yeter anne sus dayanamıyorum dedim. Hala konuşuyordu. Artık nevrime döndü, şuurumu kaybettim ve cam sürahiyi başımda parçaladım. Ben artık o eve ve o kadının yanına gitmek istemiyorum. Kafamın iyileşmesini hiç istemiyorum. Allahımdan hiç iyileşmemeyi ve burada kalmayı diliyorum. Baba beni üzen kafamın ağırları değil, beni sevmeyen, beni anlamayan, bana değer vermeyen, sürekli beni eleştiren, beni yargılayan, beni suçlayan, beni hiçbir zaman kucaklamayıp, saçımı okşamayan annemin tavır ve davranışları benim canımı yakıyor. Bu ağırlar geçer. Doktor bir iğne daha yapar. Ya benim anneme olan nefretim ve kinim ne olacak. İşin kötüsü ben artık kendimi de sevmiyorum ve hiçbir şey yapmak istemiyorum. O tutarsız ve el iyisi, evlat düşmanı kadınla aynı evi paylaşmak istemiyorum. Bu kadın benim yaşama sevincimi çaldı. Ben artık hiçbir şey yapmak istemiyorum. Bu arada sana da bir çift sözüm var. Kontrolü anneme bıraktın. İşine öyle geldi. Anlayışlısın. Bize ekonomik imkânlar sağlıyorsun ağzından kötü bir söz çıkmıyor ama olan bitenlere seyirci kaldın, ses çıkarmadın, eriyip bittiğimi görmedin, keşke gözlerini açsaydın ve görmeye çalışsaydın. İmdat çılgılıma kulak verseydin baba, kulak verseydin... diyerek ağlamaya devam etti.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Görüldüğü gibi, anne Birsen ve oğlu Burhan vakası öfke duygusunun zirve yaptığı ve hem Burhanın hem de ebeveynlerinin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyen bir vaka örneğidir. Bu vaka da, Burhanın duygularını anlamaya çalışıp, öfkenin nedenleri ve öfkeye müdahale aşamasında yapılması gerekenlerle ilgili tespitler yapacağız.

Öncelikle, öfkenin genetik aktarımı olduğunu gösteren sayısız bilimsel çalışma mevcuttur. Ancak, öfkenin sebebi kalıtsal aktarım olduğundan müdahale konusunda yapılabilecek herhangi seçenek olmadığı doğru bir yaklaşım değildir. Eğer kalıtsal aktarımdan gelen bir öfke kontrol bozukluğu mevcut ise bu durumda bireyi suçlamanın olumlu hiçbir sonucu olmayacağı gibi, gelişimsel dönem özelliklerini de dikkate alarak, oldukça olumsuz etkileri görülecektir. Vakada, en belirgin özellikleri sık sık ve aşırı öfke patlamaları ve kendini kontrol altına alamayıp sürekli hem kendisine hem de çevresine zarar verme olarak kendini gösteren aralayıcı öfke bozukluğundan şüphe ediliyorsa, danışman acilen bir psikiyatriden destek almalıdır. Psikiyatrisin tıbbi müdahale desteği bu tip bir vakada oldukça değerli olacak ve daha sonrasında veya eşzamanlı olarak danışmanın yapacağı müdahalelerin başarıya ulaşma olasılığını arttıracaktır. Bunun yanında, hem doktor hem de danışman, işbirliği ile hem çocuk hem de aile ile ortak çalışmalar yapılarak çocuğa yardımcı olabilirler. Yapılan araştırmalar tek başına tıbbi müdahalenin ya da tek başına psikolojik danışmanın bu tip vakalarda başarı oranının daha düşük olduğunu göstermektedir. Bu işbirliğinde aile de oldukça kritik bir yer tutmaktadır. Bu vakada da olduğu gibi, genelde, problemlerin ana kaynağı olarak ve olumsuz davranışların devam ettirilmesinde ailenin büyük rolü ve sorumluluğu bulunmaktadır. Bu vaka özelinde, çocuğun fizyolojik ve duygusal ihtiyaçlarının karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Özellikle anne, çocuğun güven ve bağlanma ihtiyacını karşılamada başarısız olmuştur. Aynı zamanda, çocuğun sevgi ve ait olma ihtiyacının da karşılanmadığı söylenebilir. Önemli noktalardan birisi de çocuğun sürekli akrabaları ile kıyaslanması, etiketlenmesi ve suçlanmasıdır. Bu olumsuz ebeveyn tutumlarına karşı çocuğun bu ihtiyaçları karşılamak üzere bir müddet incinmiş çocuk modunda kaldığı ancak zamanla kızgın ve öfkeli çocuk moduna geçtiği görülmektedir. Bu modlar yoluyla çocuk hem ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmakta hem de kendi kendini korumayı hedeflemektedir.

Burhan ilk olarak incinmiş çocuk modunu kullanmıştır. Bu modun sürekli olarak anne tarafından büyütülmesi onu gitgide yalnız bırakmış ve sonunda da reddedilmiştir. Baskı altına alma, etiketleme ve suçlama yoluyla, anne sürekli olarak hem fizyolojik ihtiyaçlarını hem de çekirdek ve duygusal ihtiyaçlarını karşılama konusunda yetersiz kalmış; hatta bu ihtiyaçları az hiç karşılamıştır. Burhanın bu ihtiyaçlarının karşılanması bir zorunluluktur. Ama anne sürekli ihtiyaçları karşılama konusunda engeller ortaya çıkarmaktadır. Burhanın tepkisi ise artık incinmiş çocuk modundan öfkeli çocuk moduna dönmüş durumdadır. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta; aşırı kontrolün öfkelenmeye yol açacağıdır.

Öfkeye yol açan diğer bir neden de bireyde gelişen bilişsel çarpıtmalardır. Ebeveynlerin çocuklarına göstermemeleri gereken davranışlar, tutumlar ve söylememesi gereken sözlerden dolayı çocuklarda bilişsel çarpıtmalar ortaya çıkabilir. Bilişsel çarpıtmalar ve ebeveynlerin sürekli bu bilişsel çarpıtmaları beslemesi ve büyütmesi nedeniyle çocuklarda öfke gelişir. Öfke doğru olarak ifade edildiği zaman bireyin yaşam kalitesini olumlu yönde etkileyebilirken, doğru bir şekilde ve dozunda ifade edilmediğinde hem bireyin kendisine hem de çevresine zarar verecek şekilde yaşam kalitesini olumsuz etkiler. Eğer bireyde çok sık olarak öfke patlaması oluyorsa ancak dürtüsel bir bozukluk yok ise, bilişsel davranışçı terapide olduğu gibi öfkeye yol açan temel inançlar ve ara inançlar tespit edilerek işe başlanmalıdır. Bu aşamada bireyin bilişsel çarpıtmaları tespit edilmelidir. Bu vakada, öfkeye yol açan bilişsel çarpıtmalar arasında annenin etiketleme, aşırı genelleme, ya hep ya hiç, zihin okuma, hatalı falcılık, kişiselleştirme, olumluyu geçersiz kılıp olumsuzu geçerli kılma gibi birçok çarpıtma yapıldığı görülmektedir.

Ebeveynler çocuklarının öfke patlamalarına önlemek veya öfke anını kontrol altına almak istiyorlarsa, ilk önce çocuklarının ihtiyaçlarının karşılandığından emin olmalıdırlar. Ayrıca, kendi öfke kontrolleri üzerinde çalışarak, çocuğun öfke anında öfkesini kontrol etmesine model olabilirler. Ebeveynler kendi öfke kontrollerini sağlarken, öfkeli anlarında öfke geçene kadar bir yerde sabit durmak, eğer bu işe

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

yaramıyorsa ayakta ise oturmak, oturuyor ise yatmak gibi öfke kontrolünde olumlu etkileri olan yolları alıştırmaya yolculuyla kendilerine kazandırmaya çalışabilirler. Bu şekilde öfke kontrolü ile ilgili rol modeli gören çocuk da benzer yöntemleri kullanmak üzere teşvik edilebilir. Eğer çocuk öfke nöbetini çok şiddetli geçiriyorsa ve kendine zarar veriyorsa ya da kendine zarar verme ihtimali bulunuyorsa o halde ebeveynler, paniklemeden ve öfkelenmeden çocuğa zarar vermeyecek şekilde onu kucaklayıp sarılabilirler. Kriz anına bu şekilde bir ilk müdahaleden sonra bir psikiyatri den yardım alınmalıdır.

Öfkelenen çocuk açısından en kötüsü senaryo ise, örnek vakamızda olduğu gibi, öfkenin nefrete evrilmesi ve çocuğun hem annesinden, babasından hatta kendisinden bile nefret etmeye başlamasıdır. Bu çocuk açısından oldukça büyük bir risktir. Öfkenin nefrete, nefretin de kine dönüşmesine fırsat vermeden müdahale yapılmalıdır. Bu durumda yapılması gereken, öfkenin nefrete evrilmesi yerine affediciliğe evrilmesini sağlamaya çalışmaktır. Bunu yaparken çocuğa farkındalık kazandırılmak üzere, affetme yerine nefreti seçerse yaşayabileceği kayıp ve kazançları görselleştiren bir liste çocukla beraber hazırlanıp, bu liste üzerinde konuşulabilir. Bir başka kayıp-kazanç listesi de öfke affediciliğe evrilirse çocuğun kayıp ve kazançlarının neler olacağı konusunda bir liste çocukla beraber hazırlanabilir.

Özetlemek gerekirse, öfkeye yol açan nedenler oldukça fazladır. Çocuğun öfkesini iyileştirme çabaları sabır gerektirir. Bununla birlikte, çocuğa iyi bir model olma ve yerinde ve zamanında önlem alma son derece önemlidir. En önemlisi de, çocuğa tutarlı davranmak ve ihtiyaçlarını zamanında ve yeterli miktarda karşılamaktır. Bilinmelidir ki, çocukların ihtiyaçları karşılamazsa, çocuk kendini yalnız ve incinmiş hissedecektir. Bununla birlikte, ihtiyaçları karşılanmayan ve engellerle karşılanan çocuk ilerleyen zamanlarda kızgın çocuk modu sergilemeye başlayacaktır

Ebeveynler, aşağıdaki temel noktalara dikkat ederek, öfkenin sağlıklı dışa vurumu ve kontrolü konusunda çocuklarına yardım edebilirler:

1. Çocuklarının ihtiyaçlarına duyarlı olmalı, onları zamanında ve yeterince karşılamalıdır.
2. Çocuklarına öfke kontrolü ve dışavurumu noktasında iyi modeller olmalıdırlar.
3. Öfke duygusuna yol açan sebepleri zamanında ve doğru tespit etmelidirler.
4. Öfke patlamaları olduğu zaman ne yapacaklarını iyi bilmelidirler.
5. Hem kendi öfke patlamalarında hem de çocuklarının öfke krizlerinde mola verme, sabit bir yerde durma, oturma, uzanma, kucaklama, nefes alıp verme gibi teknikleri öğrenmeli ve uygulamalıdır. Aynı zamanda çocuklarıyla birlikte bu yöntemleri alıştırmaya çalışmalıdırlar.

TRAVMA SONRASI STRESE MÜDEHALEDE MOD TERAPİSİNİN KULLANIMI

Mustafa BALOĞLU

Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Şahin KESİCİ

Prof. Dr., N. Erbakan Üniversitesi A. Keleşoğlu Eğitim Fakültesi

Mehmet MURAT

Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi Gaziantep Eğitim Fakültesi

ÖZET

Hem normal gelişim gösteren hem de yetersizliğe sahip bireyler, sel, fırtına, hortum, tusinami, çığ, heyelan gibi doğal afetler ya da kaza, yangın ve savaş gibi felaketler ve bu felaketlere bağlı olan veya olmayan ölüm olayları, intihar, cinsel taciz, göç, ve terör gibi travmatik olaylarla karşılaştıktan bir zaman sonra travma sonrası stres bozukluğu yaşayabilmektedirler. Travma sonrası strese müdahale ile ilgili farklı kuram, yaklaşım ve teknikler bulunmaktadır. Bu çalışmada travma sonrası stres yaşayan danışanlarla çalışırken mod terapinin nasıl kullanılacağıyla ilgili bazı tespitler yapılmaktadır. Ayrıca, çalışma travmatik yaşam öyküsü olan bir danışan üzerinde modların tespiti, danışanın mod haritasını çıkarmak ve mod diyaloglarının kullanılması konusunda uzmanlara yol gösterici bilgiler vermektedir. Travmatik yaşam olayı ile karşı karşıya kalan bireyde genellikle *savaş-kaç-donakal* tepkileri ortaya çıkar. Bazı bireyler travma ile karşı karşıya kaldıklarında problem odaklı davranıp stresle mücadeleyi tercih ederken, bazıları ise travma durumlarında donakalırlar: Yani travmaya teslim olurlar ve travmanın ortadan kalkmasını ve kendilerine daha fazla zarar vermemesini pasif bir şekilde beklerler. Bazı bireyler ise travmanın olası etkilerinden daha fazla etkilenmemek için kaçma yolunu tercih ederler. Bu tür uygun olmayan başa çıkma modları, teslimiyetçilik ve kopuk korungan modlar olarak bilinirler. Halbuki travma sonrası stresle başa çıkmada daha etkili olan mod, sağlıklı yetişkin modudur ve stresle savaşmayı gerektirir. Diğer yandan, travmatik yaşam olaylarının şiddeti, sosyal desteğin olamaması veya yetersiz olması gibi faktörler çocukluk ve işlevsel olmayan ebeveyn modlarında aktive edebilmektedir. Bu aktivasyon, duyguları da problemlili hale getirebilir ve reddedilme, yalnızlık, öfke, utanç, suçluluk, nefret, değersizlik ve tikslenme gibi duyguların biri veya birkaçı danışanda yoğunlaşır. Bu çalışmada travma sonrası stres durumunda aktive olan modlar ve modları harekete geçiren duygular ile ilgili tespitler yapılacaktır. Travma sonrası strese müdahale alanında çalışan ruh sağlığı uzmanları danışma oturumlarında mod terapisini uyguluyorlarsa, incinmiş çocuğun yaralarını iyileştirmek ve incinmiş çocuğu teselli etmek için ve özellikle çocuğa güven vermek ve güven duygusunu yeniden inşa etmek için imgeleme tekniklerini veya mod diyalogları ile ilgili teknikleri kullanabilirler. Ya da, kızgın çocuk modunu sakinleştirmek için yaşantısal teknikler ve metaforlar kullanılabilir. Suçluluk duygunun yer aldığı duygu odaklı talepkâr ebeveyn modu için suçluluk duygusu, bilişsel teknikler ve öyküleme teknikleri ile çalışılabilir. Teslimiyetçi modda ise değersizlik ve üzüntü duyguları için yine metaforlar kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: Travma, Modterapi, Stresle Mücadele, Incinmiş Çocuk

GİRİŞ

Bu çalışmada gerçek danışma seanslarından alınmış dört ayrı örnekte mod terapisinin nasıl kullanılacağına ilişkin bilgiler verilecektir.

İlk vakamız 14 yaşında cinsel tacize uğrayan, bu tacizin dört beş defa daha sürmesi sonucu yedi yıl evine kapanan ve dışarı çıkmak istemeyen bir danışanla 21 yaşındayken yapılan danışma sonrası bir değerlendirmedir. Ebeveynlerinin kızlarını görüşmeye getirme nedenleri onun oldukça içine kapanık olması ve özgüven eksikliği idi. Danışan oldukça kırılıyordu. Sesini zor duyuyordum. Sürekli yere bakıyordu. Ailesi içine kapanık, çok sessiz, utangaç ve hakkını aramasını bilmeyen kızlarının en küçük baskıda hüğürlü hüğürlü ağladığını söylüyorlardı. Alanda uzun yıllar çalışmakta olmama ve bu tür

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

vakalarla defalarca görüşmeler yapamam rağmen, bu danışanda güven inşâ etmede ve terapötik iletişim kurmakta çokzorlandım. Sadece bulunduğu yeri ve zamanı tanımlamasını, aklından geçenleri ve hisselerini soruyordum. Ama danışan ‘hiç,’ ‘herkes gibi yaşayıp gidiyoruz,’ ‘ev işleri,’ ‘liseyi bitirdim ve üniversiteyi kazanamadım’ gibi kısa ve yüzeysel cevaplarla soruları geçiştiriyordu. Bir günü nasıl geçirdiğini sorarak, tipik bir gün analizi ile etkileşime başladım. Danışana sabah kaçta kalktığını sordum. Birisi uyandırmazsa öğleye kadar yattığını söyledi. Öğleyn kalktığında ise sadece bir kahve ile küçük bir atıştırma odasına girip saatlerce bilgisayarı ile vakit geçirdiğini söyledi. Eğer anesi yardım isterse, kesinlikle hayır demeden yardıma koştuğunu, yemekten sonra ise tekrar odasına girip bilgisayarıyla meşgul olduğunu söyledi. En son dışarı ne zaman çıktığını sorduğumda, sadece danışma için çıktığını söyledi. Ne olursa dışarı çıkabileceğini sorduğumda ise her tarafın güvende olduğu ve ailesinin yanında olduğu zaman çıkabileceğini söyledi. En son tek başına ne zaman dışarı çıktığını sorduğumda lise ikinci sınıfa giderken olduğunu ve bir daha dışarı çıkmamaya yemin ettiğini söylemişti. Daha sonraki seanslarda danışanın cinsel tacize uğradığı anlaşıldı ve danışan da incinmiş çocuk modu tespit edildi. Danışan incinmiş çocuk modunu teselli etmek için kopuk korungan modu kullanıyordu. Halbuki sağlıklı yetişkin modunu kullanması onun hayatını normale döndürmek için kullanması gereken moddu.

İkinci vaka öğrencimiz, babasından sürekli dayak yediğini iddia eden bir kız çocuğudur. Danışan seanslara başladığında 40 yaşındaydı. En son dayağı ne zaman yediğini sorduğumda çok şaşırılmışım. Ölmeden bir ay önceydi. Beni iki çocuğum ve eşimin gözleri önünde dövdü. Ne annem nede eşim ve çocuklarım ses çıkarmayıp seyirci kaldılar demişti. Ya siz dediğimde. Dayak Allahın emri. Babama göre Allahın emrine uyulacak. En kötüsü de ben o dayağı yemezsem böbrek hastası zavallı annem yiyecek. Üstelik annem direnç göstermeyip hemen yığılıp kalıyor. O zamanda babamın siniri geçmediği için zihinsel engelli kardeşimi dövüyor. Bu nedenle o lanet evde dayağı ben yiyeceğim ve o eve de gideceğim. Ben hiç ses çıkarmıyorum. Kocam ve çocuklarım babama engel olurlar diye düşündüm ama nafîle engel olan yok. Hatta ben evde bazen bağırıp yüksek sesle konuştuğumda oğlumun ‘asıl benim canımı sıkın senin... Yine dayak saatin geldi, dedeme gidelim de seni sustursun’ ifadesi beni kahrediyor. Bu vakada duygu odaklı talepkar ebeveyn modu aktive olmuş ve bu modun vermiş olduğu sıkıntıyı tolere edebilmek için uygun olmayan başa çıkma modlarından olan teslimiyetçi modu danışan kullanmaktadır. Aynı zamanda, cezalandırıcı moda maruz kalan ve annesi ve kardeşini dayaktan kurtarmak için kendini feda eden ve teslimiyetçi olan danışan ailesinin yanına gitmediği zaman suçluluk duygusu yaşamaktadır. Hem cezalandırıcı moda maruz kalan ve kendisinin de duygu odaklı ebeveyn modu basın olan danışan bu modla incinmiş çocuk modu aktive olduğu ve ihtiyaçları karşılanmayıp kendini değersiz görüp, baskı hissettiği için, bazende öfkeli çocuk modu aktive olmakta ama ailesi zarar görmemesi için teslimiyetçi modu daha çok kullanmaktadır. Halbuki sağlıklı yetişkin modunu kullanmak üzere eğitilebilse idi, sürekli fiziksel şiddete maruz kalmayabilirdi.

Üçüncü vakadaki danışan madde kullanıyordu ve madde bağımlılığından kurtulması için aile seferber olmuştu. Danışan oldukça azimli ve yaşam doluydu. Sürekli maddeyi bırakacağını söylüyordu ve bir-iki ay madde kullanmadığını ama bazı geceler kendini kötü hissettiğini ve uykuya daldığında kâbuslarla uyandığını söylüyordu. Kâbus olarak ise elini uzatıyor ama kardeşinin elini sim sıkı tutamadığı için kardeşi elinden kaydığı anda kabusla uyanıyordu. Kardeşi ile ilgili neden bu şekilde kabus gördüğü sonunda anlaşılmıştı. Aynı yerde çalışıyorlardı ve inşaata gidip balkon kapatma işi yapıyorlardı ve bu cam panelleri kendi tutmak istediği halde kardeşim sen tutma. Yeni evlisin ne olur olmaz diye cam paneli kendisi tutmuştu. Sonra ayağı takılıp beşinci kattan düşmüş ve olduğu yerde can vermişti. Danışanım kendini suçluyordu ve benim yerime o öldü. Benim ölmem gerekiyor diyordu şeklinde kendini suçluyordu. Danışanda duygu odaklı talepkar ebeveyn modu aktive olmuştu ve ağır suçluluk duygusunun vermiş olduğu gerilimi ve sıkıntıyı tolere etmek için kopuk korungan modu kullanıyordu. Aynı zamanda, madde kullanarak kendisini yatıştırılmaya çalışıyordu. Bu danışan da diğer danışanlarım gibi sağlıklı yetişkin modunu devreye sokamıyorlardı.

Yukarıdaki vakalardan anlaşılabilir gibi, danışanların travmatik olaylara maruz kaldıktan sonra travma sonrası stres bozuklukları ile baş edebilmek için sağlıklı yetişkin modu yerine uygun olmayan başa çıkma modlarından olan teslimiyetçi, kopuk korungan ve aşırı telafi modlarını yaygın olarak

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

kulandıkları görülmektedir. Bu modları kullanan danışanlar incelendiğinde ya incinmiş ve öfkeli çocuk modlarını teselli etmek veya duygu odaklı talepkar ebeveyn ve cezalandırıcı ebeveyn modunu tolere etmek için uygun olmayan başa çıkma modlarını kullandıkları görülmektedir.

O halde, travma sonrası stres bozukluğunda mod terapisini nasıl uygulayabiliriz? Aldatma, boşanma, ölüm, intihar ve cinsel taciz vakalarında mod terapisinin kullanımı ile ilgili alanyazında yeteri kadar bilgi bulunmamakla birlikte, bizim uygulamalarımızda mod terapisinin en iyi sonuç verdiği vakaların cinsel taciz ve ölüm travması olduğunu söyleyebiliriz. Bu travmalarda özellikle incinmiş çocuk modunun çoğunlukla aktive olduğu, incinmiş çocuğu teselli etmek, çocuğun duygusal ihtiyaçlarını karşılamak ve çocukta tekrar güveni inşa etmek için imgeleme çalışmalarının yararlı olduğu söylenebilir.

Travma sonrası stres bozukluğunun tedavisinde mod terapi kullanıldığında, ilk olarak çocuğun travma ile ilgili yaşam öyküsü alınmalı ve bu yaşam öyküsü değerlendirilerek danışanın modları adlandırılmalıdır. Daha sonra, danışanın mod haritası çıkarılıp, uygun olmayan başa çıkma modlarının yerine sağlıklı yetişkin modunu yerleştirebilmek için bir müdahale planına ihtiyaç vardır. Özellikle bu müdahale planı yapılırken, hangi modların hangi durumlarda tetiklendiği ve danışanı rahatsız eden ve aktive olunan duygunun iyi tanımlanması gerekmektedir. Danışanla birlikte modlar tanımlanıp isimlendirildikten sonra mod diyalogları kullanılabilir. Örneğin, mod sandalye diyalogları farklı boyutlardaki sandalyeler kullanılarak veya danışanın yaş durumuna göre parmak ve el kuklaları kullanılarak yapılabilir. Özellikle imgeleme çalışması, mod sandalye diyalogları için danışanların bu konuda yeterlikleri olmalıdır. Mod sandalye diyaloglarının öncesinde ve sonrasında danışanın ihtiyacı, yeterliğine göre yaşantısal teknikler ve metaforlar kullanılabilir.

Travma sonrası stres bozukluğuna müdahalede mod terapiyi uygulamalarında hedef sağlıklı yetişkin modunu ortaya çıkarmaktır. Çocuklarla çalışıldığında ise hedef, akıllı çocuk modunu geliştirmektir. Bu modu geliştirmek için öyküler, kuklalar, çeşitli nesne ve metaforlar kullanılabilir. İşlevsel olmayan ebeveyn modlarını, travma yaşayan bireylerde hafifletmek veya o içsel sesleri kısıp danışanı rahatsız etmesini engellemek, suçluluk, utanç ve nefret duygularını iyileştirmek hedefleniyorsa, kazanç-kayıp veya yeniden yapılandırma teknikleri kullanılabilir. Hatta bu duyguların iyileştirilmesinde metaforların kullanımı son derece işe yaramaktadır.

Unutulmamalıdır ki, erken dönem uyumsuz şemalar tetiklenir, erken dönem uyumsuz şemalarının tetiklenmesi ile o şemalar etkinleşir, etkinleşen şemaların aktive olması ile de modlar ortaya çıkar. Çocukluk modları doğuştan getirildiği için çocuğun mizaçsal özelliklerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Ayrıca, danışanın sürekli tacize veya zorbalığa da maruz kaldığı görülüyorsa, cezalandırıcı ebeveyn modunun sesini kısma konusunda farkındalık oluşturulmalıdır. Kısacası, travmatik yaşam olaylarında savaş-kaç, donakal tepkileri ortaya çıkmaktadır ve bu üç kavramın da karşılıkları mod terapide vardır. Mod terapisinin ana hedefi savaş tepkisini oluşturan sağlıklı yetişkindir. Danışman olarak süreci yapılandırdığımız kaç, donakal tepkileri, mod terapisindeki bunun karşılığı olan teslimiyetçi ve kapuk korungan modlardır. Bu iki başa çıkma modu da uygun olmayan ve sağlıklı yetişkini engelleyen modlardır.

Bilinmelidir ki, travma sonrası stresle başa çıkabilmede sosyal destek, danışanın ihtiyaçlarının ne olduğu ve nasıl karşılanacağını bilmesi önemlidir. Bunlara ilaveten, danışanın yaşam kalitesini olumsuz olarak etkileyen duygular ve bu duyguların nasıl düzenleneceği de önemlidir. Bu iki beceriyi danışanın kazanabilmesi için sağlıklı yetişkin becerileri ve sağlıklı yetişkin olarak kalabilme konusunda danışana farkındalık kazandırılmalıdır.

Sağlıklı yetişkin olabilme becerisi de yine kuklaların ve öykülerin kullanılması ile geliştirilebilir. Ancak, önemli olan, insan her zaman travmatik bir yaşam olayı ile karşı karşıya kalabilir. Bu kriz anında sağlıklı yetişkinin nasıl devreye sokulması gerektiği de son derece önemlidir.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK ALGILARININ İNCELENMESİ

Tamer KARADEMİR

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Kahramanmaraş/Türkiye

Enver DÖŞYILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Kahramanmaraş/Türkiye

Cengizhan PAKYARDIM

Öğrenci, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Kahramanmaraş/Türkiye

Mert KARADEMİR

Öğrenci, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Kahramanmaraş/Türkiye

ÖZET

Toplumun, engelli bireyler konusunda bilinçlenmesi ve toplumsal hayatta engelli bireylerin karşılaştıkları sorunlara yönelik çözümler üretilebilmesinde engelli bireylere yönelik mevcut farkındalığın tespit edilmesi oldukça önemlidir. Bu çalışmada da üniversite öğrencilerinin, engelli bireylerin toplum içerisinde karşılaştıkları sorunların neler olabileceği hakkındaki görüşleri değerlendirilerek engelli bireylere yönelik tutumlarını ve farkındalıklarını belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklem grubunu, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi öğrencileri arasından araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen 18-25 yaş aralığında 35 Erkek, 27 Kadın oluşturmuştur. (N=62) Araştırmada grupların ya da bireylerin içinde buldukları sosyal ortamları ve etkileşimleri daha derinlemesine tanımak ve anlamak amacıyla nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Veriler 6-8 kişiden oluşan odak grup görüşmeleri yolu ile toplanmıştır. Odak gruplarla yapılan görüşmelerde yarı yapılandırılmış soru formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi yönteminden faydalanılmıştır. Yapılan veri analizleri sonucunda; sosyal destek, Psiko-sosyal, sosyalizasyon, duyarsızlık, eğitim, ekonomik sorunlar, ulaşım, erişilebilirlik alt temaları ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, engelli bireyler toplum içerisinde birçok alanda engelle karşılaşmaktadırlar. Engelli bireylerin, mevcut fiziksel yetersizlik ve sınırlılıkla birlikte toplum içerisinde karşılaştıkları sosyal destek, sosyalizasyon sorunları karşısında topluma katılımlarını, toplum tarafından benimsenip kabul görmelerine çözüm üretebilecek aynı zamanda engelli bireyleri bedensel, ruhsal ve sosyal yönden geliştirebilecek sosyal, kültürel ve sportif etkinliklerden yararlanmalarının sağlanması önerilebilir. Ayrıca bu engellerin kaldırılmasında ve farkındalık kazandırılmasında; yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, özel eğitim alanı çalışanları, ve medyaya çeşitli sorumluluklar düşmektedir.

Anahtar Kelimeler : Engelli Bireyler ,Toplum, Engel, Farkındalık, Üniversite Öğrencisi

GİRİŞ

Dünya’da özürüllüğü bir hastalık olarak tanımlayan medikal yaklaşımdan, özürüllüğü engelliliğe dönüştüren düzenleme eksikliklerine odaklanan sosyal yaklaşıma doğru bir değişim gözlenmektedir. Bu değişime paralel olarak, Türkiye’de de özürüllüğe yönelik yasa ve politikalar son yıllarda hızla değişmektedir. Özürüllüğe salt tıbbi bakış yerine, multi-disipliner ve bio-psiko-sosyal açıdan yaklaşmakta, yasal düzenlemeler tüm özür türlerini kapsayacak şekilde oluşturulmaktadır (Güngör ve Güneş, 2012).

Tanım olarak “engelli” sakat ve özürlü kelimeleri yerine kullanılsa da bu sözcükler farklı anlamlara gelmektedir. Özürlü terimi "özürüllüğü" odak noktasına koymayı gerektiren, yani özürüllük olgusunu nesnelleştiren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın engellilik, hemen olmasa da zamanla bu zorunluluktan kurtulabilmeyi, düşüncelerimizde yumuşama ve esneklik sağlamayı başarabilecek bir terim olarak görünmektedir (Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu, 2010). Dünya üzerindeki tüm engelli bireylerin yaşadıkları toplumların ayrı tutulamaz bir parçası oldukları yadsınamaz bir gerçektir. Bu yüzden hiçbir engelli birey yaşadığı toplumdan bağımsız düşünülemez.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Her engelli bireyin yaşadığı toplum içerisinde bir yeri ve rolü vardır. Varlığının kabul edilmesi, engelli bireyin kendini o topluma ait hissedebilmesi için gerekli ön koşuldur. Birlikte hareket edebilmeyi engelleyen durumlar söz konusu olduğunda katılımı sınırlı olan engelli bireyin grubun dışında kalması kaçınılmazdır. Ancak bazı durumlarda engelli birey yetersiz görülerek bulunduğu ortamdan soyutlanmaktadır. Bu durumun sebebi toplumda engelli bireylere bakışın, fiziksel yetersizliğe sahip olduklarına yönelik ön yargıdan kaynaklı olabilmektedir.

Allport (1954)' a göre temas, farklı grup üyeleri arasında gerçek yüz yüze iletişim olarak tanımlanır ve bu kurama göre diğerlerinin bakış açılarını ve deneyimlerini anlamının ön yargıları azaltması beklenir (Allport, 1954). Bu nedenle önyargı ile başa çıkmanın en önemli araçlarından biri 'toplumsal temas' olarak görülür. Toplumsal temas, önyargının temelinde yer alan olumsuz ve hatalı genellemelere karşı, farklı toplumsal grupların bireyleri arasında kurulan temas ve deneyimler sayesinde farklılıkların kabulünü kolaylaştırabilir (Karademir ve ark., 2018).

Tutumlar diğer pek çok davranış gibi doğuştan olmayıp, öğrenme yoluyla sonradan kazanılmaktadır. Kitle iletişim araçları ve geçmiş yaşantıları, aile ortamı, ebeveynler ve arkadaşlar tutumların oluşmasında önemli rol oynayan etkenlerdir (Sezer, 2012). Yapılan çalışmalar, engellilerin yaygın olarak maruz kaldıkları olumsuz önyargılar nedeniyle ayrımcılık yaşadığı ve engellilere yönelik önyargının, engelli bireylerin yaşam kalitesinde olumsuz etkiler oluşturduğu ortaya çıkarmıştır.

Engelli bireylerin yaşadıkları bu olumsuz ön yargılar nedeniyle toplum içerisindeki sosyal dışlanmaları çok küçük yaşlarda başlamaktadır. Zaten var olan ve yaşanan engelin yarattığı güçlüklerin yanı sıra, toplum içerisinde ve sosyal çevreden gelen önyargılı tutumlar, engelli bireylerin okul hayatını olumsuz etkileyerek onların eğitim almalarında zorluklar oluşturmakta ve sonrasında istihdam sorunu yaşamalarına neden olmaktadır (Şahin & Bekir, 2016).

Engellilik durumu sosyal destek boyutunda dışlanma (örgütsel soyutlama) unsuru olabilmektedir. Bu durum engelli bireyler için, temel hizmetlere erişim, sosyal ilişkiler kurma, kültürel ve toplumsal faaliyetlere katılım ve üretime etkin katılım gibi durumlarda sorunlara yol açan ikinci bir engel durumu olarak kabul edilmektedir.

Sosyal destek, engelli bireylerin topluma katılmalarında ve toplumla bütünleşmelerinde gerekli bir koşuldur. Sosyal desteğin sağlanması için öncelikle engelli bireylere yönelik farkındalık oluşturulmak oldukça önemli bir meseledir. Bu bağlamda ülkemizin genç nüfusunu oluşturan ve toplumumuzda geleceğin yapı taşları olan üniversite öğrencilerimizin engelli bireylere yönelik algılarını tespit ederek mevcut farkındalığı ortaya koymak gerekli görülmektedir. Bu çalışma da üniversite öğrencilerinin, engelli bireylerin toplum içerisinde karşılaştıkları sorunlara ilişkin farkındalıkları incelenerek, engelli bireylere yönelik tutum ve algıları tespit edilmeye çalışılmıştır.

YÖNTEM

Araştırma, nitel veri toplama ve değerlendirme tekniklerinin kullanıldığı betimsel bir araştırmadır.

Araştırma Grubu: Araştırmanın örneklem grubunu, 2018-2019 Eğitim ve Öğretim yılında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde farklı bölümlerde öğrenim gören öğrenciler arasından küme örnekleme yöntemiyle seçilen, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu (n= 16), Fen Edebiyat Fakültesi (n= 8), Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi (n=16), Eğitim Fakültesi (n= 8), Orman Fakültesi (n= 8), İlahiyat Fakültesi (n= 6) olmak üzere 18-25 yaş aralığında 35 Erkek, 27 Kadın olmak üzere toplam 62 üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Küme örnekleme yöntemi, çalışılması düşünülen evrende doğal olarak oluşmuş veya farklı amaçlarla yapay olarak oluşturulmuş, kendi içerisinde belirli özellikler açısından benzerlikler gösteren grupların olması durumunda kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Veri Toplama Aracı: Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında odak grup görüşmelerinden yararlanılmış ve görüşmeler sırasında yarı yapılandırılmış soru formu kullanılmıştır. Soru formu, uzman görüşleri ışığında; üniversite öğrencilerinin toplumsal hayatta

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

karşılaştıkları engelli bireylere ilişkin sahip oldukları algı, tutum ve farkındalıklarını ortaya çıkarmak için “Engelli bireylerin toplum içerisinde karşılaştıkları sorunlar nelerdir?” şeklinde bir açık uçlu sorudan ve “Daha önce toplumda karşılaştığınız engelli grupları hangileridir?” şeklinde engel gruplarını ifade eden seçeneklerden meydana gelen bir adet sorudan oluşmaktadır.

Verilerin Toplanması: Veriler odak grup görüşmeleri yoluyla toplanmıştır. Her odak grup tavsiye edilen şekilde 6–8 kişiden oluşturulmuş (Yıldırım ve Şimşek, 2005) ve görüşmeler ortalama 60 dakika sürmüştür. Katılımcı gruplarla yapılan odak grup görüşmeleri aşağıdaki tabloda (Tablo 1) belirtilmiştir.

Verilerin Analizi: Bu araştırmada, yapılan odak grup görüşmelerinde görüşme formu ile elde edilen verilerin analizinde frekans ve içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizinde elde edilen veriler kodlanmış, sınıflandırılmıştır. Frekans analizinde ise cevaplar sıklık derecelerine göre sıralanmıştır. Belirlenen kodlara göre temalar oluşturulmuştur. Temalara ilişkin üniversite öğrencilerinin görüşlerinden de doğrudan alıntılar verilmiştir.

Araştırma doğrultusunda üniversite öğrencileriyle yapılan odak grup görüşmelerinde sorular 3 bölüm halinde yöneltilmiştir. İlk bölümde her bir görüşme grubundaki üniversite öğrencilerine demografik özellikleri sorulmuştur. Bu bölüme ait bilgiler yöntem bölümünde Araştırmaya grubunun demografik özelliklerine göre dağılımları başlığı altında tablo 2’de belirtilmiştir. Görüşme formunun ikinci bölümünde engelli bireylere yönelik algı, tutum ve farkındalıklarını tespit etmek amacıyla “Engelli bireylerin toplum içerisinde karşılaştıkları sorunlar nelerdir?” şeklinde bir adet açık uçlu sorulmuştur. 3. Bölümde ise engel gruplarını ifade eden seçenekleri sunarak “Daha önce toplumda karşılaştığınız engelli grupları hangileridir?” şeklinde sorulara ilişkin cevapları alınmıştır. Bu bölümlere ait bulgular bütün halinde analiz edilmiştir. Ayrıca, ikinci bölümde sorulara verilen cevapların analizi sonucu ortaya çıkan temalar şekillerde gösterilmiş, 3. Bölümde sorulara ilişkin cevapların frekans ve yüzdelik değerleri tablo şeklinde aşağıda sunulmuştur.

BULGULAR

Araştırma grubundan elde edilen bulgular tablolaştırılarak aşağıda sunulmuştur. Araştırma grubunun engelli bireylere yönelik algı, tutum ve farkındalıklarını tespit etmek amacıyla yapılmış olan araştırmada araştırma grubundan elde edilen bulgular doğrultusunda üniversite öğrencilerinin, engelli bireylerin toplum içerisinde karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri 2 ana tema başlığı altında toplam 8 alt temadan meydana gelmiştir. Ana tema ve alt temalara ilişkin bulgular şekillerde gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya katılan öğrenci grupları ve sayıları

KATILIMCI GRUPLAR	ODAK GRUP SAYISI
Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu	2
Fen Edebiyat Fakültesi	1
Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi	2
Eğitim Fakültesi	1
Orman Fakültesi	1
İlahiyat Fakültesi	1
TOPLAM	8

Tablo 1’de görüldüğü üzere veriler, sayıları 6-8 kişi arasında değişen 6 farklı katılımcı grubundan Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu ile Mühendislik ve Mimarlık Fakültesinden 2, diğer katılımcı gruplardan 1 olmak üzere toplamda 8 odak grup görüşmesi yapılarak elde edilmiştir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo 2. Araştırmaya grubunun demografik özelliklerine göre dağılımları

DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER		N
Cinsiyet	Kadın	27
	Erkek	35
Yaş	18-25 yaş	62
Bölüm	Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu	16
	Fen Edebiyat Fakültesi	8
	Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi	16
	Eğitim Fakültesi	8
	Orman Fakültesi	8
	İlahiyat Fakültesi	6

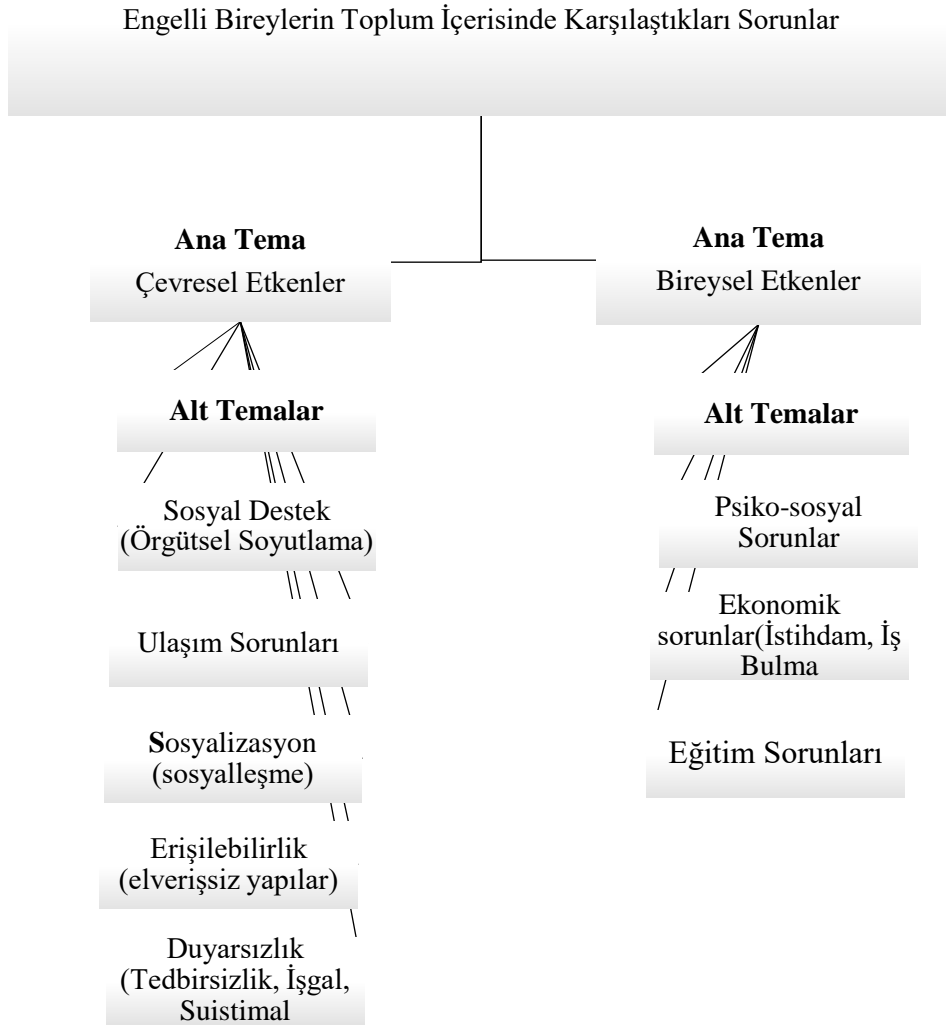
Tablo 2’de görüldüğü üzere araştırmaya katılanlar, yaşları 18-25 yaş aralığında değişen 35’i erkek, 27’si kadın olmak üzere, 6 farklı bölümde öğrenim gören, toplam 62 üniversite öğrencisidir.

Tablo 3. Araştırma grubunun “Engelli bireylerin toplumsal alanda karşılaştıkları sorunlar nelerdir?” şeklindeki soruya ilişkin verdikleri cevapların frekans ve yüzdelik değerleri

Engelli Bireylerin Toplumsal Alanda Karşılaştıkları Sorunlar		Frekans (f)	Yüzde (%)
1.	Sosyal Destek (Örgütsel Soyutlama)	62	100
2.	Psikososyal Sorunlar	43	69,4
3.	Sosyalizasyon(sosyalleşme)	32	51,6
4.	Duyarsızlık(Tedbirsizlik, İşgal, Suistimal)	25	40,3
5.	Eğitim	16	25,8
6.	Ekonomik sorunlar(İstihdam, İş Bulma)	11	17,7
7.	Ulaşım	10	16,1
8.	Erişilebilirlik(elverişsiz yapılar ve çevresel etkenler)	7	11,3
TOPLAM		62	100

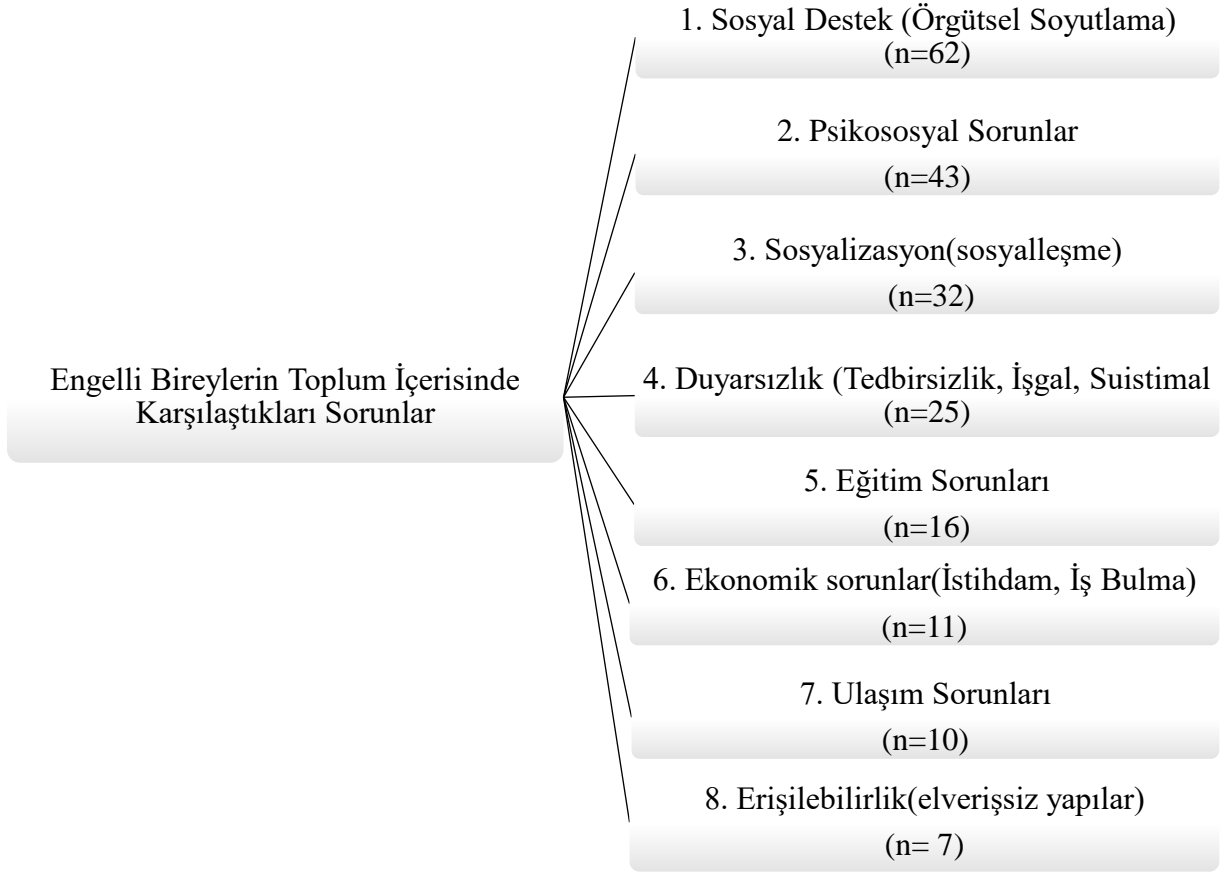
Tablo 3’e göre araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin, tamamı engelli bireylerin toplum içerisinde Sosyal Destek konusunda sorun yaşadığını, %69,4’ü Psiko-sosyal sorunlar, %51,6’sı Sosyalizasyon (sosyalleşme), %40,3’ü Duyarsızlık (Tedbirsizlik, İşgal, Suistimal), %25,8’i Eğitim, %17,7’i Ekonomik sorunlar (İstihdam, İş Bulma), %16,1’i Ulaşım, %11,3’ü Erişilebilirlik (elverişsiz yapılar ve çevresel etkenler) konusunda problemlerle karşılaştıklarını ifade etmiştir.

Şekil 1. İçerik analizi sonucu ortaya çıkan tema ve alt temalar

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Şekil 2. Analiz sonucu ortaya çıkan alt temaların belirtilme sıklığına göre sıralanışı

Araştırma elde edilen bulgular; engelli bireylerin toplumsal hayatta karşılaştıkları ve üniversite öğrencileri tarafından algılanan sorunların başında sosyal desteğin yetersiz olmasının geldiğini göstermektedir. Daha sonra sırasıyla, Psikososyal sorunlar, sosyalleşememe, toplumsal duyarsızlık, eğitim, ekonomik sorunlar, ulaşım ve erişilebilirlik sorunları gibi konular gelmektedir.

Bu bölümde araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin görüşleri doğrultusunda; “engelli bireylerin toplumsal hayatta karşılaştıkları sorunlar” başlığı altında farklı boyutlarda ortaya çıkan sorunlara ilişkin bulgulara, ve 6 katılımcının görüşlerinden direkt olarak alıntılarını içeren tablolara yer verilecektir. Katılımcılar K1-K6 arasında adlandırılmıştır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

1. SOSYAL DESTEK	Frekans : 62	% : 100
-------------------------	---------------------	----------------

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin %100 'ü; engelli bireylerin;

1. Engelli Olarak Damgalanma,
2. Dışlanma, hor ve eksik görülme,
3. Toplumdan soyutlanmış bir yaşam sürme,
4. Kendilerine sağlanan desteğin salt yardım olarak görülmesi,
5. Diğer insanların onlara acıma, küçümseme gibi olumsuz tavırlar sergilemeleri
6. Engelli bireylerin toplumda fazlalık gibi görülmeleri ve aileleri tarafından toplumdan gizlenmeleri
7. Sürekli bir refakatçiye ihtiyaç duymaları
8. Medyada engelli bireyler hakkında farkındalık oluşturacak haberlere yeterince yer verilmemesi
9. İşaret dili bilenlerin sayısının oldukça az olması
10. Toplumun engelliler konusunda bilinçlendirmeye yönelik seminer, panel, forum gibi çalışmaların az olması gibi sosyal destek boyutunda birtakım problemlerle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 4. Araştırma grubunun, engelli bireylerin toplumsal hayatta Sosyal Destek boyutunda karşılaştıklarını ifade ettikleri sorunlara ilişkin görüşleri

SOSYAL DESTEK
<i>"Engelliler, aileleri tarafından diğer insanlardan uzak tutulan yada utanç kaynağı olarak görülen bir grubu temsil ediyorlar. Engelli de olsa onların da insan olduğunu unutmamalıyız. Onları hayatta tutup destek olmalıyız!" K1</i>
<i>"Günümüzde engellilerin karşılaştıkları birçok sorun bulunmakta. Özellikle birçok kişi engellileri hor görüyor ve toplumdan ne yazık ki dışlıyorlar. Evet bu yüzden ne olursa olsun onları dışlamamalıyız ve hor görmemeliyiz." K2</i>
<i>"Engellilerin mevcut farklılığını gördüğümüz zaman dikkatlice inceleyerek aslında onlara zarar veririz." . Bu pek çoğumuzun farkında olarak yada olmadan bu şekilde davranmasıyla ortaya çıkan bir sorundur." K3</i>
<i>"Bu bireyler toplumda bir fazlalık gibi görülmekte ve ailesi tarafında sokağa çıkarılmamaktadır. Engellilerin aşılmasında toplumun bilinçlenmesi sağlanmalıdır. Televizyonda yeterince engellilere yönelik yayın yapılmıyor. Maalesef toplumda dışlanıyorlar, dışlanmasalar bile öyle bir atmosfer var ortada. Tüm bu sorunların çözümünün tek yolu toplumun engelli bireylere olan algısının pozitif yönde değişmesidir." K4</i>

Tablo 4'e göre katılımcılar, engelli bireylerin toplumsal hayatta; Sosyal destek boyutunda birtakım problemle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir.

2. PSİKOSOSYAL SORUNLAR	Frekans : 43	% : 69,4
--------------------------------	---------------------	-----------------

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin %69,4 'ü ; engelli bireylerin;

1. Toplumda sanki başka bir varlık gibi görülmenin engelli bireylerde suçluluk duyguları ortaya çıkardığı,
2. Dışlanma sonucu intihar girişiminde bulunabilecekleri,
3. Engelli bireylerin yaşama istek ve arzusunun düşük olabileceği,
4. Topluma karşı güvensizlik duymalarının iletişim kurmaktan kaçınmalarına sebep olabileceği,
5. Toplumsal hayatta engelli bireylere acıyarak bakılması sonucu psikolojik ve duygusal olarak olumsuz etkilenebilmeleri gibi psiko-sosyal boyutta sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo 5. Araştırma grubunun, engelli bireylerin toplumsal hayatta Psiko-sosyal boyutta karşılaştıklarını ifade ettikleri sorunlara ilişkin görüşleri

PSİKO-SOSYAL SORUNLAR
<i>“Engelli insanlar boğuştuğları zorluklar yüzünden kendilerini daha küçük bir dünyaya hapsediyorlar. Kimi zaman bu dünya birkaç sokaktan, kimi zaman da sadece evin içindeki bir pencere kenarından ibaret oluyor.”K1</i>
<i>“Sokakta görenlerin acıyarak bakmaları gibi büyük bir duygusal ve psikolojik baskının üstesinden gelmek büyük bir problemdir. Çoğu engelli buna alışmıştır, hatta umursamaz bile.” K2</i>
<i>“Aşağılayıcı, küçümseyici yorumlar yapılması onların moralini altüst edecek intihar etmelerine bile sebep olabilecektir. Önemli bir sorun da engelli olmayan vatandaşlarımızın engellilere acıyarak bakmalarıdır. Bu yaklaşım engelliler açısından aşağılanma durumu oluşturmaktadır. Böyle durumlarla karşılaşan bazı engelliler hayata küsmekte ruhsal bunalıma girmektedirler”K3</i>
<i>“Engelli bireyler etraflarındaki insanlara güven duymuyor, insanların onlar acıyarak baktıklarını düşünüyorlar ve bu yüzden iletişim kurmaktan çekiniyorlar. Toplumda özellikle sanki başka bir varlık gibi görülmeleri onlar üzerinde diğer insanlara karşı öfke, nefret gibi duygulara yol açacaktır. Asosyal bir yaşantılarının olması onları iyice hayattan kopuk bir hale getiriyor.”K4</i>

Tablo 5’e göre katılımcılar, engelli bireylerin toplumsal hayatta; Psiko-sosyal boyutta birtakım problemle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir.

3. SOSYALİZASYON (SOSYALLEŞME)	Frekans : 32	% : 51,6
Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin %51,6’sı ; engelli bireylerin;		
1. Aile kurma ve akrabalık ilişkileri geliştirmede zorluk yaşayabilmeleri,		
2. Evlerinden çıkamadıkları için sosyal çevreye katılamamaları,		
3. Sosyal aktivitelere katılmadıklarından sosyalleşemedikleri,		
4. İhtiyaçlarını dile getiremeyip diğer bireylerle iletişim sağlayamamaları,		
5. Sevdikleriyle ve arkadaşlarıyla sohbet edememe, toplumdaki uzak ve yalnız yaşama gibi sosyalleşmelerine engel olan durumlarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir.		

Tablo 6. Araştırma grubunun, engelli bireylerin toplumsal hayatta Sosyalleşme boyutunda karşılaştıklarını ifade ettikleri sorunlara ilişkin görüşleri

SOSYALİZASYON (SOSYALLEŞME)
<i>“Evlerinden çıkamayan engelliler sosyal hayatın içine katılamazlar, sosyal aktivitelere katılmakta ve spor yapmakta zorluk yaşarlar. Ayrıca insanlarla tanışıp sosyalleşemezler. Engelli vatandaşlarımızı topluma kazandırmak için bu konuya dikkat etmeliyiz. Engellilerin toplumla olan iletişimlerinin geliştirilmesi gerekmektedir.”K5</i>
<i>“Engelli bireyler için yaşamda onları eğlendirerek yalnız kalmalarını önleyecek aktiviteler çok az.” Toplumun geneli kültür, sanat ve spor etkinliklerine çok az katılmaktadır. İmkan verilirse engelli bireyler daha fazla katılacaktır. K6</i>
<i>“Normal sporcularla yakalayamadığımız uluslararası başarıları engelli sporcularımızla yakalamaktayız. Fırsat verilirse çok önemli işler başarabilirler mesela geçenlerde ampute futbol takımımız dünya şampiyonu oldu, yüzme de birçok madalyamız var. Çoğu kez engelli vatandaşlarımız bu ülkeyi sporda başarıyla temsil etti” K2</i>

Tablo 6’ya göre katılımcılar, engelli bireylerin toplumsal hayatta; Sosyalleşme boyutunda birtakım problemle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

4. DUYARSIZLIK (Tedbirsizlik, İşgal, Suistimal)	Frekans : 25	% : 40,3
--	---------------------	-----------------

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin %40,3'ü ; engelli bireylerin;

1. Engelli bireylere toplu taşıma araçlarında, asansörlerde öncelik tanınmaması,
2. Otoparklarda engelli park alanlarına engelli olmayan insanların araçlarını park etmesi,
3. Esnaflar kaldırımları işgal etmesi ve bu yüzden görme engelli bireylerin kaldırımlarda yürüyememesi,
4. Güvenlik önlemi alınmadan yapılan alt yapı çalışmaları,
5. Alay konusu edilip sosyal medyada taklit edilme gibi sorunlarla karşılaşabildiklerini belirtmişlerdir.
6. Engelli asansörlerinin engelli olmayanlar tarafından yada yük taşıma amaçlı kullanılması gibi duyarsızlık boyutunda birtakım problemlerle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 7. Araştırma grubunun, engelli bireylerin toplumsal hayatta Duyarsızlık boyutunda karşılaştıklarını ifade ettikleri sorunlara ilişkin görüşleri

DUYARSIZLIK
<i>“Engelli vatandaşlarımızın karşılaştığı bir çok sorun vardır. Maalesef engelli olmayan kişiler engellilerin sorunlarına çözüm bulmakta zorlanmaktadır. Engellilerin halinden anlamamaktadır. Engellilerin nasıl hissettiklerini, nasıl bir hayatı olduğunu yeterince düşünmüyor insanlar, düşünseler belki onları daha iyi anlayacaklar”K1</i>
<i>“Çevremizin engellilerin zaten zor olan hayatlarını kolaylaştıracak olan imkanlarla donatılması gerekirken tam aksine önlerine yeni engeller konuluyor Bunlar; görme engelliler için ayrılan alanlara araç park edilmesi, trafikte engelli insanlara öncelik verilmesi Toplum taşıma araçlarında engellilere yer verilmesi gibi engellerdir.” Ayrıca toplu taşıma araçlarındaki pek çok şoför engelli bireylere karşı saygı göstermemektedir” K6</i>
<i>“Herkes kendi konforunu düşünürken engellilere öncelik tanınması gereken yerlerde bu durum kimsenin umrunda olmaz. Bu yüzden engellilere yönelik farkındalık ve duyarlılık oluşturulmalıdır. İnsanların onlar yokmuş gibi hayatlarına düzen veriyorlar,bence en önemli sorun toplumsal duyarsızlıktır. Engellilere karşı biraz daha duyarlı olunmalı mesela alay konusu yapıp sosyal medyada taklitleri yapılmamalıdır.”K3</i>

Tablo 7'ye göre katılımcılar, engelli bireylerin toplumsal hayatta; Sosyalleşme boyutunda birtakım problemle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir.

5. EĞİTİM	Frekans : 16	% : 25,8
------------------	---------------------	-----------------

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin %25,8'i ; engelli bireylerin;

1. Eğitimde fırsat eşitliğinin yeterince sağlanamaması,
2. Elverişsiz sınıflarda nedeniyle diğer bireylerden geri kalma durumu,
3. Özel eğitim veren kurumların ve rehabilitasyon merkezlerinin sayıca az olması ve yeterince ekonomik olarak desteklenmemesi,
4. Kaynaştırma eğitiminin yeterince sağlanamaması,
5. Fiziksel koşullar sağlanmasına rağmen iyi yetişmiş, tecrübeli, yeterli bilgi ve donanıma sahip eğitimcilerin sayıca az olması gibi durumlarla karşılaşabildiklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 8. Araştırma grubunun, engelli bireylerin toplumsal hayatta Eğitim boyutunda karşılaştıklarını ifade ettikleri sorunlara ilişkin görüşleri

EĞİTİM
<i>“Eğitim hizmetlerine erişimde yaşanan sorunlar her ne kadar giderilmiş olsa da eğitimciler de iyi eğitim almalıdırlar. Kaynaştırma eğitiminin tüm okullarda uygulanmaması veya onlar için özel eğitim veren okulların yeterli olmaması bir sorundur. Engellilerin çoğu mimari ve yol ulaşımından dolayı eğitim alamamaktadır.”K5</i>

Tablo 8'e göre katılımcılar, engelli bireylerin toplumsal hayatta; Sosyalleşme boyutunda birtakım problemle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

6. EKONOMİK SORUNLAR	Frekans : 11	% : 17,7
-----------------------------	---------------------	-----------------

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin %17,7'si; engelli bireylerin;

1. Üretime katılamama,
2. İş bulma sorunu yada çalışma güclüğü,
3. Engelli bireylere yönelik iş sahalarının az olması,
4. Çalışmaya yeterince teşvik edilmeme
5. Devlet kurumlarında iş imkanı bulabilirken, özel sektörde yeterince iş imkanı bulunmaması gibi ekonomik sorunlara yol açabilecek durumlarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 9. Araştırma grubunun, engelli bireylerin toplumsal hayatta karşılaştıklarını ifade ettikleri ekonomik problemlere ilişkin görüşleri

EKONOMİK SORUNLAR
<i>“Engellilerin büyük çoğunluğu iş bulmakta zorlanmaktadır. Pek çok işveren engelli bireylerin farklılıklarından dolayı işi yerine getiremeyeceğini düşündüğü için engellilere iş vermiyor. Engellilerin meslek hayatına adapte olmaları zor olmaktadır. Bu yüzden işyerlerinde desteklenmelidirler. Bazı engelliler İşsizlik yüzünden geçimlerini sağlamakta zorlanmaktadır” K4</i>

Tablo 9'a göre katılımcılar, engelli bireylerin toplumsal hayatta; birtakım ekonomik problemlerle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir.

7. ULAŞIM	Frekans : 10	% : 16,1
------------------	---------------------	-----------------

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin %16,1'i; engelli bireylerin;

1. Engel durumlarından dolayı merdiven çıkamama,
2. Taşıtlardaki basamakların çok yüksek olması,
3. Okunmayacak şekilde yazılmış otobüs, durak yazıları,
4. Durak tasarımının ve yerinin uygun olmaması,
5. Üst geçitlerde engelliler için asansör bulunmaması veya çalışmaması gibi ulaşımlarına engel olan durumlarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 10. Araştırma grubunun, engelli bireylerin toplumsal hayatta karşılaştıklarını ifade ettikleri ulaşım problemlerine ilişkin görüşleri

ULAŞIM
<i>“Daha çok şahsi araca sahip olmayıp toplu taşıma araçlarını kullanan engelli bireyler ulaşım sorunu ile karşılaşmaktadır. Devlete ait araçlar pek çok yardımcı ekipmanlarla donatılmıştır. Fakat özel taşıma araçları bu ekipmanlardan yoksundur“ K2</i>

Tablo 10'a göre katılımcılar, engelli bireylerin toplumsal hayatta; birtakım ekonomik problemlerle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir.

8. ERİŞİLEBİLİRLİK	Frekans : 7	% : 11,3
---------------------------	--------------------	-----------------

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin %11,3'ü; engelli bireylerin;

1. Bazı okullarda engelli asansörlerinin bulunmaması,
2. Dar kaldırımlar, yüksek ve rampasız kaldırımlar,
3. Bozuk yüzeyli yaya yolları,
4. Bazı kamu kurum ve kuruluşlarında engelli bireylere uygun tuvaletlerin bulunmaması,
5. Uygunsuz yere yapılmış olan trafik levhaları vb. durumları erişilebilirlik konusunda karşılaştıkları sorunlar olarak belirtmişlerdir.

Tablo 11. Araştırma grubunun, engelli bireylerin toplumsal hayatta karşılaştıklarını ifade ettikleri ulaşım problemlerine ilişkin görüşleri

ERİŞİLEBİLİRLİK
<i>“Engelli bireyler, kendilerine uygun olmayan yapılan evlerde barınamazlar. Bu alanlarda en büyük problemi merdivenler teşkil eder. Yolların, kaldırımların, kamu ve özel sektöre ait binalardan bazıları engellerin erişimine uygun değildir. Standart dışı yapılan çok dik rampalarla karşılaşmaktayız.</i>

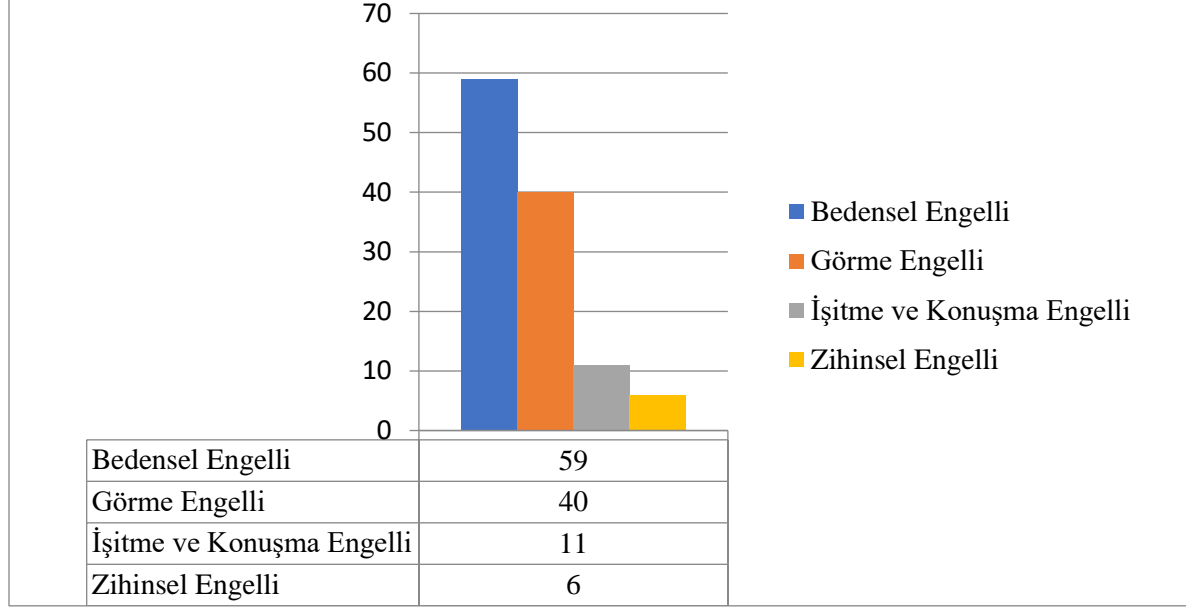
III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Taşıtlardaki basamaklarda çok yüksek. Ayrıca bazı binalarda bulunan engelli asansörlerinin tamir ve bakımı yapılmamaktadır” K4

Tablo 11’e göre katılımcılar, engelli bireylerin toplumsal hayatta; erişilebilirlik boyutunda birtakım problemle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir.

Görüşme formunda yer alan “Daha önce toplumda karşılaştığınız engelli grupları hangileridir?” sorusuna verilen cevaplar aşağıdaki grafikte sunulmuştur.

Şekil 3. “Daha önce toplumda karşılaştığınız engelli grupları hangileridir?” sorusuna ilişkin verilen cevaplar

Şekil 3’e göre araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin %54,8’i Bedensel Engelli bireylerle, %40,3 ‘ü görme engelli bireylerle, %3,2’si işitme ve konuşma engelli bireylerle, %1,6 ‘sı ise zihinsel engelli bireylerle karşılaştığını ifade etmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma sonuçlarına göre araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin %54,8’i günlük hayatlarında daha önce bedensel engelli bireylerle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Bu durumun, bedensel engelli bireylerin engel durumunda gözle görülebilir ve ayırt edilebilir bir farklılık olmasından dolayı toplum katılımlarının daha fazla olmasından kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin %1,6’sı karşılaştıkları engel grubunun zihinsel engelliler olduğunu ifade etmiştir. Bu durumun da zihinsel engellilerin toplum içerisinde sık karşılaşılan bir engel grubu olmamasından kaynaklı olduğu, zihinsel engelli bireylerin ya rehabilitasyon merkezlerinde ya da evlerinde zaman geçirdikleri ve çok fazla dışarı çıkmadıkları sonucu üniversite öğrencileriyle herhangi bir etkileşimde bulunmamalarından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin %3,2 si işitme ve konuşma engelli bireylerle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Bu durumun işitme engelli bireylerin görsel olarak ilk bakışta farkedilemeyecek olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Engelli bireyler toplum içerisinde birçok alanda problemlerle karşılaşmaktadırlar. Bu sorunların başında yoksulluk, eğitim, ulaşım, fiziksel çevre, konut ve iyileştirme gibi konular gelmektedir. Yapılan araştırmalar, dünyanın her yerinde engellilerin çok büyük çoğunluğunun toplumun yoksul kesimlerinden geldiğini ve yoksulluk içinde yaşadıklarını göstermektedir. Eğitimdeki eksiklikte yoksullukla endekli olarak ortaya çıkmaktadır. Engelli ailelerinin maddi sıkıntılarından dolayı engelli çocuklarını okula göndermeleri güçleşmektedir. Bu sorunların haricinde en önemli olan sorun ise

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

ailelerin ve çevredeki insanların engellilere bakış açısından kaynaklanmaktadır (Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu, 2010).

Araştırma sonuçları da engelli bireylerin toplumsal hayatta karşılaştıkları sorunların başında sosyal desteğin yetersiz olmasını ortaya koymaktadır. Araştırma sonucunda daha sonra sırasıyla, Psiko-sosyal sorunlar, sosyalleşememe, toplumsal duyarsızlık, eğitim, ekonomik sorunlar, ulaşım ve erişilebilirlik sorunları gibi konular gelmektedir. Güncel araştırmalarda, araştırma sonuçlarına benzer ve destekler nitelikte tespitler ortaya koyan çalışmalar olduğu görülmektedir (Özteke Kozan ve ark. 2018; Güllüpinar, 2013; Coşkun, 2010; Özmen ve Çetinkaya, 2012).

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin engelli bireylerin sorunlarına ilişkin toplumsal algıları sonucu ifade ettikleri Sosyal Destek boyutundaki sorunlara ilişkin bulgular ile Işıksan, (2005)'in zihinsel engelli çocuğa sahip olan annelerin sosyal destek algılarına ilişkin görüşlerini incelediği araştırma bulguları paralellik göstermektedir.

Üniversite öğrencilerinin, engelli bireylerin toplumsal hayatta karşılaştıkları sorunlara ilişkin farkındalıklarını ortaya koymak amacıyla, 2019 yılında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde yürütülmüş olan mevcut araştırma bulguları, Burcu (1999)'un üniversitede okuyan engelli öğrencilerin sorunlarını tespit etmek amacıyla 1999 yılında Hacettepe Üniversitesi Beytepe Kampüsü'nde öğrenim gören engelli öğrenciler üzerinde yapmış olduğu araştırma bulguları ile paralel ve birbirini destekler niteliktedir. Bu durum engelli olmayan üniversite öğrencilerinin engelli bireylere yönelik algı ve farkındalıkları sonucu ortaya koymuş oldukları sorunlar ile, aynı ortamlarda yer alan engelli üniversite öğrencilerinin gerçek yaşantılarında karşılaştıklarını ifade ettikleri sorunların karşılaştırılabilirliği ve sorunlara ilişkin nitel ve nicel değişimlerin değerlendirilebilmesi açısından önemlidir.

Engelli bireylerin bağımsız bir şekilde yaşamın tüm alanlarına tam ve etkin katılımını sağlanması, engelli olmayan bireylerle eşit koşullarda fiziki çevreye, ulaşım ve toplumsal hayata olmaları ve halka açık tesisler ile hizmetlere, erişimlerinin sağlanması gerekmektedir.

Engelli bireylerin, mevcut fiziksel yetersizlik ve sınırlılıkla birlikte toplum içerisinde karşılaştıkları sosyal destek (örgütsel soyutlama), sosyalizasyon (sosyalleşme) sorunları karşısında topluma katılımlarını, toplum tarafından benimsenip kabul görmelerine çözüm üretebilecek aynı zamanda engelli bireyleri bedensel, ruhsal ve sosyal yönden geliştirebilecek sosyal, kültürel ve sportif etkinliklerden yararlanmalarının sağlanması önerilebilir. Ayrıca, ülkemizde son zamanlarda engelli bireylere ve ailelerine sunulan hizmetlerdeki gelişmelerle, engelli bireylerin toplumsal yaşamda karşılaşılabilecekleri problemlerin ilerleyen zamanlarda da hızlı ve etkin bir şekilde çözüme kavuşturulacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak, araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin, engelli bireylerin toplumsal yaşamda karşılaştıkları sorunlara ilişkin farkındalığa sahip oldukları ve kendilerinin engelli bireylere yönelik olumsuz tutumları olmadığı görülmüştür. Ancak araştırma sonuçları değerlendirildiğinde, toplumda engelli bireylere yönelik ön yargı ikliminin halen etkisini hissettirdiği, engelli bireylerin karşılaştığı sorunlara yönelik farkındalık ve duyarlılığın henüz tam anlamıyla toplumun diğer kesimlerine yayılmadığı anlaşılmaktadır.

Engelli bireylere yönelik toplumsal algı ile engelli bireylerin gerçek yaşantıları arasındaki durumların uyumsuzluğu tartışma konusu olabilmektedir. Toplumsal algıyı ortaya koyacak olan üniversite öğrencilerinin engelli bireylere yönelik farkındalıklarını ortaya koymak dolaylı yoldan engelli bireylerin toplumsal hayatta karşılaştıkları sorunların tespitine katkı sağlayabilecektir. Bunun yanısıra örneklem grubunun daha geniş tutulması ve doğrudan engelli bireylere ve ailelerine ait görüşlerin değerlendirilmesi sonucu engelli bireylerin toplumsal hayatta karşılaştıkları sorunların yerinde tespitiyle, bu sorunların detaylı şekilde ele alınmasına katkı sağlanabileceği düşünülmektedir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

KAYNAKLAR

- Allport, G.W., (1954). The nature of prejudice. Cambridge, MA: Addison-Wesley
- Burcu, E. (1999). Üniversitede Okuyan Özürlü Öğrencilerin Sorunları: Hacettepe – Beytepe Kampüsü Öğrencileri Örneği. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Cilt: 19 / Sayı: 1/ ss. 83-103
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.,K., Akgün, Ö.,E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2011). Bilimsel Araştırma yöntemleri, Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Coşkun, H. Y. (2010). Özürlü Birey Ve Ailesinin Sosyal İletişim Sürecinde Karşılaştığı Ve Yaşadığı Durumlar Hakkında Teorik Ve Ampirik Bir Çalışma. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Engelsiz Şehir Planlanması Bilgilendirme Raporu, Dünya Engelliler Vakfı, 2010, İstanbul. Erişim: <http://www.devturkiye.org/Projeler/Engelsiz-Sehir-Planlamasi/Engelsiz-Sehir-Tasarim-Raporu/> Erişim Tarihi : 05.03.19
- Genç, Y., Çat, G. (2013). Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi, Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries) Cilt/Volume: 8, Sayı/Number:1
- Güllüpınar, F. (2013). Toplumsal İlişkiler Kıskaçında Zihin Engelli Olan Bireyler Ve Aile Yapıları: Eskişehir’de Engelli Ailesi Hakkında Sosyolojik Bir Alan Çalışması, Toplum ve Sosyal Hizmet Cilt 24, Sayı 1.
- Güngör, F., Güneş, G. (2012). Dünya’daki Gelişmeler Paralelinde Türkiye’de Değişen Özürlülük Politikaları, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:3/Ekim 2011-Mart 2012
- Işıkhana, V. (2005). Türkiye’de Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Sorunları. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Karademir, T., Açak M., Türkçapar Ü., Eroğlu H.(2018). Beden Eğitimi Öğretmen Adaylarının Zihinsel Engellilere Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi. Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi Cilt: 20, Sayı:3
- Özteke Kozan, H.İ., Bozgeyikli, H., Kesici, Şahin. (2018). Engelsiz Kent: Görme Engelli Bireylerin Kentlerde Yaşadıkları Problemler, İDEALKENT, Sayı Issue 23, Cilt Volume 9, Yıl Year -1, 216-235.
- Sezer, F., (2012). Engelli Bireylere Yönelik Olumlu Tutum Geliştirmeye Yönelik Önleyici Rehberlik Çalışması; Deneysel Bir Uygulama, E-Journal of New World Science Academy, S:7 (1). 16-26
- Şahin, H., & Bekir, H., (2016). Üniversite Öğrencilerinin Engellilere Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 3, 767-779.
- Yıldırım A, Şimşek H. (2005). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık San. Tic. A.Ş. Ankara.

**ENGELLİ ÇOCUKLARA YÖNELİK FİZİKSEL AKTİVİTELER HAKKINDA AİLELERİN
GÖRÜŞ VE BEKLENTİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Tamer KARADEMİR

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Enver DÖŞYILMAZ

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Cengizhan PAKYARDIM

Y.Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Gül ÖZDEMİR

Y.Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

ÖZET

Bu araştırmada engelli bireylerin fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişimlerinde, engelli bireylerin katıldığı fiziksel aktivite çalışmalarına ilişkin, engelli birey ailelerinin görüş ve beklentileri nelerdir?" sorusuna yanıt bulmak amaçlanmıştır. Bu araştırma, tarama modeline dayalı betimsel bir çalışmadır. Araştırmanın evrenini K.Maraş-Merkez'de bulunan 3 adet Özel Rehabilitasyon merkezinde eğitim gören 125 engelli bireyin aileleri oluşturmaktadır. Araştırmada, veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından oluşturulan anket formu kullanılmıştır. Ayrıca araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen 10 engelli ailesi ile de yüz yüze görüşme yapılmıştır. Araştırmada; engelli birey ailelerinin görüşleri doğrultusunda, engelli çocuklara uygun fiziksel aktiviteler hakkındaki görüş ve beklentileri değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda engelli ailelerinin çocukları için; fiziksel aktivite çalışmalarının fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişimlerine anlamlı bir katkı sağladığını ifade ettikleri ve fiziksel aktivitelerin gerçekleşmesi esnasında birtakım kaygıları olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlara dayalı olarak engelli bireylerin fiziksel aktivitelere daha fazla katılımlarının sağlanması yönünde gelişmeleri hedefleyen çeşitli önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Engelli Birey, Gelişim, Eğitim, Spor, Fiziksel Aktivite

GİRİŞ

Spor, fiziksel kapasitenin kullanılabilmesi ile bireyin fizyolojik ve psikolojik açıdan sağlıklı olabildiğini sağlamaktadır. Fiziksel aktiviteler hareket kısıtlılığı olan engelli bireyler için fiziksel, ruhsal ve sosyolojik açıdan sağlığın korunmasında, geliştirilmesinde ve iyileştirilmesinde önemli bir güce sahiptir.

Engelli çocuklar da normal çocuklarda olduğu gibi biyolojik, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlara sahiptirler. Engelli çocuklar normal gelişim gösteren çocuklarla aynı gelişim aşamalarından geçmelerine rağmen, onlardan geride kalmakta ve tam bir gelişim sağlayamamaktadırlar. Fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişimleri diğer çocuklardan daha yavaş olmaktadır.

Fiziksel aktivite, kas ve eklemlerin kullanıldığı enerji tüketimi sonucu gerçekleşen bedensel hareketleri ifade etmektedir. Fiziksel aktiviteler, hareket kısıtlaması olan kişiler için sağlığı koruyup geliştirir, hareketsizliğin yol açtığı hastalıkların oluşumunu da önler. Fiziksel ve ruhsal sağlık için fiziksel aktivitenin günlük yaşam içine adapte edilmesi ve davranış değişikliğiyle bir yaşam biçimine dönüştürülmesi gerekmektedir (THSK, 2010).

Başbakanlığın, 29.09.2010 tarihli ve 27714 sayılı Resmî Gazete yayımlanan genelgesinde; "Türkiye Sağlıklı Beslenme ve Hareketli Hayat Programı" başlığının yer aldığı görülmektedir. Bu programda yer alan aktivitelerin %30'u fiziksel aktiviteleri içermektedir. Ayrıca "Türkiye Fiziksel Aktivite Rehberi" de bu program kapsamında hazırlanmıştır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Fiziksel aktiviteler, bireylerin fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişimleri için oldukça önemlidir. Günümüzde fiziksel aktivitelerin bireylerin fiziksel, psikolojik ve sosyolojik açıdan gelişimlerinde önemli katkılar sağladığının bilimsel çalışmalarda daha fazla belirtilmesi ve fiziksel aktivitelerin geçmişe kıyasla önem kazanmasının doğal bir sonucu olarak fiziksel aktivitelere katılanların sayısının sürekli artış gösterdiği görülmektedir (Ağgön ve ark., 2014). Ayrıca egzersiz ve aktif yaşam tarzının fiziksel parametreler üzerinde olumlu etkilerinin olduğu da ifade edilmektedir (Uçan, 2018).

Engellilik kavramına ilişkin tanımlamalar çoğu zaman istatistiki ifadelerle başlar (Arendt, 1968). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun kabul ettiği Sakat Kişilerin Hakları Bildirgesi'nde engelliler; "Normal bir kişinin kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri, bedensel veya ruhsal yeteneklerindeki kalıtsal ya da sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar" olarak tanımlanmaktadır.

5378 Sayılı Özürlüler (Engelliler) Kanununda; Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi "özürlü" olarak tanımlanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü, son on yıla kadar engelli nüfusu oranının dünya nüfusunun yüzde onu olduğunu belirtirken, Örgütün yakın tarihli raporlara bakıldığında bu oranın yüzde on beşlere ulaştığı dikkat çekmektedir (Barnes & Mercer, 1996).

2011 tarihli Dünya Engellilik Raporu, söz konusu artışın, artan dünya nüfusu, güncellik kazanan hastalıklardan ve engellilik tanımından kaynaklandığını ifade etmektedir (Burns, 2009).

Fiziksel aktiviteler, engelli bireylerin psikolojik ve sosyolojik bakımdan gelişimlerini desteklerken, sosyalleşmelerine imkan sağlayabilmektedir (Dunn & Fait, 1997).

Fiziksel aktiviteler, engelli bireylerin içinde buldukları ruh hali ve toplumsal dışlanma sonucu olarak ortaya çıkan saldırganlık, öfke ve kıskançlık gibi duygularını kontrol etmelerini sağlar (Kınalı, 2003).

Spor, engelli bireylerin fiziksel, psikolojik ve sosyal olarak toplumla iletişime geçmesinin ve sosyalleşmelerinin en kolay yoludur (Akdenk vd. 1997). Engelli bireyleri toplumla bütünleştirmek, sosyalleşmelerinin sağlanması ile birlikte birçok alanda katılımlarını sağlamak için sporun bir araç olarak görüldüğü ifade edilmiştir (Eichsteadt & Lavay, 1995).

AMAÇ

Bu çalışmada, engelli çocuklara yönelik fiziksel aktiviteler hakkında ailelerin görüş ve beklentilerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Bu araştırma, tarama modeline dayalı betimsel bir çalışmadır. Araştırmanın evrenini K.Maraş-Merkez'de bulunan 3 adet Özel Rehabilitasyon merkezinde eğitim gören 125 engelli bireyin aileleri oluşturmaktadır. Araştırmada, veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından oluşturulan anket formu kullanılmıştır. Ayrıca araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen 10 engelli ailesi ile de yüz yüze görüşme yapılmıştır. Verilerin toplanması sırasında 3 adet özel rehabilitasyon merkezi çalışanları aracılığıyla velilere anket formları ulaştırılmış ve dönüşü sağlanan 125 anket formu değerlendirilmeye alınmıştır. Anket formu toplamda 6 adet sorudan oluşmaktadır. Anket formunda, katılımcıların çocuklarının engel durumlarının ne olduğuna ilişkin 1 soru, çocuklarına yönelik fiziksel aktiviteler hakkında 4 soru ; (1) Fiziksel aktiviteler için yeterli imkan bulabiliyor musunuz? (2) Fiziksel aktivitelerin faydaları hakkında bilgi sahibi misiniz? (3) Çocuğunuzun fiziksel aktivitelere katılmasını destekler misiniz? (4) Çocuğunuzun fiziksel aktivitelere katılabiliyor mu? şeklinde toplam 4 adet likert tipi sorudan ve "Çocuğunuza yönelik fiziksel aktiviteler hakkında görüş, beklenti, kaygı ve önerileriniz nelerdir?" şeklinde sorulmuş olan 1 adet açık uçlu sorudan meydana gelmektedir. Anket formu oluşturulurken soruların anlaşılabilirliğini sağlamak adına 'fiziksel aktivite' teriminin yanında 'spor'

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

terimi de kullanılmıştır. Anket formunun yanısıra 125 engelli ailesi arasından yüz yüze görüşmelere gönüllü olarak katılmak isteyen 10 engelli ailesi ile rehabilitasyon merkezlerinde görüşmeler sağlanmıştır. Yüz yüze yapılan görüşmeler öncesinde ailelere araştırmanın amacı ve fiziksel aktiviteler hakkında bilgiler verilmiş olup, onayı alınmış olan 10 aile ile yapılan görüşme sırasında ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Araştırmada anket formu ile elde edilen verilerin frekans analizi SPSS paket programı yardımıyla yapılmıştır. Ayrıca yüz yüze gerçekleştirilen görüşmeler sonucu elde edilen ses kayıtları çözümlenerek yazıya dökülmüştür. Bu verilerin analizinde ise içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırma grubundan elde edilen bulgular tablolaştırılarak aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların çocuklarının engel durumları

<i>Çocuğunuzun engel durumu nedir?</i>	Frekans	Yüzde
Bedensel Engelli	60	48,0
Zihinsel Engelli	65	52,0
Toplam	125	100,0

Tablo 1'e göre katılımcıların çocuklarının %48'i Bedensel Engelli,%52'si zihinsel engellidir.

Tablo 2. Araştırma grubunun engelli çocuklarına yönelik fiziksel aktivitelere katılımları için imkan bulma durumları

<i>Fiziksel aktiviteler için yeterli imkan bulabiliyor musunuz?</i>	Frekans	Yüzde %
Evet	39	31,2
Hayır	86	68,8
Toplam	125	100,0

Tablo 2'ye göre katılımcıların % 68,8'i fiziksel aktiviteler için yeterli imkan bulamadığını belirtmiştir.

Tablo 3. Araştırma grubunun engelli çocuklarına yönelik fiziksel fiziksel aktiviteler hakkında bilgi sahibi olma durumları

<i>Fiziksel aktivitelerin faydaları hakkında bilgi sahibi misiniz?</i>	Frekans	Yüzde %
Hiç bilgim yok	13	10,4
Az bilgim var	76	60,8
Oldukça fazla bilgim var	36	28,8
Toplam	125	100,0

Tablo 3'e göre katılımcıların %60,8'i fiziksel aktivitelerin faydaları hakkında az bilgiye sahip olduğunu belirtmiştir.

Tablo 4. Araştırma grubunun engelli çocuklarının uygun fiziksel aktivitelere katılmalarını destekleme durumu

<i>Çocuğunuzun fiziksel aktivitelere katılmasını destekler misiniz?</i>	Frekans	Yüzde %
Evet	114	91,2
Hayır	11	8,8
Toplam	125	100,0

Tablo 4'e göre katılımcıların %91,2'si çocuğunun fiziksel aktivitelere katılmasını desteklediğini ifade etmiştir.

Tablo 5. Araştırma grubunun engelli çocuklarının fiziksel aktiviteler katılım durumu

<i>Çocuğunuz fiziksel aktivitelere yeterli oranda katılabiliyor mu?</i>	Frekans	Yüzde %
Hayır	81	64,8
Evet	44	35,2
Toplam	125	100,0

Tablo 5'e göre katılımcıların %35,2 'si çocuğunun fiziksel aktivitelere katılabildiğini belirtmiştir.

Tablo 6. Araştırma grubunun çocuklarına yönelik fiziksel aktiviteler hakkındaki görüşleri

<i>Çocuğunuza yönelik fiziksel aktivitelerin çocuğunuzun fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimlerine anlamlı bir katkı sağladığı görüşünde misiniz?</i>	Frekans	%
Evet	110	88
Hayır	6	4,8
Kısmen	9	7,2

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo 6'ya göre araştırmaya katılan engelli ailelerinin %88'i çocuklarına yönelik fiziksel aktivitelerin, çocuklarının fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimlerine anlamlı bir katkı sağladığı görüşünde olduğunu ifade etmiştir.

Araştırmada yüz yüze görüşme sağlanan ailelerin çocuklarına yönelik fiziksel aktiviteler hakkındaki görüş ve beklentilerine ilişkin bulgular aşağıda verilmiştir. Ailelerin konu hakkındaki ifadeleri direkt olarak aktarılmış olup, katılımcıların isimleri A1 ile A10 arasında kodlanmıştır. Görüşlerin açıklama ve değerlendirilmesi araştırmacılar tarafından yapılmıştır.

Katılımcıların engelli çocuklarına yönelik fiziksel aktiviteler hakkında ifade ettikleri görüş, beklenti, kaygı ve önerileri

A1: "Aslında vicdan ve merhamet sahibi olmalarını isterim en başta eğer bunlar bir antrenörde mevcut ise yapılan sporun eğitimin daha fazla hakkının verileceğini düşünüyorum, evlatlarımıza, empati kurularak yaklaşırsanız ise daha daha faydalı olunacağı görüşümdedir, erken yaşta spora yönlendirmeleri, kurumların önceliği olmalı. Çocuğum büyüdüğünde, keşke demek, hem büyük kaygı ve endişe, açıkçası verilen vermeye çalıştığım eğitim sayısını az buluyorum. En büyük arzum, evet, her anne gibi ben de evladımın iyi yerlere gelmesini arzu ederim fakat durum itibarıyla, gelecekteki kendine doğru net ifade edebilen, kendi ihtiyaçlarını kendi giderebilen beyefendi, okumaya ilgisi eğitimi olan bir çocuk olmasını dileriz. En başta çocuklarımıza kaliteli eğitim zamanı dilerim onlara ticari göz ile bakmak yerine topluma kazandırma, spor konusunda onların da çalışıp çabalayınca neler yapabileceklerini, bu konuda desteklenmeleri gerektiğini düşünüyorum. Anne ve babalar eğitimciler için bu iş anne baba öğretmen olmak değil, bu meleklerin, eğitim hizmetleri bir gönül işi olması gerektiğini düşünüyorum. Onlar engel değil, lütuf olabilirler, sadece."

Değerlendirme: katılımcı engelli çocuklarla çalışan ve bu yönde güçlü duygusal hassasiyete sahip antrenörlerin daha başarılı olabileceğini düşündüğünü, engelli çocukları erken yaşta spora yönlendirmenin kurumların önceliği olması gerektiğini, engel durumun gelecekteki olası etkilerinin daha fazla eğitimle azaltılabileceğini, eğitimcilerin engelli çocukları öncelikle topluma kazandırmak amacına riayet etmelerini beklediğini, onların fırsatlar sunulduğunda bir şeyler başarabileceğine inanılması ve engellilerin toplum içerisinde sosyal kabul görüp desteklenmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca bu süreçte aile ve eğitimcilerin işbirliği içerisinde olması gerektiğini belirtmiştir.

A2: "Sporun bedensel etkisinin yanında zeka gelişimi içinde oldukça yararlı bir etkinlik olduğunu biliyoruz ama neyin neye katkısı olduğu hakkında biraz daha fazla bilgilendirme ihtiyacı bekleyebiliriz. Beklentimiz, çocuklarımızın gelişimine, zihnine sosyalliğine faydalı olması. Çocuğumun büyüdükçe sorunları da artıyor bu bizi endişelendiriyor. Özel eğitimde yeterince spor olanakları yok, yüzmek, çok iyi olur ama. Spor yaparken bir kaygım, veyahut endişem, görevlilerin nasıl ne şartlarda ilgilendiklerini görmek isterim."

Değerlendirme: katılımcı, sporun bedensel ve zihinsel gelişim açısından oldukça yararlı olduğunu ancak daha fazla bilinçlenmek için bilgilendirme ihtiyacı duyduklarını, fiziksel aktivitelerin çocuklarının fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişimine faydalı olmasını beklediklerini, çocuklarının yaşları ilerledikçe sorunlarının artmasından endişe ettiklerini, özel eğitimde yeterince spor olanakları olmadığını, Fiziksel aktivite uygulamalarının açık, şeffaf, izlenebilir ve değerlendirilebilir olması gerekliliğini ifade etmiştir.

A3: "Spordan beklentim çocuğumun daha sağlıklı bir vücuda sahip olması bu yüzden sağlığı açısından daha rahat hareket edebilmesi için sporun gerekli olduğunu düşünüyorum. Çocuğumun hayatın zorluklarına karşı daha dirençli olmasını istiyorum. Kendini idare edebilecek hale gelmesiyle, kimseye muhtaç olmamasını istiyorum. Ben ölürsem çocuğum bensiz ne yapar endişesine sahibim. Gelecekte tek başına bir şeyler başaracak mı hayatını tek başına sürdürebilecek mi? Bu işlerin sağduyulu, güvenilir insanların elinde olmasını istiyorum. Çocuğumu görmüyorum yapıyorlar mı ders yapmıyorlar mı endişesi var. Ders saatleri boş geçmemeli. Eğitimcilerle güvenip, çocuğumu, içim daha rahat bir şekilde emanet edebilmem gerekir."

Değerlendirme: katılımcı, fiziksel aktivitelerle birlikte çocuğunun daha sağlıklı bir vücuda sahip olmasını ve ilerleyen yıllarda yaşam becerileri kazanabilmesini beklediğini, kendisi olmadan çocuğunun

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

hayatına nasıl devam edeceği konusunda kaygı duyduğunu ve eğitim sürecinde güven ve sağduyunun önemli olduğunu ifade etmiştir.

A4: “Fiziksel aktivitelerin Psikolojik ve fiziksel rahatlama, moral kazanma ve bir hobiye dönüşmesi beklentimdir. Herhangi bir yaralanma durumunda ve çocuğumun kaybolmasından endişe ediyorum. Tedbir alınmasını öneriyorum.” Gerek okulda gerekse şehirde, bedensel ya da zihinsel engelli çocuklara yapılan yatırımların sporda da destek çıkmasını istiyoruz.

Değerlendirme: katılımcı, fiziksel aktivitelerin çocuğuna fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan faydalar sağlanmasını beklediğini, olası yaralanma durumundan da endişe duyduğunu ifade etmiştir. Yaralanmaları ve çocuğunun kaybolmasını önleyecek tedbirlerin alınması önerisinde bulunmuştur. Ayrıca, engelli bireyleri toplum içerisinde destekleyen özel ve devlet destekli yatırım politikalarında, engelli bireylerin fiziksel aktivitelerden de faydalanmalarına imkan sağlayacak yönde çalışmaların yapılmasını istediklerini ifade etmiştir.

A5: “Daha aktif olurlarsa daha iyi olur, daha çok spor yapmalarını isterim. Fiziksel aktivitelerin, bedensel engelli olanlar için çok faydası olduğu için ders saatleri arttırılırsa daha iyi olur, her bir ders çocuklarımıza artılar katıyor. 2 saatlik ders yeterli değil, yeterince egzersiz yapamıyoruz. Evde de desteklemezsek gelişimleri yavaşlıyor. Olmayacağını biliyoruz ama yine de hatırlatalım çocuklara faydalı olacak aletlerde bilgili öğretmenler, yöneticiler olsun istiyoruz.”

Değerlendirme: katılımcı, fiziksel aktivitelerin çocuğuna çok faydalı olduğunu, mevcut egzersiz sürelerinin yeterli olmadığından daha fazla fiziksel aktiviteye katılmasını beklediğini, çocuğuna faydalı olabilecek aletlerin yanı sıra bilgili öğretmen ve yöneticilerin desteğiyle birlikte çocuğunun gelişim sağlayabileceğini düşündüğünü ifade etmiştir.

A6: “Daha fazla etkinlik sağlanmasını istiyorum, daha çok destek alabileceği spor aletlerinin kurulmasını istiyorum. Daha verimli düzenli çalışma istiyorum ve bu çocuklara ne kadar çok çalışsak o kadar iyi olur. Eğitimlerimiz çok iyi ama süre çok az yeterli olmuyor. 40 dakika çok zor algılayan çocuk olduğu için daha fazla zaman ayırabiliriz daha çok ilgili, eğitici, öğretici öğretmenler olmasını istiyorum.” Çocuklarımızın topluma kazandırmasını istiyorum. İnsanlardan tepki değil, destek bekleriz, evlatlarımızın, özgür ve özgüven de yaşamalarını istiyoruz.

Değerlendirme: katılımcı, çocuğunun gelişimini daha çok destekleyebilecek etkinlik ve spor aletleriyle birlikte daha ilgili eğitimcilerin olmasını beklediğini, çocuklarının topluma kazandırılmasını istediğini bu süreçte diğer insanlardan olumlu bir yaklaşım ve duyarlılık beklediğini ve engelli çocukların toplumsal kabul göreberek hayatlarına devam etmelerinin sağlanması gerektiğini ifade etmiştir.

A7: “Daha çok spor tesisleri olmalı ve ücretsiz servisler olmaları, yapılan spor hakkında, profesyonel antrenörler mutlaka olmalı. Spor sırasında çocuğumun yaşayabileceği olası kazalardan ve diğer engelli çocukların, çocuğuma zarar vermesinden korkuyorum hem fiziksel hem psikolojik etkilenebilir.

Değerlendirme: katılımcı, spor tesisleri sayısının çoğaltılmasını, ulaşımın ücretsiz sağlanmasını ve eğitimcilerin alanında uzman kişiler tarafından verilmesini beklediğini, fiziksel aktiviteler sırasında çocuğunun sakatlanmasından ve diğer çocukların çocuğuna zarar verebileceğinden endişe duyduğunu, bu gibi durumlar sonucunda çocuğunun fiziksel ve psikolojik yönden olumsuz etkilenebileceğini ifade etmiştir.

A8: “Çocuğumun spor yapmasını istiyorum. Rehabilitasyon merkezlerinde de böyle antrenörler olmasının, fiziksel güçlerini arttırmak, beyin gücünü de destekleyeceğini düşünüyorum. Spor adına her şey güzel ne yapılırsa bende katılmak isterim. “Velilere eğlence olsun, vakit geçirecek, zaman istiyoruz. Güzel bir gelecekle beraber her şeyin daha iyi olmasını istiyorum”

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Değerlendirme; katılımcı, çocuğunu spora katılması konusunda desteklediğini, fiziksel aktivite faaliyetlerinin çocukları fiziksel ve zihinsel yönden geliştireceğini, spor adına her şeyin güzel olduğunu ve çocukların eğitimi sırasında bekleyen velilerin boş vakitlerinin aktivitelere katılarak değerlendirmek istediklerini belirtmiştir. Ayrıca çocuğu için güzel bir gelecekle birlikte her şeyin daha iyi olmasını istediğini ifade etmiştir.

A9 “Çocuğumla birebir faaliyette bulunabilecek, birebir ilgilenecek birlikte spor yapabilecek, biri olmalı, özel öğrenciler ile anlaşmak zor olduğundan yardım etmekten vazgeçilmesi, öğrencilerin yetersiz görülmesi. Kurum ve kuruluşlardaki hocaların sık olarak değişmesinden kaynaklanan endişelerim var. Çocuğumu olumsuz etkiliyor, zor oluyor. Kurumdaki hocaların birkaç aktiviteyi en fazla iki hafta sürdürmesinin kafiye olduğunu düşünüyorum. Çocukları etkileyecek, oyuncakların oyun alanlarının çoğaltılmasını öneriyorum.”

Değerlendirme; katılımcı, çocuğuyla birebir ilgilenecek bir eğitimcinin olmasını beklediğini, özel öğrencilerle anlaşmak zor olduğunu bu yüzden eğitimcilerin öğrencileri yetersiz görebileceğinden vazgeçmesinden endişe ettiğini, sürekli hoca değişmesinden endişe ettiğini, Spor aktivitelerinin fazla olması ve spor malzemelerinin eksiklerinin giderilmesi gerektiğini ifade etmiştir. A10: “Öncelikle kız çocuğum olduğu için spor yaptıran kişinin sadece kadın hoca olmasını isterim.” Erkek hoca olmasından endişe ediyorum çok şükür hiç olmadı olmasında. Benim kızım daha çok küçük ama zamanı geldiğinde elimden gelen her desteği yapmaya çalışırım, yaşitlarına, fizik olarak yakalayamamasından endişe ediyorum. Onun için spor tesislerini ve bu gibi kurumlara faydalı buluyorum. Yaşı ilerledikçe Aşırı derecede kilo alıp ve o kilolar yüzünden çıkacak, hastalıklardan ve hareketsizlikten korkuyorum. Çocuğumun ileriki yaşta karşısına çıkacak sorunların önüne geçmek için fiziksel, desteğini güçlendirip hayata daha iyi hazırlanmasını istiyorum. Çocuğumun fiziksel aktivitelere katılmasını ve bu aktivitelerle gelişeceğini düşünüyorum. Çalışanların kadın olmasını istiyorum.

Değerlendirme; katılımcı, çocuğunun gelişiminde sporun faydalı olduğunu düşündüğünü ,çocuğunun yaşı ilerledikçe her türlü desteğini sağlayacağını, çocuğunun yaşitlarından fiziksel gelişim olarak geri kalmasından endişelendiğini, bu süreçte kendisine destek olacak spor tesislerini ve bu gibi kurumları faydalı bulduğunu, çocuğunun fiziksel aktivitelere katılmasıyla fiziksel ve sosyal yönden gelişeceğine inandığını, obezite vb. sağlıksız beslenme ve hareketsizlik sonucunda ortaya çıkacak rahatsızlıklardan endişelendiğini, ayrıca çocuğunun kız çocuğu olmasından dolayı ilgili eğitimcilerin ve çalışanların yalnızca kadın olmasını istediğini ifade etmiştir.

Araştırmaya katılan engelli ailelerinin çocuklarının fiziksel aktiviteler katılımları sırasında birtakım kaygıları olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bulgulara ilişkin ifadeler aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 7. Araştırma grubunun çocuklarının fiziksel aktivitelere katılımı sırasındaki kaygıları

Fiziksel aktivitelere katılım sırasında kaygı/endişe duyuyor musunuz? Eğer endişeleriniz var ise bunlar nelerdir? Bahseder misiniz?	Frekans (f)	%	
Evet	75	60	
Hayır	50	40	
Bedensel engelli çocuğa sahip olan	Evet	26	43,33
	Hayır	34	56,66
Zihinsel engelli çocuğa sahip olan	Evet	49	75,38
	Hayır	16	24,61
1. Çocuğunun açık alanda yapılacak olan fiziksel aktivitelere katılımı sırasında kaybolmasından endişe ederim.	43	34,4	
2. Çocuğunun fiziksel aktivitelerde başarısız olması sonucu eğitim verilmesinden vazgeçilmesinden endişe ederim.	36	28,8	
3. Kız çocuğum olduğu için erkek eğitimcilerle çalışmasından çekinirim/istemem.	10	8	
4. Çocuğumun yaşı ilerledikçe aşırı derecede kilo almasından korkarım.	59	47,2	
5. Çocuğumun başkalarına zarar vermesinden korkarım.	26	20,8	
6. Diğer çocukların çocuğuma zarar vermesinden korkarım.	38	30,4	
7. Eğitimcilerin yada personelin çocuğuma zarar verebileceğinden endişe ederim.	3	2,4	

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo 7'ye göre araştırmaya katılan engelli çocuğa sahip ailelerin %60'ı çocuklarının fiziksel aktivitelere katılımı sırasında birtakım kaygıları olduğunu, %40' ı ise kaygıları olmadığını ifade etmiştir. Engel durumuna göre bakıldığında; araştırma grubunun %48'ini oluşturan bedensel engelli çocuğa sahip ailelerin %43,33'ü fiziksel aktivitelere sırasında kaygıları olduğunu, %56,66'sı ise kaygısı olmadığını ifade etmiştir. Araştırma grubunun %52'lik kısmını oluşturan zihinsel engelli çocuğa sahip olan ailelerin ise %75,38' çocuğunun fiziksel aktivitelere katılımı sırasında birtakım endişelere sahip olduğunu, %24,61' i ise kaygısı olmadığını belirtmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇLAR

Araştırma sonuçlarına göre; araştırmaya katılan engelli ailelerin %91,2'si çocuğunun fiziksel aktivitelere katılımını desteklediğini ifade etmiştir. Bu bulgu ailelerin fiziksel aktivitelere katılımı desteklediğini göstermektedir. Araştırmada ailelerin % 68,8'i fiziksel aktivitelere için yeterli imkan bulamadığını, %35,2 'si ise çocuğunun fiziksel aktivitelere katılabildiğini belirtmiştir. Bu bulgular engelli bireylerin uygun fiziksel aktivitelere katılımını sağlayacak imkanların sağlanması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Yine ailelerin %60,8'i fiziksel aktivitelere faydaları hakkında az bilgiye sahip olduğunu belirtmiştir. Bu bulgu da engelli bireylerin fiziksel aktivitelere hakkında bilinçlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Araştırma sonucunda, araştırmaya katılan engelli ailelerinin çocuklarının fiziksel aktivitelere katılımı sırasında birtakım kaygıları olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan engelli ailelerinin %34,4'ü çocuğunun açık alanda yapılacak olan fiziksel aktivitelere katılımı sırasında kaybolmasından endişe ettiğini ifade etmiştir. Bu durumun engelli çocukların kontrol dışı davranışlarda bulunmalarından ve oryantasyon bozukluğu yaşayabilmelerinden kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Araştırma katılan engelli ailelerinin %28,8'i çocuğunun fiziksel aktivitelere başarısız olması sonucu eğitim verilmesinden vazgeçilmesinden endişe ettiğini ifade etmiştir. Bu durumun engelli bireylerin eğitiminin zorlu bir süreç olarak kabul edilmesinden kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Araştırmaya katılan engelli ailelerinin %8'i kız çocuğu olduğu için erkek eğitimcilerle çalışmaktan çekindiğini yada istemediğini ifade etmiştir. Bu durumun sosyal medyada yer alan engelli kız çocuklarına yönelik istismar haberlerinden kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Araştırmaya katılan engelli ailelerinin %47,2'si çocuğunun yaşı ilerledikçe aşırı derecede kilo almasından endişe ettiğini ifade etmiştir. Bu durumun engelli çocukların hareketsizlik ve obezite gibi hastalıklardan endişe duyulmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Araştırmaya katılan engelli ailelerinin %20,8 'i çocuğunun fiziksel aktivitelere sırasında başkalarına zarar vermesinden korktuğunu, %30,4'ü fiziksel aktivitelere sırasında diğer çocukların çocuğuna zarar vermesinden korktuğunu, %2,4 'ü ise fiziksel aktivitelere sırasında eğitimcilerin yada personelin çocuğuna zarar vermesinden korktuğunu ifade etmiştir. Bu durumların büyük oranda zihinsel engelli bireylerin kontrol dışı hareketlerde bulunabilmelerinden kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Eğitimcilerin yada personelin çocuğuna zarar vermesinden korkulmasının ise medyada bu yönde yer alan haberlerden kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan engelli ailelerinin %88 i Çocuğuna yönelik fiziksel aktivitelere çocuğunun fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimine anlamlı bir katkı sağladığı görüşünde olduğunu ifade etmiştir. Bu durum, engelli çocuklarını en iyi anlayan ve onlarla en çok vakit geçiren, gelişimlerini en iyi gözlemleyen ve farkedilen ailelerinin, fiziksel aktivitelere çocuklarının fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan gelişimlerine anlamlı katkı sağlaması durumunu destekleyici niteliktedir. Bu tespit fiziksel aktivitelere engelli bireyler üzerindeki gözle görülür etkilerini yansıtması açısından önemlidir.

Sonuç olarak engelli ailelerinin çocukları için; fiziksel aktivite çalışmalarının fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimlerine anlamlı bir katkı sağladığını ifade ettikleri ve Fiziksel aktivitelere beklentilerle birlikte birtakım kaygılara sahip oldukları ortaya çıkmıştır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

KAYNAKÇA

- 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun, Kabul Tarihi: 1/7/2005, Yayımlandığı R.Gazete: Tarih:7/7/2005, Sayı: 25868, Tertip :5, Cilt:44
- Ağgön, E., Ağırbaş, Ö., Yazıcı, M., & Uçan, İ., (2014). The Effect of 12 Week Table Tennis Training Programme on Flexibility and Reaction Time, Journal of Physical Education and Sport Sciences, 16 (4), 19-27
- Akdenk M, Ağaoglu S.A., İmamoğlu O. (1997). Türkiye’de Engelliler İçin Uygulamalı Spor Eğitimi Modeli, Antalya Uluslararası Engellilerde Spor Eğitim Sempozyumu, (179-191), Antalya.
- Arendt, H. (1968). The Origins of Totalitarianism, New York
- Barnes C. & Mercer G. (1996). Exploring the Divide: Illness and Disability, Disability Press, Leeds
- Burns, J. (2009).Mental Health and Inequality: A Human Rights Approach To Inequality, 9 Discrimination And Mental Disability, Health and Human Rights, Vol. 11, No. 2,
- Dunn, J. M., & Fait, H., (1997). Special Physical Education: Adapted, individualized, developmental Seventh Edition, Iowa Dubuque Brown & Benchmark, 22.
- Eichstadt, C. B., & Lavay, B.W., (1995). Physical Activity for Individuals with Mental Retardation Campaign, Illinois, 47
- Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme. (2009). Erişim Adresi: http://www.ttb.org.tr/mevzuat/index.php?option=com_content&view=article&id=686:engeller-haklarına-k-slee&Itemid=36 Erişim Tarihi: 01.03.2019
- Engelsiz Şehir Planlanılması Bilgilendirme Raporu (2010). Dünya Engelliler Vakfı, İstanbul
- Erişim Adresi : <http://Www.Mevzuat.Gov.Tr/Mevzuatmetin/1.5.5378.Pdf> Erişim Tarihi : 01.03.2019
- Kınalı G. (2003) Zihin Engellilerde Beden-Resim-Müzik Eğitimi, Farklı Gelişen Çocuklar, (Ed: Kulaksızoğlu A.), Epsilon Yayınları, İstanbul.
- Türkiye Halk Sağlığı Kurumu. (2019). Erişim Adresi: <https://www.saglik.gov.tr/TR,11062/turkiye-halk-sagligi-kurumu.html> Erişim Tarihi: 05.03.2019
- Türkiye Sağlıklı Beslenme ve Hareketli Hayat Programı. (2018) Erişim Adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/09/20100929-5.htm> Erişim Tarihi: 05.03.2019
- Uçan, İ., (2018). 6 Haftalık Aerobik Egzersizin Sedarter Bireylerin Vücut Kompozisyonu Üzerine Etkileri, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, Cilt: 2 Sayı:2, 1-8

TAEKWONDO SPORCULARINDA VÜCUT ALGISI İLE BENLİK SAYGISI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Tamer KARADEMİR

Doç. Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Kahramanmaraş/Türkiye

Cengizhan PAKYARDIM

Öğrenci, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Kahramanmaraş/Türkiye

Mert KARADEMİR

Öğrenci, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Kahramanmaraş/Türkiye

ÖZET

Çalışmanın amacı müsabık taekwondo sporcularının benlik saygıları ile vücut algıları arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin cinsiyet değişkenine göre nasıl şekillendiğini incelemektir. Araştırmada çalışma deseni olarak tarama (survey) metodu kullanılmıştır. Araştırmanın örneklem grubunu 2019 yılı Büyükler Türkiye Taekwondo şampiyonasına katılan sporcular arasından araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen 77 erkek ve 44 bayan olmak üzere toplam 121 sporcu oluşturmaktadır. Bu çalışmadaki veriler Rosenberg (1965) tarafından geliştirilmiş, Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği'nin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Çuhadaroğlu (1986) tarafından yapılmış olan, 63 maddeden oluşan ölçeğin 12 alt ölçeğinden, benlik saygısını ölçen birinci alt ölçek ve Secord ve Jourard (1953) tarafından geliştirilmiş, Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Hovardaoğlu (1993) tarafından yapılmış olan Vücut Algısı Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre taekwondocuların benlik saygıları ile vücut memnuniyeti puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönde doğrusal ve düşük düzeyde ($r = .271$; $p < 0.05$) bir korelasyon olduğu ve cinsiyet değişkenine göre anlamlı fark olmadığı tespit edilmiştir. Sporcuların vücut benlik algıları ile benlik saygıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Buna göre araştırma grubunu oluşturan müsabık taekwondocuların vücut benlik algılarının artmasının pozitif yönde benlik saygılarını geliştirdiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Spor, Taekwondo, Benlik Saygısı, Vücut Algısı

GİRİŞ

Spor kişinin fiziksel ve psikolojik sağlığının gelişimi açısından oldukça önemli bir etkinlik alanıdır. Çeşitli spor etkinliklerinin, vücutta meydana gelen negatif enerjiyi uzaklaştırarak aşırı stresi azalttığı ve bu sayede yaşamdan keyif almayı sağlayan hoşlanma, haz alma gibi duyguları geliştirdiği belirtilmiştir (Crews ve Landers, 1987).

Taekwondo, beden ve aklın bir bütün olarak hareket ettiği, kuvvet, sürat, hız, çabukluk ve dayanıklılık gibi becerileri üst düzeyde geliştiren bir Uzakdoğu savunma sanatıdır. Yüksek disiplin temelleri üzerine kurulmuş olan bu sporda fiziksel olgunluğun yanı sıra zihinsel, ruhsal, ahlaki gelişim ve kişilik gelişimi de oldukça önemlidir.

Benlik kavramı birçok farklı biçimde tanımlanmaktadır. Rosenberg, (1965) benliği bireyin kendisine ilişkin duygu ve düşüncelerinin tamamı olarak açıklamaktadır.

En yalın anlamıyla benlik saygısı bireyin kendine vermiş olduğu değeri, vücut algısı ise bireyin kendi bedenini değerlendirmesi sonucu duyumsanan memnuniyeti yada memnuniyetsizliği ifade etmektedir. Ergenlik döneminde arkadaş çevresinden alınan mesajlar, bireyin beden imajını değerlendirmesinde çok önemli bir yere sahiptir. Yapılan araştırmalar ergenlik döneminde arkadaş çevresinin kişilik gelişimi üzerindeki etkilerinin, diğer bütün çevresel etkilere oranla daha güçlü olduğunu ortaya koymaktadır (Koç, 2004).

Bireyin kendini olduğu gibi yada olduğundan farklı değerlendirmesi benlik saygısını farklı şekillerde

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

etkileyebilmektedir. Ayrıca bireyin kendi bedenini algılaması objektiften çok subjektiftir. Bazı durumlarda kişinin algısı diğer bireylerin bakışlarıyla uyumlu olmayabilir.

Benlik saygısı, kişinin kendisini değerlendirdiğinde kendisinden memnun olup olmaması sonucu oluşan öznel bir olgudur. Kişilik özellikleri gelişmiş ve kendi duygularını kontrol edebilen insanlar aynı zamanda başkalarının duygularını da analiz edebilen, yenilikçi, farkındalığı yüksek, empati kurabilen, benlik saygısı ve duygusal zeka düzeyi gelişmiş insanlardır (Karademir ve ark. 2010).

Benlik saygısının oluşumunda birçok faktörün etkili olduğuna dikkat çekilmiştir. (Yiğit, 2010). Sportif etkinliklerin bireylerde özgüven, özsaygı ve beden memnuniyetini geliştirdiği bilinmektedir. Yapılan araştırmalarda sportif etkinlikler ile beden imgesi arasında pozitif ilişkilerin olduğu bu durumun, bireyin kendisini iyi görmesinde ve benlik saygısını korumasında önemli etken olduğu belirtilmiştir (Albinson, 1974).

Bu bağlamda, benlik saygısı ile ilişkili olan değişkenlerin bilinmesi, antrenörlere, eğitimcilere ve ailelere yüksek düzeyde benlik saygısına sahip çocuklar ve özgüveni yüksek sporcular yetiştirilmesinde anlamında önemli bir nokta olacaktır. Bu araştırmada da Taekwondo sporcularının benlik saygıları ile vücut algıları arasındaki ilişkinin nasıl şekillendiğini ortaya koymak amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Bu araştırmada çalışma deseni olarak, bireylerin karakteristikleri, geçmiş yaşantıları veya güncel davranışları hakkında bilgi edinmeyi ve betimlemeyi hedefleyen tarama (survey) metodu kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu; 2019 yılında Türkiye Taekwondo Federasyonu tarafından organize edilen Büyükler Türkiye Taekwondo şampiyonasına katılan sporcular arasından araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen 77 erkek ve 44 bayan olmak üzere toplam 121 Taekwondo sporcusu oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Rosenberg (1965) tarafından geliştirilen, Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Çuhadaroğlu (1986) tarafından yapılmış olan 63 madde ve 12 alt boyuttan meydana gelen Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeğinin (Rosenberg's Self Esteem Scale) benlik saygısı boyutunu ölçen ve 10 maddeden oluşan birinci alt ölçeği ile Secord ve Jourard (1953) tarafından geliştirilen, Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Hovardaoğlu (1993) tarafından yapılmış olan, kişilerin bedenlerindeki çeşitli kısımlardan ve çeşitli beden işlevlerinden ne kadar memnun olduklarını ölçmeyi amaçlayan Vücut Algısı Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada ölçeklerin güvenilirliklerine ait yapılan analizinde benlik saygısı CronbachAlpha katsayısı 0.70 ve vücut algısı Cronbach Alpha katsayısı 0.94 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin analiz edilmesinde SPSS paket programı kullanılmıştır. Veriler analiz edilmeden önce normallik sınaması yapılmış ve dağılım normal olmadığı için non-parametrik testlerden faydalanılmıştır. Bunun için ikili karşılaştırmalar için Mann Whitney U testi ile Benlik saygısı ve Vücut Algısı ölçeklerinden alınan puanların ilişki-korelasyon düzeyi ise Spearman sıra korelasyon [Spearman rank correlation] testi ile analiz edilerek yorumlanmıştır. İstatistiksel anlamlılık derecesi Alpha (α) yanılma düzeyi $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Araştırma grubundan elde edilen veriler tablolaştırılarak aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırma grubunun cinsiyet değişkenine göre analiz sonuçları

Cinsiyet		N	Mean	SD	Z	p
Benlik Saygısı	Erkek	77	1,01	,42	-1,021	,324
	Bayan	44	1,04	,48		
Vücut Algısı	Erkek	77	153,28	22,13	1,246	,287
	Bayan	44	152,13	23,41		

Tablo 1'e göre araştırma grubunun cinsiyet değişkenine göre benlik saygısı ($Z=-1,021$; $P>0,05$) ve vücut algısı ($Z=1,246$; $P>0,05$) düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 2. Araştırma Grubunun Benlik Saygısı ve Vücut Algısı Düzeyleri Arasındaki Korelasyon Analiz Sonuçları

Ölçekler		Benlik Saygısı	Vücut Algısı
Benlik saygısı	r	1	
	p		
	N	121	
Vücut Algısı	r	,271(*)	1
	p	,012	
	N	121	121

* $p<0,05$

Tablo 2'ye göre araştırma grubundan elde edilen benlik saygısı puan ortalamaları ile vücut algısı puan ortalamaları arasında pozitif yönde doğrusal ve düşük derecede bir ilişki olduğu ($r= ,271$; $p<0,05$) ve bu ilişkinin de istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmada müsabık taekwondo sporcularının benlik saygıları ile vücut algıları arasında ilişki düzeyinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla da araştırma grubundan elde edilen veriler doğrultusunda bulgular değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre araştırma grubunun benlik saygıları ile vücut benlik algıları arasında düşük düzeyde pozitif ve doğrusal yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir (Tablo 2). Araştırmada cinsiyet değişkenine göre ise benlik saygısı ve vücut algısı düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı tespit edilmiştir (Tablo 1). Literatürde konu ile ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında; vücut algısı ile benlik saygısı arasında doğrudan bir ilişkinin varlığı ortaya koyulmaktadır (Henriques ve Calhoun, 1999). Yüksek benlik saygısı, bireyin kendini daha olumlu algılamasına katkı sağlamaktadır (Çeçen, 2008). Bu duruma ek olarak kendini fiziksel açıdan olumlu değerlendiren bireylerin, benlik saygılarını pozitif yönde geliştirebilecekleri düşünülmektedir (Baştuğ, 2008).

Araştırma sonucunda sporcuların cinsiyet değişkenine göre benlik saygısı düzeylerinde fark olmayıp erkek ve bayan sporcuların benzer özellikler taşıdığı görülmüştür. Literatürde araştırmanın bulgularını destekler nitelikte, cinsiyet değişkenine göre benlik saygısı düzeylerinde anlamlı bir farklılık olmadığını belirten çalışmalar mevcuttur (Işıklar, 2012). Araştırmada taekwondocuların cinsiyete göre vücut algısı düzeylerinin de benzer özellikler gösterdiği görülmüştür. Vücut algısının erkekler lehine anlamlı bir şekilde farklılaşmasının tespit edildiği de görülmektedir (Hacıoğlu 2017; Örsel ve ark. 2004).

Düzenli spor yapan bireylerin ideal bir vücut kitle indeksine sahip olduğu yaygın olarak görülmekle birlikte, fiziksel aktivitelere katılan bireylerin katılmayanlara kıyasla vücutlarından daha memnun olduklarını belirten araştırma sonuçları mevcuttur (Çok, 1990). Bu duruma karşın, obeziteli bireylerin beden memnuniyeti normal kilodaki bireylerden daha düşüktür (Okumuşoğlu, 2017).

Sportif etkinliklere katılım ile kaygı, stres ve depresyon düzeyi arasında ters orantılı; benlik saygısı ve vücut algısı ile doğru orantılı bir ilişki olduğu ifade edilmektedir (Berger ve Owen, 1983).

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Sporun bilinen bu olumlu etkilerinin kimi zaman psikolojik hastalıkların tedavisinin bir parçası durumuna gelmesini sağladığı (Fox, 1999; Krechtle, 2004), fiziksel etkinliklerin çocuk ve ergenlerde benlik saygısı ve davranış sorunlarının çözümünde olumlu etkisinin olduğu ifade edilmiştir (Ekeland ve ark., 2005). Mevcut araştırma kapsamında da Taekwondo sporcularının benlik saygısı ile vücut algıları arasındaki pozitif yöndeki ilişkinin varlığı bu bilgilerle paralellik göstermektedir.

Taekwondo sporunda sporcu vücudunun tamamını bir savunma aracı olarak kullanmaktadır. Dolayısıyla vücut algısı bir bütün olarak gelişmekte ve şekillenmektedir. Taekwondo sporcularının kullanmış olduğu etkili ve birçok açıdan yüksek performansa işaret eden tekniklerin, fiziksel gelişim ile birlikte bütünleşmiş bir vücut algısı ve özgüveni yüksek bir benlik tasarımının yansımaları olarak ortaya çıkmış olabileceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak araştırmaya katılan taekwondo sporcularının benlik saygısı düzeyleri ile vücut algı düzeyleri arasında düşük düzeyde ve pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu, vücut algılarının benlik saygılarına istatistiksel olarak anlamlı etki ettiği sonucuna varılmıştır.

Vücut algısının sağlıklı gelişimi için erken yaşlarda aileler ve eğitim kurumlarınca spor kültürünün kazandırılması ile çocuk ve gençlerin benlik saygıları yüksek öz güvenli insanlar olarak topluma kazandırılması mümkün olabilecektir.

KAYNAKLAR

- Albinson, J.G. (1974). Life Style of Physical Active and Physically İnactive College Males.
- Baştuğ, G. (2008). Bayan Sporcuların Bedenlerini Algılama Düzeyleri ve Cinsiyet Rollerini Üzerine Bir Araştırma, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi Ve Spor Öğretmenliği Anabilim Dalı, Ankara.
- Berger, B.G, ve Owen, D.R. (1983). Moodalteration with swimming-summersreally do “feelbetter”. Psychosom Med; 45:425-433.
- Crews, D.J. Ve Landers, D.M. (1987). A Meta-Analytic Review of Aerobic Fitness and Reactivity to Psychosocial Stressors. Medicine and Science in Sports and Exercise, 19, 114-120.
- Çeçen, R.A. (2008). Üniversite Öğrencilerinde Yaşam Doyumunu Yordamada Bireysel Bütünlük (Tutarlılık) Duygusu, Aile Bütünlük Duygusu ve Benlik Saygısı. Eğitimde Kuram ve Uygulama, 4(1): 19-3.
- Çok, F. (1990). Body Image Satisfaction in Turkish Adolescents. Adolescence. 25: 409- 414.
- Çuhadaroğlu, F. (1986). Adölesanlarda Benlik Saygısı, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ekeland, E., Heian, F., &Hagen, K.B. (2005). Can exercise improves elf esteem in children and young people? A systematic review of randomised controlled trials. Br J Sports Med;39:792-798.
- Fox, K.R. (1999). The influence of physical activity on mental well-being. Public Health Nutr; 2(3A): 411-418
- Hacıoğlu, M. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Beden İmgesi Hoşnutluğu ve İletişim Becerilerinin İncelenmesi. Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi. 2(2):1-16.
- Henriques, G.R., ve Calhoun, L.G. (1999) Genderandethnic differences in the relation ship between body esteemand self-esteem. J Psychol, Jul; 133:357-68.
- Hovardoğlu, S. (1993). Vücut algısı ölçeği. Psikiyatri, Psikoloji, Psikofarmakoloji Dergisi, 1, 26.International of Sports Psychology, 5, 93-101.
- Işıklar, A. (2012). Ergenlerde Yaşam Kalitesi ve Benlik Saygısı Düzeyinin Cinsiyet Ve Obezite Değişkenleri Açısından İncelenmesi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science Cilt: 22, Sayı: 2, Sayfa: 84-92
- Karademir, T., Döşyılmaz, E., Çoban, B., Kafkas, ME. (2010). Beden Eğitimi Ve Spor Bölümü Özel Yetenek Sınavına Katılan Öğrencilerde Benlik Saygısı Ve Duygusal Zeka. Kastamonu Eğitim Dergisi. 18(2), 653-674.
- Koç, M., (2004). “Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri.” Marmara Üniversitesi SBE Dergisi. Yıl 2 Sayı 17. ss.225-230.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

- Krechtle, B. (2004). Influence of physicalactivity on mentalwell-being and psychiatric disorders. Schweiz Rundsch MedPrax; 93:1403-1411.
- Okumuşoğlu, S.(2017). Diyet Yapan Kadınlarda Beden Algısı, Benlik Saygısı, Yaş Ve Vücut Kitle İndeksi İlişkisinin Araştırılması, Ulakbilge, Cilt 5, Sayı 13
- Örsel, S., Canpolat, B.I, Akdemir, A., Özbay, H. (2004). Diyet Yapan ve Yapmayan Ergenlerin Kendilik Algısı, Beden İmajı ve Beden Kitle İndeksi Açısından Karşılaştırılması. Türk Psikiyatri Dergisi. 15(1): 5-15.
- Rosenberg, M. (1965). “Society and the Adolescent Self-Image”. New Jersey: Princeton University Press.
- Yiğit, H. (2010). Ergenlerin Benlik Saygılarının Yaşam Doyumu ve Bazı Özlük Nitelikleri Açısından İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

TÜRK EDEBİYATINDA HAMZANÂME VE DOKUZUNCU CİLDİN ÖZETİ
HAMZANÂME IN TURKISH LITERATURE AND SUMMARY OF NINTH VOLUME

Gencay ZAVOTÇU

Prof. Dr. Kocaeli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Yavuz TATLI

İstanbul Arel Üniversitesi, Yeni Türk Dili, SBE, İstanbul-Türkiye

ÖZET

Halk anlatıları tarihin ilk çağlarından beri dünyanın farklı kavim ve topluluklarının hayatında önemli bir yere sahip olmuşlardır. Yazının icadından önce sözlü gelenekte ağızdan ağıza aktarılarak ilavelerle genişleyip yaygınlaşan bu anlatılar dünyanın birçok yerinde farklı kollara (varyantlar) ayrılmış, yazının icadından sonra kayda geçirilerek nesilden nesile aktarılmışlardır. Boyut bakımından genellikle uzun olan halk anlatıları eski çağlardan beri Türk kavminin ve sonraki çağlarda Anadolu halkının hayatında da önemli bir yer edinmişlerdir. Halk arasında kulaktan kulağa yayılan bu anlatılardan biri Hamza-nâme'dir. Hz. Hamza'nın kahramanlık hikâyelerini konu alan bu eser, IX. yüzyıldan itibaren yaygınlık kazanmaya başlamış ve XIV. yüzyılda ilk defa Türkçe Hamza-nâme metinleri Hamzavî tarafından yazıya geçirilmiştir. Hamzavî'nin yirmi dört cilt olarak yazdığı Hamza-nâme, kulaktan kulağa yayılırken ilavelerle genişlemiş, bu genişleme sonucu cilt sayısı artmıştır. Farklı kaynaklarda otuz, kırk, altmış ve yetmiş cilt olduğu rivâyet olunur. Evliyâ Çelebi Seyahat-nâme'de üç yüz altmış cilt olduğunu söyler. Yakın zamanda yazılan bir makalede ise eserin cilt sayısının yetmiş iki cilt olduğu beyan edilir. Yetmiş ikinci ciltteki bir cümleye istinaden beyan olunan bu görüş şu an için kabul görmektedir. Ciltlerinin önemli bir kısmı hakkında bilimsel araştırma eserleri hazırlanmıştır. Hz. Hamza'nın İslâmiyet uğruna yaptığı savaş ve mücadeleleri anlatan Hamza-nâme, yayıldığı bölgelerde farklı ilavelerle genişleyerek karmaşık bir yapıya bürünmüştür.

Anahtar Kelimeler: Anlatı, Hamza-nâme, Hamzavî, Hz. Hamza

ABSTRACT

Folk narratives have had an important place in the lives of different peoples and communities since the first stages of history. These narratives, which have been expanded and expanded with additions to be spread by word of mouth in the oral tradition before the invention of writing, have been divided into different branches in many parts of the world. After the invention of the book, they were made into books and passed on from generation to generation. Folk narratives, which are generally long in terms of size, have gained an important place in the life of the Turkish people since the ancient times and in the life of the Anatolian people in later ages. Hamza-nâme is one of these narratives spreading from ear to ear in public. This work about the heroic stories of Hz. Hamza started to gain popularity from the ninth century and in the fourteenth century, Turkish Hamza-nâme texts were first written by Hamzavî. Hamza-nâme, written by Hamzavî as twenty-four volumes, expanded with the additions from ear to ear and as a result of this enlargement, the number of volumes increased. In the different written sources as it were thirty, forty, sixty and seventy volumes is narrated. Evliyâ Çelebi says there are three hundred and sixty volumes in Seyahat-nâme. In a recent article, it is declared that the volume of the work is seventy-two volumes. This opinion, which was declared in a sentence of seventy-second volume, is currently accepted. Scientific research works have been prepared about a significant part of the volume. Hamza-nâme, describing the battles and struggles of Hamza for the sake of Islam, expanded with different additions and moved into a complex structure.

Keywords: Narrative, Hamzavî, Hamza-Nâme, Ninth volume

Halk anlatıları tarihin ilk çağlarından beri dünyanın farklı kavim ve topluluklarının hayatında önemli bir yere sahip olmuşlardır. Yazının icadından önce sözlü gelenekte ortaya çıkıp ağızdan ağıza yayılan ve ilavelerle genişleyip yaygınlaşan bu anlatılar dünyanın birçok yerinde farklı kollara (varyantlar) ayrılmış, yazının icadından sonra kayda geçirilerek nesilden nesile aktarılmışlardır. Boyut bakımından genellikle uzun olan halk anlatıları eski çağlardan beri Türk kavminin ve sonraki çağlarda Anadolu

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

halkının hayatında da önemli bir yer edinmişlerdir. Halk arasında kulaktan kulağa yayılan bu anlatılardan biri de Hamzanâme'dir.

Hız. Hamza'nın kahramanlık hikâyelerini konu alan bu eser, IX. yüzyıldan itibaren yaygınlık kazanmaya başlamış ve XIV. yüzyılda ilk defa Türkçe Hamza-nâme metinleri Hamzavî tarafından yazıya geçirilmiştir. Hamzavî'nin başlangıçta yirmi dört cilt olarak yazdığı Hamza-nâme, kulaktan kulağa yayılırken ilavelerle genişlemiş, bu genişleme sonucu cilt sayısı da artmıştır. Farklı kaynaklarda otuz, kırk, altmış ve yetmiş cilt olduğu rivâyet olunan Hamza-nâme'nin Evliyâ Çelebi de üç yüz altmış cilt olduğunu söylemiştir. Eserin cilt sayısının, yakın zamanda yazılan bir makalede ise yetmiş iki cilt olduğu beyan edilir. Yetmiş ikinci ciltteki bir kayda istinaden beyan olunan bu görüş şu an için kabul gören bir görüş olarak öne çıkmaktadır. Ciltlerinin önemli bir kısmı hakkında bilimsel araştırma eserleri hazırlanan Hamza-nâme¹, Hız. Hamza'nın İslâmiyet uğruna yaptığı savaş ve cihâdları anlatmakla birlikte yayıldığı bölgelerde farklı hikâyeye ve anlatılarla beslenerek karmaşık bir yapı kazanmıştır.

Hamza-nâme, Köroğlu, Satuk Buğra Han Destânı ve Cengiz-nâme gibi İslâmiyet öncesine ait bir destân olmayıp İslâmî dönem Türk destanlarından biridir. İslâm Peygamberi Hız. Muhammed (s.a.v.)'in amcası Hız. Hamza'nın savaşları ve kahramanlıkları etrafında teşekkül eden Hamza-nâme, Hamzavî'nin eseriyle 14. yüzyıldan itibaren Anadolu'da bilinip tanınmaya başlamış, halk tarafından sevilerek okunmuştur. İslâmî öğeler bakımından zengin bir içeriğe sahip olan Hamza-nâme'de İslâmî kültür öğelerinin yanı sıra Şehnâme etkileri; Hint, Çin, Mısır, Yemen, Bulgar, Türk gelenek ve görenekleri ile Türk toplum hayatı da Hamza-nâme'de işlenen konular arasında yerini alır: "*Türkler, İslâmiyeti kabul ettikten sonraki yıllarda bir taraftan eski örf ve adetlerine bağlı eserler verirken, diğer taraftan konularını tamamen İslam an'anelerinden alan, ekseriyeti dini eserler meydana getirmişlerdir. Battal Gazi Menkıbeleri, Hız. Ali Menkıbeleri, Hız. Hamza Menkıbeleri, Danişmend Gazi Menkıbeleri bunlar arasında sayılabilir*". (Sezen, 1991: 18)

Hamza-nâme'nin yazarı Hamzavî hakkında kaynaklarda yeterli bilgi mevcut değildir. Yaşadığı devre yakın zamanda yazılan 16. yüzyıl biyografik eserlerinde –Meşâ'rü's-şu'arâhâric- hayatı hakkında bilgi bulunmayışı Hamzavî'yi yeteri kadar tanımamızı engelleyen bir sebeptir. Ahmedî'yi tanıtırken kardeşi Hamzavî hakkında "*Germiyan'dan kopmuş Hamzavî ile iki birâderdür ve her biri zemânlarında sâhib-i fazl u hünerdür. Hamzavî Hamza kıssasın yigirmi dört cildüzre cem' idüp ol takrîb ile mahlasın Hamzavî idüp ba'dehu Kıssa-i İskender'i yigirmi dört cild tertîb itmîşdür. Ve bir karındaşı bu Ahmedî'dür.*" (Âşık Çelebi, 2010: 1/312) cümlelerini sarf eden Âşık Çelebi, onun Ahmedî'nin kardeşi olduğunu söyledikten sonra her iki kardeşin de erdemli ve becerikli (yetenekli) şahsiyetler olduklarını beyan eder. Doğum ve ölüm tarihleri hakkında bir bilgi vermeyen Çelebi, Hamzavî'nin Hız..Hamza ile Makedonya'lı Büyük İskender'in her birinin kıssasını yirmi dört ciltlik eserler bünyesinde yazıp kayda geçirdiğini belirtir. Hamzavî'nin mahlası ve eserleri ile ilgili olarak da Meşâ'rü's-şu'arâ'nın mukaddime kısmında şu bilgileri aktarır: "*Sultân Yıldırım Hân'uñ halef-i mesned-nişîni ve hâtem-i 'ahdiniñ fass-ı nigîni penâh-*

¹Hamzanâmeler üzerinde çalışma yapılmış tezler: 1.) Tarun, Serdar (2018) "Hamzanâme 33. Cilt (Metin- Sözlük- İndeks); 2) Soyol, Tuğçe (2018) "Hamzanâme'nin Birinci Cildi (inceleme- Metin), YL Tezi, Cumhuriyet Üni. SBE, Sivas; 3) Kaya, Abdullah (2018) "Hamzanâme 5. cilt II. Kısım, (İnceleme- Metin-Sözlük); 4) Deniz, Tuğba (2018) "Hamzanâme 14. cilt (Metin- İnceleme-Sözlük); 5) Hançer, Feral (2018) "Hamzanâme 11. cilt (İnceleme-Metin-Sözlük); 6) Çopursan, Vahide Ünver (2018) "Hamzanâme (27. cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük); 7) Kırmıt, Dursun (2017) "Hamzanâme 53. Cilt (Gramer-İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük-İndeks), YL Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üni. SBE; 8) Korkmaz, Abdulkadir (2017) "Hamzanâme 21. cilt (İnceleme-Metin-Sözlük); 9) Aydın, Mustafa (2017) "Hamzanâme 29. cilt (Metin- Sözlük-İndeks); 10) Tatlı, Yavuz (2017) "Hamzanâme 9. Cilt (İnceleme-Metin-Sözlük); 11) Bulut, Adem (2016) "Hamzanâme 12. Cilt (Gramer-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük-Kişi Adları/Yer Adları-İndeks); 12) Dinçaslan, Mehmet Fatih (2016) "Hamzanâme 46. Cilt, (Gramer İncelemesi- Transkripsiyonlu Metin-Sözlük-İndeks), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üni. SBE; 13) Faraşoğlu, Yılmaz (2016) "Hamzavî'nin Hamzanâmesi 26. Cilt (Giriş- İnceleme-Metin-Sözlük); 14) Datlı, Derya (2009), Hamzanâme (Metin-Sözlük-İndeks)", YL Tezi, İÜ SBE; 15) Kökyar, Derya (2009) "Hamzanâme'nin Otuzuncu cildi (İnceleme-Metin), YL Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi SBE; 16) Baysal, Sinem Ceyda (2008) "Hamzanâme 7. Cilt (Gramer Özellikleri, Metin, Sözlük, İndeks), YL Tezi, Fatih Üni. SBE, İstanbul; 16) Akın, Nurhayat Şimşek (2006) "Hamzanâme 8. Cilt, (Metin-İnceleme), YL Tezi, Çukurova Üni. SBE, Adana; 17) Yıkılmaz, Arzu (2005) "Hamzanâme, Metin-Dizin, (158b-250b), YL Tezi, Yıldız Teknik Üni., SBE, İstanbul; 18) Zengin, Yalçın (2005) "Hamzanâme -Metin- İnceleme.; 19) Çay, B. H. (2017). Hamzanâme 23. cilt- İnceleme- Metin- Sözlük- İndeks, YL Tezi, Dan.: Prof. Dr. Muhammet Yelten, İstanbul Arel Üniversitesi SBE.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

ı gebrân u müselmân Mîr Süleymân'dur. Egerçi 'amûd-ı neseb-i saltanatdanhâricdürammâ taht-ı bülend-pâyeyi saltanata 'aricdür. Gâyet-i meretebe âyyaş u mu'âşir idi. Ol sebebden şu 'arâ ile ülfet ü 'işrete mübâşir idi. (...) Gülşen-i 'ilm ü hüner rebî'-i eyyâm-ı devletinde lâyah'ü'l-ezhâr ve escân-ı eşcâr-ı her hünerver fâyhü'l-envâr idi. Hamza vü Ahmed nâm karındaşlar peydâ olup Hamzavî vü Ahmedî tahallus idinüp Ahmedî İskender-nâme'yi bahr-ı remel-i müseddesde nazm itmişdür. Ve Hamzavî İskender ü Hamza kıssaların nesr ile cem' idüp mahal mahal kendünüñ ebyâtın zamm itmişdür. Hamzavî'nüñ kitâblarından nazmı ma'lûmdur.”(Âşık Çelebi, 2010: 1/186)Âşık Çelebi yukarıda aktardığımız cümlelerde MîrSüleymân devrinde Hamzavî veAhmedîmahlasları ile adlarını duyurduklarını ifade eder. Akabinde de Ahmedî'nin İskender-nâme'yiremel bahrinde nazm ettiğini, Hamzavî'nin ise İskender veHz. Hamza kıssalarını mensur olarak yazıp aralarına kendi beyitlerini ilave ettiğini söyler. Hamzavî'nin şairliğinin de her iki metne ilave ettiği beyitlerinden anlaşıldığını söyler. Âşık Çelebi dışındaki 16. yüzyıl biyografi yazarlarının eserlerinde Hamzavî'yi şair olarak zikretmemeleri, eserlerini mensur olarak yazmasından kaynaklanmış olmalarıdır. Bu husus, hayatı boyunca şair meclislerinde bulunan, şairlerle sıkı dostluklar kuran ve kendi de divân sahibi şâir olan Âşık Çelebi ile 16. yüzyıl biyografi yazarları arasındaki dikkati çeken bir farktır demek yanlış olmaz

Hamzavî'yi, Anadolu'da Türk edebiyatının kuruluş aşamasında halkın anlayabileceği tarzda öğretici (didaktik) eserler veren sanatkarlar arasında zikreden Ord. Prof. Dr. M. Fuâd Köprülü, 16. yüzyıl biyografi yazarlarının onu şair olarak görmedikleri için eserlerinde yer vermedikleri beyanında bulunur. Köprülü'nün bu beyânı doğru olsa da Hamzavî'ninşairliğinin eserlerine ilave ettiği beyitlerden anlaşıldığını söyleyen Âşık Çelebi'yi bu grubun dışında tutmak gerekir: “*İşte, Hamzavî de, Mevlid sâhibi Süleyman Çelebi'ye kadar kuvvetle devam eden bu halka hitâbedensan'atkârlardan biri idi. (...) Meselâ 'Âşık Çelebi, halk arasında okunmağa mahsus bir eser yazdığından dolayı Hamzevi'yişâirler zümresine ilhâk etmez.Müverrih 'Âli, Anadolu'da şâirlerden evvel yetişen birtakım varsağı-gûlar'danbahsettiği hâlde, onları şâirlerden saymaz; kezâlik, tezkire sâhibi Latîfile, çağdaş şâirlerdenNa'imî- Hamîdî,Münâzara-i Seyf ü Kalem adlı eserinde –bütün şâir ve muharrirler gibi-zamâne hâlimden şikâyet ederken, halk türkûleriyle hakîkîşâirlerin eserleri arasında fark kalmadığını, ilim ve san'at kadrinin takdir edilmediğini şu müteessirânemısra'larla anlatır:*

Bir olmaz vakte ir-gördük î

Bilir yok âsmândanrîsmânî

En ehli yey görür ma'nî yüzünden

Kar(a)oğlan türküsün şâir sözünden” (Köprülü, 1989: 201-104)

Hamza-nâme'nin hacmi ve kaç ciltten ibâret olduğu hususu da uzun süre araştırmacıların zihnini meşgul eden bir soru olagelmıştır. Eserin hacmi hakkında ilk sözü Âşık Çelebi söylemiş gibi gözükyor. Hamzavî ve eserlerinden söz ederken Çelebi'nin zikrettiği: “*Hamzavî Hamza kıssasın yigirmi dört cildüzre cem' idüp ol takrîb ile mahlasın Hamzavîüdüba'dehu Kıssa-i İskender'i yigirmi dört cildtertibitmişdür.”* (Âşık Çelebi, 2010: 1/312) cümlelerinde Hamza-nâme'nin yirmi dört ciltten ibâret olduğu ifade edilir. Ord. Prof. Dr. M. Fuâd Köprülü'nün 19. yüzyıl şahsiyetlerinden SüleymânFâik Efendi'den nakl ettiği “... zira Hamza-nâme denilen kitâbı istikrâen sahaflardan getirip bazı mahallerde okurlar. Görülen ciltler onbeş kadar olur ve lâkin otuz-kırk cilt Hamza-nâme vardur deyu rivayet olunur.” (Köprülü, 1989: 202) cümlelerinde ise hikâyenin otuz veya kırk cildinden söz edildiği belirtilir. Bu beyanlar, Hamza-nâme'nin ilk önce yirmi dört cilt olarak yazıldığını, sonraki devirlerde yapılan ilavelerle hikâyenin cilt sayısının artırıldığı fikrini verir. Ancak, son çeyrek asırda Hamza-nâmehakkında yapılan araştırmalar sonucu yazılan kitap ve makalelerde eserin cilt adedi hakkında farklı sayılar zikredilir. Hamza-nâme'nin 69. cildiniesas alan bir eserde Hamza-nâme'nin cilt sayısının altmışın üzerinde olabileceği ifade edilir: “*Evliya Çelebi, Seyahatnâmesi'nde Hicret'in 261.Senesinde (milâdi 874) 60 cildi bulan Hamzanâme'nin Meddahân-ı Rum tarafından 360 cilde kadar çıkartıldığını beyan etmektedir. Seyahatnâme dışında bir çok kaynakta 60 cilt olarak belirtilen Hamzanâme'nin Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Ôzege Kitapları arasındatek nüsha halinde bulunan 69. cildiniinceleme konusu olarak seçmemiz tesadüfî değildir. 69. cilt birtakım soruları da birlikte getirmektedir. Acaba, Evliya Çelebi'nin belirttiği gibi 360 cilt Hamzanâme var mıdır? 69. cildin tespit*

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

edilmiş olması. cilt sayısının 60'ın üzerinde olduğunu ve Evliya Çelebi'ye yaklaşılabileceğini ortaya koymaktadır.” (Sezen, 1991: VIII)

Son yıllarda Hamza-nâme üzerinde dikkate değer araştırma ve çalışmalar yapan Prof. Dr. Muhammet Yelten bir tespitten hareketle eserin 72 ciltten ibaret olduğunu kesinlik kazandığını beyan eder: *“Neticede Hamza-nâme'nin Türkiye kütüphanelerindeki cilt sayısı hakkında kesin bir sonuca varmaya çalıştım. Araştırmalarımın sonucunda İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Nadir Eserler Kütüphanesinde kayıtlı 72 ciltlik Hamza-nâme'yi tespit ettim. Varlığından ilk defa haberdar olduğum ve yalnız bu yazıda ifade ettiğim yeni Hamza-nâme ciltlerinin sayısı 25'tir. Tespitlerimden önceki 45 cilt ile birlikte Hamza-nâme'nin bugün için bilinen nüshalarının sayısı 70'e ulaşmıştır. Bulunamayan yalnız 40 ve 42. ciltlerdir. Ayrıca bu mufassal eserin diğer bazı abartılı yorumların aksine toplam olarak 72 ciltten ibaret olduğu bilgisi de kesinlik kazanmıştır. Çünkü eserin 72. ciltle bittiğini tespit ettiğimiz ifade, “Hamza-nâme'nin yetmiş ikinci âhir cildir, naklolunur” şeklinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496 numarada kayıtlı olan 72. cildin ilk sayfasında saptanmıştır.” (Yelten, 2013: 153). Prof. Dr. Muhammet Yelten'in Hamza-nâme'nin cilt sayısı hakkında yukarıda beyan ettiği bu tespitin –farklı bir görüş kesinlik kazanmadığı müddetçe- kabul edilmesi gerektiği görüşündeyiz.*

Hamza-nâme'nin hacmi ve cilt sayısı kadar üzerinde durulması ve irdelenmesi gereken bir yönü de içeriğidir. *“Hamzavî Hamza kıssasının yigirmi dört cildüzre cem' idüp...” (Âşık Çelebi, 2010: 1/312) cümlesinde Âşık Çelebi eserin Hz. Hamza'nın kıssasının derlenip bir araya getirilmiş şekli olduğunu söylemekle yetinir. İçeriği ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi vermez. Farklı eser ve yazılarda geçen “İslamiyet'ten sonraki önemli destanlardan bir tanesi de Hamzanâmelerdir. Hamzanâmeler, İslamiyet'in yayılma dönemi ve sonrası gelişen tarihî olaylar neticesinde, bazı menkabelerin efsane kisvesine büründürülerek anlatılmasından meydana gelir.” (Yelten, 2013); “Dönemin önemli şairlerinden olan Ahmedî'nin kardeşi, Hamzavî'nin Hz. Peygamber'in amcası Hz. Hamza'nın kişiliği etrafında oluşturup onun kahramanlıklarını anlattığı Hamzanâme'de bu asrın dinî-destânî mahiyette olan mensur eserlerindedir.” (Kartal, 2011) ve “Millî bir karakter taşımamasına karşın Türk halkı tarafından kısa sürede benimsenerek yaygınlaşmasında, İslâm dinine duyulan içten saygının yanı sıra hemen hemen bütün hikâyelerin özünde kahramanlık ve cihat anlayışının bulunması, Hazret-i Hamza'nın cesareti, dürüstlüğü ve daima zayıftan yana olması, Türk halkının onun şahsında kendi benliğini bulması da önemli bir sebep teşkil eder.” (Albayrak, 1997) cümlelerinde ise eserin konusu genel olarak belirtilirken içeriği ile ilgili detaylı bilgi verilmez. Hamza-nâme üzerine yazılmış iki araştırma eserinden² edindiğimiz bilgilerden hareketle eserin içeriği hakkında şunları söyleyebiliriz: *“Hamza-nâme İslâmiyet'in ilk dönemlerinde Hz. Muhammed'in amcası ve 39. müslüman olan Hz. Hamza'nın yiğitliği, cesâreti, savaş ve mücâdeleleri etrafında teşekkül etmiş bir hikâyedir.”**

Başlangıçta kavmî bir içerik ve özelliğe sahip olan hikâye, İslâmiyetin kuzeye doğru yayılması neticesinde Irak, İran, Afganistan, Anadolu gibi başka ülke ve bölgelerde de bilinmiş ve okunup sevilir hâle gelmiştir. *“İslâm edebiyatındaki kahramanlık hikayelerinin mühim kısmı da Hamza'nın şahsiyeti etrafında teşekkül etmiş ve gerek Araplar ve Acemler'de, gerek Türkler'de büyük bir şöhret ve ehemmiyet kazanmıştır. Kıssa-i Emîr Hamza, Dastân-ı Emîr Hamza, Sîret-i Hamza, Esmârü'l-Hamza, Kitâb-ı Rümûz-ı Hamza, Hamza-nâme gibi isimler altında Arap ve Acem, Hindî, Hindistânî, Mala, Cava lisanlarında muhtelif nüshalarına tesâdüf olunan bu mevzû, Hamzavî'den beri Türkler arasında da pek çok şöhret kazanmış, halk arasında yayılmış, halk kahvelerine, Yeñiçeri ortalarına, sınırboyukal'alarına kadar her tarafa geçmiştir.” (Köprülü, 1989: 369)cümlelerinden anlaşılacağı üzere Arap coğrafyasında Hz. Hamza'nın kişiliği çevresinde oluşan bu hikâye İslâmiyet'in bölge ülkelerine yayılması neticesinde İranlılar ve Türkler arasında da önemsenip benimsenmiştir. Hikâye, yayıldığı coğrafyalarda farklı anlatılardan ilavelerle genişletilerek ansiklopedik bir görünüme bürünmüş, karmaşık ve sarmal bir hikâyeye dönüşmüştür. Hamza-nâme'nin başlangıçtaki yapısından uzaklaşmasında farklı ülke ve*

² 1) Lütfi Sezen (1991), *Halk Edebiyatında Hamzanâmeler*, Kültür Bakanlığı Yay., 1. Bs., Ankara 1991; 2) Yavuz Tatlı (2017), *Hamzanâme 9. cilt- İnceleme-Metin-Sözlük*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan.: Prof. Dr. Muhammet Yelten, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

bölgelerde anlatılan masal, destan, hikâye ve efsâne motiflerinden esinlerin ve yapılan ilâvelerin etkili olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu bağlamda, İslâmiyet'in kuzeye doğru yayılması sırasında Hamza-nâme'ye İran coğrafyasında Şehnâme'den ilâveler yapıldığı ve hikâyeye bir Fars edâsı verilmek istendiği ihtimâli yüksektir. Aşağıdaki alıntıda da işaret edildiği üzere, Hamza-nâme'nin şahıs kadrosu içerisinde yer alan Zâl Oğlu Rüstem, Ferîdûn, Kahramân, Dahhâk, Simurg, Nûşirrevân, Sâm, İrec, Sührâb, Keykâvus, Keyhüsrev gibi Şehnâme kahramanları ile İran sultanları ve İran'dan yer isimleri bu ihtimâli güçlendiren nedenler arasındadır: “Zengin bir destan edebiyatı ile İslâm dünyasına katılan İran, sadece diğer Müslüman milletlere kendi destanlarını benimsetmekle kalmamış aynı zamanda tarih ve kültürünü de tanıtmak imkânı bulmuştur. Nitekim Zaloğlu Rüstem gibi birçok destan kahramanı, Araplar ve Türkler arasında da sevilmiş ve rağbet görmüştür. Özellikle Türkler arasında sadece bu destan kahramanları değil, destanlaştırılmış İran şâhları da adları Türk hükümdarları tarafından alınacak kadar benimsenmiştir (Keykâvus, Keyhüsrev gibi)” (Çetin, 1997).

Başlangıçta Arap coğrafyasında sözlü olarak anlatılan Hamzanâme'yi, yazıya geçirildikten sonra Farslar birtakım yeni öğeler katarak genişletip değiştirir ve muhtemelen bir Fars kimliği verme gayretinde olurlar. İran'ın doğusundaki ülke ve toplumların (Hindistan, Çin, Yemen, Mısır v.d.) kültür öğelerinin bu süreçte Hamza-nâme'ye eklendiği söylenebilir. “İran Edebiyatına ve İran Tarihine ait olduğu bilinen çok önemli isimlere, hükümdarlara ve mitolojik kahramanlara da Hamza-nâmelerde sıklıkla rastlarız. Şehnâme ve özellikle de Sahipkırannâme ile benzerlikler göstermesi Hamzanâmelerin Fars edebiyatından yapılan çevirilerle Türk edebiyatına kazandırıldığı savını güçlendirmektedir. Sahipkırannâme metnine ulaşamamamız, savımızın kesinlik kazanmasını engellemektedir.” (Akın, 2006) cümleleri bu fikrimizi destekler mahiyettedir. Ancak, hikâyenin genişlemesinde sadece Şehnâme ve İran etkisinden söz etmek yetersiz olur. “İy Bânû, Hamza'nın cevâbı bu idi kim bir kere Hindistân'da (16) baña zehr içürdiler saçum şakalım dökildi (C 9, 58b). (Tatlı, 2017:); “Rüstem-i Zâl gibi 'âlemde nâm çıkarur idüm.” didi. İrtesi gün, kuşluk zemânı olduğda Hicâz tarafından tozlar peydâh olup (C. 23, 4b/1); “Belî, müsâfirem. Irak'dan gelürem didi ve gönünden (6) eyitdi. 86 “Göre şol 'Arab'ı. Biz bu kadar zemândur anı arayup gezelim. (79b/5-7)(Çay, B. H. (2017); “Ey 'Ayyâr! Elem çekme! Hamza sağdur. Bir hekîm (2) bulup timâr eylemiş. Bulğâr Zemîn'e götürmüşler. Ol (3) diyârı dağı feth idüp, Şâh'un kızun alur. (76a) (Çay, B. H. (2017); “Sâhib-kırân'a haber uçurdu ve bu Ebrehe (19) didükleri la'în ise Yemen'den öte Sabâ şâhı idi. (6a/18-19)” (Deniz, T. (2018); “Bu nâmeyi Bâbil Şâhı'na götür işte Mihr-i Nigâr sana gelmek diler; (7) kabûl idersen, işte kırk sanduk cihâz ile geldi. (C 7, 42a). (Baysal, C. S. (2008); “Mukaddemâdan' olmuş idi ki Hamza Mısır'ı yakup harâp idüp (13) Semender Şâhı'ı katl itmiş idi. (C 7, 7a).” (Baysal, C. S. (2008); “Gözüm nûrî Türkistân'da bir Sâhib-kırân (7) peydâh olmuş, Çin'den zühûr eylemiş, 'âleme velvele şalmış, hele sen de gör.” (Tarun, S. (2018); “Cümle İrân ve Tûrân begleri ve Semengân dilâverleri otururlardı. Halk üşüp şimdi Rüstem'i katl iderler didiler. (6a)” (Faraşoğlu, Y. (2016) örneklerinde görüleceği üzere Hamzanâme'de Hindistan, Bulgaristan, Yemen, Mısır, Türkistan, Çin, Turan ve daha bir çok ülke ve topluluk anlatılarının etkisi olduğunu da belirtmek gerekir. Farslardan yapılan çevirilerle Türkler arasında bilinir hâle gelen hikâyeyi Türkler dinî ve millî kültür öğeleriyle genişletip zenginleştirirler. Rumeli kültür öğelerinin de bu aşamada hikâyeye Türkler aracılığıyla eklendiği kuvvetle muhtemeldir. Arap Yarımadası'ndan Uzak Doğu ve Avrupa ortalarına uzanan geniş bir bölgenin ülke ve toplumlarının anlatılarıyla beslenenip genişleyen Hamza-nâme'nin süreç içerisinde bölgesel bir karaktere büründüğünü söylemek yanlış olmaz.

Farklı kaynaklardan destân, masal, hikâye ve efsâne motifleriyle genişlemesi bazı çevrelerin hikâyeye olumsuz bakışlarına neden olmuştur. Ord. Prof. Dr. M. Fuâd Köprülü'nün 19. yüzyıl şahsiyetlerinden Süleymân Fâik Efendi'den nakl ettiği bazı aydınların Hamza-nâme ve Hamza-nâme dinleyenlere karşı küçümseme ve nefret içeren görüşleri bu düşüncenin kanıtı niteliğindedir: “Hamza-nâme ve 'Anter-nâme deyu mâruf ve meşhur olan efsâne-i kâzibeye mübtela olanları Hak Teâlâ kurtarsın. Bu madde umûr-ı müstağribeden ve tahkiki nâ-kâbil müşkilâtın mâduttur; zira Hamza-nâme denilen kitabı istikrâen sahaflardan getirip bazı mahallerde okurlar. Görülen ciltler onbeş kadar olur ve lâkin otuz-kırk cilt Hamza-nâme vardır deyu rivâyet olunur. Bu ciltleri okuyan sîfele takımının kuvve-i hâfızası gâlip müsteidceleri, hikâyelerini hîfz ile, kahvelerde meddah sûretinde söyleyip, dinleyenlerden akça devşirirler ve ekseriya sebük-magzândan işi gücü yok kimseler mübtelâ olur. Bakalım, şu Hamza-nâme ne imiş deyu mürekkep yalamış ukalâdan biri bir kere dinlese, ne olduğunu anlayıp terk eder ve

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

ibtılâsında meymenet olmamak üzre meşhurdur. Gelelim Hamza-nâme'nin aslına: Bu görülen onbeş cilt kadar evvel ve âhiri yok ve sebeb-i te'lifi ve müellifi ve zamân-ı te'lifinâ-ma'lûm birtakım efsâne-i kâzibe olup, sebk ü ibâresinden tefehhüm olunan, müellifi ihtirâ'-ı ma'âniye kâdir ve idâre-i bahs u kelâma muktedir bir adam imiş." (Köprülü, 1989: 202). Yukarıda aktarılan cümleler ve devamında Hamza-nâme hakkında zikredilen küçümseyici sözlerin yalnız Hamza-nâme ve 'Anter-nâme için değil halk hikâyelerinin tamamı ve onları dinleyenler için sarf edildiğini düşünmek de mümkündür. Aşağıdaki cümlelerde bu küçümseyici sözde aydın bakışına işaret edilmiştir: "Görüldüğü gibi Hamzaname, Battalname, Anternamevb. karşı duyulan nefret hissi diğer halk edebiyatı ürünlerine karşı da duyulmaktaydı. Halk edebiyatına hor bakma ve bürokrat edebiyatı üstün görme anlayışının kaynağı XIII. asra kadar gitmektedir. Bu anlayıştan ancak XX. asır başlarında vazgeçilebilmiştir." (

İslâmiyet'in doğuş yıllarında putperestlere karşı yapılan mücadeleye ve İslâmiyet'in yayılmasına büyük katkısı olan Hz. Hamza, Hamza-nâme eserinde başkahraman sıfatıyla olayların merkezinde yer alır. Olağanüstü güçlere sahiptir ve yenemeyeceği mahlûk yoktur. Dinsizlere karşı yaptığı savaşların her seferinde öncelikle onları İslâmiyete davet etmesi, onun İslâm dinine olan bağlılığının göstergesidir. Eserde Hz. Hamza'nın yüceliğini ve mertliğini yansıtan; Sâhibkırân, Emîr-i 'Arab, Emîr-i Merdân gibi lakaplarahikâyede sıkça rastlanır. Geniş bir şahıs kadrosuna sahip olan hikâyede şahısların adları genellikle konumları, davranışları ve yöreleri göz önünde bulundurularak verilir. Bunlardan bazıları Hz. Hamza'nın yakın arkadaş ve yoldaşları, bazıları ise düşmanlarıdır. Hz. Hamza'nın yakın arkadaş ve yoldaşları; Ömer Ayyâr, Ömer Mâdi, Mihri Nigâr, Hâce-i Dânâ gibi karakterler Hamza'nın zor zamanında yanında olan şahsiyetlerdir. Şah Nüşirrevân, Bahtek, Züpun gibi karakterler ise ezeli düşmanlarıdır.

Hamzanâme'nin Dokuzuncu Cildi'nin Nüshaları

Hamzanâme'nin dokuzuncu cildinin tespit edilen nüsha sayısı üçtür. Bunlar: 1) İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, TY Nu. 01092'da kayıtlı olan nüsha. 101 varaktan ibâretolan nüsha rik'a hat ile istinsâh edilmiştir. 2); YapıKredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Y-0909'da kayıtlı nüsha. 88 varaktan ibâret olup diğer iki nüshadan varak sayısı ve içerik bakımından hacimce en küçük olan nüshadır. Diğer iki nüshaya nazaran daha sade bir ifade tarzına sahip olan nüshada varak sayısının az olmasının nedeni, satır sayısının diğer nüshalara nazaran fazla olması ve diğer iki nüshada mevcut olan *Ashâb-ı KehfKıssası*'nın bu nüshada bulunmayışıdır. 3) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Nd. 2496'da kayıtlı olan nüsha 17 satırlık 119 varak'tan ibaret olup ta'likhatla yazılmıştır. İncelememize konu olan bu nüsha varak sayısı ve içerik bakımından üç nüshanın en kapsamlı olanıdır. Her üçü de harekesiz yazılmış olan nüshaların ilk ikisinde sayfalarda bazen satır sayısı değişebilmektedir. İlk iki nüshanın bazı bölümlerinde görülen yıpranma ve tahribat nedeniyle metnin okunmasında sorun yaşanmaktadır. İnceleme ve araştırmamıza temel olan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi nüshasında okunmada güçlük çıkarabilecek önemli bir sorun (yıpranma, mürekkep akması, güve yeniği, yırtılma, yanık v.d. tahribat) mevcut değildir.

Hamza-nâme ciltleri masallara özgü kalıplaşmış ifadelerle başlar. Hamzanâme'nin Dokuzuncu Cildi'nde Doğu'lu ve Batı'lı tarihî-efsânevî ve masal kahramanı şahısların adları sıkça geçer. Hikâye, eserin başkahramanı Hamza'nın başından geçen olaylar çerçevesinde şekillenir. Bu nedenle hikâye Hamzanâme, yazar da baş kahramana nisbeten Hamzavî olarak anılır. Olayların farklı zaman, mekan ve coğrafyalarda geçmesi hikâyenin içerik bakımından zengin, renkli ve karmaşık bir yapı arz etmesine sebep olur. Halkın okuyup bilgilenmesi düşüncesiyle yazılan hikâyede kolay anlaşılır, yalın bir dil kullanılır, anlatımda Anadolu ağızlarına sıkça yer verilir. Metinde sık sık deyimlere, deyimler kadar sık olmasa da atasözleri, özlü sözler ve kelâm-ı kibârlara yer verilir. Halk dilinde kullanılan "bre, hey" gibi hitaplara olayların akışı içerisinde sıkça rastlanır. Konuşma dilini andıran sade ve kolay anlaşılır ifade tarzı eserin geniş kitlelerce okunup anlaşılmasını ve geniş bir coğrafyaya ve yayılmasını sağlar.

Dokuzuncu Cild'in Özeti

Hamza-nâme'nin dokuzuncu cildi bir savaşla başlar. Şah Nüşirrevân, ordusunu toplayıp Hamza'nın kalesi olan Tanca'ya saldırır ve askeri sayıca çok olmasına rağmen yenilir. Bu sırada Hamza Kaf Dağı'nda gurbettedir. Orada devler, cinler ve değişik mahlûkatla savaşırken, Esmâ ile tanışıp evlenir. Şah Nüşirrevân esir olan askerlerini almak için Ömer Ayyar'a mektup gönderir. Esirler karşılığında ne

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

isterse verebileceğini söyler. Ömer Ayyar beyleriyle istişare edip isteksiz de olsa esirleri değiş-tokuş etmeyi kabul eder. Bu arada Şah Nüşirrevân'ın kızı Mihr-i Nigâr savaşın çıkmasından Ömer Madi'yi sorumlu tutup onu azarlar. Ömer Madi duydukları karşısında üzülmüş ve hava almak için kale dışına çıkar. O sırada Amlak Putperest onu hile ile kandırıp hapseder. Bu arada Mihr-i Nigâr biraz hava almak için Zühre Banu ile burç kenarına gelirler. Etrafa bakarken bir bulutlar arasından bir el uzanıp Zühre Banu'yu alır. Gördükleri karşısında şaşkınlığa uğrayan Mihr-i Nigâr bayılır ve ayıldığında durumu Ömer Ayyar'a anlatır. Ömer Ayyar, Mihr'e kızar, ona Hamza'nın emaneti olduğunu ve dikkat etmesi gerektiğini söyler. Ömer'in sözlerine gücenen Mihr-i Nigar başka bir surete bürünüp kaleden kaçır. Mihr-i Nigâr çıktığı bu uzun yolculukta tehlikelerle karşılaşır çok sıkıntı çeker. Yabancı şehirlerde tehlikeli insanlarla karşılaşır. Bu insanlardan biri olan Mihrâb Şehzâde Mihr'i çeşme başında görüp ona aşık olur. Hemen saraya dönüp Mihr'i istemesi için annesine yalvarır. Annesi oğlunun bu durumuna dayanamayıp Mihr'i görmesi için dadısını yollar. Durumu öğrenen Mihr pencereden atlayıp eski arkadaşı Reyhan'ın yardımıyla kaçır. Mihr başka bir kılığa bürünüp bir köyde çobanlık yapır. Köyün efendisi olan Kethuda'nın oğlu Mihr'e gönül verir. Durumu anlayan Mihr oradan da kaçır. Diğer taraftan Ömer, Mihr'i aramak için yollara düşer. MihrânŞâh'ın diyarına gelir. Kaytur'dan Mihr'in bir kiliseye kapatıldığını öğrenir. Bir ruhban kılığına girip elinde incille kilisenin kapısından içeri girer. Dördüncü kat gökten, Mesih'in yanından geldiğini söyleyen Ömer'e ruhbanlar saygı gösterip içeri alırlar. Günahlarının affı için herkese kırbaç vuracağını söyler. Gece olunca bütün ruhbanları ilaçla uyutup kılıçtan geçirir ve Mihr'i kurtarır. Ömer, Mihr'i Tanca kalesine getirip beylere haber verir. Beyler sevinip maniler söyler ve davul çaldırırlar. Sesleri duyan Şah Nüşirrevân, hocaya bu seslerin ne olduğunu sorar. Hoca da Ömer'in Mihr'i bulup getirdiğini, kutlama yaptıklarını söyler. Bu arada Mihr'i aramakta olan Züpün onun bulunduğunu öğrenince üzülmüş geri döner. Diğer taraftan Hamza, Kaf dağında EsmâPerî ile devler ve cinlere karşı savaşır. Sürekli dövüşüp barıştığı EsmâPerî ile sonunda nikâh kıyarlar. Bunu duyan Esmâ Perî'nin pehlivanı kızıp gelir, fakat Hamza'dan çok korkar. Bir gün bir fırsatını bulup bir ot koklatıp bayıltır. Hemen öldürmek istese de Esmâ Perî'den çekinip bir nehre bırakır. Bir süre sonra kendine gelen Hamza olanları anlar. Diyarın her yanını dolaşıp ot ve su ile geçinir. O arada Hz. Hızır (a.s.)'la karşılaşır. Hızır, Hamza'ya artık kendi yoluna bakıp Esmâ'yı unutmasını ve rub'-ı meskûnu (memleketi) kendisinin bulacağını söyler. Sonra Hızır (a.s.) yol gösterip ilerde daha çok şeyler göreceğini söyleyip gider. Hamza da Hızır'ın gösterdiği yöne doğru yola koyulur. Başından çok şey geçip türlü güçlük ve hileyle karşılaşan Hamza sonunda karşısına çıkan cinler, periler ve türlü mahlûkatla savaşarak Kaf kapısına ulaşır. Esmâ Perî ile vedalaşıp kapıyı omuzlar ve bir minare boyunda kaldırıarak geçer. Günlerden bir gün Tanca'ya yakın bir köye gelirler. Hamza ve iki arkadaşı derviş kılığında girip köylülere konaklanacak yer sorarlar. Köylüler de ilerde Erdeşir adında bir dervişin tekkesi olduğunu, orada kalabileceklerini söylerler. Köylülerden birisi kılavuzluk edip tekkeye getirir. Erdeşir konuklarına yemek verip onlarla sohbet eder, nereden geldiklerini sorar. Hamza da Kaf'dan geldiklerini söyler. Erdeşir, Kaf'da Hamza adında bir pehlivan olduğunu ve Tanca kalesinde Şah Nüşirrevân'ın kızı Mihr-i Nigar'ın onu beklediğini söyler. Erdeşir'in sözlerini duyan Hamza, gözyaşlarına hâkim olamaz. Erdeşir ile sohbet edip bütün ahvâli öğrenir. Sabah olunca dervişle vedalaşıp yollarına devam ederler. Üç yaren sohbet ede ede giderler. Tanca kalesinin yakınına gelirler. Hamza, gemi yoluyla gönderdiği arkadaşı Madi'nin çoktan kaleye geldiğini ve müjdeyi herkese verdiğini düşünürken, kalede bir hareketlilik görmeyince bir terslik olduğunu anlar. Yaşanan birkaç olayın ardından Hamza, Mihr'e kavuşur. Hamza'nın geldiğini duyan Mihr'in babası Nüşirrevân, askerlerine emir verip Hamza'yı yakalamalarını söyler. Hamza tek başına Şah'ın en iyi savaşçıları ördürür, Züpün'u da yaralar. Olayları gören Nüşirrevân kaçır. Hamza ele geçirdiği ganimetleri dağıttıktan sonra Mihr'in yanında hasret giderir. Akşam olunca Hamza, Kaf Dağı'nda başından geçen olayları anlatır. Sabah olunca askerlerine Mekke'ye gideceklerini söyler. Mekke'ye gider ve bir süre ailesiyle zaman geçirir. Biraz zaman geçtikten sonra Şah Nüşirrevân'la barışmak için bir mektup gönderir. Mektuba ilk önce olumlu bakan Şah, daha sonra veziri olan Baktek'in sözüne uyup savaşmak istediğini söyler. Durumu öğrenen Hamza, öfkelenip askerlerini toplayarak Âmüdiye şehrine gelir. Hamza bir plan yapıp Âmüdiye Kalesi'ni alır. Bir müddet sonra erleri saf tutup Nüşirrevân askerleriyle savaşmaya başlarlar. Hamza, Bahtek'in uzak diyarlardan getirdiği meşhur pehlivanları tek tek öldürür. Pehlivanların arasında en sinsi olan Ferengistanlı Akranuş, sinsi Hamza'ya yaklaşır zehirli kılıçla Hamza'yı yaralar. Hamza acılar içinde yerde kıvrılır. Askerleri, Hamza'yı alıp kaleye götürürler. Hamza'nın durumu gittikçe kötüleşir. Akranuş sevinerek Şah'a Hamza'nın öldüğünü söyler. Duruma sevinen Şah, hemen sofralar kurar ve

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

sabaha kadar eğlenirler. Şah Nüşirrevân hocasını çağırıp ondan fal bakmasını ister. Hoca, altı gün içinde kaleyi alması gerektiğini aksi takdirde yedinci gün Hamza'nın hiç ummadığı bir yerden yardım geleceğini söyler. Duruma sinirlenen Şah, her gün kaleye sefer düzenler.

Bir zamanlar Şah Nüşirrevân, Hamza'yı haraç toplamak için yedi kaleye göndermişti. Hamza, birkaç kaleden mal alıp Antakya şehrine gelir. Firdevs Şah'ın kızı Meryem Banu ile nikâhlanır. Meryem Banu da kendini hangi beye verdiklerini merak edip Hamza'yı görmek için otağına gider. Hamza'nın uyuduğu görür. Meğer Hamza rüyasında bir vaka görüp etrafında bir şey bulamayınca gördüğünü elbezi ile siler. Yatağından kalkıp boy abdesti almaya gider. Ardında Meryem içeri girer. Hamza'nın yatağına bakıp elbezini görür. Hatıra kalsın diye alıp sarayına gider. Hamza'nın hayaliyle yatıp rüyasında Hamza ile beraber olur. Uyandığında etrafında bir şey bulamayınca, Hamza'nın elbezi ile üstünü siler. Allah'ın hikmeti ile Meryem Banu hamile kalır. Gün geçtikçe karnı büyümeye başlar. Durumu annesine söyler, annesi de durumu Firdevs Şah'a bildirir. Şah bir tabip alıp Meryem'in yanına gelir. Tabip durumuna bakıp şaha kızın hamile olduğunu söyler. Şah sinirlenip Meryem'i köşeye çekip Hamza ile nikâhlı iken kiminle beraber olduğunu söyler. Meryem ise kimseyle beraber olmadığını, elbezi ahvalini anlatır. Şah, Meryem'i ebelere götürüp baktırır. Ebeler bakıp Meryem'in bākire olduğunu söylerler. Şah biraz rahatlayıp durumdan Hamza'nın da haberi olması için mektup gönderir. Hamza elbezi durumunu doğrulayıp Meryem'e dokunmamalarını söyler. Gel zaman git zaman çocuk doğar ve büyür. Lâkin Firdevs Şah'ı babası, Meryem Bānu'yu ablası bilir. Çocuğun ismini Ömer İbn Hamza-yı Yunanî koyarlar. Hamza-zāde belli bir yaşa gelir. Firdevs Şah'ın oğluna kılıç dersi veren Fîrüz-ı Rumî'den kendisini eyitmesini ister. Fîrüz-ı Rumî'den ders alan Hamza-zāde iyi kılıç kullanıp at binen yiğit bir savaşçı olur. Hamza'nın ismini duyup hayallere dalarak onun gibi olmak ister. Bu sıralar Akranuş adlı bir kâfirin Hamza'yı şehit ettiği haberi kulaktan kulağa yayılır. Haberi duyan Firdevs Şah üzüldür, Meryem Banu ise bir odaya çekilir, ağlayıp ağıt yakar. O sırada avdan dönen Hamza-zāde Meryem Banu'nun sesini duyup kapıyı dinler. İçeriye girip annesine kimin için ağladığını sorar. Meryem önce söylemek istemez, şehzade ısrar edince Meryem her şeyi anlatır. Ona, Hamza'nın oğlu olduğunu, kendisinin annesi, Firdevs Şah'ın dedesi olduğunu söyler. Hamza-zāde ilk önce inanmaz, durumu Firdevs Şah'a söyler. Şah da doğru olduğunu söyleyince şehzade şaşkınlık yaşar. Babasının öcünü almak için gideceğini söyler. Firdevs Şah ısrar etse de, Hamza-zāde babasının dirisini göremediğini, bari ölüsünü görmek istediğini söyler. Bütün askerlere seslenip: “*Beni seven arımdan gelsin.*” der. Fîrüz-ı Rümî bütün beylere haber verip akşama kadar on iki bin asker toplar ve yola çıkarlar.

Diğer tarafta şah, hocayı çağırıp kaleyi ne zaman alacağını söylemiş. Hoca da değil kaleyi almak, sabaha çıkamayacağını söylemiş. Bunu duyan Akranuş sinirlenip kaleye saldırmak için çıkarken Hamza-zāde ile karşılaşır. Hamza-zāde, Akranuş başta olmak üzere bütün askerlerini öldürür. Şah'ın otağını basıp kimseyi bulamayınca otağı ateşe verir. Bu arada otağından kaçan şah, hocaya bu olayı kimin yaptığını söyler. Hoca, Hamza'nın oğlu olduğunu söyleyip kıssayı anlatır. Ömer Ayyar, Hamza'ya müjde verip kâfirlerin bozguna uğradığını söyler. Hamza da Ömer Mâdi'ye emir verip oğlanı getirmesini ister. Mâdi gelip Hamza-zāde ile konuşur, Hamza'nın ölmediğini ve kendisini görmek istediğini söyler. Şehzade duyduklarına inanmaz, hemen kaleye gelirler. Beylerle beraber huzura gelen Hamza-zāde Hamza'nın ayaklarına kapanır. Ardından EsmâPerî gelir, rüyasında Hamza'nın vurulduğunu görüp Süleyman merhemini getirdiğini söyler. Hamza'nın yarasına sürülmesini ve hemen iyileşeceğini söyler. Sonra Mihr ile sohbet eder. Hamza ve şehzade dışarı çıkıp beylerle görüşürler. Beyler de Hamza'nın sıhhatte olduğunu görünce çok sevinirler. Dokuzuncu ciltde anlatılan olaylar da burada biter. (Zavotçu, Prof. Dr., Gencay; Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü, Umuttepe Yay., 2. Bs., Kocaeli 2018, s.?.; Ayrıca geniş bilgi için bkz.: Yavuz Tatlı; “*Hamza-nâme (9. Cilt), İnceleme-Metin-Sözlük*, YL Tezi, Dan.: Prof. Dr. Muhammet Yelten, Arel Üni. Sos. Bil. Ens., İstanbul 2017).

Sonuç olarak söylemek gerekirse Hamza-nâme, başlangıçta Araplar arasında Hazret-i Hamza'nın yiğit ve gözüpek kişiliği etrafında sözlü olarak teşekkül eder, İslâmiyet'in çevre ülkelere yayılması sonucu başka kavim ve toplumların edebiyatlarına da geçer. Farklı kavim ve toplumların anlatılarından yapılan ilavelerle hacmen genişleyip büyür ve farklı kültürleri bünyesinde barındıran karmaşık bir görünüm arz eder. Farslar aracılığıyla Türk kültürüne geçtiği varsayılan Hamza-nâme, Anadolu sahasında XIV. yüzyılda Hamzavî tarafından halkın anlayabileceği dil ve üslupla yirmi dört ciltlik bir eser olarak yazılır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Farklı kültürlerin temsilcisi konumunda çok sayıda kahramanın yer aldığı Hamza-nâme, zincirleme olay halkalarının mekânları itibarıyla Asya, Avrupa ve Afrika gibi geniş coğrafyada bilinir ve anlatılır bir üne erişir. Hazreti Hamza'nın savaşçı ve mücadeleci kişiliğini zaman zaman olağanüstü bir biçimde okurların karşısına çıkararak ve masalsi bir anlatıma sahip olan Hamza-nâme'nin hak, hukuk, adalet, dürüstlük ve hoşgörü gibi kavramlara çok önem vermesi ve bu kavramları hakkaniyetle uygulaması bakımından eğitici bir yönü de vardır. Okuyucunun kahramanların tutum ve davranışlarından alacağı ibret ve dersler, kıssalardan alacağı hisseler bakımından zengin bir eser hüviyetindedir.

KAYNAKÇA

- Akın, Nurhayat Ş. (2006). Hamzanâme 8. Cilt Sermet Çifter Ar. Kütüphanesi-Metin-İnceleme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniv., SBE.
- Albayrak, Nurettin: “Hamzanâme”, DİA C.15, İstanbul, TDV Yay.,1997.
- Baysal, C. S. (2008). *Hamzanâme (7.cilt) Gramer özellikleri - Metin- Sözlük- İndeks*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Üniversitesi SBE.
- Çay, B. H. (2017). *Hamzanâme 23. Cilt (İnceleme-Metin-Sözlük-İndeks)*,Yayınlanmamış YL Tezi,İstanbul Arel Üniversitesi SBE.
- Çetin, İsmet (1997), *Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Cenknâmeleri*,Kültür Bak. Yay., Ankara.
- Deniz, T. (2018). *Hamzanâme 14.cilt- İnceleme- Metin- Sözlük- İndeks.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi SBE.
- Faraşoğlu, Y. (2016) “*Hamzanâme 26.cilt- Giriş-İnceleme- Metin- Sözlük*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi SBE.
- Kökyar, D. (2009). “*Hamza-nâme'nin 30. Cildi, (İnceleme-Metin)*.” Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi
- Köprülü, Ord. Prof. Mehmet Fuad (1986). *Edebiyat Araştırmaları I.*,Ötüken Yay., 3. Bs., İstanbul, 1989.
- Okuyucu, C.- Kartal, A.- Köksal, F. (2011). *Klasik Dönem Osmanlı Nesri*, Kesit Yay., İstanbul.
- Sezen, Lütfi (1991), *Halk Edebiyatında Hamzanâmeler*, Kültür Bakanlığı Yay., 1. Bs., Ankara.
- Tarun, S. (2018). “*Hamzanâme 33.cilt- İnceleme- Metin- Sözlük- İndeks.*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi SBE.
- Tath, Yavuz (2017). *Hamzanâme 9.cilt- İnceleme- Metin- Sözlük*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan.: Prof. Dr. Muhammet Yelten, İstanbul Arel Üniversitesi SBE.
- Türk, Osman: “*Kitap Tanıtım ve Değerlendirme: Türk Edebiyatında Hamzanâme Adlı Eserin 72.cildinin incelenmesi*”, TurkishStudies - International PeriodicalForTheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic Volume 10/16 Fall 2015, p. 1103-1112, Ankara-Turkey.
- Türk Ansiklopedisi (1970). “*Hamzanâme*”, MEB, C. 18, Ankara.
- Yelten, M. (1998). *Târih-i İbn-i Kesîr Tercümesi (Giriş – İnceleme – Metin – Sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Yelten, Muhammet: “*Hamza-nâme'nin Nesir Üslûbu*”, TurkishStudies - International PeriodicalForTheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic Volume 9/9 Summer 2014, p. 17-30, Ankara-Turkey.
- Yelten, Muhammet: “*Hamza-nâme'nin Yeni Ciltleri ve Okunma Mekânları*”, TurkishStudies- International PeriodicalForTheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic Volume 8/9 Summer 2013, p. 151-165, Ankara-Turkey.
- Yelten, Muhammet: “*Türk Edebiyatında 15. Yüzyıldan Bir Nesir Kesiti Olarak Hamzanâme'nin Hitap Ettiği Zümreler*”, TurkishStudies - International PeriodicalForTheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic,Volume 8/13Fall, 2013, p. 179-247, Ankara-Turkey.
- Zavotçu, Gencay (2018), *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü (Kişiler-Hayvanlar-Bitkiler-Tabiat Güçleri-Kişileştirilmiş varlık ve Kavramlar)*, Umuttepe Yay.,2. Bsk.,Kocaeli.

BİR KÜLTÜR ÖZNESİ OLARAK AHMET HAMDI TANPINAR

Tolga BAYINDIR

Öğretim Görevlisi Doktor (Öğr. Gör. Dr.) Kocaeli Üniversitesi, Türk Dili Bölümü

“Hünerler el değiştirmese devam etmezler.” (Tanpınar, 2002: 262)

Ahmet Hamdi Tanpınar, edebiyat alanında araştırma yapanlar ve meraklıları için her okuyuşta yeniden keşfetmenin hazzını duyacakları tükenmez bir kaynaktır. Bu çalışmada amaç, Tanpınar’ın romanları, günlükleri ve hikâyeleri esas alınarak onun kendi kaleminden “kültür” kavramına bakış açısını ortaya koymaktır. Aydın kimliğiyle Ahmet Hamdi Tanpınar, Türk insanını ve değerlerini anlamış bir yazardır. Ondaki bu farkındalık, akademik çalışmalarının yanı sıra büyük ölçüde kurmaca metinlerine de yansır. Tanpınar’ın romanlarında Türkiye’nin Batı ile olan temasının getirdiği yeni hayat düzeninin insanımız üzerindeki etkilerini görmek mümkündür. Değişen yaşam koşulları, parçalanmış hayatlar veya yozlaşmış değerler gerek birey gerekse kurumlar üzerinden işlenir. “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın yaşadığı dönemi imparatorluk zihniyetinden millî devlet anlayışına geçişin, küçülmenin yanı sıra, zaten başlamış olan Batılılaşmanın sancılarını da taşımaktadır. Kendi ifadesiyle bir ‘medeniyet krizi’nin insanıdır.” (Balcı, 2008: 32) Yıkılan bir imparatorluğun izlerinden devralınan mazi ile yeni kurulan bir cumhuriyetin doğum sancılarıyla yaşanan hâl Tanpınar’da gelecekte inşa edilecek bir bütünü kaynağıdır ve bu kaynaklar bir uyuma kavuştuğunda Türk insanının yıllardır içinde bulunduğu “ikilik” -Tanpınar’a göre eşik- sonlanacaktır:

“İdeal ile ölümün mutlaka ayniyeti. Hâl yoktur. Geleceğe geçmeye hazır bir eşik vardır, bundan öbürüne bir kaynaşma içinde geçilir. Bu kaynaşma bir yığın hülyadır, vizyonlar ve tahatturlardır. Ve ben daima yenileşen eşikteyim.” (Enginün ve Kerman: 2008: 251)

Tanpınar, medeniyetlerin tarihsel kaynağı olan ve bireyin birlik içindeki maddî ve manevî değerlerinin ölçüsünü gösteren kültür ve kültür unsurlarına; nesiller arasında köprü vazifesi gören bir araç mahiyetinde bakar. Mevcut neslin kendinden sonrakilere, topluma özgü düşünce, estetik, sanat, dil, inanç vs. miraslarını öğrenim ve yaşantılar yoluyla aktarmasını temel alan bir yaklaşımla millî birliğin ve devamlılığın sağlanabileceği inancındadır. İnsan bir nesne olarak geçici olabilir; ancak devama mecbur olan toplumdur. Çağın gereklerine ayak uydurmak zorunda olan insan da bulunduğu kültür halkasından bir başkasına geçişe ihtiyaç duyar. Bu geçişin anahtarı çoğu zaman bir yapının çöküşüne bağlıdır. “Hakiki çözümlüş birtakım yıkılışlarla kabil. Bir taraf yıkılacak ki başka tarafa bağlanasın... Ya kendi hayatına veya birtakım fikirlere...” (Tanpınar, 2009: 17) Bu geçişi sağlamaya yükümlü olanlar, değişimi kabul etmiş olanlardır. Değişimin esas olduğu yaşamda, kültürel unsurların değişim ve devinim göstermesi de kaçınılmazdır:

“Geleneğin artık bir daha canlanmamak üzere ölmüştür. Bu bağlamda “zamanın ruhu” göz önüne alındığında Tanpınar’ın önerisi Batılılaşmış aydınlar için bir çıkış yolu önermektedir. Kendi geleneğimize yaslanarak modern olmak, ruh bütünlüğünü sağlamak uygarlık sorununu çözebilir.” (Berber, 2015: 45)

Tarihin her devrinde ve insanın olduğu her zeminde toplum kendisine uygun bir insan modeli çıkarmaya mecburdur ki toplum, zihniyetinin tamamını ve inkârı güç gerçekleri ifade edebilecek hususiyetleri taşıyın. Tanpınar’ın bu konudaki beklentisi açıktır: “Bize yeni bir hayat lazım” (Tanpınar, 2002: 171). Ancak bu yenilik sıfırdan inşa etmek, var olanı silmek değildir. Toplum birikimi bir basamak olarak kullanılmalıdır: “...sıçrayabilmek için, ufuk değiştirmek için dahi bir yere basmak lâzım. Bir hüviyet lâzım. Bu hüviyeti her millet kendi

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

mazisinden alı[r].” (Tanpınar, 2002: 171) Ahmet Hamdi Tanpınar’a göre hâl, geleceğe aktarabildiği kadarıyla önemlidir. Mazinin önemi ise bize aktarıldığı ölçüde bugünde değer kazanır. “Hâl yoktur, mazi ve onun emrinde bir istikbâl vardır. Biz farkında olmadan İstikbâlimizi inşa ederiz.” (Tanpınar, 2000a: 86) diyen Tanpınar, süreklilik arz eden bir mekanizma olarak kültürün birey-birey ve birey-toplum ilişkilerindeki belirleyici rolü üzerinde durur. Çünkü insan kendisine “daima yaşanacak iklim yaratmaktan başka ne yapabilir? Hâl denen keskin bıçak sırtında oturamayacağı[na] göre...” (Tanpınar, 2000a: 86) Tanpınar, bu durumu günlüklerinde samimi bir dille ifade eder:

“...bugün denen şeyi yaşamağa alışmış değilim. En basit, en tabii şeylerde bile bütün zaman boyunca devam edeceği, bir nevi parçalanmazı istiyorum. Sonra başka bir şey daha... her şeyim, olduğu gibi bütün şartların değişeceği bir gelecek zamana kendiliğinden fırlıyor. Senelerin günlerin ötesinde bir yer var ki ben, bir başka ben olarak oradayım.” (Enginün ve Kerman: 2008: 113)

İnsan çoğulunu “millet” yapan en önemli unsur, geçmiş değerlerinin toplamı olan “miras”tır. Bu miras insan ilişkilerinin düzenleyen ve devamlılığını sağlayan bir araçtır. Tarihsel süreç içinde insan, bağlı bulunduğu toplumun ve coğrafyanın şartlarına maddî ve manevî olarak bağlanmakta ve bu bağı kendisinden sonra gelecek olan neslin devamlılığı için korumaktadır. Tanpınar’ın kurgusundaki kültür unsurları da yapıcı bir bütünlük oluşturur. Çünkü; “Tanpınar, kendisini ve çevresini, yaşanan ve hatırlanan şeyleri; tarih, kültür ve medeniyet şartlarını didik didik eden, geçmişini sürekli yorumlayarak bugüne mal etmeye çalışan, devam zincirinin bir halkası olduğunu unutmayan ve medeniyet değişikliğini bütün boyutlarıyla kavramış bir yazardır.” (Balcı, 2009: 12) Bu kavrayış bir süreç olarak yaşamın -dünde ve yarında devama mecbur olan- ölümsüzlüğüne olan inançtır. Onun “işte sevdiğim, inandığım şey.” dediği “...ne kadar değişirsek değişelim, yapacağımız her yeni şeyde bu memleketin kendisinden gelen bir damga[dır].” (Tanpınar, 1999: 111). Tanpınar, kendisinden “yüz sene” sonra dahi devam edeceğine inandığı bu damga: “...memleketin hayatını yine bugünün devamı yapacak olan damgadır.” (Tanpınar, 1999: 111) Tanpınar, bize ait olana; “Hayata yani ölmeyen bir şeye bağlı[dır].” (Tanpınar, 1999: 111) Hayat, kendisini inşa eden kültürle, o miras ve damgayla ayakta durabilmektedir. Bu noktada kültür, insanın kadim arayışı ölümsüzlüğün de anahtarı konumundadır:

“Çünkü cemiyet için fertte olduğu gibi ölüm yoktur. Orada süreklilik vardır. Zincir ebedilik boyunca uzayıp gider. Parça parça olsa bile sonraki kendinden önce geleni tamamlar.” (Tanpınar, 2000b: 22)

Tanpınar’daki değişim fikrinin temeli düşüncede yatar. Döneminde, ıstıraplarının yeni yeni farkına varan ve kendi krizini yaşamaya başlayan Türk aydını Doğu ile Batı arasında, modern ile klasiğin eşliğinde kendisine bir yol arar. Bu arayışta yeni olana ulaşmak için maziye yok saymak boşuna bir uğraştır. Tanpınar’a göre “Medeniyet değişmelerinde, neticesi olan veya başlangıcı olan teknik değiştirmeleri gibi ana nehre bulunduğu noktadan katılma zarureti vardır.” (Tanpınar, 1962: 97) İçinde bulunduğu şartlar doğrultusunda insan öncelikle kendi bireysel değişimi yaratır. Bu değişimin Türk insanı için kaynağını dışarıda aramak gereksizdir:

“...kendimize mahsus, şartlarımıza uygun yeni bir hayat kurmağa çalışacağız. Hayat izimdir; ona istediğimiz şekli vereceğiz. Ve o şeklini alırken kendi şarkısını yapacak. Fakat fikre, sanata hiç karışmayacağız! Onları hür bırakacağız. Çünkü onlar hürriyet, mutlak hürriyet isterler. Masal bir anda, biz istiyoruz diye teşekkül etmez. O hayatın içinden fıskırır. Hele mazî ile bağlarımızı kesmek, garba kendimizi kapamak! Asla! Ne zannediyorsunuz bizi! Biz şarkın en klasik zevkli milletiyiz. Her şey bizden bir devam istiyor.” (Tanpınar, 2002: 91-92)

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

“Bizim için yeni nedir bilir misiniz?” sorusuna Tanpınar şu cevabı verir: “Bizim için yeni en ufak Türk köyünde, Anadolu’nun en ücra köşesinde bu akşam olan cinayet, arazi kavgası veya boşanma hadisesidir...” (Tanpınar, 2002: 300-301) yani bize ait olandır. Tanpınar’ın ölümünden uzun bir süre sonra hazırlanan günlükleri okunduğunda da görülecektir ki Tanpınar, özellikle yıllarca özlemini çektiği Avrupa seyahatinde ve bu seyahati süresince kaleme aldığı yazılarında benliğindeki Avrupa imgesinde bir çöküş yaşar: “Bugünkü Avrupa [1953], fikirlerimin, ihtiyatlarımın (zihnî) ve ideallerimin hazin bir mezarlığıdır.” (Enginün ve Kerman: 2008: 86) Avrupa, altı ay kadar süren bu gezisinde Tanpınar’a beklediği sonucu veremez. Zihnindeki Avrupa imgesinin yıkılmasıyla o, yönünü benliğine ve Türkiye’ye çevirir: “Tek ümidim bu Avrupa kompleksinden kurtulduğuma göre, bir mecmua çıkarıp faal yazıya başlamaktır.” (Enginün ve Kerman: 2008: 70) der. Bu seyahatinin kendisi için iki faydası olduğunu da ekler: “1. Seyahat sentiment d’enfer beauté’sinden¹ kurulur. 2. Bana hayatımın muhasebesini yaptırdı. Ben hiçbir şey yapmamışım, hiçbir iş görmemişim. Hiçbir eksikliği tamamlamamışım.” (Enginün ve Kerman: 2008: 108) Bu şartlar altında kendi yönünü, “Ben ise dünya içinde, ileriye açık, mazi ile hesabını gören bir Türkiye’nin peşindeyim. İşte memleket içindeki vazifem.” (Enginün ve Kerman: 2008: 37) diyerek açıklar.

Tanpınar’a göre bir toplumun kültür seviyesini inşa edenler “büyük sanatkârlar, âlimler ve filozoflardan ziyade, onlarla asıl kitle arasında mutavassıt rolü oynayanlardır.” (Tanpınar, 1998: 78) Tanpınar’ın kendisini de bu “mutavassıt” çizgiye oturttuğu bir gerçektir. Kendi trajedisi ve ıstırapları düşünüldüğünde ondaki kaygının kaynağını görmek mümkün olur. “Tanpınar meşhur şiir Eşik’te de söylediği gibi bu dünya ile öte dünya, azap ile haz, gece ile gündüz, doğu ile batı, hayal ile hakikat, suç ile ceza, aşk ile ölüm, sevgi ile nefret gibi zıtların eşliğindedir.” (Şahin, 2012: 29) Diğer yandan o, “...hayatı yapmak isteyenler kendilerini cömertçe ona bağışlamalıdır.” (Tanpınar, 2002: 335) derken bir yönüyle kendisine seslenir. Öyleyse Türk insanının durumu nedir? Ve bir sorun varsa bunun kaynağı nerededir? Günlüklerinde Tanpınar bu soruların cevabını “basit” nitelemesiyle verir:

“Hem şarklı, hem garplı olabilir miyiz? Elbette ki hayır. Fakat garplı bir şarklı olabiliriz. Şark bizim şimdilik çekirdeğimizdir. Ve galiba da uzun zaman öyle kalacaktır. Hüviyetimizden milletçe çıkma imkânımız olmadığına göre aksi kabil değil. Bugün Türkiye’nin geçirdiği çeşitli buhranlar arasında bir tanesi var ki hiç kimse ona lâyıkiyle ad koyamıyor, hattâ farkında değil; ışığın altında bir türlü görmüyoruz. O da halkla sözde münevverlerin ve hakiki münevverlerin arasındaki açıklıktır.” (Enginün ve Kerman: 2008: 264)

Türkiye’de toplum hayatı yaşamın doğal akışının dışında gerçekleşen müdahaleler sonucunda kaçınılmaz olarak değişikliğe uğrar. Sonu gelmeyen savaşlar hem insan hem coğrafya hem de değer kayıplarına neden olur. Tanpınar’ın yaşadığı dönemde toplum bu izleri henüz silememiştir. “Bir eşik atlamakla insanın yirmi, otuz sene geriye, ileriye gidemeyeceği” (Tanpınar, 2006: 47) gibi neticede, Türk insanın değişimi de yavaş olur. Tanpınar’ın insanını koyduğu merteye de bu değişime bağlıdır:

“Biz Avrupalılaşaacağız. Fakat Asya-yı Sagra’da oturan Türk milleti olarak. Ve kitle hâlinde Avrupalılaştığımız nispette Avrupalılaşaacağız. Kitle hâlinde değişmek. İşte bütün mesele. Bunun da tek yolu var: Sanayileşmek, müreffeh olmak.” (Enginün ve Kerman: 2008: 265)

Diğer bir yandan, bu sanayileşen ülkenin tarihiyle bağının kopmasını da istemez. “Kültürün lügat mânâsını ‘bir medeniyetin camiasında yaşayan milletlerde o medeniyetin aldığı hususi çehre’ olarak veren Tanpınar, ‘16. yüzyıldan sonra Batı’nın hızına ayak uyduramayan başka kültürler için tek yol kaldığının bilincindedir: Modernleşmek’ (H.Z. Ülken). Sorun artık Batı ve Doğu’nun karşılaşması, kapalı eski kültür çevrelerinin alışverişi değil, dünya ölçüsünde (oecuménique) karakteri olan yeni kültüre katılırken (H.Z. Ülken), kalıtın ötesinde kalıtım

¹ “Cehennem duygusu cazibesinden, güzelliğinden.” (Enginün ve Kerman: 2008: 37)

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

olan eskiyle yeniyi, Doğu'yla Batı'yı bağdaştırmak, ulusal bir kimlik oluşturmaktır.” (Demiralp, 2001: 90) Ki bu iki kutbun birleşmesiyle oluşacak hâl Tanpınar'ın düşünüyü oluşturur. “Tanpınar'da kendimize ait bir kültür ve medeniyet kurulacağı umudu, ütopyanın temel argümanıdır.” (Şahin, 2012: s. 485)

“Ben Orhan Gazi'nin mübarek eliyle kurduğu bu terkinin devam etmesini, yıkılmamasını istiyorum. Tarihî Türkiye'nin peşindeyim. Onun devamını istiyorum ve insan ıstırapına dahi bu iş için göz yumuyorum.” (Enginün ve Kerman: 2008: 327)

Ahmet Hamdi Tanpınar bir farkındalık insanıdır. Her şeyden önce kendi benliğinin farkındadır. O, “...zaman zaman kendini bulan adamım.” (Tanpınar, 2006: 76) dese de Tanpınar'ı net bir şekilde tanımlar: “İradesizliğe çok benzeyen bir iradem, tembelliğe çok benzeyen bir çalışkanlığım, cehaletin bazen ta kendisi olan bir kültürüm var. Belki en büyük kuvvetim boşluklarımı, zaafılarımı bilmekliğim. Bir de hakikaten kültüre inanmam, üniversite hocası sıfatı ile değil, şair ve romancı sıfatıyla. (...) Bir yığın tezat içinde yaşadım. Dışarıdan bakanlar daima beni bu yüzden gülünç ve havada gördüler. Hülya adamı olmaktan hiç çıkmadım, onun yanı başında isyanlarım, memnuniyetsizliklerim, etrafa meydan okuyan yersiz cesaretlerim oldu.” (Enginün ve Kerman: 2008: 333, 334) Onda bu romancı ve şair sıfatı “masalı olan bir adam” (Tanpınar, 2006: 120) yaratır. “Tanpınar, bir çöküşün esteti” (Balcı, 2009: 11) değildir. “Tanpınar'ın bütün arayışı eski formül içinde oluşmuş ruhu yeni durum içinde bir bütün halinde tutma çabasıdır.” (Berber 2015: 44) Tanpınar'a göre, “yapacağımız yeniliklerde bizim için asıl olan miras, ne geçmişte ne de Batıda olup, önümüzde çözülmemiş bir yumak gibi duran kendi hayatımızdadır.” (İmamoğlu, 2003: 145)

Tanpınar, Doğu ile Batıyı, eski ile yeniye sentezleyen/kurgulayan bir kültür anlayışına sahiptir. Ancak bu sonuç “kültür” kavramının Tanpınar için ifade ettiği manayı karşılamamaktadır. Özellikle kurmaca eserlerinin ve günlüklerinin ifade ettiği nokta; kültürün, hâl (içinde bulunulan zaman) ve kabullenme olduğudur. Çünkü; “Toplum her biri farklı ilgi ve ihtiyaca sahip bireylerin birliğinden başka bir şey değildir. Bu bağlamda bir toplum, varlığını sürdürmek istiyorsa, toplumun bir bütün olarak beklentilerine karşı üyelerinin bireysel çıkarlarını dengelemeyi başarmak zorundadır. Toplum bunu başarmak için kültürel standartlara bağlılığı ödüllendirir.” (Haviland vd, 2008: 135) Tanpınar'ın kendisini eskiye bağlı olarak görüşü ve değişimin eşliğinde geleceğe açık oluşu bunun bir göstergesidir. O, millet hayatının getirisine ve birikimi olana sahip çıkar ve millet hayatına dâhil olacak olana kucak açar. “Ormanda ağacın esas olduğu gibi.” (Tanpınar, 2002: 256), kültür adını verdiğimiz terkip de bütün uzuvlarıyla bir bütüne vücut vermekte ve ayrı ayrı bireyleri bir bütünü/toplumun parçası haline getirmektedir. Neticede de “Kültür bizi idâre eden en kuvvetli şeydir.” (Alptekin, 1975: 44)

KAYNAKÇA

- Alptekin, Turan (1975). Bir Kültür-Bir İnsan (Ahmet Hamdi Tanpınar ve Edebiyatımıza Bakışlar), İstanbul, Nakış Yay.
- Aytaç Gürsel (2005). Edebiyat ve Kültür, Ankara, Hece Yay.
- Balcı, Yunus (2009). “Bir Sanatkârın Bilim Adamı Olarak Portresi: Ahmet Hamdi Tanpınar”, Turkish Studies, Volume: 4, 1-I Winter 2009, ss. 5-28.
- Balcı, Yunus (2008). Tanpınar (Trajik Bir Şair ve Şiiri), İstanbul, 3F Yay.
- Berber, Gazi (2015). “Yeni Arayışlar Işığında Ahmet Hamdi Tanpınar”, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 4, S. 3, ss. 36-48.
- Demiralp, Oğuz (2001). Kutup Noktası (Ahmet Hamdi Tanpınar Üzerine Eleştirel Deneme), İstanbul, Yakı Kredi Yay.
- Enginün, İnci, Zeynep Kerman (2008). Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa, İstanbul, Dergâh Yay.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

- Haviland, William A., vd. (2008). Kültürel Antropoloji, (Çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu) İstanbul, Kaknüs Yay.
- İmamoğlu, Tuncay (2003). “Ahmet Hamdi Tanpınar’da Süreklilik ve Değişim”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 2, S. 1-2, ss. 131-148.
- Kaplan, Mehmet (2001). Tanpınar’ın Şiir Dünyası, İstanbul, Dergâh Yay.
- Oktürk, Şerif (1977). Ahmet Hamdi Tanpınar’dan Düşünceler Görüşler Özdeyişler, İstanbul, Yörük Matbaası.
- Sunat, Halûk (2004), Boşluğa Açılan Kapı, İstanbul, Bağlam Yay.
- Şahin, İbrahim (2012). Ahmet Hamdi Tanpınar (Haz ve Günah - Bir Tanpınar Yorumu), İstanbul, Kapı Yay.
- Tanpınar Ahmet Hamdi (2009). Aydaki Kadın, İstanbul, Dergâh Yay.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1998). Edebiyat Üzerine Makaleler, Ankara, Dergâh Yay.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2006). Hikâyeler, İstanbul, Dergâh Yay.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2002). Huzur, İstanbul, Dergâh Yay.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1999). Sahnenin Dışındakiler, İstanbul Dergâh Yay.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2000a). Saatleri Ayarlama Enstitüsü, İstanbul, Dergâh Yay.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1999). Mahur Beste, İstanbul, Dergâh Yay.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1962). Yahya Kemal, İstanbul, Berksoy Matbaası.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2000b). Yaşadığım Gibi, İstanbul, Dergâh Yay.

JOSEPH CAMPBELL YÖNTEMİNE GÖRE “BEOWULF” DESTANININ İNCELENMESİ¹

Özay ŞEKER

Öğr. Gör. İstanbul Kültür Üniversitesi Yabancı Diller Bölümü (İngilizce)

ÖZET

Batı edebiyatında mit, destan, masal, roman türü anlatılardaki olay örgüsü kalıpları üzerine çeşitli model önerileri yapılmış; bu anlatı kalıplarının oluşmasını sağlayan toplumsal süreçler, törenler, âyinler çerçevesinde antropolojik, sosyolojik; insan psikolojisinin bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik, yaşlılık aşamalarından geçiş süreçleri çerçevesinde psikanalitik incelemeler gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar neticesinde anlatılan destan ya da mitlerin aslında ne ifade etmek istediği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Batı edebiyatında destan kahramanını inceleme ve olay örgüsü modellemesi yapan önemli karakterlerden birisi de Joseph Campbell’dir. Campbell metodunda “Yola Çıkış”, “Erginlenme”, ve “Dönüş” ana başlıkları ve üç ana başlık altında da 17 alt başlıktan oluşan farklı safhalar bulunmaktadır. Campbell’a göre bütün mitler, destanlar ve masallar oluşurken bu döngü ya tamamen ya da kısmen takip edilir.

Bu çalışmada İngiliz edebiyatının en önemli eserlerinden biri olan “Beowulf” destanı, Joseph Campbell’ın mit ya da destan kahramanını inceleme metoduna uygun olarak incelenmiştir. Destan “Yola Çıkış”, “Erginlenme”, “Dönüş” ana başlıkları altında ele alınmış ve yorumlanmıştır. Bu çalışma ile mit, destan ya da masalların çözümlenmesinde Campbell metodunun ne kadar uygulanabilen bir metot olduğu ortaya konulmuş ve bu alanda yapılan çalışmalara bir katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Campell metodu, Beowulf, Destan

Abstract

A variety of model proposals have been made on patterns of myth, epic, fairy tale and novel in Western literature. Social processes, ceremonies, anthropological, sociological and psychoanalytic studies have been conducted within the framework of the transition processes of human psychology from infancy, childhood, adolescence, adulthood and old age. As a result of these studies, it was tried to reveal what the epics or myths that were told actually mean.

Joseph Campbell is one of the most important characters in the Western literature for analysing the hero of the epic and modelling the plot. In Campbell method, there are different stages consisting of Hero’s Exit, Transformation, and Return. These three main stages include seventeen sub stages. According to Campbell, while all myths, epics and tales are formed, this cycle is followed either completely or partially.

In this study, one of the most important works of English literature, Beowulf epic, was examined in accordance with the method of Joseph Campbell's “The Hero’s Journey”. The epic was dealt with and interpreted under the main headings of Exit, Transformation, and Return. In this study, by revealing how much the Campbell method can be applied to analyse myth, epic or fairy tales, it is aimed to contribute to the studies in this field.

Key words: Campbell method, Beowulf, Epic

¹ Bu makale İstanbul Kültür Üniversitesi tarafından desteklenmiştir.

Giriş

Toplumların kendine özgü yapılarını inceleyen en temel bilim dallarından biri olarak halkbilim-folklor, oldukça geniş boyutlar içermektedir. Yaşam biçiminden politikaya ve sosyolojiye dek birçok ayrıntıyı içinde barındıran folklor, insana ilişkin incelenmesi gereken en önemli bilim dallarındandır. Bir disiplin olarak, halkbilimin birbirine benzer birden çok tanımı vardır. En genel tanıma göre halkbilim ya da folklor, insan kuruluşlarında en yaygın, en devamlı ve eski olan şeyleri, halk sanatlarını, halkın sözlü ve yazılı ürünlerini inceler. Halkın efsane, gelenek ve inanışları ile ilgilenir. Bugün yaşayan, fakat bugünün ve zamanımızın olmayan fikirlerini, gelenek ve tarihlerini, eski halklardan kalanları toplar, karşılaştırır. Sedat Veyis Örnek'e göre halkbilim, bir ülke ya da belirli bir bölge halkına ilişkin maddi ve manevi alanlardaki kültürel ürünleri konu edinen, bunları kendine özgü yöntemlerle derleyen, sınıflandıran, çözümleyen, yorumlayan ve son aşamada bir senteze vardırılmayı amaçlayan bir bilim dalıdır. Mehmet Şakir Ülkütaşır'a göre ise folklor, sözlü halk edebiyatı, halk musikisi, halk temaşası, halk gelenek ve inançları gibi tamamen fikri ve manevi oluşumları, özetle halkın manevi kültürünü araştıran bir bilimdir. Özkul Çobanoğlu'na göre de halkbilim "...insana ve içinde yaşadığı halka dair her şeyi bir araya getirerek bütüncül bir anlama çabası olarak, disiplin içi ve dışı alanlarda neredeyse daima karşılaştırmalı yöntemlere önem veren, alan araştırması temelli hem ulusal hem de evrensel bakış açılarını bütünlükten bir bilimdir."(Çobanoğlu,2018:22) Bir başka ifadeyle halkbilim bir ülkenin, bir yöre halkının, bir etnik grubun yaşamının bütününe kapsayan ve temelinde o halkı oluşturan insanların ortak ve yaygın davranış kalıplarını, yaşama biçimini, belirli olaylar ve durumlar karşısında tavrını, çevresini ve dünyayı algılayışını inceler. Geleneksel ve törensel yaşamı düzenleyen, zenginleştiren, renklendiren bir beceriyi, beğeniyi, yaratıyı, kurumu, töreyi, kurumlaşmayı göz önüne serer.

Halkbilimde mitler, destanlar, masallar ve efsaneler ait olduğu toplumun baskın davranış kalıplarını, yaşama biçimini, belirli olaylar ve durumlar karşısında tavrını, yaşam çevresini ve dünyayı algılayışını açıklamada kullanılan en önemli araştırma malzemeleridir. Araştırmalarda kullanılan mitler, destanlar, masallar ve efsanelerin "anlatılardaki olay örgüsü kalıpları üzerine çeşitli model önerileri yapılmış; bu anlatı kalıplarının oluşmasını sağlayan toplumsal süreçler, törenler, âyinler çerçevesinde antropolojik, sosyolojik; insan psikolojisinin bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik, yaşlılık aşamalarından geçiş süreçleri çerçevesinde psikanalistik incelemeler gerçekleştirilmiştir." (Kaya,2014:4)

Bu modellemelerden birisi de karşılaştırmalı mitoloji ve karşılaştırmalı din alanlarında yaptığı çalışmalarla tanınmış ünlü Amerikalı bir mitolojist, yazar ve akademisyen olan Joseph John Campbell'a ait olan 'Monomyth' modellemesidir. Bu modellemede Campbell incelemiş olduğu destanların ortak özelliklerinden yola çıkarak on iki safhadan oluşan ve asıl adı "The Hero With A Thousand Faces-Kahramanın Bin Yüzü" (1949) olan, Türkçe'ye "Kahramanın Sonsuz Yolculuğu" adıyla çevrilen kitabında "Kahramanın Sonsuz Yolculuğu" döngüsünü ortaya koymuştur.

Bu çalışmada öncelikle Campbell'ın modeli anlatılacak ve sonrasında da İngiliz edebiyatının bilinen en eski destanlarından "Beowulf" destanı Joseph John Campbell'ın "Kahramanın Sonsuz Yolculuğu" modellemesinde geçen döngüye göre incelenerek değerlendirilecektir.

I. Joseph Campbell, "Kahramanın Sonsuz Yolculuğu"

Campbell dünyanın çeşitli zaman dilimlerinden ve bölgelerinden sayısız efsane ve hikâyeyi araştırıp inceledi ve onların ortak özelliklerinden oluşan bir 'Monomyth' ortaya koydu. Bu uzun araştırmalar sonunda oluşturduğu 'Monomyth' modelini ilk kez 1949 yılında basılan "The Hero With Thousand Faces-Kahramanın Bin Yüzü" kitabında yayınladı. Sonraki basımlarında adı "The journey of the Hero" olarak değiştirilen ve Türkçe'ye "Kahramanın Sonsuz Yolculuğu" adıyla çevrilen kitabında Campbell, 12 aşamadan oluşan bir döngü ortaya koymaktadır. Campbell, kahramanın maceralarını şu başlıklar altında ele alır:

Bölüm I: Yola Çıkış

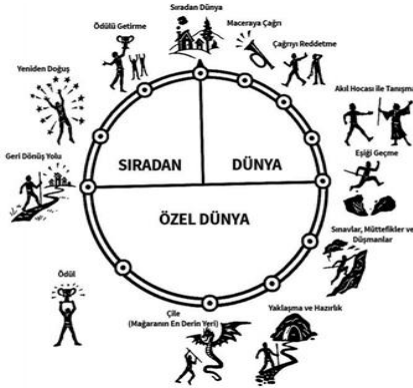
1. Maceraya Çağrı
2. Çağrının Reddedilmesi
3. Doğaüstü Yardım
4. İlk Eşiğin Aşılması
5. Balinanın Karnı

Bölüm II: Erginlenme

1. Sınavlar Yolu
2. Tanrıçayla Karşılaşma
3. Baştan Çıkarıcı Olarak Kadın
4. Babanın Gönlnü Alma
5. Tanrılaştırma
6. En Son Ödül

Bölüm III: Dönüş

1. Dönüşü Reddetme
2. Büyülü Kaçış
3. Dışarıdan Gelen Kurtuluş
4. Dönüş Eşiğinin Aşılması
5. İki Dünyanın Ustası
6. Yaşama Özgürlüğü
(Kaya,2014:22)

Campbell'ın "Kahramanın Sonsuz Yolculuğu" döngüsünde kader, kahramanı çağırır ve onun manevi merkezini toplumun sınırlarından alıp bilinmeyen bir bölgeye götürür. Bu bölge, çok uzak bir diyar, ormanın derinlikleri, yer altında bir bölge, dalgaların altında bir yer, gökyüzünün üstü, gizemli bir ada, bir yüksek dağ zirvesi, ya da derin bir rüya hali olabilir. Kahraman bu doğaüstü dünyada mutlak hâkim bir tanrı ve tanrıça ile karşılaşır. Ana tanrıça seven ve şefkat gösterendir. Kadın, her kahramanın dünyevi ve dünya dışı arayış macerasının mutluluk veren hedefidir. Erkek tanrı ise zalim ve merhametsizdir. Kahraman önce kraliçeyle evlenir, sonra babasını öldürür ama buradaki tanrıça kahramanın annesi mi belirgin değildir. Bunlar yalnızca evlenmezler, mistik "bir" olurlar. Campbell, kahramanın tanrıça ve tanrıdan güven ve bağışlama beklemesini, oğulun anne ve babanın onayını almak istemesi olarak görür. Campbell, bütün bu mitlerde, erginleme törenlerinde, arketipal babanın vericiliğinin gösterildiğini söyler. Campbell'a göre mit yaratıcısı, okuyucusu, kahramanın macerası ile zihninde, yetişkin olma, bilinçlenme süreçlerini yaşar. Campbell'ın kahramanının yolculuğunu tamamlayabilmesi, her gün yaşadığı tehlikelerden korunması, günlük yaşantısını güvenli rutin hale dönüştürmesi için bu yeni dünyada kendi özgürlüğünü kazanması gerekir. Campbell'ın kahramanının yolculuğu sonrasında döndüğü dünya, günümüzün günlük dünyası değildir, kendiliğini, mistik evreni anladığı bir dünyadır. (Kaya,2014:21,22)

II. Beowulf Destanı

German edebiyatının en eski destanı ve günümüze ulaşan dört Anglosakson Beowulf el yazmasından birisi olan Beowulf, Angle lehçesiyle kimliği bilinmeyen bir şair tarafından yazılmış olup, destanın konusu İngiltere’de değil İskandinavya’dan İngiltere’ye göçen German kabilelerinin eski vatanları olan Geatland bölgesinde (Danimarka ve Güney İsveç) geçmektedir. Beowulf’un kimliği bilinmeyen yazarının pagan atalarının kahramanlık geleneğini seven yeni Hristiyanlardan birisi olduğu sanılmakta, kimilerinde bir manastırda keşiş olduğu ileri sürülmektedir. Beowulf bir Anglosakson destanıdır, ancak Anglosaksonlardan değil, İskandinavyalılardan bahseder. İngilizler’in en eski destanı olarak bilinir. Beowulf adındaki güçlü bir İskandinav (Geat) savaşçısını konu alır. Epik şiirdir. Destan, 3,182 dizeden oluşur. 11. yüzyılda yazıya geçirilen Beowulf destanı, adını 1805 yılında almış ve 1815 yılında ilk kez basılmıştır.

Destana adını veren Beowulf, olağanüstü güçlü, yardımsever, korkusuz ve kusursuz bir savaşçıdır. Beowulf, tehlikelerle dolu bir dünyada ölümün kaçınılmazlığını ağırbaşlılıkla kabul ederken adalet ve doğruluk çizgisinden ayrılmadan cesaretiyle anlamlı bir yaşam yaratmayı başarmıştır. Değiştirilemez kaderi soğukkanlılıkla kabul ederken, umutsuzluğa karşı mücadele edip, başkalarının iyiliği için kendini feda ederek kahraman sıfatını fazlasıyla hak etmiştir. Destanda kabileye ve lidere bağlılık, intikam duygusu temalarının yanı sıra Hristiyanlığın ve canavarlarla kapışma gibi halk masallarının da izlerine rastlanmaktadır. Bazı eleştirmenler Beowulf’un kendini kurban ederek ölümünü iyilik ve ışığı temsil eden kahramanca bir davranış olarak görerek bunu yazarın etkisinde kaldığı Hristiyanlık öğretisine bağlamaya çalışmıştır. (Abrams,1986:25)

III.Campbell Modeline Göre “Beowulf” Destanının Değerlendirmesi

Bölüm I: Yola Çıkış

Maceraya çağrı sırasında, kahraman sıradan bir dünyada, genellikle de evinde veya doğal yaşam alanındadır. Kahramanı maceraya çağıran kişi/şey, kahramanın sıradan dünyasını değiştirecek bir sorun ya da meydan okuma sunar. İlk başta kahraman maceraya çağrıyı reddedebilir, ancak sonunda kabul eder. Kahraman yolculuğa resmen başladıktan sonra, bir akıl hocası ya da yardımcısıyla karşılaşır ve birlikte eşiği geçerler. Geri dönüşün bir seçenek olmadığı ve genellikle test, müttefik ve düşmanlarla karşılaştıkları nokta budur. Yolculuğa devam esnasında yardımcıların katkısıyla testler ve düşman gibi engeller aşılır.

Destanda da Beowulf’un sıradan dünyası Geatland’dır. Burada güçlü bir prens olarak yaşamaktadır. Maceraya çağrıda ise Beowulf, Heorot’un savaşçıları avlayan Grendel adlı canavarın hikayelerini dinler. Danimarka kralı Hrothgar bu güçlü prensten, kendilerini Grendel’ in zulmünden kurtarması için yardım ister. Beowulf, Kral Hrothgar’ın isteğini geri çevirmez. Şablonda da olduğu gibi kahraman akıl hocası yani rehberi ile karşılaşır. Kral Hrothgar Beowulf’ın danışmanı olur, ancak etkisi ilk bakışta görülmez. Beowulf, kralı Grendel ile savacağı zaman bir rehber olarak kullanır. Hrothgar aracılığıyla Beowulf, savaşmayan bir kralın halkı için faydasız olduğunu öğrenir. Kahramanın bir başka yardımcısı ya da rehberi de Unferth’tir. Modellemede bahsedilen “eşiğin geçilmesi” maddesine karşılık gelen olay ise Beowulf ve 14 cesur savaşçısı Geatland’ den Danimarka’ya denizden yaptıkları yolculuk ile geçmeleridir.

Campbell’ın modeli ile neredeyse bire bir örtüşen destanın birinci bölümü olan “yola çıkış”da aslında anlatılan şey ‘benliğin uyanması’, kahramanın çocukluktan ergenliğe geçmesidir. Campbell’a göre yola çıkış aşamasında çağrı, her zaman bir dönüşümün tamamlandığında bir ölüme ve bir doğuma eşitlenen bir ruhsal geçiş anı ya da ayininin gizemiyle perdenin kaldırılmasıdır. Kahramanın alışılmış yaşam ufku genişlemiştir; eski kavramlar, idealler ve duygusal kalıplar artık uygunsuzdur; bir eşiğin aşılmasının zamanı gelmiştir. (Kaya,2014: 49) Beowulf destanında kahraman çağrıyı reddetmeyerek kendi konforunu bozar ve dış dünyanın belirsizliğinden korkmadan kendini ispatlama yolunu seçmiş olur. Beowulf için maceranın içinde yer almak bir anlamda kahramanın ergen bir birey olarak hayata katılmasıdır. Bu macera sayesinde kahraman çocukluğun duvarları içinde hapisten kurtulmuş olur. Modellemede maceradan mana dış dünyadır. Beowulf baba ve annenin muhafızlık ettiği çocukluk dünyasından bilinmezliklerin ve tehlikelerin olduğu bir dünyaya yani ergenliğe geçmektedir.

Bölüm II: Erginlenme

İlk engellerin üstesinden gelen kahraman ve müttefikleri yaklaşıma varır. Ancak, bu yeni ve özel dünyada onları büyük zorluklar bekler. Yaklaşım sırasında, kahraman ölüme yakın bir noktaya kadar test edilmek için bir çile geçirir. Çilenin üstesinden gelme çabaları karşılığında kahraman ödüle ulaşır. Bu esnada kahramanın en büyük korkuları açığa çıkmaktadır. Çile sonunda kahraman için yeni bir farkındalık ve yeni bir yaşam başlamaktadır.

Campbell modeline göre kahramanın ilk sınavı Grendel ile yaptığı savaşta canavarın üstesinden gelmesidir. Beowulf, Grendel'in kolunu bir zafer işareti olarak ele geçirir. Daha sonra ejderhayla savaşır. Ejderhaya karşı önemli bir müttefiki Wiglaf'tır. İkinci bölümün önemli safhalarından olan yaklaşımda da, savaşın bittiğini düşünen Beowulf ve askerleri zafer kutlaması adına büyük bir şölen yaparlar. Ancak, kendilerinin yeni bir düşmanın olduğunu öğrenirler, bu düşman Grendel'in annesidir. Modelde bahsedilen çile maddesi destanda da bulunur. Beowulf, Danimarkalıları kurtarmak için kötü bataklık cadısı olan Grendel'in annesini de yenmelidir. Onu yenmek için, su altı sığınağına doğru yüzerek gider ve dev için yapılmış bir kılıçla onu öldürür. Kral Hrothgar, kendilerini Grendel ve annesinin zulmünden kurtardığı için Beowulf'a muazzam bir hazine verir. Bu cesareti karşılığında da kahraman ödüle ulaşır. "Kahramanın Sonsuz Yolculuğu" döngüsünün ikinci bölümü olan "erginlenme"de kahramanımız Beowulf belirsizliklerle dolu dünyayla baş edebilmek için pek çok sınavı aşmalıdır. Bu sınavlar, aynı zamanda insanın toplumla ve doğayla yüzleştiği, bilinçdışıyla çatışmasını da belirtir. Kendi topraklarından uzakta bir başka krala yardım ederek ve onları başlarına musallat olan canavarlardan kurtarması aslında onun kahramanlığını ve bir erkek olarak gücünü ispat ettiği süreçlerdir. Bu aşamalarda kahraman yeteneklerini geliştirir, sergiler, tecrübesini artırır ve güçlenir. Kahramanın birey olarak sosyal kişiliği, süper egosu da, sosyal hayatta her gün sınavdan geçirilerek gelişir. Kahramanın bir diğer görevi de toplumunu birlik içinde tutup refahını sağlamaktır. Beowulf da zafer uğruna Grendel ve annesine karşı verilen savaşta askerleri ile birlikte olarak dayanışmayı sağlar ve sonunda aldığı hazineyi ülkesinde paylaştırarak refahın artırılmasında katkıda bulunur. Bu eylemde anlatılan şey ise bireyin gelişen beceriyle birlikte ekonomik özgürlüğünü kazandığı ve çevresindekilere ekonomik anlamda da katkı sağlamaya başladığıdır. (Kaya, 2014: 64)

Bölüm III: Dönüş

Ödül kazanıldıktan sonra, kahraman ve yoldaşları yola geri dönerler. Kahraman, macerayı tamamladıktan sonra hazineleriyle sıradan dünyalarına dönmek ister. Bu aşama genellikle diriliş veya kefarete olarak adlandırılır. Eşiğe ulaştıklarında (bilinmeyen dünyadan sıradan dünyaya dönmek), okuyucu hikâyenin zirvesine ulaşır. Burada kahraman son kez ciddi bir şekilde test edilir. Geri dönüşte, kahraman artık orijinal dünyasında yeniden hayat bulmaya başlar ve hayat sıradan bir şekilde akmaya devam eder.

Döngünün parçalarından olan yeniden doğuş ve geri dönüşü, destanda Beowulf'un zafer kazanmış bir savaşçı olarak hazinelerle Geatland'e dönüşü ve tahta çıkarak kral olarak ülkesini elli yıl boyunca adaletli bir şekilde yönetmesinde şeklinde görürüz. Bunun yanında modelde bulunan kefarete maddesi de açık bir şekilde destanda yer almaktadır. Beowulf yaşlı olmasına rağmen ülkesine musallat olan bir ejderhayı ortadan kaldırmak için onunla savaşır ve yener ancak, savaş esnasında boynundan ısırılır ve zehirlenir. Ülkesini ejderhadan kurtarmış ve ejderhanın hazinesini halkına vermiş olan Beowulf ölür. Beowulf'un gövdesi deniz kıyısında bir tepe üzerinde yakılır. O bir kahramana yakışır şekilde ölür ve hikayeleri kuşaklar boyunca anlatılır.

Campbell döngüsünün üçüncü ve son bölümü olan "dönüşte" anlatılan husus ergenliği başarıyla tamamlayan bireyin artık olgun bir yetişkin olarak toplumda yer almasıdır. Modele göre amacına ulaşan, aydınlanan, erdemlenen kahramanın, macerasının başladığı dünyaya, ülkesine, evine dönmesi gerekmektedir. Benzer şekilde kahramanımız Beowulf canavarları ortadan kaldırarak ve hazineyi alarak artık amacına ulaşmıştır ve sınamalar sayesinde kişisel olarak olgunlaşmış ve artık bir yetişkin olmuştur. Bundan sonra yapması gereken, geldiği yere geri dönüp elde ettiği erdemli, aydınlık bilgiler ve deneyimlerle maddi ve manevi birikimlerini kendi halkı ile paylaşmasıdır. Beowulf da öyle yapar ve ülkesine geri döner ve adil bir kral olarak ülkesini yönetir. Kahramanın bu geri dönüşü aslında iç

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

aleminde de seyri sülukunu tamamlamış ve böylece hem ruhen hem de maddeten kendini geliştirmiş olmasıdır. Bu sayede kahraman toplumla, insanlarla baş edebilme becerilerini de elde etmiştir. (Kaya, 2014:80)

IV.Sonuç

Destanlar halkbilim alanında önemli malzemelerinden birisidir ve incelenmeleri sayesinde ait olduğu toplumun önemli davranış kalıplarını, yaşama biçimini, belirli olaylar ve durumlar karşısında tavrını ve dünyayı algılayışını anlamamıza yardımcı olur. Araştırmalarda kullanılan model önerilerinden birisi de Joseph Campbell'a ait olan "Kahramanın Sonsuz Yolculuğu" döngüsüdür. Bu modelde Joseph Campbell batı kültürünü merkez alarak, bireyin "çocukluktan, ergenliğe, oradan yetişkinliğe" geçiş süreçlerini mit, destan, efsane ve masal metinleri üzerinden uygulanmıştır.

Bu çalışmada da İngiliz destanlarından olan Beowulf destanı ele alınmış olup Campbell metoduna göre üç aşamada çözümlenmiş ve modelde sunulan on iki evrenin büyük oranda destanda bulunduğu saptanmıştır. Destanda ergenliğe geçiş sürecine şahit olduğumuz Beowulf, çeşitli sınamalarla karşılaşır ve onları birer birer aşarak yetişkinliğe geçer. Bu aşamalarda hem fiziksel hem de manevi anlamda gelişir ve olgunlaşır. Bu gelişim yolculuğunu başarıyla tamamlayarak erdemli bir birey olarak topluma katkı sağlamaya başlar.

Campbell Metodunun Döngüsü

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Kaynaklar

- Abrams, M.H. (1986), “*The Norton Anthology of English Literature, Fifth Edition*”, Northon & Company, New York
- Campbell, Joseph (2000), “*Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*”, Kabalcı Yayınevi, İstanbul
- Çobanoğlu, Özkul (2018), “*Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayınları, 9. bs., Ankara
- Kaya, Muharrem (2014), “*Manas’ın Yolculuğu: Joseph Campbell’in Yöntemine Göre Manas Destanının İncelenmesi*”, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul
- <https://www.turkedebiyati.org/folklor.html>
- <https://www.storyboardthat.com/tr/lesson-plans/beowulf>
- <http://ozhanozturk.com/2017/11/06/beowulf-destani>

TAYYAR MAHMUT PAŞA VE BAHRİYYE KASİDESİ

Hüseyin CEVİZ

Kahramanmaraş Fen Lisesi

Yakup POYRAZ

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

ÖZET

Klasik Türk Edebiyatı'nın kendine has kavram ve imge dünyasının kısmen dışına çıkarak farklı dünyaların tecrübelerini şiire aktarma yoluyla şiirde farklı terimleri kullanma durumu, öncelikle divan şiirinin konusunu genişletmiştir. Canikli Tayyar Mahmut Paşa Kaside-i Bahriyye Der-Sitayiş-i Sultan Selim Han adlı eseriyle özellikle denizcilik terimlerini kullanarak bu farkındalığı kasidesinde hissettirmiştir. Çalışmamız, bu farklılığın boyutlarını anlama ve divan şiirine katkılarını ortaya koyma çabasıdır.

Anahtar Kelimeler: Tayyar Mahmut Paşa, Bahriye Kasidesi, Denizcilik Terimleri

GİRİŞ

Divan şiirinin kendine has imge ve mazmun dünyası özellikle 17. yüzyıldan sonra belli anlam arayışları çerçevesinde genişlemiştir. Şairler yenilik arayışına girmiştir. Bu arayış ve genişleme çabası; akımlar veya ekoller şeklinde (Mahallileşme, Sebki-Hindi vb.) kendini gösterdiği gibi Klasik Türk Edebiyatı'nın şiir şubesinde pek bilinmeyen ya da sık kullanılmamış kavramları kullanmak suretiyle varlığını hissettirmiştir.

Klasik Türk şiirinde denizcilik terimleri kullanmak, denize dair kavramlar kullanarak övgü ya da aşk üzerine şiir kurgulamak özellikle 16.yüzyıldan sonra nicelik olarak ciddi artış göstermiştir. Bu artışa gerekçe olarak Osmanlı'nın denizlerdeki hâkimiyetinin bu yüzyılda sağlanmış olması gösterilebilir.

Şairler, dönemlerinde yaşamış önemli denizcilerle çıktıkları seferlerden mülhem, şiirlerinde denizcilik diline has kavramları kullanmışlardır. Yetimî, Seydî Ali Reis'le birlikte gemicilik yapmış ve birtakım seferlere çıkmış önemli bir şair-denizci olarak tanımlanabilir. Yine aynı şekilde Âşık Çelebi ile Barbaros Hayreddin Paşa'yı da bu kabilden belirtmek yerinde olacaktır.

Nigarî'nin Kaptan-ı derya Sinan Paşa'nın Trablusgarp'ın fethiyle alakalı yazdığı manzum eser, bir şairin denizcilik terimlerini kullanımına önemli bir başka misaldir.

Klasik Türk edebiyatında her ne kadar bu türde ilk sayılan şiirleri Yetimî kaleme alsada da 16. yüzyılda denizcilik ve gemicilik tabirleriyle süslü şiir yazımını adeta moda haline getiren divan şairi, Vardar Yeniceli olan Âgehî (öl.1551-52)'dir. Âgehî, denizcilik ve gemicilik terimleriyle âşıkane tarzda 31 beyitlik bir kaside yazmış ve bu kaside, devrinde şairler arasında büyük bir yankı uyandırmış hatta dönemin tezkirecileri de eserlerinde Âgehî'nin bu kasidesinden bahsetmiş. Âgehî'nin bu kasidesine birçok nazire yazılmış ve tahmiste bulunulmuştur. (Kaplan, 2015:811)

Gemicilik ve denizcilikle ilgili şiir yazmış şairleri topluca şu şekilde belirtebiliriz: Yetimî, Âgehî, Molla Mehmed, Za'ifi, Derûnî, Taşlıcalı Yahya, Aşkî, İlâhî, Molla Gubarî, Rahimî, Ni'metî, Refik, Fâ'ikî, Livâyî, Mehmed Sıdkî, Mehmed Şâkir Efendi, Hayretî, Helâkî, Câzim, Ebubekir Celâlî, Âdem Çelebi, Zârî, Cûyî, Antepli Aynî, Fâik Ömer, Râsih, İbrahim Hânîf, Hanyalı Nûrî Osman, Ebubekir Kânî, Siyâhî Dede, Trabzonlu Nefî, Yahyâ Reis, Cem'î, Safvet ve bu çalışmada eseri üzerinde duracağımız Tayyar Mahmud Paşa.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tayyar Mahmud Paşa'nın, Kaside-i Bahriyye Der-Sitayiş-i Sultan Selim Han adlı eserinde kullandığı denizcilik terimlerine geçmeden evvel denizcilik terimlerini kullanan bazı şairlerin şiirlerinde çoğunlukla hangi terimlerini kullandıklarını belirtmek yararlı olacaktır.

Ni'metî: yelken, bahr, sahil, gemi, girdap, kamara, lü'lü', zevrak, korsan, derya, levent, komi, usturpa, mellah, pupa, âlât, kalyete, fülk, istife, manka, çığnetmek, dümen tutmak, karaya atmak, atlas, kenar, k'ar, kayık, fanus, kaptan, deniz, yem, iskele, bâd, rüzgâr, eyyâm etmek, forsa, alavand, keştî, alet onarmak, gen yaka, kara yel, kıble, kürek.

Refik: derya, kaptan, korsan, kalyete, bahr, yelken, pupa, rüzgâr, zevrak, fırtına, kulzüm, çekdiri, kadirga, liman, fülk, keştî, fanus, donanmacı, levent, çatmak, alarga, folta, gen yaka, Nuh, gark olmak, tufan, kadana, manka, baş, kıç, barça, gemi, perem, bâd-bân, umman, anbar, kumanya, karaya atmak, habab.

Klasik Türk edebiyatında denizcilik terimleri kullanılarak yazılan şiirler üzerine çalışmalar yapan Âmil Çelebioğlu, bu tarz şiirleri şu şekilde gruplandırmıştır:

1. Muhtelif konulardaki şiirlerde beyit veya dörtlükler içinde gemi, kayık, yelken, lenger(çapa) vs.nin doğrudan doğruya veya benzetmelerle zikredildiği şiirler,
2. Gemi, gemicilik, deniz, deniz savaşları vasfında tasviri, tavsifi, methiye veya hikâye türünden müstakil yahut bir eserin içinde parçalar halindeki şiirler,
3. Gemici dili(ıstılâhât-ı mellâhan, lisân-ı mellâhan) ile yazılmış şiirler. (1998:626)
Tayyar Mahmud Paşa'nın III. Selim'i övmek için yazdığı 48 beyitlik Kaside-i Bahriyye Der-Sitayiş-i Sultan Selim Han adlı eser bahse konu tasnifin birinci grubuna uygun şekilde yazılmıştır.

Tayyar Paşa ve Bahriyye Kasidesi

Kaynaklarda Samsunî veya Canikli olduğu bildirilen ve bu şekilde isimlendirilen Tayyar Paşa'nın asıl adı Mahmud'dur. Şiirlerinde "Tayyar" mahlasını kullanmıştır. (Poyraz, 2014: 19)

Dest-i redd-i naz ile bal ü perim oldı şikest
Bana 'âlemde heman Mahmud-ı Tayyar olmuş ad (G34,7)

Komutanlık ve valilik görevinde bulunmuş olan Tayyar Mahmud'a, Paşa unvanı bu yüzden verilmiştir. Paşa tarafından Bafra'da yaptırılan camii de Tayyar Paşa ismiyle hâlâ ibadete açıktır.

Tayyar Mahmud Paşa (1750?-1808) vezirlikle Trabzon valiliğine tayin edilen Battal Hüseyin Paşa'nın oğludur. Amasya ve Canik sancakları ise Mahmud Paşa'ya verilmiştir. Bir süre sonra gelişen olaylar Paşa'nın önce azline ardından da idamına neden olmuştur. Devlet kademelerinde bulunmuş bir aileden gelen Tayyar Mahmud Paşa, devlet adamlığı kadar şair yönüyle de adından söz ettirmiş bir şahsiyettir. Zira divanındaki eserler, güçlü şairaneliğine delil olarak gösterilebilir. Tayyar Mahmud Paşa Arapça ve Farsça'ya hâkim, eserlerinde ayet, hadis veya kelam-ı kibarların yanı sıra atasözleri ve deyimlerden de istifade etmiştir. Tayyar Paşa; siyaseten isyancı bir ruha, uyumsuz ve geçimsiz bir tavra sahip olsa da bir divan oluşturacak kadar da şair ruhludur. (Poyraz, 2014: 31)

Tayyar Paşa'nın tüm şiirleri Divanı'nda toplanmıştır. 32 beyitlik Sâkiname adlı kısa mesnevisi de yine Divanı'nın içerisinde.

Mahmud Paşa, Kaside-i Bahriyye Der-Sitayiş-i Sultan Selim Han adlı eserinde klasik Türk edebiyatının sınırlarını genişletme ve yeni anlam ya da çağrışım arayışı olarak niteleyebileceğimiz bir yola gitmiştir. Zira denizcilik ve gemicilikle ilgili kavramlar kullanma Paşa'nın yaşadığı 18. yüzyıl için ilk değil ama farklı, bir o kadar da yeni bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hazırladığımız tablo üzerinden de açıkça görüleceği üzere Tayyar Mahmud Paşa'nın Kaside-i Bahriyye Der-Sitayiş-i Sultan Selim Han adlı eserinde, denizcilik terimleri epeyce kullanılmıştır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Kasidede Geçen Denizcilik Terimleri Tablosu

1.Beyit	zevrağçe	25.Beyit	Levend, kıç
2.Beyit	Neciyullah	26.Beyit	Derya, lücce
3.Beyit		27.Beyit	Mevc, derya
4.Beyit		28.Beyit	iskandil
5.Beyit	lenger	29.Beyit	
6.Beyit	derya	30.Beyit	
7.Beyit	Emvac, lücce	31.Beyit	Sahil, reis
8.Beyit	Sahil, girdap, fülk	32.Beyit	Donanma, keşti
9.Beyit	Cevv, bahr	33.Beyit	
10.Beyit	Furtuna, derya	34.Beyit	Derya, manka
11.Beyit	derya	35.Beyit	Mil, yol almak
12.Beyit	kalyon	36.Beyit	
13.Beyit	Sandal, zevrak, yelken	37.Beyit	Bahr, katre-i derya
14.Beyit	Mevc, derya, südliman	38.Beyit	Mevc, girdap, Hızır, İlyas
15.Beyit	Su, havz, donanma	39.Beyit	pusula
16.Beyit	Yelken, fülk	40.Beyit	
17.Beyit	Levend, kıç, mevc	41.Beyit	Pupa, yelken, keşti
18.Beyit	sahil	42.Beyit	Yelken, kürek, martı, yem
19.Beyit	Zevrakçe, mevc, denizaltı	43.Beyit	
20.Beyit	lücce	44.Beyit	mersa
21.Beyit	Palamar, fülk	45.Beyit	Bahr, yelken, açıldık
22.Beyit	Girdap, bahr, dümen almaz, keşti	46.Beyit	Yelken, keşti, derya
23.Beyit		47.Beyit	Nuh, Hızır, İlyas
24.Beyit	cevr ü medd	48.Beyit	Kulzüm

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Tayyar Mahmut Paşa, Kaside-i Bahriyye Der-Sitayiş-i Sultan Selim Han adlı eserinde birkaç beyit dışında gemicilik ve denizcilikle alakalı terimleri sıklıkla kullanmıştır. Tayyar Paşa; denizcilikle ilgili teknik terimleri kasidesinde adeta klasik Türk şiirinin yüzyıllardır kullanılan mazmunları gibi ustaca kullanmıştır.

Zevrakçe, derya, Neciyullah, lenger, emvac, lücce, sahil, girdap, fülk, cev, bahr, furtuna, neheng, kalyon, sandal, zevrak, yelken, mevc, südliman, su, havz, donanma, yelken, levend, kıç, denizaltı, palamar, dümen almaz, keşti, cevr ü medd, iskandil, reis, manka, mil, yol almak, katre-i derya, Hızır, İlyas, pusula, pupa, kürek, martı, mersa, açıldık, Nuh, Kulzüm gibi terimler kasideye damgasını vuran ve şairi maksadına ulaştırılan birer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tayyar Mahmut Paşa, bu anlam ve imge arayışıyla hem klasik Türk şiirinin sınırları içerisinde kendisine güçlü ve kalıcı bir yer bulmayı hem de yakaladığı bu yeni çağrışım düzeniyle klasik Türk şiirinin sınırlarını genişletmeyi ustaca başarmıştır.

Klasik Türk Edebiyatının kendine has kavram ve imge dünyasının kısmen dışına çıkarak farklı dünyaların tecrübelerini şiire aktarma yoluyla şiirde farklı terimleri kullanma durumu, öncelikle divan şiirinin konusunu genişletmiştir. Canikli Tayyar Mahmut Paşa Kaside-i Bahriyye Der-Sitayiş-i Sultan Selim Han adlı eseriyle özellikle denizcilik terimlerini kullanarak bu farkındalığı kasidesinde hissettirmiştir. Çalışmamız, bu farklılığın boyutlarını anlama ve divan şiirine katkılarını ortaya koyma çabasıdır.

KAŞİDE-İ BAHRİYYE DER-SİTAYİŞ-İ SULTAN SELİM HAN

(Mefā' ilün / Mefā' ilün / Mefā' ilün / Mefā' ilün)

1. Bugün oldık süvâr-ı mânâ-i zevrakçe-i deryâ
Selâmet bād-ı *bismillâhi mecrâha vü mürsâhâ*

2. Yetişsin kuvve-i rûh-ı Neciyullâh imdâda
Hüdâvendâ bi-ğakç-ı mefhar-ı kevneyn ü mâfihâ

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

---

3. İki bürhândur fevz ü necâta toğru bu yolda
Bu iki ma'ni-i rüşen delîl-i râst u müsteşnâ
4. Biri emr-i şerîf-i cāhidūdur fî-sebîl-illāh
Biri enzâr-ı hüşn-i himmet-i Sulţān-ı mülk-ārâ
5. Ne sulţān-ı muhîţ-i cūd ki zāt-ı hümāyūnu
Şebât-ı lenger-i temkîn-i fülk-i devlet-i 'ulyâ
6. Cenâb-ı Hâzret-i Sulţān Selîm Hân-ı Şâliş kim
Hâbâb olmaz yem-i luţfuna nisbet seb' a-i deryâ
7. Degil emvâc-ı yem dest-i 'aţâ-yı lücce-i luţfun
İder ta' dât pîr-i bahr bulmaz intihâ ammâ
8. Muhîţ-i vaşfınıñ bulmak ne mümkin sâhiliñ oldu
Nice girdâb-ı 'acze fülk-i erbâb-ı sūhan ilķâ
9. Olursa kaçre-i luţfuna mazhar hüt-ı bahr eyler
Şikâr-ı maķşadı cev v-i semâda bî-ser ü bî-pâ
10. İderse furtuna ger bād-ı kahrı kaç r-ı deryâda
Neheng-i yem hem-ân-dem âteş-i dil-sûzı eyler cā
11. Görünce bād-ı kaçr-ı şevketin deryâ-yı 'âlemde
Çıķardı âblūyı tedbîr ü fikri destden a' dâ
12. Ğümâna eylemekdi kehküşanı maķşadı çarhıñ
Görüp kalyon-ı luţf u şevketin 'âr eyledi ammâ
13. Rikâb-ı şevketine şandal itse zevrak-ı mâhı
İderdi zir-i yelken mihr-i 'âlemde şehâb-āsâ
14. Ğam-ı mevci çeker yok şimdi bu deryâ-yı 'âlemde
Hevâ-yı feyz-i iķbâl ile sülimândur güyâ
15. Şuyûna girdi el-kaçķ havz-ı tedbîr-i muşîbetde
Donanmâ-yı nizâm-ı intizâm-ı devlet-i 'ulyâ
16. Nesîm-i medh-i şâhîden açıldı yelken-i tab'ım
Yol alsın bu ğazelle fülk-i tab'ım Çamlıca-āsâ
17. Bugün ol kaç levendi mevc-i fitne eylemiş peydâ
Ne çäre kaçumda oyna var yürü sen ey dil-i şeydâ
18. Hevâ-yı 'aşķ-ı cānâna düşenler sâhil-i vaşlıñ
Ümîdiñ kerte-i hülyâya almazsa n'ola aşlâ
19. Gelen zevrakçe-i tab' -ı dile mevc-i keseldür hep
Deñizaltı imiş limân-ı şevķiñ var ise cānâ

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

---

20. Nesim-i feyz-i tevfi̇k-ı Hudāya ihtiyācız kim
Miyān-ı lücce-i fiṙkatde çaldı fülk-i dil hayfā

21. Esince semt-i cānāndan şabā gūndoğrısı-vārī
Palamarlar kırar fülk-i dil-i ‘uşşak-ı miḥnetzā

22. Hevā-yı fikr ile girdāb-ı ğamdan baḥr-i ğurbetde
Dūmen almaz ne çāre keṣti-i dil Őimdiden hayfā

23. Olur mı rūzigār-ı ‘aşḳ ile orşā idūb urmaḳ
Açıldı çāk çāk-i zaḥm-i sine bād-bāñ-āsā

24. Çekildi āb u tāb-ı ḥüsnü oldı k̇areler zāhir
Meger izhār-ı cezr ü med idermiş ğāhice deryā

25. Bizi Çaldı yem-i fiṙkatde Şimdi fiṙkate **Ṭayyār**
Hevā-yı ‘aşḳ ile bir kıç levendi Őūḥ-ı müsteṣnā

26. Őeh-i deryā-yı luṭfa pādīşāhı lücce-i raḥma
Muḥīṭ-i baḥr-i ‘adlün olmasa ṭurmaz idi dūnya

27. Degil ta‘ dāt-ı vaṣf-ı medḥ-ı pākūñ k̇ābil-i ta‘ bīr
Őūmār olmaḳ olur miḥiç ne mūmkin mevce-i deryā

28. Taṣīḥ itdim çoḳ isḳandiller atdım baḥr-i ‘ālemde
Efendim devletūñ-veṣ bulmadım bir devlet-i vālā

29. Çeküb bu rūzigārdan nice envā‘ -ı belā oldım
Uğuruñda giriftār-ı esīr-i miḥnet-i a‘ dā

30. Bu taḳrīb ile aldım kerteye bi‘l-cümle efrencī
amu muḥtāc-ı luṭf-ı devletūñdür bildigim ser-pā

31. Őmīd-i sāḥil-i medḥūñle düŐdüm ḳa‘ r-ı ‘acz içre
Re‘īs-i fülk erbāb-ı suḥen Şimdi benim ammā

32. Donanmā-yı hünerde tūğ u sancāğ-ı teferrüd kim
Çekildi keṣti-i ma‘ nā-yı ḥüsn-i tab‘ ima ḥālā

33. Benim enfās-ı ḳudsī-i şabā-yı feyz-i ‘irfānım
Ne mūmkin ḥarṭa-i imkān u ta‘ bire ola imlā

34. Bu deryā-yı ma‘ ārifde ne mūmkin mānka-dāṣ olmaḳ
Muḥīṭi olsa bāḳi rūzigār-ı çarḥda farazā

35. Açıkdan anda biñ mīl yol alırdım baḥr-ı vaṣfuñda
ŐığıŐmaz ḳābye-i ta‘ bire bād feyz-i dil aṣlā

36. Hevā-yı ma‘ rifetde bu suḥenle iftiḥār itmem
Benim ol mazḥar-ı sırrı-ı tecellī-i ezel zīrā

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

---

37. Sen ol Sultān-ı baħr-i cūd-ı elţāf u keremsin kim
İder bād-ı ‘ ināyātın kemīne  atre-i deryā

38. Olurken pāy-māl-i mevc-i ğam girdāb-ı ħayretde
Yetiřdi himmet-i luţfuñ baña İlyās u Hızr-āsā

39. Nice kerte-füzūn puřula-i  adrim iken  ıldıñ
Vezāret řancağıyla fūlk-i ħālim pāyesin i’ lā

40. Uğurunda efendim nezr itdim ki verem cānı
Boca itmem bu yolda piş-i a’ dāda bilir Mevlā

41. Pupa yelken gider keşti-i dil şev  ile bu yolda
Ne deñli ħālī-i řofrā-yı  udret ise de řāhā

42.  ıķub yelken k rek Cānikden arz -yı sitānuñla
Efendim on sekiz g n olmuşuz mar ı-yı yem-āsā

43. T vāna on sekiz biñ m nteĥāb ‘ asker kılub iĥzār
G řād itdim hem-ān-dem bād-bān-ı şev ı dilden tā

44. Bi-ĥamdi’l-lāh yetişdik şimdi mersā-yı ‘ ināyāta
Bi-ĥamdi’l-lāh oldu f lk-i  mmide meserret-cā

45. Du’ ā-yı pādiřāh-ı d n iderler baħr u berde hep
Yeter **Tayyār** a ıldıķ yelken-i taşdi’ i istinkā

46. G řād olsun hemişe şev  ile tāc-ı h māy nı
G řāde eyledikçe yelkenin keşti-i n h-deryā

47. Cihānda ‘  mr-i N ĥ olsun  arīn-i ‘  mr   iķbāli
Felekde feyz-i luţfi med ola İlyās u Hızr-āsā

48. ‘ Ad -yı d n-i bed-ĥ’āh n be-ĥaķķ-ı meĥar-ı ‘ ālem
Ĝarīķ-ı  ulz m  ahr u mezemmet eylesin Mevlā

KAYNAK A

-  elebioğlu, Āmil (1998). “Eski T rk Edebiyatında Gemiyle İlgili şiirler ve Bazı Hususiyetler”, **Eski T rk Edebiyatı Araştırmaları**, İstanbul: MEB Yayınları, s.625-654.
- Kaplan, Yunus (2015). “Klasik T rk şiirinde Denizcilik Terimleriyle Yazılmış Bilinmeyen şiirler-1”, **TurkishStudies-International PeriodicalfortheLanguages, Literatureand History of TurkishorTurkic**, Volume 10/16 Fall, s. 807-826.
- Poyraz, Yakup (2014).**Tayyār Mahmud Paşa ve Divanı**, Samsun, Et t Yayınları.

TAYYAR PAŞA'NIN ŞİRDE YENİLİK ARAYIŞI VE RAMAZANIYE KASİDESİ

Yakup POYRAZ

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Hüseyin CEVİZ

Kahramanmaraş Fen Lisesi

ÖZET

Divan şiiri kuralcılığı ve titizliğiyle kendine has bir kavram ve imge dünyası meydana getirmiştir. Kimi şairler özellikle 17.yüzyıldan sonra kısmen bu dünyanın dışına çıkarak şekil ve konu bakımından farklı dünyaların tecrübelerini şiire aktarma yoluyla şiirde sınırlı arayışlar ve farklılıklar oluşturmuşlardır. 18. Yüzyıl şairi Canikli Tayyar Mahmut Paşa Kaside-i Ramazaniye adlı eserinde özellikle şekil bakımından pek denenmeyen bazı hususiyetleri ortaya koymuştur. Çalışmamız, bu farklılığın boyutlarını anlama ve divan şiirine katkılarını ortaya koyma çabasıdır.

Anahtar Kelimeler: Tayyar Mahmut Paşa, Ramazaniye kasidesi, yenilik arayışı

Giriş

Ramazan ayında tutulan oruç, İslâm dininde farz ibadetlerinden biridir. Ramazan, Türk milletinin sosyal hayatında önemli bir yere sahiptir. Öyle ki Osmanlılarda bu millet kendine mahsus bir Ramazan medeniyeti ve kültürü oluşturmuştur diyebiliriz.

Bakara Sûresinin 183, 184 ve 185. ayetlerinde orucun ramazan ayında tutulması gereken farz bir ibadet olduğunu bildirmiş ve bu aya erişenlerin hastalık, yolculuk gibi meşru bir mazeretleri yoksa oruç tutmalarını emretmiştir.

Millî benliğin ve kültür kodlarının korunmasında çok önemli bir role sahip olan İslâm dini, Türk kimliğiyle bütünleşmiş; bu iki unsur, birbirinden ayrılamaz olmuştur. Böyle bir bütünleşmenin sonucunda da Anadolu sahası divan şiirinde bu ruha uygun eserler verilmiştir.

Ramazaniye veya Ramazan-nâmeler, Ramazan ayının faziletleri, Ramazan orucunu tutmanın gerekliliği ve faydalarını manzum olarak anlatan eserlerdir. Ramazaniyeler ekseriyetle dörtlükler halinde mani türünde yazıldığı gibi, kaside ve gazel şeklinde yazılanları da vardır.

Kaside şeklinde yazılan Ramazaniyeler çoğunlukla kasidelerin nesib kısımlarında şiire konu edilirler. Bazen de konu, bir bütün olarak şiirin tamamında kendini gösterir.

Beyit sayısı değişmekle birlikte, nesib bölümünde konu ile ilgili ayet ve hadisler mealen zikredilir. Çeşitli unsurların yanında oruç, Kadir gecesi, bayram anlatılır. Ramazan dolayısıyla toplumda meydana gelen değişiklikler, merasimler, âdetler dile getirilerek çeşitli nükteler yapılır.

İlk örneklerine XV. yüzyıldan itibaren rastlanan Ramazaniyeler, XVIII. yüzyılda daha da yaygınlaşmış dinî-manzum bir tür oluşturacak seviyeye gelmiştir. Bu kasidelerin nesib bölümlerinde ramazanın gelişi, faziletleri, oruçlu insanların davranışları, camilerin kandillerle, mahyalarla süslenmesi, iftar ve sahur sofraları edebî hususiyet arz edecek mahiyette anlatılır. Övülen kişilerin meziyetleri, özellikleri ramazanla ilgi kurularak verilir. Bu kasidelerin dua bölümlerinde de Ramazan, Kadir Gecesi ve Ramazan Bayramı'yla ilgili çeşitli çağrışımlardan yararlanılır (Dursunoğlu 2003: 13)

Sümbülzâde Vehbi, Enderunlu Vâsıf, Şeyh Gâlib, Nâzım, Nedîm, Edirneli Kâmî ve Koca Ragıp Paşa'nın ramazaniyeleri de beğenilen kasideler arasında sayılır. Bundan başka Surûrî, Sâmi, Nahifi, Haşmet ve Leyla Hanım da bu sahada eserler vermişlerdir. Bu türde eserler veren şairlerin çoğunun XVII. yüzyılın sonu ile XVIII. yüzyılın ilk yansında yaşamış olmaları, bu türün özellikle bu dönemde yaygınlaştığının

göstergesidir (Dursunoğlu 2003: 14).

Tayyar Mahmut Paşa ve Yenilik Arayışı

Divan şiiri, kuralcılığı ve titizliğiyle kendine has bir kavram ve imge dünyası meydana getirmiştir. Kimi şairler özellikle 17. yüzyıldan sonra kısmen bu dünyanın dışına çıkarak şekil ve konu bakımından farklı dünyaların tecrübelerini şiire aktarma yoluyla şiirde sınırlı arayışlar ve farklılıklar oluşturmuşlardır. 18. yüzyıl şairi Canikli Tayyar Mahmut Paşa da Kaside-i Ramazaniyye adlı eserinde özellikle şekil bakımından pek denenmeyen bazı hususiyetleri ortaya koymuştur. Çalışmamız, bu farklılığın boyutlarını anlama ve divan şiirine katkılarını ortaya koyma çabasıdır.

Var olanla yetinmeyenlerin, “nasıl daha farklı metinler kurabiliriz” fikrinin peşine düşenlerin, aykırı, farklı, bilinmeyen ve örneğine pek rastlanılmayacak yepyeni yapılar kurarak dilin ve insanın metin üretme ve dili kullanma sınırları zorlayan sıra dışı insanların uğraşı olan deneysel edebiyat anlayışı veya arayışı denebilir ki edebiyat var olduğundan beri vardı. Sanat, zaten doğası gereği sürekli farklı oluşların, tekrara düşmeişlerin peşindedir (Tökel 2010: 10).

Klasik Türk şiirinin birçok değişmeyeninin olduğu dikkate alınırsa Tayyar Mahmud Paşa ve yenilik arayışında olan diğer şairlerin yaptıkları ya da yapmaya çalıştıkları daha anlamlı olacaktır. Zira bu uğraş hep olmuştur ve de olmaya da devam edecek gibidir.

Yenilik arayışını hem muhtevada (Kaside-i Bahriyye Der-Sitayış-i Sultan Selim Han adlı eser) hem de şekilde (Kaside-i Ramazaniyye adlı eser) gösteren Tayyar Mahmud Paşa, 18. yüzyılın son döneminde yaşamış, hayatının son demleri diyebileceğimiz 19.yüzyılın ilk yıllarına damgasını vurmuş bir şahsiyettir. 1808 yılında idam edilmiştir. Kendisi hem bir Osmanlı yöneticisi hem de bir divan şairidir. Tayyar Paşa, siyaseten isyancı ve devrimci bir ruha, uyumsuz ve geçimsiz tavra sahip olsa da bir divan oluşturacak kadar şair ruhludur (Poyraz 2014: 31).

Tayyar Mahmut Paşa Kaside-i Ramazaniyye adlı eserinde şekli bir arayışın içerisinde. Kasidenin klasik kalıplarını zorlayan ve kendi kasidesine yeni bir görünüm kazandırma çabasında olan Mahmut Paşa, “meh değil” kelime grubunu -ki bu grup eğer dize sonunda olsaydı redif olacaktı- her beytin ilk dizesinin başında kullanarak kaside nazım şekli açısından şekli bir yeniliği de eserinde denemiştir.

KAŞİDE-İ RAMAZÂNİYYE BERĀY-I RE'ĪSÜ'L-KÜTTĀB RĀŞİD EFENDİ

(Fe' ilâtün / Fe' ilâtün / Fe' ilâtün / Fe' ilün)

1. **Meh değil** bu nazar-ı çarhda oldı tâbân
Râyetin dikdi bugün burc-ı sipihre Ramazân
2. **Meh değil** pîr-i sipihriñ yine da' vetlisi var
Döşedi meclis-i iftâra hele sofrâ hemân
3. **Meh değil** şa'im-i bâlâ meger âmâde idüb
Çoydı zenbîl-i felekde hele bir halkaca nân
4. **Meh değil** manzara-i dîde-i 'âlemde bedîd
Sâğar-ı mihr eger olmazsa bezmde peymân
5. **Meh değil** çarh-ı felek açdı kitâb-ı envâr
Ma' nî-i rûze vü 'îdi ide tefsîr ü beyân

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

---

6. **Meh değil** bir gümüş âyine aşılımış çarha
‘ Aks ide dide-i ‘ uşşâka cemâl-i cânân
7. **Meh değil** tîgini çekdi yine Behrâm-ı felek
Şaff-ı vesvâsa düşerse n’ola hıavf u lerzân
8. **Meh değil** âhîr-i Şa‘ bânîñ olub nünî resm
Yoħsa kim evvel-i rā-yı Ramazân oldu ‘ ayân
9. **Meh değil** muṭrib-i çarhıñ definiñ düşdü pulu
İtdi şâh-ı Ramazân nehy-i tecevvüze fermân
10. **Meh değil** zâhir olan eşheb-i çarhıñ na‘ li
Semt-i maḫşûda hemân idelim irhâ-yı ‘ inân
11. **Meh değil** hoşka-i zerrîn debîr-i gerdûn
O ‘ uluvvü’l-himemiñ medhîni eyler tibyân
12. **Hâzret-i Râşid Efendî-i Re’îsü’l-küttâb**
Sâye-i himmeti hem-pertev-i mihr-i rahşân
13. **Meh değil** micmere-i sîm-i felek hâzırlar
Kırs-ı mihrî n’ola bezminde iderse sūzân
14. **Meh değildir** görünen eyledi âmâde felek
Hıtt-ı pāk-i keremiçün hele zerrîn-rîkdân
15. **Meh değil** tügme-i kerrâke-i pîr-i gerdûn
Hâk-i pâyine meger gelmek için oldu revân
16. **Meh değil** pîr-i felek şardı civân-ķâşî şarıķ
Hızmetinde ola aħter gibi şâbit her ân
17. **Meh değil** serdi tuħafci-i felek ṭablasını
Bulamaz çok aranır bezmine tuħfe şâyân
18. **Meh değil** çarh ṭurur destine bir ṭas almış
Eyler ümmîd-sitân-ı kereminden iħsân
19. **Meh değil** nûr-ı kemâlini ider çarh îmâ
Mihr eger çekmese eksikligini hoş devrân
20. **Meh değil** gūşe-i bâl ü peridür bu görünen
Ṭâ’ir-i himmetidür evc-i ‘ alâda perrân
21. **Meh değil** aldı nefîrin ele Bektâşî-i çarh
Olmağa ṭarz-ı ğazelde yine gūyâ-yı zamân

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

---

22. **Meh değil** sinesine dağ çekübdür devrân
Hele ey mâh saña bildigim olmuş Şa' bân

23. **Meh değil** gerden-i minâyı ki sâķi-i felek
Gösterüb tâbiş-i mihr-i Cemi eyler i' lân

24. **Meh değil** bu dimege kâdür olur mı **Tayyâr**
Mihr-i ' aşķiñ göre o dildeki pertev-efşân

25. **Meh değil** gün gibi envâr-ı hülûşum rûşen
Tab' -ı meh-pertevüñe ey meh-i burc-ı ihsân

26. **Meh değil** bu tutarım rû-yı hicâbıma siper
Hâk-i pâye idecek olsa gönül baş-ı beyân

27. **Meh değil** bu hele mehdür diyü söylendikçe
' Ömr-i iķbâlini memdûd ide Hâllâķ-ı cihân (Poyraz 2014: 75-77).

Aşağıda örneklerini paylaşacağımız beyitler de gösteriyor ki bu tarz şekli arayışlar, Tayyar Mahmut Paşa'yla sınırlı değildir. Birçok şair, şiiirlerine yeni dokunuşlar yapmak suretiyle klasik Türk şiiirinin sınırlarını genişletme çabasında olmuştur. Bu çaba divan şairlerinin hâlihazırda sahip oldukları, klasik Türk şiiirinin kendilerine tevarüs etmiş geleneğine ve çok geniş imge dünyasına bir katkı sunma olarak da değerlendirilebilir.

Sanatçılığın karakterinde olan yenilikçilik ve farklı olanı bulma arayışı eski edebiyatımızın “eskide kalmasına engel olma” girişimi olarak da görülebilir. Zira yeni şeyler söyleme ya da farklı şekilde söyleme klasik Türk şiiiri için çok da garipsenecek bir tavır olmasa gerektir.

Her beytin birinci mısramın aynı kelimelerle başladığı şiiirler şeklinde gruplandırılacak beyit örnekleri yeni bir şekilde yol alma çabasını göstermesi bakımından ve Tayyar Mahmut Paşa'nın kendisinden önce ve sonra da bu arayışların devam ettiğini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Ol dem kanı ki Kâ'be'yi kûyun mekân idi
Ârâm-gâh-ı gönlümün ol âsitân idi

Ol dem kanı ki merkeb-i baht-ı sitâremün
Hayl-i semend-i vaslun ile hem-inân idü

Cem Sultan (Tökel 2010: 95)

Anılsın ol dem-i ferhunde kim şâd olduğum yerdir
Niçe dem hem dem-i yâr-ı perî-zâd olduğum yerdir

Anılsın ol zamân-ı hırmen-i şâdî ki âhar-kâr
Bu gûne sarsar-ı hasretle ber-bâd olduğum yerdir

Mezâķi (Tökel 2010: 94)

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Şarâb u şem' u şâhid nûr-ı mânâ
Görinmez görünür çün aks-i Mevlâ

Şarâb esrâra şem' envâra benzer
Bakun şâhid yüzi dîdâra benzer

Elvan-ı Şîrâzî (Tökel 2010: 93)

Şiire âhenk ve ritimle birlikte farklı bir ses katmak amacıyla, normal kafiye ve redif yanında, ikilemelerden oluşan kafiye ve redif bolca kullanılmıştır. Bu örnekler, şairlerin kafiye ve redif imkânlarını nasıl zorladıklarını, bu unsurlardan sonuna kadar nasıl faydalandıklarını ortaya koyması bakımından önemlidir (Aydemir-Çeltik 2009: 80-118).

Sonuç

Şairler etkili ve kalıcı olmak adına ya da sanatçı karakterin gereği olarak yenilik arayışı ve çabası içerisinde olmuşlardır. Bize düşen bu farklılıkları ve arayışları tespit ederek divan şiirinin gelişim safhalarını anlama gayreti içerisinde olmaktır. Bu ve buna benzer çabalar aynı zamanda Klasik Türk şiirinin basit/sıradan olarak algılanmasını engelleyebilecek fikirleri de filizlendirmektedir.

KAYNAKÇA

- Aydemir, Yaşar; Çeltik Halil (2010). “Gazelde İkileme Redif ve İkileme Kafiye”, **TurkishStudies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 4/12 Kış, s. 80-118
- Dursunoğlu, Halit (2003). “Klasik Türk Edebiyatında Ramazan Konulu Şiirler”, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum** Sayı: 22, s. 9-29
- Poyraz, Yakup (2014). **Tayyar Mahmud Paşa ve Divanı**, Samsun, Etüt Yay.
- Tökel, Dursun Ali, (2010). **DeneySEL Edebiyat Yönüyle Divan Şiiri**, Ankara: Hece Yay.

HZ AİŞE’NİN NAMAZ HAKKINDAKİ RİVAYET VE GÖRÜŞLERİNİN ÖMER NASUHI BİLMEN’İN BÜYÜK İSLAM İLMİHALİNE YANSIMASI

Alpaslan ALKIŞ

Dr. Öğr. Üyesi Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Halil GÜLER

KSÜ Temel İslam Bilimleri İslam Hukuku Yüksek Lisans öğrencisi

ÖZET

Hiz. Aişe, yedi büyük fakih sahabeden biri olarak Hiz. Peygamber’den yaptığı rivayetlerle özellikle aile hukuku ve ibadetler konusunda fıkıh mezheplerinin çokça müracaat ettiği bir sahabe olarak öne çıkmıştır. Bu çalışmada yalnızca abdest ve namaz ibadetiyle ilgili rivayetlerinin ilmihallere yansımaları üzerinde durulmaktadır. Abdest konusunda Hiz. Aişe, Hiz. Peygamber’in eşlerini öptükten sonra abdest almadan namaz kıldığını, hayırlı iken namaz ve oruç ibadetlerinin yapılmayacağını, ancak orucun sonra kazasının yapılacağını rivayet etmiştir. Ömer Nasuhi Bilmen ilmihalinde bu rivayetlere uygun olarak kadına dokunmanın abdesti bozmayacağı, hayırlı iken namaz ve oruç ibadetinin yapılmayacağı sadece orucun kazasının daha sonra tutulacağı hükmüne yer verilmiştir. Namaz konusunda ise, Hiz. Aişe’den gelen rivayetlerde kadının el ve yüz hariç bütün bedenini örtmesi gerektiği, özürsüz kıbleye yönelmeyen namazının geçersiz olduğu, tüm rekatlarda kıyam’ın farz olduğu, sesli namazlarda kıraat okunduğunda cemaatin okumayıp susması gerektiği, secde olmadan namazın olamayacağı, huşunun namazın ruhu olduğundan huşuyu bozacak davranışların doğru olmadığı, ezanın sünnet olduğu, cemaatle namazın bireysel kılınan namazdan yirmi yedi kat daha faziletli olduğu nakledilmektedir. Ömer Nasuhi Bilmen ilmihalinde de tüm bu rivayetlere uygun olarak, namazda setri avretin şart olduğu, kadınların el, yüz ve ayak hariç tüm bedenini örtülmesi gerektiği, özürsüz kıbleye yönelmeyen namazının sahih olmayacağı namazın dışındaki şartları olarak zikredilmektedir. Aynı şekilde kıyam, kıraat ve secde namazın rüknüdür, rükünler olmadan namaz geçerli değildir. Bu nedenle özürlü olmayanların namazı ayakta kılması sadece özürsüzlerin oturarak namaz kılabilmesi, yalnız namaz kılınan kendisinin duyacağı kadar kıraat okumasının farz olduğu ancak imama tabi olan cemaatin kıraati okumayıp imamı dinlemesi gerektiği, secde olmadan namazın geçerli olamayacağı, secdede dizleri bükerek kaba etleri üzerine oturulması gerektiği, namazda huşu ve tadili erkanın bozan gereksiz davranışların mekruh olduğu belirtilmektedir. Yine söz konusu ilmihalde ezanın müekked sünnet olarak Müslümanlığın alametlerinden biri olduğu, cemaatle kılınan namazın sevabının tek başına kılınan namazdan yirmi yedi kat daha fazla olduğu hükmü bulunmaktadır. Örneklerde görüldüğü gibi ilmihaldeki hükümlerin büyük bir kısmı Hiz. Aişe’den gelen rivayetlere dayandırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler; Aişe, Ömer Nasuhi Bilmen, İlmihal, İbadet, Namaz, Abdest, Rivayet

GİRİŞ

İslam dinine ve kaidelerine duyarlı bir Müslümanın İslam’ı doğru ve anlaşılır bir kaynaktan öğrenmesi gerekmektedir. Bugün bu ihtiyacı karşılayacak mevcuteserlerin başında Ömer Nasuhi Bilmen’in “Büyük İslam İlmihali” gelmektedir. Bu ilmihal İslam araştırmaları konusunda ihtisaslaşan çevreler ile toplum tarafından kabul gören bir eserdir. Çalışmada, bu esere kaynaklık eden ve İslam’ın anlaşılmasında öncü fakihlerden Hiz. Aişe’nin temizlik ve namazla ilgili rivayet ve görüşlerini Bilmen’in “Büyük İslam İlmihali”yle karşılaştıracak; eserde bahsi geçen görüşlere uyan bölümler ele alınarak incelenecektir.

1. TEMİZLİK

1.1. Abdest

Abdest konusunda hassas olan Hiz. Aişe; kardeşi Abdurrahman’ın çok hızlı abdest almasını yadırgayarak “Ey Abdurrahman! Abdestini tastamam al”¹ diyerek abdestini özensizce almasından dolayı uyarılmış ve her zaman abdestin tastamam alınması gerektiğini belirtmiştir.

¹ Müslim, Tahâret, 25, 240.

Ömer Nasuhi Bilmen: Abdest belli organları usulüne göre yıkamaktan ve meshetmekten ibaret bir temizliktir, bir ibadet ve taattır. Abdeste, güzel oluşundan ve temizliğe yardımcı olmasından dolayı “vudu” adı verilmiştir.²

1.1.1. Abdesti Bozan Durumlar

1.1.1.1. Kadına Dokunmak

Dokunmayı cinsel temas olarak yorumlayan Hz. Âişe: “Hz. Peygamber eşlerinden birisini öptü, sonra abdest almadan namaz kıldı”³ demiştir. Böylece perdesiz bir şekilde dokunmanın abdesti bozmayacağını açıklamıştır.

Ömer Nasuhi Bilmen: Erkeğin hanımıyla aşırı derece de oynaşması da abdesti bozar. Kendinden bir sıvı çıksın ya da çıkmasın hüküm aynıdır. Fakat İmam Muhammed’e göre, bu durumda mezi gibi bir yaşlılık çıkmadıkça abdest bozulmaz.⁴

1.1.1.2. Önden Veya Arkadan Bir Şey Çıkması

Hz. Âişe, diyor ki; Fatıma bt. Hubeys, evimize geldi. “Ey Allâh’ın Resulü! Ben hayızdan geç temizlenen bir kadını. Bu uzun süre için namazları terk edebilir miyim?” dedi. Resûlullah, cevap olarak: “O, hayız değildir, hastalık sebebiyle damardan gelen bir kandır. Her namaz için abdest alman gerekir”⁵ buyurarak istihaza için gusül gerekmediğini ancak her namaz için abdest almak gerektiğini izah etmiştir.

Ömer Nasuhi Bilmen: Önden veya arkadan kan irin, meni, sidik, gaita (necaset) gibi bir pisliğin veya herhangi bir sıvının çıkması, arka taraftan yel çıkması. İstihaze adı verilen kan diğer organlardan gelen kan gibidir. Böyle bir kanın gelmesiyle yalnız abdest bozulur. Devamlı gelirse özürlü hükmüne geçer ve özür sahiplerine ait olan hükümler bu gibilerde uygulanır. Böyle müstahaze sayılan bir kadından namaz sorumluluğu düşmez. Orucunu kazaya bırakamaz.⁶

1.2. Guslü Gerektiren Haller

1.2.1. Cünüplük

Hz. Âişe, cinsel ilişki meydana geldiğinde meni gelsin ya da gelmesin gusül alınması gerektiği görüşündedir. O, bunun hakkında: “Erkek organın sünnet edilen kısmı kadının cinsel organında kaybolunca gusül gerekir”⁷ demiştir. Resûlullah’a, ihtilam olduğu halde elbisesinde yaşlık görmeyen kişinin durumu sorulunca: “Bu kişinin gusül alması gerekmez” buyurmuştur. Ümmi Süleym: “Kadın da bunları görürse gusül gerekli midir?” diye sormuş. Hz. Peygamber: “Evet (gerekir)”⁸ cevabını vermiştir.

Ömer Nasuhi Bilmen: Cinsel ilişki halinde sünnet yerinin veya o kadar bir kısmın duhulü ile bülüğ çağına ermiş erkek ve kadının gusletmeleri gerekmektedir. Uykudan uyanan kimse yatağında, çamaşırında veya bedeninde bir yaşlık görünce bakılır. Yatağından uyanıp kalkan kimse, itilam olduğunu hatırladığı halde, tenasül organın bir yaşlılık görse gusletmesi gerekir.⁹

1.2.2. Hayız ve Lohusa / Nifâs

Hayzın süresi, Hz. Âişe’ye göre en az üç gün, en fazla on gündür.¹⁰ Hayızın ne zaman sona ereceği hakkında Hz. Âişe’den rivayet edildiğine göre kadınlara: “(Kanın) bembeyaz aktığını görünceye kadar bekleyin” demiştir.

---

² Bilmen, Ömer Nasuhi, Büyük İslam İlmihali, Merve Yayınları, İstanbul, 80.

³ Tirmizî, Tahâret, 63.

⁴ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 91.

⁵ Tirmizî, Tahâret, 96.

⁶ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 90.

⁷ Mâlik, Tahâret, 72.

⁸ Ahmed b. Hanbel, 2013: II; 384.

⁹ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 94.

¹⁰ Dâhil, Said Fayiz, Mevsû’âtu Fıkhî Âişetü Ümmü’l-Müminin Hayâtuhâ ve Fıkühâ, Darun-Neffas, Beyrut, 1989, 642.

Hız. Âişe'ye göre istihaza kanı gören kadın, namazını kılabilir.¹¹ Bu kanı görmesine rağmen namaz kılınabiliyorsa tahâret oruçtan daha ziyade namaz için şart olduğuna göre istihazalı kadın rahatlıkla orucunu da tutabilir. Ondan rivayet edildiğine göre istihazalı kadının namazı hakkında Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: “(Önce) yıkan sonra her namaz için bir abdest olarak namazını kıl.”¹² Böylece istihaza kanının sadece abdest bozduğunu belirtmiştir.

Ömer Nasuhi Bilmen: Bir kadından üç günden az ve on günden fazla gelen kan, hayız kanı değildir. Buna istihaze kanı denir. Gebelik halinde olan bir kadından gelen kan da hayız kanı değildir; o da istihazedir. İstihaze adı verilen kan, diğer organlardan gelen kan gibidir. Böyle bir kanın gelmesi ile yalnız abdest bozulur. Devamlı gelirse, özürülü hükmüne geçer ve özür sahiplerine ait olan hükümler bu gibilerde uygulanır. Böyle müstahaze sayılan bir kadından namaz sorumluluğu düşmez. Orucunu kazaya bırakamaz. Onunla cinsel ilişki kurmak haram olmaz.¹³

1.2.3.Cünüp Durumunda Haram Olan İşler

Namazı kılmanın şartlarından birisi de hadesten tahârettir. Hız. Âişe, Resûlullah, bize: “Hayız görmeye başladığınız zaman namazı bırakın, hayız bitince gusledin”¹⁴ buyurarak hayızlı kadının namaz kılamayacağını açıklamıştır. Hız. Âişe'ye göre hayızlı birisinin Ka'be'yi tavaf etmesi haramdır. Çünkü kendisi hayızlı iken Hız. Peygamber: “Tavaf hariç bütün menâsiki yerine getirebileceğini”¹⁵ buyurmuştur. Böylelikle guslü olmayanın tavaf hariç bütün hac menâsiklerini yerine getirebileceğini anlatmıştır.

Allâh Tealâ, “Ay hali sırasında kadınların kadınlıklarından yararlanmayın, uzak durun ve onlar temizleninceye kadar kendileriyle cinsel ilişkide bulunmayın. Temizlendiklerinde ise Allâh'ın buyurduğu şekilde onlara yaklaşın”¹⁶ buyurmuştur. Bir rivayette Hız. Âişe, şöyle demiştir: “Bizden biri hayz olduğunda Resûlullah özel hayız elbisesi giymemizi emreder ve bizi kollarına alıp göğsüne basardı.

Ömer Nasuhi Bilmen: Namaz kılmak. Kur'an-ı Kerime, bir veya yarım ayet olsa bile, el sürmek ve Mushaf-ı Şerifi tutmak haramdır. Ancak Kur'an'a yapıştirilmemiş olan bir kılıf, bir mahfaza ve sandık içinde onu taşımak ve onu dış taraftan tutmak caizdir. Kabe'yi tavaf etmek ve bir zorunluk olmadığı halde bir mescide girmek veya içinden geçmek.¹⁷

2.NAMAZ

2.1. Namazın Şartları

2.1.1.Hadesten Tahâret

Hadesten tahâret; namaz kılacak kişinin küçük ve büyük abdestinin olması demektir. Kur'ân'da “Ey iman edenler! Namaz kılacağınız zaman yüzünüzü, ellerinizi ve dirseklere kadar kollarınızı yıkayın ve (ıslak) ellerinizi başınıza sürün ve topuklarla beraber ayaklarınızı (yıkayın). Eğer gusül almayı gerektiren bir haldeyseniz temizlenin”¹⁸ buyrulurken namaz kılacak şahsın abdest ve boy abdestinin olması gerektiğini ifade etmektedir. Hız. Âişe, Resûlullah, bize: “Hayız görmeye başladığınız zaman namazı bırakın, hayız bitince gusledin”¹⁹ buyurarak hayızlı kadının namaz kılamayacağını açıklamıştır.

Ömer Nasuhi Bilmen: Namazdan önce hadesten ve necasetten taharet birer şarttır. Bunlar bulunmadıkça namaz sahih olmaz. Hükmî necaset denilen hadesten, abdesti veya guslü gerektiren hallerden temiz bulunmak gerektiği gibi, hakikî necaset denilip maddeten pis bulunan şeylerden temiz

---

¹¹ Buhârî, Hayz, 29; Nesâî, Hayız-Nifas, 2.

¹² Ebû Dâvûd, Tahâret, 112.

¹³ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 74.

¹⁴ İbn Mâce, Tahâret, 115.

¹⁵ Ahmed b. Hanbel, 2013: II, 476.

¹⁶ Bakara, 2/222.

¹⁷ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 99.

¹⁸ Maide 5/6.

¹⁹ İbn Mâce, Tahâret, 115.

bulunmak da gerekir. Öyle ki, namaz kılacak kimsenin bedeni ile elbisesi ve namaz kılacağı yer temiz olacaktır.²⁰

2.1.2.Necâsetten Tahâret

Hız. Âişe'ye Resûlullah'ın ayakta bevlettiğini söyleyenlere: "Kim size; Resûlullah'ın ayakta küçük abdest yaptığını söylese inanmayın. O, ancak oturarak küçük abdestini yapardı"²¹ demiştir. Böylece necis maddelerden sayılan idrarın insanın üzerine sıçradığında namazına engel olacağına işaret etmiştir. Mezheplere göre idrar, necistir.²²

Ömer Nasuhi Bilmen: Namazdan önce hadesten ve necasetten taharet birer şarttır. Bunlar bulunmadıkça namaz sahih olmaz. Hükmi necaset denilen hadesten, abdesti veya guslü gerektiren hallerden temiz bulunmak gerekir.²³

2.1.3.Setr-i Avret

Kadının avreti Hız. Âişe'ye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: "Git Ali'ye sor, sonra gel bana haber ver" demiş. Soruyu soran kişi, aynı soruyu Hız. Ali'ye gidip sorunca: "Kadın namazını bol ve uzun üstlük, elbise ve başörtüsü ile kılar" cevabını almıştır. Aynı şahıs dönüp bu cevabı Hız. Âişe'ye haber verdiğinde: "Doğru"²⁴ diyerek Hız. Ali'nin kadınların avretleri hakkındaki görüşünü onaylayarak kadının; başörtüsü, uzun ve bol iki elbise ile saçını ve vücudunun hepsini örtmesi gerektiğine işaret etmiştir.

Ömer Nasuhi Bilmen: Namazda avret yerini örtmek bir şarttır. Şöyle ki: Namazda örtülmesi farz olan ve başkalarının bakmaları caiz bulunmayan organlara "Avret yeri" denir. Kadınlara gelince: Hür olan kadınların yüzleri ile ellerinden başka, bütün bedenleri avrettir. Yüzleri ile elleri, namazda ve namaz dışında, fitne korkusu olmadıkça avret değildir.²⁵

2.1.4.İstikbal-i Kible

İstikbal-i kible, namaz kılarken kibleye yönelmek demektir. Müslümanların kiblesi, Mekke'de bulunan Ka'be'dir. Hız. Âişe'ye göre özürsüz olarak kibleye yönelmeyen namazı sahih değildir.²⁶

Ömer Nasuhi Bilmen: Namazda Kabe'ye doğru yönelmek de bir şarttır. Bilindiği gibi Kabe, Mekke şehrindeki bir binadan ibaret değil, asıl olan bu binanın yeridir. Bu mübarek yerin göklere doğru üst tarafı ve derinliklere doğru alt tarafı hep kible yönüdür.²⁷

2.1.5.Vakit

Hız. Âişe'nin ikindi, akşam ve yatsı namazlarıyla ilgili rivayetleri Ömer Nasuhi Bilmenin İlmihaline kaynaklık etmiştir. İkinci namazının vakti hususunda Hız. Âişe, Kur'an'da "Namazlara ve orta namaza devam edin. Allâh'a saygı ve bağlılık içinde namaz kılın"²⁸ ayetinde Allâh'ın muhafazasını emrettiği namazın ikindi namazı olduğunu düşündüğü için en çok ikindi namazına önem vermiştir. İkinci namazının fazilet vakti ile alakalı olarak Hız. Âişe, Biz Muhammed ailesi, namazlarımızı (güneşin) sararma (ısfırar) vaktine bırakmayız²⁹ diyerek ikindi namazının güneşin sararma vaktinde kılınmasının mekruh olduğuna işaret etmiştir. Akşam namazının fazilet vakti hakkında rivayet edildiğine göre âlim

---

²⁰ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 114.

²¹ Tirmizî, Tahâret, 8.

²² Serahsî, Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl (1983). *Kitabu'l-Mebcut*, İstanbul: Çağrı Yayınevi, 1:106; İbn Rüşd el-Hafid, Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed (t.y.). *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, Mektebetü't-Tevfikîye, 1:189; Şirbîni, Muhammedü'l-Hatîb (1994). *Muğni'l-Muhtâc ilâ Mağrifeti Meâni Elfâzi'l-Minhâc*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 3:35.

²³ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 114.

²⁴ Abdurrezâk es-San'ânî, Ebü Bekir Abdurrezâk b. Hemmâm b. Nâfi (1983). *el-Musannefi'l-Hadis*. Beyrut, 3:169.

²⁵ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 114.

²⁶ Dâhil, Mevsû'âtu Fıkhî Âişe, 395.

²⁷ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 116.

²⁸ Bakara, 2/238.

²⁹ Dâhil, Mevsû'âtu Fıkhî Âişe, 394.

iki sahabeden birisi, akşam namazını ilk vakitte diğeri ise geciktirerek kılmaktadır. Bu iki uygulamayı gören bir Müslüman, hangisinin Hz. Peygamber'in uygulaması olduğunu öğrenmek için Hz. Âişe'ye, "ey müminlerin annesi! Hz. Muhammed'in sehâbesinden birisi hem namazı kılmada, hem de iftar etmede acele ediyor; diğeri ise hem namazı hem de iftarı geciktiriyor. (ne dersin?)" sorusuna O, "hangisi acele ediyor?" diye sormuş. "Abdullah b. Mesud" diye cevap verilmesi üzerine Hz. Âişe, "işte Resûlullah böyle yapıyordu"³⁰ diyerek akşam namazının fazilet vaktinin ilk vakit olduğunu açıklamıştır. Yatsı namazının fazilet vakti konusunda Hz. Âişe, bir gece, Hz. Peygamber yatsı namazını gecenin geç vaktine kadar geciktirdi. Öyleki gecenin çoğu gitti ve mescide gelenler uyudu. Mescide çıkıp namazı kıldırıktan sonra şöyle buyurdu: "Ümmetime sıkıntı verecek olmasaydı yatsıyı bu vakte tehir ederdim. Yatsı namazının (fazilet) vakti işte elbette bu vakittir"³¹ buyurarak hem yatsı namazının fazilet vaktini göstermiş hem de Resûlullah'ın kolaylık olması için işaret ettiği vakti açıklamıştır.

Ömer Nasuhi Bilmen: İkinci namazını da asr-ı sanide kılmalıdır. Cuma namazının vakti, aynen öğle namazının vaktidir. İkinci namazının vakti, yukarda açıklanan iki görüşe göre, öğle namazının vaktinin çıkışından güneşin batışına kadar olan zamandır. Yazın öğle namazını biraz serinlik çıkıncaya kadar geciktirmek, kışın da ilk vaktinde kılmak müstehaptır. İkinci namazını da güneşin renginin henüz değişmeyeceği bir vakte kadar geciktirmek daima müstehaptır. Güneşin bu değişmesinden maksat, güneşin gözleri kamaştırmayacak bir duruma gelmesidir. Akşam namazının vakti, güneşin batmasından başlayıp şafağın kaybolmasına kadar devam eden zamandır. Şafak, İmam Azam'a göre, akşamleyin ufuktaki kızartıdan sonra meydana gelen beyazlıktır. İmam Ebû Yusuf ile İmam Muhammed ve diğer üç imama göre ve İmam Azam'dan diğer bir rivayete göre şafak, ufukta meydana gelen kızartıdır. Bu kızartı gidince akşam namazının vakti çıkmış olur. Akşam namazını ilk vaktinde kılmak müstehaptır. Akşam namazının vakti dar olduğundan onu geciktirmek uygun olmaz. Bu namazı kızartının kaybolmasına kadar geciktirmemelidir. Yatsı namazının vakti, yukarda açıklanan iki görüşe göre, şafağın kaybolmasından başlayıp ikinci fecrin doğuşuna kadar devam eder. Fecir doğunca yatsı vakti bitmiş olur. Yatsı namazını gecenin üçte birine kadar geciktirmek müstehaptır. Gecenin yarısına kadar geciktirilmesi ise mubahtır.³²

2.2.Namazın Rükünleri

2.2.1.Kıyam

Bu konudakirivayete göre Hz. Âişe: "Üç şey sünnettir; iftarı erken yapma, sahurı geç yapma, (kıyamda iken) sağ elini sol eli üzerine koymak"³³ demiştir. Böylece namazın rükünlerinden olan kıyamda sağ elini sol eli üzerine koymanın hükmünü söyleyerek kıyama değinmiştir. Farz namazını kılan kişinin bütün rekâtları ayakta kılmasının farz oluşu hususunda mezhepler görüş birliği etmişlerdir.³⁴

Ömer Nasuhi Bilmen: Kıyam, farz ve vacip namazlarda bir rükündür ve bir esastır. Bundan dolayı kıyama gücü yeten kimsenin oturarak kılacağı farz veya vacip namaz caiz olmaz. rükunlar farz olduğundan onlara riayet etmek gerekir.³⁵

2.2.2.Kıraat

Hz. Âişe'nin kıraat hakkındaki görüşü sesli ve sessiz namazlar olmak üzere ikiye ayrılır. Sesli namazlar için Hz. Âişe: "Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun"³⁶ ayetini delil getirerek cemaat için imamın kıraatinin yeterli olduğunu açıklamıştır. Cehri olmayan namazlarda cemaate Fatıha'yı okumayı emretmiştir.³⁷

---

³⁰ Müslim, Sıyâm, 49, (1099).

³¹ Müslim, Mesâcid, 218. (638).

³² Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 118.

³³ Dâhil, Mevsû'âtu Fıkhi Âişe, 398.

³⁴ Serahsî, el-Mebsût, 2:1; İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid, 1:311; Şirbinî, Muğni'l-Muhtâc, 2:411; Cezîrî, Abdurrahman (1989). *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı*. (Çeviren: Mehmet Keskin). İstanbul: Çağrı Yayınevi, 1:307.

³⁵ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 126.

³⁶ A'raf, 7/204.

³⁷ Abdürrezzâk, el-Musannef, 2:172.

Ömer Nasuhi Bilmen: Namazda kıraat: Namaz kılanın kendisi işitebilecek derecede dili ile harfleri belirterek Kur'an-ı Kerim ayetlerinden bir miktar okunması, namazın bir rüknü olarak farzdır. Kendisi duyamayacak kadar bir sesle okuyuş kıraat değildir. Ancak imama uyan kimse bu kıraatten müstesnadır, bu kimse Kur'an okumaz.³⁸

2.2.3.Secde

Hiz. Âişe, secdeyi namazın en önemli rükünlerinden kabul etmiştir. Gözlerinin su toplamasından şikâyetçi olan İbn Abbas'a doktorun, "yedi gün, sırt üstü yatarak namaz kılmazsan iyileşirsin" demesine rağmen secdenin namazdaki önemine binaen onu bundan nehyetmiştir.³⁹ Dört mezhebe göre secde, namazın rükünlerindedir.⁴⁰

Ömer Nasuhi Bilmen: Secde de namazın bir rüknü olduğundan farzdır. Namaz kılan kimse, rükûdan sonra secdeye varır. Rükûdan doğrulduktan sonra yere kapanarak iki dizi üzerinde ellerine dayanarak alnını ve burnunu (yüzünü) iki eli arasında yere veya yere bitişik bir şey üzerine koyar. Yüce Allah'a tazimde bulunur. Bu şekilde secde, her rekâta ikişer defa arka arkaya yapılır.⁴¹

2.2.4.Son Oturuş

Hiz. Âişe: "Resûlullah, sol ayağını serer ve sağ yağınını diker, bizi şeytan oturuşu olan (kabalari ayak topuklarına koyarak) oturmaktan sakındırırdı"⁴² diyerek son oturuşta yapılması mekruh olan oturuşu zikrederek son oturuş da değinmiştir. Dört mezhebe göre son oturuş namazın rükünlerindedir.⁴³

Ömer Nasuhi Bilmen: Namazların sonunda teşehhüd miktarı oturmak da, namazın bir farzı ve bir rükündür. Buna Ka'de-i Ahire (son oturuş) denir. İki rekâtlı namazlarda olan tek oturuş da Ka'de-i Ahire denir. Sabah namazında olduğu gibi. Teşehhüd miktarından maksat, "Tahiyyat'ı" okuyacak kadar zamandır

2.2.5.Teşehhüd

Hiz. Âişe'ye göre teşehhüd, namazın vaciplerindedir.⁴⁴ Onun, Kasım b. Muhammed'e öğrettiği teşehhüd, Muvatta'da zikredilmektedir.⁴⁵

Ömer Nasuhi Bilmen: Namazların sonunda teşehhüd miktarı oturmak da, namazın bir farzı ve bir rükündür. Buna Ka'de-i Ahire (son oturuş) denir. İki rekâtlı namazlarda olan tek oturuş da Ka'de-i Ahire denir. Sabah namazında olduğu gibi. Teşehhüd miktarından maksad, "Tahiyyat'ı" okuyacak kadar zamandır.⁴⁶

2.2.6.Selam

Hiz. Âişe, "Resûlullah, namazdan çıkacağı zaman öne doğru eğilerek sağ tarafına bir selam verirdi"⁴⁷ diyerek namazdan çıkmak için tek selamın yeterli olduğunu açıklamıştır.

Ömer Nasuhi Bilmen: Namazların sonunda selam vermek. Önce sağ tarafa, sonra sol tarafa yüz çevirerek "Esselâm" demek vaciptir. "Esselâmu aleyküm ve Rahmetullah."⁴⁸

---

³⁸ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 129.

³⁹ Zerkeşi, Ebû Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. Bahadır b. Abdillâh et-Türki el-Misri el-Minhaci ez-Zerkeşi, el-İcabe, (Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hiz. Âişe), Çev: Bünyamin Erul, Otto Yayınları, Ankara. 2014, 114.

⁴⁰ İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid, I, 287-292; Mevsilî, Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd (1989). *el-İhtiyâr li-Ta'lîli'l-Muhtâr*, İstanbul: Pamuk Yayınları, 1:102; Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc, II, 501.

⁴¹ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 130.

⁴² Abdürrezzâk, el-Musannef, II, 252.

⁴³ İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid, I, 285; Mevsilî, el-İhtiyâr, I, 107; Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc, II, 524.

⁴⁴ Dâhil, Mevsû'âtu Fıkhi Âişe, 210.

⁴⁵ Mâlik, Salât, 55.

⁴⁶ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 133.

⁴⁷ Tirmizî, Salât, 222.

⁴⁸ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 136.

2.3. Namazın Mekruhları

2.3.1. Dizlerini Dikerek Oturma

Kişinin kaba etlerini yere koyup dizlerini dikmesi Hz. Âişe'ye göre mekruhtur. O: "Resûlullah sol ayağını serer ve sağ yağını diker, bizi şeytan oturuşu olan (kabalari ayak topuklarına koyarak) oturmaktan sakındırırdı"⁴⁹ ifadesi ile hem Resûlullah'ın namaz oturuşunu öğretmiş hem de kişinin bu şekilde oturmasına şeytanla beraber oturmaya benzetmiş, böylece mekruh olduğunu beyan etmiştir.

Ömer Nasuhi Bilmen: Namazda kış üzerine oturup but ve bacakları yukarıya dikmek mekruhtur.

2.3.2. Huşû'a Aykırı Şeyler

Hız. Âişe'ye göre huşû, namazın ruhu olduğu için namazda huşû'a aykırı şeyleri yapmak, mekruhtur. Namazın huşû'una aykırı olan şeyler hakkında rivayetler çoktur. Hız. Âişe'den rivayetle, Hız. Peygamber: "Herhangi biriniz yemek hazırlanmışken veya defi' tabii ihtiyacı onu zorlarken namaza durmasın"⁵⁰ buyurarak yemeğin hazır olması veya namazda abdeste sıkışık olmak gibi zihni meşgul edici şeyler huşû'u bozduğu için mekruh saymıştır. Hız. Âişe, Resûlullah'ın üzerinde işaretler olan nakışlı bir elbiseyle namaz kıldıktan sonra: "Bu işaretler beni meşgul etti. Onu, Ebû Cehm'e götürün. Onun kaim elbisesini bana getirin"⁵¹ dediğini rivayet etmiştir. Böylece namazda oyalayıcı elbiseler giymenin mekruh olduğunu açıklamıştır.

Hız. Âişe'ye namazda sağa sol bakmayı soranlara "O, şeytanın namazınızdan aşırıldığıdır"⁵² cevabını vererek mekruh olduğunu açıklamıştır. Dört mezhep sağa sola bakmanın mekruh olduğu hususunda görüş birliği içindedir.⁵³

Ömer Nasuhi Bilmen: Namazda bir sağa ve bir sola doğru meyletmek mekruhtur. Çünkü böyle bir hareket gereksiz ve huzura aykırıdır. Yenmesi yasak olmayan bir yemek hazır olduğu halde namaza başlamak mekruhtur. Bu yemek ister iştah çekici olsun, ister olmasın eşittir. Ancak vaktin çıkmasından korkulursa, o zaman önce namaz kılınır. Namazda gözleri yummak, gözleri semaya doğru kaldırmak veya sağa-sola bakmak veya boynunu çevirerek sağa-sola bakmak mekruhtur. Bakılması caiz olmayan bir şeyi görmemek için veya tam bir saygı ile Yüce Allah'ın huzurunda bulunmaktan dolayı gözleri yummakta kerahet yoktur. Helaya (tuvalet) gitmek sıkıntısı olduğu halde namaza başlamak mekruhtur. Öyle ki, namaz içinde böyle fazla bir sıkıntısı gelip kalbi meşgul edecek olursa, vakit müsait olduğu takdirde namazı bırakmalıdır. Böylece namaz kalp huzuru ile kemal üzere kılınmış olur. Aksi halde namaz sahih olursa da, günah işlenmiş sayılır. Üzerinde canlı resimleri bulunan bir elbise ile namaz kılınması ve canlıya ait bir resim üzerine secde edilmesi mekruhtur.⁵⁴

2.4. Ezan Ve Kamet

Namaza davet eden ezan hakkında Hız. Âişe, (İnsanları) Allâh'a çağırın, iyi iş yapan ve "ben Müslümanlardanım" diyenden kimin sözü daha güzeldir?⁵⁵ âyetinin müezzinler hakkında indirildiğini söylemiştir.⁵⁶ O, ezan okumuş, kamet getirmiş ve kadınlara imamlık yapmıştır.⁵⁷ Ezan; Hız. Âişe'ye göre sünnet-i müekkettir.

Hız. Âişe, kamet etmeyi, kadınlar için mubah olarak görse de ezan okumayı ve kamet getirmeyi tercih etmiştir.⁵⁸ Ona göre kamet erkekler için sünnet-i müekkettir. Onunla aynı görüşte olan fakihlerin çoğuna göre de erkekler için müekket sünnettir.

---

⁴⁹ Abdürrezzâk, el-Musanef, II, 252.

⁵⁰ Müslim, Mesâcid, 67, (560); Ebû Dâvûd, Tahâret; 43.

⁵¹ Mâlik, Salât, 67.

⁵² Abdürrezzâk, el-Musanef, II, 323.

⁵³ Mevsilî, el-İhtiyâr, I, 124; Şirbinî, Muğni'l-Muhtâc, III, 110; Cezirî, İslam Fıkhi, I, 374-82.

⁵⁴ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 228.

⁵⁵ Fussilet 41/33.

⁵⁶ Dâhil, Mevsû'âtu Fıkhi Âişe, 124.

⁵⁷ İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid, I, 240.

⁵⁸ İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid, I, 240.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Hız. Âişe'ye göre ezanı duyanın müezzine icâbet etmesi sünnettir. O, "Ezanı duyup da karşılık vermeyen ondan hayır (sevap) beklemesin"⁵⁹ demiştir.

Ömer Nasuhi Bilmen: Farz namazlar için ezan okumak, bu namazların kılınacağını ilan edip bildirmek, kitab ve sünnetle sabittir. Bu ezan erkekler için vacip kuvvetinde bir müekket sünnettir. Müslümanlığın en büyük alametlerinden biridir. Ezan ve ikameti işiten kimsenin, müezzinin söylediklerini aynen tekrarlaması müstehaptır.⁶⁰

2.5.Cemaatle Namaz

Cemaatle namaz kılmanın fazileti hakkında Hız. Âişe'den rivayet edildiğine göre, Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Cemaatle namaz kılmak tek başına kılmaktan yirmi beş derece faziletlidir."⁶¹

Cemaatle namaz kılmaya çok önem veren Hız. Âişe, namazını her zaman cemaatle kılmaya gayret etmiş. Hüccesinde iken Mescid-i Nebevi'deki imama uymuş. Seferde veya başka bir yerde iken kölesi Zekvân'ın arkasında namaz kılmış. Zekvân hazır değilken kendisi etrafında toplanan kadınlara, imamlık yapmıştır.⁶²

Ömer Nasuhi Bilmen: Aklı olan, buluş çağına eren, hür olan ve zorluk çekmeksizin topluca namaz kılmaya gücü yeten Müslüman erkeklerin toplanıp cemaatle cuma namazını kılmaları farz, bayram namazlarını kılmaları vaciptir. Diğer farz namazları cemaatle kılmaları ise, müekket sünnettir. İslam'da cemaatle namaz kılmaya büyük önem verilmiştir. Büyük sevaba ermek için ve ihtilafтан kurtulmak için cemaatle namaz kılmaya devam etmelidir. Cemaat ne kadar çok olursa, fazilet de o derece çoğalmış olur. Cemaatle namaz kılmanın sevabı, yalnız başına namaz kılmanın sevabından yirmi yedi kat fazladır.⁶³

2.6.İmamlık

Erkeğin kadına imamlık yapması Hız. Âişe'ye göre caizdir. Çünkü Hız. Peygamber namaza gelen kadınlara imamlık yapmıştır. Hız. Âişe, kadının hem cinslerine imamlık yapmasını sahih gördüğü için farz namazlarda kadınların arasında durarak onlara imamlık yapmıştır.⁶⁴

Ömer Nasuhi Bilmen: Kadının kadına imamlığı kerahetle caizdir. Eğer kadınlar kendi aralarında cemaatle namaz kılacak olurlarsa, İmam olacak kadın aralarında durur, onların önüne geçmez. Bu öne geçme de mekruhtur.⁶⁵

2.7.Cuma Namazı

Cuma namazının farz-ı ayn olduğu hususunda dört mezhep ittifak etmiştir.⁶⁶ Cuma için insanların, hangi mesafeye kadar bir yerde toplanmasının lüzumu olduğu hakkında Hız. Âişe, halkın cuma namazına şehre uzakta oturanların geldiklerini⁶⁷ söyleyerek yerleşim yerine yakın yerlerde ikamet edenlerin de cuma namazına gelmeleri gerektiği söylemiştir.⁶⁸ Böylesine önemli bir günde öğleden önce yolculuk yaparak bir araya gelmeyi ihmal etme hakkında Hız. Âişe: "Cuma akşamını idrak ettiniz mi cuma namazını kılmadan sefere çıkmayın"⁶⁹ demiştir.

⁵⁹ Dâhil, Mevsû'âtu Fıkhi Âişe, 125.

⁶⁰ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 141.

⁶¹ Buhârî, Ezan, 30.

⁶² İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim, el-Musannef Tercemesi, Editör: Yusuf Özbek, Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2015, 3:248; Buhârî, Ezan, 54.

⁶³ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 146.

⁶⁴ İbn Ebî Şeybe, el-Musannef, II, 600.

⁶⁵ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 146.

⁶⁶ İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid, I, 319-320; Mevsûfî, el-İhtiyâr, I, 163; Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc, IV, 2.

⁶⁷ Müslim, Cum'a, 847.

⁶⁸ Serahsî, el-Mebsût, II, 35; İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid, I, 333; Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc, IV, 33.

⁶⁹ İbn Ebî Şeybe, el-Musannef, III, 43.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Cuma günü temizlenmek Hz. Âişe'ye göre cumanın sünnetlerindedir. Kendisinden rivayet edildiğine göre insanlar, Medine dışındaki köylerden cuma namazı için gelirken toz buluyor, kan ter içinde kaldıklarından, nâhoş kokuyorlardı. Bu durumu gören Hz. Peygamber: “Keşke bugün için temizlenseydiniz”⁷⁰ buyurdu. Böylece insanların bir araya geldikleri bayram, cuma vb. günlerde, rahatsız edici durumlardan olabildiğince uzak durulması gerektiğine işaret edilmiştir. Allâh Resûlü şöyle buyurmuştur: (Kim ki) Cuma günü tırnaklarını keserse, öbür Cumaya kadar kötülüklerden korunur.⁷¹ Cuma temizliğinin sünnet olduğunda mezhepler görüş birliği etmişlerdir.⁷²

Ömer Nasuhi Bilmen: Peygamber Efendimiz hicretleri zamanında Medine'ye yakın bulunan "Salim İbni Avf" yurdunda "Ranuna" denilen vadi içerisinde "Beni Salim Mescidinde" ilk cuma hutbesini okumuş ve ilk cuma namazını kıldırıştır. Cuma için tekbir almak, yıkanmak, misvak kullanmak, güzel elbiseler giyinmek, güzel kokulu şeyler sürünmek müstehaptır. Minarede ezan okununca da başka şeyler ile uğraşılmayıp hemen camiye gidilmesi vaciptir. Cuma namazının bir beldede veya belde hükmünde bulunan bir yerde kılınmasıdır. Beldeden maksat, valisi, hakimi, yolları ve mahalleleri bulunan herhangi bir şehirdir. Bu beldeye bitişik olup asker toplamak, at bağlamak, silah atmak, cenaze namazı kılmak, ölüleri gömmek gibi beldenin ihtiyaçları için hazırlanmış olan yerler de, belde hükmündedir. Bu yerlere "Fina-i belde" denilir. Onun için bir belde camilerinde cuma namazı kılınabileceği gibi, böyle yerlerde de kılınabilir. Önceleri şehirlerin dışında böyle namaz kılma yerleri (Musallâ) vardı. Halk cuma ve bayram günlerinde orada toplanarak namazlarını kılarlardı. Böylece beraberliklerini, güçlerini ve hakka olan bağlılıklarını göstermeye çalışırlardı. Öyle ki, İmamı Azam'a göre, bir beldede yalnız bir camide veya bir Musallâ'da cuma namazı kılınır, birkaç camide kılınmaz.⁷³

2.8.Nafile Namazlar

2.8.1.Teheccüt Namazı

Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in sağlıklı olduğu dönemlerde gece uyandıktan sonra vitir ve sabah namazı sünneti dâhil on üç rekât uzun uzun rekâtlarla dörder dörder rekât kılıp sonra üç rekât kıldığını⁷⁴ ifade etmiştir.

Ömer Nasuhi Bilmen: Teheccüd Namazı; yatsı namazından sonra daha uyumadan veya bir miktar uyuduktan sonra kılınacak nafile namaza Salât-ı Leyl (Gece Namazı) denir. Bunun sevabı pek çoktur. Bir miktar uyuduktan sonra kalkılıp kılınırsa, "teheccüd" adını alır. Peygamber Efendimiz teheccüd namazına devam ederlerdi. Bu gece namazı iki rekâttan sekiz rekâta kadardır. Her iki rekâta bir selâm verilmesi daha faziletlidir.⁷⁵

2.8.2.Kuşluk Namazı

Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in farz kılınır endişesi ile bazı amelleri terk ettiğini müşahade etmiş ve şöyle demiştir: “Ben, Hz. Peygamber'in duha sünnetini, kıldığını hiç görmedim. Onu, ben kılıyorum. Hz. Peygamber, halk onunla amel eder ve üzerlerine farz kılınır endişesi ile işlemediği bir işi (bazen) terk ederdi. Ben (bu namazı) devamlı kılardım”⁷⁶ diyerek duhâ namazına değinmiştir. Duhâ namazında dört mezhep de Hz. Âişe ile aynı görüşü paylaşarak kuşluk namazının sünnet olduğuna⁷⁷ hükmetmişler.

Ömer Nasuhi Bilmen: Duhâ (Kuşluk) Namazı: Şöyle ki: Güneş doğup bir miktar yükseldikten sonra, istiva zamanına kadar iki, dört, sekiz veya on iki rekât namaz kılınır ki, bu menduptur.⁷⁸

⁷⁰ İbn Ebî Şeybe, el-Musannef, III, 23.

⁷¹ Rudânî, Muhammed b. Süleyman, Cem'ul Fevaid min Cami'il-Usul ve- Mecma'iz-Zevaid, Çev: Hüseyin Yıldız, Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2007, 2:202.

⁷² Serahsî, el-Mebsût, I, 163; İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid, I, 332; Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc, IV, 117; Cezirî, İslam Fıkhı, I, 570.

⁷³ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 163.

⁷⁴ Müslim, Müsâfirin, 125, (738).

⁷⁵ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 207.

⁷⁶ Müslim, Müsâfirin, 77, (718).

⁷⁷ Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc, III, 252; Cezirî, İslam Fıkhı, I, 447.

⁷⁸ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 206.

2.8.3. Teravih Namazı

Hız. Peygamber, Ramazan gecelerinde kıldığını nafîle namazlara sahabenin aşırı bir şekilde rağbet etmesi üzerine farz kılınır endişesi ile devam etmekten kaçınmıştır.⁷⁹ Teravih namazı mezheplere göre kadına da erkeğe de sünnet-i müekkettir.⁸⁰

Ömer Nasuhi Bilmen: Teravih namazı, Ramazan ayına mahsus yirmi rekâttan ibaret bir müekked sünnettir. Bu namaza Peygamber Efendimiz ile dört halife devam etmişlerdir. Bu namazın cemaatle kılınması da, bir kifaye sünnettir. Teravih vaktin sünnetidir; yoksa orucun sünneti değildir.⁸¹

2.8.4. Güneş Tutulması /Küsûf/ Namazı

Güneş tutulması esnasında kılınan namaza küsûf namazı denir. Küsûf namazının nasıl kılınacağı ile alakalı Hız. Âişe'den rivayet edildiğine göre: “Resûlullah, dört rükû ve dört secde yaparak küsûf namazını kıldı. Okuduklarını açıktan okudu. Başını rükûdan kaldırıncaya da “Semiallahü limen hamideh, Rabbena ve lekelhamd”⁸² demiştir. Hız. Âişe, küsûf namazının sünnet olduğu görüşündedir.⁸³

Ömer Nasuhi Bilmen: Küsûf (Güneş Tutulması) Namazı: Güneş tutulduğu zaman, cuma namazını kıldırarak imam, ezansız ve ikametsiz en az iki rekât namaz kıldırır. İmam Azam'a göre gizlice ve iki imama göre de aşikâre olarak fazla miktar kıraatte bulunur. Her rekâtında bir rükû ve iki secde yapar. Bunu büyük bir camide kılmak, mescitlerde kılmaktan daha faziletlidir. Sahrada da kılınabilir. Peygamber Efendimiz, güneş tutulması olayından dolayı namaz kılınmasını, dua edilmesini, sadaka verilmesini öğütlemişlerdir.⁸⁴

2.8.5. Ay Tutulması /Husûf/ Namazı

Ay tutulması esnasında kılınan namaza husuf namazı denir. Bu namaz da tıpkı küsuf namazı gibi kılınır. Hız. Âişe'ye göre husuf namazı sünnettir. Husuf namazı ile ilgili “Resûlullah güneş tutulduğunda cemaatin toplanmasını emretti. Cemaat toplandı ve saf oldular. Resûlullah dört rükû ve dört secdeleri iki rekât namaz kıldırıldı”⁸⁵ demiştir. Husuf namazı Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre sünnettir.⁸⁶

Ömer Nasuhi Bilmen: Husuf (Ay Tutulması) Namazı: Ay tutulduğu zaman, Müslümanların kendi evlerinde tek başına olarak güneş tutulması namazı gibi, gizli ve aşikâr okuyuşla iki veya dört rekât namaz kılmaları güzel görülmüştür.⁸⁷

2.9. Yolcu Namazı Ve Namazın Cem'i

Yolcunun namazı; rekât sayısı ve namazların cem' edilmesi konularında normal namazdan farklıdır. Hız. Âişe: “Allâh, namazı farz ettiği zaman, hizada ve seferde (akşamdan başka namazları) ikişer rekât olarak farz kılınmıştı. Sonra sefer namazları oldukları gibi bırakıldı da hizada namazlarında artırma yapıldı”⁸⁸ demiştir. Hız. Âişe, seferde namazları cem' etmeyi mübah görmüştür.⁸⁹ Mezheplerin bu konudaki görüşleri şöyledir: Malikî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre yolculukta cem'i caizdir. Hanefîler ise Arefe günü ve gecesi hariç namazların cem'i caiz değildir.⁹⁰

---

⁷⁹ Müslim, Mûsâfirin, 178.

⁸⁰ İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid, I, 409; Mevsîlî, el-İhtiyâr, I, 138; Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc, III, 269.

⁸¹ Bilmen, Büyük İslam İlmihali, 173

⁸² Müslim, Küsûf, 1; Nesâî, Küsûf, 11.

⁸³ Dâhil, Mevsû'âtu Fıkhi Âişe, 293.

⁸⁴ Bilmen, Büyük İslam İlmihali, 213.

⁸⁵ Buhârî, Küsûf, 2; Müslim, Küsûf, 1, (901); Nesâî, Küsûf, 6.

⁸⁶ İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid, I, 416; Mevsîlî, el-İhtiyâr, I, 142; Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc, III, 269; TDV İlmihali, I, 321.

⁸⁷ Bilmen, Büyük İslam İlmihali, 213.

⁸⁸ Mâlik, Salâtufis-Sefer, 8.

⁸⁹ Abdürrezzâk, el-Musannef, II, 669.

⁹⁰ Serahsî, el-Mebsût, I, 266; İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid, I, 343-346; Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc, III, 547.

Ömer Nasuhi Bilmen: Misafir dört rekât farz namazlarını iki rekât olarak kılar. Buna: "Kasr-ı Salat" denir. Biz Hanefilerce, misafirin böyle namazını kısaltması gerekir. Buna aykırı olarak bu farzların dört rekât olarak kılınması mekruhtur.⁹¹

2.10. Cenaze Ahkâmı

Cenaze işlemleri insanın saygınlığına yaraşır bir şekilde yerine getirilmelidir. İslâm, cenaze işlemlerinin sorumluluğunu farz-ı kifaye olarak topluma yükleyerek acılı ailenin yükünü hafifletmiştir. Cenazenin taşınması hususunda Hz. Âişe, meşru bir sebep olması dışında Müslüman'ın cenaze işlemlerinin hızlandırılmasının sünnet olduğu görüşünde olduğu için cenazesinin (bekletilmeden) gece defnedilmesini vasiyet etmiştir.⁹²

Ömer Nasuhi Bilmen: Ölen bir Müslümanı yıkamak, kefenlemek ve üzerine namaz kılıp bir kabre gömmek Müslümanlar için bir farz-ı kifayedir. İnsanlar bu farzı yapmadıkları zaman, bundan hepsi Allah katında sorumlu olurlar. Bu görevi yapmaya imkânları yoksa, sorumlu olmazlar. Cenazelerin bir an önce yıkanması, kefenlenip hazırlanması ve kabirlerine konulması müstehaptır.⁹³

2.10.1. Cenazenin Yıkınması

Cenaze için yapılan ilk teçhiz görevi yıkama işlemidir. Ölüyü yıkamanın en azı; temiz su ile bir defa yıkamaktır. Mezheplere göre cenazeyi bir kere yıkamak farz-ı kifayedir. Eşlerden birinin diğerini yıkamasına Hz. Âişe, cevaz vermiştir.⁹⁴ Kocanın karısını yıkamasına fakihlerin çoğu, cevaz verirken, Hanefiler cevaz vermemiştir.⁹⁵ Cenazenin yıkanması, kokulanması, renkli kefenlerle kefenlenmesi caizdir. Cenazeyi süslemeyi mekruh gören Hz. Âişe, başı taranmış kadın cenazeyi görünce: "Ölünüzün saçını niçin böyle süslüyorsunuz?"⁹⁶ diyerek tepkisini ortaya koymuştur. Hz. Âişe, Ebû Hureyre'nin (v. 58/678) "Kim bir ölüyü yıkarsa? Gusleder, kim de onu taşırsa? Abdest alır" rivayetini duyunca karşı çıkarak: "Yoksa Müslümanların ölüsü necis mi? Bir ağaç (tabut) taşıdığından dolayı bir kimseye ne diye (abdest) gereksin?"⁹⁷ diyerek cenaze taşıyıcısının gusletmesinin sünnet olmadığını açıklamıştır.

Ömer Nasuhi Bilmen: Cenazenin abdest işi tamamlanınca, üzerine ılık ve tatlı su dökülür. Saç ve sakalı taranmaksızın, varsa "hatmî" denilen güzel kokulu bir ot ile yoksa sabun ile yıkanır. Bir kadın vefat eden kocasını yıkayabilir. Çünkü kadın, iddet bekleyecektir. Bu iddet çıkmadıkça evlilik devam halinde sayılır. Fakat bir erkek, ölmüş bulunan zevcesini yıkayamaz. Çünkü erkeğe iddet gerekmez. Karısı ölünce, aralarındaki evlilik bağı kalkmış olur. Ancak onu yıkayacak bir kadın bulunmazsa, koca zevcesine teyemmüm verir.⁹⁸

2.10.2. Cenazenin Kefenlenmesi

Cenazeye yapılacak ikinci teçhiz görevi kefenleme işlemidir. Kefenin bedeninin tamamını bir defa örtmesi farz-ı kifayedir. Hz. Âişe: "Resûlullah, üç parça beyaz yemen kumaşı ile kefenlendi, gömlek ve sarık yoktu"⁹⁹ demiştir. Erkeğin sünnet kefeni hakkında Şâfiî ve Hanbelîler, Hz. Âişe'ye muvafâkat etmişler.

Ömer Nasuhi Bilmen: Ölen erkek veya kadın her Müslümanı bedenini örtecek şekilde bir giysi ile kefenlemek farzdır. Bu farz görevini yapmayan Müslümanlar günahkâr olurlar. Ölünün kefenlenmesi üç şekilde olur: Birincisi, "Sünnet üzere olan kefenleme"dir ki, erkekler için Kamis, İzar ve Lifafe'den ibaret olmak üzere üç kattır. Kadınlar için ise, bu üç parça ile beraber bir başörtüsü ile bir göğüs örtüsünden ibaret beş kattır. İkincisi, "Kefen-i Kifayet"dir ki, erkekler için İzar ve Lifafe olur. Kadınlar

---

⁹¹ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 176.

⁹² İbn Ebî Şeybe, el-Musannef, V, 112.

⁹³ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 248.

⁹⁴ İbn Mâce, Cenâiz, 9; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 27-28.

⁹⁵ Serahsî, el-Mebsût, I, 117; İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid, I, 445; Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc, IV, 367; Cezirî, İslam Fıkhı, II, 715.

⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, III, 548.

⁹⁷ Zerkeşî, el-İcâbe, 108.

⁹⁸ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 249.

⁹⁹ Müslim, Cenâiz, 45, (941); İbn Mâce, Cenâiz, 11.

için de bunlarla beraber bir başörtüsü olur. Üçüncüsü, "Kefen-i Zaruret'dir ki, hem erkekler için, hem de kadınlar için yalnız bir kattır.¹⁰⁰

2.10.3.Cenaze Namazı

Cenaze namazının mescitte kılınması ile ilgili olarak Hz. Âişe: "Resûlullah, Süheyl b. Beyza'nın cenaze namazını mescidin içinde kıldırdı.¹⁰¹ Diğer rivayette ise Hz. Ebû Bekir'in cenaze namazı mescitte kılındı¹⁰² demiştir. Ona göre cenaze namazı mescitte kılınması daha çok rağbet göreceği için müstehaptır. Cenaze namazının kılınması gereken yer hakkında ihtilaf edilmiştir. Camide namaz kılmak, Şâfiîlere göre mendub, Hanbelîlere göre mubah, Hanefî ve Mâlikîlere göre mekruhtur.¹⁰³

Ömer Nasuhi Bilmen: Yıkanıp hazırlanan Müslüman bir ölü, ön tarafa konarak onun namazı kılınmak üzere Müslümanların abdest almaları ve kıbleye yönelmiş bulunmaları farz-ı kifayedir. Cenaze mescidin ön tarafına konularak imam ile cemaatin bir kısmı cenaze ile beraber, bir kısmı da mescit içinde durur, saflar da bitişik olursa, kılınacak namaz mekruh olmaz. Birçok büyük camilerde de adet bu şekildedir. Bundan Mescid-i Haram müstesnadır. Onun içinde her türlü namaz kılınır.¹⁰⁴

2.10.4.Cenazenin Taşınması

Cenazeyi kabre kadar taşımak meyyit için yapılan en önemli görevlerdendir. Bunun faziletini anlatan rivayette Resûlullah: "Her kim bir cenazenin namazını kılsa ona bir kırat sevap, eğer cenazeyi takip eder ve defnedilinceye kadar orada bulunursa iki kırat sevap vardır. O iki kıratattan her biri Uhud Dağı kadardır" buyurmuştur. Bu rivayeti yeni duyan Abdullah İbn Ömer (v. 73/692) gönderdiği birisiyle sordurunca Hz. Âişe'nin "Ebû Hureyre doğru söyledi" cevabını duyunca İbn Ömer: "Demek ki biz pek çok kırat sevap kaçırmışız"¹⁰⁵ demiştir. Mezheplere göre cenazeyi teşyi etmek sünnettir.¹⁰⁶

Cenazenin ardından ağlama hakkında İbn Ömer'den Hz. Peygamber'in: "Ölen kimse, ardından ağlandığı takdirde azap görür." rivayetini duyan Hz. Âişe: İbn Ömer'i Allâh affetsin. Gerçekten yalan söylemedi ama herhalde yanıldı. Çünkü Resûlullah ölen Yahudi için öyle değil, şöyle demişti: "Ölen kimse azap görüyor, arkasındakiler de ona ağlıyorlar."¹⁰⁷ O, böylece yanlış anlaşılan rivayeti anlaşılması gerektiği hale getirmiştir. Başka bir rivayette ise "Günahkâr hiçbir nefis diğerinin (günah) yükünü taşımaz"¹⁰⁸ ayetini delil getirerek ağlamanın meyyite zarar veremeyeceğini ifade etmiştir. Dört mezhep ölü için, saç baş yolarak ağıt yakmanın yasak olduğunu belirtmişlerdir. Ancak bağırup çağırılmaksızın gözden yaş akması mubahtır.¹⁰⁹ Kadınların fitraten musibetlere karşı zayıf olmalarından dolayı cenazeye katılmaları Hz. Âişe'ye göre mekruh görülmüştür.¹¹⁰

Ömer Nasuhi Bilmen: Cenazeyi teşyi' etmek (arkasından mezara kadar takip etmek) sünnettir. Bunda büyük sevap vardır. Öyle ki, akraba veya komşulardan veya iyi halleri bilinmiş zatlardan olan bir cenazeyi takip etmek, nafîle ibadetten daha faziletlidir; değilse nafîleler daha faziletlidir. Cenazeleri omuzlarda taşıyarak kabirlerine kadar götürmek, onların haklarında gösterilen en büyük hürmet ve saygı nişanıdır. Böyle bir hareket, insanlığın şeref ve kıymetini gösteren bir davranıştır. Cenaze için gözyaşları dökerek ağlamakta ve kalben üzülen kederlenmekte bir sakınca yoktur. Yeter ki, yersiz sözler söylenmesin. Cenaze için yüksek sesle ağlamak, yaka yırtmak, yüz tırmalamak, saç yolmak, dizlere vurmak gibi şeyler haramdır. Allah'ın takdirinde isyandır. Bir ölü, aile ve akrabasının ağlamalarından

¹⁰⁰ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 251.

¹⁰¹ Müslim, Cenâiz, 34; İbn Mâce, Cenâiz, 29.

¹⁰² İbn Mâce, Cenâiz, 29; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 49-50.

¹⁰³ Serahsî, el-Mebsût, I, 112; İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid, I, 472.

¹⁰⁴ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 253.

¹⁰⁵ Müslim, Cenâiz, 52 (945).

¹⁰⁶ İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid, I, 454; Mevsilî, el-İhtiyâr, I, 191; Şirbîni, Muğni'l-Muhtâc, IV, 398.

¹⁰⁷ Müslim, Cenâiz, 25, (929).

¹⁰⁸ En'am, 6/164; İsrâ, 17/15; Fâtır, 35/18; Zümer, 39/7; Necm, 53/38.

¹⁰⁹ Şirbîni, Muğni'l-Muhtâc, IV, 512; Cezirî, İslam Fıkhı, II, 758.

¹¹⁰ İbn Sa'd, Ebu Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' (2014). *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut: Dârü'l-Sâdr, 10:78; Dâhil, Mevsü'atu Fıkhî Âişe, 241.

dolayı kabrinde azap çekmez. Fakat onlara vasiyet etmişse çeker.¹¹¹

2.10.5.Cenazenin Defnedilmesi

İnsanın ölüsü de dirisi de mahremiyet açısından aynı hükme tabi olduğundan cenazeyi kabre indirme işleminin yakın akrabalar tarafından yapılması münasiptir. Avret hususunda kadınların durumu daha hassas olduğu için mahremleri tarafından defnedilmesi uygundur. Bundan dolayı Hz. Âişe, vasiyetinde: “Kefenlendikten sonra Zekvan, beni mezarıma indirilip mezarım düzelttikten sonra, hürdür”¹¹² demiştir. O, vefat ettiğinde yeğenleri onu defnetti.¹¹³ Şâfiîlere göre ölünün en yakın erkek akrabalarından olması sünnettir. Hanefilere göre ölüye akrabalık yönünden mahrem olmaları daha uygundur.¹¹⁴ Hz. Âişe, vefat ettiğinde Abdullah b. Zübeyr (v. 73/692) onu gece defnetmiştir.¹¹⁵

Ömer Nasuhi Bilmen: Cenazeyi kabre koyacak olan kimselerin sayısı, ihtiyaca göre değişir. Kadınları kabre koyacak olanların, neseb yönünden ona mahrem olmaları daha iyidir. Bunlar bulunmazsa, yabancılardan iyi halleri bilinen kimseler seçilir.¹¹⁶

2.10.6.Taziye

Taziye, vefat ettikten sonra üç güne kadar ölenin yakınlarına başsağlığı dilemek ve sabırlı ve tahammüllü olmayı tavsiye etme niyetiyle taziyelerin kabul edildiği mekânı ziyaret etmektir. Taziye süresi hakkında Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Allâh’a ve Ahiret gününe iman edenlere, üç günden fazla yas tutması helal değildir.¹¹⁷ Dört mezhep de taziye müddeti konusunda Hz. Âişe ile aynı görüştedir.¹¹⁸

Ömer Nasuhi Bilmen: Ölü sahiplerinin, yapılacak taziye kabul için, üç gün kadar evlerinde oturmaları caizdir. Bununla beraber oturulmaması da iyidir. Cenazenin gömülmesinden sonra, en son üç güne kadar bir defa olmak üzere taziye yapılması müstehaptır. Eğer taziye edilecek kimse ortada yoksa veya uzakta bulunuyorsa, o zaman üç günden sonra da taziye yapılabilir.¹¹⁹

SONUÇ

Hz. Aişe sahabenin ileri gelenlerinin ilmi tartışmalarda kendisine müracaat ettiği bir yedi büyük fakih sahabiden birisidir. Hz. Âişe, yapmış olduğu rivayetleriyle özellikle ibadetler konusunda Müslüman topluma rehberlik etmiştir. Hz. Âişe’nin, Hz. Peygamber’den naklettiği rivâyetleri ve içtihatlarının kendisinden sonraki fakihlerin içtihatlarına büyük ölçüde etkilediği görülmektedir. Hz. Âişe’nin tahâret içtihat ve rivâyetleri; tahâret, abdest, gusül, kadınların özel halleri gibi konulardaki içtihat ve rivâyetleri Hz. Peygamber’le beraber iken uygulamanın içinde bulunduğu ve sorularını sormaya gelen kadınlara verilen cevaplara aracı veya refâkat ettiği için bu konularda çok sayıda rivâyet ve içtihatları bulunmaktadır. Resûlullah zamanında kadınlar mescide gelip dinlerini öğrenirlerdi. Hz. Âişe bazen bu kadınlarla beraber bulunurdu olmadığı zamanlarda dahi hücresi Mescid-i Nebeviye bitişik olduğundan mescitte olup biten hadiselerden haberdar olurdu. Özellikle de beraber kıldıkları revâtip ve teheccüd gibi nafil namazlar hakkında rivâyetlerin çoğu Hz. Âişe’den nakledilmiştir.

Hz. Aişe’nin temizlik ve namazla ilgili rivayet ve görüşleri detaylı bir şekilde ele alınıp Ömer Nasuhi Bilmen’in ilmihaliyle karşılaştırıldığında büyük oranda benzerlikler bulunduğu ve Hz. Âişe’nin görüşlerine sıkça yer verildiği görülmüştür.

---

¹¹¹ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 259.

¹¹² İbn Sa’d, Tabakât, X, 78.

¹¹³ Ahmed b. Hanbel, İXX, 376 (27339).

¹¹⁴ Mevsilî, el-İhtiyâr, I, 192; Şîrbînî, Muğni’l-Muhtâc, IV, 489; TDV İlmihali, 2006: I, 367.

¹¹⁵ Ahmed b. Hanbel, İXX, 376 (27339).

¹¹⁶ Bilmen, Büyük İslam İlmihali. 261.

¹¹⁷ Müslim, Cenâiz, 63, (1490).

¹¹⁸ Şîrbînî, Muğni’l-Muhtâc, IV, 504 Cezirî, İslam Fıkhı, II, 765; Zuhaylî, Vehbe (1989). *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhû*, Dimeşk: Dârü'l-Fıkr, 3:92.

¹¹⁹ Bilmen, Büyük İslam İlmihali.265.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

KAYNAKÇA

- Abdurrezzâk es-San'ânî, Ebû Bekir Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi [211/855] (1983). *el-Musannef fi'l-Hadis*. Beyrut. Bilmen, Ömer Nasuhi, Büyük İslam İlmihali, Merve Yayınları, İstanbul.
- Ahmed b. Hanbel [241/855] (1992). *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınevi.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim [256/870] (1981). *Sahihu'l-Buhârî*. İstanbul: Çağrı Yayınevi.
- Cezîrî, Abdurrahman [1360/1941] (1989). *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı*. (Çeviren: Mehmet Keskin). İstanbul: Çağrı Yayınevi.
- Dâhil, Said Fayiz, Mevsû'âtu Fıkhî Âişetü Ümmü'l-Müminîn Hayâtuhâ ve Fıkhuhâ, Darun-Neffas, Beyrut, 1989.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî es-Sicistânî [275/889] (1981). *Süneni Ebî Dâvûd*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî [273/887] (1981). *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim, el-Musannef (fi ehadisvel-asar) Tercemesi, Editör: Özbek, Yusuf, Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- İbn Rüşd el-Hafîd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed [595/1198] (t.y.). *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, Mektebetü't-Tevfikîye.
- İbn Sa'd, Ebu Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' [230/845] (t.y.). *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut: Dârü'l-Sâdr.
- Mâlik, Ebu Abdullah el-Ashabi el-Himyeri Mâlik b. Enes [179/795] (1982). *el-Muvatta*, (Çeviren: Ahmet M. Büyükçınar). İstanbul: Al-Tuğ Yayınevi.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd [683/1284] (1989). *el-İhtiyâr li-Ta'lîli'l-Muhtâr*, İstanbul: Pamuk Yayınları.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc [261/875] (1981). *Sahîhi Müslim*. İstanbul: Çağrı Yayınevi.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinan b. Dinâr [303/915] (1981). *Sünenü'n-Nesâî*, İstanbul: Çağrı Yayınevi.
- Rudânî, Muhammed b. Süleyman, Cem'ul Fevaid min Cami'il-Usul ve- Mecma'iz-Zevaid, Çev: Hüseyin Yıldız, Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Serahsî, Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl [483/1090] (1983). *Kitabu'l-Mebсут*, İstanbul: Çağrı Yayınevi.
- Şirbînî, Muhammedü'l-Hatîb [977/1570] (1994). *Muğni'l-Muhtâc ilâ Mağrifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- TDV İlmihali, (Diyanet) İlmihali, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre s-Sülemî [279/892] (1981). *Sünenü't-Tirmizî*, İstanbul: Çağrı Yayınevi.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. Bahadır b. Abdillâh et-Türki el-Mısri el-Minhaci ez-Zerkeşî, el-İcabe, (Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hz. Âişe), Çev: Bünyamin Erul, Otto Yayınları, Ankara. 2014.
- Zuhaylî, Vehbe (1989). *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhû*, Dimeşk: Dârü'l-Fikr.

MUKAYESELİ İSLAM HUKUKUNDA GEÇİCİ EVLENME ENGELLERİ

Alpaslan ALKIŞ

Dr. Öğr. Üyesi Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yahya BİLGİNER

KSÜ Temel İslam Bilimleri İslam Hukuku Yüksek Lisans öğrencisi

ÖZET

Kuşkusuz her dönemde güncelliğini koruyan âile ve evlilik kurumu toplumsal yapının temel unsuru olmuştur. Millî varlık ve ahlâkın bekâsı sağlam bir âile yapısına bağlıdır. Örf, âdet, an'ane, ahlâk gibi milli haslet ve değerlerin muhâfaza ve intikalinde en büyük rolü âile müessesesi oynamaktadır. Âile, sosyal ve iktisâdî amillerin tesiriyle tarih boyunca genişlemiş, daralmış fakat daima içtimai münasebetlerin en önemlisi olarak varlığını sürdürmüştür. İşte bu sebeple diğer sistemlerde olduğu gibi İslâm Hukuku da âileye, evlilik ve evlilik kurumuna büyük bir önem vermiş, onu birçok yönden ele alıp incelemiş, âilevî münasebetleri tanzim eden birçok hüküm ve kaide vazetmiştir. Diğer hukuk sistemlerinde nispeten geç devirlerde müstakil olarak ele alınan âile hukukunun, İslâm hukuku içerisinde başlangıçtan itibaren hukukun diğer dallarından ayrı olarak ele alınması yanında, titiz ve teferruatlı bir biçimde işlendiği de görülmektedir. İslâm hukukunun ana kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'de hukuka ait ayetler içerisinde âile hukukuna ait olanlar önemli bir yekûn teşkil ettiği gibi, hadis koleksiyonlarında mevcut olan bu saha ile ilgili hadislerde büyük bir sayıya ulaşır. Bu çalışmada toplum hayatındaki yeri ve önemi hiçbir zaman tartışma kabul etmeyecek kadar büyük olan, toplumun en önemli evrensel ve sürekli kurumlarından birisini oluşturan ve nikâhın bir sonucu olarak oluşan âilenin öneminden dolayı, “geçici evlenme engelleri” üzerinde mukayeseli bir inceleme yapılmıştır.

İslâm Hukukunda ve beşeri hukukta evlenme engelleri mahiyetleri itibariyle sürekli ve geçici olarak iki kısımda ele alınmaktadır. Sürekli evlenme engelleri, kan, sıhriyet ve süt hısımlığı şeklinde üç kısımda mütaala edilir. Mutlak veya daimî engeller hiçbir şekilde bertaraf edilemedikleri halde, geçici yahut nisbî engeller muayyen hallerde ortadan kalkabilir ve önce evlenmeleri yasak olan kimseler muteber bir şekilde evlenebilir. Bu bağlamda yaptığımız inceleme sonunda görülmüştür ki, müellif ve yazarlarımızdan ‘geçici evlenme engellerini’ kimi sekiz ana başlık halinde ele alırken kimi dokuz madde halinde ele almıştır. Yapmış oldukları bu tasniflerinde örf, âdet, sosyal ve iktisâdî şartlar göz önünde bulundurularak yaptıklarını ve ayrıca konuyu ele alış metodlarının değişikliğinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Ancak bu çalışmada geçici evlenme engellerini on kısımda incelenmektedir. Bunlar, din ayrılığı, dört kadımla evli olma, üçlü boşama, bekleme müddetleri, mülkiyet ilişkisi, ihram hali, kadının başkısıyla evli olması, sıhrî civar hısımlığı, liandan doğan engel ve hastalık halidir. Söz konusu evlenme manileri Türk Medeni Kanunu ile karşılaştırmalı olarak ele alınarak sunulmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nikah, Evlenme Engelleri, İslam Hukuku, Evlilik

GİRİŞ

Toplumun temeli olan evlilik olgusu, tarihi süreç içinde meydana gelen, ekonomik, sosyal, kültürel ve hukukî gelişmelere bağlı olarak sürekli bir değişim yaşamıştır. Ancak hiçbir dönemde bireyler eş seçiminde tamamen serbest bırakılmamıştır. Çünkü evlenmede yalnızca karı-kocanın kişisel çıkarları söz konusu olmayıp, kamu düzeni ve menfaati de söz konusudur. Bundan dolayı her devirde evlilik birliği bazı kural ve kaidelere bağlanmıştır. Her hukuk düzeninde evlenmeye engel bir takım hallerde rastlanır. Bazı hukuk sistemlerinde ırk, din bazılarında ise sosyal durum farkı evliliğe engel sayılmıştır. Bu engellerden bazıları hiçbir zaman ortadan kalması mümkün değilken bazıları da kişilerin bulunduğu geçici durumdan kaynaklanmakta ve bu durumun son bulmasıyla, engel ortadan kalkmaktadır.

Bütün hukuk sistemlerinde konulan bu engellerin ana gayesi gerek bireyin gerekse bireylerden müteşekkil ailelerin refah ve mutluluğunu sağlamak, sağlıklı bireyler yetiştirmek ve güçlü bir aile yapısı

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

oluşturmaktır. Bu anlamda toplumun en önemli evrensel ve sürekli kurumlarından birisini oluşturan aile, her şeyden evvel sosyal, hukuksal ve ahlaksal bir kurumdur.

İslâm hukukunun ana kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'de aile hukukuna ait ayetler önemli bir yekûn teşkil ettiği gibi, hadis koleksiyonlarında da bu saha ile ilgili hadislerde büyük bir sayıya ulaşır. İslâm hukuku içerisinde aile, diğer hukuk sistemlerinden kısmen farklı olarak, başlangıçtan itibaren titiz ve teferruatlı bir biçimde işlendiği de görülmektedir. Gerçi Kıta Avrupa'sında yürürlükte olan birçok hukuk sistemine kaynaklık teşkil eden ve beşeri hukukun temellerini oluşturan Roma hukukunda da aile ile ilgili düzenlemelere erken dönemlerde rastlamaktayız.

Toplum hayatında kapsamlı bir yere sahip olan Türk Medenî hukuku da tıpkı İslâm hukuku gibi kişinin evlilik birliğine son derece önem vermiştir. Evliliğin her safhasında en ince ayrıntısına kadar inmiş; evliliğin sağlam temeller üzerine oturmasını amaç edinmiş ve toplum yapısına paralel olarak devamlı ve geçici evlenme engelleri getirmiştir.

1.İSLAM HUKUKUNDA GEÇİCİ EVLENME ENGELLERİ

Evlenme, rızâî bir nikah akdiyle oluşturulan bir hayat ortaklığı müşterek hayat sözleşmesi, tarafların ve tanıkların katılmasıyla gerçekleşen bir bağıdır. Tarafların bu bağı meydana getirip getirmeme konusunda serbesttir. Ancak evlenme akdinin üzerine bina edilecek olan hukukî yapıyı kendileri değil hukuk düzeni belirler. Bütün hukuk sistemleri gibi aileye büyük bir önem veren, İslâm hukuku âlevî münasebetleri tanzim eden birçok hüküm ve kaide vazetmiştir.¹

Hemen şunu da belirtelim ki toplumu düzenleyen kurallar yalnız hukuk, ahlâk ve görgü kurallarından ibaret değildir. Bu konudaki ilk kurallar özellikle, din kuralları olmuştur. Ancak İslâm hukukçuları Roma hukukundan gelmekte olan kamu hukuku -özel hukuk ayırımına da yer vermeyerek- hukuku, "ibâdât", "Muâmelât" (borçlar, Ticaret ve usul hukuku) ve "ukûbât" (ceza hukuku) kısımlarına ayırmışlar ve bu sistem içerisinde incelemişlerdir. Aşağıda sekiz madde halinde sıralayacağımız üzere âile hukukunda "geçici evlenme engelleri" bu üçlü ayırımda ibadetlerle muâmelât arasında ahvâl-i şahsiye içerisinde yer almaktadır.

Çalışmada ayrıntılı olarak değinileceği üzere evliliği sosyal olduğu kadar dini bir kurum olarak gören Yahudilik, evlenme konusunda birtakım sınırlamalar getirmiş, devamlı veya geçici evlenme yasakları belirlemiş, evlenilmesi yasak olan kişiler tek tek sayılmıştır.² İlahî kaynaklı dinlerden Hıristiyanlık, içinde doğduğu Yahudilik ile büyüüp geliştiği Grek ve Roma kültürlerinin etkisi altında şekillenmiş³ ve Kilise hukuku, Evlenme engellerini tanzim etmiştir.⁴ Hem İslam hukukunda hem Yahudilik ve Hıristiyanlıkta din farklılığı gibi müşterek evlenme engelleri kabul etmişlerdir.⁵ Aslında bütün hukuk sistemlerinde evlenme engelleri bir birine çok yakın özellikler ihtiva ettiğini söyleyip çalışmada bunlar ifade edilmeye çalışılacaktır.

1.1.Din Farklılığından Doğan Evlenme Engeli

Evlilikte mutluluk geniş çapta eş seçiminin iyi yapılmasına bağlıdır. Eşler, tesadüfen değil sahip oldukları bazı vasıflara göre birbirlerini seçerek evlenirler. Ancak her hukuk düzeni bu seçime bazı sınırlamalar koymuş ve bir takım evlenme engelleri oluşturmuştur. Bunlardan birisi evlenecek eşlerin sahip oldukları din inancıdır. Hem toplumun hem de kişinin hayatıyla doğrudan ilgili oldukları için her zaman önemini koruyan din engeli İslam Hukukunda da önemli bir yer tutmaktadır.

¹ Bakara, 2/221, 230; Nisa, 4/3, 25, 127; Maide, 5/5; Nur, 24/32; Mümtehhine, 60/10; Buhârî, Nikâh, 15, 28; Müslim, Nikah, 4; Tirmizi, Nikah, 30; Ebû Davud, Nikah, 12; İbn Mâce, Nikah, 31; Nesai, Nikah, 44, 45; Malik, Muvatta, Nikah, 8.

² Levililer 18/6-18; 20/10-21; Tesniye 25/5-6, 26/7-10.

³ Asife Ünal, Dinlerde Nikah, Dokuz Eylül Ün. İlahiyat Fak. İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 2012, s.279.

⁴ Asife Ünal, Bütün Yönleriyle Yahudilik, Dinler Tarihi Araştırmaları, Uluslararası Sempozyum, Ankara, 2012, s. 676.

⁵ Şamil Dağcı, İslâm Aile Hukukunda Geçici Evlenme Engelleri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2000, c.XLI, s.138; İbrahim Acar, Evlenme Engeli Olarak Din Farkı, Atatürk Ün. İlahiyat Fak. Dergisi, sayı:17, 2002, s.32.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Evlilik hayatı, eşlerin karşılıklı sevgi ve saygı anlayışı içinde birbirleriyle tam olarak anlaşmalarını zorunlu kılar. Aynı dine inanan ve aynı kültürde büyüyen kimseler, farklı dinlerden ve kültürden olanlara göre daha kolay ve iyi anlaşabilir. Oysaki farklı dinlere mensup kişilerin evliliğinde ise eşler muhtemelen bir kültür çatışması yaşayacak ve dünya gelen çocuklara her biri genellikle kendi inanç ve kültürünü aşılamaya çalışacaktır. Diğer taraftan karı-kocanın ayrı dinlerden olması doğacak çocukların dinî veya ahlakî eğitimlerini de şu veya bu yönde etkileyecektir.⁶ Zira ailenin aslı fonksiyonlarından biriside dünyaya gelen çocuklara müspet bir kimlik ve kişilik kazandırmak,⁷ onları inançları doğrultusunda sosyalleştirmek ve kültürün intikalini sağlamaktadır. Bütün bu dini ve içtimai hususları göz önünde bulunduran hukuk sistemleri din farklılığından kaynaklanan geçici evlenme engelini belirli bir şarta bağlanmışlardır.

Bu hukuk sistemlerinden İslam hukukunun önceliklerine göre, temel ilke, hür Müslüman bir erkeğin, yine hür Müslüman bir kadın ile evlenmesidir. Buna muktedir olamayan erkeklerin ise; Müslüman bir cariye ile veya hür, iffetli, zinadan uzak ve gizli dost edinmemiş Yahudi ve Hıristiyan (ehl-i kitap) kadınlar ile mehirlerini vererek evlenmesine müsaade edilmiştir. Ancak, Müslüman bir köle veya cariye ile evlilik bile, gayr-i müslimler ile evliliğe tercih edilmektedir.⁸ Bu nedenle asıl olan aynı dine mensup olanların birbirleriyle evlenmesidir. Farklı dinlere mensup olan kişilerin evliliği ise ârizî ve istisnâî bir durum olarak kabul edilebilir.⁹

İslâm'da olduğu gibi Hıristiyanlıkta ve Yahûdilikte de din ayrılığı bir evlenme engeli olarak kabul edilmiştir.¹⁰ İslâm dininin, diğer din mensupları ile evliliğe tanıdığı sınırlı müsaadeye karşılık, Yahûdilik ve Hıristiyanlıkta böyle bir müsaade de bulunmaması dikkat çekmektedir.¹¹ Zira bu konuda İslâm, Hıristiyanlık kadar sert değildir.¹² Kilise hukuku 12.asırda Hıristiyanlarla Hıristiyan olmayanların evliliğini bâtil saymıştır. Roma İmparatorluğu kanunları ise Hıristiyanlarla vaftiz edilmemiş kişiler arasında olduğu gibi katoliklerle protestanlar arasında evlilik yasak kabul edilmiştir.¹³ Bu yasağı koyarken Hıristiyanlığın güttüğü amaçta İslâmiyet'teki gibidir. Ancak kilise hukukunda evlenmenin dini bir yeri vardır. Zira nikâh akdi orada ruhbanlık esasına dayandırılmaktadır.¹⁴ Hıristiyanlara göre, kilisede evlenmek bir âdet veya gelenek değil, imanın bir gereğidir.¹⁵ 1917 tarihli Âile Hukuku Kararnâmesi'nde fıkıh âlimlerinin üzerinde ittifak ettiği evlenme engelleri ayrı ayrı sayılmış (md. 13-19) ve müslüman bir kadının gayri müslim erkekle akdettiği nikâh bâtil olarak nitelendirilmiştir (md. 58).¹⁶

Kur'ân'ı Kerim'in erkek için izin verdiği ve ehl-i kitapla atıf yaptığı kimseler Yahûdî ve Hıristiyanlardır. Gayrî Müslim gruplar ise müşrikler, ehl-i kitap ve genel olarak küfürlerden ibarettir.¹⁷ Buna göre Müslümanlarla gayr-i müslimler arasındaki evlenme engelini belirlemede esas alınan ölçü evlenilecek gayr-ı Müslim kadının semâvî kitabı olan bir din mensubu olup olmadığıdır. Kur'ân-ı Kerim kâfirlerin Müslümanlar üzerinde velâyetleri olmadığını açık olarak vurgulamaktadır.¹⁸ Bu sebeple Müslüman bir kadının, dinî inancı ve hukûkî statüsü ister zımnî, ister müste'min olsun Müslüman olmadığı sürece gayr-i Müslim erkekle evlenmesine asla izin vermemiştir.¹⁹ Bu nedenle Müslüman bir kadının, ehl-i

⁶ Halil Cin, İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Ankara,1974, s.111.

⁷ Dağcı, İslâm Aile Hukukunda Geçici Evlenme Engelleri, s.137.

⁸ Nisa,4/25; Dağcı, İslâm Aile Hukukunda Geçici Evlenme Engelleri, s.142.

⁹ Dağcı, İslâm Aile Hukukunda Geçici Evlenme Engelleri, s.137-138.

¹⁰ Kitab-ı Mukaddes, Tevrat, Bap 7,3-4.

¹¹ Dağcı, İslâm Aile Hukukunda Geçici Evlenme Engelleri, s.138.

¹² Cin, İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, s.112.

¹³ Nuri Kahveci, İslam Âile Hukuku, Hikmetevi Yayınları, İstanbul, 2017, s.96; Hayreddin Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, İstanbul, 1991, s.261; Hamdi Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, Erkam Yayınları, Bursa,1995,c.2,s.223.

¹⁴ Kahveci, İslam Âile Hukuku, s.96.

¹⁵ Ünal, Dinlerde Nikah, s.290.

¹⁶ Bakara, 2/220-221; Âile Hukuku Kararnamesi md.58; Fahrettin Atar, "Muharremât", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muharremat> (12.04.2019).

¹⁷ Toshihiko Izutsu, Kur'ân'da Allah ve İnsan, (çev.:Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, tsz., s.29-31.

¹⁸ Nisa, 4/141.

¹⁹ Bakara,2/221.

kitap (Yahûdi ve Hıristiyan) bir erkek ile evliliği batıl (hükümsüz) kabul edilmiştir.²⁰ Müslüman erkek açısından ise yukarıda ifade edildiği gibi, kadının kutsal kitap mensubu olup olmamasına göre bir ayırım yapılmaktadır.

1.1.1.Semavî Kitabı Olanlar (Ehl-i Kitap)

Evlilikte esas, aynı inancı taşıyan farklı cins insanın evlenmesidir. Farklı din inancı, evliliğin hedeflediği dünya ve ahiret mutluluğuna önemli bir engel teşkil edebileceğinden, Kur'an-ı Kerim Müslümanların gayrimüslimle evliliğini tavsiye etmemiş, Ehl-i Kitap kadınlar ile evliliğe bir takım sınırlamalar getirmiştir.

Kur'an'ın hükümlerine baktığımız zaman, tavsiye edilmese bile, Müslüman bir erkeğe, gayrimüslim bir kadın açıkça haram da kılınmamıştır. Ancak bu izne rağmen Kitabî kadınlarla evlenmeye Hanefiler, Şafiler ve bir görüşe göre Malikilere göre, bir Müslümanın kitâbî, zımmî bir kadınla evlenmeyi mekruh görmüşlerdir.²¹ Hanbeliler "sizden önce kendilerine kitap verilenlerin muhsan ve iffetli kadınları mehirlerini verdiğiniz takdirde size helaldir"²² ayet-i kerimesi genel anlam taşıdığı için kitabî kadınlarla evlenmek kerahetsiz olarak helal demişlerdir.²³

Türk medeni hukukunda hiç değinilmeyen inanç farklılığı, İslam hukukunda, Müslüman erkeklerin; harbî veya zımmî, hür veya cârîye olsun, ehl-i kitap olan kadınlarla nikâhlanmaları caiz olarak görülmüştür.²⁴ "...Ehl-i Kitabın kestikleri ve diğer yiyecekleri size helaldir. Sizin yiyeceklerinizde onlara helaldir. Namuslu, zinaya girmemiş ve gizli dostlar edinmemiş insanlar halinde yaşamanız şartıyla, müminlerden her iffetli kadınla, Ehl-i Kitaptan hür ve iffetli kadınlar da, mehirlerini verip nikâhladığınızda size helaldir."²⁵ buyrulmaktadır. İşte bu durum diğer din ve milletlerde görülmeyen İslâmî müsamahadan bir bölümdür. İslâm Ehl-i Kitabı kâfir olarak ilân ettiği halde dininden ayrılmadan semâvî dinlere mensup bir kadının, Müslümanın hanımı, evinin mürebbiyesi, huzur kaynağı, sırrının koruyucusu ve çocuklarının annesi olmasını mübah gören Kur'an-ı Kerim: "*İçinizden, kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp, aranızda muhabbet ve rahmet koyması; O'nun varlığının delillerindendir*"²⁶ şeklinde beyanda bulunmuştur.

Bazı müellifler, ancak Üzeyir ve İsa'nın Allah'ın oğlu olduğuna ve teslise inanmayan Müsevî ve Hıristiyan kadınlarla evlenilebileceğini ileri sürmüşlerse de, sonradan inmiş olan Mâide suresinin 5/7 âyetlerinin, Müsevî ve Hıristiyanları, daha önce inmiş olan Bakara suresinin 220/221.âyeti hükmünün dışında bıraktığı icma' ile kabul edilmiştir.²⁷ Yahûdî ve Hıristiyanların da şirke düştüklerini vurgulamakla²⁸ beraber Kur'an-ı Kerim, inanç konularını zikrederken bunları, müşriklerden ısrarla ayırmakta ve kendilerine özel bir isimle zikretmektedir. Örneğin, bazı âyetlerde²⁹ İslâm'ı kabul etmemede ortak konumda olmalarına rağmen, müşrik ve ehl-i kitap kavramları atıf yoluyla ayrı ayrı zikredilmektedir.

Yirminci asırda yapılan İslâm âile hukuku çalışmaları Müslüman kadının gayr-ı Müslim erkeklerle evlenemeyeceğini sarih olarak belirtmişlerdir.³⁰ 1851 Fransız Kanunu'ndan esinlenerek hazırlanan 1869 Tabiyet-i Osmaniye Kanunnamesi'nde bir yabancı ile evlenen Osmanlı kadını, Osmanlı uyruğunu

---

²⁰ Bakara,2/22-221; Mâide, 5/5; Mümtehine,60/10; Fetevâi Hindiyeye, (Fetevâi Alemgiriyyi),(trc.:Musrafa Efe), Akçağ Yayınları, 2.bs., Ankara, tsz., c.2, s.300; ÂHK. md.58; Vehbe Zuhaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu- İslâm Fıkhu Ansiklopedisi, (trc.:A. Efe/B. Eryarsoy/H.F.Ulus vd.), 3.bs., Dimaşk,1989, s.122; Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali,s.254.

²¹ Zuhaylî, İslâm Fıkhu Ansiklopedisi,s.124.

²² Mâide,5/5.

²³ Abdurrahman Cezîrî, Dört Mezhebe Göre İslam Fkhı, Çeviren: Mehmet Keskin, Çağrı yayınları, İstanbul, 1989, s.2142.

²⁴ Fetevâi Hindiyeye, c.2, s.297; Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuku İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu, Bilmen Yayınevi, İstanbul, tsz.,c.2, s.103.

²⁵ Mâide, 5/5.

²⁶ Rûm, 30/21.

²⁷ Kadı Ebu'l-Velid İbn Rüşd el-Hafîd, Bidayetü'l -Müçtehid ve Nihayetü'l- Maktesid, (Mezhepler Arası Mukayeseli İslâm Hukuku), (trc.:Ahmed Meylânî/red.:Vecdi Akgündüz), Beyan Yayınları, İstanbul, tsz., c.2, s.468.

²⁸ Mâide, 5/72,73; Tevbe, 9/30, 31; Yûnus, 10/68-70.

²⁹ Bakara, 2/105; Hac, 22/17; Beyyine, 98/1,6.

³⁰ ÂHK.md.58; Döndüren,Delilleriyle Aile İlmihali, s.228.

kaybediyordu. Ancak kocası öldüğü takdirde isterse üç yıl içinde Osmanlı uyruğuna geri dönebiliyordu. Fakat Osmanlı ile evlenen yabancı kadın Osmanlı uyruğuna kabul ediliyordu. Bu uygulama 1 Ocak, 1929 tarihine kadar sürmüştür. Adı geçen kanun da Türk Vatandaşlık Kanunu'nun kabulüne (23 Mayıs, 1928) kadar yürürlükte kalmıştır.³¹ Türk Medenî Kanununda İslam Hukukunun aksine, din ayrılığı kadın bakımından da bir evlenme engeli sayılmamıştır. Müslüman bir kadın, Hıristiyan, Yahudî olan veya hiçbir dine bağlılığı bulunmayan bir erkekle evlense, Türk Medenî Kanununa göre bu evlilik muteberdir.³²

1.1.2. Semavî Kitabı Olmayanlar (Müşrikler)

Müslüman bir kadın ve erkek müşrik ve dinsiz biriyle evlenemeyeceği Kur'an-ı Kerim'de açık bir şekilde vurgulanmıştır: "...İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin... İman etmedikleri sürece, Allah'a ortak koşan erkeklerle, kadınlarınızı evlendirmeyin. Allah'a ortak koşan hür erkek hoşunuza gitse de iman eden bir köle ondan daha hayırlıdır".³³ İslam hukukçularından Hanefiler, Şafîiler ve diğerleri mürted kadını da müşrik bir kadınla mütalaâ etmişler, Müslümanların bunlarla evlenmelerini caiz görmemişlerdir. Zaten Kitâbî veya müşrik bir erkekle Müslüman bir kadının da evlenmesi caiz değildir.³⁴ Çünkü bunlar arasında geçici evlenme engeli bulunmaktadır. Müşrik kapsamına puta tapanlar girdiği gibi, Aya, Güneşe, ateşe ve tabiat kuvvetlerine tapanlar da girmektedir. Aynı şekilde kadının herhangi bir kitap veya peygambere intisap etmeyen, örneğin, yasak tanımayan ve her şeyi helâl bilen İbâhî mezhebine inanan kadınlar da bunlardandır. Böyle kadınların da nikâh edilmeleri helâl değildir.³⁵

Türk Medeni hukukunda bir kadın veya erkeğin müşrikte olsa her iki taraf için herhangi bir geçici evlenme engeli koymamış, ancak Kur'an Müslümanların müşriklerle evlenmesini nehyetmiştir. Nehyetme bu tür evliliklerin haram olduğuna delalet eder. Bu bakımdan Allah'a inanmayan veya ona ortak koşan kimse ile evlenmek yasaklanmış, buna birçok illet ve hikmetler bağlamıştır.³⁶ Rengi ve coğrafyası ne olursa olsun müşrikler arasında şirkte devam etme veya şirkte terk etme durumuna göre geçici bir evlenme engeli doğmakta ve bundan dolayı müşrik niteliğini taşıyan kişilerle evlilik de dinen haram, hukûken bâtil kabul edilmiştir.³⁷

1.1.3.Semavî Kitabı Olduğu Şüpheli Olanlar

Bunlar Sabîler, Mecûsîler ve Zerdüştiler olarak ele alınmaktadır. Bunların ehl-i kitap olarak kabul edilip edilmeyeceği konusundaki ihtilaflardan dolayı Müslüman bir erkeğin, zikredilen dinlere mensup bir kadınla evlenip evlenmeyeceği tartışmalı bir konudur. Akidede Müslümanlara muhalif olanlardan biri de kendileri için ne bir semavî kitap ne de kitap benzeri bir şey olmayan kimselerdir. Bunlardan özellikle Sâbîler ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de üç âyette³⁸ bahsetmektedir. Bu âyetlerden ikisinde Sabîler; inananlar, Yahudîler, Hıristiyanlar ile;âyetlerin diğerinde de inananlar, Yahudîler, Hıristiyanlar, Mecûsîler ve "ortak koşanlar" ile beraber zikredilmektedir.³⁹ "*Kitap yalnız bizden önceki iki topluluğa indirildi.*"⁴⁰ âyetlerinin gösterdiği üzere Kur'an'da Müslümanlardan önce kitap ehli denilşi Yahudi ve

³¹ Gülay Arıkan, Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat ve II. Meşrutiyet Dönemlerinde Kadınların Statüsü İle İlgili Gelişmeler, Türk Yurdu, Eylül 1998, sayı.133, c.18, s.29.

³² TMK md. 88-1,92; Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s.228.

³³ Bakara, 2/221.

³⁴ En'am,6/156; Zuhaylî, İslâm Fıkhi Ansiklopedisi, s.122.

³⁵ Mümtehine,60/10; İmâm-ı Gazâlî, İhyâu Ulûmi'd-Dîn, (trc.:Ali Arslan), Tashih: Ahmet Kaçan, 1992, c.3, s.171.

³⁶ Ebû İshak İbrahim B. Mûsâ Şâtîbî, el-Muvâfakât Fi Usûli's-Şerî'a, Kahire, ty.,tsz., (İslâmî İlimler Metodolojisi), c.1, İz Yayıncılık, İslâm Klasikleri Dizisi: 3, İstanbul,1990, s.263-264; Bilmen, Hukuku İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu,s.105; Fahreddin Atar, Fıkıh Usûlü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 3.bs., Temel Eserler ve İslâmî İlimler Seri:No:10, İstanbul, 1998, s.63-69.

³⁷ Bakara, 2/220-221; İbn Rüşd, Bidâye, s.111; Bilmen, Hukuku İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu, s.104; Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s.254; Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s.261.

³⁸ Bakara, 2/62; Mâid, 5/69; Hac, 22/17.

³⁹ Hac, 22/17; Günay Tümer/Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ocak Yayınları, 3. bs., Ankara, 1997, s.127.

⁴⁰ Enam, 6/156.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Hıristiyanlardan ayrı olarak zikredilmiş bulunduğundan, âyetlerin zahiri (görünüşü) Sâbîlerin kitap ehli olmadığını göstermektedir.⁴¹

Yapılan araştırmalar Sabîlik'in mensubu az olsa da, yaşayan dinlerden olduğunu ortaya koymakta olup,⁴² EbûHanîfe ve Hanbelîler Sabîelerin ehl-i kitap hükmünde olduğu için Müslüman bir erkeğin Sâbîe bir kadınla evlenmesini caiz görmüştür. Çünkü onlar, bir kitaba inanır. Zebûr'u okur ve yıldızları, Müslümanların Kâbe'yi tavaf ettiği gibi büyük tanrılar, aslında yıldızlara ibadet etmezler. İmam Muhammed ve İmam Ebû Yusuf'a göre ise, onlar yıldızlara taptıkları için müşrik sayılırlar ve kendileriyle evlenilmesi caiz değildir.⁴³ Fetva İmameyn'in görüşü üzerinedir.⁴⁴ Tek Tanrı inancına yer vermesi bakımından İran dinleri içerisinde dikkati çeken Zerdüştiler, ehl-i kitap olmayıp putperest olduklarından Hanefî imamları Ebû Yusuf ve imam Muhammed ile Malikîler, bunlar ile evlenilmeyeceğini savunmuşlardır.⁴⁵ Mecûsiler'den Kur'an'da sadece bir yerde bahsedilmekte,⁴⁶ fakat bunlar hakkında da bilgi verilmemektedir. Araştırmacıların çoğunluğuna göre Mecûsiler Ehl-i kitap değildir. Hz. Peygamber'in, "Mecûsiler'e Ehl-i kitap muamelesi yapınız" dediği rivayet edilir.⁴⁷ Ancak Resûl-i Ekrem Mecûsiler'in kestiklerinin yenilmesini ve kadınlarıyla evlenmeyi yasaklamıştır. Mecûsiler'in Ehl-i kitap'tan olduğunu söyleyen Hz. Ali de şirkleri sebebiyle kestiklerinin yenilmesinin ve kadınlarıyla evlenilmesinin Müslümanlara yasaklandığını belirtir. İmam Şâfiî Hz. Ali'nin sözüne dayanarak onları Ehl-i kitap saymıştır. Hz. İbrâhim'e verilen sayfalar Mecûsiler'in davranışları yüzünden tekrar semaya kaldırılmıştır. Buna göre onlar kendilerine suhuf verilmesi sebebiyle Ehl-i kitap statüsündedirler; fakat çıkardıkları olaylar yüzünden suhuf tekrar semaya kaldırıldığı için kestikleri yenilmez ve kadınlarıyla evlenilmez.⁴⁸

Kısaca ifade etmek gerekirse hem İslam hukuku hem de Türk medeni hukuku Müslüman erkeklerin ehl-i kitap kadınlar ile evliliğe izin vermiştir. Buna karşılık Türk medeni hukuku aksine Müslüman kadınlar ile bütün gayrimüslimler arasında evlenme engeli bulunduğu konusunda İslam hukukçuları arasında herhangi bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Ayrıca Müslüman erkekler ile ehl-i kitap dışındaki gayrimüslim kadınlar arasında evlenme yasağı olduğu konusunda da ihtilaf yoktur. Geçici evlenme engeli açısından İslam hukukuna göre Semavî bir dine inanmanın izin için varlık sebebiyken şirkin ise yasak sebebi olarak kabul edilmesi bu konudaki temel kriter olmuştur.

1.2.Üç Kere Boşanmadan Doğan Evlenme Engeli

İslam aile hukukunda bir erkek üç defa boşamış olduğu bir kadın ile o kadın, bir başkası ile sahil bir evlilik yapmadan evlenemeyeceği hükme bağlanmıştır. Üçlü boşamadan doğan evlenme engeli Kur'an-ı Kerimde şu şekilde ifadesini bulmaktadır: "Eğer koca eşini ikinci talâktan sonra üçüncü defa boşarsa, artık başka bir kocaya varıp ondan boşanmadıkça o kadın ilk kocasına helal olmaz." "Ama bu ikinci kocası kendi rızasıyla onu boşar ve zevce ile ilk kocası Allah'ın koyduğu evlilik hukukunu yerine getireceklerine inanırlarsa nikâhla bir araya gelmelerinde bir günah yoktur."⁴⁹

Buna göre üçlü talâk ile evliliğin sona erdiği durumlarda kocanın, boşadığı kadın ile evlenebilmesi için kadının iddet beklemesi, başka bir erkek ile hukuka uygun olarak evlenmesi ve evliliğin fiilen gerçekleşmiş olması gerekir. Halk arasında "hülle nikâhı" olarak bilinen şekliyle uygulanmasının İslâm'la bağdaştırılması mümkün değildir. Hülle (tahlil, helal kılma) Bakara suresinin 230. âyetinde

⁴¹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, (sad.:Birleşik Yayıncılık), Akçağ Yayınları, Ankara, 1995, c.3, s.308; Günay Tümer/Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, s.127-143.

⁴² Günay Tümer/Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, s.127.

⁴³ Fahrettin Atar, "Muharremât", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muharremat> (12.04.2019); Zuhaylî, İslâm Fikhi Ansiklopedisi, s.129.

⁴⁴ Fetevâi Hindiyeye, s.299.

⁴⁵ Fetevâi Hindiyeye, s.299; Molla Hüsrev, Düreru'l-Hukkâm Fî Şerhi Gururu'l-Ahkâm (h.889/m.1477), c.2, (trc.:Arif Erkan, Kit-San Matbacılık ve Neşriyat, İstanbul, 1980,s.112; Bilmen, Hukuku İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu, s.104;

⁴⁶ Hac, 22/17.

⁴⁷ Muvatta, I, 278.

⁴⁸ Cezîrî, İslam Fikhi, s.2140; Remzi Kaya, "Ehl-i Kitap", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ehl-i-kitap> (12.04.2019).

⁴⁹ Bakara, 2/230.

belirtildiği üzere karısını üç kere boşayan kimsenin, tekrar karısıyla evlenebilmesi için, kadının bir başka erkekle evlenmesi ve sonra bu evliliğin sona ermesi ile kadının serbest kalmış olması gerekir. Ancak bu evlenmenin muteber bir şekilde akdedilmiş olması gerekir. Bu evlenmenin calî (yapmacık) olması halinde bu şartın gerçekleşmediği de kabul edilmektedir. Bu sebeple nikâh akdi gerçekleşmesine rağmen henüz fiilî birleşme, olmadan önce kocanın ölmesi, boşaması veya evliliği sona erdiren diğer sebeplerden birisi ile sona ermiş olması durumunda bâin talâktan doğan evlenme engeli, devam etmektedir ve kadının yeniden iddet beklemesi gerekir.⁵⁰ Müellifler bu nokta üzerinde özellikle durmaktadır. Hanefilere ve bazı Şâfilere göre, tahrîmen mekruh olmakla birlikte geçerlidir.⁵¹ Malikiler ve Hanbelîlere göre hülle nikâhı haramdır, batıldır.⁵² Tahlil müessesesi 1917 tarihli Osmanlı Hukuku Âile Kararnâmesinde de⁵³ yer almaktadır. Türk Medenî Kanununa göre, hâkim boşanmalarda suçlu olarak kabul edilen tarafın birkaç yıl evlenemeyeceğine de hükmedebilmektedir.⁵⁴

1.3.İddetten Doğan Evlenme Engeli

İddet, evliliğin ölüm, boşanma veya fesih sebeplerinden biriyle sona ermesi halinde, yeniden evlenebilmek için kadının beklemeye mecbur olduğu müddettir.⁵⁵ Kur'ân- Kerim : "*Ey Peygamber, eşlerinizi boşayacağınız vakit onların iddetlerini dikkate alarak boşayın ve iddeti dikkatle sayın*"⁵⁶ buyurmaktadır. Kadının iddeti -ister aybaşı, ister gebelik, ister aylar iddeti olsun- bitmeden evlenmesinin câiz olmadığına müttetik olan ulema, iddeti bitmeyen bir kadınla evlenip gerdeğe giren kimsenin şer'î durumu hakkında ihtilaf etmişlerdir. İmamı Mâlik, Evzâî ve Leys b. Sa'd, "birbirinden ayrılacaklar ve birbirleriyle artık evlenemezler" demişlerdir. İmamı Ebû Hanîfe, İmamı Şâfiî ve Süfyan Sevrî, birbirinden ayrılacaklardır. Fakat kadının iddeti bittikten sonra -isterlerse- bir daha birbiriyle evlenebilirler demişlerdir.⁵⁷ TMK'nın 132.madde: "Evlilik sona ermişse, kadın, evliliğin sona ermesinden başlayarak üç yüz gün geçmedikçe evlenemez. Doğurmakla süre biter. Kadının önceki evliliğinden gebe olmadığına anlaşılması veya evliliği sona eren eşlerin yeniden birbiriyle evlenmek istemeleri hâllerinde mahkeme bu süreyi kaldırır" hükmü yer almaktadır.

Boşanma veya fesihten sonra kendisi hür olup ay hali gören (hayız) kadınlarda boşanma veya fesih neticesinde meydana gelen ayrılıklarda bekleyeceği iddet müddeti duhul (cinsel birleşme)'den sonra üç hayız hâlidir.⁵⁸ Bu durum Kur'ân-ı Kerimdeki: "*Boşanmış kadınlar kendilerini tutup yeni bir nikâh yapmadan önce üç âdet beklesinler*"⁵⁹ âyetine dayandırılmaktadır. Şayet boşama fiilî birleşmeden önce olmuşsa, bu durumda evlilik zaten fiilen gerçekleşmediğinden dolayı iddet de gerekli görülmemektedir. Çünkü iddetin dayandığı illet meydana gelmemiştir. Bu hüküm de kaynağını Kur'ân-ı Kerimden almaktadır.⁶⁰ Âyette geçen kurû' kelimesi Arapça da hem hayız, hem de hayızdan temizlenme anlamına gelir. Buna Ebû Hanîfe hayız, Şâfiî ve Mâlik ise temizlenme mânâsında anlamışlardır. Buna göre, Hanefîlerde: Kadın temizlik günlerinde boşanmışsa; üçüncü hayızın bitiminde iddet tamam olur. Hayızlı iken boşanmışsa; içinde boşandığı ilk hayız dışındaki, üç hayız sonunda iddet bitmiş olur. Şâfiîlerde temizlik günlerinde boşanmışsa; içinde boşandığı temizlik dışında, iki temizlik daha bekler. Hayızlı iken boşanmışsa üç temizlik süresi bekler.⁶¹

Şunu da belirtelim ki, erkeğin boşama yetkisini eşine vermesi (tefvîd-i talâk) kocasına bir bedel vererek karşılıklı rıza ile boşanma (hul'-muhâlaa)⁶² ya da eşlerin karşılıklı olarak birbirini ibra etmeleri suretiyle evliliği sona erdirmeleri (mübâraa) durumunda bir bâin talâk kabul edildiği için bu durumlarda da kadın

⁵⁰ Müslim, Nikah, 16,17; Nesai, Nikah:43, Talak:12; Malik, Muvatta, Nikah, 7; Zuhaylî, İslâm Fıkhı Ansiklopedisi, s.370-371.

⁵¹ Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s.258.

⁵² Zuhaylî, İslâm Fıkhı Ansiklopedisi, s.117.

⁵³ Bakara,2/230; ÂHK md.15,118.

⁵⁴ TMK md.142; Kahveci, İslam Âile Hukuku, s.96; Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s.261.

⁵⁵ Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s.231.

⁵⁶ Talak, 65/1.

⁵⁷ İbn Rüşd, Bidâye, s.471.

⁵⁸ Bakara, 2/228, Kahveci, İslam Âile Hukuku, s.248.

⁵⁹ Bakara,2/228.

⁶⁰ Ahzab, 33/49; Bakara,2/237.

⁶¹ Atar, Fıkh Usûlü, s.201-202.

⁶² Halil Cin, Ahmet Akgündüz, Türk Hukuk Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul, 1990, s.108.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

iddet beklemektedir.⁶³ Türk Medeni Hukukunda kadın tekrar evlenebilmesi için evliliğin sona erdirilmesinin kararının kesinleşmesinden sonra 300 gün beklemelidir.⁶⁴ Kadın için bekleme süresinin öngörülmüş olması cinsiyet farklılığından kaynaklanan bir durum olup kadın erkek arasında eşitsizlik doğurmaya yönelik değildir. Zira bekleme süresi ön görülmesinin nedeni kadının hamile olma ihtimaline karşı doğacak çocuğun soy bağına doğru tespit etmektir. Nitekim doğurmakla süre biter.⁶⁵ Örneğin yedi aylık gebeyken kocasının ölmesi sonucu evliliği sona eren kadın iki ay sonra doğduğunda artık bekleme süresi sona ermiş olur. Yine soy bağına karışması tehlikesi olmadığından kadın önceki evliliğinden hamile olmadığına anlaşılması veya evliliği sona eren eşlerin yeniden birbiriyle evlenmek istemeleri hallerinde mahkeme bu süreyi kaldırabilir.⁶⁶

İslam hukukunun ana kaynağı Kur'an'da "*Hâmile olan kadınların iddetleri, çocuklarını doğurdukları vakit biter*"⁶⁷ İfadesiyle bu durum açıkça ifade edilmiştir. Dört mezhebe göre hâmile kadın boşanmış olsun yahut kocası vefat etmiş bulunsun, doğuma kadar iddet bekler. Vefat iddetinde dört ay on gündün önce doğum yaparsa iddeti bitmiş olur.⁶⁸ Kadın, evlilik dışı birleşme sonucu gebe kalmışsa, durumunda kadın, erkekle evlenecekse iddete tâbî olmayıp hemen evlenebilir. Bu konuda mezhep imamaları ittifak etmişlerdir. Kadın yabancı bir erkekle evlenecekse; Hanefî ve Şâfilere göre evlenme muteberdir, fakat zifafın doğuma kadar tehir edilmesi gerekir. Muayyen bir müddet cinsî birleşmede bulunmasa bile, bir erkeğin sevdiği kadınla evlenme akdedilmesinde menfaati vardır. Evlilik dışında hatâen veya iradî olarak câri olan ve bir kurû' müddeti beklemek koca için uygun olan babalığın tespiti için gerekli bir durumdur.⁶⁹

Evliliğin ölümle sona ermesi hâlinde iddetâyette: "*Sizden eşlerini geride bırakarak vefat edenlerin eşlerinin evlenebilmek için dört ay on gün iddet beklemeleri gerekir.*"⁷⁰ Ayeti cahiliyye devrine ait olan mezkûr âdeti ortadan kaldırıldı ve böylece evlenmenin kocanın ölümü ile sona ermesi hâlinde, kadınların iddetleri ise kadının hayız kanı görüp görmemesine bakılmaksızın dört ay on gün beklemek zorundadır. Hayız görmeyen küçüklerle hayızdan ümit kesen yaşlıların iddeti âyetteki, "*Kadınlarınızdan âdetten kesilenlerin iddetinde tereddüt ederseniz, onların iddet süreleri üç aydır*"⁷¹ ifade gereğince üç aydır. Buna göre henüz buluş çağına girmemiş veya 55 yaşını geçmiş bulunan kadınların iddet süresi boşama veya tefrikten sonra üç aydır.⁷²

Erkeğin iddet beklemesine gelince, erkek boşadığı kadının iddeti bitmedikçe onun kardeşi, teyzesi ve halası ile evlenemez. Dört karısından birini boşanmış olan erkek iddet dolmadan karılarını dörde çıkaramaz. Üçlü boşanma hâlinde kadın bir başkasıyla evlenerek, sonra ondan boşanıp iddetini doldurmadıkça eski kocası ile evlenemez. Boşanan veya eşi ölmüş olduğundan dolayı yahut ölüm iddeti bekleyen kadının iddet içindeyken başkasıyla nikâhlanması İslâm hukukuna göre yasaklanmıştır. Bu zaman dilimi içindeyken yapılan nikâh bâtil ve haram olup hiçbir hüküm ifade etmez.⁷³

Ayrıca 1917 tarihli Âile Hukuku Kararnamesinde iddetle ilgili 11 madde sevk edilmiştir. TMK 132.maddeye göre evlilik ne şekilde sona ererse ersin iddet süresi 300 gündür. Ancak doğumla iddet sona erer.⁷⁴ İddetin hukukî sonuçları bağlamında kadının hakkı olan iddet nafakasıdır. Hanefî hukukçulara göre, ric'î ve bâin talak ve hatta bazı istisnâları bulunmakla birlikte fesih iddeti bekleyen kadının yiyecek, giyecek ve mesken gibi ihtiyaçlarını kocası giderecektir. Vefat iddeti bekleyen kadının, iddet nafakası hakkı yoktur. İddetin hukukî sonuçlarından bir diğeri de kadının iddet süresini müşterek

⁶³ Bakara, 2/229; Nisa, 4/19, 20.

⁶⁴ TMK m.132/III.

⁶⁵ TMK m.132/II.

⁶⁶ TMK m.132/II.

⁶⁷ Talak, 65/4.

⁶⁸ Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s.232.

⁶⁹ Cin, İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, s.120.

⁷⁰ Bakara, 2/234.

⁷¹ Talak,65/4.

⁷² Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s.234.

⁷³ Fetevâi Hindiyeye, s.286.

⁷⁴ Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s.235.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

evde geçirmesi ve yas tutması mecburiyetinin bulunuşudur. Buna ihdâd denir. En önemli sonucu da, iddet süresi içinde kadının eski kocasından başka kimse ile evlenmemesidir. İddet bekleyen kadınlara evlenme teklifi dahi yapılamaz.⁷⁵

1.4.Dört Evlilikten Doğan Evlenme Engeli

İslâm'ın bizzat va'z etmediği, belki daha önce toplumda köklü ve gayr-ı insanî bir şekilde yerleştiği için tamamen kaldırmadan ta'dil ettiği ve medenî bir surete çevirdiği müesseselerden biriside teaddüd-ü zevcât denilen çok karılık (poligamy)tır. İslam hukuku, İslam gelmeden önce Arabistan'da ekonomik güce bağlı olarak yaygın bir şekilde sınırsız olarak kullanılan çok karılığı⁷⁶ kayd-ü şarta bağlamış sayıyı dört ile sınırlandırmış, eşler arasında adalet şartı getirmiş ve adaletli davranamayacaksa tek evliliği zorunlu kılmıştır.⁷⁷ Buna göre özel bazı sebeple şartların oluşması ile erkek için birden fazla evliliğe izin veren İslam Hukuku sayıyı dört ile sınırlandırdığı için herhangi bir sebepten dolayı dört kadınla nikâhlı bulunan bir erkek beşinci bir kadınla evlenemez. Hatta dört hanımdan birini boşanmış olsa bile onun iddeti bitmeden bir başka hanımla yine evlenemez.⁷⁸

İslâmiyet, bir kadınla evlenmeyi dörde çıkarmamış belki yedi sekiz kadınla evliliği belli şartlarla dörde indirmiştir. Evlendiği kadınlar arasında, tam adaleti temin edebilecek erkeklere dörde kadar evlenme ruhsatı vermiş.⁷⁹ Burada adaletten maksat eşler arasında maddî muamele eşitliği olamaz. Zira bunun, bazı durumlarda zor olsa da, yerine getirilmesi imkânsız değildir. O halde, adaletin başka şeyleri de içermesi gerekir ki, o da eşler arasında kalbî muhabbetin sağlanması gibi gözükmemektedir ki işte bu ise imkânsızdır.⁸⁰ Dört zevcesi olan ise beşinci bir kadınla evlenemez. Çünkü Hz. Peygamber'in, "*dört taneyi yanında tut, gerisinden ayrıl*"⁸¹ dediği rivâyet olduğu için, Cumhûr, beşinci kadınla evlenmenin câiz olmadığı görüşündedir.⁸² Fakat dört kadından biri ölür veya boşanır da iddeti sona ererse diğer bir kadınla evlenebilir. Ancak Hz. Peygamber hariç, dört kadınla evli olan beşinci kadınla evlenemez'.⁸³

Aslında çok karıyla evlilik sadece İslâm toplumlarına da has bir özellik değildir.⁸⁴Eski İran, Çin ve Brehmen'ler hukukunda Bâbil'de Hamurabi kanunlarında birden fazla evlilik kabul edilmişti.⁸⁵ Tevrat'da, Dâvud (a.s.)'in birkaç kadınla evlendiğinden söz edilir.⁸⁶ Hıristiyanlıkta tek eşlilik son asırda Yunan ve Roma tesiriyle ortaya çıktı ise de, çok eşlilik her vakit her yerde yaygın olmuştur.⁸⁷ Belki bütün semavi dinlerin kabul etmiş olduğu bu usulü, İslam hukuku, tahdit ve bir takım şartlara tâlik ile islâh ve tahdid etmiş ve güçleştirmiştir. Yahudilikte çok karılığa izin verilmiş, Hristiyanlıkta ise bunu yasaklayan bir nas varit olmamıştır.⁸⁸ Aslında Kur'an-ı Kerim, birden fazla evliliği emretmek bir yana, tavsiye bile etmemekte bunu oluşması çok nadir bazı şartlarla kayıtlanmış bir ruhsat olarak görmektedir.⁸⁹ Sahabenin evlilikleri konusunda yapılan araştırmalar da sahabilerin çoğunun tek evlilikle yetindiklerini göstermektedir.⁹⁰ Dediğimiz gibi birden fazla evlilik, zaruret halinde başvurulacak bir yoldur. Zorlayıcı sebep olmadan bunu uygulamak, İslam'ın emri değildir. Zaten günümüzde

⁷⁵ Talak, 65/1; Akgündüz/Cin, Türk Hukuk Tarihi, s.117; Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, c.7, s.109-110.

⁷⁶ Şemseddin Günaltay, İslâm öncesi Araplar ve Dinleri, Cahileyyede Nikah ve Boşanma, s.122-123; Coşkun Üçok/ Ahmet Mumcu/Gülnihal Bozkurt, Türk Hukuk Tarihi, s.92,93.

⁷⁷ Nisa,4/3, Asife Ünal, Yahudilik'te, Hıristiyanlık'ta ve İslâm'da Evlilik, T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları, Kültür Eserleri Dizisi:221, Ankara, 1998, s.203.

⁷⁸ Nisa, 4/3; Kahveci, İslam Aile Hukuku, s.97.

⁷⁹ Nisa,4/3.

⁸⁰ Nisa, 4/129; İbn Rüşd, Bidâye, s.464; Bilmen, Hukuku İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhıyye Kamusu, s.112; Kahveci, İslam Aile Hukuku, s.96; Ç.Üçok/ A.Mumcu/G.Bozkurt, Türk Hukuk Tarihi, s.93; Musa Carullah Bigiyef, Hatun, Ankara, 1999, s.70.

⁸¹ Tirmizi, Nikah, 33.

⁸² İbn Rüşd, Bidâye, s.464.

⁸³ Ahzab, 33/52.

⁸⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâlî Âlisi ve Tefsiri,1-8, Bilmen Yayınevi, İstanbul,1990,c.II, s.550.

⁸⁵ Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s.235.

⁸⁶ II.Samuel 12.Bap 7/8.

⁸⁷ Musa Carullah, Hatun, s.70.

⁸⁸ Zuhaylî, İslâm Fıkhı Ansiklopedisi, s.136.

⁸⁹ Nisa,4/139; Bilmen, Hukuku İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhıyye Kamusu,s.114; Osman Keskiöglü, Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku, Müftüoğlu Yayınları, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1969, s.241.

⁹⁰ İbrahim Paçacı, Sosyal Hayattaki Değişim Sürecinde İslam Aile Hukuku (Evlenme ve Boşanma Örneği), İslam Hukuku Araştırma Dergisi, sayı: 11, 2008, s.75.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

uygulamada olan Türk Medeni Kanununa göre de bu mümkün değildir. Zira Türk Medeni Kanuna göre evli bir kimse yeniden evlenirse ikinci evlilik mutlak batıl olur.⁹¹ Roma hukukunda da her zaman monogam evlilik söz konusu olmuştur. Gaius'a göre, "aynı kadın iki kişiyle evli olamadığına göre, aynı erkeğin de iki karısı olamaz (nequeeademduobusnupta esse potest, neque idem duasuxores habere)". İmparatorluk Dönemi'nde egemenlik altında bulunan kavimlerde farklı gelenekler söz konusu olduğu için, tek eşlilik, imparator emirnameleri ile ayrıca düzenlenmiş ve ikinci evlilik suç olarak kabul edilmiştir.⁹²

1.5.Sıhrî Civar Hısımlığından Doğan Evlenme Engeli

İslâm öncesi Arap toplumunda birçok evlilik çeşitleri olduğu bilinmektedir.⁹³ İslâm bunların kimilerine yeni düzenlemeler getirdiği gibi kimilerini de yasaklamıştır. Aslında bu engel birden fazla evlilikle ilgili bir konu olmakla beraber ayrı başlıkta incelenmekte olup bir erkeğin aralarında yakın kan veya süt bağı bulunan iki kadın ile aynı anda evli olmasının yasaklığıdır. Bu nedenle bu engelin klasik fıkıh kitaplarında el-cem' kavramı ile ifade edildiği görülmektedir. Biri birinin mahremleri olan kadınları nikâhta cem' etmek haram olup mahremlerin aralarını nikâhta cem' etmek kat'ı rahime (akrabalık bağının kesilmesine) sebebiyet vermektir. Kat'ı rahim ise haramdır. O halde harama sebep olan bir şeyinde haram olması lazım gelir.⁹⁴

Birbirine çok yakın akrabaları aynı nikâhta toplama yasağı Kur'ân -ı Kerim'in evlenme engelleri ile ilgili âyetinde "... iki kız kardeşi birden almanız ...haram kılındı ...."⁹⁵ İbaresini kız kardeşler çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu hususta kriter şudur: Evlenmekte istenilen kadınlardan her hangi biri erkek farz edildiği takdirde diğeri ile evlenmesi yasaksa, o kadınlarla aynı zamanda evlenilemez. Ancak bunlardan biri ile olan evlilik ölüm veya boşanma ile sona erdiği takdirde diğeri ile evlenmek mümkündür. Tabii veya boşanma haline ilişkin iddete de uymak gerekir.⁹⁶

Yukarıdaki âyette bahsedilen⁹⁷ iki kız kardeş arasındaki bu yasak hadis-i şeriflerle genişletilerek, karının halası, teyzesi ve yeğeni ile aynı zamanda evlenemeyeceği kabul edilmiş⁹⁸ ilgili hadiste: "*Karı ile hala ve teyzesi bir nikâh altında toplanamaz*"⁹⁹ buyrulmaktadır. Hanefiler ve Hanbeliler, iki kız kardeş ve onların hükmünde onların hükmünde olan iki mahremin, biri bاین talakla boşanmış ve iddet bekleme süresinde ise evlenmelerinin haram olduğunu söylerler. Maliki ve Şafilere göre ise, bâin talaktan dolayı iddet beklemekte olan kız kardeş ve onun hükmünde olan mahremlerle evlenmek sahihtir.¹⁰⁰ Şafilere göre bir kimse iki kız kardeşi nikâhi altına alsa ikinci nikâh batıl olur.¹⁰¹ Hanbelîlere göre de böyledir.¹⁰² Hanefilere göre bu batıl nikâhtan dolayı ikincisinden ayrılması farz olur.¹⁰³ Malikiilere göre kendilerini nikâhi altında bulundurması helal olmayan iki kadını kendi zevcesi olarak bir arada bulundurursa ikinci kadını nikâhlanması durumunda ikinci nikâh talaksız olarak feshedilir.¹⁰⁴ İki kız kardeşi aynı nikâhta toplama yasağının illeti, bazı akrabalar arasındaki akrabalık ilişkisini zedeleyeceği düşüncesine dayandırıldığı takdirde; hala-yeğen ve teyze-yeğen arasında da aynı illet benzerliğinin mevcudiyeti dikkat çekmektedir. Bu nedenle, Kur'ân-ı Kerim'in bu konuya ilişkin çizdiği yasağın kapsamı, hadislerce

⁹¹ TMK m.145/1.

⁹² Özlem Söğütü Erişgin, "Roma Toplumunda Kadının Konumu", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Yıl 2013, Cilt 4, Sayı 2, s.13

⁹³ Keskiöglü, Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku, s. 227-228; Günaltay, Cahileyyede Nikah ve Boşanma, s.122-124; Ç.Üçok/A.Mumcu/ G.Bozkurt, Türk Hukuk Tarihi, s.92.

⁹⁴ Bilmen, Hukuku İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu, s.102.

⁹⁵ Nisa,4/23.

⁹⁶ Bilmen, Hukuku İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu, s.101; Ç.Üçok/A.Mumcu/ G.Bozkurt, Türk Hukuk Tarihi,s.93.

⁹⁷ Nisa, 4/23.

⁹⁸ Fetevâi Hindiyeye, s. 292.

⁹⁹ Buhari, Nikah, 28; Müslim, Nikah:4; Tirmizi, Nikah, 30; Ebû Davud, Nikah, 12; Nesai, Nikah, 44,45; İbn Mâce, Nikah:31; Malik, Muvatta, Nikah, 8.

¹⁰⁰ Zuhaylî, İslâm Fıkhi Ansiklopedisi, s.132-139.

¹⁰¹ Cezîrî, İslam Fkhi, s.2135.

¹⁰² Cezîrî, İslam Fkhi, s.2137.

¹⁰³ Cezîrî, İslam Fkhi, s.2132.

¹⁰⁴ Cezîrî, İslam Fkhi, s.2130.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

genişletilmiştir.¹⁰⁵ Süt kız kardeşi, süt hala ve süt teyzelerin durumu da yukarıdaki gibidir. Böyle bir evlilik vukuu bulursa bu bâtil (hükümsüz) dir.¹⁰⁶ Yahudilikte, iki kız kardeşle evlenmek, önceleri meşrû iken, bu sonradan nesh edilmiştir.¹⁰⁷ Türk Medeni Hukukumuzda “Eşler arasında evlenmeye engel olacak derecede hısımlığın bulunması” halinde evlenme mutlak butlanla batıldır.¹⁰⁸ Roma hukukunda da Evlenmenin geçerli bir biçimde kurulması için tarafların aralarında evlenmeyi engelleyecek yakın kan akrabalığının bulunmaması gerekirdi.¹⁰⁹

1.6. Başkasıyla Evli Olmaktan Doğan Engel

İslâm, şarta bağlı olarak polygynie'yi kabul etmesine karşılık, polyandrieyi yani bir kadının birden fazla erkekle evlenmesini yasaklamıştır. Nikâh rabıtsı, karı-kocanın birbirine aidiyatını gösterdiği için, bir erkek, başka bir erkekle evlilik bağı devam etmekte olan bir kadın ile evlenemez.¹¹⁰

Bu yasak hüküm Kur'ân-ı Kerim'de: "*Savaş esiri olarak sahip olduğunuz câriyeler müstesna, evli olan kadınla evlenmeniz size haram kılındı...*"¹¹¹ şeklinde ifadesini bulmaktadır. Kocasının vefatı veya boşaması, ya da başka sebeplerle evliliğin sona ermesi durumunda, usûlüne uygun olarak iddetini bekleyen ve kocası ile evlilik bağı tamamen kesilen kadın başka bir erkekle evlenebilir. Evliliklerin sona erme durumlarına göre değişen bu iddet müddeti içerisindeyken kadınların evlenmeleri veya bu durumdaki kadınlarla erkeklerin nikâhlanmak istemeleri de yasaktır.¹¹² Gebe bir kadınla da iddet süresinin sona ermesi doğumuyla¹¹³ olacağı için gebe kadınla doğuruncaya kadar evlenmek yasaktır. Yeter ki gebelik meşrû bir münasebetin neticesi olsun. Fakat zina teşkil eden birleşmelerle gebe kalmış olan kadınla evlenmek mümkündür. Ancak kadının suç ortağı hariç, evlenme akdine rağmen cinsî münasebette bulunamaz.¹¹⁴

1.7. İhramlı Olmaktan Doğan Evlenme Engeli

İhram, kelime olarak haram kılmak, yasak kılmak anlamına gelir. Allah'ın farz kıldığı bir ibadeti îfâ ederken kişinin, normal şartlarda işlemesi mübah olan bazı fiilleri, kendisine haram kılmasını ifade etmektedir. İhram hali devam ettiği sürece hacılara bazı şeyler yasak edilmiştir. Bu yasaklardan biri hacının evlenmesidir.¹¹⁵ Cumhura göre İhramlı olanı nikâhlamak caiz değildir. Nikah yaparsa bâtil olur. Ebû Hanife ise bunun caiz olduğunu söylemiştir.¹¹⁶

Ancak evlenme yasağının sadece fiilî birleşmeyi, yoksa nikâh akdini hem de zifafı mı kapsadığı noktasını da bazı ihtilaflar vardır. İmâm Mâlik, İmâm Şâfi, Leysb.Sa'd, Evzâi ve Ahmed b. Hanbel, "ne kendisi evlenebilir, nede başkasını evlendirebilir. Şayet böyle bir şey yaparsa, kıydığı akid bâtildir" demişlerdir ki, Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Ömer ve Zeyd b. Sâbit de bu görüştedirler. İmâm Ebû Hanîfe ise "sakıncası yoktur" demiştir.¹¹⁷ Bu ihtilafın sebebi bu husus da rivayet olunan hadislerin, birbiriyle çelişmeleridir. Bu hadislerden biri İbn Abbas'ın rivayet ettiği " Hz. Peygamber Meymûne ile ihramda iken evlendi" hadisidir.¹¹⁸ Hanefiler ayrıca konu ile ilgili bakara suresinin 197. âyetindeki (r.f.s)¹¹⁹ kelimesinin cîmayı ifade ettiğini, bunun ise haram olduğunu, halbuki ihramlı iken yapılan evlenme akdinin sadece bir sözleşmeden ibaret olduğu, cîma' olmadığı belirtilerek ihramlı olmanın bir

¹⁰⁵ Dağcı, Geçici Evlenme Engelleri, s.182.

¹⁰⁶ Nisa, 4/23; İbn Rüşd, Bidâye, s.465; Fetevâi Hindiyeye, s.287-291; ÂHK. md.164; Bilmen, Hukuku İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu,s.101; Kahveci, İslam Âile Hukuku,s.96.

¹⁰⁷ Ahd-i Atik, Tekvîn Bap 29,13-30.

¹⁰⁸ TMK m.145/4; Berki, Şakir. "Türk Medeni Kanununda Evlenmede Mutlak Butlan". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 19 / 1 (Mayıs 1962): 204.

¹⁰⁹ Erişgin, Roma Toplumunda Kadının Konumu, s. 11

¹¹⁰ ÂHK.md.13, Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s.242.

¹¹¹ Nisa, 4/24.

¹¹² Bilmen, Hukuku İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu, s.100; Kahveci, İslam Âile Hukuku, s.96.

¹¹³ Talak, 65/4.

¹¹⁴ Bilmen, Hukuku İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu, s.100.

¹¹⁵ Gazâlî, İhyâu Ulûmi'd-Din, c.3, s.172.

¹¹⁶ Zuhaylî, İslâm Fıkhi Ansiklopedisi, s.142.

¹¹⁷ İbn Rüşd, Bidâye, s.469.

¹¹⁸ Buhari, Nikah, 38,39; Müslim, Nikah,5; Tirmizi, Hac,57; Ebû Davud, Menasık, 38; İbn Mâce, Nikah, 10,45; Mâlik, Hac,22.

¹¹⁹ Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili, c.2, s.54.

evlenme engeli oluşturmadığı ancak zifafa engel oluşturduğu belirtilmiştir. Bundan dolayı Hanefî mezhebi kabul etmemiş, hac da iken ihram halinden doğan evlenme engelini diğer üç mezhep ve bazıları nikâh akdini fiilî birleşme takip etmese bile, ihramlı olan kişinin evlenme akdi bâtil (hükümsüz) kabul etmektedir. Bu kanaatteki hukukçulara göre ihramlı olma hali nikâh akdine engel teşkil eden bir sebep kabul edilmiştir.¹²⁰ Bunlar "...Kim o aylarda hacca niyet ederse (ihramını giyerek), hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek ve kavga etmek yoktur"¹²¹ âyeti ile "ihramlı nikâhlayamaz, nikâhlanamaz, nikâh talebinde bulunamaz."¹²² hadisine dayanmışlar, bu yasağa aykırı olarak yapılmış olan evlenmeler bâtildir; eşlerin mutlaka ayrılmaları gerekir.¹²³

1.8.Hastalık Durumundan Kaynaklanan Evlenme Engeli

Bunlardan birincisi fizyolojik kusurlardır ki bunlar, erkekte bulunan iktidarsızlık (:innat:innîn), bel soğukluğu gibi cinsî münasebete mani kusur ve hastalıklardır. Bu durumun kazaî boşanma (tefrik) sebebi olduğunda, Ebû Hanîfe de dahil, bütün İslâm hukukçuları ittifak halindedir. İktidarsızlık Türk hukuk tarihi boyunca kazaî boşanma sebebi sayılmış ancak kadının böyle bir sebeple boşanmayı isteyebilmesi için kendisinde de böyle bir ayıbın bulunmaması şart koşulmuştur. Âile Hukuku Kararnamesi bu hükmü aynen kanunlaştırmıştır.¹²⁴

İkinci durum bulaşıcı hastalıklardır ki bunlardan kasıt; cüzzam, baras (alaca hastalığı), zührevî hastalıklardır. Hanefî hukukçularından İmâm Muhammed'le ve diğer üç mezhep hukukçularına göre bunlar ve ayrıca akıl hastalığı da tefrik (boşama) sebebidir. Zira akıl hastalığı ve akıl zayıflığı temyiz kudretinden (makul surette hareket iktidarından) yoksun olan kimseler tam ehliyetsizdirler.¹²⁵ Kaldı ki, temel ehliyetsizlerin Medenî hakları kullanma ehliyeti yoktur.¹²⁶ Bunların yaptıkları hukukî işlemler geçersizdir, batıldır.¹²⁷ İşte tefrikin olabilmesi için kadının akid anında bunları bilmemesi ve öğrendikten sonra da razı olmaması şarttır. Bu hastalıklar sebebiyle hâkime tefrik için müracaat edildiğinde iyileşmesi muhtemel ise hâkim ayrılığı bir sene erteler, yoksa hemen tefrike hükmeder. İmâm Muhammed bu hastalıklardan dolayı sadece kadına tefriki talip hakkı tanırken, diğer mezhepler erkeğe de aynı hakkı tanımışlardır. Bu görüş 1916 yılında Osmanlı devletinin resmî görüşü haline gelmiş ve 1917 Âile Hukuku Kararnamesine de aynen girmiştir.¹²⁸ Bu sebeplerle yapılan tefrik, hukukî mahiyeti itibarıyla bir bâin talâktır.¹²⁹

Türk Medenî Kanunumuz "akıl hastaları, evlenmelerinde tıbbî sakınca bulunmadığı resmî sağlık kurulu raporuyla anlaşılmaadıkça evlenemezler"¹³⁰ denilmektedir. Kanun koyucunun bu hükümlerle, ister temyiz kudretini kaldıran, isterse kaldırmayan nitelikte olsun her türlü akıl hastalığını kesin evlenme engeli saymasının sebebi, sadece tarafların menfaatini değil, aynı zamanda yetişecek kuşağın (neslin) de sıhhatini korumaktır. Türk Medenî Kanunumuz akıl hastalıklarından başka hastalıkları evlenme engeli saymamış ise de, 1930 tarihli Umumî Hıfzıssıhha Kanunu frengi, bel soğukluğu, yumuşak şankr ve cüzzam hastalıklarından birine yakalanmış olanların usûlüne göre tedavi edilip bulaşma tehlikesinin geçtiğine ve şifa bulduklarına dair tabip raporu getirmediğe evlenmelerini yasak etmiştir. Aynı kanun sari verem hastalığına yakalanmış olanların evlenmelerinin altışar aylık iki devre geciktirileceğini, buna rağmen nişanlılar evlenmekte ısrar ederlerse evlenmelerinin mümkün olacağını hükme bağlamıştır.

Yukarda sayılan hastalıklardan gayrisi, örneğin kanser, tifo, menenjit, romatizma, felç gibi hastalıklar evlenmeye engel olmazlar.¹³¹ Belirtmek gerekir ki, Türk Medenî Kanunumuz da kesin olmayan evlenme

¹²⁰ Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s.243.

¹²¹ Bakara, 2/197.

¹²² Müslim, Nikah, 5; Tirmîzi, Hac, 23; Ebû Davud, Menasık, 38; Nesai, Nikah, 40; İbn Mâce, Nikah:45.

¹²³ Cin, İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, s.131.

¹²⁴ ÂHK md.118-122.

¹²⁵ Safa Reisoğlu, Borçlar Hukuku, (Genel Hükümler), Beta yayınları no:353, Hukuk Dizisi:174, İstanbul,1993, s.48.

¹²⁶ TMK. md.14.

¹²⁷ TMK. md.15.

¹²⁸ ÂHK. md.119-125.

¹²⁹ Akgündüz/Cin, Türk Hukuk Tarihi, s.112.

¹³⁰ TMK. md.133.

¹³¹ Turgut Akıntürk, Türk Medeni Hukuku (Aile Hukuku), Ankara,2017, s.203-204.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

engelleri bekleme (iddet) süresi¹³² bulaşıcı hastalık, evlâtlık ilişkisidir. İslâm hukukunda olmamasına rağmen¹³³ Medenî Kanunumuzun kabul ettiği, örneğin, evlâtlık ilişkisinden¹³⁴ dolayı oluşan evlenme engelleri bulunup bunların evlenmesini önlerse de, buna rağmen yapılmış olan bir evlenmenin iptali sonucunu doğurmazlar.¹³⁵

İslam hukukçuları, hastanın evlenmesinin cevazında ihtilaf etmiştir. İmâm Ebû Hanîfe ile İmâm Şâfi "câizdir; İmâm Mâlik ise -meşhur olan rivâyete göre- "câiz değildir" demişlerdir. Bu ihtilafın sebebi evlenme akdi, satış ve hibe akitlerinden hangisine benzer diye tereddüt etmeleri ve hasta evlenirse ondan varislerine bir yenisini ortak yapmak suretiyle zarar vermek istediği, şüphe edilir mi, edilmez mi?" diye ihtilâf etmeleridir.¹³⁶ Bu konuda İmam Malik'e göre ölüm hastası iken kıyılan nikah fasit olduğunu, mücerred nikahla birbirine mirasçı olamayacaklarını, ancak zevci münasebetin vâki olması halinde birbirlerine mirasçı olabileceklerini ifade etmişse de, Cumhuriyet Ulema, eşlerden birinin ölüm hastası olması halinde kıyılan nikahın muteber olduğunu belirtmişlerdir.¹³⁷ Zira ölüm hastalığına (marazı mevt) yakalanmış kişinin karısını bâin talakla boşaması veya yeni bir evlilik yapması şeklindeki bu davranışı, karısını mirastan mahrum bırakmak istemesine yorumlanır. Kötü niyetle yapılan tasarruflar şeran kabul edilemez.¹³⁸ Ancak kaza yetkisine sahip olan bilirkişinin, durumu inceleyerek adamın hangi niyetle evlendiğinin incelenmesi gereklidir.¹³⁹

SONUÇ

İslam aile hukukunda ve beşeri hukukta geçici evlenme engelleri ile ilgili çalışmada, diğer hukuk sistemlerine nazaran Kur'an'da evlilikle ilgili normlar çok kapsamlı olarak yer aldığı görülmüştür. İslam hukuk sisteminde evlenmeyle ilgili düzenlemeler, fitrata ve adalete uygun bir şekilde yapılmıştır. Beşeri hukuk sistemlerindeki kadar geniş bir serbestlik olmasa da açık bir şekilde, evliliği "sözleşme, kuvvetli bir akit" olarak tanımlayan İslam hukuku, bu anlaşmanın evlenecek erkek ve kadın arasında, bazı evlenme manilerine dikkat etmeleri şartıyla özgür iradeleriyle yapabileceklerini açıkça düzenlemiştir.

Diğer semavî dinlerde olduğu gibi, İslam dini de, bireyler arasındaki din farkını geçici evlenme engeli olarak benimsemiştir. İslam hukukunda diğer dinlerden farklı olarak Müslüman erkeğin, ehl-i kitap kadınla evlenmesine müsaade edilmiştir. Bu cümleden geçici evlenme engellerinden olan "din farklılığı"ndan doğan evlenme engeli toplumsal ve hukuksal açıdan sorun teşkil edeceği ve ayrıca İslâm hukuk düzeninin verilerine ters düşeceği için erkeğin Müslüman, kadınınsa ehl-i kitap veya müslüman olma şartı aranmıştır. Günümüzün globalleşen dünyasında sıkça karşılaşılan bir durum olan gayrimüslimle evlilik veya eşlerden birinin İslâm'ı kabul etmesi halinde evliliğin durumu Kur'an'a ve Allah Resulünün uygulamasına göre hareket edilmesi kaçınılmazdır. Ancak günümüzde İslam hukuku açısından bunun uygulamada önem kaybettiğini de üzümlere tespit etmiş bulunmaktayız. İnsanların inançlarına uygun, içinde yetiştiği toplumun kültürel yapısına uygun bir model geliştirmeleri için her türlü çalışma yapılmalıdır.

Yine hem Hristiyanlık ve Yahudilikte olduğu gibi İslam hukukunda ve beşeri hukukta 'sıhrî civar hısımlığı' da geçici bir evlenme engeli olarak kabul edilmiş, aynı zamanda iki kız kardeş veya kadının teyze, hala ve yeğenin aynı nikâh altında birleştirilmesinin haram ve yasak olduğu belirtilmiştir. Zira İslâm, Cahiliye dönemindeki bu gibi uygulamaları kaldırmış, bunları yasaklamıştır. Kezalik, diğer geçici evlenme engelleri de maslahatlara binaen vazedilmiş hükümlerdir. Ayrıca İslâm hukuku, esas itibariyle tek kadınla evlenmeyi kabul ettiği halde aralarında mutlak eşitliği sağlamak şartıyla aynı zamanda dört kadınla evlenmeyi zorunlu durumlarda istisnâen bir ruhsat olarak vermiştir. Zaten günümüzde de Türk Medeni Hukukumuzda olduğu gibi diğer hukuk sistemlerinde de çok karılığın uygulanma imkanı hükûkî

¹³² TMK. md.95.

¹³³ Mehmet Âkif Aydın, "Evlât Edinme", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/evlat-edinme> (12.04.2019).

¹³⁴ TMK. md.92/3.

¹³⁵ Akıntürk, Türk Medeni Hukuku, s.205.

¹³⁶ İbn Rüşd, Bidâye, s. 470.

¹³⁷ Hamza Aktan, Mukayeseli İslâm Miras Hukuku, İşaret Yayınları, Bilimsel Araştırma Dizisi:9, Erzurum,1989, s.36.

¹³⁸ Aktan, Mukayeseli İslâm Miras Hukuku, s.35.

¹³⁹ Kahveci, İslam Aile Hukuku, s.96.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

olarak ve toplumsal olarak uygulanma imkanı kalmadığı da ortadadır. Hristiyanlık ve Yahudiliğin kutsal kitaplarında tek karıyla evlilik açıkça ifade edilmemiş olsa da şuan ki uygulamaların tek karıyla evlilik olduğunu görmekteyiz.

Hukuk sistemleri insanın psikolojik ve fizyolojik yapısını göz önünde bulundurarak bulaşıcı hastalıklar için koruyucu önlemler olarak erkekle kadının tam ve daimî bir hayat ortaklığında onların sağlık ve mutluluğunu düşünerek bazı hastalık durumlarını evlenmeye geçici bir engel olarak görmüşlerdir. Bu çalışmayla bireyin ilk sosyalleştiği, sosyal rollerini, kültürel ve dini değerlerini öğrendiği, toplumların geleceği için yeni neslin üretildiği, biyolojik ve psikolojik ihtiyaçların karşılandığı sosyal bir grup ve toplumun prototipi olan ailenin toplumsal ve hukuksal açıdan yeri ve önemine ve özellikle de günümüz insanının hukûkî ve ahlaksal yönü bulunan ve her hukuk sisteminde bulunan geçici evlenme engelleri hususunda hassas olması gerektiğine değinmiş bulunmaktayız.

KAYNAKÇA

- Acar, İbrahim (2002), Evlenme Engeli Olarak Din Farkı, Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, sayı:17.
- Âile Hukuku Kararnamesi, Sadeleştiren: Orhan Çeker, Mehir Vakfi, Konya, 1999.
- Akıntürk, Turgut (2017), Türk Medeni Hukuku (Aile Hukuku), Ankara.
- Aktan, Hamza (1989), Mukayeseli İslâm Miras Hukuku, İşaret Yayınları, Bilimsel Araştırma Dizisi:9, Erzurum.
- Arıkan, Gülay (1998), Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat ve II. Meşrutiyet Dönemlerinde Kadınların Statüsü İle İlgili Gelişmeler, Türk Yurdu, sayı.133.
- Atar Fahrettin, "Muharremât", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muharremat> (12.04.2019).
- Atar, Fahreddin (1998), Fıkıh Usûlü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Temel Eserler ve İslâmî İlimler Seri:No:10, İstanbul.
- Aydın, Mehmet Âkif "Evlât Edinme", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/evlat-edinme> (12.04.2019).
- Berki, Şakir. "Türk Medeni Kanununda Evlenmede Mutlak Butlan". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 19 / 1 (Mayıs 1962).
- Bilmen, Ömer Nasûhî (1990), Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri, Bilmen Yayınevi, İstanbul.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (tsz.), Hukuku İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu, Bilmen Yayınevi, İstanbul.
- Buhari, Muhammed b. İsmail (v.256/870), Sahih-i Buhari, Beyrut, 1990.
- Cezîrî, Abdurrahman (1989), Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi, Çeviren Mehmet Keskin, Çağrı yayınları, İstanbul.
- Cin, Halil (1974), İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Ankara.
- Cin, Halil, Ahmet Akgündüz, (1990), Türk Hukuk Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Dağcı, Şamil (2000) İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri-2 (Geçici Evlenme Engelleri), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Döndüren, Hamdi (1995), Delilleriyle Aile İlmihali, Erkam Yayınları, Bursa.
- Ebû Davud, Süleyman b.el-Eş'as es-Sicistani (v.275/888), es-Sünen, Beyrut,1977.
- Erişgin, Özlem Söğütü, "Roma Toplumunda Kadının Konumu", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl 2013, Cilt 4, Sayı 2, Sayfalar 1-31.
- Fetevâi Hindiyeye, (Fetevâi Alemgiriyyi), (trc.:Musrafa Efe), Akçağ Yayınları, Ankara,tsz.
- Gazâli İmâm-ı, İhyâu Ulûmi'd-Dîn,1-8, trc.:Ali Arslan (1992), Tashih: Ahmet Kaçan.
- Günaltay, Şemsettin (1997), İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri-Cahiliyede Evlenme ve Boşanma sad.:M. Mahfuz Söylemez/ Mustafa Hizmetli, Ankara Okulu Yayınları:8, Ankara.
- Izutsu, Toshihiko (tsz.), Kur'ân'da Allah ve İnsan, (çev.:Süleymen Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat,İstanbul. Ankara.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid (V.774/1372), Süneni İbn Mâce, Beyrut, tsz.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

- İbn Rüşd, Hafid Kadı Ebu'l-Velid, Bidayetü'l Müçtehid ve Nihayetü'l-Maktesid, (Mezhepler Arası Mukayeseli İslâm Hukuku), (trc.:Ahmed Mevlânî/red.:Vecdi Akgündüz), Beyan Yayınları, İstanbul, tsz.
- Kahveci, Nuri (2017), İslam Âile Hukuku, Hikmetevi Yayınları, İstanbul.
- Karaman, Hayreddin (1991), Mukayeseli İslâm Hukuku, İstanbul.
- Kaya, Remzi, "Ehl-İ Kitap", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ehl-i-kitap> (12.04.2019).
- Keskiöglü, Osman (1969), Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku, Müftüoğlu Yayınları, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- Kitab-ı Mukaddes, Tevrat, II. Samuel, Levililer, Tesniye, Tekvin
- Kur'an-ı Kerim, [Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları](#).
- Mevsilî, (1996), el-İhtiyar li'Ta'lili'l-Muhtâr, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Molla Hüsrev (1980), Düreru'l-Hukkâm Fî Şerhi Gururu'l-Ahkâm (h.889/m.1477), (trc.:Arif Erkan), KİT-SAN Matbacılık ve Neşriyat,İstanbul.
- Musa Carullah Bigiyef, (1999), Hatun, Ankara.
- Müslim, İbn Haccac el-Kuşeyri (v.261/874), Sahih-i Müslim, Beyrut,1987.
- Nesâî, Ebî Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (v.303/915), Sünenü'-Nesâî, Beyrut, 1991.
- Paçacı, İbrahim (2008), Sosyal Hayattaki Değişim Sürecinde İslam Aile Hukuku (Evllenme ve Boşanma Örneği), İslam Hukuku Araştırma Dergisi, sayı: 11.
- Reisoğlu, Safa (1993), Borçlar Hukuku, (Genel Hükümler), Beta yayınları no:353, Hukuk Dizisi:174, İstanbul,1993.
- Şâtibî, Ebû İshak İbrahim B. Mûsâ (1990), el-Muvâfakât Fî Usûli's- Şerî'a(İslâmî İlimler Metodolojisi), İz Yayıncılık, İslâm Klasikleri Dizisi:3, İstanbul.
- Tirmizi, Muhammed b.İsa (v.279/892), Sünenü't -Tirmizi,Beyrut, 1994.
- TMK, Türk Medeni Kanunu, Kanun No:4721, Yayın Tarihi: 08/12/2001, Sayı: 24607
- Tümer, Günay, Abdurrahman Küçük (1997), Dinler Tarihi, Ocak Yayınları, Ankara.
- Üçok Coşkun / Ahmet Mumcu/Gülnehal Bozkurt (1996), Türk Hukuk Tarihi, Savaş Yayınları, Ankara.
- Ünal, Asife (1998), Yahûdilik'te, Hıristiyanlık'ta ve İslâm'da Evlilik, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Kültür Eserleri Dizisi:221, Ankara.
- Ünal, Asife (2012), Bütün Yönleriyle Yahudilik, Dinler Tarihi Araştırmaları, Uluslararası Sempozyum, Ankara.
- Ünal, Asife (2012), Dinlerde Nikah, Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fak. İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul.
- Yazır Elmalılı M. Hamdi, Hak Dini Kur'ân Dili, (sad.:Birleşik Yayıncılık), Akçağ Yayınları, Ankara, 1995, c.3, s.308
- Zuhaylî, Vehbe (1989), el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu- İslâm Fıkhu Ansiklopedisi, (trc.:A. Efe/B. Eryarsoy/H.F.Ulus vd.), Dimaşk.

**POLİTİK VE EKONOMİK BAĞIMSIZLIK ÇERÇEVESİNDE AÇIK ENFLASYON
HEDEFLEMESİNİN TÜRKİYE'DE UYGULANABİLİRLİĞİ**
THE APPLICABILITY OF TURKEY IN POLITICAL AND ECONOMIC INDEPENDENCE
WITHIN THE FRAMEWORK OF EXPLICIT INFLATION TARGETING

Oğulcan ARASAN

Başkent Üniversitesi Bankacılık ve Finans Doktora Bölümü

Filiz YAĞCI

Başkent Üniversitesi Bankacılık ve Finans Doktora Bölümü

Cem Sabutay TÜRKDÖNMEZ

Başkent Üniversitesi Bankacılık ve Finans Doktora Bölümü

ÖZET

Çalışmada, 2001 yılında uygulanmaya başlayan enflasyon hedeflemesi çerçevesinde, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) ekonomik ve politik bağımsızlığı çeşitli yönlerden ele alınacaktır. Ele alınacak alt başlıklar arasında, Para Politikası toplantı sayıları ve enflasyon raporu yayınlama adetleri yer almaktadır. Bu faktörlerin, açıklanan enflasyon hedefi ile uyumlu olup olmadığı tespit edilmeye çalışılacaktır. İlk bölümde, enflasyon hedeflemesinin ön koşulları ve bileşenleri incelenecektir, ikinci bölümde ise şeffaflık ve bağımsızlık kavramları çerçevesinde TCMB uygulamaları değerlendirilecektir. Son bölümde ise, TCMB'nin hedef ve gerçekleştirmeleri enflasyon hedefi çerçevesinde incelenecektir. **Amaç:** Para Potikası Kurulunun toplantı sayılarının hesap verilebilirlik ve şeffaflık ilkeleri çerçevesinde, enflasyon hedefi üzerindeki etkisini ölçmektir. **Yöntem:** Diğer ülke merkez bankaları toplantı sayıları ve enflasyon raporu ile TCMB'nin toplantı sayıları enflasyon raporu yayınlama adetleri karşılaştırılmıştır. **Bulgular:** Makroekonomik verilerin zayıf olduğu dönemlerde, toplantı sayılarının fazlalığı, hedef ve gerçekleşmeyi olumlu yönde etkilemektedir. Öte yandan, toplantı sayıları azaldıkça, olağan dışı müdahale olasılığı artmaktadır. Olağan dışı müdahalelerin artması, piyasa oyuncularının ve hane halkının otoriteye olan güvenini azaltmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon Hedeflemesi, Politik Bağımsızlık, Ekonomik Bağımsızlık, Şeffaflık ve Hesap Verilebilirlik, Para Politikası.

ABSTRACT

In the study, which continues to be applied in 2001 target targeting, the Central Bank of Turkey (CBT) political and economic independence will be discussed from various perspectives. The subheadings to be discussed include the number of meetings of the Monetary Policy and the number of publishing reports. I will work by specifying whether these factors are in line with the inflation target. It is expected that CBRT will make its primary explanations about primary education and inflation targeting, and the clarity and independence of the second. The final target determines the destination and destination points of the CBRT. **Aim:** To measure the effect of the number of meetings of the Monetary Policy Committee on the inflation target within the framework of the principles of accountability and transparency. **Method:** The number of meetings of the central banks of the other countries and the inflation report and the number of meetings of the CBRT's inflation reports were compared. **Findings:** In periods of weak macroeconomic data, the high number of meetings affects the target and realization positively. On the other hand, as the number of meetings decreases, the probability of extraordinary intervention increases. The increase in extraordinary interventions reduces the confidence of market players and households in the authority.

Key Words: Inflation Targeting, Political Independence, Economic Independence, Transparency and Accountability, Monetary Policy

1. GİRİŞ

Enflasyon hedeflemesi, ilk defa 1989 yılında Yeni Zelanda Merkez Bankası tarafından uygulanmıştır. Uygulama, enflasyonla mücadele kapsamında başarılı olmuştur ve diğer ülke merkez bankalarına örnek teşkil etmiştir.

Türkiye’de, 2001 yılı öncesinde uygulanan döviz kuru hedeflemesi ve parasal hedefleme uygulamalarının istenen sonuçları elde edememesi üzerine, ekonomik krizin de etkisiyle, Yeni Zelanda’da uygulanan enflasyon hedeflemesi modeline benzer bir model uygulanması kararı alınmıştır. Bu kapsamda, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) öncelikli olarak, örtük enflasyon hedeflemesini uygulayacağını açıklamıştır. Bir sonraki adım olarak TCMB, açık enflasyonun gerektirdiği şartlar sağlandığında, bu modele geçiş yapacağını açıklamıştır.

TCMB, uygulamak istediği modelde; önceden belirlediği ve ilan ettiği sayısal hedefi, orta vadede gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Enflasyon hedeflemesinde, doğrudan enflasyonun kendisi hedeflenmektedir. Önceden ilan edilen sayısal hedef, merkez bankalarını önemli bir yükümlülüğün altına sokmaktadır. Yükümlülük, açıklanan sayısal hedeften sapma yaşanması durumunda kamuya hesap vermektir. Bazı iktisatçılara göre ise hesap verme yükümlülüğü diğer modellere kıyasla daha zayıftır. Model ile ilgili yapılan en önemli eleştiri, enflasyonu kontrol etmenin zor olması ve para politikası araçlarının enflasyon üzerindeki etkisinin uzun vadede ve gecikmeli olarak etkisinin görülmesidir. (Mishkin, 2000).

Mishkin ve aynı görüşü savunan diğer iktisatçıların savunduğu bir diğer görüş ise, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yukarıda belirtilen sorunların daha sık görülmesidir. Burada örneği verilen gelişmekte olan ülkeler genellikle yüksek enflasyondan, düşük enflasyona geçiş yapan ülkelerdir. Dolayısıyla, bu tip ülkelerin merkez bankalarının tahmin hataları yapması ve genellikle açıklanan hedeften sapma olasılığı, gelişmiş ülke merkez bankalarına göre daha yüksektir. Bu nedenlerden dolayı, piyasa oyuncularının ve hane halkının merkez bankalarına olan güveni, gelişmiş ülke merkez bankalarına kıyasla çok daha düşüktür.

Enflasyon hedeflemesi modelinin uygulanabilmesi için bazı şartlar gerekmektedir. İlk şart, ara hedeflerin olmaması ve doğrudan enflasyonun hedeflenmesidir. Diğer şart, enflasyon hedefi dışında parasal büyüklüklere ilişkin herhangi bir taahhüdün olmamasıdır. En önemli şart ise, merkez bankasının bağımsız olmasıdır (Büyükkakin ve Erarslan, 2004:24).

1.1. Dünya Örnekleri

Bağımsız merkez bankası kavramı 1990’lı yılların başından itibaren hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. Bağımsız merkez bankacılığı modeline geçiş yapan ülkeler arasında; Fransa, İngiltere, İspanya gibi gelişmiş ülkelerin yanı sıra, Arjantin, Şili, Meksika gibi gelişmekte olan ülke merkez bankaları da yer almaktadır. Yeni Zelanda örneği dışında, Almanya Merkez Bankası (Bundesbank) ve İsviçre Merkez Bankası’nın enflasyon ile mücadele programları, dünya genelinde görülen finansal serbestleşme hareketlerinin başlamasına örnek teşkil etmektedir (Cukierman, 1994: 1437-1440).

Finansal serbestleşmenin etkisi, merkez bankalarının bağımsızlaşması ile de bağlantılıdır. Bu kapsamda, piyasa ekonomisine geçen ülkelerin merkez bankaları bağımsızlık adına önemli adımlar atmıştır. Örnek olarak, Bulgaristan, Polonya, Romanya, Çekya vb. ülkeler verilebilir (Neyaptı,2001: 381-394).

Bağımsız merkez bankası kavramı, “merkez bankasının, para politikasını, siyasi otoritenin nüfuzuna ve tasarrufuna maruz kalmadan, kendisine verilen hedefler doğrultusunda uygulayabilme ve gerektiğinde değişiklik yapabilme esnekliğine ve insifiyatine sahip olmasıdır” (Oktar, 1996:84).

Yukarıda yer alan tanıma göre merkez bankasının bağımsızlığına vurgu yapan iki önemli kavram bulunmaktadır. Bunlar; politik ve ekonomik bağımsızlık kavramlarıdır. Politik bağımsızlık, merkez bankasının siyasi etkiye maruz kalmadan politika hedeflerini serbestçe belirleyebilme özgürlüğüdür.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Politik bağımsızlık, üye ve başkan seçiminde siyasilerin etkisi, politika kararlarında hükümet onayı olup-olmadığı gibi faktörlerce ölçülmektedir (Grilli vd, 1991).

Ekonomik bağımsızlık, merkez bankasının para politikası araçlarını hiçbir kısıtlama ya da politik müdahale olmaksızın serbestçe kullanabilmesidir. Ekonomik bağımsızlığın ölçümünde ise kamu harcamalarının finansmanında kullanılan yöntem dikkate alınmaktadır. Kamu harcamaları finanse edilirken, merkez bankası kaynakları kullanılmıyor ise ya da çok az miktarda kullanılıyor ise, merkez bankası o ölçüde ekonomik olarak bağımsızdır (Alesina ve Summers, 1993: 153).

Merkez bankasının ekonomik bağımsızlığı arttıkça, politik amaçları azalmaktadır. Dolayısıyla, fiyat istikrarını sağlamaya yönelik stratejileri uygulaması kolaylaşacaktır (Mas, 1995: 1639). Siyasi baskılardan arınmış merkez bankalarının enflasyon hedefini tutturmaları da o denli kolaylaşacaktır.

1.2. Enflasyon Hedeflemesi Değişkenleri

Enflasyon hedeflemesi modeli uygulanırken, belirlenen hedeflerin hangi değişken veya değişkenler üzerinden tanımlanacağı kararlaştırılmalıdır. Dünyada bu modeli uygulayan merkez bankalarınca belirlenen değişken genellikle Tüketici Fiyat Endeksi'dir (TÜFE). TÜFE'nin yanısıra, temel fiyat endeksi olarak kabul edilen, çekirdek enflasyon verisi de değişken olarak kullanılabilir. TÜFE, hane halkı tarafından kolayca takip edilebilen ve erişilebilen bir veri olması nedeniyle sıklıkla kullanılmaktadır (Kara ve Orak, 2008:8)

TÜFE'nin sık kullanılmasının bir diğer nedeni ise, şeffaflık ilkesi gereğince sıkça yayınlanmasıdır. Ayrıca, revizyonlarının diğer değişkenlere göre daha sınırlı olması da tercih edilme nedenleri arasında yer almaktadır. TÜFE'yi tercih eden ülkeler arasında; İngiltere, İsviçre, Kanada, Avustralya gibi gelişmiş ülkelerin yanısıra, Türkiye, Polonya, Brezilya, Çekya gibi gelişmekte olan ülkeler bulunmaktadır. Çekirdek göstergesi kullanan ülke sayısı ise daha azdır. Bu ülkeler; Güney Afrika, Norveç ve Tayland'dır (Heenan vd, 2006). TÜFE'nin belirleyicileri Şekil 1.'de yer almaktadır.

Şekil 1. TÜFE Belirleyicileri

Kaynak: TCMB (2013 – I ve II) Enflasyon ve Fiyat İstikrarı.

1.3. Hedef Ufku İlkesi

Hedef ufku ilkesi, hedeflenen enflasyona ulaşmayı taahhüt eden süreyi belirtmektedir. Daha açık bir ifadeyle, hedef ufku, belirlenen enflasyon hedeflerinin hangi sıklıkla ve hangi zaman dilimini kapsayacak şekilde ilan edileceğini açıklamaktadır (Schaechter vd., 2000). Para politikası uygulamaları ülke ekonomileri ve enflasyon oranları üzerindeki etkileri geç yansıtmasından dolayı, hedef ufku ilkesini ülkeler bazında farklılaştırmaktadır. Her ülkenin aktarım mekanizması bu farklılıktan dolayı değişiklik göstermektedir.

Hedef ilkesi genellikle orta ve uzun vadede belirlenmektedir. Kısa vadede enflasyonu kontrol etmenin zorluğundan dolayı, merkez bankaları hedeflerini belirlerken orta ve uzun vadede gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Üç yıl ve üzeri açıklanan hedefler güvenilirlik açısından sorun teşkil edebilmektedir

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

(Bernanke vd, 1999). Enflasyonu düşük seviyeler indirilebilmiş ve düşük seviyeyi uzun süre koruyan, gelişmiş ülkelerin merkez bankaları, süresiz hedef oluşturabilmektedir. Burada önemli olan husus, ülkelerin içerisinde bulunduğu ekonomik şartların uygunluğuna bağlı olarak hedeflerin belirlenmesi ve kamuoyu ile paylaşılmasıdır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hedef belirleme konusunda birbirlerinden ayrılımlarının en önemli nedeni, iktisadi şartlardır. Gelişmiş ülkeler genellikle, ortalama yüzde 2 – 3 arasında bir oran hedeflemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise hedeflenen oran genellikle ekonomik koşullara bağlıdır. Belirlenen oran genel olarak yüzde 4 – 8 arasında değişmektedir. Oranlar arasındaki marjın, gelişmekte olan ülkelerde fazla olmasının nedeni, belirsizlik ilkesidir (Masson vd, 1997).

Enflasyon hedeflemesi rejimi uygulanan ülkelerde hedefler üç farklı şekilde belirlenmektedir:

- i. Sadece hükümetler tarafından belirlenen hedefler (İngiltere, İsrail, Norveç vb.)
- ii. Hükümetler ve merkez bankaları tarafından belirlenen hedefler (Avustralya, Türkiye, Kanada, Yeni Zelanda vb.)
- iii. Sadece merkez bankaları tarafından belirlenen hedefler (İsviçre, Polonya, İsveç vb.)

Hedeflerin sadece hükümetler tarafından belirlendiği ülkelerde, merkez bankaları hedefi belirlemede aktif rol üstlenmektedir. (Schaechter vd, 2000).

1211 sayılı Merkez Bankası Kanunu'nun 22/A Maddesinin b bendine göre: “Para politikası stratejisi çerçevesinde hükümetle birlikte enflasyon hedefinin belirlenmesi” görevi yer almaktadır. Şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkesi çerçevesinde ise, aynı maddenin c bendine göre: “Para politikası hedefleri ve uygulamaları konusunda belirli dönemler itibariyle raporlar hazırlayarak hükümetin ve belirleyeceği esaslar doğrultusunda kamuoyunun bilgilendirilmesi esastır” görevi yer almaktadır.

Aynı kapsamda ilgili olan bir diğer madde ise 42. maddedir. İlgili maddeye göre: “Başkan tarafından, Banka faaliyetleri ile uygulanmış ve uygulanacak olan para politikası hakkında her yıl nisan ve ekim aylarında Bakanlar Kuruluna rapor sunulur. Banka, faaliyetlerine ilişkin olarak, yılda iki defa Türkiye Büyük Millet Meclisi Plan ve Bütçe Komisyonunu bilgilendirir” ibaresi yer almaktadır.

Kamuoyu ile bilgi paylaşımı ve hesap verilebilirlik ilkesi tarafında ise aynı maddede: “Banka, para politikası hedefleri ve uygulamalarına ilişkin dönemsel raporlar hazırlar ve kamuoyuna duyurur. Raporların hangi dönemler itibariyle hazırlanacağı, kapsamı ve açıklanma usulü Bankaca belirlenir. Banka, belirlenen hedeflere ilan edilen sürelerde ulaşamaması ya da ulaşamama olasılığının ortaya çıkması halinde, nedenlerini ve alınması gereken önlemleri hükümete yazılı olarak bildirir ve kamuoyuna açıklar”.

1.4. Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşmeler

TCMB, enflasyon hedeflerini hükümet ile birlikte üçer yıllık dönemler halinde belirlemektedir. Değişken olarak TÜFE'nin yıl sonundaki yıllık değişim oranı dikkate alınmaktadır. Enflasyon hedefinin iki puan üstü ve altı, belirsizlik aralığı olarak belirlenmiştir. Yıl sonu enflasyonunun belirsizlik aralığı dışında olması durumunda, Banka hesap verme yükümlülüğü nedeniyle, Hükümete açık bir mektup yazar. Belirlenen hedefler, Hükümet ile birlikte nokta hedef olarak belirlenmektedir. TCMB'nin gelişmiş ülke piyasalarında belirlenen hedeflere göre daha yüksek bir oranla enflasyon hedeflemesinin nedenleri şunlardır:

- Ülkede son yıllarda yaşanan yapısal dönüşüm,
- Önceki dönemlerde yüksek enflasyon ile yaşamın getirdiği katlıklar,
- Kalite artışından kaynaklanan ölçüm taraflığı,
- Avrupa Birliği'ne uyum süreci.

Tablo 2.'de 2002 yılı itibariyle, TCMB ve Hükümet tarafından hedeflenen ve gerçekleşmiş olan enflasyon oranları verilmektedir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

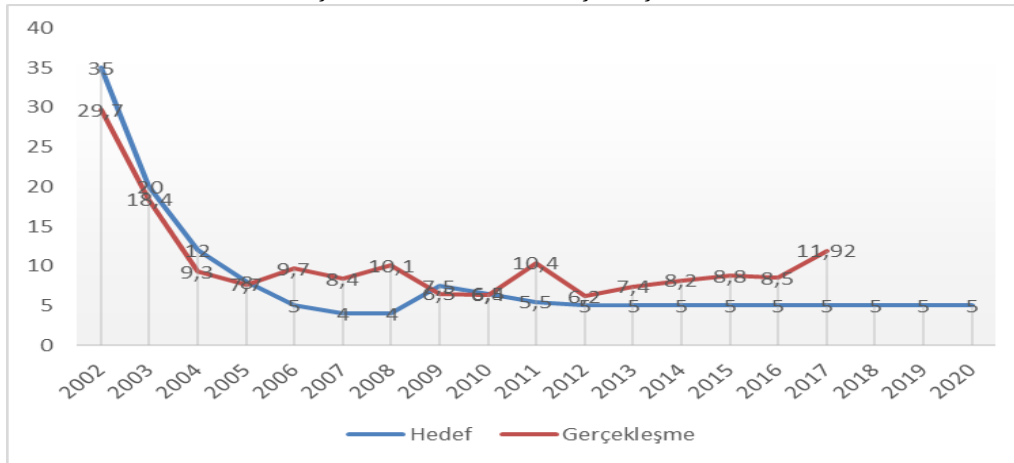
Tablo 2. Enflasyon Hedefleri

Yıl	Hedef	Gerçekleşme
2002	35	29,7
2003	20	18,4
2004	12	9,3
2005	8	7,7
2006	5	9,7
2007	4	8,4
2008	4	10,1
2009	7,5	6,5
2010	6,5	6,4
2011	5,5	10,4
2012	5	6,2
2013	5	7,4
2014	5	8,2
2015	5	8,8
2016	5	8,5
2017	5	11,92
2018	5	-
2019	5	-
2020	5	-

Kaynak: TCMB İnternet Sitesi

Şekil 1’de ise hedeflenen ve gerçekleşen verilerin grafiksel gösterimi yer almaktadır.

Şekil 1. Hedef ve Gerçekleşmeler

Kaynak: TCMB

Tablo 2.’de yer alan hedef ve gerçekleştirmelerde, özellikle 2011 yılından itibaren ciddi bir sapma yaşandığı görülmektedir. TCMB’nin internet sitesinde açıkladığı ve yukarıda yer alan bilgilere göre belirsizlik etkisi nedeniyle hedeften 2 puan civarında yaşanan sapmalar, 2012 ve 2013 yıllarında gözlemlenmektedir. Bu yıllar haricinde, 2017 yılına kadar TCMB’nin açıkladığı enflasyon hedeflerinden 2014 yılında 2,4 puan, 2015 yılında 3,8 puan, 2016 yılında 3,5 puan ve son olarak 2017 yılında ise 6,92 puan saptığı görülmektedir.

Şekil 1’de yer alan grafiksel gösterimden de görüldüğü üzere, 2013 yılından itibaren hedef ve gerçekleşme eğrileri arasındaki fark giderek artmaktadır. 2018 Kasım Ayı itibariyle açıklanan enflasyon

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

verisi ile birlikte yıllık TÜFE artışı yüzde 21,62 olarak gerçekleşmiştir.¹ Aralık ayı verisinin henüz açıklanmaması nedeniyle 2018 yıllık gerçekleşme verisi çalışma kapsamına dahil edilememiştir. 2013 yılında başlayan sapmanın son açıklanan Kasım ayı verisi dikkate alındığında, devam edeceği ve hedef ve gerçekleşme arasındaki farkın 2017 yılına oranla çok daha fazla bir oranda artacağı söylenebilir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür incelemeleri, merkez bankasının bağımsızlığı ve şeffaflığı kavramları çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmanın amacı, para politikası toplantı sayılarının, enflasyon hedefi üzerinde etkisi olup olmadığını tespit edebilmektir. Bu nedenle, şeffaflık ilkesi üzerine yapılan çalışmalar ön planda tutulmuştur. Bu kapsamda incelenen çalışmalar şunlardır:

Cukierman (1994) merkez bankalarının bağımsızlığı ve parasal kontrol arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma, ülkeler bazında merkez bankalarının bağımsızlık statüsüne göre, merkez bankalarının performansını incelemektedir. Çalışmada ayrıca, finansal istikrar ile fiyat arasındaki tercih maliyetlerine de yer verilmiştir.

Alesina vd. (1993) merkez bankalarının bağımsızlığı ve makroekonomik performans arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada merkez bankasının bağımsızlığı ile büyüme, istihdam ve reel faiz oranları gibi makroekonomik değişkenler arasındaki korelasyon incelenmiş ve sonuç olarak, bağımsızlığın reel ekonomik performansa ölçülebilir bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir.

Mas (1995) Bağımsızlık ilkesinin gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkisini incelemiştir. Az gelişmiş ülkelerde bağımsız statüde faaliyet gösteren merkez bankalarının fiyat istikrarını sağlamakta daha başarılı olduğu ve özellikle mali ve para politikası uygulamaları arasında yaşanan çatışmanın etkisini aza indirdiği tespit edilmiştir.

Schaechter vd. (2000) gelişmekte olan ülkelerin enflasyon hedeflemesi stratejisinde adaptasyonunu incelemiştir. Bağımsızlık ilkesi dışında kalan ülkelerin fiyat istikrarı hedefini tutturmakta zorlandığı tespit edilmiştir.

Heenan vd. (2006) enflasyon hedeflemesi rejimini uygulayan merkez bankaları için en önemli faktörün şeffaflık olduğu savunulmaktadır. Çalışmada tespit edilen diğer faktörler ise, yasal düzenlemelerin etkisi ve enflasyon hedeflemesi için gerekli olan ön şartların yerine getirilmesidir.

Neyaptı (2001) gelişen ülke piyasaları içerisinde yer alan ve SSCB'nin dağılmasından sonra, geçiş ekonomisi dönemi yaşayan ülke merkez bankalarının, bağımsızlık derecesi ile finansal piyasalar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada, bağımsızlık derecesinin yüksek olduğu ülkelerde, finansal piyasaların daha fazla geliştiği gözlemlenmiştir.

Mishkin (2000) gelişmekte olan ülkelerde uygulanan enflasyon hedeflemesi stratejisi üzerine incelemelerde bulunmuştur. Çalışmada yer alan ülkeler arasında: Şili, Brezilya, Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Güney Afrika gibi gelişmekte olan ülke piyasaları yer almaktadır. Enflasyon hedeflemesi stratejisinin ilgili ülkeler için avantajları ve dezavantajları incelenmiştir. Mishkin, gelişmekte olan ülkeler açısından enflasyon hedeflemesi stratejisinin en büyük dezavantajının, enflasyonu kontrol etmenin zorluğu olarak görmektedir. Çalışmada bahsedilen zorluğun, ilgili ülke merkez bankalarının hesap verilebilirlik ilkesini de olumsuz anlamda etkilediği belirtilmektedir.

3. UYGULAMA

İki kavramın ölçülebilmesi amacıyla merkez bankalarının bir takvim yılı içerisinde gerçekleştirdiği para politikası toplantı sayıları ve enflasyon raporu yayınlama adetleri incelenecektir. TCMB ile karşılaştırılacak ülkeler ağırlıklı olarak gelişmekte olan ülke merkez bankaları arasından seçilmiştir. Gelişmiş ülke merkez bankası sayıları daha sınırlı tutulmuştur.

¹ bloomberg

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Toplantı ve rapor sayılarının incelenmesindeki bir diğer amaç ise, hesap verilebilirlik ve şeffaflık ilkelerinin, amaçlanan enflasyon hedefi üzerinde etkisi olup olmadığını ölçebilmektir.

- **TCMB:** 2017 yılında yapılan değişiklikten önce toplantı sayısı onikidir. Değişiklikten sonra toplantı sayısı sekize düşürülmüştür. Enflasyon raporu ise yılda dört defa yayımlanmaktadır.
- **FED:** Yılda sekiz kez toplantı yapılmaktadır. Yılda dört defa ise basın toplantısı düzenlenmektedir.
- **Brezilya Merkez Bankası (BCDB):** Yılda sekiz kez para politikası kurulu toplantısı yapılmaktadır.
- **Portekiz Merkez Bankası (BDP):** Yılda sekiz defa para politikası kurulu toplantısı yapılmaktadır.
- **Polonya Merkez Bankası (NBP):** Yılda onbir defa para politikası toplantısı yapılmakta ve yılda üç defa enflasyon raporu yayımlanmaktadır.
- **Meksika (BDM):** Yılda sekiz defa para politikası toplantısı yapılmakta ve dört defa enflasyon raporu yayımlanmaktadır.
- **Arjantin (BCDA):** Yılda oniki defa toplantı yapılmakta olup, dört defa enflasyon raporu yayımlanmaktadır.
- **Şili (BCC):** Yılda sekiz defa toplantı yapılmaktadır ve dört defa enflasyon raporu yayımlanmaktadır.
- **Yeni Zelanda (NZRB):** Yılda dört defa toplantı düzenlenmekte ve dört defa enflasyon raporu yayımlanmaktadır.
- **Rusya (CBR):** Yılda sekiz defa toplantı düzenlenmekte ve dört defa enflasyon raporu yayımlanmaktadır.
- **İngiltere (BOE):** Yılda sekiz defa toplantı düzenlenmekte ve dört defa enflasyon raporu yayımlanmaktadır.
- **İsviçre (SNB):** Yılda dört defa toplantı düzenlenmektedir ve dört defa enflasyon raporu yayımlanmaktadır.²

TCMB'nin toplantı sayısından azaltıma gitme nedeninin dünya ülkeleri ile uyumlu olma amacıyla yapıldığı belirtilmiştir. Yukarıda verilen örneklerde de görüleceği üzere, hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda toplantı sayısının sekiz olduğu görülmektedir. Ayrıca, TCMB yetkilerinin yaptığı açıklamada İsrail ve Güney Kore merkez bankalarının da toplantı sayılarını yılda sekiz defa olarak güncellediği belirtilmiştir.³ Alınan kararın bir diğer nedeni ise, operasyonel olarak daha efektif karar alabilme ve daha hızlı hareket edebilme amacıyla yapıldığı belirtilmiştir.

3.1. Toplantı Sayısı ve Enflasyon Hedefi

2008 – 2017 yılları arası hedeflenen ve gerçekleşen enflasyon rakamları ile yapılan toplantı sayıları arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Yapılan incelemede 2 puana kadar olan fark normal kabul edilmiştir. Başlangıç yılı olarak 2008 yılı kabul edilmiştir. 2018 yıl sonu enflasyon verisinin açıklanmaması nedeniyle çalışma kapsamına dahil edilmemiştir.

² İlgili ülkelerin merkez bankası internet sayfalarından alınmıştır.

³ <http://www.fortuneturkey.com/tcmb-para-politikasi-kurulu-toplantı-sayisi-degisti-42524>

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo 3. Gerçekleşmeler ve Toplantı Sayıları

Yıl	Hedef	Gerçekleşme	Toplantı Sayısı	Fark
2008	4	10,1	12	6,1
2009	7,5	6,5	12	-1
2010	6,5	6,4	12	-0,1
2011	5,5	10,4	12	4,9
2012	5	6,2	12	1,2
2013	5	7,4	12	2,4
2014	5	8,2	12	3,2
2015	5	8,8	12	3,8
2016	5	8,5	12	3,5
2017	5	11,92	8	6,92

Kaynak: TCMB

TCMB'nin açıkladığı enflasyon hedefi ile gerçekleşme arasındaki en büyük fark 2017 yılında yaşanmıştır. Bu yılda yaşanan fark 6,92 olarak gerçekleşmiştir. İlgili fark küresel kriz yılı olarak kabul edilen 2008 yılından bile daha fazla olarak gerçekleşmiştir. Hedef ve gerçekleşme arasındaki fark, 2013 yılı itibarıyla normal kabul edilen 2 puanlık farkın üzerinde seyretmiştir.

2017 yılında başlayan makroekonomik verilerdeki bozulma 2018 yılında da devam etmektedir. Bu nedenle, toplantı sayısında yapılan düzenlemeyi hedef ve gerçekleşme arasındaki farkın tek ve temel nedeni olarak görmek doğru bir yorum içermemektedir.

4. SONUÇ

Hedef ve gerçekleşmeler arasındaki fark arttıkça, piyasa aktörlerinin merkez bankalarına olan güveni azalmaktadır. Bu nedenle, kamuoyunu bilgilendirme amaçlı yapılan para politikası toplantılarında yapılan azaltım, piyasanın TCMB'ye olan güvenini azaltmaktadır.

Toplantı sayısının her ay olmasındaki avantaj, piyasada yaşanan dalgalanmalara müdahalenin daha kolay bir şekilde yapılabilmesidir. Toplantılar arasındaki sürenin uzunluğu arttıkça, TCMB'nin olağanüstü toplantı kararı alma ihtimali artmaktadır. Olağanüstü toplantının dezavantajı ise, TCMB'ye olan güveni azaltabilmektedir, bu nedenle, TCMB olağanüstü toplanmak yerine bir sonraki olağan toplantıda aksiyon planını açıklayabilmektedir. Atılacak bu adım, alınması gereken müdahaleyi geciktirecek ve para politikası hedefinden sapma ihtimalini arttıracaktır.

Hedef ve gerçekleşme arasındaki fark 2018 yılında da devam etmektedir. Kasım ayı sonu itibarıyla açıklanan gerçekleşme rakamı %21,62 olarak gerçekleşmiştir. Hedef ve gerçekleşme arasındaki fark ise 16,62 olarak gerçekleşmiştir.

TCMB'nin proaktif yerine reaktif hareket etmesi, aradaki farkın büyümesini tetiklemektedir. Makroekonomik verilerde düzelme görüldüğü dönemlerde, toplantı sayısının, hedef ve gerçekleşme üzerindeki etkisinin ölçülmesinin daha doğru sonuçlar vereceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alesina, Alberto and Lawrence H. Summers (1993). "Central Bank Independence and Macroeconomic Performance: Some Comparative Evidence", **Journal of Money, Credit and Banking**. Vol.25, No.2, ss.151-162.
- Büyükağın T. Ve Erarslan C. (2004). "Enflasyon Hedeflemesi ve Türkiye'de Uygulanabilirliğinin Değerlendirilmesi", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Vol. 2, ss. 18-37.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

- Cuxierman, Alex (1994). “Central Bank Independence and Monetary Control”, **The Economic Journal**. Vol.104, November-1994, ss.1437-1448.
- Grilli V., Masciandaro D., Tabellini G.; Political and monetary institutions and public financial policies in the industrial countries, **Economic Policy**, Volume 6, Issue 13, 1 October 1991, Pages 341–392
- Heenan, G., Peter, M. ve Roger, S. (2006). “Implementing Inflation Targeting: Institutional Arrangements, Target Design, and Communications”. **IMF Working Paper** No. 278.
- Mas, Ignacio (1995). “Central Bank Independence: A Critical View from a Developing Country Perspective”, **World Development**. Vol.23, No.10, October-1995, ss.1639
- Mishkin, Frederic S. (2000). “Inflation Targeting in Emerging-Market Countries”, **American Economic Review**. Vol.90, No.2, May-2000, ss.105-109.
- Neyaptı, Bilin (2001). “Central Bank Independence and Economic Performance in Eastern Europe”, **Economic Systems**. Vol.25, November-2001, ss.381-399.
- Oktar, Suat (1996). Merkez Bankalarının Bağımsızlığı. İstanbul: **Bilim Teknik Yayınevi**.
- Schaechter, A., Stone, M. R. ve Zelmer, M. (2000). “Adopting Inflation Targeting: Practical Issues for Emerging Market Countries”. **IMF Occasional Paper**, No. 202.
- www.tcmb.gov.tr
- <http://www.fortuneturkey.com>
- www.bloomberght.com
- www.snb.ch
- www.cbr.ru
- www.rbnz.govt.nz
- www.bcentral.cl
- www.bcra.gob.ar
- www.banxico.org.mx
- www.nbp.pl
- www.bportugal.pt
- www.bcb.gov.br
- www.federalreserve.gov
- www.bankofengland.co.uk

MODERN VERGİ İLE ZEKÂTIN AMAÇ VE İLKELER BAĞLAMINDA MUKAYESESİ

İsmail YILMAZ

Öğr. Gör., Gaziantep Üniversitesi

ÖZET

Toplumların sosyal ve kültürel anlamda ilerlemesini önemli ölçüde etkileyen ekonomi yapısı, tarih boyunca toplumların öncelikli problemlerinden birisi olmuştur. Ekonomik yapıda ortaya çıkan dengesizlik ve istikrarsızlık, maddi anlamda olduğu gibi manevi hayat üzerinde de etkili olmaktadır. Toplumda adalet, barış vb. değerlerin hâkim olması, fertler arasında gelir dağılımının adaletli olmasına bağlıdır.

İslam dininin sosyal plandaki öncelikli hedeflerinden birisi de toplumda adalet, barış ve gelir dengesinin sağlanmasıdır. İslam'ın getirmiş olduğu mali yükümlülüklerden bu ilkelerin hayata geçirilmesinin hedeflediği söylenebilir. Bu durumu Müslümanların kurduğu ilk devlet olan Medine dönemindeki uygulamalardan ve sonraki dönemlerde kaleme alınan hukuk metinlerinden de okuyabiliriz. Nitekim devlete ait gelirlerden olan; zekât, öşür, harâc, cizye, humus, fey', ganimet ve gümrük gelirleri bu ilkeleri ön plana çıkartan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Devlet gelirleri, 1- Devletin siyasi hakimiyetine dayanan gelirler, 2- Özel ekonomik faaliyetlerine dayanan gelirler, olmak üzere iki grupta değerlendirilebilir. Devletin siyasi hakimiyetine dayanarak sağladığı gelirler; vergiler, para cezaları, müsadere, cebri istikrâzlar, para siyaseti tedbirleri, diğer kamu idarelerinin gelirlerinin devlete devriyle sağlanan gelirler, yabancı devletlerden cebren alınan gelirler vb. gelirlerden oluşmaktadır. İslâm hukuku açısından zekât da bu gelirler arasında konumlandırılmaktadır. Nitekim geçmiş dönemlerdeki uygulamalara baktığımızda zekâtı hukukî açıdan bir çeşit vergi olarak tanımlamak mümkündür. Bu bağlamda vergi ve zekâtın amaç ve ilkeler bakımından mukayese edilmesi, benzer ve farklı yönlerinin ortaya konulması önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zekât, Vergi, Adalet

GİRİŞ

Vergi ve zekâtın topluma ve bireye malî, ekonomik ve sosyal katkılar sağlama hususunda aynı fonksiyonları içerdiği görülmektedir. Bununla beraber vergi ve zekâtın sosyal ve ekonomik değişkenlerinin de (üretim, tüketim, nüfus, yatırım, tasarruf, emek arzı veya talebi, ithalat vb.) toplum ve birey üzerinde çeşitli etkileri bulunmaktadır.¹

Zekâtla vergi arasında farklı olan bazı unsurlar bulunmaktadır. Zekâtın vergiden ayrıldığı temel noktalardan birisi zekâtın dini bir boyutunun olduğu söylenebilir. Verginin zekâttan farklılaştığı temel hususun ise verginin kamu giderlerinin finansmanı için toplanıyor olmasıdır.

Verginin malî, ekonomik ve sosyal fonksiyonları vardır. Söz gelimi kamu giderlerinin karşılanması verginin malî işlevlerinden birisidir. Üretim, tüketim, nüfus, yatırım, tasarruf, emek arzı veya talebi, ithalat vb. konular ise verginin sosyal ve ekonomik yönlerindedir. Zekâtın hedefleri incelendiğinde verginin fonksiyonlarını birçok açıdan içerdiği görülmektedir. Nitekim zekâtın ihtiyaç sahiplerinin muhtaçlığını gidermek gibi önemli bir misyonunun olmasının yanında, sosyal, ekonomik ve ahlaki fonksiyonları vardır.

Zekât ve verginin ilkeler bazında birbirine yakın olduğu görülmektedir. Bu hususun daha somut hale getirilmesi için çalışmamızda Adam Smith'in ortaya koyduğu vergi ilkeleriyle, İslâm hukukundan tespit edilen zekâtın ilke ve hedefleri karşılaştırılacaktır.

¹ ERDEM, Metin, ŞENYÜZ, Doğan, TATLIOĞLU, İsmail. *Kamu Maliyesi*, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2011, s.185.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Vergi ile zekât amaç açısından ve ilkeler bağlamında önemli benzerlikler içermektedir. Amaçları bakımından sosyo-ekonomik, iktisadi, sosyal ve ahlaki yönlerinin karşılaştırılması önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde ilkeler bağlamında adalet, belirlilik, uygunluk ve iktisadilik ilkeleri üzerinden yapılacak bir mukayese vergi ve zekâtın fonksiyonlarını ortaya çıkarması açısından önem arz etmektedir.

A. AMAÇ BAKIMINDAN MUKAYESE

1. Sosyo-Ekonomik Açından Zekât ve Vergi

İnsan sosyal bir varlıktır, varlığını sürdürebilmesi için toplumsal hayatta gerekli şartları yerine getirmesi gerekmektedir. Bireyler tek başlarına yaşayamayacaklarından, varlıklarını sürdürebilmeleri için bir topluma ihtiyaç duyar ve toplumsal organizasyona katılmak durumundadırlar. Ancak topluma katılmalarıyla, topluma karşı bazı görevler yüklenmek durumunda kalırlar. İslâm dinine göre bu toplumsal sorumluluklar, hayatın yardımlaşma ve dayanışmaya dayalı olarak sürdürülebilmesinin gereğidir. Dolayısıyla hayatın; savaş, anlaşmazlık ve düşmanlık olmadığı vurgulanmaktadır.² Toplumun sosyal dokusunun muhafazası ve selameti için alınan tedbirlerden birisi de zekâttır.³

İslam'daki adalet prensibi insan hayatının bütün yönlerini ve esaslarını kapsayan insani bir amaç içermektedir. Bu prensip, sınırlı ve iktisadi bir adaleti sağlamaktan ibaret olmayıp hayatın görünen bütün evrelerini ve çalışma alanlarını içermektedir. Bu açıdan bakıldığında sosyal adalet, özelde müslümanlar, genelde ise tüm insanlar arasında esasları belli, şekilleri sınırlı, merhamet, sevgi yardımlaşma ve dayanışmayı esas almaktadır.⁴

Zekât, Medine'de kurumsallaşmasıyla birlikte İslam'ın sosyal bir din olgusunun tezahürü haline gelmiştir. Zekât ile ilgili Mekke ve Medine'de inen ayetler de yirmi yedisi namazla birlikte olmak üzere otuz yerde zikredilmiş olması zekâtın sosyal yönünün ön plana çıkarmasını göstermesi açısından önemlidir.⁵ Zekât fakirlik problemini çözmede önemli bir rol oynamaktadır. Şüphesiz fakirlik; fertler, toplumlar, sınıflar ve milletler arasında düşmanlık ve çatışmaya neden olmakta, ahlaki çöküntüyü beraberinde getirmekte, ülkelerin olduğu kadar insanların da mal ve can güvenliğini tehlikeye sokmaktadır. Bu bağlamda zekât toplum düzeninin korunmasına katkıda bulunan, fakirle zengin arasındaki mesafeyi daraltan, sosyal kesimler arasındaki çatışmayı önleyen, fakirliğe dayalı birçok suçun azalmasına vesile olan, fakirin zengine karşı olumsuz duygular beslemesini engelleyen, fakirlerin topluma entegre olmalarını sağlayan sosyal ve ekonomik bir fonksiyonu da ifa etmektedir.⁶

Zekât, İslam'ın getirmiş olduğu ve tarihin tanık olduğu ilk sosyal güvenlik kurumu (sosyal yardımlaşma ve dayanışma) olma özelliğine sahiptir.⁷ Sosyal güvenlik kavramı modern anlamda ise 1941 yılında Atlantik bildirisinde İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin her insan için sosyal güvenliğin yerine getirilmesinin gerekli olduğunun oy birliğiyle alınmasıyla olmuştur.⁸ Bu açıdan sosyal güvenliğin kanunlaşması ve uygulamasının İslam'ın doğuşuyla başladığı söylenebilir.

Modern anlamda ülkeleri sosyal güvenliğe yönlendiren etkenin halklarını memnun etmek, onları savaşa teşvik etmek ve savaşan askerlerin eşlerini ve çocuklarını himaye altına almak olduğu görülmektedir. İslam'da ise sosyal güvenlik olgusu insanların ihtiyaçları doğrultusunda ve vahyin ışığında oluşmuş bir

² KUTUP, Seyyid, *İslamda Sosyal Adalet*, İstanbul, Bir Yayıncılık, 1986, s.244

³ TUĞ, *Zekâtın Yeniden Merkezileştirilmesi*, İslam Medeniyeti Mecmuası, İstanbul, 1973, III, S.28, s.30.

⁴ KUTUP, *İslamda Sosyal Adalet*, s. 47

⁵ İZZETBEOVİÇ, Ali, *Doğu ve Batı Arasında İslam*, İstanbul, Nehir Yayınları, 1993, s. 298.

⁶ AKAR Hulusi, ESER Ercan. *Zekâti Anlamak*, Ankara, DİB yayınları, 2012, s. 50 YİĞİT, Yaşar, KESKİN, Mehmet, KARAGÖZ İsmail. *Zekât İlmihali*, DİB yayınları, Ankara, 2013, s.68; DAĞCI, Şamil. *Fıkıh (İlitam)*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2007, s.130.

⁷ ERDOĞDU, M. Sabri. *Zekâtın Ekonomik ve Sosyal Yönleri*, Atatürk Üniversitesi İslami Bilimler Fakültesi, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1979, s. 126.

⁸ KARADAVİ, Devru-z Zekâti fi İlaci'l Müşkilati'l iktisadiyye ve Şurutu Nicahihe, Daru-ş Şuruk, Kahire, 2001, s.34; AKKAYA, Yüksel. *Sosyal Güvenlik Tarihi Üzerine Notlar*, Toplum ve Hekim dergisi, Mart-Nisan 2000, XV, S.II, s.82

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

sistemdir. Bu sistemin ana prensipleri belirlenmiş olup, uygulamada zaman ve şartlara göre çeşitli farklılıklar oluşabilmektedir.⁹

İslam'ın zekâtla getirdiği sosyal dayanışma anlayışı, modern anlamda bazı farklılıklar olmakla beraber hem sosyal dayanışmayı hem de sosyal sigortayı içermektedir. Zekât veren biri, aynı sene içerisinde başına gelen bir felaket sebebiyle veya memleketlerinden ayrı bulunmaları gibi geçici bir sebeple zekât almak zorunda kalabilir. Bu aslında zengin de olsa her insanın her an muhtaç bir duruma düşebileceğini ve potansiyel olarak zekât alabilecek bir konuma düşebileceğini de göstermektedir. Bu yönüyle zekât bütün insanlar için sosyal bir sigortadır.¹⁰ Başka bir ifadeyle toplum içerisinde fertlerin karşılaşabilecekleri sıkıntılı durumlarda ya da maruz kalabilecekleri felaketlerde zekât bir güvence olarak işlev görmektedir.

Asıl işlevi kamu harcamalarını finanse etmek olsa da vergi, ekonomide üretim ve tüketim kalıplarını değiştirici, ekonomik ve sosyal politikayı, gelir ve servet dağılımını yönlendirmede etkili bir araçtır. Günümüzde sosyal devletin toplum içerisinde zayıf olan tabakaları himaye edici indirimler ve istisnalar gibi önlemler, vergilendirmenin sosyal amacını ortaya çıkarmaktadır.¹¹ Servet vergileri, artan oranlı gelir vergileri ve gider vergilerinin, vergiye tabi olan malların lüks olup olmadığının sınıflandırılması ve farklılık arz etmesi kısmen de olsa toplumdaki gelir farklılıklarını önleme hedefini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca sosyal güvenliğin korunması devletin en önemli görevlerindedir. Sosyal güvenlik aidatlarının vergiye dahil edilmemesi, mükellefler tarafından yapılan sosyal yardımların vergi dışı bırakılması, yaşlı ve emeklilerin, ekonomik açıdan yardıma muhtaç insanların gelirlerinin vergi dışı bırakılmasında sosyal güvenliğin korunması ve sosyal adaletin sağlanması amaçlanmaktadır.¹²

2. İktisadi Açından Zekât ve Vergi

Zekâtın iktisadî açıdan temel amaçlarından birisi de servetin belli kesimler arasında güç kaynağı olmasını engelleyerek,¹³ geniş kitlelere yayılmasını, refah yaşam seviyesinin tabana ulaşmasını sağlamaktır. Zekâtın zorunluluk ilkesi, servetin belirli ellerde toplanmasına mâni olmasının yanı sıra öte yandan fakirle zengin arasındaki sınıf mücadelesini de ortadan kaldırma hususunu olumlu etkilemektedir.¹⁴ Zekâtın, hali hazırdaki ekonomik sistemlerden bir farkı da ekonomiye kazandırılmayan yastık altında, durağan halde servet biriktirmeye karşı olması ve bu tür servetlerle mücadele etmesidir.¹⁵ Haşr suresinde geçen “ *O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) hâline gelmesin*” ifadesi, toplum olarak elde edilen ve üretilen mal ya da servetin belirli kişilerin ellerinde tedavül edip kalmaması, sosyal adaletin sağlanması ve refahın geniş kitlelere yayılması gerektiğini vurgulaması açısından önem arz etmektedir.¹⁶ Normal ekonomik sistemlerde teraküm eden servetler ancak mükellefin iradesiyle vergilendirilebilir. İslam'a göre servet ticaret veya sanayide yatırım gibi meşru yerlere sarf edilerek değerlendirilmelidir.¹⁷ İslam'da maddi kaynakların stok edilip, tedavüle çıkarılmayıp ve üretimden alıkonulması uygun görülmemektedir. Bu bağlamda Tevbe suresinde “ *Ve*

⁹ BEŞER, Faruk, *İslam'da Sosyal Güvenlik*, İstanbul, Nun Yayıncılık, 2016, s.209.

¹⁰ ÖZEK, Ali, KARAMAN, Hayrettin, AYDIN, M. Akif, ERKAL, Mehmet, *İbadet ve Müesseseler Olarak Zekât*, İstanbul, İsam Yayınları, 1984, s.194.

¹¹ PEHLİVAN, Osman, *Vergi Hukuku*, Celepler Matbaacılık, Trabzon, 2017, s.42.

¹² EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.148; AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.178; AKDOĞAN, *Kamu Maliyesi*, s.118.

¹³ Bkz. Haşr Suresi 59/7 “Allah'ın, (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar; Allah'a, peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) hâline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir). Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah'ın azabı çetindir.”

¹⁴ ZÂİM, Sabahaddin, *İslam ve İktisadî Nizam*, Karabük, Teknik Elemanlar Birliği Yayınları, 1979, s. 20; AKYÜZ, *Zekât*, s.41.

¹⁵ İslamın durağan servetle mücadelesi Tevbe suresi 34-35 ayette “*Ey iman edenler Muhakkak ki; ahbarlardan (yahudi âlimlerden) ve ruhbanlardan (rahiplerden) çoğu, mutlaka insanların mallarını bâtılla (boş yere, haksız olarak) yerler ve Allah'ın yolundan engellerler (mani olurlar). Ve altın ve gümüşü biriktiren ve onu Allah yolunda infâk etmeyen kimseler; artık onlara elim azabı haber ver. Cehennem ateşinde üzerlerinde (demir) kızdırıldığı gün, böylece onunla, onların alınları, yanları, sırtları dağlanır. Bu, kendiniz (nefsiniz) için biriktirdiğiniz şeylerdir. Böylece biriktirmiş olduğunuz şeyleri tadın!*” şeklinde ifade edilmektedir. (AHMED, Mahmud, *İslam İktisadı- Mukayeseli Bir Tetkik*, trc. Yusuf Ziya Kavakçı, Çağaloğlu yayınları 22, İstanbul, 1975. s. 135)

¹⁶ KARADAĞI, *Buhus fî Fıkhi Kadâyâ'z Zekât'il Muâsıra*, s.23; AKAR, Hulusi, ESER Ercan. *Zekâtı Anlamak*, Ankara, DİB Yayınları, 2012, s.56.

¹⁷ AHMED, İslam İktisadı, s.136; KARADAVÎ, Devru-z Zekât s.53.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

*altın ve gümüşü biriktiren ve onu Allah yolunda infâk etmeyen kimseler; artık onlara elîm azabı haber ver.”*¹⁸ ifadelerinin yer aldığı ayet ve Hz. Peygamber’in (s.a.s.) “*Yetimlerin mallarıyla ticaret yapınız ki, onları zekât yiyip bitirmesin*”¹⁹ şeklinde ifadeleri konumuza ışık tutması açısından önem arz etmektedir. Ayette geçen “yığma ve biriktirme” ifadesi sadece yere gömülen altın ve gümüşle alakalı değil, bilakis yatırıma tahsis edilmeyen servetin hepsini ifade etmektedir.²⁰ Hadiste de aynı konuya vurgu vardır. Bu yaklaşım bir yandan malın zekâtının verilmesini emrederek toplumun muhtaç kesimlerinin ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflerken, diğer yandan var olan servetin yatırıma, üretime ve istihdama dönüştürülmesini öngörmektedir.

Mükellef her yıl verdiği zekâtla malının eriyip gitmesini engellemek için onu âtil vaziyette yastık altında bekletmeyecek; servetini işleterek ticari ve ekonomik hayata, toplumun maddi ve manevi gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bu da zekâtın piyasaya canlılık ve dinamizm getiren, serveti ekonomiye kazandıran pozitif bir özelliğini öne çıkarmaktadır.²¹ Toplumda sınıf farklılıklarının önüne geçerek orta gelirli bir sınıf oluşturma,²² gelir ve servet dağılımını düzenleme zekâtın iktisadî fonksiyonlarından bazılarıdır. Bu fonksiyonlarıyla toplum arasında olabilecek gelir farklılıklarını, kin nefret ve kıskançlık duygularının önünde engel teşkil etmektedir.

İslam, çalışmayacak durumda olan, bakıma muhtaç fertlerin zaruri ihtiyaçlarını karşılama görevini devlete yüklemiştir. Devlet bu insanların bakımını zenginler aracılığıyla zekât gelirlerinden karşılamaktadır. Zekât verme emri genellikle Kur’an’da namaz kılma emriyle birlikte zikredilmektedir. Namaz, zengin-fakir toplumdaki bütün bireylerin eşitliğinin ve kardeşliğinin göstergesidir. Zekât zenginlere mallarında fakirlerin hakkı olduğunu, onların aslı ihtiyaçlarının karşılanmasından yükümlü olduklarının ve sosyal sorumluluklarının farkına varmalarına katkı sağlamaktadır. Zenginler sosyal adaleti sağlama ve fakirlikle mücadelede adım atmadığı takdirde namaz gibi ibadetlerle elde ettiği manevi kazanımları kaybetmekle karşı karşıya kalacaktır.²³

Verginin mali ve iktisadi amacı kamu giderlerini karşılayacak gelirler sağlamaktır. Kamu harcamalarındaki artışa paralel vergi de artış gösterir. Devletin gelir kaynaklarına bağlı olarak vergiye olan ihtiyacı da farklılaşır.²⁴ Diğer bir ifadeyle devletin bütçe kanunuyla belirlenen kamu hizmetlerini görebilmesi için kamu finansman kaynaklarına ihtiyacı vardır. Bu finansman kaynağının en önemli adımını mükelleflerden tahsil edilen vergiler oluşturmaktadır.²⁵

Verginin bu mali amacının yanında iktisadî amaçları vardır. Yatırımı, üretimi, tüketimi ve tasarrufları teşvik etmek veya kısıtlamak, ödemeler dengesini düzenlemek, ekonomik istikrarı sağlamak, ekonomik yapıyı değiştirmek, boş kapasiteyi ve spekülasyonları önlemek iktisadi amaçlarından bazılarıdır.²⁶

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarını sağlamak veya gelişmelerini devam ettirmek için yatırım yapmaları gerekmektedir. Devletin vergi politikaları yatırım maliyetlerinin azaltılmasında, yatırım fonlarının oluşturulmasında, üretilen malların dış rekabete karşı korunmasında önemli rol oynamaktadır. Ayrıca verginin sosyal ve ekonomik değişkenlerinde de (üretim, tüketim, nüfus, yatırım, tasarruf, emek arzı veya talebi, ithalat vb.) önemli etkisi vardır. Verginin mali amaçların yanında tam istihdama ulaşmak, fiyat istikrarını sağlamak, ödemeler bilançosunu ıslah etmek, üretimi arttırmak, tüketimi

¹⁸ Tevbe Suresi 9/34

¹⁹ TİRMİZİ, *Zekât*, III, s. 24; TABERÂNÎ, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, IV, H.no:4152, s.264; DAREKUTNÎ, *Sünen ed-Darekutni*, *Zekât*, III, s.5.

²⁰ AHMED, *İslam İktisadı*, s.135.

²¹ AKAR, ESER, *Zekâtı Anlamak*, s.57.

²² ERDOĞDU, M. Sabri, *Zekâtın Ekonomik ve Sosyal Yönleri*, s. 126.

²³ AKYÜZ, *Vecdi Zekât*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.30.

²⁴ SAĞBAŞ, vd. *Vergi Teorisi*, s.5. EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.145; KARADAĞI, *Buhus fi Fıkhi Kadâyâ’z Zekât’il Muâsıra* s. 24; İNAYET, *İktisadü’l İslamî Zekât ve’d Daribe* s.20.

²⁵ AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.252; EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.146; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s.98; AKDOĞAN, Abdurrahman. *Kamu Maliyesi*, Ankara, Gazi Kitabevi, 1999, s.118.

²⁶ EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.146; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s.98.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

yönlendirmek, gelir ve servet dağılımında adaleti sağlamak ve nüfus ıslahı gibi hedefleri bulunmaktadır.²⁷

3. Ahlaki Açıdan Zekât ve Vergi

İslâm'da bütün ibadetlerde temel hedef, kişiye güzel ahlâkı kazandırmak ve onu dünya ve ahiret saadetine ulaştırmaktır. Amaç kişi ve toplumun olgunlaşması, manen ulvi derecelere ulaşmasını sağlamaktır. Bu ancak toplumun düzenini koruma, muhtaçları doyurma ve yardımlaşmayla mümkün olur. Allah'ın mali emirlerden olan zekât, malın bereketini artırır ve ilahi rahmeti harekete geçirmesi sebebiyle Allah'ın gazabını söndürür, cimrilik için takdir olunan ahiret azabını ortadan kaldırır ve meleklerden yeryüzünü ıslahla görevli olanların o kula hayır dua etmelerini sağlar.²⁸ Aynı düzlemde zengin ve fakir buluşmasını sağlayarak zenginin fakire olan şefkatini, fakirin de zengine karşı olan hürmetini besler. Böylece zengini, fakire karşı olan ego ve kibirden, fakiri de zengine karşı olan kin ve nefretten arındırarak birbirleriyle dayanışmanın hâkim olduğu bir toplum tesis etme yolunda önemli bir aşamayı yerine getirmiş olacaktır.²⁹

Zekât, insan fitratında var olan dünya malına karşı olan hırs ve zaafa set olma, nefsini yenerek ahlaki faziletlerle yücelmesini sağlama, toplumda birlikte yaşayan bireyler arasında sevgi ve kardeşliğin tesisi, mükellefin nefsinin ve elinde bulunan malın tezkiyesi, zekât almaya ehil kimselerin ihtiyaçlarını karşılama ve onları en azından nisabı istiğna seviyesine yükseltme, toplumdaki sosyal dengeyi tesis etme gibi ulvi gayeler içermektedir.³⁰

Zekâtın hedefleri arasında; insanların ihtiyaçlarını karşılamak için faize bulaşmasına engel olması, manen Allah katında günahlara keffaret olması, mükellefin kalan mallarını bereketlendirip temizlemesi, cimrilikten koruması, iyilik duygularının hakim olmasına katkı sağlaması, toplumda güvenin hakim olması, kardeşlik ruhunu güçlendirmesi, zenginin malını sosyal dengesizliğin getireceği tehlikelerden, düşmanlıklardan, kıskançlıklardan koruması, toplumda istikrarın sağlanmasına katkısı gibi birçok fonksiyonu ifa etmektedir.³¹

Devlet tarafından konulan vergilerin malî, ekonomik ve sosyal amaçlarının yanı sıra ahlaki amaçları da bulunmaktadır. Alkollü içecekler, tütün, uyuşturucu maddeler de (satışı yasak olmayan ülkelerde) özel vergi oranlarının uygulanmasının arka planında bu tür zararlı maddelerin kullanımının azaltılması böylece toplumun hem sağlık hem de ahlak yönünden sağlam bir yapıya kavuşması amaçlanmaktadır.³² Bu ürünlerde vergi oranının düşürülmesi belki kısa vadede devlet bütçesine pozitif olarak yansiyabilir. Ancak uzun vadede mali amaç uğruna toplumunun bozulan sosyal, ahlaki yapısının yeniden onarılmasına yapılacak harcamalar şeklinde negatif olarak yansiyacaktır.

A. İLKELER BAĞLAMINDA MUKAYESE

Zekât ve vergi ilkeler bakımından birbirlerine benzemektedir. Çağdaş vergi literatüründen vergi ilkeleri konusunda birçok görüş sunan iktisatçılar arasında Adam Smith ve Adolf Wagner öne çıkmaktadır. Günümüzde de geçerliliğini devam ettiren A. Smith'in ilkeleri bağlamında zekâtla karşılaştırılması önem arz etmektedir.

1. Adalet İlkesi

Adalet bireyden alınan vergide dikkat edilmesi gereken ilkelerin başında gelmektedir. Bu ilke İslam hukukunun da olmazsa olmaz ilkelerinden biridir. İslam getirmiş olduğu sistemin her kademesinde

²⁷ ERDEM, vd. *Kamu Maliyesi*, 2011, s.186.

²⁸ DIHLEVÎ, Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdurrahim, *Huccetüllahi'l Bâliğa*, thk. Seyyid Sabık, Beyrut, Dar'ul Ceyl, 2005, I, s. 139.

²⁹ TURAN, Melih. *Zekât Politikası Ekonomi-Politik Bir Yaklaşım*, İstanbul, Mevsimler Kitap, 2017, s.164

³⁰ KARADAĞI, Buhus fi Fikhi Kadâyâ'z Zekât'il Muâsıra, s.21; AKYÜZ, Zekât, s.40.

³¹ Detaylı bilgi için bkz. YAVUZ, Yunus Vehbi, *Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşu Olarak Zekât*, Tuğra Neşriyat, İstanbul, 1992, ss.25-45; GUFYELİ, *Nevâzilu'z-Zekât*, ss. 48- 56; YİĞİT, Yaşar, KESKİN, Mehmet, KARAGÖZ İsmail. *Zekât İlmihali*, DİB yayınları, Ankara, 2013, ss.39-70; AKAR, ESER, *Zekâtı Anlamak*, s.13-55.

³² EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.148.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

adaleti emretmekle kalmamış aynı zamanda bunu Hz. Peygamber uygulama aşamasında bizzat denetlenmiştir. Adalet ilkesini zekât bağlamında düşündüğümüzde şu hususlar dikkatimizi çekmektedir:

1. Zekât yükümlülüğünde eşitlik: Rengine, ırkına, cinsiyetine, akli melekelerine sahip olup olmamasına, soyuna ve sosyal statüsüne bakılmaksızın asli ihtiyaçlarından fazla nisab miktarına ulaşmış bir mala sahip olan herkesin mükellef olması ve eşit oranda tahsil edilmesidir. Bu durumda kimsenin kimseden üstünlüğü veya ayrıcalığı yoktur.
2. Nisabtan az olan malın zekâtтан muaf tutulması: Bireyin asli ihtiyaçlarını karşılaması esastır. Kendisi muhtaç olan, asli ihtiyaçlarını karşılamaktan aciz kimselerin başkalarına yardım etmesi veya zekât mükellefi olması mümkün değildir. Bu bakımdan değeri ne kadar fazla olursa olsun asli ihtiyaçları kapsamına giren ev, araba, mesleğini icra etmesi için gereken alet ve edavat zekât kapsamına dahil değildir. Ayrıca zekâtта alınan miktar (zekât kapsamına giren mala göre oran farklılık gösterebilir) insanı zora sokacak bir oran değildir.
3. Çifte zekâtlandırmanın yasak olması: Hz. Peygamber “لا تثنى في الصدقة” “*zekât tekrarlanmaz*”³³ hadisi ile adalet ilkesi bakımından çığır açmıştır. Ebu Ubeyd hadiste geçen “تنى” “*senîy*” kavramını Arapçada birşeyi iki defa tekrar etmek ve herşeyi yerli yerince yerleştirmek şeklinde açıklamaktadır. Dolayısıyla bir kimsenin malından bir yılda iki defa zekât alınmaz şeklinde yorumlamıştır.³⁴ Zekât kapsamına giren malda aynı dönem içinde iki kez veya daha fazla zekât ödenmez.
4. Emeğe göre tahsil edilen zekât miktarlarının farklı olması: İlk olarak islamın uygulamaya koyduğu bu ilkeye göre alınan zekât oranlarının kişilerin emek ve gayretlerine göre farklılık göstermektedir. İnsanın az emek harcadığı define, maden gibi mallarda 1/5 (%20), zirai ürünler açısından sulama konusunda emek sarfetmediği veya masraf yapmadığı durumlarda 1/10 (%10), sulama konusunda daha fazla emek harcadığı ve masraf yaptığı durumlarda 1/20 (%5), altın, gümüş ve ticaret malları gibi arttırmak için fazla emeğin gerektiği durumlarda da 1/40 (% 2.5) olarak belirlenmesi adalet ilkesinin uygulanması konusunda son derece önemlidir.³⁵
5. Ödemede şahsi durumların göz önünde bulundurulması: İslam hukukunda zekât mükellefi olabilmek için veya zekât tahsil edilirken bireyin şahsi durumları gözönünde bulundurulur. Adalet ilkesinin tecellisi olarak;
  - a. Nisab altındaki mallar veya durağan (nâmî olmayan) mallar zekât kapsamına dahil edilmemiştir.
  - b. Kişinin kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu ailesinin asli ihtiyaçları kapsam dışı tutulmuştur.
  - c. Borçlu kimsenin, borcu nisabı miktarı veya daha fazla olması durumunda zekât mükellefi olarak sayılmamaktadır. Ancak borcu çıkarıldıktan sonra kalan miktar nisaba ulaşırsa zekât mükellefi kapsamında değerlendirilmektedir.
  - d. Zekât verilecek maldan; harcama ve giderler düştükten sonra net gelir veya servet üzerinden zekât alınmaktadır.
6. Uygulamada Adalet; İslam getirmiş olduğu sistemin her kademesinde adaleti emretmekle kalmamış aynı zamanda adaletin uygulanmasına da ayrıca özen göstermiştir. Bu konuda Hz. Peygamber, amillerin seçiminden, zekât tahsilinde uymaları gereken kuralları, insanlara zulmetmemeleri, mallarında orta hallice olanların alınması hususunda gereken hassasiyeti göstermiş ve bu bağlamda emirler yayınlamıştır.³⁶

Vergilemede adalet ilkesi, herkesten ödeme gücü ölçüsünde vergi alınmasını, bireylerin tamamının kamu giderleri finansmanına katılmaları olarak tecelli eder. Toplumunu oluşturan bireyler hiçbir ayrıma

³³ EBÛ UBEYD, Kasım b. Sellâm, *Kitab'ul Emvâl*, thk. Muhammed Amara, Daru's Selam, Kahire, 2009, No: 983 s.409.

³⁴ EBÛ UBEYD, *Emval*, no: 984, s. 409; KARADAVÎ, *Fıkhu'z Zekât*, s.865.

³⁵ İBNİ KAYYİM el-Cevziyye, Şemsuddin Ebi Abdillâh Muhammed Ebi Bekr, *I'lamu'l-Muvakkîn an Rabbi'l Alemin*, thk. Muhammed Abdusselam İbrahim, Beyrut, Daru'l Kutübi'l İlmîyye, 1991, II, s. 69

³⁶ Detaylı bilgi için bkz. TUĞ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, ss.75-83; KARADAVÎ, *Fıkhu'z Zekât*, ss. 864-870.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

tabi tutulmadan vergi mükellefi olma anlamında kanun önünde eşittirler. Bireylerin mali göstergesi devlet himayesinde kazandıkları gelirlerdir.³⁷

2. Belirlilik ilkesi

Allah Kur'an'da zekâtı farz kılmış, Hz. Peygamber'de miktarlarını belirlemiştir. Kişinin mal varlığından ne kadar ne zaman, kimlere ödeyeceği kesin ve net bir şekilde belirlenmiştir. Bu açıklık hem zekât mükellefi için hem de devlet eliyle tahsil edilmesi durumunda devlet için faydalıdır. Bu açıdan bu ilkenin zekâta tahakkuk ettiğini görülmektedir. Zekâtı vergiden ayıran özelliklerinden birinin dini yönünün olması devletin hem varlığından haberdar olduğu (zahiri) hem de haberdar olmadığı (batını) mallar üzerinden tahsil edilmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca mükelleflerin uhrevi sorumluluk bilinci, muaf olma veya matrahını gerçekten farklı gösterme yollarına tevessül etmelerini de engellemektedir.³⁸

Vergide belirlilik ilkesi ise mükellefin ödemesi gereken vergi miktarını, ödeme zamanı ve biçimini herhangi bir şüpheye mahal bırakmaksızın net bir şekilde tecelli etmektedir. Kişilere yüklenen verginin keyfi olmamalıdır. Ayrıca belirlenen oranlar hem mükellefler hem de diğer şahıslar açısından açık ve net olmalıdır.³⁹ Belirlilik ilkesi elde edeceği geliri bilmesi açısından devlete, bütçesini ayarlaması açısından da mükellefe yarar sağlamaktadır.

3. Uygunluk İlkesi

İslam hukuku uygunluk ilkesine ayrı bir önem vermiştir. Zekâta uygunluk, mükellef için en uygun zaman ve biçimde tahsil edilmesidir. Bu ilke şu şekilde tecelli eder:

1. Zekât memurunun, bizzat mükellefin ayağına giderek yerinde tahsil yapması, Hz. Peygamber muhtelif hadislerinde bu duruma işaret etmektedir.⁴⁰
2. Zekât tahsil edilirken malların orta halicesi tercih edilir, malların ne zayıfı tercih edilerek devlet ne de en iyisi tercih edilerek mükellef zarara uğratılır. Hz. Peygamber Muaz b. Cebel yazdığı vasiyette “Onların mallarının iyisini almaktan sakının”⁴¹ buyurmaktadır.
3. Arazilerin matrahının tahminle tespitinden, mükelleflere kendisi, ailesi, hayvanlar ve gelip geçenler için belirli bir kısmının bırakılması ve çok dakik bir metrajın göz önünde bulundurulmaması tavsiye edilmektedir.
4. Hz. Ömer'in kıtlık yılında zekâtın tahsilini ertelediği gibi zekâtın tahsil dönemine riayet edilmeden geciktirilebilmesi uygunluk ve kolaylık ilkesine örnektir.⁴²
5. Zekâtın mükellefin durumuna göre ayni ve nakdi tahsil edilebilmesi de ayrıca uygunluk ilkesi bağlamında değerlendirilebilir.

Çağdaş vergi sisteminde uygunluk ilkesi, mükellefler için en uygun zaman ve biçimde alınması şeklinde tecelli etmektedir. Mükellefler vergilerini öderken, verginin taksitlendirilmesi veya dönem dönem gecikme faizlerinin affedilmesi gibi vergi dairesinde çeşitli kolaylıklar sağlamasını arzulamaktadır. Bu ilkenin önemi, devlet ve vatandaşlar arasındaki ilişkilerin kötü olduğu, vergi ahlakının zayıf ve vergi zihniyetinin olumsuz olduğu ülkelerde daha da artmaktadır. Bu ilke vergi kaçakçılığını önleme ve devlet gelirlerini arttırmada önemli rol oynamaktadır.⁴³

4. İktisadilik İlkesi

İslam hukukunda genel prensip olarak israf yasaktır.⁴⁴ Bu kural toplumun her kesiminin içerisinde hakkı olan kamu mallarında daha katı bir şekilde uygulanır. Zekât memurlarına emeklerinin karşılığı

³⁷ AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.222; EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.236; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s. 146; ERDEM, vd. *Kamu Maliyesi*, s.185; ÇEVİK, *Vergi Hukuku*, s.71.

³⁸ AKYÜZ, *Zekât*, s.41; SİDDİKİ, *İslâm Devletinde Mali Yapı*, s. 30.

³⁹ AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.222; EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.237; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s. 146.

⁴⁰ Bkz. “لا جلب ولا جنب ولا تأخذ صدقاتهم الا” “Müslümanların zeâtı kendi memleketlerinde alınır.” “في ديارهم” “Hayvanların zekâtı yerinde alınır, mal sahiplerine yerlerinden ayrılma yoktur. Müslümanların sadakaları ancak kendi memleketlerinde tahsil edilir.” (ŞEVKANİ, *Neylül Evtâr*, IV, s.156)

⁴¹ BUHÂRÎ, *Zekât*, II, s. 129; MÜSLİM, *İmân*, I, s. 50; İBN HANBEL, III, H.no:2071, s. 498; İBN MÂCE, *Zekât*, I, s. 568; İBN HİBBÂN, *De'vâ*, XI, s. 475.

⁴² KARADAVÎ, *Fıkhu'z-Zekât*, s.872; SİDDİKİ, *İslâm Devletinde Mali Yapı*, s. 32.

⁴³ AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.223; EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.238; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s. 146.

⁴⁴ Araf, 7/31

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

hakkettiği miktar verilir. Memurların mükelleflerden hediye vb. şeyler kabul etmeleri yasaklanır. Bu durum Hz. Peygamber'in zekât memurlarının hediye kabul ettiğini öğrendiği zaman hiddetlenmesinde ve men etmesinde görülmektedir. Israfi önleme ve tasarruf etme ilkesi zekât yönetimi ve tahsilatı sırasında yapılan harcamalarda en bariz şekilde uygulanmalı ve masraflar mümkün olduğunca minimize edilmelidir. Vatandaşın toplanan para en az masrafla ayette belirtilen yerlere dağıtılmak üzere devlet kasasına girmelidir. Devlet ve mükellef arasına vergideki iltizam ve ihale usulünde olduğu gibi üçüncü bir şahıs girmemelidir.⁴⁵

Tasarruf ilkesi olarak da ifade edilen bu ilke çağdaş vergi sisteminde; mükellefin ödediği vergi tutarı ile devlet hazinesine giren tutar arasındaki farkın mümkün olduğunca minimize edilmesidir. Verginin tahsilindeki giderlerin ve mükellefin ödemesi gereken zaman dilimi ile verginin tahsil edildiği zaman dilimi arasındaki farkın azaltılmasıdır.⁴⁶

SONUÇ

Zekâtın sosyal yönü, verginin mali yönü ağırlıklı olsa da birbirine benzer yönlerinin olduğu görülmektedir. Vergideki kamu giderlerini karşılama gayesi sosyal ve ahlaki gayelerini görmemize engel değildir. Amaç bakımından zekât ve verginin birçok ortak noktaları vardır. Sosyo-ekonomik açılarından hem toplanan verginin sosyal devlet anlayışı içerisinde harcama kalemlerine kanalize edilmesi, hem de zekâtın sosyal hayatta toplumdaki alt gelirli insanları temel ihtiyaçlarını karşılamadaki rolü aşikârdır. Zekâtın toplumdaki sosyal tabakalar arasındaki farkı kapatmaya yönelik yönü, durağan haldeki sermayenin ekonomiye kazandırılması, kişiyi zekât alan konumdan zekât veren konuma getirme faktörü, yatırıma teşvik etme gibi pozitif yönlerini göz ardı edemeyiz.

İktisadi açıdan servetin belli ellerde toplanması ve yastık altı diye tabir edilen durağan servetin ekonomiye kazandırılması hem verginin hem de zekâtın amaçları arasında yer almaktadır. Ayrıca minimum bir giderle toplanıp maksimum oranda bireylerin faydalanması iktisadi açıdan hem verginin hem de zekâtın hedefleri arasındadır.

Dar gelirli bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması, devlet tarafından toplanan vergilerden direkt veya dolaylı yönden faydalandırılması vergi ve zekâtın ahlaki boyutu olarak tezahür etmektedir. Toplumdaki bireylerin asli ihtiyaçlarının karşılanmasında devlet desteğinin olması, kişiler arasında doğabilecek kin, nefret ve kıskançlık gibi manevi, hırsızlık ve gasp gibi maddi hastalıkların azalmasına katkı sağlayacaktır.

Zekât ve vergi adalet, belirlilik, uygunluk ve iktisadilik ilkeleri bakımından da birbirleri ile benzerlik arz etmektedir. Ödenecek vergi miktarının ne kadar olacağı ne zaman ödeneceği, hangi durumlarda muafiyet ve indirim söz konusu olacağı mükellef tarafından bilinmesi açık ve şeffaf olması bakımından oldukça önemlidir. Vergi giderlerinde israftan kaçınarak az bir masrafla tahsil edilip, bütçeye aktarılması iktisadilik ilkesinin gereğidir. Zekâta da mükellefin gücü nispetinde ödeyeceği zekât miktarı ve zamanını bilmesi, mükellef olmada kriterlerin açık ve net olması herkese eşit davranılması oldukça önemlidir. Zekâta görev alan amillere yaptıkları iş miktarınca ücret belirlenmesi, minimum bir masrafla maksimum gelir elde edilerek, daha fazla ihtiyaç sahibinin yararlanması iktisadilik ilkesinin yanı sıra zekâtın temel hedefleri arasındadır.

KAYNAKÇA

- AHMED, Mahmud, *İslam İktisadı- Mukayeseli Bir Tetkik*, trc. Yusuf Ziya Kavakçı, Çağaloğlu yayınları 22, İstanbul, 1975. s. 135.
- AKAR Hulusi, ESER Ercan. *Zekâtı Anlamak*, Ankara, DİB yayınları, 2012, s. 56.
- AKDOĞAN, Abdurrahman. *Kamu Maliyesi*, Ankara, Gazi Kitapevi, 1999, s.118.
- AKKAYA, Yüksel. *Sosyal Güvenlik Tarihi Üzerine Notlar*, Toplum ve Hekim dergisi, Mart-Nisan 2000, XV, S.II, s.82

⁴⁵ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-Zekât*, s.874; AKYÜZ, *Zekât*, s.44; SİDDİKÎ, *İslâm Devletinde Mali Yapı*, s. 33.

⁴⁶ AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.223; EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.238; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s. 146.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

- AKSOY, Şerafettin, *Kamu Maliyesi*, İstanbul, Filiz Kitapevi, 2011, s.178
- AKYÜZ, Vecdi *Zekât*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.41.
- BEŞER, Faruk, *İslam'da Sosyal Güvenlik*, İstanbul, Nun Yayıncılık, 2016, s.209.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-Sahîh el-Muhtasar el-Müsned min Umuri Rasûlilehi Sallahu Aleyhi ve Selem ve Sünenihi ve Eyyemihi*. Thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır, Beyrut, Dar Tavk'un-Necât, 2001, II, s. 129.
- DAĞCI, Şamil. *Fıkıh (İlitam)*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2007, s.130.
- DÂREKUTNÎ, Ali. *Sünen ed-Dêrakutnî*. Thk. Şuayb el-Arnaûd, Beyrut, Müessesetu'r-Risâle, III, 2004, s. 5.
- DIHLEVÎ, Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdurrahim, *Huccetüllahi'l Bâliğa*, thk. Seyyid Sabık, Beyrut, Dar'ul Ceyl, 2005, I, s. 139.
- EBÛ UBEYD, Kasım b. Sellâm, *Kitab'ul Emvâl*, thk. Muhammed Amara, Daru's Selam, Kahire, 2009, No: 983 s.409.
- EDİZDOĞAN, Nihat, ÇETİNKAYA, Özhan, GÜMÜŞ, Erhan. *Kamu Maliyesi*, Ekin Yayınları, 2016, s.148.
- ERDEM, Metin, ŞENYÜZ, Doğan, TATLIOĞLU, İsmail. *Kamu Maliyesi*, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2011, s.185.
- ERDOĞDU, M. Sabri. *Zekâtın Ekonomik ve Sosyal Yönleri*, Atatürk Üniversitesi İslami Bilimler Fakültesi, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1979, s. 126.
- GUFEYLÎ, Abdullah b. Mansur, *Nevâzilu'z-zekât Diresetun Fikhiyyetun te'siliyyetün li Müsteceddâti'z Zekât*, Riyad, Banku'l Bilad-Daru'l İmanli'n-Neşr ve't-Tevzi', 2008, ss. 48- 56.
- İBN HANBEL, Ahmed, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaûd, Beyrut, Muessetu'r-Risâle, 1990, IV s. 498.
- İBNİ HİBBÂN, Muhammed. (1993). *Sahihi İbn Hibbân bi Tertibi İbn Belbân*, Thk. Şuayb el-Arnaûd, Beyrut, Müessetu'r-Risâle, 1993, XI s. 475.
- İBNİ KAYYİM el-Cevziyye, Şemsuddin Ebi Abdillan Muhammed Ebi Bekr, *I'lamu'l-Muvakkîn an Rabbi'l Alemin*, thk. Muhammed Abdusselam İbrahim, Beyrut, Daru'l Kutûbi'l İlmiyye, 1991, II, s. 69
- İBNİ MÂCE, Muhammed, *Sünen İbn Mâce*, Thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Beyrut, Dâru İhyâi'l-Kutub'il-Arabiyye, ts. I, s. 568.
- İNAYET, Gazî, İktisadî'l İslamî Zekât ve'd Daribe Dirasetun Mukarenatun, Beyrut, Daru'l İhya'il Ulum, 1995, s.20.
- İZZETBEGOVİÇ, Ali, *Doğu ve Batı Arasında İslam*, İstanbul, Nehir Yayınları, 1993, s. 298.
- KARADAĞI, Ali Muhyiddin, Buhus fi Fıkhi Kadâyâ'z Zekât'il Muâsıra Dirasetun Fikhiyyetün Mukâranetün maâ Tatbikatü'l Muâsıra Ala's Şerikâti ve'l Eshum, Beyrut, Dar'ul Beşâiru'l İslamiyye, 2009, s. 23.
- KARADAVÎ, Yusuf, Fıkhu'z zekâti Diraseten Mukaraneten li Ahkamihe ve Felsefetihe fi Davi'l Kur'âni ve 's Süne, Beyrut, Müessetu'r Risale Naşirun, 2014, s.49.
- Devru-z Zekâti fi İlaci'l Müşkilati'l iktisadiyye ve Şurutu Nicahihe, Daru-ş Şuruk, Kahire, 2001, s.53.
- KUTUP, Seyyid, *İslamda Sosyal Adalet*, İstanbul, Bir Yayıncılık, 1986, s.244
- MÜSLİM, İbn el-Haccâc. (1991). *Sahih-i Müslim*, Thk. Muhammed Fuad Abdulbakî, Beyrut, Dâru İhyâi'l-Kutub'il-Arabiyye, 1991, I, s. 50.
- ÖZEK, Ali, KARAMAN, Hayrettin, AYDIN, M. Akif, ERKAL, Mehmet, *İbadet ve Müessese olarak Zekât*, İstanbul, İsam Yayınları, 1984, s.194.
- PEHLİVAN, Osman, *Vergi Hukuku*, Celepler Matbaacılık, Trabzon, 2017, s.42.
- SAĞBAŞ, İsa, ÇETİNKAYA, Ali vd. *Vergi Teorisi*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Açığretim Fakültesi Yayını no:1915, 2013, s.5.
- ŞEVKÂNÎ, Ebu Abdillan Muhammed b. Ali b. Muhammed el- Havlanî, *Neylu'l Evtar Şerh Münteka'l Ehbar Min Ahadîsi Seyyidi'l Ahyâr*, Mısır, Matbatu Mustafa'l Babi'l Halebi, ts. IV, s.156.
- TABERÂNÎ, Süleyman, *el-Mu'cemu'l-Evsat*. Thl. Târik b. Avadallah, Kahire, Dâr el-Harameyn, 1995, IV, s. 264.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

- TİRMİZÎ, Muhammed b. İsâ. (1977) *Sünen et-Tirmizî*. Thk. Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fûad Abdalbâkî, İbrahim Atva İvad, Mısır, Mektebetu'l-Halebi, 1977, III, s. 24.
- TUĞ, İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı, ss.75-83;
- TUĞ, Salih, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya çıkışı*, Ankara, AÜİLFY, 1963, s. 16.
- *Zekâtın Yeniden Merkezileştirilmesi*, İstanbul, İslam Medeniyeti Mecmuası, 1973, III, S.28, s.30.
- TURAN, Melih. *Zekât Politikası Ekonomi-Politik Bir Yaklaşım*, İstanbul, Mevsimler Kitap, 2017, s.164
- YAVUZ, Yunus Vehbi, *Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşu Olarak Zekât*, Tuğra Neşriyat, İstanbul, 1992, ss.25-45.
- YİĞİT, Yaşar, KESKİN, Mehmet, KARAGÖZ İsmail. *Zekât İlmihali*, DİB yayınları, Ankara, 2013, ss.39-70.
- ZAIM, Sabahaddin, *İslam ve İktisadî Nizam*, Karabük, Teknik Elemanlar Birliği Yayınları, 1979, s. 20.

XIX. YÜYILDA TÜRKİSTAN'IN RUSLAR İÇİN İKTİSADİ VE TİCARİ ÖNEMİ

Aysel ERDOĞAN

Dr. Öğrt. Üyesi Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

ÖZET

Asya kıtasının eski medeniyetlerinin merkezinde yer alan Türkistan; doğusunda Çin, güneyinde Hindistan ve batısında Ön- Asya medeniyetleri ile kuşatılmış önemli bir kesişme noktasıdır. Türkistan'ın doğal arazisi bozkırlar, çöller ve dağlarla kaplı alanlardan oluşmaktadır. Amu Derya ve Sır Derya nehirlerinin bulunduğu bölge, iyi sulanmakta olup tarım için oldukça elverişlidir. Rusya'nın Türkistan'ı işgalinde endüstriyel devrimle gelişen ekonomisine hammadde sağlama ihtiyacı ve Türkistan'ın yeraltı ve yerüstü kaynaklar bakımından taşıdığı önemin etkisi büyüktür. Bu dönemde Rusya için yerli tekstil endüstrisinin yanı sıra dış pazarda ham pamuk ihtiyacı meydana gelmiştir. Bu ihtiyaç, pamuk fiyatının beş kattan fazla artmasına yol açan Amerikan sivil savaşından (1861-65) sonra çok daha fazla artmış, Rusya bu ihtiyacını karşılamamın yollarını aramıştır. İngiltere'nin Amerikan desteğinden bağımsız hale gelmek için Hindistan ve Avusturalya'dan pamuk elde ettiği Rusya'nın da bu ihtiyacı Türkistan bölgesinden karşılayabileceği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Nitekim Türkistan'dan pamuk ithalatı 1860'tan 1864'e neredeyse üç katına yükselmiştir. Rusya, böylece bölgenin doğrudan kontrol edilmesinin ekonomik değerini kavramıştır. Rus sanayiciler Türkistan'daki ham malzemeye ilgi duyarken bu durum Türkistan'ın ham malzeme açısından bir kaynak olarak önem kazanmasında etkili olmuştur. Nihayetinde Rus politikacılar, bölgenin ilhak edilmesinin giderek sayıları artan topraksız ya da fakir Rus köylüleri için yerleşim alanı sağlayacağını savunmaya başlamışlardır. Nitekim Rusya, gelişen ekonomisinin hammadde ihtiyacını karşılayıp endüstrisine yeni pazarlar temin etmek, sınırlarını ve karlı Türkistan ticaretini güvenlik altına almak gibi çeşitli sebeplerle Türkistan bölgesindeki işgal faaliyetlerini hızlandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Rusya, Ekonomi, Pamuk, Ticaret

GİRİŞ

Türkistan'ın Coğrafi Konumu

Türklerin ana yurdunu oluşturan Türkistan coğrafyası doğusunda Çin, güneyinde Hindistan ve batısında Ön- Asya medeniyetleri (İran, Afganistan, Ermenistan, Anadolu, Arabistan, Suriye ve Mezopotamya) ile kuşatılmış bir kesişme noktasıdır¹. Güneyde sıradağlarla çevrili olup ortasında da sıradağlar bulunan çöl ve bozkırlarla kaplı bir coğrafyadır. Bu bölge, Anadolu'nun yaklaşık yedi katı genişliğinde 5,3 milyon km²'lik bir alandır². Coğrafi olarak Türkistan'ın güneyi; Gürgen ırmağı, Horosan dağları, Küpet Dağı, Kuhu Baba, Mezduran, Topçak ve Akdağ, Hindikuş sırtları, Mustağ- Küenlün sıradağları doğusu; Şarki Türkistan'ın doğu sınırları, kuzeyi; Cüngarya ve Kazakistan'ın güney sınırını teşkil eden İrtiş havzası ve Aral- İrtiş su ayrımı hattının kuzey yamaçları, batısı ise; Ural Dağı, Yayık Irmağı, Bökey Orda ve Hazar Denizi ile çevrelenmiştir³. Bölgenin doğu kısmında yer alan Sır Derya; İran ve Türk halkı arasında tarihsel bir sınır olarak bulunmaktadır⁴. Tarihsel açıdan büyük öneme sahip olan Amu Derya ve Sır Derya nehirleri boyunca oldukça önemli Türk devletleri ve hanlıkları kurulmuştur. Amu Derya boyunca Buhara ve Semerkant gibi oldukça önemli şehirler meydana gelirken Sır Derya boyunca Otrar, Sıganak, İsficap, Yesi, Savran, Barçınlğkent, Yenikent, Sütken gibi birçok şehir kurulmuştur⁵.

¹ Hasan Bahar, Türkistan'ın Coğrafi Konumu ve İlkçağ Kaynaklarına Göre Tarihi, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 1994, ss. 234.

² L. Ligeti, Bilinmeyen İç Asya, Çev. Sadrettin Karatay, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986, s. 13.

³ A. Zeki Velidi Togan, Bugünkü Türk İli Türkistan ve Yakın Tarihi, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s. 1; Hasan Bahar, "Türkistan'ın Coğrafi Konumu ve İlkçağ Kaynaklarına Göre Tarihi", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 1994, s. 234; Bregel, a.g.e., s.2.

⁴ Dana Moldabayeva, "Sır Derya " Havzasının Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi", Bilig, 2005, S. 35, s. 1.; Yetişgin, a.g.e., s. XV.

⁵ Moldabayeva, a.g.m., 2005, s. 1.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Türkistan'ın coğrafi olarak taşıdığı önemin anlaşılması bölgeye yönelik Batılı güçlerin mücadelesini daha anlaşılabilir kılmaktadır.

XIX. yüzyılda Rus işgali altında kalan Batı Türkistan konusunda kaynaklarda; Hive, Buhara, Hokand Hanlığı gibi istikrarsız siyasi oluşumlar dışında ayrıca Horosan, Harezmi, Fergana, Bedeşhan gibi tarihsel açıdan önemli bölgeler ve tipik olarak yüz köyden oluşan idari bir birim olan Tuman gibi daha küçük birimlerin olduğu belirtilmektedir⁶. Türkistan'ın doğal arazisi bozkırlar, çöller ve dağlarla kaplı alanlardan oluşmaktadır. Bozkırlar; Aral gölü, Seyhun nehri ve Tanrı dağlarının kuzeyinde kalan alanı kapsamaktadır. Bozkırın kuzey kısmını Sibiryalı ormanlarını sınırlandıran otlaklar oluştururken güneyinde Orta Asya'nın en geniş alanına sahip Karakum, Kızıl Kum ve Taklamakan çölleri ile çok sayıda küçük kum çölleri ve kurak Üst Yurt platosu yer almaktadır. Türkistan'ın batı kısmında Pamir ve Tanrı dağlarından gelen iki büyük nehir olan Amu Derya ve Sir Derya nehirleri bulunmaktadır. Bu nehirler kuzey batıya doğru akarak Aral gölüne dökülmektedirler. En verimli topraklar çöllük alanlarda yer almakta olup yeterli kadar su bulunmadığından etkili bir şekilde kullanılamamaktadır⁷. Zeki Velidi Togan bu durumu "her iki Türkistan'da hayat, meskûn olmayan sonsuz çöller arasındaki ırmak havzalarına, yüksek ve az meskûn dağların eteklerine münhasır kalmış gibidir" ifadeleriyle anlatmıştır⁸. Maverâünnehir'in merkezinde en geniş ve en verimli topraklara sahip olan Soğd (Buhara ve Semerkant), batıda Harizm (sonraları Hive), güneyde Çağaniyan - Huttal, Ceyhun'un yukarısında Bedeşhan, kuzeyde Fergana- Şaş'tan oluşan beş ana bölgeye ayrılmıştır⁹. Daha yerleşik toprakları kapsayan Maverâünnehir bölgesi genel olarak Amu Derya ile Sir Derya nehirleri arasındaki alanla sınırlandırılmıştır¹⁰.

Amu Derya ve Sir Derya nehirlerinin bulunduğu bölge, iyi sulanmakta olup özellikle meyve ve sebze bahçeleri olmak üzere tarım için oldukça elverişlidir. Arap tarihçiler ve araştırmacılar bu iki nehrin arasındaki araziye Maverâünnehir olarak adlandırmışlardır. Bu bölgede Semerkand, Buhara, Hive gibi dünyanın kültürel, politik ve ekonomik açılarından önemli şehirleri bulunmaktadır¹¹. Doğu Türkistan'ın güneyi Tarım Havzası ya da Kaşgarya kuzeyi ise Çungarya olarak bilinmektedir. Bu düzlükler Karakurum ve Tanrı Dağlarından doğan Tarım ırmağının kolları ile sulanmaktadır. Batısında Hazar Denizi, ortasında Aral Gölü ve doğusunda Balkaş Gölü yer almaktadır¹². Batı Türkistan'ın kuzey doğu tarafında fazla yüksek dağlar bulunmamakla birlikte Tarbagatay ve Uludağ silsileleri burada yer almaktadır. Bölgenin batısı Mangışlak adıyla bilinirken güneyinde Kızıl Kum, Karakum çölleri bulunmaktadır. Sulama sayesinde verimli bir bölge olan Harizm, Batı Türkistan'da oldukça önemli bir yere sahiptir. Çeşitli tarım ürünlerinin yetiştirildiği bölgede yerleşime uygun alanlar da bulunmaktadır¹³.

XIX. Yüzyılda Yaşanan Siyasi Gelişmelerin Rusya'nın Türkistan Politikasına Etkileri

Çarlık Rusyası'nın XIX. yüzyılda Türkistan'da aktif bir politika izlemeye başlamasında, Balkanlar, Karadeniz ve Kafkasya bölgelerindeki gelişmelerin de etkisi büyüktür. Bilindiği üzere, Rusya'nın güney politikasının en önemli kollarından biri olan Kafkasya'da, XIX. yüzyılın ortalarında Rus hükümeti, artık kontrolü büyük ölçüde kendi eline almıştır. Kafkasya'nın güneyinde, askeri işgalleri tamamlayarak, kendi kontrolünde askeri-idari yapılar oluşturan ve Kafkasya'da hâkimiyetini kuran Rusya, Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili hedeflerinde ise, Kırım Savaşı (1853-1856) yenilgisiyle başarısızlığa uğramıştır. Mevcut askeri ve politik şartlar, Rusya'ya Karadeniz-Boğazlar ve Balkanlar bölgesinde ilerlemesinin mümkün olmayacağını göstermiştir. Kırım Savaşı'ndaki yenilgi sebebiyle Avrupa'da etkin gücünü

⁶ S. Levi, The Ferghana Valley at the Crossroads of World History: The Rise of Khoqand, 1709–1822", Journal of Global History, 2007,2, s. 388.

⁷ Yuri Bregel, An Historical Atlas of Central Asia, London: Brill, 2003, s. 2.

⁸ Togan, a.g.e., s. 2.

⁹ Osman Gazi Özgüdenli, "Maverâünnehir", DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, C. XXVIII., s. 177.

¹⁰ S. Levi, The Ferghana Valley at the Crossroads of World History: The Rise of Khoqand, 1709–1822", Journal of Global History, 2007,2, s. 390.

¹¹ Bregel, a.g.e., s.2.

¹² Bahar, a.g.m., s.234.

¹³ Ahmet Taşağıl, "Türkistan", DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, C. XLI, s. 556.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

kaybeden Rusya, rakipleri ile mücadelede daha güçlü olabileceği Türkistan bölgesindeki politikasını daha aktif hale getirmiştir¹⁴.

Dünya ekonomik krizi 1857 yılında hız kazanmıştır. Rusya'dan ihracat %11'e düşmüş, endüstriyel üretim oldukça zayıflamıştır. Büyük iş adamları ve pek çok idareci yurt dışında yeni Pazar arayışının zorunluluğunu görmüştür. Kırım savaşındaki bozgunun sonu yabancı politikanın merkezi Balkanlar ve Yakın Doğudan Orta ve Uzak Doğu'ya özellikle de Türkistan'a doğru kaymaya başlamıştır. Türkistan'da ilerleme ve diğer doğu ülkeleriyle olan ticaretin büyümesi Rusya'nın askeri ve politik prestijini yeniden sağlaması ve temel rakibi İngiltere üzerindeki baskısını arttırması açısından imkân sağlamıştır. Rusya'nın Türkistan politikası bu dönemde daha çok ağırlık kazanmıştır. Yu. A. Gagemeyer, 1857 yılında Rus endüstri ve ticaretine bakış konulu bir makale yazmış, bu çalışmada Rusya'nın Türkistan ile olan ticaretinin Avrupa ile olandan çok daha hızlı büyüdüğünün altını çizmiştir. O, Rusya'nın ihracatının büyük bir kısmının Türkistan ile olduğundan çok küçük bir kısmının Avrupa'ya gittiğini belirtmiştir. Türkistan'ın kazanılmasının Rusya açısından özellikle burada üretilen pamuk üretimi bakımından oldukça faydalı olacağını, ticari malların Sır Derya'dan Taşkent ve Hokand'a gönderilebileceğini belirtmiştir. Gagemeyer, Türkistan Hanlıkları arasındaki iç şartların geliştirilmesi durumunda Rusya'daki ticari mal çeşitliliğinin de artacağını savunmuştur. Benzer fikirler o dönemdeki birçok çalışmada da çeşitli şekillerde dile getirilmiştir. 1852-63 yılları arasında Orenburg Sınır Komisyonu başkanlığı yapmış olan seçkin bilim adamı, V.V.Grigor'yev, 1856 yılında Rusya'nın İç Asya ile olan ticareti üzerine bir yazı yazmıştır¹⁵.

Türkistan'daki transit ticaret hanlıklar arasındaki iç karışıklıklar sebebiyle zarar görmüştür. İç Asya için en iyi çözümün bazı Hristiyan hükümetlerin yönetimi altına geçerek güveliklerini sağlamak, Amu Derya ve Sır Derya bölgesinde yaşayan halkların doğal kaynakları en iyi şekilde işletebilmek için kendilerini geliştirmelerini sağlamak olduğu düşünülmüştür. Sanayiciler Türkistan'daki ham malzemeye ilgi duymuşlardır. Önemli tekstil üreticisi A. Shipov, pamuk endüstrisinin Rus ekonomisi açısından önemine dikkat çekmiş, Türkistan'ın ham malzeme açısından bir kaynak olarak oynamış olduğu rolü belirtmiştir. O, bu sanayi kolunun yeni merkezin şekillenmesi açısından oldukça önem taşıdığını, ancak bu şekilde içinde buldukları sıkıntılı durumdan çıkılabileceğini belirtmiştir. Buna örnek olarak İngiltere'yi gösteren Shipov, İngiltere'nin Amerikan desteğinden bağımsız hale gelmek için Hindistan ve Avustralya'dan pamuk elde ettiğini belirtmiştir. Rusya'nın üretim kapasitesini arttırmak için Türkistan'daki pamuk üretimini geliştirmesi gerekmektedir. Kırım savaşından önce de Rusya'da bazı ticari ve endüstriyel firmalar kurulmuş, bunlar komşu Asya ülkeleriyle olan ticaretle ilgilenmişler, Rus hükümeti bu tarz girişimleri desteklemişse de bu durum Kırım savaşından sonra oldukça hız kazanmıştır¹⁶.

Türkistan'ın Ruslar İçin İktisadi ve Ticari Değeri

Rusya'nın Türkistan'da ilerleyişinde askeri ve stratejik unsurların yanı sıra ekonomik düşünceler de etkili olmuştur. İpek yolunun en önemli ticaret yollarını kontrol etmesi bakımından ticari açıdan da önem taşıyan bu bölgenin kontrolü tarih boyunca çeşitli toplulukların işgallerine maruz kalmasında etkili olmuştur¹⁷. Rusya'nın işgallerden önce bölge ile olan ticari bağlantıları oldukça genişlemiş, ihracat gelirini 1849'da 2,724,820 rubleden 1962'de 16,634,396 rubleye çıkarmıştır. Ancak ticarete kervanların karşılaştığı zorlu iklim koşullarının yanı sıra düşman kabile ve idarecilerin yaşadıkları bölgelerden geçişte yaşanan güvensizlikler, Türkistan pazarlarında Hristiyan tüccarlara karşı yapılan ayrımcılık gibi sıkıntılar devam etmiştir. Hükümet tarafından Rus tüccarları korumaya yönelik alınan önlemler ile ticaret devam etmiştir. Yerli tekstil endüstrisinin yanı sıra dış pazardaki ham pamuk ihtiyacı bu ticarete etkili olmuştur. Bu ihtiyaç, pamuk fiyatının beş kattan fazla artmasına yol açan Amerikan

¹⁴ H. Çapraz, "Çarlık Rusyası'nın Türkistan'da Hâkimiyet Kurması", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, (24), s.51.

¹⁵ Khalfin, Russia's Policy in Central Asia 1857-1868, Central Asian Research Centre, 1964, London, s.24.

¹⁶ Khaflin, a.g.e., s.25- 26.

¹⁷ Memet Yetişgin, A History of Turkistan in The Nineteenth Century: Motives, Process and Aftermath of Russian Invasion, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014; bkz. Memet Yetişgin, Central Asian Oases as a Factor in Russian Expansion into Central Asia, 1850- 1900, Forum of the Association for Arid Lands Studies, 17, no:1. Lubbock, Texas-ABD, 2001, ss. 44-53.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

sivil savaşımdan (1861-65) sonra çok daha fazla artmış, Rusya bu ihtiyacını karşılamının yollarını aramıştır. Bu konuda Türkistan büyük önem taşımış olup pamuk ithalatı 1860'tan 1864'e neredeyse üç katına yükselmiştir. Rusya, böylece bölgenin doğrudan kontrol edilmesinin ekonomik değerini kavramıştır. Nihayetinde Rus politikacılar, bölgenin ilhak edilmesinin giderek sayıları artan topraksız ya da fakir Rus köylüleri için yerleşim alanı sağlayacağını savunmaya başlamışlardır¹⁸. Nitekim bu süreçten sonra Rusya doğrudan Türkistan hanlıklarını ilhak etmeye yönelik bir siyaset uygulamış ve Türkistan'da işgallerini hızlandırmıştır.

Türkistan'ın hâkimiyet altına alınması durumunda kendisine Pazar sağlayacak olan Rusya için Türkistan'ın hâkimiyeti Doğu dünyasının pazarlarının açılması anlamına gelmekteydi. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki iç savaşın dünya pazarlarına olan etkisi de oldukça önemlidir. İç savaş sırasında bu bölgeden pamuk alamayan Rusya için pamuğun yetiştiği diğer bir bölge olan Türkistan'ın önemi artmıştır¹⁹. Nitekim Rusya, gelişen ekonomisinin hammadde ihtiyacını karşılayıp endüstrisine yeni pazarlar temin etmek, sınırlarını ve karlı Türkistan ticaretini güvenlik altına almak gibi çeşitli sebeplerle Türkistan'a yönelmiştir²⁰. Ekonomik açıdan bakıldığında Rusya, Türkistan pazarlarının güvenliğini sağlamak ve Afganistan, Doğu Türkistan ve Hindistan'ın dışında bölgeyi Rus ticareti için bir üs haline getirmek için de çalışmıştır. Rusya'nın üst düzey malları ile İran pazarlarını kontrol eden ve oldukça pahalı malları ile Türkistan pazarlarını destekleyerek neredeyse hiç çaba harcamaksızın aynı pozisyona Türkistan'da da sahip olan İngiltere'nin bu durumu Rusya tarafından yakından incelenmiştir. Bunun sonucunda hanlıklara olan ihracat potansiyeli oldukça sınırlı olan Rusya, Türkistan pazarında İngiltere ile olan ticari rekabette oldukça zayıf kalmıştır. Bu durum Rus askeri varlığının Türkistan'da en yüksek seviyeye ulaştığı 1860 yılına kadar değişmeden kalmış, İngiliz mallarına engelleyici vergiler yüklenerek denge sağlanmıştır. Hindistan'da yeteri kadar güce sahip olmayan Rusya'nın Türkistan'ı işgal etmesi durumunda İngiliz Hindistan'ı için gerçek bir tehdit haline gelebileceği görülmüştür. Hindistan'ı istikrarsızlaştırmak ve buradaki İngiliz gücünü zayıflatmak isteyen Rusya için bu durumun ancak yönetimden hoşnutsuz ve güçsüz prensliklerle yakın ilişkiler kurmak suretiyle mümkün olabileceği düşünülmüştür. İngiltere'nin Avrupa'da savaş içinde olması da Rusya'nın güneye doğru ilerlemesinde etkili bir unsur olmuş, Rusya, Hindistan'da İngiltere'yi zayıflatmak için bu dönemi uygun görmüştür. Tarihçiler açısından İngiliz Hindistan'ına karşı dış tehditlerde iki aşama söz konusu olup ilki düşman olan Fransa'dır. İkincisi ise durmaksızın Hindistan'ın en zayıf kuzey batı sınırı doğrultusunda ilerleyen Rusya'nın bölgedeki faaliyetlerinin çatışmasıdır. Rusya, savaşın sona ermesinden sonra dahi bu doğrultudaki faaliyetlerini yoğunlaştırmış, özellikle 1860 yılı boyunca Rusya Siri Derya havzasındaki durumunu sağlamlaştırmıştır. Rusya'nın Türkistan'da ilerleyişi ve Hindistan'a yönelik tehdidi İngiltere için iki ana sıkıntının oluşmasına yol açmıştır. İlk olarak zaten fazla olan İngiltere'nin ekonomik yükümlülükleri daha da artmış, İngiltere Avrupa'dan askeri birliklerini çekerek bu bölgedeki askeri gücünü arttırmak zorunda kalmıştır. İngiltere bu dönemde en etkili dış güç olarak Rusya'yı iç tehlike olarak da Hindistan'ın hoşnutsuz prenslerini görmüştür. İç ve dış düşmanların karşılıklı birbirlerini etkileyebilecekleri varsayımı üzerine İngiltere iki düşmanını birbirinden uzak tutmanın yollarını aramıştır²¹.

Rusya'nın Buhara hanlığı ile arasındaki ticari ve diplomatik ilişkiler, Moskova Büyük Knezliği zamanında başlamış olup sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Nijni-Novgorod şehrinde yapılan yıllık büyük panayıra Türkistan'dan çok sayıda tüccar geldiğinden işgallerin devam ettiği dönemde de Ruslar ve Türkistanlılar arasında yakın ticari ilişkiler devam etmiştir. Türkistan şehirlerinden gönderilen kervanlar, Astarhan veya Orenburg'a kadar ulaşırken Türkistan malları da Rus pazarlarında oldukça önem taşımaktaydı²². Nitekim Türkistan'ın işgalinden önceki dönemlerde Buhara'nın ticari hayatında Rusya, oldukça önemli bir konumda idi. Öyle ki hanlığın en çok ithalat yaptığı ülkelerin başında Rusya gelmektedir. Buhara, Rusya'ya daha çok ham pamuk, karakul derisi, yün, ipek, kurutulmuş meyve ve halı gönderirken karşılığında da Rusya'dan ucuz tekstil ürünleri, metal ve mamul mallar, şeker, gazyağı

¹⁸John Anderson, The International politics of Central Asia, Manchester University Press, 1997, s. 10.

¹⁹Çapraz, a.g.m., s.58.

²⁰Hayit, Türkistan Devletlerinin..., s.118.; Çetin, 2000, s.3.

²¹Tealakh, a.g.t., s. 72, 138- 139.

²²Akdes Nimet Kurat, Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993., s.349.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

ve porselen almıştır²³. Buhara, Rusya ile kervan ticareti vasıtasıyla uzun yıllar boyunca yakın ilişkiler kurmuştur. Öyle ki Taşkent'in Ruslar tarafından kuşatılmasına kadarki süreçte iki ülke arasındaki samimiyet dikkat çekecek boyutlara ulaşmıştır²⁴.

XIX. yüzyılda Buhara, Rusya için ticari önemini korumayı sürdürmüştür. Öyle ki Rusya, hammaddeleri açısından büyük önem taşıyan Buhara'yı ticari ortağı olarak görmüştür. 1839 yılında Buhara'dan Rusya'ya 2.513.912, 1840 yılında ise 3.283.654 ruble değerinde mal ihraç edilmiştir. Buhara; Kabil, Keşmir ve Herat'a gönderilen Rus malları için bir geçit görevi yapmıştır²⁵. Buhara Emirliği ile arasındaki kervan ticareti sayesinde oldukça canlı bir ticaret yürüten Rusya, özellikle ipek ve pamuk üretiminin hammaddesi açısından Türkistan Hanlıkları ile olan ticarete büyük önem vermiştir. Türkistan Hanlıklarının aracılığıyla Çin ile ticaret yapan Rusya'nın yaptığı bu ticaretten üç taraf da kazançlı çıkmıştır. Ancak Rusya ile olan bu ticari ilişkiler, sonraki dönemlerde Rusya'nın Türkistan Hanlıklarını işgaline zemin hazırlamıştır. Ticarete alınan önlemler ve güvenlik sınırlarının sürekli olarak güneye yönlendirilmesi sonucunda, bu durum, hanlıkların işgaline yol açacaktır²⁶. Meyendorff, Buhara'nın; Rusya, Hokand, Taşkent, İran gibi pek çok ülkeden tüccarın uğrak yeri olduğunu fakat Çin ve Tibet'ten hiçbir tüccarın bulunmadığını belirtmiştir²⁷.

SONUÇ

XIX. yüzyılda dünyada yaşanan askeri, siyasi ve ekonomik gelişmelerin etkisi sonucunda Rusya'nın Türkistan politikasında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bölgenin stratejik açıdan taşıdığı önem Rusya'nın İngiltere ile rekabetinde elini güçlendirecek bir unsur olarak görülmüştür. Rus politikasının şekillenmesinde bölgeye gönderilen heyetlerin çalışmalarının önemi büyüktür. Özellikle 1858 yılında Türkistan şehirlerine gönderilen inceleme heyetinin başında yer alan Ignatiev heyetinin hazırlamış olduğu rapor Rusya'nın Türkistan'da fiili işgal hareketlerini başlatmasında etkili olmuştur. Rapor; bölgenin ticari potansiyellerine ve Rus ekonomisine sağlayacağı kazanca dikkat çekilmiş, hanlıklar arasında yaşanan anlaşmazlıklardan istifade edilerek ve bu anlaşmazlık arttırılarak Rusya'nın kolaylıkla bölge kontrolünü sağlayabileceği belirtilmiştir.

XIX. yüzyılın ortalarında Rusya ve Türkistan Hanlıkları arasındaki en önemli ekonomik bağlantı yukarıda da ifade edildiği üzere pamuk ithalatı olmuştur. 1850 yılına kadar büyük bir gelişme gösteren Rus tekstil endüstrisi için kendi üretimleri olan iplik oldukça önemlidir. İplik üretimi ise ham pamuk ithalatına bağlı olduğundan Türkistan, Rus pazarları için büyük önem taşımaktadır. Rusya'nın toplam ithalatının %31'i Türkistan Hanlıklarından elde ettiği ham pamuk ithalatına dayanmaktadır. Rus tekstil endüstrisi ham pamuk ithalatının yanı sıra pamuklu ürün ihracatında da büyük gelişme göstermiştir. Öyle ki Rusya, 1860 senesinde toplam pamuklu ürün üretiminin %53'nü Türkistan Hanlıklarına ihraç etmiştir. 1864 senesine gelindiğinde ise Rusya'nın toplam pamuklu ürün ihracatının %85'i Türkistan'a ihraç edilmeye başlanmıştır²⁸. Bütün bu bilgiler ışığında Rusya'nın Buhara ile olan ilişkilerinin ticari önemi ve Buhara'nın mevcut konumu göz önüne alındığında Buhara'nın iki ülke arasında Türkistan'da rekabetin en canlı şekilde yaşandığı yerlerden birisi olması anlaşılabilir bir durumdur.

1873 yılında işgallerden kısa bir süre önce Hive Hanlığında Rus esirlerin varlığının devam ettiği bilinmektedir. Türkistan ile Rusya'nın ticari ilişkilerinin arttığı bu dönemde kervanlar Türkmen şehirlerine yaklaşmadıkları için ticaret bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Rusya'nın Türkistan'da gerçekleştirdiği organizasyonlardan önce Amerikan ve Hindistan pamuğu için yıllık yirmi milyon ruble harcamak zorunda kaldığı bilinmektedir. Ancak daha sonra kendisi için pamuk üretimine başlayan Rusya için 1871 yılında pamuk ihtiyacının beşte biri Türkistan tarafından sağlanmıştır. Bu nedenle Rusya nakliye işini geliştirme ihtiyacı duymuştur²⁹. Bu durum bu dönemde Türkistan'da demiryolu

²³Becker, a.g.e., s.134; Mehmet Saray, "Buhara (Özbek) Hanlığı (1753'den İtibaren Buhara Emirliği)1500-1920", Tarihte Türk Devletleri II, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları: 98, Ankara 1987, ss.591-600.

²⁴D. C. Boulger, England and Russia in Central Asia, London: W. H. Allen & Co., 1879, Vol. I- II, s.172.

²⁵Hayit, 1995, s.92.

²⁶Çelik, 2009, s.190-191.

²⁷Meyendorff, 1840, s.35.

²⁸ Becker, 2005, s. 16.

²⁹British Documents on Foreign Affairs, 1985, s. 135.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

inşası konusunda projelerin hazırlanmasında etkili olmuştur. Rus eserlerin serbest bırakılmasının ve ticaret yollarındaki Rus kervanlarının güvenliğinin sağlanmasının Rus işgalleri öncesinde Ruslar tarafından işgalin gerekçeleri arasında gösterildiği dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

- AHATOV, U.- KUMĞANBAYEV, J., 2012. “XIX. Yüzyılın Sonu ile XX. Yüzyılın Başındaki Rusya İmparatorluğu’nun Orta Asya Üzerine Uyguladığı Politikaları ve Halkın Yaşam Biçimi”, Tarihın Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, (7). ss.219-224.
- ANDERSON, J., 1997. *The International politics of Central Asia*, Manchester University Press, 217s.
- BAHAR, H., 1994. “Türkistan’ın Coğrafi Konumu ve İlkçağ Kaynaklarına Göre Tarihi”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, ss. 233- 244.
- BARTHOLD, W., 1988. “Türkistan”, İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, ss. 140-142.
- BECKER, S., 2005. *Russia’s Protectorates In Central Asia – Buhara and Khiva, 1865-1924* Taylor Francis e-Library, 318s.
- BOULGER, D. C., 1879. *England and Russia in Central Asia*, London: W. H. Allen & Co., Vol. I-II, 435s.
- BREGEL, Yuri, *An Historical Atlas of Central Asia*, London: Brill, 2003, 256s.
- ÇAPRAZ, H., 2011. “Çarlık Rusyası’nın Türkistan’da Hâkimiyet Kurması”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, (24) ss.51-78.
- ÇELİK, M. B., 2009. “1800-1865 Yılları Arasında Buhara Emirliği”, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- GİLLARD, D. (ed.), *British Documents on Foreign Affairs, Part I, Series B, The Near and Middle East, XI, Britain, Russia in Central Asia, 1865-1878*, Univesity Publications of America, 1985.
- HAYİT, B., 1995. *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Ankara, 447s.
- KHALFİN, N.A., 1964. *Russia’s Policy in Central Asia 1857-1868*, Central Asian Research Centre, London, 432s.
- KURAT, A. N., 1997. *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917’ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 537s.
- LEVI, S. C., 2007. “The Ferghana Valley at the Crossroads of Wolrd History: The Rise of Khoqand, 1709–1822”, *Journal of Global History*, 2, ss.213-232.
- LİGETİ, L., *Bilinmeyen İç Asya*, Çev. Sadrettin Karatay, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986.
- MEYENDORFF, B. V., 2004. “A Journey From Orenburg To Bokhara in the year 1820”, c.V/II, *The Great Game: Britain and Russia in Central Asia*, ed: Martin Ewans, Routledge, London, 378s.
- MOLDABAYEVA, D., 2005. “Sır Derya “ Havzasının Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Bilig*, S. 35, ss. 1- 16.
- ÖZGÜDENLİ, O. G., 2000. “Muhammed Şah”, *DİA*, C. XXX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 571- 572.
- SARAY, Mehmet, *Buhara (Özbek) Hanlığı (1753’den İtibaren Buhara Emirliği)1500-1920*”, *Tarihte Türk Devletleri II*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları: 98, Ankara 1987, ss.591-600.
- TAŞAĞIL, A., 1991. “Türkistan”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2012, C. 41, ss. 556- 560.
- TEALAKH, G. O., “Russian Advance in Central Asia and British Response 1834-1884”, *Doctorate Thesis*, The University of Durham Department of History,.
- TOGAN, Z. V., 1981. *Bugünkü Türk İli Türkistan ve Yakın Tarihi*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 696s.
- YETİŞGİN, M., 2001. “Central Asian Oases as a Factor in Russian Expansion into Central Asia, 1850- 1900”, *FORUM of the Association for Arid Lands Studies*, 17, no:1. Lobbock, Texas-ABD, ss. 44-53.
- YETİŞGİN, M., 2014. *A History of Turkistan in The Nineteenth Century: Motives, Process and Aftermath of Russian Invasion*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

İNGİLİZ BELGELERİNE GÖRE OSMANLI DEVLETİ'NDE SALGIN HASTALIKLAR
(1910-1913)

Ümmügülsüm CANDEĞER

Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

ÖZET

Salgın hastalıklar insanlık tarihinde ciddi ölümlere sebebiyet vermiştir. İnsanların avcı- toplayıcı olduğu dönemde salgın hastalıklar ile çok karşılaşmadığı varsayılabilir. İnsanlar yerleşik hayata geçip tarım ve hayvancılık ile hayatlarını devam ettirmeye başladıktan sonra hayvanlar arasında yaygın olan bulaşıcı hastalıklar insanlara bulaşmaya başlamıştır. Salgın hastalıkların tarih boyunca birçok devletin helak olmasında etkili olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. Salgın hastalıklar insanlar tarafından tanımlanamadığı ve tedavi yönteminin nasıl olacağına karar verilemediğinden ölümcül olmuşlardır. Salgın hastalıklardan en korkulanları veba, kolera, difteri, sıtma şeklinde sayılabilir. İnsanlar bu hastalıkların sebepleri, nasıl salgına sebebiyet verdikleri ve tedavi şekilleri konusunda ise ancak 19. yüzyılın ortalarından sonra başarılı olabilmişlerdir. Ortaçağda Avrupa'da yaşanan ve birçok ölüme neden olan veba bu dönemde de hala korkulan hastalıklar arasında sayılmaktadır. Kolera'nın nasıl bir hastalık olduğu ise yüzyılın sonuna doğru ancak anlaşılabilmiştir. Sıtma ile savaşın nasıl yapılması gerektiğine dair çalışmalar daha eskiye dayansa da başarılı olunması yine 19. yüzyılda olmuştur. Difteri ise diğer hastalıklara göre daha geç tanımlanıp tedavisi bulunan hastalıklardandır.

Bu çalışmanın ana kaynağı İngiliz yıllık sağlık raporlarıdır. Raporlarda bulunan Osmanlı ülkesinde görülen salgın hastalıklar ve bu hastalıkların akıbeti hakkında verilmiş olan bilgiler incelenmiştir. Özellikle veba, kolera, difteri ve sıtma ile ilgili bilgilerin geniş bir şekilde yer aldığı raporlarda diğer hastalıklardan söz edilmediği görülmüştür. Hastalıklar hakkında tanımlayıcı ve tarihsel bilgiler verilip, belgelerdeki veriler ile İngilizlerin gözünden Osmanlı ülkesinin salgın hastalıkları ve bu hastalıkların sonuçları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Salgın Hastalıklar, İngiliz Belgeleri, Veba, Kolera, Sıtma, Difteri

Giriş

Salgın hastalıklar insanlık tarihinde ciddi ölümlere sebebiyet vermiştir. İnsanların yerleşik hayata geçmeleriyle tarım ve hayvancılık ile hayatlarını devam ettirmeye başladıktan sonra hayvanlar arasında yaygın olan bulaşıcı hastalıklar insanlara bulaşmaya başlamıştır. Salgın hastalıkların tarih boyunca birçok devletin helak olmasında etkili olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. Salgın hastalıklar insanlar tarafından tanımlanamadığı ve tedavi yönteminin nasıl olacağına karar verilemediğinden ölümcül olmuşlardır. Salgın hastalıklardan en korkulanları veba, kolera, difteri, sıtma şeklinde sayılabilir. İnsanlar bu hastalıkların sebepleri, nasıl salgına sebebiyet verdikleri ve tedavi şekilleri konusunda ise ancak 19. yüzyılın ortalarından sonra başarılı olabilmişlerdir. Ortaçağda Avrupa'da yaşanan ve birçok ölüme neden olan veba bu dönemde de hala korkulan hastalıklar arasında sayılmaktadır. Kolera'nın nasıl bir hastalık olduğu ise yüzyılın sonuna doğru ancak anlaşılabilmiştir. Sıtma ile savaşın nasıl yapılması gerektiğine dair çalışmalar daha eskiye dayansa da başarılı olunması yine 19. yüzyılda olmuştur. Difteri ise diğer hastalıklara göre daha geç tanımlanıp tedavisi bulunan hastalıklardandır.

İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ülkesinde Görülen Veba ve Kolera Salgınlarıyla İlgili Bilgiler

İngiliz belgelerinde Osmanlı ülkesinde ortaya çıkan salgın hastalıklar Veba ve Kolera olmuştur. Veba, *Yersinia Pestis* olarak bilinen bakterilerin neden olduğu bulaşıcı bir hastalıktır. Bu bakteri hayvanlarda bulunur ve genellikle pireler yoluyla insanlara da bulaşır. *Yersinia Pestis*, 1894 yılında Pasteur Enstitüsü'nden bakteriyolog Alexandre Yersin tarafından, Hong Kong'daki bir veba epidemisi sırasında

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

keşfedilmiştir¹. Bu bakımdan Yersin basili de denir. Kısa ve kalın bir basildir. Kolaylıkla ürer. Karanlık ve nemli yerlerde, yani vücut dışındaki uygun ortamlarda aylarca hatta senelerce yaşar. Pire dışkısında bir ay, cerahat ve balgamda bir iki hafta, ölüde haftalarca canlı kalır. Soğuğa çok dayanıklıdır, donmuş maddelerde çok uzun zaman yaşayabilir. Doğal durumda bakteri, vahşi kemirgenlere bulaşır. Veba hala dünyanın birçok bölgesinde görülebilmektedir. Ancak bugün %95 vaka Madagaskar ve Sahra-altı Afrika'da meydana gelir. Dünya Sağlık Örgütü, her yıl dünya çapında 1.000-2.000 vaka bildirildiğini açıklamıştır. Ancak rapor edilmeyen daha fazla vaka olduğu tahmin edilmektedir. Enfekte hayvanlardan beslenen pire, bakterileri diğer hayvanlara iletir. Sıçanlar, yer sincapları, fareler, çayır köpekleri ve tavşanlar veba bakterilerini taşıyabilen hayvanların örnekleridir. Bakterilerin bu hayvanların doğal popülasyonlarında düşük bir seviyede kaldığına inanılmaktadır. Çok sayıda enfekte yabancı kemirgen öldüğünde, bu hayvanlarda bulunan pireler insanları ve evcil hayvanları ısırabilir².

Hastalık ortaçağda kara ölüm olarak bilinmektedir. Hastalığın bulaşmasıyla birlikte ateş ve titremeler başlar ve vücutta özellikle el ve ayaklarda kararmalar oluşur. Vücutta büyük yaralar açan hastalık kısa zamanda çok geniş bir alanda birçok insana bulaşabilir. Arapça *taun* kelimesi *hıyarcıklı veba* türü için, veba kelimesi ise, içeriği tam olarak bilinmeyen bütün salgın hastalıklar için kullanılmıştır³.

Kolera, yüzyıllardır var olmasına rağmen ilk olarak Hindistan'da bir salgın esnasında ortaya çıkan kolera bakterisi, Alman bakteriyolog Robert Koch tarafından Mısır'daki bir salgın sırasında 1883 yılında keşfedilmiştir⁴. O zamandan beri pek çok yerel salgınların yanı sıra dünyada 7 kez küresel salgın olmuştur. Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) göre, kolera her yıl dünya genelinde 1,3 ila 4 milyon insanı enfekte ederek 21,000 ila 143,000 insanı öldürmektedir⁵.

Çok bulaşıcı, salgın yapan, öldürücü bir hastalık olan kolera akut epidemik bir enfeksiyon hastalığıdır. *Vibrio kolera* (*V. kolera*) bakterisinden kaynaklanır. Sulu ishal, aşırı sıvı ve elektrolit kaybına neden olan şiddetli dehidratasyon ile karakterizedir. Bakterinin salgıladığı toksin nedeniyle bağırsaklar hızla su kaybeder, saatler içinde aşırı miktarda su kaybı ortaya çıkar, hasta ishal başlamadan önce su kaybına bağlı olarak fenalaşır, halsizlik yorgunluk, bitkinlik arkasından şiddetli ishal başlar. Çok kısa sürede ince bağırsaklardan litrelerce su dışarı atılır. Su kaybı o kadar hızlıdır ki günde 20 – 30 litreden fazla su kaybedilebilir.

Kolera bakterileri, insan vücuduna çoğu zaman insan atıklarıyla kirlenmiş yiyecekler ve suyla girer. Ayrıca kirlenmiş su kaynak ile temizlenmiş sebzeler de başka bir enfeksiyon kaynağıdır. Çiğ ya da tamamen pişirilmemiş deniz mahsullerini tüketmek bir başka nedendir. Hastalık mikrop ile kirlenmiş su ve gıdaların yenmesi ile bulaşır. Kalabalık ve temizlik kurallarına yeterince riayet edilmeyen ortamlar, temiz su ve kanalizasyonun bozuk olduğu yerlerde hastalık salgınlar yapabilir.

Avrupa'da 19. yüzyılda sonra yayılan hastalık *Cholera Morbus* olarak, Araplarda *maraz-ı esved*, Osmanlılarda *karasarıklık*, *maraz-ı cedid* veya *cholera foudroyant* şeklinde ifade edilmiştir⁶.

Bu çalışmada İngiltere Arşivleri'nde House of Common Paper bölümünde bulunan sağlık ile ilgili raporlarda Osmanlı ülkesinde rapor edilmiş olan salgın hastalıklar ile ilgili bilgiler derlenmiştir. Raporların uzun zamandan beri düzenlendikleri raporların dilinden ve kapsamlı olduğundan

¹ Mark Achtman, Giovanna Morelli, Peixuan Zhu, Thierry Wirth, Ines Diehl, Barica Kusecek, Amy J. Vogler, David M. Wagner, Christopher J. Allender, W. Ryan Easterday, Viviane Chenal-Francisque, Patricia Worsham, Nicholas R. Thomson, Julian Parkhill, Luther E. Lindler, Elisabeth Carniel, and Paul Keim, *Microevolution and history of the plague bacillus, Yersinia pestis*, PNAS, C.101, S. 51, Cambridge, 2004, s. 17837-17842.

² Cüneyt Çam, Salgın Haberleri Eylül 2017 Madagaskar Veba Salgını, *Türk Dünyası Uygulama Ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi*, C.2, S. 2, Eskişehir, 2017,54-61; Orhan Kılıç, *Eski Çağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünya ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*, Elazığ, 2004, s. 17-32.

³ Nuran Yıldırım, "Salgınlar," *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 6, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1995, s. 423.

⁴ Dhiman Barua, History of Cholera, *Cholera. Current Topics in Infectious Disease*, D. Barua, W.B. Greenough (eds). Springer, 1992, Boston, MA, s. 1-36.

⁵ <https://www.history.com/topics/inventions/history-of-cholera>, Erişim Tarihi: 10.04.2019.

⁶ Bedii N. Şehsuvaroğlu, *Tarihi Kolera Salgınları ve Osmanlı Türkleri*, İstanbul, 1954, s. 282-283.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

anlaşılmaktadır. 1911 ve 1913 yıllarında Osmanlı Devleti ile ilgili raporların genellikle Bruce Law tarafından hazırlandığı görülmüştür. Aşağıda farklı tarihlerdeki raporlar üzerinden Osmanlı Devleti topraklarında salgın yapmış olan Veba ve Kolera hastalığı ile ilgili veriler ele alınmıştır.

Veba, 1910-1911 tarihli raporda Veba Osmanlı ülkesinde bulunan ilk salgın hastalık olarak yer almıştır. Veba, Cidde (Suudi Arabistan), Loheia ve Kızıl Deniz (Mısır) sahilinde, Hudeyde'de (Yemen) salgındır. Ayrıca Basra Körfezi çevresinde, Antalya'da ve Rodos'ta da çok sayıda vaka tespit edilmiştir⁷.

Cidde – Hicaz'a hacıların ulaşmaya başlamasıyla birlikte arka arkaya birkaç yıldır Ocak ve Aralık aylarında veba ortaya çıktı. 1910 Ocak başlarında ilk vaka bildirildi ve Mayıs'a kadar vaka sayıları hızla artış göstermiştir. Bunlardan %98'inin öldüğü bildirilmiştir. Vebaya yakalananlar arasında veba ve nekropsi uygulamalarında bakteriyolojik uygulamalarda bulunmuş bir uzman olan Dr. Zonchello'da vardır. Maalesef ölmüştür. Yukarıda verilen vaka ve ölüm sayıları kesin olmakla birlikte gerçek rakamların çok altında olduğu tahmin edilmektedir. Çünkü vaka sayılarıyla ilgili kesin bilgilere ulaşamamıştır. 100 olgunun 98'inin öldüğü gerçeği, pnömoni vebası söz konusu olmadıkça söz konusu vakaların gizlenebileceğini ve daha hafif vakaların hiç fark edilmediğini göstermektedir. Cidde'deki veba salgınının sonucu olarak, 1909-1910 yıllarında hacdan dönenlerin veba ile enfekte olduğu söylenebilir. Cidde'ye ulaşan bütün hacı gemileri tıbbi bir muayeneye tabi tutularak, Cidde limanda bulunan Clayton cihazı ile hacı adayları fümigasyona⁸ tabi tutulmuşlardır. Süveyş Kanalı'ndan Türkiye'ye dönen hacı gemileri, El Tor'da uygulanan önlemlerin yanı sıra, bir Türk karantina bölgesinde üç, Hicaz üzerinden demiryolu ile ayrılan Hacılar ise Zebük karantina bölgesinde beş günlük karantinaya alınmışlardır. Cidde'nin sıhhi durumu istenildiği gibi değildir. Yerel fareler arasında veba devam etmektedir. Son beş yıl boyunca Cidde'deki veba olayları şu şekilde olmuştur; 1905, 75 vaka (ve 75 ölüm); 1906, 366 vaka (351 ölüm); 1908, 71 (69 ölüm); 1909, 178 (160 ölüm); ve 1910'da, 100 (98 ölüm). Aralık 1910'da da 1911 yıllık raporunda detayları ele alınacak olan yeni bir salgın başlamıştır. Loheia, Hudeyde'nin 60 mil kuzeyindeki Yemen kıyısında küçük bir liman olan Loheia, 1910 Nisan'ında büyük olasılıkla Cidde limanı yoluyla Hicaz'dan dönen hacıların konakladıkları yer olmuştur. Loheia'da insan vakaları tanınmadan önce yerel sıçanlar arasında epizootik⁹ olduğu bilinirken insan veba teşhisi de bakteriyolojik olarak doğrulanmıştır. Tespit edilebildiği kadarıyla 56 vaka ve 51 ölüm olmuştur. Enfeksiyon, Badjet, Moniera, Ysa ve Hadjour gibi bazı komşu köylere de yayılmıştır.

Hudeyde, Loheia'nın güneyinde Kızıldeniz'de bir liman kenti Mekke'nin 100 mil kuzey-kuzey-batısındadır. Nisan ayında başlayan veba salgınında öğrenilebildiği kadarıyla 41 vaka ve 32 ölüm bildirilmiştir.

Mekke – Muhtemelen Cidde'de hastalıkla karşılaşmış olan tek bir ithal veba vakası Mart ayında bildirilmiştir. Şimdilik hastalığın yayılması yoktur.

Basra (ya da Bassorali), Veba, Şattularap'da ve Basra Körfezi'ndeki suyolunun ağzından 70 mil uzakta bulunan Basra'da görülmüştür. Nisan-Ağustos ayları arasında dağınık vakalar bildirilmiştir; 12 kişi enfekte olmuş bunlardan 7'si ölmüştür. Enfeksiyonun Bahreyn Adaları'ndan gelmiş olabileceği tahmin edilmiştir. Bazı evlerde bulunan ölü farelerde yapılan bakteriyolojik inceleme bu hayvanların vebadan öldüğünü göstermiştir. 23 Ağustos'ta Basra hastalıktan arınmış olarak ilan edilmiştir.

Beyrut, Suriye sahilinde, Şam'a 92 mil uzaklıkta bir liman olan Beyrut'ta Nisan ayında üç ölümcül veba vakası bildirilmiştir. Saldırılarından ikisi ölümcül oldu. Gezici bir sirk grubunun üyeleriydiler. Ağustos ayında, bir başka gemide, deniz aşırı bir gemideki bir denizcide ithal edilmiş bir kişi ihbar edildi.

⁷ Fortieth Annual Report of The Local Government Board, 1910-11, Supplement Containing the Report of the Medical Officer for 1910-1911, (Raportör; Dr. Bruce Low), London, 1911, s. 165.

⁸ Karantina altına alınmış olan hacı adaylarına bir tür gaz uygulaması ile vebadan korunmasını sağlamayı amaçlamışlardır. Fümigasyon günümüzde bitki, bitkisel ürün, bitkisel sanayi ve orman ürünlerinde buldukları veya yetiştikleri ortamlarda ve boş binalarda bulunan zararlı organizmaların herhangi bir biyolojik dönemine karşı gaz halinde etkili olan katı, sıvı veya gaz formundaki pestisitlerin kullanılmasıyla yapılan imha işlemine denir.

⁹ Hayvanlar arasında yaygın olan bulaşıcı hastalık.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

1906'dan beri sporadik¹⁰ veba vakaları Beyrut'ta 1906'da 2; 1907'de, 2; 1908'de, 9; 1909'da, 9; ve 1910'da 4 vaka şeklinde olmuştur.

Antalya - Küçük Asya'da Akdeniz kıyılarında bulunan bir liman olan Antalya'da Ekim ayı boyunca iki veba vakası bildirilmiştir. Antalya'da 1908'de 5 ve 1909'da 8'i veba vakası vardır. Rodos - Rodos'tan biraz uzakta, Apolokia adlı küçük bir köyde Mayıs ayı boyunca bazı veba vakalarının meydana geldiğine ve bazılarının ölümcül sona erdiğine dair bir rapor alınmış ancak bununla ilgili resmi bilgi henüz gelmemiştir.

Kolera¹¹; Türkiye'nin Asya ve Avrupa bölümünde Rusya'dan gelen gemilerle ya da Küçük Asya'nın sınırından gelen yolcularla birçok kez gelmiş olan kolera 1910'da salgın haline gelmiştir. Trabzon, Sürmene, Sinop, Kavak ve diğer limanlara Rus limanlarından gelen vapurlar veya yelkenli gemilerle birçok vaka gelmiştir. Temmuz ayında kara sınırları içinde Erzurum Vilayeti'ne bir grup gezgin tarafından getirilen kolera hızla yayılıp Anadolu'nun kuzeyine ve batısına doğru ilerleme göstermiştir. Bu kolera salgınından en çok etkilenen Trabzon Vilayeti olmuştur. Resmi olarak tespit edilebilen 340'ı ölümlerle sonuçlanan 661 vaka tespit edilmiştir. Birçok yerdeki inanış gibi burada da özellikle fakir kesimdeki insanlar doktorların içme suyunu zehirlediğine inanmaktadırlar. Bu da bölgedeki sağlık çalışanlarının işini zorlaştırmaktadır.

Kolera'da muzdarip olan diğer sahil kasabaları arasında Karadeniz'in güney kıyılarında yer alan Samsun, Sürmene, Sinop ve Zonguldak sayılabilir. Marmara Denizi'nin doğu ve güneyinde de kolera vakaları görülmüştür. İzmit Körfezi'nde bir karantina istasyonunun bulunduğu Tuzla'da 241 vaka ve 178 ölüm rapor edilmiştir.

Sonbahar manevraları sonrasında Tuzla'ya gönderilen birlikler arasında kolera vakaları ile karşılaşmıştır. Genel sıhhi durumunun iyi olduğu söylenen İzmir'de Kasım ayında oluşan salgının sorumlusu olarak da içme suyunun kirliliği tespit edilmiştir. İzmir'de hafif seyreden birçok vakanın da bildirilmediği saptanmıştır.

Bir Rus Hacı gemisi Suriye sahilinde ve Beyrut'ta hastalığın yayılmasına neden olmuş Aralık sonuna kadar bölgede etkili olan kolera salgınından 323 kişi etkilenmiş olup bunlardan 233'ü ölmüştür.

İstanbul'da Eylül ayında sporadik olarak görülmeye başlayan kolera zamanla salgın haline ulaşmıştır. Eylül 1910'dan 23 Ocak 1911'e kadar rapor edilen 1404 vakanın 844'ü ölümlerle sonuçlanmıştır. Hastalığın hızlı yayılmasındaki neden İstanbul'un yaşam koşullarıdır. İstanbul'da sokaklar dar ve kirlidir. Özellikle alt tabaka insanlar çöplerini kapı ya da pencereden sokağa fırlatmaktadırlar. Ayrıca şehrin drenaj sistemi de oldukça eskidir. 1910 yılının son döneminde havanın beklenilenden ılıman olması hastalığın rahatlıkla yayılmasında etkili olmuştur. Hastalık başkent İstanbul'dan Edirne, Tekirdağ, Selanik ve Avrupa'nın çeşitli yerlerine yayılmıştır. Hastalık Edirne'de manevradan dönen askerlerle Kasım ayında ortaya çıkmıştır. Yine Kasım ayı içinde İstanbul'dan Selanik'e demiryolu ile gelen hasta kişiler hastalığın yayılmasına neden olmuştur. Bir keresinde hasta birinin yolculukta ölmesi üzerine cesedi Selanik'te vagonun dışına çıkarılmıştır. Sivil hastaların dışından Selanik bölgesinden Edirne'ye gelen bir grup asker tarafından hastalık taşınmıştır. Resmi raporlarda sadece 52 vaka tespit edilmişse de halk arasında hastalık daha yaygındır. Marmara kıyısında bulunan Tekirdağ'da Kasım-Aralık aylarında 137 vaka tespit edilmiş bunlardan 100'ü ölmüştür.

Aralık ayının sonunda kolera, kutsal şehirdeki dini törenlerin sonuna doğru Mekke'de patlak vermiştir; 26 Aralık 1910'dan 23 Ocak 1911'e kadar, Mekke'de 153 vaka ve 142 ölüm bildirilmiştir. Hicaz'dan dönen hacılar tarafından taşınan kolera, 1911'in başlarında Medine, Cidde, Yenbu ve Hudeyde'de ortaya çıkmıştır. Süveyş Körfezi'ndeki El Tor'daki karantina istasyonunda, hacı gemilerden eve giden yolcular arasında 13 kolera vakası tespit edilmiştir.

¹⁰ Zaman zaman tek tük vakaların olduğunu ifade etmek için kullanılır.

¹¹ *Fortieth Annual Report of The Local Government Board, 1910-11, Supplement Containing the Report of the Medical Officer for 1910-1911*, (Raportör; Dr. Bruce Low), London, 1911, s. 200-201.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Mezopotamya'da Ekim ayından Aralık ayı sonuna kadar salgın hale gelen koleradan özellikle de Bağdat'ta 833 vakadan 713'ü ölmüştür. 60.000 nüfuslu Basra ve çevresinde Ekim ayından Aralık ayına kadar kolera salgın haline gelmiş ve bu süre zarfında 269 vaka ve 207 ölüm gözlemlenmiştir.

Her ne kadar yayınlanan resmi kayıtlar yetersiz olsa ve Türkiye'de kolera görülme sıklığını temsil ediyor gibi görünmese de 1910'da 4.630 vakadan 3.059'u ölümle sonuçlanmıştır. Bu da hastalığa yakalananların % 66'sının öldüğü şeklinde söylenebilir. Türkiye'de salgında hastalığa yakalanan 3.140 vaka ve 2.195 ölüm Asya'da; 1.490 vaka ve 864 ölüm de Avrupa'da meydana gelmiştir.

Bir önceki yıl başlayan kolera salgını 1911¹² yılı boyunca Anadolu'da birçok vilayete bulaşmış ve oldukça geniş bir alanda etkili olmuştur. Özellikle Aydın ve Bursa vilayetleri bu salgından çok etkilenmiştir. Aydın'da 1250'ye yakın vakanın 726'sı, Bursa'da da 1264 vakanın 1239'u ölmüştür. Anadolu'da hastalığın yayıldığı diğer vilayetler, Adana, Ankara, Kastamonu, Konya, Sivas ve Trabzon'dur. Ayrıca Ermenistan¹³ vilayeti olan Erzurum ve Elazığ'da da hastalık salgın halindedir. Kürdistan¹⁴ vilayeti olan Diyarbakır'da da hastalık salgın haldedir. Suriye'de Halep ve Beyrut bölgesinde hastalık yaygındır. Haziran ve Temmuz aylarında Ege Denizi'nde bulunan Rodos ve Kos adalarında da vakalar tespit edilmiştir. Raporlamadaki düzensizlik ve yetersizliğe rağmen verilebilecek ortalama rakamlara göre Anadolu'da 1911 yılı boyunca 6000 vaka tespiti yapılmış bunların 5000'i ölmüştür.

1911 yılında liman kentleri olan Ege'de İzmir, Marmara'da Bursa, İzmit, Akdeniz'de Adana, Antakya, Mersin, Antalya, Beyrut, Karadeniz'de İnebolu, Sinop, Trabzon, Samsun, Zonguldak, Bafra ve Alaçam gibi şehirlerde de kolera salgın haline gelmiştir.

1911'de Derne Savaşı dönüşünde Arnavutluk üzerinden İzmir'e Ağustos'ta ulaşan 1400 asker getiren gemide kaptanın raporuna göre 150 kolera hastası ve 10 ceset vardır. Ölenler gömülme için karaya çıkarılmış ancak bölgedeki karantina istasyonunda hastalar için yeterli yer bulunamamıştır. Ağustos ayı içinde Selanik'ten Çanakkale'ye iki gemide 1624 asker ve 712 sivil gelmiştir. İki geminin yolcularından da koleraya yakalanmış hastalar vardır. Ağustos ayı sonunda Çanakkale'ye ulaşan başka bir geminin yolcuları arasında da kolera vakaları ile birlikte 5 ceset de bulunmaktadır. Bu gemi 112 kolera vakasıyla karantina için Sinop limanına yönlendirilmiştir. Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı üzere kolera Türkiye'ye 1911 yılı boyunca Arnavutluk ve Makedonya'dan gemilerle taşınmıştır. 1912 yılında da kolera vakaları devam etmiştir. Gerçek şu ki resmi makamların belirttiği sayılardan çok daha fazla hasta vardır. 1912'de resmi açıklamalara göre 3123 vaka tespit edilmiş bunlardan 2235'i ölmüştür. Resmi raporlar gerçek rakamların neredeyse yarısı kadardır. 1912 boyunca Suriye'de Halep ve Beyrut bölgesinde 1130 vaka'nın 798'i ölmüştür. Şam ve çevresindeki kasaba ve köylerde kolera çok yaygın olmasına rağmen hastalığın yayılmasını önlemek için hiçbir şey yapılmamıştır. Anadolu'da 1912 boyunca hastalık yine atak yaparak yayılmıştır. Adana ve Konya'da 1019 vaka'nın 721'i ölmüştür. İzmir'de 1912'de tek tük vakalar tespit edilmiştir. Akdeniz kıyısındaki liman kentleri 1912 yılı boyunca kolera vakalarıyla uğraşmak zorunda kalmıştır. Marmara'nın Anadolu kıyısındaki ve Karadeniz kıyısındaki liman kentleri ise İzmir kadar şanslı olmamış burada da hastalık salgın halinde devam etmiştir. Elazığ ve Bitlis'te de hastalık salgın halinde devam etmiştir. Diyarbakır'da 159 vakanın 144'ü ölmüştür.

1912'de Balkan Savaşı için Anadolu'dan Rumeli bölgesine getirilen askerler vasıtasıyla hastalık bu kez Rumeli bölgesine de sıçramıştır.

¹² Forty- Fourth Annual Report of The Local Government Board, 1914-15, Supplement Containing the Report of the Medical Officer for 1914-1915, (Raportör; Dr. Bruce Low), London, 1916, s. 129-135.

¹³ 1914 yılında yazılmış olan bu raporda muhtemelen bilinçli olarak Erzurum ve Elazığ vilayetleri Ermeni Yurdu olarak gösterilmiştir.

¹⁴ 1914 yılında yazılan raporda Ermenistan denmesiyle hemen hemen aynı amaçlarla bu bölgeye de Kürdistan ismi verilmiştir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Rumeli bölgesinde 1910'da başlayan hastalık 1911 yılında da devam etmiştir. 1911 yılında İstanbul'da 2695 vakanın 1546'sı; Edirne'de 260 vakanın 245'i; Selanik'te 1150 vakanın 703'ü, Manastır'da 411 vakanın 401'i, Kosova'da 573 vakanın 467'si, Üsküdar'da 134 vakanın 117'si ve Yanya'da 102 vakanın 52'si ölmüştür. Osmanlı'nın Avrupa'da kalan Trakya, Makedonya ve Arnavutluk toprakları üzerinde 1911 yılında toplamda 5325 vaka tespit edilmiş bunların 3531'i ölmüştür.

Hastalık Haziran ayında Kuzey Arnavutluk'ta Mallisori ayaklanmasını bastırmak için gelen Asyalı askerler vasıtasıyla bölgeye taşınmıştır. Ardından sonbahar aylarında Makedonya bölgesinde de salgın başlamıştır. Resmi rakamların verdiği bilgilerden çok daha fazla hasta olduğu düşünülmektedir. Kosova vilayeti İpek sancağında Kolera'dan Eylül ayı sonuna kadar 300 kişi ölmüştür. Aynı vilayette Novibazar'da 1700 kişinin öldüğüne dair söylentiler olmakla birlikte yine aynı vilayette Üsküp'te 200 kişinin öldüğü rapor edilmiştir. Bu haliyle daha önce verilen resmi rakamlardan daha fazla hastanın olduğu söylenebilir.

Nüfusu 1200000 olan İstanbul'da 1910 yılı salgınında 1343 vakanın dışında bir-kaç vakadan bahsedilmiştir. 1911 Ocak- Mayıs ayları arasında kolera ile ilgili herhangi bir duyum alınmamış olmasına rağmen Mayıs -Ocak döneminde 2636 vaka tespit edilmiştir. Bu vakaların büyük çoğunluğu ise Temmuz -Eylül arasında gerçekleşmiştir.

Enfeksiyonun Asya'dan tekrar ithal edildiğini söylemek mümkündür. Çünkü hastalığa ilk yakalananlar Samsun limanına da uğrayan buharlı gemilerle seyahat eden yolcular arasından çıkmıştır. İstanbul merkez garnizonu ile İstanbul ve Boğaz çevresindeki birçok köyde hastalık ile karşılaşmıştır. Nüfusu 150000 olan Selanik Türkiye'nin Avrupa yakasında Makedonya'da bulunan Ege Denizi kıyısında bir liman kentidir. 1911 yılında Ağustos -Kasım ayları arasında tespit edilen 829 vakadan 497'si ölmüştür. Özellikle askeri birlikler arasında yayılan hastalığın 1/4'ü sivil vatandaşları da etkilemiştir.

Nüfusu 53000 olan Manastır Bitola ya da Toli olarak da isimlendirilmektedir. Makedonya'da bir kasaba olan Manastır'da Ağustos- Aralık 1911'de oldukça yaygındır. Resmi rakamlara göre 273 vaka tespit edilmiş bunlardan 262'si ölmüştür. Ancak gerçek vaka ve ölüm sayısı maalesef daha fazladır. Eylül ayında salgının şiddetinin arttığı dönemde yerel sağlık görevlileri salgınla mücadele ederken aynı zamanda bölgede çıkan ayaklanmalarla da uğraşmak zorunda kalmışlardır. Bölgedeki sağlık komiseri çete tarafından tehdit edilmiş olup, istifa edip kaçmak zorunda kalmıştır. Yine bölge valisi çetenin etkisi ile içilebilir su kaynaklarında koleradan ölmüş cesetlerin yıkanmasına izin vermek zorunda kalmıştır. Bu da hastalığın daha büyük bir şekilde yayılmasına neden olmuştur.

1912 yılının Ocak-Mart ayları arası Arnavutluk'ta Scutari (İşkodra) ve Janina (Yanya) vilayetlerinde kolera tekrar nüksetmeye başlamıştır. Sadece sporadik¹⁵ biçimde gelişen 70 vakanın 33'ü ölümle sonuçlanmıştır. Tespit edilen vakaların büyük bölümü Yanya'daki askerler arasında tespit edilmişken Loros kentinde hastalık sivil vatandaşlar arasında görülmüştür. Mart 1912'den sonra hastalık Arnavutluk'ta uzaklaşmıştır.

1912 yılında İstanbul ve çevresinde kolera, Ocak 1912'de İstanbul'da dört kolera vakası görülmüş biri ölmüştür. Ancak Şubat- Ekim ayları arasında şehir ve çevresinde hastalıkla ilgili herhangi bir dutum alınmamıştır. Kasım ayının başlarında, Trakya'daki askeri operasyonlar nedeniyle, Anadolu'dan ve Küçük Asya'dan diğer birçok Türk askeri İstanbul'a getirilmiştir. Bu da ciddi bir kolera salgınının başlangıcı olmuştur.

Lüleburgaz'daki Türk birliklerinin yenilgisinden sonra kolera vakalarının sayısı oldukça artmıştır. Tükenmişlik ve yokluk içinde olan çekilme kuvveti, hastalığın yayılması için geniş imkanlar sağlamıştır. Kamplardaki zemin enfekte madde ile kaplanmış ve askerlerin içmesi gereken suyun kirlenmesini önlemek mümkün olmamıştır. Halka açık bir şekilde Kasım ayında günlük 2.000 kolera vakası meydana

¹⁵ Ara sıra, tek tük vaka.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

geldiği belirtilmiştir. Askerler, ilerleyen Bulgarlara karşı Çatalca hattı üzerinde savunmaya devam etmişlerdir. Burada yine kolera enfeksiyonu serbestçe yayılabileceği uygun koşullar bulmuştur. Askerler İstanbul'a geri dönerken cesetleri yollarda gömülmeden bırakılmak zorunda kalmıştır. Hasta olanlar için ne yiyecek, ne de içecek sağlanmıştır. Hastaneler hızlı bir şekilde aşırı kalabalıklaşmıştır. Bu da örgütlenme olmadığı için çok geçmeden feci sonuçlar doğurmuştur. Yolda San Stefano'da (Yeşilköy) 16.000 vakanın gönderildiği bir kamp daha kurulmuştur.

Ayrıca İstanbul'da Ayasofya Camii'ne çok sayıda kolera vakası alınmış ve bina, askeri bir kordonla kuşatılmıştır. Binada 700'den 1500 kişiye kadar kalan hasta olmuştur. Camiinin boşaltılmasından sonra bina ve çevresi dezenfekte edilmiş ve içme suyu kaynakları da temizlenmeye çalışılmıştır. Ayasofya Camii'nin tabanında bulunan halı ve paspaslar yakılarak yok edilmek zorunda kalındı. 1200-1500 civarında ölmüş olan kolera vakaları da bu dezenfeksiyon sırasında gömülmüşlerdir¹⁶. Kolera Çatalca hattı dışında Makedonya ve Trakya bölgesinde evsiz olan mülteciler arasında da yaygındır. Bölgedeki su kaynaklarının kirlenmesi, ölenlerin düzgün şekilde defnedilmemesi Çatalca -İstanbul arasındaki demiryolları üzerinde insanların ölümleri gömülmemiş bir şekilde bırakmaları hastalığı daha da yaygın hale getirmiştir. Aslında 1912 Ekim-Kasım aylarında tam olarak kaç kişinin hastalığa yakalandığını ve kaçının ölmüş olduğunu söylemek mümkün değildir. Bir Londra gazetesinin baş muhabiri 18000 kişinin koleradan etkilendiğini yazmaktadır. Ancak kesin sayı vermek mümkün değildir. 1913 yılının Ocak ayının sonuna doğru havanın da soğumasıyla birlikte salgın sona ermiştir.

Sonuç olarak 1910-1913 yıllarında Osmanlı topraklarında veba ve kolera salgınları görülmüş ve çok sayıda insanın ölümüne neden olmuştur. Hastalığın bulaşmasında ve salgın haline gelmesinde hijyenik şartlara uyulmaması birinci neden olarak öne sürülebilir. Ayrıca hac ve savaş nedeniyle insanların bir bölgeden başka bir bölgeye nakli hastalıkların taşınmasına da neden olmaktadır. 1911 yılının kış aylarının ılık geçmesi, 1912 yılında Balkan Savaşı kolera hastalığının bir bölgeden diğerine taşınmasını ve mikrobun uzun süre canlı kalmasını sağlamıştır denebilir. Osmanlı ülkesinde veba ve koleranın tedavisi için karantina yöntemine başvurulmuşsa da özellikle liman kentlerinde bulunan karantina istasyonları çok defa yetersiz kalmıştır.

KAYNAKLAR

- ACHTMAN, Mark, MORELLI Giovanna, ZHU Peixuan, WIRTH Thierry, DIEHL Ines, KUSECEK Barica, VOGLER Amy J., WAGNER David M., ALLENDER Christopher J., W., EASTERDAY Ryan, CHENAL-FRANÇISQUE Viviane, WORSHAM Patricia, THOMSON Nicholas R., PARKHILL Julian, LINDLER Luther E., CARNIEL Elisabeth, and KEİM Paul, *Microevolution and history of the plague bacillus, Yersinia pestis*, PNAS, C.101, S. 51, Cambridge, 2004, s. 17837-17842.
- BARUA, Dhiman, History of Cholera, *Cholera Current Topics in Infectious Disease*, D. Barua, W.B. Greenough (eds). Springer, 1992, Boston, MA, s. 1-36.
- ÇAM, Cüneyt, Salgın Haberleri Eylül 2017 Madagaskar Veba Salgını, *Türk Dünyası Uygulama Ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi*, C.2, S. 2, Eskişehir, 2017, s. 54-61.
- *Fortieth Annual Report of The Local Government Board, 1910-11, Supplement Containing the Report of the Medical Officer for 1910-1911*, (Raportör; Dr. Bruce Low), London, 1911.
- *Forty- Fourth Annual Report of The Local Government Board, 1914-15, Supplement Containing the Report of the Medical Officer for 1914-1915*, (Raportör; Dr. Bruce Low), London, 1916, s. 129-135.
- <https://www.history.com/topics/inventions/history-of-cholera>, Erişim Tarihi: 10.04.2019.
- KILIÇ, Orhan, *Eski Çağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünya ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*, Elazığ, 2004, s. 17-32.
- ŞEHİSUAROĞLU, Bedii N., *Tarihi Kolera Salgınları ve Osmanlı Türkleri*, İstanbul, 1954.
- YILDIRIM, Nuran, "Salgınlar," *Düinden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 6, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1995.

¹⁶ Bu bilgi İstanbul'daki İngiliz sağlık delegesi Dr. Clemow tarafından verilmiştir. s. 133.

I. MECLİS DÖNEMİNDE RUSYA'YA GÖNDERİLEN İLMİ TETKİK HEYETİ VE FAALİYETLERİ

Ümmügülsüm CANDEĞER

Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

ÖZET

11 Ekim 1920'de Büyük Millet Meclisi'nde yapılan gizli oturumda, Mustafa Kemal Paşa tarafından Rusya'ya gidecek olan heyetin içinde özel olarak görevlendirilen dört kişilik bir İlmi Tetkik Heyeti'nin de gitmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Konuyla ilgili verdiği takdirde Mustafa Kemal heyetin görevini açıklarken Rusya'ya gönderilen sefaret heyetinden bahisle bu heyetin asıl görevinin sefaret olduğunu bildirmiştir. Öte yandan aynı takririnde Rusya'da ve Rusya ile temasta namütenahi İslâm kütlelerin varlığından bahsetmiştir. Buradaki İslâm kütleleri için yeni kurulmakta olan Türk devletinin bağrından gelen milletvekillerinin oluşturduğu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin de ifa edebileceği birtakım hususî, mahrem ve fevkalâde görevleri olduğunu bildirmiştir. Bu mahrem ve fevkalade görevin mahiyeti ve nasıl ifa edileceğinin ise alenen ilan edilmeyeceğini ve hatta bu konuda açık açık memur görevlendirilemeyeceğini de sözlerine eklemiştir.

Gizli oturumdaki konuşması sırasında Mustafa Kemal Paşa, Rusya'ya gönderilecek olan heyetin içine sırf Rusya ve bağlantılarında yaşayan İslâm kütleleriyle ilgili özel görevi yerine getirmesi için heyeti ilmiye namıyla başka bir heyetin ilave edildiğini açıklamıştır. Bu ilmi heyetin görevinin ismiyle müsemma orada yalnız ilmi tetkikatta bulunmayacağını, bölgede yaşayan İslam kütleleriyle ilgili çalışmalar yapacağını söylemiştir. Bu İlmi Tetkik Heyeti'ne Burdur Milletvekili Soysallıoğlu İsmail Suphi, Kocaeli Milletvekili Mehmet Fuat (Carım), Menteşe Milletvekili Tevfik Rüştü (Aras) ve Kütahya Milletvekili Besim (Atalay) beyefendiler seçilmişlerdir. Heyette bulunan Besim Bey'in yolda rahatsızlanarak dönmesinden dolayı dört kişi olarak yola çıkan heyet yoluna üç kişi ile devam etmiştir. Heyet, Rusya'da resmi ve gayri resmi görevler ifa etmişlerdir. Bu çalışmanın konusu İlmi Tetkik Heyeti'ne seçilen bu milletvekillerinin Rusya'da yaptığı çalışmalar, görevleri ile ilgili meclis görüşmeleri ve meclis faaliyetleridir.

Rusya ile yapılan Moskova Antlaşması öncesinde görevlendirilen heyetin çalışmaları antlaşmanın şekillenmesinde etkili olmuştur. Millî Türkistan Birliği'nin oluşmasına katkıları olmuş olan bu heyetin çalışmaları ile ilgili yazılı kaynaklarda herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle milletvekillerinin kendilerinin yazdığı eserleri de incelenerek Rusya günleri, buradaki çalışmaları ve Türk-Rus ilişkilerine katkıları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İlmi Tetkik Heyeti, Millî Türkistan Birliği, I. Meclis, Soysallıoğlu İsmail Suphi, Fuat Carım, Tevfik Rüştü Aras

Giriş

3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Antlaşması'nı imzalayan Rusya I. Dünya Savaşı'ndan çekilmiştir. Barış antlaşmasının imzalanmasında 1917 Ekim'inde (7-8 Kasım 1917) Rusya'da meydana gelen Bolşevik İhtilali etkili olmuştur. Antlaşmanın Türkiye açısından önemi bölgede etkili olan Rusların Doğu Anadolu'da 1914 öncesi sınırlara çekileceğini ve Elviye-i Selase diye bilinen Kars, Ardahan, Batum'u boşaltacaklarını açıklamış olmalarıdır. Antlaşmaya göre bu bölgenin geleceği halkın istekleri doğrultusunda belirlenecektir. Ancak, Rus askerinin bölgeden çekilmesini takiben, yerlerini Ermeni ve Gürcü kuvvetleri almaya başlayınca, Osmanlı Devleti, 15-28 Ağustos 1918 tarihli Padişah buyruğu ile Ardahan, Kars ve Batum'u ilhak ettiğini açıklamıştır¹.

¹ Yaşar Akbıyık, "Millî Mücadele'de Doğu Cephesi", *Türkler*, C. 16, Ankara, 2002, s. 151.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Savaştan çekilen Sovyetler Birliği iç savaş ve dış müdahalelerden dolayı zor durumda kalmıştır². 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması ile Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'ndan hükmen yenik olarak ayrılmış ve imzaladığı ağır şartlar ile ülkenin işgaline imkân verecek maddelerin altına da imza atmıştır³.

1919 yılına gelindiğinde iki ülkede de benzer bir durumun olduğunu söylemek mümkündür. İki ülke de I. Dünya Savaşı'na imparatorluk olarak girmiş ve 4 yıl süren savaşın sonunda iç isyanlar ve dış müdahaleler ile farklı bir devlet şekli ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu arada ortak düşman olarak da Batılı devletleri gördükleri söylenebilir. Bu süreçte Sovyetler Anadolu'da başlayan Millî direniş hareketini yakından takip etmişlerdir. Batılı devletlere karşı oluşturmak istenilen tampon bölge için bu önemlidir. Böylece Sovyet düşüncesini buldukları bölgede yayabilecekleri gibi bu yeni oluşumun da kendilerine katılmasıyla İslam dünyası üzerinde de etkili olabilecekleri hesabını yapmışlardır.

Mustafa Kemal Paşa daha İstanbul'da bulunduğu esnada (13 Kasım 1918-16 Mayıs 1919) İlyaçev adında bir Sovyet Albayı ile görüşmüştür. Ayrıca 1919'da Mustafa Kemal'in Havza'da bulunduğu dönemde Sovyet resmi görevlisi olarak gelen Albay Mihailoviç Budyonny⁴ ile görüşmüştür. Budyonny , yapılan görüşmede Anadolu'da kurulacak devletin biçimi ve Kızıldoru birliklerine ihtiyaç duyulup duyulmadığını sormuştur. Yapılacak silah ve cephane yardımını Türkiye'de Sovyetlere benzer bir hükümetin kurulması koşuluna bağlamaya çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa bu görüşmede silahlara ihtiyaç olduğunu, kurulacak hükümet biçimini açıklayabilmek için öncelikle milli mücadelenin kazanılması gerektiğini diğer konuların daha sonra ele alınabileceğini belirtmiştir⁵. Mustafa Kemal Paşa ile Havza'da görüşen Sovyetler, Balıkesir'de bulunan 61. Tümen Komutanı Albay Kazım (Özalp) ile görüşmüşlerdir⁶. 1919 yılının Ekim ayında Esad (Çınar) Bey ve Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri Başkanı Hacim Muhittin'le (Çarıklı) de görüşmeler yapmışlardır. Gelen heyetlerin genel olarak üzerinde durduğu şey, kapitalist dünyaya karşı Ruslar ile aynı fikirde olduklarını söylemeleri yani komünizmi kabul etmeleri karşılığında silah, cephane, para ve asker yardımı yapacaklarını ifade etmiş olmalarıdır⁷. Sovyetlerin Anadolu'daki mücadeleyi yakından takip etmelerinin bir göstergesi olan bu görüşmelerden mücadelede kimin daha etkili olacağı konusunda henüz şüpheleri olduğu sonucu da çıkarılabilir.

Büyük Millet Meclisi (BMM) açılana kadarki süreçte iki ülke yakınlaşması devam etmiştir. Sovyet temsilcileri Erzurum Kongresi esnasında İstanbul'a gelerek Karakol Cemiyeti ile iletişime geçmişlerdir. Mustafa Kemal bu durumdan haberdar edilmiştir. Kazım (Karabekir) Paşa ile görüşen Mustafa Kemal Paşa Sovyetlerle temas kurmayı kabul etmiştir. Ömer Lütfi Bey Bakü'ye, Fuat Sabit Bey Moskova'ya gönderilmiştir⁸. Sivas Kongresi esnasında da Halil (Kut) Paşa resmi görevli sıfatıyla Moskova ile ilişkiler kurmak üzere görevlendirilmiştir. Sivas Kongresi'ne Sovyet gözlemci olarak Mahmudov bulunmuştur⁹.

² Yusuf Sarıay, "Atatürk Döneminde Türk-Sovyet İlişkileri (1919-1938)", *Türk Yurdu*, Yıl: 76, S. 6, Temmuz 1987, s. 33-42.

³ İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)*, C. 1, TTK Yay., 3. Baskı, Ankara, 2000, s. 27-39.

⁴ Albay'ın adı Erdal Aydoğan, "Kliment Yefromoviç Vorosilov un Türkiye yi Ziyareti ve Türkiye Sovyet Rusya İlişkilerine Katkısı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.39, Ankara, 2007, s. 337-357'de **Budenny** olarak, İmren Arbaç, "Taksim Cumhuriyet Anıtı'nda Rus – Türk Yakınlaşmasının Sembol Figürü", *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, C.1, S. 2, 2017, s. 138-161'de **Budyonny**, Ayhan Cankut, "Milli Mücadele Dönemi Türkiye-Rusya İlişkileri", *European Journal of Managerial Research Dergisi*, C.2, S.2, s. 76-99'da **Budiyeni**, Tahsin Ünal, "İlk Türk Bolşevik Münasebetleri", *Hayat Tarih Mecmuası*, S. 8, Eylül 1967,s.7-11'de **Boudienny** olarak geçmektedir. Yazarlardan İmren Arbaç'ın Yeditepe Üniversitesi'nde Rusça Dil sorumlusu olarak görev yaptığı dikkate alınarak Albay'ın adı Budyonny olarak kullanılmıştır.

⁵ Ünal, *a.g.m.*,s. 7; Cankut, *a.g.m.*, s.80.

⁶ Sarıay, *a.g.m.*, s. 34.

⁷ Özlem Çolak, *Lenin Döneminde Türk-Rus İlişkileri (1917-1923)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2010, s. 37-38.

⁸ Sarıay, *a.g.m.*, s.34.

⁹ Coşkun Topal, "Türk-Rus İlişkileri ve Moskova Antlaşması", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C.4, S.6, 2018, s.316.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

BMM açılışından kısa bir süre sonra Millet Meclisi Başkanı sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa Sovyet Birliği lideri Lenin'e bir mektup yazarak, iki ülkeyi tehdit eden emperyalist güçlere karşı siyasi ve askerî dayanışma önermiştir. Emperyalizm aleyhine ortak mücadele için Sovyetlerden 5 milyon altın, asker, silah, cephane ve malzemenin gönderilmesini istemiştir. Sovyetler Birliği Dışişleri Komiseri George Vassilievitch Çiçerin 3 Haziran 1920'de cevabi bir mektup yazmıştır. Bu mektuplaşma Sovyetler Birliği ve BMM Hükümetinin diplomatik ilişkilerinin başlangıcı olarak kabul edilebilir¹⁰.

Çiçerin mektubunda Sovyet Rusya tarafından gönderilen bir elçilik heyetinin de yolda olduğunu bildirmiştir. 3-4 Mayıs 1920'de yapılan seçimle oluşan ilk BMM Hükümeti de 5 Mayıs'ta yaptığı ilk toplantıda; birinci gündem maddesi olarak Sovyet Rusya ile ilişkileri ele almıştır. Sonuç olarak Rusya'ya bir heyet gönderilmesini kararlaştırmıştır. Dışişleri Bakanı Bekir Sami (Kunduh) Bey başkanlığında, Yusuf Kemal (Tengirşek), Dr. İbrahim Tali (Öngören), Osman ve Seyfi beylerden oluşan heyet, 11 Mayıs 1920'de Ankara'dan ayrılmış, 19 Temmuz 1920'de Moskova'ya ulaşmış ve burada Sovyet Rusya ile bir dostluk anlaşması imzalamak için görüşmelerde bulunmuştur¹¹.

1920 yılı Mayıs ayında Sovyetler, Sivas Kongresi'nde Moskova ile ilişkiler tesis etmek için gönderilen temsilci Halil Paşa ile görüşmüşlerdir. Yapılacak olan maddi yardım karşılığında, Bitlis, Van ve Muş gibi şehirlerden bazı yerlerin Ermenistan'a verilmesini istemişlerdir. Halil Paşa, bununla ilgili bir karşılık göstermeden onlardan aldığı bir miktar silah ve cephaneyi, deniz yolu ile Trabzon'a göndermeyi başarmış ve kendisi de 100.000 lira kıymetinde altınla Moskova'dan ayrılıp, bunları Karaköse'de Tümen Komutanı olan Cavit Bey'e (General Cavit Erdelhun) teslim etmiştir¹². Böylece ilk Sovyet yardımı, Halil Paşa tarafından getirilmiştir¹³.

Yine Mayıs 1920'de Ankara'dan Moskova'ya gelen heyetin çalışmaları ile 24 Ağustos 1920'de Türk-Rus anlaşma taslağı hazırlanmıştır. Antlaşma taslağına göre Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye para ve silah konusunda yardım etmesi kararlaştırılmıştır. 27 Ağustos 1920'de Rusya Dışişleri Komiseri Çiçerin'in Türkiye'den Ermeniler lehine toprak talebi karşısında, görüşmeler kesilmiştir. Moskova görüşmeleri BMM'nin 1920 Ekim gizli oturumlarında tartışılmıştır¹⁴. Sovyet Rusya'nın Ermenistan için toprak istemesi BMM Hükümetinin Sovyet Rusya'ya karşı şüphe ve güvensizlik duymasına neden olmuştur.

11 Ekim 1920'de Büyük Millet Meclisi'nde yapılan gizli oturumda, Mustafa Kemal Paşa tarafından Rusya'ya gidecek olan heyetin içinde özel olarak görevlendirilen dört kişilik bir İlmi Tetkik Heyeti'nin de gitmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Konuyla ilgili verdiği takdirde Mustafa Kemal heyetin görevini açıklarken Rusya'ya gönderilen sefaret heyetinden bahisle bu heyetin asıl görevinin sefaret olduğunu bildirmiştir. Öte yandan aynı takririnde Rusya'da ve Rusya ile temasta namütenahi İslâm kütlelerin varlığından bahsetmiştir. Buradaki İslâm kütleleri için yeni kurulmakta olan Türk devletinin bağrından gelen milletvekillerinin oluşturduğu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin de ifa edebileceği birtakım hususî, mahrem ve fevkalâde görevleri olduğunu bildirmiştir. Bu mahrem ve fevkalade görevin mahiyeti ve nasıl ifa edileceğinin ise alenen ilan edilmeyeceğini ve hatta bu konuda açık açık memur görevlendirilemeyeceğini de sözlerine eklemiştir. Gizli oturumdaki konuşması sırasında Mustafa Kemal Paşa, Rusya'ya gönderilecek olan heyetin içine sırf Rusya ve bağlantılarında yaşayan İslâm kütleleriyle ilgili özel görevi yerine getirmesi için heyeti ilmiye namıyla başka bir heyetin ilave edildiğini açıklamıştır. Bu ilmi heyetin görevinin ismiyle müsemma orada yalnız ilmi tetkikatta bulunmayacağını, bölgede yaşayan İslam kütleleriyle ilgili çalışmalar yapacağını söylemiştir. Bu İlmi Tetkik Heyeti'ne Burdur Milletvekili Soysallıoğlu İsmail Suphi, Kocaeli Milletvekili Mehmet Fuat (Carım), Mentеше Milletvekili Tefvik Rüştü (Aras) ve Kütahya Milletvekili Besim (Atalay) beyefendiler seçilmişlerdir. Heyette bulunan Besim Bey'in yolda rahatsızlanarak dönmesinden dolayı dört kişi olarak yola çıkan heyet yoluna üç kişi ile devam etmiştir. Heyet, Rusya'da resmi ve gayri resmi görevler ifa etmişlerdir.

¹⁰ Topal, a.g.m., s. 317.

¹¹ Cankut, a.g.m, s. 83.

¹² Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. III, MEB Yay., İstanbul, 1991, s. 250-251; Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, Temel Yay. İstanbul, 2002, s. 138-139.

¹³ Çolak, a.g.t., s. 45.

¹⁴ Topal, a.g.m, s.313-330.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Aynı dönemde aslında Türkiye'den Sovyet Rusya'ya 4 ayrı heyet daha yola çıkmıştır. Heyetlerden ilki 8 kişilik büyükelçilik personeli, ikincisi Dr. Tevfik Rüştü Aras, Fuat Carım, Besim Atalay ve bir kâtipten oluşan Sovyetler Birliğini incelemeye giden mebuslar heyeti, üçüncüsü dört kişilik askeri ataşelik personeli ve dördüncüsü de Şimali Kafkasya Mümessili Albay Bekir Sami (Kunduh), Azerbaycan Mümessili Memduh Şevket (Esendal), Tiflis Mümessili Albay Kazım (Dirik) Bey ve heyetin diğer üyeleriyle birlikte 19 kişiden oluşan Mümessiller heyetidir¹⁵.

İlmi Tetkik Heyeti'nin yanı sıra 1920 yılı ikinci yarısında Rusya'nın teklifi üzerine görüşmelere tekrar başlanmıştır. Bu seferki heyet Yusuf Kemal Bey'in başkanlığında kurulmuş ve heyete Moskova Büyük Elçisi olarak atanan Ali Fuat Paşa ile Dr. Rıza Nur Bey de delege olarak katılmıştır. Heyet 19 Şubat 1921'de Moskova'ya ulaşmıştır.

Askeri bir karşılama ile kabul edilen heyet vardığı gün çalışmalarına başlamış Çiçerin'i ziyaret etmiştir. Heyet daha sonra 21 Şubat'ta görüşmelere başlamış ve Sovyetlerin yetkilileri olan Çiçerin, Karahan ve Stalin ile görüşmüşlerdir. 26 Şubat 1921'de Sovyetlerin önerisi ile iki heyet arasında Moskova Konferansı adı verilen bir toplantı başlamıştır¹⁶. Görüşmelerin başında Çiçerin'in tavrı biraz garip olmakla birlikte heyetin Stalin ile görüşmesinden sonra daha ılımlı bir hal almıştır. Sonuçta 16 Mart 1921'de "Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması" imzalanmıştır¹⁷.

İlmi Tetkik Heyeti'nin görevleri resmîyette ilmi araştırma ve tetkik olmakla birlikte gizli görevleri de olmuştur. Gizli görevleri, Rusya içinde bulunan Türk ve İslam toplulukları ile iletişim kurmak, Orta Asya'da Millî Mücadele'nin anlaşılmasını sağlamak, I. Dünya Savaşı sonunda Rusya içine dağılmış olan askerlerin yurda dönüşünü sağlamaktır. İsmail Suphi 1920 yılı sonunda Taşkent'te görüştüğü Türk subaylarına *Aziz Kardeşlerim Türkistan'da kalarak, buradaki soydaşlarımıza yardımcı olmak da, Türkiye'deki hizmetler kadar büyüktür. BMM'nde sizin faaliyetlerinizden söz açacağım. Buradaki çalışmalarınız dolayısıyla, Türkiye'de görev yapmış gibi sayılmanızı temin edeceğime söz veriyorum. Hatta Moskova'ya dönüşte, bizim büyükelçimiz Ali Fuat Paşa'ya durumunuzu anlatarak, size maaş verilmesini sağlayacağım*¹⁸ demiştir. İsmail Suphi sözünü yerine getirmiş buradaki Türk subayları bir süre sonra Moskova büyük elçiliğinden maaş almaya başlamışlardır. Ayrıca Buhara'da bulunduğu 1921 yılı Temmuz'unda "Millî Türkistan Birliği" fikrinin oluşumunda ve gelişiminde etkili olmuştur¹⁹. Buhara'da bulunduğu dönemde Zeki Velidi Togan ile birkaç kez görüşmüşlerdir. 30 Temmuz 1921'de Buhara'da Özbek ve Tacik zümrelerin temsilcilerini Türkistan Milli Birliği'nin kuruluşu ve başına Zeki Velidi Togan'ın geçmesi için ikna etmiştir. 2 Ağustos'ta da birlik oluşturulup çalışmalarına başlamıştır. Türkistan'da uzun süre kalan İsmail Suphi 24 Kasım 1921'de Tataristan Şûrâ Cumhuriyeti'ne yaptığı geziyi tamamlayarak yurda dönmüştür²⁰.

Zeki Velidi Togan İlmi Tetkik Heyeti üyelerinden İsmail Suphi Soysalhoğlu ile ilgili verdiği bilgilerde durumu şöyle ifade etmiştir; *1921 de Gazi Mustafa Kemal Paşa BMM azasından İsmail Suphi Soysalhoğlu'nu Türkistan'a göndermişti, o da millî mücadelenin bize tatbikan 72 maddelik ilmi-halini yazmış ve millî teşkilât merkezini kurmuştu. İşte o devirler artık geçti, dedirtmek istiyorlar; fakat bu devrin daha muazzam bir çapta yeniden açılmakta olduğundan haberleri yok*²¹.

¹⁵ Cebesoy, a.g.e., s.101-104. TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.V, (Birleşim: 81, Oturum: 3, 11.10.1920), Ankara, 1981, s. 153.T.B.M.M Zabıt Ceridesi, C.VI, s.11-18.

¹⁶ Çağatay Benhür, 1920'li Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri: Kronolojik Bir Çalışma, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 24, Konya, 2008, s. 286.

¹⁷ Soysal, a.g.e., s. 27-38.

¹⁸ Mehmet Saray, *Atatürk ve Türk Dünyası*, Ankara, 1995, s.5-6. Darhan Kydyraliyev, *Türkistan'da Cedidçilik Hareketi ve Bunun Türkiye ile Münasebeti*, İstanbul Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001, s. 246- 249.

¹⁹ Juliboy Eltarazadov, "Millî Mücadele Döneminde Türkiye- Türkistan İlişkileri", <http://www.juliboyeltazarov.com/Millî-mucadele-doneminde-turkiye-turkistan-iliskileri/>, Erişim tarihi: 31.03.2014, st: 01:30.

²⁰ BCA, 24/11/1921, Dosya: 2382, Fon: 30..10.0.0, Yer: 200.362..2.

²¹ Zeki Velidi Togan, *Türklüğün Mukadderatı Üzerine*, Haz. Tuncer Baykara, Yağmur Yay. 2. Baskı, İstanbul, 1977, s. 133-134.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

İlmi Tetkik Heyeti üyelerinden Kocaeli Milletvekili Mehmet Fuat (Carım) Bağımsız Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin kurulması için çaba sarf etmişlerdir²². Ancak İlmi Tetkik Heyeti gizli görevle gittiği için maalesef resmi kayıtlarda faaliyetleri hakkında detaylı bilgilere ulaşamamıştır.

Sonuç, Sovyet Rusya'ya gönderilen İlmi Tetkik Heyeti Moskova Antlaşması'nın yapılmasında faaliyet göstermiş aynı zamanda Sovyetler Birliği topraklarında yaşayan soydaşlarımızın bir araya gelmesine vesile olmuşlardır. Özellikle İsmail Suphi Buhara ve Taşkent'te bulunduğu dönemde Türkistan Milli Birliği'nin oluşturulmasında oldukça etkili olmuştur.

KAYNAKLAR

- AKBIYIK, Yaşar, “Millî Mücadele'de Doğu Cephesi”, *Türkler*, C. 16, Ankara, 2002, s. 151.
- ARBAÇ, İmren, “Taksim Cumhuriyet Anıtı'nda Rus – Türk Yakınlaşmasının Sembol Figürü”, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, C.1, s. 2, 2017, s. 138-161
- AYDOĞAN, Erdal, “Kliment Yefromoviç Voroşilov un Türkiye yi Ziyareti ve Türkiye Sovyet Rusya İlişkilerine Katkısı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.39, Ankara, 2007, s. 337-357
- BCA, 24/11/1921, Dosya: 2382, Fon: 30..10.0.0, Yer: 200.362..2.
- BENHÜR, Çağatay, 1920'li Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri: Kronolojik Bir Çalışma, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 24, Konya, 2008, s. 277-313.
- CANKUT, Ayhan, “Millî Mücadele Dönemi Türkiye-Rusya İlişkileri”, *European Journal of Managerial Research Dergisi*, C.2, S.2, s. 76-99.
- CEBESÖY, Ali Fuat, *Moskova Hatıraları*, Temel Yay. İstanbul, 2002.
- ÇOLAK, Özlem, *Lenin Döneminde Türk-Rus İlişkileri (1917-1923)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2010.
- ELTARAZADOV, Juliboy, “*Millî Mücadele Döneminde Türkiye- Türkistan İlişkileri*”, <http://www.juliboyeltazarov.com/Millî-mucadele-doneminde-turkiye-turkistan-iliskiler/>, Erişim tarihi: 31.03.2014, st: 01:30.
- KYDYRALİYEV, Darhan, *Türkistan'da Ceditçilik Hareketi ve Bunun Türkiye ile Münasebeti*, İstanbul Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001.
- SARAY, Mehmet, *Atatürk ve Türk Dünyası*, Ankara, 1995
- SARINAY, Yusuf, “Atatürk Döneminde Türk-Sovyet İlişkileri (1919-1938)”, *Türk Yurdu*, Yıl: 76, S. 6, Temmuz 1987, s. 33-42.
- SOYSAL, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)*, C. 1, TTK Yay., 3. Baskı, Ankara, 2000, s. 27-39.
- TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. III, MEB Yay., İstanbul, 1991
- TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.V, (Birleşim: 81, Oturum: 3, 11.10.1920), Ankara, 1981, s. 153.
- T.B.M.M Zabıt Ceridesi, C.VI, Ankara, 1943, s.11-18.
- TOGAN, Zeki Velidi, *Türklüğün Mukadderatı Üzerine*, Haz. Tuncer Baykara, Yağmur Yay. 2. Baskı, İstanbul, 1977, s. 133-134.
- TOPAL, Coşkun, “Türk-Rus İlişkileri ve Moskova Antlaşması”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C.4, S.6, 2018, ss.313-330.
- ÜNAL, Tahsin, “İlk Türk Bolşevik Münasebetleri”, *Hayat Tarih Mecmuası*, S. 8, Eylül 1967,s.7-11.
- <http://www.biyografi.net/kisiyazdir.asp?kisiid=2282>, Erişim Tarihi: 14.04.2019.

²² <http://www.biyografi.net/kisiyazdir.asp?kisiid=2282>, Erişim Tarihi: 14.04.2019.

ANTEP MEBUSU HÜSEYİN FAZIL EFENDİ’NİN FAALİYETLERİ (1914-1918)

Şenay ATAM

Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

ÖZET

Osmanlı Devleti kendisinden önceki Türk devlet geleneğine de uygun olarak mutlak monarşik yapıya sahip bir devlettir. Osman Bey’den itibaren yönetim saltanata dönüşmüş ve hükümlanlık Osmanlı hanedanına, ülke ise padişaha ait kabul edilmiştir. Yüzyıllar boyunca bu şekilde yönetilen devlet, batıda meydana gelen gelişmeler, çeşitli iç karışıklıklar sebebiyle bir yenileşme sürecine girmiş ve bu yenileşme yönetim alanına da yansımıştır.

Osmanlı Devleti’nin 19. Yüzyıl boyunca yaşadığı çalkantılar içerisinde en çok yıpratıcı etkiye sahip olan dış güçlerin müdahaleleri ve azınlıkların isyan ederek bağımsızlık elde etme çabaları idi. Osmanlı aydınları devletin dağılmasını önlemek için çareler üretmeye çalışmışlar ve bunlardan bir kısmı çareyi demokratikleşmede bulmuşlardır. Bunun için monarşik rejimi tamamen ortadan kaldırmak mümkün gözükmediğinden meşrutî yönetimi benimsemişler ve anayasal düzenlemelerin getirtilerek, padişahın kararlarını denetleyecek bir meclisin varlığı ile halkın da yönetime dâhil edilmesi, hatta bu mecliste gayrimüslimlerin de temsil edilebilme haklarının bulunması öngörülmüştür.

Böylece Türkiye’de parlamenter hayata geçiş çalışmaları Osmanlı aydınlarının girişimleri sonucu ilk kez 1876’da ilan edilen Kanun-ı Esasi ile başlamıştır. Monarşi yönetiminden meşrutî yönetime geçen Osmanlı Devleti’nde Meclis-i Mebusan, 19 Mart 1877’de törenle açılmıştır. Bu değişim kısa sürmüş, 14 Şubat 1878’de Osmanlı ile Rusya arasındaki 93 Harbi esnasında Sultan II.Abdülhamit geçici kaydıyla Meclis-i Mebusan’ı kapatmıştır. Padişah Meclis-i Mebusan’ı kapatsa da kaydı hayat şartıyla üye tayin edilen Meclis-i Ayan varlığını sürdürmüş, Kanun-ı Esasi metni her sene devlet yıllıklarında (salname) yayımlanarak kamuoyuna yürürlükte olduğu mesajı verilmiştir. 30 yıl kapalı kalan Osmanlı Parlamentosu, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin girişimleri ve meydana gelen olaylar neticesinde 1908’de İkinci Meşrutiyet’in ilanı ile tekrar açılmıştır. 17 Aralık 1908’de faaliyetlerine başlayan Meclis-i Mebusan, 1918’e kadar aralıklarla (1908-1912, 1912, 1914-1918) üç dönem çalışma yapabilmıştır. Mondros Mütarekesi’nin ardından 21 Aralık 1918’de padişahın kararıyla feshedilmiştir. Bu çalışmada Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nda 3. Dönem (1914-1918 yılları arasında) Antep sancağını temsil eden Hüseyin Fazıl Efendi’nin meclisteki faaliyetleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Antep, Meclis-i Mebusan, Meşrutiyet, Hüseyin Fazıl Efendi

Giriş

Bugün Güneydoğu Anadolu’nun en büyük vilayet merkezi olan Gaziantep 1516’da Osmanlı idaresine girmiştir. Antep livası ilk idari taksimata göre (1536) yalnız Antep nahiyesinden oluşurken, 1543’te yapılan yeni bir düzenlemeye göre Nehr-ül Cevaz ve Tel Başer nahiyeleri Antep livasına dâhil edilmiştir. 17. yüzyılda Antep livası Maraş eyaletine tabi olmuştur ve bu şekilde idaresi 19. Yüzyıla kadar devam etmiştir.

17. ve 18. Yüzyıl boyunca güneyden gelen Arap aşiretlerinin saldırılarına maruz kalan Antep, 1830 yılında Halep eyaletine bağlanmıştır. Bu eyalet içerisinde uzun yıllar Halep sancağının bir kazası olarak idare edilen Antep, 1913 yılında Halep vilayetinde sancak haline getirilmiştir ve Osmanlı’nın son dönemine kadar bu şekilde idare edilmiştir.¹

¹ Antep’in idari durumu hakkında bkz. Hale Şıvgın, “19. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab”, **OTAM**, S. 11, 2000, s. 517-526; Hüseyin Çınar, **18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehri’nin Sosyal ve Ekonomik Durumu**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 74-77; Yıldırım Yıldırım, **Halep Vilayet Salnamelerine Göre (1867-1908) Ayıntâb**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2010, s. 34-36.

1. Üçüncü Dönem Meclis-i Mebusan'da Antep ve Hüseyin Fazıl Efendi'nin Meclis Faaliyetleri

1.1. Üçüncü Dönem Meclis-i Mebusan'da Antep

Osmanlı Devleti'nde Meclis-i Mebusan, 19 Mart 1877'de açıldıktan sonra kısa sürmüş, 14 Şubat 1878'de Osmanlı ile Rusya arasındaki 93 Harbi esnasında Sultan II. Abdülhamit geçici kaydıyla Meclis-i Mebusan'ı kapatmıştır. Padişah Meclis-i Mebusan'ı kapatsa da kaydı hayat şartıyla üye tayin edilen Meclis-i Ayan varlığını sürdürmüş, Kanun-i Esasi metni her sene devlet yıllıklarında (salname) yayımlanarak kamuoyuna yürürlükte olduğu mesajı verilmiştir. 30 yıl kapalı kalan Osmanlı Parlamentosu, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin girişimleri ve meydana gelen olaylar neticesinde 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile tekrar açılmıştır. 17 Aralık 1908'de faaliyetlerine başlayan Meclis-i Mebusan, 1918'e kadar aralıklarla (1908-1912, 1912, 1914-1918) üç dönem çalışma yapabilmıştır. Mondros Mütarekesi'nin ardından 21 Aralık 1918'de padişahın kararıyla feshedilmiştir.²

Meclis-i Mebusan'ın kapatıldığı 4 Ağustos 1912 tarihinden itibaren ülke seçim sürecine girmiş anca, Balkan savaşları nedeniyle seçimler ertelenmiştir. 19 Ekim 1913 tarihinde seçimlerin yapılması için gerekli iznin çıkmasının ardından Ocak-Nisan 1914 yılları arasında yapılan seçimlere tek parti olarak ittihat ve Terakki Fırkası katılmıştır. 14 Mayıs 1914 tarihinde açılan meclis-i Mebusan kapandığı 21 Aralık 1918 tarihinde kadar 310 oturum yapmıştır. II. Meşrutiyet döneminin en uzun ömürlü meclisi olan bu mecliste 259 milletvekili görev yapmıştır.³

Antep I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyetin 1. ve 2. Dönemlerinde Halep vilayetine bağlı kaza olduğu için meclise kendi adına milletvekili gönderememiştir. Ancak 1913 yılındaki düzenleme ile birlikte Halep vilayetine bağlı sancak olması sebebiyle seçim bölgesi olmuş ve 1914 seçimlerinde meclise milletvekili gönderebilmiştir. 1914 seçimlerinde Antep sancağından meclise Ali Cenani Bey Fazıl Hüseyin Bey ve Hacı Mustafa Efendi'yi göndermiştir. Fazıl Bey, mecliste 1. ve 2. Şubelerde görev almış⁴, meclis oturumlarına katılarak görüşlerini beyan etmiş, bilgi almak istediği konularda sualler sormuş, kanunlar hakkında değişiklik önerisinde bulunmak istediğinde takrirler vermiştir.

1.2. Hüseyin Fazıl Efendi'nin Özgeçmişi ve Meclis Faaliyetleri

Hüseyin Fazıl Efendi Taşçızade ailesine mensup olup, Hacı İsmail Efendi'nin oğludur. 1284 senesinde Antep'te doğmuştur. İlk öğrenimini tamamladıktan sonra Karahisar-ı Şarkili Arapça dersleri almış, 15 Şubat 1318 tarihinde Mekteb-i Hukuk'tan ala derece ile mezun olmuştur. Türkçe, Arapça ve Farsça bilmektedir. 8 rebiülevvel 1321 tarihinde 1200 kuruş maaşla Sarışaban kazası bidayet mahkemesi riyasetinde memuriyet hayatına başlamıştır. Bir yıl sonra Sofilu kazası bidayet mahkemesi ceza dairesine geçiş yapmıştır. Fakat burada hem hakkında burada bulunan savcı ile beraber rüşvet aldıklarına dair bazı şikayetler vukubulmuş, hemde kazaya alışamadığından işinin ağır geldiği düşünüldüğünden 3 yıl sonra daha az iş yükü olan Malkara kazası bidayet mahkemesi ceza dairesine tayini uygun görülmüştür. Burada 2 yıl çalıştıktan sonra Loros kazası bidayet mahkemesi ceza dairesine naklolunmuştur. Fakat İstanbul'da Polis Mektebi'nde ders vermesi uygun görüldüğünden buraya 1280 kuruş maaşla öğretmen olarak atansa da 1 yıl sonra dersleri kaldırıldığından 1000 kuruş maaşla İstanbul ticaret mehkemesi icra dairesi birinci sınıf muavinliğine atanmıştır. 9 Şubat 1326 tarihinde ise 1500 kuruş maaşla Aksaray kazası merkez memurluğuna tayin olunmuştur. 3 yıl sonra bu görevinden istifa etmiştir. 3 Şaban 1331 tarihinde 2000 kuruş maaşla Kilis kazası kaymakamlığına tayin edilmiştir. Maaşı bir süre sonra 2500 kuruşa çıkarılmıştır.⁵ Bir süre sonra da kendisi 1914 yılında yapılan seçimler sonucunda Antep vekili olarak meclise dahil olmuştur. Meclis açıldıktan sonra Hüseyin Fazıl Efendi'nin seçim kararnameleleri diğer Antep milletvekilleri ile birlikte okunarak kabul edilmiştir.⁶

---

² Filiz Çolak, "Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde İzmir Vekilleri ve Faaliyetleri", **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl 8, S. XXII, s. 189; Ali Akyıldız, "Meclis-i Mebusan", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.28, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yay., Ankara 2003, s. 245-246.

³ Cezmi Eraslan, Kenan Olgun, **Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento**, 3F Yayınevi, İstanbul 2006, s. 126-127; İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet**, Ankara 1997, s. 264-268.

⁴ İbrahim Beşe, **Osmanlı Meclis-i Mab'usânı Halep ve Ayıntap Meb'usları**, Ankara 2017, s. 156.

⁵ BOA DH SAİD d. 156/95.

⁶ MMZC, Devre 3, İnikad 3, İçtima Senesi Fevkalade, Cilt 1, 6 Mayıs 1330 (1914), s.20. Ayrıca bkz. İbrahim Beşe, a.g.e., s. 157.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Meclis oturumlarında sık sık söz almış, bazı kanunlarda kendi görüşüne uygun olarak düzeltme yapılmasını talep etmiş ve bunun için de meclise takrirleri sunmuştur. Hüseyin Fazıl Efendi ilk olarak Meclisin 13 Haziran 1914 tarihindeki oturumunda Ceza Kanununun 60. maddesine ek olarak yapılan düzenlemede söz almıştır. Bu madde ordu içerisinde herhangi bir askerın basın-yayın yoluyla ya da toplantı düzenlemek suretiyle halkı isyana teşvik ederse cezalandırılması ile ilgilidir. Fazıl Bey bu kanunda askerın kara ve deniz olarak ifade edildiğinden yeterince açık olmadığı gerekçesiyle jandarma ve polisi ibaresinin de dâhil edilmesini talep etmiştir. Bu yönde meclise bir takrir sunmuştur. Ancak kabul görmemiştir.⁷

Meclisin 17 Haziran 1914 tarihli oturumunda ise köylerde bulunan halkın zaman zaman malları ve hayvanları çalındığından can ve mal güvenliğinin sağlanması için kır bekçileri tayini ile ilgili kanun layihası hazırlanarak meclise getirilmiştir. Köylü bu konuda daha önceleri kendince ücretini ödeyerek bazı kişileri tutmakla bir çare bulmuştur. Devlet bunu yasal hale getirmeye ve görev ve yetkilerini düzenlemeye çalışmaktadır. Yalnız bu bekçilerin kaç hanelik yerlere ve kimler tarafından tayin olunacağı, ücretinin nereden ödeneceği, bunların geçici mi yoksa daimi surette mi istihdam edileceği hususu mecliste yoğun tartışmalara konu olmuştur.

Kanunun 3. maddesi görüşülürken Dâhiliye müsteşarı Mümtaz Bey'in heyet-i belediye tarafından intihap olunur" diye bir fıkra koyabiliriz önerisine binaen Fazıl Efendi buna karşı çıkarak tayin hakkının belediyeye verildiği takdirde belediye azalarının kendilerine mensup olan birtakım adamları seçerek sonra da kendi özel hane ya da bağ, bahçe işlerinde bu adamları kullanacaklarını bu yüzden bunun doğru olmadığını ifade etmiştir.⁸ Yine aynı kanunun 5. maddesi ile ilgili de söz almış ve meclise bir takrir sunmuştur. Bu madde de bekçilerin ücretlerinin kasaba ya da köy ahalsinin gelir düzeyine göre alınmasına dairdir. Bu madde hakkında Hüseyin Fazıl Efendi ücretin ahali tarafından bir kere ödendikten sonra halktan bir kısmının bir süre sonra fakir olabileceği ya da fakir iken zengin olabileceğinden fakirken ya da zenginken ödeyeceği miktarın aynı olmaması gerekeceğini söylemiştir. Bu maddeye "sene be sene" ibaresinin eklenmesi için meclise bir takrir sunmuştur ancak bu takrir meclis tarafından kabul görmemiştir.⁹

Hüseyin Fazıl Efendi yine aynı oturumda "çarşı ve mahalle bekçileri kanunu layihası" ile ilgili olarak söz almış ve görüş bildirmiştir. Refet Bey'in bu bekçilerin polis müdüriyetine değil de yerel idareye bağlı olması yönündeki önerisine cevap vererek mahalle bekçilerinin akşama kadar, odun yarmakla, hane hane su taşımakla, hamamlara bohça taşımakla ya da çocukları mektebe götürmekle meşgul olduğunun görüldüğünü, bu şekilde iş gören bekçilerin akşamdan sonra yatıp uyumaktan başka ne iş görebileceğini sormuştur. Dolayısıyla bunların güvenliği tesis edebilmek için polis müdüriyetine bağlı olması taraftarı olduğunu vurgulamıştır.¹⁰

22 Haziran 1914 tarihli oturumda ise "İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'nde bir Siyasî Kısım Müdüriyeti'nin ihdasına" dair kanun layihası mecliste görüşülmüştür. Bu kanuna göre buraya bir de 3000 kuruş maaşla bir müdür atanacaktır. Hüseyin Fazıl Bey bu teşkilatın niçin kurulduğunu, zaten İstanbul'un emniyetinin İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'ne ait olduğunu belirtmiştir. Böyle bir ayrımla memleketin bu zor zamanında bir memura daha fazladan maaş tahsis edeceğinden bütçemizi düzenlerken kısımamız gerektiğini, bir yandan bütçede para olmadığından borç alınırken diğer taraftan böyle lüzumsuz memuriyetler ihdas edilerek vatandaşın verdiği vergilerin heba olduğunu söylemiştir. Fazıl Bey'in meclisteki bu konuşması bazı vekiller tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu kanun kabul edildiğinde ise ben üzerime düşeni yaptım diyerek görüşünü dile getirmiştir.¹¹

1914 Senesi "Emniyet Sandığı bütçesi" hakkında kanun layihası görüşülürken bazı kimseler tarafından gelir ile gider arasında pek çok fark olduğuna dair sesler mecliste yükselmiştir. Konu ile ilgili Hüseyin

⁷ MMZC, Devre: 3, İnikad 14, İçtima Senesi Fevkalade, Cilt: 1, 31 Mayıs 1330 (1914), s. 268-272.

⁸ MMZC, Devre:3, İnikad 16, İçtima Senesi Fevkalade, Cilt 1, 4 Haziran 1330 (1914), s.336.

⁹ MMZC, Devre:3, İnikad 16, İçtima Senesi Fevkalade, Cilt 1, 4 Haziran 1330 (1914), s. 345.

¹⁰ MMZC, Devre:3, İnikad 16, İçtima Senesi Fevkalade, Cilt 1, 4 Haziran 1330 (1914), s.347.

¹¹ MMZC, Devre:3, İnikad 19, İçtima Senesi Fevkalade, Cilt 1, 9 Haziran 1330 (1914), s. 444-445.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Fazıl Efendi ise böyle milli bir kuruluş için herkesin iftihar duyacağını ancak böyle zor bir zamanda bütçede 110.000 kuruş gibi bir artırıma gitmenin kabul edilir bir durum olmadığını aksine tasarrufa gidilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bütçede birinci fasılda odacı sayısının artırıldığını hâlbuki Emniyet Sandığı binasının aynen durduğu halde “oda sayısı mı artırıldı ki odacı sayısı artırılıyor?” şeklinde sual sorduktan sonra bu artışın millet tarafından kabul edilemeyeceğini belirtmiştir.¹²

“1914 senesi Rüşumat Müdüriyet-i Umumiyesi bütçesi” görüşülürken bütçenin 7. faslında vapur esmanı olarak 800.000 kuruş istendiğinden öncelikle İngiltere’den satın alınan 4 geminin durumunu sormuştur. Bu konuyla alakalı olarak vapurları Londra’dan kimin ne kadara aldığını, açık artırmaya sunulup sunulmadığını, eğer açık artırma yapıldı ise evraklarının nere olduğu, bu gemilerin Avrupa’da teçhizatının sağlam olup olmadığı ya da hızıyla ilgili bir incelemenin yapıp yapılmadığı, eğer yapıldı ise kim tarafından yapıldığı ve evraklarının nere olduğu, sigortasının olup olmadığı, bu gemilerden birinin Malta’da arızalandığında tamir masraflarını kim ödediği, bu vapurların yurda getirildikten sonra herhangi bir incelemeye tabi tutulup tutulmadığı, eğer böyle bir işlem yapıldı ise evraklarının nerede olduğu gibi sorular sormuştur. Fazıl Efendi’nin bu sorularına karşılık mecliste bunların heyet-i umumi ile ilgili olmadığı sesleri yükselmiştir.

Sonradan konu hakkında sorduğu soruların cevaplarını da kendisi vermiştir. Bu gemilerin kapalı zarf usulü açık artırma yapıldığını ve Alman şirketi tarafından verilen teklifin uygun olduğundan öncelikle bu şirkete verildiğini açıklamıştır. Sonradan bu parayı İngilizler kazansın diyerek bu açık artırmanın fesh edildiğini, bu gemilerin İngiltere’den satın alındığını, bu gemilerin masrafı 5000 lira etmeyecekken şimdiye kadar 22.600 İngiliz lirası masraf edildiğini, bu paranın da sadece satın alma ve nakliye masrafı olduğunu ifade etmiştir. Bu gemilerin azami hızının 7 mil olduğunu, içerisinde yatacak ya da oturacak yer hatta lavabosunun bile olmadığını, bunlar için de ayrıca bir masraf yapılacağını ki bunun her bir gemi için de 300-400 lira olacağını söylemiştir. Fazıl Bey’e göre gemilerin hızının en az 7 değil 14 mil olması gerekmekte ve bir top ve mermi alacak yerinin bulunması lazımdır. Hâlbuki şu an alınan gemiler bundan yoksundur. Dolayısıyla bu satın alma işleminde büyük bir suiistimal vardır. Bu konunun detaylı bir şekilde oluşturulacak fen heyeti tarafından incelenmesini istemiştir.¹³

Bir de bu gemi işleri ile uğraşacak Rüşumat Müdüriyet-i Umumiyesi’nde bir de komisyon bulunduğunu ve burada görev alanlara memuriyetlerinin haricinde ayrıca ücret ödendiğini bunun ise gereksiz olduğunu belirtmiştir. Vilayetlerde ya da nezaretlerde bunlara benzer birçok komisyon kurulurken komisyonda görevli memurlara ayrıca maaş verilmezken bu gemi işleri ile uğraşanların birine 500 diğerine 700 kuruş maaş verildiğini, memuriyetleri için maaş alırken neden ayrıca bir de komisyon için maaş almakta olduklarını sormuştur. Bu işin bir tarafta dilenirken diğer taraftan sadaka vermeye benzediğini vurgulamıştır. Müdüriyet-i Umumiye Muhasebecisi Hayri Beyin maaşına zam edilen yedi yüz elli kuruşun nereden verildiğini, tahrirat kalemi mümeyyizi Niyazi Bey’in maaşına eklenen dört yüz kuruşun nereden verildiğini ve böyle daha birçok memura verilmekte olan zamlar ne surette verilmektedir şeklinde sorular sormuştur.

Milletin paralarının bu şekilde heder edildiğini söyledikten sonra milletın parasını bu komisyonlara tayin edilen veya nezarete istihdam olunan bazı memurlara harcansın diye vermediğini bunu milletın de kabul edemeyeceğini söylemiştir. Rüşumat müfettişlerinin hâlihazırda aldıkları maaşın haricinde üstüne teftişe çıktıkları zaman günlük 90 kuruş yevmiye aldıklarını, bunun yanı sıra teftiş esnasındaki yeme-içme, otel masrafları için de ayrıca para aldıklarını fakat bu konuda rüşumat nezaretinin müfettiş hangi masraf kalemini gösterirse onu ödediğini herhangi bir inceleme yapmadığını ve bunun kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir. Meclisteki vekillerin buldukları yerde halkın yokluk içerisindeki hallerini unutmamaları gerektiğini vurgulamıştır. Ülkenin içinde bulunduğu durumu sebebiyle birçok memuriyetin lağvedildiğini bu milletın paralarının böyle sorgusuz sualsiz keyfi surette sarf etmeye hakkı

¹² MMZC, Devre:3, İnikad 23, İçtima Senesi Fevkalade, Cilt 1, 16 Haziran 1330 (1914), s. 520. Yapılan oylamada Hüseyin Fazıl Efendi evet oyu kullanmış ve bütçe kabul edilmiştir. Emniyet Sandığı 3 aylık muvakkat bütçesinde de kabul oyu kullanmış.

¹³ MMZC, Devre: 3, İnikad 29, İçtima Senesi Fevkalade, Cilt: 2, 26 Haziran 1330 (1914), s. 90.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

olmadığını söylemiştir. Meclis-i mebusan başkanı ise konunun dışına çıktığını maddelerin görüşmesinin boş yere uzadığını söyleyerek konuyu kapatmıştır.¹⁴

Yine “Rüsumat idaresi bütçesi” görüşülürken 5. fasılda çeşitli masraflar için ayrılan bütçeden bazı memurlara maaş verildiği anlaşılınca bu paralar nereye sarf edilirse oraya yazılması lazım gelir demıştır. Bu şekilde para sarfının kanuna aykırı olduğunu, müteferrikanın böyle lüzumsuzca sarf edilmesinden dolayı, bu paranın geri alınması ve sarf edenlerin cezalandırılmasını talep etmiş ve bu yönde bir takrir sunmuştur. Ancak kabul olunmamıştır.¹⁵

“1914 senesi Adliye Nezareti bütçesinin 3.271.632 kuruştan oluşan birinci faslı” görüşülürken Hüseyin Fazıl Efendi söz alarak birinci fasıldaki Heyeti Teftişiyeyi sormuştur. Adliye Nazırı İbrahim Bey bu soruya karşılık müfettiş-i umumi, muavinleri ve vilayetlerdeki müfettişlerin bunlara dâhil olduğu şeklinde açıklamıştır.

Bunun üzerine Fazıl Efendi bir seneden beri müfettiş-i umumi olmadığı halde nezaretin, müfettiş-i umumiye lazım olan yardımcılarını istihdam ettiğini, bu suretle o müfettiş-i umumiye yardımcı olacak adamlara maaş verildiği duyularının kendisine geldiğini ve böyle bir memuriyetin henüz teşkil edilmediği halde, bir sene evvel bunlara maaş vermenin, ne kanuna, ne usule, ne âdete uygun olmadığını beyan etmiştir. Adliye Nazırı ise burada üç muavin ile bir heyet-i kalemiyeden ve reisten mürekkep bir heyeti teftişiyenin ihdas olunduğunu ve görevlerinin taşra müfettişlerinden gelen teftiş layihalarını inceleyerek görüşlerini bildirdiklerini belirtmiştir. Kendisinin de bizzat bu vazifeyi bugüne kadar yaptığı şeklinde cevap vermiştir.

Hüseyin Fazıl Efendi ise, hakkıyla iş gören bir komisyonun ilgasıyla müfettiş-i umumiliğin ilga edildiğini belirtmiştir. Adliye Nazırı ise kendisinin göreve geldiği vakit müfettişliğin kaldırılmış olduğunu, kendisinin savcılara bu görevi vererek teftiş işlerini başlattığını, ancak bunların işinin zaten yoğun olduğundan yetişemediklerini bundan sonrasında da Avrupa’dan gelen üç öğrencinin müfettiş-i umumi muavinliğine 2000 kuruş maaşla atadıklarını bir de bunlara kalem memurları atandığını ifade etmiştir. Ancak Fazıl Efendi bütçede olmayan bir paranın nereden sarf olunduğunu, gerekçesiz paranın nasıl sarf edilebildiğinin açıklanmasını istemiştir. Karşılığında daha önce geçici bir kanunla Adliye Nezareti’nde bütçe artırımına gidildiği ifa edilmiş ise de kendisi görüşünde ısrar ederek bunun kanuna aykırı olduğunu beyan etmiştir.¹⁶

Yine Adliye Nezareti bütçesi görüşülürken Bağdat Mebusu Cemil Zehavi Efendi’nin, Avrupa’dan ilim getirmemizin şart olduğunu bu yüzden Avrupa’ya gönderilecek öğrencilere ayrılan bütçenin azaltılmaması aksine artırılması gerektiği görüşüne aykırı olarak Hüseyin Fazıl Efendi Avrupa’ya tahsile giden öğrencilerden hiçbir fayda görülmediğini belirttikten sonra Adliye Nazırına, şimdiye kadar kaç öğrenci gönderildiğini, bunların ne kadarının ülkesine döndüğünü, nerelerde istihdam edildiğini ve istenilen faydanın sağlanıp sağlanmadığını sormuştur.¹⁷ Adliye Nazırı yedisinin döndüğünü ve istihdam edildiklerini söylediğinde ise Fazıl Efendi nerelerde istihdam edildiklerini sormuştur.

Adliye Nazırı birisi, Umur-ı Cezaiye Müdüriyetinde, diğeri Umur-ı Hukukiye Müdüriyetinde, üç tanesi Heyet-i Teftişiyede, bir tanesi Baş Müdde-i Umumilik Dairesinde istihdam olunmuştur dedikten sonra bunlardan şimdilik burada istifade edeceklerini, gelenlerin miktarının henüz yeterli olmadığından ileriki zamanlarda taşraya göndereceklerini ifade etmiştir. Bir tanesinin de Şurayı Devlette aza olduğunu belirtmiştir.

Fazıl Efendi ise bir tanesinin Umur-ı Cezaiye Müdüriyetinde istihdam edildiğini hâlbuki bu vazifeyi görmek için yalnız okul eğitimin yeterli olmadığını söylemiştir. Adliye Nazırının bunun takdirinin nezarete ait olduğu cevabı üzerine nezaretin nasıl takdir ettiğini biz bilmeyecek miyiz? Diyerek tepkisini

¹⁴ MMZC, Devre: 3, İnikad 29, İçtima Senesi Fevkalade, Cilt: 2, 26 Haziran 1330 (1914), s. 90-91.

¹⁵ MMZC, Devre: 3, İnikad 29, İçtima Senesi Fevkalade, Cilt: 2, 26 Haziran 1330 (1914), s. 99-103.

¹⁶ MMZC, Devre: 3, İnikad 31, İçtima Senesi Fevkalade, Cilt: 1, 29 Haziran 1330 (1914), s. 161-162.

¹⁷ MMZC, Devre: 3, İnikad 31, İçtima Senesi Fevkalade, Cilt: 1, 29 Haziran 1330 (1914), s. 161-162, s. 171.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

dile getirmiştir. Aynı zamanda hiç memuriyet görmeyenlerin müfettişlikte istihdam edilmelerinin yanlış bir uygulama olduğunu, Avrupa'dan gelen öğrencilerin gerekli yerlere tayin edilmediğinden ülkenin paralarının heder olduğunu iddia etmiştir.¹⁸

“1914 yılı Emniyet-i Umumiye bütçesi” görüşülürken Karesi mebusu Kadri Bey'in Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi ile ilgili olarak polisin bu olayda kusurunun olup olmadığı, kusuru olanlar var ise ne gibi bir ceza verildiğine dair suali üzerine tartışmalar yaşanmış bu tartışmalar esnasında Fazıl Bey söz alarak polisin en mühim görevinin birşey olmadan önce önüne geçmek olduğunu yoksa biri öldükten sonra katilleri yakalanmış ne ehemmiyeti var? demiştir. Polis önceden haber aldığı halde neden gerekli tedbirleri almamıştır diye sormuştur.¹⁹

1914 senesinde bütçe açığının kapatılması için “Arazi Vergisinin aslına yüzde elli zam yapılmasına dair kanun” teklif edilmiştir. Bu kanun teklifine karşılık olarak Hüseyin Fazıl Efendi, arazi vergisi denildiği halde uygulamada arsalardan da bu şekilde zamlı olarak vergiler alındığını bu yüzden arsa ve arazi konusuna açıklık getirilmesini istemiştir. Buna dair bir örnek vermiştir. Yanmış bir evin kalan arsasından da bu şekilde zamlı vergi alındığını beyan etmiştir. Cevap olarak Maliye Nazırı Cavit Bey arsa değil arazi olduğunu eğer uygulamada bir sıkıntı var ise başvurulduğu takdirde konuyla nezaretin ilgileneceğini bildirmiştir.²⁰

Osmanlı Devleti bu dönemde Birinci Dünya Savaşı'na dâhil olduğu için ülkede temel gıda maddelerinin yoksunluğunun çekilmemesi için hükümet gerekli tedbirleri almaya çalışmıştır. Bu anlamda meclise harbin sonuna kadar yabancı ülkelerden ithal edilecek un, buğday, çavdar, arpa, mısır, yulaf, saman, ot ve hayvanların gümrük vergisinden muaf tutulacağına dair bir kanun getirilmiştir. Hüseyin Fazıl Efendi bu kanuna açıklık getirilerek kimin tarafından ithal edileceği belirtilmediğinden “herkes tarafından veyahut her kim tarafından ithal edilirse edilsin” diye belirtilmesini aksi halde, yalnız bazı kimselerin ithal ederken bazı kimselerin de ticaret yapamayacaklarını dolayısıyla ahalinin ihtiyacının karşılanamayacağını beyan etmiştir.²¹ Hüseyin Fazıl Efendi'nin bu konuşması mecliste kabul görmemiş, kanunun zaten bir kimseye veya bir isme çıkmadığından böyle bir ifadeye gerek olmadığı belirtilmiştir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Hüseyin Fazıl Efendi Antep milletvekili olarak mecliste yapılan oturumlara katılarak ilgisi ve bilgisi olan konularda görüşlerini beyan etmiştir. Kendisinin hem hukuk eğitimi almış olmasından hem de Osmanlı Devleti'nde hem hukuk alanında çalışmış hem de kaymakamlık yapmasından dolayı devlet işlerine hakim olduğunu mecliste yaptığı konuşmalardan anlamak mümkündür. Mecliste zaman zaman ani çıkışlar yaparak tartışmalara neden olsa da genel olarak halkın menfaatini savunmaya çalışmıştır. Özellikle bütçe görüşmelerinde gereksiz harcamaların yapılmaması konusuna sık sık vurgu yapmıştır. Özellikle İstanbul'un güvenliği için yeni bir birim oluşturulmaya çalışıldığı vakit, bunun bütçeye yeni bir yük getireceğinden buna karşı görüşünü çok çarpıcı bir örnekle açıklayarak, bir yandan para yok diyerek Avrupa'dan borç alınırken diğer taraftan böyle memuriyetler icat edilerek bu paraların boş yere harcandığını söylemiştir. Fazıl Efendi'nin meclis konuşmaları genellikle bu yöndedir ve milletvekillerinin bu koltuklarda rahat bir şekilde otururken köyünde aç olan halkını unutmaması gerektiğini onlara hatırlatmıştır. Fazıl Efendi'nin mecliste mebus olarak bulunduğu dönem Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na girdiği ve en buhranlı olduğu dönemlerdir. Dolayısıyla mecliste gündeme gelen konular da daha çok devletin içerisinde bulunduğu ekonomik zorluklarla ilgilidir.

¹⁸ MMZC, Devre: 3, İnikad 31, İçtima Senesi Fevkalade, Cilt: 1, 29 Haziran 1330 (1914), s. 172.

¹⁹ MMZC, Devre: 3, İnikad 32, İçtima Senesi Fevkalade, Cilt: 2, 30 Haziran 1330 (1914), s. 212-214.

²⁰ MMZC, Devre: 3, İnikad 40, İçtima Senesi Fevkalade, Cilt: 2, 8 Temmuz 1330 (1914), s. 527.

²¹ MMZC, Devre:3, İnikad 9, İçtima Senesi Fevkalade, İçtima Senesi 2, Cilt 1, 3 Kanun-ı Evvel 1331 (1915), s. 164.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA DH SAİD d. 156/95.

TBMM Arşivi

Meclisi-i Mebusan Zabıt Cerideleri

- MMZC, Devre 3, İnikad 3, İçtima Senesi Fevkalade, Cilt 1
MMZC, Devre: 3, İnikad 14, İçtima Senesi Fevkalade, Cilt: 1
MMZC, Devre:3, İnikad 16, İçtima Senesi Fevkalade, Cilt 1
MMZC, Devre:3, İnikad 19, İçtima Senesi Fevkalade, Cilt 1
MMZC, Devre:3, İnikad 23, İçtima Senesi Fevkalade, Cilt 1
MMZC, Devre: 3, İnikad 29, İçtima Senesi Fevkalade, Cilt: 2
MMZC, Devre: 3, İnikad 31, İçtima Senesi Fevkalade, Cilt: 1
MMZC, Devre: 3, İnikad 32, İçtima Senesi Fevkalade, Cilt: 2
MMZC, Devre: 3, İnikad 40, İçtima Senesi Fevkalade, Cilt: 2
MMZC, Devre:3, İnikad 9, İçtima Senesi Fevkalade, Cilt 1.

Kaynak Eserler ve İncelemeler

Akyıldız, Ali “Meclis-i Mebusan”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 28, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yay., Ankara 2003, s. 245-247.

Beşe, İbrahim, **Osmanlı Meclis-i Mab’usânı Halep ve Ayıntap Meb’usları**, Ankara 2017.

Çolak, Filiz, “Son Osmanlı Mebusan Meclisi”nde İzmir Vekilleri ve Faaliyetleri”, **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl 8, S. XXII, s. 189-212.

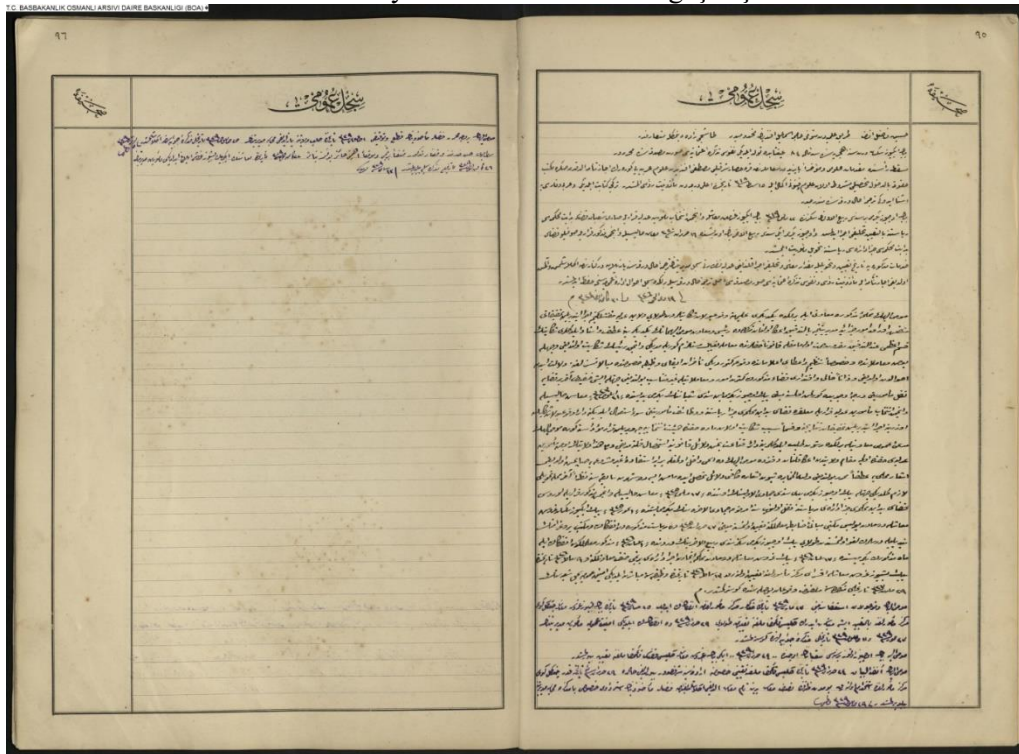
Çınar, Hüseyin, **18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntap Şehri’nin Sosyal ve Ekonomik Durumu**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Eraslan, Cezmi, Kenan Olgun, **Osmanlı Devleti’nde Meşrutiyet ve Parlamento**, 3F Yayınevi, İstanbul 2006. Güneş, İhsan, **Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet**, Ankara 1997.

Şıvgın, Hale, “19. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntap”, **OTAM**, S. 11, 2000, s. 503-553.

Yıldırım, Yıldray, **Halep Vilayet Salnamelerine Göre (1867-1908) Ayıntâb**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2010.

Ek: Hüseyin Fazıl Efendi’nin Özgeçmişi

OSMANLI BÜROKRASİSİNDE ANTEPLİ GAYRİMÜSLİMLER

Şenay ATAM

Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

ÖZET

Altı yüzyıl gibi uzun bir süre tarih sahnesinde yer alan, 3 kıtada hâkimiyet alanı bulunan Osmanlı Devleti'nde Müslümanlar ile gayrimüslimler kuruluşundan yıkılışına kadar bir arada yaşamışlardır. Devlet genel olarak etnik bir ayrıma tabi tutmadan bu unsurları Müslim-gayrimüslim şeklinde iki ana gruba ayırır da özelinde bilindiği gibi gayrimüslimler arasında farklı unsurlar bulunmaktaydı. Gayrimüslimlerin büyük bir çoğunluğunu da Ermeniler ve Rumlar oluşturmaktaydı. Osmanlı Devleti bunlara ülkesinde dinini istediği gibi yaşayabilme, kendi dilinde eğitim alabilme, konuşabilme özgürlüklerini sağlamıştır. Fakat Osmanlı Devleti'nin klasik dönemi denilen sürecinde bu unsurların bu kimlikleri ile devlet kademesinde yer almalarına müsaade edilmemiştir.

Yenileşme dönemine kadar Osmanlı Devleti'nde memur olabilmenin şartı Müslüman olmak olduğundan gayrimüslimlerin Osmanlı bürokrasisindeki varlıkları devşirme usulü ile mümkün olabilmıştır. Fransız İhtilali ile başlayan süreçte ihtilalin ortaya çıkardığı milliyetçilik akımı neticesinde bundan olumsuz etkilenen Osmanlı Devleti toplumu din ve ırk bakımından bölmeksizin bir Osmanlı üst kimliğinde birleştirme gayreti içerisine girmiştir. XIX. yüzyıla beraber değişen güç dengelerinin etkisiyle ayakta kalmanın yollarını arayan devlet, giderek artan reformlar neticesinde bürokratik yapısını yeniden teşkil ederken gayrimüslimlere de bürokrasinin kapılarını açmıştır. Tanzimat dönemi süresinde gayrimüslimlerin bürokraside dinlerini değiştirmeden görev alabilmelerini yasal hale getiren düzenleme ile devletin çeşitli kademelerinde, farklı bölgelerde doğmuş, eğitim almış birçok gayrimüslim memur yetişmiştir. İlk olarak gayrimüslimler 1840'dan itibaren yerel yönetim meclislerinde dinî liderleri dışında kendilerini temsil etme hakkını elde etmişlerdir. Gayrimüslimlerin bürokrasisindeki varlığı 1856 Islahat Fermanı ile kuvvetlenmeye başlamıştır. Hatta bunların içerisinden bakan, doktor, milletvekili, hukukçu gibi yüksek mevkilerde bulunanları da olmuştur.

Bu çalışmada Osmanlı arşiv belgelerinden faydalanılarak Osmanlı bürokrasisinde Antepli gayrimüslimler incelenecektir. Böylece Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlere karşı hoşgörü politikasının ispata gerek olmasa bile birçok kanıtı arasında yer alacaktır.

Anahtar Kelimeler: Antep, Gayrimüslim, Osmanlı Bürokrasisi, Ermeni, Rum

Giriş

Bugün Güneydoğu Anadolu'nun en büyük vilayet merkezi olan Gaziantep 1516'da Osmanlı idaresine girmiştir. Burada ilk Türk yerleşimi ise 11. yüzyılda başlamış, 19. Yüzyıla kadar devam etmiştir. Şehrin nüfusunda hâkim olan unsur Türklerdir. Bunun yanı sıra şehirde bir miktar Hristiyan unsur da bulunmaktaydı. 1832 yılında şehrin nüfusunun 15.000 olduğu ve bunun 12.000'inin Müslüman, 3000'inin ise Hristiyan olduğu bilinmektedir. Fakat 19. yüzyılın ortalarından itibaren Antep'in Ermeni nüfusunda daha önceki dönemlere göre ciddi oranda nüfus artışı yaşanmaya başlamıştır. Bu artışa rağmen, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında, Ermeni-Hristiyan nüfusun oranı Müslüman-Türk nüfusa oranla oldukça azdır.¹

¹ Hale Şıvgın, "19. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntap", **OTAM – Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı: 11, Ankara 2000, s. 516 ve 532; Ramazan Erhan Güllü, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gaziantep Ermenileri, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 27-31; Esra Gürbüz Yıldırım, Gülen Çağdaş, "Gaziantep Geleneksel Mimari Dokusunun Sosyo-Kültürel Bağlamda Mekan Dizimsel Analizi", **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, 17 (2), s. 513-514. Antep şehrinin nüfusu ile ilgili olarak ayrıca bkz. Hüseyin Çınar, **Ayıntap Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 64-67; Bülent Çukurova, "Antep'te Ermeni Ulusçuluğunun Doğuşunda Amerikalılar ve Kolejin Etkisi", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 40, Kasım 2007, s. 617

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Bölgesinin önemli bir iş ve ticaret merkezi olan Antep'in ekonomik hayatında Ermeniler önemli yer tutmaktadır.² 17. ve 18. yüzyıllarda ekonomik güç açısından Ermenilerle Müslümanlar arasında pek farklılık bulunmasa da 19. Yüzyıldan itibaren ekonomik güç büyük oranda Ermeniler lehine değişmeye başlamıştır. Avrupalı devletlerin ve Amerika'nın Osmanlı Devleti'nden elde ettikleri çeşitli ekonomik ve siyasi imtiyazlar sayesinde ülkenin birçok yerinde olduğu gibi Antep'te de bir yabancı tüccarlar grubu oluşmuştur. Antep ticaretinin temelini olan hanların ve bedestenlerine gelen Avrupalı, Amerikalı ve Ermeni tüccarlar şehirdeki Ermenilerle iş yapmaktaydılar. Dolayısıyla Ermenilere ait hanlar ve bedestenler ticarî hayatta çok daha etkindiler. Bunun yanı sıra Ermenilerin şehrin ekonomik hayatında öne geçmelerinde bir diğer etken de ülkenin içinde bulunduğu savaş hali sebebiyle Türk gençlerinin askere giderken, askerlik görevinden muaf Ermenilerin işlerini güçlerini rahat bir şekilde sürdürmeye devam etmeleri olmuştur. Bu sayede Ermeni gençleri her geçen gün ticaret ve sanayi iş kollarında daha fazla hâkim olmuşlar, şehre gelen yabancı tüccar topluluğu ile en fazla bunlar iş yapmışlar, birlikte çalışmışlardır. Köylülere getirilen ağır vergiler topraklarının Ermenilerin eline geçmesine sebep olmuştur. Köylerde Ermeni nüfusu son derece az olmasına rağmen köylerdeki birçok arazi şehirde oturan Ermenilerin mülkü olmuştur. Bu sebepler yüzünden şehirdeki ekonomik üstünlük gittikçe Ermenilere kaymış, 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde Antep şehrinin ticarî, sanayi ve zirai varlığının yarısından fazlası, nüfus bakımından şehrin dörtte birini bile teşkil etmeyen Ermenilerin eline geçmiştir.³

1. Antepli Ermeni Memurlar

1.1. Abdullah Necip Efendi

Rum Katolik milletinden Antakizade Cebrail Efendinin oğludur. 23 Aralık 1859 tarihinde Antep kazasında doğmuştur. Bu kasabanın iptidai mektebiyle özel hocalardan Arapça, Farsça ders almış, Amerikan mektebinde hesap-ı cebir, hendese vs. dersleri alarak 17 Haziran 1882 tarihinde şehadetname almıştır. Türkçe ve İngilizceyi iyi düzeyde, Fransızca'yı ise orta düzeyde bilmektedir.

Bir müddet Antep kazası Ziraat Bankasına mülazemetle başlamış, 24 Mayıs 1893 tarihinde 8 Fransız lirası maaşla İstatoskoret Manifeskturet Miyan?⁴ şirketinin Kilis şubesi Sandık eminliğine tayin ve 1 Temmuz 1895 tarihinde istifa ederek 13 Ekim'de yine aynı miktar maaşla kazanın reji müdürlüğüne tayin edilmiştir. 1 Eylül 1897 tarihinde reji idarelerinin lağvıyla Halep vilayeti tahrir ve vergi idaresine mülazemetle başlayıp aynı yılın 22 Kasım'ında 500 kuruş maaşla Kilis kazası vergi kitabetine tayin olunmuştur.⁵

1.2. Agop Ferid Efendi

Boya tüccarından Antepli müteveffa Kigork ağanın oğludur. Ermeni milletindedir. 1871 yılında Antep kazasında doğmuştur. Bu kasabada iptidai mektebinde Ermenice okumuş, özel hocalardan inşa, tarih, coğrafya, imla ve hüsn-ü hat dersleri almıştır. Arapça, Rumca, Türkçe ve Ermenice bilmektedir.

28 Aralık 1903 tarihinde Aydın vilayeti umur-ı ecnebiye kalemine girmiştir. Kendisi hakkında yapılan tahkikat neticesinde Karamürsel kaymakam muavinliğine atanması uygun görülmüş ve 5 Mayıs 1904 tarihinde 540 kuruş maaşla tayin edilmiştir. Kendisinin buraya alınamadığından başka bir mahalle tayin istemiş, Silivri kazası kaymakamlığı kendisi için uygun görülmüş ve 27 Aralık 1904 tarihinde aynı maaşla buraya atanmıştır.

14 Ağustos 1909 tarihinde memuriyetinin lağvıyla açıkta kalmıştır. Daha sonra Tensik komisyonunca ve kanunun 5. Maddesine göre istihdamı uygun görülmüştür. 23 Ağustos 1909 tarihinde 358 kuruş kadro harici mazuliyet maaşı tahsis edilmiştir. Sonra da 800 kuruş maaşla Sandık nahiyesi müdüriyetine tayin edilmiştir. 19 Şubat 1910 tarihinde işe başlamıştır. 27 Mart 1911 tarihinde buradan ayrılarak Yine aynı

Mekân Dizimsel Analizi

² Antep'te bulunan gayrimüslimlerin iş kolları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Demir, **Osmanlı Toplumunda Gayrimüslimler (Ayntab Örneği)**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Gaziantep 2018, s. 176-213.

³ Güllü, a.g.t., s. 41-45.

⁴ Bir Fransız şirkettir. Şirketin adının aslı bulunamadığından Osmanlı alfabesi ile okunduğu şekilde yazılmıştır.

⁵ BOA DH SAİD d. 91/421.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

maaşla Akhisar nahiyesi müdüriyetine geçmiştir. Akhisar nahiyesi civarındaki bataklıkların kurutulması için bizzat çalışmıştır. Böylece birçok arazinin kurtarıldığı, aynı zamanda idarede bulunduğu sırada nahiyenin her alanda gelişimine katkıda bulunduğu İzmit mutasarrıflığının 8 Ocak 1912 tarihli tahriri ile merkeze bildirilmiştir.⁶

1.3. Artin Efendi

Ermeni milltetinden tacir Edor ağanın oğludur. 26 Kasım 1844 tarihinde Antep doğumlu. Ermeni mektebinde ve medresede Türkçe, Ermenice okumuştur. 13 Mart 1884 tarihinde 38 yaşında 250 kuruş maaşla Antep Rüşum-ı Sitte memuriyeti kitabetine tayin edilmiştir. Bu idarenin adı sonradan Duyun-ı Umumiye-i Osmaniye'ye dönüştürülmüş ve 21 Şubat 1889 tarihinde 330 kuruş maaşla Kilis memuriyeti vekâletinde bulunmuştur. 4 Temmuz 1889 tarihinde 400 kuruş maaşla İskenderun müdüriyeti kitabetine nakledilmiş, 3 Şubat 1890 tarihinde 300 kuruş maaşla Birecik Duyun-ı Umumiye memuru olarak atanmıştır. 15 Mayıs 1890 tarihinde maaşı 400 kuruşa çıkarılmıştır. 26 Temmuz 1890 tarihinde bir hırsızlık olayına karıştığı iddiasıyla tutuklanmış, maaşı kesilmiş, fakat sonradan beraat etmiştir. Fakat aynı yerde memuriyete başlatılmamış, aynı maaşıyla Antakya Duyun-u Umumiye Müdüriyeti başkitabetine tayin edilmiştir. Çalıştığı kurum tarafından iyi hali ve efendiliği tasdik edilmiştir. Maaşı 13 Mart 1893 tarihinde 100 kuruş zamlanarak 500 kuruşa çıkarılmıştır. 16 Kasım 1893 tarihinde idarenin durumundaki belirsizlik üzerine azledilmiştir. Eski görev yeri olan Birecik Duyun-ı Umumiyesi'ndenazl sebebi ise, İskenderun kitabetinde bulunduğu esnada buranın tüccarı ve İran devleti tebasından Abbas ağanın gece vakti dükkânının kapısı açılarak -bazı eşyaları ve saati çalınmış ve bu eşyalardan bazılarının Artin'in evinde bulunmuş olmasından dolayıdır. Sonradan yapılan incelemeler neticesinde bu hırsızlığın oğlu tarafından yapıp, kendisinin bu olaya karışmadığı anlaşılmıştır. Bu yüzden Halep İstinaf mahkemesi ceza dairesince beraat kararı verilmiştir.⁷

1.4. Ermenak Ferid Efendi

Tüccardan Kigork Efendinin oğludur. Boyacıoğlu namıyla bilinir. Ermeni milletindedir. 1881 yılında antep kasabasında doğmuştur. Burada mekteb-i iptidai ve İzmir de İngiliz Barkshire⁸ mektebinde okumuş, ancak diplomasını kaybetmiştir. Türkçe, Fransızca, Ermenice, Rumca ve İngilizceyi iyi derecede bilmektedir.

14 Şubat 1903 tarihinde 675 kuruş maaşla Van Vilayeti Gevaş kazası kaymakamı muavinliğine tayin edilmiştir. Gevaş Kazası ve Van vilayetinden yazılan yazılarda görevini yerine getirmeye layık olduğu belirtilmiştir. 1898 senesinde İzmir Çiftlikat-ı Hümayun İdaresine mülazemet ettiği muharrer ise de bunu ispat edecek evrak ibraz edilmemiştir.⁹

1.5. Kürkçüyan¹⁰ Ohannes Efendi

Protestan milletinden tüccardan vefat etmiş olan Serkiz Ağa'nın oğludur. 1867 yılında Antep'te doğmuştur. Antep protestan mektebinde Türkçe ve Ermenice okumuştur. 15 Nisan 1894 tarihinde Antep kazası mal kalemine mülazemetle ve yılın sonunda 37 yaşında iken 360 kuruş maaşla Antep kazası sandık sarraflığına tayin edilmiştir.¹¹

1.6. Ohannes Efendi

Ohannes Efendi Tüccardan Kendirciyan Yakob Efendinin oğludur. 1848 yılının Temmuz ayında antep'te doğmuştur. Mensup olduğu cemaatin Antep'de bulunan okulunda Arapça, Türkçe, Ermenice, İbranice, Fransızca okumuştur. İyi derecede Arapça, Türkçe ve Ermenice bilirken Fransızca'ya biraz hâkimdir. 1866 yılının Ekim ayında 19 yaşında 500 kuruş maaşla Halep turuk ve meabir komisyonu başkitabetine atanmıştır. Aralık ayında aynı maaşla Halep umur-ı ecnebiye idaresi sergi baş kitabetine nakledilmiştir.

⁶ BOA DH SAİD d. 112/367.

⁷ BOA DH SAİD d. 106/87.

⁸ Okul hakkında bilgi edinmek için bkz. Yunus Emre Uçan, **Osmanlı Devleti'nde İngiliz Misyoner Okulları**, Erciyesi Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes 2015, s. 75.

⁹ BOA DH SAİD d. 112/261.

¹⁰ Kürkçüyanlar Antep'in önde gelen Ermeni ailelerindedir. 1890 yılında Antep'te kendilerine ait Kürkçü Hanı inşa etmişlerdir. Güllü, a.g.t., s. 42.

¹¹ BOA DH SAİD d. 67/307.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

13 Ekim 1871 tarihinde maaşının yüzde beş oranını indirilmesiyle 475 kuruşa indirilmiştir. 1 yıl sonra 575 kuruşa çıkarılmış, 1879 yılı Eylül ayında 875 kuruş maaş ile bu vilayetin mütercimliğine, 13 Şubat 1880 tarihinde istifa ederek 2000 kuruş maaşla bu vilayetin rüsum-ı sitte nezareti müdüriyetine terfi etmiştir. Aynı yılın Ekim ayında memuriyetinin lağvıyla açıkta kalmış, 1881 senesinde Halep belediye meclisi azalığına memur edilmiş ise de maaşı olmadığı cihetle istifa etmiştir. 1884 senesi Temmuz ayında 800 kuruş maaşla Halep Rüsüm-ı Sitte baş kitabetine tayin kılınmış ve bu yılın sonunda maaşı 1000 kuruşa çıkarılmış ve bu çalıştığı kurumun ismi Duyun-ı Umumiye-i Osmaniye idaresine tahvil kılınmıştır. 13 Şubat 1891 tarihinde 2200 kuruş maaşla Halep merkez müdürü olmuştur. Halep duyun-ı umumiye baş kitabetine iken 13 Şubat 1891 tarihinde uhdesine rütbe-i salise buyrulmuştur. Maaşı 14 Mayıs 1892 tarihinde 2500 kuruşa çıkarılmıştır. 13 Mart 1893 tarihinde memuriyetinin ismi nezarete çevrilmiştir. 14 Eylül 1895 tarihinde 3000 kuruşa çıkarılmış, 25 Ağustos 1896 tarihinde ölmüştür.¹²

1.7.Ohannes Ferid Efendi

Antep kazası ahalisinden Boyacıoğlu Kigork'un oğludur. 1858 Ağustos ayında Antep'te doğmuş, burada Ermeni iptidai ve rüşdi okullarını bitirmiştir. Özel hocalardan Arapça ve Farsça okumuş ve mektep-i mülkiye-yi şahaneden ala derecesinde mezun olmuştur. Bir miktar Arapça ve Rumca, iyi derecede Türkçe, Fransızca ve Ermenice bilmektedir.

14 Ağustos 1884 tarihinde 26 yaşındayken 1000 kuruş maaşla Ticaret ve Ziraat nezareti tercüme-i funun kaleminde memur olmuş, 11 Ocak 1887 tarihinde bu kalem kaldırılmışsa da 2 ay devam ettikten sonra yine aynı maaşıyla 24 Mart 1887 tarihinde Aydın vilayeti Valiliğinde vilayet baş kitabet yardımcılığına atanmıştır. Daha sonra açılacak bir kaymakamlığa tayinine kadar aynı maaşla istihdamı Dâhiliye nezaretinden istenmiştir. Aynı zamanda vilayet idare meclisi müstantikliği de kendisine ilave görev olarak verilmiştir. 7 Mart 1889-11 Temmuz 1889 tarihleri arasında 250 kuruş zamlı maaş ile Bayındır kazası kaymakam vekâleti görevinde bulunmuştur. 7 Ekim 1891 tarihinde 1750 kuruş maaşla Kerpe kazası kaymakamlığına tayin olunmuştur.

13 Aralık 1887 tarihinde rütbe-i salise, 13 Ekim 1892 tarihinde 5. Dereceden mecidi nişanı almıştır. 8 Ağustos 1896 tarihinde 5000 kuruş maaşla Van vilayeti vali muavinliğine tayin olunmuştur. 10 Şubat 1898 tarihinde rütbe-i evveli sınıf-ı sanisine terfi etmiştir. 4 Ağustos 1901 tarihinde 2. Rütbeden mecisi nişanı verilmiştir. Van'da 11 yıl iyi bir şekilde hizmet etmiş ve kendisi ve İstanbul'a çağırılmıştır. Kardeşinin öldürülmesi ve kendisinin de tehdit altında olması sebebiyle, devlete sadık birinin İstanbul'da uygun bir memuriyete istihdamı uygun görülmüştür. Biraderi Ermenak Efendi'nin müfsitleri tarafından itlaf edilmesi üzerine Ohannes Efendi aynı maaşla Mamuratülaziz vilayeti vali muavinliğine nakledilmiştir. (3 Aralık 1907) Fakat Van'daki olaylar yüzünden Mamuratülaziz'e gidemeyeceğinden 7 Ocak 1908 tarihinde 2000 kuruş maaşla Cemiyet-i Rüsümüye azalığına nakledilmiştir. 13 Ağustos 1908 tarihinde bu azalığın lağvedilmesi üzerine kadro dışı kalmış, kendisine 1500 kuruş kadro harici maaş bağlanmıştır. Bunun üzerine kendisi herhangi bir vilayette vali muavinliği talebinde bulunmuş, 10 Aralık 1908 tarihinde 4000 kuruş maaşla Kosova vilayeti vali muavinliğine tayin olunmuştur. Maaşı yeni düzenlemeden dolayı 14 Nisan 1909 tarihinde 3500 kuruşa indirilmiştir. 14 Ağustos 1909 tarihinde bütün muavinliklerin lağvı sebebiyle açıkta kalmıştır. Bunun üzerine 7 Eylül 1909 tarihinde 4000 kuruş maaşla Limni mutasarrıflığına tayin edilmiştir. Sonradan Limni sancağının idaresinde yeni bir düzenlemeye gidilerek biraz daha büyütülmesi üzerine idareye muvafık olamayacağı düşünülerak ileride kendisine uygun bir yere tayin olunmak üzere açığa alınmıştır. Ohannes Ferid Efendi bu durumdan rahatsız olmuştur. Mülkiye mektebinden mezun, kaymakamlıkta ve vali muavinliklerinde yıllarca çalışmış tecrübeli biri ve herhangi bir suistimali olmadığı halde açığa alınmasının nedenini öğrenmek istemiştir. Yapılan açıklamada ise Limni sancağı savaş sebebiyle bir kat daha önem kazanmıştır. Bu yüzden buranın mutasarrıflığında askeriyeden birinin bulunması lazım gelmektedir denilmiştir. 2 Haziran 1912 tarihinden itibaren 1333 kuruş mazuliyet maaşı almıştır. 8 Eylül 1912 tarihinde 6000 kuruş maaşla Canik sancağı mutasarrıflığına tayin edilmiştir. Ancak idarenin

¹² BOA DH SAİD d. 46/47.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

yürütülmesinde başarılı olamadığı 15 Mart 1913 tarihli mahalli idare meclisi tarafından bildirilmiştir. Bunun üzerine kendisine 2000 kuruş mazuliyet maaşı bağlanmıştır.¹³

1.8. Oseb Efendi

Esnaftan Agop ağanın oğludur. 1883 yılında Antepte doğmuştur. Ermeni Atenagan mektebiyle merkezi Türkiye kolayca devamla ulum ve fünun-ı mütenevvia gördüğü Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Ermenice bilmektedir. Beyrut Amerikan tıp mektebini tamamlamış, 24 Haziran 1908 tarihinde diplomasını almıştır. Osmanlı tıp mektebinden de 22 Temmuz 1324 tarihli 2914 numaralı icazetname almıştır.

14 Ekim 1908 tarihinde 500 kuruş maaşla Hısnımansur kazası beledi tababetine vekâleten tayin kılınmıştır. 28 Nisan 1909 tarihinde vekâlet ettiği kişinin dönmesi üzerine 14 Şubat 1910 tarihinde aynı maaşla Besni kazası beledi tababetine vekâleten atanmıştır. 15 Ekim 1910 tarihinde 600 kuruş maaşla meclis-i tıbbiye-i mülkiye ve sıhhiye ulumiye kararıyla vekâleten atandığı Besni kazasına asaleten atanmıştır.¹⁴

1.9. Siyak Ferid Efendi

Müteveffa Boyacıoğlu Kivork Efendinin oğludur. Ermenidir. 1872 yılında Antep'te doğmuştur. Antep Ermeni mektebinde idadi dersleri olarak mezun olmuş ise de diplomasını kaybetmiştir. Türkçe, Fransızca, Ermenice ve Rumca bilmektedir.

Yunan muharebesinde mevaki-i harbiyeyi gösteren bir harita çizerek bastırması, gelirin yarısını Osmanlı askerine vermiştir. 1891-1898 yılları arasında Hamidiye vapur şirketi mübayaat memurluğunda bulunmuştur.¹⁵ İstifa etmiş ve 23 Nisan 1900 tarihinde 1000 kuruş maaşla matbuat dâhiliye kalemi halifeliğine tayin edilmiştir. Haziran 1900 tarihinde ayrıca 500 kuruş daha tahsis edilerek matbaalar müfettişliğine tayin edilmiştir. 28 Ağustos 1901 tarihinden 18 Mayıs 1902 tarihine kadar maaşı 1200 kuruşa çıkarılmıştır.²⁹ Ocak 1899 tarihinde rütbe-i saniye sınıf-ı sanisi ile dördüncü rütbeden mecidi nişanı, 17 Eylül 1900 tarihinde aynı rütbeden nişan-ı ali-i Osmani nişanı; 28 Nisan 1901 tarihinde terfian mütemayız; 26 Aralık 1902 tarihinde terfian rütbe-i evveli sınıf-ı sanisi ile 2. Rütbeden mecidi nişanı verilmiştir.¹⁶

Sonuç

Bu çalışmada Osmanlı arşivinde bulunan Osmanlı memurlarına ait sicil kayıtlarından yola çıkılarak Antep'te doğmuş olan gayrimüslim memurların özgeçmişleri incelenmiştir. Bu siciller sayesinde bu memurların okudukları okullar, bildikleri yabancı diller ve hangi kurumlarda ne kadar maaş aldıklarına dair bilgiler edinilmiştir. Dokuz adet Antepli gayrimüslim memur tespit edilmiş ve bunlardan sekizinin Ermeni ve bir kişinin de Rum olduğu anlaşılmıştır. Bu durum Antep'te gayrimüslim nüfusun çoğunluğunu Ermenilerin oluşturmasından kaynaklanmaktadır. 19. yüzyılda misyonerlerin burada okul açmaları ile beraber Ermeniler arasında eğitim-öğretim faaliyetleri yoğun bir şekilde artış göstermiştir. Bunun bir neticesi olarak da eğitim alan bu kimselerden bazıları Osmanlı bürokrasisindeki yerlerini almışlardır. Çalıştıkları mevkilere bakıldığında ise, bir vali yardımcısı, bir kaymakam yardımcısı, bir doktor, bir nahiye müdürü, bir matbaalar müfettişi gibi önemli görevlerde yer alanlar mevcuttur. Bunun yanı sıra iki kişi mali işlerde, iki kişi de bu dönemde oluşturulmuş olan ve çalışanlarının çoğunun gayrimüslimlerden oluştuğu bilinen Duyun-ı Umumiye idaresinde görev almıştır.

Bu memurlar hakkında sicil kayıtlarında görevlerini layıkıyla yerine getirdiklerine dair notlar düşüldüğü, hatta bazılarının Osmanlı nişanları ile taltif edildiği görülmüştür. Mesela Akhisar nahiye müdürlüğü yapan Agop Ferid Efendi bulunduğu bölgedeki bataklıkların kurutulması için çalışmış, Siyak

¹³ BOA DH SAİD d. 42/53-54.

¹⁴ BOA DH SAİD d. 182/33

¹⁵ Hamidiye Vapur Şirketi hakkında bkz. Sadık Kurt, "İzmir Hamidiye Vapur Şirketi (1884-1915)", DEU Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C 1, S. 1 1991, s. 71-108.

¹⁶ BOA DH SAİD d. 113/175.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Ferid Efendi ise Türk-Yunan Harbi esnasında savaşta mevkileri gösteren bir harita çizmiştir. Kendisi gösterdiği yararlıklar nedeniyle padişah tarafından nişan verilmek suretiyle taltif edilmiştir. Bu çalışmadan da anlaşılacağı üzere Antep'te bulunan gayrimüslim cemaatten bir kısmı okudukları okullar nispetinde kendilerine uygun mevkilerde memuriyetlere yerleştirilmişlerdir. Osmanlı bu anlamda kendilerine herhangi bir ayrıcalıkta bulunmamış ve Osmanlı vatandaşı kabul ettiğini bir kez daha göstermiştir.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri (BOA)

DH SAİD d. Nr. 42/53-54; 46/47; 67/307; 91/421; 106/87; 112/261; 112/367; 113/175; 182/33.

Tetkik Eserler

Çınar, Hüseyin, **Ayıntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Çukurova, Bülent, "Antep'te Ermeni Ulusçuluğunun Doğuşunda Amerikalılar ve Kolejin Etkisi", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 40, Kasım 2007, s. 615-623.

Demir, Enver, **Osmanlı Toplumunda Gayrimüslimler (Ayıntab Örneği)**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Gaziantep 2018.

Güllü, Ramazan Erhan, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gaziantep Ermenileri**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

Kurt, Sadık, "İzmir Hamidiye Vapur Şirketi (1884-1915)", **DEU Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C 1, S. 1 1991, s. 71-108.

Şıvgın, Hale, "19. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntap", **OTAM – Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı: 11, Ankara 2000, s. 503-553.

Uçan, Yunus Emre, **Osmanlı Devleti'nde İngiliz Misyoner Okulları**, Erciyesi Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes 2015.

Yıldırım, Esra Gürbüz, Gülen Çağdaş, "Gaziantep Geleneksel Mimari Dokusunun Sosyo-Kültürel Bağlamda Mekan Dizimsel Analizi", **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, 17 (2), s. 508-532.

AYINTÂB'DA ASAYİŞ (1691-1695)

Ahmet GÜNDÜZ

Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Fatma YILDIRIM

Doktora Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

İslam dini, toplum yararını korumak, dini, nefsi, aklı, malı muhafaza etmek amacındandır. Bu amaca karşı yapılan her türlü saldırı suç kabul edilmiştir. Kur'ân ve sünnet İslam ceza hukukunun kaynağı olup bu alandaki temel prensipleri belirlemiştir.

Osmanlı devleti kuruluşundan Tanzimat'a kadar cezai hükümlerde İslam hukukunu uygulamıştır. Şer'i hukukun yanında örfi hukuk da uygulanmıştır. İslam âlimleri suçu ceza bağlamında bir ayrıma tabi tutmuşlardır. Hadd cezası suçları, kısas-diyet suçları, ta'zir cezası suçları ayrımı toplumda genel kabul görmüştür.

Bu çalışmada Osmanlı devletinin çalkantılı zamanlarından biri olan 1691-1695 yılları arasında Ayıntab şehrinde yaşanan asayiş ile ilgili olaylar ele alınacaktır. Ayıntab sicillerine baktığımızda birçok farklı dava bulunmasına rağmen konumuz asayiş olayları olduğu için incelenen davalar genellikle, darb ve yaralama olayları, katl olayları, eşkıyalık, hırsızlık, ırza tecavüz, kız kaçırma vs. gibi konular ele alınmaya çalışılacaktır. Ayrıca Ayıntab sancağında asayiş olaylarının merkezde mi yoksa merkeze bağlı kaza ve nahiyelerde mi fazla olduğu incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Ayıntâb, Asayiş, Suç, Ceza.

Giriş

Türkçe bir kelime olan suç, sözlükte “törelere ve ahlâk kurallarına aykırı davranış ya da bir toplumda haksız sayılıp yazılı-yazısız kurallara yasaklanan ve yaptırıma bağlanan eylem” anlamına gelmektedir. Cürm ve Cerime kelimeleri ise fıkıhta günah, suç ve haksız fiili kapsayacak şekilde kullanılmıştır¹. Suç ve günah anlamını karşılayan cinayet kelimesi cana ve mala yönelik hukuka aykırı fiilleri ifade etmektedir².

İslam hukukunda suçlar, had, kısas-diyet ve ta'zir suçları diye üçe ayrılır. Had suçlarının biri geniş diğeri dar olmak üzere iki anlamı vardır. Geniş anlamda had suçları Allah ve Hz. Peygamber tarafından belirlenmiş suçlardır. Dar anlamda ise, Allah ve Hz. Peygamber tarafından belirlenen ve Allah haklarına yönelik işlenen suçlardır. Had suçları yedi tanedir. Hırsızlık, zina, zina iftirası (kazf) yol kesme (hırabe), şarap içme-sarhoşluk, irtidât ve isyan had suçlarıdır. Kısas-diyet suçları ise; adam öldürme (katl), ve müessir fiil (cerh) suçlarından ibarettir³.

Ta'zir suçları ise, cezası Allah ve Peygamberi tarafından belirlenmemiş, düzenlenmesi devlet başkanına ya da hâkime bırakılmış suçlardır. Bu suçlar içerisinde Allah hakkına yönelik olanlar bulunduğu gibi kişi haklarına yönelik olanlarda vardır⁴. Bir kimsenin ta'zir ile cezalandırılabilmesi için tek şart akıldır. Yaş ergenlik, din, cinsiyet, hürriyet şart değildir. Çocuklar genellikle ceza ehliyeti taşımazlarsa da ta'zir aynı zamanda tedip ve terbiye mahiyetindedir. Ta'zir cezasını belirleyen devlet ve hakimler aynı şekilde ta'zir cezasının miktarının da tespitini yapmışlardır⁵.

¹Mehmet Boynukalın, “Suç”, *DİA*, C. XXXIX. İstanbul, 2009, s.453.

²Hasan Ali Eş-Şâzeli, “Cinayet”, *DİA*, C. VIII, İstanbul, 1993, s.14.

³Mehmet Akman, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, Eren Yay., İstanbul, 2004, s.24.

⁴Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yay., İstanbul, 2017, s.155.

⁵Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İrfan yay., İstanbul, 1974, s.145-146.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Osmanlı devleti uyguladığı hukukun temelinde İslam Hukuku vardır. Devlet ilk kurulduğu zaman orijinal bir hukuk sistemi başlamış değildir. Osmanlı devleti daha önce kurulmuş olan Türk ve İslam devletlerinden birçok şeyin yanı sıra hukuk nizamını da almıştır. Osmanlı şer'i hukuku uygularken bu hukukun devlet başkanına tanıdığı sınırlı yasama yetkisini kullanmaktan geri durmamışlardır. İşte bu yetkinin ferman ve kanunnamelerle kullanılması sonucu oluşan hukuka Örfi Hukuk denilmektedir. Osmanlı hukuku esas itibarıyla Şer'i ve Örfi hukuktan ibarettir⁶.

Bu açıklamalar ışığında 1691-1695 yılları Arasında Ayıntâb Şehrinde meydana gelen Asayiş olayları değerlendirilecektir.

Gayriahlaki (Zina-Tecavüz) Suçlar

Sözlükte “kişinin bedeni, ruhu, övgüye değer yaratılış, soyu, sopu” gibi anlamlara gelen ırz kelimesi örfteki kullanımında daha ziyade insan varlığıyla, özellikle de onun dokunulmazlığı bulunan manevi ve ahlaki yönleriyle ilgili anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise ırz insanı insan yapan, ona toplum içinde şeref ve saygınlık kazandıran her türlü tecavüz karşısında dokunulmazlığı bulunan kişilik değerlerini ifade etmektedir⁷.

İslam ceza hukuku açısından zinanın suç sayılabilmesi için, failerin evli olması şart değildir. Ancak fiilin evli kişiler tarafından işlenmesi, cezanın çok daha ağır olarak hükmedilmesini gerektiren bir durumdur. Zina hem evli çiftlerin evlilik dışı cinsel ilişkilerini, hem de bekar ya da dul olanların sahih bir nikah akdine dayanmayan (gayrimeşru) cinsel ilişkilerini kapsamaktadır⁸.

Osmanlı kanunnamelerinde ise bu gibi cezalardan bahsedilmemektedir. Sadece kadı'nın takdir edeceği sopa cezasının para cezasına çevrilerek uygulanması gerektiği belirtilmiştir. Kanuni, döneminde çıkarılan kanunnamede zina eden kişi evli ve durumu da iyi ise üç akçe para cezası verilmiştir. Zina eden bekar bir kadın ya da erkek ise cezası 100 akçedir. Bu para miktarları kişilerin maddi durumlarına göre değişmektedir. Zina edenler köle veya gayrimüslim kişilerin cezası ise Müslümanların ödeyeceği miktarın yarısıdır⁹.

Livata, bir erkeğin başka bir erkek ya da karşı cinsle ilişkiye girmesi olarak tarif edilmektedir. Bazı İslam fakihlerine göre, zina olarak kabul edilmekte ve had cezası hükümlerine tabi tutulmakta, bazı görüşe göre ise zina tarifine uymadığından suçluya ta'zir cezası verilmelidir¹⁰.

1691-1695 yılları arasında incelemiş olduğumuz kayıtlarda Ayıntâb Şehrinde 5'i Şehir merkezinde 2'si merkeze bağlı köylerde olmak üzere toplam 7 adet gayriahlaki suç görülmektedir. Bu davaların 4'ü Müslim, 2'si Gayrimüslim ve 1'i de Müslim-Gayrimüslim kişiler arasında geçmektedir¹¹. İncelenen belgelerde hükmedilen herhangi bir cezaya rastlanılmamıştır. Osmanlı kayıtlarında tecavüz ismi yerine daha çok fi'1-i şeni' (ırza geçme) olarak geçmektedir.

Ayıntâb şehrinde davacılar bizzat mahkemeye geldikleri gibi vekilleri aracılığı ile de mahkemeye başvurabilmektedirler. Haziran-Temmuz 1692 (Şevval 1103) tarihli belgeye göre *Tarla-yı Cedid* mahallesi sakinlerinden Ali bin Mehmed mahkemeye müracaatla; İbrahim, Mehmed ve Hasan adlı kişiler ile bunların arkadaşları olan Ömer, Keşger Hasan ve beş neferin kapısına dayanarak eşi Fatma'yı evden çıkarıp başka mahalleye götürdüklerini, mukabele etmeye gücünün olmadığını söyleyerek şikâyetçi olduğunu beyan etmiştir. Şikâyet edilen kişiler de ifadelerinde Ali'nin evine gidip eşi Fatma'yı zorla evden çıkarıp meydan başı mahallesinde cevizler altına götürdüklerini itiraf etmişlerdir. Olay bu haliyle kayıt altına alınmış, neticede nasıl bir ceza uygulandığı hakkında bilgi bulunmamaktadır¹².

⁶ Akman, *Ceza Yargılaması*, s.15.

⁷ Hayati Hökelekli, “İrz”, *DİA*, C. XXIV., İstanbul, 1999, s.133.

⁸ Mustafa Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, İstanbul, 2004, s.161-162.

⁹ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.4.İstanbul,1992 s.366-367.

¹⁰ Mustafa Demir, “XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Suç ve Suçlular: İstanbul Örneği”, *Hacettepe Üniversitesi S.B.E. Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara, 2016, S.112.

¹¹ Gaziantep Şer'iyye Sicili (G.Ş.S.), Defter No:40/Sayfa No:36/Belge No:1.

¹² G.Ş.S., D.41/S.72/B.5.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Saldırıya uğrayan kadınlar bizzat mahkemeye gelerek dava açabilmekteydi. Mesela, *Hıyam* köyünden Meryem binti Mustafa adlı hatun Temmuz-Ağustos (Evâhir Zilkadetü'ş-şerife 1103) 1692 tarihinde mahkemeye müracaatla; bir ay önce Ali bin Mehmed adlı kişinin kendisini تنها bir yere çektiğini ve zorla bekâretini bozduğunu iddia ederek Ali'den davacı olmuştur. Şikâyet üzerine ifadesine başvuru Ali, şikâyetin külliyan yalan olduğunu, kendisinin olayla hiçbir alakasının bulunmadığını beyan etmiştir. Bunun üzerine Meryem'in iddiasını ispat etmesi talep edilmiş, ancak Meryem şikâyete konu olayı ispatlayamamıştır. Sonuçta, Ali'ye yemin ettirilmemiş ve Meryem davasından menedilerek vaka kayıt altına alınmıştır¹³.

Osmanlı şehirlerinde mahalle ahalisi müteselsilen birbirlerine kefil oldukları için, kendilerini rahatsız eden veya ahlak dışı davranışlarda bulunan kişileri mahalleden çıkarmak hakkına sahipti. Pek çok şehirde bunun örneklerini görmek mümkündür. İncelenen mahkeme kayıtlarında Nisan-Mayıs 1693 (Şaban 1106) tarihli bir belgede Ayıntâb'ın Akyol mahallesinde de benzer bir hadiseye rastlanmaktadır. Nisa binti Derviş mahkemeye müracaatla, *İbn-i Eyüb* mahallesinden bazı kişiler ile hâkim tarafından görevlendirilen bir adamın gelip evini bastıklarını ve kardeşinin eşi gelen kişilere karşı çıktığını iddia etmiştir. Eve gelen kişiler ise mahkemede verdikleri ifadelerinde, Nisa'nın mahallede kira ile oturduğunu ve evine sürekli namahrem kişilerin girip çıktığını, çıkarken de tüfenk ile ateş ettiklerini ve mahalle ahalisine eziyet ettiklerini, hatta evi teftişe gittiklerinde evde iki namahrem adamın bulunduğunu söylemişlerdir. Bu ifadeler üzerine Nisa'nın mahalleden ihraç edilmesine karar verilmiştir¹⁴.

Ayıntâb şehrinde erkek kişiler de saldırıya uğramışlardır. Nitekim Kasım-Aralık 1694 (Rebi'ü'l-ahir 1106) tarihli bil kayda göre; Alenneccar mahallesi sakinlerinden Hanefi bin Hacı İbrahim mahkemeye giderek on gün önce Beğlerbeği köyünden gelirken Karataş mahallesinde Osman adlı kişinin ona fi'l-i şeni' kasdıyla yapışip atından aşağı attığını ve kendisinin bağırlarına adam yetişmesi üzerine Osman'ın firar ettiğini iddia ederek Osman'dan davacı olur. Bunun üzerine Osman'ın hali mahalleliye sorulur. Mahalle sakinleri Osman'ın feshad bir kişi olduğunu, namaz kılmadığını, kuşçuluk yaptığını ve sürekli annesine küfretme gibi hallerinin olduğunu meclise ihbar etmişlerdir¹⁵. Olay bu şekilde kayda geçmiş olup, sonucu hakkında bilgi mevcut değildir.

Benzer bir olay da 1696 (Cemâziyye'l-evvel 1107) tarihinde Küçük Masara köyünde yaşanmıştır. Köy sakinlerinden Mehmed bin Abdülkerim mahkemeye giderek on gün önce Mustafa adlı kişinin fi'l-i şeni' kasdıyla evine girdiğini iddia ederek davacı olur. Şikâyet üzerine ifadesine başvuru Mustafa olayı inkâr etmiştir. Mahalle sâkinlerinin Mehmed'in iddiasına şahitlik etmeleriyle olay kayıt altına alınmış, ancak nasıl sonuçlandığı belirtilmemiştir¹⁶.

Bu tür vakalar gayrimüslim ahali yaşanmıştır. 18 Ocak 1696 (12 Cemâziyye'l-evvel 1107) tarihinde Ermeni taifesinden Neksuz veledi Kızıl mahkemeye gelerek David veledi Safar'ın kendi halinde olmadığını, Ermeni taifesine eziyet ve iftira adeti olduğunu ve kendisine de fi'l-i şeni' kasdında bulunduğunu söyleyerek davacı olmuştur. Ermeni taifesinden diğer kişilerin Neksuz'un David hakkındaki suçlamalarını mahkemede teyid etmeleri ile olay kayıt altına alınmıştır¹⁷.

Küfretme (Şetm)

İslam dini insanların birbirlerine alay edici bir şekilde hakaret etmelerini pek hoş karşılamamıştır. Kur'an-ı Kerimde "Ey inanlar! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra yoldan çıkmış olmak ne kötü bir addır. Tövbe etmeyenler, işte onlar zalimlerdir."¹⁸ ayetinde karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı

¹³ G.Ş.S., D.41/S.92/B.1.

¹⁴ G.Ş.S., D.44/S.56/B.5.

¹⁵ G.Ş.S., D.44/S.14/B.1.

¹⁶ G.Ş.S., D.43/S.141/B.2.

¹⁷ G.Ş.S., 43/S.167/B.2.

¹⁸ *Hucurât*, 49/11.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

kanunnamelerine göre bir kişinin bir kişiye kötü söz söylemesi (küfretmesi) yasaklanmış, küfreden kişilerden kırk akçe alınmıştır¹⁹.

Ayıntâb'ın 1691-1695 yılları arasındaki dava kayıtlarından 4 şetm vakası mevcut olup, bunların tamamı Ayıntâb şehir merkezinde yaşanmıştır. Bu davaların 3'ü Müslümanlar arasında geçerken, bir dava da Müslim-Gayrimüslim kişiler arasında geçmiştir. İncelenen kayıtlarda küfür suçuna verilen herhangi bir ceza kaydedilmemiştir. Görülen bu davalarda küfürün yanısıra fiziksel şiddet de uygulanmıştır. Küfürler ise daha çok kişilerin dinine ve imanına küfür şeklinde görülmektedir²⁰.

Tarla-yı Atık mahallesinde Hamza bin Mehmed Ocak 1692 (Rebi'ü'l-ahîr 1103) tarihinde mahkemeye giderek ikinci vakti Alaybey camisine namaza giderken Ahmed adlı kişinin berber dükkanından çıkıp kendisine önce kafir Hamza diye küfür ettiğini ve sonra da değnek ile başına, arkasına ve kollarına vurduğunu ve sol kolunun dirseğinden kırıldığını iddia ederek Ahmed'den davacı olmuştur. İfadesine başvurulmuş Ahmed olayı inkâr edince Hamza'ya iddiasını ispatlaması talep edilmiştir. Mahalleden bazı kişilerin şahitliği ve cerrah tafesinin Hamza'yı muayene ederek sol kolunun aldığı darptan kırıldığını beyan etmeleriyle olay kaydedilmiştir²¹.

Diğer bir olay da Cabi mahallesinde Ocak 1695 (Cemâziyye'l-evvel 1106) tarihinde yaşanmıştır. Es-Seyyid Ali mahkemeye giderek Mustafa adlı kişinin dinine ve imanına küfrettikten sonra yumruk ve asa ile kendisini yaraladığını iddia ederek davacı olur. Ancak suçlanan Mustafa olayı inkâr eder. Mahalleden üç kişinin Ali'nin lehine şahitlik etmesi üzerine vak'a kayıt altına alınmıştır²².

Katl (Adam Öldürme)

Katl, sözlükte bir canlının başka bir canlıyı öldürmesi anlamına gelir. İslam hukukunda ise bir kişinin hukuken can dokunulmazlığı bulunan birinin hayatının sona ermesine yol açacak bir davranışta bulunması manasında kullanılır²³.

İslam dini adam öldürmeyi büyük günahlar arasından saymıştır. Kur'an-ı kerimde "kim bir mümini kasten öldürürse cezası cehennemdir, Allah ona gazap etmiş ve onu lanetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır"²⁴ buyurularak katil için uhrevi cezalar açıklanmaktadır. Ayrıca, "Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın (öldürülür) denilerek cezası belirtilmektedir²⁵.

Kasten adam öldürme suçu sabit olursa verilecek ceza suçlunun kısas edilmesidir. Kısasın gerçekleşmesi için varislerin kısas talebinde bulunmaları gerekmektedir. Varisler böyle bir talepte bulunmazlarsa kısas gerçekleşmemektedir. İsterlerse diyet talep edebilirlerdi. Diyet konusunda anlaştıkları zaman diyeti katil bizzat kendisi öderdi²⁶.

Osmanlı devleti katil suçu için İslam hukukunun yanı sıra örfi hukuk kurallarını da uygulamıştır. Fatih kanunnamesinde kısas cezası olmadığına adam öldüren kişiden durumu iyi olanlardan dört yüz akça, bunu ödemeye gücü yetmediği takdirde iki yüz akça, orta halli olanlardan yüz akça ve fakir olanlardan elli akça alınması kararlaştırılmıştır²⁷.

İncelenen tarih aralığında Ayıntâb mahkemesine toplam 27 dava yansımıştır. Bunların 10'u şehir merkezinde, 11'i Ayıntâb'a bağlı köylerde meydana gelmiştir. 6 vakanın ise nerede meydana geldiği

¹⁹ Akgündüz, *Kanunnameler*, C.1, s.328.

²⁰ Küfür dava ile ilgili diğer vak'a örneği için bk. *G.Ş.S.*, D.41/S.151/B.1; *G.Ş.S.*, D.40/S.23/B.4.

²¹ *G.Ş.S.*, D.41/S.46/B.2.

²² *G.Ş.S.*, D.44/S.28/B.2.

²³ Ali Bardakoğlu, "Katil", *DİA*, C.XXV, Ankara, 2012. S.45.

²⁴ *Nisa*, 92.

²⁵ *Bakara*, 27; Demir, *Suç ve Suçlular*, s.32.

²⁶ Semiha Zehra Özharat, "17. Yüzyılın İkinci Yarısında Ayıntâb Şehrinde İşlenen Suçlar ve Cezaları", *Gaziantep Üniversitesi, Journal of Social Sciences*, Gaziantep, 2014. S.687.

²⁷ Akgündüz, *Kanunnameler*, C.1, S.349.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

tespit edilememiştir. Katledilen insanların varisleri genellikle katillerden diyet talep ederek çeşitli miktarlar üzerinde sulh etmişlerdir. Ceza miktarları ise kişilerin ekonomik durumlarına göre değişmektedir. Mesela, Kasım 1692 (Safer 1104) tarihinde Göçge köyü sakinlerinden olan Abdurrahman bin İbrahim, Arablar köyü sakinlerinden Hasan adlı kişi tarafından katledilmiştir. Abdurrahman'ın varisleri (eşi ve kardeşi) Hasan'dan nakit yüz elli gürüş ve on iki kıymetli çuha aba alarak sulh etmişlerdir²⁸. Ancak bu tür olaylarda alınan diyet miktarları eşit olmayıp farklılık göstermektedir²⁹.

Bazı davalarda ise varislerin kısas talebinde buldukları, fakat daha sonra bundan vazgeçerek feragat ettikleri görülmektedir. Mesela, Kanalıcı mahallesinden maktul Abdülkadir bin Ömer'in varisleri katil Ömer'in kasten Abdülkadir'i öldürdüğü için kısas talebinde bulunmuşlardır. Fakat daha sonra kısastan vazgeçerek 200 gürüş alarak sulh etmişlerdir³⁰.

Osmanlı şehirlerinde mahalle halkı birbirinden sorumlu olduğu için mahallede bir suç işlendiği zaman suçlu bulunmazsa bütün mahalle halkı sorumlu tutulmaktadır. Bu uygulamanın köyler için geçerli olmadığı görülmektedir. Zira Ocak 1693 (Rebi'ü'l-ahîr 1104) tarihinde Arıl köyü sakinlerinden Ahmed bin Koca'nın Hıyam köyü dağ sınırında katil edilmiş bir şekilde cesedi bulunmuştur. Oluşturulan heyet maktulü incelemiş, ancak katil bulunamamıştır. Maktulün bulunduğu yer hiç kimsenin bağı, bostanı, tarlası herhangi bir şekilde mülki olmadığından köy halkı bu olaydan sorumlu tutulmamıştır³¹.

Ayıntâb'daki katil olaylarında asker kökenli kişilerin de yer aldığı görülmektedir. Nitekim, Nisan-Mayıs 1692 (Şaban 1103) tarihinde Orul köyünden Fatma binti Bayram'ın ölüm nedeninin araştırılması için Abdurrahman Çelebi tayin edilmiş ve yapılan muayenede Fatma'nın başının sol tarafında taş yarası tespit edilmiştir. Durum maktulenin büyük oğullarından sorulmuştur. Onlar da cevaplarında Yeniçeriler sefer giderlerken köylerine yerleşmek istediklerini, köy halkının buna rıza göstermediğini ve çıkan arbede sırasında askerlerin annelerinin başını taş ile darb ettiklerini ve bu darbeden vefat ettiğini, suçlunun bulunmadığını, köy halkından kimse ile davalarının bulunmadığını beyan etmişlerdir. Konu bu şekilde kaydedilmiş olup, neticesi hakkında bilgi sahibi değiliz³².

Darb ve Yaralama

Osmanlı devletinde hukukun diğer alanlarında olduğu gibi ceza hukuku alanında da esas itibariyle İslam hukuku uygulanmış ve kadı'ya ta'zir suçlarının cezalarını belirleme noktasında geniş bir takdir hakkı vermek yerine, bu alanı kanunnamelerle düzenleme yoluna gidilmiştir. Kadı, had ve kısas suçlarında fıkıh kitaplarına, ta'zir suçlarında ise kanunnamelere bakarak hüküm vermektedir³³.

Fatih kanunnamesinde yaralama suçlarına para cezası öngörülmüştür. Yaralamanın şekli ve türü ayrıntılı bir şekilde açıklandıktan sonra kişilerin maddi durumuna göre değişken para cezaları öngörülmüştür³⁴. Ayıntâb şehrinde 1691-1695 yılları arasında en fazla darb ve yaralama vakalarına rastlanılmaktadır. Bu kapsamda tespit edilen vaka sayısı toplamda 49 olup, bunların 37'si Ayıntâb şehir merkezinde, 10 tanesi ise bağlı köylerde meydana gelmiştir. 2 vakanın ise nerede meydana geldiği tespit edilememiştir. Ayrıca bu suçların neden ve niçin işlendiği ve verilen cezalar kaydedilmemiştir. Sadece iki vakada ta'zir cezası verildiği beyan edilmiştir. Ayıntâb'da görülen darp ve yaralama vakalarında davalı ve davacı kadınların da olduğu görülmektedir.

İncelenen darp ve yaralama kayıtlarında genellikle iki kişinin arasında yaşanan münakaşa taş, bıçak, hançer, kılıç, değnek, tabanca, tüfenk yumruk vs. gibi suç unsurları bulunmaktadır.

²⁸ G.Ş.S., D.40/S.50/B.2.

²⁹ Katil olayı ile ilgili sulh ettikleri diğer belgeler bk. D.41/S.125/B.2; D.43/S.12/B.2; D.43/S.123/B.4; D.43/S.128/B.1.

³⁰ G.Ş.S., D.40/S.200/B.4.

³¹ G.Ş.S., D.40/S.93/B.1)

³² G.Ş.S., D.41/S.48/B.1.

³³ Aydın, *Hukuk Tarihi*, S.199.

³⁴ Akgündüz, *Kanunnameler*, C.1, S.348-349.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Mahkemeye müracaat eden kişiler darba uğradıklarını genellikle şahitler vasıtasıyla kanıtlamaktadırlar³⁵. Mesela Mart 1693 (Evâli Cemâziye'l-âhir 1104) tarihinde Kayacık mahallesinden Abdullah bin Mehmed mahkemeye giderek Hasan Beşe'den davacı olur ve Seng-i Hoşkadim mahallesinde Karagöz pazarına ekmek almaya gittiğinde Yeniçeri taifesinde Hasan Beşe'nin kendisini siyah kabızalı bir hançer ile sol ayağının kaba baldırından yaraladığını beyan eder. Abdullah şikayetini Hoşkadim ve Tarla-yı Atik mahallesinden getirdiği şahitleri aracılığı ile ispatlamıştır³⁶.

İncelenen vakalarda dava sonrasında verilmiş olan cezalara da rastlanılmaktadır. Mesela, Şhreküstü mahallesinde oturan Güllü binti Ebubekir adlı hatun Şubat 1696 (Cemâziyye'l-ahir 1107) tarihinde mahkemeye giderek eşi Terbuş bin Hasan ve Terbuş'un amcası oğlu Mehmed adlı kişilerin kendisini darp ettiklerini ve burnundan kan aktığını iddia ederek Terbuş ve Mehmed'den davacı olur. Terbuş ve Mehmed ifadelerinde Göllü'yü yumruk ile darp ettiklerini kabul etmişlerdir. Mahkemede bu kişilerin ta'zir olunmasına karar verilmiştir³⁷.

Ayrıca 1696 tarihindeki bir diğer kayda göre, Akyol mahallesinden Ömer bin Süleyman, Ali bin Yusuf ile girdiği kavga sırasında taş ile çenesinin sağ tarafı darp edilip iki dişi kırılmıştır. Darp edilen Ömer Ali'den davacı olmuştur. Ali'nin olayı inkâr etmesi üzerine Ömer'in iddiasını ispatlaması istenmiştir. Mahalleden bazı kimselerin şahitliği sayesinde olayı ispatlayan Ömer'e her bir dişi için 5 gurüş diyet verilmesi kararlaştırılmıştır³⁸.

Eşkıyalık

Eşkıya, sözlükte "talihsiz, bedbaht, haylaz, yol kesen" gibi anlamlara gelen şaki kelimesinin çoğuludur. İslam hukukunda "yol kesen" anlamında "hıra" ya da "kat'-ı tarık" kelimeleri kullanılmıştır. Osmanlı kayıtlarında kat'-ı tarık tabiri geçmekle birlikte daha çok "eşkıya" kelimesi kullanılmıştır³⁹.

Eşkıyalık genellikle silahla veya başka bir şekilde zor kullanmak suretiyle yol kesip baskın yaparak mala, cana tecavüz ve güvenliği suiistimal olarak tanımlanabilir. Eşkıyalığı isyandan ayıran fark mevcut bulunan siyasi iktidara karşı bir baş kaldırma niteliğinde olmamasıdır⁴⁰.

Eşkıyalık İslam hukukunda had cezası gerektiren bir suçtur. Cezası Kur'an-ı Kerimde belirtilmiştir. Eşkıyalık yapan kişi ya da kişiler, hiçbir mal almadan ve kimseyi öldürmeden yol kesip etrafa korku saldıkları taktirde cezası sürgün edilmektir. Yalnız mal alıp kimsenin canına kastetmedilerse elleri ve ayakları çaprazlama kesilmektedir. Eşkıyalık yaptığı sırada adam öldürmenin cezası ise ölümdür. Eğer eşkıya öldürdüğü adamın malını almışsa asılarak cezalandırılır⁴¹.

Osmanlı kanunnamelerinde eşkıyalık suçlarının cezası ile ilgili kişi yaptığı işi alışkanlık haline getirmişse elinin kesilmeli, eğer bu işi adet edinmemişse ta'zir ile cezalandırılması gerektiği yazılmaktadır⁴².

Osmanlı devletinin XVII. yüzyılda yaşamış olduğu siyasi ve sosyal çalkantılar Ayıntâb şehrini de etkilemiştir. Celali isyanlarının etkileri Ayıntâb şehrinde güvenlik ve asayişin bozulmasına sebep olmuş ve eşkıyalık hareketlerinin artmasına neden olmuştur.

İncelenen dönemde Ayıntâb'da en fazla karşılaşılan asayiş olaylarından biri de eşkıyalık olaylarıdır. Konu ile ilgili toplam 36 kayıt bulunmakta olup, bunların 7'si şehir merkezinde, 2'si ise köylerde meydana gelmiştir. Geriye kalan 27 kayıt ise merkezden gönderilen kayıtları oluşturmaktadır. Bu

³⁵ Darb ve yaralama ile ilgili diğer belgeler bk. 40/S.20/B.3; D.40/S.28/B.4; D.40/S.30/B.1; D.40/S.39/B.3; D.40/S.166/B.1; D.40/S.183/B.2; D.41/S.47/B.2; D.41/S.53/B.1; D.41/S.55/B.3; D.41/S.63/S.1; D.41/S.63/B.4; D.41/S.90/B.1; D.41/S.110/B.2; D.41/S.110/B.3; D.41/S.119/B.3; D.43/S.113/B.3; D.43/S.154/B.2; D.43/S.182/B.2; D.44/S.65/B.3; D.44/S.78/B.1.

³⁶ G.Ş.S., D.40/S.183/B.2.

³⁷ G.Ş.S., D.43/S.182/B.3.

³⁸ G.Ş.S., D.43/S.186/B.2.

³⁹ Esra Yakut, "Osmanlı Hukukunda Bir Suç Olarak Eşkıyalık ve Cezalandırılması", *Kebikeç Dergisi*, Sayı 33, Ankara, 2012, s.21.

⁴⁰ Süleyman Demirci, Hasan Arslan, "Osmanlı Türkiye'sinde Eşkıyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Alınan Tedbirler ve Uygulanan Cezalara Dair Gözlemler: Maraş Eyaleti Örneği (1590-1750) S.D.Ü, *S.B.E. Dergisi*, Isparta, 2012, s.74.

⁴¹ Yakut, "eşkıyalık ve cezalandırılması", s.22.

⁴² Akgündüz, *Kanunnameler*, C.4, s.428.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

kayıtların çoğunluğunu eşkıyaların haklarından gelinmesi için merkezden gönderilen ferman, hatt-ı hümayun ve buyruhdular oluşturmaktadır⁴³.

Şehirde eşkıyalık faaliyetlerinde bulunanların bir kısmı asker kökenli kişilerdir. Sarıca-sekban, kapılı-kapusuz leventler şehirde problem yaratınca bu kişilerin haklarından gelinmesi ve cezalandırılmaları için merkezden fetvalar gönderilmiştir. Ayrıca, gaza ve cihaddan firar eden, bahşiş bahane ederek paşalarının yanından ayrılıp paşalı kıyafetinde dolaşarak yol kesip ahalinin mallarını alan eşkıyanın şeyhülislamdan alınan fetvaya göre cezalandırılmaları istenmiştir⁴⁴.

Diğer yandan, eşkıyanın haklarından gelinmesi için memurlar tayin edilmiş⁴⁵ ve halkın birlik olup eşkıyanın köylerine gelmesi halinde yakalayıp defetmeleri ve gönderilen memurlara kılavuzluk etmeleri de istenmiştir⁴⁶.

Şehirde yaşayan aşiretler de eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmuşlardır. İbn-i Eyüb mahallesinden el-Hâc Ali ağa ile zımmi Malak veledi Marderus mahkemeye giderek, kendi damgalarıyla mühürlü 400 yük elvan bezini satmak için Tokat'a giderken *Recebler ve Türkmandan* Ali, Musa, diğer Ali ve Hasan adlı kişilerin kendilerine saldırdıklarını ve bezlerini gasp ettiklerini, bu bezlerin halen o kişilerin ellerinde olduğunu iddia ederek davacı olmuşlardır. İsimleri geçen kişiler suçlamayı inkâr edince mahkemece el-Hâc Ali ağa ile Malak'ın iddialarını ispatlamaları istenmiştir. Mahalleden üç kişinin şahitlikleri ve Ali'nin bezleri hiç kimseye satmadığına ya da hibe etmediğine dair yemin etmeleri üzerine vak'a kaydedilmiştir⁴⁷.

Ayrıca, merkezden Arablar ve Cerid taifelerine gönderilen fermanlarla, Kilis Okçu İzzeddinli eşkıyasının dağlarda gezdiği, bunların eşkıyalık faaliyetlerinin önlenmesi, katl edilip ortadan kaldırılmaları, bu başarıldığı takdirde mallarına el konulması istenmiştir⁴⁸.

Hırsızlık ve Gasp

Hırsızlık, bir malı veya eşyayı sahibinin izni, rızası ve haberi olmadan almak fiilidir. Osmanlı belgelerinde genellikle "serika" olarak geçmektedir. Hırsızlık terimi İslam ve Osmanlı hukuk uygulamasında birebir serikayı karşılamamakla beraber, ifade olarak kapsamaktadır⁴⁹.

Tarih boyunca tüm toplumlarda hırsızlık hoş karşılanmamış ve bu tür davranışlar kanunlarla yasaklanmış, bu fiili işleyenler cezalandırılmıştır. Hırsızlık ilahi dinlerde de kabul edilmeyen davranışlardan biridir. Bu tür davranışta bulunan kişilerin bu dünyada cezalandırıldıkları gibi öteki dünyada da cezalandırılacakları ifade edilmiştir⁵⁰. Kur'an-ı kerimde "hırsızlık yapan kadın ve erkeğin ellerini tenkil edici (ve ibret verici) bir ceza olarak kesin."⁵¹ ayetinde hırsızlık yasaklanmış cezası belirtilmiştir. Ayette verilen cezanın suç unsurlarını bizzat Hz. Peygamber açıklamıştır. Hırsızlık suçu için el kesme cezasına hükmetmemiş, unsurları oluşmamış hırsızlık suçları için mesela; dalındaki meyve ile değeri ¼ dinara ulaşmayan malın çalınması halinde el kesme cezasının verilmeyeceğini söylemiştir⁵². Osmanlı kanunnamelerinde çalınan eşyanın cinsine göre cezası belirlenmiştir. Eğer kişi kaz, tavuk, ördek çalmışsa cezası ta'zir ya da vurulacak iki sopa yerine bir akçedir. At, katır, eşek çalmışsa eli kesilir ya da 200 akça alınır. Bıçak, nacak, balta, örtü çaldığında eli kesilir, eğer eli kesilmezse ta'zir cezası uygulanır⁵³.

⁴³ Eşkıyalık ile ilgili kayıtlar bk. D.40/S.135/B.1; D.41/S.22/B.1; D.41/S.133/B.1; D.41/S.158/B.1; D.43/S.198/B.1; D.43/S.198/B.2; D.44/S.98/B.2; D.44/S.98/B.3; D.44/S.100/B.1; D.44/Poz. 35/B.1; D.44/P.35/B.2; D.44/P.30/B.1; D.44/P.28/B.2.

⁴⁴ G.Ş.S., D.43/S.210/B.3; D.44/S.96/B.2.

⁴⁵ G.Ş.S., D.43/S.199/B.1; D.44/P.28/B.2.

⁴⁶ G.Ş.S., D.43/S.199/B.1.

⁴⁷ G.Ş.S., D.44/S.17/B.1.

⁴⁸ G.Ş.S., D.43/S.214/B.3.

⁴⁹ Demir, Suç ve Suçlular, s.66.

⁵⁰ Suha Oğuz Baytımur, "Osmanlı Devleti'nde Hırsızlık Suçları ve Uygulanan Cezalar (1789-1839)", *Studies of the otoman domain*, C.8, S.15, 2018, s.92-93.

⁵¹ Maide, 5/38.

⁵² Avcı, *Suçlar ve Cezalar*, s.233.

⁵³ Akgündüz, *Kanunnameler*, C.3, s.91-92.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Ayıntâb'da 1691- 1695 yılları arasında on adet hırsızlık vakasına rastlanmıştır. Bu olayların altısı şehir merkezinde, 2'si köylerde yaşanmış, birinin ise yeri tespit edilememiştir. Ayrıca incelenen davalar arasında hırsızlık yapan kişilerin katl edilmelerinin meşru olduğuna dair bir fetva kaydı da bulunmaktadır⁵⁴.

İncelenen defterlerde hırsızlık vakaları için genellikle "serika" tabiri kullanılmıştır. Esnafa ait dükkanlar, ibadet yerleri ve şahısların özel eşyalarının çalınması hadiseleri kayıtlara geçmiştir⁵⁵. Mesela, Haziran 1693 (Ramazan 104) tarihinde Kayser mahallesi sakinlerinden Mehmed adlı kişi mahkemeye giderek es-Seyyid Mehmed'den davacı olmuştur. İfadesinde, haffaf dükkanının açılıp eşyalarının çalındığını ve çalınan eşyalarının Mehmed'in evinde bulunduğunu beyan ederek Mehmed'in sorgulanmasını talep etmiştir. İfadesi alınan Mehmed, cevabında eşyaları Yusuf adlı kişinin çaldığını hatta bir kısım eşyaların da telef olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine mahalle sakinlerinden Mehmed hakkında bilgi istenmiştir. Mahalleden dört kişi Mehmed'in haramzâde ve fesâd olduğu yönünde ifade vermiş ve olay kaydedilmiştir⁵⁶. Mehmed'e herhangi bir ceza verilip verilmediği hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Bir diğer hırsızlık olayı da Tövbe mahallesinde yaşanmıştır. Mahalle sakinlerinden Osman ve es-Seyyid Mehmed mahkemeye giderek Amu mahallesinden Mehmed ve Şarkıyan mahallesinden Kavli'den şikayetçi olmuşlardır. İfadelerinde, Şirvâni camisi yanındaki bakkal dükkanlarının açılıp para ve bazı eşyalarının Mehmed ve Kavli tarafından çalındığını, fetvaya göre icra olunmalarını talep etmişlerdir. Bunun üzerine ifadesi alınan Mehmed, dükkânın kilidini Seyyid Ali, Kara Ali ve Hızır'la birlikte kırdıklarını kendisinin bir kutu ile 5,5 gurûş değerinde mal aldığını itiraf etmiştir. Mehmed'in itirafını Kavli de kabul etmiştir. Olay bu şekilde kayıtlara geçmiş, sonuçları hakkında bilgi verilmemiştir⁵⁷.

Malı veya eşyası çalınan kişiler, hırsız deliller ve şahitlerle ispatlayabilirse, tekrar eşyasını geri alabilmektedirler. Mesela, Ocak 1692 (Rebi'ü'l-ahîr 1103) tarihinde Yahni mahallesinden Muharrem bin Mehmed mahkemeye giderek bir adet boz merkebinin İbrahim Beşe tarafından çaldığını ve merkebin Ahmed bin Ali'nin elinde olduğunu söyleyerek kendisine iade edilmesini talep eder. İfadesi alınan Ahmed, merkebi Seyyid Hasan adlı kişiden 7 gurûşa satın aldığını ve Muharrem'in malı olduğunu bilmediğini söyler. Bunu üzerine Muharrem'in iddiasını ispatlaması istenir ve mahalle sakinlerinden birkaçının şahadeti üzerine merkep Ahmed'den alınarak Muharrem'e iade edilir⁵⁸.

Gayrimüslimler arasında yaşanan hırsızlık vakaları da mahkeme kayıtlarına yansımıştır. Çukur mahallesi sakinlerinden Vanas veledi Beder mahkemeye giderek, 300 tonluk bezini Adana'ya götürürken dinlenmek için durdukları yerde Abdülkadir isimli bir kişi ve onun kardeşi olan Veled adlı kişiler tarafından çalındığını iddia etmiştir. Abdülkadir ve Veled suçlarını itiraf etmiş ve eşyayı teslim etmek için zaman istemişlerdir. Mahalle halkının şahitliği üzerine on gün mühlet verilmiş ve olay kaydedilmiştir⁵⁹. Ocak 1695 (Cemâziyye'l-evvel 1107) tarihli bir kayıtta, bahsi geçen kişilerin çalınan bezin 229 tonunun tacirli taifesinden Ali Fakih, Ahmed, Mehmed, diğer Ahmed ve Ömer isimli kişilerden toplandığını ve Vanas'a teslim edildiğini, kalan 70 tonluk bezin kıymetinin ödendiğini görmekteyiz⁶⁰.

İncelenen tarih aralığında Ayıntâb'da dört gasp kaydı tespit edilmiştir. Bu gasp olaylarının biri şehir merkezinde, ikisi köylerde meydana gelmişken birinin nerede yaşandığı tespit edilememiştir. Cabi mahallesinden el-Hâc Mehmed bin el-Hâc Hamza Ocak 1693 (Rebi'ü'l-ahîr 1104) tarihinde mahkemeye giderek Kazık cemaatinden Haydar bin Mehmed'in Uğurca köyündeki harmanından kırk kile buğday, yirmi beş kile arpa ve bir kantar pamuğunu gasp ettiğini, çalınan malının geri iade edilmesi talebiyle Haydar'dan davacı olmuştur. Haydar'ın olayı kabul etmeyip inkâr etmesi üzerine Mehmed'in iddiasını

⁵⁴ G.Ş.S., D.40/S.169/B.1.

⁵⁵ Hırsızlık olayı ile ilgili diğer belgeler bk. G.Ş.S., D.44/S.44/B.4.

⁵⁶ G.Ş.S., D.40/S.106/B.1.

⁵⁷ G.Ş.S., D.40/S.168/B.1.

⁵⁸ G.Ş.S., D.41/S.147/B.3.

⁵⁹ G.Ş.S., D.43/S.138/B.2.

⁶⁰ G.Ş.S., D.43/S.160/B.4.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

ispatlaması talep edilir ve mahalleden bazı kişilerin şahitliği ile ispatlar. Bunun üzerine Haydar'dan gasp ettiği malları geri vermesi tenbih edilerek dava kayıt altına alınmıştır⁶¹.

Sonuç

Ayıntâb'ın dört Şer'iyye sicilinden faydalanılarak hazırlanan bu çalışmada 1691-1695 yılları arasında şehir ve yakın çevresindeki köylerde yaşanan suç hadiseleri ele alınmıştır. Defterlerdeki kayıtlara nazaran şunları söylememiz mümkündür. Öncelikle müslim olsun gayri müslim olsun veya kadın olsun erkek olsun Ayıntâb'da yaşayan herkes herhangi bir haksızlık karşısında hakkını aramak için mahkemeye başvurabilmektedir. Böyle bir müracaat olduğu takdirde mahkeme heyeti tarafından konunun açıklığa kavuşturulması için çok titiz bir çalışmanın yapılmış olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Ayıntâb şehri ve köylerinde görülen suçlar genellikle; eşkıyalık, hırsızlık, yaralama, adam öldürme, küfür, gayriahlaki (tecavüz kastı) davranışlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumu rahatsız eden davranışlarda bulunan kişi veya kişiler mahkeme kararı ile oturdıkları mahalleden ihraç edilebilmektedirler. Toplumsal huzuru bozan kişilerin cezalandırılması için merkezden ferman ve fetva vs. gibi yazılar gönderilmiştir.

Katl (adam öldürme) suçlarında genellikle kısas cezası uygulanmamış, kişiler muhtelif miktarlar üzerinde sulh etmişlerdir. Ancak, suçların karşılığı olarak verilen cezalara incelenen kayıtlarda pek rastlanılmamıştır. Kadılar, pek çok suçta ta'zir cezasını vermişlerdir.

KAYNAKÇA

- *Gaziantep Şer'iyye Sicilleri (GŞS), Defter No: 40, 41, 43, 44.*
- **Araştırma İnceleme Eserler**
- Akgündüz Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, I. Kitap, İstanbul, 1990.
- _____, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 4. Kitap, İstanbul, 1992.
- Akman Mehmet, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, Eren Yay., İstanbul, 2004.
- Avcı Mustafa, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, İstanbul, 2004.
- Aydın Mehmet Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yayınları, 14. Baskı, İstanbul, 2017.
- _____, "Diyet", *DİA*, C.IX, İstanbul, 1994, s.473-479.
- _____, "Gasb", *DİA*, C. XIII., İstanbul, 1996, s.387-392.
- Bardakoğlu Ali, "Katil", *DİA*, C.XXV, Ankara, 2002, s.45-48.
- Baytimur Suha Oğuz, "Osmanlı Devleti'nde Hırsızlık Suçları ve Uygulanan Cezalar (1789-1839)", *Studies of the otoman domain*, C.8, S.15, 2018, s.91-108.
- Boynukalın Mehmet, "Suç", *DİA*, C.XXXIX, İstanbul, 2009, s.453-457.
- Demir Mustafa, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Suç ve Suçlular: İstanbul Örneği", Hacettepe Üniversitesi S.B.E. Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2016.
- Demirci, Süleyman-Arslan; Hasan "Osmanlı Türkiye'sinde Eşkıyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Alınan Tedbirler ve Uygulanan Cezalara Dair Gözlemler: Maraş Eyaleti Örneği (1590-1750) S.D.Ü, S.B.E. Dergisi, Isparta, 2012, s.47-76.
- Eş-Şâzeli Hasan Ali "Cinayet", *DİA*, C. VIII, İstanbul, 1993, s.14-15.
- Hökelekli Hayati, "İrz", *DİA*, C. XVIV., İstanbul, 1999, s.133-134.
- Karaman Hayreddin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İrfan yay., İstanbul, 1974.
- Özharat Semiha Zehra, 17. Yüzyılın İkinci Yarısında Ayıntab Şehrinde İşlenen Suçlar ve Cezaları, *Gaziantep Üniversitesi, Journal of Social Sciences*, Gaziantep, 2014. s.671-691.
- Yakut Esra, "Osmanlı Hukukunda Bir Suç Olarak Eşkıyalık ve Cezalandırılması", *Kebikeç Dergisi*, Sayı 33, Ankara, 2012, s.21-34.

⁶¹ G.Ş.S., D.40/S.92/B.1

1550 TARİHLİ EVKAF DEFTERİNİN HALEP TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Ahmet GÜNDÜZ

Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

ÖZET

Arşivlerimizde bulunan pek çok belge Osmanlı tarihinin aydınlatılmasında büyük önem arz etmektedir. Bu belgelerden istifade ederek Osmanlı Devleti'nin siyasi, sosyal, ekonomik, hukuki vb. pek çok hususunu aydınlatmak mümkündür. Ayrıca, Osmanlı hakimiyetinde bulunan vilayetlerin tarihlerinin gün yüzüne çıkartılması bakımından da önem arz etmektedir. Bu bağlamda, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde yer alan 556 numaralı ve 1550 tarihli evkaf defteri Halep vilayetinde bulunan yerleşim birimlerindeki vakıfların kayıtlarını içermekte olup, vilayetin tarihinin gün yüzüne çıkartılmasında birinci derece temel kaynaktır. Bu çalışmada, 1550 tarihli Halep Evkaf Defteri kaynak olarak kullanılmak suretiyle, Halep, Birecik, Ayıntâb, Humus, Antakya ve Kilis'te bulunan vakıf eserleri hakkında istatistiki bilgiler çıkartılarak, Vakıf kurumunun Osmanlı toplumundaki önemi hakkında değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Halep, Ayıntâb, Antakya, Birecik.

Giriş

Arapça kökenli bir kelime olan vakıf, “alıkoyma, durdurma, tutuklama, duruş, kımıldanmama, tamamen vermek, büsbütün vermek, bağışlamak” anlamlarına gelmektedir. Kavramsal olarak ise bir mal veya mülkün hayır işine bağışlanarak özel mülkiyet hakkının terk edilmesidir. Yani bir malın menfaatinin insanlara tahsis edilerek mülk edinilmesinin veya mülk olarak verilmesinin menedilmesidir.

Geniş bir coğrafyaya hükmeden Osmanlı Devleti, sahip olduğu topraklar üzerinde vakıf kurumunun gelişmesi ve sürekliliğine büyük önem vermiştir. Hemen her alanda vakıfların kurulması desteklenmiş ve teşvik edilmiştir. Bu politikanın bir sonucu olarak on binlerce vakıf kurulmuştur.

Osmanlı idaresi bir bölgeyi hakimiyeti altına aldıktan sonra, kendi kanunlarını hemen yürürlüğe koymamış, zaman içerisinde tedrici olarak uygulamıştır. Osmanlı'nın dikkat ettiği hususlardan birisi de hakimiyeti altına aldığı bölgelerde mevcut olan özel mülklere ve vakıflara dokunmamış olmasıdır. Fethedilen bölgelerde en kısa zaman içerisinde sayımlar yapılır, orada bulunan vakıf, mülk ve diğer araziler tespit edilerek kayıt altına alınır ve bunlar ayrıntılı bir şekilde defterlere yazılırdı. *Tahrir* veya *Tapu-Tahrir Defterleri* adı verilen bu kaynaklardan ilgili bölgeler hakkında ayrıntılı bilgiler edinme imkanına sahibiz.

Osmanlı idaresinin düzenlediği defterlerden biri de “Evkaf” defterleridir. Bu defterler ise ilgili bölgede mevcut olan bütün vakıf kayıtlarını muhtevirdir. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı ve Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde bulunan binlerce *evkaf defteri* çok kıymetli bilgileri içermektedir. Bu defterlerden birisi de 1550 tarihli Halep evkaf defteridir.

Defter, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde bulunmakta olup, 556 numarada kayıtlıdır. 1550 tarihli olan defter 391 varaktan ibarettir. Defterin kapak sahifesinde “Defteri evkaf-ı liva-i Haleb” kaydı bulunmaktadır. Birinci varakta defterin içeriğini gösteren bir fihrist yer almaktadır. Bu fihristte; “evkaf-ı evlad-ı Haleb”, “evkaf-ı bimaristan ve hangâh ve zevaya der nefsi Haleb”, “evkaf-ı liva-i Birecik”, “evkaf-ı liva-i Ayıntâb”, “evkaf-ı liva-i Humus”, “evkaf-ı evlad-ı humus”, “evkaf-ı emlak-i Humus”, “Evkaf-ı emlak-i Liva-i Ma'rra”, “Evkaf-ı Liva-i Antakiye” ve “Evkaf-ı emlak-i Liva-i Kilis” başlıkları yer almaktadır.

Defterin Halep Tarihi Açısından Önemi

Halep tarihte birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Hitiler'den itibaren orta çağ Arap ve Roma uygarlıklarının, Memluk ve Selçuklu devletlerinin idaresinde bulundu. 1516 tarihinde Osmanlı idaresine geçti ve en önemli vilayetlerinden biri oldu. Osmanlı Devleti'nin bölgede sağladığı barış ve güven ortamı sayesinde Halep de canlanmaya başlamış ve 16. Yüzyıl boyunca ekonomik olarak büyük gelişme göstermiştir. Halep şehrinin gelişmesinde vakıfların da önemli bir yeri bulunmaktadır. Nitekim Osmanlı döneminde ticari mahiyette olan birçok dükkân, han ve hamamın gelirleri muhtelif vakıflar için tahsis edilmiştir. Bu da şehrin gelişmesinde katkı sağlamıştır. Zira 16. Yüzyılda Halep'te kurulan vakıflar sayesinde şehirde belirgin bir şekilde genişleme yaşanmıştır.

1550 tarihli evkaf defterindeki verilerden yararlanarak Halep'in idari yapısı hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Keza bahsi geçen tarihte Halep vilayeti şu sancaklardan oluşmaktadır; Halep, Ayıntâb, Humus, Birecik, Ma'rra, Antakiye ve Kilis. Sancakların dışında, Cubul, Bab, Sermin, Riha, Zaviye, Şeyzer, Masyaf, Harim, Halka, A'zaz, Antakiye, Altunözü, Şuğur, Bakras ve Tilbaşir nahiye kayıtları da geçmektedir. Bu sancak ve nahiyelere bağlı pek çok köy ve mezra adına da vakıf kayıtları arasında rastlanmaktadır.

Ayrıca defterden faydalanarak Halep şehir merkezindeki ticari, dini ve sosyal yapılar hakkında da bilgi edinebilmekteyiz. Nitekim evkaf kayıtları arasında pek çok cami, medrese, mekteb, zaviye, bimaristan ve hamam kayıtları geçmektedir. Ayrıca şehirdeki pazarlar ve yer yer mahalle isimleri de görülmektedir. Diğer yandan vilayette bulunan vakıfların ayrı ayrı isimleri, gelir kalemleri, gelir tutarları, vakıf görevlileri ve bunların aldıkları ücret tutarları hakkında da bilgi sahibi olabilmekteyiz. Bunlardan birisi "Haremeyn" vakıflarıdır. Müslüman devletlerin kutsal saydığı Mekke ve Medine şehirlerinin bulunduğu bölge "Haremeyn" olarak tabir edilmiştir. Buraya hâkim olan Müslüman devletleri diğer İslam devletleri nazarında bir prestij elde etmiş oluyordu. Memlukler döneminden itibaren "Haremeyn" in ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla birçok vakıf kurulmuştur. Osmanlı Devleti de bu geleneği sürdürmüş ve hemen hemen imparatorluğun her bölgesinde birçok gelir kaynağı "Haremeyn" için vakıf olarak ayrılmıştır.

Defterdeki verilere nazaran Halep ve çevresinde Haremeyn için birçok gelir vakfedilmiştir. Vakfedilen bu gelir kaynaklarının isimleri, nerede buldukları, gelir tutarları, buralarda çalışan görevliler, görevlilerin ücretleri ayrı ayrı kaydedilmiştir. En son da genel toplamı alınmıştır. Buna göre Halep vilayetinde Haremeyn için ayrılan vakıf gelirlerinin toplamı 343.537 akçeden ibarettir.

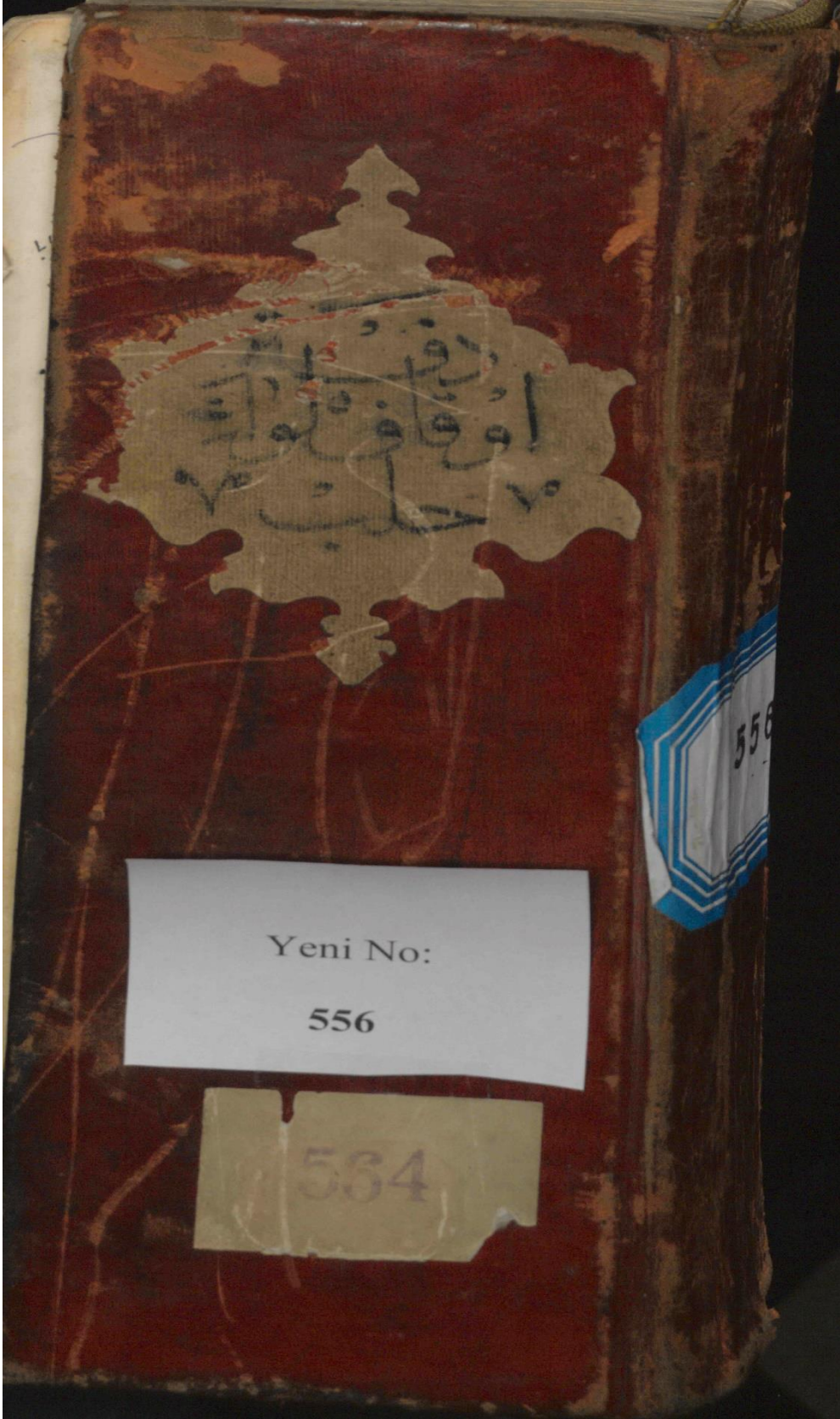
Sonuç olarak şunları söylememiz mümkündür: Osmanlı Devlet idaresi vakıflara büyük önem vermiş ve bunun tabii bir sonucu olarak imparatorluğun her bölgesinde birçok hayrî, dini ve sosyal içerikli vakıflar kurulmuştur.

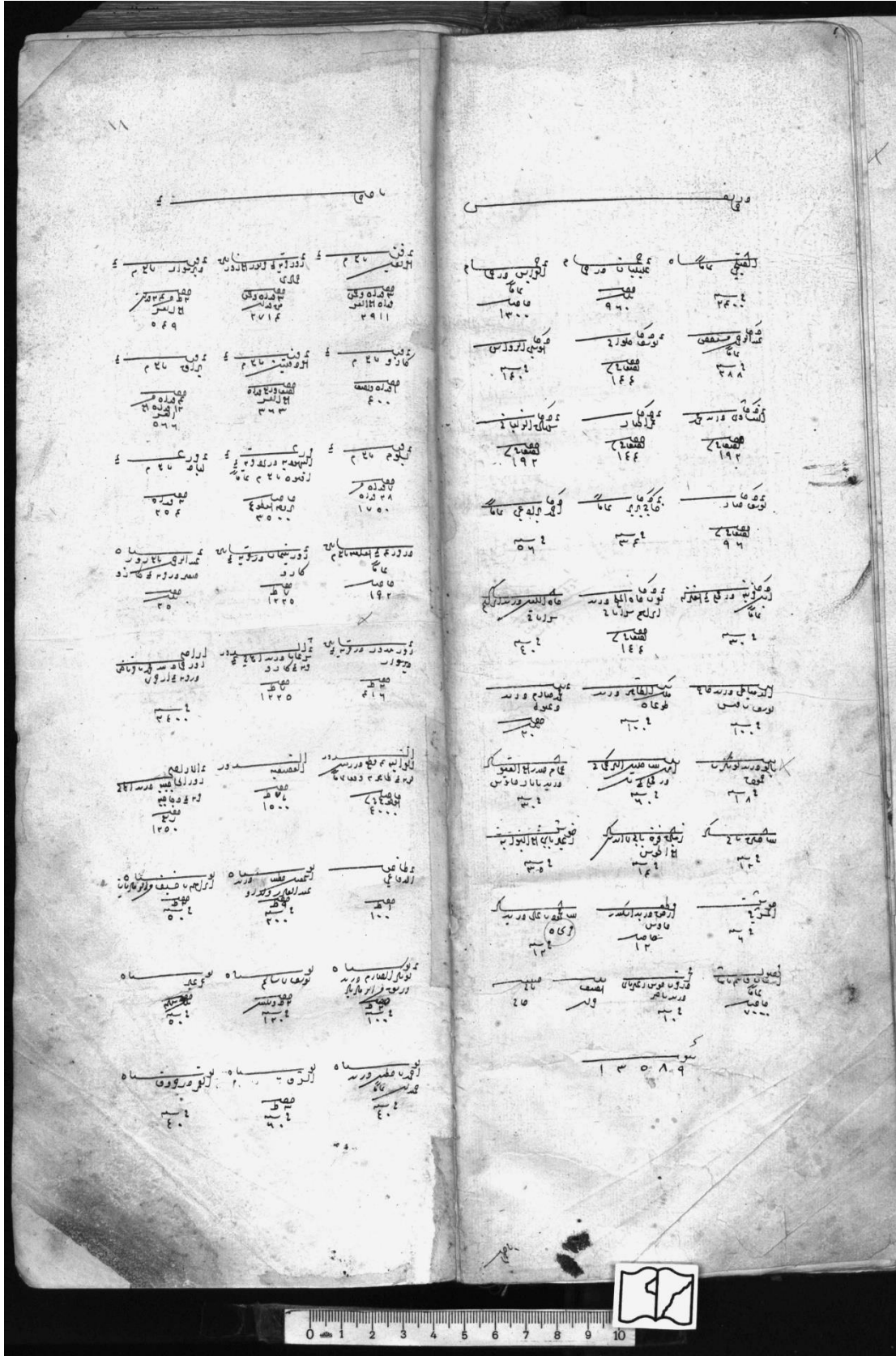
Bu bağlamda Halep çevresindeki vakıflar ayrıntılı olarak 1550 tarihli evkaf defterine ayrıntılı olarak kaydedilmiştir. Bu defterdeki verilerden faydalanarak Halep'in Osmanlı dönemindeki idari ve sosyal yapısı hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Ayrıca şehrin fiziki yapısı, mahalleleri, çarşı, dükkân, han, hamam, cami, mescit, zaviye ve bimaristan gibi kurumları hakkında ayrıntılı bilgiler elde edebilmekteyiz.

Kaynakça

556 nolu Halep Evkaf Defteri, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi.

Ek: 1550 Tarihli Halep Evkaf Defteri

TÜRKİYE'DE CUMHURİYET DÖNEMİ MÜZECİLİK ANLAYIŞI (1923-1938)

Burcu DAĞLIOĞLU

Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı

Öğr. Gör. Eyüp ATILGAN

Gaziantep Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksekokulu, Seyahat, Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü

ÖZET

Dünyada müzeciliğin ilk örneklerini, Roma İmparatorluğu zamanında, sefer ve savaşlarda edinilen ganimetlerin ortaya serilerek halka gösterilmesi oluşturur. Türk müzelerinin tarihine bakıldığında ise ilk çalışmalar çok daha yakın tarihlerde, Osmanlı İmparatorluğu zamanında yürütülen, arkeolojik eserlerin toplanmasına yönelik girişimlerde karşımıza çıkmaktadır. Kurumsal olarak ilk müzenin kurulması Osman Hamdi Bey tarafından hayata geçirildi. Osman Hamdi Bey, 1883 yılında Güzel Sanatlar Akademisi (Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi'ni) ile İstanbul Arkeoloji Müzesi'ni kurdu ve müdürlüklerini üstlendi. 1902'de Konya'da, 1904'de Bursa'da yeni müzeler kurulmuştur. Yabancı arkeolog ve uzmanlardan yararlanılarak müze koleksiyonlarının kayıt, katalog ve sergilemeleri geliştirilmiştir. Kısacası bu dönemde müzeciliğin saklama ve depolamadan daha önemli olan koruma, kayıt tutma, düzenli sergileme faaliyeti ülkemizde hızla gelişmiştir. Ayrıca bu dönemde Türkler tarafından birçok kazı çalışması yapılmıştır. Cumhuriyet döneminde yapılan ilk müze binası Ankara Etnografya Müzesi olup, inşasına 1925 yılında başlanmış ve 1930 yılında ziyarete açılmıştır. 1925 yılında çıkarılan Kanunla kapatılan tekke, türbe ve zaviyelerdeki eşya ve eserlerin çoğu Ankara Etnografya Müzesinde sergilenmeye başlanmış, halk yaşamından kesitler sunmak amacıyla törensel ya da günlük eşyalar kullanılmıştır. Diğer taraftan Konya Mevlana Türbesi Atatürk'ün isteği üzerine kapatılmayarak koleksiyonları ile birlikte müze haline dönüştürülmüştür. Cumhuriyet' in ilk yıllarında adı geçen müzelerimizin dışında, Anadolu'nun birçok ilinde yeni müzeler açılmış ve ülke çapında yaygınlaşması sağlanmıştır. Cumhuriyet Dönemi ilk yıllarından bu yana birçok gelişmeler yaşanmıştır. Günümüze gelindiğinde ise aralarında Avrupa'da yılın müzesi ödülünü de kazanmış, 187'si Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı, 183'ü Kültür ve Turizm Bakanlığı denetiminde özel müze olmak üzere toplam 370 müze bulunmaktadır. Dolayısıyla müzecilik anlayışında yaşanan bu gelişim Cumhuriyet döneminde yapılan bu düzenlemeler sayesinde gerçekleşmektedir. Bu kapsamda gerçekleştirilen bu çalışmada Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Müzecilik Anlayışı kavramsal çerçevede değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Müzecilik, Osmanlı Müzeciliği, Cumhuriyet Dönemi Tarih, Turizm.

ABSTRACT

The first examples of museums in the world, in the time of the Roman Empire, the spoils of expeditions and wars are revealed to the public. When we look at the history of Turkish museums, the first studies are seen in attempts to collect archaeological artifacts carried out in the time of Ottoman Empire. The establishment of the first museum was carried out by Osman Hamdi Bey. In 1883, Osman Hamdi Bey established the Academy of Fine Arts (Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi ini) and İstanbul Archeology Museum. In 1902, in Konya, in 1904, new museums were established in Bursa. Registration, catalogs and exhibitions of museum collections have been developed by utilizing foreign archaeologists and experts. In short, preservation, record keeping and regular exhibition activities, which are more important than the storage and storage of museums, developed rapidly in our country. In short, preservation, record keeping and regular exhibition activities, which are more important than the storage and storage of museums, developed rapidly in our country. In addition, many excavations were carried out by the Turks in this period. The first museum building in the Republican period was the Ankara Ethnography Museum and its construction started in 1925 and opened to visitors in 1930. Most of the objects and artifacts in the lodge, shrine and lodges which were closed by the Law enacted in 1925 were exhibited in Ankara Ethnography Museum and ceremonial or daily belongings were used in order to present sections from the public life. On the other hand, the Mevlana Tomb of Konya was turned into a museum with the collections not being closed down at the request of Atatürk. In addition to the museums

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

mentioned in the early years of the Republic, new museums were opened in many cities of Anatolia and spread throughout the country. There have been many developments since the early years of the Republic Period. Today, there are 370 museums, including 187 museums under the Ministry of Culture and Tourism and 183 private museums under the supervision of the Ministry of Culture and Tourism. Therefore, this development in the understanding of museums is made thanks to these arrangements made in the Republican period. This study was carried out in this context the Republican Period in Turkey Museology understanding was assessed in a conceptual framework.

Key words: Museology, Ottoman Museology, Republican Period History, Tourism.

GİRİŞ

Grekçe'de "Mouseion", Latince'de "Museum" sözcükleri ile tanımlanan müze; Yunan mitolojisinden esinlenerek önce ilham perileri Mousa'ların evi, sonra da bilimler mabedi anlamında kullanılmıştır. Müzeler; tarih, kültür ve doğa varlıkları ile ilgili taşınır, taşınmaz bütün bilimsel, sanatsal belge, eşya, anıt ve kalıntıların korunduğu, saklandığı sergilendiği yerlerdir (Çetin, 2002). Mekan-tarih ilişkisini kavramak açısından en uygun mekanlardan biri olan müzeler Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük (1998)'te müze "sanat ve bilim eserlerinin veya sanat ve bilime yarayan nesnelere saklandığı, halka gösterilmek için sergilendiği yer veya yapı" olarak tanımlanmaktadır. ICOM (International Council of Museum) (2006) tarafından yapılan bir tanıma göre müze, "Sadece kar amacı gütmeyen, toplumun ve gelişiminin hizmetinde olan, halka açık, insana ve yaşadığı çevreye dair tanıklık eden malzemeler üzerinde araştırma yapan, onları toplayan, koruyan, bilgiyi paylaşan ve sonunda inceleme, eğitim ve eğlence gibi amaçlar doğrultusunda sergileyen ve sürekliliği olan bir kurumdur (Meydan ve Akkuş 2014).

Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM) tarafından kabul edilen ve halen de geçerli olan müzeler yedi gruba ayrılmaktadır (Çetin, 2002).

- 1.Sanat Müzeleri,
- 2.Arkeoloji ve Tarih Müzeleri,
- 3.Etnografya Müzeleri,
- 4.Tabiat Tarihi Müzeleri,
- 5.Bilim ve Teknoloji Müzeleri,
- 6.Bölge Müzeleri,
- 7.Özel Amaçlı Müzeler.

Antik kaynaklardan elde edilen bilgilere göre ilk müzeler eski Yunan uygarlığında ortaya çıkmıştır. Orta Çağ'da ise, Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra kiliselerin eski ve kutsal sayılan eserlerin saklandığı, korunduğu yerler olmuştur. Yeni Çağ'da Rönesans ve Reform hareketleri sonucunda sanat eserlerine olan ilgi daha fazla artmış, bu nedenle aristokrat ailelerde, derebeyi ve krallarda, güç ve asalet belirtisi olarak eski eser toplama ve sergileme tutkusunun başladığı görülmüştür. Bu tür koleksiyonların çoğalmasında müzelerin kurulmasına önayak olmuştur (Çetin, 2002).

MÜZECİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Tarihsel süreçte Eski Mısır ve Mezopotamya'da değerli eşyaların tapınaklarda toplanması, savaşta galip gelen hükümdarların ele geçirdikleri ganimetleri gücün sembolü olarak halk önünde teşhir etmesiyle ortaya çıkmıştır. Sanatsal ağırlıklı nesnelere toplanması yine ilk olarak Eski Yunan'da başlamış, önemli merkezlerde bu eserlerin sergilenmesi için Hazine binaları inşa edilmiştir. Helenistik dönemden başlayarak, gymnasiumlarda fiziksel eğitimin yanında, zihinsel eğitime de ağırlık verildiği görülmektedir. Aynı dönem içinde mouseion'larda da sosyal etkinlikler ve felsefi konuşmalar ağırlık kazanmıştır. Bir süre sonra mouseionlar, entelektüel kişilerin buluşma yeri haline gelince, bu yapıların içi daha bir özenle düzenlenerek pek çok sanat eseri sergilenmeye başlanmış, bu duruma koşut olarak da, Helenistik dönemde eski eserlerin toplanmasına büyük önem verilmiştir (Keleş, 2003).

Geçmişe ait eserleri toplama ve koleksiyon yapma fikri ise ilk defa Romalılarda ortaya çıkmıştır. Değerli eserleri ve sanat yapıtlarını toplamak ve sergilemek sınıf üstünlüğünün bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Romalılar 'da geçmişe ait eserlerden meydana gelen koleksiyon oluşturma ve eser kopyalama, kültürlerinin vazgeçilmez bir özelliği olarak görülmektedir. Hatta Romalılar, eski Grek

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

heykellerinin bir araya toplanmasını, yada başka bir deyişle, “Pinakothek” sahibi olmayı onur saymışlardır. Bu anlamda koleksiyonculuk, en tipik ve çağımızla benzerlik gösteren yönleriyle ilk Roma’da ortaya çıkmıştır (Keleş, 2003). Bugünkü anlamda müzeciliğin tarihsel gelişiminde ilk örnekler, Avrupa’da 15. yüzyılda başlayan koleksiyonculuk geleneğinin bir uzantısıdır. Koleksiyoncular, topladıkları nesnelere misafirperverliklerini göstermek için ortaya çıkarmışlardır. İngiltere’de ilk müze olarak gösterilen ve Oxford’da bulunan Ashmolean Museum ile önemli örneklerden bir diğeri olan British Museum, 1683 yılında kurulmuştur. Fransız Devrimi (1789) toplumda bilimsel, sanatsal, idari ve toplumsal birtakım değişimlere neden olmuş, bu değişimler özellikle Avrupa ülkelerinde müzeciliğin işlevinin değişmesine neden olmuştur. Fransız Devrimi’yle ortaya çıkan ulusçuluk, ulusal müze kavramını ortaya çıkarmıştır. Paris’teki Louvre Müzesi, Avrupa’nın ilk ulusal müzesidir. Bu süreçte coğrafi keşifler ve sömürcülüğün yayılması, farklı kültürlerle ait koleksiyonların toplanmasında önemli faktörlerdir. Hindistan, Mısır, Osmanlı İmparatorluğu, Yunanistan gibi bölgelerden çok sayıda ürün Avrupa müzelerinde toplanmaya ve sergilenmeye başlamıştır (Kervankıran, 2014).

Türklerde müzecilik hareketlerine bakacak olursak; Bazı kaynaklar bir tür korumacılık anlayışı sergilenmesi açısından, daha önceki medeniyetlere ait işlenmiş parçaların bu eserlerin yok olmalarını önleyecek bir tutumla Türk mimari eserlerinde kullanılmasını Türklerde ilk müzecilik hareketleri olarak değerlendirmekte ve müzeciliğimizin tarihini Selçuklu dönemine dek indirmektedirler. Bu duruma örnek olarak Konya’daki sur duvarları ve kapılarında, Konya-İlgin arasındaki Selçuklu Kervansarayı (Kadın Hanı)’nın cephelerinde, Antik Roma veya Bizans çağına ait kitabe ve işlenmiş mimari parçaların kullanılması verilebilirken; Osmanlı döneminde de çeşitli eski eserlerin, nadir ve değerli eşyaların, kıymetli sanat eserleri, hediye ve ganimetlerin, benzeri bir yaklaşımla saklandıklarını/toplandıklarını da söylemek mümkündür (Özkasım ve Ögel, 2011). Osmanlı döneminde de çeşitli eski eserlerin, nadir ve değerli eşyaların, kıymetli sanat eserleri, hediye ve ganimetlerin, benzeri bir yaklaşımla saklandıklarını/toplandıkları görülmektedir Bunun yanı sıra padişahların giysi ve kişisel eşyalarının da bir gelenek olarak sarayda toplanıp, bohçalar içinde muhafaza edildiği bilinmektedir Bu örneklerde amaç koleksiyonculuk olmasa da, sonucunda çeşitli ve zengin bir koleksiyon meydana gelmiştir. Daha çok atalara saygı, geleneklere bağlılık ve estetik değerlere duyarlılıktan kaynaklanan bir korumacılık anlayışıyla oluşan bu koleksiyonlar, özellikle 16. yüzyıldan itibaren giderek gelişmiş, dünya çapında ün yapmaya ve değerlendirilmeye başlamıştır (Özkasım ve Ögel, 2011).

XVIII. yüzyılda arkeolojinin bir disiplin olarak bilim dünyasında yerini almasından sonraki süreçte müzecilik ve eski eser anlayışında yaşanan gelişmeler, eski medeniyetlerin yaşadığı bölgelere ilgiyi artırmıştı. Bu bölgeler üzerinde hâkimiyet süren Osmanlı Devleti’nin topraklarında eski eser aramak ve bulunanları kaçırmak XIX. yüzyılda adeta moda haline almıştı. Öte yandan bu yüzyılda, hız kazanan arkeolojik çalışmalar da devletlerin büyük desteğini arkasında bulmuştu. Özellikle Alman, İngiliz, Fransız ve Avusturyalılar Osmanlı topraklarından elde ettikleri eserleri kendi ülkelerine getirerek müzelerine zenginlik katma konusunda rekabet içine girmişlerdi. Avrupa’da arkeolojiye duyulan ilgi burjuvazinin kendisine tarih ve sosyal saygınlık kazandırması arayışı olarak ortaya çıktığı için büyük sermaye sahipleri Osmanlı topraklarında yapılacak olan kazıları finanse etmişlerdi. Bu durum Osmanlı topraklarındaki araştırma ve kazı faaliyetlerinin sürekli olarak artmasına yol açmış ve bu kazılar sonunda ortaya çıkarılan eserlerin sergilenmesine yönelik olarak Osmanlı devletinde müzecilik faaliyetlerinin de öncüsü olduğu savunulabilir (Taşbaş, 2017).

1846’ya kadar eski eserlerin korunmasına dair herhangi bir harekete rastlanmayan (Mumcu, 1969: 65) Osmanlı Devleti’nde modern müzeciliğin temelleri XIX. yüzyılın ortalarına doğru atılmıştır. 1845 yılında Yalova çevresinde yaptığı gezide eski eserler gören Sultan Abdülmecid bu eserlerden bazılarının İstanbul’a gönderilmesini istemiş ve böylece Osmanlı başkentine eski eserler gönderilmeye başlanmıştır. Gönderilen bu eserler Fethi Ahmet Paşa tarafından Aya İrini’de koruma altına alınmıştır. Bu gelişme hemmodern anlamda eski eser koleksiyonculuğunun hem de Osmanlı döneminde eski eserlere yönelik ilginin doğuşu ve müzeciliğin temelleri olarak kabul edilmektedir Çünkü Fethi Ahmet Paşa’nın başlattığı eski eser toplama hareketi, Türk müzeciliğinin mayasını oluştururken aynı zamanda eski eserleri toplama ve değerini takdir etme düşüncesinin Türkiye’de ortaya çıkışının da ilk fiili

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

örneğini teşkil etmektedir. Bu çalışmalar sayesinde Osmanlı Devleti'nde bir süredir müze denilebilecek bir kurumun varlığından söz edilse bile Aya İrini tasnif ve az sayıda eserin olduğu bir depo şeklindekiydi. 11 Eylül 1881'de müze müdürlüğüne atanan Osman Hamdi Bey, ele aldığı bu eser yığını depodan kurumsallaşmış gerçek bir müze çıkaracaktır. Osman Hamdi Bey'in yapmış olduğu titiz çalışmalar neticesinde, hem Osmanlı hem de Türkiye Cumhuriyeti devleti özelinde yeni ve müzeciliğe temel oluşturacak bir süreç gelişmiştir (Taşbaş, 2017).

CUMHURİYET DÖNEMİ MÜZECİLİK

Cumhuriyet, toplum hayatında köklü değişimlerin yapıldığı bir rejim olmuştur Ancak bu değişikliklerin büyük ölçüde Osmanlı devrinde ortaya atılan fikirlere dayandığını söylemek gerekiyor. Özellikle 1. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte azınlıkların devletten ayrılabilmesi ihtimalinin ortaya çıkması, Türkçülük ve İslamcılık görüşlerinin ortaya çıkmasına yol açtı. Mevcut şartlar önce İslam birliğini hedefleyen hareketlerin ön plana geçmesini sağladı. Ancak Türk olmayan Müslüman unsurların da ayrılma niyetleri bu akımı siyaseten zayıflatınca Osmanlı aydınları arasında Türkçülüğün kuvvet kazanması kaçınılmaz oldu. Cumhuriyet'ten önce şekillenen fikirler, Ziya Gökalp'in büyük etkisiyle yürürlüğe konuldu. Müzeler de bu programın uygulama alanlarından biri oldu (Çal, 2009).

Cumhuriyet dönemi müzecilik faaliyetleri kapsamında bakıldığında Özellikle Mustafa Kemal Atatürk'ün bu konudaki yaklaşımı çok önemli bir boyut kazanmıştır. Kurtuluş savaşı gibi çok çetin şartlarda yapılan topyekûn bir mücadele sonunda milli iradenin temsili olan İlk Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da açılmasından sonra. 3 Mayıs 1920 tarihinde 11 bakandan oluşan "İcra Vekilleri Heyeti" kurulmuş, bu II bakanlıktan birisi de "Maarif Vekilliği" olmuştur. 4 Mayıs 1920'de göreve başlayan bu II vekilden birisi olan Sinop Milletvekili Rıza Nur Bey Maarif Vekilliği'ne seçilmiş, çok sınırlı bir kadro ve çok yetersiz bir bütçe ile Milli Mücadele'nin bu ilk çetin günlerinde, Türk kültürüne, sanatına ve tarihine milli bir temel ve ruh kazandırmaya çalışılmıştır (Çetin, 2007) 3 Mayıs 1920 tarihinde Maarif Vekil Dr Rıza Nur'un Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde okuduğu 1920 yılı hükümet programının bir yerinde "...Bizde ruhi milliyi nemalandıracak asar-ı tarihiye,c'debiyeye ve içtimaiye erbabına yazdırmak, asarı atikai milliyeyi tescil ve muhafaza eylemek" ifadelerine yer verilerek eski eserlere ve korumacılık ilkelerine önem verileceği vurgulanmış, sonrada yeni kurulan hükümette Maarif Vekaleti'ne bağlı "Türk Asar-ı Atika .Müdürlüğü" kurulmuştur 1921 yılında "Türk Asar-ıAtika Müdürlüğü" "Hars Müdürlüğü" adını almış ve Anadolu'nun çeşitli illerinde açılan müzelerin gelişimini. kültür varlığı niteliğindeki her türlü eserin derlenmesini, depolanmasını ve korunmasını sağlamıştır (Çetin, 2007).

Bu müdürlüğün başına getirilen Mübarek Galip bey sayesinde kültür ve sanat alanında ciddi adımlar atılmıştır. Bu alandaki ilk önemli adım 1921 yılında, yeni devletin ilk müzesi olan Ankara Anadolu Medeniyetler Müzesi' nin kuruluşunun başlatılması olmuştur. Ankara Kalesi'nin Akkale olarak adlandırılan burcunda ilk defa kurulan müze, daha sonra bir "Eti müzesi" kurma fikrinin Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından telkin edilmesiyle, Anadolu Medeniyetleri Müzesi adını almıştır. 1936-1968 yılları arasında, bugünkü müzeyi oluşturan Mahmut Paşa Bedesteni ve Kurşunlu Han'ın restorasyonu sonrasında Anadolu Medeniyetleri müzesinin kuruluşu tamamlanmış ve müze son şeklini almıştır.

Mübarek Galip Bey, Kurtuluş Savaşı'nın en sıkıntılı dönemlerinde vilayetlere gönderilmek üzere 10 maddeden oluşan bir genelge hazırlamış, bu genelge ile taşınır ve taşınmaz eski eserler de dahil vilayetlerden tam bir kültür envanteri istenmiştir. Bu genelgeyi takip eden günlerde 'Maarif Vekili İsmail Safa Beşir tarafından bir talimat hazırlanmıştır. 5 Kasım 1922 tarih ve 170 sayılı "Müzeler ve A"3r-ı Attika Hakkında Talimat" başlıklı bu yazıda, müzeciliğin çalışma prensipleri belirlenerek bir disiplin altına alınmış ve korumacılık ilkeleri ile alınan önlemlere bakış açısı açıkça ortaya konulmuştur (Çetin, 2007).Belirtilen hususlar göz önüne alındığında özellikle Türkiye Cumhuriyeti kurucusu olan Gazi Mustafa Kemal' ATATÜRK'ün konuya olan hassasiyeti sonucu gerek Türk kültürünün korunmasına yönelik gerekse Anadolu coğrafyasında var olan uygarlıklara ait maddi ve manevi kültür varlıklarının korunmasına yönelik ciddi ve kalıcı adımların atıldığını söylemek mümkün olacaktır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Cumhuriyet döneminde yapılan ilk müze binası Ankara Etnografya Müzesi olup, inşasına 1925 yılında başlanmış ve 1930 yılında ziyarete açılmıştır. 1925 yılında çıkarılan Kanunla kapatılan tekke, türbe ve zaviyelerdeki eşya ve eserlerin çoğu Ankara Etnografya Müzesinde sergilenmeye başlanmış, halk yaşamından kesitler sunmak amacıyla törensel ya da günlük eşyalar kullanılmıştır. Diğer taraftan Konya Mevlana Türbesi Atatürk'ün isteği üzerine kapatılmayarak koleksiyonları ile haline dönüştürülmüştür. Cumhuriyet' in ilk yıllarında adı geçen müzelerimizin dışında, Anadolu'nun birçok ilinde yeni müzeler açılmış ve ülke çapında yaygınlaşması sağlanmıştır. Yine Mustafa Kemal'in yurt gezileri sırasında Konyada yaptığı incelemeler neticesinde devrin Başbakanı İsmet İnönü'ye gönderdiği telgrafta "Son tetkik seyahatlerimde muhtelif yerlerdeki müzeleri ve eski sanat ve medeniyet eserlerini de gözden geçirdim. 1.İstanbul'dan başka Bursa, İzmir, Antalya, Adana ve Konya'da mevcut müzeleri gördüm. Bunlarda şimdiye kadar bulunabilen bazı eserler muhafaza olunmakta ve kısmen de ecnebi mütehassısların yardımıyla tasnif edilmektedir. Ancak memleketimizin hemen her tarafında emsalsiz defineler halinde yatmakta olan kadim medeniyet eserlerinin ilerde tarafımızdan meydana çıkarılarak ilmi bir surette muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden pek harap bir hale gelmiş olan abidelerin muhafazaları için Müze Müdürlüklerine ve hafriyat işlerinde kullanılmak üzere (Arkeoloji) mütehassıslarına kat'i lüzum vardır. Bunun için Maarifçe harice tahsile gönderilecek talebeden bir kısmının bu şubeye tahsisi muvafık olacağı fikrindeyim." Demıştır işte bu beyanattan da anlaşılacağı üzere Mustafa Kemal Atatürk'ün ülke istikbaline ve savunmasındaki kararlı duruşunun aynı oranda kültürel ve sanatsal faaliyetler için de gösterdiği çok açık ve nettir (Çal, 2009).

Günümüzde aralarında Avrupa'da yılın müzesi ödülünü de kazanmış, 187'si Bakanlığımıza bağlı, 183'ü Bakanlığımız denetiminde özel müze olmak üzere toplam 370 müze bulunmaktadır. Sayıları gün geçtikçe artan müzelerimiz, artık sadece eserlerin sergilendiği ve depolandığı mekânlar olmaktan çıkmış, halkın eğitimi için ulusal ve uluslararası konferansların, seminerlerin düzenlendiği, çeşitli sosyal ve kültürel faaliyetlerin gerçekleştirildiği, sergilerin açıldığı, bilimsel yayınların yapıldığı, ülkemizin tanıtımına katkıda bulunan eğitim ve kültür kurumları hâline gelmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Geçmişin gelecekle yüzleştiği mekanlar olarak kabul edebileceğimiz müzeler, içerisinde barındırdıkları maddi ve manevi kültür öğeleriyle tarafsız bir tarih yazını için önemli bir görev üstlenmektedirler. Yapılan bu çalışma ile birlikte hem Türk tarihinin hem de antik dönem Anadolu tarihinin daha anlaşılır kılınmaya çalışılması amaçlanmaktadır. Ortaya konulan bu çalışma kanıtlamıştır ki Mustafa Kemal önderliğinde Özellikle Cumhuriyet dönemi siyasi otoritesinin Tarih, Kültür ve Sanat konularında ne kadar duyarlı ve gelecek nesillerde oluşturulmak istenen Tarih şuuru oluşturma konusunda etkin ve etkili olduğu gözler önüne serilmiştir. Ancak önemli olan şudur ki Cumhuriyet döneminde atılan bu sağlam adımların özellikle günümüz Türkiye'sinde de anlam bulup, bu tür çalışmaların sürdürülebilir kılınmasıdır.

Tarih ve Kültür bilincinde bireylerin yetişmesinde önemli roller üstlenen müze yapılarının üstlendikleri görevleri layıkıyla yerine getirebilmeleri adına; bir takım önerilerimiz olacaktır.

Bu alanlarda sunulan hizmet kalitelerinin artırılmasına yönelik çalışmaların yapılması (Anket)
Müzelerde çalışan Arkeolog ve Rehberlerin hizmet içi eğitimlerle bilgilerinin güncellenmesi
Bu alanlarda çalışacak alanında yetkin kişilerin istihdamının artırılması
Kültür ve Turizm bakanlığının bu alanlar için ayırdığı bütçelerin artırılması
Müze binalarının Restorasyonunun sağlanarak destinasyon imajlarının artırılması
Yerel yönetimlerin özel müzelere yönelik çalışmalarının yan ısıra bakanlığa bağlı müzeler konusunda da destekleyici tavırlar sergilemeleri
Müzelerin eğitici işlevlerinin geliştirilmesi
Özellikle Arkeoloji ve Müzecilik derslerinin Milli Eğitim Bakanlığı ders kataloglarına alınması
Şeklinde sıralamak mümkündür.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

KAYNAKÇA

- Meydan, A., ve Akkuş, A. (2014). Sosyal bilgiler öğretiminde müze gezilerinin tarihi ve kültürel değerlerin kazandırılmasındaki önemi.
- Çetin, Y. (2002). Çağdaş eğitimde müze eğitiminin rolü ve önemi. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (8).s : 57
- Kervankiran, I. (2014). Dünyada değişen müze algısı ekseninde türkiye'deki müze turizmine bakış. *Electronic Turkish Studies*, 9(11).s : 350-351
- Keleş, V. (2003). Modern müzecilik ve Türk müzeciliği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1-2). S : 3
- Özkasım, H., ve Ögel, S. (2011). Türkiye'de müzeciliğin gelişimi. *İTÜDERGİSİ/b*, 2(1).s : 96-97
- Taşbaşı, E. Osmanlı'da eski eser korumacılığı ve bir örnek: Osman Hamdi Bey'in Side'ye göçmen iskanını engelleme çalışmaları. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 1317-1318
- Çetin, Y. (2007). Mustafa Kemal Atatürk döneminde (1920-1938) müze ve eski eserler konusunda yapılan çalışmalar. *Sanat Dergisi*, (12), 117-121
- Çal, H. (2009). Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Müzeler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (14), 315-334.

KIRIM TATARLARI'NDA EVLENME VE SONUÇLARI ÜZERİNE BİR TAHLİL
AN INVESTIGATION ON THE MARRIAGE AND RESULTS OF THE CRIMEA

Nuri KAVAK

Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

ÖZET

Aile kurumu, bir toplumu oluşturan temel taşlardan biri olmasının yanı sıra aynı zamanda da sosyal hayatın ilk şekillendiği yerdir. Bireyin kişiliğini bulduğu ortamın sağlıklı olması güçlü bir toplumun meydana gelmesine büyük katkı vereceği kanaati toplumbilimcilerin üzerinde ittifak ettikleri bir husustur. O yüzden sosyal yapının güçlendirilmesi maksadıyla aile üzerinde çeşitli kural ve yaptırımlar geliştirilmiştir.

Kırım Hanlığı hukuk sistemini İslam Hukukunun Hanefi Mezhebi üzerine inşa ettiğinden ötürü Osmanlı Devleti'ndeki sosyal hayatın adeta bir benzeridir. Bunu sağlayan en önemli etken ise Osmanlı medrese eğitiminin Kırım sahasında da etkili olmasıdır. Kırmılı öğrencilerin başta İstanbul olmak üzere birçok Osmanlı şehrindeki medreselerde eğitim görmeleri ve Osmanlı medreselerinde çalışan hocaların da Kırım'a giderek eğitim-öğretim hizmeti vermeleri hukuk ve eğitim alanında birlikteliği sağlamıştır. Bu cümleden olarak çalışma konumuzun ana unsurlarını oluşturan evlenme, boşanma, nafaka, velayet ve miras gibi meselelerde büyük oranda benzer uygulamalar görülmektedir. Nitekim araştırmamızın temel kaynağı Kırım Hanlığı'na ait Şer'iyye Sicilleri olup sicillerde yer alan aileye dair eşsiz veri örneklerinden hareketle kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırım, Kırım Hanlığı, Osmanlı Devleti, İslam Hukuku.

ABSTRACT

In addition to being one of the cornerstones of a society, the family institution is also the place where social life is first formed. It is an issue that sociologists agree on with the fact that the environment of the personality of the individual will contribute to the formation of a strong society. Therefore, various rules and sanctions have been developed on the family in order to strengthen the social structure.

The Crimean Khanate is almost identical to the social life in the Ottoman Empire because it built the legal system on the Hanafi sect of Islamic Law. The most important factor is that the Ottoman madrasa education is also effective in Crimea. The education of the Crimean students in the madrasas in many Ottoman cities, especially in Istanbul, and the fact that the teachers working in the Ottoman madrasas have gone to the Crimea and provided education-training have brought together the association in the field of law and education. In this sentence, similar practices are seen in issues such as marriage, divorce, alimony, custody and inheritance which constitute the main elements of our study. As a matter of fact, the main source of our research is the Sharia Registry of the Crimean Khanate and the examples of unique data about the family in the registry.

Key Words: Crimea, Crimean Khanate, Ottoman State, Islamic Law.

Giriş

Aile müessesesi, bir toplumda meşru olarak kabul edilen kıstasları yerine getirerek hayatlarını birleştiren bir erkek ve bir kadın ile onların sahip oldukları çocuklardan oluşan en küçük sosyal birimdir. Bu beraberliğin olabilmesi için evlenmeleri ve aile olmaları gerekmektedir¹. Her milletin, her kültürün ve her dinin kendine has bir takım nizam ve hukuki uygulamaları ile merasimi mevcuttur.

¹*Eskişehir Osmangazi Üniversitesi 2018-2278 numaralı “Kırım Tatarları'nda Aile 1700-1750 (Şer'iyye Sicillerine Göre)” başlıklı Bilimsel Araştırma Projesi kapsamında elde edilen veriler ışığında bu çalışma ortaya konulmuştur.

¹ M. Akif Aydın, Türk Hukuk Tarihi, 3. Bsk., Beta Bas. Yay., İstanbul 1999, s. 271-272.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Doğu toplumlarının bir adeti olan “başlık ve kalın” gibi uygulamalar, araştırmamıza konu olan Kırım Tatarları’nda bulunmamaktadır. Zaten İslâm hukukunda da başlık veya kalın gibi bir uygulama söz konusu değildir. Sadece kadına sağlanan teminat açısından mehrin iki çeşidi yer almaktadır². Nitekim Kırım Hanlığı Şer’iyye Sicilleri’ne mehir ile alakalı oldukça fazla dava yansımıştır.

1. Nişan ve Namzedlik

Evlilik öncesi gerçekleştirilen ve aynı zamanda da ahlâki bir uygulama olarak karşımıza çıkan nişanın, İslâm hukuku ile bir mecburiyeti yoktur. Diyebiliriz ki tamamen bu uygulama bir nevi gelenek ve göreneğin ürünüdür. Adetlerimize göre nişan tamamıyla evlilik öncesi bir hazırlık dönemi mahiyetindedir.

Nişanlı olanlara “Namzed” denilmektedir. Namzedlik akçası veya herhangi bir maddi karşılık veren oğlan tarafı -beşik kertmesi ile hemen hemen aynı- kızın evlenme yaşına gelmesini bekler ve o an geldiğinde kızla evlilik merasimi yapılır. Bu durumda evlenecek olan her iki taraf kendi başına karar verecek yaş ve olgunlukta değildirlere. Her iki taraftan biri veya vekili balığ olduktan sonra evlenmeyi istemediğini talep eder ise nişan feshedilir idi. Ancak namzedlikler arasında nikahın yapılmamış olması gerekmektedir. Nitekim namzedlik fesh olunca her iki taraf birbirlerine verdikleri, nakit, eşya veya hediyeleri iade etmektedirler³. Sicillerde geçen bir davada; Erzurumlu olup Karasu Kazası’nda yaşayan bir zımmî, Kuyumcu Ovanis’in dayısının kızına namzed olup nişan eşyası yollamıştır. Geçen zaman sonrasında da Ovanis kızı vermedi diye mahkemeye başvurmuştur. Ovanis ise, dayı kızının bâliğa olduğundan dolayı kendisine fikrini sorduğunu buna karşılık ise onun bu nişanı mahkemede şahitler huzurunda istemediğini belirtmiştir. Mahkemeye getirilen kıza burada tekrar isteyip-istemediği sorulduğunda, iradem elimdedir, âkil bâliğim ben bu nişanı istemiyorum demiştir. Bunun sonucunda Kadı, gönderilen eşyaların iade edilmesini isteyerek nişanı feshetmiştir⁴.

Ayrıca namzed olacakların aynı dinden olmaları gerekmektedir. Bu cümleden olarak bir hükümde Mustafa el-mühtedi İslâm’ı seçiyor ama bilge ve bâliğ olan 16 yaşındaki kızı İslâm’ı seçmemiştir. Baba bir müddet sonra kızını zımmî bir oğlanla namzed eylemek istemiştir. Her ikisinin namzed olabilmesi için de kızının zımmîye olduğunu ispat etmesi gerekmiş, sonra zımmî bir oğlana namzed edilmiştir⁵.

2. Nikah Akdi

Nikah, mahkeme-i şer’iyyeden veya oradan me’zun imam tarafından, tarafeynin veyahut vekilleri ve şahitlerinin ifadeleri dinlenilip kayd olunmasına denir⁶. İslâmiyete göre nikah akdinin yapılması için öngörülen bir merasim ve de herhangi bir görevli tayin edilmemiştir. Buna rağmen evlenecekler için bir takım kıstaslar ortaya konulmuştur.

Evllenme akdi, erkek ile kız veya kızın velisi arasında yapılır. Velâyete, en yakın erkek, cariyeyi azad eden erkek veya tayin edilen kadı veya vekili kabul edilirdi. Hanefi mezhebine göre veli, kızın rızasına binaen evlendirebilirdi⁷. Veli kızın âkil bâliğ olmadığı durumlarda nikahın feshini bile isteyebilirdi⁸.

Nikah akdinin yapılması için kızdan vekâlet alınarak kayıtlara geçirildiği de görülmektedir⁹. Şüphesiz bu durum nikah akdi için, erkek ve kız veya herhangi birisi olmadan da vekiller aracılığıyla yapılabileceğini bize ispat ediyordu. Nadiren de olsa evlenecek kişilerin evinde mahkemeden gelen yetkili ve şahitler huzurunda da nikah yapılmaktadır.

² İlber Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile, 2. bsk., İstanbul, Pan Yayıncılık, 2001, s. 75.

³ B.Ş.S. (Bahçesaray Şer’iyye Sicilleri), 46/6a-1 ‘de Bağçesaray’da Kuba Cami mahallesinde sakin olan Günce Dadı mahkemeye gelerek Kurdoğlu Ali ile kızını namzed olduklarını ama kızının daha sonra nişanı red ettiğini belirttikten sonra nişanda verilen hediyeleri adı geçen Kurdoğlu Ali’ye fazlasıyla teslim ettiğini ifade etmiştir.

⁴ K.Ş.S. (Karasu Şer’iyye Sicili), 25-68a-732.

⁵ K.Ş.S., 25-113b-1137.

⁶ Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, 7. Bsk., Alfa Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 1470.

⁷ K.Ş.S., 25-112a-1125.

⁸ J. Schacht, “Nikâh”, İ.A., C. 9, İstanbul 1997, s. 258-259.

⁹ K.Ş.S., 33-23a-191.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

İslâm'da nikâhı geçerli kılmada yetkili bu görevi üstlenen bir memur veya din görevlisi belirtilmemiştir. Bununla birlikte işin ehemmiyetinden dolayı olsa gerek, hukukî yeterliliğe sahip kimselerin rolü uygulamada tercih edilmiştir. Bu nedenle de kadı, naib veya bir din görevlisi nikah akdinin icrasından sorumlu olmuştur.

Nikah akdi taraflar arasında ihtilaf yaratmadan yapıldığından ötürü mahkeme kayıtlarına pek az yansımaktadır¹⁰. Nitekim incelediğimiz sicillerde nikah akdi kaydının az oluşu tümünün kaydedilmediğini ortaya koymaktadır. Mehir miktarlarının kayıt altına alınması çokça karşımıza çıkar iken, o nispette nikah akdi kaydına rastlanılmamaktadır

Kayıtların yetersizliği ya da nikah akdinin kaydedilme kuralının olmaması sorun yaratabilirdi. Ancak nikah akdinin şahitler huzurunda yapılması ve düğün adını verdiğimiz bir merasimle renklendirilmesi, çevre, komşu ve akrabaları da bu beraberliğin meşrulaşmasına ortak etmektedir. Nitekim eski bir adet olduğu vurgulanan “düğün” merasiminden bahis edilen bir sicil kaydı elimizde bulunmaktadır¹¹. Diğer yandan Fransa Elçisi Baron De Tott'un Kırım seyahati esnasında karşılaştığı evlilik ile ilgili notları da ilgi çekicidir. O gezi notlarında Kırımlıların evlenecek kızları darı ile örttüklerini aktarmaktadır. Yani evlenecek kızın başı üzerine 30 cm. çapında bir tepsi konularak darı dökülmeye başlanır, ne zaman tepsi hizasına dökülen darı yükselir, o zaman dökme işi bitirilmiştir. Böylece kızın çeyizi de tamamlanmış olurdu. Baron De Tott, seyahatnamesinde uzun boyluların daha şanslı olduğuna da vurgu yaparak, kendi âdetlerindeki evlilik tacı ve badem şekeri ile bu olay arasında ilgi kurmuştur¹².

Öte yandan İslâm hukukunda zina, yani evlilik dışı beraberlikler şiddetle men edilmiştir¹³. Ceza-i müeyyidesi de sopa veya taşlanmak şeklinde icra olunan “recm”dir. Ancak Osmanlı hukukunda recm cezasının uygulandığına dair bir kaç kayıt vardır. O da 1589 ve de 1680 yıllarında yaşanmıştır¹⁴. Zina suçuna karşılık ise kürek ve hapis cezaları verilmiştir. Yine zina suçlamasıyla karşılaşan kadın, yemin ve inkar yolunu beşinci kez tercih eder ve Allah'ın lanetini üzerine alırsa recm cezası uygulanmamaktadır¹⁵. Evlilik dışı uygunsuz bir şekilde yakalananlara, nikah yapılması kabul edilir ise herhangi bir ceza verilmezdi. Nitekim, Resul bin Musli ile Fatıma bint-i Hüseyin'i mahallede yaşayanlar Kasab Emir Abbas'ın kümesinde uygunsuz bir durumda yakalamışlardır. Onlar ise zina yapmak niyetinde olmadıklarını, hatta Fatma'nın eşinden ayrılmasının üzerinden dört ay geçtiğinden dolayı evlenmek istediklerini mahkemede ifade etmişlerdir. Mahkeme bunun üzerine elli altun mehr-i muaccel belirleyerek taraflar arasında akd-i nikah yapmıştır¹⁶.

Yine kocası ölen bir kadına yeni bir evlilik yapmasına dair izin verildiği sicile kaydedilmiştir¹⁷. Burada şüphesiz ölen kocasından hamile kalmadığının kesinleşmesinin ispatı sayılan, iddet müddetinin tamamlanmış olması dikkate alınmaktadır. İddet müddeti tamam olunca da evlenmesine müsaade edilmiştir.

İslâm'ın ortaya koyduğu kurallar çerçevesinde nikahsız yaşamaya asla müsaade edilmemiş, babasız çocuk doğurma da hoş karşılanmamıştır. Bu gibi durumlarda güvenlik birimleri devreye girmiştir. Kırım Tatarları'nda kayıtlarımıza yansıyan babasız çocuk doğurma olayını konu alan herhangi bir dava olmamıştır.

Ayrıca Kırım'da yaşayan Ermeni, Rum, Yahudi ve diğer zımmîlerin evliliklerine dair herhangi bir hüküm yer almamıştır. Onlar, kendi cemaatleri içinde bu gibi işleri halledebildikleri gibi, şer'i

¹⁰ B.Ş.S., 46/11a-5'de Fatıma ile Ebubekir on altun mehr-i müccel ile akd-i nikah eylediği mahkemede sicile kaydedilmiştir. Ayrıca bakınız; K.Ş.S., 25-49b-496 numaralı kayıtta ise, 500 altun mehir karşılığı akd-i nikâh yaptıkları görülmektedir.

¹¹ K.Ş.S., 25-59b-621.

¹² Baron De Tott, Türkler ve Tatarlar Arasında, Tercüman 1001 Eser, İstanbul 1989, s. 225.

¹³ İslâm Araştırmaları Merkezi, İlmihal II İslâm ve Toplum, II. Bsk., Diyanet İşleri Bşk. Yay., İstanbul 1999, s. 129; Kur'an-ı Kerim, el-İsrâ (17/32), “Zinaya yaklaşmayın, zira o bir hayasızlıktır ve çok kötü bir yoldur.”

¹⁴ İlber Ortaylı, a.g.e., s. 80-81.

¹⁵ Kur'an-ı Kerim, Nur Suresi.

¹⁶ K.Ş.S., 25-30a-308.

¹⁷ K.Ş.S., 33-101a-912.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

mahkemelere de başvurarak akd-i nikâh yapma haklarına sahiptirler. Nitekim birçok hususta Müslüman mahkemelerini tercih ederlerken, nikâh akdinin kaydedilmesinde bu yola başvurmamışlardır. Aynı zamanda bu husus kendi dini gereklerine uygun, evlilik ayini, düğün v.s. gibi inanç ve geleneklerin rahatça uygulanabildiğini ortaya koymaktadır.

3. Evliliğin Sonuçları

Evlilik, kadın ve erkeğin bir araya gelerek bir aile kurmasını sağlayan ilk adımdır. Bu adımın atılması ile birlikte, çiftlerin birbirlerine karşı olan karşılıklı görev ve sorumlulukları başlamaktadır. Nitekim eşlerin bu görev ve sorumlulukları yerine getirmeleri sonucunda da birbirlerine karşı doğan birtakım hakları bulunmaktadır. Özellikle evliliğin bitmesi noktasında doğabilecek mağduriyetleri önleme ile evliliği koruyucu müeyyidelerin caydırıcılığı ve uygulanması önemli bir husustur. İslâm dini, bu noktada hem kadın hem de erkek açısından birçok kural ve yaptırımlar geliştirmiştir. Bütün bu evlilik ile birlikte meşrulaşan haklar cinslere göre farklılık göstermektedir. Ancak ana hedef aile kurumunun dağılmadan sağlıklı bir şekilde devam etmesidir.

3.1.Kadının Hakları

İslâm dini, kadına “ana” olma vazifesi ile büyük bir misyon yüklemiş bulunmaktadır. Bundan dolayı kadın, kocasına ve çocuğuna hizmet ettiği sürece korunmuştur. Sağlıklı ve desteklenen bir anne iyi yetişmiş nesiller demektir.

Öte yandan maalesef kadının kötü muameleye maruz kaldığı durumlara dair dava kayıtları sicillere yansımıştır. Nitekim bir davada kadın “... zevcim nâ hakk beni darb idub iflahımı kesr eyledi ...” diyerek mahkemeden yardım istemiştir¹⁸. Kadının, kocasının kötü davranmasına karşı mahkemeye giderek yardım isteyebilmesi, çok önemli bir hakka sahip olduğunun göstergesidir. Ayrıca adalet mekanizmasının aile içi darb ve küfrü önlemede rol oynaması da özel olarak üzerinde durulması gereken bir husustur.

Boşanma sonrası eşler arasında mal paylaşımı ve mehir konusunun çözümü de önemli bir ihtilaf konusudur. Nitekim Ali Efendi mahallesi sakinlerinden Saliha bint-i Nasuf adındaki bir kadın, boşandığı eşi İbrahim b. Ali’den altun yaldızlı civankaşlı kuşağı vermediğinden dolayı davacı olmuştur. Saliha, gerdek gecesi “erkânlık” nâmıyla kuşağın kendisine verildiğini söylemiştir. Fakat şahitler hayır Saliha kuşağı hibe etti diyerek kocasına ait olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun üzerine mahkeme, İbrahim’in Saliha’ya olan 15 esedi borcuna karşılık her iki tarafı ödeştirmiş ve anlaşmazlığı karşılıklı olarak çözmüştür¹⁹.

İslam Hukuku, kadını hem aile içinde ve hem de ayrıldıktan sonra maddi olarak güvence altına almak için mehir ve nafaka adıyla bir takım uygulamalar koymuştur. Erkek belirlenen mehri ve kadın ile çocukların nafakasını temin etmek zorundadır.

Mehir ve Başlık:

İslâm öncesi Araplar ile Türkler de ve hatta diğer dinlerde de değişik adlar altında kadına ekonomik bir güvence sağlanmak istenmiştir. Bu amaçla nikah akdi ile beraber, nakit veya mal olarak mehir adıyla ifade edilen maddi bir güvence verilmiştir. Mehir, nikah akdi sırasında belirlenmiş ise mehr-i müsemma, nikah akdi sonrasına bırakılmış ise mehr-i misil²⁰ olarak iki çeşit olmaktadır²¹.

Mehir, İslâm öncesi Araplarda kadının satış bedeli iken İslam yeni bir düzenlemeyle kadına verilmesi gereken bir ücret olmasını emretmiştir. Kızın babası veya velisi değil, bizzat ekonomik güvenceye

¹⁸ K.Ş.S., 25-120b-1222.

¹⁹ K.Ş.S., 25-1b-223.

²⁰ Bu miktar benzer şartlarda evlenmiş kadınlara bakılarak belirleniyordu. Tamamıyla rastgele veya suistimale açık bir durum söz konusu değildir.

²¹ B.Ş.S., 44/17a-1’de “Oldur ki bundan akdem vefat iden tereke-i atiyesi beyan ve tahrir olunan Abdullatif Mirza ibn Abdalbaki Mirza’nın vakt-i sıhhatinde zevce-i metrukesi Rukiye bint-i Hüseyin nam hatunu akd-i nikah etdiğinde altı yüz muamele altun mehr-i muaccel ile beş yüz muamele altun mehr-i müeccel söyleşüp ....” Ve bakınız; Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuk-ı İslâmiyye ve Islahat-ı Fıkhiyye Kamusu, c. II, İstanbul, Bilmen Yay., 1968, s. 115-152.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

alınması istenen kadına verilmesi kuralı getirilmiştir. Bu hali ile kızın yetiştirilmesi veya terbiyesinin sağlanmasında emeği olanlara verilen bedel²² ile mehir tamamıyla birbirinden farklıdır²³. Yine kadın, mehir aldığı için karşılığında çeyiz hazırlamak durumunda değildir. Bu vaziyetiyle mehir, nikâhın şartlarından biri olmayıp sonuçlarından birisidir.

Sicillerde kadının, kocasını mehirden ibra etme veya ona mehrin bir kısmını hibe etmesini konu alan örnekler oldukça fazla bulunmaktadır. Mesela Ümmügülüm ismindeki bir kadın mahkemeye gelerek ölen İbrahim ismindeki kocası üzerinde bulunan 20 altun mehrini talep etmektedir. Kadın verdiği ifade de 60 altun olan mehrin, 40 altununu hibe ettiğini 20 altunun ise kaldığını belirtmiştir. Ancak kocasının annesi 60 altunun tamamını da hibe etmiştir diye itirazda bulunmuştur. Mahkeme şahitlere danışarak 20 altunun hibe edilmediğini tespit ederek Ümmügülüm'ü haklı bulmuştur²⁴. Eğer ki koca ölür ise, mehir hakkını eşine ödememişse, geride bıraktığı mirasından mehir miktarı öncelikle ayrılır ve geri kalan mirasçılar arasında paylaşılır²⁵. Kadın ölmüş ve mehir hakkı hala sabit ise, kadının varisleri bu hakkını talep edebilirlerdi. İsterse kadın, ölümü sonrası mehrinin bir kısmını hayır işleri için de harcayabilirdi²⁶.

Yine nakit olarak belirlenen mehir miktarı, miras sonrası ya da evlilik bitiminde değeri tespit edilebilen mallarla da ödenebilirdi²⁷. Bunlar genellikle giyim eşyaları, takılar, yatak, yorgan, yastık ve kilim gibi eşyalar olabilmekte idi. Nitekim birçok tereke dökümünde buna benzer uygulamalara rastlanılmakta olup, karşılığı olan malla mehrin ödenmesi olağan bir uygulama idi.

Mehir miktarı konusunda ise alt sınır var iken üst sınır tespit edilmemiştir. Hanefi fihhına göre 10 dirhem²⁸ gümüş veya buna karşılık herhangi bir mal alt sınır olarak belirlenmiştir. Maliki'lere göre ise üç dirhem gümüş verilmesi uygun görülmüştür²⁹. Şüphesiz kadının dul, güzel, genç ve taliplerinin çokluğu bu miktarın üst sınırını sürekli değişken tutmaktadır³⁰. Nitekim incelediğimiz sicillerdeki örneklerde mehir miktarlarında farklılıklar görülmektedir³¹.

Öte yandan mehrin kazanılmış olmasının şartı, zifaf veya sahih halvet olunmalı ya da bunlardan evvel eşlerden birisinin vefat etmiş olması gerekmektedir. Sahih halfet veya zifaf olmadan ayrılık meydana gelmişse, ayrılığa kimin neden olduğuna bakılır ve öyle mehir için karar verilir. Kocadan kaynaklanarak beraberlik öncesi ayrılık ortaya çıkmışsa, kadın mehrin yarısını alır. Buna karşılık kadın ayrılığa sebep olursa, kadına mehir verilmezdi³².

Nafaka:

Evliliğin gerçekleştiği andan itibaren, eşin ve dünyaya gelen veya gelmekte olan çocukların tüm ihtiyaçlarının karşılanması erkeğe aittir. Koca yaşamın sürmesi için gereken bir hanenin lazım gelen yiyecek, içecek, giyim, tedavi, ilaç v.s. gibi ihtiyaçlarını gidermek zorundadır. Kadının zengin olması bile kocayı bu yükümlülüklerden asla muaf tutamaz idi. Koca bu yükümlülüğü yerine getiremezse kadının mahkemeye başvurma hakkı doğar³³. Burada çocuk ya da çocuklar dünyaya gelmiş ise nafaka

²² Aydın, a.g.e., s. 292; kalın veya başlık denilen meblağ sosyal bir müessese iken, mehir hukuki bir müessese durumundadır.

²³ Abdulkadir Donuk, "Çeşitli Toplumlar ve Eski Türklerde Aile", Aile Yazıları I., (Der. Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem), Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 298.

²⁴ K.Ş.S., 25-71b-767.

²⁵ K.Ş.S., 25-47a-468; bu dava 20 altun mehr ücretinin terekeden ayrılmadığı üzerine mahkemeye yansımıştır. Nitekim mahkeme mehrin terekede ayrı tutulması gerektiği şeklinde karar vermiştir.

²⁶ K.Ş.S., 25-63b-680; kadın 30 altun mehrinin 28 adetini hibe ediyor. Geri kalan bir altun ile hâtm-i kırâat olunmasını, diğer bir altun ile de mescide mum alınmasını vasiyet etmiştir.

²⁷ B.Ş.S., 37/25a-3'de bir arazi 40 altun mehir karşılığı verilmiştir.

²⁸ 10 dirhem : 32 gram.

²⁹ İlmihal II İslâm ve Toplum, c.II, s. 219; Hanbelî mezhebinin hukukçuları açısından, mehir miktarı için herhangi bir alt sınır bulunmamaktadır.

³⁰ B.Ş.S., 37-30a-2'de Aişe isimli bir hatun Mehmed Baki Çelebi'ye üç yüz muamele altun mehr-i müeccel ile zevce olmuştur. Rakamın çok büyük olmasının teferruatı kaydedilmemiştir.

³¹ K.Ş.S., 25-62b-668 numaralı bu hükümde mehir miktarı 40 guruştur. 25-47a-468 numaralı davada da 10 altun ve 10 altun değerinde bir sarı bargir mehir miktarı olarak belirlenmiştir. 25-63b-680'de ise 30 altun gibi değişik miktarlar belirlenmiştir.

³² Aydın, a.g.e., s. 293.

³³ K.Ş.S., 25-53a-529; kadın, kocasının nafakasını bırakmadan terk ettiğini mahkemeye ifade etmiştir. Bunun üzerine de mahkeme, günlük beş akça nafaka verilmesini uygun görmüştür.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

miktarına onlar da dahil edilir. Koca takdir edilen nafakayı hâla temin edemiyorsa, mahkeme kocanın görünen mallarını satarak ödeme yoluna gidebilirdi. Bu da olmaz ise hapsedme yoluyla cezalandırırdı.

Gerek kadının kendisine ve gerek çocuklarına geçinebileceği miktardaki yevmiyenin, nafaka olarak verilmesini konu alan birçok dava bulunmaktadır³⁴. Mahkeme, çocukların her birine üç ile beş akça arasında bir nafaka tespit ederken, anneye ise genelde beş akçalık bir miktarı uygun görmüştür. Bunun dışında nadir olmakla birlikte mehir ve nafaka alacağını bir mal karşılığı anlaşarak bırakanlar da vardır³⁵.

3.2. Kocanın Hakları

Koca tek taraflı ve açıklama gereği duymadan boşanma hakkını elinde tuttuğundan ötürü evliliğin sonlandırılmasında hemen hemen bütün selahiyete sahiptir. Yani ortaya çıkan durumun önemli bir kısmını tayin edebilme hakkına sahiptir. Buna karşılık eşinden mali olarak herhangi bir alacağı veya elde edeceği fayda yoktur.

Kadının ise ev ile ilgili –yemek, temizlik v.s.- bütün işleri yapması beklenir. Bunun yanı sıra çocukların bakımı kadının en önemli görevidir. Ayrıca eşine saygı ve hürmet duyması, cinsel ihtiyaçlarının giderilmesinde yardımcı olması sürekli yerine getirilmesi gereken vazifelerden bazılarıdır. Sicillerde eşim üzerine düşen görevi aksatıyor diyerek mahkemeye gelen ya da yansıyan bir dava olmamıştır.

4. Evliliğin Sona Ermesi

İslâm hukukunda aile olmayı teşvik eden düzenlemeler bulunurken tam aksine boşanmayı yasaklayan ya da güçleştiren uygulamalar öngörülmemiştir³⁶. Genel kabul gören fikir boşanmayı zorlaştırmanın insanları evlilikten soğutacağı şeklindedir. Mahkemeye sorun haline gelen boşanmalar yansıdığından dolayı diğer gerçekleşen boşanmalarla alakalı bilgi sahibi değiliz. Gerekçe ortaya sürülüyor mu yoksa keyfiyet mi ön planda hiç birisini bilmiyoruz. Lakin evliliğin sona ermesinin bir takım şekil ve usûlleri bulunmaktadır.

İslâm hukukunda irade beyanıyla erkek boşanmayı gerçekleştirdiği gibi³⁷ mahkeme yoluyla da boşanmalar³⁸ gerçekleşebiliyordu. Bu ikisine karşılık anlaşmalar yoluyla da boşanıldığını³⁹ ilave edersek, üç türlü boşanma türü vardı.

İslâm dini ve Kırım Tatarları genel manada boşanmayı hiç hoş görmemişlerdir. Fakat buna karşılık erkek, boşanmada bir neden ileri sürmeden ayrılacak kadar özgür bırakılmıştır. Nitekim talak şeklindeki boşanma ile mahkemeye gitmeye bile gerek duyulmamıştır. Bu boşanmayı kolaylaştırıcı uygulamalara karşılık, boşanmanın tasvip edilmediğini ifade etmek birbiriyle çelişiyor gibi gözükabilir. Bu çelişkiyi ortadan kaldıracı iki önemli yaptırım söz konusudur. İlki mehr-i mü'eccelin miktarının yüksek tutulmasıdır. Diğer de, karısını üç defa boşayan kimse tekrar evlenmek isterse, evlenebilmesi için boşanmış eşinin başkasıyla evli kalıp boşanması gerekmektedir⁴⁰.

Diğer taraftan Karasu'ya ait sicil kayıtlarında, gayr-i müslimlere ait boşanma hükümleri de bulunmaktadır. Bir kayıt örneğinde “Oldur ki Çorum mahallesinden Aydın veled-i ..... nâm zımmi zevcesi Şeker nâm zımmiyeyi meclis-i şer'e ihzar idüb merkûm zevcem benden boş olsun deyu huzur-ı şer'de tatlıki kayd şod .....” şeklinde ifade edilmiştir⁴¹. Görüldüğü üzere boşanma hükmünde, herhangi bir neden ve gerekçe öne sürülmeksizin “boş olsun” denilerek kaydedilmiştir. Bu tür kayıtlar gayr-i

³⁴B.Ş.S., 45/43b-2'de Alimcan, Havva, Zeyneb ve Melek nâm çocukların nafaka ve kisveleri vasilelere kalan mirastan yevm-i üçer akça verilmesi uygun görülüyor.

³⁵K.Ş.S., 25-106 b-1058; kadın, iki altun mehr ile kendisi ve kızı için olan nafakasından oturduğu ev ile eşyalar karşılığı feragat ediyor.

³⁶Abdullah Saydam, Osmanlı Medeniyeti Tarihi, Derya Kitapevi, Trabzon 1999, s. 253.

³⁷Erkek tek taraflı boşanmayı isteyebilir. Buna “Talâk” denilmektedir.

³⁸Mahkeme yoluyla boşanmaya “Tefrik” denir.

³⁹Her iki tarafın anlaşarak boşanmasına “Muhâlaa” denir.

⁴⁰Aydın, a.g.e., s. 295.

⁴¹K.Ş.S., 25-19a-200.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

müslimlerin şer'i mahkemelere yansıyan dava konularının hem çeşitliliğinin hem de Kırım'da yaşayan herkese çözüm üretildiğinin göstergesidir.

4.1. Fesih

Evlenmeyi ortadan kaldıracabilecek bir eksikliğin ortaya çıkması durumunda evlilik bozulabilir. Sağlık veyahut evlenme yeterliliği konusunda olması gereken hususların yerine getirilemiyor olması nedeniyle evlilik sona ermiş olur. Örneğin; evlenen taraflardan birinin din değiştirmesi, beraber yaşamayı ortadan kaldırdığı gibi evliliği de bitirir. Fesih ile talâkla evlilik bitirme arasında önemli farklar vardır. Zifaf olmadan önce fesih gerçekleşirse kadına mehir verilmez. Ancak talâk ile son verildiğinde mehrin yarısı ödenmek zorundadır⁴². İncelediğimiz sicillerde fesih ile alakalı dava örneği bulunmamaktadır.

4.2. Talâk

Tüm boşanma türlerini sonuç itibariyle kapsayan talâk, zamanla, sadece tek taraflı irade beyanıyla yapılan boşanma olarak kabul edilmiştir. Burada söz konusu olan tek taraflı irade beyanı ile boşanma hakkı, sadece kocaya aittir. Ancak özel durumlar çerçevesinde erkek bu yetkiyi karısına da devredebilmektedir⁴³. Koca herhangi bir sebep ortaya sürmeden ve bir mahkeme kararı gerekmeden boşanmayı gerçekleştirebilirdi.

Talâkın oluş şekli:

Boşanmanın olabilmesi için söylenecek sözler bazen doğrudan, bazen dolaylı olarak ifade edilebilir⁴⁴. Her iki şekilde de talâk niyetiyle söylenmişse geçerlidir.

Koca, bir evlilik içinde karısını üç kere boşayabilir. Belgelerde buna talâk-ı selâse denir. Bu hali ile de tekrar bu çift bir daha evlenemezler. Ancak kadın bir başka erkekle evlenir, o erkek ölür ya da kadını boşar ise tekrar ilk eşine dönebilir⁴⁵. Aksi takdirde üç kez boş ol denilen eş ile tekrar evlenilemez. Bu durum boşanmayı zorlaştırıcı, kadını ve aileyi koruyucu bir kural olmuştur.

Talâkın şartları :

Koca, ergenlik çağına gelmiş, aklî yeteneğe sahip biri olmalıdır. Eğer aklî yeteneği yok ise, kendisine vekillik yapan kimseler bu boşanma hakkını kullanırlar. Talâkı bizzat koca ya da vekili gerçekleştirebildiği gibi, koca karısına boşama yetkisi vererek de boşanma gerçekleştirebilirdi.

Öte yandan sarhoş kocanın talâkı kullanması durumunda geçerli olup olmadığı İslâm hukukçuları arasında tartışma konusu olmuştur. Osmanlı Devleti'nde de uzun süre, erkek sarhoş da olsa talâkı kabul görmüştür. İncelediğimiz sicillerde buna verebileceğimiz tipik bir örnek bulunmaktadır. Belgede Fatıma ismindeki bir kadın, kocasının sarhoş olarak kendisini "... bir kadeh şarab elli avratdan yeğdir ..." diyerek boşadığını ifade eder. Şahitler söylenenlerin gerçekleştiğini belirtmeleri üzerine mahkeme boşanma yönünde davayı sonuçlandırmıştır⁴⁶. Yine tüm bunlara ilave olarak mükrehin talâkı da kabul görmüştür⁴⁷.

Talâkın Çeşitleri :

Talâk ile boşanmayı çeşitli şekillerde sınıflandırmamız mümkündür. Ancak doğurduğu sonuçlara göre ele aldığımızda ise iki türüdür.

⁴² Aydın, a.g.e., s.294-295.

⁴³ İslâm Araştırmaları Merkezi, a.g.e., c.II, s. 225; bu duruma tefvîz-i talâk denir.

⁴⁴ K.Ş.S., 25-19a-200 numaralı dava örneğinde, "zevcem benden boş olsun" demiştir.

⁴⁵ Burada hileli evlilik asla kabul görmemiştir. Gerçekten zifaf ile fiilen gerçekleşmiş bir evlilik sonrası eski kocasına dönebilir.

⁴⁶ K.Ş.S., 25-36a-365

⁴⁷ Evli kadını tehditle kocasına zorla boşatılarak alma şekline mükrehin talâkı denir.

Bâin Talâk:

Bu tür boşanma derhal yerine getirilerek evlilik sonlandırılır⁴⁸. Aynı zamanda ödenmesi belirtilen mehir ise vadesi gelmiş kabul edilerek derhal ödenir⁴⁹. Koca bunlara ek olarak, kadının iddet müddeti sürecinde nafakasını ve barınma ihtiyacını temin etmek zorundadır⁵⁰.

Yine iddet süresi henüz dolmayan kadının, kocası ölür ise malına mirasçı olabilir. Fakat kadın ölür ise kocası mirasçı olamazdı⁵¹. Ölümcül hasta durumunda olan koca eşini boşar ise boşanma geçerli sayılır. Ancak miras hakkı kadının elinden alınmazdı. Çünkü boşama hakkını mirastan men' etmek amacıyla kötüye kullanılmasına izin verilmezdi.

Ric'i Talâk:

Yani bir nikâha gerek duyulmadan, boşadığı karısına tekrar dönebilme imkanı veren, dönülebilir boşanma manasına gelir. İddet süresi dolmadan koca, tekrar boşandığı eşine dönebilir. Yeni bir nikah yapılmasına gerek duyulmadan evlilik devam eder. Bu tür boşanmada dikkat edilmesi gereken, üçüncü boşanma ya da büyük ayrılığın gerçekleşmemiş olmasıdır. Koca döndüğünü eşine ifade ettiği gibi, herhangi bir şey söylemeden de evlilik hayatına fiilen dönerek ric'i talâkı gerçekleştirebilir. Bu durum bir anlamda iddet süresi içinde eşin rızasını almaya gerek duymadan, tekrar geri dönülmesi demektir. Bu durumda mehir ödemediği evliliğe bırakıldığı yerden devam edilir. Yani iddet süresi temel alındığından, eşlerden biri bu süre içerisinde ölür ise diğeri kalan mirastan pay alabilir⁵².

Şarta ve Vadeye Bağlanan Talâk:

Boşanmanın, geciktirici bir şarta ya da vadeye bağlanmış olmasıdır. Yani şart gerçekleştiğinde veyahut vade geldiğinde boşanma hüküm niteliğinde olur. Ancak şart veya vade gelene değin evlilik aynen devam eder. İncelediğimiz kayıtlarda içki nedeniyle şartlı boşanma örnekleri bu kapsamda bulunmaktadır. Konu ile ilgili bir örnek boşanma dava metninde; bir kadın kocasının tekrar sarhoş gelmesi halinde kendisine boşanma vaaında bulunduğunu belirtmiştir. Yani bir daha içersem talâk-ı selâse ile boş olursun dediğini ifade etmiştir. Bu sözlerine rağmen tekrar içki içmesi üzerine, kadın mahkemeye gelerek talâk-ı selâse ile şartın yerine getirilmesini talep etmiştir. Şahitler durumun belirtildiği üzere gerçekleştiğini ifade ettiklerinden dolayı, mahkeme boşanmanın gerçekleştiğine karar vermiştir⁵³.

Boşanmayı ifade eden irade beyanı şartsız olursa, buna "Münecciz Talâk", vadeye bağlanırsa "Muzaf Talâk" adı verilir. Örneğin bir davada koca eşine, rûz-ı Kasım'da Karasu'da evimde bulunmazsam boş olursun demiştir. Şahitler de boşanmanın bu doğrultuda gerçekleştiğini onaylayınca, mahkeme eşleri boşamıştır⁵⁴. Hatta geciktirici bir şarta bağlanırsa "Muallak Talâk" adını almaktadır.

5.2.2. Muhâlaa veya Hul'

Karı ve kocanın anlaşarak evliliğe son vermeleridir. Genelde kadın boşanma talebinde bulunur, koca da bir bedel karşılığı boşanmayı kabul eder⁵⁵.

Muhâlaa türü boşanmada, karşılıklı boşanma kararının verilmesini sağlayan bu bedel, genelde kadının, kocası üzerinde bulunan evlenme münasebetiyle alacağı maddi bir takım haklarıdır. Eğer kadın bu

---

⁴⁸ K.Ş.S., 25-62b-668.

⁴⁹ K.Ş.S., 65-9b-48 numaralı belgede Deli Ahmed, eşi Hanife'yi talâk-ı selâse ile mahkeme huzurunda boşamıştır. Hanife'ye mehir olarak 5.000 akça, nafaka olarak ta günlük 10 akça verilmesi kararlaştırılmıştır.

⁵⁰ B.Ş.S., 36/26a-9'de Bahçesaray'ın Duvak köyünde yaşayan Hacı Bike eşi Seyyid Gazi'nin kendisi talak-ı selase ile boşadığını ve iddet nafakasını ödemediğini kadıya anlatmıştır. Kadı Seyyid Gazi'ye neden ödemedin diye sorduğunda ise koca eşinin feragat ettiğini belirtmiştir. Mahkemede şahit olan Mehmet Mirza ile İsa isimli kimseler iddet nafakasından Hacı Bike'nin feragat ettiğini söylemeleri üzerine kadı "şahadetleri kabul olunup mucibi kayd şod" diyerek karar vermiştir.

⁵¹ Aydın, a.g.e., s. 299.

⁵² Aydın, a.g.e., s. 298-299.

⁵³ K.Ş.S., 25-26b-279.

⁵⁴ K.Ş.S., 25-56b-576.

⁵⁵ B.Ş.S., 49-16a-3'de Cami-i Kebir mahallesi sakini Habibe bint-i Abdulcemil isimli bir hatun eşi Abdulaziz ibn-i İslam adlı kişiden boşanmak için yirmi altın mehir-i müeccelinden ve iddet-i nafakasından vazgeçtiğini beyan etmiştir. Ayrıca bakınız B.Ş.S., 36-26a-6.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

haklarından kocası lehine feragat eder ise, koca da bu boşanma talebini onaylamaktadır⁵⁶. Nitekim bu bedel, genellikle mehir alacağı ile nafakası olmaktadır⁵⁷. Şüphesiz kadının mehir veya nafaka üzerinde tasarruf hakkına sahip olması gerekmektedir. Çünkü akıl hastası veya reşit olmayan kadınla yapılan muhâlaa geçerli olmamaktadır⁵⁸. Yine vekâlet vererek taraflar muhâlaayı gerçekleştirebilir. Ancak genelde kadın ve erkeğin bizzat kadı huzurunda hazır buldukları görülmektedir.

Diğer yandan erkek ve kadının bir bedel üzerinde anlaşarak boşanmaları, kendi maddi durumlarını bir şekilde düşünerek kabul ettiklerini göstermektedir. Ancak bu evlilik sonrası doğan, boşanma sonrası da ne olacağı belli olmayan çocukların durumu için de bir takım düzenlemeler yapılmaktadır. Yani anne veya baba çocukların nafakasını teminat altına almak zorunda olup, tayin edilen nafaka kayıtlara geçirilmektedir. Kadın bu tür harcama ya da menfaatleri de üstlenmektedir⁵⁹. Nitekim çocuğun nafakası, çocuğa süt vermek, çocuğun kefâletini üstlenmek, çocuğun büyütülmesi gibi konular da muhâlaaya dahil edilmektedir.

İncelediğimiz kayıtlar arasında yer alan bir davada, kadının nafaka hakkından vazgeçip sadece elbiselerini almak koşuluyla boşanmayı kabul ettiği görülmektedir. Aynı kayıta bu anlaşmaya rağmen aradan geçen süre zarfında kocanın sözünü tutmadığı, bunun üzerine de kadının babasının, haklarını talep etmek maksadıyla kızını adına mahkemeye başvurduğu kayıtlara yansımıştır. Bunun üzerine koca ise, eşini boşamadığını eşyaları da veremeyeceğini mahkemeye belirtmiştir. Bu durum üzerine mahkeme şahitlerin elbiseleri vermek koşuluyla boşadığını belirtmesi üzerine kadını haklı bulmuştur⁶⁰. Bu olay, anlaşmaya uyulmadığı durumlarda neler yapılabileceğini ortaya koymasından ilgi çekicidir.

5.2.3.Tefrik

Boşanma kararını mahkeme verir ise bu türe tefrik denilmektedir. Kadı, boşanma kararını verinceye kadar evlilik yükümlülükleri devam etmektedir. Talâk ve muhâlaa ile boşanmanın gerçekleşemediği durumlarda, kadının hükmü ile boşanmaya imkan veren bir boşanma türüdür.

Boşanma sebepleri mezheplere göre farklılık göstermekle birlikte başlıca dört kısma ayrılmaktadır. Sırasıyla hastalık ve kusur⁶¹, nafakanın temin edilmemesi, gâiblik⁶², kötü muamele ve geçimsizliktir⁶³. Kötü muamele sonrası gerçekleşen bir boşanma örneğini kayıtlarımız arasında özetle şöyle görmekteyiz; “Oldur ki Çingene mahallesi sâkinatından Fatıma bint-i Duri Dede nâm hatun meclis-i şer’de zevci Hâcı Bayram bin Salih nâm kimesne mahzarında takrîr-i da’vâ idüb mezbûr zevcim dâimân şarab hamr idüb darb ve şetm eylemeden hâli değildir bu gece serhûş gelüb anamı şetm idüb kendimi darb idüb boğazımı sıkub ölüm mertebesine getürdü su’âl olunsun didikde gibbe’s-su’âl ve âti’l-inkâr ve’l-istişhâd udûl-i müsliminden el-hâc Murteza el-imam ve Kıyat Mustafa Beşe ibn-i Ali ve Ömer Sıpahtı ibn-i Mahmud nâm kimesneler li-ecli’ş-şehâde meclis-i şer’i hazîran olub alâ vefki’l-mes’ûl-anh edâ-i şehâdet-i şer’iyye idüb mucibiyle hükm olundukda sonra mahalle hüddâmından Mehemed bin el-hâc İsmail ve Mehemed bin Abdullah nâm kimesneler Hâcı Bayram el-mezbûr muvâcehesinde li-ecli’ş-şehâde meclis-i şer’i hazîran olub hâla dahil-i mahkemede elinde kadeh hamr olub taâma şarab hamr

⁵⁶ Mehmet İpcioğlu, Konya Şerhiye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi, Ankara, Nobel Yayınları, 2001, s. 52.

⁵⁷ K.Ş.S., 25-13a-134, 25-38a-387, 25-29a-296 ve 25-37a-377 gibi bir çok örnek elimizde mevcuttur.

⁵⁸ İlmihal II İslâm ve Toplum, s. 233.

⁵⁹ K.Ş.S., 25-88b-910.

⁶⁰ K.Ş.S., 25-83a-877.

⁶¹ Hastalık ve kusur iki kısma ayrılır. İlki cinsi ilişkiye girmeye engel kusur ve rahatsızlıklardır. İkincisi ise akıl hastalığı, cüzam v.b. tedavisi mümkün olmayan hastalıklardır. Yalnız evlenmeden önce bu hastalıklar görünürde var ise, kadının itirazı uygun görülmez. Evlendikten sonra bu tür bir hastalık çıktıysa, düzelme ihtimali görülüyorsa ancak boşanmayı kadı hükme bağlar. ⁶²B.Ş.S., 35-2a-1’de Kobazı sakinatından Gülnihan bint-i Hüseyin adındaki kadın mahkemeye gelerek eşi Arslan Beğ’in 2-3 senedir gaip olduğunu ve nafakasını temin etmekte güçlük çektiğini ifade etmiştir. Mahkemede kendisine kisve ve nafaka için yevmi 3 sim cedit ödeme yapılmasına kara vermiştir. Ayrıca K.Ş.S., 25-53a-529 numaralı dava da, kadın eşinin kayıp olduğunu mahkemeye iletiyor. Ayrıca kocasının kendisine nafaka da bırakmadan gittiğini belirtiyor. Bahsi geçen dava dahil olmak üzere, gâiblik iki şekilde gerçekleşir. Kocanın ölü veya diri olduğundan haberdar olunmaması ki buna mefkud denir. Diğeri evini terk edip dönmek şeklindedir. Birçok farklı yorum ve uygulamalara rağmen kadının dört yıl kocasını bekleyip gelmezse boşanma hakkına sahip olacağı şeklinde bir hüküm geçerli sayılmıştır.

⁶³ Evliliğin sona ermesinde bu tür bir durum boşanma nedeni olarak görülmemiştir. Ancak taraflara aile büyükleri arabuluculuk yaparak, anlaşmalarının temini yoluna gidilir. Buna rağmen düzelmezse genelde ya talâk ya da muhâlaa ile evliliğe son verilir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

eylediğinde lillâhi ti‘ şahîdleriz şehâdet dahi ideriz deyu edây-i şehâdet-i şer’iyye idüb ba‘de’l-kabûl mucibiyle kayd şud⁶⁴ Görüldüğü üzere kadın, içki içerek küfür ve darp ettiğinden dolayı kocasından şikayetçi olmuştur. Şahitler de, kadını doğrularcasına kocanın tüm bu kötü davranışlarının olduğu yönünde irade beyanında bulunmuşlardır.

Sonuç

Kırım Hanlığı 1441 yılında Hacı Geray tarafında kuruldu ve 1783 yılında da yıkılmıştır. Yaklaşık 350 yıllık bir süre zarfında Karadeniz’in kuzeyinde örnek bir Türk-İslam devleti olarak hayat sürdürmüştür. 1478 yılında Osmanlı hakimiyetine giren hanlık, siyasi, iktisadi, askeri ve kültürel olarak Osmanlı etkisine girmiştir. Nitekim hukuk sistemi ve sosyo-kültürel yapı büyük benzerlik göstermektedir. Kırım Hanlığı Şer’iyye Sicilleri’nden Kırım Tatarları’nda evlilik ve evlilik sonrası ortaya çıkan başta boşanma ve tarafların yükümlülükleri birinci elden verilerle ortaya konulmuştur. Araştırmamız sadece Müslim tebaa ile alakalı olmayıp sicillere yansıyan gayr-i müslim tebaayı konu edinen hühümlere de yer vermiştir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Bahçesaray Şer’iyye Sicilleri (B.Ş.S.), 35-36-37-44-45-46 ve 49. Ciltler.
Karasu Şer’iyye Sicilleri (K.Ş.S.), 25-33-47 ve 65. Ciltler.

Basılı Kaynaklar

Aydın, M. Akif, Türk Hukuk Tarihi, 3. Bsk., Beta Bas. Yay., İstanbul 1999.
Baron De Tott, Türkler ve Tatarlar Arasında, Tercüman 1001 Eser, İstanbul 1989.
Bilmen, Ömer Nasuhi, Hukuk-ı İslâmiyye ve Islahat-ı Fıkhiyye Kamusu, c. II, İstanbul, Bilmen Yay., 1968.
Donuk, Abdulkadir, “Çeşitli Toplumlarda ve Eski Türklerde Aile”, Aile Yazıları I., (Der. Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem), Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1990.
İslâm Araştırmaları Merkezi, İlmihal II İslâm ve Toplum, II. Bsk., İstanbul, Diyanet İşleri Bşk. Yay., 1999.
İpcioğlu, Mehmet, Konya Şer’iyye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi, Ankara, Nobel Yayınları, 2001.
Ortaylı, İlber, Osmanlı Toplumunda Aile, 2. bsk., İstanbul, Pan Yayıncılık, 2001.
Saydam, Abdullah, Osmanlı Medeniyeti Tarihi, Derya Kitapevi, Trabzon 1999.
Schacht, J., “Nikâh”, İ.A., C. 9, İstanbul 1997.
Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, 7. Bsk., İstanbul, Alfa Yayıncılık, 1999.

⁶⁴ K.Ş.S., 25-36a-364.

OSMANLI BÜROKRASİSİNDE KIRIM KÖKENLİ MEMURLAR
CRIMEAN ORIGIN OFFICERS IN THE OTTOMAN BUREAUCRACY

Nuri KAVAK

Prof. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

ÖZET

Rus Çarlığı, 1783 yılında Kırım Hanlığı'nı ilhak ettikten sonra kısa bir süre zarfında Kırım Tatarları'nı topraksızlaştırma adıyla anılan bir politikayı hayata geçirmeye başlamıştır. Bu kapsamda başta devlete ve vakıflara ait arazilere el konulmuş ve ardından da sivil halka kötü muamele ile beraber Hıristiyanlaştırma faaliyeti dayatılmıştır. Bu cümleden olarak Kırım Tatarları kitleler halinde Osmanlı topraklarına göç etmeye başlamışlardır. Her Osmanlı-Rus savaşının ardından Ruslar, Kırım Tatarlarına düşmanla işbirliği yapıyorlar iftirasını atarak uyguladıkları baskıyı artırmışlar ve bu durum da muhaceret hareketini ivmelendirmiştir.

Osmanlı topraklarına gelen Kırım Tatarları iskân ve geçim sorunlarını çözenin yanı sıra çocuklarına eğitim imkanları da bulmuşlar ve çeşitli okullardan mezun olan bu gençler bir süre sonra devlet hizmetinde ortak vatan şuuruyla hizmet etmeye başlamışlardır.

Devlet Arşivleri Başkanlığı'na bağlı Osmanlı Arşivi'nde mevcut 220 adet Sicill-i Ahvâl Defterleri'nde mükerrerler ile birlikte 92.000 bürokrat ve devlet adamının sicil kaydı bulunmaktadır. Söz konusu biyografilere dayanak teşkil eden arşiv kayıtları, 1876'da Kanun-i Esâsî ile gündeme gelen, iki yıllık bir hazırlık döneminin ardından 1879 yılında kurulan Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nca tutulan arşiv kayıtlarıdır.

Osmanlı bürokratik yapılanması kapsamında tüm memurların sicil kayıtları tutulmaya başlanmış; hassas ya da tecrübe gerektiren memuriyetler, atama (tayin), sosyal hizmetler, iş kazası ya da sağlık sorunları nedeniyle emeklilik (amel-i mande/malulen tekaüd), yaş haddinden emeklilik (tekaüd), ödüllendirme (taltif) veya cezalandırma (tecziye) işlemleri konusunda sağlam bir arşiv/veri tabanı oluşturulması hedeflenmiştir. Sicil-i Ahvâl komisyonunca tutulan ve bu nedenle Sicill-i Ahvâl Defterleri olarak adlandırılan arşiv koleksiyonunda: "Mülkiye" ve "Kalemiye" şeklinde tasnif edilmiş olan devlet memurlarının kısa biyografileri ile hizmet ettikleri bölgeler, kariyer basamakları ve görev sürelerine dair ayrıntılar yer almaktadır.

Arşivde bulunan Sicill-i Ahval Defterleri üzerinde yaptığımız araştırmalar sonucunda Kırım kökenli olarak kaydedilen çok sayıda devlet memuru tespit edilmiştir. Tebliğimiz temel hedefi; Sicil-i Ahvâl Defterleri'nde yer alan Kırım kökenli bürokratların sicil kayıtlarının transkripsiyonunu yapmak ve ardından elde edilen verileri değişik sınıflandırmalarla tablolar haline getirmek ve ilim âleminin istifadesine sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Kırım, Kırım Tatarları, Osmanlı Devleti.

ABSTRACT

After the annexation of the Crimean Khanate in 1783, the Tsarist Russia began to implement a policy called deterritorialize Crimean Tatars. In this context, the lands belonging to the state and foundations were confiscated and then Christianization activity was imposed on the civilian population together with maltreatment. In this sentence, the Crimean Tatars began to migrate to the Ottoman lands as masses. After every Ottoman-Russian war, the Russians increased the pressure they applied to the Crimean Tatars claim that the Tatars cooperation the enemy and so accelerated the immigration movement.

The Crimean Tatars, who came to the Ottoman lands, were able to solve their problems of settlement and livelihood as well as educational opportunities for their children. These young people who graduated from various schools started to serve with the consciousness of common homeland.

In the Ottoman Archives there are 92,000 bureaucrats and statesmen who is recorded with number of 220 copies of the Sicill-i Ahvâl Books. The archive records, which are the basis of these biographies, are the archive records kept by the Sicill-i Ahvâl Commission, which was established in 1879 after a two-year preparation period, which came to the agenda with the Kanun-i Esâsî in 1876.

In the context of the Ottoman bureaucratic structure, records of all civil servants were kept; appointments that require precision or experience (assignment) social services due to occupational accidents or health problems retirement (mandatory) and thus it is aimed to create a database.

In the archive collection, which is kept by the Sicil-i Ahvâl commission and therefore called as Sicill-i Ahvâl Defterleri, there are brief biographies of civil servants who are classified as “*Kalemiye and Mülkiye*” and the details of the regions where they serve, career steps and time of serve.

As a result of our researches on the Sicill-i Ahval Defter found in the archives, a large number of civil servants from Crimean origin were identified. The basic objective of our paper is to transcribe the records of Crimean origin bureaucrats in the Sicil-i Ahvâl Defter, and to make different classifications via the data obtained and to make them available to the scientific world.

Key Words: Crimea, Crimean Tatars, Ottoman Empire.

GİRİŞ

Osmanlı-Rus Savaşı sonrası imza edilen Küçük Kaynarca Anlaşması (1774) gereği Kırım Hanlığı bağımsız bir devlet olarak taraflarca tanınmıştır. Ancak Osmanlı desteği ile Rusya karşısında durmakta zorlanan Kırım Hanlığı için bu durum geri gidişin bir başlangıcı olmuştur. Nitekim 1783 yılında Rusya onbinlerce insanı katlederek Kırım’ı işgal etmiştir. Bu tarihlerden sonra Kırım Tatarları, Rusya’nın baskılarına ve topraksızlaştırma politikalarına karşı direnemeyerek Osmanlı ülkesine göç etmeyi seçmek mecburiyetinde kalmışlardır. Yaklaşık olarak 1.800.000 Kırım Tatarı ile 1.200.000’den fazla Kafkas halkları bir yüzyıl içerisinde anavatanlarını terkederek Osmanlı ülkesine sığınmak zorunda kalmışlardır¹. Osmanlı Devleti, göçmenlerin önemli bir kısmını Balkan topraklarına, geri kalanları ise Anadolu’nun her bir köşesine iskan etmiştir. Gelen göçmenler kısa sürede yerleştikleri topraklara adapte olarak kendilerine yeter, üretken bir toplum haline gelmişlerdir². Aralarında iyi eğitim alanlar olduğu gibi geldikten sonra da eğitim görerek devlet nezdinde önemli görevlere gelmeyi başaranların sayısı da oldukça yüksektir. Çünkü göç veya göçler onların her şeyini ellerinden almıştı. Ayakta kalabilmeleri için; çok çalışmaya, çok iyi eğitim almaya ve çok fazla birikim sağlamaya ihtiyaçları vardı.

Osmanlı Devleti XIX. Yüzyılın sonlarına doğru kaybettiği toprakları geri almayı hedeflerken bir taraftan da devlet mekanizması üzerindeki tahribatı telafi edici reform çalışmaları yapmaya gayret göstermekteydi. Ordunun yanı sıra bürokraside de sayıca çoğalan sivil memurların atanmalarındaki liyakata uygunluğun temini, eldeki mevcut memur kadrosunun miktarının ve evsafının bilinebilme problemi gibi birçok sorunun çözümü amacıyla sicil tutma geleneği geliştirilmiştir. Özellikle II. Abdulhamit döneminde yaklaşık 50.000’den fazla sivil memur değişik kadrolara tayin edilmiştir³. Sayıları onbinleri bulan bu memur kadrosunun liyakat ve eğitim süreçleri ile kadroların geliştirilmesi ve atanacak kadrolara isabetli adayların seçilebilmeleri ile icra ettikleri memuriyetliklerin her basamağında takip edilmeleri ayrı bir husus olarak gündeme gelmiştir.

Bu cümleden olarak 1879-1909 tarihleri arasında bahsedilen sorunların çözümü çerçevesinde “Sicill-i Ahval Komisyonu” kurularak sivil memurlar ile ilgili sicil defterleri tutulmaya başlanmıştır. Nitekim bu kayıtlar, Dahiliye Nezareti bünyesinde Sicill-i Ahval Komisyonları tarafından “Sicill-i Ahval Defterleri” adı verilen defterler tutularak gerçekleştirilmiştir. Sicill-i Ahval Defterleri’nde memurların babalarının

---

¹ Kemal Karpat, Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri, Çeviren: Bahar Tırnakçı, İstanbul 2003, s. 108-109 ve Abdullah Saydam, Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876), T.T.K. Bas., Ankara 1997, s. 90-92.

²Hakan Kırmırlı, Türkiye’deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşmeleri, Ankara 2012 adlı eserde göçün dağılımını ve günümüze tesirlerini tüm boyutlarıyla görmek mümkündür.

³ Carter V. Findley, Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform Bâbîâli (1789-1922), İstanbul 1994, s. 57’de sayının 50.000 ila 100.000 arasında olduğuna işaret eder.

adı, lakap veya meslekleri, hangi tarihte doğduklarından başlayarak, bildikleri diller, aldıkları terfi ve madalyalar ile cezalardan emekliliklerine kadar olan bütün aşamalar kaydedilmiştir. Hatta maaşlarının her artışı bir bir özenle not edilmiştir.

Kırım kökenli memurlar hakkında yaptığımız araştırmanın sonucunda oldukça fazla memura ait veriler tespit edilmiştir. Ancak özenle seçtiğimiz yaklaşık olarak 110 kadar isim üzerinde çalışmaya başlandı ve mükerrer olanlar ayıklandı ve geriye 90 memur kalmıştır. Bildiri metnimiz ile Kırım kökenli memurlarımızın eğitim seviyeleri ve göç sonrası ortaya çıkan kopuklukların giderilmesine yani soy ağacının çıkarılmasına sınırlı da olsa fayda temin edeceği düşüncesindeyiz. Osmanlı Devlet teşkilatı içinde gelen göçmenlerin kısa sürede geldikleri memleketlere uyum sağlayarak devlet nezdinde nasıl temsil ve hangi makamlarda yer edindikleri konularına değin birçok sorunun ortadan kalkmasına yardımcı olacaktır.

Kırım Kökenli Memurlar

1. Toplumsal Statüleri

Kırım kökenli veya Kırım doğumlu memurlar üzerinde yaptığımız araştırmalar sonucunda elde ettiğimiz isimlerden mükerrer olanların çıkarılması sonucunda geriye 90 memur kalmıştır.

Çalışmamıza konu olan şahısların en yaşlısı 1233/1817-18 doğumlu Mehmet Efendi,⁴ en genç memur ise 1300/1882-1883 doğumlu Ali Kemal Efendi'nin⁵ olduğu tespit edilmiştir. İncelediğimiz memurlar 32 farklı yerleşim yerinde dünyaya gelmişlerdir. Doğduğu yeri belli olmayan herhangi bir memur bulunmamaktadır. En çok doğum yeri olarak "Kırım" 19 memurun kaydında görülürken, 9 memur Köstence, 8 memur Gözleve Kasabası, 7 memur Bahçesaray olarak sıralanmaktadır. İçlerinden bazılarının ise göç ettikten sonra yani Osmanlı topraklarında dünyaya geldiği tespit edilmiştir. Bunlar sırasıyla; Tekfurdağı, Vize Kasabası, Safranbolu Kasabası, Dersaadet, Üsküdar, Edirne, Rize Kasabası, Keşan, İskilip ve Samsun Kasabası gibi. Diğer yandan 68 memurun iki ismi bulunurken sadece 22 tanesi tek isim kullanmıştır⁶.

Araştırdığımız isimler arasında bir tane gayr-i müslim olarak Kırım'da Ermeni Mektebi'nde eğitim görmüş Acemyan Dikran Efendi karşımıza çıkmıştır⁷. İsmi başında "Acemyan" kelimesinin olması Kırım'a Acem ülkesinden geldiğini göstermektedir. Nitekim Kırım'a ticaret yapma vesilesiyle Acem taraflarından oldukça fazla tüccarın geldiğini ve de yerleşenlerden ötürü Karasu Kazası'nda bir Acem Mahallesinin olduğunu bilinmektedir⁸.

Kişilerin toplumsal statülerinin en önemli göstergesi şöhretleri ya da mensubu oldukları sülale veya lakaplarıdır. Toplam 40 memurla alakalı olarak şöhret ve lakap kullanılmamıştır. Ancak geri kalan 50 memurla alakalı olarak dağılıma bakıldığında 32 memur için "Kırımı", "Kırımlı" ve "Kırımzade", 2 memur için "Kırım Muhaciri", 2 memur için "Çelebizade" ve birer adet olmak üzere "Köstenceli", "Salihzade", "Muhtarzade", "Köstenceli Hallaç", "Kırımlı Fırıncızade", "Kırım'da Çıldır Hanedanından", "Seyyitoğlu", "Köstence Hanedanından", "Kırımı (Tiriniski) Mirza", "Kırım Hanı Sülalesinden", "Tatar Kabaili Ümerasından Vadike Sülalesinden", "Sülale-i Cengiziye", "Kurddedeoğlu" ve "Ak Monla Lakabıyla Mütearif Kırımı" olarak sıralanmıştır. Görüldüğü üzere Kırım Hanı Sülalesi, Sülale-i Cengiziye, Hanedan mensupları ve Mirza gibi Kırım'ın ileri gelen aileleri de yer almaktadır. Sülale olarak bahsi geçenlerin torunlarının günümüze ulaşp/ulaşamadıkları ise ayrı bir çalışmanın konusu olarak karşımıza çıkmıştır.

Şahısların toplum içindeki konumlarını gösteren önemli bir unsur ise, efendi, ağa, bey v.s. gibi sıfatları kullanıyor olup olmamalarıdır. Memurlardan 85 tanesi "Efendi" sıfatını kullanmış ve bunun yanı sıra ise sadece beş kişi "Bey" sıfatını kullanmıştır. Babalarına baktığımızda ise 46 tane "Efendi", 21 tane "Ağa", 10 tane "Bey" eklenmiş iken 13 isimde de herhangi bir sıfat bulunmamaktadır. Öte yandan 54

⁴ B.O.A., DH. SAİD., d, 23/248; 493.

⁵ B.O.A., DH. SAİD., d, 156/212; 421.

⁶ Eyüp Sabri Efendi ile İsmail Hakkı Efendi isimlerini üçer memurda geçmektedir.

⁷ B.O.A., DH. SAİD., d, 8/108; 211.

⁸ Nuri Kavak, Karasu Kazası (1683-1744) Kırım Hanlığı'nda Bir Yerleşme Örneği, Öner Yay., Bursa 2014, s. 27-28.

Kırım kökenli memurun baba mesleği kayıtlarda tam olarak belirtilmemiştir. Lakin 36 memurun baba mesleği ise, 8'si "Tüccar"⁹, 5'si "Müderriş", 5'si "Ulema"¹⁰, 3'ü "Zürra" ikisi "Çiftçi/Rençber", ve birer tane de "Haffaf", "Mumcu", "Bezzaz", "Mektep Muallimi", "Meşayih-i Nakşibendiye", "Kırım Umerası", "Postane Memuru", "Karantina Memuru", "Hacegan", "Celep", "Malkara Kazası Kaymakamı", "Hallaç", "Karantina Nazırı" ve "Liman Dairesi Karaman Odası Tahsilat Memuru" olarak görülmektedir.

2. Eğitim Durumları

Kırım Kökenli memurların gerek anne ve babaları gerekse de kendileri birkaç kez göç etmek zorunda kaldıklarından ötürü çok değişik memleketlerde eğitim kurumlarına devam etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Eğitim kurumu türlerine kayıtlarda geçtiği şekliyle genel olarak bakıldığında; Sıbyan Mektebi¹¹, Mekteb-i Rüşdiye¹², Mekteb-i Rüşdiye-i Mülkiye¹³, Darümuallimin-i Rüşdiyesi¹⁴, Mekteb-i İbdidai¹⁵, Mekteb-i İbdidai-i Mülkiye¹⁶, Medrese¹⁷, Darümuallimin¹⁸, Mekteb-i Hukuk-i Şahane¹⁹, Darüşşafaka²⁰, Hendese-i Mülkiye Mektebi²¹, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane²², Mekteb-i Mülkiye-i Şahane²³, Askeri Rüşdiye²⁴ isimleri görülmektedir.

Öte yandan farklı yollardan değişik yerlerden alınan derslere dair kayıt örnekleri de bulunmaktadır. Örneğin; Mehmet Rüştü Efendi, Edirne'de Eski Camii Şerif'de Dersiam Edirneli Hafız Rıfat Efendi'nin dersine devam ederek tekmil-i nush ederek icazetname almıştır²⁵. Rıfat Efendi, Dersaadet'te Süleymaniye Camii Şerif'inde ulûm-ı âliye ve aliyyeyi tahsil ile icazetname almıştır²⁶. Abdurrahman Efendi, Kırım'da hocasından Molla Cami ve Halebi okumuştur²⁷. Mehmet Faik Efendi, Sultan Mahmut Cami-i Şerifi'nde ulum-ı âliye-yi tahsil ederek icazetname almıştır²⁸. Abdülhamit Hamdi Efendi, pederinden esas-ı İslamiyet olan mukaddime-i ulum-ı diniye eğitimi almıştır²⁹. Hafız Abdülaziz Mahmut Efendi, Ayasofya-yı Cami-i Şerif'de Arabî ve Farişî ve hesap ve coğrafya okumuştur³⁰. Hüseyin Hüsnü Efendi, Fatih Cami-i Şerifi'nde Arabî ve Farişî tahsil etmiş³¹ ve aynı medresede Abdürrahim Kırımı Efendi'de Arabi eğitimi almıştır³². İlyas Necati Efendi, Dersaadet'te Beyazıt Cami-i Şerifi'nde fikh-i şerif ve sarf ile nahv-i Arabî ve kavaid-i Farişî okumuştur³³. Ahmet Fevzi Efendi, Dersaadet'te Feyzullah

⁹ Tüccar olarak kaydedilenler arasında "Duhan Tüccarı", "Zahire Tüccarı", "Mısır Çarşısı Tüccarı" ve "Hayriye Tüccarı" olarak yaptığı işin detaylandırıldığı görülmektedir.

¹⁰ Ulema olarak ifade edildiği gibi Abdülhamit Hamdi Efendi'nin babası için "Kırım Uleması" kullanılmıştır.

¹¹ Balçık Kasabası Sıbyan Mektebi, Bahçesaray Kasabası Sıbyan Mektebi, Köstence Sıbyan Mektebi gibi örneklerle çoğaltmamız mümkündür.

¹² Dobriç Kasabası Mekteb-i Rüşdiyesi, Davutpaşa Merkez Rüşdiyesi, Çorlu Mekteb-i Rüşdiyesi, Edirne Mekteb-i Rüşdiyesi, Göşçice Rüşdiye Mektebi, Zeyrek Rüşdiyesi, Mahmudiye Mekteb-i Rüşdiyesi, Vidin Mekteb-i Rüşdiyesi, Varna Mekteb-i Rüşdiyesi, Sultan Bayezid-ı Veli Hazretleri Mekteb-i Rüşdisi, Feyziye Mekteb-i Rüşdiyesi,

¹³ Mehmet Şevki Bey Fatih Mekteb-i Rüşdi-i Mülkiyeye devam etmiştir.

¹⁴ İsmail Hakkı Efendi Darümuallimin-i Rüşdiyesi'ne girerek fen dersleri almıştır.

¹⁵ Hafız Paşa Mekteb-i İdadisi, Bahçesaray Mekteb-i İbdidaisi, Çatalca Mekteb-i İdadisi, Muradiye Mekteb-i İdadisi,

¹⁶ Abdülhafız Nuri Efendi Vefa Mekteb-i İdad-i Mülkiye'ye devam etmiştir. Yine bkz. Yusuf Ziya Efendi'de aynı okula devam etmiştir.

¹⁷ Bahçesaray'da Zincirli Medrese, Silistire'de İvaz Paşa Medresesi, Saturi Medresesi, Hacıoğlu Pazarcığı Medresesi, Hacıoğlu Pazarcığı Eski Cami Medresesi Dökmeci-i Ula Medresesi, Uncu Hafız Medresesi, Süleymaniye Emir Hoca Medresesi, Dersaadet'te Süleymaniye-i Ula Medresesi gibi.

¹⁸ Abdülhalim Hakkı Efendi Darümuallimin'e devam ederek bazı dersleri almıştır.

¹⁹ Abdülhafız Nuri Efendi, Mehmet Faik Efendi, Mehmet Tevfik Efendi, ve Mehmet Fahrettin Efendi Mekteb-i Hukuk-i Şahane'ye devam etmişlerdir.

²⁰ Mehmet Salih Efendi Darüşşafaka'da eğitim görmüştür.

²¹ B.O.A., DH. SAİD. 0075/0112; 221 Mahmut Süleyman Efendi ile İlyas Efendiler de bu okula devam etmişlerdir.

²² B.O.A., DH. SAİD. 55/88; 173. Zekeriya Efendi yer almaktadır.

²³ Mehmet Hanefi Efendi ve Ali Osman Efendi bahsedilen okula devam etmişlerdir.

²⁴ Mustafa Ziya Efendi bu okulda eğitim görmüştür.

²⁵ B.O.A., DH. SAİD. 0049/0204; 405

²⁶ B.O.A., DH. SAİD. 0049/0222; 441.

²⁷ B.O.A., DH. SAİD. 0034/00169; 335.

²⁸ B.O.A., DH. SAİD. 0018/00017; 31.

²⁹ B.O.A., DH. SAİD. 0035/0130; 257.

³⁰ B.O.A., DH. SAİD. 5/293; 583.

³¹ B.O.A., DH. SAİD. 38/134; 265.

³² B.O.A., DH. SAİD. 96/109; 215.

³³ B.O.A., DH. SAİD. 42/76; 149.

Efendi Medresesi'nde ve Fatih dersiamlarından Manastırlı İsmail Efendi'nin halka-i tedrisinde bulunarak Molla Cami'ye kadar ders görmüş ve muallim-i mahsustan da ilm-i hesap ile usul-i kitabet okumuştur³⁴.

Recep Efendi, Sıbyan Mektebi'ndeki hocasından Bend-i Attar'a kadar Farsî eğitimi almıştır³⁵.

Ayrıca sicillerde yer alan bir adet gayr-i müslim memur bulunmaktadır. Acemyan Dikran Efendi Ermeni kökenli olup Dersaadet'te dünyaya gelmiş ve daha sonra eğitimi Dersaadet'te yarım kalarak Kırım'a göç etmiş bir tüccar ailenin çocuğudur. Çünkü kayıtlarımızda "Dersaadet'te ve Kırım'da vaki Ermeni mekteplerinde tedrisi mutat olan tarih ve coğrafya ve hesap ve kimya ve hikmet ve tarih-i tabii fenlerini tahsil eylemiştir, Fransızca ve Rusça ve Ermenice tekellüm ve kitabet ve Türkçe yalnız tekellüm eder." şeklinde hem Dersaadet'te hem de Kırım'da Ermeni Mektebi'nde okuduğuna dair elimizde bilgi bulunmaktadır³⁶.

Memurların devam ettikleri eğitim kurumlarının yanı sıra aldıkları derslerin isimleri de belirtilmiştir. Sayıları çok olduğundan ötürü birkaç tanesini örneklendirdiğimizde; Abdurrahman Zeynüttin Efendi "Dobriç kıtasında Mecidiye Kasabası'ndaki Mekteb-i Rüşdiye'de Arabî, Farsî, Hesap ve Coğrafya okumuş."³⁷, Abdülhalim Hakkı Efendi "Dökmeci-i Ülâ Medresesi'ne nakil ile orada dahi Arabîyat okuduktan sonra Darulmuallimin'de coğrafya ve tarih-i umumi, resim ve hüsn-i hat ve inşa taallüm eylemiştir."³⁸, Mehmet Şevket Bey "Çemberlitaş'daki Valide Sultan Mektebi'nde üç sene müddet Arabî ve Farsî ve fenn-i hesap ve coğrafya tederrüs etmiştir."³⁹, Hafız Abdülaziz Mahmut Efendi "Ayasofya Cami-i şerifinde Arabî ve Farsî ve hesap ve coğrafya okumuştur."⁴⁰, Mehmet Ata Efendi "Sıbyan mektebinde mukadimme-i ulûm ve mekteb-i tedrisiye-i İslamiye'de fenn-i hesap ve tarih ve coğrafya ve muallim-i mahsustan Fransızca tahsil eylemiştir."⁴¹ ve İlyas Necati Efendi "Dersaadet'te Beyazıt Cami-i Şerifi'nde fikh-ı şerif ve sarf ve nahv-i Arabî ve kavaid-i Farsî okumuştur."⁴²

Bir diğer dikkati çeken husus ise mezuniyet ile ilgili verilen bilgilerde "şehadetname almıştır", "şehadetname alamamıştır", "icazetname almıştır" şeklinde ifadeler kullanılır iken, bazılarında da "vasat", "a'lâ derece" ve "aliyyü'l-a'lâ derece" ve "Karib-i Ala" olarak mezuniyet durumunu belirtir kayıtlar düşülmüştür. Eğitimi tamamlama derecelerini belirten bu bahsi geçen terimler dikkate değerdir.

3.Görev Aldıkları Memuriyetlikler

Kırım kökenli memurların ilk işe başlama pozisyonları ile son ulaştıkları makam arasında doğal olarak büyük farklılıklar bulunmaktadır. Araştırmamızda elde ettiğimiz veriler sayesinde ilk anda atandıkları memuriyetlikten son ana gelene kadar ki bütün aşamaları incelenmiştir. Buna göre memurların son geldikleri makamın ne olduğuna bakıldığında sırasıyla;

1- Trabzon Defterdarı, 2- Gümüşhacıköy Kazası Kaymakamı, 3- Silistire Müftüsü, 4- Yanya Defterdarı, 5- Ceride-i Mehakim İdaresi Memuru, 6- İthalat Mubassılı, 7- Orhaniye Kazası Bidayet Mahkemesi Müdde-i Umumi Muavini, 8- Aşar Kolculuğu Evrak Mukayyiti, 9- Tavşanlı Nahiyesi Müdürü, 10- Mekteb-i İbtidaiye Muallim-i Sanisi, 11- Kastamonu İdadisi Heyet ve Kimya Muallimi, 12- Biga İdadisi Müdürü, 13- Hamise-i Süleymaniye Müderrisi, 14- Biga İdadî Mektebi Müdürü, 15- Darülmuallimat Müdürü, 16- Cidde Rüşumat Baş Müdürü, 17- Kastamonu Vilayeti Polis Serkomiseri, 18- İzmir Efrenc Gümrüğü Müdüriyeti Kitabeti, 19- Basra Rüşumat Müdiyeti Tahrirat Başkitabeti, 20- Rusçuk Zükur ve İslahaneleri Kitabeti, 21- Meclis-i İdare-i Vilayet İkinci Kitabeti, 22- Edirne Evrak Odası Mukayyiti, 23- Mekteb-i Sultani Mübayaat Komisyonu Azası, 24- Kumburgaz Rüşumat İdaresi, 25- Aydın Vilayeti Tadilat-ı Umumiye Birinci Fırkası Muharriri, 26- Edirne Vilayeti Ortaköy Telgraf Merkezi Muhabere

---

³⁴ B.O.A., DH. SAİD. 97/122; 243.

³⁵ B.O.A., DH. SAİD. 0020/0051; 99.

³⁶ B.O.A., DH. SAİD. 8/108; 211.

³⁷ B.O.A., DH. SAİD. 0031/0074; 147.

³⁸ B.O.A., DH. SAİD. 0032/0156; 307.

³⁹ B.O.A., DH. SAİD. 78/141; 279.

⁴⁰ B.O.A., DH. SAİD. 5/293; 583.

⁴¹ B.O.A., DH. SAİD. 5/376; 749.

⁴² B.O.A., DH. SAİD. 42/76; 149.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Memuru, 27- Konya Vilayeti Merkez Bidayet Mahkemesi Reisi, 28- Aksaray Posta Şubesi Memuru, 29- Suriye Vilayeti Merkez Kazası Tadilat-ı Umumiye Birinci Fırkası Muharrir-i Evveli, 30- Atranos Kazası Tahrirat Kitabeti, 31- Küçük Çekmece Tahsilat-ı Müfredat Kitabeti, 32- Ahtapolu Kazası Nüfus Kitabeti, 33- Demiryolları Müdür Muavini, 34- Konya Vilayeti Telgraf ve Posta Müfettişi, 35- Maliye Nezareti Hukuk Müşaviri, 36- Sicill-i Ahval Memuru, 37- Edirne Vilayeti Müstantık Muavini, 38- Kudumiye İdaresi Tadad ve Muayene Kalem-i Muadditi, 39- Trabzon Vilayeti Telgraf ve Posta Başmüdüğü, 40- Kütahya Merkezi Muhaberat-ı Ecnebiye Memuru, 41- Tikveş Kazası Tahrir ve Vergi Kitabeti, 42- Köstence Kablos Kumpanyası'nın Telgraf Memuru, 43- Edirne Vilayeti Defter-i Hakani Kalem-i Başkitabeti, 44- Çorum Bidayet Mahkemesi Müstantık Muavini, 45- Edirne Bidayet Mahkemesi Müstantık Muavini, 46-Adliye Muhasebesi Kalem-i Defter-i Kebir ve Muvazene Kitabeti, 47- Kapı Memuriyeti, 48- Cısr-i Mustafa Paşa Kazası Mal Müdürü Refakati, 49- İkinci Daire-i Belediye Muhasebesi, 50- Gelibolu Sancağı Sandık Emaneti, 51- Beyrut Vilayeti Tahrir-i Musakkafat Komisyonu Azası, 52- Bandırma Kazası Mal Müdürü, 53-İpek Sancağı Tahrirat Müdürü, 54- Mecer-i (Sağır) Nahiyesi Müdürü, 55- Galata Gümrüğü Yolcu Salonu Müdürü, 56- Edirne Vilayeti Defter-i Hakani Başkitabeti, 57- Beniavam Nahiyesi Müdürü, 58- Gazhane-i Amire Müdürü, 59- Hıfzıssıha-i Umumiye Komisyonu Azası, 60- İzmir Efrenç Gümrüğü Müdüriyeti Kitabeti, 61- Memurin Kalem-i Dördüncü Sınıf Kitabeti, 62- Kırçasalih Nahiyesi Maa Tahrir Vergi Kitabeti, 63- Evzan Memuru, 64- Memurin ve Sicil Kalem-i Üçüncü Sınıf Kitabeti, 65- Görice Sancağı Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi Riyaseti, 66- Çeşme Kazası Üzüm Aşarı Muayene Memuru, 67- Tırговиşte Kazası Kaymakamı, 68- Görice Sancağı Mutasarrıfı, 69-Edirne Vilayeti Tahrir-i Musakkafat Komisyonu Azası, 70- Edirne Vilayeti'nde Babrotin Telgraf ve Posta Merkezi Müdürü, 71- Cide Kazası Kaymakamı, 72- Sultanyeri Kazası Düyun-ı Umumiye İdaresi Aşar Kitabeti, 73- Trabzon Mekteb-i İdadisi Muavin-i Saniliği ile Tarih-i Umumi, Ahlak ve Edebiyat Muallimlikleri, 74-Gümölcine Mekteb-i İdadisi Müdürü, 75- Bala Kazası Nüfus Memuru, 76- Çarşamba Düyun-ı Umumiye Memuru, 77- Reşadiye Kazası Kaymakamı, 78- Yemen Vilayeti'nde Sabiya Kazası Kaymakamı, 79- Jandarma Dairesi Şube Kalem-i Mülazımı, 80- Diyarbakir Vilayeti Umur-ı Nafia Mühendisi, 81- Dersaadet Muhafaza Memuru, 82- Kupon Kalem-i Memuru, 83- Ankara Vilayeti'nde Göynük Kazası Telgraf ve Posta Merkezi Müdürü, 84- Ertuğrul Sancağı İnönü Nahiyesi Müdürü, 85- Halep Merkezinde Çobanbey Kadranhanesi Muhabere Memuru, 86- Beyoğlu Bidayet Mahkemesi İkinci Hukuk Dairesi Zabıt Katibi, 87- Panados Sayd-ı Mahi Memuru, 88- İzmir Posta ve Telgraf Merkezi Taahhüt Memuru, 89- Aydın Vilayeti Sermühendis Muavini, 90- Biga İdadi Mektebi Müdürü.

Ayrıca memuriyete başladığı an ilk aldığı maaş ile sonraki dönemlerde gerek terfi gerekse de başka bir yere tayin sonrası tahakkuk edilen maaşları özenle kaydedildiği görülmektedir. Maaşların bazen arttırıldığı bazen de aynı kaldığına ya da düştüğüne dair örnekler bulunmaktadır⁴³.

4. Memurların Yabancı Dil Durumları

Kırım kökenli memurların alakalı sicil kayıtlarında Türkçenin dışında farklı dilleri de bildiklerine dair veriler bulunmaktadır. Sicill-i Ahval Defterleri'nde hem konuşabildikleri veya eğitimini aldıkları lisan türleri hem de lisana dair bilme düzeyleri hakkında notların düşüldüğü görülmektedir. Elde ettiğimiz verilere göre 62 memur Türkçe'nin dışında başka bir dil veya diller bilmektedir. İki memurun dört dil bildiğine dair Sicill-i Ahval Defterleri'nde kayıtlar bulunmaktadır⁴⁴. Yine Hacı Numan Efendi ile alakalı olarak Arapçanın yanı sıra bildiği dil olarak "Tatarca"nın yazılması dikkat çekicidir. Çünkü buradaki memurların hemen hemen tamamının Kırım Tatarı olduğu düşünülürse hepsi için Tatarca bildiği varsayılabilir. Ayrıca Osman Zeki Efendi'nin "Çağatay Lisani" biliyor olması da ilgi çekicidir.

⁴³ B.O.A., Dh. SAİD, 0032/0156; 307'de yer alan Abdülhalim Hakkı Efendi 24 Zilkade 1301 yılında 23 yaşında Beyoğlu Tahrir-i Nüfus Memuriyeti Refakatine 500 kuruş maaşla tayin olmuştu. Daha sonra aynı senenin 9 Zilhicce'sinde aynı maaşla Dersaadet'te Bab-ı Caferi İlave Kolu Tahrir Memuriyeti refakatine nakledilmiştir. 23 Muharrem 1303 yılında 400 kuruş maaşla İkinci Emlak Fırkası Seyyaresi Muharrir-i Saniliği Kitabeti'ne getirilmiştir.

⁴⁴ B.O.A., DH. SAİD., d. 92/233; 463'deki Hüseyin Hüsnü Efendi "Arapça, Fransızca, Rumca ve Rusça", 106/38; 73'de yer alan Ali Osman Efendi ise "Fransızca, Arapça, Farsça ve Rumca" biliyorlardı.

Diğer taraftan bilinen dilin seviyesi ile ilgili olarak, biraz biliyor ise “aşınayım”⁴⁵, konuşabiliyorsa “tekellüm”⁴⁶ ve yazabiliyorsa “kitâbet ” eder şeklinde bir ifade kullanılmıştır⁴⁷.

5. Memurların Aldıkları Madalya/Terfi ve Cezalar

İncelediğimiz memurlardan 28’i çeşitli madalyalar almış veyahut da buldukları konumdan terfi ettikleri görülmüştür. Madalya olarak; Dördüncü Rütbeden Nişan-ı Âlî-i Osmani, Üçüncü Rütbeden Nişan-ı Âlî-i Osmani, Beşinci Rütbeden Mecid-i Nişan-ı Zîşan, Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişanı, Üçüncü Rütbeden Mecidi Nişanı, İkinci Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zîşan, Nikelden Mamul Hamidiye Hicaz Demiryolu Madalyası, Tahlisiye Madalyası, Yunan Muharebe Madalyası Gümüş Liyakat Madalyası ve Liyakat Madalyası verilmiştir.

Terfi olarak ise; Rütbe-i rabia, Rütbe-i salise, Rütbe-i saniye sınıf-ı sanisi, Rütbe-i saniye sınıf-ı mütamayizi, Rütbe-i ulâ sınıf-ı sanisi, Rütbe-i evveli sınıf-ı sanisi, Rütbe-i ulâ sınıf-ı evveli olarak yer almıştır.

Memurlardan 12 tanesi değişik verilen görevi layığıyla yerine getiremediğinden, amirleriyle uyum sağlayamadığından, özellikle zimmetine para geçirmek gibi sebeplerden ötürü ceza almışlardır.

6. Memuriyete Başlama Yaşları

Kırım kökenli memurların işe başlama yaşları üzerinde yaptığımız araştırma sonucunda bir tanesi hariç tamamının mesleğe adım attığı andaki bulunduğu yaşı net bir şekilde tespit edilmiştir. 10-15 yaş aralığında işe başlamış olan 9 memur bulunmaktadır. Bunların arasında Abdurrahman Zeynüttin Efendi 11 yaşında “Köstence Muhasebe ve Tahirat Kalemî’nde” mesleğe adım atarak en erken işe başlayan kişi olarak tespit edilmiştir⁴⁸. En yaşlı memur ise Mesut Giray Efendi olup 52 yaşında “Kantar İdaresi Sermüffettişliği’ne” atanmıştır⁴⁹.

Sonuç

Kırım Hanlığı’nın yıkılmasıyla başlayan göçler, artarak kitlesel bir hale gelmiş ve nihayetinde de yaklaşık 1.800.000 insanın vatanlarını terk etmesine neden olmuştur. Bu denli büyük sayıda insanın geldikleri topraklara uyum sağlamaları, sığındıkları devletle ilişkilerini sağlıklı kurabilmeleri ciddi bir süreç ve pek çok sorunun çözülmesini gerektirmiştir. Bu cümleden olarak çalışmamızda da ifade ettiğimiz gibi Kırım Tatarları uyum konusunda insan üstü bir gayret göstererek ortaya çıkan bütün problemlerin üstesinden gelmeyi başarmışlardır.

Kırım Tatarları, gerek Osmanlı Devleti’nin eğitim kurumlarında aldıkları eğitim sonrası gerekse de Kırım’daki okullardan aldıkları eğitim sayesinde kısa sürede memurluk makamlarında yer almışlardır. İnsan kaynağının evsafını ortaya koymada eşsiz veriler barındıran Sicill-i Ahval Defterleri çalışmamızın temel kaynağını oluşturmuştur. Bu vesileyle her bir memurun kimlik bilgilerini, aldıkları eğitimi, yaptıkları vazifeleri, bildikleri yabancı dili, aldıkları madalya veya cezaları edinebilme imkanı bulunmuştur. Çalışmamızda bahsedilen veriler ayrı ayrı başlıklar halinde değerlendirilmiştir. İyi bir kaynak çalışması olarak konuyla ilgili araştırma yapmak isteyenlere bir yol gösterici olacağını ümit etmekteyim.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

B.O.A.,DH. SAİD. d. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri), DH. SAİD. 093/0012, 0093/0047, 0093/0053, 0031/0074, 0032/0156, 0009/221, 0157/0024, 0029/0160, 0052/00115, 00052/0195, 0052/0245, 0059/0138, 0059/0142, 0059/0147, 0059/0154,

⁴⁵ B.O.A., DH. SAİD., d, 0093/0047; 107-107’de yer alan Hüseyin Hüsnü Efendi’nin Fransızca ve Ermenice’ye aşına olduğu kaydedilmiştir.

⁴⁶ B.O.A., DH. SAİD., d, 0052/0245; 487 numaralı kayıta, Mehmet Salih Efendi’nin, Fransızca’yı hem kitabet hem de tekellüm ettiği yazılmıştır.

⁴⁷ B.O.A., DH. SAİD., d, 0052/00115; 227’de Yusuf Ziya Efendi’nin Fransızca’yı kitâbet ettiği kaydedilmiştir.

⁴⁸ B.O.A.,DH. SAİD. d, 0031/0074; 147.

⁴⁹ B.O.A.,DH. SAİD. d, 89/222; 441.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

0066/0040, 0066/197, 0063/024, 0063/0120, 0063/0190, 0049/0204, 0049/0206, 0049/0222, 0020/0051,0034/0017,0034/00169, 0018/00017, 0062/0070, 0035/0130, 0006/0079, 156/212, 69/68, 0075/0112, 3/231, 78/141, 4/363, 5/221, 5/293, 5/351, 5/376, 0007/0437, 8/108, 8/494, 0009/221, 17/4, 23/84, 23/96, 23/248, 30/216, 38/134, 40/36, 40/97, 40/209, 42/76, 43/112, 50/251, 54/28, 55/59, 82/12, 55/88, 0063/024, 89/156, 89/194, 89/222, 90/92, 92/179, 92/233, 96/109, 96/245, 97/122, 103/133, 103/232, 104/17, 106/38, 107/207, 109/9, 109/48, 0112/0033, 0112/0134, 114/35, 0098/0046, 0013/234, 0031/0045, 0049/0039, 0049/0073, 0062/0074, 0006/0504, 00061/0164, 0159/0181, 000157/067, 0059/0147.

Kitap ve Makaleler

Carter V. Findley, Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform Bâbîâli (1789-1922), İstanbul 1994.
Hakan Kırımlı, Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşmeleri, Ankara 2012. Halil İnalçık, "Reis-ül-Küttab", İslam Ans., C., IX, Eskişehir 1997.
Kemal Karpat, Osmanlı Nüfusu (1830-1914), İstanbul 2003.
Nuri Kavak, Karasu Kazası (1683-1744) Kırım Hanlığı'nda Bir Yerleşme Örneği, Öner Yay., Bursa 2014.

**ERGENLERDE AKILCI OLMAYAN İNANÇLAR VE AKILCI OLMAYAN İNANÇLARI
AZALTMADA OKUL PSİKOLOJİK DANIŞMANLARININ ROLLERİ
ROLES OF SCHOOL COUNSELORS AT REDUCING IRRATIONAL BELIEFS FOR
ADOLESCENTS**

Esin Nur SÖZLÜ

Uzm. Psikolojik Danışmanve Rehber Ünsal Ören Eğitim Kurumları, Gaziantep TÜRKİYE

Bahar KARAMAN

Lefke Avrupa Üniversitesi, Araştırma Görevlisi, Sağlık Yönetimi Bölümü, KKTC

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, ergenlerde akılcı olmayan inançların ilgili literatür ışığında incelenmesi ve okul rehber öğretmenlerine, bu inançların azaltılmasına yönelik öneriler geliştirmektir. Çocukluk döneminin son evresi, yetişkinliğin ise ilk evresi olarak kabul edebileceğimiz ergenlik dönemi, çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Ergenlerin en geniş bölümünü lise çağındaki öğrenciler oluşturmaktadır. Kimlik arayışına girme, toplumda yer edinme, çevreye ve kendine uyum sağlayabilme gibi gelişim evrelerinden geçmenin yanı sıra, ergenlik dönemindeki birey; gelecek kaygıları, akran ilişkileri, karşı cinsle ilgili kaygılar, dış görünüşü problem etme, doğru bir meslek seçimi, çevresince kabul görme gibi birçok durumla da karşı karşıya kalmaktadır. Diğer yandan, bu dönemde ergen, fiziksel ve hormonal değişimler yaşamakta, bu hızlı değişimlere ayak uydurmaya çaba harcarken bir taraftan da duygusal açıdan yeni ve farklı hislere adapte olmaya çalışmaktadır. Ergenlik yıllarında bilişsel, sözel ve mantıksal değişikliklerle birlikte sosyal ve duygusal açıdan da değişiklikler olduğundan ergenin ailesi ve arkadaşlarıyla olan iletişimleri de çeşitlenmektedir. Ergenlik dönemine giren birey, bedensel, cinsel, bilişsel, duygusal ve sosyal sorunlarla baş etmek durumunda kalmaktadırlar. Bu yoğun durumsal akış içerisinde ergen, yetişkin bireye göre daha duyarlı olabilmektedir. Bu duyarlılığa bağlı olarak da riskli etkenlerden daha kolay etkilenebilir veya yaşadıklarından dolayı akılcı olmayan inanç ve düşünceler üretebilir. Akılcı olmayan inançların kökeninde zorunluluklar yer alır. Bu zorunluluklar ferdin gerek kendisinin gerekse diğer fertlerin yaşam tarzlarına ilişkin “meli”, “malı” şeklinde ifade edilirken akılcı inançlar zorunluluktan ziyade yarar sağlayan inançlar biçiminde nitelendirilmektedir. Ergenin içinde bulunduğu dönemin sorumluluklarıyla baş edemeyerek akılcı olmayan inançlar üretmesi içinde bulunduğu dönemi sağlıklı atlatmasını güçleştirmektedir. Bu durumda en önemli görev okullarda görev yapan psikolojik danışmanlara düşmektedir. Psikolojik danışmanlar bu dönemde bireylerin sahip oldukları duygu ve düşüncelerin birbirleriyle bağlantılı olduğu ve danışmanlara duygusal problemlerle ne şekilde mücadele edebileceklerini aktarmak ve bireylere düşüncelerine nasıl hükmedebileceklerini ya da olumlu yönde değiştirebileceklerini öğretmektir. Başka bir deyişle, gerekli hallerde, danışmanın olumsuz davranışlarına dair kendi düşüncelerini açıkça paylaşmalı ve danışmanı davranışlarının ruhsal sıkıntılara yol açtığı konusunda onu ikna etmekten ve yüzleştirmekten çekinmemelidirler.

Giriş

Ergenlik dönemindeki gencin, eğitsel hedeflerini belirlemesi ve bu hedeflerine ulaşması için sistemli bir biçimde çalışması gerekir. Birey, yaptığı eğitsel planlara bağlı olarak da mesleki planlarını oluşturmak durumundadır (Yeşilyaprak, 2001). Eğitim faaliyetleri ile ergenlerin okula adapte olmasına yardımcı olmak, eğitim olanakları konusunda bilgilendirerek eğitsel kararlar almasına ve gerekli tercihleri yapmasına yardımcı olmak yani; kendi ilgi ve yeteneklerine en uygun olanını seçmesine, verimli ders çalışma yollarını tanıtarak, çalışma becerilerini geliştirmeleri, daha etkili öğrenmelerine, kendilerine uygun bir yükseköğretim programını seçmesine yardımcı olmak ve sınav kaygısını azaltmaya yönelik uygulamalar yapmak amaçlanır (Yeşilyaprak, 2001). Öte yandan, ergenlik dönemi, gencin mesleki kararını oluşturmaya çalıştığı bir dönemdir (Yeşilyaprak, 2001). Gencin bu dönemde meslek dalları arasında bir ya da birkaç tanesine doğru yönelmesi ve meslek seçimini belirginleştirmesi beklenir. Ancak, bu dönemde belirli bir meslek adının telaffuz edilmesi beklenmemektedir. Başlangıçta yapılan bu tercihler çok genel ve karmaşık olabilir. Daha sonra bireyin kendisi ve çevresi ile ilgili bilgileri arttıkça, bu eğilimlerini doğru bir biçimde değerlendirmesi ve gerçekçi kararlar vermesi beklenmektedir

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

(Çakır, 2004). Öğrencinin kendisini gerçekçi bir biçimde algılaması; güçlü ve zayıf yönlerini tanıması, zayıf yönlerini geliştirme isteği duyması ve bununla ilgili fırsatları kullanması (Kuzgun, 2000), kendisine uygun meslek olanaklarını araştırması, çalışma yaşamının gerektirdiği iletişim kurma, sorumluluk alma (Kuzgun, 2000), karar verme (Çakır, 2004) ve problem çözme gibi becerilere sahip olması önemlidir. Ayrıca, ortaöğretimi bitirdikten sonra çalışma yaşamına atılma durumunda kalan öğrencilerin ilgi ve yeteneklerine uygun olan bir işe yönlendirilmesinde ve yerleştirilmesinde profesyonel yardım alması gereklidir. Ergen bu dönemde kimlik kazanma, mesleki karar verme, değişen fiziksel yapısındaki değişikliklere uyum sağlama, duygusal olarak karşılaştığı sorunlarla baş etmeye çalışmaktadır. Söz konusu sorunlarla baş edemediği zamanlarda ya da bu dönemin sorumluluklarıyla başa çıkamayacağını düşündüğünde, kendini yetersiz hissetmesi ve bunları altından kalkamayacak yük olarak görmesi ergenlerde akılcı olmayan inançların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Bireylerin kendilerine olan güvenleri ya da stresli bir olayın üstesinden geleceklerine dair inançları, bireyin kaygı düzeyini ve o olaya verdiği tepkiyi etkilemektedir. Birey, yaşamış olduğu kaygı verici bir durum karşısında herhangi bir kontrol seçeneğinin olduğunu bilmesi onun daha az kaygı yaşamasına neden olmaktadır (Benight ve Bandura, 2004). Bireylerin olaylar karşısında kontrollerinin olup olmadığına dair inançları kadar, sahip oldukları akılcı olmayan inançları da olaylara verdikleri tepkileri ve bunun sonucunda yaşadıkları duyguyu etkilemektedir (Çivitci, 2006). Çünkü bireyin sahip olduğu gerçekçi olmayan inançlar onun kaygı yaşamasına neden olabilmektedir. Bilişsel yaklaşıma göre, yaşanan duygusal zorlanmanın ve sorunların altında bireylerin sahip oldukları akılcı olmayan inançlar yatmaktadır. Ellis (1971) akılcı olmayan inançları; bireyin kendisini başarısızlığa ve yenilgiye uğratan düşünceler olarak tanımlamaktadır. Bir olaya ilişkin verilen duygusal düşünsel ve davranışsal tepkiler birbirinden bağımsız değildir. Ellis'in ABC modeli içinde sunduğu görüşe göre, belli bir olaya verilen duygusal veya davranışsal tepkiyi belirleyen şey; olayın kendisinden çok, olaya ilişkin bireyin yüklediği anlam ve değerlendirmedir. Olay değiştirilemez ve bireyin olaya yüklediği akılcı olmayan inançlara sahip olması eğitim seviyesiyle veya kültürle ilişkili değildir. Farklı kültürlere ve farklı eğitim düzeyine sahip her birey akılcı olmayan inançlar sergileyebilmektedir. Yani; akılcı olmayan inançlar evrenseldir. Akılcı olmayan inançlar kolayca harekete geçebilir. Bu durum bireylerin gerçeklere uyum sağlamasını güçleştirebilir. Ancak bireyler akılcı olmayan inançlarını fark etme ve giderme becerisine de sahiptirler (Ellis ve Dryden, 1987). Akılcı inançlar bireyin kendisini koşulsuz kabul etmesini sağlarken, akılcı olmayan inançlar bireyin kendisini koşulsuz kabul etmesini engellemektedir (Davies, 2007). Akılcı olmayan inançlara sahip bireylerin bu inançlarını azaltmaları ve benlik saygılarını artırmaları, karşılaştıkları sorunlarla baş etmelerinde ve yaşam kalitelerini yükseltmede önemli bir etkiye sahiptir (Hamarta, Arslan, Saygın ve Özyeşil, 2009). Liselerde akılcı olmayan inançların azaltılması yönünde en büyük görev okul rehber ve psikolojik danışmanlarına düşmektedir.

Gelişme

Bireyler için hedefe ya da hedeflere ulaşmak oldukça önemlidir. Bireylerin hedeflerine ulaşabilmeleri için etkili kararlar vermeleri gerekmektedir. Etkili karar veremeyen bireylere bu yetilerin aşılması ise psikolojik danışma hizmetleri aracılığı ile gerçekleştirilmektedir.

Janis ve Mann (1997) etkili ve sağlıklı karar veren fertlerin özelliklerine dikkat çekmişlerdir. Araştırmacılara göre etkili ve sağlıklı karar veren bireyler objektif düşünebilme, çeşitli alternatifler içinde en doğru olanı seçebilme ve bu seçimler neticesinde elde edecekleri sonuçları irdeleyebilme, alternatiflerin gerek pozitif gerekse negatif sonuçlarını süzebilme, kendisine yeni bilgiler edinebilme ve bu bilgileri olumsuzluklarla yüzyüze kaldığında kullanabilme kabiliyetine sahiptirler.

Tiryaki (1997) karar vermenin bireylerin hayatında önemli yer kapladığına değinmiştir. Başka bir deyişle, karar vermenin fertlerin sadece fiziksel ihtiyaçlarını karşılama ile alakalı olmadığına, politik, ekonomik, iş hayatı ve ailevi konuları da kapsamına aldığına, kararların dönem dönem detaylı bir araştırma ya da düşünme sürecinden geçirildikten sonra veya anlık verildiğini ifade etmek mümkündür. Fertler, karar verirken duygusal tepkilerde bulunmaktan kaçınıp mantık çerçevesinde hareket etmeyi ve davranmayı arzularlar. Ancak fertlerin dönem dönem duygusal yatkınlıklarına göre de davranışlar sergilediklerini belirtmek mümkündür. Duygusal yatkınlığa göre davranışlar sergilemenin kökeninde

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

bireylerin mantıklı ya da akılcı davranışlar sergilemelerine mani olan çeşitli etkenlerin varlığına dikkat çekilmektedir. Bu etkenler, bireylerin ruhsal sıkıntılar yaşamalarına yol açabilmektedir. Mantık dışı inançlar kavramı, Akılcı Duygusal Davranışçı Terapi'nin (ADDT) odak noktasında yer alır. Mantık dışı inanç kavramı; fertlerde mental sorunlara neden olan çarpıtılmış düşünceler ve inançlar olarak tarif edilmektedir (Aktalay, 2009). Akılcı Duygusal Davranışçı Terapi'si Dr. Ellis tarafından 1955 senesinde geliştirilmiştir. Dr. Ellis Akılcı Duygusal Davranışçı Terapisi'ni danışma teorisi ve felekesi olarak ortaya çıkarmıştır. Dr. Ellis, 1957 senesinden başlayarak mantığa dayalı (rasyonel-emosif) terapi yaklaşımını benimsemeye başlamıştır.

Sonuç

ADDT'nin Tedavi Yaklaşımı, Danışmanların Rolü ve İşlevleri

ADDT'nin tedavi yaklaşımının ilk basamağının başvuruda bulunan negatif duygulara yol açan inançların tespit edilmesi ve onları bu duyguların olumsuz yönde etkilediği konusunda bilgilendirme oluşturur. ADDT'de bireylerin akılcı olmayan düşünceleri akılcı olanlarla değiştirme aşamasında üç önemli sorunun cevaplanması gerekmektedir. Bu sorular aşağıda listelenmiştir (Dryden ve Still, 1998).

- Düşünceler ne derecede mantıklıdır?
- Düşünceler ne ölçüde faydalıdır?
- Düşünceler deneysel olarak ne ölçüde ispatlanabilir?

Yukarıda ifade edilen soruların cevaplanmasının ardından, danışman ve danışan akılcı inanç üzerinde uzlaşmaya varırlar. Daha sonra danışman, uzlaşmaya varılan inancı geliştirici ve danışanı tastikleyici süreç izler. Böylelikle danışan olumlu ve olumsuz duyguları daha kolay mukayese eder (Kaya, 2010). Genel manada, ADDT'nin merkezinde bireylerin sahip oldukları duygu ve düşüncelerin birbirleriyle bağlantılı olduğu ve danışanlara duygusal problemlerle ne şekilde mücadele edebileceklerini aktarmak yer alır.

Ellis (1979) doğru düşünme ile bireylerin yaşamlarında ruhsal çöküntü, öfke ve suçluluk gibi duyguları en alt seviyelere indirgeyebileceklerine dikkat çekmiştir. ADDT ye göre danışmanların temel görevi bireylere düşüncelerine nasıl hükmedebileceklerini ya da olumlu yönde değiştirebileceklerini öğretmektir

ADDT'de danışmanlar doğrudan etkindir. Danışmanlar, danışanlarının düşüncelerini dinlemeli, gereken noktalarda düzeltmelerde bulunmalı ve danışanlarına bilgi aktarmalıdır. Bu çerçeveden bakıldığında, danışmanlar kendilerine danışan fertlerin cümlelerini dikkatlice dinlemeli, mantıksız cümleleri süzgeçten geçirerek danışanları mantıksız olan inançlarla mücadele etme konusunda onları yöreklendirmelidir (Gladding, 2004).

ADDT danışmanlarında aranan belli başlı özellikler vardır. Bu özelliklere aşağıda yer verilmektedir.

- ADDT danışmanları, danışanları ile empati kurabilmeli ve onlara karşı her daim saygı çerçevesinde davranmalıdır. Terapistler, danışanlarına yardım etmeye hevesli olmalıdır. Danışmanlar ayrıca ADDT'nin uzmanı olmalıdırlar.
- Danışmanlar, danışanlarını dinleyerek onların yeteneklerinin kısıtlı olduğu alanları ve anti-sosyal davranışlarını tespit etmelidirler. Danışmanlar, danışanlarının kendilerine zarar verme eğilimlerinin olup olmadığını değerlendirmelidirler.
- Danışmanlar, danışanlarının karşılaştıkları güçlükleri ya da zorlukları tespit etmeli ve onlara izlemeleri gereken farklı yöntemler hakkında bilgi vermelidirler.
- Danışmanlar, ADDT'de oldukça aktif olmalı ve danışanların davranışlarını yönlendirmelidirler. Başka bir deyişle, gerekli hallerde, danışanın olumsuz davranışlarına dair kendi düşüncelerini açıkça paylaşmalı ve danışanı davranışlarının ruhsal sıkıntılara yol açtığı konusunda onu ikna etmekten ve yüzeştirmekten çekinmemelidirler.
- Danışmanlar, danışanlarını duygu ve davranışlarını çalışma ve çeşitli uygulamalarla değiştirebilecekleri konusunda ikna etmelidir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

- Danışmanlar, danışanları ile samimi ilişki kurarken, profesyonel sorumluluklarını da yerine getirmelidirler.
- Danışmanlar, danışanın davranışlarındaki mantıksız düşünce ve inançları fark etmesine yardımcı olmalıdırlar. Mantıksız düşünce ve inançların hedeflere ulaşmadaki olumsuz rolünü anlatmalı, tartışmalı ve onlara doğru düşünmenin metotlarını aktarmalıdırlar. Bunu yaparken tavsiye ya da telkin gibi yönlendirici elementleri kullanmaktan çekinmemelidirler.
- Danışmanlar, danışanlara problemlerini ve kendi kendilerini çok fazla ciddiye aldıklarını göstermek amacıyla mizahı kullanmalıdırlar.

Kaynaklar

- Can, Ö. (2009). *Üniversite Öğrencilerinin Akılcı Olmayan İnançları Ve Karar Verme Stillerinin İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bilim Dalı, Konya.
- Çivitci, A. (2006). Ergenlerde Mantık dışı İnançlar: Sosyodemografik Değişkenlere Göre Bir İnceleme, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(19), 7-17.,
- Dryden, W., & Still, A. (1998). REBT And Rationality: Philosophical Approaches. *Journal Of Rational-Emotive And Cognitive-Behavior Therapy*, 16(2), 77-99.
- Ellis, A., & Dryden, W. (1987). *The Practice Of Rational-Emotive Therapy (Ret)*. Springer Publishing Co.
- Hamarta, E., Arslan, C., Saygın, Y., & Özyeşil, Z. (2009). Benlik Saygısı ve Akılcı Olmayan İnançlar Bakımından Üniversite Öğrencilerinin Stresle Başa Çıkma Yaklaşımlarının Analizi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(18), 25-42.
- Jannis, I.L ve Mann, L. (1977) *Decision Making: A Pshychological Analysis of Conflict, Chose and Commitment*, New York: Free Press.
- Kaya, İ. (2010) Anne- Babaların Akılcı Olmayan İnançları Ölçeğinin Geliştirilmesi: Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Gaziantep.
- Kuzgun, Y. (2000). İlköğretimde mesleki gelişim. Kuzgun,(Ed.), İlköğretimde Rehberlik, Ankara: Nobel Yayın.
- Yeşilyaprak, B. (2001) eğitimde rehberlik hizmetleri, Ankara: Nobel Yayınları.

İŞYERLERİNDEKİ MOBİNG VE İŞ TATMİNİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ
EXAMINATION OF RELATION BETWEEN MOBING AND JOB SATISFACTION AT
WORKPLACES

Bahar KARAMAN

Lefke Avrupa Üniversitesi, Araştırma Görevlisi, Sağlık Yönetimi Bölümü, KKTC

Esin Nur SÖZLÜ

Rehber Öğretmen, Ünsal Ören Eğitim Kurumları, Gaziantep TÜRKİYE

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, iş yerlerinde, mobing ve iş tatmininin araştırılması ve sağlıklı bir iş ortamının yaratılmasına ilişkin önerilerin sunulmasıdır. Günümüz iş dünyasında görülen önemli ve tehlikeli sosyal stres faktörlerinden birisi olarak kabul edilen psikolojik taciz, sinsice ve derinden uygulandığından ispat edilmesi bir hayli zordur. İşyerinde psikolojik taciz içeriği itibariyle çalışma yaşamında karşılaşılan diğer saldırgan davranışlardan farklıdır. Birincisinde planlı ve uzun süre devam eden ancak fiziksel saldırı ihtimali oldukça az olan şiddet söz konusudur. Saldırgan veya saldırganların nihai amacı mağduru işinden ayrılmasını sağlamaktır İkincisinde ise şiddetin her türlüüne rastlamak mümkündür. Modern iş dünyasının hiyerarşiye ve rekabete dayalı, bireysel hırs ve başarıyı ön planda tutan örgütsel yapısı çalışma ortamında çatışma ve stresin artmasına bağlı olarak psikolojik tacizi yaygınlaştırmıştır. Çalışma alanlarında kişilerin kendilerini güvende ve iyi hissedebilmelerine istinaden birbirleri ile etkileşimde bulunarak güçlü ve etkileyici bir iletişim kurabilmeleri işveren ve işçiler açısından geliştirilmesi gerekmektedir. Böylece çalışma alanlarımız da bireysel ya da toplumsal olarak birbirimize hakkaniyetli davranarak, güçlü etkileşim sayesinde herhangi bir olumsuzluk yaşamamak adına psikolojik olarak dışarıdan gelen anlayışsızlık, sözlü taciz ya da hedef olarak seçilen bireyler olmaktan kaçınabiliriz.

Giriş

İş yerinde psikolojik taciz (mobbing) ile ilgili çalışmalar 1980'lerin başında İskandinav ülkelerinde başlamıştır (Einarsen, Hoel, Zapf ve Cooper, 2003). Günümüz iş dünyasında görülen önemli ve tehlikeli sosyal stres faktörlerinden birisi olarak kabul edilen psikolojik taciz, sinsice ve derinden uygulandığından ispat edilmesi bir hayli zordur. İşyerinde psikolojik taciz içeriği itibariyle çalışma yaşamında karşılaşılan diğer saldırgan davranışlardan farklıdır.

Birincisinde, planlı ve uzun süre devam eden ancak fiziksel saldırı ihtimali oldukça az olan şiddet söz konusudur. Saldırgan veya saldırganların nihai amacı mağduru işinden ayrılmasını sağlamaktır (Leymann, 1996).

İkincisinde ise şiddetin her türlüüne rastlamak mümkündür. Modern iş dünyasının hiyerarşiye ve rekabete dayalı, bireysel hırs ve başarıyı ön planda tutan örgütsel yapısı (Çivilidağ, 2011), çalışma ortamında çatışma ve stresin artmasına bağlı olarak psikolojik tacizi yaygınlaştırmıştır. (Bkz.: Leymann, 1996; Einarsen ve Skogstad, 1996; O'Moore, 2000; Namie, 2014; Çivilidağ, 2015).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonunun (2011): TBMM Basımevi. yayımladığı İş yerinde Psikolojik Taciz (Mobbing) ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu iş yerinde psikolojik tacizin özellikle sağlık ve eğitim sektöründe yaygınlığına dikkat çekmektedir. Bu kapsamda eğitimin en önemli ayağını oluşturan üniversitelerde de çalışanlar arasında yaşanabilecek psikolojik taciz sık rastlanabilen bir durumdur. (Bkz.: Björkqvist, Österman ve Hjelt-Back, 1994; Öztürk, Sökmen, Yılmaz ve Çilingir, 2008; Çögenli ve Asunakutlu, 2016).

Mobbing Türleri

Mobbing türleri, uygulayan kişinin statüsüne göre farklılık göstermektedir. Mobbing uygulayan kişiye tacizci, mobbing'e maruz kalan kişiye de kurban/mağdur denmektedir. İş yeri içinde üstten asta ve asttan

üste doğru mobbing uygulanabilirken aynı kademedeki çalışanlar da birbirlerine mobbing davranışı sergileyebilmektedirler. Bu yüzden genellikle literatürde mobbing türleri 2'ye ayrılmakta ve Dikey (Hiyerarşik) Mobbing - Yatay (Eşitler Arası) Mobbing olarak sınıflandırılmaktadır (Tutar 2004:105).

İşyerinde psikolojik tacizin tanımlanması

Çalışma yaşamında işyerinde psikolojik taciz kavramını ilk kullanan İsveçli Psikolog Leymann'dır (Tınaz, 2006). Tınaz, P. (2006). İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing). *Çalışma ve Toplum*, 4, 13-28. Leymann bu kavram ile örgütlerde yaşanan ancak fiziksel şiddet içermeyen, derin, gizli ve sofistike tacizleri ima etmektedir.

İş yerinde psikolojik tacizi "bir veya birkaç kişi tarafından diğer bir kişiye yönelik olarak, sistematik bir biçimde düşmanca ve ahlak dışı yöntemler ile yapılan, psikolojik terör" olarak tanımlamakta, bir davranışın psikolojik taciz olarak kabul edilebilmesi için haftada en az bir kere ve altı ay boyunca devam etmesi gerektiğini öne sürmektedir.

İş yerinde psikolojik taciz dikey veya yatay pozisyondaki kişilerce uygulanabilmektedir. Dikey psikolojik taciz üstlerin astlarına veya astların üstlerine yönelik uyguladığı tacizi, yatay psikolojik taciz ise aynı pozisyonda bulunan çalışanların birbirlerine uyguladıkları tacizi ifade etmektedir (Tutar, 2004). Üniversitelerde iş yerinde psikolojik tacizin yaygınlaşmasında örgütsel faktörler önemlidir. Bunlar; akademik yükselme kriterlerinin zorluğu; üniversitelerdeki hiyerarşik yapının katı olması; rektör, dekan ve bölüm başkanlarına verilen mutlak ve geniş yetkiler; akademisyenlerin hem ders verme hem de yükselebilmek amacıyla bilimsel araştırma yapma zorunluluğu; akademisyenler arası kıskançlık; öğrencilerin düşmanca tutumu; doçent ve profesörler dışında iş güvencesinin olmaması; uzun süre aynı bölümde çalışma olarak özetlenmektedir. (Bozdağ, 2009; Karatuna ve Gök, 2012; Keashly ve Neuman, 2010; Yıldırım ve Yıldırım, 2010).

Leymann (1996)' a göre iş yerinde psikolojik taciz beş aşamada yaşanmaktadır:

Kritik Olay Aşaması: Bu aşamada taraflar arasında yaşanan ve iş yerinde psikolojik tacizi tetikleyen bir olay yaşanmaktadır. Kritik olayın başlaması ile henüz saldırılar başlamamış ancak başlaması için gereken zemin oluşmuştur.

Saldırı Eylemleri Aşaması: Bu aşamada saldırgan davranışlar başlamıştır ancak bu saldırılar gizli ve sinsice yapılmakta olduğundan çoğu zaman kurban tarafından fark edilmemektedir.

Yönetimin Katılımı Aşaması: Bu aşamada yönetim saldırgan davranışların içerisine girmekte kurumsal şiddet başlamaktadır. Yöneticiler saldırgan davranışların başlamasının sorumlusu olarak mağduru görmekte, iş yerinde psikolojik taciz vakasına göz yummaktadır.

Yanlış Teşhis Aşaması: Bu aşamada mağdur psikolojik şiddet nedeniyle fiziksel ve psikolojik sorunlar yaşamaktadır. Yönetim mağduru ya psikolojik destek alması yönünde zorlamakta ya da işten ayrılması için baskı yapmaktadır.**İşten Çıkarılma Aşaması:** Bu aşamada mağdur yaşadıklarına katlanamamakta ve işten ayrılmaktadır.

Mobbing'in Nedenleri?

Mobbing davranışları çok çeşitli, doğrudan ve dolaylı olacak tarzda ama planlı, bilinçli, güdülenmiş olan saldırgan davranışları kapsamaktadır. Mağdurun ve yıldırma davranışında bulunanların kişisel faktörleri kadar sosyal ve örgütsel faktörler de bu sürecin nedenlerindedir. Üniversitelerde güç ve yetkinin meslektaşlar arasında sıklıkla el değiştirmesinin de iş yerinde psikolojik taciz nedeni olabileceğini öne sürmektedir. Aynı pozisyonda iken idari göreve atanan bir akademisyen güçlü konumu nedeniyle psikolojik taciz uygulama yolunu seçebilmektedir.

Bunun yanında liyakatten ziyade sadakatin ön planda tutulması (Torun, 2011), akademiye atama ve yükselme kriterlerinin sürekli değişmesi, bölümlerin değişim ve yeniliğe kapalı yapıları (kendi alanları dışından gelen akademisyene yönelik önyargılar), iş yerinde psikolojik tacizi önlemeye yönelik

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

çalışmaların yetersizliği, (Sert ve Akkoyunlu Wigley, 2015), kariyer adımlarının çoğunun üstlerin kişisel inisiyatiflerine bırakılması (Çögenli ve Asunakutlu, 2016) gibi nedenlerde iş yerinde psikolojik taciz için uygun ortam hazırlayabilmektedir.

Mobbing'in Görülme Sıklığı

Günümüzde mobbing psikolojik yıldırma dünya üzerinde tüm kültürlerde ve tüm iş yerlerinde görülebilmektedir. Dolayısıyla psikolojik yıldırmaya maruz kalma riski, hemen herkes için geçerlidir. Literatürde yaş, cinsiyet, iş pozisyonu ile psikolojik yıldırmaya uğrama arasında çelişkili sonuçlar bulunduğu görülmektedir.

Sağlığa Etkileri

Pek çok işyerinde mobbing psikolojik yıldırmaya bağlı sağlık sorunlarıyla karşılaşılmasına rağmen, bunlar önemsenmemekte, önlemler alınmamakta, iyileştirmeye yönelik çalışmalar yapılmamaktadır. Oysa yıldırmaya uğrayanlarda bir takım fiziksel ve ruhsal hastalıklar görüldüğü yapılan birçok çalışma ile gösterilmiştir.

Mağdur Üzerindeki Etkisi:

İş yerlerinde gerçekleştirilen mobbing, her kişi de farklı sürelerde meydana çıkabilmekte ve farklı sonuçlar meydana getirmektedir.

Psikolojik taciz, çalışanı psikolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve aile ilişkileri açısından çok yönlü etkileyen bir olgudur. Psikolojik taciz nedeniyle işini kaybeden kişi, bunun etkisiyle hem maddi hem manevi sıkıntılar yaşayabilir. Örgütte dışlanan, önemsenmeyen ve eleştirilen çalışan, ailede eşine ve çocuklarına karşı fiziksel ve psikolojik şiddet uygulayabilir. Bu sebeple, psikolojik taciz, çalışanı davranışlarında domino etkisi yaratabilir. Çalışanlarda depresyon, baş ağrısı, zayıflama, gibi birçok hastalık belirtisi gösterebilir. Daha ağır yaşanan süreçlerin sonunda meydana gelen travmada ise stres bozukluğu hatta intihar vakaları yaşanabilmektedir (Çakır 2006: 25; Cemaloğlu 2013: 177).

Toplumsal Etkileri

Dünyanın hemen her tarafındaki iş yerlerinde mobbing eylemlerinin olduğu bildirilmektedir. Ancak çalışanların iş yerlerinde karşı karşıya kaldıkları bu eylemlerin toplumsal etkilerini ortaya çıkarmak oldukça güçtür. Mobbing sadece sağlık sorunlarına değil, aynı zamanda ekonomik kayıplara da yol açmaktadır. Özellikle ekonomik krizin yaşandığı dönemlerde işyerlerindeki mobbing olayları artmaktadır.

Çalışanlar, karşı karşıya kaldıkları psikolojik yıldırma ve zorbaça eylemlerle istifaya zorlanmaktadır. Bu durum çalışanlarca da kanıksanmakta şikâyet konusu yapılmamaktadır. Böylece, psikolojik yıldırma eylemleri işten çıkarma tazminatından kurtulmanın bir aracı olarak görülmekte ve işten çıkarma mobbing sürecinin ilk amacı durumuna gelmektedir. Ülkemizde gelişmiş ülkelerdeki gibi, psikolojik yıldırmaya karşı destek ve iyileştirme merkezleri kurulma aşamasındadır.

Örgütsel Etkileri

Mobbing, tabandan tavana kadar örgütün bütününe etkiler ve adı konulamayan birçok huzursuzluğun, çatışmanın ve karmaşanın oluşumuna yol açar. Yöneticilerin liderlik davranışı, örgütte rol belirsizliği, sosyal iklimin yetersizliği gibi faktörler mobbing nedeni olan örgütsel faktörlerdir.

İş Yeri Üzerindeki Etkileri:

İnsanlar gibi iş yerleri de farklı sektörel koşullarda, farklı büyüklüklerde ve farklı üretim modelleri ile faaliyetlerini sürdürmektedirler. Nasıl mobbing'in etkileri her bireyde farklı ortaya çıkıyorsa, her iş yerinde psikolojik tacizin meydana gelmesinin etkisi farklılıklar göstermektedir. İş yeri açısından öncelikli zarar maddi olmakla beraber sosyal ilişkiler açısından da bir takım kayıplar yaşanmaktadır (Yavuz 2007: 47).

Gelişme

Her alanda sağlıklı bir bütün olarak mental, fiziksel ve ruhsal (psikolojik) olarak rahat çalışma ortamlarının sağlanması tüm işveren ve işçiler adına hayatımızı daha yaşanabilir bir hale getirerek iş yerinde ruhsal bunalımdayken iş kazasına ya da meslek hastalığına yakalanma durumlarına istinaden önlem alabiliriz. Bu şekilde uygulanmakta olan mobbing ile beraber kişi bu algıların öncelikli olarak kendinden kaynaklı olmadığı farkında ve bilincinde olmalıdır.

İş yerinde taciz ve iş doyumunu

İş doyumunu çalışanların işlerinden duydukları memnuniyeti veya memnuniyetsizliği ifade eden iki uçlu bir kavramdır (Ertürk ve Keçecioglu, 2012). Birinin işine veya iş tecrübesine yönelik takdirden kaynaklanan hoş ve olumlu duygusal durum olarak tanımlanabilen iş doyumunu (Locke, 1976), içsel ve dışsal faktörler belirlemektedir. Herzberg, Mausner ve Snyderman, (1959)' a göre *motivasyon ve tatmin edici unsurlar* olarak kabul edilen “başarı, tanınma, işin kendisi (doğası), sorumluluk, ilerleme ve gelişme” gibi unsurlar içsel faktörleri oluşturmaktadır.

Dışsal faktörler ise daha çok iş çevresiyle ilgili olan *hijyen faktörler* olarak bilinen örgütün yönetimi, idarecilerin ve müdürlerin davranışları, üstlerle veya astlarla ilişkiler, iş çevresi, ücret, iş arkadaşlarıyla ilişkiler, statü, bireysel yaşam ve güvenlikle ilgili önlemlerdir (Akt.: Ghafoor, 2012). Çoğu çalışma yaş, cinsiyet, eğitim, zekâ, bireysel beceri ve kişilik gibi bireysel faktörlerin iş doyumunu etkilediğini ortaya koymuştur (Uygun, 2014).

İş yerinde psikolojik şiddet iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili pek çok sorunun ana kaynağıdır. Yukarıda da değinildiği üzere psikolojik şiddet çalışanların işlerinden aldıkları hazzı azaltmakta, işe devamsızlık, işten ayrılma isteği, işlerine karşı olumsuz duygular geliştirmelerine ve mesleki tükenmişlik yaşamalarına yol açmaktadır (Bkz.: Nielsen ve Einarsen, 2012; Dikmetaş vd., 2011)

Mobbing Olgusunun Hukuki Değerlendirmesi

İş yerlerinde psikolojik taciz ifadesi ilk defa 2012 yılında yürürlüğe giren Türk Borçlar Kanunuyla mevzuata girmiştir. Bunun dışında 4857 sayılı Türk iş kanunu ve 657 sayılı devlet memurları kanununda direkt olarak psikolojik şiddet kavramına yer verilmemekle birlikte iş yerinde psikolojik şiddet olarak adlandırılacak davranışlardan sakınılması gerektiği hususuna dikkat çekilmektedir. Söz konusu kanunların ve genelgenin iş yerinde psikolojik şiddet sorununu çözme noktasında yetersiz kaldığı açıktır. Kanun yapıcılarının bu sorunu öncelikle bir insan hakkı ihlali olarak görmesi (Reichert, 2003), yasaları bu çerçevede yeniden oluşturması sorunun çözümü için gereklilik arz etmektedir.

Türkiye’de Mobbing ve Yasal Çerçeve

Ülkemizde işyerlerindeki mobbing olayının artmasıyla birlikte bu durumun yasal zeminde de ele alınması bir zorunluluk haline gelmiş ve nitekim 2011 yılında Başbakanlık mobbing için bir genelge yayımlayarak yasal zemin için önemli bir adım atmıştır. İşyerlerindeki mobbingin giderek artması ve etkilerinin fark edilmesi ile Psikolojik Tacizin (Mobbing) Önlenmesi Genelge ’sinin 4. maddesinde psikolojik tacizle mücadeleyi güçlendirmek üzere Çalışma ve Sosyal Güvenlik İletişim Merkezi olan ALO 170 üzerinden psikologlar vasıtasıyla çalışanlara yardım ve destek sağlanacağı hükmü yer almıştır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na bağlı Çalışma Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan, İşyerlerinde Psikolojik Taciz (Mobbing) Bilgilendirme Rehberi içerisinde 19.03.2011- 06.04.2014 tarihleri arasında ALO 170’e yapılan mobbing şikâyetleri sayısal olarak yer almaktadır. Veriler ışığında bu tarihler arasında toplam 11.393 kişi işyerinde psikolojik tacize maruz kaldığı gerekçesiyle başvuru yaptığı görülmektedir.

Ülkemizde bu gelişmeler yaşanmadan önce yabancı hukuk sistemlerinde mobbing kavramı çoktan yerini almış ve hatta mobbing İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunları içinde de düzenlenmiştir.

Türkiye’de ise Mobbing kavramı ilk defa yürürlüğe giren 6098 sayılı Borçlar Kanunu ile mevzuatımızda yerini almıştır. Söz konusu kanunun 417. Maddesi İşçinin Kişiliğinin Korunması, 332. Maddesi

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

İşverenin İşçiyi Gözetme Borcu başlıkları altında hukuki koruma sağlanmaya çalışılmıştır (Kurt 2013: 233).

Sonuç

Psikolojik bunalımlardan soyutlanmak için toplumsal ve örgütsel yıldırma yöntemlerinden, kişiyi istifa etmesine kadar itecek ruhsal bunalıma girerek olumsuz mobbing oluşturan her alandan kurtulabilmek için alternatifler üretilmelidir. İşveren ve işçilerin etkili iletişimlerini devam ettirmeleri için en büyük basamakları olmalıdır ki toplumsal olarak huzurlu ve başarılı çalışma ortamları üretilsinsin. Buna istinaden ülkemizde önlem alabilmek için çeşitli bir takım değerlendirmeler dikkat çekmiş ve yasal çerçeve boyutunda çalışmalara başlanmıştır.

Kaynaklar

- Leymann, H. (1996). The Content and Development of Mobbing at Work. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5(2),165-184.
- Einarsen, S., Hoel, H., Zapf, D. ve Cooper C.L. (2003). The Concept of Bullying at Work. Stale Einarsen, Helge Hoel, Dieter Zapf, Cary. L. Cooper (Eds.), *Bullying and Emotional Abuse in the Workplace: International Perspectives in Research and Practice* içinde (ss. 1-30). London: Taylor ve Francis.
- Çivilidağ, A. (2011). Üniversitelerdeki Öğretim Elemanlarının Psikolojik Taciz (Mobbing), İş Doyumu ve Algılanan Sosyal Destek Düzeyleri (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Björkqvist, K., Österman, K. ve Hjelt-Back, M. (1994). Aggression among University Employees. *Aggressive Behavior*, 20, 173-84.
- Öztürk, H., Sökmen, S., Yılmaz, F. ve Çilingir, D. (2008). Measuring Mobbing Experiences of Academic Nurses: Development of a Mobbing Scale. *Journal of the American Academy of Nurse Practitioners*, 20, 435-442.
- Çögenli, M. Z. ve Asunakutlu, T. (2016). Akademide Mobbing: ADIM Üniversiteleri Örneği. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 17-32.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu. (2011). İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing) ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu. Ankara: TBMM Basımevi.
- TUTAR, Hasan (2004), “İşyerinde Psikolojik Şiddet Sarmalı: Nedenleri ve Sonuçları”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Çanakkale.
- Tınaz, P. (2006). İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing). *Çalışma ve Toplum*, 4, 13-28.
- Tutar, H. (2004). İşyerinde Psikolojik Şiddet Sarmalı: Nedenleri ve Sonuçları. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 101-128.
- Bozdağ, L. (2009). Akademide Mobbing. Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi'nde sunulan bildiri (13-16 Ekim), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir. Erişim Tarihi: 12.11.2016. Erişim Adresi: https://www.academia.edu/12731721/Akademide_Mobbing
- The Content and Development of Mobbing at Work. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5(2),165-184.
- Sert, Ö. ve Akkoyunlu Wigley, A. (2015). Üniversitelerde Bezdriyi Dillendirmek. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 13(51), 8-32.
- Çögenli, M. Z. ve Asunakutlu, T. (2016). Akademide Mobbing: ADIM Üniversiteleri Örneği. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 17-32.
- Torun, E. (2011). Üniversite (Yükseköğretim) ve Mobbing. Adli Bilimciler Derneği, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mobbing Mücadele Sempozyumu Sözlü Bildiri, Ankara.

KIRIM'IN İLHAKINDAN SONRA AVRUPA BİRLİĞİ'NİN RUSYA'YA KARŞI YAPMIŞ OLDUĞU EKONOMİK YAPTIRIMLARIN AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNE OLUMSUZ ETKİLERİ

Mehmet ERKMEN

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi

ÖZET

Sovyetler Birliği'nin 1990'lı yılların sonunda dağılmasıyla Sovyetler Birliği'ne üye ülkeler bağımsızlığını hızla kazanmıştır. Bağımsızlığını kazanan ülkelere Avrupa Birliği stratejik konumları ve enerji yolunun güzargahında olmaları nedeniyle yoğun ilgi göstermiştir. 1 Ocak 1995 yılında Finlandiya'nın Avrupa Birliği'ne üye olmasıyla Rusya ile komşu olmuştur. Sovyetler Birliği'nin varisi olarak kendini gören Rusya bu bölgede Avrupa Birliği'ne başka bir devlet yada oluşumun söz sahibi olmasını istemiyordu. Bu durum stratejik güvenliğine ve ulusal çıkarların tehdit ediyordu. Avrupa Birliği'nin Ukrayna ile ilişkilerini de bu yüzden onaylamıyordu. Rusya'nın askeri birliklerini Kırım'a göndermesiyle büyük bir kriz başlamıştır. 2014 Mart ayında Kırım ve Sivastopol şehrinin yapılan referandumla özerkliğini ilan ederek Rusya'ya bağlandıklarını açıklamasıyla kriz sonuçlanmıştır. Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesiyle Avrupa Birliği ile ilişkileri gerginleşmiştir. Avrupa Birliği ekonomik ve sosyal yaptırımlar yapacağını açıklamıştır. Bu makalenin amacı, Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesiyle gerginleşen Avrupa Birliği-Rusya ilişkilerini inceleyerek, Avrupa Birliği'nin Rusya'ya karşı yapmış olduğu ekonomik yaptırımların Rusya'ya vermiş olduğu zarar ve Avrupa Birliği ülkelerinin enerji bağımlılığı yüzünden bu ekonomik yaptırımlardan zarar gördüğünü açıklamaktır. Makalenin birinci bölümünde, Ukrayna ve Kırım 'ın coğrafi konumu stratejik önemi anlatılmıştır. İkinci bölümde ,Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ve diğer ülkelerin bu olay hakkında tutumları anlatılacaktır. Son bölümde ise Avrupa Birliği ile Rusya ilişkilerinin gerginleşmesi ve Avrupa Birliğinin Rusya'ya karşı ekonomik ve sosyal yaptırımlar yapacağını açıklamıştır. Avrupa Birliği'nin yapmış olduğu yaptırımlar Rusya 'ya zarar verdiği gibi Avrupa birliği ülkelerinde zarar vermeye başlamıştır. Sonuçta, Avrupa Birliği ülkelerinin enerji bağımlılığı giderek artmaktadır, Rusya ise enerji kaynakları bakımından çok zengindir. Avrupa Birliği ülkelerini enerjilerinin büyük bir kısmını Rusya'dan tedarik etmektedir. Avrupa ülkelerine gidecek doğalgaz ve petrol boru hatlarının Rusya ve Ukrayna üzerinden Avrupa ülkelerine gitmektedir. Avrupa Ülkelerinin enerji bağımlılığı yüzünden Rusya'ya karşı yapmış olduğu ekonomik ambargolar beklenildiği düzeyde Rusya'yı etkilemediği gibi tedarikçi durumda olan Avrupa Birliği ülkelerinde zarar vermeye başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırım'ın İlhakından Sonra Rusya-Avrupa Birliği İlişkileri-Avrupa Birliği'nin enerji bağımlılığı- Kırım'ın İlhakı

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin 1990'lı yılların sonunda dağılmasıyla Sovyetler Birliği'ne üye ülkeler bağımsızlığını hızla kazanmıştır. Bağımsızlığını kazanan ülkelere Avrupa Birliği stratejik konumları ve enerji yolunun güzargahında olmaları nedeniyle yoğun ilgi göstermiştir. 1 Ocak 1995 yılında Finlandiya'nın Avrupa Birliği'ne üye olmasıyla Rusya ile komşu olmuştur. Sovyetler Birliği'nin varisi olarak kendini gören Rusya bu bölgede Avrupa Birliği ve başka bir devlet yada oluşumun söz sahibi olmasını istemiyordu. Bu durum stratejik güvenliğine ve ulusal çıkarların tehdit ediyordu. Avrupa Birliği'nin Ukrayna ile ilişkilerini de bu yüzden onaylamıyordu. Rusya'nın askeri birliklerini Kırım'a göndermesiyle büyük bir kriz başlamıştır. 2014 Mart ayında Kırım ve Sivastopol şehrinin yapılan referandumla özerkliğini ilan ederek Rusya'ya bağlandıklarını açıklamasıyla kriz sonuçlanmıştır. Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesiyle Avrupa Birliği ile ilişkileri gerginleşmiştir. Avrupa Birliği ekonomik ve sosyal yaptırımlar yapacağını açıklamıştır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Bu makalenin amacı, Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesiyle gerginleşen Avrupa Birliği-Rusya ilişkilerini inceleyerek, Avrupa Birliği'nin Rusya'ya karşı yapmış olduğu ekonomik yaptırımların Rusya'ya vermiş olduğu zarar ve Avrupa Birliği ülkelerinin enerji bağımlılığı yüzünden bu ekonomik yaptırımlardan zarar gördüğünü açıklamaktır. Makalenin birinci bölümünde, Ukrayna ve Kırım 'ın coğrafi konumu stratejik önemi anlatılmıştır. İkinci bölümde ,Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ve diğer ülkelerin bu olay hakkında tutumları anlatılacaktır. Son bölümde ise Avrupa Birliği ile Rusya ilişkilerinin gerginleşmesi ve Avrupa Birliğinin Rusya'ya karşı ekonomik ve sosyal yaptırımlar yapacağını açıklamıştır. Avrupa Birliği'nin yapmış olduğu yaptırımlar Rusya 'ya zarar verdiği gibi Avrupa birliği ülkelerinde zarar vermeye başlamıştır. Sonuçta, Avrupa Birliği ülkelerinin enerji bağımlılığı giderek artmaktadır, Rusya ise enerji kaynakları bakımından çok zengindir. Avrupa Birliği ülkelerini enerjilerinin büyük bir kısmını Rusya'dan tedarik etmektedir. Avrupa ülkelerine gidecek doğalgaz ve petrol boru hatlarının Rusya ve Ukrayna üzerinden Avrupa ülkelerine gitmektedir. Avrupa Ülkelerinin enerji bağımlılığı yüzünden Rusya'ya karşı yapmış olduğu ekonomik ambargolar beklenildiği düzeyde Rusya'yı etkilemediği gibi tedarikçi durumda olan Avrupa Birliği ülkelerinde zarar vermeye başlamıştır.

KIRIM ÖZERK CUMHURİYETİ

Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Kırım yarımadası üzerine kurulu Ukrayna'ya bağlı özerk bir devlettir. Karadeniz'in kuzeyinde Azak Denizi'nin güneyinde bir yarımada. Kırım nüfusunun büyük çoğunluğunu Rus asıllılar oluşturmakla birlikte, Kırım Tatarları ve Ukraynalılar oldukça yoğun nüfusa sahip bulunmaktadır. Resmi dil Ukraynaca. Ancak, çok aygın şekilde Rusça konuşulmaktadır. Türkçe'nin Kırım Tatar lehçesi bölgede en çok konuşulan üçüncü dil durumundadır. Başkenti Akmescit, yüzölçümü 26,100 km² , nüfusu 2 milyon civarında , para birimi Grivna dır. 16 şehir, 56 kasaba ve 956 köyün yer aldığı Kırım yarımadasında 100'den fazla etnik kökene mensup halk yaşamaktadır.¹

Kırım, 1475 tarihinde Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. 1768-1774 yılları arasında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaş olmuştur. Osmanlı Devleti'ne ağır toprak kayıplarına neden olan Küçük Kaynarca Antlaşmasını imzalamıştır ve savaş sona ermiştir. Bu antlaşmanın en önemli maddelerinden biri Kırım Hanlığı 'nın Osmanlı Devleti'nden ayrılarak tarafsız ve bağımsız olmasıydı. Kırım Osmanlı Devleti'nden ayrıldıktan kısa bir süre sonra 1783 yılında Rusya tarafından işgal ve ilhak edilmiştir. Bu şekilde Osmanlı Topraklarından ayrılmış daha sonra Almanya ve Rusya tarafından işgal edilmiştir. Hülasa, 20 Ocak 1991 tarihinde yapılan referandum sonucu Ukrayna'ya bağlı olarak Kırım Özerk Cumhuriyeti kurulmuştur.

UKRAYNA

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla 1991'de bağımsızlığını kazanan Ukrayna, yasama, yürütme ve yargının ayrı olduğu, yarı başkanlık sistemi ile yönetilen üniter bir devlet yapısına sahip. Başkenti Kiev, para birimi Ruble , Nüfusu 50 milyon civarındadır. 603.628 km² yüz ölçümüyle tamamı Avrupa'da olan en geniş ülkedir. Etnik yapı üzde 77,8 Ukraynalı, yüzde 17,3 Rus, yüzde 4,9 Belarussu, Moldovalı, Kırım Tatarları, Bulgarlar, Macarlar, Rumenler, Polonyalılar ve diğerleridir. Ukrayna, zengin hammadde rezervlerine, verimli toprak yapısına, bol miktarda ulaşılabilir doğal su kaynaklarına, uygun iklim koşullarında büyük ölçekli tarım ürünleri üretimine, Avrupa ile Asya arasında köprü konumuna ve enerji geçiş koridoruna, iyi eğitilmiş nüfusa, otomobilden uçak üretimine kadar büyük bir sanayiye sahip zengin bir ülke sayılıyor.² Ukrayna'nın coğrafi konumu ve enerji kaynaklarının güzargahında olması Avrupa Birliği'nin de dikkatini çekmiştir.

KIRIM ÖZERK CUMHURİYETİ VE UKRAYNA'NIN RUSYA İÇİN ÖNEMİ

Ukrayna'nın coğrafi konumundan dolayı Rusya için stratejik önemi vardır. Rusya dışında en fazla etnik Rus'un yaşadığı ülke 50 milyon civarında nüfusu ile Ukrayna'dır. Rus etnik kökeni için Ukrayna'nın başkenti Kiev Rus ulusunun doğum yeri olarak kabul etmektedir. Ukrayna ,Sovyetler Birliği'nin tahıl ambarı ve Rusya'nın Karadeniz'deki deniz gücünün ev sahibidir.³ Rusya'nın enerji ticaretinde önemli

¹ Ahmet Çelik , Geçmişten Günümüze Kırım ,*Etüd Araştırma Servisi*

² Anadolu Ajansı ,Ukrayna : <https://www.aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/ukrayna/902432>, (Erişim Tarihi 06.09.2017)

³ Jay Hallen, 'Why Russia Needs Liberal Democracy' <http://www.forbes.com/sites/jayhallen/2014/02/27>

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

bir ülke olup, Avrupa'ya transit doğal gaz sevkiyatı yapan boru hatlarının büyük çoğunluğu Ukrayna topraklarından geçmektedir.Ukrayna aynı zamanda kendisi de Rusya'nın enerji pazarıdır. Rusya'nın Karadeniz'deki deniz gücü Sivastapol'da bulunmaktadır.⁴Rusya'nın Avrupa Birliğine rakip olarak Avrasya Birliği projesi neticesinde Kırım'ın İlhakı ile başlayan sorunun asıl kaynağı Ukrayna olduğu düşünülmektedir.Ukrayna özelinde uygulanan Rus yayılcılığı, Avrupa entegrasyonunun rakibi olarak düşünülen Avrasya Birliği projesinin bir parçasıdır.Beyaz Rusya,Kazakistan ve Ermenistan gibi ülkeler oluşturulabilecek bir Avrasya Birliği'ne katılmayı kabul edeceklerini beyan etmişlerdir.Buradaki amacın Rusya'nın eski Sovyetler Birliği topraklarının kontrolünü yeniden kazanmasını izin vermek olduğu söylenebilir.⁵1997 yılında ABD'li siyaset bilimci Zbigniew Brzezinski'Ukrayna olmadan Rusya bir Avrasya İmparatorluğu olmaktan çıkar ⁶ açıklamasını yapmıştır.Ukrayna'nın Rusya için önemi sadece coğrafi konumu ve enerji yollarının üzerinde olması değildir.Ukrayna ile Rusya'nın uzun yıllar tarih ve kültür birliği içerisinde olması ve Rusya ırkının doğum yeri olarak Kiev'in kabul edilmesi Ukrayna'nın önemini belirtmektedir.Tarihsel kültürel bağların yanında Rusya açısından Ukrayna'yı diğer ülkelerden ayıran Rus Dış Politikası'nda önemli yeri olan Yakın Çevre Doktrini olarak görülmektedir.Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Ukrayna gerek Coğrafi konumu gerek toprak büyüklüğü gibi sebeplerden dolayı bir çok ülkenin ilgi odağı olmuştur.

Ukrayna'nın ekonomik yetersizliği ve enerji bağımlılığı Rusya'ya bağımlı hale getirmiştir.Rusya'da bu bağımlılığı çok iyi kullanmıştır.Rus etnik kökeninin Ukrayna'da çok sayıda bulunması nedeniyle Rusya bunu bahane ederek Ukrayna üzerinde söz sahibi olmak istemiştir.

Kırım'ı Rusya açısından önemli kılan en büyük etmen Karadeniz'in merkezinde bulunmasıdır.Bu nedenle coğrafi konumu ve jeopolitik konumu çok önem arz etmektedir.Karadeniz bölgesi enerji kaynaklarının transfer edilmesinde başlıca güzergâhtır.Kırım'a hakim olan güç Karadeniz üzerinde de söz sahibi oluyordu.Osmanlı Devleti de bu sebeble Kırım'a çok önem vermiştir.Kırım Karadeniz'in merkezinde bulunması nedeniyle Rusların üslerini konumlandırabileceği çok uygun bir yerdi.Sovyetler Birliği dağılınca Karadeniz donanması önce Rusya ile Ukrayna arasında ortaklaşa kullanılmıştır.1997 yılında iki ülke arasında yapılan anlaşmayla donanma Rusya ve Ukrayna arasında paylaşılmış ve Rusya kendi donanmasını Ukrayna karasularında bulundurmanın kirasını ödemeye başlamıştır.⁷Kırım coğrafi konumu sebebiyle bir çok ülkenin istilasına ve işgaline uğramıştır.Bu durum Rusya'nın güvenliğini tehdit etmiştir.Kırım Karadeniz'in güvenliği için çok önemli olduğu için ,1475 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından feth edilmiştir.Osmanlı Devleti topraklarına katılan Kırım daha sonra Osmanlı-Rus savaşından sonra 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı topraklarından çıkmıştır.Daha sonra Çarlık Rusyası tarafından işgal ve ilhak edilmiştir.Kırım içinde yaşayan Kırım Tatarları Anadolu göç etmiştir.Rusya'nın Tatarlara karşı uygulamış olduğu sistemli yıldırma politikası nedeniyle 2 milyon civarında Kırım tatarı ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır.Kırım Tatarlarından boşalan yerlere Slavlar yerleştirilmiştir.1954 yılında Rus lider Nikita Kruşçev ,Ukrayna Sovyet Cumhuriyeti'ne Rus hakimiyetine girişinin 300.yıldönümü anısına Kırım'ı hediye etmiştir.⁸Sovyetler Birliği yıkılınca Kırım Ukrayna'ya kalmış ama Rusya güçlü ekonomisiyle Ukrayna ve Kırım'ı kendine bağımlı hale getirmiştir.Bu bölgenin Rusya'nın güvenliği için çok önemli bir yerde olması nedeniyle bu bölgede kendinden başka söz sahibi ülke istememektedir.

Rusya, 2004 yılında AB'nin on üyeyi alarak Baltık ülkeleri vasıtasıyla Rusya sınırına dayanmasını AB'nin Rusya'nın doğal etki ve alanına bir müdahalesi olarak algılamıştır.Benzer şekilde doğrudan ilgili olmasa da NATO'nun doğuya doğru genişlemesini ve AB'nin iyi 'komşuluk politikası' çerçevesinde

⁴ Lee McMahan,'The Conflict in Ukraine: a Historical Perspective'<http://www.summer.harvard.edu/blog-news-events/conflict-ukraine-historical-perspective>.Erişim Tarihi 01/01/2015

⁵ Arzu Al,Figen Aypek Ayvaci, Uluslararası Politik Ekonomi:Bitmeyen Kırım Sorunu ,*Güvenlik Stratejileri*, Yıl 2013 sayı :26

⁶ Zbigniew Brzezinski,The Grand Chessboard ,New York,1997,s.46.

⁷ Şahin Liaisan,'Ukrayna Krizinde Kırım Tatarları Faktörü'' <http://www.bianet.org/biamag/siyaset/156738-ukrayna-krizinde-kirim-tatarlari-faktoru>,(Erişim Tarihi: 18.12.2014),

⁸ Abdulkadir Baharççek,Osman Ağır, Kırım'ın Rusya Fedarasyonu'na bağlanmasının Rusya'ya Komşu Ülkelere Olası Etkileri, *Akademik Bakış Dergisi* sayı:52 Kasım-Aralık2015, s.34.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

altı ülkeyle geliştirdiği Doğu Ortaklığı platformu (Ermenistan,Azerbaycan,Belarus,Gürcistan,Moldova ve Ukrayna) Rusya'da rahatsızlık meydana getirmiştir.⁹

Komşularının Avrupa Birliği'ne üye olması demek Rusya'nın Karadeniz'de daha az söz sahibi olmak demektir onun için Rusya özellikle Ukrayna gibi sınır komşularının Avrupa Birliği ile ilişkilerini istememektedir.

KIRIM'IN RUSYA TARAFINDAN İŞGALİ VE İLHAKI SONRASINDA ULUSLARARASI TOPLUMUN TUTUMU

Rusya coğrafi konumu ve jeopolitik öneminden dolayı Ukrayna ve Kırım'a çok önem vermektedir, bunun için Ukrayna'nın Avrupa Birliği ile ilişkilerine sıcak bakmıyordu.Ukrayna'daki krizin başlangıcı olarak 2013 yılında Avrupa Birliği ile ortaklık anlaşmasının imzalanmasından vazgeçmesiyle başlamıştır.Avrupa Birliği ile yapılacak ortaklık anlaşmasını imzalamak yerine Rusya ile işbirliği yapmayı tercih eden Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in kararını protesto eden muhalefet başkent Kiev'in merkezindeki Bağımsızlık Meydanı'nda yaptığı gösterilerin bir süre sonra polis şiddetiyle bastırılmaya çalışılması gerilimi iyice tırmandırmıştır.¹⁰Bu süreçte halk sokaklara dökülmüş,çok sayıda kişi hayatını kaybetmiştir.Sokağa yayılan halk kitlelerini bastıramayan ve süreci iyi yönetemeyen Cumhurbaşkanı Yanukoviç ağır şekilde eleştirilmiştir.Süreci yönetemeyen Yanukoviç muhalefetle uzlaşma metni imzalasada meşruiyetini kaybetmiştir.22 şubat tarihinde ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır.Bu olaydan sonra Ukrayna Parlamentosu Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'i görevinden azlettiğini açıklamıştır.İktidarın değiştiğini tescil etmiştir.Bu olay Rusya açısından beklenmedik bir netice ile sonuçlanmıştır.Çünkü Cumhurbaşkanı Yanukoviç Rusya politikalarına gayet olumlu bakıp Rusya yanlısı bir yönetim politikası izlemiştir.Cumhurbaşkanı'nın ülkeyi terk etmesi ve iktidarın azledilmesinden sonra Rusya atağa geçmiştir.Ukrayna'da yönetim boşluğuna çözüm aranırken kısa bir süre sonra 27 Şubat'da Rusya beklenmedik bir şekilde ani bir atakla özel kuvvetlerini Kırım yarımadasına göndermiştir.Ülke içi kriz ulusal boyuttan çıkıp Dünya'nın gündemine bomba gibi düşen Uluslararası bir sorun haline gelmiştir.Rusya'nın askeri kuşatması ve psikolojik,sosyolojik baskısı altında kurulan Kırım Hükümeti Kırım'ın geleceğini halk oylaması yapılarak karar verilmesini uygun görmüştür.Kısa sürede bu kararı uygulamaya koyan Kırım Hükümeti 'Egemen devlet olmak' ya da 'Rusya'ya katılmak'seçkinde iki seçeneğin oylamaya sunulduğu halkoylamasında sonucunda yüzde 83'lük katılımın sağlandığı ve yüzde 97 oranında 'Rusya'ya katılma' oyunun çıktığı ilan edilmiştir.Bu referandum Uluslararası Toplum tarafından ağır bi şekilde eleştirilmiş ve kabul edilmemiştir.¹¹ Bu eleştiriler neticeyi değiştirmemiştir.Kırım Özerk Cumhuriyeti ve Sivastopol Özel Statülü Şehri Rusya Federasyonu'nun federe birimine dönüştürülmüştür.¹²

ABD başkanı Obama, 24 Mart 2014 tarihinde 'Rusya'nın Kırım'ı işgal etmesini kabul etmeyeceklerini, ancak Batı tarafından olası bir askeri müdahalenin düşünülmendiğini' ifade etmiştir.¹³ Uluslararası Hukuk'a aykırı olan bu durumu kabul edilemez gören başta ABD,AB,Kanada ve Japonya olmak üzere birçok devlet diplomatik ve ekonomik ambargo uygulanmasını kararlaştırmıştır.Rusya bu eleştirileri kabul etmeyerek Kırım'ın 'Self determinasyon'¹⁴ hakkını kullanarak halk oylamasını yaptığını savunmuştur.Enerji kaynakları bakımından güçlü olan Rusya Federasyonu bu elindeki gücü çok iyi kullanarak eleştirileri enerji bağımlılığı çerçevesinde avantajını diğer ülkelere ekonomik yaptırım olarak kullanmıştır.Askeri birliklerinin sayısını artırmış ve askerlerini geri çekmeyi gündemine almamıştır.

⁹ Birol Akgün, Rusya-AB İlişkileri,*Stratejik Düşünce Enstitüsü*,Ankara

¹⁰ Abdulkadir Baharççek,Osman Ağır, a.g.e, s.37.

¹¹ Şahin Liaisan,'Ukrayna Krizinde Kırım Tatarları Faktörü'' <http://www.bianet.org/biamag/siyaset/156738-ukrayna-krizinde-kirim-tatarlari-faktoru>,(Erişim Tarihi: 18.12.2014)

¹² 2014 yılında Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasıyla, Kırım'a Cumhuriyet; Sivastopol'e ise Federal Şehir statüsü tanınmış, Rusya Federasyonu'nun 83 olan federe birim sayısı böylece 85'e yükselmiştir (<http://eng.kremlin.ru/news/22534>),(Erişim Tarihi 09.12.2014)

¹³ Barack Obama ,, (VAO News,2014),(Erişim Tarihi: 24.03.2014)

¹⁴ Bir insan topluluğunun, geleceklerini bizzat kendileri tarafından tayin etme hakkı olarak tanımlanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için Hüseyin Pazarıcı,'Uluslararası Hukuk'2013 ,Turhan Kitabevi,Ankara

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Bu dönemde gösterilen tüm uluslararası tepkilere rağmen bölgedeki askeri gücünü çekmeyen Rusya'ya karşı ABD ve AB'nin yanı sıra Kanada, Avustralya, Arnavutluk, İngiltere, Gürcistan, İsrail, İzlanda, Lihtensteyn, Moldova, Norveç, Yeni Zelanda, Ukrayna, Karadağ, Letonya, Kosova, Đsviçre ve Japonya yaptırımların uygulanmasını kararlaştırmıştır. Aynı tarihte G-7 ülkelerinin liderleri de Rusya'nın G-8 üyeliğini de askıya aldıklarını açıklamışlardır.¹⁵

Avrupa Birliği ülkeleri Rusya'ya yaptırım kararını en ağır şekilde uygulamak istemiştir. Avrupa Birliği ülkeleri şirketlerinin ve vatandaşlarının ilişkilerini kısıtlayıcı tedbirler almış, Rusya'ya karşı ekonomik yaptırım kararı almıştır.

AVRUPA BİRLİĞİ 'NİN RUSYA'YA UYGULAMIŞ OLDUĞU EKONOMİK YAPTIRIMLAR
Rusya'nın Avrupa Birliği ve birçok ülkenin demokratik kabul etmediği bir referandumla 2014 yılında Kırım'ı işgal ve ilhak etmesiyle Avrupa Birliği ile olan ilişkileri gerginleştirmiştir. Avrupa Birliği Kırım'ın işgalinden sonra Rusya'ya karşı yaptırım yapma kararı almıştır. Yaptırım kelimesi bazı bilim adamlarınca şöyle açıklanmıştır.

Yaptırımlar, "askeri güc kullanımı ile diplomasi'nin 'konuşma terapisi' arasında önemli bir aşama olmuştur."¹⁶ Ayrıca yaptırımlar, hemen veya gelecekte yapılan ya da gelecekte yapılması vaat edilen baskılarla yabancı ulusların/hedef ülkelerin davranışını değiştirmektir.¹⁷ Yaptırımların hedef ülkelerin karar alma mekanizmasını etkileyerek tutum ve davranışlarının değiştirilmesi beklenmektedir.

Yaptırımların hedeflenen ülkenin vatandaşlarının mülklerine el konulmasını, spor ve kültür faaliyetlerini boykot edilmesini, siyasi tanınmayı geri çekmeyi içerdiğini ancak en fazla dikkat çeken yaptırım şekillerinin insanların dolaşımına, finansal para akışına veya uluslararası ticarete ilişkin çeşitli kısıtlamalar olduğunu belirtmektedir.¹⁸

Ekonomik yaptırımları "diğer ülkeleri istenilen yönde bir dış politika izlemesi için uygulanan ve bir avantajdan yoksun bırakarak cezalandırmak ya da istenilen doğrultuda bir davranış sergilemesi için ikna etmeye yönelik politikalar" şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca ekonomik yonu ağır basan tarife, kota, kambiyo denetimi gibi uygulamalar vesiyasi yonu ağır basan boykot, ambargo, abluka gibi uygulamalar olduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede ekonomik yaptırımların uygulanabilmesi için çok taraflı bağımlılığın artması, kullanılan araçların ve stratejilerin uygun olması, uluslararası işbirliğine gereksinim duyulması, yaptırım uygulayan devletin büyük devlet olması, ulusal ve uluslararası piyasayı kontrol edebilme yeteneğinin olması, ulusal ve uluslararası kamuoyunun desteğinin sağlanmış olması gibi şartların olması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁹

Hufbauer yaptırımların başarılı olabilmesinin bazı şartlara bağlı olduğunu ifade etmiştir.

- 1) Ulaşılmak istenilen hedef doğru belirlenmeli ve başarılabilecek hedefler olmalıdır.
- 2) Yaptırımları uygulayan ve yaptırıma hedef olan ülke arasında siyasi ve ekonomik olarak yakın bir ilişki olması gerekmektedir.
- 3) Otokratik yönetimlere ve belli bir güce sahip olan ülkeleri hedefleyen yaptırımların sonuç vermesi mümkün görünmemektedir
- 4) Yaptırımların beklenen maksimum faydayı sağlaması durumunda hedeflenen ülkeye yönelik askeri konulardan kaçınmak gerekmektedir.
- 5) Yaptırımlar çok sayıda ülke tarafından ortak bir zeminde uygulandığı takdirde sonucun etkili olmasına katkı sağlayacaktır.
- 6) Ulaşılmak istenen sonuç için doğru araç seçilmelidir.

¹⁵ Anadolu Ajansı, AA (2014), <http://www.aa.com.tr/> Erisim Tarihi: 15.12.2014

¹⁶ Rose Gottemoeller(2007), "The Evolution of Sanctions in Practice and Theory", *Survival*, 49(4): 99-110.

¹⁷ Lance Davis, Stanley Engerman (2003), "History Lessons: Sanctions- Neither War nor Peace", *Journal of Economic Perspectives*, 17(2): 187-197.

¹⁸ A.g.e.

¹⁹ Tayyar Arı (2009), *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 8. Baskı, (Bursa: Mkm Yayıncılık).

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

7) Yaptırımları uygulayan ülkenin ekonomik maliyetler konusunda geri adım atmaması gerekmektedir.²⁰

Yaptırım kelimesinin tanımlardan da anlaşılacağı üzere sadece ekonomik değil sosyal ve askeri alanda da aktif olduğu gözlenmektedir. Yaptırım uygulayan ülke hedef ülkenin tutum ve davranışlarında karar alma mekanizmasını etkiler.

Avrupa Birliği , Kırım 'ın ilhakı ile oluşan insan hakları ihlalleri ,demokrasinin uygulanamaması ve uluslararası hukuka aykırı bir durum olması nedeniyle Rusya'ya karşı çeşitli politiklar uygulamaya karar vermiştir.Bu politikaların amacı Rusya'yı cezalandırmak değil Rusya'nın politika ve eylemlerini değiştirmek için yapılmaktadır.

Fischer ,Avrupa Birliği 'nin yaptırımlarıyla ilgili dört konunun altını çizmektedir.

1) Yaptırımlar guclu ve şeffaf olmalıdır. Boylece, rejim değişikliğinin hedeflenmediği buna karşın Ukrayna çatışmasının çözümüne yönelik olduğu gösterilmelidir.

2) Moskova'nın yakın gelecekte Kırım ve Sivastopol'dan çıkmasına dair işaret olmamasına karşın Rusya'dan olumlu bir adım gelmesi durumunda AB de yaptırımlarını gevşetmelidir. Washington, Bruksel ve Berlin arasındaki işbirliğiyle transatlantik işbirliğini tehlikeye atacak girişimlerden kaçınılması gerekmektedir.

3) AB ve ABD'nin yaptırımları genişletmesi durumunda en önemli potansiyel kişi ve kurumlara karşı kısıtlayıcı tedbirlerin genişletilmesiyle olmaktadır.

4) Zor koşullara rağmen AB, Rusya toplumuyla iletişimini geliştirmelidir. Boylece, AB politikalarının Rusya karşıtı ve saldırgan olduğuna dair algıyı engelleyebilir.²¹

Avrupa Birliği yaptırımlarının bir nedeni de Rusya'nın Yakın Çevre Doktrini çerçevesinde hareket ederek yakınında bulunan ülkelerin karar alma mekanizmasında etkin rol oynamak istemektedir.

Avrupa Birliği yetkilileri ilk olarak Rusya ve Ukrayna 'dan 21 yetkilinin malvarlıklarının dondurulmasına karar vermiştir.²² Avrupa Birliği ekonomik yaptırım kararı çerçevesinde vatandaşlarına Rusya ile ilişkilerini kısıtlayıcı engeller koymuştur.Rus bankalarına yatırım yapma ve ilişkilerini yasaklamıştır.Ayrıca Rusya'ya karşı özellikle askeri malzeme veya askeri malzemelerde kullanılacak hammadde gibi ürünlerin ithalat ve ihracatını yasaklamıştır.Avrupa Birliği Rusya 'nın yeni enerji kaynaklarına ulaşması için gerekli olan teknolojik ürünlerinde ihracat ve ithalatını yasaklamıştır.

Avrupa Birliği 17 Mart 2014'te Konsey'in kabul ettiği kararda ; Ukrayna'nın bağımsızlığını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü tehdit eden eylemlerde bulunan kişilerin ekonomik kaynaklarını dondurma ve seyahat kısıtlamaları getirme yoluna gidilmiştir.Söz konusu kararın ekinde, kısıtlamalar getirilen kişilerin ve kuruluşların/işletmelerin listesi verilmiştir. Listeye göre 151 kişiye ve 37 kuruluş/işletmeye kısıtlamalar getirilmiştir . Ayrıca belirtmek gerekir ki, söz konusu liste farklı tarihlerde güncellenmiş ve bazı değişiklikler yapılmıştır.²³ Listedeki isimlerden birkaç örnek vermek gerekirse; Vladimir Nikolaevich Pligin, Duma Anayasa Hukuku Komitesi Başkanı olarak Rusya'nın Kırım ve Sivastopol'un ilhakına ilişkin kanunun uygulanmasından sorumludur. Aleksey Vasilevich da Rus ordusunun tüm general olarak Kırım'ın yasadışı ilhakında Ukrayna toprağındaki Rusya askeri varlığına dahil olan 76. Hava indirme tümeninin komutanıdır.²⁴Ekonomik yaptırımların yanında sosyal

²⁰ Gary Hufbauer Clyde vd. (2007), *Economic Sanctions Reconsidered*, 3rd Edition, (Washington DC: Peterson Institute for International Economics

²¹ Sabine Fischer , 2015, *European Union sanctions against Russia: objectives, impacts and next steps*, Trans. by Meredith Dale, (Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik, Comments 17).

²² BBC Turkce (2014), "Rusya Kırım'ın bağımsızlığını tanıdı", 17 Mart, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/03/140317_rusya_bagimsizlik_kirim (Erişim Tarihi 02.08. 2016)

²³ Council Regulation (EU) No 269/2014 of 17 March 2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine, OJ L 78, (Erişim Tarihi :17.3.2014)

²⁴ İlhan Aras, 'Avrupa Birliği'nin Kırım'ın İlhakına Bakışı: Rusya'ya Yönelik Yaptırımlar', *Karadeniz Araştırmaları*, Bahar 2017, Sayı 53, s.29-50

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

yaptırımlarda beraberinde gelmiştir. Kırım ve Rusya vatandaşlarını doğrudan etkileyecek kararlarda alınmıştır.

Mart 2014'teki bir diğer gelişme de vize işlemleriyle ilgili olmuştur. Buna göre, Schengen vizesi dahil olmak üzere Avrupa vizeleri için başvuruda bulunan Kırımlılara, Rusya'da görev yapan AB elçilikleri tarafından vize işlemi yapılmayacağı belirtilmiştir. Avrupa Komisyonu, AB'nin Kırım'ı Ukrayna'nın bir parçası olarak kabul ettiğinden dolayı vizelerin sadece Ukrayna'daki AB ülke temsilcilikleri tarafından verileceğini ifade etmiştir.

Böylece, vize almak isteyen Kırımlıların Ukrayna pasaportu ile Ukrayna'daki elçiliklere başvurması gerekmiştir.²⁵ Avrupa Birliği'nin yaptırımları devam ederken çok önemli bir gelişme olmuştur. 17 Temmuz 2014'te MH17 sefer sayılı Malezya Hava Yolları'na ait uçağın Hollanda'dan kalktıktan sonra Ukrayna'da Rusya yanlısı güçler tarafından düşürülmesiyle, Rusya bu iddiaları reddetmesine karşın, 210'u AB üye devletlerinin vatandaşı 298 kişinin ölmesi üzerine ciddi ekonomik yaptırımlar gündeme gelmiştir.

Bu olay, krizin geldiği noktayı göstermesi bakımından önemli olmuştur.²⁶ Bu olaydan sonra Rusya'ya karşı yaptırım yapılmasını uygun görmeyen ülkelerde ortak bir tutum sergileyerek yaptırımların dahada sertleşmesi konusunda mutabık olmuşlardır. Angela Merkel, MH17'nin düşürülmesine bir tepki olarak acık bir işaret göndermek istemiş, bu siyasi adım üç büyük ülkenin liderleri olan Merkel, David Cameron ve Francois Hollande'a telefon çağrısı yapıldıktan yani ortak tutum ile mümkün olmuş sonuç olarak da Rusya'ya ilişkin yaptırımların güçlendirilmesi yönünde bir tutum sergilenmiştir.²⁷ AB Konseyi tarafından 11 Eylül 2014'te yayınlanan metne göre, Rusya'nın AB sermaye piyasalarına erişimine getirilen kısıtlamalar güçlendirilmiştir. AB üye devletleri ve şirketleri, beş büyük devlet kökenli Rusya bankasına daha fazla borç verilmemesi, aynı kısıtlamaların üç büyük Rusya savunma şirketlerine ve üç büyük enerji şirketine genişletilmesini kararlaştırmıştır. Burada ayrıca 24 kişiye daha seyahat yasağı getirilmiş ve mal varlıkları dondurulmuş, Rusya'da askeri kullanım için gereken teknolojinin ve malların ihraç edilmesi de yasaklanmıştır.²⁸ Avrupa Birliği'nin ekonomik yaptırımlarını 6 ay süreyle devam ettireceğini açıklamasının ardından her iki ülke içinde ekonomik endişeleri beraberinde getirmiştir.

Kırım ve Ukrayna'daki gerilimin ardından gelen Rusya'ya ağır yaptırımlar Avrupa ülkelerine tam 100 milyar euroluk zarar verdi. Rusya'yı Kırım'dan vazgeçirmek amacıyla başlatılan ve 6 ay daha uzatılan yaptırımlar yüzünden hem Rusya hem de AB ekonomisi ağır darbe almaya devam ediyor. Avusturya Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü (WIFO) tarafından hazırlanan raporda, AB'nin yaptırım ısrarının 100 milyar euronun yanı sıra 2 milyondan fazla insanın işini yitirmesine neden olacağı da vurgulandı. En büyük zararı gören ülke ise Almanya oldu. Sadece Almanya'da 465 bin kişinin işi tehlikede ve 27 milyar dolarlık bir kayıp var. Uzmanlara göre Almanya'nın önümüzdeki yıllarda Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'nda (GSYİH) yüzde 1'lik negatif etki olacak. Almanya'nın ardından Polonya, İtalya, İspanya, Fransa ve Estonya en çok etkilenen ülkeler olarak sıralanıyor. İtalya'da 200 bin kişinin istihdamı risk altındayken Fransa'da bu rakam 150 bin. İki ülkenin GSYİH'sinde negatif etki ise sırasıyla yüzde 0.9 ve 0.5 olarak tespit edildi.²⁹

²⁵ Kırım Haber Ajansı (2014), "AB, Kırım'dan Rus pasaportuyla başvuranlara vize vermeyecek", 26 Mart, <http://qha.com.ua/tr/siyaset/ab-kirim-dan-rus-pasaportuyla-basvuranlara-vize-vermeyecek/131504/> (Erişim Tarihi 16.10.2016).

²⁶ a.g.e s:40

²⁷ Kristi Raik; Niklas Helwig; Juha Jokela (2014), *EU sanctions against Russia: Europe Brings a Hard Edge to its Economic Power*, The Finnish Institute of International Affairs, Briefing Paper 162.

²⁸ Delegation of the European Union to Turkey (2014), "Reinforced restrictive measures against Russia", 11 September, <http://avrupa.info.tr/resou/rce-centre/eeas-news/eeas-single-view/article/reinforced-restrictivemeasures-against-russia.html> (Erişim Tarihi 24.09.2016).

²⁹ Barış Ergin, 'Ekonomi Haberleri' <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2015/06/20/ambargonun-abye-faturasi-100-milyar-euro>, (Erişim Tarihi 20.06.2015)

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Küresel anlamda daralan ekonomik göstergeler Avrupa Birliği ülkeleri için Rusya'ya karşı yapılan yaptırımların karşılığını bulmadığını gösteriyor. Son yıllarda artan petrol fiyatları bu dengeleri Avrupa Birliği'nin enerji bağımlılığı yüzünden Rusya lehine döndüğünü göstermektedir.

2014 yılında Rusya'ya ambargonun maliyetinin 26.7 milyar dolar olduğunun tespit edildiği raporda 2015 yılı tahmini ise 80 milyar dolar. Rusya'nın en büyük ticari partneri olan Avrupa Birliği ile ticareti üçte bir oranında azaldı. Ocak ve şubat aylarında gıda ithalatını yüzde 40 oranında kısan Rusya'nın bu karşı hamlesinin etkisi ise enflasyonda yüzde 17'lik bir etki yaptı. Ülkede enflasyon son 13 yılın en yüksek seviyesine geldi. Ülkede enerji ihracatı geliri 2015'in ilk iki ayında yüzde 40 geriledi.³⁰ Elbette Rusya bu yaptırımlardan dolayı milyarlarca euroluk kayba uğradı. Ama AB ülkelerinin kaybı daha büyük. Son üç yılda bu kaybın 80-100 milyar euro olduğu belirtiliyor. En büyük zararı ise Almanya görmüş. Alman Frankfurter Allgemeine Zeitung gazetesi, Kiel Enstitüsünün yaptığı araştırma sonucunu şöyle yansıtmış: Rusya'ya karşı uygulanan yaptırımlarından "Batı ülkeleri içinde Almanya % 40 oranında kayba uğramış. Halbuki diğer jeopolitik aktörler çok az bir kayıp yaşamışlar". Almanya'nın bu yaptırımlardan dolayı günde 727 milyon euro kaybettiği tahmin ediliyor. Diğer Avrupa ülkelerine göre rakamlar şöyle: İngiltere % 7,9, Fransa % 4,1 oranında bir kayıp yaşamıştır.³¹ 2014 yılı sonu verilerine göre anti-Rus yaptırımları destekleyen ülkelerin çoğunun Rusya ile ticaret hacmi önemli ölçüde azalmıştır. Örneğin, Federal Gümrük Servisi (FGS) göstergelerine göre Rusya ile ticaret hacmi Portekiz'in %41,2, Yunanistan'ın %39,2, Macaristan'ın -27,5%, İngiltere'nin %21,3, Litvanya'nın %20,5 oranında düşmüştür. Diğer AB ülkeleriyle ticaret hacmi daha az düşmüştür. Örneğin, Polonya ile ticaret hacmi %17,6, Fransa ile %17,5, Finlandiya ile %14,7, İtalya ile %10, Almanya ile ise %6,5 oranında azalmıştır. Rusya'ya karşı yaptırımlara katılan AB dışındaki ülkelerin ise çok daha az oranda düşüş göstermiştir.³² Ekonomik yaptırımlar Avrupa Birliği ülkelerini aynı derecede etkilememiştir. Almanya, Fransa gibi büyük ülkelerin ithalat ve ihracat dengeleri büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu da Avrupa Birliği'nin genelini etkilemesini sağlamıştır.

2014 yılının Ağustos ayında yayınlanan Reuters hesaplamalarına (tahminlerine) göre, Rusya'nın en büyük ticaret ortağı olan Almanya Rusya'ya uyguladığı yaptırımlardan dolayı ekonomisinde kayıplar başlamıştır. Doğu Avrupa Ekonomik İlişkiler Komitesi'ne göre Rusya ile ticarettten Almanya'da yaklaşık 300 000 çalışan etkilenmektedir. Almanya Sanayi ve Ticaret Odasının Rusya şubesi başkanı Tobias Brauman hesaplamalarına göre 2014 yılında Rusya'ya Alman ihracatı % 20 oranında düşebilir. Bu düşüşte ise en büyük zarara araç üretim (makine sanayi) şirketleri uğrayacaklardır. Yine de, bir bütün olarak bu durumun Alman ekonomisine neredeyse hiçbir etkisi olmayacaktır. Çünkü Almanya toplam dış ticaret cirosunda Rusya'nın payı % 4'ten azdır.³³

Avrupa Birliği ekonomik yaptırımlarla Rusya'nın Kırım kararından vazgeçmesini ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne saygı göstermesi gerektiğini belirtmiştir. Rusya ise Kırım'ın referandumla demokratik olarak Rusya'ya katıldığını savunmaktadır.

SONUÇ

Rusya 2014 yılında Kırım'ı işgal ve ilhak etmiştir. Avrupa Birliği ülkeleri başta olmak üzere birçok ülke bu olaya tepki göstermiş, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün korunması savunulmuştur. Rusya ise işgal ve ilhak olmadığını Kırım halkının self-determinasyon ilkesine bağlı olarak demokratik bir referandumla Kırım halkının Rusya topraklarına kendi istekleriyle katıldıklarını savunmuştur. Avrupa Birliği ülkeleri enerji bağlamında Rusya'ya bağımlı durumdadır. Rusya'dan alınan enerji Ukrayna üzerinden Avrupa Birliği ülkelerine gitmektedir. Bunun için Kırım ve Ukrayna Avrupa Birliği için büyük öneme sahiptir. 1995 yılında Finlandiya'nında Avrupa Birliği'ne üye olmasıyla Avrupa Birliği ve Rusya komşu olmuştur. Avrupa Birliği'nin Ukrayna ile iyi ilişkileride Rusya tarafından iyi

³⁰ a.g.e

³¹ Ali Rıza Taşdelen, 'Rusya'ya Yaptırım Almanya'yı Vurdu', <https://www.aydinlik.com.tr/rusya-ya-yaptirim-almanya-yi-vurdu-ali-riza-tasdelen-kose-yazilari-aralik-2017>, (Erişim Tarihi 18.12.2017)

³² Akif Abdullah, Emrah Babaç, 'Ekonomik Açından Rusya'ya Uygulanan Yaptırımlar ve Türkiye İle Yaşanan Uçak Krizinin Etkileri', *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 7, 2016 s.2134-2143

³³ Mezin Kudryaşova 'Çena Prisoedineniya Kırma', *Vestnik Ekaterininskogo İnstitutu*. No:2'2014

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

karşılanmamıştır.Rusya'nın geniş toprak bütünlüğü ve enerji kaynaklarının fazla olması sebebiyle 'Yakın Çevre 'doktrini esasına göre yakınında güçlü bir oterite istememektedir.Sovyetler Birliği'nin mirası olan bu bölgede güçlü bir oteritedir.

Rusya'nın Kırım'ı İlhak'ından sonra Avrupa Birliği ülkeleri Rusya'ya karşı ekonomik yaptırım uygulama kararı almıştı.Rusya'nın eneji pazarında en güçlü ülkelerden biri olması sebebiyle bu yaptırımlar beklenildiği düzeyde işe yaramamıştır.Avrupa Birliği ülkeleri enerji ihtiyaçlarının %80oranında Rusya'dan ithal etmektedir.Avrupa Birliği'nin yaptırımlarına karşı Rusya 'da yaptırımlara karşılık vererek enerji fiyatlarında değişiklik yaparak Avrupa Birliği ülkelerinde karşı yaptırım uygulamıştır.Avrupa Birliği'nin güçlü ülkeleri olan Almanya,Fransa,İtalya bu yaptırımlardan küçük ölçekte etkilenmiştir.Avrupa Birliği'nin eneji bağımlılığında Rusya 'ya karşı büyük oranlarda bağımlı olan ülkelerse, Slovakya(%98),Litvanya(%92),Polonya(%91),Bulgaristan(%90),Macaristan(%86) dır.Avrupa Birliği ülkelerinin bu derece yüksek oranda Rusya'ya bağımlı olması Avrupa Birliği'nin yaptırımlarının Rusya için pek etkili olmadığı düşünülmektedir.Avrupa Birliği ülkelerinin geçmiş yıllara göre eneji ihtiyaçları giderek artmaktadır.Bu nedenle Avrupa Birliği'nin yapmış olduğu yaptırımların Rusya ekonomisinin etkilemediği gelecek yıllarda Avrupa Birliği ülkelerinin zarar göreceği beklenmektedir.Rusya'nın en büyük ihracat yaptığı ülkelerden olan Avrupa Birliği ülkeleri bu yaptırımlardan zarar görecekler.Rusya'nın uyguladığı yaptırımlardan olumsuz etkilenen Avrupa Birliği'nin yıllık büyüme hızının yavaşlayacağı tahmin edilmektedir.Ayrıca Avrupa Birliği'nin en güçlü ülkelerinden olan Almanya'nın Rusya ile güçlü ticari ilişkileri bulunmaktadır.

Almanya'nın 2017 yılında yaklaşık 25 milyar euro civarında ihracat yapmıştır. Buna rağmen Rusya'dan yaklaşık 30 milyar euro ithalat yapmıştır.Rusya lehine 5 milyar euro fark oluşmuştur.Bu farkın giderek artacağı düşünülerek Avrupa Birliği Rusya'ya karşı yapmış olduğu ekonomik yaptırımların Avrupa Birliği ülkelerinde zarar vermeye başladığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Kitap :

ARI Tayyar , *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 8. Baskı, Bursa,2009 Mkm Yayıncılık
BRZEZİNSKİ Zbigniew,'*The Grand Chessboard*' ,New York,1997
ÇELİK Ahmet ,'*Geçmişten Günümüze Kırım*' , Etüd Araştırma Servisi
PAZARCI Hüseyin,'*Uluslararası Hukuk*'2013 ,Turhan Kitabevi,Ankara

İnternet Kaynakları:

TAŞDELEN Ali Rıza ,'*Rusya'ya Yaptırım Almanya'yı Vurdu*'<https://www.aydinlik.com.tr/rusya-ya-yaptirim-almanya-yi-vurdu-ali-riza-tasdelen-kose-yazilari-aralik-2017> (Erişim Tarihi 18.12.2018)

Anadolu Ajansı ,'*Ukrayna* : <https://www.aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/ukrayna/902432>, (Erişim Tarihi 06.09.2017)

ERGİN Barış,'*Ekonomi Haberleri* <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2015/06/20/ambargonun-abve-faturasi-100-milyar-euro> (Erişim Tarihi 20.06.2015)

BBC Turkece (2014), "*Rusya Kırım'ın bağımsızlığını tanıdı*", 17 Mart, http://www.bbc.com/turkece/haberler/2014/03/140317_rusya_bagimsizlik_kirim (Erişim Tarihi 02.08 2016)

Council Regulation (EU) No 269/2014 of 17 March 2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine, OJ L 78,(Erişim Tarihi 17.3.2014)

Delegation of the European Union to Turkey (2014), "Reinforced restrictive measures against Russia", 11 September, <http://avrupa.info.tr/resou/rce-centre/eeas-news/eeas-single-view/article/reinforced-restrictivemeasures-against-russia.html> (Erişim Tarihi 24.09.2016).

HALLEN Jay, '*Why Russia Needs Liberal Democracy*' <http://www.forbes.com/sites/jayhallen> (Erişim Tarihi 27.02.2014)

Kırım Haber Ajansı (2014), "*AB, Kırım'dan Rus pasaportuyla başvuranlara vize vermeyecek*", 26 Mart, <http://qha.com.ua/tr/siyaset/ab-kirim-dan-rus-pasaportuyla-basvuranlara-vize-vermeyecek/131504/> (Erişim Tarihi 16.10.2016).

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

LİAİSAN Şahin, "Ukrayna Krizinde Kırım Tatarları Faktörü"
<http://www.bianet.org/biamag/siyaset/156738-ukrayna-krizinde-kirim-tatarlari-faktoru>, (Erişim Tarihi: 18.12.2014)

MCMAHAN Lee, "The Conflict in Ukraine: a Historical Perspective"
<http://www.summer.harvard.edu/blog-news-events/conflict-ukraine-historical-perspective>. (Erişim Tarihi 01/01/2015)

OBAMA Barack , (VAO News, 2014), (Erişim Tarihi 24.03.2014)

2014 yılında Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasıyla, Kırım'a Cumhuriyet; Sivastapol'e ise Federal Şehir statüsü tanınmış, Rusya Federasyonu'nun 83 olan federe birim sayısı böylece 85'e yükselmiştir (<http://eng.kremlin.ru/news/22534>), (Erişim Tarihi: 09.12.2014)

Sürelî Yayınlar:

AKGÜN Birol , ' Rusya-AB İlişkileri', **Stratejik Düşünce Enstitüsü**, Ankara

AL Arzu , AYVACI Figen Aypek, ' Uluslararası Politik Ekonomi: Bitmeyen Kırım Sorunu' , **Güvenlik Stratejileri**, Yıl 2013, sayı ,26

ARAS İlhan , ' Avrupa Birliği'nin Kırım'ın İlhakına Bakışı: Rusya'ya Yönelik Yaptırımlar', **Karadeniz Araştırmaları**, Bahar 2017, Sayı 53, s.29-50

BAHARÇİÇEK Abdulkadir, AĞIR Osman, ' Kırım'ın Rusya Fedarasyonu'na bağlanmasının Rusya'ya Komşu Ülkelere Olası Etkileri', **Akademik Bakış Dergisi**, sayı:52 , Kasım-Aralık 2015

DAVİS Lance , ENGERMAN Stanley 2003, "History Lessons: Sanctions-Neither War nor Peace", **Journal of Economic Perspectives**,

GOTTEMOELLER Rose , "The Evolution of Sanctions in Practice and Theory", **Survival**, (15.02.2011)

FISCHER Sabine , 2015, *European Union sanctions against Russia: objectives, impacts and next steps*, Trans. by Meredith Dale, (Berlin: Stiftung **Wissenschaft und Politik**, Comments 17).

HUFBAUER Gary Clyde vd. 2007, *Economic Sanctions Reconsidered*, 3rd Edition, Washington DC: **Peterson Institute for International Economics**

KUDRYAŞOVA Mezin 'Çena Prisoedineniya Krıma' *Vestnik Ekaterininskogo İnstituta*. No:2.2014

RAİK Kristi, HELWİG Niklas , JOKELA Juha 2014, *EU sanctions against Russia: Europe Brings a Hard Edge to its Economic Power*, **The Finnish Institute of International Affairs**,

BİR ÜNİVERSİTE DÜŞLÜYORUM

Tuğçe DEMİRBAŞ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Gülay BEDİR

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, eğitim fakültesi lisans öğrencilerinin nasıl bir üniversitede okumayı hayal ettiklerini belirlemektir. Bu çalışma nitel araştırma paradigmasına uygun olarak desenlenmiştir. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından düzenlenen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır ve verilerin toplanması 2018-2019 öğretim yılı içerisinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın iç geçerliğini ve güvenilirliğini artırmak amacıyla üye denetimi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmaya Eğitim fakültesinde lisans öğrenimine devam eden 183 öğrenci katılmıştır. Araştırma verilerinin çözümlenmesi betimsel analiz ve içerik analizi tekniklerinden yararlanılarak yapılmıştır. Elde edile sonuçlar değerlendirildiğinde öğrencilerin hayal ettikleri üniversite ortamlarına yönelik görüşleri sonucu; öğrenci, öğretmen, eğitim-öğretim, yöntem, sosyal etkinlik, Bina/Çevre/ Ortam faaliyetleri temaları altında toplandığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite Öğrencisi, Üniversite Ortamı, Hayal

Giriş

Üniversiteler, bireylerin bir meslek sahibi olmaları, kendilerini bilişsel, sosyal, duyuşsal vs geliştirdikleri yüksek öğretim kurumlarıdır. Aynı zamanda her üniversite sahip olduğu imkanlar çerçevesinde öğrencilerinin ilgi duyduğu alanlarda kendilerini geliştirmelerine ve gerçekleştirmelerine de olanak sağlamaktadır.

Tüm eğitim kurumlarımızda olduğu gibi üniversitelerde de öncelikle öğrencilerin akademik gelişimlerine önem verilmektedir. Sosyal gelişimleri gerek üniversitelerin imkanlarından kaynaklanan sebeplerle gerek öğrencilerden kaynaklanan sebeplerden dolayı ikinci plana atılmaktadır. Oysa bir çok araştırma bireylerin gelişiminin bir bütün olduğunu göstermiştir. Özellikle öğretmenlik mesleğini yapacak, gelecek nesli yetiştirecek, öğrencilerine rol model olacak öğretmen adaylarının çok yönlü yetiştirilmesi gerekmektedir.

Ceylan (2008) üniversitelerde yetişen gençlerin, dünya standartlarına uygun evrensel düşünebilen, toplumun önünde yer alabilecek kapasitede olmadığını belirtmiştir. Üniversitelerin, sadece meslek sahibi olmak amacıyla devam edilen kurumlar haline geldiğini, meslek edinmesinde üniversitelerin katkısının önemli olduğunu fakat üniversitelerin asıl amacının bu olmaması gerektiğini ifade etmiştir.

Özgüven (1992) Üniversitede öğrencisinin, kazanılan şehirde aileden uzak yaşamasının öğrencilerde kaygı ve stres üretecek bir ortamın da oluşmasına sebep olduğunu belirtmiştir. Üniversite öğrencisi ne yetişkin ne çocuk olduklarını, genellikle de çocukluktan gençliğe ve yetişkinliğe geçme döneminin sıkıntılarını yaşayan bir bireyler olduğunu belirtmiştir. Üniversite öğrencileri, kendi kimliğini bulma, toplumsal yönden yerel ve çocukluk döneminin değerlerini daha geniş kapsamda toplumun ulusal ve evrensel değerlerini benimseme ve uzlaştırma, toplum değerlerine uyum sağlama, sosyal olgunluğa da erişme durumundadır (Özgüven, 1992).

Sarı ve Cenkseven (2008) insan faktörünün önemli olduğu kurumlar olan okullarda çocuklara sunulan öğretimin kalitesi kadar, okulun genel ortamının özelliklerini yansıtan yaşam kalitesinin de önemli olduğunu belirtmiştir. Üniversite ortamına yeni giren genç kendini farklı bir sosyal çevre içinde bulmaktadır. Üniversite ortamı, farklı bir boyutta kişinin yeni bir sosyal çevrede ilişkilerini sürdürmesini gerektirmektedir. Yurt ortamı, sınıf atmosferi kişiye yeni sosyal çevre olabilecek nitelikteki etkileşim

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

hedefleri, yeni sosyal becerileri ve çabaları (Özbay, 1997) gerektirmektedir. Ülkemizde genellikle öğrenciler istedikleri değil, puanlarının yettiği üniversite ve fakültelere yerleştirilmektedir. Yine de her öğrencinin okuduğu üniversiteden beklentileri ve hayalleri vardır. Dolayısıyla üniversiteler sadece verdikleri eğitimle değil sundukları imkanlarla da tercih edilme sebebi olmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, ilkokul ve ortaokullarda görev yapacak öğretmen adaylarının nasıl bir üniversitede okumak istediklerini, nasıl bir üniversite hayali kurduklarını belirlemektir.

Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, çalışma gurubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması, verilerin çözümü ve yorumuna yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli ve Deseni

Araştırmada, öğretmen adaylarının hayallerindeki üniversiteyi belirlemeye çalışılmasından dolayı, nitel araştırma yöntemlerinden görüşme yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, olayların ve algıların doğal ortamda gerçekçi, bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu çalışmada, öğretmen adaylarının hayalini kurdukları üniversite belirlenmeye çalışıldığı için nitel araştırma desenlerinden araştırmanın doğasına uygun olan olgubilim deseni kullanılmıştır. Olgular yaşadığımız dünyada olaylar, deneyimler, durumlar, kavramlar, algılar ve yönelimler gibi çeşitli biçimlerde de karşımıza çıkabilmektedir. Olgubilim araştırmalarında veri analizi, yaşantıları ve anlamları ortaya çıkarmaya yöneliktir. Sonuçlar betimsel bir anlatım ile sunulur ve doğrudan alıntılara sık sık yer verilir. Bunun yanında verilerden ortaya çıkan temalar çerçevesinde elde edilen bulgular açıklanır ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Çalışma Grubu

Araştırma, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nin 2017-2018 eğitim-öğretim yılında eğitim fakültesinde öğrenim gören öğretmen adaylarının (Türkçe Öğretmenliği, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, PDR, Sınıf Öğretmenliği, Matematik Öğretmenliği) katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar; 143'ü kız 40'ı erkek olmak üzere toplam 183 öğretmen adayından oluşmaktadır.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Analizi

Çalışmada veriler hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak elde edilmiştir. Araştırmacılar tarafından oluşturulan görüşme formunun geçerlik kanıtları uzman kanısı ile elde edilmiştir. Araştırmanın iç geçerliğini ve güvenilirliğini artırmak amacıyla üye denetimi yöntemi kullanılmıştır. Görüşme formunun uygulanması 2018-2019 öğretim yılı içerisinde Kahramanmaraş Sütçü İmam üniversitesi Eğitim Fakültesinde beş farklı bölümde öğrenim gören öğretmen adaylarının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada elde edilen veriler içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizinde amaç, benzerlik gösteren verileri bir araya getirerek kavram, tema ve kodlar oluşturmak ve buradan çıkan sonucu okuyucunun anlayacağı bir bütünlüğe ulaştırmak ve yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 259). Analiz süreci, araştırmanın verileri, kodlar haline daha sonra da kategoriler haline getirilmesini kapsamaktadır (Merriam, 2015: 196).

Bulgular

Bu başlık altında ölçme aracından elde edilen veriler tablolaştırılarak incelenmiştir. Üniversite öğrencilerinin hayal ettikleri üniversiteye yönelik öğrenci boyutuna ait bulgular Tablo 1' de gösterilmiştir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo 1. Öğrenci boyutuna yönelik bulgular

Tema	Kodlar	f	Kodlar	f
Öğrenci	Derslerde aktif olmalı	53	Farklı yetenekleri olan	9
	Özgür	34	Kültürlü	9
	Öğrenmeye açık	30	Donanımlı	5
	Karakterli (ahlaklı, saygılı, vatanını seven)	30	Gruplaşma yapmayan	5
	Öğrenci sayısı az	30	Maddi sıkıntısı olmamalı	5
	Bireysel farklılıklar az	15	Demokratik	5
	Öğrenciler yarışmamalı	13	Kendini tanıyan	5
	İyi yetişmeli	13	Güler yüzlü	3
	Kişiliği olgun olmalı	10	Üniforma giymeli	1
	Demokratik	10		
	Empatik	10		

Tablo 1 incelendiğinde üniversite öğrencilerinin hayal ettikleri üniversitelerde, en çok belirtilen öğrencilerin özellikleri; *derslerde aktif olmalı, özgür olmalı, öğrenmeye açık olmalı, Karakterli (ahlaklı, saygılı, vatanını seven), öğrenci sayısının az olması* şeklinde sıralanmıştır.

Tablo 2. Öğretmen boyutuna yönelik bulgular

Tema	Kodlar	f	Kodlar	f
Öğretmen	Güler yüzlü	81	Samimi/ sevecen/dost/sırdaş	10
	Alanında yeterli	76	Mesleği sevdirmeli	10
	Demokratik	53	Empati yapan	10
	Resmi olmamalı	21	Dersi zevkli anlatan (eğlenceli)	10
	İletişimi iyi	20	Motive eden	7
	Anlayışlı/ ilgili	20	İşbirliği yapan	7
	Egosuz	18	Notla tehdit etmeyen	7
	Arkadaş/anne/baba	15	Sosyal	7
	Tecrübeli	15	Slayt kullanmamalı	7
	Eğlenceli	13	Özgün	1
	Branşına uygun ders vermeli	11	İyi giyinmeli	1
	Kültürlü	11	Yaratıcı	1

Tablo 2'de öğretmen adayları hayal ettikleri öğretmen özelliklerini; *alanında yeterli, demokratik, resmi olmamalı, iletişimi iyi, anlayışlı/ ilgili, egosuz, arkadaş/anne/baba, tecrübeli, eğlenceli* olmalı şeklinde sıralanmışlardır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo 3. Eğitim- Öğretim boyutuna yönelik bulgular

Tema	Kodlar	f	Kodlar	f
Eğitim Öğretim	Ezberin olmadığı	95	Sınav kaygısı olmamalı	12
	Akademik faaliyetlerin çok olması	45	Geleceğe yönelik/girişimci/ yaratıcılığı destekleyen	11
	Sadece ders değil değer eğitimi (sevgi, saygı, adalet, erdem)	27	Ufkumuzu açan	10
			Psikoloji eğitimi verilmeli	5
	Bireysel yeteneklerin desteklendiği eğitim	27	Umut veren	5
	Okul dışı etkinlikler	25	Ders saati az, sosyal faaliyet çok	5
	Hayatı anlatan uygulamalar	25	Sıralar olmasın	3
	Çok yönlü eğitim programları	15	Devam zorunluluğu yok	3
	Açık hava dersleri	15	Okuma oranı yüksek	3
	Öğrencinin istekleri dikkate alınmalı/ fırsat verilmeli	13	Hoca seçme hakkı olmalı	3
			Sınava değil hayata hazırlasın	3
Herkesin istediği bölümü okuduğu	12			

Tablo 3 incelendiğinde, öğretmen adaylarının hayal ettikleri üniversitenin eğitim-öğretiminin özelliklerini de; *akademik faaliyetlerin çok olması, sadece ders değil değer eğitimi (sevgi, saygı, adalet, erdem), bireysel yeteneklerin desteklendiği eğitim, okul dışı etkinliklerim, hayatı anlatan uygulamaların, çok yönlü eğitim programları* olması şeklinde belirtmişlerdir.

Tablo 4. Sosyal etkinlikler boyutuna yönelik bulgular

Tema	Kodlar	f	Kodlar	f
Sosyal Etkinlikler	Ünlülerin katıldığı etkinlikler artırılmalı	70	Modayla ilgi etkinlikler olmalı	3
	Öğrencilerin seçtiği sanatçıların konserleri olmalı	41	Öğretmen-öğrenci sohbetleri olmalı	3
	Konferanslar olmalı (öğrencilerin istediği konularda)	35	Öğrencilerin kaynaştırılacağı etkinlikler olmalı	3
	Sinema günleri olmalı	35	Yabancı kültürleri tanıtan etkinlikler olmalı	2
	Eğitim amaçlı geziler	21		
	Spor müsabakaları	19		
	Tiyatro haftaları düzenlenmeli	19		
	Uluslar arası/Ulusal geziler	15		
	Resim sergileri olmalı	7		
	Eğitim amaçlı geziler	7		
	Alışveriş günleri düzenlenmeli	5		
	Şair ve yazarlarla söyleşi	5		

Tablo 4 incelendiğinde öğretmen adaylarının hayal ettikleri üniversitenin sosyal etkinlikleri; *ünlülerin katıldığı etkinlikler artırılmalı, öğrencilerin seçtiği sanatçıların konserleri olmalı, konferanslar olmalı (öğrencilerin istediği konularda), sinema günleri olmalı, eğitim amaçlı geziler, spor müsabakaları, tiyatro haftaları düzenlenmeli, uluslar arası/ulusal geziler* şeklinde sıralanmıştır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo 5. Bina/Çevre/ Ortam boyutuna yönelik bulgular

Tema	Kodlar	f	Kodlar	f
Bina/Çevre Ortam	Bahçesi, doğası güzel, yeşil	45	Dinlenme yerleri	13
	Büyük laboratuvarlar	37	Aidiyet geliştiren	13
	Deniz manzaralı	35	İbadet yerleri tam	10
	Büyük/Zengin kütüphane	35	Korkunun olmadığı	7
	Teknolojisi- materyali tam	33	Korkunun olmadığı	5
	Yemekleri iyi	31	Eğitim fakültesinin değer gördüğü	5
	Renkli yapılar	27	Sıcak ortamın olması	5
	Kafeterya alternatifleri bol	25	Cıvıl cıvıl kampus	5
	Müzikle iç içe	25	Uygulama alanları	5
	Temiz	19	Büyük derslikler	5
	Eğlenceli	19	Renkli/ tablolu duvarlar	5
	Aile ortamı	15	Maneviyat dolu	3
	Geri dönüşümü destekleyen	15	Engel tanımayan	1
	Yetenekleri destekleyen ortamlar	15	Konforlu	1
	Etkileşimli sınıflar	15	Bisiklet yolu olmalı	1
	Ulaşımı kolay	15	Çardakları bol	1
Farklılıklara saygı duyulan	13	Şehirden çok uzak	1	

Tablo 5 incelendiğinde öğretmen adaylarının hayal ettikleri üniversitelerin bina ve çevresinin özelliklerini; *deniz manzaralı, büyük/zengin kütüphane, teknolojisi- materyali tam, yemekleri iyi, renkli yapılar, kafeterya alternatifleri bol, müzikle iç içe, temiz ve eğlenceli* şeklinde sıraladıkları görülmektedir.

Tablo 6. Yöntem boyutuna yönelik bulgular

Tema	Kodlar	f	Kodlar	f
Öğretim Yöntemleri	Öğrencinin aktif olduğu yöntemler	47	Proje yöntemleri	13
	Eğlenceli yöntemlerle ders işlenmeli	35	Öğrencilerin bir şey üreteceği yöntemler	13
	Hep aynı yöntemler kullanılmalı	25	Sıkıcı yöntemler kullanılmamalı	13
	Hep anlatım yöntemi kullanılmalı	25	Hocalar kitap / Slayt okumamalı	11
	Uygulamalı yöntemler	23		
	Gezi yöntemi	15		
	Grupla çalışma yöntemleri	14		
	Eğitsel oyunlar	14		

Tablo 6'da öğretmen adayları hayal ettikleri üniversitede kullanılan öğretim yöntemlerini; *öğrencinin aktif olduğu yöntemler, eğlenceli yöntemlerle ders işlenmeli, hep aynı yöntemler kullanılmamalı, hep anlatım yöntemi kullanılmamalı* şeklinde sıralamışlardır.

Sonuç ve Önerileri

Araştırma sonuçlarına göre öğretmen adaylarının hayal ettikleri üniversitelere yönelik görüşleri sonucunda altı tema belirlenmiştir. Bunlar; öğrenci, öğretmen, eğitim-öğretim, yöntem, sosyal etkinlik, Bina/Çevre/ Ortam faaliyetleri şeklindedir. Bu boyutlarda belirtilen en yüksek frekanslı kodlar özetlendiğinde öğrencilerin özellikleri; *derslerde aktif olmalı, özgür olmalı, öğrenmeye açık olmalı, Karakterli (ahlaklı, saygılı, vatanını seven), öğrenci sayısının az olması* şeklinde sıralanmıştır. Öğretmen özelliklerini; *alanında yeterli, demokratik, resmi olmamalı, iletişimi iyi, anlayışlı/ ilgili,*

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

egosuz, arkadaş/anne/baba, tecrübeli, eğlenceli olmalı şeklinde sıralanmışlardır. Eğitim-öğretiminin özelliklerini; *akademik faaliyetlerin çok olması, sadece ders değil değer eğitimi (sevgi, saygı, adalet, erdem), bireysel yeteneklerin desteklendiği eğitim, okul dışı etkinliklerim, hayatı anlatan uygulamaların, çok yönlü eğitim programları* olması şeklinde belirtmişlerdir. Sosyal etkinlikleri; *ünlülerin katıldığı etkinlikler artırılmalı, öğrencilerin seçtiği sanatçıların konserleri olmalı, konferanslar olmalı (öğrencilerin istediği konularda), sinema günleri olmalı, eğitim amaçlı geziler, spor müsabakaları, tiyatro haftaları düzenlenmeli, uluslar arası/ulusal geziler* şeklinde sıralanmıştır. Bina ve çevresinin özelliklerini; *deniz manzaralı, büyük/zengin kütüphane, teknolojisi- materyali tam, yemekleri iyi, renkli yapılar, kafeterya alternatifleri bol, müzikle iç içe, temiz ve eğlenceli* şeklinde sıralanmıştır. Öğretim yöntemleri; *öğrencinin aktif olduğu yöntemler, eğlenceli yöntemlerle ders işlenmeli, hep aynı yöntemler kullanılmamalı, hep anlatım yöntemi kullanılmamalı* şeklinde sıralanmışlardır.

Ülkemizde farklı bölgelerde bulunan üniversiteler imkan ve şartlar açısından eşit değildir. Elde edilen sonuçlar çerçevesinde, Üniversiteler imkanları çerçevesinde daha öğrenci merkezli hale getirilebilir ve yine imkanları çerçevesinde öğrencilerin istek ve beklentilerini karşılamaya yönelik çalışmalar yapabilirler.

Kaynakça

- Ceylan, S. (2008). Demokrat Parti İktidarı Döneminde Üniversite Eğitimi (1950-1960). Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Merriam, S. B., 2015. Nitel Araştırma (Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber), Çev.: S. Turan ve H. Özen, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Özbay, G. (1997). Üniversite Öğrencilerinin Problem Alanlarını Belirlemeye Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). K.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Özgüven E. (1992). “H.Ü. Üniversite Öğrencilerinin Sorunları ve Baş Etme Yolları”, Eğitim Fakültesi Dergisi, 7, 5-13.
- Sarı, M. ve F. Cenkseven. (2008). İlköğretim öğrencilerinde okul yaşam kalitesi ve benlik kavramı. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. 5 (2).
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H., 2013. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

ALİYA İZZET BEGOVİÇ'İN AHLAK ve AHLAK EĞİTİMİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ

Tuğçe DEMİRBAŞ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Gülay BEDİR

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

ÖZET

Bu araştırmanın amacı Aliya İzzetbegoviç'in ahlak ve ahlak eğitimi üzerine görüşlerini incelemektir. Aliya İzzetbegoviç'in düşüncesinde yer alan en önemli kavramlar; adalet, özgürlük, eşitlik, ve ahlaktır. Bu çalışmada ise Begoviç'in ahlak anlayışı incelenecektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır ve araştırmanın verileri, doküman inceleme tekniği kullanılarak 2018 yılında toplanmıştır. Araştırma çerçevesinde Aliya İzzetbegoviç'in dokuz kitabı (Doğu Batı Arasında İslam, Özgürlüğe Kaçışım, Konuşmalar, İslam Deklarasyonu, İslami Yeniden Doğuşun Sorunları, Köle Olmayacağız, Tarihe Tanıklığım, Geleceği Yenilemek) incelenmiştir. Kitapların incelenmesi sonucunda, Aliya İzzetbegoviç'in görüşlerinde, ahlakın merkezi bir yer tuttuğu görülmekte ve ahlakı insanı diğer canlılardan ayıran en önemli unsur olduğunu belirtmiştir. Menfaatle ahlakın arasında bir ilişkinin bulunmayacağını vurgulamıştır. Ayrıca başarının en önemli araçlarından biri olarak da ahlaklı olmanın önemini, kişi ahlaklı ise ve bunu davranış ve söz bütünlüğü haline getirebilmişse her alanda başarılı olur ifadeleriyle belirtmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aliya İzzetbegoviç, Eğitimi, Ahlak

GİRİŞ

Hem bireyi hem toplumu değiştirmenin ve geliştirmenin yolunun insanlık tarihinde en önemli yolu eğitimidir. Eğitimde amaç, gaye, hedef gibi en genel ve temel ilkeleri belirleyecek olan ise varsayılan hakikat olmalıdır. Eğitim, insanlığın her döneminde niçin, nasıl ve ne tür bir insanın yetiştirilmesi gerektiği sorularına cevap vermeye çalışmıştır. Bunun için hem örgün eğitim kurumları hem de bireylerin sosyal çevreleri akademik anlamda donanımlı ve karakterli bireyler yetiştirmeyi amaç edinmiştir. Özellikle küçük yaşlardan itibaren bireylerin toplumun değerlerini benimsemiş ve bunları davranışlarına yansıtmış olan ahlaklı bireyler yetiştirmek, toplumda formal/informal eğitimin en önemli amaçlarından biri olmuştur.

Toplum eğitim vasıtasıyla kendisini ayakta tutan değerleri geçmişten alır, işler ve geleceğe aktarır (Polat, 2009). Ahlak kavramı ise insanda doğuştan var olmayan, sosyal çevrenin sürekli etkileşimi ve eleştirileriyle ortaya çıkar. Çevreden gelen tepkilerle ortaya çıkan davranışlara ait ilk bilgiler ve izlenimler, giderek ahlaki davranışları ve oradan da ahlaki kuralları meydana getirmektedir (Altınköprü, 1999). Ahlak kavramı zamanla gelişip olgunlaşmıştır. İnsanların kendine göre bir ahlak anlayışı olduğu gibi ahlaki davranış anlayışı da bazı dönemlerde değişikliğe uğramıştır. Kişilerde bulunan inanç ve değerler sistemi değişime dayanıklı olmakla beraber geçirilen yaşantılar inanç ve değerler sisteminde bazı değişikliklere yol açabilir (Kabaday, Aladağ, 2010). Ahlaka genel bir çerçeveden baktığımızda; genel anlamda ahlak mutlak olarak iyi olduğu düşünülen ya da belirli bir yaşam anlayışından kaynaklanan davranış kurallarını kapsamaktadır (Cevizci, 1999; 17).

Ahlak eğitimi kavramında ise amaç bir şeyi öğretmek değildir. Bir durumu kanıtlamaktan daha fazla o duruma heyecan vermektedir. Muhakmeden çok kalbe hitap etme yolunu seçer. Ahlaki davranışın nedenlerini incelemeye çalışmaz her şeyden önce bu davranışı geliştirmeye ve bu davranışı alışkanlık haline getirmek için çaba gösterir (Uysal,2008: 20).

Araştırmada ahlak ve ahlak eğitimi görüşleri incelenecek olan Aliya İzzetbegoviç'in hayatın kısaca özetlenmiştir. Boşnak bir devlet adamıdır. Ayrıca Bağımsız Bosna Hersek'in ilk cumhurbaşkanı olan Aliya İzzetbegoviç 8 Ağustos 1925'te Bosna Hersek'in kuzey bölgesinde yer alan Basanski Samac

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

şehrinde dünyaya gelmiştir. Mustafa ve Hiba çiftinin beş çocuğundan biri olan Aliya İzzetbegoviç, üç yaşındayken ailesiyle Saraybosna'ya taşınarak eğitimine burada başlamıştır (Hacimeylich, 2013: 16).

Aliya İzzetbegoviç 20 yy'ın son zamanlarında kendi düşünce yapısını oluşturmuş bu yaşamış olduğu dönemin ortamına uygun bir biçimde davranmıştır. Aliya İzzetbegoviç yaşadığı yer olarak batı, fakat kültür olarak ise doğunun içinde yer almıştır. Aliya İzzetbegoviç batı kültürünün etkisiyle büyümüştür. Terbiye ve eğitimini oradan almıştır. Fakat kendisini hep doğulu olarak görmüştür. Doğunun içinde bulunduğu sıkıntılı durumlarda Aliya doğuya hep elini uzatmıştır. Aliya şöyle devam etmiştir. "Ben olsam Müslüman doğudaki tüm mekteplere 'eleştirel düşünme' dersleri... koyardım. Batının aksine doğu bu acımasız mektepten geçmemiştir ve birçok zaafın kaynağı budur"(İzzetbegoviç, 2015: 130). Aliya insanı diğer canlılardan farklı kılmış olan düşünce özelliğinin önemini vurgulamaktadır. Dolayısıyla insanı baz alıp dayanak noktası olarak özgürlük, adalet, ahlak, eşitlik, din ve eğitim gibi birçok terimi ve kavramı dikkate almıştır (Aygün, 2017).

Bosna Hersek'te olan eğitim, siyaset gibi konuların zaman ve konu bütünlüğü içinde ele alınıp günümüz ile geçmiş arasında bağ kuran Aliya İzzetbegoviç'in eğitimci yönü -araştırılmayı bekleyen bir konudur. Önceki çalışmalarda Aliya İzzetbegoviç'in eğitimci kimliğinin araştırılması konusunun bilimsel olarak araştırılması ve değerlendirilmesini oldukça önemli kılmıştır. Aliya İzzetbegoviç'in Bosna Hersek'te uygulanan eğitim felsefesine ve kullanılan eğitim sistemine getirdiği eleştiriler ve çözüm önerileri eğitimle neyi hedeflendiğinin değerlendirilmesi söz konusudur.

Bu çalışma Aliya İzzetbegoviç'te şahsiyet düşüncesinde ahlak ve ahlak eğitimi üzerindeki görüşlerinin tespit edilmesi için yapılan bir çalışmasıdır. Bu nedenle Aliya İzzetbegoviç'in hayatı olaylara, şahıslara bakış açısı ve bunların belirli bir ahlak çerçevesinde tespit edilerek araştırmacılara ve uygulama yapmak için öneriler sunulacaktır.

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman incelenmesi kullanılmıştır. Araştırmada veri kaynağı Aliya İzzetbegoviç tarafından yazılan kitaplar (Doğu Batı Arasında İslam, Özgürlüğe Kaçışım, Konuşmalar, İslam Deklarasyonu, İslami Yeniden Doğuşun Sorunları, Köle Olmayacağız, Tarihe Tanıklığım, Geleceği Yenilemek) incelenmiştir. Araştırmanın dokümanları araştırmacılar tarafından belirlenen değişkenler çerçevesinde analiz edilmiştir. Doküman incelenmesi yöntemi araştırmanın amacı çerçevesinde olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Araştırmanın çalışma evrenini Aliya İzzetbegoviç tarafından yazılan 9 kitap oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından geliştirilen ve kitapların incelenmesinde kullanılan doküman analizi formu ile elde edilmiştir.

Tablo 1. Araştırmada İncelenen Kitaplar

Kitap Adı	Basım Yılı
İslami Yeniden Doğuşun Sorunları	2014
Köle Olmayacağız	2007
İslam Deklarasyonu	2014
Konuşmalar	2015
Özgürlüğe Kaçışım	2015
Doğu Batı Arasındaki İslam	2015
Tarihe Tanıklığım	2014
Geleceği Yenilemek	2018

Bulgular

Araştırmanın bulguları iki başlık altında verilmiştir. Birinci başlıkta Aliya İzzetbegoviç'in ahlak kavramına ilişkin görüşleri, ikinci başlıkta ise eğitime ilişkin görüşleri verilmiştir.

Aliya İzzetbegoviç ve Ahlak Kavramı

Ahlak kavramı Aliya İzzetbegoviç'in düşünce dünyasında merkezi bir yer tutmaktadır. Onun eserlerinde, ahlak konusunu bağımsız bölümler altında incelemesi ve ele aldığı konuları ahlak anlayışı ile bütünleştirerek değerlendirmesi, bu durumun en açık göstergesidir. Bunun yanı sıra onun en özgün yanlarından birisi ahlak anlayışıdır. Çünkü İzzetbegoviç düşünce dünyasını inşa etmeye, insanın temel nitelikleri ve insanları hayvanlardan ayıran tek unsurun, ahlak olduğu düşüncesinden başlar. Bu sebeple İzzetbegoviç'i bir ahlak düşünürü ya da filozofu olarak nitelendirmek söz konusudur (Karaaslan, 2010, 62).

İzzetbegoviç (2015) ahlakı meselelerin her kadının ve erkeği ilgilendiren evrensel meseleler olduğunu belirtmiştir. Ahlak anlayışını insan eylemlerini harekete geçiren iki temel unsurun zıtlığı üzerinden ortaya koyar. Bu iki unsur, birbirinin zıddı olan; vazife ve menfaattir. Bunlardan birincisi ahlakın diğeri ise siyasetin temel kavramıdır. Vazife hiçbir zaman menfaatçi değildir, menfaatin ise ahlakla ilişkisi bulunmamaktadır (İzzetbegoviç, 2003: 138).

Ahlak insanın iç dünyasına aittir. Çünkü insanın dış dünyası, insana bağlı olmamıştır ve birçok dış nedenden ötürü insan istemediği şeyleri yapmak zorunda kalabilir. Dışarıda olan bitenler insan istese de istemese de kendi çevresinde olup bitmeye devam edecektir. İnsan dış dünyada olup bitenleri görmezden gelemez ve onları değiştiremez. Hâlbuki ahlaki olanın tercih edilebilmesi nedeniyle, ahlak kaynağını insanın iç dünyasından almaktadır. İç dünya doğrudan doğruya insanla ilişkilidir. İnsan burada dilediği şeyi istemekte özgürdür. Bu nedenle ahlak, insanın dışarıya bağımlı olan eylemlerinde değil, bu eylemleri yapmak istemesinde ve niyet edebilmesindedir. Bu durumda İzzetbegoviç, fiil ve niyet zıtlığı ya da uyumu üzerinden neyin ahlaki olduğu sorusunu istişare ederek, ahlaki olanın iyiyi, doğruyu, hakkı, adaleti istemek olduğu neticesine ulaşır (Karaaslan, 2010, 62).

İzzetbegoviç'e göre; "he insan iyilik yapamaz, ama herkes iyilik dileyebilir ve iyiliği sevebilir. Birçok kişi haksızlıkların giderilmesine katkı sağlayamaz, fakat her insan kendine veya başkasına yapılan haksızlıktan nefret edebilir veya haksızlığı eleştirebilir. Ahlak, hareketin kendisinde olmayıp, her şeyden önce insanın düzenli bir şekilde yaşamak istemesinde, iradesinde, kendi kurtuluşu için mücadelesindedir" (İzzetbegoviç, 2003: 141).

İzzetbegoviç'e göre; insanın iç dünyasına zorla müdahale etmenin bir yolu yoktur ve dışarıdan kişinin niyetlerini ve isteklerini belirlemenin imkanı yoktur. Bu istek ve niyetler iyiye yöneleceği gibi kötüye de yönelebilir. Çünkü iyilik gibi kötülük de insanın iç dünyasında bulunmaktadır. İnsanın iç dünyasındaki bu özgürlüğünden dolayı zorla terbiye edilmesinin ya da bir şeylere isteği dışında alıştırılmasının imkânı yoktur. İnsan kanunla, kaba kuvvetle, zorla alıştırmayla çalışamaz ya da ahlaklı yapılamaz. Ancak davranışları değiştirilebilir. Bu davranış değişikliği de iç dünya ile uyuşmayacağından gerçek olmayan bir değişikliktir. Örneğin askerlik eğitiminin olmazsından oluşan sıkı talimler ile dayanma, maharet, kuvvet gibi özellikler geliştirilebilir. Fakat şeref, haysiyet, heyecan ve kahramanlık gibi hislerin geliştirilebilmesinin imkânı yoktur. Çünkü bu hisler ruhun özellikleridir ve dışarıdan karışılmasını kabul etmezler (İzzetbegoviç, 2003: 144).

İzzetbegoviç (2005) İnsan hürriyeti ile ahlak kavramının birbirinden ayrılamayacağını belirtmiştir. Ahlak tarihinde bu düşüncenin geçirdiği değişmelere rağmen, hürriyetin bütün dönüşme ve gelişmelerde sabit değer olarak kaldığını belirtmiştir. Hürriyetin reddiyle fikir olarak ahlakında reddedildiği fizik için mekan ve miktar ne ise ahlak içinde hürriyet odur, demiştir.

Ahlakın devamlı olarak dine dayandırıldığını oysa ahlakla dinin aynı şey olmadığını belirtmiştir. Buna göre samimi bir dindar fakat ahlaksız bir kişiyi, samimi bir ahlak sahibi fakat dinsiz birisini düşünmek mümkündür şeklinde belirtmiştir. Din bilgi ve tasdik ahlak ise; bu bilgi ve ahenk içinde bulunan tatbikat hayat demektir.

Ahlak alışılmış manada "yararlı" değildir. Ahlaklı davranış bazen faydalı olur. Örneğin; yaralılar ile güçsüzlerin himayesi veya arızası olanlarla tedavisi mümkün olmayan hastaların bakımı yararlı değildir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Ahlak yararlılık ölçülerine tabi tutulamaz. Hakiki ahlak eninde sonunda yalnız niyetleri, maksatları sorar. İnsanda istenen sadece gayret ve çabadır ve olayların ahlaki yönü burada biter.

Aliya İzzetbegoviç'in Eğitime İlişkin Görüşleri

Aliya İzzetbegoviç'in ailesi İslami duyarlılığa önem veren bir aileydi. Ancak İzzetbegoviç müslümanları Avrupa'ya dışarıdan girmiş insanlar olarak gören bir çevrede yetişmiştir. Saraybosna'da bulunan bir Alman Lisesinde eğitim gördü. Bilime önem veren ve disiplinle çalışan bir öğrenci olarak bilinmektedir. Lise çağında üstün yetenekleriyle ve İslami konulara olan eğilimiyle öne çıkan bir öğrenciydi. O dönemde bazı arkadaşlarıyla beraber dini konuları istişare etmek amacıyla Müslüman Gençler kulübü (Mladi Müslimani) adını verdikleri bir kulüp kurdu. Bu kulübü kurduğunda henüz 16 yaşındaydı, fakat oldukça etkili ve üretken bir düşünce yeteneğine sahip olduğu ortaya çıkıyordu. Bu yüzden kurduğu kulüp bir düşünce kulübünden ziyade daha çok etkinlik kulübüne dönüşmüştür. Dolayısıyla birtakım eğitim ve hayır işlerine öncülük etmeye başladı. Ayrıca genç kızlar içinde ayrı bir birim oluşturan Aliya İzzetbegoviç ikinci dünya savaşı sırasında da ihtiyaç sahibi ve yardıma muhtaç olan kişilere yardım elini uzatmıştır.

Bilge Kral daha genç yaşında mücadeleye başlamıştı. İlk gençlik yıllarında ise hapisane hayatı ile karşılaşmıştır. 24 yaşında 5 sene hapisanede kaldı. İzzetbegoviç Hukuk Fakültesine yazılmak istemesine rağmen babası ve amcasının zorlaması ile Ziraat Fakültesinde üniversite hayatına başlar. 3 yıl okuduğu ziraat fakültesinin kendisine uygun olmadığını düşünen İzzetbegoviç Ziraat Fakültesini bırakarak, 1954 yılında Saraybosna Hukuk Fakültesine kaydolar ve 1956 yılında aynı fakülteden mezun olur. Bu süre zarfında 1949 yılında Halida Hanım ile evlenmiştir. İzzetbegoviç'in Sabina, Lejla ve Bakir adlarında üç tane çocuğu dünyaya gelir. Hukuk Fakültesinden mezun olduktan sonra 10 yıl Karadağ'da bir hidroelektrik fabrikasının kuruluşunda çalışır (Karaaslan, 2010; 38).

Aliya İzzetbegoviç hayatı boyunca kitaplar yazdı ve yayımladı. Aliya İzzetbegoviç'in her açıdan örnek teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Onun için gerçek anlamda insan diyebiliriz. İzzetbegoviç insanların hiçbir zaman sadece maddiyata yönelmemesi gerektiğinin altını çiziyordu. Maddiyatın daha önemli olduğunu ancak maneviyatın çok daha önemli olduğunu her defasında belirtiyordu. Aliya İzzetbegoviç islamiyetin özünü alan bir kişidir. Belki başka bir ülkede ya da herhangi başka bir İslam ülkesinde doğmuş olsaydı islamiyeti bu kadar iyi anlamayacaktı. Aliya kendisinin de dediği gibi batı ve doğunun kesiştiği yerde, Bosna'da doğdu. Misyonu olan, Bosna'daki islamiyeti korumak gibi büyük bir görevi üstlenen birisiydi. Aliya aynı zamanda bütün dünyaya insanlığın ve maneviyatın önemli olduğunu göstermek için görevler üstlenmiş bir kişiydi. Hayatı boyunca dünyanın tüm önde gelen politikacıları ve entelektüel kişileriyle tanışma fırsatı bulmuştur (Hacımeçliç, 2013: 18).

İzzetbegoviç (2015) Özgürlüğe kaçışım zindanda notlar adlı kitabında eğitimin ne olduğunu tam olarak gelişmiş bir insan şahsiyeti mi yoksa son derece profesyonel ve ihtisaslaşmış bir sanayi işçisi hayvan mı? Şeklinde sorgulamıştır.

İzzetbegoviç (2007) Müslüman dünyasının halk ile aydın eliti arasında halk eğitimsiz-aydın ise yanlış eğitilmiş gibi bir uçurumun olduğundan bahsetmiştir. Okullar açıp öğretmen yetiştirmek yerine çocuklarımızı farklı ülkelere gönderdiğimizizi, onların da zengin batıya karşı derin bir eziklikle yetişip, ait oldukları yere (fakir olan ortama) üstünlük duygusuyla dönüyorlardı. Batının yaşam tarzını değil çalışma tarzını kabul etmeleri gerektiğini anlamadıklarını belirtmiştir. Bugünkü Müslüman dünyasındaki eğitiminin, en acil ve radikal nitelik ve nicelik bakımından değişikliklere muhtaç olan bir kurum olduğunu belirtmiştir. Nitelik olarak, eğitimin yabancılara olan manevi ve bazı durumlarda maddi bağımlılığın kurtulması gerektiğini de ifade etmiştir.

İzzetbegoviç (2014) İslam toplumunun temeli ve dayanağının din olduğu için eğitim onun sadece bir görevi değildir. Aydın zamanda eğitim onun var olma durumudur. Bu ilk aile sonrada okulların bütün dereceleri vasıtasıyla gerçekleşen dini ve ahlaki eğitim olduğunu belirtmiştir. Bugün ki İslam dünyasında nicelik ve nitelik bakımından en radikal ve an acil değişim isteyen kurumun öğretim kurumu olduğunu önemle ifade etmiştir.

Sonuçlar

Aliya İzzetbegoviç eğitimin önemli olduğunu her fırsatta belirtmiştir. Birçok filozofun eserlerini okuyan Aliya İzzetbegoviç felsefi düşünce yapısının temelini ahlak kavramını yerleştirmiştir. Bununla beraber inanç, adalet, özgürlük ve insan gibi kavramları da ahlak ile ilişkilendirmiştir. İzzetbegoviç incelediği eserlerin gerek eski tarihli gerekse yeni tarihli olarak eserlerin ayrımının farkına varmıştır. Bu eserlerin arasında kaybolmak yerine bu eserlerden bir sentez oluşturmayı başarmıştır.

İzzetbegoviç eserlerinde sıkça Doğu ve Batı kavramından bahsetmiştir. Onun arzu ettiği Doğu ve Batı arasındaki görüşler aynı zamanda ahlak kavramını yeniden düşünmüştür. İzzetbegoviç ahlak kavramını şöyle açıklamıştır: Kişinin kendi varlığını, kişiliğinin farkına varması ile başlayan özgürlük, sorumluluk ve bunların yanında Allah'a inanmak ile bütünleşen insani bir şekil haline gelme işlemidir. Aliya İzzetbegoviç tartıştığı bir durumu kendi eleştiri süzgecinden geçirip en ince ayrıntısına kadar incelemiştir. Bu açıklamasını "Ben olsam doğuda bulunan Müslüman mekteplere 'eleştirel düşünme' dersleri getirirdim." İfadesiyle bu konuda ne kadar ısrarcı olduğunu gözler önüne sermiştir. İzzetbegoviç her zaman eleştirel düşünmeyi savunmuştur. Doğruluğu tamamen ezberlenmiş herhangi bir eleştiriyi kabul etmeyen hazır verileri ve bu verilerle hareket etmeyi asla kabul etmemiştir.

İzzetbegoviç tüm yaşamı boyunca islamın ruhuna, islamın bütün özelliklerine uygun hareket etmenin yollarını göstermeye çalışmıştır. İzzetbegoviç hoşgörü, adalet, özgürlük, beraber yaşama kültürü ahlak kavramının en önemli öğeleri olarak görmüştür. Bu düşüncelerden geçirdiği zorlu dönemler ve savaş süresi boyunca vazgeçmemiştir.

Aliya İzzetbegoviç'te ahlakilik kavramı iyi insan olarak kalmanın tam karşılığıdır. Her zaman ahlakiliği ile örnek bir hayat süren Aliya İzzetbegoviç insanın varlığına ters olan, gerçeklere aykırı hiçbir görüşü kabul etmemiştir.

Kaynakça

- Altinköprü, T. (1999). Çocuğun başarısı nasıl kazanılır. İstanbul:Hayat Yayınları.
- Aygün, A. (2017). *Aliya İzzetbegoviç'te Din ve Siyaset*. Yüksek lisans tezi, Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul:Paradigma Yayınları.
- Hacımeçliç, K.(2013). Vefatının onuncu yılında Aliya İzzetbegoviç. Doğu batı arasında İslam birliği ideali. *İlmi Etüdler Dergisi*. 15-26.
- İzzetbegoviç, A. (2003). Tarihe Tanıklığım. (çev. A. Erkilet, A. Demirhan, H. Öz). *İstanbul Küre yayınları*.
- İzzetbegoviç, A. (2007). *Köle Olmayacağız*.İstanbul:Fide yayınları.
- İzzetbegoviç, A. (2014). *İslam Deklarasyonu*.(çev.R. Ademi, K. Terzioğlu). İstanbul Fide yayınları.
- İzzetbegoviç, A. (2015). Özgürlüğe Kaçışım.Zindandan Notlar. (çev. H. T. Başoğlu). *İstanbul Klasik yayınları*.
- İzzetbegoviç, A. (2015). *Doğu Batı Arasındaki İslam*. İstanbul Klasik yayınları.
- Kabaday, A. , Aladağ, K. (2010). Farklı ilköğretim kurumlarına devam eden öğrencilerin ahlaki gelişimlerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, issn:1303 5134 cilt 7 sayı 1.
- Karaaslan, F. (2010). 'Entelektüel Üzerine Eleştirel Bir Çalışma: Aliya İzzetbegoviç Örneği', Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Polat, S. (2009). *Seyyid Ahmet Arvasi'nin "Devlet ve Eğitim Anlayışı"*.Yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

İHVÂN-I SAFÂ İLE ZAMAN VE YILDIZLAR
TIME AND STARS WITH BRETHREN AND THE SINCERE FRIENDS

Ayten Koç AYDIN

Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Felsefe Grubu Eğitimi

Sibel TOSUN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Felsefe Grubu Eğitimi

ÖZET

İhvân-ı Safâ, Basra’da X. yüzyılda ortaya çıkan bir topluluk felsefesinin taraftarlarına verilen bir isimdir. Bu topluluk dünya ve ahirette kurtuluşa ulaşmanın yollarını aramışlardır. İhvân-ı Safâ, insanoğlunun varlığını, birliğini birleştirerek kurtuluşa ulaştırmanın yolunun bilimlerden geçtiğine inanmıştır. İhvân-ı Safâ’nın en temelde amacı dinle felsefeyi uzlaştırmaktır.

Topluluk felsefi görüşlerinde İran, Hint, Arap ve Eski Yunan düşüncelerinden etkilenmiştir ama Yunan düşünce geleneğinin etkisi daha fazladır. Yazmış oldukları Risaleler adını taşıyan dört ciltlik yapıtlarında; mantık, matematik, astronomi, müzik, doğa bilimleri, coğrafya ve felsefeye ait görüşlerini ve inançlarını açıklamışlardır. Elli iki risaleden oluşan bu yapıt, daha çok bilimler ansiklopedisidir. Bu makalede, söz konusu topluluk tarafından kaleme alınmış olan ansiklopedide yer alan risalelerde “Astronomi” ve “Fizik” başlıkları altında yer alan yıldızlar ve zaman kavramlarına ilişkin görüşler değerlendirilecektir. Araştırmamız hayal gücünü tetikleyerek bilimin geriden başlayarak ileride göreceği gerçeklerle ilgili ufukumuzu açmaya yöneliktir.

Anahtar kelimeler: İhvân-ı Safâ, Doğa Bilimleri, Zaman, Yıldızlar, Felsefe.

ABSTRACT

Epistles of the Pure Brethren and the Since Friends, is the name of a group that the supporters of philosophy that emerged in the X. (Tenth)century in Persian. This group look for salvation in the world and hereafter. Epistles of the Pure Brethren and the Since Friends believe that the way to access salvage combining the presence and unity of humankind passes from the sciences. Epistles of the Pure Brethren and the Since Friends ‘s most fundamentally aim is reconciling religion and philosophy.

The group was affected by Iranian, Indian, Arab and old Greek thoughts however, the effect of old Greek tradition is the more. In their work with the name of “Treatises” that consist of four volume, they explain their thoughts and beliefs related to logic, maths, astronomy, music, natural sciences, geography and philosophy. This work consisting of fifty two treatises is mostly an encyclopedia of sciences.

In his article, views related to the concepts of stars and time which takes part under the title of Astronomy and Physics in the treatises in the encyclopedia written by the mentioned group will be evaluated. Our research is for opening up our horizon related to facts that the science will see in future starting form the back by triggering imagination.

Key Word: Epistles of the Pure Brethren and the Since Friends, Nature Sciences, Time, Starts, Philosophy.

1.GİRİŞ

İhvan-ı Safâ ya da diğer isimleriyle *Hüllanü'l-Vefâ*, *Ehlü'l-Adl* veya *Ebnâü'l Hamd* Basra’da 10.yüzyılda ortaya çıkan bir topluluk felsefesinin taraftarlarına verilen bir tabirdir. Araştırmada *Er-Risaletü'l-Camia'da* ise küçük bir farklılıkla “*Ehlü'l-Adl*” yerine, “*Ehlü'l-Mecd*”, başka bir yerde “*Ehlü'l-Basâir*” şeklinde geçmektedir. (Çetinkaya, 2003, s. 15, 16) Kelime anlamları ile ihvan; yakın dostlar, samimi arkadaşlar, aynı tarikattan olan kimseler anlamına gelirken, Safâ’nın anlamı; saflık ve berraktır. İhvan-ı Safâ’nın ortaya çıktığı merkezin Basra olduğuna genel bir kanaat getirilmiştir. Topluğun ilk defa Basra’da ortaya çıkması, Risalelerin matematik, siyasi ve dini içerikli bilgilerden oluşması önemli rol oynamıştır. X. yüzyılın Basra’sı dış etkilere açık, her zaman dış dünya ile iletişime

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

imkân veren ve dini düşüncesi, felsefedeki etkileyciliği ve bilim bakımından İslam aleminde en önemli bir noktaya sahip olmuştur. Basra'nın bu durumu İhvan-ı Safâ grubu için müsait bir mekân özelliğinde olmuştur. Yeni çıkışlara hem aşına hem de potansiyelinde bu tür farklı gruplara hazırlıklıdır. İhvan-ı Safâ'nın kurucu ve takipçilerinin kimlikleri, yaşadıkları şehir, amaçları, faaliyetleri, mezhepleri, başlangıcı veya bitiş tarihi, toplantı yerleri, Risalelerin yazarları ve yazıldığı tarihler gibi birçok konuda Batı ve Doğu uzunca süren araştırmalarla meşgul olmuş ki bu çalışmalar Avrupa'da yaygın olarak 19. asırdan itibaren başlamış ve halada tamamlanmamıştır. Bunca sebeplerin altında ya da arkasında yatan yegâne neden İhvan-ı Safâ'nın temkinli davranma ve saklı tutulma temelleri üzerine kurulmuş olmasıdır. İhvan-ı Safâ'nın kendi yazmış oldukları Risalelerde bile üyelerin benzer isimlerinin zikredilmemesi faaliyetlerindeki siyasiligi kendilerine ilke edinmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. İhvan-ı Safa ile ilgili ilk kaynaklardan birisi kabul edilen, *Kitabu'l İmta' ve'l-Muanese'nin* müellifi, Ebu Hayyân et-Tevhidi'ye dayanmaktadır. Tevhidi'nin bu cemiyetin ileri gelenlerinden Zeyd b. Rufaa ile görüşüp arkadaşlık ettiği adı geçen kaynaktan anlaşılmaktadır. (Koç, 1996, s.13) Araştırmalarda beş isim kendini belli etmektedir. Bunlar; Zeyd b. Rufaa, Ebu Süleyman Muhammed b. Ma'şer el-Bisti, Ebu'l Hasen Ali b. Harun, ez-Zencani, Ebu Ahmet el-Mihrecani ve el-Avfidi. (Aslan, 2017, s. 12) Sayılan bu kişilerin; Öncesindeki inanç ve yargıları bilip günü ile harmanlayarak tutarsız inançlardan uzak ahlaki ve ruhani yol izleyen kişilerden oluştuğunu söylemek mümkündür. (Koç, 1996, s. 16) Bu da kişilerinin dinamik, din bilgileri, akli olarak keşfedip hayata geçiren kişiler olmaya çalıştığının göstergesidir. Eğer bu grubu bir yerlere dahil edecek olur isek İhvan-ı Safâ'nın fikir ve düşüncelerini tam olarak anlamamış oluruz. Yazmış oldukları kitaba ve kuruluş amaçlarına bakılırsa da bu topluluğu bir ekole bağlı tutmak onları sınırlamak demektir. İhvan-ı Safâ cemiyetinin belirli bir mezhebe bağlamak onlara yapılacak en büyük haksızlıktır. Onların durduğu nokta, kendileriyle ilgili çalışma yapan araştırmacıların mensup oldukları mezhep hiç değildir. Bu cemiyeti her cenah kendinden bir parça olarak görmekte ve göstermektedir. (Çetinkaya, 2003, s. 59) İsmaili, Karmatili, Şia temelli demek yerine her din her mezhep onlar için önemli kaynaklardır. Kendileri hakkındaki bilgileri kendi üyelerinin yazmış olduğu Risalelerden elde etmekteyiz. İhvan-ı Safâ'nın yazmış olduğu Risaleler elli iki adetten oluşmaktadır. Risaleler cemiyet içerisinde İslam dünyasının doğuşundan sonra dinle ilgili konuları çözümleyen küçük boyutlu kitaplara Risale denilmekteydi. Bu yazılmış olan elli iki *Risale* aslında birer mektup niteliğindedir. Risale mektup anlamına da gelmektedir. İhvan-ı Safa'nın düzenlemiş olduğu mektuplar kitap haline getirilmiştir denilmesi yanlış olmayacaktır. Ansiklopedik bir eser olan ihvan-ı Safa Risaleleri bu bağlamda ilk İslam Ansiklopedistleri de meydana getirmiştir. Bu Risaleler bilgi deposu olarak görülmektedir. Risalelerinde birçok öğüt tavsiye çağrı mevcuttur. *“Ey kardeşim”, der İhvan-ı Safa, “eğer onlardan biri olmak istersen erdemli, değerli, ilimleri felsefi, edepleri nebevi, yaşantıları melekî lezzetleri ruhani ve gayretleri ilahi olan kardeş ve dostların arkadaşlığına gel!”*

2.ZAMAN

Zaman nedir? Zaman doğumumuzla başlayıp ölümümüzle sona mı erer? Hiç düşündünüz mü zaman diye bir şey aslında yoksa...

Geçen akıp giden zamanın kendisi değil de biz isek!

Aristoteles'e göre, “zaman ancak eksik ve karanlık bir varlıktır.” (Bumin, 2002, s.106) Yargılar, maalesef toplumun çoğunluğu tarafından doğru kabul edilmiş yanlışlıklardan dolayı bu hadiseyi anlatmak oldukça güçtür. Zaman kavramı denilen şey çok garip sırlı bir şeydir. İhvan-ı Safa risalelerinin de “zamanı yermeyiniz. Çünkü zaman Allah'tan başkası değildir.” (Arslan, 2017, s.240) Zamanın kavram olarak farklı boyutlara tekabül ettiğini göstermiştir.

Bir düşünün küçükken zaman geçmezdi. Saatler sayılırdı. Günler beklenirdi. Bir türlü geçmeyen süreler çocuklukta kaldı. Büyüyünce zaman su gibi akmaya başlamadı mı? Yemek bile yemediğimiz zamanlar oldu (yorgunluktan, acıdan, vakitsizlikten) o geçmeyen zaman ya da saatler, günler, aylar artık zamanı en uzun bildiğimiz yıllara yükledi. Günler, aylar, yıllar hızla geçti ve zamanın içine yapacaklarımızı sığdıramaz olduk ve “hiçbir şey yapmadan gün bitti” diyerek dert yandık...Anlatılmak istenilen zaman kuramı ayan beyan olarak açıklamak kolay değildir. Çünkü kuramın kendisi açık seçik değildir. Zaman kavramı ilk insanlıktan bu yana merak uyandıran bir konudur.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Hint düşünce tarihinin önemli kaynaklarından” *Ring Veda*”larına göre “Hep” yani, büyük deniz, önce karanlıklar içindeydi. Sonra, gece ile sürekli olarak dalgalanan deniz doğdu. Bu algılanan deniz de gece ile gündüzü ayırmaya yarayan ve gözle görünen her şeyi idare eden “zaman”ı meydana getirdi. Zaman’dan sonra da yaratıcı sırasıyla güneşi, ayı, göğü ve yeri, havayı ve esir(ether) mıntıkası yarattı (Sunar, 1973 s.14-13). Hintlere göre ise zaman; gece ile gündüzü birbirinden ayıran olgu kabul edilmiş, gezegenlerin öncesinde yaratılmış bir şey olarak ortaya konulmuştur. Varolanların yaratılış sırası ya da belirli bir öncelik sonralık anlayışını benimsemişlerdir. Sencer göre; zaman ve gökler aynı anda var olmuşlardır. Tanrı, hayvanlar aritmetiği öğrenebilsinler diye yaratmıştır güneşi. Günün, gecenin, ayların ve yılların ortaya çıkışı sayı bilgisini yarattı ve bize zaman kavramını getirdi (Sencer, 1996, s.256). İhvan-ı Safa da bu biraz daha farklıdır. Düşünceleriyle alemde bütün varolanların bilgisine ulaşmayı kendilerine ilke edinmiş ihvan-ı Safa araştırmalarına matematik ilimlerle başlar. (Onay, 1996, s.179) Tüm her şeyi matematik hatta sayılar kavramı üzerine kurmuştur. Sayı bilgisini bilmeden yani matematik bilimler olmadan diğer bilimler tam olarak anlaşılabilir. İhvan-ı Safa bunu gözeterek önce risalelerinde matematik bilimini vermesi sonrasında Doğa bilimleri (yıldızlar, gezegen, zaman vb.) gelmesi konunun anlaşılmasında önem arz etmektedir.

Zaman duhûr [Devirler], çağda zaman ile kuşatılmıştır. Zaman, feleğin hareketinin, dehr ise külli nefsin hareketinin başlangıcıdır. Zaman dehr kapsayamaz. Çünkü dehrin varlığı zamandan öncedir. (Kahraman, 2016, s.264) İhvan-ı Safa zamanı feleğin hareketine bağlamıştır. Zamanın bir başlangıcı bulunmaktadır ki anlaşılacağı üzere öncelik sonralık onların düşüncesinde de göze çarpmaktadır. İhvan varlıkların yaratımın da zaman önceliklerinden bahseder. Hayvanın varlığı zaman itibariyle insanın varlığından öncedir. Çünkü o insan içindir (Kahraman, 2016, s.96). Bir bütünlük birbirine bağlı silsile zinciri bulunmaktadır.

Gerçekten de Aristoteles’e göre doğa hiçbir şeyi gelişigüzel ya da amaçsız yapmaz ve doğadaki bütün süreçler bir amaca hizmet eder (Cevizci, 2009, s.113).

Bu İhvan-ı Safâ’da ise şöyledir; İnsanoğlunun yakın çevresinden başlayarak etrafında gerçekleşmekte olan olayları merak etmesi yaşamlarını ve sağlıklarını etkileyen olaylar, gökyüzünde gördükleri güneş, yıldızlar ve zamanın akması çevresindeki diğer tabiat olaylarına ilgisini arttırmıştır.

İnsanların çoğunluğuna göre zaman, yılların ayların günlerin ve saatlerin geçmesidir. Bazen zamanın feleğin hareketinin sayısının tekrarı olduğu söylenilmiştir. Bazen ise onun, feleğin hareketinin saydığı müddet olduğu söylenmiştir. Bazen de insanların birçoğu şu durumu dikkate alarak, zamanın kesinlikle mevcut bir şey olmadığını düşünmüşlerdir (Kahraman, 2013, s.19) İhvan-ı Safa şuna kadar var bulunan zaman kavramını böyle ifade ederek zaman hakkında filozofların görüş ayrılığına düştüğünü göstermiştir. Zaman açıklamalarında bazı filozoflar ona hareketin kendisi derken, bazıları da onun hareket olmadığını söylemişlerdir. Zamanın yokluğu konusunda İhvan-ı Safa risalelerin de şöyle demiştir; Zamanın en uzun parçaları yıllardır. Yılların ise bir kısmı geçmiştir bir kısmı ise henüz gelmemiştir. O halde tek bir yıldan başka bir şey mevcut değildir. Aynı zamanda bu yıl, bir kısmı geçen bir kısmı ise henüz gelmeyen aylardır. O halde tek bir aydan başka bir şey mevcut değildir. Bu ayın, bir kısmı geçen bir kısmının ise, henüz gelmeyen günleri vardır. O halde tek bir günden başka bir şey mevcut değildir. Bugün bir kısmı geçen bir kısmı ise henüz gelmeyen saatlerdir. O halde tek bir saatten başka bir şey mevcut değildir. Bu saatinde parçaları vardır ki bir kısmı geçmiş bir kısmı ise henüz gelmemiştir. Bu itibarla zamanın kesinlikle bir varlığı yoktur (Karaman, 2013, s.19).

Aristoteles, zamanı” önce-sonraya göre hareketin sayısı” olarak tanımlar. Gerçekten önce ve sonra ayrımı zamanla ilgili deneyimden temel olan şeydir. O, geçmiş- şimdi- gelecek anların (bu dünya ’da hiçbir varlığın kendisinden kaçmadığını) geri döndürülemez bir biçimde birbirini izlemesidir (Bumin, 2002, s.105). Aristoteles zamanı sadece hareketlerin sayısı sınırlı tutmamıştır. Zaman hareketin ölçüsü olduğu gibi sükunetin de ölçüsüdür. Yalnızca hareket ya da sükûnet halindeki (yani ya hareket eden ya da edebilecek olan) şeyler zamandadır. Öyleyse zorunlu hakikatler zamanda değildir. Zaman asla kesilmeyecektir, çünkü hareket asla kesilmeyecektir. Çünkü her bir “şimdi”, doğası gereği geçmişin

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

sonu olduğu gibi geleceğin de başıdır. (Ross, 2002 s. 113) Aristoteles zamanı şimdi gelecek geçmiş olarak idrak eder ama bu kavramaların hareket ile birlikte var olduklarını savunmuştur.

Mengüşoğlu zamanın ölçülebilir “üç boyutlu” bir nitelik olduğundan bahsetmektedir. Bunlar; şimdi, geçmiş, gelecektir (Mengüşoğlu, 2000 s.162). İnsanoğlu ise bu “üç boyutlu” zaman ölçüğü içerisinde insani olaylarını gerçekleştirir. İnsan eylemleri bu zaman boyutu içerisinde gerçekleşerek, son bulmaktadır. İnsan yarını öbür günü, daha sonraki günleri planlar ve yaşar yaşarken bu kavramlar zamanın kendisinden ayrı tutmaz ve tutamaz. Yarın ve öbür gün arka arkaya gelmiş olayların himayesi etkisi altındadır.

Aziz Augustinus’ a göre; “üç zaman” vardır: geçmiş şimdisi, şimdinin şimdisi, geleceğim şimdi’ sidir. Epikurosu bilgeliğin özü, etkisine uğramak durumunda olduğumuz şeyin sadece şimdi olduğu, buna karşılık her türlü hakiki varlıktan yoksun olan geçmiş ve geleceğin (Çünkü onlardan biri artık var değildir, diğeryse henüz var değildir) ise gerçeklikler değil sadece kanılar olduğunu ilan etmekten ibarettir (Bumin, 2002, s.105).Bu kanı yada düşünceye ek olarak insanların faaliyette bulunmaları birçok boyutlu olduğu, hatırlatacağı olaylar, oluşan şeyler, insanların başarısızlığı, insanların kendileri, hiçbir zaman aynı kalmaz.

Kindi zaman ise şöyledir; Zaman başlangıcı ve sonu olan niceliktir, bil- fil sonsuz zaman mümkün değildir. Demek ki zaman, başlangıcı olan sonlu bir şeydir. Varlıkları sonluya bağlı (sonlunun yüklemi durumunda) olanlar da zorunlu olarak sonludur. Dolayısıyla varlıkları cismin varlığına bağlı olan nicelik, mekân, hareket ve zaman ki onun varlığı hareketin varlığıyla anlaşılır ve yine cisim sonlu olduğuna göre bil-fiil cisme bağlı (onun arazi) olan her şey de sonludur (Kaya, 2013, s. 18). Cismin sonlanması zamanında son buluşudur. Zamanın var olduğunu ve mekandaki hareketin zamandan ayrı düşünülmemeyeceğini varlığın başlama ve sonlanması arasındaki olgunun zaman diye nitelendirildiğini söylemektedir. Kindi’nin nicelik, mekân, hareket düşüncesi İhvan-ı Safâ da şöyledir; mekân, suret, hareket, madde kapsamında ele almış ve bunların bütün cisimlerin kuşatıcısı olarak öne sürmüşlerdir. Zaman kavramını doğa bilimleriyle yani tabii şeylerle anlatmamızın nedeni; üste saymış olduğumuz bu şeyler hakkında düşünmeye alışık olmayan bir kimseye tabii şeyler hakkında akıl yürütme herhangi bir yarar sağlamaz. Çünkü [bu durumda] kesinlikle bunların bilgisini özünü elde etme imkânı yoktur. Tabii şeyler hakkında düşünmeye alışık olmadığında ise ilahi şeyler hakkında konuşma ona herhangi bir yarar sağlamaz. Çünkü [bu durum] onun bilgisinin özünü kavrama imkânı yoktur (Kahraman, 2013, s.20).

İhvan-ı Safa zamanı feleğin hareketi olarak gördüğünü söylemiştik. Ey kardeşler! bil ki şanı yüce olan Bari, bu gök cisimlerinin dönüş esnasındaki hareketlerini, bu alemde birtakım olayların meydana gelişinde gerekli bir sebep, ay altı alemdeki oluşlar için fail neden yapmış (Kahraman, 2013, s.108). Zaman ancak ay-altı (değişme ve oluş)dünyasında konuşulabilecek bir konudur.

3.YILDIZLAR

İhvanın astronomi yani gökbiliminin esası üç temel üzerinedir. Bunlar; Yıldızlar, Felekler ve Burçlardır. (Kahraman, 2017, s.83) İhvan-ı Safa göre yıldızlar, parlak ve küresel cisimlerdir. Yedisi hareketli, geri kalanı hareketsiz olan toplam 1029 küredirler. (Çetinkaya,2003, s.78) Bu yıldızlar oncu halkada bulunmaktadırlar. Birincisi Yer, ikincisi Hava Küre, üçüncüsü Ay Küre, dördüncüsü Merkür Küre, beşincisi Venüs Küre, altıncısı Güneş Küre, yedincisi Mars Küre, sekizincisi Jüpiter Küre, dokuzuncusu Satürn Küre, onuncusu Sabit Yıldızlar Küre ve son olarak on birinci Kuşatıcı Küredir. İhvan-ı Safa yıldızlara “delip geçen yıldız” demektedir. Delip geçen ismini almasının nedeni, Kur'an müfessirlerinden Abdullah b. Abbas'ın naklettiği bir hadiste de rivayet olunduğu gibi, nurunun yedi kat Sema'nın tavanını delip geçerek bize ulaşabilmesidir (Kahraman, 2013, s.29). Tavanı delen bu yıldızlar, Anaksimenes’e göre düzenli bir biçimde dönen bir küreye çakılı olduklarını sanıyordu (Tekeli, 2009, s.22). Bu ışıkların belli bir küreye ait oldukları oradan Yer’e geldikleri sanılan muazzam şeylerdi. Buldukları küreden tavanlarını delerek gelen bu ışıklar veya yıldızlar farklı bir yere konulmuştur; Bir varlık Yer’e ne kadar uzaksa o kadar mükemmeldir. Bundan ötürü, merkezde bulunan Yer mükemmel olmadığı halde, merkeze en uzakta bulunan Yıldızlar küresi mükemmeldir. Bu mükemmel küre, aynı zamanda Tanrı, yani ilk hareket ettiricidir. (Tekeli, 2009, s.67). Mükemmel olan bu kürenin Tanrıya

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

tekabül etmesinin altında yatan yegâne sebep İhvan-ı Safa grubunun en mükemmel kavramını Tanrıya yakıştırmaları ve grubun “sudur” teorisine inanmalarından ileriye gelir. İslam Felsefesi filozoflarında görülen bu olay Tanrının taşmasının sonucunda ortaya çıkan on aklın belli gezegenler ve yıldızı temsil etmesidir. Kendinden çıkan akıllardan ilk sıradakilerden biri olan sabit yıldızlara tekabül etmesi bu düşünce o küreyi mükemmel kılmıştır. Yıldızlar bu mükemmel gök cisimleri insan hayatlarından çok daha uzun süre kaldıklarından bir yıldızın yaşamı boyunca gelişmesinin tamamı izlenilememektedir. İnsanlığın ilk çağlarından beri bilimle uğraşılmasına rağmen şu ana kadar bile bir yıldız yaşamı ele alınamamıştır. Astronominin en önemli parçalarından olan bu yıldızlar kimyasal yapıya sahip, homojen bir gaz bulutundan oluştuklarına inanılmıştır. İhvan-ı Safa'nın Astronominin içerisinde yıldızları incelemesi çok ayrıntılı olmuştur. Bu yıldızların 15 tanesinden her biri Yer'in 108 misline eşittir. Yine bunlardan her birinin çapı yerin çapından 4.1/4 defa daha büyüktür. Görünürde ise Güneş'in cirmine çapın yirmide birine eşittir. Bunlardan 45 yıldız Yer'in 90 misli; 208 yıldız Yer'in 72 misli, 474 yıldız Yer'in 54 misli, 227 yıldız Yer'in 36 misline; 33 yıldız ise Yer'in 28 misli büyüklüktedir (Kahraman 2013, s.34). Çıplak gözle bakıldığında her yıldızın aynı büyüklükte olmadığını görmemiz aşikârdır. Farklı uzaklıktaki bu yıldızlar arasında zamanda farklı işlemektedir (ışık yılı).

Varlığı, görünen(zahir) ve görünmeyen (batıl) diye ikiye ayıran İhvan-ı Safa, önce görünür alemi, etrafımızı kuşatan ve çevreleyen somut varlıkları tanımaya çalışır. Platon'un idealar alemi ve Real dünya anlayışına benzer bir yaklaşımla görünür alemi görünmeyen bir yansıması ve bir örneği olarak kabul edip görünmeyen alemin tam olarak kavranabilmesi için görünürlerin iyi tanınması (müşahede) ve bilmesi gerektiğini ileri sürer. (Onay,1996, s.179).

4.SONUÇ

İhvan-ı Safâ yani Gönlü Arınmış Temiz Kardeşler onuncu yüzyılda ortaya çıkan ve amaçlarının dostluk, kardeşlik, din ve dünya işlerinde yardımlaşma, ebedi saadete geçme, dini, felsefi hatta çoğu düşünürü göre siyasi temelli olduğu söylenen cemiyettir. Merkezi Basra'da olduğu bilinen fakat birçok gönül vereninin farklı yerde çalışma gösterdikleri bilinmektedir. İhvan-ı Safâ'nın topluluk olarak hangi kısma ait olduğu bilinmemektedir. İhvan-ı Safa'nın Karmati, İsmaili ve Şia'nın farklı kolları ile ilgili oldukları gibi farklı din ve mezheplere de ilgisi olmuştur. İhvan'ın genel özelliği olarak bilinen her din, ilim onlar için atlanılmaması gereken bir konudur. Genel özellikleri arasında “eklektik” temelli olduğunu bilmek konuyu daha anlaşılır kılacaktır. Hint ve Yunan felsefesini ilim olarak takip etmişlerdir.

“Biz ilimlerden hiçbirine düşman değiliz, mezheplerden hiçbirine karşı taassubumuz yoktur. Bilgin ve filozofların çeşitli ilim dallarıyla ilgili kitaplarından hiçbirini terk etmeyiz. Bununla beraber ilahi kitaplar ve meleklerin peygamberlere ilka ettiği vahiy ve ilhama güvenir ve itimat ederiz.” ifadeleri asıl dayanaklarını göstermektedir.

İhvan-ı Safâ zamanının çoğunu tüm ilimleri içinde topladığı elli iki Risale de ortaya koymuştur. Bu elli iki Risale 4 başlık ile verilmiştir. Birincisi matematik ve felsefi ilimler, ikisi tabii ve cismani ilimler, üçüncüsü psikoloji ve akli ilimler, dördüncüsü teoloji ve kanuna ait ilimlerdir.

Bizim üzerinde durduğumuz yıldız ve zaman kavramları Tabii ilimler arasına girmektedir ya da diğer ismi ile Doğa bilimleri alanıdır. İhvan-ı Safâ'ya göre; astronomi, yıldız ilmini bilmek olarak gösterilirken; zaman, astronomi içindeki feleklerin hareketidir. İhvan-ı Safa bir bütünlük içerisinde değerlendirildiğinde, onlara göre doğa bilimlerinin amacını şöyle özetlemek doğru olur; Çevremizde var olan bizi çevreleyen, etrafımızda duran ve daima oluş içerisinde olan varlıkları yani maddeyi, gezegenleri, yıldızları, hareketi vb. şeyleri insanları bilgilendirme ve asıl olana yönelmede bir araç olarak ele almışlardır. Yıldızları ve zamanı tanımlamak ile yetinmeyip bütün var olanlarda ortak olarak bulunan ”varlık” ı kavramaya, açıklamaya ve temellendirmeye çalışır. İlahi kaynak temelli akıl, bilgi altında düşünmek ve insanı ebedi olana ulaşmakta uyandırmaktır. Eğitime önem veren bu alim topluluğu insanların görünür olanlarla belli bir bilgi birikimine sahip olmaları gerektiğini savunarak asıl amacın bilinmesi gerekeni bilmede bir yol ulaşmada uyarıcı, hatırlatıcı olarak ele almışlardır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

KAYNAKÇA

- 1) Arslan, R. (2017). *İhvan-ı Safa ve Hadis*. Ankara: Araştırma
- 2) Bumin, T. (2002). *Felsefe*. İstanbul: Lebib Yalkın ve Basım İşlemleri
- 3) Cevizci, A. (2009). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say
- 4) Çetinkaya, B.A. (2003). *İhvan-ı Safa'nın Dini ve İdeolojik Söylemi*. Ankara: Elis
- 5) Kahraman, A. (Ed.) (2017). *İhvan-ı Safa Risaleleri*. (Cilt 1) İstanbul: İdea
- 6) Kahraman, A. (Ed.) (2013). *İhvan-ı Safa Risaleleri*. (Cilt 2) İstanbul: İdea
- 7) Kahraman, A. (Ed.) (2016). *İhvan-ı Safa Risaleleri*. (Cilt 3) İstanbul: İdea
- 8) Kaya, M. (2003). *Felsefe Metinleri*. İstanbul: Klasik
- 9) Mengüşoğlu, T. (2000). *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Remzi
- 10) Onay, H. (1997). *İhvan-ı Safa'nın Varlık Anlayışı*. Kayseri.
- 11) Ross, D. (2011). *Aristoteles*. (Çev. Anar, İ.O.) İstanbul: Kavalcı
- 12) Russel, B. (1996). *Batı Felsefesi Tarihi*. (Çev. Sencer, M.) Ankara: Say
- 13) Sunar, C. (1973). *İslam Felsefesinin Yunan Kaynakları ve Kazolite Meselesi*. Ankara: İlahiyat Fakültesi
- 14) Tekeli, S. Kâhya, E., Dosay, M., Demir, R., Topdemir, H. G., Unat, Y., Koç Aydın, A. (2009). *Bilim Tarihi*. Ankara: Nobel

ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL MUHALEFETİ NASIL ANLAMLANDIRDIKLARI VE NEDENLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Sevilay ŞAHİN

Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

Gökçe ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

Merve KISAĞLU

Dr. Nilüfer Mustafa Özyurt Anaokulu

ÖZET

Örgütsel muhalefet (organizational dissent) temel olarak ‘örgüt üyelerinin örgütsel politika ve uygulamalara ilişkin sahip oldukları farklı görüşleri dile getirmeleri’ biçiminde tanımlanmaktadır (Kassing, 1997; akt. Özdemir, 2010). Bu çalışmanın amacı; öğretmenlerin örgütsel muhalefeti nasıl anlamlandırdıklarını ve örgütsel muhalefet nedenlerini tespit etmektir. Araştırmada “Karma Yöntem Araştırması” kullanılmıştır. Araştırmanın nicel boyutunda çalışma grubunu 526 öğretmen, nitel boyutunda 20 öğretmen oluşturmaktadır. Nicel veriler, Ergün ve Çelik’in (2018) “Örgütsel Muhalefet Ölçeği” ile nitel veriler ise nicel veri sonuçlarına göre oluşturulmuş yarı yapılandırılmış görüşme formu ve “Odak Grup Görüşme” tekniği ile toplanmıştır. Nicel veriler analiz edildiğinde örgütsel muhalefetin dışa aktarılmış muhalefet boyutunun 3,16 ortalamayla en yüksek; yatay muhalefet boyutu ise 2.87 ortalamayla en düşük değerde bulunmuştur. Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerde örgütsel muhalefet kavramına olumlu bakıldığı ve çeşitli nedenlerle ve farklı şekillerde örgütsel muhalefeti gerçekleştirdikleri tespit edilmiştir. Nicel olarak elde edilen veriler nitel olarak da desteklenmektedir.

Anahtar kelimeler: Örgütsel Muhalefet, Öğretmen, Algı

GİRİŞ

Muhalefet kavramı bir düşüncenin, tutumun ve davranışın karşısında olma durumudur. Dağlı ve Ağalday’ın da (2014) bahsettiği gibi örgüt üyeleri çalışma hayatlarına adapte olmak için duygu ve düşüncelerini ifade etme ihtiyacı hissederler; dolayısıyla bireylerin kişiliklerinin, değerlerinin, hedeflerinin ve beklentilerinin farklı olması kaçınılmaz olan muhalefeti doğurur. Kavak ve Kaygın’ın (2018) bahsettiği gibi muhalefet bazen tetikleyici bir olay bazen de örgüt içerisinde süregelen anlaşmazlık durumları sonucunda oluşabilmektedir. “Örgütsel muhalefet kavramı, örgüt mensuplarının, örgütün içerisinde hâkim olan yönetsel düşünceye dönük uyuşmazlık ve aykırı görüşlerini ifade etmeleri olarak tanımlanmaktadır.” (Kassing, 1997:326; akt. Kavak ve Kaygın, 2018, s. 36). Genellikle muhalefet kavramı olumsuz olarak algılansa da; doğru zamanda, doğru söz ve davranışlarla yöneltildiğinde örgütte; verimliliğin artmasını, özgün fikirlerin yeşermesini, bireylerde pozitif duygularını artmasını vb. birçok olumlu gelişmenin yer almasını sağlayacaktır.

Farklı karakter yapılarına sahip olan bireylerin örgüt içerisinde yaşadıkları sorunları net bir şekilde ifade ederek soruna yönelik çözümler üretmeleri, her hangi bir baskıya maruz kalmadan duygu ve düşüncelerini ifade edebilmeleri örgütsel muhalefet kavramının önemini ortaya çıkarmıştır. Çoğu zaman istenmeyen bir davranış olarak düşünülse de, muhalefet yapıcı yönde gerçekleşirse örgütün, yenilikçi ve yaratıcı uygulamaları artarak, örgütsel verimlilik de artmış olacaktır. Bundan dolayı, örgütsel başarı ve demokratikleşme adına bireylerin yönetsel süreçlere muhalefet etmesi oldukça önemlidir. Kişilerin örgütsel muhalefet davranışlarını, yönetici davranışlarından kişisel özelliklere kadar birçok farklı etmen etkilemektedir. Yıldız’ın (2014) çalışmasında Kassing (1998) örgüt içerisinde bireylerin; açık muhalefet, gizli muhalefet ve dışsal muhalefet olarak 3 farklı şekilde muhalefet stratejileri benimsediğini ifade etmiştir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

1) *Dikey Muhalefet (Açıkça Belirtilmiş Muhalefet)*: Örgüt üyelerinin muhalif görüşlerini, örgütteki dengeleri etkileyebilecek kişilere ifade ettiklerinde oluşan muhalefettir. Açıkça belirtilmiş muhalefet, muhalif görüşlerin yöneticilere yönelik direkt ve açık bir şekilde ifadesini kapsar (Dağlı ve Ağalday, 2014). Eğitim kurumlarında örgütün başındaki yöneticiye yöneltilebilmektedir.

2) *Yatay Muhalefet (Gizli Muhalefet)*: Örgüt üyelerinin muhalif görüşlerini, örgütteki dengeler üzerinde etkisi olmayan diğer örgüt üyelerine ifade ettiklerinde oluşmaktadır (Dağlı ve Ağalday, 2014). Eğitim kurumlarında örgüt yöneticisine yöneltilmediğinde kurum çalışanlarını kendilerinininkine benzer pozisyondaki kişilere yöneltmektedir.

3) *Dışa Aktarılmış Muhalefet (Dışsal Muhalefet)*: Bu muhalefet stratejisi, örgüt üyelerinin muhalif görüşlerini örgüt dışındakilerine aktarmayı tercih ettiklerinde oluşur. Örgüt dışındakiler; örgüt üyelerinin örgüt dışındaki arkadaşları, eşleri, partnerleri ve aile üyelerinden oluşmaktadır. (Kassing, 1997:326, 327; Kassing, 1998:190-192; Kassing, 2001:445; akt. Dağlı ve Ağalday, 2014).

Özetleyecek olursak; açık muhalefet, örgüt yöneticilerine karşı yapılan yapıcı muhalefet davranış, gizli muhalefet, düşüncelerin ifadesinde engellerin olduğu düşünüldüğü zaman ortaya çıkan davranış iken, dışsal muhalefet ise örgüt dışındaki kişiler ile örgüte yönelik görüş paylaşımı şeklinde görülen davranışlardır (Kassing, 1998; Ötken ve Cencki, 2013).

Özdemir' in (2010) de bahsettiği gibi örgütsel muhalefet eğitim kurumu bağlamında ele alındığında; bireysel ve örgütsel sorunların bir tür dışa vurumu olarak tanımlanabilir. Örgütsel muhalefetin temelinde her şeye karşı çıkma anlayışı değil, örgütsel iradeyi kullananlara yeni bakış açıları sağlama, olayı başka bir gözle de görme anlayışı vardır (Tutar ve Sadykova, 2014). Bu durum eğitim kurumu içindeki iklimi, doğru iletişim ve fikir alışverişinin sağlıklı olması bakımından önemli ölçüde etkilediği düşünülmektedir. Örgütsel muhalefet aynı anlayışta olmama, farklı düşünce, fikir ve yaklaşım farklılığı içinde olma ama her durumda yapıcı olma anlayışını ifade eder (Tutar ve Sadykova, 2014). Dolayısıyla eğitim-öğretim faaliyetlerinin yapıldığı; dünyanın ve ülkenin geleceğinin şekillendiği eğitim kurumlarında farklı fikirlerin rahatça ifade edilmesi ve birlikte karar alma mekanizmasının doğasına uygun şekilde işletilmesi oldukça önemlidir. Alan yazına bakıldığında eğitim alanında yapılan “Örgütsel muhalefet” araştırmalarının nicel ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu alanda yapılacak nitel araştırmanın varlığı konunun derinlemesine anlaşılmasına imkân sağlayacaktır. Bununla birlikte 2018-2019 eğitim/öğretim yılı itibarıyla okullarda değiştirilen-geliştirilen okul gelişim planı, stratejik plan, 2023 eğitim vizyonu vb. etkinlikler örgütsel muhalefet ile sağlanacak işlevselliğe ve verimliliğe olan ihtiyacı artırmıştır. Tüm bunlar göz önüne alındığında örgütsel muhalefet konulu karma yöntem araştırmasının alan yazına önemli katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin örgütsel muhalefeti nasıl anlamlandırdıklarını ve örgütsel muhalefet davranışlarını ortaya çıkararak, bu davranışların nedenlerini belirlemektir.

YÖNTEM

Bu araştırmada, derinlemesine bilgi alabilmeye ve birey odaklı çalışmalar yapabilmeye olanak sağlayan, post pozitivist paradigma odaklı “Karma Yöntem Araştırması” kullanılmıştır. Şimşek ve Yıldırım'ın (2018) da dediği gibi “karma yöntem araştırmalarının neden gerekli olduğuna ilişkin en çarpıcı gerekçe çevremizdeki olay ve olguların karmaşık ve çok boyutlu olmasına dayanmaktadır”. Karma yöntem araştırmalarının önemli özelliklerinden bir diğeri ise farklı yöntemlerle toplanan verilerin birbirini teyit amacıyla kullanılması ve bu şekilde sonuçlarının inandırıcılığının daha güçlü olmasıdır.” (Şimşek ve Yıldırım, 2018). Araştırmada önce nicel daha sonra nitel veri toplama süreci gerçekleştirildiğinden ve nicelden elde edilen bulguların daha derinlemesine incelenmesi amaçlandığından dolayı “Açımlayıcı Sıralı Desen” kullanılmıştır. Açımlayıcı sıralı desen; nicel verilerin analizi araştırma problemine ilişkin genel bir çözümlenme imkânı sunarken nitel verilerin analizi elde edilen sonuçların derinlemesine analiz edilmesine ve açıklanmasına imkân verir (Beycioğlu, Özer ve Kondakçı, 2018).

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Çalışma Grubu

Araştırmanın nicel bölümünün çalışma grubunu Gaziantep ili Şahinbey merkez ilçesindeki ortaokullarda çalışmakta olan 526 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise basit tesadüfi örnekleme ve ölçüt örnekleme yöntemlerine göre belirlenmiştir. Nitel bölümü ise 20 katılımcıdan oluşmaktadır. Örgütsel muhalefet, olaylara ve durumlara eleştirel bakış açısıyla bakabilmeyi ve çalışılan kurumda tecrübe birikimini gerektiren bir kavram olmasından dolayı araştırmanın nicel ve nitel çalışma grubunu aynı kurumda minimum iki yıl çalışmış olma ölçütü taşıyan öğretmenler oluşturmaktadır.

Veri toplama araçları

Nicel veriler, Ergün ve Çelik'in (2018)“Örgütsel Muhalefet Ölçeği” ile nitel veriler ise nicel veri sonuçlarına göre oluşturulmuş yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Araştırmanın nitel bölümünde 5'er kişilik 4 odak grup oluşturularak toplam 20 katılımcıya yarı yapılandırılmış görüşme soruları yöneltilmiştir. Sorular post pozitivizm paradigma felsefesine uygun olarak bireylerin sosyal ve örgütsel yaşantılarındaki yüzeysel görünümün altındaki davranış nedenlerini ve duygularını ortaya çıkaracak şekilde nicel ölçekteki 3 alt boyutta en düşük ve en yüksek ortalamalara sahip maddeler dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Veri analizi

Nicel veri analizinde, betimsel analiz, nitel verilerin analizinde ise içerik analiz tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi yapılırken her alt boyut (dikey, yatay, dışa aktarılmış muhalefet) bir tema olmuştur. Alt temalar ve kodlar ise analiz sonucunda katılımcıların verdikleri cevaplara göre oluşturulmuştur. Araştırmanın güvenilirliğini arttırmak için görüşme grupları ile ön görüşmeler yapılarak konu anlatılmış ve görüşmelerde ses kaydına alınmıştır. Ayrıca veri kodlama sürecinde iki farklı araştırmacı verileri kodlamış ve böylelikle kodlayıcılar arası tutarlık katsayısı (%91) hesaplanmıştır (Güvenirlik= Görüş birliği / Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı).Dış geçerliği arttırabilmek için ise görüşmeler yazıya aktarılarak katılımcılara teyit ettirilmiş ve doğrudan alıntılara yer verilmiştir (G1, K:2, G2, K3...).

BULGULAR

Katılımcıların örgütsel muhalefet algılarına yönelik bulgular Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Öğretmenlerin Örgütsel Muhalefet Ölçeğine Ait Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Madde no	İfadeler	$\bar{X}$	SS	Katılma düzeyi
Dikey muhalefet alt boyutu				
ÖM3	Okul yöneticilerimi sorgulamam.	2,91	1,10	Orta
ÖM4	Okul politikalarını sorgulamaya tereddütle yaklaşırım.	2,38	1,06	Düşük
ÖM10	Katılmadığım kararlarda yöneticime herhangi bir şey söylemem.	3,58	1,04	Yüksek
ÖM11	Okulumdaki kararları sorguladığımda yöneticilerim ile konuşurum.	2,99	1,19	Orta
ÖM13	Okulumdaki yetersizlikleri gidermek için yöneticilerime önerilerde bulunurum.	3,02	1,26	Orta
ÖM15	Okulmda çalışanlara haksız davranıldığını düşündüğümde bunu yöneticilerime söylerim.	2,76	1,15	Orta
GENEL ORTALAMA		2.94	1,12	Orta
Yatay muhalefet alt boyutu				
ÖM1	Diğer öğretmenlerle beraber, okulmda olanlar hakkında yakınırım.	2,36	1,25	Düşük
ÖM5	Okuldaki değişiklikler ile ilgili yakınlarda diğer öğretmenlerle birlikte hareket ederim.	2,24	1,18	Düşük
ÖM7	Okuluma ilişkin eleştirilerimi açıkça paylaşırım.	2,92	1,09	Orta
ÖM9	Okul politikalarından memnun olmadığım zaman bunu herkes bilir.	3,26	1,18	Orta
ÖM14	Okuldaki sorunlarla ilgili olarak öğretmen arkadaşlarımla hiç konuşmam.	2,55	1,24	Düşük
ÖM16	Okulda sıkıntı veren konuları, diğer öğretmenlerle rahatça konuşurum.	3,92	1,11	Yüksek
GENEL ORTALAMA		2.87	1,15	Orta
Dışa aktarılmış muhalefet alt boyutu				
ÖM2	Evde iş ile ilgili konuları paylaşmam.	2,66	1,22	Orta
ÖM6	Ailemin yanında iş hakkında yakınlarda bulunmam.	3,51	1,28	Yüksek
ÖM8	Eşim ya da okul dışındaki arkadaşlarımla yanında okulum hakkındaki sıkıntılarımı nadiren konuşurum.	2,64	1,14	Orta
ÖM12	İşim ile ilgili konuları okul dışındaki insanlarla konuşurum.	3,82	1,15	Yüksek
ÖM17	Okulda rahatça tartışmadığım okul ile ilgili kararlar hakkında ailem ya da arkadaşlarımla konuşurum.	3,19	1,35	Orta
GENEL ORTALAMA		3.16	1,21	Orta

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo 1'e göre, dışa aktarılmış muhalefet boyutu en yüksek ortalamaya ($\bar{X}=3,16$) sahip iken yatay muhalefet boyutu en düşük ortalamaya ($\bar{X}=2,87$) sahiptir. "Dikey muhalefet boyutunda" $\bar{X}=3,58$ ortalamayla 10. madde en yüksek değere;

$\bar{X}=2,38$ ortalamayla 4. madde en düşük değeresahiptir. "Yatay muhalefet boyutunda"

$\bar{X}=3,92$ ortalamayla 16. madde en yüksek değere;

$\bar{X}=2,24$ ortalamayla 5. madde en düşük değere sahiptir. "Dışa aktarılmış muhalefet boyutunda" ise

$\bar{X}=3,82$ ortalamayla 12. madde en yüksek değere;

$\bar{X}=2,64$ ortalamayla 8.madde en düşük değere sahiptir.

Katılımcıların muhalefet yapma nedenlerine yönelik görüşleri ise Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Öğretmenlerin Örgütsel Muhalefet Nedenlerine Yönelik Görüşleri

1. Tema: Dikey Muhalefet Boyutu		
Alt Tema	Doğrudan Alıntılar	Odak Noktasındaki Kodlar/Kavramlar
Katılmadığımız Kararlar	G1,K1: "Genelde katılmadığım kararlarda yöneticime katılmadığımı söylerim ama tabi yöneticiler ister istemez kendi görüşlerine aynı fikirde olmamız için biraz çabalıyorlar. Bizi etkilemeye çalışıyorlar ama genel olarak ben eğer katılmadığım karar konusunda haklılığım varsa haklı olduğumu düşünüyorsam sonuna kadar haklı olduğumu belirtirim eğer çabalarımın boş olduğunu görürsem de bir müddet sonra susmayı tercih ederim."	*Yöneticilerin Çabası
Hissedilenler	G3,K1: "Ben genel olarak hani ister olumlu ister olumsuz olsun söylemeye çalışıyorum. Söylemediğim zaman karşımda o varmış da söylüyormuşum gibi yapıyorum ya da başkasına söylüyorum, arkadaşlarıma bak böyle oldu şöyle oldu böyle dedi yani aslında hani bir şekilde dışa vurmam gerekiyor."	*Dışa Vurmak
Muhalefete Gerekli Ortam	G4,K5: "Yani benimkisi iletişim kurulabilir olmalı ben şey hissediyorum kendimi onunla konuşurken sürekli sinek düşünün cama çarpar ya sürekli cama çarpıyor muşum gibi, çarpıyorum geri atıyorum çarpıyorum geri atıyorum ve hiç bir yol kat edemiyoruz...."	*Cama Çarpma

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Politika	G2,K1: “Bizde çoğunlukla şu olay var. Daha çok idarecimiz veliye nasıl kendimizi daha iyi gösteririz diye bir reklam peşinde koşuyor. Maalesef ben bu konuda idare gibi düşünmüyorum. O yüzden de onların istediği şekilde de davranmıyorum ve sonuna kadar da bu şekilde davranacağım.”	*Reklam Peşinde
2. Tema: Yatay Muhalefet Boyutu		
Sıkıntılı Durumlarda Tepkiler	G2,K2: “Benim genellikle motivasyonum düşer, ben normal şartlarda okula şarkı söyleyerek girerim ve derslerde de eğleneliyimdir. Eğlenmeyi ve eğlendirmeyi de severim ancak yaşadığım sorunun büyüklüğüne göre bir, gün boyu motivasyonum düşer suratım asık gezerim genellikle de sohbetlere çok fazla katılmam öğretmenler odasında.”	*Motivasyon Düşer
Değişiklikler Yaşadığına Yakınma	G1,K1: “Öncelikle öğretmenler kendi içerisinde bir birlik bir bütünlük oluşturacak ki hani idare de bütün Öğretmenlere karşı Ters bir tepki ya da ters bir tutum geliştirmeyecek şekilde durumu kabullenmeli ...”	*Birlik Oluşturmak
3. Tema: Dışa Aktarılmış Muhalefet Boyutu		
İşle İlgili Okul Dışında Konuşma	G2,K3: “Evet genel olarak çok dolmuşsam artık böyle içimde tutamıyorsam paylaşma isteği oluşmuşsa en yakın komşumla yada işte yakın arkadaşlarla okul dışındaki yakın arkadaşlarımla paylaşırım.”	*Çok Dolmuşsam
Eşle/Arkadaşla Paylaşmanın Katkıları	G4,K4: “Hem benim görmediğim noktalara ...değinebiliyorlar hem de hiç bir şey olmasa rahatlıyorum bazen ise okulda bir şeye çok sinirli oluyorsun, çok doluyorsun o an kendini ifade edemiyorsun daha sonra birine ... bunu anlatırken rahatlıyorum. “	*Rahatlıyorum

Tablo 2’ye göre, katılımcıların dışa aktarılmış muhalefette genel olarak psikolojik açıdan rahatlamak için buldukları, yatay muhalefeti dayanışma olarak algıladıkları, dikey muhalefeti bireysel veya örgütlü bir şekilde gerçekleştirirler de bir süre sonra yılgınlık göstermeleri nedeniyle yaptıkları görülmektedir. Odak grupların tüm görüşleri genel olarak göstermektedir ki okulun uyguladığı politikalara katılamama, okulun idaresinin çalışanlara haksız davranması, değişikliklerde ortak karar alınmaması vb. durumlarda öğretmenler kendilerini değersiz, haksızlığa uğramış ve mesleğin gerekliliklerini yerine getirememeye duygu ve düşüncelerine kapılmalarına sebep olmakta, bu da onların çalıştıkları örgütlerine karşı muhalefet yapma davranışına girmelerine neden olmaktadır.

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Öğretmenlerin örgütsel muhalefeti nasıl anlamlandırdıklarının ve örgütsel muhalefet davranışlarının nedenlerinin belirlenmeye çalışıldığı bu çalışmada elde edilen nicel ve nitel bulgular değerlendirildiğinde “Örgütsel Muhalefet” in gerekli ve faydalı olduğu düşüncesinin hâkim olduğu belirlenmiştir. “Konu ile ilgili alan yazın incelendiğinde, eğitim örgütlerinde görev yapmakta olan öğretmenlerin ve bazı diğer örgüt çalışanlarının, örgütsel muhalefet konusu hakkındaki görüşleri üzerine yapılmış sınırlı sayıda çalışma (Gordon, 2008; MacKinnon, 2000; McMurray, 2007; Mulcahy ve Irwin, 2008; Murillo ve Ronconi, 2004; Chisholm, 1999; Cliggett ve Wyssmann, 2009; Kirk, 2009; Favela,

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

2010; Gaskell, 2008; Kassing, 1997; Kassing, 1998; Kassing, 2002; Kassing, 2008; Packer (2010) bulunmaktadır.” (Yıldız, 2013, s. 858). Dolayısıyla örgütsel muhalefet konusunun üzerinde durulması ve bu alanda farklı yöntem ve tekniklerle yeni çalışmalar yapılması gerektiğine inanılmaktadır. “Kassing (1997) örgütsel muhalefeti; çalışanların, örgütleri ile fikir ayrılığına düştükleri durumlarda yaşadıkları tatminsizliğe karşı verdikleri iletişimsel bir tepki olarak tanımlamaktadır” (Ataç ve Köse, 2017, s. 119). Nicel ve nitel bulgulara göre, öğretmenler çalıştıkları kurumda kendilerine yapılmaması gereken durumlar ile karşılaştıklarında genelde muhalefet davranışlarında bulunmaktadırlar. Her ne kadar örgütsel muhalefet, anlaşmazlıkların ya da karşıt fikirlerin ifadesi olarak olumsuz bir çağrışımında bulunsa da muhalefet etmek önemli bir iletişim faaliyetidir (Ötken ve Cenkçi, 2013). Nicel ve nitel bulgularda katılımcılar yöneticilerinin kendi fikirlerini genelde empoze etmeye çalıştıklarını, okul politikalarını çok sorgulamadıklarını belirtmişlerdir. Örgütsel muhalefeti tetikleyen etmenler, gelişim çabaları, karar verme süreçleri, kaynak dağıtımı, görev ve sorumluluk algıları ve çatışmaları, adalet kavramları, örgütsel etkililik, yönetici davranış ve etiği, iş gören performans değerlendirmesi gibi bileşenlerdir (Kassing ve Armstrong, 2001; akt. Korucuoğlu ve Şentürk, 2017).

Genel olarak nitel bulgular, nicel bulguları desteklemektedir. Dışa aktarılmış muhalefet davranışları diğerlerine göre daha fazla gösterilmektedir. Bunun nedeni ise bu davranışta bulduklarında kişilerin kendilerini psikolojik açıdan rahatlatmış olarak hissetmeleri olarak ifade edilmiştir. Ataç ve Köse (2017), bireyin örgütü ile fikir ayrılığına düştüğünü hissetmesi ve bunu dışa vurması onun muhalefet davranışlar sergilemesine neden olmaktadır.

Katılımcı görüşleri analiz edildiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır;

- Öğretmenler muhatabın doğru algılaması takdirde örgütsel muhalefetin olumlu bir şey olduğunu düşünüyorlar.
- Dikey muhalefetin gerçekleştirilebilmesi için okul idarecilerinin açık fikirli ve demokratik bir kişilik yapısına sahip olması gerektiğini savunuyorlar.
- Öğretmenler genel olarak yatay muhalefeti bir dayanışma aracı olarak görüyorlar.
- Dışa aktarılmış muhalefetin genel olarak psikolojik açıdan rahatlattığını düşünüyorlar.
- Öğretmenler mesleklerinin ilk günlerine nazaran örgütsel muhalefet noktasında davranışlarının daha da yumuşadığını söylüyorlar.
- Görüşleri dikkate alınmadığında, okul politikalarına katkı sağlayamadıklarında ve sistemi değiştiremeyip düzenin aynı şekilde sürüp gittiğine şahit olduklarında örgütsel muhalefet noktasında yılgınlık yaşadıklarını doğrudan ve dolaylı olarak ifade etmişlerdir.

Dikkatlice bakıldığında muhalefeti tetikleyen durumlar; geri-dönüt mekanizmasının çalışmasına dolayısıyla iletişimin istenen şekilde gerçekleşmesine yardımcı olabilecek etmenlerdir. Yöneticiler demokratik olmayan tutumlar sergilediklerinde bireyler arasındaki iletişim ve etkileşim negatif yönde ilerlemeye başlayacaktır. Eğitim kurumlarında okul kültürü içerisinde bulunan değerler, inanç ve normlar; idareci, öğretmen, öğrenci ve personel arasındaki etkileşim ile oluşmaktadır. Örgütsel muhalefetin işlevini görmesiyle; sağlıklı, bariyersiz ve karar alma mekanizmasının olumlu yönde çalıştığı bir örgüt iklimi oluşacaktır. Bu da doğrudan okul kültürünü etkileyecek ve geliştirecektir.

Örgütsel muhalefet konusunda gelecekte yapılması olası çalışmalarda araştırmacılar, örgütsel muhalefetin nedenlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için öğretmenlerin mesleki doyumu, iletişim becerileri, meslekteki hizmet süreleri, sendikali olma durumları vb. faktörlere bakabilirler. Etkili okul yöneticiliğinin örgütsel muhalefeti nasıl etkilediğine ilişkin bir çalışmanın; konunun farklı bir açıdan ve daha kapsamlı bir biçimde incelenmesine katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Ataç, L. O., Köse, S. (2017). Örgütsel Demokrasi Ve Örgütsel Muhalefet İlişkisi: Beyaz Yakalılar Üzerine Bir Araştırma, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt: 46 Sayı:1, 117/132.
- Beycioğlu, K., Özer, N., Kondakçı, Y. (Ed.). (2018). *Eğitim Yönetiminde Araştırma*. Ankara: Pegem Akademi.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

- Dağlı, A., Ağalday, B. (2014, Yaz). Öğretmenlerin Örgütsel Muhalif Davranış Biçimlerine İlişkin Görüşleri, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:13, Sayı:50 112-128. www.esosder.org. Adresinden edinilmiştir.
- Ergün, H., Çelik, K. (2018). Örgütsel Muhalefet Ölçeği Türkçe Uyarlaması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Sayı:48,398-414, DOI:10.21764/maeuefd.408561.
- Fırat, M., Yurdakul, K. I., Ersoy, A. (2014). Bir Eğitim Teknolojisi Araştırmasına Dayalı Olarak Karma Yöntem Araştırması Deneyimi, *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 65-86.
- Kavak, O., Kaygın, E. (2018). Örgütsel Adalet Algısının Örgütsel Muhalefet Davranışı Üzerindeki Etkisi, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 04 (01), 33-51.
- Korucuoğlu, T., Şentürk, İlknur. (2018, Kasım). Örgütsel Güç Oyunları Ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki (İlkokul Ve Ortaokullarda Görev Yapan Öğretmen Görüşleri Bağlamında), *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, doi: 10.16986/HUJE.2018045306, 1-24.
- Ötken, A. B., Cenkci, T. (2013). Beş Faktör Kişilik Modeli Ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma, *Öneri Dergisi*, Cilt:10, Sayı:39, 41-51.
- Özdemir, M. (2010). *Ankara İli Kamu Genel Liselerinde Görev Yapan Yönetici Ve Öğretmenlerin Örgütsel Muhalefete İlişkin Görüşleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi Ve Politikası Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi Ve Teftişi Doktora Programı, Ankara.
- Sadykova, G., Tutar, H. (2014). Örgütsel Demokrasi Ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme, *İşletme Bilimi Dergisi* Cilt:2, Sayı:1, 1-16.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık San. Ve Tic. A.Ş.
- Yıldız, K. (2013). Örgütsel Bağlılık İle Örgütsel Sinizm Ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/6 Spring, 853-879.
- Yıldız, K. (2014). Örgütsel Muhalefet, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:43, ID:364 K:104, <http://www.akademikbakis.org>, adresinden alındı.

BAKIM TEDBİRİ KAPSAMINDA KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARA YÖNELİK UYGULAMALAR

Bülent BAYAT

Prof. Dr., Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Elif ÖZAYDIN DEMİRBAŞ

Öğr. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu

ÖZET

Çocuklar çeşitli nedenlerle korunmaya muhtaç duruma düşmektedir. Devletler dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan çocukların korunmaya muhtaç duruma düşmesiyle birlikte çeşitli uygulamalar ile bu çocukların korunmasını sağlamaktadır. 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu çerçevesinde korunmaya muhtaç çocuklara yönelik koruyucu ve destekleyici bazı tedbirler yer almaktadır. Bu tedbirlerden birisi de çocukların bakımının sağlanması çeşitli uygulamaları kapsayan “bakım tedbiri” dir. Bu çalışmada bakım tedbiri kapsamında korunmaya muhtaç çocukların bakımına ilişkin uygulamalar ele alınmış ve günümüzde bu çocuklar açısından en sağlıklı bakım uygulamalarının neler olacağı tartışılmıştır

Anahtar Sözcükler: Çocuk, Koruma, Bakım

ABSTRACT

Children need to be protected for various reasons. States, retain the children in the disadvantaged group with different applications. In accordance with the Law No. 5395 on Child Protection, there are some protective and supportive measures for children in need of protection. One of these measures providing care for the children covering various applications of “maintenance measures”. In this study, the practices related to the care of children in need of protection within the scope of the care measure were discussed and the most healthy care practices for these children are discussed.

Key Words: Child, Protection, Care

GİRİŞ

Çocuklar yetişkin olana kadar koruma ve gözetime ihtiyaç duyarlar. Anne babaların temel görevi çocukların bakımını ve gözetimini sağlamak olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat bazı çocukların bakım ve gözetimi çeşitli nedenlerle aileleri tarafından sağlanamamaktadır. Günümüzde bu durumda olan çocukları tanımlamak için korunmaya muhtaç çocuklar ifadesi kullanılmaktadır. Korunmaya muhtaç çocuklar ile ilgili sorunlar geçmişten günümüze kadar her dönemde tüm dünyada varlığını sürdüren bir problem durumu olarak varlığını sürdürmüştür. Ülkemizde de korunmaya muhtaç çocuklara yönelik uygulamalar her dönemde çeşitlilik göstermiştir. Geçmişte korunmaya muhtaç çocuklara yönelik geleneksel yöntemler uygulanırken, günümüzde daha çok modern yöntemler tercih edilmektedir. Bu yöntemler kimi zaman aile yanında bakım sağlamaya yönelik olarak karşımıza çıkarken, kimi zaman ise bir kurum aracılığıyla bakım sağlama biçimindedir.

Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik olarak çıkarılan 03.07.2005 tarih ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu bu konuda düzenlenmiş en kapsamlı Kanun olarak karşımıza çıkmaktadır. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununda bu kanunun amacı “korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usûl ve esasları düzenlemek” olarak ifade edilmektedir. Bu Kanununda öncelikli amaç çocukların ailelerinin yanında korunmasının sağlanması bunun yapılamadığı durumlarda ise alternatif uygulamalardan faydalanılmasıdır. Bu kapsamda Çocuk Koruma Kanununda bazı koruyucu ve destekleyici tedbirler yer almaktadır. Bu tedbirler, danışmanlık, eğitim, sağlık, bakım ve barınma tedbirleri olarak ifade edilmektedir.

Bakım tedbiri çeşitli nedenlerle korunmaya muhtaç duruma düşmüş çocukların resmi yada özel bakım yurdu yada koruyucu aile gibi çeşitli bakım modellerinden faydalanmasına yönelik bir tedbirdir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Günümüzde bu tedbir kapsamında çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulmuş ve korunmaya muhtaç çocuklara yönelik tüm iş ve işlemler bu tarihten itibaren bakanlığın alt birimi olan Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmüştür. Bakım tedbiri kapsamında korunmaya muhtaç çocuklara yönelik uygulamalar yetiştirme yurtları, çocuk yuvaları, çocuk evleri, çocuk evleri sitesi, çocuk destek merkezi ve koruyucu aile olarak sıralanmaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Yöntem

Bu araştırmanın amacı ülkemizde korunmaya muhtaç çocukların bakımına ilişkin uygulamaların genel olarak değerlendirilmesi ve ideal bakım modelinin tartışılmasıdır. Bu araştırma korunmaya muhtaç çocuklara yönelik uygulamalar ile ilgili literatür taramaları, yasal mevzuatlar ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı verilerinden faydalanarak derleme biçiminde bir çalışmadır.

1. Korunmaya Muhtaç Çocuklar

Çocuklar yaşamın her döneminde reşit oluncaya kadar korunmaya muhtaç durumdadır. Korunmaya muhtaç çocuk kavramı, çeşitli nedenlerle ailesi tarafından temel bakım ve gözetimi sağlanamayan çocukları ifade etmektedir. 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanununda korunmaya muhtaç çocuk, beden, ruh, ahlak gelişimleri ve kişisel güvenlikleri tehlikede olan, anne babası olmayan, anne veya babası veya her ikisi de belli olmayan, anne veya babası veya her ikisi tarafından terk edilen, anne veya babası tarafından ihmal edilen, dilencilik, uyuşturucu madde kullanımı, fuhuş gibi her türlü sosyal tehlikeye karşı savunmasız bırakılan çocuğu ifade etmektedir. Korunmaya muhtaç çocuklar çeşitli nedenlerle ailesi tarafından ihmal edilen ya da istismara uğramış çocukları kapsamaktadır. Bu çocukların bakım ve gözetimi aileleri tarafınsan sağlanamadığı için bu noktada devlet bu görevi üstlenir ve yasal düzenlemeler aracılığıyla çeşitli kurum ve kuruluşlar ile birlikte bu görevi üstlenmektedir.

Çocukların korunmasına yönelik uygulamalar sadece ulusal boyutta değil, uluslar arası boyutta da ele alınmış ve bu bağlamda günümüzde geçerliliğini koruyan 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ülkemiz tarafından da 1990 yılında imzalanmıştır. Birleşmiş Milletle Çocuk Hakları Sözleşmesi kabul edildiği tarihten bu yana korunmaya muhtaç çocuklara yönelik uygulamaların çerçevesini oluşturmuştur. Özellikle dünyada yaşanan değişimler, toplumsal yapılarda da bazı değişimleri beraberinde getirmiş ve bununla birlikte korunmaya muhtaç çocuklar sorunu uluslararası boyutta ele alınmasına zemin hazırlamıştır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin 19. maddesinde çocuğun ‘ana-babasının ya da onlardan yalnızca birinin, yasal vasi veya vasilerinin ya da bakımını üstlenen herhangi bir kişinin yanında iken bedensel veya zihinsel saldırı, şiddet veya suistimale, ihmal ya da ihmalkâr muameleye, ırza geçme dahil her türlü istismar ve kötü muameleye karşı korunması için; yasal, idari, toplumsal, eğitsel bütün önlemleri alırlar.’ İfadesi yer almaktadır.

Ülkemizde günümüzde modernleşme süreci ile birlikte kentlere yoğun göçlerin olması, yoksulluğun artması, kadınların çalışma hayatına girmesi, boşanmaların artması, evlilik dışı doğan çocukların sayısında ki artış nedeniyle korunmaya muhtaç çocukların sayılarında da bir artış olmuştur (Erdal, 2014:173). Bunun sonucu olarak korunmaya muhtaç çocuklara yönelik yasal düzenlemelerin sayısı artmış ve uygulamalarda çeşitlilik göstermiştir.

2. Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Yasal Düzenlemeler

Ülkemizde korunmaya gereksinim duyan çocuklara yönelik iki temel yasanın varlığından bahsedebiliriz. Bunlardan ilki 1983 yılında kabul edilen 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu, diğeri ise 2005 yılında kabul edilen 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunudur. 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanununun amacı “korunmaya, bakıma veya yardıma ihtiyacı olan aile, çocuk, engelli, yaşlı ve diğer kişilere götürülen sosyal hizmetlere ve bu hizmetleri yürütmek üzere kurulan teşkilatın kuruluş, görev, yetki ve sorumluluklar ile faaliyet ve gelirlerine ait esas ve usulleri düzenlemektir” şeklinde ifade edilmektedir. Sosyal Hizmetler Kanununun amacında da görüleceği gibi bu kanun toplumda dezavantajlı grupların tamamını kapsayan bir içeriğe sahiptir. Sosyal Hizmet ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Müdürlüğü bu Kanunun uygulayıcısı olmuş, çocukların ve ailelerin alacağı hizmetleri planlamada, uygulamada yetkili kılınmıştır (Galipoğlu, 2009:49). 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanununun amacı

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

“korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usûl ve esasları düzenlemektir.” şeklinde ifade edilmektedir. Bu iki Kanunun da kabul edildikleri dönemde uygulayıcısı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Müdürlüğü iken 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının kurulmasıyla bu kurum uygulamada yetkili kılınmıştır. 2018 yılında yapılan bir değişiklik ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının ismi Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı olarak değişmiştir.

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu korunmaya muhtaç çocuklar ile suça sürüklenmiş çocuklara yönelik çıkarılmış en kapsamlı kanundur. Bu Kanun kapsamında korunmaya muhtaç çocuklar ile suça sürüklenmiş çocuklara yönelik bir takım koruyucu ve destekleyici tedbirler uygulamaya konulmuştur. Çocuğun yararı göz önünde bulundurularak, öncelikle kendi aile ortamında korunmasının sağlanması ile yaşına ve gelişimine uygun eğitim ve öğreniminin desteklenmesini, kişiliğinin ve toplumsal sorumluluğunun geliştirilmesini sağlamaya yönelik bu tedbirler; danışmanlık, eğitim, sağlık, barınma ve bakım tedbirleri olarak Çocuk Koruma Kanununda ifade edilmektedir.

3. 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanununda Kapsamında Koruyucu ve Destekleyici Tedbirler

3.1. Danışmanlık Tedbiri

Çocuk Koruma Kanunu' nun 5 inci maddesinde yer alan tedbirlerden biri olan “danışmanlık tedbiri”, çocuğun bakımından sorumlu olan kimselere çocuk yetiştirme konusunda, çocuklara da eğitim ve gelişimleri ile ilgili sorunların çözümünde yol göstermeye yönelik tedbirlerdir. Danışmanlık tedbirleri Milli Eğitim Bakanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (Şu an Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı) ve yerel yönetimler tarafından yürütülmektedir.

25 Ekim 2008 tarih ve 27035 sayılı Resmi Gazete de yayımlanan “Danışmanlık Tedbiri Kararlarının Uygulama Usul ve Esasları hakkında Tebliğde danışmanlık tedbirini Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı uygulayacak ise danışmanlık tedbirini söz konusu kurumda görevli sosyal çalışma görevlilerinin yürüteceği belirtilmektedir. Sosyal çalışma görevlilerinin bulunmaması halinde mahkeme tarafından resmi veya serbest aile hekimi, psikiyatrist, pediatri uzmanlık alanına sahip tıp alanından mezun görevliler ile lisans eğitimi almış hemşirelik, çocuk gelişimi ve eğitim alanlarında eğitim almış kişiler de görevlendirilebilir. Bu kararı uygulayacak kurum Milli eğitim Bakanlığı ise kurumda bulunan psikolojik danışma ve rehberlik servisinde; okulda bu alanda bir öğretmenin bulunmaması halinde ise rehberlik ve araştırma merkezlerince bu tedbir uygulanır. Yerel yönetimler de bazı durumlarda bu tedbiri uygulayacak kurum olabilir. Uygulama yapacak birim yerel yönetimler ise bu amaçla açılmış danışmanlık ya da aile eğitim merkezleri alınan tedbiri uygulayacak birimlerdir.

3.2. Eğitim Tedbiri

Çocuk Koruma Kanunu' nun 5 inci Maddesinde yer alan tedbirlerden bir diğeri de “eğitim tedbiri” dir. Eğitim tedbiri, çocuğun gündüzlü veya yatılı olarak devamına, iş ve meslek edinmesi amacıyla bir meslek veya sanat edinme kursuna gitmesine veya meslek sahibi bir ustanın yanına yahut kamuya ya da özel sektöre ait işyerlerine yerleştirilmesine yönelik tedbirdir. Milli Eğitim Bakanlığı ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı Bakanlığınca tarafından yürütülür. Eğitim Tedbiri kararının verilmesinde çocuğun on beş yaşının altında olması durumunda uluslararası sözleşme ve kanunlar dikkate alınır. Çocuk on beş yaşını doldurmuş ise çocuğun iş ve meslek edinmesi amacıyla verilen tedbir kararında Milli Eğitim Bakanlığınca yerine getirilmesi hükme bağlandığında Bakanlığın koordinasyonunda mesleki eğitim merkezleri bu kararı yerine getirir. Eğer hüküm gereğince Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı kararı uygulayacak bakanlık ise Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğünce alınan karar uygulamaya konulur.

Hiç eğitim almamış veya zorunlu eğitimini yarıda bırakmış, zorunlu eğitim yaşını tamamlamış olup haklarında koruyucu ve destekleyici tedbir kararı verilen çocukların; eğitimlerini sürdürebilmeleri, kapasitelerini geliştirebilmeleri, iş ve meslek edinebilmeleri amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı ve Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğünce gerekli önlemler alınır.

3.3. Sağlık Tedbiri

Çocuk Koruma Kanunu' nun 5. Maddesinde yer alan "Sağlık Tedbiri", çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması ve tedavisi için gerekli geçici veya sürekli tıbbi bakım ve rehabilitasyonu ile madde bağımlısı olanların tedavilerinin yapılmasına yönelik tedbirdir. Suça sürüklenen veya koruma ihtiyacı olan akıl hastası çocuklar hakkında ruhsal sağlığının tedavisi için öncelikli sağlık tedbirine karar verilmesi gereklidir. Mahkeme her türlü vereceği tedbir kararından önce çocuğun sağlık durumu hakkında rapor isteyebilir.

Çocuğun akıl hastalığı veya madde bağımlısı açıkça belli olduğu durumlarda kendisi, anası babası vasisi bakım ve gözetiminden sorumlu kimsenin tedavi talep etmesi üzerine sağlık tedbirine karar verilebilir. Çocuk Koruma Kanununun 16. Maddesinin beşinci fıkrasında ilgili sağlık kurulunca düzenlenen rapora göre toplum açısından tehlikeli olan suça sürüklenen veya korunma ihtiyacı olan akıl hastası çocuklar hakkında sağlık tedbiri, yüksek güvenlikli sağlık kurumlarında korunma ve tedavi altına alınmak suretiyle yerine getirileceği belirtilmiştir. Alkol ya da uyuşturucu veya uyarıcı madde bağımlısı olan çocuklar hakkında sağlık tedbiri alınırken çocuğun rızası aranmaz. Çocuk Koruma Kanunu' nun 16. Maddesinin on dördüncü fıkrasında 'Sağlık Bakanlığı, il sağlık müdürlükleri marifetiyle sağlık tedbirinin yerine getirileceği uygun sağlık kurum veya kuruluşunu belirleyerek, çocuğun bu kuruma ilk müracaatını sağlamak zorundadır.

Ayakta tedavisi uygun görülen çocukların tedavisi; ana, baba, vasisi, bakım ve gözetimini üstlenen kimseler ya da haklarında bakım ve barınma tedbiri verilmiş ise bu tedbiri yerine getirmekle yükümlü kurum ya da kuruluşlarca belirlenen sağlık kurumlarına gönderilmeleri ile sağlanır. Gerektiğinde kolluk birimlerinden güvenliğin sağlanması için yardım istenebilir.' Denilmektedir. Sağlık tedbiri Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülmektedir.

3.4. Barınma Tedbiri

Çocuk Koruma Kanunu'nun da yer alan tedbirlerden olan "Barınma Tedbiri", yaşamını devam ettirmek için yeterli ve sağlıklı bir barınma yeri olmayan çocuklu kimselere veya hayatı tehlikede olan hamile kadınlar ile bunların çocuklarına uygun barınma yeri sağlamaya yönelik tedbirdir. Barınma tedbiri uygulanan kimselerin istekleri doğrultusunda kimlikleri ve adresleri gizli tutulur. Barınma tedbiri Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve yerel yönetimler tarafından yürütülür.

3.5. Bakım Tedbiri

Çocuk Koruma Kanunu' nun 5 inci maddesinde yer alan tedbirlerden biri de "Bakım Tedbiri" dir. Bakım Tedbiri, çocuğun bakımından sorumlu olan kimsenin herhangi bir nedenle görevini yerine getirememesi halinde, çocuğun resmi veya özel bakım yurdu ya da koruyucu aile hizmetlerinden yararlandırılması veya bu kurumlara yerleştirilmesine, yönelik tedbirdir. Bakım tedbiri alınan ve ihmal ya da istismara uğrayan, psiko-sosyal sorunları nedeniyle uyum sorunu yaşayan çocukların rehabilitasyonu sağlanıncaya kadar korunma ihtiyacı olan diğer çocuklarla aynı ortamda bakılmamaları gereklidir. Bu çocuklar için öncelikli amaç bakımlarının sağlandığı kurumlarda rehabilitasyonları sağlanır. Sağlık tedbirinin uygulandığı durumlarda tedavisi biten çocuklar bakım amacıyla aile yanına veya bu amaçla kurulmuş remzi veya özel kuruluşlara yerleştirilir.

Bakım Tedbiri günümüzdeki ismi ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Bu kapsamda yetiştirme yurtları, çocuk yuvaları, çocuk destek merkezleri, çocuk evleri, çocuk evleri siteleri ve koruyucu aile gibi yöntemlerle bakım tedbiri uygulanmaktadır. Bakım tedbirinde öncelikli amaç çocuğun aile yanında bakımının sağlanmasıdır.

4. Bakım Tedbiri Kapsamında Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Uygulamalar

Bakım tedbiri kapsamında korunmaya muhtaç çocuklara yönelik uygulamalar Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Korunmaya muhtaç çocuklar ile ilgili iş ve işlemler aynı Bakanlık bünyesinde olan Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Bakım tedbiri kapsamında korunmaya muhtaç çocuklara yönelik aile yanında bakım yöntemleri ve kurum bakım yöntemleri uygulanmaktadır. Bakım tedbirinin uygulandığı aile yanında bakım yöntemi

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

koruyucu aile uygulaması olarak karşımıza çıkarken, kurum bakım yöntemleri yetiştirme yurtları, çocuk yuvaları, çocuk destek merkezleri, çocuk evleri ve çocuk evleri siteleri uygulamaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik geçmişten günümüze kadar farklı uygulamalar karşımıza çıkmaktadır. Geçmişte korunmaya gereksinimi olan çocukların bakım ve gözetimi geleneksel yöntemler ile sağlanırken, günümüzde modern yöntemlerin daha fazla yaygınlaştığını söyleyebiliriz. Geçmişte daha çok koğuş tipi dediğimiz kurum bakım modelleri tercih edilirken günümüzde bu tip kurumların yerini ev tipi kurum bakım modelleri almıştır. Yine geçmiş dönemlerde kurum bakımı en fazla tercih edilen yöntemken günümüzde korunmaya muhtaç çocuklara yönelik aile yanında bakım modelleri yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. Bunun en iyi örneği Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının 2015 ve 2016 yılları faaliyet raporlarında yer almaktadır. Bu raporlara göre 2015 yılı sonu itibarıyla 3.797 koruyucu aile yanında bulunan çocuk sayısı 4.615 iken, 2016 yılı sonu itibarıyla 4115 koruyucu aile yanında bulunan çocuk sayısı 5004 olmuştur ve bu rakam her yıl artmaktadır.

4.1. Çocuk Yuvaları

2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanununda çocuk yuvaları, 0-12 yaş arası çocukların, gerektiği durumlarda 12 yaşını doldurmuş kız çocuklarının gelişimlerini en iyi şekilde tamamlamaları, sağlıklı bireyler olarak yetişmelerini için görevli yatılı sosyal hizmet kuruluşları olarak ifade edilmektedir. Çocuk yuvaları 30-40 çocuğun birlikte yaşadığı ve bu çocukların bakım ve gözetimini tek bir bakım elemanının sağladığı kuruluşlardır (Çifci, 2009:63). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığına bağlı çocuk yuvaları 0-6 yaş ve 7-12 yaş olarak gruplandırılmaktadır. Çocuk yuvaları çocukların ders çalışma, dinlenme gibi çeşitli ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri yaşlarına uygun biçimde düzenlenen, çocukların kendilerine ait yataklarının, elbise dolaplarının olduğu 4-6 çocuğun aynı odada kaldığı sosyal hizmet kuruluşlarıdır (Başer, 2013:42). Çocuk yuvaları geleneksel bakım modellerinin tipik örneklerinden biri olan koğuş tipi bakım yöntemlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurum bakımından faydalanan çocuklarda özgüven eksikliği, çok hareketlilik, aşırı yemek yeme, gece altını ıslatma gibi çeşitli davranış bozuklukları, bazı gelişim alanlarında yaşitlarından geri olması, sosyalleşememe, şiddet eğiliminin fazla olması gibi bazı olumsuz problem durumları çeşitli araştırmalarla ortaya konulmuştur (Akt: Yıldırım, 2017:102). Özellikle koğuş tipi kurumlarda kalan çocuklarda bu problem durumları daha fazla gözlemlenebilmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının 2011 yılı faaliyet raporunda toplam 68 çocuk yuvası varken, 2016 yılında bu sayı 6 ya düşmüş, bu kurumların yerini alternatif bakım yöntemleri almaya başlamıştır.

4.2. Yetiştirme Yurtları

2828 Sayılı sosyal Hizmetler Kanununda yetiştirme yurtları, 13-18 yaş arası çocukların bakımını sağlamak, korumak, iş ve meslek sahibi yapmak için eğitimlerine devamlarını sağlamak, meslek edindirme kurslarına gitmelerine yardımcı olmak, meslek edinmeleri için bir usta yanına ya da kamu veya özel işyerlerine yerleştirilmelerini sağlamak ve topluma faydalı bireyler olarak kazandırılmasında görev ve sorumlulukları olan yatılı sosyal hizmet kuruluşlarıdır. Yetiştirme yurtları da tıpkı çocuk yuvaları gibi koğuş tipi bakım yöntemleri arasında yer almaktadır. Kurum bakımının gelişim süreci incelendiğinde, ilk basamakta kışla tipi kurumların yer aldığı görülmektedir. Koğuş tipi kurumlar, çok sayıda çocuğun büyük binalarda ve kalabalık koğuşlarda bir arada yaşadığı ve kurumda az sayıda personelin çalıştığı, otoriter bir disiplin ve merkeziyetçi yönetim tarzı ile yönetilen kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Akt. Yazıcı, 2012:507). Kurum bakım modelleri çocuklar için bir çok olumsuz durumu barındırırken, koğuş tipi kurumlarda bu olumsuz durumlar katlanarak görülebilmektedir.

4.3. Çocuk Destek Merkezleri

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı çocuk destek merkezlerini, haklarında bakım tedbiri yada koruma kararı verilen suça sürüklenen, suç mağduru olan, sokakta yaşayan çocukların temel gereksinimlerini karşılamak, ailelerine dönmelerini yada diğer bakım yöntemlerinden birine hazır hale gelmeleri için rehabilitasyon sürecine girdikleri geçici süre ile bakım ve korumalarının sağlandığı kuruluşlardır. Çocuk destek merkezleri altı kategoride hizmet vermektedir. Bunlar suça sürüklenen çocuklara yönelik çocuk destek merkezleri, suç mağduru çocuklara yönelik çocuk destek merkezleri,

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Sokakta yaşayan çocuklara yönelik çocuk destek merkezleri, refakatsiz sığınmacı çocuklara yönelik çocuk destek merkezleri, gebe çocuklar ve çocuk annelere yönelik çocuk destek merkezleri, madde bağımlısı çocuklara yönelik çocuk destek merkezleri şeklinde sıralanmaktadır. Önceki dönemlerde çocuk destek merkezleri, çocuk ve gençlik merkezleri, koruma bakım ve rehabilitasyon merkezleri ve bakım ve sosyal rehabilitasyon merkezleri gibi isimlerle hizmet vermekteydi.

4.4. Çocuk Evleri

Aile, çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı çocuk evlerini, tercihen il merkezlerinde, her ilin sosyal, kültürel ve fiziksel açıdan çocuk yetiştirmeye uygun bölgelerinde, okul ve hastanelere yakın apartman dairesi veya müstakil evlerde 0-18 yaş 5 ile 8 çocuğun bir ev ortamında bakımlarının sağlandığı bir bakım yöntemi olarak tanımlamaktadır. Çocuk evleri ile kurum bakımından faydalanacak çocukların koğuş tipi modellerin olumsuzluklarından uzak bir ev ortamında bakım ve gözetimlerinin sağlanması amaçlanmaktadır. Çocuk evleri zamanla diğer kuruluşlarda çocuk sayısının fazlaşmasıyla hizmet kalitesinin düşmesinin önüne geçmek için alternatif yöntemlerin planlanmasıyla koğuş tipi modellerin ev tipi modellere dönüştürülmesi sonucu ortaya çıkan yeni bir bakım yöntemi olarak uygulamaya konulmuştur (Başer, 2013:51). Farklı ülkelerde de örnekleri görülen çocuk evleri özellikle gelişmiş ülkelerde ülkemizdeki çocuk destek merkezleri gibi kısa süreli ve geçici hizmet bakım kuruluşları olup bu kuruluşlarda tedavi ve rehabilitasyona yönelik hizmetler yürütülmektedir (Yıldırım, 2017:104). Çocuk evlerinde kalan çocukların toplum tarafından dışlanmaması için bu evlerin dışarıdan bakıldığında anlaşılmasına dikkat edilmektedir (Yazıcı, 2012/509). Çocuk evleri, özellikle koğuş tipi kurumlara göre çocukların gelişimlerini daha fazla destekleyen kuruluşlardır (Yaşar, Dağdelen, 2013:220). Günümüzde koğuş tipi kurumların sayısında azalma olurken, çocuk evleri gibi ev tipi kuruluşların sayısında her yıl artış olmuştur. Aile ve sosyal Politikalar Bakanlığı verilerine göre 2011 yılında 448 çocuk evinde 2494 çocuğa hizmet verilirken, 2016 yılında 1092 çocuk evinde 5626 çocuğun bakımı sağlanmaktadır.

4.5. Çocuk Evleri Sitesi

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı çocuk evleri sitesini, 0-18 yaş arası en fazla 12 çocuğun üçer kişilik odalarda kaldığı, çocukların yaşlarına uygun gelişim ihtiyaçları dikkate alınarak site içerisinde inşa edilen, müstakil villa tipi evlerden oluşan aile ortamına benzer yapı ve ilişki sisteminde hizmet veren yatılı sosyal hizmet kuruluşları olarak tanımlamaktadır. Çocuk evleri siteleri, çocuk evlerinden farklı olarak büyük bir kampüs içerisinde çocukların gelişim özelliklerine uygun şekilde hazırlanan villa tipi evlerden oluşmaktadır. Bu evler içerisinde 10 – 12 çocuk bir arada yaşayabilmektedir. Çocuk evleri siteleri ev tipi kurum bakım modelleri arasında yer almaktadır. Çocukların bakım ve gözetiminin ev ortamında sağlanması çocuk evleri sitelerinin olumlu bir özelliği iken, bunun toplumsal hayattan uzak bir kampüs içerisinde sağlanması ise olumsuz özellikleri arasındadır. Çocuk evleri sitelerinde 0-6 yaş grubu çocuklar için tek katlı, 7-18 yaş grubu çocuklar için iki yada üç katlı evler kullanılmaktadır. Çocuklar bu evlerde banyo, ders çalışma, dinlenme, yemek yeme gibi tüm ihtiyaçlarını bir ev ortamında az sayıda çocukla sağlamaktadır (Yaman, 2010:31). Çocuk evleri sitelerinin de tıpkı çocuk evleri gibi geçmişten günümüze kadar sayıları artmış ve tüm yurt genelinde yaygınlaşmıştır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının verilerine göre 2011 yılında yurt genelinde 36 çocuk evi sitesinde 3004 çocuğa hizmet verilirken 2016 yılında 92 çocuk evi sitesiyle bu rakam 5257 ye çıkmıştır.

4.6. Koruyucu Aile

Koruyucu aile bakım modeli ailesinden ayrılmak zorunda kalan çocukların, bu süreci kurum bakımı yerine başka bir aile yanında geçirmelerinin daha yararlı olacağı düşüncesi ile günümüzde en çok tercih edilen yöntemlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Yolcuoğlu, 2009:51). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı koruyucu aile kavramını, çeşitli nedenlerle ailesi yanında bakımı sağlanamayan çocukların her türlü sorumluluğunun kısa veya uzun süreli, ücretli veya gönüllü olarak devlet denetiminde paylaşan ve belirlenen kriterlere uygun aile yada kişiler olarak tanımlamaktadır. Geçmişte geniş aile kültürünün hakim olması korunmaya muhtaç duruma düşen çocukların aile içerisinde bakılmasını sağlamıştır (Üstüner, 2005:10). Ailelerinden ayrı olan çocukların büyük bir kısmında psiko sosyal sorunlar olduğu, bu çocuklar arasında da kurum bakımında kalanların koruyucu aile yanında kalanlara göre daha fazla sorun yaşadıkları tespit edilmiştir (Erdal, 2014:179). Aile, Çalışma ve Sosyal

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Politikalar Bakanlığı koruyucu aile olmanın şartlarını Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı olmak, Türkiye’de sürekli ikamet etmek, en az ilkokul mezunu olmak, 25-65 yaş aralığında, düzenli gelire sahip olmak şeklinde belirlemiştir. Ayrıca koruyucu ailelere bakım ve gözetimini sağladıkları her çocuk için çeşitli masrafları karşılığında ücret ödenmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çocuklar çeşitli nedenlerle korunmaya gereksinim duyabilmektedir. Bazen anne baba kaybı ile bu korunma ihtiyacı ortaya çıkarken kimi zaman ise ihmal yada istismar, suça sürüklenme gibi durumlardan dolayı çocukların bakım ve gözetimleri aileleri tarafından karşılanamamaktadır. Korunmaya muhtaç çocuklar için en ideal yöntemin seçimi çocuğun hangi nedenle kuruma geldiği, ailenin durumu gibi nedenlere bağlıdır. Ekonomik sıkıntılardan dolayı koruma ve gözetime ihtiyacı olan çocuğun bakımı için ailesine yapılan sosyal destek ile korunması sağlanırken, aile içi istismara uğramış bir çocuk için ise bakım tedbiri kararı ile çocuk destek merkezlerinde rehabilite edilmesi sağlanacaktır.

Korunmaya muhtaç çocuklar ile ilgili olarak genel itibariyle öncelikli olarak aile yanında bakım yöntemlerine, bunun mümkün olmadığı durumlarda da kurum bakımı yöntemine başvurulmaktadır. Kurum bakım yönteminde iki farklı modelden bahsetmek mümkündür. Bunlar koğuş tipi kurum bakım modelleri ve ev tipi kurum bakım modelleridir. Korunmaya muhtaç çocuk için kurum bakımı tedbiri alınmış ise en ideal modelin çocuk evleri olduğunu söylemek mümkün olabilir. Çünkü çocuk evleri uygulamasında korunmaya muhtaç çocuklar toplumsal hayatın içinde aktif şekilde yer almaktadır. Ayrıca normal bir aile ortamına sahip çocuklar gibi bir ev ortamında çocukların bakım ve gözetimi sağlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aile, Çalışma, ve Sosyal Hizmet Bakanlığı (2019). Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü. www.cocukhizmetleri.aile.gov.tr: <https://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/cocuk-destek-merkezleri>
- Aile, Çalışma, ve Sosyal Hizmet Bakanlığı Koruyucu Aile (2019). *Hizmet Kapsamında Sağlanan Destekler*. www.koruyucu.aile.gov.tr: 20 Nisan 2019 <https://koruyucu.aile.gov.tr/koruyucu-aile/hizmet-kapsaminda-saglanan-destekler>
- Aile, Çalışma, ve Sosyal Hizmet Bakanlığı (2018). Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü. *Mevzuat*, www.cocukhizmetleri.aile.gov.tr: 10 Nisan 2019 <https://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/kanunlar>
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2011 Yılı Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2011
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2016 Yılı Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2016
- Akyüz, E. (2012). *Çocuk Hukuku*. Ankara: Pegem Akademi.
- Başer, H. (2013). Çocuk Refahı Alanında Yeni Hizmet Modeli "Çocuk Evleri". *Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Birleşmiş Milletler. (1989, Kasım 20). Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi
- Çetin, H. (2010). Korunmaya Muhtaç Çocukların Bakımına Yönelik Etkin ve Sistematik Bir Yaklaşım Modeli. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1-8.
- Çocuk Koruma Kanunu, Kanun Numarası 5395, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi: 15.07.2005, Sayı 25876
- Erdal, L. (2014). Türkiye' de Sosyal Politika ve Koruyucu Aile Hizmet Modeli. *Sosyoekonomi*, 171-192
- Gökçearslan Çifci, E. (2009). Türkiye'de ve Dünyada Korunmaya İhtiyacı Olan Çocuklara Yönelik Hizmetlerin Tarihsel Gelişimi. *Aile ve Toplum Eğitim, Kültür ve Araştırma Dergisi*, 53-65.
- Özbesler, C. (2009). Koruyucu Aile Hizmetlerinde Değerlendirme Süreci. *Aile Ve Toplum Eğitim, Kültür ve Araştırma Dergisi*, 86-94.
- Salim, M. (2011). Yüksek Lisans Tezi. *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Çocuk Koruma Politikaları ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

- Sosyal Hizmetler Kanunu, Kanun Numarası 2828, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi: 27.05.1983, Sayı:18059
- Sosyal Hizmetler Ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Çocuk Evleri Çalışma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi 05.10.2008, Sayı 27015
- Üstüner, S. (2005). Koruyucu aile bakımı altındaki çocukların ruh sağlığı. *Yüksek Lisans Tezi*.Ankara: Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü
- Yaman, F. (2010). Bakıcı Annelerin Sosyo-Ekonomik ve Çalışma Yaşamlarına İlişkin Özellikleri: Ankara İli Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yaşar, Ö., ve Dağdelen, N. (2013). Korunmaya Muhtaç Çocukların Yetiştirilmesinde Çocuk Yurtlarından Çocuk Evlerine Geçişin,Çocukların Sosyo-Kültürel ve Psikolojik Gelişimlerine Etkisi Üzerine Bir Çalışma: Isparta Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 199-221.
- Yazıcı, E. (2012). Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Çocuk Evleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 499-525.
- Yazıcı, E. (2014). Türkiye’de Çocuk Koruma Sistemi ve Koruyucu Aile Bakım Yönteminde Yeni Yaklaşımlar. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 247-270.
- Yıldırım, Ş. (2017). 2000’li Yıllarda Çocuk Koruma Sistemi İçinde Bakım Hizmetlerinin Genel Görünümü. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 87-110.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2009). Türkiye' de Çocuk Koruma Sisteminin Genel Olarak Değerlendirilmesi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 43-57.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAKİ SOVYET PROPAGANDA POSTERLERİNDE COŞKU ÇEKİCİLİĞİ BAĞLAMINDA EKİM DEVRİMİ'NİN SUNUMU
THE PRESENTATION OF THE OCTOBER REVOLUTION IN THE SOVIET PROPAGANDA POSTERS IN THE SECOND WORLD WAR

Mehmet Ali GAZİ

Arş. Gör., Trabzon Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü

Caner ÇAKI

Arş. Gör., İnönü Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı

Mehmet Ozan GÜLADA

Öğr. Gör., Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Akçadağ Meslek Yüksek Okulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği, Sovyet halkını Alman ordularına karşı savaşmaya seferber edebilmek için korku, hüznün, öfke vb. duygusal çekicilikleri propaganda faaliyetlerinde kullanmıştır. Özellikle coşku çekiciliğinin Sovyet propaganda posterlerinde sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Sovyet propagandası ortaya çıkan coşku duygusuyla, kitlelerin cephelerde Alman askerlerine karşı kararlı bir şekilde mücadele edeceklerini planlamıştı. Diğer yandan propaganda yoluyla oluşturulacak olan coşku çekiciliği ile birlikte Sovyet halkının savaşma isteğinin artırılması ve maneviyatlarının yükseltilmesi hedeflenmişti. Bu açıdan Sovyetler Birliği kitlelerde coşku duygusu oluşturabilecek olaylardan yararlanma yoluna gitmiştir. Bunların başında ise Ekim Devrimi gelmiştir. Bu yolla Sovyet propagandası kitleler üzerinde coşku duygusu oluşturabilmek amacıyla 1917 yılında gerçekleşen Ekim Devrimi'ne sıklıkla atıfta bulunmuştur. Böylece Ekim Devrimi esnasında kitlelerde oluşan coşkunun bir benzerinin Alman ordularına karşı verilen mücadelede de ortaya çıkılacağına inanılmıştır. Bu süreçte Sovyet propagandası Ekim Devrimi üzerinden coşku çekiciliği oluşturmak için posterlerden etkili bir şekilde yararlanmıştır. Bu çalışmada Sovyet propagandasının kitleler üzerinde coşku çekiciliği oluşturmada Ekim Devrimi'ni posterlerde nasıl ve ne şekilde yansıttığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla All World Wars sitesi tarafından belirlenen İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği tarafından kullanılan propaganda posterleri içerisinde amaçlı örneklem metodu kullanılarak seçilen beş propaganda posterleri (Kızıl Bayrak, Ekim Zaferi, Anavatan Savunması, Kızıl Ordu, Alman Askeri) nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan göstergebilimsel analiz metodu kullanılarak incelenmiştir. Propaganda posterleri Fransız dilbilimci Roland Barthes'ın göstergebilim modeli ışığında analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular kapsamında, Sovyet propaganda posterlerinde Ekim Devrimi'nin kazanılan büyük bir zafer olarak yüceltildiği ve bu zaferin korunabilmesi içinde geçmişte olduğu gibi İkinci Dünya Savaşı'nda da aynı kararlılıkla savaşılması gerektiğinin vurgulandığı ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sovyetler Birliği, Propaganda, Coşku Çekiciliği, Ekim Devrimi, İkinci Dünya Savaşı

ABSTRACT

In World War II, the Soviet Union used emotional appeals such as fear, sadness, anger, etc. to mobilize the Soviet people against the German armies. Especially the enthusiasm appeal was frequently used in Soviet propaganda posters. The Soviet propaganda, with a sense of enthusiasm, planned that the masses would be determined to fight decisively against German soldiers on the fronts. On the other hand, with the the enthusiasm appeal appeared through propaganda, it was aimed to increase the desire of the Soviet people to fight and to increase their spirituality. In this respect, the Soviet Union used the events that could appear enthusiasm for the masses. The most important of these was the October Revolution. In this way, Soviet propaganda frequently referred to the October Revolution in 1917 to appear a sense of enthusiasm for the masses. Thus, during the October Revolution, it was believed that a similarity of enthusiasm in the masses would be revealed in the struggle against German armies. In this process, Soviet propaganda effectively used posters to appear enthusiasm appeal through the October

Revolution. In this study, how and in what way the Soviet propaganda reflected the October Revolution in the posters in appearing enthusiasm for the masses. For this purpose, five propaganda posters (Red Banner, October Victory, Homeland Defense, Red Army, German Military), which were selected by using the sampling method from the propaganda posters used by the Soviet Union in World War II, were examined by using semiotic analysis method in the qualitative research methods. Propaganda posters were analyzed in the light of the semiotic model of the French linguist Roland Barthes. In the context of the findings, it was revealed that the October Revolution was praised as a great triumph of Soviet propaganda posters and Soviet people must fight pertinaciously in World War II to protect this triumph.

Keywords: Soviet Union, Propaganda, Enthusiasm Appeal, October Revolution, Second World War

Giriş

Rusya'da 1917 yılında gerçekleşen Ekim Devrimi ile Rusya Çarlığı yıkılmış, yerine Komünizm ideolojisine dayalı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) adında yeni bir devlet kurulmuştur. Sovyetler Birliği, pek çok farklı etnik yapıdan meydana gelmiştir. Bu nedenle herkesin ortak değeri olarak Ekim Devrimi ön plana çıkarılmış ve böylece ülkede genel birliğin tesis edilmesi amaçlanmıştır. Sovyetler Birliği bu amaçla kurulduğu ilk günlerden itibaren "Ekim Devrimi Ruhü" adı verilen bir kavram meydana getirmiş ve bu kavram üzerinden insanların Sovyetler Birliği'ne yönelik aidiyet duygularının gelişmesi için çalışmıştır. Bu amaçla Sovyet propagandası Sovyet halkının Ekim Devrimi ile pek çok hak ve hürriyeti elde ettiğine yönelik faaliyet yürütmüştür. Ekim Devrimi'ne yönelik Sovyet propagandası Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı'na girdiği dönemde de kitleleri savaşa seferber etmek ve Mihver Kuvvetleri'ne karşı savaşmalarını teşvik etmek için etkili bir şekilde kullanılmıştır. Özellikle bu süreçte posterlerden propaganda amaçlı sıklıkla yararlanılmıştır. Bu çalışmada İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet propaganda posterlerinde Ekim Devrimi'nin nasıl ve ne şekilde sunulduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Son yıllarda ulusal çalışmalar içerisinde Sovyet propaganda faaliyetlerini inceleyen alanda önemli çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bunlar içerisinde; Çakı (2018), "Komünizm İdeolojisinde Kült Lider Olgusu: Berlin'in Düşüşü Propaganda Filmi'nin Alımlama Analizi" adlı çalışmada Sovyet propagandası tarafından Stalin'in kült lider olarak inşa edilebilmesi amacıyla hazırlanan *Berlin'in Düşüşü* filmi alımlama analizi yöntemi kullanarak incelemiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgularda insanların filmde gri propaganda kullanıldığına yönelik görüş belirttiği ortaya çıkarılmıştır. Çakı ve Gülada (2018a), "2. Dünya Savaşı'nda Kullanılan Sovyet Propaganda Posterlerinde Coşku Çekiciliği Bağlamında Kadınların Temsili" adlı çalışmada İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet propaganda posterlerinde kadınların temsili üzerinden coşku çekiciliği tekniğinin kullanımını analiz etmiştir. Çalışmada propaganda posterlerinde kadın temsillerinin Sovyet askerlerinin cephede daha istekli savaşmalarını sağlamak için kullanıldığını saptamıştır. Yine Çakı ve Gülada (2018b), "İkinci Dünya Savaşı'nda Adolf Hitler'in Mizah Çekiciliği Bağlamında Sovyet Propaganda Posterleri Üzerinden İncelenmesi" adlı çalışmada İkinci Dünya Savaşı'nda kullanılan propaganda posterlerinde Nazi Almanyası lideri Adolf Hitler'in mizah çekiciliği bağlamında ne şekilde sunulduğunu ele almıştır. Elde edilen bulgularda Hitler'in propaganda posterlerinde gülünç gösterilerek kitleler nezdinde itibarsızlaştırılmaya çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak Gazi vd. (2018), "İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet Kült Lider Propagandasında Vladimir Lenin ve Joseph Stalin'in Sunumu" adlı çalışmada İkinci Dünya Savaşı'ndaki Sovyet propaganda posterlerinde Stalin'in kült lider olarak ne şekilde sunulduğunu incelemiştir. Çalışma sonucunda posterler üzerinden inşa edilen Stalin kültü ile Sovyet halkının kayıtsız şartsız Stalin'in emirlerini uygulamasının amaçlandığı ortaya çıkarılmıştır.

1. Ekim Devrimi'ne Genel Bakış

Rusya Çarlığı, 1914 yılında İngiltere ve Fransa'nın yanında Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştı. Savaşta Rus orduları istenilen başarıları elde edememişti (Priestland, 2017: 105). Bu nedenle ülke genelinde Çar'a karşı güçlü bir muhalefet oluşmuştu. Nihayetinde 1917 yılında gerçekleşen Şubat Devrimi'nden sonra Rusya'da çarlık rejimi son bulmuştu. Çarlık rejiminin son bulması üzerine ülkede geçici hükümet kurulmuştu (Riasanovsky ve Steinberg, 2011: 488-489). Geçici hükümetin kurulmasından sonra da

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Rusya Birinci Dünya Savaşı'na devam etmişti. Bu süreçte Vladimir Lenin liderliğindeki Bolşevikler, geçici hükümetin uygulamalarına karşı çıkmıştı. Lenin, sosyalizm merkezli fikirlerini ülkede hakim kılmak istemişti. Nihayetinde 10 Ekim 1917 tarihinde Lenin liderliğinde toplanan Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi, mevcut yönetime karşı silahlı ayaklanma kararı almıştı. Geçici hükümet, Lenin liderliğinde ayaklanan devrimcileri durdurmada başarılı olamamıştı. Lenin liderliğindeki devrimciler, 25 Ekim 1917 tarihinde geçici hükümetin merkezi Kışlık Sarayı'nı ele geçirmesi ile devrim başarılı bir şekilde son bulmuştu.

Ekim Devrimi'nin başarıya ulaşmasından sonra Bolşevikler ülkede yönetimi ele geçirmişti. Bolşevikler, İttifak Devletleri ile ateşkes antlaşması imzalayarak, Rusya'yı Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkarmıştı. Bolşeviklerin yönetimine karşı olan gruplar Beyaz Ordu adı verilen birliklerin etrafında toplanmaya başladı (Brovkin, 2015: 221). Sonuçta devrimden kısa bir süre sonra Rus İç Savaşı meydana gelmişti. Lenin liderliğindeki Kızıl Ordu 1922 yılına kadar Beyaz Ordu ile savaştı. Savaşın sonucunda Kızıl Ordu, Beyaz Ordu'ya karşı üstün gelmeyi başarmıştı. İç savaştan sonra 1991 yılına kadar sürecek olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kurulmuştu.

2. Ekim Devrimi'nin Coşku Çekiciliği Tekniğinin Bağlamında Propaganda Amaçlı kullanılması
Propaganda belirli bir fikrin veya ideolojinin kitlelere otoriter bir üslup içerisinde aktarılmasını amaçlayan ikna odaklı bir iletişim türüdür (Aziz, 2007: 15). Propagandanın temelinde kitlelerin ikna edilmesi yatmaktadır. Bu amaçla propaganda disiplini içerisinde kitlelerin etkilenebilmesi için korku, öfke, coşku, hüzn gibi duygular kullanılmaktadır. Bu duygulardan biri de coşku çekiciliği olmaktadır. Coşku çekiciliği tekniğinde kitlelerin coşku duygusunun ön plana çıkarılarak belirli bir konuda harekete geçmesi amaçlanmaktadır. Sovyetler Birliği'nin propaganda faaliyetlerinde coşku çekiciliği tekniğinden sık yararlanılmıştır. Sovyet propagandası coşku çekiciliği tekniğinden yararlanırken pek çok farklı konu, kişi ve olayı ön plana çıkarmıştır. Bu olaylardan biri de Ekim Devrimi olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin kurulmasından sonra Ekim Devrimi, Sovyet toplumu nezdinde yüceltilmişti. Ekim Devrimi'nin Sovyet toplumunun elde ettiği hak ve hürriyetlerin temeli olduğu vurgulanmıştı. Bu açıdan Sovyet propagandası tarafından sıklıkla Sovyet toplumunun her türlü tehlikeye karşı Ekim Devrimi'nin kazançlarını koruması gerektiği telkin edilmişti. Özellikle Ekim Devrimi'nde devrimcilerin göstermiş oldukları çatışmalar kahramanlık öyküleri haline getirilmekte ve Sovyet gençlerinin bu kahramanlıkları örnek alarak yetiştirilmeleri amaçlanmaktaydı. Sovyet propagandası, İkinci Dünya Savaşı başladığında Alman ordularına karşı Sovyet toplumunda genel bir seferberlik oluşturabilmek için Ekim Devrimi'ni sıklıkla faaliyetlerine konu edinmişti. Sovyetler Birliği bu yolla kitlelerin Ekim Devrimi'ni örnek almasını amaçlamış ve Ekim Devrimi'nde devrimcilerin geçici hükümet güçleri ile mücadele ettiği gibi Sovyet toplumunun da Alman ordularına karşı aynı coşku ile mücadele etmesini planlamıştı.

3. Yöntem

3. 1. Çalışmanın Önemi

İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet propagandası tarafından Ekim Devrimini konu alan posterde kitleleri harekete geçirebilmek için coşku çekiciliğinden nasıl yararlandığını ortaya koymak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Böylece çalışmada Sovyetler Birliği özelinde coşku çekiciliği tekniğinin propaganda disiplini içerisindeki kullanımının açıklanması amaçlanmaktadır.

3. 2. Çalışmanın Önemi

Çalışma;

- coşku çekiciliği tekniğinin propaganda amaçlı kullanımını açıklaması,
- İkinci Dünya Savaşı dönemindeki Sovyet propagandası hakkında bilgi vermesi,
- Sovyet propagandasında Ekim Devrimi'nin ne şekilde sunulduğunu aktarması gibi nedenlerden dolayı önem taşımaktadır.

3. 3. Çalışmanın Evreni ve Örneklemi

İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyet propagandası tarafından Ekim Devrimi'ni konu edinen tüm propaganda posterleri çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Buna karşın tüm propaganda posterlerine

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

ulaşmanın güçlüğünden dolayı çalışmada amaçlı örneklem metodu kullanılarak belirlenen dört poster üzerinden göstergebilimsel analiz yapılmıştır (All World Wars, 2019). Çalışmada seçilen propaganda posterlerinde doğrudan coşku çekiciliği tekniğinin kullanılmasına özen gösterilmiştir.

3. 4. Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışmada coşku çekiciliği tekniğinin propaganda amaçlı kullanımının yalnızca dört propaganda posterini üzerinden ve Ekim Devrimi konusu özelinde yapılması çalışmanın temel sınırlılığını oluşturmaktadır. Ayrıca çalışma kapsamında elde edilen bulgular üzerinden genellemelerde bulunulması da çalışmanın bir diğer önemli sınırlılığı olmaktadır.

3. 5. Çalışmanın Soruları

Çalışma kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmaya çalışılmıştır;
İkinci Dünya Savaşı'nda kullanılan Sovyet propaganda posterlerinde;
- Ekim Devrimi coşku çekiciliği bağlamında nasıl sunulmaktadır?
- posterlerde hangi propaganda mesajları verilmektedir?
- posterlerde hangi propaganda mitleri inşa edilmektedir?

3. 6. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan göstergebilimsel analiz metodu kullanılmıştır. Çalışmadaki Sovyet propaganda posterleri Fransız dilbilimci Roland Barthes'ın göstergebilim modeline göre analiz edilmiştir.

4. Analiz

Çalışmanın bu bölümünde "Kızıl Bayrak", "Ekim Zaferi", "Anavatan Savunması", "Kızıl Ordu" ve "Alman Askeri" posterleri göstergebilimsel analiz kullanılarak incelenmiştir.

4. 1. "Kızıl Bayrak" Konulu Propaganda Posterini

"Kızıl Bayrak" konulu propaganda posterini düzenlam açısından incelendiğinde, posterde iki askerin bir yöne doğru saldırdığı aktarılmaktadır. Görsel kodlar içerisinde askerlerden birinin arka planda ve soluk tonlar içerisinde sunulduğu görülmektedir. Arka plandaki asker elindeki tabancası ve tüfeği ile önde bulunan askerin saldırmasını işaret etmektedir. Ön planda yer alan asker elindeki tüfeği ile kararlı bir şekilde saldırıya geçmektedir. Posterin sol üstünde ise Sovyetler Birliği'nin bayrağı yer almaktadır. Posterin altında "Ekim Devrimi'nin donanmacıları, babalar ve kardeşlerin yaptığı gibi düşmanın hakkından gel" yazılı kodu bulunmaktadır.

Resim 1. "Kızıl Bayrak" Konulu Propaganda Posterini

(Kaynak: All World Wars, 2019)

Poster yananlam açısından analiz edildiğinde posterde, Sovyet askerlerinin Ekim Devrimi'ne katılanlar gibi kararlı bir şekilde savaşmalarının istendiği aktarılmaktadır. Görsel kodlarda posterin arka planında yer alan kişi Ekim Devrimi'ne katılan insanların, posterde ön planda olan asker ise İkinci Dünya Savaşı'nda savaşan tüm Sovyet askerlerinin metonimi (temsili) olarak kullanılmaktadır. Böylece posterde verilmek istenen propaganda mesajının ülkenin geneline yayılmasının amaçlandığı

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

görülmektedir. Posterde yer alan Sovyetler Birliği bayrağı, Sovyet askerlerinin ülkelerini savunmak ve Komünizm ideolojisinin hakimiyetini sürdürmesini sağlamak için savaştıkları mesajını vermektedir. Posterde yer alan yazılı kodlar üzerinden de Ekim Devrimi'ne katılarak hayatları pahasına Sovyetler Birliği'ni kuran kişilerin aynı savaşı Sovyet askerlerinin Alman ordularına karşı vermesini istediği algısı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Posterde Ekim Devrimi'nde Çar'ın ordusuna karşı başarı kazanan halkın aynı başarıyı Alman ordularına karşı kazanacağı da aktarılmaktadır. Böylece posterde Sovyet askerlerinin başarılı olacağı yönünde propaganda mitinin inşa edilmeye çalışıldığı görülmektedir. İnşa edilen propaganda miti ile kitlelerin daha istekli bir şekilde Alman askerlerine karşı savaşacakları hedeflenmiştir.

Tablo 1. "Kızıl Bayrak" Konulu Propaganda Posteri

Düzanlam	İkinci Dünya Savaşı'na katılan Sovyet askeri ve Ekim Devrimi'nde yer alan devrimci görselleri
Yananlam	Sovyet askerlerinin Ekim Devrimi'nde olduğu gibi kararlılıkla düşmanlarına karşı savaşması
Propaganda Miti	Sovyet askerlerinin Alman ordusunu yeneceği

4. 2. "Ekim Zaferi" Konulu Propaganda Posteri

"Ekim Zaferi" konulu propaganda posteri düzenlam boyutunda ele alındığında posterde bir asker ve bir sivilin yer verildiği görülmektedir. Sol tarafta bulunan askerin elinde makineli tüfek, sağ tarafta bulunan sivilin elinde ise tüfek bulunmaktadır. Görsel kodlar içerisinde sol tarafta bulunan askerin arkasında saldırıya geçen Sovyet askerleri ve uçakları yansıtılmakta, sağ taraftaki sivilin arkasında ise 1917 yılında gerçekleşen Ekim Devrimi'nin bir görseline yer verilmektedir. Posterdeki her iki kişinin de kararlı bir şekilde saldırıya hazır oldukları aktarılmaktadır. Posterin altında "Ekim Devrimi'nin nimetlerinden vazgeçmeyelim!" yazılı kodu bulunmaktadır.

Resim 2. "Ekim Zaferi" Konulu Propaganda Posteri

(Kaynak: All World Wars, 2019)

Poster yananlam açısından incelediğinde, posterde çalışma kapsamında incelenen ilk posterde olduğu Sovyet askerlerinin tıpkı Ekim Devrimi'nde olduğu gibi kararlılıkla düşmana karşı savaştığı mesajı verilmektedir. Bu şekilde Sovyet askerlerinin tıpkı Ekim Devrimi'nde olduğu gibi büyük bir zafer elde edeceği algısı oluşturulmaktadır. Görsel kodlarda posterin sağında yer alan kişi Ekim Devrimi'ne katılan insanların, posterin solunda olan asker ise İkinci Dünya Savaşı'nda savaşan tüm Sovyet askerlerinin metonimi (temsili) olarak kullanılmaktadır. Posterin arka planında ise İkinci Dünya Savaşı'nın ve Ekim Devrimi'nin metonimleri yansıtılmaktadır. Posterdeki yazılı kodlar üzerinden ise Sovyet askerlerinin Ekim Devrimi'nde elde edilen hakları savunmak için savaştığı mesajı verilmektedir. Bu şekilde Sovyet askerlerinin Alman ordusuna karşı savaşırılmaları için güçlü bir neden ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo 2. "Ekim Zaferi" Konulu Propaganda Posterleri

Düzanlam	İkinci Dünya Savaşı'na katılan Sovyet askeri ve Ekim Devrimi'nde yer alan devrimci görselleri
Yananlam	Sovyet askerlerinin Ekim Devrimi'nde olduğu gibi kararlılıkla düşmanlarına karşı savaşması
Propaganda Miti	Sovyet halkının Ekim Devrimi'nde elde ettiği haklarını korumak için savaştığı

4. 3. "Anavatan Savunması" Konulu Propaganda Posterleri

"Anavatan Savunması" konulu propaganda posterleri düzenlemeler olarak analiz edildiğinde, posterde ellerinde tüfekleri ve süngüleri olan Sovyet askerlerinin resmedildiği görülmektedir. Posterdeki sunum kodları içerisinde askerlerin bir yöne doğru baktıkları yansıtılmaktadır. Hemen arkalarında ise kırmızı tonlar içerisinde insan ve bayrak silüetlerinin olduğu görülmektedir. Posterin arka planında da "1917" tarihi vurgulu bir şekilde aktarılmaktadır. Posterin üzerinde "Genç erkekler ve kadınlar, babalarınız tarafından kazanılan özgürlüğü, anavatanı ve şerefi savunurlar" yazılı kodu bulunmaktadır.

Resim 3. "Anavatan Savunması" Konulu Propaganda Posterleri

(Kaynak: All World Wars, 2019)

Poster yananlam açısından incelendiğinde, posterde Sovyet askerlerinin 1917 yılındaki Ekim Devrimi'nde olduğu gibi kararlılıkla savaştığı mesajının verildiği görülmektedir. Posterin ön planında yer alan askerler, Alman ordularına karşı mücadele veren Kızıl Ordu'nun, posterin arkasında yer alan kırmızı tonlarda bayrak ve insan silüetleri de Ekim Devrimi'ne katılan devrimcilerin metonimi olarak yansıtılmaktadır. Posterde incelenen diğer iki posterde olduğu gibi Sovyet askerlerinin Alman askerlerine karşı savaşmalarında Ekim Devrimi'nde elde edilen hakların üzerine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca yazılı kodlarda da vatan, aile ve şeref vurguları üzerinde Sovyet askerlerinin savaşma isteklerinin artırılması amaçlanmaktadır.

Tablo 3. "Anavatan Savunması" Konulu Propaganda Posterleri

Düzanlam	İkinci Dünya Savaşı'na katılan Sovyet askerleri ve Ekim Devrimi'nde yer alan devrimcilerin görselleri
Yananlam	Sovyet askerlerinin Ekim Devrimi'nde olduğu gibi kararlılıkla düşmanlarına karşı savaşması
Propaganda Miti	Kızıl Ordu, Ekim Devrimi'ni korumak için savaşmaktadır

4. 4. "Kızıl Ordu" Konulu Propaganda Posterleri

"Kızıl Ordu" konulu propaganda posterleri düzenlemeler açısından incelendiğinde, posterde Kızıl Ordu'nun görseline yer verildiği görülmektedir. Posterin ön sırasında Kızıl Ordu'nun kara piyadeleri, bir arkasında deniz piyadeleri ve en arka sırada da Sovyet tanklarına yer verilmektedir. Posterde Kızıl Ordu'nun bir yere doğru saldırıya hazırlandığı algısı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Posterin üzerinde "Kızıl Ordu, Ekim Devrimi'nin nimetlerinin şanlı muhafızdır" yazılı kodu bulunmaktadır.

Resim 4. "Kızıl Ordu" Konulu Propaganda Posterleri

(Kaynak: All World Wars, 2019)

Poster yananlam açısından analiz edildiğinde, posterde Ekim Devrimi ile Kızıl Ordu arasında doğrudan bir bağ kurulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu şekilde Sovyet askerleri Ekim Devrimi ile elde edilen hakların savunucusu olarak vurgulanmakta ve bu hakların korunabilmesi içinde Alman askerlerine karşı savaşmaları gerektiği telkin edilmektedir. Posterde yer alan Sovyet asker ve tank görselleri doğrudan Kızıl Ordu'nun metonimleri olarak yansıtılmaktadır. Ayrıca Sovyet propagandası, görsel ve yazılı kodlar üzerinden Kızıl Ordu'nun Alman ordularını yenebilecek güçte olduğunu aktararak, Sovyet askerlerinin savaşın kazanılacağına yönelik inançlarını da kuvvetlendirmek istemektedir.

Tablo 4. "Kızıl Ordu" Konulu Propaganda Posterleri

Düzanlam	Kızıl Ordu'nun askerleri ve tanklarının görselleri
Yananlam	Kızıl Ordu, Alman ordusuna karşı güçlü bir şekilde hazırdır
Propaganda Miti	Kızıl Ordu, Ekim Devrimi'ni korumak için savaşmaktadır

4. 5. "Alman Askeri" Konulu Propaganda Posterleri

"Alman Askeri" konulu propaganda posterleri düzenlem boyutunda ele alındığında posterde Sovyet askerinin Alman askeri ile olan mücadelesine yer verilmektedir. Görsel kodlarda Sovyet askerinin elindeki tüfekte Alman askerine saldırdığı, Alman askerinin ise yere düştüğü aktarılmaktadır. Posterin arka planında kırmızı tonlarda Sovyetler Birliği içerisindeki yapıtlar yansıtılmaktadır. Askerlerin hemen sağında ise zarar görmüş bir tank yer almaktadır. Posterde "Ekim ayının nimetlerini asla teslim etmeyiz!" yazılı kodu bulunmaktadır.

Resim 5. "Alman Askeri" Konulu Propaganda Posterini

(Kaynak: All World Wars, 2019)

Poster yananlam boyutunda analiz edildiğinde, posterde Sovyet askerlerinin savaşma isteklerinin arttırılabilmesi için Ekim Devrimi'nde elde edilen özgürlük ve refahın ön plana çıkarılmaya çalışıldığı görülmektedir. Sovyet propagandası, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ni işgal etmesi durumunda Ekim Devrimi'nde elde edilen tüm hakları ellerinde alacağına yönelik propaganda miti inşa edilmektedir. Bu şekilde Sovyet propagandası Sovyet halkının kendi haklarını korumak için cepheye gitmesini telkin etmektedir. Diğer yandan görsel kodlarda resmedilen askerler, Sovyet ve Alman ordularının metonimi olarak kullanılmaktadır. Sovyet askerinin arkasında yer alan yapılar ise Sovyetler Birliği'nin şehirlerinin metonimi olarak yansıtılmaktadır. Böylece Sovyet askerlerinin Almanlara karşı şehirlerini tüm güçleri ile korudukları mesajı verilmektedir. Posterde Sovyet askerlerinin kararlılıkla savaştıkları taktirde savaşta Alman ordusuna karşı büyük bir zafer kazanacağı algısı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Sovyet askerlerinin savaşma amacının Ekim Devrimi'nin haklarını korumak olarak gösterilmesi, Stalin tarafından Sovyet ordularına verilen emirlerin tartışmasız uygulanmasında önemli bir rol oynayabilmektedir. Nitekim Sovyet askerleri kendilerini Stalin ve rejimini korumak için değil kendi haklarını savunmak için savaştıkları düşüncesi ile ikna edilmeye çalışılmaktadır.

Tablo 5. "Alman Askeri" Konulu Propaganda Posterini

Düzanlam	Sovyet askerinin Alman askeri ile savaşması
Yananlam	Almanya, Sovyetler Birliği'ni işgal ederse Sovyet halkı Ekim Devrimi'nde elde ettiği hak ve özgürlükleri kaybeder
Propaganda Miti	Sovyet halkı Ekim Devrimi'nin kazanımlarını korumak için savaşmaktadır

Sonuç

Çalışma kapsamında incelenen propaganda posterlerinde, Sovyetler Birliği'nin savaşın meşruluğunun üzerinde durduğu görülmektedir. Alman orduları, Sovyetler Birliği'ni işgale başladığında Nazi propagandası tarafından yoğun bir şekilde Sovyet yönetimine karşı faaliyet yürütülmüştür. Nazi propagandası, savaşta Stalin yönetiminin aldığı kararlar yüzünden Sovyet halkının büyük bir yıkıma uğradığı mesajını vermekte ve Stalin yönetimine karşı Sovyet halkını isyana çağırmaktaydı. Sovyet propagandası da tam da bu süreçte Nazilere karşı posterler üzerinden karşı propagandayla cevap vermeye çalışmıştır. Posterler üzerinden Sovyet askerlerinin zorla savaştırılmadıkları, 1917 yılında gerçekleşen Ekim Devrimi'nde elde edilen haklarını savunmak için savaş verdiği aktarılmıştır. Nitekim Sovyetler Birliği, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ni işgal ettiği durumda, Sovyet halkının Ekim Devrimi'nde elde ettiği tüm kazanımlarını kaybedeceği vurgusunu yapmaktadır. Bu şekilde Nazilerin savaşın meşruluğu ile ilgili iddialarını marjinalleştirerek ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.

Posterlerde kullanılan yazılı ve görsel kodlardan Sovyet halkının genel bir seferberlik içerisinde Alman ordularına karşı savaşmalarının teşvik edildiği görülmektedir. Bu amaçla Sovyet askerlerinin Ekim

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Devrimi'ndeki devrimciler gibi kararlılıkla savaştıkları mesajı kitlelere aktarılmaktadır. Sovyet propagandası bu yolla Sovyet askerlerinin zorla savaştırıldıkları yönündeki propaganda mitlerini ortadan kaldırmayı ve Kızıl Ordu'nun tüm gücüyle istekli bir şekilde savaştığına yönelik kendi propaganda mitini inşa etmeyi çalışmaktadır. Bu amaçla posterdeki yazılı kodlar üzerinden sürekli olarak Sovyet askerlerinin Ekim Devrimi'nde elde edilen hakları savunmak için savaştığı mesajı verilmektedir. Görsel kodlarda da Ekim Devrimi'nde savaşan devrimcilerin metonimilerine yer verilerek, geçmişte Ekim Devrimi'nde elde edilen zafer hatırlatılarak, Kızıl Ordu'nun aynı kararlılıkla savaştığı durumda benzer bir zaferi elde edeceği mesajı verilmektedir. Özetle Sovyet propagandası hem savaşın meşruiyetini güçlendirmesi hem de geçmişte zaferle sonuçlanmasının Sovyet askerleri üzerinde olumlu etki bırakacağını planlaması nedeniyle Ekim Devrimi'nden coşku çekiciliği tekniği boyutunda yararlanmıştır.

Çalışmada İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği tarafından Ekim Devrimi'nin posterler üzerinden kitlelerde coşku oluşturmak amacıyla nasıl ve ne yönde kullanıldığı analiz edilmiştir. Çalışma ele aldığı konu bakımından özgün olma niteliği taşımaktadır. Gelecek çalışmaların Sovyet propagandası tarafından coşku çekiciliği bağlamında kullanılan farklı konu başlıklarında, mevcut çalışmada elde edilen bulgular kapsamında incelemede bulunmasının alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- All World Wars (2019). "Sovyet Propaganda Posterleri", [http:// www. allworldwars. com/ Russian %20WWII %20Propaganda %20Posters. html](http://www.allworldwars.com/Russian%20WWII%20Propaganda%20Posters.html), Erişim Tarihi: 30.03.2019.
- Aziz, Aysel (2007). Siyasal İletişim. 2. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Brovkin, V. N. (2015). Behind the Front Lines Of The Civil War: Political Parties And Social Movements in Russia, 1918-1922. USA: Princeton University Press.
- Çakı, C. (2018). Komünizm İdeolojisinde Kült Lider Olgusu:" Berlin'in Düşüşü" Propaganda Filmi'nin Alımlama Analizi. Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi, (9), 94-113.
- Çakı, C., & Gülada, M. O. (2018a). 2. Dünya Savaşı'nda Kullanılan Sovyet Propaganda Posterlerinde Coşku Çekiciliği Bağlamında Kadınların Temsili, Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi, (2), 57-77.
- Çakı, C., & Gülada, M. O. (2018b). İkinci Dünya Savaşı'nda Adolf Hitler'in Mizah Çekiciliği Bağlamında Sovyet Propaganda Posteleri Üzerinden İncelenmesi. Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi, (10), 4-19.
- Gazi, M. A., Çakı, C., & Gülada, M. O. (2018). İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet Kült Lider Propagandasında Vladimir Lenin ve Joseph Stalin'in Sunumu. Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi, 1(2), 25-42.
- Priestland, David (2017). Kızıl Bayrak Bir Komünizm Tarihi, (Çev. Ali Çakıroğlu, Egemen Yılıgür). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Riasanovsky, V. Nicholas, & Steinberg, D. Mark (2011). Rusya Tarihi. (Çev. Figen Dereli). İstanbul: İnkılap Yayınları.

**SOVYETLER BİRLİĞİ GENÇLİK ÖRGÜTÜ KOMSOMOL'UN İKİNCİ DÜNYA
SAVAŞI'NDA KULLANILAN PROPAGANDA POSTERLERİNDEKİ SUNUMU**
THE PRESENTATION OF THE YOUTH ORGANIZATION KOMSOMOL OF THE SOVIET
UNION IN PROPAGANDA POSTERS USED IN THE SECOND WORLD WAR

Mehmet Ozan GÜLADA

Öğr. Gör., Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Akçadağ Meslek Yüksek Okulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü

Caner ÇAKI

Arş. Gör., İnönü Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı

Mehmet Ali GAZİ

Arş. Gör., Trabzon Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü

ÖZET

Sovyetler Birliği 23 Ağustos 1941 tarihinde Nazi Almanyası ile Molotov- Ribbentrop Paktı adı verilen bir saldırmazlık paktı imzalamıştı. Buna karşın Alman Devlet Başkanı Adolf Hitler'in emriyle Alman orduları tarafından dünya tarihindeki en büyük işgal saldırılarından biri olarak kabul edilen Barbarossa Harekâtı 22 Haziran 1941 tarihinde Sovyetler Birliği'ne karşı başlatılmıştı. Harekât kapsamında Alman orduları Sovyetler Birliği'ni işgal etmeyi ve ülkede hakim olan Komünizm ideolojisini ortadan kaldırmayı planlamıştı. Sovyet orduları savaşın başında Alman ordularına karşı ağır yenilgiler almıştı. Bu süreçte Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı'nda tüm Sovyet halkını Alman ordularına karşı savaşmak için seferber etmişti. Sovyetler Birliği gençlik örgütü Komsomol de Almanlara karşı savaşmak için cepheye gönderilen gruplardan biri olmuştu. Sovyetler Birliği, Sovyet gençlerini savaşmaya teşvik etmek için yoğun bir propaganda faaliyeti uygulamıştı. Bu aşamada ülkedeki tüm kitle iletişim araçları Sovyet propagandasının denetiminde, Komsomol üyelerini cepheye göndermek için etkili bir şekilde kullanılmıştı. Bu araçların başında dönemin en etkili kitle iletişim araçlarından biri olan posterlerden Sovyet propagandası yoğun bir şekilde yararlanmıştı. Çalışmada İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet propagandası tarafından Komsomol üyelerine yönelik yürütülen seferberlik propagandasının posterlere nasıl ve ne şekilde yansıtıldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla All World Wars sitesi tarafından seçilen İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği tarafından Komsomol üyelerini konu edinen dört propaganda posterleri (Sovyetler Birliği, Komünist Savaşçılar, Kahramanlık Savaşı, Sovyet Pilot) nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan göstergebilimsel analiz metodu kullanılarak incelenmiştir. Çalışma kapsamında belirlenen propaganda posterleri İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'ün Göstergeler Modeli üzerinden analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda propaganda posterlerinde savaşta yer alan Komsomol üyelerinin yüceltilerek, halk kahramanları olarak sunulduğu bu yolla gençlerin cephelede savaşmalarının teşvik edildiği ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Komsomol, Sovyetler Birliği, Propaganda, İkinci Dünya Savaşı, Göstergibilim

ABSTRACT

On August 23, 1941, the Soviet Union signed a non-aggression pact with Nazi Germany, called the Molotov-Ribbentrop Pact. However, the Operation Barbarossa, which was as one of the largest occupation attacks in the history of the world, was launched by the German armies against the Soviet Union on 22 June 1941. Within the scope of the operation, the German armies planned to invade the Soviet Union and eliminate the Communism ideology in the country. At the beginning of the war, the Soviet armies received heavy defeats against the German armies. In this process, the Soviet Union mobilized all Soviet people to fight against the German armies in World War II. The Soviet Union youth organization Komsomol was one of the groups sent to the front to fight against the Germans. The Soviet Union made an intense propaganda to encourage Soviet youths to fight. At this stage, all the mass media tools in the country under the control of Soviet propaganda were effectively used to send the members of Komsomol to the front. One of the most influential mass media tools of the period was the Soviet propaganda. In this study, how and in what way the mobilization propaganda carried out by Soviet propaganda for the members of the Komsomol in the Second World War was reflected to the posters was tried to be revealed. For this purpose, the four propaganda posters (Soviet Union, Communist Warriors, Heroic War, Soviet Pilot), which were selected from the posters used by the Soviet Union in

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

World War II regarding Komsomol, were examined using the semiotic analysis method in the qualitative research methods. The propaganda posters identified within the scope of the study were analyzed through the Indicators Model of the Swiss linguist Ferdinand de Saussure. As a result of the study, it was revealed that the propaganda posters praised Komsomol members who were involved in the war as people heroes and encouraged young people to fight in fronts.

Keywords: Komsomol, Soviet Union, Propaganda, World War II, Semiotics

Giriş

İkinci Dünya Savaşı sırasında, Nazi Almanyası 1941 yılının yazında ani bir şekilde Sovyetler Birliği'ne saldırmıştı. Nazilerin beklenmedik saldırısı sonucu Kızıl Ordu büyük bir bozguna uğramış ve topraklarının önemli bir bölümü Alman orduları tarafından işgal edilmişti. Bu süreçte Sovyetler Birliği'nde genel bir seferberlik ilan edilmiş ve ülkede savaşabilecek durumda olan tüm Sovyet halkının cepheye gönderilebilmesi için yoğun bir propaganda faaliyetine girişilmişti. Sovyetler Birliği içerisinde bulunan tüm gruplara yapılan propaganda faaliyeti ile kitleler Alman ordularına karşı savaşmaya teşvik edilmişti. Bu gruplardan biri de Sovyet gençlik örgütü Komsomol olmuştu. Sovyet propagandası, Komsomol'e yönelik etkili bir şekilde propaganda faaliyeti yürütmüş ve Komsomol üyelerinin istekli ve kararlı bir şekilde cephede savaşmasının hedeflemişti. Bu aşamada Sovyet propagandası tarafından posterler etkili bir şekilde kullanılmıştır. Bu çalışmada İkinci Dünya Savaşı'nda kullanılan Sovyet propaganda posterlerinde Komsomol'ün sunumu göstergebilimsel analiz yöntemi ile incelenmiştir.

Ulusal çalışmalar içerisinde farklı göstergebilim modelleri üzerinden propaganda posterleri üzerine son dönemde önemli akademik çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bunlar içerisinde; Çakı vd. (2019), "Balkanlarda Bir Nazi Ordusu: Nazi Propaganda Afişlerinde Hançer Tümeni" adlı çalışmada İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi Almanyası tarafından Balkanlardan asker toplamak amacıyla kullanılan propaganda posterlerini Fransız dilbilimci Roland Barthes'ın göstergebilim kavramları üzerinden ele almıştır. Çalışma sonucunda Nazilerin Balkanlarda asker toplamak amacıyla ideolojik ve dini argümanları etkili bir şekilde kullandığı saptanmıştır. Çakı ve Gülada (2018), "2. Dünya Savaşı'ndaki Sovyet Propaganda Posterlerinin Öfke Çekiciliği Bağlamında İncelenmesi" adlı çalışmada İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet propaganda posterlerinde öfke çekiciliği tekniğinin ne şekilde kullandığını Saussure'ün Göstergeler Modeli üzerinden analiz etmiştir. Elde edilen bulgularda doğrudan Sovyet propagandasının Nazilere yönelik oluşturduğu öfke duygusundan intikam amaçlı yararlanmaya çalıştığı ve bu yolla Sovyet halkının Nazilere karşı seferber olmasını amaçladığı ortaya çıkarılmıştır. Yine Çakı ve Gülada (2019), "Birinci Dünya Savaşı'nda Zulüm Propagandasının Kullanılması: İtilaf Devletleri'nin Alman Karşısı Propaganda Posterleri Üzerine İnceleme" adlı çalışmada Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin propaganda posterlerinde zulüm propagandasını nasıl kullanıldığını Fransız antropolog Claude Lévi-Strauss'un İkili Karşıtlıklar Modeli üzerinden incelemiştir. Çalışmada İtilaf Devletleri'nin propaganda posterlerinde Almanların savaşta büyük bir yıkıma yol açtığı ve sivillere yönelik katliama giriştikleri iddia edilerek, Almanlara karşı nefret söylemi inşa etmeye çalıştıkları ortaya çıkarılmıştır. Gazi vd. (2018), "İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet Kült Lider Propagandasında Vladimir Lenin ve Joseph Stalin'in Sunumu" adlı çalışmada Sovyet propaganda posterlerinde Sovyetler Birliği lideri Stalin'in İkinci Dünya Savaşı'nda nasıl kült lider olarak inşa edilmeye çalışıldığını analiz etmiştir. Çalışma sonucunda Stalin kültürünün oluşturulabilmesi için Lenin kültüründen yararlanıldığı ortaya konulmuştur.

1. Sovyet Gençlik Örgütü Komsomol

Komsomol'un temel kuruluş amacı Komünizm ideolojisi altında Sovyet gençlerini yetiştirmektir (Özdemir, 2016: 28). Komsomol (Комсомо́л), 29 Ekim 1918 tarihinde Sovyetler Birliği'nde kurulmuş bir gençlik örgütüdür. Komsomol, Genç Komünistler Birliği'nin kısaltması olarak kullanılmaktadır. Örgüt, Sovyetler Birliği içerisinde en etkili gençlik yapılanması olarak ön plana çıkmıştır. Örgüte yalnızca erkekler değil, kızlar da alınmaktaydı. 1917 yılında gerçekleşen Ekim Devrimi'nden sonra gençlerin bir araya gelebilecekleri bir örgütün önemi artmıştır. Bu amaçla ülkedeki genç köylü ve işçilerin bir araya gelebilecekleri Komsomol'un kurulması kararlaştırılmıştır. Komsomol'de Sovyet lideri Vladimir Lenin'in yoğun bir etkisi görülmüştü. Nitekim örgütün isminin başına "Leninist"

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

kelimesi eklenmiş, üyelere üzerinde Lenin'in resminin bulunduğu rozetler verilmişti. Diğer yandan örgüt doğrudan Lenin'in öğretileri doğrultusunda eğitilmekteydi. Bu nedenle örgüt içerisinde güçlü bir Lenin kültürü oluşmuştu.

Komsomol yöneticileri parti üyesiydi ve partinin disiplini altında bulunmaktaydı (Riordan, 1989: 17). Komsomol üyelerinden savaşta ilk olarak Rusya İç Savaşı (1917-1922) sırasında yararlanmıştı. İç savaş döneminde Kosmosol üyeleri, Kızıl Ordu'ya Beyaz Ordu karşısında önemli yararlılıklar sağlamıştı. Komsomol üyelerinin sayısı ilerleyen süreçte sürekli olarak artmış, sayıları milyonlara ulaşmıştı. İkinci Dünya Savaşı başladığında Komsomol üyelerine büyük görevler yüklenmişti. Komsomol, Rus İç Savaşı'nda olduğu gibi savaşta büyük yararlılıklar göstermiş ve Kızıl Ordu'nun önemli bir destekçisi olmuştu. Bu nedenle savaş sonunda Komsomol üyelerine çok sayıda madalya verilmişti. Örgüt, Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinde 1991 yılında ortadan kaldırılmıştır.

2. Sovyet Propagandasında Komsomol

Propaganda, propagandacı tarafından arzulanan bir tepkiyi oluşturmak, kitlelerin algılarını istenilen yönde biçimlendirmek amacıyla yapılan sistematik ve bilinçli bir girişimi ifade etmektedir (Jowett ve O'donnell, 2014: 7). Sovyet yönetimi, Kosmosol'un üzerinde etki oluşturabilmek için propaganda disiplininden etkili bir şekilde yararlanmaktaydı. . Komsomol üyeleri, belirli bir disiplinle hareket edebilmeleri için kendilerine has bir üniforma giymekteydi. Bu üniforma ile Sovyet gençlerin örgüte olan aidiyet duygusunun artması amaçlanmaktaydı. Sovyet yönetimi kitle iletişim araçlarını da propaganda amaçlı kullanmaktaydı. Bu amaçla 24 Mayıs 1923 tarihinde ilk olarak örgütün resmi gazetesi olan (Комсомольская правда) Komsomolskaya Pravda çıkarılmaya başlamıştı. Yaygın dağıtım ağı sayesinde, gazete geniş kitlelere ulaşmıştı. Diğer yandan Sovyet gençlerini Komsomol'e çekmek ve yeni üyeler kazandırmak amacıyla posterlerden propaganda amaçlı yararlanılmaktaydı. Posterlerde Komsomol üyeleri ideal Sovyet gençleri olarak yansıtılmakta ve örgüte gençlerin katılması teşvik edilmekteydi. Benzer şekilde İkinci Dünya Savaşı sırasında da Komsomol üyelerinin cephelerde savaşması için posterlerden propaganda amaçlı yararlanılmıştı.

Komsomol üyeleri yoğun bir Komünizm propagandası altında yetiştirilmekteydi. Komünizm'in Sovyetler Birliği'nin resmi ideolojisi olmasında önemli rol oynayan Lenin ve Stalin, Komsomol üyeleri içerisinde yüceltilmekteydi. Bu süreçte Komsomol üyelerine Lenin ve Stalin'in yoğun bir kültür liderlik propagandası uygulanmaktaydı. Sovyet propagandası, Komsomol üyelerinin gelecekte Sovyetler Birliği'nin önemli görevlerinde yer alacaklarını aktarmakta ve bu nedenle buldukları görevlerde Lenin'in öğretilerinden ayrılmamaları gerektiği vurgulanmaktaydı. Böylece Sovyet gençleri üzerinde uygulanan propagandanın etkisinin Sovyet gençlerinin Komsomol'den ayrıldıklarından sonra da devam etmesi amaçlanmıştı.

3. Yöntem

3. 1. Çalışmanın Amacı

İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyet propaganda posterlerinde Komsomol'un nasıl sunulduğunu ve Komsomol'un nasıl savaşmaya teşvik edildiğini ortaya koymak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Böylece çalışmada savaş dönemlerinde gençlik örgütlerine yönelik yürütülen propaganda faaliyetlerinin Sovyetler Birliği özelinde açıklanması amaçlanmaktadır.

3. 2. Çalışmanın Önemi

Çalışma;

- Komsomol'un İkinci Dünya Savaşı'nda oynadığı rolü açıklaması,
- İkinci Dünya Savaşı'nda Komsomol'e yönelik yürütülen seferberlik propagandasını yansıtması,
- İkinci Dünya Savaşı'ndaki Sovyet propagandası hakkında bilgi vermesi gibi nedenlerden dolayı önem taşımaktadır.

3. 3. Çalışmanın Evreni ve Örneklemi

İkinci Dünya Savaşı'nda Komsomol'u konu alan tüm Sovyet propaganda posterleri çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Buna karşı tüm posterlere ulaşmanın zorluğundan dolayı çalışmada, amaçlı örneklem

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

metodu kullanılarak belirlenen dört poster üzerinden göstergebilim analizi yapılmıştır (All World Wars, 2019).

3. 4. Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışmada yalnızca dört propaganda posterini üzerinden incelemede bulunulması ve elde edilen bulgular kapsamında genellemeler yapılması çalışmanın temel sınırlılığını oluşturmaktadır.

3. 5. Çalışmanın Soruları

Çalışma kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranması amaçlanmıştır;

İkinci Dünya Savaşı'nda Komsomol'u konu alan Sovyet propaganda posterlerinde;

- Komsomol nasıl sunulmaktadır?

- Komsomol'un savaşmasını teşvik edici hangi propaganda mesajları verilmektedir?

3. 6. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada belirlenen Sovyet propaganda posterleri İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'un Göstergeler Modeli üzerinden analiz edilmiştir.

4. Analiz

Çalışmanın bu bölümünde "Sovyetler Birliği", "Komünist Savaşçılar", "Kahramanlık Savaşı" ve "Sovyet Pilot" konulu propaganda posterleri göstergebilimsel açıdan analiz edilmiştir.

4. 1. "Sovyetler Birliği" Konulu Propaganda Posterini

"Sovyetler Birliği" konulu propaganda posterini gösteren açıdan analiz edildiğinde posterde elinde bir atış çizelgesi bulunan Sovyet askerinin olduğu yansıtılmaktadır. Posterde yer alan askerinin bir elinde süngülü bir tüfek diğer elinde de atış çizelgesi yer almaktadır. Sovyet askerinin elindeki çizelgeyi havaya kaldırdığı resmedilmektedir. Görsel kodlar içerisinde Sovyet askerinin kırmızı tonlarda sunulduğu görülmektedir. Posterde "Komsomol üyesi, SSCB'yi korumaya hazır olun, doğru ateş etmeyi öğrenin!" yazılı kodu bulunmaktadır.

Resim 1. "Sovyetler Birliği" Konulu Propaganda Posterini

(Kaynak: All World Wars, 2019)

Gösteren açıdan analiz edildiğinde, posterde Komsomol'un iyi bir askeri eğitimden sonra iyi bir Sovyet askeri olacağı mesajının verilmeye çalışıldığı aktarılmaktadır. Böylece Sovyet propagandası Komsomol üyelerinin asker olabileceklerini ve cephelerde savaşabileceklerini belirterek, onları savaşmaya teşvik etmektedir. Nitekim posterde resmedilen asker görüntüsü Komsomol üyesinin metonimi (temsili) olarak kullanılmaktadır. Bu açıdan Sovyet propagandası Komsomol üyelerini, askeri eğitim alarak cephelerde savaşan ideal Sovyet vatandaşı olarak aktarmaktadır. Bu yolla Kızıl Ordu'ya daha fazla Komsomol askerin katılımını sağlamayı amaçlamaktadır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo 1. "Sovyetler Birliği" Konulu Propaganda Posteri

Gösterge	İnsan
Gösteren	Asker
Gösterilen	Komsomol üyelerinin iyi bir Sovyet askeri olacağı

4. 2. "Komünist Savaşçılar" Konulu Propaganda Posteri

"Komünist Savaşçılar" konulu propaganda posteri gösteren boyutunda ele alındığında posterde ellerinde silahlar bulunan bir grup gencin bir yöne doğru ilerlemekte oldukları resmedilmektedir. Ön saflarda bulunan gençlerden biri arkasındakileri çağırırken aktarılmaktadır. Posterdeki görsel kodlarda gençler sivil kıyafetler içerisinde yansıtılmaktadır. Posterde "Komünistler ve Komsomol üyeleri, Alman-Faşist kanlı köpeklere karşı savaşçıların ilk sıralarında ol" yazılı kodu bulunmaktadır.

Resim 2. "Komünist Savaşçılar" Konulu Propaganda Posteri

(Kaynak: All World Wars, 2019)

Poster gösterilen açıdan ele alındığında, posterde Komsomol üyelerinin Kızıl Ordu'ya katılmasının dışında partizan olarak da savaşabilecekleri mesajı verilmektedir. Partizanlar, İkinci Dünya Savaşı'nda Kızıl Ordu'ya önemli yararlılıklar sağlamış, özellikle Alman ordularının lojistik hatlarına zarar vermede önemli görevler üstlenmiştir. Görsel kodlarda da silahlı bir şekilde saldırıya geçen Komsomol üyeleri yansıtılmaktadır. Sovyet propagandası posterler üzerinden Komsomol üyelerinin istekli ve kararlı savaştıkları algısını oluşturmaktadır. Böylece Komsomol'un zorla cepheye gönderildiğine yönelik oluşan veya oluşabilecek olan algıları da ortadan kaldırmayı amaçlanmaktadır. Diğer yandan posterdeki yazılı kodlarda Alman askerlerine karşı nefret söylemi inşa edilerek, Komsomol üyelerinin savaşma arzusunun daha da artırılması hedeflenmektedir.

Tablo 2. "Komünist Savaşçılar" Konulu Propaganda Posteri

Gösterge	İnsan
Gösteren	Silahlı siviller
Gösterilen	Silahlı Komsomol üyelerinin Kızıl Ordu'nun önemli bir desteği olduğu

4. 3. "Kahramanlık Savaşı" Konulu Propaganda Posteri

"Kahramanlık Savaşı" konulu propaganda posteri gösteren açıdan analiz edildiğinde posterde bir elinde tüfek diğer elinde de el bombası bulunan Sovyet askerinin resmedildiği görülmektedir. Görsel kodlar içerisinde Sovyet askerinin hemen arkasından diğer Sovyet askerlerinin gelmekte olduğu aktarılmaktadır. Posterin arka fonunda ise kırmızı tonlar kullanılmaktadır. Posterin üzerinde "Komsomol üyesi, Büyük Vatanseverlik Savaşı Kahramanı olun" yazılı kodu bulunmaktadır.

Resim 3. "Kahramanlık Savaşı" Konulu Propaganda Posterleri

(Kaynak: All World Wars, 2019)

Gösterilen açıdan poster analiz edildiğinde, posterde Komsomol üyelerinin savaş kahramanı olabilecekleri vurgusu üzerinden cepheye çekilmeye çalışıldıkları görülmektedir. Posterde resmedilen kişiler, Komsomol üyelerinin cephelerde oynayacağı rolü aktarmaktadır. Sovyetler Birliği'nde İkinci Dünya Savaşı "Büyük Vatanseverlik Savaşı" olarak adlandırılmaktaydı. Posterdeki yazılı kodlarda da Komsomol üyelerinin cephede yararlılık göstermesi halinde vatan kahramanları olabileceği mesajı verilmektedir. Bu şekilde Komsomol üyelerinin cephelere çekilmesi ve düşmana karşı savaştırılmalarının amaçlandığı görülmektedir.

Tablo 3. "Kahramanlık Savaşı" Konulu Propaganda Posterleri

Gösterge	İnsan
Gösteren	Asker
Gösterilen	Komsomol üyeleri, savaşın en kritik alanlarında görev alabilmektedir

4. 4. "Sovyet Pilot" Konulu Propaganda Posterleri

"Sovyet Pilot" konulu propaganda posterleri gösteren boyutunda ele alındığında posterde bir Sovyet savaş pilotunun uçağın içerisinde resmedilmekte olduğu görülmektedir. Pilotun arkasında diğer uçakların havalandığı aktarılmaktadır. Posterde Sovyet pilotun sağ elini kaldırarak selam verdiği yansıtılmaktadır. Posterde "Askeri eğitimi al! Tamamen zafer kazanana kadar düşmanla savaş!" yazılı kodu bulunmaktadır.

Resim 4. "Sovyet Pilot" Konulu Propaganda Posterleri

(Kaynak: All World Wars, 2019)

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Poster gösterilen boyutunda incelendiğinde, posterde cephede Alman ordusuna karşı savaşmanın Komsomol üyeleri için cezbedici bir hale sokulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu amaçla posterde bir Sovyet savaş pilotunun görseline yer verilmiş ve Komsomol üyelerinin iyi bir askeri eğitim aldıkları taktirde savaş pilotu olarak göklerde Almanlara karşı savaşabilecekleri mesajı verilmektedir. Sovyet propagandası, posterler üzerinden savaşın korkutucu ve ölümcül algısını ortadan kaldırmaya ve Komsomol üyeleri için çekici bir hale sokmaya çalışmaktadır.

Tablo 4. "Sovyet Pilot" Konulu Propaganda Posterleri

Gösterge	İnsan
Gösteren	Askeri pilot
Gösterilen	Komsomol üyeleri iyi bir eğitim aldıklarında Kızıl Ordu'da önemli roller üstlenebilmektedir

Sonuç

Çalışma kapsamında incelenen propaganda posterlerinde, Sovyet propagandasının doğrudan Komsomol üyelerini cephelerde savaşmaya teşvik etmeye çalıştığı ortaya çıkarılmıştır. Bu amaçla posterlerde kullanılan görsel ve yazılı kodlar üzerinde Komsomol'un iyi bir askeri eğitim aldığı taktirde savaşta önemli görevler üstlenebileceği ve önemli yararlılıklar sağlayacağı mesajı verilmektedir. Diğer yandan propaganda posterlerinde Komsomol üyelerinin kararlı ve istekli bir şekilde savaştıkları resmedilerek, Sovyet halkının zorla savaştırıldıklarına yönelik olumsuz algının da ortadan kaldırılmasının amaçlandığı görülmüştür. Posterlerde resmedilen kişiler tüm Komsomol üyelerinin metonimi olarak yansıtılmaktadır. Bu şekilde Sovyet propagandası tarafından verilen mesajın tüm Komsomol üyelerini kapsaması amaçlanmaktadır.

Posterlerde Alman askerlerine yönelik inşa edilen nefret söylemi ile de Komsomol üyelerinin daha kararlı bir şekilde savaşmaları planlanmıştır. Alman ordularının Sovyetler Birliği için oluşturduğu tehlike aktarılarak, Komsomol'un mutlaka cepheye giderek Alman askerleri ile savaşması telkin edilmiştir. Sovyet propagandası, Alman ordularına karşı başarı kazanan Komsomol üyelerinin vatan kahramanları olacakları aktarılmış ve bu yolla Komsomol'un cephelere savaşmasının önemi üzerinde durulmuştur. Posterlerde Komsomol'un hem Kızıl Ordu'da görev alabileceği, hem de partizan olarak Almanlara karşı savaşabileceği görsel kodlar üzerinden vurgulanmıştır. Bu aşamada Sovyetler Birliği, Komsomol'un iyi bir asker olarak görev alabilmesi için mutlaka askeri eğitim alması gerektiği üzerinde durmuştur. Nitekim propaganda posterlerinin genelinde verilmek istenen temel mesaj, Komsomol'un alacağı askeri eğitim olmuştur.

Çalışmada İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet propaganda posterlerinde Komsomol'un nasıl ve ne şekilde sunulduğu ele alınmıştır. Çalışma incelediği konu bakımından ulusal alandaki çalışmalar içerisinde özgün olma niteliği taşımaktadır. Gelecek çalışmaların İkinci Dünya Savaşı'ndaki farklı ülkelerin gençlik örgütleri üzerinden yapılan propaganda faaliyetlerini mevcut çalışmada elde edilen bulgular ile karşılaştırmalı olarak analiz etmesinin alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- All World Wars (2019). "Sovyet Propaganda Posterleri", <http://www.allworldwars.com/Russian%20WWII%20Propaganda%20Posters.html>, Erişim Tarihi: 30.03.2019.
- Çakı, C., Gülada, M. O., & Çakı, G. (2019). Balkanlarda Bir Nazi Ordusu: Nazi Propaganda Afişlerinde Hançer Tümeni. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 55-77.
- Çakı, C., Gülada, M. O., (2018). 2. Dünya Savaşı'ndaki Sovyet Propaganda Posterlerinin Öfke Çekiciliği Bağlamında İncelenmesi, *İnönü University International Journal of Social Sciences* 7(2), 165-180.
- Çakı, C., & Gülada, M. O. (2019). Birinci Dünya Savaşı'nda Zulüm Propagandasının Kullanılması: İtilaf Devletleri'nin Alman Karşısı Propaganda Posterleri Üzerine İnceleme. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 238-260.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

- Gazi, M. A., Çakı, C., & Gülada, M. O. (2018). İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet Kült Lider Propagandasında Vladimir Lenin ve Joseph Stalin'in Sunumu. Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi, 1(2), 25-42
- Jowett, S. G. & O'donnell, V. (2014). Propaganda & Persuasion. USA: Sage.
- Özdemir, B. (2018). Rusya'nın Kırsal Kesiminde Komünist Gençler Birliği'nin (Komsomol) Kuruluşu ve Sovyet İktidarının Güçlenmesindeki Rolü: 1918-39. Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 3(1), 19-30.
- Riordan, J. (1989). The Komsomol. In Soviet Youth Culture (pp. 16-44). London: Palgrave Macmillan.

SAHİBİNİ VURAN (DİJİTAL) SİLAH: SOSYAL MEDYANIN BUMERANG ETKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Mustafa İNCE

Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü

ÖZET

İnternetin kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte sosyal medya da günlük yaşantımızın vazgeçilmezleri arasında yerini almıştır. Özellikle, twitter, facebook, instagram başta olmak üzere sosyal medya mecralarında her gün milyonlarca insan vakit geçirmekte ve çeşitli paylaşımlarda bulunmaktadır. Sürekli ve sınırsız bilginin paylaşıldığı bu mecraların; kolay ulaşılabilir olması, kendine özgü çekiciliği, zengin ve alternatifli içeriği, interaktifliği, insanlar arasında etkileşim sağlaması, bireysel düşünceleri yaymaya / yayınlamaya imkân vermesi gibi nedenlerle farklı sosyo-demografik özelliklere sahip insanlar tarafından aktif olarak kullanılmaktadır. Ancak ne var ki sosyal medyaya duyulan bu aşırı ilgi, önce alışkanlığa bir süre sonra da bağımlılığa dönüşebilmektedir. Bu bağımlılık, her yaştan (kadın-erkek) sıradan insanların yanı sıra, siyasetten spora, bürokrasiden ticarete birçok farklı pozisyon, görev ve meslekteki insanların, neredeyse tüm duygu ve düşüncelerini, her icraatlarını ve hatta her anlarını bu platformlara taşıma ihtiyacı duymalarına neden olmaktadır. Bu durum ise özellikle (yeni) medya okuryazarlığı hususunda yeterince bilince sahip olmayan ve fertlerin duygu-yoğun bir karakteristik özelliğe sahip olduğu ülkemizde, ciddi sorunlara yol açabilmektedir. Öyle ki sosyal medya paylaşımları yüzünden işinden kovulan, istifa etmek zorunda kalan, yargılanan, hapse atılan insanlara, ve hatta sosyal medyada canlı yayında intihar edilen pek çok olaya rastlamak mümkündür.

Bu çalışmanın amacı, sosyal medya mecralarının bilinçsiz, kontrolsüz ve sorumsuz bir şekilde kullanılması sebebiyle, paylaşımların, kullanıcılar açısından telafisi güç birtakım zararlara neden olabileceğini ortaya koymaya çalışmaktır. Çalışma kapsamında 2018 yılında bazı sosyal medya paylaşımlarının neden olduğu farklı kategorilerden (olumsuz) örnek olaylar incelenerek değerlendirilmeye çalışılmıştır. Değerlendirmeye alınan olaylar, konuyla ilgili yayınlanan haberlerden derlenerek elde edilmiştir. Çalışmanın literatür kısmında Türkiye’de ve dünyada sosyal medya kullanımına yönelik bilgilere de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler; Dijital Silah, Sosyal Medya, Bumerang Etkisi, Sosyal Medya Bağımlılığı

Giriş

İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte, hem internet ağına dahil olan insanların sayısı hem de sosyal medya mecralarını kullanan kişilerin sayısı her geçen gün artmış ve artmaya devam etmektedir. 2018 yılı verilerine göre 81 milyon nüfusa sahip Türkiye’de 54,3 milyon internet kullanıcısı bulunmakta ve bu oran ülke nüfusunun %67’sine denk gelmektedir. Yine Türkiye’de nüfusun %54’ünü oluşturan 51 milyon kişi sosyal medyayı aktif olarak kullanmaktadır. Ülkemizde son 5 yılda internet kullanan bireylerin oranı yüzde 35,5 artmıştır. Son on yılda sosyal medya kullanım oranı ise % 38’den % 72’ye çıkmıştır. Sosyal medya kullanımındaki bu artış, aynı zamanda sosyal medyaya bağımlı kitlelerin oluşmasını da beraberinde getirmektedir. Yeni medyanın hayatımızda giderek daha fazla yer edinmesi, bireylerin yaşamlarını da bu araçlar vasıtası ile anlaması, algılaması ve değerlendirmesine yol açmıştır. Böylece insanlar adeta soyla medyayla yatıp sosyal medyayla kalkmakta, medya araçlarının gerçekliğine bağlı duruma gelmektedirler. Genellikle gün boyu online oldukları bu ortamlarda, bireyler, sürekli yeni paylaşımlarda bulunmakta, akrabalarından, arkadaşlarından, yakın çevresinden, tanıdıklarından ilgi gördükçe de bu paylaşımlar daha da artmaktadır. Öyle ki; hangi sosyo-demografik özelliğe sahip olursa olsun pek çok kullanıcı neredeyse günlük yaşamındaki tüm anları bu platforma taşıma durumuna gelmiştir. Adba International’ın (2018) araştırmasına göre, 1 Ocak-20 Aralık 2018 tarihleri arasında sadece Türkiye’de (bir yılda) twitter üzerinden 2 milyar 594 milyon 748 bin 212 paylaşımın yapıldığı düşünüldüğünde sanal ortamdaki mesaj trafiğinin ne boyutta olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Ne var ki; bu ortamın kullanıcıları her zaman soğukkanlı, bilinçli ve doğru hareket edememektedirler. Farklı duygu durumlarında ve farklı ruh hallerinde (öfkeli, üzgün, stresli, gergin, duygusal, vb.) bu ortamlarda paylaşılan mesajlar, daha sonra pişmanlık uyandırmakta ve kişiyi zor durumda bırakabilmektedir. Kimi zaman espri olsun diye yapılan bir yorum, paylaşılan bir fotoğraf, kızgınlıkla yazılan bir mesaj kişiyi işinden edebilmektedir.

Sosyal medya mecralarının bilinçsiz, kontrolsüz ve sorumsuz bir şekilde kullanılması sebebiyle, paylaşımların, kullanıcılar açısından telafisi güç birtakım zararlara neden olabileceğini ortaya koymaya amaçlayan bu çalışmada, değerlendirmeye alınan olaylar, konuyla ilgili yayınlanan haberlerden derlenerek elde edilmiştir.

Araştırma

Bu araştırma, sosyal medyada bilinçsizce paylaşılan mesajların, bizzat mesajları yayınlayanlara - kaynağa- verdiği veya verebileceği olası zararların boyutlarını, Türkiye’de 2018 yılında meydana gelen (konuyla ilgili) bazı örnek olaylar üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Hangi sosyo-demografik özelliğe sahip olursa olsun, sosyal medyanın doğru ve bilinçli kullanılmaması sonucu ortaya çıkan olumsuzluklar kişilerin yaşamlarını altüst edebilmektedir. Öyle ki, sosyal medya paylaşımları yüzünden işinden kovulan, istifa etmek zorunda kalan, yargılanan, hapse atılan insanlara, ve hatta sosyal medyada canlı yayında intihar edilen pek çok olaya rastlamak mümkündür. Bu ve benzeri durumların yaşanmaması için sosyal medya platformlarının sınırsız ve sorumsuz bir alan olarak düşünülmemesi gerekmektedir. Bilakis, bu mecralarda paylaşılan mesajların telafisi mümkün olmayan neticelere yol açabileceğinin bilinmesi elzemdir. Ülkemizde yaklaşık 51 milyon aktif sosyal medya kullanıcısı olduğu düşünüldüğünde bu konuya dikkat çekilmesi oldukça önemlidir. Bu maksatla ele alınan bu çalışma kapsamında 2018 yılında yaşanan bazı olaylar incelenerek bilinçsiz kullanılan yeni medya platformlarının ortaya çıkarabileceği (maddi-manevi) zararların örneklerle incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışma kapsamında, 1 Ocak 2018 – 31 Aralık 2018 tarihleri arasında yaşanan konuya ilişkin olaylar tespit edilerek değerlendirilmiştir. Etki derecesi gözetilerek ele alınan araştırma örnekleri, farklı (tarz ve) özellikte olmak üzere 4 (dört) olay ile sınırlı tutulmuştur. Araştırma, niceliksel araştırma yöntemlerinden biri olan ve geçmişte yaşanmış bir olayın günümüzde ya da günümüzde yaşanan bir olayın olası gelecekteki bir olay üzerinde muhtemel etkisinin incelenmesine dayanan ‘Tarihsel Model’ yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. (Gurbetoğlu, 2015: 12; Çepni, 2007: 20-63; Ekiz, 2003: 19-20; Özdamar vd., 1999: 7-9).

Sosyal Medyanın Bilinçsiz Kullanımının Sebep Olduğu Mağduriyetler (Örnek Olay İncelemeleri)

Yeni medya ve/veya başka bir ifadeyle sosyal medyanın bilinçsiz kullanılması, sosyo-demografik özelliği fark etmeksizin tüm bireyler için büyük bir risk teşkil etmektedir. Riskin boyutu kaynağın etkililiği (statüsü) ile doğru orantılıdır. Yani kariyer olarak en tepedekilerin yanlışlarının faturası çok daha ağır olmaktadır. Giderek daha bağımlı hale geldiğimiz bu mecralar adeta mayın tarlasın gibidir. Çok dikkatli ve bilinçli olmayı gerektirmektedir. Aksi takdirde kişilerin kariyerine, işine, özgürlüğüne, malına ve hatta canına sebep olabilecek şartlar doğurabilir. Bu sebeple bireyler, bu yeni platformların (maddi-manevi) zararlarından korunabilmek için yeni medyayı bilinçli kullanmaları, içeriklerini anlayıp, çözümleyip adeta olumsuzluklarına karşı bir savunma sistemi geliştirmeleri gerekmektedir.

Örnek Olay 1: (Twitter)

03 Mayıs 2018-Yurt Gazetesinde “Sosyal Medyadan Yaptığı Paylaşım Başını Yaktı” başlıklı haberde yer alan bilgilere göre, Oyuncu Burak Alkaş, parasını ödemediği gerekçesiyle sosyal medya hesabından yapım şirketi ile ilgili olarak “bendi dolandırdılar”, “TFT yapım karşılıksız çek vererek beni dolandırdığı için dava açıyorum” şeklinde paylaşımda bulunmuştur. Yapım şirketi, oyuncunun doğru söylemediğini

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

belirterek şikayetçi olmuş ve haklı bulunmuştur. Oyuncu Alkaş ise, **sinirle böyle bir paylaşımda bulunduğunu ama kısa süre sonra sildiğini** söylemiştir.

Haberin tamamı şu şekildedir;

“Sosyal Medyadan Yaptığı Paylaşım Başını Yaktı”

Oyuncu Burak Alkaş'a parasını ödemediğini öne sürdüğü yapım şirketi hakkında sosyal medya hesabından yaptığı paylaşım nedeniyle 3 ay 15 gün adli para cezası verildi.

Pis Yedili dizisinde canlandırdığı 'Orçun' karakteriyle üne kavuşan oyuncu Burak Alkaş, TFT Televizyon Film ve Yapım şirketinin yapımını üstlendiği 'Yeşil Deniz' isimli dizide oynadı. Dizide 'Müezzin Cemil' rolünü oynayan Alkaş, 30 Mayıs 2016'da sona eren dizideki ücretini, yapım şirketinin verdiği çekle aldı.

Sosyal Medyadan Ağır Suçlama: Beni Dolandırdılar

Ancak Alkaş; yapım şirketi sahibi Mürüvvet Ayfer'in, Mayıs ayında biten dizinin ücretini Eylül ayı geçmesine rağmen ödemediğini ve kendisine verilen çekin karşılıksız çıktığını iddia etti. Ardından Alkaş, sosyal medyada, "TFT yapım karşılıksız çek vererek beni dolandırdığı için dava açıyorum" şeklinde bir mesaj paylaştı.

Yapım Şirketi Şikayetçi Oldu

Mesaj sonrası İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı'na başvuran Mürüvvet Ayfer, ödemenin yüklü miktarının yapıldığını, geriye kalan kısmın ise bankada meydana gelen bir sorun nedeniyle ödenmediğini belirterek kendisine iftira atıldığını savundu. Ayfer'in şikayeti üzerine Burak Alkaş hakkında soruşturma açıldı. Savcılığın başlattığı soruşturma kapsamında ifadesi alınan ünlü oyuncu, ödemenin yapılmadığını ve çekin karşılıksız çıktığını ileri sürerek sinirle böyle bir paylaşımda bulunduğunu ama kısa süre sonra sildiğini söyledi. Soruşturma sonunda Alkaş hakkında hakaret suçundan iddianame düzenlendi.

580 Lira Ödeyecek

İstanbul Asliye Ceza Mahkemesi'nde hâkim karşısına çıkan Alkaş, olayı kabul ederek kendisinin parasını alamadığını ve bu sebeple paylaşımda bulunduğunu tekrarladı. Duruşmada taraflar arasında uzlaşma sağlanamadı ve sosyal medyada yapım şirketi hakkında paylaştığı hakaret içerikli mesaj nedeniyle Alkaş'a 3 ay 15 gün adli para cezası verildi. İyi hal indirimi alan ünlü oyuncu, 580 lira para cezası ödeyecek.

Örnek Olay 2: (Instagram)

05 Haziran 2018-Tarihinde medya24.com adlı sitede yayınlanan habere göre, Rap müzik dünyasının tanınmış isimlerinden Ezhel Serkan İpekçioğlu, kullandığı 'Ezhel06' isimli **instagram hesabında hint keneviri bitkileri ile çekilmiş fotoğrafının olduğu, bu fotoğrafın 5 bin 182 kişi tarafından beğenildiği belirlenmiştir.** Yine İpekçioğlu tarafından şarkı sözü olarak "**Esrarın da etkisiyle ışık daha parlak çekilir nefesler**" sözünü yazdığı belirlendi. Ezhel için hazırlanan iddianamede savcılık genç müzisyenin Instagram paylaşımları ve şarkı sözlerinin uyuşturucuya teşvik ettiğini öne sürerek sanatçının **10 yıla kadar hapsini istemiştir.** Ezhel'in 28 Şubat 2018 tarihinde YouTube yayınında uyuşturucuya özendirici paylaşımda bulunduğunu belirten savcılık, aynı zamanda şarkılarında da şiddete özendirdiğini iddianameye eklemiştir.

Haberin Tamamı Şu Şekildedir;

Şarkılarında uyuşturucuya özendirdiği gerekçesiyle cezaevine gönderilen rap müzik sanatçısı Ezhel'in sosyal medya paylaşımları başını yaktı. Genç şarkıcının 10 yıla kadar hapsi isteniyor.

Rap müzik dünyasının tanınmış isimlerinden Ezhel Serkan İpekçioğlu, geçtiğimiz hafta uyuşturucu madde kullanımına özendirdiği gerekçesiyle gözaltına alınmıştı. BİMER'e yapılan şikâyetler neticesinde gözaltına alınan ve cezaevine gönderilen genç müzisyenin sosyal medya hesabından yaptığı paylaşımlar başına büyük iş açtı.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Ezhel için hazırlanan iddianamede savcılık genç müzisyenin Instagram paylaşımları ve şarkı sözlerinin uyuşturucuya teşvik ettiğini öne sürdü.

Ezhel'in 28 Şubat 2018 tarihinde YouTube yayınında uyuşturucuya özendirici paylaşımda bulunduğunu belirten savcılık, aynı zamanda şarkılarında da şiddete özendirdiğini iddianameye ekledi.

Sosyal Medya Paylaşımları Yaktı

Habertürk muhabiri Arzu Kaya'nın haberine göre, İpekçioğlu'nun kullandığı 'Ezhel06' isimli instagram hesabında hint kenevirli bitkileri ile çekilmiş fotoğrafının olduğu, bu fotoğrafın 5 bin 182 kişi tarafından beğenildiği belirlendi. Yine İpekçioğlu tarafından şarkı sözü olarak "Esrarın da etkisiyle ışık daha parlak çekilir nefesler" sözünü yazdığı belirlendi.

23 Mayıs 2018 günü gözaltına alınan İpekçioğlu, paylaşımların kendisi tarafından yapıldığını belirterek, "Instagram ve Youtube isimli sosyal medya ortamında paylaştığım videoda amacım uyuşturucu madde kullanmayı özendirmek değildi. Ben müzisyenim, güfte yazdığım da oluyor. Bu nedenle bu şekilde bir video paylaştım. Suçlamayı kabul etmiyorum" dedi. "Uyuşturucu madde kullanılmasını özendirme" suçundan tutuklanarak cezaevine gönderildi.

Hapis Ve Adli Para Cezası Talebi

Anadolu Cumhuriyet Başsavcılığı'nca hazırlanan iddianamede, şüphelinin sosyal medya ortamındaki paylaşımlarıyla uyuşturucu ve veya uyarıcı madde kullanılmasını alenen özendirecek şekilde paylaşımlar yaptığını belirtildi. Bu durumun da sosyal medyadaki yazılar ve şüphelinin beyanıyla sabit olduğu kaydedildi. Hakkında "uyuşturucu madde kullanılmasını özendirme" suçundan 5 yıldan 10 yıla kadar hapis cezası ve bin günden onbin güne kadar adli para cezası ile istemiyle dava açıldı. İpekçioğlu'nun yargılanmasına önümüzdeki günlerde Anadolu 44. Asliye Ceza Mahkemesi'nde başlanacak.

Ağustos'ta Sahne Alacaktı

Ezhel ilk albümünü 2017 yılında çıkardı. Sercan İpekçioğlu'nun "Şehrimin tadı" adlı şarkısının videosu internette 31 milyon kişi tarafından izlendi. İlk albümü Müptezhel'le büyük bir çıkış yakalayan Ezhel, Ağustos ayında Macaristan'da Sziget Festivalinde sahne alacaktı.

Örnek Olay 3: (Facebook)

8 Kasım 2018- www.sgkrehberi.com sitesinde yer alan habere göre, bir devlet hastanesinde çalışan temizlik işçisi, hastaneyi su basması üzerine, sosyal medya adresinden, **"...gelecek tüm hasta ya da hasta yakınlarının dikkatine! gelirken yanınızda can yeleği, bot, çizme, yağmurluk, şnorkel, yüzme bilmiyorsanız simit, makarna, kolluk, ya da bu işi keyfe çevirmek istiyorsanız mayo getirmeniz önerilir"** şeklinde bir paylaşımda bulundu. Ancak bu paylaşım çalışanı işinden etti. Paylaşımı yapan kişi iş akdi feshedilerek, tazminatsız kovulmuştur. Çalışanın Yargıtay'a yaptığı itiraz reddedilmiştir.

Haberin Tamamı Şu Şekildedir;

Yargıtay, çalışma hayatındaki davranışlarda yine dikkat çekici önemli bir karara imza attı. Karara göre, facebook'ta bu espriyi yapan çalışan tazminatsız işten atılabilir.

'Hastaneyi Su Bastı, Botla Gelin...Yüzme Bilmiyorsanız Simit, Can Yeleği Alın....!'

Yaşanan olayda bir devlet hastanesinde çalışan temizlik işçisi, hastaneyi su basması üzerine, sosyal medya adresinden, ...gelecek tüm hasta yada hasta yakınlarının dikkatine! gelirken yanınızda can yeleği,... bot, çizme, yağmurluk, şnorkel, yüzme bilmiyorsanız simit, makarna, kolluk, ya da bu işi keyfe çevirmek istiyorsanız mayo getirmeniz önerilir" şeklinde bir paylaşımda bulundu..

Ancak bu paylaşım işinden etti...İş akdi feshedilerek, Tazminatsız kovuldu.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Kovulmanın şokunu yaşayan işçi soluğu İş Mahkemesinde aldı ve haksız yere işten çıkarıldığını ileri sürerek, işe iadesini talep etti.

Davalı işveren ise, facebook paylaşımının, asıl işveren...'ı kötüleyen ve küçük düşüren "... nitelikte olduğunu, '...gelecek tüm hasta ya da hasta yakınlarının dikkatine! gelirken yanınızda can yeleği,... bot, çizme, yağmurluk, şnorkel, yüzme bilmiyorsanız simit, makarna, kolluk, ya da bu işi keyfe çevirmek istiyorsanız mayo getirmeniz önerilir" şeklinde bir paylaşımında bulunan davacının bu davranışının işçinin sadakat yükümlülüğünün açık ihlali olup doğruluk ve bağlılıkla bağdaşmadığını ileri sürerek feshin haklılığını savundu.

Mahkeme: Espri Yapmış!

Mahkeme temizlik işçisinin paylaşımını, hakaret kastı olmadığı gibi espri amaçlı buldu. Yine bu davranışın, işçi ile işveren arasındaki güven ilişkisini ve davalı şirketin ticari itibarını sarsmadığını değerlendirerek işe iadeye karar verdi.

İşveren kararı temyiz etti.

Yargıtay: Küçük Düşürücü Ve Aşağılayıcı

Son sözü söyleyen Yargıtay ise, çalışanın esprisini affetmedi.

Yargıtay, davacının Facebook'tan yaptığı paylaşımının işvereni küçük düşürücü ve aşağılayıcı nitelikte olduğu, espri niteliğinde sayılamayacağı, bu sebeple iş sözleşmesinin haklı sebeple feshedilmesinde herhangi bir hukuka aykırılığın olmadığına karar verildi.

İşte o Karardan bir bölüm...

'...temizlik işçisi olarak alt işveren... şirketinde çalıştığı ve bazen işyerinde su basması olaylarının yaşandığı doğru olsa bile, 27.10.2014 tarihinde; "...a gelecek tüm hasta ya da hasta yakınlarının dikkatine! Gelirken yanınızda can yeleği, Zodyak bot, çizme, yağmurluk, şnorkel, yüzme bilmiyorsanız simit, makarna, kolluk, ya da bu işi keyfe çevirmek istiyorsanız mayo getirmeniz önerilir" şeklinde facebooktan yaptığı paylaşımın, asıl işvereni küçük düşürücü ve aşağılayıcı nitelikte olup, espri niteliğinde sayılmayacağı, bu nedenle davacının söz konusu eyleminin işveren açısından doğruluk ve dürüstlikle bağdaşmayan hareket olarak değerlendirilip iş sözleşmesinin haklı nedenle feshedilmesinde herhangi bir hukuka aykırılık olmadığına anlaşıldığı, davacının bu eylemleri haklı fesih sebebi oluşturacağından davanın reddine karar verilmesi gerekir...'

Örnek Olay 4: (Twitter)

30 Eylül 2018-Sosyal Medya Paylaşımları Elon Musk'ın Başını Yaktı-Euronews Türkiye'de yer alan habere göre ABD'li elektrikli otomobil üreticisi ve enerji depolama şirketi Tesla'nın kurucusu Elon Musk'ın twitter üzerinden "Tesla hisselerini geri toplamak ve borsadan çekmek için mali kaynak bulduğuna ilişkin" paylaşım yapmıştı. Ancak, ABD Menkul Kıymetler ve Borsalar Komisyonundan (SEC), perşembe günü, Musk'ın, Tesla hisselerini geri toplamak ve borsadan çekmek için mali kaynak bulduğuna ilişkin sosyal medya üzerinden yaptığı açıklamasının "doğru olmadığı ve yanlış yönlendirici olduğu" suçlamasıyla dava açmıştı. Bu süreçte Tesla'nın hisseleri yüzde 20 düştü, bu dönemde şirketin piyasa değeri de yaklaşık 12,2 milyar dolar azaldı.

Haberin Tamamı Şu Şekildedir;

ABD'li elektrikli otomobil üreticisi ve enerji depolama şirketi Tesla'nın kurucusu Elon Musk'ın, hakkındaki yolsuzluk soruşturması kapsamında şirketin yönetim kurulu başkanlığından ayrılacağı, kendisi ve şirketi adına toplam 40 milyon dolar ceza ödeyeceği bildirildi.

ABD Menkul Kıymetler ve Borsalar Komisyonundan (SEC) yapılan açıklamaya göre Musk, 45 gün içinde şirketin yönetim kurulu başkanlığından istifa edecek ve gelecek 3 yıl boyunca bu pozisyona aday olamayacak.

Musk, Tesla'nın Üst Yöneticisi (CEO) olmaya devam edecek.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Açıklamada, Musk'ın, "davadaki suçlamaları kabul ya da reddetmeden" kendisi ve şirketi adına 20'şer milyon dolar ceza ödemeyi kabul ettiği kaydedildi.

Dava süreci

SEC, perşembe günü, Musk'ın, Tesla hisselerini geri toplamak ve borsadan çekmek için mali kaynak bulduğuna ilişkin sosyal medya üzerinden yaptığı açıklamasının "doğru olmadığı ve yanlış yönlendirici olduğu" suçlamasıyla dava açmıştı.

Tesla, 18 Ağustos'ta şirketin ABD Adalet Bakanlığı tarafından da soruşturulduğunu açıklamıştı. Musk, 13 Ağustos'ta Twitter hesabı üzerinden yaptığı açıklamada, Tesla'yı hisse başına 420 dolar teklifle New York borsasından çekme planını 2 Ağustos'ta şirketin yönetim kuruluyla paylaştığını bildirmiş ve Suudi Arabistan varlık fonunun kendisiyle 2017'nin başından beri Tesla'yı borsadan çekme konusunda görüştüğünü kaydetmişti. Musk, 24 Ağustos'ta ise şirketin yönetim kurulu ve hissedarlarıyla yaptığı görüşmelerin ardından, Tesla'nın borsadan çekilme kararının iptal edildiğini duyurmuştu.

Musk'ın ilk açıklamasından bugüne kadar Tesla'nın hisseleri yüzde 20 düştü, bu dönemde şirketin piyasa değeri de yaklaşık 12,2 milyar dolar azaldı. Musk, ABD merkezli uzay aracı ve roket üreticisi SpaceX şirketinin de yöneticisi konumunda bulunuyor.

Sonuç

İyi mi kötü mü tartışılarsun, sosyal medyanın, yanlış ve bilinçsiz kullanılmasının, başta kullanıcıların bizzat kendilerine verdiği zararlar olmak üzere pek çok olumsuz yönlerinin bulunduğu açıktır. Bu olumsuzluklara dikkat çekmek maksadıyla farklı tarzlardaki olaylar üzerinden ele aldığımız örneklerde sosyal medya veya başka bir ifadeyle yeni medyanın bilinçsiz bir şekilde kullanılmasının kişilerin canına, malına, işine, kariyerine nasıl zarar verdiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Sosyal medyanın ve yeni iletişim platformlarının, her geçen gün daha fazla insan tarafından kullanılmaya başlandığı düşünüldüğünde, mağduriyetlerin de giderek artması muhtemeldir. Bu çalışmayla sosyal medyada yaşanan mağduriyetlere dikkat çekilerek benzer sorunların yaşanmaması hususunda bir bilinçlenme oluşturulması amaçlanmıştır.

Sosyal medyanın yanlış ve bilinçsiz kullanımının sebebiyle yaşanabilecek maddi-manevi mağduriyetlerin önüne geçebilmek için yeni medya okuryazarlığı eğitiminin her düzeyde yaygınlaştırılmasının yanı sıra devletin ilgili organlarına, kurum ve kuruluşlara, sivil toplum kuruluşlarına da sorumluluklar düşmektedir. Sosyal medya mecralarının sınırsız, serbest, kontrolsüz bir alan olmadığı her fırsatta altının çizilmesi gerekmektedir. İnsanlar hakkında bilgi toplanmak istendiğinde, işe alımlarda, güvenlik soruşturmalarında hatta yargılamalarda dahi sosyal medya paylaşımları incelenebilmektedir. Son zamanlarda sosyal medyada yapılan paylaşımların delil olarak mahkemelerce kabul edilebildiği ve iş akitleri çerçevesinde bu paylaşımların içeriğinin 'haklı' veya 'geçerli' fesih kapsamında değerlendirildiği görülmektedir. Bazı kurumlar da bu hususta çalışanlarını uyarmakta, sosyal medya platformlarında dikkatli olmalarının altını çizmektedirler. Örneğin Türk Hava Yolları, yayınladığı bir bilgilendirme notu ile çalışanlarından, sosyal medyada yaptığı paylaşımlara dikkat etmelerini istedi. THY, yeni bir düzenleme ile pilot ve kabin memurlarının sosyal medyada üniformalı fotoğraflarını, videolarını paylaşmamaları, mevcut markaya zarar verecek hukuki sonuçlar yaratabilecek içeriklerden kaçınmalarını istedi.

Sosyal medyadaki her anın takip edilebildiğinin, kayıt altına alındığının, paylaşımlarını kontrolsüz olarak çoğaldığının bilinmesi ve bu mecralarda önemli mesaj, fotoğraf, bilgi ve belgelerin paylaşılması gerektiği unutulmamalıdır. Günün her anında, hayatın her alanına dair yapılan paylaşımlar, kullanıcıları hata yapmaya zorlamaktadır. Özellikle kişilerin farklı psikolojide ve farklı ruh halindeyken (öfkeli, üzgün, duygusal, yorgun) hata yapma riski daha da artmaktadır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Kaynakça

- Alkan, T. (1989). *Siyasal Bilinç ve Toplumsal Değişim*, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Atabek, Ü. (2001). *İletişim ve Teknoloji Yeni Olanaklar Yeni Sorunlar*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Balle, F. ve Eymert, G. (1991). *Yeni Medyalar*. Çev.: Mehmet Selami Şakiroğlu, İstanbul: İletişim Yayınları
- Bauman, Z. (2015). *Bireyselleşmiş Toplum*. Çev.: Yavuz Alagon, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Cereci, S. Ve Özdemir H. (2015). Medyanın Toplumsal Gelişimi: Medya Toplumlari, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 33, p. 1-10, Spring I 2015
- Çakır, H. ve Topçu, H. (2005). Bir iletişim dili olarak İnternet. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (2), 71-96.
- Çepni, S. (2007), *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*. Trabzon: Celepler Publication,
- Ekiz, D. (2003), *Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metodlarına Giriş: Nitel, Nicel ve Eleştirel Kuram Metodolojileri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Erdoğan, İ., (2013). Yeni Medya Gazeteciliğinde Etik Bir Paradigma Belirlemenin Kapsamı ve Sınırları, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 36 / Bahar 2013nix Yayınevi.
- Gurbetoğlu, A. (2015), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi
- Güzel, E. (2016). Dijital Kültür ve Çevrimiçi Sosyal Ağlarda Rekabetin Aktörü 'Dijital Habitus', *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4 (1).
- Güzel, M. (2006). Küreselleşme, İnternet ve Gençlik Kültürü. *Küresel İletişim Dergisi*, Sayı.6
- Hall, G. ve Brichall, C. (2013). *Yeni Kültürel Çalışmalar, Kuramsal Serüvenler*, Çev.: Onur Kartal, İstanbul: Say Yayınları
- Hasdemir, T. A., (2012), Gelenekselden Yeni Medya Okuryazarlığına: Türkiye Örneğinde Bir Değerlendirme, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 5, Sayı 2: 23-40, Çorum.
- İnce, M. (2018). *Haber edinme aracı olarak internet ve internet haberciliği*, Konya: Eğitim Yayınevi
- İnce, M. ve Koçak, M. C. (2017). Basın (Ulusal Gazeteler) 15 Temmuz'u Nasıl Gördü? *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 12/35*, p. 239-254
- Karakulakoğlu. E. S. (2012). Sosyal Medyanın Karanlık Yüzü. *The Turkish Online Journal Of Design, Art and Communication*, 2.(4) ss. 32.40.
- Kazancı, M. (2010). *Dijital Kitap (E-Kitap) Yayıncılığı: Türkiye'de Yayıncılık İçin Yeni Fırsatlar, Eski Sorunlar*, Ankara.
- Kellner, D., (2014). *Yeni Teknolojiler/Yeni Okuryazarlıklar: Yeni Binyılda Eğitimin Yeniden Yapılandırılması, Yeni Medyaya Eleştirel Yaklaşımlar* (Çev. M. Akif Barış), (Ed.) Mukadder Çakır, İstanbul: Doğu Kitabevi, 413-444.
- Maigret, E. (2012). *Medya ve İletişim Sosyolojisi*. Çev.: Halime Yücel, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Manovich, L. (2001) *The Language of New Media*. MIT Press: Cambridge, Mass.
- Mora, N. (2008). Medya ve Kültürel Kimlik. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt:5 Sayı:1 Yıl: 2008.
- Ohler, J. B. (2013) *Digital Storytelling in the Classroom: New Media Pathways to Literacy, Learning, and Creativity*. California: CORWIN A SAGE Company.
- Özdamar, K.; Odabaşı, Y.; Hoşcan, Y.; Bir, A. A.; Kırcaali, İftar, G.; Özmen, A. & Uzuner, Y. (1999), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Özyal, B. (2016). Tık Odaklı Habercilik: Tık Odaklı Haberciliğin Türk Dijital Gazetelerindeki Kullanım Biçimleri, *Global Media Journal TR Edition*, 6 (12), Bahar/Spring
- Pavlik, J.V. (2013). *Yeni Medya ve Gazetecilik*.Çeviren Müge Demir ve Berrin Kalsın. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Pembecioğlu, N. (2006). *İletişim ve Çocuk, İletişim Ortamlarında Çocuk ve Reklam Etkileşimi*. Ankara: Ebabil Yayıncılık.
- Phillips, D. ve Young, P. (2009). *Online Public Relations, A practical guide to developing an online strategy in the world of social media*. London: Kogan Page Limited
- RTÜK, Medya Okuryazarlığı Projesi, www.rtuk.org.tr

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

- Stevenson, N. (2015). *Medya Kültürleri, Sosyal Teori ve Kitle İletişimi*. Çev.: Göze Orhon ve Barış Engin Aksoy, Ankara: Ütopya Yayınevi
- Tosun, C. (2005). Dil Zenginliği, Yozlaşma ve Türkçe. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 1 (2), 136-153
- Törenli, N. (2005). *Bilişim Temelinde Haber Medyasının Yeniden Biçimlenişi: Yeni Teknolojileri Medya, Yeni İletişim Ortamı*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tuncer, A. ve Diğerleri (2013). *Sosyal Medya*. Ed.: Zeynep Özata, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2877
- Türkoğlu, N. (2007). *İletişim Bilimlerinden Kültürel Çalışmalara Toplumsal İletişim. Tanımlar, Kavramlar, Tartışmalar*, İstanbul: Kalemus Yayınları.
- Tyner, K. (2010). *Media Literacy: New Agendas in Communication*. New York: Routledge Falmer.
- **İnternet Kaynakları**
- <http://www.adbaint.com/sosyal-medyada-2018in-enleri-adba/>
- <http://www.hurriyet.com.tr/ik-yeni-ekonomi/sosyal-medya-islerinden-etti-40495044>
- <http://www.yurtgazetesi.com.tr/magazin/sosyal-medyadan-yaptigi-paylasim-basini-yakti-h91044.html>
- <https://www.medya24.com/ezhel-in-instagram-paylasimlari-basini-yakti-2380.html>
- <https://www.sgkrehberi.com/haber/182920/sosyal-medyada-dikkat-yaptigi-paylasim-isinden-etti.html>
- <https://tr.euronews.com/2018/09/30/sosyal-medya-paylasimlari-elon-muskin-basini-yakti>

TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇ BAĞLAMINDA KENTLİLİK BİLİNCİNİN OLUŞMASINDA YEREL BASININ ÖNEMİ

Mustafa İNCE

Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü

ÖZET

Dünya genelinde her yıl yüzbinlerce insan çeşitli sebeplerle ait oldukları toprakları terk ederek göç etmekte, yeni çevre koşulları ve yeni yaşam biçimleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Göç, ister ülke içinden (iç göç) isterse de ülke dışından (dış göç) olsun hem göç edenleri hem de göç edilenlerde yaşayan insanları yeni ve farklı yaşam koşullarıyla başa bırakmaktadır. Ülkemizde de özellikle şehirlere göç eden farklı sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklere sahip insanların bir arada yaşaması bazı temel sorunları ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunların çözümü ise 'birlikte ve huzurlu yaşama' açısından büyük önem taşımaktadır.

Birlikte yaşama anlayışının tesisi için elbette pek çok farklı yöntemler geliştirilebilir. Ancak bunlardan birisi ve belki de en önemlisi o kentte yaşayanlarda bir 'kentlilik bilinci'nin oluşturulmasının sağlanmasıdır. Kentlilik bilinci en genel ifadeyle kişinin kendisini yaşadığı kente ait hissetmesi ve öyle davranmasıdır. Yaşadığı kentin sevinciyle sevinebilmesi, üzüntüsüyle üzülebilmesidir. Bunun yanında kentlilik bilinci; kişinin yaşadığı kenti tanınması, kültürünü anlaması ve kentte olanlardan sorumluluk duyarak kendini yaşadığı kentte güvende hissetmesidir.

Kentlilik bilincinin oluşmasında ve gelişmesinde başta sivil toplum kuruluşları olmak üzere, kentin yöneticilerine, kanaat önderlerine ve siyasilere büyük görevler düşmektedir. Ancak kentlilik bilincinin oluşmasında topyekûn bir farkındalık sağlanması noktasında yerel basın kilit rol oynamaktadır. Basının 'toplumsallaştırma' işlevi çerçevesinde yerel basının kentlilik bilincinin oluşmasında ve yerleşmesinde önemli fonksiyonu bulunmaktadır.

Bu çalışmada, kentlilik bilincinin oluşmasında önemli bir mekanizma olarak yerel basının rolünün ve öneminin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma kapsamında kentlilik bilinci ve bu bilincin oluşmasında yerel basının öneminin tespitine yönelik yüz yüze görüşme tekniğiyle bir anket çalışması yapılmıştır. Ayrıca çalışmanın literatür kısmında basının toplum üzerindeki etkisine de değinilmiştir. 157 kişiyle yüz yüze görüşme tekniğiyle elde edilen verilere göre; başka illerden göç edenlerin, genel olarak kendilerini, halihazırda yaşadıkları memlekete ait hissetmedikleri, kentin sorunlarını kendi sorunları olarak da görmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda, yerel basının bir kentin sorunlarının çözümünde önemli mekanizmalardan bir olduğu anlaşılmıştır. Çalışmadan elde edilen bir başka sonuca göre kadınlar erkeklere oranla yerel basına daha fazla güvenmektedir. Yine çalışmadan elde edilen bulgulara göre basının toplumsal ilişkilerin gelişmesinde de önemli fonksiyonunun olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Basın, Kentlilik, Kentlilik Bilinci, Göç, Kent Kültürü

Giriş

Batı siyasi düşüncesinde kent, 'Demokrasinin Rahmi' diye tanımlanır. Nitekim kente atfedilen özellikler, aynı zamanda demokrasi felsefesinin üzerine inşa edileceği kaideleri de tanımlar. Dolayısıyla kenti anlamadan demokrasiyi anlamak zordur. (Sarıbay, 2015:7-12). Kent, tarihin farklı dönemlerine ait fiziksel, sosyal ve kültürel katmanların üst üste kurulması sonucu oluşan fiziksel, mekânsal ve sosyal bir ortamdır (Bırol, 2008:28). Bu ortamın ortak paydada birleşilerek daha yaşanabilir kılınması toplumsal huzur açısından şüphesiz büyük önem taşımaktadır. Bunun sağlamak için de kent ahalesinin ortak değerler ve ortak bilinç etrafında birleşmiş olması gerekmektedir. Bu birleşmeyi ifade eden kavramlardan biri de 'kentlilik bilinci' dir. Kentlilik bilinci, kişinin kendisini yaşadığı kente ait hissetmesidir. Yaşadığı kenti benimsemesi, sevinciyle sevinebilmesi, üzüntüsüyle üzülebilmesidir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Bunun yanında kentlilik bilinci; kişinin yaşadığı kenti tanıması, kültürünü anlaması ve kentte olanlardan sorumluluk duyarak, daha iyi yaşam koşullarının oluşmasına katkı sağlaması, kendini yaşadığı kentte güvende hissetmesidir. Bu bağlamda toplumu oluşturan fertlerin her birinin bilinçli olması kentlilik bilinci felsefesine uygun davranması gerekmektedir. Kişilerde kentlilik bilinci oluşumunun başlıca koşulu, kişilerin yaşadıkları kentteki diğer kişiler ile ve yaşadığı kente ait kurum ve kuruluşlar ile anlamlı ve sürdürülebilir bir bağ oluşturabilmesi ile mümkün olur. Bu başarıldığında kişiler kendini o kente ait hissedeceklerdir.

1. Ülkemizde kentlerin durumu

Kentlerimiz özellikle son yıllarda, köylerden çok göç almaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 1970 yılında kentlerde yaşayanların oranı yüzde 28,7 iken, bu oran 2000 yılında yüzde 57'ye, 2018'de ise yüzde 92,3'e yükselmiştir. Bu çarpıcı değişimle birlikte kentler ve kentliler için hem sosyal hem de fiziksel anlamda bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Ülkemizde özellikle son on yılda farklı ülkelerden gelen mültecilerin sayısındaki büyük artışla birlikte bu sorunlar katlanarak çoğalmıştır. Sınır komşularımızda ve öteki bazı Müslüman ülkelerde yaşanan iç savaşlar ve belirsizlikler sebebiyle ülkemize ve dolayısıyla kentlerimize çok sayıda mülteci ve/veya göçmen gelmiştir/gelmektedir. Dilleri farklı, kültürleri farklı dört milyona yakın insan sınırlarımızdan geçerek şehirlerimize yerleşmişlerdir. Bu nedenle bazı şehirlerimiz mevcut nüfusunun iki katını geçmiştir. Aynı zamanda savaş mağduru olan bu insanların çoğu yoksul, aç, açıkta ve muhtaç durumda kentlerimizde yaşam mücadelesi vermektedirler. Hem ülkemizden hem de yabancı ülkelere göç ederek kentlerimize yerleşen bu insanların kentlere entegrasyonu daha da önemli hale gelmiştir. Bu durumda ise kentlerimizin huzuru ve müreffehi için kentlilik bilincinin oluşması ve gelişmesi her zamankinden daha önemli hale gelmiştir. Bu hızlı ve dengesiz gelişmeler doğrultusunda kentlerimiz kendine has kimliklerini kaybetmekte, fiziksel, sosyal ve kültürel açıdan erozyona uğramaktadır. Yaşanan bu yoğun göçlerle beraber kentlerimiz her geçen gün daha karmaşık bir yer haline gelmektedir. Kentlerimizde yaşamak zorunda kalan farklı sosyal sınıflar arasındaki fiziksel, kültürel ve sosyal sınırlar belirginleşmekte, bunun sonucunda kentte yaşayanlar arasında kolektif şuur olarak da nitelendirebileceğimiz kent kültürü oluşmamaktadır. Bu durum ise kentlilik bilincinin oluşmasının önündeki en büyük engellerden biridir. Yaşanan bu gelişmeler nedeniyle, kentlilik bilincinin oluşmasında başta sivil toplum kuruluşları olmak üzere, kentlerin yöneticilerine, kanaat önderlerine, siyasilere ve elbette ulusal ve yerel basına büyük görevler düşmektedir.

2. Kentlilik bilincinin oluşmasında etkili olan faktörler

Kentlilik bilincinin oluşması pek çok parametreye bağlıdır ve uzun bir süreç gerektirir. Çünkü çok farklı sosyal, kültürel ve ekonomik özelliğe sahip binlerce insanın -yıllarca edinmiş oldukları bazı alışkanlıkları terk ederek- aynı prensipler ve değerler hususunda ortak noktalarda hemen buluşulmasını beklemek hayalcilik olur. Bu nedenle uzun soluklu bu sürecin sabırla ve çok koldan yürütülmesi esastır. Belli ve Aydın'a (2017:426) göre, kentlilik bilincinin oluşum sürecinde dört ölçütün sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi gerekmektedir. Bunlar: Kente aidiyet, kenti sahiplenme, kent kurumlarına katılım ve kent sorunlarıyla ilgilenmedir. Kente aidiyet, kentlilik bilincinin önemli göstergelerinden biri olarak bireyin kendisini yaşadığı kente ait hissetmesi, kendini kentli olarak görmesi, kentin bir parçası olduğunun farkına varması ve bu ait oluş hissini kent içi -pratiklerle- davranışlarla sergilemesidir.

Geyik (2010) ile Mutlu ve Batmaz'da (2013) çalışmalarında kentlilik bilincinin oluşmasında kentsel aidiyet, kenti sahiplenme, kent kurumlarına katılım, kent sorunlarıyla ilgilenme ve kentsel farkındalığın önemine vurgu yapmışlardır. (Geyik, 2010: 38-39; Mutlu ve Batmaz, 2013: 69-70)

Kent toplumunun değer-norm sistemini, kent insanının düşünme, davranış yapısını ve kent içinde yer alan farklılıklarla birlikte bir arada yaşayabilme yetisini öğrenme de kent içi sosyalleşmeyi ve kentlilik bilincini geliştirir (Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 2009: 17-22). Kente karşı sorumlu olma, kente ve kentte yaşayan insanlara saygılı olma ve kente bağımlılık duyma kentlilik bilincini güçlendiren kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Çobanoğlu ve Gazi'ye (2008) göre, sağlıklı bir kent kültürünün dayanması gereken hususlar ekonomi, demokrasi kültürü ve adalet, sağlık, çevre bilinci, yerel yönetimler, kent planlama, eğitim, sanat, kitle iletişim araçları ve din olarak sıralanmaktadır.

“Kartal ise kentleşmeyi iki boyutu ile ele alıp değerlendirmektedir. Birincisi ekonomik bakımdan kentleşme, ki bu anlamda kentleşme kişinin geçimini tamamen kentte veya kente özgü işlerle sağlamasını ifade etmektedir, kentleşmenin ikinci boyutu ise kır kökenli insanın çeşitli konularda kentlere özgü tavır ve davranış biçimlerini, sosyal ve tinsel değer yargılarını benimsemesi olarak tanımlanabilecek olan sosyal bakımdan kentleşmedir” (Kartal, 1983:92).

Şahin ve Yaylı (2016), kentleşmenin dört önemli aşaması olduğunu belirtmişlerdir. “Kentleşmenin aşamalarından ilki; kente gelen nüfusun burada kalmaya karar vermesidir. Buna karar verme süresi de demek mümkündür. Bu aşama kentleşmedeki en önemli aşamalardandır. Çünkü burada kalmayı düşünmeyen bireyin buranın şartlarına uyum göstermesi veya onları bir davranış türü olarak benimsemesi beklenemez. Ancak kente göç etmiş kitlenin burada kalmaya karar vermesi için de birtakım unsurlar vardır. Mesela kişilerin gelecekleri açısından kentin onlara ümit vaat etmesi gerekmektedir. Geleceğinin göç ettiği köyünde, kasabasında değil de geldiği kentte olduğuna inanan kişiler kendilerini kent ile bütünleştirme ihtiyacını hissederek bu yönde gelişim gösterirler (İrmak, 1982:68).

Kentleşme sürecindeki ikinci aşama; ekonomiktir. Bireyin kentte yaşamasını anlamlı kılacak bir iş sahibi olması ve yaptığı bu iş için de kentte yaşayanlar tarafından olumlu tepkiler alıyor olması gerekir. Bu bağlamda marjinal işler olarak görülen işportacılık, değnekçilik vb. işler kişinin kentle bütünleşmesi açısından engel teşkil eder.”

Kentleşme sürecindeki üçüncü aşama ise eğitim ve kültür düzeyi yer almaktadır. Bunlar ise uzun bir süreç sonucunda elde edilebildiklerinden dolayı bu anlamda ilk nesillerin kentleşmesini beklemek gerçekçi bir yaklaşım olmaz. “

Kentleşme sürecinin dördüncü ve son aşaması ise, bireyin kente özgü davranış kalıplarını edinmesidir. Bu aşama da bir önceki aşama gibi bir nesilde gerçekleşebilecek bir süreç olmadığından uzun bir süreç gerekmektedir. Bu bağlamda bireyin kente özgü davranış kalıplarını edinmesi, kültürel ve sosyal dünyasında kente özgü gelişmelerin yaşanabilmesi için, sosyal aktivitelere dâhil olması önemli bir unsurdur.” (Şahin ve Yaylı, 2016: 79-108)

3. Yerel basının kentlilik bilincinin oluşmasındaki rolü

Basın demokrasilerin vazgeçilmez bir unsurudur. Basının, toplumun bilgilendirilmesinden öte bütünleştirme, kaynaştırma ve hatta yakınlaştırma gibi fonksiyonları vardır. Basın bu fonksiyonlarını hem ulusal ölçekte hem de yerel ölçekte yerine getirebilmektedir. Özellikle yerel perspektifte basının bütünleştirme fonksiyonu önem arz etmektedir. Yerel yöneticilerin yaptığı çalışmalarını aldığı kararları, bu çalışmalar ve kararların halk tarafındaki etkileri, iki taraflı olarak basın aracılığıyla duyurulur. Bazen basın alınan kararlar ile yapılan çalışmalar hakkında kendi görüşlerini (tarafsız olarak) dile getirerek olası tartışmaların çözüme kavuşturulmasına destek olur. Böylece kamuoyunda ortaya çıkacak olası gerilimler ve sorunlar da bertaraf edilmiş olur. Ayrıca basın bir denetleyici işlevi görerek halk adına alınan kararların daha kontrollü, daha isabetli ve dikkatli alınmasını sağlayabilir.

3.1. Yerel basının amacı

Genel anlamda basın her ne kadar ülkedeki sorunları ya da yaşanan olayları gündeme getirmeye çalışsa da bunu tam manasıyla yapması mümkün değildir. Çünkü genel anlamıyla basın olayları –teknik ve fiziki imkânları sınırlı olduğundan- ancak çok önemli olduğu durumlarda gündeme getirebilmektedir. Dolayısıyla belli bir bölgede cereyan eden ve o bölge halkı için önemli sayılabilecek olayları ancak yerel basın gündeme taşıyabilir ve yakından incelenmesini sağlayabilir. Yerel basın özellikle etkinlik içinde bulunduğu kent ya da bölgede yerel anlamda kamuoyunun oluşmasında ve harekete geçmesinde etkili

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

bir kurumdur. (Vural, 2007:337). Ayrıca yerel basın o bölgede ya da kentte yaşayanların gözü kulağı ve dilidir.

Yerel basın, yerel dinamiklerin harekete geçirilmesinde, yerel anlamda kamuoyu oluşturulmasında veya kent için, kentli adına bazı çalışmaların yürütülmesinde, projelerin hayata geçirilmesinde önemli bir görev üstlenmektedir. Bu doğrultuda, yerel basın halk ile yerel yöneticiler arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Halkın sosyal, kültürel, ekonomik vb. sorunlarını gündeme taşıyarak duyarlılık oluşmasına zemin hazırlar. Ayrıca yerel kamuoyu adına hareket eden yerel basın, yönetimlerin denetlenmesinde, çalışmaların halka duyurulmasında ve halktan gelen olumlu ya da olumsuz tepkilerin ilgililere ulaştırılmasına da aracılık eder.

Yerel basın halkın olaylar karşısındaki tutumlarını da yine bizzat halka aktararak, halkın kendi durumu hakkında bilgi edinmesini de sağlamaktadır. Yani bir bakıma bir ayna işlevi görmektedir.

3.2.Yerel basının kent kültürü oluşumundaki rolü

Öteden beri basının halkı bilgilendirme, eğitime, eğlendirme vb. işlevlerinin yanında kültür taşıyıcılığı özelliğinin de olduğu bilinen bir gerçektir. Bir yöreye ya da bir topluluğa ait örf, adet, gelenek, görenek, davranış, yaşayış biçimi gibi unsurların korunmasında, sürdürülmesinde ve gelecek kuşaklara aktarılmasında basının rolü büyüktür. Bugün geldiğimiz noktada insanlar sabit bir yerde yaşamamakta (çeşitli sebeplerle) sürekli yer değiştirmektedirler. Dolayısıyla alışkanlıklarını ve yaşam tarzlarını da gittikleri yerlere götürmektedirler. Gittikleri yerlerdeki insanların da kendilerince bir yaşam tarzı bulunduğundan, bu karşılaşma hem bazı kültürel sorunlara neden olmakta hem de mevcut kültürel yapının yozlaşmasına sebep olmaktadır. İşte bu yüzden kent kültürü oluşturulmasında ve bunun sürdürülmesinde özellikle yerel basına önemli görevler düşmektedir.

Kırsaldan kentlere göçün yaşanmasıyla birlikte ortaya çıkan yeni kentlilerin şehirlere entegrasyonu sağlanarak kentlilik bilincinin oluşturulması ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyacın karşılanması, hem kente göç edenlerin kendini yabancı hissetmesini engelleyecek hem de hali hazırda kentte yaşayanların yaşamlarını zorlaştırmamış olacaktır. Bu ve benzer sorunların çözülmesinde ise her zamankinden daha fazla ortak akla, iş birliğine, istişareye ve katılımcılığa ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda bölgenin ya da kentlerin yöneticileri ile halk arasında bir köprü vazifesi gören yerel basına da büyük işler düşmektedir.

Kentlilik bilincinin oluşturulmasının ve kentlere göç edenlerin kendilerini yabancı hissetmemelerini sağlamanın ilk ve belki de en önemli adımı, farklı sosyal ve kültürel özelliklere sahip kesimlerin kentsel (yerel) siyasete aktif olarak katılımını sağlamaktır. Böylece bu insanlar siyaset mekanizmasının sunduğu olanaklar sayesinde kendilerini ifade edebilme imkânı bulacak, kentlere daha kolay adapte olabileceklerdir (Yılmaz, 2004:257). Yeni kentlilerin yabancılaşmasını ortadan kaldırmaya yönelik, siyaset mekanizmasında olduğu gibi, basın de kendi yapısı içinde çeşitli olanaklar sunmaktadır. Yerel basın, bu insanların yerel siyasete katılım mekanizmalarını geliştirebileceği gibi, temel fonksiyonlarından biri olan bilgilendirme fonksiyonu sayesinde de bilgi akışını sağlayarak, onların yaşadıkları çevreyle olan ilişkilerini güçlendirerek sağlıklı bir yapıya kavuşmasına katkı sunabilecektir. Bilgi önemli bir güçtür. Yerel basın, kentlere yerleşmiş bu insanların yaşadığı sorunları gündeme getirerek yerel siyasetin dikkatine sunabilmektedir. Bu yüzden kentlere yerleşen insanların mevcut sosyal yapıya adaptasyonuna yönelik yapılan/yapılacak tüm çalışmalarda basının imkânlarından daha fazla yararlanılması gerekmektedir.

4. Araştırma

Kentlilik bilinci ve kentlilik bilincinin oluşmasında önemli bir mekanizma olarak yerel basının rolünün ve öneminin belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışma, 10 Ocak 2019-5 Mart 2019 tarihleri arasında 157 kişiyle yüz yüze görüşmeye dayalı anket tekniği uygulanarak gerçekleştirilmiştir.

4.1. Yöntem

Bu çalışma, genel tarama modeline uygun olacak şekilde dizayn edilmiştir. Çalışmada aynı zamanda, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında karşılaştırmalı ilişkisel tarama yapılmıştır.

4.2. Araştırmanın uygulanması ve örneklem seçimi

Araştırma evreni, araştırmanın yapıldığı zamanı kapsayan (10 Ocak 2019-5 Mart 2019) dönemde, Karabük ili ve ilçelerinde yaşayan 18 yaş ve üstü (kadın-erkek) katılımcılar oluşturmaktadır. Rastlantısal örneklem tekniğinin esas alındığı bu araştırmaya, Karabük il merkezi ve ilçelerinde yaşayan toplam 157 kişi katılmıştır. Çalışmanın verileri katılımcılardan yüz yüze görüşmeye dayalı anket tekniğiyle elde edilmiştir.

4.3. Veri toplama araçları

Kentlilik bilinci ve kentlilik bilincinin oluşmasında önemli bir mekanizma olarak yerel basın rolünü ve önemini belirlemek amacıyla, biri kontrol sorusu olmak üzere 25 sorundan oluşan bir anket formu hazırlanmıştır. Anketin (ilk 4 soruluk) ilk bölümünde katılımcıların, yaş, cinsiyet, meslek ve asıl memleketlerinin yer aldığı sosyo-demografik özelliklere yönelik sorulara yanıt vermeleri istenmiştir. 5-12. sorular katılımcıların kentlilik bilincini ölçmeye yönelik ve (1) ile (10) arasında tablo işaretleme yönteminin kullanıldığı sorulardan oluşmaktadır. 13-16. sorularda ise yine (1) ile (10) arasında tablo işaretleme yöntemi kullanılmış ve katılımcılara kentin sorunlarının çözümünde rol oynayan mecralar sorulmuştur. 17-20. sorular 5'li likert tipinde (1= hiç, 2= haftada 1-2 gün, 3= haftada 3-4 gün, 4= haftada 5-6 gün, 5= Her gün düzenli) sorular sorularak katılımcıların yerel basını takip etme sıklığı öğrenilmeye çalışılmıştır. Anketin son kısmında ise (21-25. sorularda) (1) ile (10) arasında tablo işaretleme yöntemi kullanılmış ve yerel basının kentlilik bilincinin oluşmasındaki rolünün tespiti öğrenilmeye çalışılmıştır.

4.4. Verilerin analizi ve kullanılan testler

Alan araştırması, 10 Ocak 2019-5 Mart 2019 tarihleri arasında Karabük ili ve ilçelerinde yaşayan 18 yaş ve üstü (kadın-erkek 157 kişi) katılımcılardan oluşturmaktadır. Elde edilen veriler istatistik paket programı kullanılarak elektronik ortamda işlenmiştir. Belirlenen sorulara cevap aramak için veriler uygun istatistiksel analize tâbi tutulmuştur. Katılımcıların demografik özelliklerini tespit etmek amacıyla frekans analizi kullanılmıştır. Katılımcıların memleketlerine göre (Karabük ve diğer iller) kentlilik bilinci düzeylerinin (kente aidiyet hislerinin) anlamlı farklılık gösterip göstermediğini Bağımsız Örneklem T-Testi (Independent Sample T-Test) ile hesaplanmıştır.

5. Bulgular ve yorum

Bu başlık altında 10 Ocak 2019-5 Mart 2019 tarihleri arasında Karabük ili ve ilçelerinde yaşayan 18 yaş ve üstü (kadın-erkek 157 kişi) katılımcılardan oluşan çalışmanın bulguları, her soru için tek tek değerlendirilmiştir.

5.1 Katılımcıların bazı özellikleri

Araştırmaya katılanların yaşları en küçük 18, en büyük ise 80'dir. Katılımcıların yaşlarının ortalaması ise 35,20'dir. Araştırmaya katılanların cinsiyete göre yüzdelik dağılımına bakıldığında katılımcıların yüzde 52,2'si erkek, yüzde 47,8'i ise kadın olduğu görülmektedir. Sonuçlar erkekler lehine çok az farklılık gösterse de örneklemin cinsiyet bakımından dengesiz bir dağılıma sahip olmadığından analiz yapılacak düzeydedir. Çalışmada 9 farklı meslek kategorisinde, biri yurt dışından olmak üzere Karabük dahil Türkiye genelinde 29 farklı (memleketli) ilden katılımcı bulunmaktadır.

Tablo 1: Çalışmaya katılanların cinsiyet dağılımı istatistikleri

	Frequency	Percent (%)
Erkek	82	52,2
Kadın	75	47,8
Total	157	100,0

Çeşitli meslek gruplarından ve farklı sektörlerden katılımcıların yar aldığı araştırmada, katılımcıların yüzde 61'ini özel sektör çalışanları, yüzde 29'unu memurlar oluşturmaktadır. Ev hanımları yüzde 15,

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

işçi ve öğrenciler yüzde 10, emekliler, yüzde 8, ve diğer kategorilerdekiler ise yüzde 18'i oluşturmaktadır. (Bkz. Tablo 2)

Tablo 2. Katılımcıların meslek gruplarının istatistikleri

	Frequency	Percent (%)
Memur	29	18,5
İşçi	10	6,4
Ev hanımı	15	9,6
Öğrenci	10	6,4
Yönetici	2	1,3
Özel sektör çalışanı	61	38,9
Esnaf	4	2,5
Emekli	8	5,1
Diğer	18	11,5
Total	157	100,0

Çalışmaya katılanların kentlilik bilinciyle ilgili olarak görüşlerinin tespitinde, memleketlerin rol oynayıp oynamadığının belirlenmesi maksadıyla deneklere esas memleketleri sorulmuştur. 30 farklı memleketten deneklerin katıldığı çalışmada Karabüklülerin oranı yüzde 59,2, Zonguldaklıların oranı yüzde 4,5, Bartın ve Kastamonuluların oranı yüzde 3,8, Çankırı ve Boluluların oranı ise yüzde 3,2'dir. Geriye kalan 24 memleketin ise oranları yüzde 1,9 ile yüzde 0,6 arasında değişmektedir. (Bkz. Tablo 3) Çalışmaya katılanların oranında Karabük'ün dışında, komşu iller olan Zonguldak, Bartın, Kastamonu, Çankırı ve Boluluların yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Bunların dışında Türkiye'nin hemen hemen her bölgesinden katılımcılar bulunmaktadır.

Tablo 3. Katılımcıların (esas) memleketlerinin istatistikleri

30 İl	Frequency	Percent (%)
Karabük	93	59,2
Zonguldak	7	4,5
Çankırı	5	3,2
Bartın	6	3,8
Kastamonu	6	3,8
Bolu	5	3,2
Sinop	2	1,3
Kırklareli	1	,6
Ordu	2	1,3
Samsun	2	1,3
Kocaeli	1	,6
Osmaniye	1	,6
Aydın	1	,6
Trabzon	2	1,3
Erzurum	2	1,3
Afyon	2	1,3
Ankara	3	1,9
Kayseri	1	,6
Sivas	1	,6
Konya	1	,6
Şırnak	1	,6
Malatya	2	1,3
Edirne	1	,6
Artvin	1	,6
Tokat	1	,6
Adana	1	,6
Ardahan	1	,6
Çorum	2	1,3
Bingöl	1	,6
Eskişehir	1	,6
Yurtdışı	1	,6
Total	157	100,0

5.2. Katılımcıların kendilerini yaşadığı kente (Karabük'e) ait hissetme durumları

Tablo 4'te görüldüğü gibi; tüm katılımcıların kendilerini yaşadığı kente ait hissetme oranı 6,47 ile ortalamanın biraz üstündedir. Bu soruya “çok memnunum” ve “hiç memnun değilim” diyen katılımcılar da mevcuttur. (Bkz. Tablo 4). Katılımcılar Karabük ve diğer illerden olanlar şeklinde iki gruba ayrıldığında ise Karabüklüler 7,3 ortalamayla kendilerinin daha çok bu kente ait hissederken, diğer memleketten olanların bu hissiyatının oranı ise sadece 5,58'dir. Bu oranlar bize Karabük dışından gelip bu kentte yaşayanların kendilerini tam olarak bu kente ait hissetmediklerini ortaya koymaktadır. (Bkz. Tablo 5)

Tablo 4. Katılımcıların kendilerini yaşadığı kente (Karabük'e) ait hissetme durumu istatistikleri

N	Valid	157
	Missing	0
Mean		6,47
Std. Deviation		3,232
Minimum		1
Maximum		10

Tablo 5. Katılımcıların illere göre kendilerini yaşadığı kente ait hissetme durumu istatistikleri

	Memleket	N	Mean
Kendimi bu kente ait hissediyorum	Karabük	93	7,23
	Diğer İller	64	5,38

5.3. Katılımcıların Karabük'te yaşamaktan memnun olma durumları

Katılımcıların Karabük'te yaşamaktan memnun olup olmadıklarının sorusuna verilen yanıtların genel ortalaması 6,39 ile ortanın biraz üzerinde gözükmektedir. Bu soruya “çok memnunum” ve “hiç memnun değilim” diyen katılımcılar da mevcuttur. (Bkz. Tablo 6). Katılımcılar Karabük ve diğer illerden olanlar şeklinde iki gruba ayrıldığında ise Karabüklüler 6,91 ortalamayla bu kentte yaşamaktan memnun olduklarını belirtirken, diğer memleketten olanların memnuniyet oranı ise sadece 5,63'tür. Bu oranlar bize Karabük dışından gelip bu kentte yaşayanların bu kentte yaşamaktan daha az memnun olduklarını ortaya koymaktadır. (Bkz. Tablo 7)

Tablo 6. Katılımcıların bu kentte yaşamaktan memnun olma durumu istatistikleri

N	Valid	157
	Missing	0
Mean		6,39
Std. Deviation		2,877
Minimum		1
Maximum		10

Tablo 7. Katılımcıların illere göre bu kentte yaşamaktan memnun olma durumu istatistikleri

	Memleket	N	Mean
Bu kentte yaşamaktan memnunum	Karabük	93	6,91
	Diğer İller	64	5,63

5.4. Katılımcıların genel anlamda hayatlarından memnun olma durumları

Katılımcıların genel anlamda hayatlarından memnun olup olmadıklarının sorusuna verilen yanıtların ortalaması 7,32 ile iyi düzeyde gözükmektedir. Bu soruya “çok memnunum” ve “hiç memnun değilim” diyen katılımcılar da mevcuttur. (Bkz. Tablo 8)

Tablo 8. Katılımcıların genel anlamda hayatlarından memnun olma durumu istatistikleri

N	Valid	157
	Missing	0
Mean		7,32
Std. Deviation		2,284
Minimum		1
Maximum		10

5.5. Katılımcıların kentli olmanın toplumla uyumlu olma anlamına geldiği düşüncesi ile ilgili görüşleri

Katılımcıların kentli olmanın toplumla uyumlu olma anlamına geldiği düşüncesi ile ilgili görüşlerine bakıldığında 6,24'lük bir oranla ortanın biraz üzerinde deneklerin bu düşünde oldukları saptanmıştır. Bu soruya “tamamen katılıyorum” ve “hiç katılmıyorum” diyen katılımcılar da mevcuttur. (Bkz. Tablo 9)

Tablo 9. Katılımcıların kentli olmanın toplumla uyumlu olma anlamına geldiği düşüncesi ile ilgili görüşlerini belirten istatistikler

N	Valid	157
	Missing	0
Mean		6,24
Std. Deviation		2,567
Minimum		1
Maximum		10

5.6. Katılımcıların bu kentin sorunlarını kendi sorunum olarak görüyorum düşüncesi ile ilgili görüşleri

Katılımcıların “bu kentin sorunlarını kendi sorunum olarak görüyorum” sorusuna verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde, 5,73'lük bir oranla tüm katılımcıların orta düzeyde bu kentin sorunlarını kendi sorunları olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Bu soruya “tamamen katılıyorum” ve “hiç katılmıyorum” diyenler de mevcuttur. (Bkz. Tablo 10) Aynı soru memleket bağlamında değerlendirildiğinde oldukça farklı yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Karabüklüer 6,31'lik oranla bu kentin sorunlarını kendi sorunları olarak görürken, diğer memleketlerden olanların bu soru ile ilgili ortalaması sadece 4,89 ile ortalamannın altındadır. Buradan da anlaşılacağı üzere Karabük'te yaşayan diğer illerden gelenler, bu kentin sorunlarını kendi sorunları olarak görmemektedir. (Bkz. Tablo 11)

Tablo 10. Katılımcıların bu kentin sorunlarını kendi sorunum olarak görüyorum düşüncesi ile ilgili görüşlerini belirten istatistikler

N	Valid	157
	Missing	0
Mean		5,73
Std. Deviation		2,827
Minimum		1
Maximum		10

Tablo 11. Katılımcıların memleketlere göre bu kentin sorunlarını kendi sorunum olarak görüyorum düşüncesi ile ilgili görüşlerini belirten istatistikler

	Memleket	N	Mean	Std. Deviation
Bu kentin sorunlarını kendi sorunlarım olarak görüyorum	Karabük	93	6,31	2,633
	Diğer İller	64	4,89	2,907

5.7. Katılımcıların, kentin hem fiziki hem de sosyal açıdan gelişmesinde, daha düzenli ve yaşanabilir bir yer olmasında en büyük sorumluluğun kentte yaşayanlara ait olduğu düşüncesi ile ilgili görüşleri

Katılımcıların kentin hem fiziki hem de sosyal açıdan gelişmesinde, daha düzenli ve yaşanabilir bir yer olmasında en büyük sorumluluğun kentte yaşayanlara ait olduğu düşüncesi ile ilgili görüşleri değerlendirildiğinde 7,14'lük bir oranla tüm katılımcıların ortanın epey üstünde kentte yaşayanlara sorumluluk düştüğünü belirtmişlerdir. Bu soruya “tamamen katılıyorum” ve “hiç katılmıyorum” diyenler de mevcuttur. (Bkz. Tablo 12)

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo 12. Katılımcıların, kentin hem fiziki hem de sosyal açıdan gelişmesinde, daha düzenli ve yaşanabilir bir yer olmasında en büyük sorumluluğun kentte yaşayanlara ait olduğu düşüncesi ile ilgili görüşlerini belirten istatistikler

N	Valid	157
	Missing	0
Mean		7,14
Std. Deviation		2,573
Minimum		1
Maximum		10

5.8. Katılımcıların, kentin hem fiziki hem de sosyal açıdan gelişmesinde, daha düzenli ve yaşanabilir bir yer olmasında en büyük sorumluluğun devlete ve yerel yöneticilere ait olduğu düşüncesi ile ilgili görüşleri

Katılımcıların kentin hem fiziki hem de sosyal açıdan gelişmesinde, daha düzenli ve yaşanabilir bir yer olmasında en büyük sorumluluğun devlete ve yerel yöneticilere ait olduğu düşüncesi ile ilgili görüşleri değerlendirildiğinde 8,33'lük bir oranla tüm katılımcıların oldukça yüksek bir oranla asıl sorumluluğun devlete ve yerel yöneticilere ait olduğunu belirtmişlerdir. Bu soruya “tamamen katılıyorum” ve “hiç katılmıyorum” diyenler de mevcuttur. (Bkz. Tablo 13)

Tablo 13. Katılımcıların, kentin hem fiziki hem de sosyal açıdan gelişmesinde, daha düzenli ve yaşanabilir bir yer olmasında en büyük sorumluluğun devlete ve yerel yöneticilere ait olduğu düşüncesi ile ilgili görüşlerini belirten istatistikler

N	Valid	157
	Missing	0
Mean		8,33
Std. Deviation		2,104
Minimum		1
Maximum		10

5.9. Katılımcıların, kentin sorunlarının çözüme kavuşturulmasında en çok rol oynayan mecralar ile ilgili görüşleri

Katılımcıların kentin sorunlarının çözüme kavuşturulmasında en çok rol oynayan mecralar ile ilgili görüşleri değerlendirildiğinde, sırasıyla belediyelerin, valiliğin, yerel basının ve sivil toplum kuruluşlarının rol oynadığı belirlenmiştir. Çalışmaya katılanlar 6,75 ile ortanın epey üzerinde bir oranla yerel basının kentin sorunlarının çözümünde rol oynayacağını belirtmişlerdir. (Bkz. Tablo 14)

Tablo 14. Katılımcıların, kentin sorunlarının çözüme kavuşturulmasında en çok rol oynayan mecralar ile ilgili görüşlerini belirten istatistikler

		Yerel Basın	Belediyeler	Valilik	Sivil Toplum Kuruluşları
N	Valid	157	157	157	157
Mean		6,75	7,88	7,63	6,62
Std. Deviation		2,924	2,545	2,644	2,859
Minimum		1	1	1	1
Maximum		10	10	10	10

5.10. Katılımcıların yerel basını hangi sıklıkla takip ettiklerine ilişkin görüşleri

Katılımcıların yerel basını hangi sıklıkla takip ettiklerine yönelik görüşleri değerlendirildiğinde, çalışmaya katılanların büyük bir kısmının yerel basını daha çok internetten takip ettiği anlaşılmaktadır. Katılımcılar kentle ilgili gelişmeleri, 3,34 ile internetten, 2,92 ile televizyondan 1,83 ile gazetelerden ve 1,65'lik oranla radyodan takip etmektedirler (Bkz. Tablo 15). Katılımcıların yüzde 35,7'si interneti her gün düzenli olarak kullandıklarını belirtmişlerdir. (Bkz. Tablo 16)

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo 15. Katılımcıların yerel basını hangi sıklıkla takip ettiklerine ilişkin görüşlerini belirten istatistikler

		İnternet/Sosyal Medya	Gazete	Radyo	Televizyon
N	Valid	157	157	157	157
	Missing	0	0	0	0
Mean		3,34	1,83	1,65	2,92
Std. Deviation		1,487	1,161	1,079	1,587
Minimum		1	1	1	1
Maximum		5	5	5	5

Tablo 16. Katılımcıların internette yerel basını hangi sıklıkla takip ettiklerine ilişkin görüşlerini belirten istatistikler

İnternet	Frequency	Percent (%)
Hiç takip etmem	23	14,6
Haftada 1-2 gün	30	19,1
Haftada 3-4 gün	31	19,7
Haftada 5-6 gün	17	10,8
Her gün düzenli	56	35,7
Total	157	100,0

5.11. Katılımcıların yerel basına güven ile ilgili görüşleri

Tablo 17’de görüleceği üzere katılımcıların yerel basına güven düzeyi 5,50’lik oranla orta düzeydedir. Katılımcılardan bazıları (%11,5) basına hiç güvenmediğini, bazıları ise (%11,2) çok güvendiğini belirtmişlerdir. (Bkz. Tablo 17). Yerel basına güven hususunda kadınlar ile erkekler arasında anlamlı bir ilişki söz konusudur. Kadınların yerel basına güveni 6,20 iken erkeklerde bu oran 4,85’tir. (Bkz. Tablo 18)

Tablo 17. Katılımcıların yerel basına güven ile ilgili görüşlerini belirten istatistikler

N	Valid	157
	Missing	0
Mean	5,50	
Std. Deviation	2,834	
Minimum	1	
Maximum	10	

Tablo 18. Cinsiyetlere göre katılımcıların yerel basına güven düzeyi istatistikleri

	Cinsiyet	N	Mean
Yerel basında yayınlanan haberlere güvenirim	Erkek	82	4,85
	Kadın	75	6,20

Tablo 19. Memleketlere göre katılımcıların yerel basına güven düzeyi istatistikleri

	Memleket	N	Mean
Yerel basında yayınlanan haberlere güvenirim	Karabük	93	5,98
	Diğer iller	64	4,80

5.12. Katılımcıların yerel basının kentin fiziki, sosyal ve kültürel anlamda gelişmesine katkı sağlaması ile ilgili görüşleri

Tablo 20’de görüleceği üzere katılımcıların yerel basının, kentin fiziki, sosyal ve kültürel anlamda gelişmesine katkı sağlaması ile ilgili görüşlerini belirten istatistiklerde ortanın üzerinde bir değer elde edilmiştir. Yerel basının kentin ve kentlilerin sorununa çözümüne katkı sağlayacağını düşünenlerin oranı 6,10’dur. Yerel basının kentlilerin sosyal ve kültürel anlamda kaynaşmasına katkı sağlayacağını düşünenlerin oranı 6,03, Yerel basının sosyal uzlaşımın tesis edilmesine katkı sağlayacağını düşünenlerin oranı 5,81, yerel basının toplumsal ilişkilerin gelişmesine katkı sağlayabileceğini düşünenlerin oranı ise 5,73’tür. (Bkz. Tablo 20)

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo 20. Katılımcıların, yerel basın, kentin fiziki, sosyal ve kültürel anlamda gelişmesine katkı sağlaması ile ilgili görüşlerini belirten istatistikler

	Yerel basının kentin-kentlilerin sorunlarının çözümüne katkı sağladığını / sağlayacağını düşünüyorum	Yerel basının kentlilerin sosyal ve kültürel anlamda kaynaşmasına katkı sağlayacağını düşünüyorum	Yerel basının toplumsal ilişkilerin gelişmesine katkı sağlayabileceğini düşünüyorum	Yerel basının sosyal uzlaşının tesis edilmesine katkı sağlayacağını düşünüyorum
N	157	157	157	157
Mean	6,10	6,03	5,73	5,81
Std. Deviation	2,617	2,629	2,662	2,680
Minimum	1	1	1	1
Maximum	10	10	10	10

Tablo 21. Memleketlere göre katılımcıların, yerel basın, kentin-kentlilerin sorunlarının çözümüne katkı sağladığı / sağlayacağı yönündeki düşünceleriyle ilgili istatistikler

	Memleket	N	Mean
Yerel basının kentin-kentlilerin sorunlarının çözümüne katkı sağladığını / sağlayacağını düşünüyorum	Karabük	93	6,45
	Diğer iller	64	5,59

Sonuç

Kentlilik bilinci ve kentlilik bilincinin oluşmasında önemli bir mekanizma olarak yerel basının rolünün ve öneminin belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışmadan anlaşıldığı üzere, bu kentte (Karabük'te) yaşayanların kendilerini tam olarak kente ait hissetmedikleri anlaşılmış ve dolayısıyla kendilerini (daha fazla) bu kente ait hissedenlere oranla Karabük'te yaşamaktan daha az memnun oldukları ortaya çıkmıştır. Yine başka memleketli olup ta Karabük'te yaşayanlar; Karabüklülere oranla daha az bir şekilde kentin sorunlarını kendi sorunu olarak görmektedir. Kentlilik bilinci hususunda katılımcıların büyük çoğunluğu, devlet ve yerel yöneticilerle birlikte, kentte yaşayanlara da büyük sorumluluk düştüğünü belirtmişlerdir. Katılımcıların (yerel düzeyde) habere ve bilgiye internetten ulaştıkları ve sorunların çözümüne yerel basın (ortanın üstünde bir oranda) katkı sağlayacağını düşündükleri anlaşılmıştır. Çalışmaya göre, katılımcıların yarısına yakınının haftanın en az 5-6 günü internetten yerel haberleri takip ettikleri ortaya çıkmıştır. Katılımcıların yarısından fazlasının yerel basında çıkan haberlere güvendikleri ortaya çıkmış, kadınların erkeklere oranla yerel basına daha fazla güven duyduğu anlaşılmıştır. Yine katılımcıların yarısından fazlası, yerel basının kentin-kentlilerin sorunlarının çözümüne katkı sağladığını / sağlayacağını, yerel basının kentlilerin sosyal ve kültürel anlamda kaynaşmasına katkı sağlayacağını, yerel basının toplumsal ilişkilerin gelişmesine katkı sağlayabileceğini, yerel basının sosyal uzlaşının tesis edilmesine katkı sağlayacağını, düşünmektedir.

Bu bilgiler ışığında, kentlilik bilincinin gelişmesi için yerel yönetime katılımı arttırmak ve bireyler arasındaki sosyal ve kültürel etkileşimleri güçlendirecek projelere ağırlık verilmelidir. Kentlilik bilincinin oluşturulmasında projeler üretmek, sosyal ve kültürel çalışmalar yapmak, yerel yönetimlere katılımı sağlamak kadar önemli bir başka unsur da bu çalışmalarını topluma doğru, zamanında ve gerektiği gibi aktarmaktır. Ancak bu sayede bu çalışmalarına amacına ulaşacaktır. Bunu sağlamanın yolu ise yerel basının imkânlarını doğru kullanmaktan geçmektedir. Çeşitli sebeplerle yaşadığı bölgeyi terk ederek yeni bir hayata başlayan bireyin en fazla ihtiyaç duyacağı şey, yeni yaşam alanıyla ilgili sürekli ve doğru bilgidir. Yabancılaşmanın en önemli iki ilacı bilgi ve katılımdır. Yaşadığı yerdeki olaylar ve gelişmeler hakkında bilgi sahibi olan birey, bu sorunlara karşı duyarlılık kazanır. Dolayısıyla bu duyarlılık sorunların çözümünde birlik, ortak amaç ve dayanışmayı doğurur (Gezgin, 2007:177). Yerel yöneticiler basının imkânlarından daha fazla yararlanmayı düşünmelidirler. Aksi halde bu yeni kentliler geldikleri yerlerdeki alışkanlıklarını, yaşam tarzlarını, sosyal ilişki biçimlerini yeni mekânlarında da sürdürerek kente uyum sağlayamayacak ve kentlilik bilinci ya da kent kültürü oluşmasında güçlükler yaşanacaktır. Ayrıca yerel basınla yerel yöneticilerin ilişkilerinin 'kamu yararı' temeline oturtulması gerektiği de unutulmamalıdır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Kaynaklar

- Acungil, Y. Bozdoğan, D. Şimşek, Ü. (2017). Yerel Yönetimlerde Kentlilik Bilinci İle Vergi Bilinci Arasındaki İlişki: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama. *Dicle Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (14), 246-264. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/duibfd/issue/34038/376705>
- Batmaz, Nazlı Yücel ve Alper Güner (2016), “Kırıkkale İlinin Kentlilik Bilinci Bağlamında Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma”, *4. Uluslararası Kentel ve Çevresel Sorunlar ve Politikalar Kongresi Bildirileri*, s. 163-177.
- Belli, A. ve Aydın, A. (2017) Kent kültürü ve kentlilik kilincinin oluşumunda üniversitelerin rolü: Mustafa Kemal Üniversitesi örneği, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 39, Ocak 2017, s. 422-434.
- Birol, G. (2008) Kentlilik Bilinci ve Balıkesir’den Yarım Asırlık Bir Örnek: Yeni Çarşı Deneyimi, *Ege Mimarlık Dergisi*, Sayı: 65, ss. 28-31
- Büyükgöç, Ö. (2010) “Karabük Kent Konseyi ve 2023 Karabük Vizyonu”, *Kuruluşundan Bugüne Karabük Demirçelik Sempozyumu bildiri kitabı*, Karabük Valiliği Yayını, s: 465-474
- Büyükgöç, Ö. (2011) “Kent Konseylerinin Kurumsallaşması ve Sürdürülebilirliği”, *Kent Konseyleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Bursa: Bursa Kent Konseyi Yayını, s:336-341
- Çobanoğlu, N. ve Gazi, S. (2008). “Biyotik Bir Değer Olarak Kent Kültürü Öğelerinin sağlıklı Kentlerde yansımaları”. Planlama. 2008/1-2, s. 42. ss. 17-25.
- Geyik, S. (2010). Kırdan Kente Göç Sonrası Kentlilik Bilinci (Mevlâna Mahallesi Örneği), *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya*
- Gezgin, S. (2007) “Türkiye’de Yerel Basın” (Ed.; Suat Gezgin) İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Güvenç, B. (1996). Kültür ve Demokrasi, Ankara: Gündoğan Yayınları
- Güz, N. (2005). Haberde Yönlendirme ve Kamuoyu Araştırmaları, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Irmak, Y. (1982). “Kentlileşme”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, İstanbul: İÜİF Yay.
- İnce, M. (2018). *Haber edinme aracı olarak internet ve internet haberciliği*, Konya: Eğitim Yayınevi
- İnce, M. ve Koçak, M. C. (2017). Basın (Ulusal Gazeteler) 15 Temmuz’u Nasıl Gördü? *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 12/35, p. 239-254 DOI Number: [http://dx.doi.org/10.7827, \(239-254\)](http://dx.doi.org/10.7827, (239-254))
- İnce, M. ve Koçak, M. C. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları: Necmettin Erbakan Üniversitesi Örneği, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, ss.736-749
- Kartal, K. (1983), “Kentlileşmenin Ekonomik ve Sosyal Maliyeti”, *AİD*, Aralık.
- Keleş, R., (2013). Kentleşme Politikası, Ankara: İmge Kitapevi,
- Mutlu, A. (2011). Metropol Kent Samsun’da Kentlilik Bilinci, *Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı Proje Raporu*, Samsun.
- Sanoff, H., (2006) Multiple Views of Participatory Design, *METU Journal of Faculty of Architecture*, 2006/2, s. 131-143.
- Sarıbay, A. Y. (2015) “Demokrasinin Felsefesi, Kent, Katılımcı Demokrasi”, *2.Ulusal Kent Konseyleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Bursa: Bursa Kent Konseyi Yayını, s: 7-12
- Şahin, K. ve Yaylı, H. (2016) Geleneksel Göçebelikten Modern Göçlere Türkiye’de Gençlerin Kentlilik Bilinci -Kırıkkale Örneği Üzerinden Bir Analiz, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 51, (2): 79-108
- Vural, A. M. (2007) “İşlev, Önem ve Misyonlarıyla Yerel Basın ve Eskişehir Örnekleminde Elde Edilen Bulgular” (Ed.; Suat Gezgin) İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Yıldırım, M. (2014), Kavramsal Çerçevesi İçerisinde Kent, Kentleşme ve Kentlileşme, *Toplum Bilimcileri Dergisi*, Ocak-Haziran, 8 (15): 321-348.
- Yılmaz, H. (2004) Kentleşme Sürecinde Yerel Basın, Antalya: *İletişim Fakültesi Dergisi*.
- Yılmaz, S. (2012). Antalya’da Yerel Basın Örnek Akdeniz Atılım Gazetesi. İstanbul Üniversitesi, *İletişim Fakültesi Dergisi, Istanbul University Faculty of Communication Journal*, 0 (23), Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/iuifd/issue/22866/244184>

AB ÜLKELERİNDE DİJİTAL EKONOMİ VE TOPLUM ENDEKSİNİN MEVCUT DURUMU
CURRENT SITUATION OF DIGITAL ECONOMY AND COMMUNITY INDEX IN EU
COUNTRIES

Aylin KOÇ

Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü

Ercan KILINÇ

Doktora Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü

ÖZET

Dijital Ekonomi ve Toplum Endeksi (DESI), Avrupa Birliğine üye ülkelerin dijital performansını ölçmek ve AB'ye aday ülkelerinde mevcut durumu ortaya koymak amacıyla Avrupa Komisyonu tarafından ilk kez 2014 yılında açıklanmaya başlanmıştır. DESI, genel olarak 30'dan fazla göstereyi temsil eden 5 ana politika alanından oluşmaktadır. Bunlar; Bağlantı, Beşeri Sermaye, İnternet Kullanımı, Dijital Teknolojinin Entegrasyonu ve Dijital Kamu Hizmetleri olarak 5 başlık altında toplanmaktadır. DESI kapsamında özellikle AB üyesi ülkelerdeki dijital gelişimin yakından takip edilmesi ve AB genelinde dijital tek bir pazar oluşturulması için gereken öncelikli yatırım alanlarının ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. 2018 yılında açıklanan verilere DESI endeksi verilerine göre Danimarka 0,76 ile en yüksek puana sahip olan ülke, Romanya ise 0,44 ile en düşük puana sahip ülke konumundadır. AB üyesi 28 ülkenin ortalama DESI puanı ise 0,59 puan olarak gerçekleşmiştir. Bu kapsamda AB üyesi ülkelerin 2013 ile 2018 yılları arasındaki DESI endeksine göre 5 başlık altında göstermiş oldukları gelişme eğilimleri ele alınacaktır. Çalışmada AB ülkelerinde dijital ekonomi ve toplum endeksinin mevcut durumu, yenilikçi yaklaşımlar, fırsatlar, gelişme alanları ve ortak tehdit algıları, avantajları ve dezavantajları ile birlikte ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Dijital Ekonomi, DESI

ABSTRACT

The Digital Economy and Society Index (DESI) was first announced by the European Commission in 2014 to measure the digital performance of the member states of the European Union and to present the current situation in the EU candidate countries. DESI consists of 5 main policy areas representing more than 30 indicators in general. These; Connection, Human Capital, Internet Use, Digital Technology Integration and Digital Public Services are grouped under 5 headings. The aim of DESI is to identify the priority areas of investment needed to closely monitor the digital development in EU member countries and to establish a single digital market across the EU. According to the DESI in 2018, Denmark is the country with the highest score of 0.76 and Romania with the lowest score of 0.44. EU 28 members average score was 0.59 points. This context will be discussed the development tendencies of EU member countries under 5 headings according to DESI index between 2013 and 2018. In this study will be tried the current situation of digital economy and society index in EU countries, innovative approaches, opportunities, development areas and common threat perceptions, advantages and disadvantages.

Key Words: European Union, Digital Economy, DESI

1. GİRİŞ

Küreselleşme süreci ile birlikte artan uluslararası ticaret beraberinde dijital ekonominin gelişmesini ve uluslararası ticaretin önemli bir unsuru haline gelmesini sağlamıştır. Bununla beraber son yıllarda artan internet kullanımı ve telekomünikasyon altyapısının düzenli olarak gelişmesi ile birlikte dijital ekonomi hızlı bir yükseliş sürecine girmiştir. Günümüzde küresel internet araçlarının yaygın kullanımı sonucu önemli bir dijital ekonomi hacmi oluşmuştur. Ortaya çıkan bu yeni ekonomik büyüklük dijital teknoloji kullanımının her geçen gün artarak yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Özellikle gelişmiş ülkeler dijital

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

dönüşüm ile birlikte ortaya çıkan yeni fırsatları kullanarak büyüme ve refah artışı sağlamayı hedeflemektedir.

Avrupa Birliği (AB) dijital ekonomiye geçiş kapsamında ilk olarak 2000 yılında Lizbon Stratejisi hedeflerini ortaya koymuş daha sonra ise 2010 yılında ise AB tarafından Avrupa 2020 Stratejisi hayata geçirilmiştir. Özellikle Avrupa 2020 Stratejisinde AB üyesi ülkelerin bilgi toplumuna geçişini sağlamak amacıyla bir Dijital Tek Pazar oluşturulması planlanmıştır.

Bu çalışmada özellikle dijital ekonominin görünümü hakkında önemli bilgiler veren bir gösterge olarak kabul edilen dijital ekonomi ve toplum endeksinin Avrupa Birliği ülkeleri için 2013-2018 yılları arasındaki performanslarının karşılaştırılması amaçlanmıştır. Avrupa Komisyonu tarafından ilk kez 2014 yılında açıklanmaya başlanan dijital ekonomi ve toplum endeksi (DESI), Avrupa Birliği ülkelerinin dijital performansını ölçmek ve dijitalleşmenin mevcut durumunu ortaya koymayı hedeflemektedir. DESI kapsamında ülkelerin göstermiş olduğu performansın aynı düzeyde olup olmadığı ve mevcut durum ile ilgili veriler açıklanmıştır. Bu doğrultuda öncelikle DESI endeksinin hesaplanmasına ilişkin teorik bilgiler ele alınarak ilgili literatür ile desteklenmiştir. Daha sonra ise Avrupa Birliği ülkeleri için 2013-2018 yılları arasındaki dönemi kapsayan DESI endeksi göstergelerine yer verilmiştir. DESI ile ilgili veriler açıklandıktan sonra ülkelerin performansları sonuç ve öneriler ile ortaya konulmuştur.

2. Dijital Ekonomi Kavramı ve Kapsamı

İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle beraber tüm çevremizin kuşatılması insanları küresel ağın birer parçası konumuna sokmuştur. Bu teknolojilerin dijitalleşmesi gündelik yaşamın geniş bir yelpazesinde sosyal uygulamalardan oluşmasına ve insan deneyimlerinin rutin bir şekilde yenilenmesine neden olmaktadır (Armağan, 2018:388). Bununla birlikte dijitalleşme süreci, ekonomik faaliyetleri, çalışma biçimlerini, tüketimi alışkanlığını, sosyal çevreyi, sağlığı, sosyal hizmetleri, güvenliği ve sosyo-kültürel çevreyi etkileyerek dönüştürmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojileri hızlı bir şekilde gelişirken aynı zamanda toplumsal yaşamın her alanını da etkilemektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu maliyet, hız, kolaylık, etkinlik gibi avantajlardan yararlanmak için ülkeler, firmalar ve bireyler arasında büyük bir yarış yaşanmaktadır (Kalaycı, 2013:150). Bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen değişimler sosyo ekonomik gelişme sürecinde son aşama olarak görülmektedir (Dilek, 2016:88). Bir teknolojik yenilik; buluş, araştırma ve geliştirme süreçlerinden geçtikten sonra üretim aşamasına ekonomik alanda kullanılmaya başlar. Özetle teknolojik yenilik ilk olarak kullanıldığı alan ekonomik faaliyetler sürecidir. Yeni teknolojiler ile birlikte üretim sürelerinde ve işbölümünde değişimler meydana gelmektedir (Sümer, 2007:4). Dijital iletişim kanallarının, platformların, aynı zamanda ürünlerin artması ile birlikte ülkelerin ekonomik girdilerine katkı sağlayacak yeni içerikler üretmesi ön plana çıkmaktadır (Erkayhan, 2015:420). Gelişen iletişim ve bilişim teknolojisi ile birlikte dijitalleşme kavramı ortaya çıkmış ve hızlı bir şekilde başta ekonomik faaliyetler olmak üzere, toplumsal, kültürel ve sosyal çevreleri etkisi altına alarak dönüştürmeye başlamıştır. Dijital dönüşüm, inovasyon, büyüme ve sosyal refah alanlarında sağladığı faydaları en üst düzeye çıkarmak amacıyla dijital dönüşümün politika üzerindeki etkilerine, ölçümü iyileştirmeye ve devlet yaklaşımı için entegre bir politika çerçevesi geliştirmeye odaklanmaktadır (OECD, 2018:11). Bu dönüşüm özellikle ekonomi alanında dijital ekonominin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Dijital ekonomi ile ilgili farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz; Dünya genelinde dijital ekonomi terimi yerine, tekonomi, enformasyon ekonomisi (information economy), ağ ekonomisi (network economy), bilgi ekonomisi (knowledge economy), ağırlıksız ekonomi (weightless economy) ve yeni ekonomi (new economy) terimleri de kullanılmaktadır (Artar, 2016:2176).

Dijital ekonomi kavramı ilk kez Kanadalı konuşmacı, yazar ve danışman Don Tapscott tarafından 1995’de yayımlanan “The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence” kitabı ile literatüre kazandırılmıştır. Dijital Ekonomi, bilgi ve iletişim teknolojileri tarafından sağlanan

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

ekonomik faaliyetlerin, ticari işlemlerin ve mesleki etkileşimlerin dünya çapında oluşturduğu ağıdır (Rouse, 2017).

Dijital ekonomi; sanal para (bitcoin), e-ticaret, online uygulama mağazaları, internet reklamcılığı, bulut bilişimi, üç boyutlu baskı kullanımı gibi faaliyetlerin tümünü içeren ve son yıllarda, ekonomik ve sosyal ilerlemenin tetikleyicisi olarak bilgi, bilişim sistemleri ve iletişimdeki değişiklikler olarak tanımlanmaktadır (Miçooğulları, 2018:6).

Dijital ekonomi; iletişim, telekomünikasyon ve bilişim alanlarındaki hızlı gelişmelerin bir sonucu olarak bilgi ekonomisinin ulaştığı en ileri aşamayı ifade eden bir kavramdır (Sağ, 2017:2). Genel olarak dijital ekonomi; entegre devreler, kişisel bilgisayarlar, işletim sistemleri, fiber optik kablolar, kablosuz ve mobil iletişim teknolojileri, ağ teknolojileri, iletişim uydular gibi çok sayıda ve çeşitli bileşenin, dijital kodlara indirgenmiş iletiler üzerinden paylaşılan bir yaşam biçimini ve aynı kodlarla yürüyen ekonomik ilişkileri destekleyecek şekilde, iç içe geçmeye başladığına şahit olmaktayız. Bütün bu bileşenler dijital ekonominin teknolojik altyapısını oluşturmaktadır (Baştan, 2004:36).

Dijital ekonominin temel özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Hareketlilik,
- Verilere ve Kullanıcı Katılımına Olan Güven,
- Ağ Etkisi,
- Çok Taraflı İş Modeli,
- Monopol veya Oligopole Yönelik Eğilim,
- Değişkenlik (Artar, 2018:2177).

Avrupa Birliği; Lizbon Stratejisi (2000), Avrupa 2020 Stratejisi (2010) ve Dijital Tek Pazar Stratejisi (2015) tarihinde hayata geçirerek tüm AB’de geçerli olacak Dijital Tek Pazarın oluşturulmasını hedeflemektedir. AB ülkelerinin bilgi ve iletişim teknolojilerinin getirdiği yenilikçilik, ekonomik kalkınma ve büyüme ile istihdam alanlarında sunduğu yeni imkânlardan daha fazla yararlanması için yol haritaları sunmuştur. Avrupa 2020 Stratejisi’nde, “AB’nin bilgi toplumuna dönüştürülmesi ve bunun için de AB’de bir Dijital Tek Pazar oluşturulmasının önemine vurgu yapılmıştır. Tek Pazar sayesinde Avrupa vatandaşlarının ve şirketlerinin, ticari/kamu hizmetlerine ve kültürel/eğlence faaliyetlerine sınır ötesinde bile kolayca erişebilmeleri beklenmektedir” (Akses, 2015:2).

Gelişmiş ülkeler, dijital ekonominin ne kadar katma değer ürettiği, bunun ülke ekonomisine ne kadar katkı yaptığı gibi hususlarda veriler üretmekte ve bu verilerden politikaları şekillendirmede faydalanmaktadırlar. Bu da söz konusu ülkelerde dijital ekonomi olgusuna ilişkin akademik yazını beslemiştir. Ekonomik aktivite içinde dijital teknoloji penetrasyonunun artmasının, 2020 yılına kadar dünyanın ilk 10 ekonomisinin GSYH’sine yaklaşık 1.36 trilyon dolar katkı sağlayacağı, bir ülkenin Dijital Yoğunluk Endeksi’ndeki her 10 puanlık artışın da, GSYH’nin yıllık ortalama büyüme hızını 0.25 ile 0.5 yüzde puanı kadar yükseltebileceği ifade edilmektedir (Sağ, 2017:).

Dijitalleşme, ekonomi ve sosyal etkileşimleri dönüştüren iş modellerinde ve ürünlerde çok çeşitli yeni bilgi teknolojisi uygulamalarını kapsar. “Dijital ekonomi” veya “dijital sektör” genel kabul görmüş bir tanımının olmayışı ve İnternet platformları ve ilgili hizmetler için endüstri ve ürün sınıflandırmasının olmayışı dijital ekonomiyi ölçmede engel teşkil etmektedir (IMF, 2018:20). Dünya genelinde dijitalleşme ile birlikte e-ticaret hacminin büyümesi, akıllı telefon nüfusunun ve internet nüfusunun artması ile birçok alanda tüketici deneyimini ve bilgi seviyesini artıran teknoloji trendleri de ticareti yeniden şekillendirmektedir (Tüsiad, 2017:5).

Bilgi toplumuna yönelik tüm girişimlerde ele alınan öncelikli alanlar ve aşılması gereken engelleri aşmak amacıyla; e-ticaretin yaygınlaştırılması, geniş bant iletişim altyapılarının yaygınlaştırılması, içeriğin ve bilgi toplumu uygulamalarının zenginleştirilmesi, teknoloji kullanımının potansiyelinden faydalanılması ve sürdürülebilir büyüme ve rekabetçiliğin artırılması gerekmektedir (Adaçay, 2007:199). Güçlü dijital teknolojilerin gelişimi ve yaygın kullanımı tüm dünyada ve Avrupa’da

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

ekonomik ve sosyal dönüşüme ivme kazandıracaktır. Dijital teknolojileri, yeni ekonominin merkezi gücü olarak benimseyen ülkeler gelişirken, benimsemeyen ülkeler ise gelişemeyecektir (Dijital Europe, 2018:5).

3. Dijital Ekonomi ve Toplum Endeksi (DESI) ve Önemi

Avrupa Komisyonu tarafından ilk kez 2014 yılında açıklanmaya başlanmıştır. DESI, genel olarak 30'dan fazla göstereyi temsil eden 5 ana politika alanından oluşmaktadır. Bunlar; Bağlantı, Beşeri Sermaye ve Dijital Beceriler, İnternet kullanımı, Dijital Teknolojinin Entegrasyonu ve Dijital Kamu Hizmetleri olarak 5 başlık altında toplanmaktadır. Dijital Ekonomi ve Toplum Endeksi (DESI), AB Üye Devletlerinin dijital ekonomi ve topluma olan ilerlemelerini ölçmek için kullanılan çevrimiçi bir araçtır. Bu nedenle, Avrupa'nın şu andaki dijital politika karması üzerine bir dizi ilgili göstereyi bir araya getiriyor. DESI, genel olarak 30'dan fazla göstereyi temsil eden beş ana politika alanından oluşmaktadır.

Dijital Ekonomi ve Toplum Endeksi (DESI), AB'nin ve AB dışı ekonomilerle karşılaştırıldığında, dijital toplum ve sayısal ekonomiye doğru ilerlerken nerede durduğuna dair genel bir değerlendirme sunmaktadır (BTK, 2018:27). DESI metodolojisi uygulanırken bağlantı göstergesi 0,25, beşeri sermaye göstergesi 0,25, internet kullanımı göstergesi 0,15, dijital teknolojinin entegrasyonu 0,20 ve dijital kamu hizmetleri 0,15 etkileyecek şekilde genel DESI puanı ortaya çıkarılmaktadır. DESI puanı hesaplanırken 0 puana yaklaştıkça ülkenin dijitalleşme yönünde zayıf olduğu 1 puana yaklaştıkça o ülkenin dijitalleşme yönünde güçlü konumda olduğunu göstermektedir.

Tablo 1 üzerinde DESI endeksinin 5 gösterge etrafında yapılandırıldığı ve bu 5 gösterge birlikte dijital ekonominin temel unsurlarını oluşturduğu ifade edilmektedir.

Tablo1: DESI Endeksi Kapsamında Kullanılan Göstergeler

GÖSTERGE	AÇIKLAMA
BAĞLANTI	Bağlantı ölçüsü, geniş bant altyapısının dağıtımını ve kalitesini ölçer. Hızlı geniş bant etkin hizmetlere erişim ve rekabet gücü için gerekli bir koşuldur.
BEŞERİ SERMAYE	Beşeri Sermaye, dijital bir toplumun sunduğu olanaklardan yararlanmak için gereken becerileri ölçer. Bu beceriler, bireylerin çevrimiçi etkileşimde bulunmalarını ve dijital ürün ve hizmetleri tüketmelerini sağlayan temel kullanıcı becerilerinden ileri düzeyde üretkenlik ve ekonomik büyüme için teknolojiden yararlanmaları için işgücünü güçlendiren gelişmiş becerilere dayanır.
İNTERNET KULLANIMI	İnternet kullanımı, hâlihazırda çevrimiçi olan vatandaşlar tarafından gerçekleştirilen çeşitli aktiviteler için geçerlidir. Bu tür etkinlikler çevrimiçi içerik tüketiminden (videolar, müzik, oyunlar vb.) Modern iletişim etkinliklerine veya çevrimiçi alışveriş ve bankacılığa kadar çeşitlilik gösterir.
DİJİTAL TEKNOLOJİNİN ENTEGRASYONU	Dijital Teknoloji entegrasyonu, işletmelerin dijitalleşmesini ve çevrimiçi satış kanalından yararlanılmasını ölçer. Dijital teknolojiyi benimseyerek işletmeler verimliliği artırabilir, maliyetleri azaltabilir ve müşterileri ve iş ortaklarını daha iyi ilişkilendirebilir. Ayrıca, bir satış noktası olarak İnternet, daha geniş pazarlara erişim ve büyüme potansiyeli sunmaktadır.
DİJİTAL KAMU HİZMETLERİ	Dijital Kamu Hizmetleri, kamu hizmetlerinin dijitalleşmesini ölçer ve özellikle e-Devlete odaklanır. Kamu hizmetlerinin modernizasyonu ve dijitalleşmesi, kamu idaresi, vatandaşlar ve işletmeler için verimlilik kazanımlarına ve ayrıca vatandaşlara daha iyi hizmetlerin sunulmasına yol açabilir.

Kaynak: Avrupa Komisyonu 2018 DESI Final Raporu Verileri İle Hazırlanmıştır.

4. Avrupa Birliği Ülkelerinde DESI Endeksi Göstergelerinin Mevcut Durumu

Tablo 2 üzerinde AB ülkelerine ait 2013 ile 2016 yılları arasında gerçekleşen DESI puan ve ortalamaları yer almaktadır. AB28 ülke ortalamasına baktığımızda 2013 yılında AB28 ülkenin ortalaması 0,51 puan iken bu oran 2016 yılında 0,59 puana yükselmiştir. AB ülkeleri içinde 2013 yılında en yüksek DESI puanlarında ilk sırada 0,68 puan ile Danimarka ve Hollanda yer alırken onları 0,66 puan ile İsveç ve 0,65 puan ile Finlandiya ve İngiltere izlemektedir. AB ülkeleri içinde 2013 yılında en düşük DESI puanlarında ise 0,34 puan ile Romanya son sırada yer almakta ve onu 0,35 puan ile Bulgaristan ve 0,36 puan ile İtalya izlemektedir. 2016 yılına baktığımızda ise en yüksek DESI puanında 0,76 puan ile

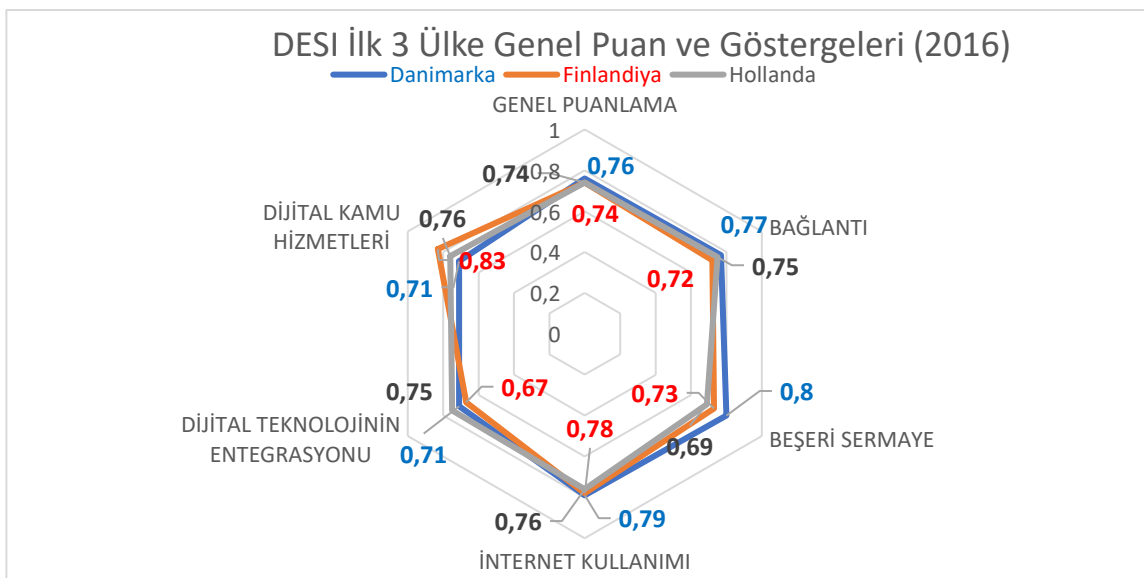
III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Danimarka, 0,74 puan ile Finlandiya ve Hollanda yer almaktadır. Yine 2016 yılında en düşük DESI puanında ise 0,44 puan ile Romanya, 0,48 puan ile Yunanistan, G. Kıbrıs ve Bulgaristan yer almaktadır.

Tablo2: AB Ülkelerinde Yıllara Göre DESI Puan Sıralaması ve Ortalamaları

	2013	2014	2015	2016
AB28 Ort.	0,51	0,53	0,56	0,59
Danimarka	0,68	0,68	0,71	0,76
Finlandiya	0,65	0,66	0,72	0,74
Hollanda	0,68	0,71	0,72	0,74
İngiltere	0,65	0,68	0,69	0,73
İsveç	0,66	0,68	0,7	0,72
Lüksemburg	0,62	0,67	0,67	0,7
Estonya	0,62	0,61	0,66	0,66
Almanya	0,55	0,57	0,61	0,64
Belçika	0,53	0,57	0,58	0,63
İrlanda	0,54	0,59	0,64	0,63
İspanya	0,46	0,52	0,54	0,63
Avusturya	0,54	0,57	0,59	0,62
Fransa	0,52	0,57	0,56	0,62
Malta	0,58	0,56	0,62	0,58
Macaristan	0,42	0,45	0,49	0,56
Litvanya	0,46	0,53	0,52	0,56
Çek Cumhuriyeti	0,46	0,53	0,56	0,54
Slovakya	0,43	0,46	0,5	0,53
Slovenya	0,53	0,49	0,53	0,53
İtalya	0,36	0,42	0,42	0,51
Letonya	0,46	0,5	0,54	0,51
Hırvatistan	0,43	0,42	0,52	0,5
Polonya	0,39	0,42	0,44	0,49
Portekiz	0,44	0,46	0,48	0,49
Bulgaristan	0,35	0,38	0,39	0,48
G. Kıbrıs	0,44	0,42	0,47	0,48
Yunanistan	0,4	0,41	0,42	0,48
Romanya	0,34	0,36	0,42	0,44

Kaynak: Avrupa Komisyonu 2018 DESI Final Raporu Verileri İle Hazırlanmıştır.

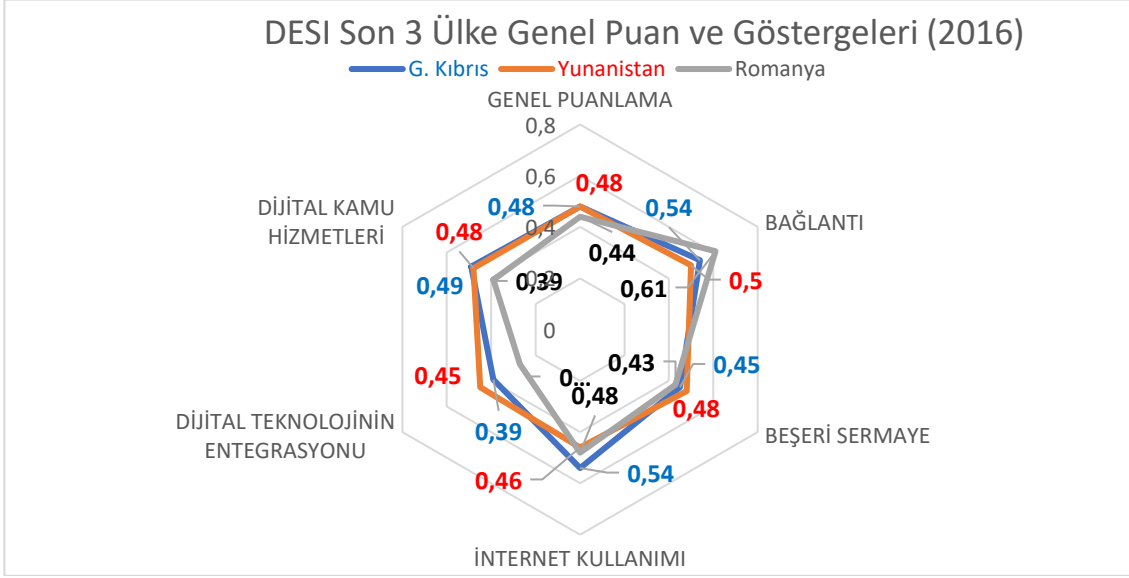
Şekil1: DESI Puanında İlk 3 Ülke Genel Puanı ve Gösterge Puanları

Kaynak: Avrupa Komisyonu 2018 DESI Final Raporu Verileri İle Hazırlanmıştır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

DESI endeksi puanlamasında 2016 yılında 5 göstergede en iyi ülkeler; Danimarka, Finlandiya ve Hollanda olmuştur. Tüm göstergelerde en yüksek DESI puanında 0,76 puan ile Danimarka, 0,74 puan ile Finlandiya ve Hollanda yer almaktadır.

Şekil2: DESI Puanında Son 3 Ülke Genel Puanı ve Gösterge Puanları

Kaynak: Avrupa Komisyonu 2018 DESI Final Raporu Verileri İle Hazırlanmıştır.

DESI endeksi puanlamasında 2016 yılında 5 göstergede son sıralarda yer alan ülkeler; Romanya, Yunanistan, G. Kıbrıs ve Bulgaristan olmuştur. Tüm göstergelerde en düşük DESI puanında ise 0,44 puan ile Romanya, 0,48 puan ile Yunanistan, G. Kıbrıs ve Bulgaristan yer almaktadır. DESI endeksi puanlamasında AB ülkelerinin genel puanlamasına baktıktan sonra aşağıda 5 gösterge kapsamında AB ülkelerinde DESI endeksi puanlarını değerlendireceğiz.

4.1. DESI Endeksi Bağlantı Göstergesi

Tablo 3 üzerinde AB ülkelerine ait 2013 ile 2016 yılları arasında DESI Bağlantı göstergesinde gerçekleşen puan ve ortalamalar yer almaktadır. AB28 ülke ortalamasına baktığımızda 2013 yılında Bağlantı göstergesinin ortalaması 0,46 puan iken bu oran 2016 yılında 0,63 puan ile önemli bir artış göstermiştir. AB ülkelerinde 2013 yılında en yüksek DESI Bağlantı göstergesinde ilk sırada 0,60 puan ile Hollanda, 0,57 puan ile İngiltere ve 0,56 puan ile İsveç ve Danimarka yer almaktadır. 2013 yılında en düşük DESI Bağlantı göstergesinde ise 0,33 puan ile Bulgaristan ve Macaristan son sırada yer almakta, 0,36 puan ile Yunanistan ve Letonya yer almaktadır. 2016 yılına baktığımızda ise en yüksek DESI Bağlantı göstergesinde 0,77 puan ile Danimarka, 0,75 puan ile İsveç ve Hollanda yer almaktadır. Yine 2016 yılında en düşük DESI Bağlantı göstergesinde ise 0,50 puan ile Yunanistan, 0,51 puan ile İtalya ve 0,53 puan ile Polonya yer almaktadır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo3:AB Ülkelerinde Yıllara Göre DESI Bağlantı Puan ve Ortalamaları

	2013	2014	2015	2016
AB28 Ort.	0,46	0,53	0,6	0,63
Danimarka	0,56	0,64	0,7	0,77
Hollanda	0,6	0,68	0,73	0,75
İsveç	0,56	0,65	0,7	0,75
İngiltere	0,57	0,63	0,69	0,74
Finlandiya	0,54	0,61	0,67	0,72
Belçika	0,48	0,59	0,65	0,68
Çek Cumhuriyeti	0,4	0,6	0,66	0,67
Letonya	0,36	0,48	0,59	0,65
Lüksemburg	0,52	0,67	0,71	0,65
Almanya	0,48	0,55	0,63	0,64
Malta	0,53	0,54	0,66	0,64
İspanya	0,44	0,49	0,58	0,64
Avusturya	0,44	0,54	0,59	0,63
İrlanda	0,45	0,56	0,59	0,63
Estonya	0,55	0,55	0,67	0,62
Bulgaristan	0,33	0,49	0,45	0,61
Litvanya	0,37	0,55	0,53	0,61
Romanya	0,44	0,49	0,53	0,61
Macaristan	0,33	0,47	0,56	0,6
Portekiz	0,45	0,47	0,56	0,6
Slovenya	0,48	0,51	0,58	0,6
Fransa	0,51	0,51	0,55	0,59
Slovakya	0,37	0,45	0,53	0,57
Hırvatistan	0,37	0,43	0,6	0,54
G. Kıbrıs	0,44	0,44	0,56	0,54
Polonya	0,44	0,46	0,52	0,53
İtalya	0,39	0,46	0,5	0,51
Yunanistan	0,36	0,45	0,51	0,5

Kaynak: Avrupa Komisyonu 2018 DESI Final Raporu Verileri İle Hazırlanmıştır.

4.2. DESI Endeksi Beşeri Sermaye Göstergesi

Tablo 4 üzerinde AB ülkelerine ait 2013 ile 2016 yılları arasında DESI Beşeri Sermaye göstergesinde gerçekleşen puan ve ortalamalar yer almaktadır. AB28 ülke ortalamasına baktığımızda 2013 yılında Beşeri Sermaye göstergesinin ortalaması 0,52 puan iken bu oran 2016 yılında 0,58 puana yükselmiştir. AB ülkelerinde 2013 yılında en yüksek DESI Beşeri Sermaye göstergesinde ilk sırada 0,72 puan ile Danimarka, 0,68 puan ile Hollanda ve 0,67 puan ile Lüksemburg yer almaktadır. 2013 yılında en düşük DESI Beşeri Sermaye göstergesinde ise 0,23 puan ile Romanya son sırada yer almakta, 0,33 puan ile Portekiz ve 0,34 puan ile İtalya ve Bulgaristan yer almaktadır. 2016 yılına baktığımızda ise en yüksek DESI Beşeri Sermaye göstergesinde 0,80 puan ile Danimarka, 0,77 puan ile İrlanda ve 0,73 puan ile Finlandiya yer almaktadır. Yine 2016 yılında en düşük DESI Beşeri Sermaye göstergesinde ise 0,43 puan ile Portekiz ve Romanya 0,44 puan ile Slovenya ve 0,45 puan ile Bulgaristan ve Hırvatistan yer almaktadır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo4: AB Ülkelerinde Yıllara Göre DESI Beşeri Sermaye Puan ve Ortalamaları

	2013	2014	2015	2016
AB28 Ort.	0,52	0,53	0,55	0,58
Danimarka	0,72	0,74	0,77	0,8
İrlanda	0,64	0,7	0,74	0,77
Finlandiya	0,64	0,63	0,71	0,73
Hollanda	0,68	0,69	0,76	0,69
İsveç	0,66	0,7	0,64	0,69
Lüksemburg	0,67	0,67	0,68	0,67
Estonya	0,6	0,61	0,63	0,66
Slovakya	0,53	0,53	0,54	0,65
İngiltere	0,65	0,66	0,64	0,65
Fransa	0,52	0,53	0,56	0,62
Almanya	0,58	0,55	0,62	0,62
Macaristan	0,45	0,46	0,46	0,62
İspanya	0,44	0,48	0,5	0,62
Belçika	0,54	0,57	0,53	0,6
Avusturya	0,61	0,55	0,57	0,59
Çek Cumhuriyeti	0,55	0,55	0,53	0,58
Litvanya	0,49	0,5	0,47	0,53
Polonya	0,5	0,5	0,5	0,53
İtalya	0,34	0,35	0,37	0,5
Yunanistan	0,38	0,4	0,37	0,48
Malta	0,64	0,66	0,66	0,48
Bulgaristan	0,34	0,36	0,35	0,47
Letonya	0,52	0,52	0,56	0,47
Hırvatistan	0,46	0,45	0,5	0,45
G. Kıbrıs	0,42	0,44	0,45	0,45
Slovenya	0,54	0,52	0,51	0,44
Portekiz	0,33	0,37	0,35	0,43
Romanya	0,23	0,25	0,37	0,43

Kaynak: Avrupa Komisyonu 2018 DESI Final Raporu Verileri İle Hazırlanmıştır.

4.3. DESI Endeksi İnternet Kullanımı Göstergesi

Tablo 5 üzerinde AB ülkelerine ait 2013 ile 2016 yılları arasında DESI İnternet Kullanımı göstergesinde gerçekleşen puan ve ortalamalar yer almaktadır. AB28 ülke ortalamasına baktığımızda 2013 yılında İnternet Kullanımı göstergesinin ortalaması 0,51 puan iken bu oran 2016 yılında 0,60 puana yükselmiştir. AB ülkelerinde 2013 yılında en yüksek DESI İnternet Kullanımı göstergesinde ilk sırada 0,75 puan ile Finlandiya, 0,74 puan ile İsveç ve 0,71 puan ile Hollanda yer almaktadır. 2013 yılında en düşük DESI İnternet Kullanımı göstergesinde ise 0,26 puan ile Romanya son sırada yer almakta, 0,29 puan ile Bulgaristan ve 0,35 puan ile Yunanistan yer almaktadır. 2016 yılına baktığımızda ise en yüksek DESI İnternet Kullanımı göstergesinde 0,79 puan ile Danimarka ve Lüksemburg, 0,78 puan ile Finlandiya ve İsveç ve 0,76 puan ile Hollanda yer almaktadır. Yine 2016 yılında en düşük DESI İnternet Kullanımı göstergesinde ise 0,42 puan ile Bulgaristan ve İtalya, 0,46 puan ile Yunanistan ve 0,47 puan ile Portekiz yer almaktadır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo5:AB Ülkelerinde Yıllara Göre DESI İnternet Kullanımı Puan ve Ortalamaları

	2013	2014	2015	2016
AB28 Ort.	0,51	0,55	0,56	0,6
Danimarka	0,68	0,74	0,71	0,79
Lüksemburg	0,68	0,73	0,72	0,79
Finlandiya	0,75	0,71	0,76	0,78
İsveç	0,74	0,78	0,75	0,78
Hollanda	0,71	0,72	0,71	0,76
İngiltere	0,67	0,67	0,71	0,72
Estonya	0,65	0,67	0,74	0,7
Almanya	0,54	0,58	0,59	0,66
Belçika	0,59	0,59	0,58	0,62
Avusturya	0,5	0,57	0,55	0,6
Fransa	0,5	0,49	0,52	0,59
Slovakya	0,46	0,52	0,5	0,59
Çek Cumhuriyeti	0,54	0,61	0,6	0,58
Letonya	0,52	0,56	0,61	0,58
Litvanya	0,52	0,57	0,58	0,58
İspanya	0,49	0,54	0,56	0,58
Malta	0,56	0,6	0,55	0,57
İrlanda	0,46	0,52	0,55	0,56
Macaristan	0,43	0,49	0,5	0,55
G. Kıbrıs	0,4	0,4	0,45	0,54
Slovenya	0,52	0,5	0,49	0,53
Polonya	0,36	0,44	0,44	0,51
Hırvatistan	0,41	0,47	0,5	0,49
Romanya	0,26	0,38	0,42	0,48
Portekiz	0,4	0,44	0,47	0,47
Yunanistan	0,35	0,41	0,44	0,46
Bulgaristan	0,29	0,39	0,38	0,42
İtalya	0,38	0,39	0,39	0,42

Kaynak: Avrupa Komisyonu 2018 DESI Final Raporu Verileri İle Hazırlanmıştır.

4.4. DESI Endeksi Dijital Teknolojinin Entegrasyonu

Tablo 6 üzerinde AB ülkelerine ait 2013 ile 2016 yılları arasında DESI Dijital Teknolojinin Entegrasyonu göstergesinde gerçekleşen puan ve ortalamalar yer almaktadır. 2013 yılında Dijital Teknolojinin Entegrasyonu göstergesinin ortalaması 0,48 puan iken bu oran 2016 yılında 0,51 puana yükselmiştir. 2013 DESI Dijital Teknolojinin Entegrasyonu göstergesinde ilk sırada 0,68 puan ile Hollanda, 0,67 puan ile İsveç ve 0,65 puan ile Finlandiya yer almaktadır. DESI Dijital Teknolojinin Entegrasyonu göstergesinde ise 0,26 puan ile Romanya ve Polonya son sırada yer almakta, 0,29 puan ile Bulgaristan ve İtalya ve 0,32 puan ile Yunanistan yer almaktadır. DESI Dijital Teknolojinin Entegrasyonu göstergesinde 2016 yılında 0,77 puan ile Lüksemburg, 0,75 puan ile Hollanda ve 0,71 puan ile Danimarka yer almaktadır. Yine 2016 yılında en düşük DESI Dijital Teknolojinin Entegrasyonu göstergesinde ise 0,27 puan ile Romanya, 0,32 puan ile Letonya ve 0,33 puan ile Polonya yer almaktadır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo6:AB Ülkelerinde Yıllara Göre DESI Dijital Teknolojinin Entegrasyonu Puanları

	2013	2014	2015	2016
AB28 Ort.	0,48	0,49	0,5	0,51
Lüksemburg	0,64	0,68	0,69	0,77
Hollanda	0,68	0,71	0,72	0,75
Danimarka	0,62	0,62	0,64	0,71
İngiltere	0,61	0,63	0,65	0,68
Finlandiya	0,65	0,67	0,67	0,67
İsveç	0,67	0,65	0,67	0,65
Belçika	0,54	0,56	0,57	0,61
Avusturya	0,58	0,58	0,6	0,59
Almanya	0,57	0,57	0,61	0,59
Malta	0,6	0,56	0,56	0,57
İspanya	0,45	0,42	0,42	0,55
Estonya	0,51	0,53	0,54	0,53
Fransa	0,47	0,5	0,5	0,53
Macaristan	0,38	0,4	0,37	0,51
İrlanda	0,54	0,56	0,58	0,51
İtalya	0,29	0,3	0,33	0,47
Hırvatistan	0,37	0,37	0,34	0,46
Litvanya	0,49	0,5	0,49	0,46
Yunanistan	0,32	0,33	0,33	0,45
Slovenya	0,45	0,45	0,46	0,43
Slovakya	0,37	0,41	0,43	0,4
G. Kıbrıs	0,47	0,47	0,42	0,39
Çek Cumhuriyeti	0,41	0,44	0,45	0,39
Portekiz	0,5	0,52	0,5	0,39
Bulgaristan	0,29	0,33	0,31	0,36
Polonya	0,26	0,27	0,29	0,33
Letonya	0,36	0,4	0,44	0,32
Romanya	0,26	0,28	0,3	0,27

Kaynak: Avrupa Komisyonu 2018 DESI Final Raporu Verileri İle Hazırlanmıştır.

4.5. DESI Endeksi Dijital Kamu Hizmetleri

Tablo 7 üzerinde AB ülkelerine ait 2013 ile 2016 yılları arasında DESI Dijital Kamu Hizmetleri göstergesinde gerçekleşen puan ve ortalamalar yer almaktadır. AB28 ülke ortalamasına baktığımızda 2013 yılında Dijital Kamu Hizmetleri göstergesinin ortalaması 0,60 puan iken bu oran 2016 yılında 0,63 puana yükselmiştir. AB ülkelerinde 2013 yılında en yüksek DESI Dijital Kamu Hizmetleri göstergesinde ilk sırada 0,88 puan ile Estonya, 0,86 puan ile Danimarka ve 0,80 puan ile İngiltere yer almaktadır. 2013 yılında en düşük DESI Dijital Kamu Hizmetleri göstergesinde ise 0,35 puan ile Polonya son sırada yer almakta, 0,42 puan ile Çek Cumhuriyeti ve 0,43 puan ile Slovakya yer almaktadır. 2016 yılına baktığımızda ise en yüksek DESI Dijital Kamu Hizmetleri göstergesinde 0,90 puan ile İngiltere, 0,85 puan ile Lüksemburg ve 0,86 puan ile Finlandiya yer almaktadır. Yine 2016 yılında en düşük DESI Dijital Kamu Hizmetleri göstergesinde ise 0,38 puan ile Slovakya, 0,39 puan ile Romanya ve 0,43 puan ile Çek Cumhuriyeti yer almaktadır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo7:AB Ülkelerinde Yıllara Göre DESI Dijital Kamu Hizmetleri Puanları

	2013	2014	2015	2016
AB28 Ort.	0,6	0,57	0,6	0,63
İngiltere	0,8	0,89	0,8	0,9
Estonya	0,88	0,75	0,78	0,85
Finlandiya	0,78	0,73	0,81	0,83
Fransa	0,62	0,89	0,67	0,82
İspanya	0,55	0,76	0,71	0,82
Hollanda	0,78	0,8	0,68	0,76
İsveç	0,77	0,66	0,79	0,73
Avusturya	0,59	0,65	0,65	0,72
Danimarka	0,86	0,69	0,69	0,71
Almanya	0,62	0,64	0,63	0,69
İtalya	0,44	0,63	0,53	0,68
Slovenya	0,7	0,41	0,61	0,67
İrlanda	0,58	0,57	0,72	0,66
Malta	0,52	0,39	0,63	0,66
Lüksemburg	0,61	0,63	0,51	0,64
Litvanya	0,44	0,55	0,55	0,63
Belçika	0,54	0,54	0,55	0,61
Polonya	0,35	0,44	0,43	0,57
Hırvatistan	0,57	0,38	0,65	0,56
Letonya	0,59	0,58	0,53	0,56
Portekiz	0,58	0,52	0,53	0,55
G. Kıbrıs	0,46	0,31	0,4	0,49
Yunanistan	0,63	0,48	0,47	0,48
Macaristan	0,59	0,47	0,59	0,46
Bulgaristan	0,57	0,34	0,48	0,45
Çek Cumhuriyeti	0,42	0,44	0,57	0,43
Romanya	0,54	0,42	0,5	0,39
Slovakya	0,43	0,37	0,44	0,38

Kaynak: Avrupa Komisyonu 2018 DESI Final Raporu Verileri İle Hazırlanmıştır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan Dijital Ekonomi ve Toplum Endeksi, AB’de dijital ekonomi alanındaki gelişmeleri 5 ana gösterge ekseninde ortaya koymaktadır. Avrupa Komisyonu tarafından ilk kez 2014 yılında açıklanmaya başlanmıştır. DESI, genel olarak 30’dan fazla göstergelyi temsil eden 5 ana politika alanından oluşmaktadır.

Avrupa Komisyonu tarafından 2014 yılında açıklanan DESI Endeks sonuçlarına göre AB üyesi ülkelerin, küresel ölçekte iyi sıralarda yer aldığı görülmektedir. Bununla birlikte AB ülkeleri içerisinde ilk 5 sırada yer alan ülkeler küresel ölçek içerisinde de ilk 10 ülke arasında yer almaktadır. Avrupa Komisyonu tarafından açıklanan en son DESI raporuna göre 2016 yılında DESI genel puanlamada en yüksek ülkeler 0,76 puan ile Danimarka, 0,74 puan ile Finlandiya ve Hollanda yer almaktadır. Yine 2016 yılında en düşük DESI genel puanlamada ise 0,44 puan ile Romanya, 0,48 puan ile Yunanistan, G. Kıbrıs ve Bulgaristan yer almaktadır. DESI Bağlantı göstergesinde en yüksek 0,77 puan ile Danimarka olurken, en düşük 0,50 puan ile Yunanistan yer almaktadır. DESI Beşeri Sermaye göstergesinde en yüksek 0,80 puan ile Danimarka, en düşük 0,43 puan ile Portekiz yer almaktadır. DESI İnternet Kullanımı göstergesinde en yüksek 0,79 puan ile Danimarka ve Lüksemburg, en düşük 0,42 puan ile Bulgaristan ve İtalya yer almaktadır. DESI Dijital Teknolojinin Entegrasyonu göstergesinde en yüksek 0,77 puan ile Lüksemburg, en düşük 0,27 puan ile Romanya yer almaktadır. DESI Dijital Kamu

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Hizmetleri göstergesinde en yüksek 0,90 puan ile İngiltere, en düşük 0,38 puan ile Slovakya yer almaktadır.

Bununla birlikte üst sıralardaki AB ülkeleri ile altlardaki AB ülkeleri arasındaki farkın yüksek olduğu görülmektedir. Avrupa ülkelerinde ortalama endeks 0,59 iken, en iyi 4 Avrupa Birliği ülkesinin değeri 0,74 en alt 4 Avrupa Birliği ülkesinin değeri 0,47'dir. Dijital Ekonomi ve Toplum Endeksi'ne göre, üye ülkeler arasında dijital alanda önemli farklılıklar bulunuyor. AB ülkeleri bu farklılıkları ortadan kaldırmak amacıyla çeşitli politika hedefleri belirlemiştir. Bu kapsamda Avrupa Birliği; Lizbon Stratejisi (2000), Avrupa 2020 Stratejisi (2010) ve Dijital Tek Pazar Stratejisi (2015) tarihinde hayata geçirerek tüm AB'de geçerli olacak Dijital Tek Pazarın oluşturulmasını hedeflemektedir.

DESI endeksi verilerine göre dijitalleşme AB vatandaşlarına ve şirketlere fayda sağlayacak olan birçok dijital fırsat sunmaktadır. Endeks, alışverişten, internette faturaların ödenmesine ve internette kamu hizmetlerinin kullanılmasına kadar çeşitli alanlarda internet aracılığıyla birçok çözümün üretilebileceğini gösteriyor. DESI Endeks sonuçlarına göre Avrupalıların çoğunluğunu düzenli bir şekilde internet kullanmakta, görsel ve işitsel içeriklere çevrimiçi olarak ulaşmayı tercih etmekte, dijital kamusal hizmetleri kullanmakta ve e-ticaret hizmetlerini yoğun bir şekilde kullanmaktadır.

AB ülkeleri dijital ekonomiye geçiş kapsamında önemli ölçüde gelişme göstermekle beraber yeni hedefler ve politika argümanları ile dijitalleşen dünyada daha fazla entegre olma çabası içerisinde olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adaçay F.R. (2007). Bilgi Ekonomisine İlişkin Temel Göstergeler Açısından Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Karşılaştırılması, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2007 Sayı:19*.
- Akses S. (2015). AB'de Dijital Tek Pazar'ın Oluşturulmasına Doğru, İktisadi Kalkınma Vakfı, İKV Değerlendirme Notu Temmuz 2015.
- Armağan V. (2018). Dijital Dönüşüm Sürecinde Akıllı Şehirler ve E-Devlet Platformu. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi - Sayı 46 / Bahar 2018 Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi Süreli Elektronik Dergi E-ISSN: 2147-4524*.
- Artar Y. (2018). Dijital Ekonominin Geleceğine Yönelik Avrupa Birliği Dijital Tek Pazarı, *MHD - Cilt: 14/Sayı: 163/Yıl: 2018, s. 2175-2188*.
- Avrupa Komisyonu (2018). International Digital Economy and Society Index 2018. Smart 2017/0052, Final Report.
- Baştan S. (2004). Dijital Ekonominin İletişim Endüstrileri Üzerine Etkileri, Değişen Tüketici Tercihleri ve Yeni Bir İzleyici Kültürünün Doğuşu, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler, Yıl:2004 Cilt:2 Sayı:1*.
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (2018). Uluslararası Elektronik Haberleşme Sektöründe Gelişmeler Bülteni, Sektörel Araştırma ve Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı Eylül 2018 Sayı: 130.
- Dıgital Europe (2018). Dijital Çağ İçin Dönüşüm Gündemi. Dıgital Europe'un 2020 Vizyonu.
- Dilek S. (2016). Enformasyon ve Bilgiye Dayalı Yeni Ekonomi, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Ocak 2016, Sayı:11*.
- Erkayhan Ş. (2015). Yaratıcı Endüstriler ve Dijital Gelecek Stratejileri. *E-Journal of Intermedia, 2015/2(2) 411 – 423*.
- IMF (2018). Measuring The Dıgital Economy. [http://www.imf.org/external/pp/ppindex.aspx\(27.03.2019\)](http://www.imf.org/external/pp/ppindex.aspx(27.03.2019))
- Kalaycı C. (2013). Dijital Bölünme, Dijital Yoksulluk ve Uluslararası Ticaret, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 27, Sayı: 3, 2013:145*.
- Miçoğulları S. Ü. (2018). Yeni Ekonomide Dijital Emek. *International Journal of Labour Life and Social Policy, 1(1), 5-17*.
- OECD (2018). OECD Digital Economy Outlook 2017, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264276284-en>. ISBN 978-92-64-27628-4 (PDF)

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

- Rouse, M. (2017). Digital Economy.
<http://searchcio.techtarget.com/definition/digital-economy> (27.03.2019).
- Sağ E. (2017). Avrupa Birliği'nde Dijital Ekonomiye Yönelik Çalışmalar, Yüksek Lisans Semineri, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sümer B. (2007). Bilgi Toplumuna Dönüşüm Sürecinin Avrupa Birliği ve Türkiye'de İstihdam Yaratmaya Etkisi, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tüsiad (2017). Dijitalleşen Dünyada Ekonominin İtici Gücü: E-Ticaret. Nisan 2017 Yayın No: TÜSİAD-T/2017, 04-587.

**TÜRKİYE, ÇİN VE RUSYA FEDERASYONU'NUN KÜRESEL REKABET ENDEKSİNE
GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI**

**COMPARISON OF TURKEY, CHINA AND RUSSIAN FEDERATION ACCORDING TO THE
GLOBAL COMPETITIVENESS INDEX**

Ercan KILINÇ

Doktora Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü

Osman FİDAN

Doktora Öğrencisi, Hasan Kalyoncu, SBE, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü

ÖZET

Küreselleşme süreci ile birlikte uluslararası alanda rekabet büyük oranda artmış ve ekonomik mal ve hizmetlerde dünya genelinde hemen hemen tüm sınırlar ortadan kalkmıştır. Günümüzde ülkeler, firmalar ve kentler arasında yoğun bir rekabet süreci yaşanmaktadır. Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından her yıl açıklanan Küresel Rekabet Endeksi Raporu 114 göstergenin ağırlıklı ortalamasını alarak ülkelerin rekabet edebilirliğini 12 alt başlıkta toplamaktadır. Rekabet ortamı ile birlikte beşeri sermaye, kullanılan üretim teknolojisi, kullanılan malzeme, teknik kapasite ve maliyet etkinliği sağlamaktadır. Rekabet avantajı sağlayan unsurlar beraberinde inovasyon ve ar-ge yatırımlarını da geliştirmektedir. Dünya Ekonomik Forumu tarafından 2018 yılında açıklanan Küresel Rekabet Endeksi verilerine göre Türkiye 4,42 puan ile 53., Çin 5 puan ile 27. ve Rusya 4,64 puan ile 38. sırada yer almaktadır. Endeks verilerine göre puanlar ve sıralama ülkelerin zayıf ve güçlü yönleri ortaya koymaktadır. Bu kapsamda küresel rekabet endeksi verilerine göre her 3 ülke karşılaştırılacak ve her 3 ülke için fırsatlar, avantajlar ve dezavantajları ile birlikte ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rusya Federasyonu, Çin, Küresel Rekabet Endeksi, KRE

Abstract

With the globalization process, competition in the international arena has increased considerably and almost all of the world's borders have disappeared in economic goods and services. Today, there is an intense competition between countries, firms and cities. The World Economic Forum (WEF) "Global Competitiveness Index (GCI)" report disclosed each year by the weighted average of 114 indicators of competitiveness of the country are taking the lead after 12 subheadings. The human capital, together with the competitive environment, provides the production technology, material used, technical capacity and cost-effectiveness. Competitive advantages are also developing innovation and R & D investments. Described in 2018 by the World Economic Forum "Global Competitiveness Index (GCI)" Report; Turkey # 53 with 4.4 points, China ranks # 27 with 5,0 points and Rusia # 38 with points 4,6 point. According to the index data, the scores and the ranking reveal the weaknesses and strengths of the countries. In this context, according to "The Global Competitiveness Index (GCI)" data, all 3 countries will be compared and will be presented with opportunities, advantages and disadvantages for all 3 countries.

Key words: Turkey, Russian Federation, China, The Global Competitiveness Index, GCI

GİRİŞ

Küreselleşme süreci ile birlikte artan uluslararası ticaret ve ülkeler arasındaki sınırların kalkması ile birlikte uluslararası rekabet gücü son yıllarda çok fazla önem kazanmaya başlamış ve günümüzde sürekli gelişim gösterip büyüyen bir sektör haline gelmiştir. Günümüzde sınırların da önemli ölçüde kalkması ile beraber mal ve hizmetler dünyanın herhangi bir yerinde üretilerek, üretildiği yer ile sınırlı kalmayarak tüm dünyaya pazarlanabilir hale gelmiştir. Türkiye, Çin ve Rusya Federasyonu birbirleri için stratejik öneme sahip ticari ortaklar arasında yer almaktadır. Her üç ülke arasında artan yoğun ticari gelişmeler ve faaliyetler kapsamında yüksek performans sergileyerek rekabet avantajı elde etmeyi gerektirmektedir. Rekabet, artık küresel bir olgu olup, ölçek ekonomisi, maliyet, hız vb. öğeler teknoloji

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

ve iletişim teknoloji sayesinde, ticareti geliştirmektedir. Teknoloji, bilgiyi üreten veya geliştiren ülkeler, şirketler ticarete yön vermektedirler. Dünya Ekonomik Forumu tarafından 2018 yılında açıklanan Küresel Rekabet Endeksi verilerine göre Türkiye 4,42 puan ile 53., Çin 5 puan ile 27. ve Rusya 4,64 puan ile 38. sırada yer almaktadır. Endeks verilerine göre puanlar ve sıralama ülkelerin zayıf ve güçlü yönleri ortaya koymaktadır. Bu kapsamda küresel rekabet endeksi verilerine göre her 3 ülke karşılaştırılacak ve her 3 ülke için fırsatlar, avantajlar ve dezavantajları ile birlikte ortaya konulacaktır.

1. Küresel Rekabet Endeksi ve Gelişimi

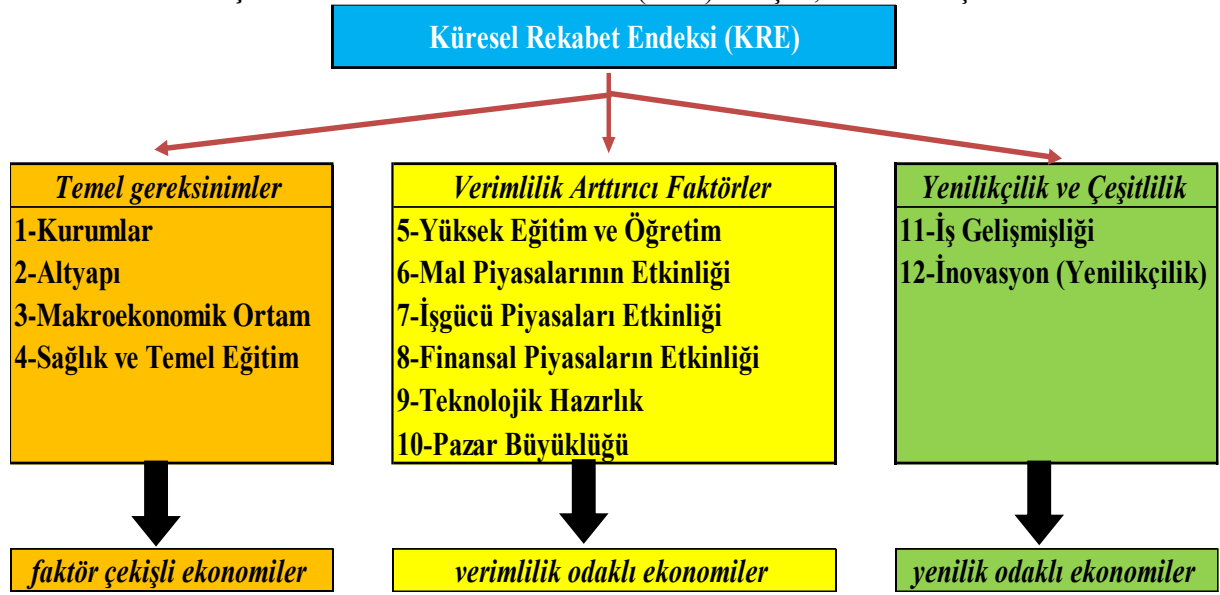
Ekonomik bölgelerin rekabet güçlerinin daha üst seviyeye çıkarılması için rakiplerine göre rekabet edebilirlik seviyelerinin ölçülmesi ve anlaşılması önemlidir. Günümüzde rekabet ülkeler, ekonomik bölgeler ve şehirler ölçeğinde yaygın bir şekilde yaşanmaktadır (Alkin vd, 2007:5). Rekabet, değişen müşteri yapısı ve küreselleşmeyle birlikte daha farklı bir boyut kazandı. Firmalar ve ekonomiler küresel pazarda rekabet edebilmek ve rekabet gücüne, üstünlüğüne sahip olabilmek için farklı yollar, stratejiler geliştirmek zorundadırlar (Aynaoglu, 2018:4). Rekabet; doğrudan veya dolaylı olarak pazara ürün veya hizmet sunmaya çalışan firmaların faaliyetlerini etkileyen ortam ve koşulların tamamından oluşan bir kavramdır (Bayındır, 2007:244). Küreselleşmenin ekonomik sınırları, teknolojide yaşanan gelişmelerin zaman ve mekân sınırlarını ortadan kaldırması, küresel ekonomiye geçişi sağlamıştır. Küreselleşme ve teknolojinin artarak devam eden gelişimi ve piyasa oyuncularının sınır tanımayan büyüme istekleri, rekabeti serbest piyasa ekonomisinin odak noktası haline getirmiştir (Akıncı, 2011:5). “Rekabet edebilirlik, bir ekonominin serbest ticaret ve piyasa koşullarında, yerel ve uluslararası piyasaların taleplerini karşılayan mal ve hizmetleri üretebilme gücüne ne derece sahip olduğunu anlatan bir kavramdır” (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Küresel Rekabetçilik Raporu, 2015-2016).

WEF, rekabet gücünü, bir ülkede sürdürülebilir büyümeyi sağlayacak olan kurumların, politikaların ve üretim faktörlerinin tümünü kapsayan verimlilik düzeyi olarak tanımlamaktadır. OECD’ye göre ise rekabet gücü, serbest piyasa koşulları altında, bir ülkenin reel milli gelirini artırmasına paralel olarak yabancı rekabete dayanabilecek mal ve hizmet üretebilme yeteneğidir (Ovalı, 2014:14). “Rekabet gücü; firma düzeyinde, endüstri düzeyinde ve ulusal düzeyde farklı farklı tanımlanan bir kavramdır. Kavram hangi düzeyde tanımlanırsa tanımlansın, her bir tanımda ele alınan ekonomik birimin rakiplerine göre daha avantajlı konumda olması ifade edilmektedir. Rekabet gücü ile ilgili ilk çalışmalar, ulusal düzeyde rekabet gücünün ölçümü ile ilgili olmuş ve rekabet gücü açıklamalar klasik ve modern dış ticaret kuramlar içinde gelişmiştir” (Düzgün, 2007:439).

Dünya ekonomisinin küreselleşmesine bağlı olarak ulusal rekabet gücünün ölçümü ve bu gücü belirleyen faktörleri tespit etmeye yönelik olarak çalışmalar yürüten iktisadi kuruluşların sayısında artış yaşanmaya başlanmıştır (Gökmenoğlu vd. 2012:34). Küresel Rekabet Endeksi, dünya ülkelerinin, rekabetçilik puanlarına göre sıralanmış listesidir. Ülkelerin rekabet puanlarını belirlemek için Dünya Ekonomik Forumu tarafından her yıl bir çalışma yapılmaktadır. Bu çalışma amacı; bir ekonominin iş ortamını etkileyen ve kalıcı ekonomik kalkınmanın kritik belirleyicileri olan faktörleri geniş bir yelpazede gözler önüne sermektir (Canbolat, 2016:24). Dünya Ekonomik Forumu düzenli olarak her sene, rekabetçiliğe bağlı olarak ülkelerin üretkenlik düzeylerini, kurumlarının politikalarının ve faktörlerinin birbirleriyle düzenli çalışıp çalışmadığını analiz ederek Küresel Rekabet Endeksini açıklamaktadır. Küresel Rekabet Endeksi Raporuna göre ülkeler 1 ile 7 puan arasında değerlendirilmektedir. Puanlamada “1” en kötü, “7” ise en iyi puanı ifade etmektedir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Şekil 1: Küresel Rekabet Endeksi (KRE) 3 başlık, 12 Alt Bileşen

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu, Şubat 2019

Küresel rekabet endeksi 3 ana başlıkta ve 12 alt başlıkta hesaplanmaktadır. Her alt başlık aynı öneme sahiptir. Bu 3 seviye aynı zamanda rekabeti 3 seviyeye indirgemektedir. Bunlar; temel faktör odaklı gelişme, etkinlik odaklı gelişme ve yenilikçilik odaklı gelişme olmak üzere 3 seviyeye ayrılmaktadır. KRE rekabet gücü sıralamasında kullandığı bir diğer kaynak ise Dünya Ekonomik Forumu'nun yıllık olarak hazırladığı "Yönetici Görüş Anketi"dir. Bu ankette daha çok niteliksel veriler kullanılır. Anket çalışması içinde bulunan sorular 1 ile 7 arasında bir puan verilecek biçimde yapılmıştır. Bu anketlerde "1" en kötü notu, "7" ise en iyi notu temsil eder. Anket çalışması farklı ülkelerden 150'nin üzerinde ortak kurum aracılığıyla gerçekleştirilir.

Tablo 1: Dünyada Küresel Rekabet Endeksi İlk 10 Ülke Puanları (7 Puan üzerinden)

KRE	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018
İsviçre	5,72	5,67	5,70	5,76	5,81	5,86
ABD	5,47	5,48	5,54	5,61	5,70	5,85
Singapur	5,67	5,61	5,65	5,68	5,72	5,71
Hollanda	5,50	5,42	5,45	5,50	5,57	5,66
Almanya	5,48	5,51	5,49	5,53	5,57	5,65
Hong Kong	5,41	5,47	5,46	5,46	5,48	5,53
İsveç	5,53	5,48	5,41	5,43	5,53	5,52
Birleşik Krallık	5,45	5,37	5,41	5,43	5,49	5,51
Japonya	5,40	5,40	5,47	5,47	5,48	5,49
Finlandiya	5,55	5,54	5,50	5,45	5,44	5,49

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu, Şubat 2019

Dünya Ekonomik Forumu tarafından 2012-2018 yılları arasında açıklanan KRE endeksi sıralamaları Tablo1 üzerinde yer verilmektedir. Tablo 1'e göre KRE sıralamasında ilk sırada sürekli olarak İsviçre yer almış, onu ABD ve Singapur takip etmiştir. Tablo 2 üzerinde ise son sırada yer alan 10 ülkeye ait KRE puanları yer almaktadır. Tablo 2'ye göre 2018 yılında en düşük KRE puanını 2,86 puan ile Yemen alırken, onu 2,89 puan ile Mozambik ve 2,99 puan ile Çad ülkeleri takip etmektedir. KRE puanlamasında en yüksek puanı alan ülkeler ile en düşük puanı alan ülkeler arasında 2 katına yakın bir fark oluşmaktadır. Bu durum düşük puana sahip ülkelerin rekabet edebilirliğine olumsuz yönde etkilemektedir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo 2: Dünyada Küresel Rekabet Endeksi Son 10 Ülke Puanları (7 Puan üzerinden)

KRE	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018
Haiti	2,90	3,11	3,14	3,18	...	3,22
Burundi	2,78	2,92	3,09	3,11	3,06	3,21
Sierra Leone	2,82	3,01	3,10	3,06	3,16	3,20
Lesotho	3,19	3,52	3,73	3,70	3,57	3,20
Malavi	3,38	3,32	3,25	3,15	3,08	3,11
Moritanya	3,32	3,19	3,00	3,03	2,94	3,09
Liberya	3,71	3,45	...	3,37	3,21	3,08
Çad	3,05	2,85	2,85	2,96	2,95	2,99
Mozambik	3,17	3,30	3,24	3,20	3,13	2,89
Yemen	2,97	2,98	2,96	...	2,74	2,87

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu, Şubat 2019

2. Küresel Rekabet Endeksi ve Türkiye:

Tablo 3: Türkiye'nin Yıllara Göre Küresel Rekabet Endeksi ve Alt Bileşenleri Sıralaması

No.	TÜRKİYE SIRA	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018
	ÜLKE SAYISI	139	142	144	148	144	140	138	137
	Küresel Rekabet Endeksi (KRE)	61	59	43	44	45	51	55	53
1	Temel Gereksinimler	68	64	57	56	56	57	56	60
1.1	Kurumlar	88	80	64	56	64	75	74	71
1.2	Altyapı	56	51	51	49	51	53	48	53
1.3	Makroekonomik Ortam	83	69	55	76	58	68	54	50
1.4	Sağlık ve Temel Eğitim	72	75	63	59	69	73	79	84
2	Verimlilik Artırıcı Faktörler	55	52	42	45	45	48	53	51
2.1	Yüksek Eğitim ve Öğretim	71	74	74	65	50	55	50	48
2.2.	Mal Piyasalarının Etkinliği	59	47	38	43	43	45	52	53
2.3	İşgücü Piyasaları Etkinliği	127	133	124	130	131	127	126	127
2.4	Finansal Piyasaların Etkinliği	61	55	44	51	58	64	82	80
2.5	Teknolojik Hazırlık	56	55	53	58	55	64	67	62
2.6.	Pazar Büyüklüğü	16	17	15	16	16	16	17	14
3	Yenilikçilik ve Çeşitlilik	57	58	50	47	51	56	65	66
3.1	İş Gelişmişliği	52	58	47	43	50	58	65	67
3.2	İnovasyon (Yenilikçilik)	67	69	55	50	56	60	71	69

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu, Şubat 2019

Tablo 3 üzerinde Türkiye KRE sıralaması ve alt bileşenler bazında sıralamaları yer almaktadır. Türkiye 2010 yılında KRE sıralamasında 139 ülke arasında 61 sırada yer alırken 2018 yılında açıklanan KRE sıralamasında 137 ülke arasında 53 sırada yer almıştır. Alt bileşenler bazında değerlendirdiğimizde ise; temel gereksinimler başlığında 2010 yılında KRE sıralamasında 139 ülke arasında 68 sırada yer alırken 2018 yılında açıklanan KRE sıralamasında 137 ülke arasında 60 sırada yer almıştır. KRE 2018 sıralamasında temel gereksinimler faktörleri altında yer alan kurumlarda 71, alt yapıda 53, makroekonomik ortamda 50 ve sağlık ve temel eğitimde 51. sırada yer almıştır. Kurumlar göstergesi ve sağlık ve temel göstergesinde iyileştirme yapması gerekmektedir. Verimlilik artırıcı faktörlere baktığımızda 2010 yılında KRE sıralamasında 139 ülke arasında 55 sırada yer alırken 2018 yılında açıklanan KRE sıralamasında 137 ülke arasında 51 sırada yer almıştır. KRE 2018 sıralamasında verimlilik artırıcı faktörler altında yer alan İşgücü Piyasaları Etkinliği sıralamasında 127, Finansal

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Piyasaların Etkinliği sıralamasında 80, Yüksek Eğitim ve Öğretim 48, Mal Piyasalarının Etkinliğinde 53, Teknolojik Hazırlıkta 62 ve Pazar Büyüklüğü 14. Sırada güçlü olmasına karşın diğer 5 alt endekste düşüktür. İşgücü Piyasaları Etkinliği ve Finansal Piyasaların Etkinliği en zayıf olduğu konulardır. Yenilikçilik ve Çeşitlilik faktöründe ise 2010 yılında KRE sıralamasında 139 ülke arasında 57 sırada yer alırken, 2018 yılında açıklanan KRE sıralamasında 137 ülke arasında 66 sıraya bir gerileme söz konusudur. 2018 KRE İnovasyon göstergesinde 69 ve İş Gelişmişliği göstergesinde ise 67. Sırada yer almıştır.

3. Küresel Rekabet Endeksi ve Çin

Tablo 4: Çin'in Yıllara Göre Küresel Rekabet Endeksi ve Alt Bileşenleri Sıralaması

KÜRESEL REKABETÇİLİK ENDEKSİ BİLEŞENİ	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018
ÜLKE SAYISI	139	142	144	148	144	140	138	137
Küresel Rekabet Endeksi (KRE)	27	26	29	29	28	28	28	27
Temel gereksinimler	30	30	31	31	28	28	30	31
Kurumlar	49	48	50	47	47	51	45	41
Altyapı	50	44	48	48	46	39	42	46
Makroekonomik Ortam	4	10	11	10	10	8	8	17
Sağlık ve Temel Eğitim	37	32	35	40	46	44	42	40
Verimlilik Artırıcı Faktörler	29	26	30	31	30	32	30	28
Yüksek Eğitim ve Öğretim	60	58	62	70	45	68	54	47
Mal Piyasalarının Etkinliği	43	45	59	61	56	58	56	46
İşgücü Piyasaları Etkinliği	38	36	41	34	37	37	39	38
Finansal Piyasaların Etkinliği	57	48	54	54	54	54	56	48
Teknolojik Hazırlık	78	77	88	85	83	74	74	73
Pazar Büyüklüğü	2	2	2	2	2	1	1	1
Yenilikçilik ve Çeşitlilik	31	31	34	34	33	34	29	29
İş Gelişmişliği	41	37	45	45	43	38	34	33
İnovasyon (Yenilikçilik)	26	29	33	32	32	31	30	28

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu, Şubat 2019

Tablo 4 üzerinde Çin KRE sıralaması ve alt bileşenler bazında sıralamaları yer almaktadır. Çin 2010 yılında KRE sıralamasında 139 ülke arasında 27, sırada yer alırken 2018 yılında açıklanan KRE sıralamasında 137 ülke arasında 27 sırada yer almıştır. Alt bileşenler bazında değerlendirdiğimizde ise; temel gereksinimler başlığında 2010 yılında KRE sıralamasında 139 ülke arasında 30 sırada yer alırken 2018 yılında açıklanan KRE sıralamasında 137 ülke arasında 31 sırada yer almıştır. KRE 2018 sıralamasında temel gereksinimler faktörleri altında yer alan kurumlarda 41, alt yapıda 46, makroekonomik ortamda 17 ve sağlık ve temel eğitimde 40. Sırada yer almıştır. Kurumlar göstergesi, altyapı ve sağlık ve temel göstergesinde iyileştirme yapması gerekmektedir. Verimlilik artırıcı faktörlere baktığımızda 2010 yılında KRE sıralamasında 139 ülke arasında 29 sırada yer alırken 2018 yılında açıklanan KRE sıralamasında 137 ülke arasında 28 sırada yer almıştır. KRE 2018 sıralamasında verimlilik artırıcı faktörler altında yer alan işgücü piyasaları etkinliği sıralamasında 38, finansal piyasaların etkinliği sıralamasında 48, yüksek eğitim ve öğretim 47, mal piyasalarının etkinliğinde 46, teknolojik hazırlıkta 73 ve pazar büyüklüğü ilk sırada olmasına karşın diğer 5 alt endekste düşüktür. işgücü piyasaları etkinliği, yüksek eğitim ve öğretim ve finansal piyasaların etkinliği en zayıf olduğu konulardır. Yenilikçilik ve Çeşitlilik faktöründe ise 2010 yılında KRE sıralamasında 139 ülke arasında 31 sırada yer alırken 2018 yılında açıklanan KRE sıralamasında 137 ülke arasında 29 sıraya yükselmiştir. 2018 KRE inovasyon göstergesinde 28 ve iş gelişmişliği göstergesinde ise 33. Sırada yer almıştır.

4. Küresel Rekabet Endeksi ve Rusya Federasyonu

Tablo 5: Rusya'nın Yıllara Göre Küresel Rekabet Endeksi ve Alt Bileşenleri Sıralaması

No.	KÜRESEL REKABETÇİLİK ENDEKSİ BİLEŞENİ	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018
	ÜLKE SAYISI	139	142	144	148		140	138	137
	Küresel Rekabet Endeksi (KRE)	63	66	67	64	53	45	43	38
1	Temel Gereksinimler	65	63	53	47	44	47	59	48
1.1	Kurumlar	118	128	133	121	97	100	88	83
1.2	Altyapı	47	48	47	45	39	35	35	35
1.3	Makroekonomik Ortam	79	44	22	19	31	40	91	53
1.4	Sağlık ve Temel Eğitim	53	68	65	71	56	56	62	54
2	Verimlilik Arttırıcı Faktörler	53	55	54	51	41	40	38	38
2.1	Yüksek Eğitim ve Öğretim	50	52	52	47	39	38	32	32
2.2	Mal Piyasalarının Etkinliği	123	128	134	126	99	92	87	80
2.3	İşgücü Piyasaları Etkinliği	57	65	84	72	45	50	49	60
2.4	Finansal Piyasaların Etkinliği	125	127	130	121	110	95	108	107
2.5	Teknolojik Hazırlık	69	68	57	59	59	60	62	57
2.6	Pazar Büyüklüğü	8	8	7	7	7	6	6	6
3	Yenilikçilik ve Çeşitlilik	80	97	108	99	75	76	66	57
3.1	İş Gelişmişliği	101	114	119	107	86	80	72	71
3.2	İnovasyon (Yenilikçilik)	57	71	85	78	65	68	56	49

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu, Şubat 2019

Tablo 5 üzerinde Rusya KRE sıralaması ve alt bileşenler bazında sıralamaları yer almaktadır. Rusya 2010 yılında KRE sıralamasında 139 ülke arasında 63, sırada yer alırken 2018 yılında açıklanan KRE sıralamasında 137 ülke arasında 38 sırada yer almıştır. Alt bileşenler bazında değerlendirdiğimizde ise; temel gereksinimler başlığında 2010 yılında KRE sıralamasında 139 ülke arasında 65 sırada yer alırken 2018 yılında açıklanan KRE sıralamasında 137 ülke arasında 48 sırada yer almıştır. KRE 2018 sıralamasında temel gereksinimler faktörleri altında yer alan kurumlarda 83, alt yapıda 35, makroekonomik ortamda 53 ve sağlık ve temel eğitimde 54. Sırada yer almıştır. Kurumlar göstergesi, altyapı ve sağlık ve temel eğitim göstergesinde iyileştirme yapması gerekmektedir. Verimlilik artırıcı faktörlere baktığımızda 2010 yılında KRE sıralamasında 139 ülke arasında 53 sırada yer alırken 2018 yılında açıklanan KRE sıralamasında 137 ülke arasında 38 sırada yer almıştır. KRE 2018 sıralamasında verimlilik artırıcı faktörler altında yer alan işgücü piyasaları etkinliği sıralamasında 60, finansal piyasaların etkinliği sıralamasında 107, yüksek eğitim ve öğretim 32, mal piyasalarının etkinliğinde 80, teknolojik hazırlıkta 57 ve pazar büyüklüğü 6. sırada olmasına karşın diğer 5 alt endekte düşüktür. İş gücü piyasaları etkinliği, yüksek eğitim ve öğretim ve finansal piyasaların etkinliği en zayıf olduğu konulardır. Yenilikçilik ve Çeşitlilik faktöründe ise 2010 yılında KRE sıralamasında 139 ülke arasında 80 sırada yer alırken 2018 yılında açıklanan KRE sıralamasında 137 ülke arasında 57 sıraya yükselmiştir. 2018 KRE inovasyon göstergesinde 71 ve iş gelişmişliği göstergesinde ise 49 Sırada yer almıştır.

5. Türkiye, Çin ve Rusya Federasyonu'nun Küresel Rekabet Endeksine Göre Karşılaştırılması

Devletlerin ticaret, yatırım ve üretim gibi faaliyetlere yeterli önem vermesi, tüm kurumlar arasında var olan dayanışmayı arttırması ve uzmanlaşmanın gerçekleştirilmesi zorunluluk arz etmektedir. Özellikle ülkelerin, yeni rekabet ortamında rakip ülkeleri yakalayabilmek ve rekabetçi üstünlüklerini arttırabilmek için ürün, hizmet, üretim ve dağıtımında ülkenin kendine has özellik, yetenek ve potansiyellerinin ön plana çıkarılması ve bu duruma odaklanması gerekmektedir” (Çivi vd, 2008:17-18). Ülkelerin ar-ge ve teknoloji faaliyetleri bakımından gelişmesi ile birlikte rekabetçi özellikleri artmaktadır. Bu durum uluslararası rekabet gücü kazanılmasında ve strateji geliştirilmesi noktasında önemli etkileri olacaktır” (Horasan, 2010:169). Gelişmiş ekonomilerin küresel piyasalarda önemli etkilerinin olduğu günümüzde, söz konusu ülkelerin dünya ihracatından ve katma değerinden daha fazla pay alabilmesi için; rekabet

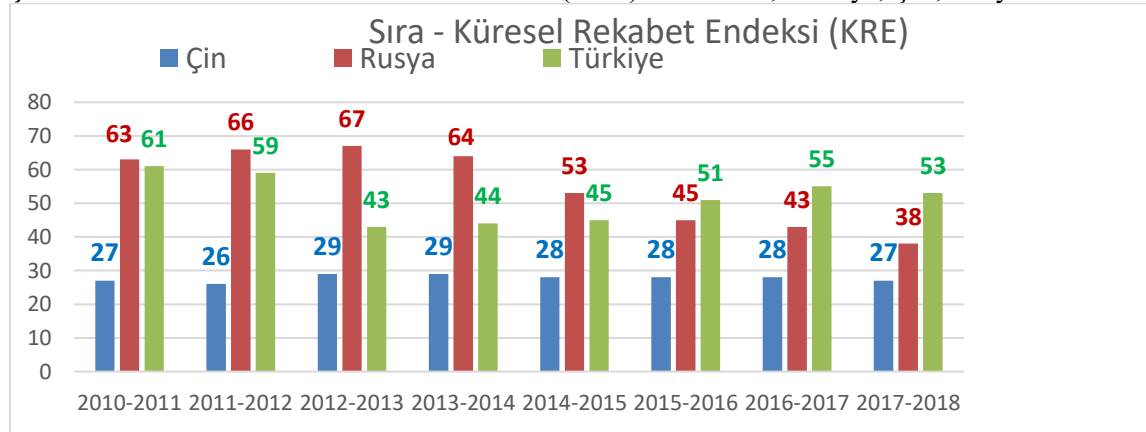
III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

gücü, markalaşma, inovasyon ve teknolojiye dayalı yatırım gerçekleştirilmesi gerekir (Erkan ve Bayatlı, 2017:46).

Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki diplomatik ilişkiler 1971 yılında tesis edilmiştir. Türkiye ile Çin arasındaki işbirliği her iki ülkenin de dışa açılmaya başladığı, ekonomik ve siyasi olarak yükseldiği 1980'lerden itibaren hareketlilik kazanmıştır. 2010 yılında “Stratejik İşbirliği” düzeyine yükseltileli ilişkilerimiz, karşılıklı üst düzey ziyaretlerin de katkısıyla gelişmektedir” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Şubat 2019). “Enerji, Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin en önemli unsurlarından birini teşkil etmektedir. Enerji tedarikinde başlıca ortaklarımız arasında bulunan Rusya’yla bu alandaki işbirliğimiz Akkuyu Nükleer Santrali ve TürkAkım projeleriyle daha da ileri bir safhaya taşınmaktadır. Türkiye ve Rusya Federasyonu arasında turizm alanında mevcut işbirliği, ikili ilişkilerin bir diğer önemli veçhesini oluşturmaktadır. 2014 yılında ülkemize gelen Rus turist sayısı 4,5 milyona yaklaşmış, 2015 ve 2016 yıllarındaki düşüşler ise 2017’den itibaren geride bırakılmıştır. 2017’de ulaşılan 4,7 milyonluk rekor 2018 yılında 5,9 milyonla yenilenmiştir.” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Şubat 2019). Çin’in 2018 Yılında dünyada ilk 100 markada 21 adet markası, İlk 500’ de 66 markası vardır. Rusya’nın ise ilk 500 de 1 markası vardır. Türkiye’nin ilk 500 de markası yoktur (<https://brandirectory.com/rankings/global-500-2018>, 2019).

Şekil 2 üzerinde yıllara göre Türkiye, Çin ve Rusya’ya ait (KRE) sıralamalarına yer verilmiştir. Şekil 2’ye göre Türkiye son 8 yılda KRE sıralamasında 61. sıradan 53. sıraya yükselmeyi başarmıştır. Türkiye’nin göstergeler bazında en iyi olduğu sıralaması 43. sıra ile 2012-2013 yılına, en kötü yılı ise 61. sıra ile 2010-2011 yıllarında gerçekleşmiştir. Şekil 2’ye göre Rusya son 8 yılda KRE sıralamasında 63. sıradan 38. Sıraya yükselerek iyi bir performans sergilemiştir. Rusya’nın göstergeler bazında en iyi olduğu sıralaması 2017-2018 yılında 53. Sıra, en kötü sıralaması ise 67. sıra ile 2012-2013 yıllarında gerçekleşmiştir. Yine Şekil 2’ye göre Çin son 8 yılda KRE sıralamasında 27. sırayı korumayı başarmıştır. Çin’in göstergeler bazında en iyi olduğu sıralaması 2011-2012 yılında 26. sırada yer almış, en kötü sıralaması ise 29. sıra ile 2012-2013 ve 2013-2014 yılıdır. Son 8 yılda KRE sıralamasında Çin sıralama olarak yükselmese de yerini korumayı başarmıştır. Dünya Ekonomik Forumu tarafından açıklanan en son 2017-2018 KRE sıralamasında Çin 27., Rusya 38. ve Türkiye 53. Sırada yer almıştır. Çin son 8 yılda 27. Sırayı korurken, Rusya 63. sıradan 38. sıraya iyi bir performans göstermektedir.

Şekil 2: Yıllara Göre Küresel Rekabet Endeksi(KRE) Sıralaması; Türkiye, Çin, Rusya

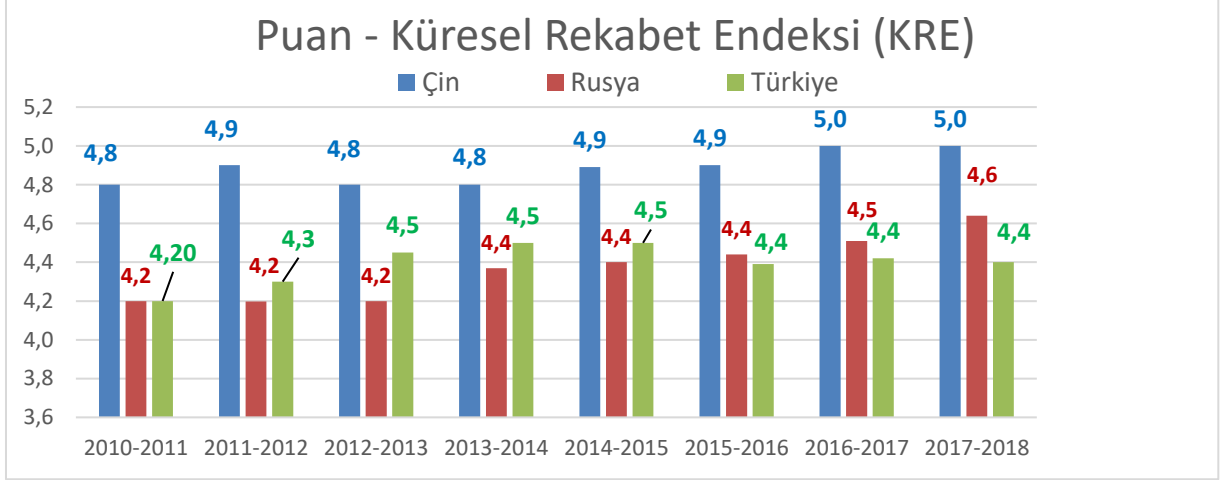
Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu, Şubat 2019

Şekil 3 üzerinde yıllara göre Türkiye, Çin ve Rusya’ya ait (KRE) puanlarına yer verilmiştir. Şekil 3’e göre Türkiye son 8 yılda KRE puanını 4,2 puandan 4,4 puana yükseltmiştir. Türkiye’nin göstergeler bazında en iyi olduğu puanı 4,5 puan ile 2012-2013, 2013-2014 ve 2014-2015 yıllarına aittir. Şekil 3’e göre Rusya son 8 yılda KRE puanını 4,2 puandan 4,6 puana yükseltmiştir. Rusya’nın göstergeler bazında en iyi olduğu puanı 4,6 puan ile 2017-2018 yılı, en kötü puanı ise 4,2 puan ile 2010-2011, 2011-2012 yılıdır. Yine Şekil 3’e göre Çin son 8 yılda KRE puanı 4,8 olan puanı 5,0 puana çıkarmıştır. En iyi performansı 5,0 puan ile 2016-2017 ve 2017-2018 yılında gerçekleştirmiştir. Şekil 3’e göre Çin son 8

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

yılda 0.2 puan artırarak 4,8 den 5 puana, Rusya son 8 yılda 0,4 puan artırarak 4,2 olan puanını 4,6 puana ve Türkiye ise son 8 yılda puanı 0,2 puan artırarak 4,2 puandan 4,4 puana gelmiştir. Genel olarak değerlendirdiğimizde ise her 3 ülke de KRE puanını yükseltmeyi başarmıştır. Rusya son yıllarda KRE puanını 0,4 puan artırarak hem Türkiye hem de Çin'e göre daha iyi bir performans sergilemiştir.

Şekil 3: Yıllara Göre KRE Puan; Türkiye, Çin, Rusya, (7 Puan üzerinden)

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu, Şubat 2019

SONUÇ VE ÖNERİLER

Küreselleşme ile birlikte rekabet artmakta ve rekabet eden ülkeler fark yaratmakta ve refah seviyesi, ticaret, inovasyon ve katma değer artmaktadır. Bu çalışmada Küresel Rekabet Endeksine göre Türkiye, Rusya ve Çin 12 alt başlıkla incelenmiştir. Her 3 ülkenin de rekabet için güçlü, zayıf irdelenmiş ve küresel rekabet edebilmeleri için iyileştirmeye açık alanları tespit edilmeye çalışılmıştır. Türkiye İpek yolu üzerinde Akdeniz'de, Asya ve Avrupa bileşimde konumu önemli bir yerdedir. Daha rekabetçi bir yapıya kavuşması ve iyileştirmeye açık alanlarını görerek dünyanın en önemli 2 ekonomisi olan Çin ve Rusya ile KRE karşılaştırılmıştır.

Türkiye 2010 yılında KRE sıralamasında 139 ülke arasında 61 sırada yer alırken 2018 yılında açıklanan KRE sıralamasında 137 ülke arasında 53 sırada yer almıştır. Alt bileşenler bazında değerlendirdiğimizde ise; temel gereksinimler başlığında 2010 yılında KRE sıralamasında 139 ülke arasında 68 sırada yer alırken 2018 yılında açıklanan KRE sıralamasında 137 ülke arasında 60 sırada yer almıştır. Verimlilik artırıcı faktörlere baktığımızda 2010 yılında KRE sıralamasında 139 ülke arasında 55 sırada yer alırken 2018 yılında açıklanan KRE sıralamasında 137 ülke arasında 51 sırada yer almıştır. Yenilikçilik ve Çeşitlilik faktöründe ise 2010 yılında KRE sıralamasında 139 ülke arasında 57 sırada yer alırken, 2018 yılında açıklanan KRE sıralamasında 137 ülke arasında 66 sıraya bir gerileme söz konusudur. Çin 2010 yılında KRE sıralamasında 139 ülke arasında 27, sırada yer alırken 2018 yılında açıklanan KRE sıralamasında 137 ülke arasında 27 sırada yer almıştır. Alt bileşenler bazında değerlendirdiğimizde ise; temel gereksinimler başlığında 2010 yılında KRE sıralamasında 139 ülke arasında 30 sırada yer alırken 2018 yılında açıklanan KRE sıralamasında 137 ülke arasında 31 sırada yer almıştır. Verimlilik artırıcı faktörlere baktığımızda 2010 yılında KRE sıralamasında 139 ülke arasında 29 sırada yer alırken 2018 yılında açıklanan KRE sıralamasında 137 ülke arasında 28 sırada yer almıştır. Yenilikçilik ve Çeşitlilik faktöründe ise 2010 yılında KRE sıralamasında 139 ülke arasında 31 sırada yer alırken 2018 yılında açıklanan KRE sıralamasında 137 ülke arasında 29 sıraya yükselmiştir. Rusya 2010 yılında KRE sıralamasında 139 ülke arasında 63, sırada yer alırken 2018 yılında açıklanan KRE sıralamasında 137 ülke arasında 38 sırada yer almıştır. Alt bileşenler bazında değerlendirdiğimizde ise; temel gereksinimler başlığında 2010 yılında KRE sıralamasında 139 ülke arasında 65 sırada yer alırken 2018 yılında açıklanan KRE sıralamasında 137 ülke arasında 48 sırada yer almıştır. Verimlilik artırıcı faktörlere baktığımızda 2010 yılında KRE sıralamasında 139 ülke arasında 53 sırada yer alırken 2018 yılında açıklanan KRE sıralamasında 137 ülke arasında 38 sırada yer almıştır. Yenilikçilik ve Çeşitlilik

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

faktöründe ise 2010 yılında KRE sıralamasında 139 ülke arasında 80 sırada yer alırken 2018 yılında açıklanan KRE sıralamasında 137 ülke arasında 57 sıraya yükselmiştir.

Türkiye KRE 7 puan üzerinden 4,4 puan almasına karşın, 12 alt bileşende en yüksek puanı sağlık ve temel eğitim 5,6 puan, Pazar büyüklüğü 5,5 puan, makroekonomik çevre 5,1 puan, yüksek Eğitim ve Öğretim 4,8 puan almıştır. KRE puanına göre en düşük puanı 3,3 puan ilse İnnovasyon, 3,4 puan ile işgücü piyasası etkinliği, 3,8 puan ile de kurumlarda iyileştirme yapması gerektiği anlaşılmaktadır. En az 5 alt başlıkta iyileştirme yapması gerektiği anlaşılmaktadır. Rusya KRE 7 puan üzerinden 4,6 puan almasına karşın, 12 alt bileşende en yüksek puanı sağlık ve temel eğitim 6,0 puan, Pazar Büyüklüğü 5,9 puan, Yüksek Eğitim ve Öğretim 5,1 puan ve makro ekonomik çevre 5,0 puan almıştır. KRE puanına göre en düşük puanı Finansal Piyasaların etkinliği, 3,4 puan, innovasyon 3,5 puan, kurumlar, 3,7 puan, iş gelişmişliği 4,0 puan en az aldığı puanlardır. 7 alt başlıkta iyileştirme yapması gerektiği anlaşılmaktadır. Çin KRE 7 puan üzerinden 5 puan almasına karşın, 12 alt bileşende en yüksek puanı Pazar büyüklüğü 7,0 puan, sağlık ve temel eğitim 6,2 puan, makroekonomik çevre 6,0 puan almıştır. KRE puanına göre en düşük puanı 4,1 puan ilse İnnovasyon, 4,2 puan ilse Finansal Piyasaların etkinliği, 4,2 puan ile teknolojiye hazırlık en az aldığı puanlardır. 9 alt başlıkta iyileştirme yapması gerektiği anlaşılmaktadır.

Rekabetin en önemli çıktılarında birisi olan marka baktığımızda ilk 500 de Çin'in 66 markası olduğu, Rusya'nın 1 markası olduğu görülmektedir. Türkiye Dünya GSYH göre G20 yer almasına karşın bir marka çıkaramamıştır.

Sonuç olarak Türkiye, Rusya ve Çin'in Pazar büyüklüğü ile sağlık ve temel eğitim en güçlü yönüdür. En zayıf oldukları konular ise sırasıyla innovasyon, kurumlar, finansal piyasaların etkinli ile makroekonomik ortam olduğu söylenebilir. Zayıf yönlerin güçlendirilerek dış ticaret, lojistik ve ekonomik refah kapsamında daha iyi işbirlikleri geliştirilerek KRE üst sıralara gelebilirler. Rekabetin endeksinin 1. Aşaması temel gereksinimler, 2. Aşaması Verimlilik Arttırıcı Faktörler ile son ve 3. Aşama olan yeniliktir.

KAYNAKÇA

- Akıncı A. (2011). Sürdürülebilir Rekabet Üstünlüğünün Sağlanmasında İnnovasyonun Üretim Maliyetlerine Etkisi ve Ampirik Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dumlupınar Üniversitesi
- Alkin K., Bulu M. ve Kaya H. (2007). İller arası rekabet endeksi: Türkiye'deki illerin rekabetçilik seviyelerinin göreceli olarak ölçülebilmesi için bir yaklaşım. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:6 Sayı:11 Bahar 2007/2 s.221-235*
- Ay M.T. ve Aynaoglu, M. (2017).Küresel Rekabet Endeksi Göstergelerinin Küresel İnnovasyon Endeksi Üzerindeki Etkisi. *Business & Management Studies An International Journal, Vol.: 5 Issue: 4 Year: 2017, pp. 257-282*
- Aynaoglu Y. (2018). Küresel Rekabet Endeksi İle İnnovasyon ve Makroekonomik Göstergeler Arasındaki İlişkinin Analizi. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Pamukkale Üniversitesi.
- Bayındır S. (2007). Yenilik Çalışmalarında Dış Kaynak Kullanımı. *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi, Yerel Ekonomiler Özel Sayısı.*
- Canbolat N. (2016). Küresel Rekabet Endeksinin Lojistik Performans Endeksinin Alt Boyutları Üzerine Moderatör Etkisi. İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- Çivi, E., Erol E. ve İnanlı T. (2008). Uluslararası Rekabet Gücüne Farklı Bakışlar. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Bahar 2008, Cilt:4, Yıl:4, Sayı:1, 4:1-22.*
- Dışişleri Bakanlığı, (2019).
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cin-halk-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>
- Dünya Ekonomik Forumu (2019). Global Competitiveness Index Report.
<http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/competitiveness-rankings/>

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

- Düzgün R. (2007). Türkiye'nin Uluslararası Rekabet Gücü: Çok Değişkenli İstatistiksel Bir Analiz. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Say: 23 Yıl: 2007/2 (421-440 s.)*
- Erkan B. ve Bayatlı Ş. (2017). Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) Üyesi Ülkelerin Küresel Pazarlardaki Karşılaştırmalı Üstünlükleri. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Nisan 2017.*
- Fortune Global 500 (2018). Visualize The Global 500
http://fortune.com/global500/visualizations/?iid=recirc_g500landing-zone1
(Şubat 2019)
- Gökmenoğlu M. Vd. (2012). Ulusal Rekabet Gücünü Belirleyen Faktörler Üzerine Değerlendirmeler. *Rekabet Dergisi 2012, 13(4): 3-43*
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2016). Küresel Rekabetçilik Raporu 2015-2016
- Horasan A.(2010). Küresel Rekabet Ortamında İşletmelerin Teknoloji ve Ar-Ge Yönetimlerinin Etkileri Üzerine Araştırma ve Örnek Bir Uygulama. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- Ovalı S. (2014). Küresel rekabet gücü açısından Türkiye'nin konumu üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 13(13), 17-36.*

TMS 16 MADDİ DURAN VARLIKLAR ve BOBİ FRS BÖLÜM 12 MADDİ DURAN VARLIKLARIN KARŞILAŞTIRILMASI
CHAPTER 12 COMPARISON OF PROPERTY, PLANT AND TURKISH ACCOUNTING STANDARDS 16 PROPERTY, PLANT AND FINANCIAL REPORTING STANDARDS FOR LARGE AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES

Servet ÖNAL

Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İİBF

İsa KILIÇ

Öğr. Gör., İskenderun Teknik Üniversitesi, İskenderun MYO

ÖZET

Emek, sermaye, toprak, müteşebbis ve teknoloji gibi üretim faktörlerini uyumlu bir şekilde bir araya getirerek bir mal veya hizmet üreten her türlü örgütlenme şekillerine işletme denir. İşletmeler mal veya hizmet üretmek için kaynaklarını kullanarak varlıklar elde ederler. İşletmelerde yer alan varlıkları kendi içerisinde sınıflandırdığımızda ise işletmelerde çok sık değiştirilmeyen, değiştirilmesi maliyetli olan gruplarda maddi duran varlıklar olarak adlandırılmaktadır. Maddi duran varlıklar; bir faaliyet döneminden daha uzun sürelerde işletme çalışmalarının gerçekleştirilmesinde kullanılmak üzere edinilen maddi değerlerdir. Uluslararası Muhasebe Standartları ve Uluslararası Finansal Raporlama Standartları farklı ülkelerdeki muhasebe uygulamaları arasında bir birlik sağlamayı amaçlamaktadır. Dünyanın neresinde olursa olsun mal veya hizmet üreten işletmeler benzer varlıklar ile benzer işlemleri yaptıkları için ortak bir muhasebe sistemine ihtiyaç duymaktadırlar. Ülkemiz muhasebe sisteminin ise uluslararası muhasebe sistemine entegrasyonunu sağlamak, ortak bir muhasebe sistemine geçmek için gerekli çalışmalar KGK tarafından gerçekleştirilmekte olup hazırlanan standartlar ise yayınlanmaktadır. Kurum tarafından yayınlanan standartlardan birisi de 29 Temmuz 2017 tarihinde bağımsız denetime tabi olup da Tam Set TMS/TFRS uygulamayan işletmelerin münferit ve konsolide finansal tablolarının gerçeğe uygun, ihtiyaca uygun ve karşılaştırılabilir bilgi sağlaması amacıyla BOBİ FRS yayınlanmıştır. Bu çalışmada *TMS 16 Maddi Duran Varlıklar ve BOBİ FRS Bölüm 12 Maddi Duran Varlıkların* ayrıntılı olarak karşılaştırılması yapılarak uygulama örneklerine yer verilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Maddi Duran Varlıklar, TMS 16 Maddi Duran Varlıklar Standardı, BOBİ FRS-Bölüm 12 Maddi Duran Varlıklar

ABSTRACT

Any form of organization that produces a good or service by bringing together the factors of production such as labor, capital, land, entrepreneur and technology is called enterprise. Businesses acquire assets using resources to produce goods or services. When we classify the assets in the enterprise itself, it is called as tangible fixed assets in the groups which are not changed very frequently in the enterprises and which are costly to change. Tangible assets; These are the tangible values that are acquired for the purpose of carrying out the operations of the business for a period longer than an activity period. International Accounting Standards and International Financial Reporting Standards are intended to provide unity between accounting practices in different countries. Companies that produce goods or services no matter where they are in the world need a common accounting system because they perform similar operations with similar assets. In order to ensure the integration of the accounting system of our country into the international accounting system, the necessary studies to pass to a common accounting system are going on rapidly by the Public Oversight, Accounting and Auditing Standards Authority and the standards prepared are published. One of the standards issued by the Authority also subject to independent audit on July 29, 2017 Full Set Turkey Accounting Standards, Turkey Financial Reporting Standards application business of the individual and consolidated fair financial statements, provide adequate and comparable information needs have been published in order. In this study, Turkey Accounting Standards 16 and older Tangible Assets and Financial Reporting Standards Section 12

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Property, as detailed comparison of Assets Medium Sized Businesses to be made and application examples are intended to be included.

Keywords: Tangible Fixed Assets, Turkey Accounting Standards Tangible Assets Standard, Financial Reporting Standards for Large and Medium Sized Enterprises - Part 12 Tangible Assets

Giriş

Finansal raporlama açısından işletmelerin kullandıkları ortak dil olarak bugün dünyada finansal raporlamaya yön veren standart seti olan ve *Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu* tarafından oluşturulan *Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS)* olarak görülmektedir. UFRS'ler, dünyada uygulanma ve işletmeler tarafından benimsenme düzeyine bakıldığında finansal raporlama konusunda otorite olma yolunda emin adımlarla ilerlemektedir (Ataman ve Cavlak, 2017:154). Ülkemizde UFRS'lerin çevirisi ve yayımlanması ile ilgili tek yetkili kurum Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu'dur. Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, 26 Ağustos 2014 tarih ve 29100 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 21/8/2014 tarihli Kararında, bazı kurum, kuruluş ve işletmelerin 1/1/2014 tarihi ve sonrasında başlayan hesap dönemlerine ilişkin münferit ve konsolide finansal tablolarının hazırlanmasında, 2014 yılında TFRS uygulama kapsamını bağımsız denetim kapsamından çıkartarak TFRS uygulama kapsamını genel olarak kamu yararını ilgilendiren kuruluşlarla (KAYİK) sınırlandırmıştır. Ama isterlerse KAYİK dışında kalan kuruluşların da TFRS uygulayabileceğine karar vermiştir. Hem KAYİK olmayan hem de isteğe bağlı olarak TFRS uygulamalarına geçmeyenlerin kurul tarafından yeni bir düzenleme yapılarına kadar MSUGT kullanmaları gerektiğini belirtmiştir (Alataş ve Kılıç, 2018:457). KGK; KOBİ ve KAYİK olmayan, isteğe bağlı olarak TFRS'yi uygulamayan işletmeler için ise 29 Temmuz 2017 tarihli ve 30138 Sayılı Mükerrer Resmî Gazete'de yayımlanmış olan "Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı Hakkında Tebliğ" ve eki "Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı" (BOBİ FRS)'ni yayınlamış ve 1 Ocak 2018 tarihi itibarıyla kullanılmasını zorunlu kılmıştır. Yayımlanan bu standartlarda hem TMS/TFRS 16 ve hem de BOBİ FRS Bölüm 12 Maddi Duran Varlıklar standardında söz konusu duran varlıkların nasıl elde edildiği, nasıl muhasebeleştirildiği, hangi amortisman yöntemlerinin kullanıldığı gibi düzenlemelere yer vermiştir.

1. TMS- 16 MADDİ DURAN VARLIKLAR STANDARTI

1.1. Standardın amacı, finansal tablo kullanıcılarının işletmenin maddi duran varlıklardaki yatırımını ve bu yatırımdaki değişimleri belirleyebilmelerini sağlayan maddi duran varlıklarla ilgili muhasebe işlemlerini düzenlemektir. Maddi duran varlıkların muhasebeleştirilmesindeki temel konular; varlıkların muhasebeleştirilmesi, defter değerlerinin belirlenmesi ve bunlarla ilgili olarak finansal tablolara yansıtılması gereken amortisman tutarları ile değer düşüklüğü zararlarıdır (TMS 16, Prg:1)

1.2. Standartta Geçen Tanımlar

Standardın diğer maddelerinde bahsedilen veya vurgu yapılmış olan bazı terimlerin anlamları standardın daha iyi anlaşılması için 6. madde de açıklanmıştır. Yapılan bu tanımlamalar aşağıda sıralanmıştır: (Kırhoğlu ve Bağdat, 2016:616)

Taşıyıcı bitki: Tarımsal ürünlerin üretimi veya temini için kullanılan, bir dönemden fazla ürün vermesi beklenen ve önemsiz kalıntı satışları dışında tarımsal ürün olarak satılma olasılığı çok düşük olan yaşayan bir bitkidir .

Defter değeri: Bir varlığın birikmiş amortisman ve birikmiş değer düşüklüğü zararları indirildikten sonra finansal tablolara yansıtıldığı tutarıdır.

Maliyet: Bir varlığın elde edilmesinde veya inşaatında ödenen nakit veya nakit benzerlerini veya verilen diğer bedellerin gerçeğe uygun değerini veya belli durumlarda ilk muhasebeleştirme sırasında ilgili varlığa atfedilen bedeli ifade eder.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Amortisman tabi tutar: Bir varlığın maliyetinden veya maliyet yerine geçen diğer tutarlardan kalıntı değerini düşülmesiyle bulunan tutarı ifade eder.

Amortisman: Bir varlığın amortisman tabi tutarının, yararlı ömür süresince sistematik olarak dağıtılmasını ifade eder.

İşletmeye özgü değer: Bir işletmenin bir varlığın devamlı kullanımından ve yararlı ömrünün sonunda elden çıkarıldığında elde edilmesi beklenen veya bir yükümlülüğün karşılanmasında oluşması beklenen nakit akışlarının bugünkü değerini ifade eder.

Gerçeğe uygun değer: Piyasa katılımcıları arasında ölçüm tarihinde gerçekleşecek olağan bir işlemde bir varlığın satışında elde edilecek veya bir borcun devrinde ödenecek fiyattır.

Değer düşüklüğü zararı: Bir varlığın defter değerinin geri kazanabilir tutarını aşan kısmını ifade eder.
Maddi duran varlıklar: Mal veya hizmet üretimi veya arzında kullanılmak, başkalarına kiraya verilmek veya idari amaçlar çerçevesinde kullanılmak üzere elde tutulan ve bir dönemden daha fazla kullanımı öngörülen fiziki kalemlerdir.

Geri kazanılabilir tutar: Bir varlığın gerçeğe uygun değerinden satış giderleri çıkarılarak bulunan değeri ile kullanım değerinden büyük olanıdır.

Bir varlığın kalıntı değeri: Bir varlık tahmin edilen yararlı ömrünün sonundaki durum ve yaşına ulaştığında elden çıkarılması sonucu elde edilmesi beklenen tutardan, elden çıkarmanın tahmini maliyetleri düşülerek ulaşılan tahmini tutardır.

Yararlı ömür: Bir varlığın işletme tarafından kullanılabilmesi beklenen süreyi veya işletme tarafından ilgili varlıktan elde edilmesi beklenen üretim sayısı ile benzeri üretim birimini ifade eder.

1.3. Maddi Duran Varlıkların Muhasebeleştirilmesi

Bir varlık kalemi aşağıdaki kriterlerin tümü karşılandığında maddi duran varlık olarak maliyet bedeliyle alınır;

- Bu kalemlerle ilgili gelecekteki ekonomik yararların işletmeye aktarılmasının olası olması
- İlgili kalemin maliyetinin güvenilir olması (TMS 16,Prg:7).

Bir maddi duran varlık kalemi ilk muhasebeleştirmede maliyet bedeli ile ölçülür. Maliyet bedeli ilk aktifleştirme sırasındaki satın alma maliyeti, inşa maliyeti ve üretim maliyeti niteliğinde olabilir. Bu maliyetler oluştuğu tarihteki değerleriyle muhasebeleştirilir. Bir maddi duran varlık kaleminin maliyeti, muhasebeleştirme tarihindeki peşin fiyatın eşdeğeri tutardır. Ödemenin normal kredi vadesinin ötesine ertelenmesi durumunda maliyet gelecekteki tüm ödemelerin bugünkü değeridir (Sağlam vd.2018:239).

Maliyet Modeli, bir maddi duran varlık kalemi varlık olarak muhasebeleştirildikten sonra, finansal tablolarda maliyetinden birikmiş amortisman ve varsa birikmiş değer düşüklüğü zararları indirildikten sonraki değeri ile gösterilir(TMS 16,Prg:30).

Yeniden Değerleme Modeli, Gerçeğe uygun değeri güvenilir olarak ölçülebilen bir maddi duran varlık kalemi, varlık olarak muhasebeleştirildikten sonra, yeniden değerlendirilmiş tutarı üzerinden gösterilir. Yeniden değerlendirilmiş tutar, yeniden değerlendirme tarihindeki gerçeğe uygun değerinden, müteakip birikmiş amortisman ve müteakip birikmiş değer düşüklüğü zararlarının indirilmesi suretiyle bulunan değerdir. Yeniden değerlemeler, raporlama dönemi sonu itibarıyla gerçeğe uygun değer kullanılarak bulunacak tutarın defter değerinden önemli ölçüde farklı olmasına neden olmayacak şekilde düzenli olarak yapılmalıdır(TMS 16,Prg:31).

2. BÖLÜM 12 MADDİ DURAN VARLIKLAR

Bölüm-12 Maddi Duran varlıklar bölümünde maddi duran varlıklara ilişkin muhasebe ilkeleri düzenlenmektedir. Bu kapsamda maddi duran varlıkların ilk kayda alınması, defter değerlerinin belirlenmesi ve bu varlıklarla ilgili amortisman ve değer düşüklüğü konuları ele alınmaktadır(Bobi Tfrs Bölüm 12, prg:1).

2.1. Kapsam ve İlk Kayıt

Maddi duran varlıklar, ilk kayda almada maliyet bedeliyle ölçülür. Satın alınan maddi duran varlığın maliyet bedeli; ticari iskontolar ve indirimler çıkarıldıktan sonraki satın alma fiyatından, satın alma işlemine bağlı olarak yapılan giderlerden ve varlığın yönetim tarafından amaçlanan koşullarda kullanılabilmesini sağlayacak konuma ve duruma getirilmesiyle doğrudan ilişkilendirilebilen maliyetlerden oluşur. Birden fazla maddi duran varlığın birlikte edinilmesi durumunda, her bir maddi duran varlığın maliyeti, toplam maliyet bedelinin ilgili maddi duran varlıklara piyasa fiyatları nispetinde dağıtılması suretiyle belirlenir. Kiralama yoluyla elde edilen maddi duran varlıkların maliyeti, “*Kiralamalar*” bölümü uyarınca belirlenir(Bobi Tfrs Bölüm 12, prg:7).

2.2. Sonraki Ölçüm

Maddi duran varlıklar, sonraki ölçümlerinde birikmiş amortisman ve birikmiş değer düşüklüğü zararları indirilmek suretiyle maliyeti üzerinden veya yeniden değerlendirilmiş tutarı üzerinden değerlendirilir. Maddi duran varlıkla ilgili yapılan olağan bakım ve onarım giderleri varlığın maliyetine dâhil edilmez(Bobi Tfrs Bölüm 12, prg:15).

2.3. Amortisman

Amortisman işlemleri, MDV’lerde zorunlu bir uygulamadır. Bir varlığın amortismanına tabi tutarının faydalı ömür süresince sistematik bir şekilde dağıtılması suretiyle gerçekleştirilmektedir. Varlık dönem içinde alındıysa ve kullanılmaya bağlandıysa kıst amortisman uygulamasına tabi tutulmaktadır. Amortismanına tabi tutar, varlığın maliyet bedelinden veya yeniden değerlendirme sonrası bulunmuş tutardan kalıntı değerinin indirilmesi suretiyle belirlenmektedir. Bir varlığın faydalı ömrü varlığı kullanan işletme tarafından tespit edilmektedir. Ancak amortisman uygulamasında bazı varlıkların önemli kabul edilen parçalarının ömrü varlıktan farklı ise parçaya uygun olarak ayrı bir şekilde amortismanına tabi tutulması özellikli bir durum olarak kabul edilmektedir. İşletmeler, amortisman yöntemlerini seçerken gelecekteki ekonomik faydaların beklenen tüketim biçimini en çok yansıtan yöntem olmasına özen göstermelidirler. Bu yöntemler; doğrusal amortisman, azalan kalanlar üzerinden amortisman ve üretim miktarı yöntemleridir (Yelgen ve Uyar,2018:101-102).

TMS 16 ve BOBİ FRS bölüm 12 büyük oranda birbirleri ile uyumlu oldukları görülse de bazı noktalarda ayrımlar söz konusudur. Bu ayrımlar aşağıdaki tablo 1’de gösterilmiştir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo 1. BOBİ FRS İle TFRS/TMS Kapsamında Maddi Duran Varlıklar

	BOBİ FRS	TMS/TFRS
Sonraki ölçüm	TMS/TFRS ile Uyumludur.	<ul style="list-style-type: none"> • Maliyet bedeli • Yeniden değerlendirilmiş tutar
Vadeli alımlarda vade farkının ayrıştırılması	1 yıldan uzun vadeli olarak alınan maddi duran varlıklar, vade farkı ayrıştırılarak peşin fiyat üzerinden ölçülür.	Bütün vade farkları varlığın maliyetinden ayrıştırılır.
Borçlanma maliyetleri	İnşası normal şartlar altında bir yıldan uzun süren varlıkların elde edilmesiyle doğrudan ilişkili olan borçlanma maliyetleri maliyete eklenir.	Amaçlanan kullanıma veya satışa hazır duruma getirilebilmesi zorunlu olarak uzun bir süreyi gerektiren varlıklara (özelikli varlık) ilişkin borçlanma maliyetleri maliyete eklenir.
Amortisman uygulaması	TMS/TFRS ile Uyumludur.	Zorunludur
Faydalı ömür	TMS/TFRS ile Uyumludur.	Faydalı ömür işletme tarafından gerçekçi tahminlere dayanılarak belirlenir.
Amortisman tabi tutar	TMS/TFRS ile Uyumludur.	Varlığın defter değerinden kalıntı değerinin indirilmesi ile bulunur.

Kaynak : ‘Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı Tanıtım Toplantısı (BOBİ FRS)’, Manisa Ticaret ve Sanayi Odası, 14 Eylül 2017, saat, 10:00

Örnek: İşletme, 06.06.2018 tarihinde 100.000 + 18% KDV ile makine satın almıştır. Makine bedelini bankadaki hesabından ödemiştir.

253 MAKİNE TESİS VE CİHAZLAR	100.000	
191 İNDİRİLECEK KDV	18.000	
102 BANKALAR		118.000
Makine Satın Alınması		

*Vade farkı oluşmaksızın bir MDV alımı VUK,TMS/TFRS ve BOBİ FRS ‘de aynıdır, herhangi bir ayırım söz konusu değildir. TMS 16 MDV standardına göre satın alınan veya imal edilen bir maddi duran varlık kaleminin maliyeti aktifleştirme tarihindeki peşin fiyatının eşdeğer tutarıdır. Eğer ödeme normal kredi vadelerinin ötesine erteleniyorsa, peşin fiyat eşdeğeri ile toplam ödeme arasındaki fark TMS 23 Borçlanma Maliyetleri standardına göre, finansman gideri olarak kabul edilmelidir(Sağlam vd.,2018:249).Ancak vadeli alımlarda borçlanma maliyetleri hususunda BOBİ FRS, TMS/TFRS ile uyumlu iken VUK’ta ise kredi faizleri kazanılma döneminin sonuna kadar maliyete eklenmekte, sonra istenirse gider olarak kaydedilebilir(Yelgen ve Uyar,2018:103)

Örnek: İşletme fabrikasına 06/06/2018 tarihinde 100.000+%18 KDV ile bir makine satın almıştır. Makine bedelinin yarısı ve KDV’si işletmenin bankasındaki vadesiz hesabından ödenmiş, geri kalanı için ise %20 faizli 2 yıl vadeli banka kredisi kullanılarak ödenmiştir.(İşletme ilk kredi taksitini 01 Temmuz 2018 de ödemiş olup her ayın başında ödeyecektir.)

253 MAKİNE TESİS VE CİHAZLAR	100.000	
191 İNDİRİLECEK KDV	18.000	
102 BANKALAR		118.000
Makine Satın Alınması		

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Kredi Faizi Hesaplaması

$Ax(1+i)^n - A = 50000x(1+0,2)^2 - 50000 = 22000$ Faiz tahakkuk

102 BANKALAR	50.000	
308 ERTELENMİŞ BORÇLANMA MAL.*	11.000	
408 ERTELENMİŞ BORÇLANMA MAL.*	11.000	
300 BANKA KREDİLERİ		36.000
400 BANKA KREDİLERİ		36.000
Banka Kredisi Kaydı		

*KGK tarafından yayınlanmış olan *Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağı* dikkate alınarak bu hesaba kaydedilmiştir.

Not: Makinenin alış maliyeti 100. 000 tl olup ilk muhasebeleştirmede bu alış maliyeti ile gerçekleştirilecektir. Aradaki fark olan (72.000-50.000 = 22000 tl) tutarın “Ertelenmiş Borçlanma Maliyetleri” olarak dikkate alınması gerekecektir. Ancak VUK gereği söz konusu faiz ödemeleri malın maliyetine dahil edilebilecektir.

Örnek: İşletme, 06/06/2018 tarihinde 6 ay inşası süren bir bina inşa etmiştir. Bina inşaatına ilişkin kredi faizlerinin dışında toplam harcama miktarı 75.000 tl’dir. Bu dönemde inşaatın finansmanı için temin edilen kredinin hesaplanan faizi 15.000 tl’dir. Duran varlığın edinilmesine ilişkin katlanılan finansman gideri dönemin finansal tablolarına yansıtılmak üzere giderleştirilmiştir.

258 YAPILMAKTA OLAN YATIRIMLAR	75.000	
780 FİNANSMAN GİDERLERİ	15.000	
	11.000	
300 BANKA KREDİLERİ		90.000
İnşaat Maliyetlerinin Kayda Alınması		

252 BİNALAR	75.000	
258 YAPILMAKTA OLAN YATIRIMLAR		75.000
İnşaatın Sona Ermesi		

*BOBİ FRS-TMS 16’a Göre inşaatın 1 yıldan az bir sürede bitirildiği için söz konusu varlığın elde edilmesiyle doğrudan ilişkili borçlanma maliyeti varlığın maliyetine dahil edilmemiştir.

SONUÇ

KGK tarafından bağımsız denetime tâbi olup Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS)’ni uygulamayan işletmeler için BOBİ FRS’yi 29 Temmuz 2017 tarihinde yayınlamıştır. KGK, Tam Set TMS/TFRS uygulamayan işletmelerin 1 Ocak 2018 tarihi itibarıyla bunları uygulamasını istemiştir. Genel anlamda Tam Set Standartlar ile BOBİ FRS kıyaslandığında BOBİ FRS’nin daha sade ve anlaşılması kolay finansal raporlama standartları olduğu, basit bir dil kullanıldığı görülmektedir. Tms 16 maddi duran varlıklar standardı ve bobi frs bölüm 12 maddi duran varlıklar standardının karşılaştırılması sonucunda ise iki standart arasındaki farklıların birisi, vadeli olarak MDV alışlarında söz konusudur. Bölüm 12’de 1 yıl veya daha kısa vadeli olarak satın alınan MDV’de vade farkı ayrıştırılmasına gidilmeyerek ödenen veya ödenmesi öngörülen nakit tutar üzerinden ölçülür. Eğer MDV bir yıldan daha uzun vadeli olarak satın alınıyorsa vade farkı ayrıştırılarak *peşin fiyat* üzerinden ölçülür. TMS 16 da yıl ayırımına gidilmeyip, bütün vade farkları varlığın maliyetinden ayrıştırılmaktadır. Bölüm 12 ve TMS 16 standardında MDV için amortisman uygulamaları uyumlu olup bunun için doğrusal yöntem, azalan bakiyeler yöntemi ve üretim miktarı yöntemi iki standartta da yer alan benzer

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

düzenlemelerdir. Tam Set TMS/TFRS uygulayan işletmeler ile BOBİ FRS uygulayan işletmeler arasında vadeli alımlarda vade farkının ayrıştırılması ve borçlanma maliyetleri dışında hemen hemen benzer düzenlemeler olduğundan büyük bir benzerlik olduğu maddi duran varlıklar açısından söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Alataş, A. ve KILIÇ, İ. (2018), “Özet Tablolar İle Bobi Frs ve Tms/Tfrs Arasındaki Farkların Karşılaştırılması”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 64, s. 453-478
- Ataman, B. ve Cavlak, H., (2017), “Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standardı (Bobi Frs) ile Tam Set Türkiye Muhasebe ve Türkiye Finansal Raporlama Standartlarının (Tms/Tfrs) Karşılaştırılması”, Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt : 2 Sayı :3, s.153-168
- Kırloğlu, H. ve Bağdat, A. (2016), “Maddi Duran Varlıklar Standardı ve Muhasebeleştirilmesi” Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICAFR 16 Özel Sayısı, s. 615 -627,
- Sağlam,N.,Yolcu, M.,Eflatun,A.O., (2018), Örneklerle UFRS Kayıtları, Muhasebe TR yayıncılık, Nilüfer,BURSA,
- Yelgen,E. Ve Uyar, S.,(2018), “Bobi Frs Açısından Maddi Duran Varlıkların Muhasebeleştirilmesi” Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi Nisan 2018; Özel Sayı: 98-1

İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/bobi_frs.PDF(Erişim Tarihi:03/04/2019)

<http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2019Seti/TMS/TMS%2016.pdf> (Erişim Tarihi:03/04/2019)

Mevzuat

Tam Set TMS/TFRS

BOBİ FRS

TMS 16

BOBİ FRS BÖLÜM 12

**TMS 18 HASILAT STANDARDI ve BOBİ FRS BÖLÜM 5 HASILAT STANDARDI
KARŞILAŞTIRILMASI**

COMPARISON OF TMS 18 REVENUE AND BOBİ FRS CHAPTER 5 REVENUE STANDARD

Servet ÖNAL

Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İİBF

İsa KILIÇ

Öğr. Gör., İskenderun Teknik Üniversitesi, İskenderun MYO

ÖZET

Yapısına ve türüne bakılmaksızın her türlü işletmenin en genel gayesi kar elde etmektir. Bu genel gayelerine ulaşmak için işletmeler mal veya hizmet satışı yaparlar. İşletmeler bu faaliyetleri esnasında elde ettikleri hasılatları, finansal durumunun daha iyi raporlanması ve finansal tabloların gerçek durumu yansıtması için TMS 18 Hasılat, TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı doğrultusunda raporlamalıdır. TMS 18 Hasılat, TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı standardında hasılat “ortakların sermayeye kattıkları dışında, öz kaynakta artış ile sonuçlanan ve işletmenin dönem içindeki olağan faaliyetlerinden elde edilen brüt ekonomik fayda tutarı” şeklinde tanımlanmaktadır. KGK 29 Temmuz 2017 tarihinde bağımsız denetime tabi olup da Tam Set TMS/TFRS uygulamayan işletmelerin münferit ve konsolide finansal tablolarının gerçeğe uygun, ihtiyaca uygun ve karşılaştırılabilir bilgi sağlaması amacıyla BOBİ FRS’yi yayımlanmıştır. Bu çalışma ile Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) tarafından yayımlanan ve 1 Ocak 2018 tarihinden sonra uygulanan *Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standartları (BOBİ FRS)*’dan Bölüm 5 Hasılat Standardında geçen hasılat, gelir vb. kavramlar ile TMS 18 Hasılat Standardına konu olan hasılatın ölçümü, mal satışı, faiz isim hakkı gibi kavramlar ile düzenlemelerin getirdiği yeniliklerin, *Bölüm 5 Hasılat Standardı ve TMS 18 Hasılat, TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı* için, karşılaştırmalı olarak açıklanmasının akabinde uygulama örneklerine yer verilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hasılat, TMS 18 Hasılat Standardı, TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı, BOBİ FRS-Bölüm 5 Hasılat Standardı

ABSTRACT

Regardless of type and type, the most general purpose of any business is to make a profit. In order to achieve these general objectives, businesses sell goods or services. For the purpose of better reporting of the financial position and reflecting the financial position of the financial statements, entities must report in accordance with TMS 18 Revenue, Revenue Standard 15 Contracts from Customer Contracts. TMS 18 Revenue, Revision 15 Revenue from Customer Contracts Standard is defined as the amount of gross economic benefit derived from the ordinary activities of the entity resulting from an increase in equity, except that the shareholders are included in the capital. On 29 July 2017, the KGK has issued BOBİ FRS to ensure that the individual and consolidated financial statements of the companies that do not apply Fully TMS / TFRS are subject to independent audit and that are appropriate and appropriate. In this study, the revenue, income, etc., which was issued by the Public Oversight, Accounting and Auditing Standards Authority (KGK) and which were applied after January 1, 2018, in accordance with Section 5 Revenue Standard for Financial Reporting Standards (BOBİ FRS) for Large and Medium Enterprises. The aim of this course is to give an introduction to the following examples after the comparative explanation for the Revenue Standard, TMS 18 Revenue, TFRS 15 Revenue Standard and TMS 18 Revenue Standard.

Keywords: Revenue, TMS 18 Revenue Standard, TFRS 15 Revenue from Customer Contracts Standard, BOBİ FRS-Chapter 5 Revenue Standard

Giriş

Dünyadaki globalleşme süreci nedeniyle birçok alanda olduğu gibi muhasebe alanında da birbirleriyle uyumlu muhasebe uygulamalarına yönelik bir geçiş süreci söz konusudur. Uluslararası alanda ortak bir muhasebe uygulamaları ve finansal raporlama sistemi yaygınlaşmakta olup ülkemiz de uyum sürecinde oldukça yol kat edilmiştir (Sabuncu,2018:739). Muhasebe uygulamalarında ülkeler arasındaki farklılıklar, finansal bilgilerin karşılaştırılmasını zorlaştırmakta, sermaye piyasalarının gelişimini engellemekte ve uluslararası şirketlerin faaliyetlerini kısıtlamaktadır(Kalmış ve Dereköy,2010:123). Ülkemiz uygulamalarındaki Tekdüzen Muhasebe Sistemine ilaveten Tam Set TMS/TFRS, BOBİ FRS gibi düzenlemeler ilan edilmiş olup bu konulardaki çalışmalar da devam etmektedir. TMS 18 Hasılat standardı aslında *Mal satışları, Hizmet sunumları ve İşletme varlıklarının başkaları tarafından kullanılmasından sağlanan faiz, isim hakkı ve temettüler* üzerinden elde edilen satış veya hizmet sunumlarından elde edilen gelirler üzerinden net tanımlamalar ile hasılatın tespit edilmesi üzerine düzenlemeler yapmıştır. Ancak küreselleşme, ekonomik ihtiyaçların sürekli değişmesi, müşteri çeşitliliğinin hızlı bir şekilde değişmesi, ürün sunumları gibi değişiklikler ile işletmeler müşterilerine sundukları ürün veya hizmet şeklini sürekli olarak geliştirmek ve değiştirmek zorunda bırakmıştır. Bu durum ise işletmelerin müşterilerine sunduğu satışların niteliğini büyük ölçüde değiştirmiştir.

Bazı işletmeler müşterilerine tek bir mal veya hizmetin satışını yaparken; bazı işletmeler belirli mal veya hizmetleri paket halinde veya seri biçiminde satmaktadırlar. TMS 18 Hasılat standardı, satışın birden fazla bileşenden oluştuğu işlemleri tamamen yok saymamış; ancak kısa bir açıklama ile yetinmiştir. TMS 18’de birden fazla bileşenli satış işlemlerinin muhasebeleştirilmesi konusunda ayrıntılara yer verilmemesi, finansal tabloların karşılaştırılabilirliği konusunda eleştirilere neden olmaktadır(Saban vd.,2019:44).Bu ve bunun gibi sebeplerin oluştuğunu gören Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu 9 Eylül 2016 tarihinde TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat” standardını yayınlamış ve 1 Ocak 2018 itibariyle de yürürlüğe girmiştir. TMS 18’in amacı; belirli tipteki işlemlerden ve olaylardan elde edilen hasılat ile ilgili muhasebe işlemlerini açıklamaktır. Hasılatın muhasebeleştirilmesine ilişkin ilk konu, hasılatın ne zaman muhasebeleştirileceğinin belirlenmesidir. Hasılat; gelecekteki ekonomik faydaların işletmeye girmelerinin olası oldukları ve söz konusu faydalar güvenilir olarak ölçülebildikleri durumlarda muhasebeleştirilir.(TMS 18,prg:1). TFRS 15’in amacı, *müşteriyle yapılan bir sözleşmeden doğan hasılatın* ve nakit akışlarının niteliği, tutarı, zamanlaması ve belirsizliğine ilişkin faydalı bilgilerin finansal tablo kullanıcılarına raporlanmasında işletmenin uygulayacağı ilkeleri düzenlemektir(TFRS 15,prg.:1).Görüldüğü gibi TMS 18 hasılatın ne zaman muhasebeleştirileceğinin, gelecekteki ekonomik faydaların işletmeye girmelerinin ihtimalini ve bunun güvenilir ölçümünü amaçlarken; TFRS 15 müşteri ile yapılan bir sözleşmeden *hasılatın* ve nakit akışlarının niteliği, tutarı, zamanlaması ve belirsizliğine ilişkin faydalı bilgilerin finansal tablo kullanıcılarına raporlanmasından söz ederek bir modelleme ve süreç üzerinden bunu yapmaktadır.

1. TMS 18 HASILAT STANDARDI

Gelir; finansal tabloların hazırlanma ve sunulma esaslarına ilişkin kavramsal çerçevede, hesap dönemi boyunca, sermayedarların katkılarıyla ilgili olanlar dışındaki nakit girişleri veya varlıklardaki artışlar veya borçlardaki azalışlar olarak öz kaynaklarda artışa neden olan ekonomik faydalardaki artışlar olarak tanımlanmıştır. Gelirin tanımı hasılatın ve kazancın ikisini birden içerir. Hasılat işletmenin olağan faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan gelirdir ve satışlar, ücretler, faiz, temettü ve isim hakları gibi çeşitli adlar taşır. Bu Standardın amacı; belirli tipteki işlemlerden ve olaylardan elde edilen hasılat ile ilgili muhasebe işlemlerini açıklamaktır(TMS 18,prg.1).

Bu standart aşağıdaki işlem ve olaylardan kaynaklanan hasılatın muhasebeleştirilmesinde uygulanır;

- Mal satışları;
- Hizmet sunumları ve
- İşletme varlıklarının başkaları tarafından kullanılmasından sağlanan faiz, isim hakkı ve temettüler, üzerinden yapılan işlemlerden elde edilen hasılatların muhasebeleştirilmesinde kullanılmaktadır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

1.1. Mal Satışları

Standartta malların “satış amacıyla işletme tarafından üretilen mamulleri ve bir perakendeci tarafından satın alınan emtia gibi işletme tarafından tekrar satmak üzere satın alınan ticari malları veya satış amaçlı elde tutulan arsa ve diğer gayrimenkulleri” içerdiği belirtilmiştir (TMS 18, prf. 3).

Mal satışına ilişkin hasılat, aşağıdaki tüm koşullara bağlı olarak finansal tablolara yansıtılır. Söz konusu koşullar aşağıdaki gibidir (TMS 18, prf. 14):

- İşletmenin mallarının sahipliği ile ilgili önemli risk ve getirileri alıcıya devretmiş olması,
- İşletmenin satılan mallar üzerinde etkin bir kontrolü veya sahipliğinin genel olarak gerektirdiği şekilde bir yönetim etkinliğini sürdürmemesi,
- Hasılat tutarının güvenilir bir biçimde ölçülebilmesi,
- İşleme ilişkin ekonomik yararların işletmece elde edilmesinin muhtemel olması,
- İşleme ilişkin yüklenen veya yüklenilecek olan maliyetlerin güvenilir biçimde ölçülmesidir.

1.2. Hizmet Sunumları

Hizmet sunumu; üzerinde anlaşmaya varılmış sözleşmeye bağlı bir işin taraflarca belirlenmiş sürede işletme tarafından yapılmasını içerir. Hizmetler bir veya birden çok dönem içinde sunulabilir. Hizmetlerin sunumuyla ilgili, proje yöneticileri ve mimarların sunduğu hizmetler gibi, bazı sözleşmeler doğrudan inşaat sözleşmeleri ile ilgilidir. Bu sözleşmelere bağlı olarak ortaya çıkan hasılat bu standart kapsamında olmayıp, “TMS 11 İnşaat Sözleşmeleri” Standardında belirlenmiş olan inşaat sözleşmelerine yönelik hükümler kapsamında ele alınır(TMS 18, prf. 4). Hizmet sunumuna ilişkin bir işlemin sonucunun güvenilir biçimde tahmin edilebildiği durumlarda, işlemle ilgili hasılat işlemin raporlama dönemi sonu itibariyle *tamamlanma düzeyi dikkate alınarak* finansal tablolara yansıtılır. Aşağıdaki koşulların *tamamının varlığı* durumunda, işleme ilişkin sonuçların güvenilir biçimde tahmin edilebildiği kabul edilir(TMS 18, prf.20);

- Hasılat tutarının güvenilir biçimde ölçülebilmesi;
- İşleme ilişkin ekonomik yararların işletme tarafından elde edileceğinin muhtemel olması;
- Raporlama dönemi sonu itibariyle işlemin tamamlanma düzeyinin güvenilir biçimde ölçülebilmesi,
- İşlem için katlanılan maliyetler ile işlemin tamamlanması için gereken maliyetlerin güvenilir biçimde ölçülebilmesi.

1.3. İşletme varlıklarının başkaları tarafından kullanılması

İşletme varlıklarının başkaları tarafından kullanılması aşağıda belirtilen gelir türlerini ortaya çıkarır(TMS 18, prf. 5).

- Faiz, nakit veya nakit benzerlerinin kullanırılmasından ya da işletmeye borçlanılmış tutarlar üzerinden talep edilenler,
- İsim hakları, patent, ticari marka, telif hakkı, yazılım programları gibi uzun vadeli işletme varlıklarının kullanırılması karşılığında talep edilenler ve
- Temettüleri, ortaklara sahip oldukları belli tertip sermaye ile orantılı olarak dağıtılan kârlar.

2. BÖLÜM 5 HASILAT STANDARDI

BOBİ FRS bölüm 5 hasılat standardı belirli işlem ve olaylardan elde edilen hasılatla ilişkin muhasebe ilkeleri, hasılatın kayda alınma zamanı ve ölçümü düzenlenmektedir. Hasılat, işletmenin *olağan faaliyetleri* esnasında ortaya çıkan gelirdir (BOBİ FRS-5,prg.2). Bu bölüm, aşağıdaki işlem ve olaylardan elde edilen hasılatın kayda alınmasında uygulanmaktadır;

- Mal satışı,
- Hizmet sunumu,
- İşletmenin yüklenici olduğu inşaa sözleşmeleri,
- İşletme varlıklarının başkaları tarafından kullanılmasından sağlanan faiz, isim hakkı ve kâr payı.

2.1. Mal Satışı

Mal satışına ilişkin hasılat, aşağıdaki ölçütlerin tümü sağlandığında kayda alınır(BOBİ FRS-5,prg.14).
-Malların sahipliğinden kaynaklanan önemli risk ve getirilerin alıcıya devredilmiş olma
-Satılan mallar üzerinde bir kontrolün sürdürülmemesi,
-Hasılat tutarının güvenilir biçimde ölçülebilmesi,
-İşleme ilişkin ekonomik faydaların işletmece elde edilmesinin muhtemel olması,
-İşleme ilişkin katlanılan veya gerçekleşecek maliyetlerin güvenilir biçimde ölçülebilmesi,

2.2. Hizmet Sunumu

Hizmet sunumuna ilişkin bir işlemin sonucunun güvenilir şekilde tahmin edilebildiği durumlarda, ilgili hasılat tutarı, işlemin raporlama dönemi sonu itibarıyla tamamlanma düzeyi dikkate alınarak kayda alınır. İşlemin tamamlanma düzeyi dikkate alınarak hasılatın kayda alınması “tamamlanma yüzdesi yöntemi” olarak adlandırılır. Bu yöntemde göre hasılat, hizmetin sunulduğu dönemlerde finansal tablolara yansıtılır(BOBİ FRS-5,prg.18). Aşağıdaki ölçütlerin tümü sağlandığında işlemin sonucu güvenilir şekilde tahmin edilebilir ve hizmet sunumuna ilişkin hasılat kayda alınır;

-Hasılat tutarının güvenilir biçimde ölçülebilmesi,
-İşleme ilişkin ekonomik faydaların işletme tarafından elde edilmesinin muhtemel olması,
-Raporlama dönemi sonu itibarıyla işlemin tamamlanma düzeyinin güvenilir biçimde ölçülebilmesi,
-İşlem için katlanılan maliyetler ile işlemin tamamlanması için katlanılması gereken maliyetlerin güvenilir biçimde ölçülebilmesi.

2.3. Tamamlanma Yüzdesi

Tamamlanma yüzdesi yönteminde, finansal tablolara yansıtılacak hasılat tutarı işlemin veya sözleşmenin tamamlanma düzeyine göre belirlenir. Bu yöntemde, hizmet sunumuna veya inşa sözleşmesine ilişkin toplam hasılat ve maliyet tutarlarıyla ilgili tahminler, hizmet sunumu veya inşa sözleşmesi ilerledikçe gözden geçirilir ve gerektiğinde düzeltilir. Her raporlama dönemi sonunda, toplam hasılat tutarına ilişkin cari tahminlerle tamamlanma yüzdesinin çarpımı sonucunda işleme veya sözleşmeye ilişkin ilgili raporlama dönemi sonu itibarıyla birikimli olarak kayda alınması gereken hasılat tutarı bulunur. Birikimli hasılat tutarından geçmiş dönemlerde kaydedilen hasılat tutarı çıkarılarak raporlama döneminde kaydedilecek hasılat tutarı tespit edilir (BOBİ FRS-5,prg.29).

2.4. İnşa Sözleşmeleri

İnşa sözleşmesi; bir varlığın veya tasarım, teknoloji, fonksiyon, nihai amaç veya kullanım açısından birbiriyle yakından ilişkili ya da birbirine bağımlı bir grup varlığın yapımı için özel olarak düzenlenmiş bir sözleşmedir (BOBİ FRS-5,prg.22). Bir inşa sözleşmesinin sonucunun güvenilir bir şekilde tahmin edilebildiği durumlarda sözleşmeye ilişkin hasılat ve maliyetler, raporlama dönemi sonu itibarıyla sözleşme kapsamındaki faaliyetin tamamlanma düzeyi dikkate alınarak kâr veya zarara yansıtılır. Kâr veya zarara yansıtılacak hasılat ve maliyetlerin belirlenmesinde sözleşmenin tamamlanma düzeyinin dikkate alınması “tamamlanma yüzdesi yöntemi” olarak adlandırılır. Bu yöntemde tamamlanan işe isabet eden hasılat, maliyet ve kârın raporlanması sağlanır (BOBİ FRS-5,prg.23).

2.5. Faiz, İsim Hakkı ve Kâr Payları

İşletme varlıklarının başkaları tarafından kullanılması sonucunda faiz, isim hakkı veya kâr payı gelirleri ortaya çıkar. Faiz; nakit veya nakit benzerlerinin kullandırılması karşılığında talep edilen bedeldir. İsim hakkı; patent, ticari marka, telif hakkı, yazılım programları gibi işletmenin uzun vadeli varlıklarının kullandırılması karşılığında talep edilen bedeldir. Kâr payı ise kârın, özkaynak aracı hamillerine, aracın ait olduğu sermaye sınıfı içindeki payları oranında dağıtılmasıdır(BOBİ FRS-5,prg.36).

2.6. Hasılatın Kayda Alınması

Hasılatın kayda alınma ölçütleri, ekonomik faydaların işletmeye girmesinin muhtemel olması ve söz konusu faydaların güvenilir biçimde ölçülebilmesidir. Bu bölümde, bu ölçütlerin hangi durumlarda karşılandığı ve dolayısıyla hasılatın ne zaman kayda alınacağı belirlenmektedir (BOBİ FRS-5,prg.5). Bu bölümde yer alan kayda alma ölçütleri genellikle her bir işleme ayrı ayrı uygulanır. Ancak bazı

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

durumlarda kayda alma ölçütlerinin, işlemin özünü yansıtmak amacıyla, tek bir işlemin ayrıştırılabilir kısımlarına ayrı ayrı uygulanması gerekebilir. Örneğin, bir ürünün satış fiyatı ayrıştırılabilir nitelikteki satış sonrası servis bedelini de içeriyorsa, kayda alma ölçütleri, işlemin ayrıştırılabilir kısımlarına ayrı ayrı uygulanır(BOBİ FRS-5,prg.6).

TMS 18 ve BOBİ FRS bölüm 5 büyük oranda birbirleri ile uyumlu oldukları görülse de bazı noktalarda ayrımlar söz konusudur. Bu ayrımlar aşağıdaki tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: BOBİ FRS İle TFRS/TMS Kapsamında Hasılat

	BOBİ FRS	TMS/TFRS
Genel kayda alma ölçütleri	<ul style="list-style-type: none"> •Ekonomik faydaların girişinin muhtemel olması •Faydaların güvenilir ölçümü 	•Edim yükümlülüğünün yerine getirilmesi (belirli bir anda ve zamana yayılı bir şekilde)
Ölçüm	Alınması beklenen/alınan bedeli – iskontolar	İşlem bedeli (değişken/sabit)
Vade farkı	Vadesi 1 yıldan uzun ise vade farkı ayrıştırılır.	Tüm vade farkları ayrıştırılmaktadır.
Hizmet sunumu (kayda alma)	Tamamlanma yüzdesi yöntemi kullanılarak dönemsel olarak muhasebeleştirilir.	Edim yükümlülüğü yerine getirildiğinde (bir anda ya da zamana yayılı bir şekilde)
İnşa sözleşmeleri (kayda alma)	Tamamlanma yüzdesi yöntemi kullanılarak dönemsel olarak muhasebeleştirilir.	Edim yükümlülüğü yerine getirildikçe zamana yayılı olarak muhasebeleştirilir.
Faiz (ölçüm)	TMS/TFRS ile Uyumludur.	Etkin faiz yöntemi

Kaynak : ‘Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı Tanıtım Toplantısı (BOBİ FRS)’, Manisa Ticaret ve Sanayi Odası, 14 Eylül 2017, saat, 10:00

Örnek:(Vade Farkı) 02/07/2015 tarihinde maliyeti 2000 tl olan bir mal, peşin satış fiyatı 4850 tl olmasına rağmen dört ay vadeli olarak 5000 tl+%18 KDV olarak yurtiçi bir müşteriye satılmıştır. Satış işlemine ait hasılat ve maliyet kayıtları TMS 16’a göre aşağıdaki şekilde yapılır(Sağlam vd.,2018:176).

120 ALICILAR	5900	
128 ERTELENMİŞ VADE FARKI		150
GELİRLERİ		900
391 HESAPLANAN KDV		4850
600 YURTİÇİ SATIŞLAR		
Vadeli Mal Satışı-TMS 18’e Göre		

120 ALICILAR	5900	
391 HESAPLANAN KDV		900
600 YURTİÇİ SATIŞLAR		5000
Vadeli Mal Satışı-BOBİ FRS 5’e Göre		

‘Bölüm 5 Hasılat’ standardı ile TMS 18 ‘Hasılat’ standardı arasında vade farkı ayrımı vardır. Bölüm 5’te hasılat bedelinin 1 yıl ve daha kısa sürede tahsil edilmesi düşünülüyorsa, vade farkı ayrıştırması yapılmadan tahsil edilen veya tahsil edilmesi düşünülen bedel üzerinden ölçülür. Şayet hasılat bedelinin 1 yıldan daha uzun bir sürede tahsili düşünülüyorsa vade farkı ayrıştırmasına gidilerek “hasılat” peşin değer üzerinden ölçülür (Alataş ve Kılıç,2018:463).

Örnek: (Tamamlanma Yüzdesi), Bir bilgisayar yazılım firması bir müşteri adına özel bir program üretmek üzere bir anlaşma yapmıştır. Programın tamamlanması için planlanan süre 3 yıl ve işin bedeli 75.000 tl olarak belirlenmiştir. Tahsilatlar 1.yıl 10.000 tl,2.yıl 15.000 tl,3.yıl 50.000 tl olarak

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

gerçekleşmiştir. Buna karşılık firmanın katlandığı maliyetler ise 1. Yıl 10.000 tl,2.yıl 15.000 tl ve 3. Yıl 50.000 tl'dir. Özetle yıllar itibariyle katlanılan maliyetler ve gerçekleşen tahsilatlar yani nakit girişleri aşağıdaki tablodaki gibidir;

Yıllar	Maliyet (TL)	Tahsilatlar (TL)
1.yıl	10.000	10.000
2.yıl	15.000	15.000
3.yıl	20.000	50.000
Toplam	45.000	75.000

Buna göre standartlara göre uygun muhasebe kayıtları aşağıdaki gibi olmalıdır(Gökçen vd.2016:376) ;

1,yıl hasılat (Edim Yükümlüğü Doğrultusunda)

181 GELİR TAHAKKUKLARI 600 YURTİÇİ SATIŞLAR 1.yıl hasılatı tahakkuku	10.000	10.000
--	--------	--------

1. yıl tamamlanma yüzdesi: 10.000 tl/45.000 tl =%22

740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ 100 KASA 1.yıl gerçekleşen maliyetin tamamlanması	10.000	10.000
--	--------	--------

SONUÇ

BOBİ FRS'de hasılatın ediniminde vade farkı 1 yıldan kısa ise ayırtırmaya gidilmemekte, şayet 1 yıldan uzun ise ayırtırmaya gidilmektedir. TFRS'de vade farkı ayırımına gidilmeyip tüm vade farkları ayırtılmaktadır. BOBİ FRS'de hasılat bedeli; eğer 1 yıl ve daha kısa sürede tahsil edilmesi düşünüüyorsa vade farkı ayırtması yapılmadan, tahsil edilen veya tahsil edilmesi düşünülen bedel üzerinden ölçülür. Şayet hasılat bedeli, 1 yıldan daha uzun bir sürede tahsili düşünüüyorsa vade farkı ayırtmasına gidilerek hasılat peşin değer üzerinden ölçülür. Tam Set'te hasılat, tüm vade farkı ayırtılarak, alınan veya alınacak olan bedelin gerçekleştiği anda içinde faiz olmadan peşin bedeli olan gerçeğe uygun değeridir. TMS 18'de hasılatın, alınan veya alınacak olan bedelin gerçekleştiği anda içinde faiz olmadan peşin bedeli olan gerçeğe uygun değeridir. Yani vade farkında yıl ayırımına bakılmaksızın ayırtma yapılmaktadır. Bölüm 5'te hizmet sunumuna ilişkin kayda alma işlemi, işlem sonucunun güvenilir şekilde tahmin edilebildiği durumda, hasılat tutarı, raporlama dönemi sonu itibariyle tamamlanma yüzdesi yöntemi ile tamamlanma düzeyi dikkate alınarak dönem sonunda gerçekleştirilir. 1 Ocak 2018 itibariyle Tam Set TMS/TFRS uygulayan işletmeler ile BOBİ FRS uygulayan işletmeler arasında yer alan hasılat standartları karşılaştırıldığında faiz konusunda tam uyum mevcut iken hasılatın ölçümü, vade farkı, hizmet sunumunun kaydı ve inşa sözleşmelerinde birçok farklılıklar yer almaktadır. Bu sebeplerle Tam Set TMS/TFRS ile BOBİ FRS arasında birçok ayırım olan standartlardan olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Alataş, A. ve KILIÇ, İ. (2018), "Özet Tablolar İle Bobi Frs ve Tms/Tfrs Arasındaki Farkların Karşılaştırılması", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 64, s. 453-478
- Saban, M., Gürkan S., VARGÜN, H. (2019), "TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı :İnşaat Sözleşmeleri Üzerine Bir Uygulama", Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, Mart 2019; 12 (1): s. 43-64
- Sağlam,N.,Yolcu, M., Eflatun, A.O., (2018), Örneklerle UFRS Kayıtları, Muhasebe TR yayıncılık, Nilüfer, BURSA,
- Gökçen,G.,Ataman, B., Çakıcı, C., (2016), Türkiye Finansal Raporlama Standartları Uygulamaları, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İSTANBUL

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

- Sabuncu,B. (2018), “*Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı ve Tekdüzen Muhasebe Sistemi Açısından Hasılatın Ölçüm ve Muhasebeleştirilmesinin İncelenmesi*” , Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi Aralık 2018; 20(4); 738-760
- Kalmış,H.,Dereköy, F. (2010), “*Tms-18’e Göre Hasılatın Muhasebeleştirilmesi ve Tek düzen Muhasebe Sistemi İle Karşılaştırılması*” Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi (Cilt X II, Sayı -I,s.123-145

İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/bobi_frs.PDF(Erişim Tarihi:03/04/2019)

<http://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2011Seti/TMS18.pdf> (Erişim Tarihi:03/04/2019)

Mevzuat

Tam Set TMS/TFRS

BOBİ FRS

TMS 16

BOBİ FRS BÖLÜM 12

SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİME YÖNELİK TÜKETİCİ BİLİNCİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hayriye Nur BAŞYAZICIOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

ÖZET

İletişim, ulaşım ve üretim teknolojilerinde kaydedilen gelişmeler, ülkeler arasında imzalanan serbest ticaret anlaşmaları ile birleşince 20. Yüzyıl ticarete küreselleşme adına önemli adımların atıldığı bir dönem olarak dikkat çekmektedir. Teknolojik ve politik anlamda gerçekleşen gelişmelere ek olarak savaşların sona ermesi sonucunda ülkelerin ekonomik refah seviyelerinin yükselmesi, üretim ve tüketim faaliyetlerinde önemli bir artışı da beraberinde getirmiştir. Ancak 20. Yüzyılın sonlarına doğru üretim ve tüketimi artırmak amacıyla gerçekleştirilen bilinçsiz ve kontrolsüz uygulamaların, uzun vadede küresel çapta önemli sorunlar doğuracağı acı bir şekilde deneyimlenmeye başlanmıştır. Yaşanılan sorunlar gerek işletmelerin gerek tüketicilerin bu konuda duyarlı davranması gerektiğini gözler önüne sermiştir. Böylelikle bu dönemin sonlarına doğru sürdürülebilirlik önemli bir değer olarak iş hayatında yerini almaya başlamıştır.

Sürdürülebilirlik; üretim ve tüketim faaliyetlerinin gelecek nesillerin ihtiyaçlarını tehlikeye atmayacak şekilde devam ettirilmesi olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle işletmeler üretim süreçlerini sürdürülebilirlik kapsamında yeniden değerlendirerek gerekli düzenlemeleri yapmaya çabalamaktadırlar. Ancak gerçek anlamda sürdürülebilirlik, sürdürülebilir üretimin sürdürülebilir tüketim ile desteklenmesi sonucunda elde edilebilecektir. Bu nedenle sadece işletmelere değil aynı zamanda tüketicilere de önemli görevler düşmektedir. Sürdürülebilirlik açısından tüketicilerin en önemli sorumluluğu sürdürülebilir tüketim davranışı sergilemeleridir. Ancak bu davranışı gerçekleştirmek için öncelikle tüketicilerin sürdürülebilir tüketim konusunda bilinçli olmaları gerekmektedir. Bu nedenle bu çalışmada tüketicilerin sürdürülebilir tüketime yönelik tutumlarının detaylı bir şekilde incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda kolayca örneklem metodu kullanılarak gerçekleştirilen yüz yüze anket uygulaması sonucunda tüketicilerden birincil veriler toplanmıştır. Tüketicilerin sürdürülebilir tüketime yönelik tutumları öncelikle açıklayıcı faktör analizi ile faktörlere ayrılmıştır. Bu analiz sonucunda tüketicilerin sürdürülebilir tüketime yönelik tutumlarının çevresel sorumluluk, çevreye duyarlılık, çevre koruma bilinci ve çevreci davranış eğilimi olmak üzere dört faktöre ayrıldığı tespit edilmiştir. Bu faktörlerin, tüketicilerin demografik özellikleri ve sürdürülebilir tüketim davranışları göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu kapsamda, bu çalışmanın mevcut literatüre ve uygulamaya yönelik önemli katkıları olacağına inanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Tüketim, Sürdürülebilir Pazarlama, Tüketici Bilinci, Çevre

GİRİŞ

20. yüzyıl insanlık tarihinde önemli teknolojik gelişmelerin yaşanarak üretim ve tüketimin hızla arttığı bir dönemdir. Ancak yoğun üretim ve tüketim neticesinde 1970'lere gelindiğinde çevre tahribatının çarpıcı etkileri gözlemlenmeye başlanmıştır. Bu dönemde yazılan Silent Spring, Limits to Growth gibi kitaplar sonu olmayan, kontrol edilemeyen büyümenin eninde sonunda yaşamımızın bağlı olduğu doğal kaynakları ve sistemleri tüketerek üzerinde yaşadığımız bu dünyanın bir sonu olabileceği konusuna dikkat çekmişlerdir (Almıaçık ve Yılmaz, 2009: 359). İlk kez 1972'de Stockholm'de 114 ülkenin katılımıyla çevresel sorunlar mercek altına alınmıştır. Konferans sonucunda ülkelere çevre konusunda resmi sorumluluklar yüklenmekle birlikte, bu konuda uluslararası iş birliği yapılması gerektiğine karar verilmiştir. Stockholm Konferansı dünya çapında çevre bilincinin oluşması açısından önemli bir yere sahiptir. 1980'de Birleşmiş Milletler Çevre Programı, Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği ve Dünya Doğa Forumunun birlikte hazırladığı raporda nüfus ve endüstriyel üretimdeki artışların çevre üzerindeki etkisi araştırılmıştır (Akdoğan, 2003:52). Bu rapor neticesinde mevcut üretim ve tüketim hızının gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyeceğine neden olabileceği görüşü

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

doğarak doğal kaynaklardan ve çevreden bilinçli bir şekilde faydalanarak büyümeyi amaç edinen sürdürülebilir kalkınma programlarının dünya çapında kullanılması önerilmiştir (Zinkhan ve Carlson, 1995: 2). 1992'de 179 ülkeden 35 binden fazla katılımcı çevresel sorunları tartışmak için Rio'da toplanmıştır. Bu konferans sürdürülebilir kalkınmanın tesadüfen gerçekleşmeyeceğini, ekosistemlerin korunması, kirliliğin önlenmesi ve çevre kalitesinin bozulmaması için mahalli, ülkesel ve uluslararası düzeyde hükümetlerin ve iş dünyasının birlikte planlı bir şekilde çalışması gerektiğini vurgulamaları bakımından önem taşımaktadır (Akdoğan, 2003:54).

1956'da Japonya'nın Minimata şehrindeki Chisso fabrikasının atık sularındaki yüksek orandaki civa nedeniyle binlerce kişinin ölmesi ve sakat kalması, 1984'de Hindistan Bhopal'de Union Carbide şirketine ait fabrikanın gaz sızdırması ile 3000 kişinin ölümü ve binlerce kişinin yaralanması, 1986'da Rusya'da Çernobil nükleer tesisindeki nükleer sızıntının 10 binlerce kişinin ölmesine ve sakat kalmasına neden olması çevreye duyarlılığın ne kadar önemli olduğunu gözler önüne seren önemli kazalardır. Meydana gelen bu kazalar ve akabinde çevre konularının çeşitli konferanslarda tartışılması neticesinde 20.yüzyılın sonlarına gelindiğinde ulusal ve uluslararası düzeyde çevre bilinci oluşmaya başlamıştır. Hükümetler koruyucu ve kontrol edici düzenlemeler getirirken, işletmeler yasal düzenlemelere uymak ve sosyal sorumlu hareket etmek için üretim faaliyetlerini çevreye duyarlı şekilde organize etmeye başlamışlardır. Özellikle ozon tabakasının incilmesi, küresel ısınma, buzulların erimesi, doğal kaynakların azalması, birçok hayvan neslinin soyunun tükenme tehdidi ile karşı karşıya kalması gibi haberlerin medyada sık sık yer alması tüketicileri de sürdürülebilir tüketim davranışı konusunda bilinçlenmeye ve duyarlı olmaya teşvik etmektedir.

Gerçek anlamda sürdürülebilirlik işletmelerin, devletin ve tüketicilerin aynı sorumluluk bilinciyle hareket etmesiyle sağlanabilecektir. Bu kapsamda tüketicilere de önemli roller düşmektedir. Bu nedenle tüketicilerin sürdürülebilir tüketim için tutumlarını meydana getiren faktörlerin analiz edilmesi son derece önem taşımaktadır (Alnıaçık ve Yılmaz, 2009: 360). Bu noktadan hareketle, bu çalışmada öncelikle sürdürülebilir pazarlama ve sürdürülebilir tüketim ile ilgili teorik çerçeve çizildikten sonra tüketicilerin sürdürülebilir tüketim için tutumları açıklayıcı faktör analizi ile alt faktörlere ayrılmıştır. Daha sonra bu faktörler ile tüketicilerin demografik özellikleri ve çevreci satın alma davranışları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu çalışmanın literatüre önemli katkılar sağlamanın yanı sıra hem devletlere hem de işletmelere tüketicilerin sürdürülebilir tüketim tutum ve davranışları ile ilgili detaylı bilgi vermesi bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

1. Geleneksel Pazarlamadan Sürdürülebilir Pazarlamaya Geçiş

Pazarlama anlayışındaki gelişimin tarihsel süreci incelendiğinde pazardaki talebin arzdan fazla olduğu 1800'lerde işletmeler yoğun talebi karşılayabilmek için üretim anlayışına yönelerek düşük maliyette büyük ölçekli üretim gerçekleştirme hedefine sahip oldukları görülmektedir. Üretim anlayışını ürün anlayışı izlemiştir. Ürün anlayışına göre iyi bir ürün kendini sattıracağı için işletmeler ürünlerinde iyileştirmelere farklılaştırmalara odaklanmışlardır. 1930'lara gelindiğinde büyük ekonomik krizin etkisiyle talepte azalmalar meydana gelmiştir. Bu nedenle ürün anlayışını yerine işletmeler satış anlayışı ile hareket ederek tüketicileri satış teknikleri ile ikna etmek için çaba sarf etmişlerdir.

1950'lerde ise sadece işletmenin ürettiğini satış teknikleri ile satmasının yeterli olmadığı, tüketiciye ulaşmak için tüketici istek ve ihtiyaçlarına göre hareket etmek gerektiği anlaşılmıştır. Böylece işletmeler tüketicileri işletmelerinin odak noktası haline getirip onları memnun etmek için ürünler ve hizmetler geliştirmeye başlamışlardır.

1970'lerde işletmelerin üretim faaliyetleri sırasında ve tüketicilerin tüketim sonrasında oluşan atıkların çevreye zarar vermesi önemli çevre sorunları doğurmuştur. Bu çevre tahribatı telafi edilemez sonuçlar doğurmaya başlayınca tüm dünyada sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilir büyüme akımı yayılmaya başlamıştır. Bu akımdan pazarlama da etkilenerek sürdürülebilir pazarlama anlayışı doğmuştur. Sürdürülebilir pazarlama literatürde yeşil pazarlama, ekolojik pazarlama, çevresel pazarlama ve yeşilci pazarlama olmak üzere değişik isimlerle de anılmaktadır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Sürdürülebilir pazarlamayla ilgili tartışmalar ilk olarak 1975'te Amerikan Pazarlama Birliği'nin (AMA) "ekolojik pazarlama" konulu bir seminerinde başlamıştır. Bu seminerde sürdürülebilir pazarlama, pazarlama faaliyetlerinin çevre kirliliği, enerji ve diğer kaynak kullanımlarının olumlu veya olumsuz etkileriyle ilgili çalışmaları olarak ele alınmıştır (Karaca, 2013: 100). Sürdürülebilir pazarlama toplumun ihtiyaçlarını ve isteklerini tatmin etmek için geliştirilen faaliyetlerin doğal çevreye en az şekilde zarar vermesini konu edinmektedir (Uydacı, 2002: 56).

Çevresel sorunların artması sonucu oluşan çevreye duyarlılık, hem pazarı etkileyerek tüketicileri çevreye duyarlı hale getirmiştir hem de işletmeleri, sürdürülebilir kalkınma için üretim sistemlerini ve pazarlama faaliyetlerini bazı yasal düzenlemelerle çevreye duyarlı olması konusunda yönlendirmektedir. Böylece işletmeler çevreye duyarlı pazarlama faaliyetleri yürüterek hem bu niş pazardaki tüketiciye ulaşabilmekte hem de yasal ve sosyal sorumluluklarını yerine getirebilmektedir. İşletmelerin gün geçtikçe çevreye duyarlılıkları artarak sürdürülebilir pazarlama faaliyetlerine daha çok ağırlık verdikleri görülmektedirler. ABD'de yapılan araştırmalara göre, pazara yeni sunulan ürünlerden çevreye duyarlı olanların oranı 1986'da %1,1 iken 1991 yılında bu oran % 13,4'e çıkmıştır. Yine 1989 ile 1990 yılları arasında basılı reklamlar arasında çevreye duyarlı olanların oranı %430 artmış, TV reklamlarında ise bu artış %367 olmuştur (Ottman, 1993:23). Greenpeace bugün dünya genelinde büyük firmaların çevreye duyarlı reklamlara ayırdıkları bütçelerin milyar dolarlara bulduğunu ve bu miktarın hükümetlerin ve kuruluşların çevreyi korumak için yaptıkları harcamalardan çok daha fazla olduğunu ileri sürmektedir (Alınacak ve Yılmaz, 2009:362). Yine 1990 yılında yapılan bir araştırmada Amerikalıların %77'si bir firmanın çevrecilik konusundaki itibarının satın alma davranışlarını etkilediğini belirtmiştir (Roper Organisation, 1990). Böylelikle işletmeler gerek yasal yükümlülükleri yerine getirmek için, gerekse de tüketiciye ulaşmak gibi ticari kaygılarla hareket ederek yürüttükleri sürdürülebilir pazarlama faaliyetleri ile çevre konusunda önemli adımlar attıkları görülmektedir.

2. Sürdürülebilir Tüketim ve Çevreye Duyarlı Tüketiciler

Sürdürülebilir tüketim kavramı 1992 yılında Rio'da düzenlenen Dünya Zirvesi'nin sürdürülebilir gelişme eylem planı çerçevesinde yer alan 21. gündem maddesinde yer almaktadır. Rio Zirvesi'nin sonucunda "sürdürülebilir gelişmeyi sağlamak ve insan faaliyetlerinin ekolojik çevreye karşı olumsuz etkilerini en aza indirmek için tüketim kalıplarını değiştirmek insanlığın en büyük mücadelelerinden biridir" denilmektedir. Bu çerçevede sürdürülebilir tüketim, çevre alanındaki küresel politikaların iş dünyasına ve tüketiciye yansıyan uygulamalarının önemli bir parçası olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Hayta, 2009:145). Başka bir tanımlamaya göre sürdürülebilir tüketim; gelecek kuşakların gereksinimlerini dikkate alarak, yaşam döngüsü bakışı ile doğal kaynakların, toksik maddelerin atık salınımlarının ve çevreyi kirlletici maddelerin kullanımını en aza indirgerken temel gereksinimleri karşılayan ve daha iyi bir yaşam kalitesi sunan malların ve hizmetlerin kullanımınıdır (Reisch, 1998:12). Ekonomik gelişme ve endüstrileşmenin en belirgin sonuçlarından biri yaygınlaşan ve gittikçe çeşitlenen tüketim alışkanlıklarıdır. Harcanabilir gelir düzeyi yükseldikçe bireylerin tüketime ayırdıkları bütçe büyümekte, bunun ötesinde tüketimden elde edilen tatmin ve mutluluk, bireylerin yaşamında artan derecede önem oluşturur hale gelmektedir. Yaşam biçimini sahip olduğu ürünlerle ifade eden bireylerin sayısının hızla yükseldiği bu toplumlara "tüketim toplumu" denilmektedir.

Bu dönüşüm birbirleri ile ilişkili birçok yapısal değişikliğe bağlı olarak gerçekleşmektedir. Birden fazla neslin bir arada yaşamaması ya da yalnız yaşama seçimi sonucu ortaya çıkan bireyselleşmiş yerleşim alışkanlıkları, her aktivite ya da iş için özel olarak üretilen eşyalar, ortak kullanılan televizyon, bilgisayarlar gibi pek çok araç ve eşyanın kullanımının bireyselleşmesi, endüstriyel üretim sonucu ürün fiyatlarındaki hızlı düşüşler, bireysel otomobil kullanımının hızla artması ve teknolojik gelişmelerin hızı nedeni ile eşyaların yenilenme süresinin kısalması gibi birçok faktör tüketim toplumlarının oluşması ve gelişmesine etki etmektedir (Hayta, 2009:146).

İşletmelerin pazarlama faaliyetleri ve reklam endüstrisi tüketicileri satın almaya teşvik ederken, diğer taraftan aşırı tüketim ve üretim sonucunda oluşan çevre kirliliği ve çevre kaygısı ise tüketimde sadeleşmeye doğru hareket etmek gerektiğini vurgulamaktadır. Bu açıdan sürdürülebilir pazarlama

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

geleneksel pazarlamaya zıt düşmektedir çünkü geleneksel pazarlama daha çok tüketime teşvik ederken, sürdürülebilir pazarlama bilinçli ve daha az tüketime odaklanmaktadır (Grant, 2008).

Sürdürülebilir kalkınma kapsamında çevre kirliliğini en aza indirip sürdürülebilir büyüme sağlayabilmek için tüketicilere iki önemli rol düşmektedir. İlki toplam tüketim düzeyinin düşürülmesidir. Toplam tüketim düzeyi nüfus artış oranının azaltılmasıyla ve zengin ulusların gönüllü olarak tüketim miktarlarında azaltmalar yapmasıyla mümkün olacaktır. Ancak nüfus artış oranının azaltılmasının zorluğu ve tüketim miktarlarını azaltmanın ülke ekonomisine vereceği zarar göz önüne alınınca toplam tüketim miktarının azaltılması ancak bir ütopya olarak kalmaktadır (Hayta, 2009:146). Bu nedenle tüketicilerin çevreye duyarlı tüketim yapması gerekmektedir. Böylece tüketiciler çevreye duyarlı ürünler talep ettikçe, işletmeler de çevreye duyarlı ürünler üretmek zorunda kalacaklardır.

Tüketicilerin çevreye duyarlılıkları konusunda yapılan çeşitli araştırmalar incelendiğinde, özellikle gençlerin ve kadınların çevre kaygıları taşıdıkları ve çevreye karşı sorumluluk bilincinde olduğu görülmektedir. Ancak bu sorumluluk ürünlerin satın alınmasından ziyade daha çok tüketildikten sonra ambalajlarının geri dönüşüm kutusuna atılması gibi etmenleri kapsamaktadır (Hayta, 2009: 146).

Finlandiya'da yapılan bir araştırmaya göre, tüketiciler organik ürünler satın alma, çevreye zararlı ürünlerden kaçınma, geri dönüşümü yapılmış maddelerden üretilen ürünleri tercih etme, yerel üretimi destekleme, daha az ambalajlı ürünleri tercih etme, enerji kaynaklarını tasarruflu kullanma ve geri dönüşümün davranışı sergileme gibi çevreye duyarlı tüketici davranışları sergilemektedirler. Ancak araştırmaya katılan kişilerin bazıları bu davranışları bir yaşam biçimi haline dönüştürürken, bazıları ise bu davranışları yansıtmakta tutarlı olmadıklarını ve kontrolsüz tüketim davranışı gösterdiklerini belirtmişlerdir (Hayta, 2009:146).

Başka bir çalışmada tüketicilerin sürdürülebilir tüketim davranışları sergilemesinde dört önemli etmen bulunduğu tespit edilmiştir. Bu etmenler markaya yönelik tutum, çevreci kişilik, firmanın inandırıcılığı ve marka tecrübesi olarak sıralanmıştır (Kardeş, 2011:175).

Yapılan araştırmaların bazılarında yaş, cinsiyet gibi demografik özelliklerin çevreye duyarlı tüketim davranışları üzerinde etkisi olduğu savunulurken bazı araştırmalar ise bunun tam tersini söylemektedir. Çevreye duyarlı tüketim, bireylerin demografik özellikleri ile doğrudan ilişkilendirilemese bile bireylerin kişilik özellikleri çevreye duyarlılığını önemli ölçüde etkilediğine inanılmaktadır.

Tüketicinin markaya yönelik tutumu, ürünle ilgili somut ya da üründen bağımsız soyut özellikler, markanın fonksiyonel, deneyimsel ve sembolik faydaları ile şekillendiği de literatürde tartışılan bir diğer konudur (Kardeş, 2011:167). Bu tutum neticesinde tüketici o markanın ürünlerini almaya veya almamaya karar verdiği görülmektedir. Tüketicinin markaya yönelik tutumunun olumlu veya olumsuz olması da o markanın ürünlerinin çevre dostu olsa bile alıp almamasında önemli yere sahiptir.

Tüketicinin çevre dostu ürünleri almasını etkileyen bir diğer unsur ise tüketicinin tercih ettiği diğer markalardır (Kardeş, 2011:168). Tüketici bir ürün alırken aldığı ürünün ihtiyaçlarını karşılamasını bekler ve bu nedenle daha önceden kullanmış olduğu ya da çevresindekilerin kullanıp memnun kaldığı markaları tercih ederek riski minimize etmeye çalışır. Böylece aynı ihtiyacı karşılayan iki markadan biri çevreci ama tüketicinin bilmediği bir markaya sahip, diğeri ise çok fazla çevreci değil ama tüketicinin daha önceden denediği bir marka olması durumunda tüketicinin çevre dostu olmayan ancak denediği markayı satın alma eğilimi gösterdiği görülmüştür.

Tüketicinin davranışı etkileyen diğer bir unsur ise firmanın inandırıcılığıdır (Kardeş, 2011:168). Günümüzde tüketiciler yoğun bir bilgi bombardımanı altına tutulmaktadır. Böylece bacasına filtre taktıran işletmenin tüketiciye çevreci mesajlar verdiği kadar üretimin her aşamasında çevreci olan gerçekten yeşil işletmeler de çevreci mesajlar vermektedir. Dolayısıyla tüketicinin kafası karışmaktadır. Özellikle çevreci mesajlar verdiği halde bir markanın çevreci olmayan ürünler ürettiğini öğrendiğinde bütün yeşil ürünlere karşı kuşkuyla yaklaşacaktır. Bu nedenle gerçekten yeşil işletmelerin tüketiciye

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

ürünlerinin çevreyi ne yönden koruduğunu açık ve samimi bir şekilde belirterek tüketicinin güvenini kazanması gerekmektedir. Çünkü yeşil ürünlerin diğer ikame ürünlerden daha pahalı olması, tüketicinin bu ürünleri tercih edebilmesi için tüketirken gerçekten çevreyi koruduğunu bilmesi gerekmektedir. Bu nedenle işletmeler tüketiciyi ikna etmek adına reklamlarda ve ürünün ambalajlarında çevreye ne ölçüde duyarlı olduklarını anlatmaları gerekmektedir. Bununla beraber sadece üründe değil ürünün ambalajının da yeşil ambalaj konseptinde olmasına önem göstermelidirler. Ayrıca ürünün çevreye duyarlılığı yeşil etiket eko etiket ile ambalaj üzerinde tüketicie bilgi vermelidir. Ancak işletmeler sadece bu reklam ve ambalajlarla tüketicie bilgi vermekle kalmayıp çevreci bir işletme olduğunu tüketicie göstermek için çevreci pazarlama faaliyetlerini çevreci sosyal sorumluluk projeleriyle de birleştirmelidir.

İşletmeler ayrıca yeşil ürünleri tüketicilere maddi, manevi, bireysel ve toplumsal kazanç sağlayacakları ürünler olarak pazarlamaları gerekmektedir. Tüketici yeşil bir ürün aldığıında bu ürünün uzun ömürlü oluşu ve daha az kaynak ve enerji tüketimi gibi nedenlerden dolayı satın alma aşamasında daha çok para verse bile ödeyeceği daha düşük faturalarla maddi kazanç sağlayacağı vurgulanmalıdır. Tüketici yeşil ürünler tercih ederek çevreye karşı sorumluluğunu yerine getirecektir. Bu bir manevi kazançtır. Ayrıca tüketici çevreye karşı sorumluluğunu yerine getirirken, işletmelerin yeşil ürünler üretmesine katkı sağlayacak böylece toplumsal kazanç sağlayacaktır. En son olarak da yeşil ürünlerin sağlığa ve çevreye zarar vermemesi ürünlerin kullanımı sırasında bireyin sağlığına zarar vermeyecektir ve bu da bireysel bir kazançtır.

Bu kazançlar doğrultusunda tüketiciler yeşil ürünleri tercih ederek sürdürülebilir kalkınma yönünde olumlu adımlar atılmasında çok önemli bir rol oynayacaktır.

3. Tüketicilerin Çevreye Yönelik Tutumlarının İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma

3.1. Araştırmanın Amacı

Gerek ilköğretim, lise ve üniversitede alınan eğitimler, gerek kamu, özel ve gönüllü sivil kuruluşların çevreci faaliyetleri neticesinde çevre bilinci oluşmakta ve insanlar günlük ihtiyaçlarını çevre bilinci ile organize etmeye başlamışlardır. Böylece çevreye duyarlı pazar bölümünün büyüklüğü ve yoğunluğu her geçen gün artmaktadır. Bu büyümeye bağlı olarak işletmelerin çevreye duyarlı sürdürülebilir pazarlama için ayırdıkları bütçelerde önemli artışlar kaydedilmektedir. Ancak işletmelerin sürdürülebilir pazarlama faaliyetlerinde başarılı olabilmeleri için tüketicilerin sürdürülebilir tüketime yönelik tutumlarını dikkatli bir şekilde analiz etmeleri gerekmektedir. Böylece tüketici tutumları tespit edilerek, işletmeler pazarlama karmalarını bu tutumları motive edici şekilde planlayabilecektir.

Bu araştırmanın amacı tüketicilerin sürdürülebilir tüketime yönelik tutumlarını gruplandırarak, bu tutumların hem işletmeler hem de devletler için algılanmasını kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca tüketicilerin sürdürülebilir tüketime yönelik tutumlarının demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğinin de incelenmesi amaçlanmaktadır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada kolayda örnekleme ile satın alma gücü olan 185 tüketiciye yüz yüze anket yapılarak tüketicilerin sürdürülebilir tüketime yönelik tutumları ile demografik özellikleri hakkında bilgi toplanmıştır.

Anketin ilk bölümünde tüketicilerin sürdürülebilir tüketime yönelik düşüncelerini sorgulayan iki şıklı ve çoktan seçmeli sorular bulunmaktadır. Anket çalışmasının ikinci bölümünde sürdürülebilir tüketime yönelik tutumlar beşli likert tipi ölçek kullanılarak hazırlanan 30 ifade ile değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ölçekte kullanılan ifadelerin geliştirilmesinde; Karaca (2013), Kim ve Choi (2005), Jain ve Kaur (2004), Straughan ve Roberts (1999), Nakiboğlu (2003) ve Laroche ve arkadaşlarının (2002) çalışmalarından yararlanılmıştır. Ölçekte yer alan 30 ifadenin faktör analizi ile gruplandırılmasının iyi bir değerlendirme olabilmesi için ölçekte kullanılan ifade sayısının 5 katı büyüklüğündeki örneklemin yeterli olacağı önermesinden yola çıkılarak 185 kişilik örneklemin yeterli olacağı düşünülmüştür (Nakip, 2013:516). Anketin üçüncü bölümünde demografik sorulara yer verilmiştir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Hazırlanan anketler 30 kişiyle yapılan ön test sonucunda son halini almıştır. Anket çalışmasının güvenilirlik analizi sonucunda alfa katsayısı 0,96 olarak hesaplanmıştır. Bununla birlikte Hotelling T² testinin de istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Böylece kullanılan ölçeğin içsel tutarlığı ve güvenilirliğinin oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

3.3. Araştırmanın Hipotezleri

Belirlenen iki ana hipotez çerçevesinde alt hipotezler aşağıdaki gibidir:

H₁: Tüketicilerin çevreye yönelik tutum ve davranışları çevre dostu ürün kullanım durumlarına göre farklılık gösterir.

H_{1a}: Tüketicilerin çevresel sorumlulukları çevre dostu ürün kullanım durumlarına göre değişir.

H_{1b}: Tüketicilerin çevre duyarlılıkları çevre dostu ürün kullanım durumlarına göre değişir.

H_{1c}: Tüketicilerin çevre koruma bilinci çevre dostu ürün kullanım durumlarına göre değişir.

H_{1d}: Tüketicilerin çevreci davranışları çevre dostu ürün kullanım durumlarına göre değişir.

H₂: Tüketicilerin çevreci tutum ve davranışları demografik özelliklerine göre farklılık gösterir.

H_{2a}: Tüketicilerin çevreci tutum ve davranışları cinsiyetlerine göre farklılık gösterir.

H_{2a1}: Tüketicilerin çevresel sorumlulukları cinsiyetlerine göre farklılık gösterir.

H_{2a2}: Tüketicilerin çevreye duyarlılıkları cinsiyetlerine göre farklılık gösterir.

H_{2a3}: Tüketicilerin çevre koruma bilinci cinsiyetlerine göre farklılık gösterir.

H_{2a4}: Tüketicilerin çevreci davranışları cinsiyetlerine göre farklılık gösterir.

H_{2b}: Tüketicilerin çevreci tutum ve davranışları yaşlarına göre farklılık gösterir.

H_{2c}: Tüketicilerin çevreci tutum ve davranışları eğitim düzeylerine göre farklılık gösterir.

H_{2d}: Tüketicilerin çevreci tutum ve davranışları gelirlerine göre farklılık gösterir.

3.4. Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen verilerin analizlerinin yapılmasında istatistik programı kullanılmıştır. Ankette yer alan tüm soruların frekans dağılımı, aritmetik ortalaması ve yüzdeleri hesaplanmıştır. Ortalamalar arası farklılıkları tespit etmek için t testi ve MANOVA analizi yapılmıştır. Ayrıca tüketicilerin sürdürülebilir tüketimle yönelik tutumları ile ilgili sorulardaki değişken sayısını azaltmak ve yeni bir boyut kazandırmak için açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır.

3.5. Araştırma Bulguları ve Değerlendirmeler

Ankete katılımcılarının demografik verileri aşağıda özetlenmiştir.

Tablo 1: Örneklemenin Demografik Özellikleri

Yaş Dağılımı	Sıklık	%	Eğitim Düzeyi	Sıklık	%
18-25	34	18,4			
26-35	92	49,7	Lise ve altı	31	16,7
36-45	29	15,7	Lisans	79	42,7
46 ve üzeri	30	16,2	Lisansüstü	75	40,5
Toplam	185	100	Toplam	185	100
Cinsiyet Dağılımı	Sıklık	%	Medeni Durum	Sıklık	%
Erkek	114	61,6	Evli	121	65,4
Kadın	71	38,4	Bekar	64	34,6
Toplam	185	100	Toplam	185	100
Gelir Dağılımı	Sıklık	%	Meslek Dağılımı	Sıklık	%
1499 TL ve daha az	12	6,5	Memur	83	44,9
1500- 3000 TL	31	16,8	Özel sektör	34	18,4
3001-4500TL	73	39,5	Serbest meslek	44	23,8
4501-7000 TL	40	21,6	Öğrenci	14	7,6
7001 TL ve üzeri	29	15,7	Çalışmıyor	10	5,4
Toplam	185	100	Toplam	185	100

Tablo 1’de araştırmaya katılanların %62’sinin erkek %38’inin kadın olduğu, örneklemin %65’inin evli, %35’inin bekar olduğu, %50’sinin 26-35 yaş arasında olduğu, %18’inin 25 yaş ve altı olduğu ve %32’sinin ise 36 yaş ve üzeri olduğu görülmektedir. Örneklemin %41’i lisansüstü eğitim alırken, %43’ü lisans mezunudur. Gelir dağılımı bakımından incelendiğinde örneklemin %40’ı 3001-4500 TL arası

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

aylık gelire sahipken, %37'si ayda 4501 TL ve üstü kazanmakta, %23'ü ise 3000 TL ve altı gelire sahip olduklarını belirtmişlerdir. Örneklemin %45'i kamuda çalışırken %18'i özel sektörde çalışmaktadır.

Tablo 2: Çevre Dostu Ürün Kullanıp Kullanmamaya İlişkin Cevap Dağılımı

	Sıklık	Yüzde
Hayır	43	26,2
Evet	142	73,8
Toplam	185	100,0

Tablo 2'ye göre örneklemin %74'ü çevre dostu ürün kullandıklarını belirtirken, %26'sının çevre dostu ürün kullanmadığı anlaşılmıştır. Tablo 3 çevre dostu ürün kullanan tüketicilerin üründen memnun kalıp kalmadıklarını göstermektedir.

Tablo 3: Kullanılan Çevre Dostu Üründen Memnun Kalıp Kalmama Durumu

	Sıklık	Yüzde
Hayır	24	13
Evet	105	56,7
Kısmen	56	30,3
Toplam	185	100,0

Tablo 3'e göre çevre dostu ürün kullananların %57'si üründen memnun kaldıklarını belirtmişlerdir. %30'u kullandıkları üründen kısmen memnun kaldıklarını, %13'ü ise kullandıkları üründen memnun kalmadıklarını beyan etmiştir.

Tablo 4: Çevre Dostu Ürün Kullanma Nedenleri

Kullanma Nedeni	Yüzde
Marka	9,66
Kalite	20,25
Tasarım	3,43
Ambalaj	3,12
Sağlık	32,09
Çevreyi korumak	31,46
Toplam	100

Tablo 4 incelendiği zaman örneklemin %32'sinin çevreyi korumak ve %31'inin ürünlerin sağlıklı olduğunu düşündükleri için çevre dostu ürün kullandıkları görülmektedir. Çevreyi korumak amacı ve ürünlerin sağlıklı olması dışında örneklemin %20'si ürünlerin kaliteli olduğunu düşündükleri için çevre dostu ürün kullandıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 5: Çevre Dostu Ürün Kullanmama Nedenleri

Kullanmama Nedenleri	Yüzde
Pahalı olması	32,76
Ürünü bulamama	28,16
Diğer ürünlerden farklı olmaması	8,05
Kalitesine güvenmemek	13,79
Markasına aşına olmamak	17,24
Toplam	100

Tablo 5 incelendiğinde örneklemin %33'ü çevre dostu ürünleri pahalı oldukları için tercih etmezken, %28'i ise çevre dostu ürün bulamadıkları için alamadıklarını belirtmiştir. Çevre dostu ürün tercih etmemede, çevreci ürünün markasının bilinmemesi, kalitesine güvenilmemesi ve diğer ürünlerden farklı olmadığına inanılması önemli yer tutmaktadır.

3.5.1. Faktör Analizi

Tüketicilerin sürdürülebilir tüketime yönelik tutumları incelenmeden önce toplanan verilerin açıklayıcı faktör analizine uygunlukları KMO ve Bartlett Küresellik Testi ile değerlendirilmektedir. KMO testi

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

faktör analizinin geçerliliğini daha baştan göstermektedir. Bu test örneklem büyüklüğü ile ilgilenip, örneklem yeterliliğini ölçmektedir. İyi bir örneklem için KMO oranının %60'ın üzerinde olması istenir. KMO oranı 0,000 anlamlılık düzeyinde %93,4 çıkmıştır. Bu oran tutumlara yönelik ilişkinin çok güçlü olduğunu göstermektedir. Bartlett Küresellik Testi ise ana kütle içindeki değişkenler arasında bir ilişkinin olup olmadığını ölçerek ana kütle bütünlüğünü test etmektedir. Bartlett Küresellik testinin sonucunun yüksek çıkması faktör analizini anlamlı kılmaktadır. Bartlett Test değeri 0,0001 anlamlılık düzeyinde 3590,309 gibi yüksek bir rakam çıkmıştır. Bu iki test elde edilen verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Böylece tüketicilerin sürdürülebilir tüketime yönelik tutumları açıklayıcı faktör analizi ile incelenmiştir.

Tablo 6: Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler ve İfadeler	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans
Faktör 1: Çevresel Sorumluluk		17,454
İşletmeler katı atıkların geri toplanması konusunda tüketicileri teşvik etmelidir.(Hediyeler, indirim kuponları, reklamlar vs.)	,778	
Ülkemiz ciddi bir katı atık problemi ile karşı karşıyadır.	,716	
Ülkemizdeki insanların çevreyi koruma konusunda yeterince çaba harcadıklarına inanmıyorum.	,701	
Sosyal sorumluluğu olan işletmelerin ürünlerini satın alan tüketicilerin davranışları toplum üzerinde çevresel duyarlılık konusunda pozitif etki yaratabilir.	,680	
Ormanlarımızı korumaya yardımcı olmak için geri dönüşümlü kağıttan yapılmış ürünlerin satın alınması önemlidir.	,620	
Çevre kirliliğinin benim ve ailem üzerindeki zararlı etkileri konusunda endişeliyim.	,566	
Tüm uyarılara rağmen çevreyi koruma adına hiçbir şey yapmamaktayız.	,517	
Faktör 2: Çevreye Duyarlılık		16,889
Bir ürün satın alırken, bu ürünün çevreyi ve diğer tüketicileri nasıl etkileyeceğine dikkat ederim.	,750	
Ürün satın alırken, her zaman çevreyi az kirletecek ürünleri satın alma bilinci ile hareket ederim.	,693	
Çevreye saygılı olmayan firmaların ürünleri satın almam.	,647	
Çevreye zarar verebilme potansiyeli olduğunu öğrendiğim ürünleri satın almam	,642	
Çevre dostu ürünler satın alarak çevreyi koruyabileceğime inanıyorum.	,629	
Kendimi çevreci biri olarak görüyorum.	,622	
Çevresel konular benim için önemlidir	,612	
İki eşit ürün arasında tercih yapma şansım olduğunda, her zaman çevreye daha az zarar verecek ürünleri tercih ederim.	,581	
Faktör 3: Çevre Koruma Bilinci		14,463
Birçok ürünün üzerindeki işaret ve sembollerden çevre dostu olup olmadığını anlayabilirim.	,756	
Birçok ürünün içeriği ile ilgili bilgilerden çevre dostu olup olmadığını anlayabilirim.	,729	
Kozmetik, ev eşyaları, gıda, temizlik ürünleri vs. gibi birçok ürünü satın alırken çevre dostu olmasına büyük önem veririm.	,572	
Aile bireylerimi ve arkadaşlarımı çevreye zarar verecek ürünleri almamaları için ikna etmeye çalışırım	,548	
Çevreye duyarlı ürünlere daha fazla fiyat ödemeye razıyım.	,523	
Organik, ekolojik ve doğal içerikli ürünlere büyük ilgi duyarım.	,457	
Atılacak şeyleri değerlendirmek ve onlardan başka şeyler üretmek hoşuma gider.	,456	
Faktör 4: Çevreci Davranış Eğilimi		12,986
Elektrikli aletleri elektrik tüketimi düşük olduğu saatlerde kullanmaya özen gösteririm. (Akşam 10:00'dan sonra)	,821	
Kullandığım elektrik miktarını azaltmak için çaba ederim.	,766	
Satın aldığım ev eşyası diğer markalara göre daha az elektrik tüketir.	,540	
Kağıt, plastik, cam gibi ürünlerin geri dönüşümlü olanlarını satın almayı tercih ederim.	,531	

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Evdeki ampulleri daha az enerji tüketen düşük voltajlı ampul tiplerinden seçerim.	,525	
Kağıt, plastik, cam gibi ürünleri kullandıktan sonra geri dönüşüme katkıda bulunmak için ayrı paketlerde biriktirerek atarım.	,485	
Mümkün oldukça, tekrardan kullanılabilir kaplarda paketlenmiş ürünleri satın almaya çalışırım	,461	
Toplam Açıklanan Varyans		61,792

Tablo 6 incelendiğinde tüketicilerin sürdürülebilir tüketime yönelik tutumlarının çevresel sorumluluk, çevreye duyarlılık, çevre koruma bilinci ve çevreci davranış eğilimi olmak üzere 4 ayrı faktör ile ifade edildiği görülmektedir. Kümülatif varyansa bakıldığında faktörlerin toplam varyansının %61,792 çıkması, tüketicilerin sürdürülebilir tüketim tutumlarının yaklaşık %62'sinin bu 4 faktörle açıklandığını ifade etmektedir.

3.5.2. Hipotezlerin Değerlendirilmesi

Açıklayıcı faktör analizi ile tüketicilerin sürdürülebilir tüketime yönelik tutumlarını belirleyen faktörler tespit edildikten sonra, bu faktörlerin çevre dostu ürün kullanma davranışı ve tüketicilerin demografik özelliklerine göre farklılık gösterme durumları iki temel hipotezle test edilmiştir. Tüketicilerin sürdürülebilir tüketime yönelik tutumlarını belirleyen faktörlerle çevre dostu ürün kullanma davranışı arasındaki ilişkiyi test eden ilk hipotezin sonuçları Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 7: Bağımsız Örneklem t Test Sonuçları: Çevreci Ürün Kullanma

	t test	sd.	Anl.	Ortalamalar Arasındaki Fark	Std. Hata Farkı
Çevresel Sorumluluk	-0,565	67,736	0,574	-0,100	0,177
Çevreye Duyarlılık	0,610	60,845	0,544	0,117	0,192
Çevre Koruma Bilinci	3,053	56,852	0,003	0,602	0,197
Çevreci Davranış Eğilimi	2,042	65,755	0,045	0,365	0,179

Tablo 7'de, çevreci ürün kullanan tüketicilerle, çevreci ürün kullanmayan tüketicilerin sürdürülebilir tüketim tutumları arasında farklılık olduğu görülmektedir. Ancak bu farklılık sadece tüketicilerin çevre koruma bilinci ve çevreci davranış eğilimi göstermeleri açısından istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu farklılık incelendiği zaman çevre dostu ürün kullanan tüketicilerin çevre koruma bilinçlerinin ve çevreci davranış eğilimlerinin kullanmayanlara kıyasla daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Tüketicilerin çevresel sorumlulukları ve çevreye duyarlılıkları ile çevreci ürün kullanıp kullanmama durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Tüketicilerin sürdürülebilir tüketime yönelik tutumlarını oluşturan faktörlerin tüketicilerin demografik özelliklerinden etkilenip etkilenmemesi durumu ikinci hipotez ile test edilmiştir. Modelin bir bütün olarak geçerli olup olmadığını gösteren Hotelling T² Testi sonuçlarına göre modelin bir bütün olarak geçerli olduğu ancak bu geçerliliği sadece tutumların cinsiyete göre farklılık göstermesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Cinsiyet dışındaki demografik özellikler için istatistiksel olarak anlamlı bir farklılıktan söz etmenin doğru olmadığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla sadece cinsiyete göre tutumların değiştiği hipotezi kabul edilip diğer hipotezler reddedilmiştir.

Cinsiyet değişkeni ile sürdürülebilir tüketimi etkileyen faktörler bağımsız örneklem t testi ile tek tek incelendiği zaman Tablo 8'de belirtilen sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 8: Bağımsız Örneklem t Test Sonuçları: Cinsiyet

	t test	Sd.	Anl.	Ortalamalar Arasındaki Fark	Std. Hata Farkı
Çevresel Sorumluluk	-2,720	167,757	,007	-,3885	,143
Çevreye Duyarlılık	,478	181,672	,633	,0665	,139
Çevre Koruma Bilinci	1,452	136,471	,149	,224	,155
Çevreci Davranış Eğilimi	-2,197	144,621	,030	-,3314	,151

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo 8 incelendiğinde, tüketicilerin sürdürülebilir tüketime yönelik tutumlarını oluşturan faktörlerden sadece çevresel sorumluluk ve çevreci davranış eğiliminin cinsiyete göre farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu farklılık incelendiği zaman ise kadınların çevresel sorumluluk duygularının ve çevreci davranış eğilimlerinin erkeklerden daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Hipotez test sonuçları Tablo 9’da özetlenmiştir.

Tablo 9: Hipotez Test Sonuçları

Hipotezler	Sonuçlar
H1: Tüketicilerin çevreye yönelik tutum ve davranışları çevre dostu ürün kullanım durumlarına göre farklılık gösterir.	Kabul
H1a: Tüketicilerin çevresel sorumlulukları çevre dostu ürün kullanım durumlarına göre değişir.	Red
H1b: Tüketicilerin çevre duyarlılıkları çevre dostu ürün kullanım durumlarına göre değişir.	Red
H1c: Tüketicilerin çevre koruma bilinci çevre dostu ürün kullanım durumlarına göre değişir.	Kabul
H1d: Tüketicilerin çevreci davranışları çevre dostu ürün kullanım durumlarına göre değişir.	Kabul
H2: Tüketicilerin çevreci tutum ve davranışları demografik özelliklerine göre farklılık gösterir.	Kabul
H2a: Tüketicilerin çevreci tutum ve davranışları cinsiyetlerine göre farklılık gösterir.	Kabul
H2a1: Tüketicilerin çevresel sorumlulukları cinsiyetlerine göre farklılık gösterir.	Kabul
H2a2: Tüketicilerin çevreye duyarlılıkları cinsiyetlerine göre farklılık gösterir.	Red
H2a3: Tüketicilerin çevre koruma bilinci cinsiyetlerine göre farklılık gösterir.	Red
H2a4: Tüketicilerin çevreci davranışları cinsiyetlerine göre farklılık gösterir.	Kabul
H2b: Tüketicilerin çevreci tutum ve davranışları yaşlarına göre farklılık gösterir.	Red
H2c: Tüketicilerin çevreci tutum ve davranışları eğitim düzeylerine göre farklılık gösterir.	Red
H2d: Tüketicilerin çevreci tutum ve davranışları gelirlerine göre farklılık gösterir.	Red

Sonuç ve Öneriler

Bilinçli tüketiciler daha az kirlilik yaratan, atıkları azaltan, daha az enerji ve kaynak kullanan, geri dönüşüm sağlayabilen, sağlıklı ürünleri tercih etmektedir. Tüketim toplumunda görülen bu bilinçlenme işletmeleri de çevreye duyarlı olmaya zorlamaktadır. Tüketicilerin ve diğer baskı gruplarının etkisi, yasal yükümlülükler, hızla gelişen teknolojiler ve gelişen çevre bilinci ile işletmeler üretim süreçlerinde daha az enerji, sıfır atık ve sıfır emisyon ile çalışmaya başlamışlardır. Ancak üretim süreçlerinde gerçekleştirilen çevresel duyarlılığın verimli olabilmesi tüketicilerin de sürdürülebilir tüketim davranışları sergilemeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Bu nedenle bu çalışma tüketicilerin sürdürülebilir tüketim tutum ve davranışlarını incelemeyi amaçlamıştır.

Araştırma sonuçları incelendiği zaman katılımcıların %73,8’i çevre dostu ürün kullandıklarını ve katılımcıların %87’si kullandıkları çevre dostu üründen memnun olduklarını belirtmişlerdir. Bu veriler tüketicilerin çoğunluğunun sürdürülebilir tüketim davranışı sergilediğini göstermeleri açısından önemlidir. Tüketicilerin çevre dostu ürün kullanmalarındaki temel amacın ürünlerin sağlıklı olması ve çevreyi koruma düşüncesiyle hareket etmek olduğu anlaşılmıştır. Tüketicilerin sadece %26’sı çevre dostu ürün kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Bu tüketiciler çevre dostu ürün kullanmama nedenlerini bu ürünlerin pahalı olması ve çevre dostu ürünlerin piyasada yeterince yer almaması sebeplerine dayandırmaktadırlar. Bununla birlikte, tüketicilerin çevreye duyarlı ürünlerin diğer ürünlerden farklı olmadığını düşündükleri, çevreye duyarlı ürünlerin kalitesine güvenmedikleri ve çevreye duyarlı ürünlerin markalarını bilmedikleri için bu ürünlerden uzak durdukları anlaşılmıştır. İşletmeler bu noktada pazarlama iletişimini çevre odaklı yürüterek ve dağıtım kanallarını genişleterek daha geniş kitlelere ulaşmayı hedeflemelidirler.

Bu çalışmada tüketicilerin sürdürülebilir tüketime yönelik tutumları açıklayıcı faktör analizi ile incelendiğinde, tüketicilerin sürdürülebilir tüketime yönelik tutumlarının çevresel sorumluluk, çevreye duyarlılık, çevre koruma bilinci ve çevreci davranış eğilimi olmak üzere 4 faktör altında toplandığı ve bu faktörlerin sürdürülebilir tüketim tutumunun %62’sini açıkladığı görülmüştür. Bu faktörler çevreci ürün kullanma durumları ile incelendiğinde çevreci ürün kullananların çevre koruma bilinçlerinin ve çevreci davranışlarının kullanmayanlardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu faktörler demografik özelliklere göre incelendiğinde ise yaş, eğitim ve gelir durumlarına göre herhangi bir farklılık gözlemlenmezken, kadınların çevresel sorumluluklarının ve çevreci davranışlarının erkeklerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın zaman ve yer bakımından önemli kısıtlamaları bulunmaktadır. Bu kısıtlar nedeniyle kolayda örneklem yöntemi kullanılarak anket uygulaması yapılmıştır. Bu yöntem ihtimalsiz örneklem yöntemlerinden olduğu için araştırma bulgularının genelleme yapılamamaktadır. Ancak çalışmada katılımcıların çevreye yönelik tutumlarının olumlu çıkması ve katılımcıların yaklaşık %74'ünün çevreye duyarlı ürünler kullanması çevre bilinci açısından önem arz etmektedir. Çevreci ürün kullanmama nedenlerine bu çalışmayla ışık tutularak işletmelerin bu konuda daha duyarlı olmaya teşvik edilmesi planlanmaktadır. Bununla birlikte tüketicilerin sürdürülebilir tüketime yönelik tutumlarını etkileyen alt başlıkların tespit edilmesi işletmeleri ve devletleri bu konularda bilgilendirmektedir.

Tüketicilerin sürdürülebilir tüketim davranışı göstermesinin artması ile çevreye duyarlı pazar bölümü gelişip bu da işletmeler için çekme etkisi yaratarak işletmelerin daha çok çevreye duyarlı olmasına neden olacaktır. Çevre kirliliğinin iki ana nedeni olan üretim ve tüketimin çevre bilinci ile yönlendirilmesi sayesinde çevreye duyarlı üretim ve tüketim sağlanmış olup sürdürülebilir kalkınma yönünde olumlu adımlar atılacak bu durumdan hem işletmeler, hem tüketiciler hem de çevre ve gelecek nesiller faydalanacaktır.

Kaynakça

- Akdoğan, A., (2003), *Çevreye Duyarlı Yönetim ve İşletmecilik*, Kayseri Ticaret Odası Yayınları, Kayseri
- Alnıaçık, Ü. Ve C. Yılmaz, (2009), “Değer Yargıları ve Tüketimde Çevreci Eğilimler”, ss: 359
- Grant, J. (2008), *Yeşil Pazarlama Manifestosu*, Mediacat Yayınları, İstanbul
- Hayta, A.B. (2009), “Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Kazanılmasında Tüketici Eğitiminin Rolü ”, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı: 3, ss: 143-151
- Jain, S.K. ve Kaur, G. (2004) “Green Marketing: An Attitudinal and Behavioral Analysis of Indian Consumers” *Global Business Review*, 5 ss: 187-205
- Karaca, Ş.(2013), “ Tüketicilerin Yeşil Ürünlerle İlişkin Tutumlarının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma”, *Ege Akademik Bakış*, cilt: 13, sayı:1, ss: 99-111
- Kim, Y. ve Choi, S. M. (2005) “Antecedents of Green Purchase Behavior: An Examination of Collectivism, Environmental Concern, and PCE” *Advances in Consumer Research*, 32, ss: 592-599
- Laroche, M., Bergeron, J. ve Forleo, G.B. (2001), “Targeting Consumers Who Are Willing to Pay More For Environmentally Friendly Products”, *Journal of Consumer Marketing*, 18(6), ss: 503-520
- Nakıboğlu, M.A.B. (2003) “Çevreci Pazarlama Anlayışı ve Tüketicilerin Çevre Tutumlarının Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi İle İlgili Bir Uygulama” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nakip, M. (2013), *Pazarlamada Araştırma Teknikleri ve SPSS Uygulamaları*, Seçkin Yayıncılık San. Tic. A.Ş., Ankara
- Ottman, J.A., (1993), *Green Marketing: Challenges and Opportunities For the New Marketing Age*, NTC Business Books, Lincolnwood, IL., USA
- Reisch, L. (1998), *Sustainable Consumption: Three Question about A Fuzzy Concept*, Copenhagen Business School CEC
- Roper Organization Inc. (1990), *The Environment: Public Attitudes and Individual Behavior*, S.C. Johnson and Son Inc. New York, USA
- Straughan, R.D. ve Roberts, J.A. (1999), “Environmental Segmentation Alternatives: A Look at Green Consumer Behavior in The New Millennium” *Journal of Consumer Marketing*, 16(6), ss: 558-575
- Uydacı, M., (2002), *Yeşil Pazarlama*, Türkmen Kitabevi, İstanbul
- Zinkhan G.M. ve L. Carlson, (1995), “Green Advertising and The Reluctant Consumer”, *Journal of Advertising*, Vol:24, IS: 2 ss: 1-6

FARM-RETAIL PRICE TRANSMISSION ANALYSIS: AN APPLICATION OF USA's BEEF MARKET

Filiz GÜNEYSU ATASOY

Asst. Prof. Dr., Osmaniye Korkut Ata University, Faculty of Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of Economics

ABSTRACT

This study analysis farm-retail price transmission process of USA's beef market. It applies Gardner's (1975) model for analytical expression and economical determination. Using Gardner's model, a simple test can be developed for a competitive market clearing. This model has an advantage since it does not depend on the assumption which is the aggregate marketing technology is Leontief. For analysis, USA's beef market will be examined using retail price of beef (RP), farm equivalent price of beef (FP) from 1985 to 2016. The data is taken from United States Department of Agriculture. Three of the models with and without restrictions applied on the 31 years data set separately using SAS 9.4. The SAS codes are also reported at the end of the study, it can be beneficial for future researches.

Key words: Elasticities, Asymmetric Price Transmission, Market Power Analysis,

I. Introduction

There is considerable attention on farm-retail price transmission evaluation and examination of imperfectly competitive market. The asymmetric price transmission is highly discussed due to uncompetitive industries. There are many reasons for asymmetric price transmission, as example, market power, and oligopolistic market structure. Concentration at processing and retail levels, and adjustment and menu costs are some other reasons of the asymmetric price transmissions.

In a perfect world, which a competitive market conditions should be valid, price changes of any goods between farm and retail levels are expected to be symmetric. When the price transmission is not symmetric between different stages of the supply chain, then price changes at the production level are not react to price changes at the retail level at the same equivalence. A negative (or a positive) price transmission impact on producers or customers welfare.

In the literature, it is proven in many studies that retail prices of goods increase rapidly in comparison to farm prices. For instance, in the milk sector retail milk prices are more rapidly react to increases comparison to farm prices do which is stated following studies; Kinnucan and Forker (1987), Capps and Sherwell (2007), Weldesenbet (2013).

Tiffin and Dawson (2000) examine the farm retail price transmission for lamb in UK. The authors applied cointegration to examine seasonal patterns in producer-retail price transmission and research a potentially long-run relations. They used monthly data from 1979 to 1993 and Granger causality test for analysis. The study results show that the lamp prices are determined in the retail market and the long run relationship is valid.

Acharya et al., (2011), examine farm- retail price transmission in perishable food markets which are strawberries and lettuce. The authors specifically focused on the importance of the fresh or easily perishable products and stated the importance of them because they stated that the sort run supply function of these products in inelastic. They used mixed model to evaluate the existence of price asymmetries. Their study results represent that price asymmetry is exist at 34% level. The role of market power is significant to create asymmetric price relationships (Acharya et al., 2011). One of the current studies about farm-retail price transmission and market power analysis is belongs to Yu, and Gould, (2018). Their study examines U.S milk market conditions to understand the impact of market competitiveness. They used Almost ideal demand system on 18 metropolitan areas in the USA. Their

analysis results show that cities with less competitive food retailing tend to perform asymmetric price transmission. The author stated that the asymmetric prices lead welfare lost and reduce in the market competitiveness.

All in all, price transmission is significant topic due to imperfect competitive industries or market conditions. Therefore, the current study focuses farm retail price transmission and market power analysis in the USA's beef market. For this purpose, it applies Gardner's (1975) model for analytical expression and economical determination. Using Gardner's model, a simple test can be developed for a competitive market clearing. This model has an advantage since it does not depend on the assumption which is the aggregate marketing technology is Leontief. For analysis, USA's beef market is used from 1985 to 2016. The data is taken from United States Department of Agriculture. This study is organized as follows; in the section-2 the data set and method is explained, then in section III analysis results are represented. In section-IV the concluding comments are given.

II. Data and Methods

This study analysis price transmission process of the USA's beef market. For this purpose, 31 years data set which is from 1985 to 2016 are used in the study. The data set is for (RP) retail price of beef (in cent, per pound), retail equivalent farm price (FP') and farm price (FP) are taken from United States Department of Agriculture (USDA) that publicly available. Food Marketing Cost index is also used for calculation (MCI) which is available at USDA, Economic Research Services (ERS). Also, personal income of individuals (INC) are included in the study which is obtained from the U.S. Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis. Corn price (in dollars per bushel) is also used in the unrestricted models and the data for it also is available at USDA ERS.

Gardner's (1975) model is used for analytical expression and economical determination of the farm-retail price transmission in the USA beef market. Gardner's model lead to examine a competitive market clearing. This model has an advantage since it does not depend on the assumption which is the aggregate marketing technology is Leontief.

The equations¹ which is applied in the study is represented below;

$$\text{Model A: } \Delta RP_t = a_0 + a_1 \Delta FP_t + a_2 \Delta MCI_t + a_3 \Delta INC_t + a_4 \Delta CP_t + u_{At} \quad (1)$$

$$\text{Model B: } \Delta RP_t = b_0 + b_1 \Delta FP'_t + b_2 \Delta MCI_t + b_3 \Delta INC_t + b_4 \Delta CP_t + u_{Bt} \quad (2)$$

$$\text{Model C: } \Delta \ln RP_t = c_0 + c_1 \Delta \ln FP_t + c_2 \Delta \ln MCI_t + c_3 \Delta \ln INC_t + c_4 \Delta \ln CP_t + u_{Ct} \quad (3)$$

where RP is retail price of beef, FP is farm price, FP' is retail-equivalent farm price, MCI is a food marketing cost index, INC is consumer income, and CP is corn price. A, b, c and d are parameters are estimated in the system, and t represents time. Model A and Model-B are linear models, on the other hands Model-C is a logarithmic model.

III. Analysis Results

First, three of the models are estimated separately with and without restrictions by SAS 9.4 For all of the models with without restrictions parameter estimates, R² and Durbin Watson statistics are reported in the Table-1.

For brevity and clarity of the study not all of the SAS output reported here. In the Appendix-A, I represent the codes for analysis, it can be beneficial for future studies. Also, in the appendix-B shows the SAS outputs of Model-C (restricted one)².

---

¹ For brevity of the study, I only reported the equations that I applied in the study. In this way, it is more straightforward to follow for readers.

² To report all of the SAS of the analysis is too long, however the other SAS outputs of the analysis can be accessible by email to author.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

According to unrestricted estimates results in, Model-A, R^2 is reasonable. It means that 66% ($R^2=0.66$) of variance of beef retail price is explained by farm price, corn price, cost index and consumer income. Durbin-Watson statistics is 2.071 for beef equation (at 5% level) with 31 observation, so the serial autocorrelation is not obviously observed. Only the farm price is statistically significant at 5%. Estimation of price transmission of beef for farm price is 2.27 (t-ratio=6.44). It implies that the null hypothesis cannot be reject, so there is not an evidence for non-competitive pricing.

However, other variables, such as income and corn price may not statistically significant at 5%. In the Model-B R^2 is also reasonable ($R^2=0.67$) and quite similar with the Model-A. DW statistics does not show any serial correlation wit, $k=5$, $N=31$ (include intercept) at 5% level. In this equation (FP') only retail-equivalent farm price is statistically significant. It is $0.9563 < 1$, so the market is not perfectly competitive. Similarly, first 2 linear model, the log model- C, R^2 is acceptable ($R^2=0.6678$). DW statistics does not show any serial correlation at 5% (DL=1.160, DU=1.735). In this equation, estimated price transmission elasticity for beef, farm-price 0.46 (t-ratio=6.74) and it does not show a competitive pricing. Other variable in the equation, corn price, cost index and consumer income do not show any statistically significant impact on retail price.

Table-1: Estimates of Farm-Retail Price Transmission Relations for Beef, U.S. Annual Data, 1985-2016

Variable /Statistics	Unrestricted Estimates			Restricted Estimates		
	Model A	Model B	Model C	Model A	Model B	Model C
FP	2.2752* (6.44)	--	0.45464* (6.74)	1.99535* (-6.39)	--	0.41178* (6.57)
FP'	--	0.95638* (6.62)	--	--	0.88699* (6.84)	--
MCI	0.24824 (1.04)	0.26546 (1.13)	0.29917 (1.16)	0.09643 (0.47)	0.14955 (0.77)	0.09396 (0.40)
INC	-0.00274 (-0.99)	-0.00193 (-0.71)	-0.29543 (-1.69)	--	--	--
CP	-4.02935 (-1.26)	-2.64994 (-0.87)	-0.01155 (-1.33)	--	--	--
Intercept	5.2498 (1.69)	4.21165 (1.39)	0.02248* (2.52)	4.21158 (1.47)	3.55209 (1.3)	0.01396* (1.78)
R^2	0.6615	0.6733	0.6678	0.6262	0.6559	0.6132
D.W.	2.071	2.136	2.143	1.891	2.018	1.827

* Statistically significant at 5%. FP is farm price, (FP') is retail equivalent farm price.

In the restricted estimation results are quite similar with unrestricted estimation results except R^2 are smaller in the restricted estimation for three model. It means that unrestricted models have more explanation power. R^2 in these 3 models 62%, 65% and 61% respectively. DW-statistics are 1.89, 2.01 and 1.83 with $k=3$ (includes intercept) and 31 observation, it proves that there is no serial correlation for three models.

In Model-A, the estimation of price transmission of farm-price of beef is 1.99, the price is not perfectly competitive. In Model B, the estimation for retail equivalent-farm price implies a non-competitive pricing. 1 \$ per pound increase in retail equivalent farm price will cause 0.88 increase in retail price.

IV. Conclusion

This study analyzes farm-retail price transmission in the USA's beef market using the data set from 1985 to 2016. It applies 2 linear and 1 logarithmic model with and without restrictions. All equations are estimated using SAS 9.4 program and the analysis codes are represented in the Appendix-A.

There are plenty of attention in the literature to estimation of a farm-retail price transmission. There are also many different model applications in the literature. Granger Causality tests, Almost Ideal Demand System and also Gardner's (1975) model are highly used in the literature. Examination of the farm-retail price transmission is a crucial issue because it yields on the operational and pricing efficiency in the

food markets. For this purpose, this paper uses Gardner's (1975) model for application. According to the analysis results, 3 models which are linear and logarithmic models give pretty high R^2 of variance. Thus, beef retail price is explained by farm price, corn price, cost index and consumer income. Durbin-Watson statistics also do not show any serial correlation obviously for three of the models. More specifically, the estimation of price transmission of farm-price of beef is 1.99, and the price is not perfectly competitive in the unrestricted model. In Model-B, the estimation for retail equivalent-farm price implies a non-competitive pricing. 1 \$ per pound increase in retail equivalent farm price will cause 0.88 increase in retail price. All in all, applying the test to the USA's beef market, the hypothesis of the competitive market clearing is rejected.

V. References

- Acharya, Ram, Henry Kinnucan, and Steven Caudill, "Asymmetric Farm-Retail Price Transmission and Market Power: A New Test," *Applied Economics* 43 (2011): 4759-68
- Capps, O. and Sherwell, P. (2007), Alternative approaches in detecting asymmetry in farm retail price transmission of fluid milk. *Agribusiness*, 23: 313-331.
- Kinnucan, H.W. and Forker, O.D. (1987), Asymmetry in farm-retail price transmission for major dairy products. *American Journal of Agricultural Economics*, 69(2): 285-292.
- Tiffin, R., & Dawson, P. J. (2000). Structural breaks, cointegration and the farm-retail price spread for lamb. *Applied economics*, 32(10), 1281-1286.
- USDA, ERS <http://www.ers.usda.gov/data-products/meat-price-spreads.aspx> (accessed 14 November 2017)
- U.S. Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis. <https://www.bea.gov/> (accessed 19 November 2017).
- Weldeesenbet, T. (2013). Asymmetric price transmission in the Slovak liquid milk market. *Agricultural Economics*, 59(11), 512-524.
- Yu, C. J., & Gould, B. W. (2018). Market Power and Farm-Retail Price Transmission: The Case of US Fluid Milk Markets.

Appendix-A

SAS CODE

title without restriction;

data one; **set** new;

RP1=lag(RP);

FPi=lag(fP);

mc1=lag(MCI);

cp1=lag(CP);

fp11=lag(FP1);

inc1=lag(INC);

drp=rp-rp1;

dfp=fpi-fp;

dmc=mci-mc1;

dcp=cp-cp1;

dfp1=fp1-fp11;

dINC=inc-inc1;**run**;

data two; **set** one;

lnRP=log(RP);

lnrpi=lag(lnrp);

lnfp=log(fP);

lnfpi=lag(lnfp);

lncp=log(cp);

lncpi=lag(lncp);

lnmci=log(mci);

lnmci=lag(lnmci);

lnINC=log(INC);

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

```

lnINCI=lag(lnINC);
dlnrp=lnrp-lnrpi;
dlnfp=lnfp-lnfpi;
dlnMCI=lnmci-lnmci;
dlnINC=lninc-lninci;
dlnCP=lncp-lncpi;
run;

title 'without restriction';
PROC reg DATA=two;
A: MODEL drp=dFP dMC dINC dCP/DW;run;
proc reg data=two;
B: Model drp=dFP1 dMC dINC dCP/DW; run;
proc reg data=two;
C: Model dlnrp= dlnfp dlnmci dlninc dlnCP/DW;
RUN;
title 'Restricted model';
proc reg data=two;
A:MODEL drp=dFP dMC dINC dCP/DW;
restrict dinc=dcp=0; run;
proc reg data=two;
B:Model drp=dFP1 dMC dINC dCP/DW;
restrict dinc=dcp=0; run;
proc reg data=two;
C:Model dlnrp= dlnfp dlnmci dlninc dlnCP/DW;
restrict dlninc=dlnCP=0; run;

```

Appendix-B

The SAS System OUTPUT for model-C, (restriction is applied)

Analysis of Variance					
Source	DF	Sum of Squares	Mean Square	F Value	Pr > F
Model	2	0.03127	0.01563	22.20	<.0001
Error	28	0.01972	0.00070435		
Corrected Total	30	0.05099			

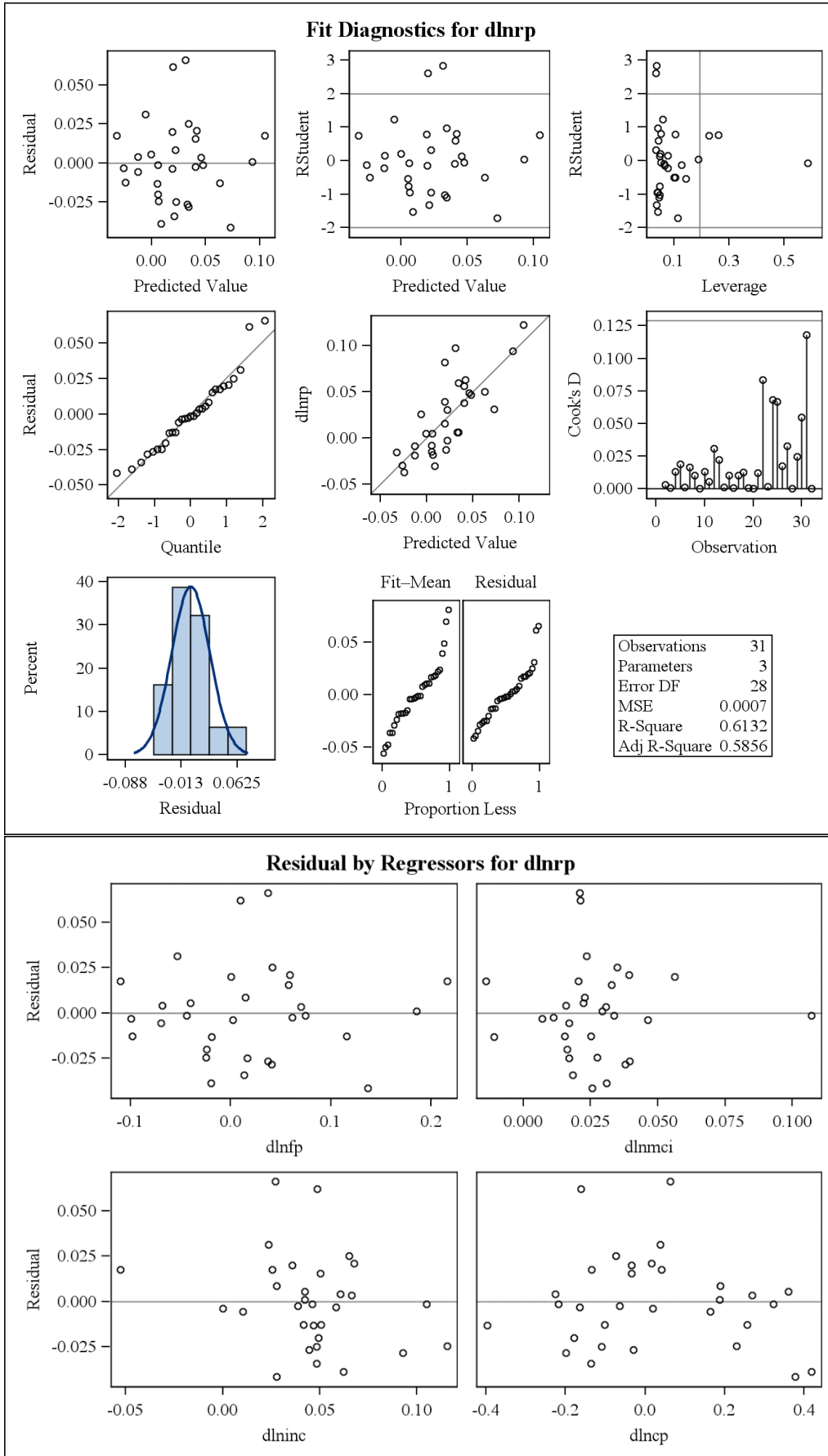
Root MSE	0.02654	R-Square	0.6132
Dependent Mean	0.02341	Adj R-Sq	0.5856
Coeff Var	113.34454		

Parameter Estimates					
Variable	DF	Parameter Estimate	Standard Error	t Value	Pr > t
Intercept	1	0.01396	0.00784	1.78	0.0859
dlnfp	1	0.41178	0.06266	6.57	<.0001
dlnmci	1	0.09396	0.23583	0.40	0.6933
dlninc	1	4.09811E-17	0	Infty	<.0001
dlncp	1	-6.5222E-19	0	-Infty	<.0001
RESTRICT	-1	-0.00592	0.00388	-1.52	0.1299*
RESTRICT	-1	-0.02864	0.02788	-1.03	0.3129*

Durbin-Watson D	1.827
Number of Observations	31
1st Order Autocorrelation	0.086

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

**BASEL KRİTERLERİ DAHİLİNDE OPERASYONEL RİSK ÖLÇÜM YÖNTEMLERİNİN
OPERASYONEL RİSKE ESAS TUTAR VE OPERASYONEL RİSK SERMAYE
GEREKİNİMİ HESAPLANMASI AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI: TÜRKİYE’DE BİR
KATILIM BANKASI ÖRNEĞİ**

Ahmet ÇAKMAK

Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.

Müge GÜRGÜL

Ziraat Bankası A.Ş.

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, operasyonel risk alanında çeşitli düzenlemeler ve tavsiyelerde bulunan Basel II kapsamında, operasyonel risk hesaplama yöntemleri ile operasyonel risk sermaye gereksinimi ve operasyonel riske esas tutarın hesaplanarak, hangi yöntemin efektif olduğunun belirlenmesidir. Basel Komitenin önerdiği Temel Gösterge Yaklaşımı, Standart Yaklaşım, Alternatif Standart Yaklaşım ve Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımları metodları, Türkiye’de bulunan bir katılım bankasının son 3 yıla ait yıllık verileri kullanılarak hesaplanmış ve bankanın hangi yöntemi tercih ederek sermayesini daha faydalı kullanacağı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bankaya özel durumları ve bilgileri içeren, nispeten daha öznel modellerin tercih edilmesinin, operasyonel riske esas tutarı ve operasyonel risk sermaye gereksinimini minimize ettiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Operasyonel Riskin Hesaplanması, Basel II Kriterleri, Katılım Bankası

GİRİŞ

Bankalar finansal sistem içerisinde, bir yandan faaliyetlerini sürdürmeye çalışırken, diğer yandan da topluma, ekonomiye ve sermayedarlarına değer katmak istemektedir. Rekabet koşullarının ağırlaştığı, gelir kaynaklarının nispi olarak azaldığı, faaliyetleri sona erdirebilecek nitelikte krizlerin olduğu, dünyanın herhangi bir noktasında gerçekleşen ekonomik veya finansal bir değişimin tüm bankaları derinden etkilediği günümüzde, bankalar faaliyetlerini sürdürebilmek adına çeşitli risklere katlanmak durumundadır. Karşılaşılan bu riskler temel olarak piyasa riski, kredi riski ve operasyonel risk olarak sınıflandırılabilir.

Sektörün karşılaşılabileceği krizler, önlem alınmadığı ve doğru yönetilemediği takdirde, ülke ekonomisinde telafisi güç hasarların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. 1993 yılında İngiltere’de Barings Bank, 1995’de ABD’de ortaya çıkartılan Japonya merkezli Daiwa Bank, 2002 yılında İrlanda’da da Allied Irish Bank ve 2008 yılında Fransa’da Societe Generale Bank usulsüzlükleri, bankaların karşılaştıkları risklerin, faaliyette buldukları ülkelerde finansal piyasaları, özellikle de bankacılık piyasasını nasıl derinden etkilediklerini ve finansal risk doğmasına sebep olduklarına birer örnek oluşturmaktadır. Yaşanan bu örneklerdeki usulsüzlüklerin ortak yanı, personelden kaynaklanan operasyonel risk olup, sonuçları finansal sistemi derinden etkilemiştir. Günümüzde de bankalar, finansal sistem içinde faaliyetlerini sürdürürken, yapılan işlem çeşitliliğine ve hacmine bağlı olarak birçok riske maruz kalmakta olup, bu risklerden en önemli olanlarından biri operasyonel risktir.

Bankaların maruz kaldıkları operasyonel risk, yalnızca süreç, sistem ve personelden kaynaklanmamakta, aynı zamanda kontrol altına alınamayan iş süreçlerin varlığı, hukuksal süreçlerde yaşanan uyumsuzluğun bir sonucu olarak da ortaya çıkabilmektedir. Operasyonel risk alanında çeşitli düzenlemeler ve tavsiyelerde bulunan Basel Komitesi, operasyonel riski “Uygun olmayan ya da işlemeyen iç süreçler, insanlar, sistemler ya da dış etkenler nedeniyle ortaya çıkabilecek zarara uğrama riski” olarak tanımlamıştır. Bu riski önlemeye yönelik olarak bankalar, gerek ulusal, gerekse uluslararası mevzuatta ilgili düzenleme otoritelerince önerilen operasyonel riski hesaplama yöntemlerinden herhangi bir tanesini kullanarak, operasyonel riskini hesaplamakta ve bu risk ile orantılı olarak sermaye ayırarak olası riskleri bertaraf etmeye çalışmaktadırlar.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Ancak, ayrılacak bu sermayenin atıl kalmaması ve sermayenin getirisinin efektif olarak banka tarafından kullanılması, bankalar için yönetilmesi önemli bir konudur. Burada bankaların amacı, belirlenen risk için ayrılacak sermaye miktarını, belirlenen kurallar çerçevesinde minimize etmek ve sermayenin efektif kullanımına imkan vermektir. Rekabetin oldukça yüksek olduğu günümüz bankacılık sisteminde, rekabet avantajı elde etmek ve kaynakların etkin kullanımını sağlamak isteyen bankalar, operasyonel risk için gerekli sermaye gereksinimini minimize etmek adına kullandıkları sermaye tespit etme yöntemlerini farklılaştırabilmektedirler.

Bankaların büyüme, karlılık, gelir maksimizasyonu amacıyla, hacimlerinde meydana gelen değişimler artışlar, katlanılan risklerin çeşitlenerek artmasına neden olmaktadır. Basel II kapsamında, özellikle operasyonel riske oldukça fazla önem atfedilmiş olup, operasyonel riskin hesaplama yöntemleri belirtilmiş ve ülkelerdeki düzenleyici otoriteler bu kapsamda uygun olan modeli belirleyerek operasyonel risk için gerekli olan sermaye miktarını tespit etmeye başlamışlardır.

Basel II kapsamında operasyonel risk miktarının tespit edilerek, ilave sermayenin ayrılması bankalar için ek bir maliyet doğurmuştur. Ancak bu durum her geçen gün daha fazla operasyonel riske maruz kalan bankacılık sektörü için bir risk primi olarak da algılanabilir. Bankalar için, ayrılması planlanan sermayenin yönetimi büyük önem taşımakta olup, Basel Kriterlerinde ve ilgili Yönetmelikte belirtilen operasyonel risk hesaplama yöntemlerinden uygun olanının iyi tespit edilmesine bağlıdır.

Ülkemizde BDDK, bankaların operasyonel risklerini minimize edebilmeleri için sermaye ayırmalarını zorunlu kılmış ve 'Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik' ile operasyonel risk sermaye gereksinimlerinin nasıl hesaplanması gerektiğine ilişkin uygun yöntemleri açıklamıştır.

Yapılan çalışma kapsamında, bankaların operasyonel riskleri ve operasyonel riskin hesaplama yöntemlerine değinilmiş, literatürde bulunan konuya ilişkin çalışmalar sunulmuş, ardından Türkiye'de bir katılım bankasının verileri kullanılmak kaydıyla örnek bir uygulama yapılmış ve bankanın hangi yöntemi tercih etmesi halinde sermayenin efektif kullanımı açısından daha faydalı olacağı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

OPERASYONEL RİSK VE ÖLÇÜMÜ

Operasyonel Risk: Operasyonel risk, 1990'lı yıllara kadar çok fazla önemsenmemiş, bankalar ve düzenleyici otoriteler tarafından gözönüne alınmayarak ihmal edilmiştir. 1990'lı yıllardan sonra, özellikle teknoloji ve finansal ürün çeşitliliğinde gelişmelerin etkisiyle operasyonel riske verilen önem de belirgin seviyede artmıştır. Günümüzde geliştirilen modeller ve uygulamalar aracılığıyla bankaların sistemsel, personel hataları, doğal afetler ve adli vakalar dolayısıyla maruz kalacakları riskler tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Genel olarak kredi ve piyasa riski haricindeki tüm riskler olarak görülen operasyonel risk, Basel Komite tarafından "Yetersiz veya başarısız dahili süreçler, insanlar ve sistemlerden veya harici olaylardan kaynaklanan kayıp riski" olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte yerli otorite konumundaki BDDK tarafından yayınlanan Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Hakkında Yönetmelikte "Yetersiz veya başarısız iç süreçler, insanlar ve sistemlerden ya da harici olaylardan kaynaklanan ve yasal riski de kapsayan zarar etme olasılığı" olarak ifade edilmektedir.(BDDK, 2012b:4) Hangi şekilde sayısal hale getirileceği üzerinde yoğun tartışmalar bulunan Operasyonel Risk kavramı ,Basel II ile sermaye yeterliliği uzlaşısına dahil edilmiştir.

Operasyonel Risk Ölçümü: Sermaye gereksinimi hesaplanmasında Basel Komite dört farklı yaklaşım önermiştir. Bunlar Temel Gösterge Yaklaşımı, Standart Yaklaşım, Alternatif Standart Yaklaşım, Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımlarıdır. Bankalar bu yöntemleri seçmekte serbest bırakılmışlardır. (Bolgün ve Akçay, 2009: 665)

BDDK bu düzenlemelere uygun olarak yayınladığı Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelikte bu hesaplamalara değinmiştir. İlgili Yönetmeliğin

23.Maddesi'nde; "Operasyonel riske esas tutar, temel gösterge yöntemi veya standart yöntem ile hesaplanır. Standart yöntemin kullanılabilmesi için Kurumdan izin alınması zorunludur." ifadesi yer almakta olup, 26.Madde'de Standart yöntemde alternatif uygulamadan da bahsedilmiştir.

1. Temel Gösterge Yöntemi

Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelikte "Bankanın son üç yıl itibarıyla gerçekleşen yılsonu brüt gelir tutarlarının yüzde onbeşinin ortalamasının onikibuçuk ile çarpılması suretiyle bulunacak değer, operasyonel riske esas tutar olarak dikkate alınır." ifadesi bu yöntemin en kolay yöntem olduğunu göstermektedir. Burada yıllık brüt gelir tanımının neleri içerdiği önem arz etmektedir. Yönetmeliğe göre; brüt gelir, ilan edilen finansal raporların gelir tablosunda yer aldığı şekli ile; net faiz gelirlerine, net ücret ve komisyon gelirlerinin, bağlı ortaklık ve iştirak hisseleri dışındaki hisse senetlerinden elde edilen temettü gelirlerinin, ticari kâr/zararın (net) ve diğer faaliyet gelirlerinin eklenmesi, alım satım hesabı dışında izlenen aktiflerin satılmasından elde edilen kar/zarar, olağanüstü gelirler, hesaplama yapan bankanın ana ortağı, bağlı ortaklıkları veya ana ortağının bağlı ortaklıkları veya bu Yönetmelik veya muadili düzenlemelere tabi kuruluşlardan alınan destek hizmeti karşılığı yapılan faaliyet giderleri ve bir bankadan alınan destek hizmeti karşılığı yapılan faaliyet giderleri ve sigortadan tazmin edilen tutarların düşülmesi suretiyle hesaplanacağı belirtilmiştir.

2. Standart Yöntem

Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelikte 25. Maddesi bu yöntemi açıklamaktadır. Standart yöntemde operasyonel riske esas tutar, yıllar itibarıyla faaliyet kolları bazında bulunacak sermaye yükümlülüğü tutarları toplamının son üç yıllık ortalamasının oniki buçuk ile çarpılması suretiyle bulunur. Yıllar itibarıyla faaliyet kolları bazında sermaye yükümlülüğü toplamı, her bir faaliyet koluna ilişkin yıllık brüt gelirin aşağıdaki tabloda yer alan bu faaliyet kollarına karşılık gelen oranlar ile çarpılması suretiyle bulunacak değerlerin her bir yıl için ayrı ayrı toplanması suretiyle hesaplanmaktadır.

Bankalar bu yöntemi kullanabilmeleri için gerekli kriterleri yerine getirmek durumundadırlar. Bu kriterler aynı Yönetmelikte belirtilmiştir. (BDDK,2012b:29) Buna göre;

- Bankalar, mevcut faaliyet kollarına ve faaliyetlerine ilişkin brüt gelir tutarının standart çerçeveye eşleştirilmesi için belirli politikalar ve kriterler geliştirmeli ve bunları yazılı hale getirmelidir. Bu kriterler, sürekli gözden geçirilmeli ve yeni veya değişen faaliyet kolları, faaliyetler ve riskler için gereken düzenlemeler yapılmalıdır.
- Bankalar, Bankaların İç Sistemleri Hakkında Yönetmelik'te belirtilen operasyonel riske ilişkin sistem ve politikalara ilave olarak, aşağıda sayılan yeterlilik kriterlerine uyumu sağlamalıdır;

-Bankaların operasyonel riske yönelik yazılı hale getirilmiş bir değerlendirme ve yönetim sistemine sahip olmaları ve bu sistemle ilgili sorumlulukların dağıtılmış olması gerekir. Bankalar, operasyonel risklerini tanımlamalı ve önemli kayıp verileri de dâhil ilgili operasyonel risk verilerini takip etmelidir. Bu sistem, düzenli ve bağımsız gözden geçirmeye tâbi tutulmalıdır.

-Operasyonel risk değerlendirme sisteminin, bankanın risk yönetim süreçleri ile bütünleştirilmesi gereklidir. Bu sistemin çıktısı, bankanın operasyonel risk profilinin izlenmesi ve kontrol edilmesi sürecinin tamamlayıcı bir parçası olmalıdır.

-Bankalar, ilgili birimlere operasyonel risk raporları sunan bir yönetim raporlama sistemi oluşturmalıdır. Bankalar, yönetim raporlarında bulunan bilgiler çerçevesinde gerekli tedbirlerin uygulanmasına yönelik prosedürler oluşturmalıdır.

Bu kriterlerle beraber brüt gelirin faaliyet kollarına eşleştirilmesi de önem arz etmektedir. Açıkta faaliyet kalmamalı, mükerrerlik önlenmeli, piyasa ve kredi riski için kullanılan sınıflamalarla tutarlı olmalı, eşleştirme politikası üst yönetimin sorumluluğunda olmalıdır.

3. Alternatif Standart Yöntem

Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelikte de belirtildiği gibi; Standart yöntemde alternatif uygulamanın kullanılması halinde, operasyonel riske esas

tutar perakende ve ticari bankacılık faaliyet kollarının her bir yıla ilişkin yıllık brüt gelir rakamları yerine, bu faaliyet kolları kapsamındaki nakit kredi ve diğer alacaklar her bir yıl için yıl sonu bakiyelerinin yüzde üçbuçüğü esas alınmak suretiyle belirtilen esas ve usuller çerçevesinde hesaplanır. Alım satım hesabı dışında tutulan menkul kıymetler, bu fıkra uygulamasında, ticari bankacılık faaliyet kolu kapsamına giren nakdi kredi ve diğer alacaklar gibi değerlendirilir. Bu uygulamanın kullanılabilmesi için yapılan izin başvurusu ve bazı kriterlerin yerine getirilmesi gerekmektedir.

4. İleri Ölçüm Yöntemleri

Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik'te İleri Ölçüm Yaklaşımlarına değinilmemiş olup, BDDK'dan alınacak izinle bu tekniklerin de kullanılması mümkün olabilmektedir. İleri ölçüm yaklaşımları diğer yaklaşımlara göre daha karmaşık bir yapıya sahip olup, riske en duyarlı yaklaşımlardır. Basel Komitesi, bankaları, iç verilerini de kullanarak kendi ileri ölçüm sistemlerini geliştirmeleri ve bu doğrultuda gerekli sermaye tahsisini yapmaları yönünde teşvik etmektedir. İleri ölçüm yöntemleri; İçsel Ölçüm Yaklaşımı, Kayıp Dağılımı Yaklaşımı, Kalitatif Yaklaşımlar, Öz Değerlendirme Yaklaşımı olarak ön plana çıkmaktadır. (Çalışma Grubu,2006:97)

LİTERATÜR

Boyacıoğlu (2002) yaptığı çalışmayla operasyonel riskin ölçümü, izlenmesi akabinde kontrol aşamalarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu çalışma hazırlanırken Basel Komite ve yerel denetim otoritesi BDDK'nın uygulamalarına yer verilmiş olup, özellikle Basel Komite tarafından yapılan düzenlemelere, bankalar ve düzenleyici kurum ve kuruluşlarca getirilen eleştiriler de çalışmada yer almaktadır.

Mazıbaşı (2003) makalesinde, operasyonel riskin yalnızca finans sektörü için dikkate alınması gereken bir risk türü olmadığını, tüm faaliyet alanları için dikkate alınması ve belirli bir metodoloji ile yönetilmesi gereken bir risk türü olduğundan bahsetmektedir. Öncelikle genel olarak operasyonel riskin tanımı, ölçülmesi, izlenmesi hakkında açıklamalarda bulunan yazar, akabinde beklenen risklerin gerçekleşmesi durumunda şirket varlıklarını kontrol altına almayı sağlayacak olan önlemler hakkında bilgilendirme yapmaktadır. Bununla birlikte operasyonel risk ve gerekli sermayenin hesaplanması hususunda da çalışmada bilgi verilmektedir.

Lelebici ve Ülengin (2005) yaptıkları çalışmada, operasyonel riske neden olan durumlardan bahsederek literatürde belirlenen yöntemler dahilinde (temel gösterge, standart yaklaşım ve içsel yaklaşım yöntemleri) Türkiye'de faaliyette bulunan bir bankanın verilerini kullanarak ayrılması gereken sermaye miktarının ne şekilde tespit edildiği ortaya koymaya çalışmıştır.

Moosa (2007) çalışmasında, operasyonel riskin tanımı, sınıflandırılması, özellikleri, modellenmesi ve yönetimi hakkında teorik bir inceleme ve bilgilendirme yapmaktadır. Bu çalışmanın ortaya konulmasında yazarın, operasyonel riskin henüz taraflarca net olarak anlaşılmadığı düşüncesi yer almaktadır. Bankalarca karşılaşılan risklerin hangilerinin operasyonel risk olarak yorumlanacağı sürecin temelinde oldukça önem arz ettiğinden bahsetmektedir. Operasyonel risk hakkında Basel ve ülkelerin yerel otoritelerince her geçen gün yeni düzenlemelerin oluşturuluyor olması sebebiyle tarafların konuya daha hakim olması gereği vurgulanmıştır. Son olarak yazar operasyonel riskin, önümüzdeki yıllarda önemli miktarda araştırmanın ortaya konulduğu, tartışmalı bir alan olduğundan bahis etmiştir.

Chambers ve Çifter (2007) hazırladıkları çalışmada, operasyonel riski ve gerekli sermayenin hesaplama yöntemi olarak kullanılan temel gösterge ve standart yaklaşım modelinin, brüt karın belirli bir yüzdesi şeklinde hesaplanıyor olması nedeniyle gerçek kayıp olasılığını yansıtmadığını ileri sürmektedir. Alternatif olarak oluşturduğu model ile iç ve dış verileri kayıp dağıtım anahtarı dahilinde kullanarak gerçeğe en yakın şekliyle hesaplamaya çalışmaktadır. Bu model ile bankaların ihtiyaç duyduğu sermaye miktarı ve karşı karşıya oldukları operasyonel risk miktarını hesaplamak mümkün olabileceğini savunmaktadır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Benedek ve Homolya (2007) yaptıkları çalışmada, operasyonel riskin tahmin edilmesine yönelik bir model önerisinde bulunmaktadır. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda, geçmiş dönem verilerinin dikkate alınarak gelecek hakkında tahminde bulunmaya dayanan modellerin uygulandığını, ancak doğal felaketler gibi bankalarca hiç karşılaşılmamış bazı risklerin olması durumunda, bahsedilen modellerin uygulanmasının mümkün olmadığı vurgulanmıştır. Yazarlar geliştirdikleri model önerisi ile bu risklerin de bankalarca dikkate alınabilecek şekilde metrikleştirilebileceğini iddia etmektedir.

Couneliu (2010) çalışmasında, bankalarca maruz kalınan operasyonel risklere karşı korunmanın ve riskleri devredebilmenin faaliyet sigortası ile mümkün olabileceğinden bahsetmektedir. Ülkelerin farklı mevzuat yapıları nedeniyle, ülkeden ülkeye farklılık arz etse de, Basel Sermaye Uzlaşısı'nın riski bilanço dışına taşıma ve azaltma amacıyla risklerin sigorta ettirilmesi uygulamasıyla doğrudan örtüşen bir yaklaşım olduğu vurgulanmaktadır. Yine bu çalışmada, sigorta işleminin bankanın piyasa değerinin artışına olumlu etkisi olacağını ileri sürülmekte olup, mevzuat vb. uygulamalar dolayısıyla faaliyet sigortasını dikkate almayan ülkelerde, düzenleyici otoritelerce de dikkate alınması gerektiğinden bahsedilmektedir.

Bodur (2012) çalışmasında, operasyonel risk, operasyonel riskin tarihçesi ve gelişimi hakkında bilgilendirme yaparak, bankacılık sektörünün önemli operasyonel risk kaynaklı olaylarından bahsetmiştir. Yazar, Barings Bankası skandalının detaylı analizini yaparak ana sebepleri ve oluşan sonuçları hakkında detaylı bilgilendirme yaparak, Türk Bankacılık sektörünün risk yönetimine bakışını kısaca ele almış ve olaylar dahilinde risk yönetim sürecinin revize edilmesi ve geliştirilmesi gereken yönler hakkında önerilerde bulunmuştur.

Eken ve Aykın (2012) yaptıkları çalışmada, bankaların son dönemlerde sıkça karşılaştıkları ve ölçümü bankalarca karşılaşılan diğer riskler ile kıyaslandığında daha zor olan operasyonel risk için gelişmişlik düzeyini ORYOS endeksi ile belirlemeye çalışmıştır. Çalışmada genel olarak iki amaç hedeflenmiş olup, ilki, oluşturulan endeks ile bankaların sektördeki ve diğer kuruluşlar nezdindeki operasyonel risk durumunun tespit edilmesi, ikincisi ise endekste belirlenen sermaye yükümlülük çarpanı katsayısı yardımı ile bankanın ayırmakla yükümlü olduğu sermaye tutarının tespit edilmesidir. Bu çalışma neticesinde oluşturulan endeks bankaların sermaye yükümlülüğünün tespitinde ve sektörün diğer kuruluşlarıyla değerlendirmelerin yapılmasında kullanılabilir bir model önerilmiştir.

El Arif ve Hintı (2014) yaptıkları çalışmada, bankaların operasyonel riski nasıl değerlendirmeleri, tahmin etmeleri ve etkin bir şekilde yönetmeleri gerektiği sorusuna cevap aramaktadırlar. Literatürde yer alan operasyonel risk için bankalarca ayrılması gerekli olan sermayenin hesaplanmasında kullanılan yöntemlerden kısaca bahsedilirken, nasıl kullanıldığı da örnekler dahilinde çalışmada sunulmaktadır.

Daryakin ve Andriashina (2015) çalışmalarında, operasyonel risklerin tespitinde kullanılan yöntemlerin tüm bankalar için aynı sonucu vermediğini ve bu nedenle önerdikleri model kapsamında, bankanın zayıf operasyonel alanının belirlenmesi ve banka için en uygun operasyonel risk tespit yönteminin bulunması gerektiğini vurgulamışlardır.

KATILIM BANKASI UYGULAMASI

Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik'te belirtilen operasyonel risk hesaplama yöntemleri çerçevesinde, Türkiye'de bir katılım bankasının ilgili verileri kullanılarak, operasyonel riske esas tutar hesaplamaları yapılmıştır.

1. Temel Gösterge Yöntemi ile Faaliyet Riskinin Hesaplanması

Temel Gösterge Operasyonel Risk Sermaye Yükümlülüğü Ortalaması: Bankanın 2015, 2016 ve 2017 yılsonu brüt gelir tutarının yüzde onbeşinin ortalaması hesaplanır ve yıllık brüt gelir tutarının negatif ya da sıfır olması halinde söz konusu yıl ve bu yıla ilişkin brüt gelir tutarı hesaplamaya dahil edilmeksizin ortalama alınır. Hesaplamaya dahil edilen yılların brüt gelir tutarının negatif ya da sıfır olması halinde operasyonel riske esas tutar hesaplanmaz.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Temel Gösterge Operasyonel Riske Esas Tutar: Temel Gösterge Operasyonel Risk Sermaye Yükümlülüğü ortalamasının on iki buçuk ile çarpılması suretiyle bulunan tutar, operasyonel riske esas tutar olacaktır.

Tablo 1: Temel Gösterge Yöntemine Göre Operasyonel Risk Tutarı ve Sermaye Yükümlülüğü (1.000 TL)

No	BANKA FAALİYETLERİ	2017	2016	2015
1	Net Faiz / Net Karpayı Gelirleri	1.274.182	1.024.044	885.936
2	Net Ücret ve Komisyon Gelirleri	148.457	145.935	135.997
3	Bağlı Ortaklık ve iştirak Hisseleri Dışındaki Hisse Senetlerinden Elde Edilen Temettü Gelirleri	-	-	519
4	Ticari Kar/Zarar (Net)	334	45.139	52.570
5	Diğer Faaliyet Gelirleri	224.600	157.511	113.407
6	A/S Hariç Diğer Aktiflerin Satılmasından Elde Edilen Kar/zarar	-	-	-
7	Olağanüstü Gelirler	363.029	235.469	256.833
8	Destek Hizmeti Karşılığı Yapılan Faaliyet Giderleri	52.298	47.512	42.563
9	Sigortadan Tazmin Edilen Tutarlar	4.533	7.012	3.980
10	Temel Gösterge-Brüt Gelir (1+2+3+4+5-6-7-8-9)	1.227.713	1.082.210	887.798
11	Temel Gösterge-Sermaye Yükümlülüğü (10 x %15)	184.156	162.331	133.169
12	Temel Gösterge- Operasyonel Risk Sermaye Yükümlülüğü Ortalaması	(184.156 +162.331 + 133.169) /3= 159.885		
13	Temel Gösterge-Operasyonel Riske Esas Tutar (12 x 12,5)	159.885 * 12,5= 1.998.570		

Tablo 1’de görüldüğü gibi Temel Gösterge Yöntemine göre operasyonel risk sermaye gereksinimi 159.776.000.-TL, operasyonel riske esas tutar ise 1.998.570.000.-TL olarak hesaplanmıştır.

2. Standart Yöntem ile Faaliyet Riskinin Hesaplanması

Bu yöntemde, hesaplama yapabilmek için bankanın sistemsel alt yapısının, gelir ve giderlerini faaliyet kollarına ayırabilecek/eşleştirecek düzeyde geliştirilmiş olması gerekmektedir. Bu sistem detaylı olarak bankanın bu yöntem ile ilgili politikalarına uygun şekilde hazırlanmalı, tüm gelir ve giderlerini kapsamalıdır. Aşağıdaki uygulama, bu yönteme uygun sistemsel alt yapısı olmayan bir bankanın mizan, gelir tablosu ve bilanço ve mizan verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır. Bu verilerden ayrıştırılması mümkün olmayan gelir ve gider kalemleri, ilgili faaliyet kollarının toplam içindeki büyüklüklerine göre orantılanmıştır. Kurumsal Finansman ve Varlık Yönetimi faaliyet kolları ile ilgili bankanın gelir ya da gider kalemleri olmadığından, bu faaliyet kolları boş bırakılmış olup, bu nedenle yaklaşık bir sonuca ulaşılmıştır. Brüt gelir hesaplaması yapılırken ilgili faaliyet koluna giren faiz/kar payı gelirleri ile faiz/kar payı dışı gelirlerin toplamından, faiz/kar payı giderleri ile faiz/kar payı dışı giderlerinin farkı dikkate alınmıştır.

Tablo 2: Bankanın Faaliyet Kolları İtibari ile Gelirleri (1.000 TL)

No	Banka Faaliyet Kolları	2017	2016	2015
1	Kurumsal Finansman	-	-	-
2	Alım-Satım	169.178	151.725	126.067
3	Perakende Bankacılık	340.200	289.815	244.144
4	Perakende Aracılık	63.472	74.456	57.706
5	Ticari Bankacılık	630.307	544.568	440.347
6	Takas ve Ödemeler	14.732	9.739	10.653
7	Acenta Hizmetleri	9.822	11.904	8.877
8	Varlık Yönetimi	-	-	-
9	Toplam Brüt Gelir	1.227.713	1.082.210	887.798

Faaliyet kollarına göre ayrımı gerçekleştirilen yılsonu brüt gelirleri, Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine Ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelikte belirtilen faaliyet kollarına ait oranlar ile çarpılarak her bir faaliyet koluna ait sermaye yükümlülüğü elde edilir. Son 3 yıla 2017, 2016 ve 2015 yıllarına ait elde edilen sermaye yükümlülükleri toplamalarının ortalaması 12,5 ile çarpılarak standart yöntemde operasyonel riske esas olan tutar hesaplanır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo 3. Standart Yönteme Göre Operasyonel Risk Tutarı ve Sermaye Yükümlülüğü (1.000 TL)

No	BANKA FAALİYETLERİ	2017	2016	2015
1	Kurumsal Finansman -(%18)	-	-	-
2	Alım-Satım -(%18)	30.452	27.310	22.692
3	Perakende Bankacılık -(%12)	40.824	34.777	29.297
4	Perakende Aracılık -(%12)	7.617	8.934	6.924
5	Ticari Bankacılık -(%15)	95.546	81.685	66.052
6	Takas ve Ödemeler -(%18)	14.732	1.753	1.917
7	Acenta Hizmetleri -(%15)	9.822	1.785	1.331
8	Varlık Yönetimi -(%12)	-	-	-
9	Standart Yöntem-Sermaye Yükümlülüğü (Brüt Gelir x Oran)	177.563	156.244	128.213
10	Standart Yöntem-Operasyonel Risk Sermaye Yükümlülüğü Ortalaması	$(177.563+156.244+128.213)/3=154.006$		
11	Standart Yöntem-Operasyonel Riske Esas Tutar (10 x 12,5)	$154.056*12=1.925.083$ TL		

Tablo 3’de görüldüğü gibi Standart Yöntem ile operasyonel risk sermaye gereksinimi 154.006.000.-TL, operasyonel riske esas olan tutar ise 1.925.083.000.-TL olarak hesaplanmıştır.

3. Standart Yöntemde Alternatif Uygulama ile Hesaplama

Bu yöntemde de standart yöntemde olduğu gibi bankanın gelir ve giderlerini faaliyet kollarına ayırmak gerekmekte olup, birkaç detayda farklılık gösterir. Aşağıdaki uygulama yine bu yöntemde uygun sistemsel alt yapısı olmayan bir bankanın mizan, gelir tablosu ve bilanço verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır. Standart yöntemde olduğu gibi bu verilerden ayrıştırılması mümkün olmayan gelir ve gider kalemleri ilgili faaliyet kollarının toplam içerisindeki büyüklüklerine göre orantılanmıştır. Bu yöntemde perakende bankacılık ve ticari bankacılık faaliyet kollarına ait brüt gelirler yerine bu faaliyet kollarına ait toplam kredi bakiyesinin 0,035 katsayısı ile çarpımı dikkate alınacağından, ek olarak ticari bankacılık ve perakende bankacılık faaliyet kollarına ait kredi bakiyeleri de mizan yardımıyla yaklaşık olarak sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla alternatif standart yöntemde de net bir tutar değil fakat ortalama yaklaşık bir sonuca ulaşılmıştır.

Yine standart yöntemdeki gibi brüt gelir hesaplaması yapılırken ilgili faaliyet koluna giren faiz/kar payı gelirleri ile faiz/kar payı dışı gelirlerin toplamından, faiz/kar payı giderleri ile faiz/kar payı dışı giderlerinin farkı dikkate alınmıştır.

Tablo 4. Bankanın Faaliyet Kolları İtibari ile Gelirleri (1.000 TL)

No	Banka Faaliyet Kolları	2017	2016	2015
1	Kurumsal Finansman (Brüt Gelir)	-	-	-
2	Alım-Satım (Brüt Gelir)	169.178	151.725	126.067
3	Perakende Bankacılık (Toplam Kredi Bakiyesi*0,035)	585.028	500.741	459.190
4	Perakende Aracılık (Brüt Gelir)	63.472	74.456	57.706
5	Ticari Bankacılık (Toplam Kredi Bakiyesi*0,035)	324.296	328.889	292.869
6	Takas ve Ödemeler (Brüt Gelir)	14.732	9.739	10.653
7	Acenta Hizmetleri (Brüt Gelir)	9.822	11.904	8.877
8	Varlık Yönetimi (Brüt Gelir)	-	-	-

Daha sonra yine aynı Yönetmelikte belirtilen faaliyet kollarına tekabül eden katsayılar ile çarpılmak suretiyle her bir faaliyet koluna ait operasyonel risk sermaye yükümlülüğü elde edilmiştir. Son 3 yıldaki bu sermaye yükümlülüklerinin ortalamasının 12,5 ile çarpılmasıyla da alternatif standart yöntemde operasyonel riske esas tutar elde edilmiştir. Aşağıda tablo 5’de bu işleyiş görülmektedir:

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tablo 5. Alternatif Standart Yönteme Göre Operasyonel Risk Tutarı ve Sermaye Yükümlülüğü (1.000 TL)

No	Banka Faaliyetleri	2017	2016	2015
1	Kurumsal Finansman -(%18)	-	-	-
2	Alım-Satım - (%18)	30.452	27.310	22.692
3	Perakende Bankacılık (Bakiye Tutarının %3,5)-(%12)	70.203	60.088	55.102
4	Perakende Aracılık - (%12)	7.616	8.934	6.924
5	Ticari Bankacılık (Bakiye Tutarının %3,5) - (%15)	48.644	49.333	43.930
6	Takas ve Ödemeler - (%18)	2.651	1.753	1.917
7	Acenta Hizmetleri - (%15)	1.473	1.785	1.331
8	Varlık Yönetimi - (%12)	-	-	-
9	Standart Yöntemde Alternatif Uygulama-Sermaye Yükümlülüğü	161.039	149.203	131.896
10	Standart Yöntemde Alternatif Uygulama-Operasyonel Risk Sermaye Yükümlülüğü Ortalaması	(161.039 +149.203 + 131.896)/3 = 147.379		
11	Standart Yöntemde Alternatif Uygulama-Operasyonel Riske Esas Tutar (10 x 12,5)	147.379*12,5=1.842.244-TL		

Buna göre; yapılan bu işlemler sonucunda Standart Yöntemde Alternatif Uygulama'da operasyonel risk sermaye gereksinimi 147.379.000-TL, operasyonel riske esas olan tutar 1.842.244.000-TL olarak hesaplanmıştır.

4. İleri Ölçüm Tekniklerinden İçsel Değerlendirme Yöntemi ile Hesaplama

Basel kriterlerinde de belirtildiği gibi en az 5 yıllık bir veri tabanına sahip olunması gerekmesi nedeniyle katılım bankasında sistemsel altyapı kurulu olmadığından bu yöntemin uygulanamamış, operasyonel risk matrisi oluşturulmamıştır. Bu nedenle piyasada bu yöntemi uygulayan diğer bankaların uygulama ve sonuçlarına bakılmış, Temel Gösterge Yöntemi ile hesaplanan operasyonel risk sermaye gereksinimi ve operasyonel riske esas olan tutarın ortalama olarak yarısı oranında sonuç verdiği görülmüştür.

BULGULAR

Türkiye'de bir katılım bankasının 2015, 2016 ve 2017 verileri kullanılarak yapılan örnek uygulamada kullanılan 3 yöntem sonucu hesaplanan sermaye gereksinimi ve operasyonel riske esas tutarlar farklılık göstermekte olup, Tablo 6'de sunulmuştur.

Tablo 6. Yöntemlerin Karşılaştırılması (Katılım Bankası 2015-2017 verileri)

Hesaplama Türü	Operasyonel Risk Sermaye Gereksinimi	Operasyonel Riske Esas tutar
Temel Gösterge	159.776.000	1.998.570.000
Standart yöntem	154.006.000	1.925.083.000
Standart Alternatif yöntem	147.379.000	1.842.244.000
İleri Derece Yöntemi (İçsel Değerlendirme Yaklaşımı)	< 79.888.000	< 999.285.000

Tablodan da görüleceği üzere, operasyonel risk hesaplama yöntemi karmaşıklıkla operasyonel riske esas tutar ve operasyonel risk sermaye gereksinimi azalmaktadır.

SONUÇ

Gelir kalemlerinin azaldığı ve rekabetin arttığı bankacılık sektöründe, bankalar çeşitli riskleri almak durumunda kalmakta olup, bu risklerden biri de hesaplamalara Basel II ile dahil edilmeye başlanmış olan operasyonel risktir. Operasyonel risk, insan, süreç, sistem ve dışsal faktörler kaynaklı olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu risklerin bertaraf edilebilmesi için bankalar, belirli bir tutarda operasyonel risk için sermaye ayırmak durumundadırlar. Operasyonel risk sermaye gereksiniminin hesaplanması da gerek Basel gerekse de Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine Ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik çerçevesinde Temel Gösterge, Standart, Standart Alternatif ve İleri Derece olmak üzere 4 yaklaşımla ölçülebileceği belirtilmektedir.

Hesaplamasını gerçekleştirebildiğimiz 3 yöntemden ve içsel yöntemden banka için en faydalı olanı standart yöntemde alternatif yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Bu çalışma ile Basel Komitenin önerdiği Temel Gösterge Yaklaşımı, Standart Yaklaşım, Alternatif Standart Yaklaşım ve Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımları metodları, Türkiye’de bulunan bir katılım bankasının son 3 yıla ait yıllık verileri kullanılarak hesaplanmış ve bankanın hangi yöntemi tercih ederek sermayesini daha faydalı kullanacağı tespit edilmeye çalışılmıştır. İleri derece hesaplama yöntemi ülkemizde bankalara tarafından yasal olarak henüz uygulanmadığından, çalışmamızda verilere dayalı bir örneklem ortaya konulamamıştır. Bu nedenle çalışmamızda içsel yöntemlerin ilgili yönetmelik kapsamında uygulanması durumunda olası sonuçlar üzerinden bir çıkarım yapılmaya çalışılmıştır.

Bankaya özel durumları ve bilgileri içeren, nispeten daha öznel modellerin tercih edilmesinin, Türkiye’de seçilen bir katılım bankası örneği bazında, operasyonel riske esas tutarı ve operasyonel risk sermaye gereksinimini minimize ettiği görülmüştür.

KAYNAKÇA

Altıntaş M.A., (2006), Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Sermaye Yeterliliği, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.

Atan, M., (2002), Risk Yönetimi ve Türk Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara

Aykın, H., ve Eken H. (2012). Bankaların Operasyonel Risk Yönetimi Olgunluk Seviyelerinin Oryos Endeksi ile Ölçülmesi ve Basel II Kriterlerine Göre Sermaye Yeterlilik Oranının Hesaplanmasında Bir Değişken Olarak Kullanılması, Öneri Dergisi, 10(37), 63-77.

Babuşcu, Ş., (2009), Bankacılık, Akademi Eğitim Yayıncılık, Ankara.

BDDK, (2012a), Bankaların İç Sistemleri Hakkında Yönetmelik, ResmiGazeteTarihi:28.06.2012,ResmiGazeteSayısı:28337, http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanununa_Iliskin_Duzenlemeler/16_78y_onetmelik_16_7_2013_pdfhali.pdf

BDDK, (2012b), Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine Ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik, Resmi Gazete Tarihi: 28.06.2012,Resmi Gazete Sayısı:28337,

Betge, P. (1996), Bankbetriebslehre, Springer Verlag, Berlin.

Bolğün, K.Evren, Akçay, M.Bariş, (2009), Türk Finans Piyasalarında Entegre Risk Ölçüm ve Yönetim Uygulamaları Risk Yönetimi, Scala Yayıncılık, İstanbul

Bodur, Z. (2012). Operational Risk And Operational Risk Related Banking Scandals/Large Incidents, Maliye Finans Yazıları, 26(97),64-86.

Boyacıoğlu Acar, M. (2002). Operasyonel Risk ve Yönetimi, Bankacılar Dergisi, 43,51-67.

Moosa, I.A. (2007). Operational Risk: A Survey, Financial Markets, Institutions & Instruments, 16(4), 171.

Chambers N., and Çifter A. (2007). Operasyonel Risk Yönetiminde Zarar Dağılımları ile Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımı Uygulaması (Advanced Measurement Approach With Loss Distribution In Operational Risk Management), Doğu Üniversitesi Dergisi, 8(2), 143-158.

Daryakin A.A., ve Andriashina S.G. (2015). Problems Of Evaluation And Management Of Risks In Banks, Procedia Economics and Finance, 24, 156 – 165.

El Arif F. Z., ve Hinti S. (2014). Methods Of Quantifying Operational Risk In Banks: Theoretical Approaches, American Journal of Engineering Research 3(3), 238-244.

Erçel, G., (2000), Konuşmalar 1999, Finansal Risk Yönetimi, 6.Yıllık "Global Finance Conferance" Bilgi Üniversitesi, Nisan, İstanbul.

Erdoğan, Seyfettin, Ülbeği, Cesur, (2009), “Operasyonel Risk Algısına Yönelik Bir Araştırma”

Gabor Benedek, G., and Homolya D. (2007). Analysis Of Operational Risk Of Banks – Catastrophe Modelling, Corvinus University Of Budapest Department Of Mathematical Economics And Economic Analysis Working Paper, 8.

Leblebici Teker D., ve Ülengin B. (2005). Bankacılıkta Operasyonel Risk Ölçüm Modellerinin Türk Bankacılık Sektöründe Faaliyet Gösteren Bir Bankaya Uygulanması, İTÜ Dergisi Sosyal Bilimler, 2(1), 13-24.

Mandacı, P.E., (2003) , “Türk Bankacılık Sektörünün Taşıdığı Riskler ve Finansal Krizi Aşmada Kullanılan Risk Ölçüm Teknikleri”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(1), s.67-84

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

- Mazıbaşı, M. (2003). Operasyonel Risk Yönetimi ve Türk Bankacılık Sistemi , İktisat İşletme ve Finans Dergisi, 18(203),32-41., (2005), Operasyonel Riske Basel Yaklaşımı: Üç Yapısal Blok Çerçevesinde Bir Değerlendirme, BBDK Araştırma Raporları, Operasyonel Risk Çalışma Grubu, 1., (2006), Operasyonel Risk İleri Ölçüm Yaklaşımları Kullanılarak Ekonomik Sermaye Hesaplanması, İleri Ölçüm Yaklaşımları-Ekonomik Sermaye İlişkisi, Bankacılar Dergisi, TBB Yayınları, 58.
- Uysal, Ertuğrul Umut, (2009), “Operasyonel Risk Yönetiminde Senaryo Analizi”, Bankacılar Dergisi, TBB Yayınları, Sayı.69
- Van Den Brink, G. J. (2002), Operational Risk, The New Challenge for Banks, Palgrave Publishers Ltd., New York.
- Yıldırım, O., (2004), “Türk Bankacılık Sektörünün Temel Sorunları ve Sektörde Yaşanan Mali Riskler”, Dış Ticaret Dergisi, Yıl:9, Sayı:30

ŞAMANİZM VE ANADOLUDA ŞAMANİZM İZLERİ

Yunus Emre TANSÜ

Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Gaziantep, Türkiye

Kürşat ALBAYRAK

Gaziantep Üniversitesi Tarih Bölümü

ÖZET

Anadolu da hurafe diye adlandırılan ve toplumun nereden geldiğini gösteren birçok geleneksel ritüel bulunmaktadır. İslam'la örtüşmeyen bu geleneklerin hala daha devam ediyor olması dikkat çekicidir. Şamanizm mistik bir inanç sistemidir. Şamanizm'i sadece Türk tarihiyle sınırlandırmak doğru değil tabii ki Dünya tarihine baktığımız zaman Şamanizm'in çok yaygın bir din olduğunu görüyoruz. Bu inancın bazı bölgelerde hala yaygın olarak devam ettiğini de söyleyebiliriz. Orta Asya, Sibiry, Çin, Endonezya, Tibet, Kuzey ve Güney Amerika, Güneydoğu Asya, Japonya ve Avustralya şamanlık sisteminin var olduğu bölgelerdir. Şamanlık Orta Asya'nın kadim dinlerinden olup günümüze kadar varlığını devam ettirebilmiş, Türk kültüründe Gök Tanrı inancının potasında erimiş bir inanç sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Türklerde Şamanizm dininin etkilerinin hala devam ettiği yadsınamaz bir gerçektir. Bu geleneklerin halk tarafından benimsenmiş olması köklerinin sağlam bir temele dayandığının göstergesidir. Türklerin geleneklerine sahip çıkması ve her şartta uyguluyor olması bunun en önemli kanıtıdır. Benim amacım bu geleneklerin Türk toplumu için daha anlamlı hale getirip onlara tarih bilinci kazandırmak olacak. Bu çalışmayı yaparken daha önce yapılmış diğer çalışmalara bakıp geleneksel bu ritüellerin kökünü araştırdım. Ulaştığım sonuç Şamanizm inancının toplumumuza kazandırmış olduğu bu gelenekler oldu. Bu araştırmayı yaparken öncelikle Türklerin önemli inanışlarından olan Şamanizm'i daha sonra Şamanizm'in Anadolu da hala yaşayan geleneklerini gördüm. Anlıyoruz ki Anadolu da yaşayan geleneklerin birçoğu hurafeden çok tarih bilinci sağlayacak birer Şamanizm değeridir.

Anahtar Kelimeler: Şamanizm, Gelenek, İnanç, Din

Giriş

Şamanizm mistik bir inanç sistemidir. Türklerde Şamanizm dininin etkilerinin hala devam ettiği yadsınamaz bir gerçektir. Tarihi açıdan gezgin olarak bilinen Türkler için eski inançlarını tespit etmek kolay değildir. En eski inancın Şamanizm olup olmadığını da netleştirmek zordur. Bu konuyu çalışmayı düşünmemin sebebi ise Orta Asya'ya hüküm süren Şamanizm dininin ayrıntılarını bilme isteğimdir. İslam'ın kabulüyle beraber Şamanizm öğretisinin artık kabul görmemeye başlaması her şeyden önce kültürel bir kayba sebep oldu. Fakat Türkler günümüze kadar çok fazla din değiştirmiş olsa da birçoğunu kültürel olarak aktarmayı başarmıştır. Abdulkadir İnan'ın bu konuda yaptığı çalışmalar benim için çıkış noktası oldu. Anadolu coğrafyasında yaşanan geleneklerin köklerinin nereye dayandığı benim için önemli bir merak konusuydu. Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle bile Şamanizm ritüelleri varlığını korumaya devam etmiştir. Buna rağmen Şamanizm inancının yeterince işlenmemiş olmasını doğru bulmamaktayım. Günümüzde birçok Şamanizm ritüelinin hurafe adı altında anılması da Şamanizm inancı konusunda bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

ŞAMANİZM

Şamanizm'in Tanımı

Şamanizm tarih öncesi dönemden bu tarafa Türklerin ve etrafındaki toplumların Orta Asya'da yaşadıkları bölgelerde uyguladıkları ve şaman adı verilen din adamları aracılığıyla gerçekleştirilen bir inançtır.

Şamanizm, insanın ve dünyanın özel bir tasarımı içerir. İnsanlar ile " Tanrılar" arasında özel bir bağ olduğunu varsayar. Şamana, her türlü dengesizliği önleme ve her türlü talihsizliğe karşı koyma işlevi yükler. Şaman, insanların başlarına gelen talihsizliklerin nedenlerini açıklamakla, bu sıkıntıların önüne

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

geçmekle ya da acılarını yatıştırmakla yükümlüdür. Bu anlamda Şamanizm bir dizi eylemin altında yatan bir fikirler bütünüdür¹.

Şamanlık bir görü geleneğidir doğal dünyanın tanrı ve imgeleriyle bağ kurmaya yarayan değiştirilmiş bilinç konularının eski bir kullanım pratiğidir². Ziya Gökalp'in tanımlamasına göre, eski Türklerde aynı zamanda ve bir arada olan iki felsefi sistemden biri şamanlık, diğeri ise Toyonizm'dir. Şamanlık bu felsefelerin sihir tarafını oluştururken, Toyonizm dini taraftır³. Birçok bilim insanı şamanlığı araştırıp gün yüzüne çıkarmak için uğraşmış olmasına rağmen şamanlık hakkında kesin bir kavram oluşturulamamış. Ne bir din denebilmiş ne de kültür. Ortak kanı olarak Şamanizm'in din ve sihrin bir arada olduğu sistem ya da felsefe olduğudur. Bununla beraber doğayla iç içe olan Şamanizm bir doğayı anlama yorumlama ve sorunlarına çözüm bulma öğretisidir.

Şamanizm İnancı

Şamanizm ile ilgili Batılıların XX. asra kadarki çalışmaları daha çok bu inanış sisteminin Türklerin en eski dini olduğu yönünde olmuştur. "Bizde ise, eski Türk dini üzerindeki çalışmalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarındaki Türkçülük akımlarıyla beraber başlamış, ilk defa Ziya Gökalp bu konuda araştırmalar yapmıştır. O, belki de Durkheim' in etkisiyle eski Türklerin dininin Totemizm ve Natürizm safhalarından geçtiğini, sınırlı malzemesinden hareket ederek ileri sürmüştür⁴. Şamanizm bazı kültürlerde doğada ki varlıklarla bağlantı kurabilmek ve doğaüstü olayların etkisinden kurtulmak için ortaya çıkmıştır. Şamanları da doğa ve insan arasında ki düzenleyici olarak da görmüşlerdir. Gök Tanrı dininden kalan kültürlerin birçoğu zamanla Şamanizm'e dönüşmüştür.

Şamanizm'i sadece Türk tarihiyle sınırlandırmak doğru değil tabi ki Dünya tarihine baktığımız zaman Şamanizm'in çok yaygın bir din olduğunu görüyoruz. Bu inanışın bazı bölgelerde hala yaygın olarak devam ettiğini de söyleyebiliriz. Orta Asya, Sibiryaya, Çin, Endonezya, Tibet, Kuzey ve Güney Amerika, Güneydoğu Asya, Japonya ve Avustralya şamanlık sisteminin var olduğu bölgelerdir. Şamanlık Orta Asya'nın kadim dinlerinden olup günümüze kadar varlığını devam ettirebilmiş, Türk kültüründe Gök Tanrı inancının potasında erimiş bir inanç sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat çok farklı halklardaki şamanik hadiseleri bile kolayca fark eden araştırmacılar, genelde Şamanizm'in başka kategorideki inançlarla ilişkisini belirleyemediler ve hâlen belirleyemiyorlar. Literatürde genellikle "animizm", "büyü" vs. gibi kullanılan başka kavramların Şamanizm kavramıyla oranı hakkındaki soruya açık bir cevap bulmak zordur. En iyi durumda, bu soruya gerçeklerden kaynaklanan cevaplar değil, keyfi cevaplar veriliyor⁵. Başlı başına bir din olmasından ziyade, kendine has kuralları, simgeleri ve ritüelleri olan bir sistemdir. Birçok araştırmacı bu konu hakkında çalışmalar yürütmüş ve çeşitli sebeplerle üzeri örtülen şamanlığı gün yüzüne çıkarmaya, onu anlayıp tanımlamaya çalışmıştır⁶.

Şamanın sıradan ritüel hareketleri (Kamlama) türkü söylemek, davul çalmak, demir eşyadan gürültü çıkarmak vs. esnasında esrime dansından ibarettir. Kamlama, iki şekilde elde edilen ruhlarla temas kurma yeteneği olarak inceleniyor: Ya ruhlar şamanın bedenine giriyor veyahut tam aksine şamanın ruhu, ruhlar krallığına yolculuğa gönderiliyor. Gerçekte kamlamanın anlamı etrafındakileri ve kendi kendini hipnoz etmekten ibarettir, şaman bunun sayesinde sadece seyircileri kendi doğaüstü yeteneklerine inandırmaya zorlamaz, aynı zamanda genellikle kendisinde ve onlarda kamlama esnasında sanrılar geçirildiğine inandırır. Pek çok gözlemcinin fikrine göre şamanik kamlama histerik krizleri çok andırır ve genel olarak şamanlar umumiyetle sinirlidir, insan histerisine mütemayildir. Şamanik törenlerin amacı çoğunlukla insanları veya hayvanları tedavi etmekten, aynı zamanda başka farklı musibetlerle mücadele eden, avcılığın başarısı hakkında kehanette bulunmaktan vb. oluşmaktadır⁷.

¹ PERRİN, Michel, *Şamanizm*, İletişim Yayınları, 1998

² DRURY, Nevill, *Şamanizm*, Okyanus Yayınları, 1996

³ GÖKALP, Ziya, *Türk Medeniyet Tarihi*, İstanbul, 1976

⁴ UĞURLU, Serdar, *Türklerin Dini*, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012, Cilt:12

⁵ ARVAS, Abdulselam, *Şamanizm*, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 2014, Sayı: 3/3

⁶ MERCAN, Tuğba, *Şamanlık ve Şaman şifacılığı*, Yüksek Lisans Tezi, 2018

⁷ ARVAS, Abdulselam, *Şamanizm*, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 2014, Sayı: 3/3

Şaman

Şamanizm inancının uygulama safhasında yer alan kişilerdir şamanlar. Şamanizm'den daha ayrı bir yerleri vardır aslında. Onlar her alanda insanların sorunlarına çözüm üretmeyi becerebilen üstün yeteneği olan kişiler olarak bilinirler. Şamanizm, bazı insanların öteki dünyayla rastlantıya bağlı olmaksızın, kendi istemleriyle iletişim kurmayı bildiklerini varsayar. Bu kimseler, diğer insanlardan farklı olarak öteki dünyayı görme ve tanıma gücüne sahiptirler⁸. Hala farklı şekillerde olsa da devam eden bir kültürdür aslında. Kimisine göre şaman adı, bilen insan anlamına gelen Çaman kelimesinden gelmektedir ve köken itibarıyla Tunguz diline aittir. Kimisine göre, ruhlardan ilham alan anlamına gelen Samana kelimesinden gelmektedir ve köken itibarıyla Pali diline aittir. Bunların yanı sıra kâhin, yorgun kişi, din adamı, hareket eden adam, kendinden geçerek gerçeği gören kişi ve rahip gibi tanımlar da şaman adının anlamları arasındadır⁹.

Şaman kelimesi İslamiyet öncesi çoğunlukla Kaman olarak yani kahin bilge kişi hekim anlamında kullanılmış İslamiyet'ten sonra Baksı olarak kullanılmaya devam etmiştir. Uygurlarda kam sözü din adamı değil, "büyücü, sihirbaz" manalarında kullanılmıştır. Kaşgarlı Mahmud, "kam" sözünü kahin kelimesiyle açıklamıştır. Bu söz o zamanki müslüman Türkler tarafından da unutulmamıştı. Yusuf Has Hacip ise, Kutadgu Bilig'de kamları "otacılar" olarak çevirmekle beraber, bunların insan toplulukları için faydalı insanlar olduğunu söyler¹⁰.

Şamanlar toplumda kabul görmüş yüksek saygı mertebesine ulaşmış kişilerdir. İnsanlar tarafından saygı duyulan yaşanan her sorunda başvurulmuş kişilerdir. Şaman, Şamanlığı taşıyan ve onu aktaran kişidir. Toplumda saygın bir yeri vardır ancak yine de şamanları doğrudan bir din adamı veya peygamber olarak tanımlayamayız. Çünkü toplumdaki tüm dini ritüeller şaman tarafından yerine getirilmez. Aynı zamanda misyonerlik üstlenerek dini yayma, herkese ulaşma gibi bir amacı da yoktur. Zira şamanlık yayılmaktan ziyade yaşadığı topluluklarla sınırlı kalan bir inanç sistemi olarak karşımıza çıkar. Şamanlıkta yayılma yoktur, ulaşılan sırrı saklama ve sonraki adaya aktarma vardır. Şamanların aynı şekilde yönetici vasıfları da yoktur.

Toplumun siyasi oluşumlarında karar verme yetkisine de sahip olmadıkları gibi salt Şifacı olarak da tanımlayamayız. Çünkü şamanı otacıdan ve din adamından ayıran bir takım özellikleri vardır. Ruhlarla iletişime geçebilmesi, ruhunu öteki âlemlere göçürebilmesi, kehanette bulunması onu otacıdan ve rahipten ayırmaktadır. Şaman bu görevleri tek başına üstlenebilen kişidir.

İnsanların hastalık durumunda, şamanın görevi, özgür bir ruh oluşturmak veya hastasının bedenine girmiş kötü ruhların çıkarılmasını sağlamaktır. Bir av söz konusu olduğunda şamanın, sözcüğü, hayvanların efendisini "sürüsünden" birkaç baş hayvanı insanlara vermesi için ikna etmesi gerekir. Bir savaş gündeme geldiğinde şamana düşen, düşman güçlerini zayıflatmaktır. Bu halde şaman çevresel, iklimsel ve çoğu kez toplumsal dengeleri yeniden düzenlemek üzere sahneye çıkar. Kuramsal olarak kendisi için harekete geçmez. Bu anlamda da Şamanizm toplumsal bir kurumdur.

Şamanizm'i psikolojik bir hastalık olarak görenler Şaman ayinlerinin bir tür psikolojik kriz olduğunu düşünseler de aslında şamanlar trans olarak kendilerinden geçiyorlardı. Trans olduktan sonra yaptıkları hareketler attığı çığlıklar böyle düşüncelerinde ki en büyük sebepti.

Şamanın olmazsa olmazlarından biri de onun aksesuarlarıdır. Şaman, törenlerinde kamlık ederken pek çok aksesuar kullanabilir. Bunlar özel Şaman kostümü, başlığı, başta davul olmak üzere çok çeşitli müzik aletleri, küçük heykeller, sopalar, ayna, tütsüler, tütün ve benzeri halüsinojenik bitkilerden oluşur. Kullandıkları bu çok çeşitli aksesuarların yanında kamlık ederken girdikleri esrime halinde çok çeşitli

---

⁸ PERRİN, Michel, *Şamanizm, İletişim Yayınları*,1998

⁹ MERCAN, Tuğba, *Şamanlık ve Şaman şifacılığı*, Yüksek Lisans Tezi, ,2018

¹⁰ GÖMEÇ, Sadettin, *Şamanizm ve Türk Dini*, PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, 1998, S:4

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

sesler çıkarıp, çeşitli hareketlerde buldukları da gözlemlenir. Bu sırada kullandıkları aksesuarlarla da Şamanlar aslında tüm duyu organlarını harekete geçiren bir gösteri sunarlar¹¹.

Şaman Seçilme

Şaman olabilmenin genelde üç yolu vardı:

- 1- Soyla geçen Şamanlık görevi. Baba hattı ile olduğu gibi ana hattı ile de geçebilir. Bu durumda aileden birinin veya birkaçının şaman olması ve ecdat şamanının kendi soyundan birini şamanlık görevi için seçmesi söz konusudur.
- 2- Ecdadı şaman olmayan birinin ruhlardan tarafından şamanlık görevine seçilmesi.
- 3- İnsanın kendisinin şamanlık yolunu seçmesi ve şaman sırlarını öğrenmek için uzun bir mesafe kat etmesi¹².

Türk Topuluklarında Kullanılan Şaman İsimleri

Altay, Tuva, Telengit, Lebed, Şor, Sagay, Teleüt, Koybol, Kaçın, Küerik, Beltir, Soyon, Kumandin Türkleri **kam** veya **ham**, Yakutlar **oyun**, Çuvaşlar **yum**, Kırgız-Kazaklar **bakşı/baksı**, ya da **bahşı**, Ulçiler **sama** Buryatlar **bö**, Tunguzlar **saman**, Nanaylar, Oroçiler, Mançular **sam**, Ostyaklar **tadıb**, Nenler **tadebya**, Yukagirler **alma**, Saamlar **noyda**, Türkmenler **perihan**, **falbin**, Hantlar **yöltaku**, kadın şamanlara ise **udagan**, **udagan**, **utahan**, **ubahan**, **ıduan** vs. derler¹³.

ANADOLUDA ŞAMANİZM İZLERİ

Şamanizm, gerek ortaya çıktığı dönem gerek yayılma alanları dikkate alındığında dünyadaki pek çok din ve inanç sistemini etkilemiş ve etkilemeye de devam etmekte olan büyük bir olgudur. Araştırmacıların Türkler, Şamanist değildir ya da Şamanist'tir şeklindeki yaklaşımlarına ve tartışmalarına rağmen Şamanizm, Anadolu'da da pek çok unsuruyla yaşamaya devam etmektedir. Çünkü hiçbir dinin ya da inancı yüzde yüz orijinallikinden söz edilemez. Su ya da bu şekilde etkileşimde bulunduğu veya toplumun daha önce benimsediği din ya da inançlardan bazı unsurları bünyesinde taşır. Yeni gelen, tepkiyle karşılaşmamak kabul görmek ve daha geniş kitlelere ulaşmak adına var olanın kurtulamadığı birçok unsurunu kabul edip, kendine uyarlamaya mecbur kalmıştır.

Türkler, onuncu yüzyılda İslam'ı kabul etseler de öncesinde sahip oldukları inancı bir kılıf gibi sıyrıp atamamış, yüzyılların verdiği alışkanlıkla eski inanışlarına ait pek çok ayin ve ritüeli yaşamaya ve yasatmaya devam etmişler. İslam dini zaman içerisinde bunların bir kısmını ortadan kaldırmaya muvaffak olsa da yok edemediklerini kendi içine almış; yani İslami bir kisveye büründürerek, yasatmaya mecbur olmuştur. Bu sadece İslam dini için geçerli bir durum da değildir.

Eski Türk şamanlarına bakıldığında bunların Türk velilerine benzeyen tarafları fark edilecektir: Gelecekte haber etme, hava durumunu değiştiren, felaketleri önleyen veyahut düşmanlarına musallat eden, hastaları iyi eden, gökyüzüne çıkıp uçabilen ateşte yanmayan Türk şamanları bu hüviyetiyle Bektaşî menakıbnamelerin de ve kısmen de öteki tarikat çevrelerinde yazılmış menakıbnamelerde yeniden hayat bulmuş gibidirler. Bu eserlerde anlatılan Türk velileri, bu özelliklere sahiptirler¹⁴.

Anadolu Türkmen dervişlerinden Orhan Gazi'nin çağdaşı geyikli Baba'nın geyiklerle beraber yürüdüğü ve geyiklere bindiği, "Bektaş Veli'nin şahin kıyafetine girerek uçup gitmesi", "Karaca Ahmet Ağaoğlu Hacı Doğrul'un doğan kuşu suretine girmek istemesi, güvercin suretine giren Sultan Hacim'i yakalamak istemesi" gibi efsanelerin hepsi arvak ve ije kil menşeli Şamanizm unsurlarıdır. Hele Geyikli Baba'nın binerek gezmesi hakkındaki menkıbe Altaylı kamların okudukları dualarda "bindiğim hayvan geyik-sığın" sözlerini hatırlatmaktadır (İnan, 1986:83).

¹¹ PERRİN, Michel, *Şamanizm*, İletişim Yayınları, 1998

¹² BAYAT, Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2006

¹³ MERCAN, Tuğba, *Şamanlık ve Şaman şifacılığı*, Yüksek Lisans Tezi, 2018

¹⁴ OCAK, Ahmet Yaşar, *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menakıbnameleri*, Ankara, 1983

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Türkmen çevrelerinde veliler için kullanılan ata, baba ve hoca gibi adların kullanılması Türklerin eski çevrelerinin ürünü olarak telakki edilmiştir. Oğuz ananesine göre, Korkut Ata, Irkıl Ata gibi şahsiyetler halkın hürmet ettiği, saygı duyduğu halk bilginleri, şairleri ve hekimleri idiler. Türklerin İslamiyet ile tanışmalarından sonra tasavvufun yoğun olarak yaşandığı çevrelerde kamin yerini ata, baba ve şeyhler almıştır. Yerleşik kültür çevrelerinde ata, şeyh tabirleri kullanılmışken, Türkmenlerin geleneksel olarak yaşadıkları, bozkır yaşamını sürdürdükleri kesimlerde ise baba tabiri kullanılmıştır.

Türkler arasında evliya menakıpnamelerinin doğuşu, muhakkak ki İslamiyet' le birlikte gelen tasavvufun etkisiyle oldu. Bu bakımdan İslami geleneğin bunda önemli olduğu münakaşasıdır. Ancak veli kültürünün doğuşunda İslam öncesi devirden kalma pek çok efsane, destan vs. bu teşekküle gerekli zemini hazırladığı bir gerçektir. Bu efsane, destan vb. mahsullerin önemli bir kısmını eski şamanların cinlere karşı savaşlarını, ruhlarla mücadelelerini, öbür dünyaya ve gayb âlemine gidip gizli güçlerle temas kurabilme çabalarını ve bu vesileyle izhar ettikleri fevkalade olaylar anlatan hikâyeler teşkil ediyordu¹⁵.

Anadolu'da başıbozuk tabiri yoldan çıkmış veya çıkmaya müsait olanlar için kullanılır. Namaz kılarken, camiye giderken baş bağlanır. Baş bağlamak çocuklukla başlar. Başının bağlama biçimi, bayanların nişanlı veya evli olduğunu gösterir. "Başını bağlamak" evlendirmek anlamındadır. Adeta bağlanan baş ile insan korunur. Şamanizm'de her şeyin bir iyisi olduğu gibi suyunda iyisi vardır. Suyun iyisi gündüz dinlenir, gece çalışır. Bunun için akşamdan sonra akan sudan alınmamalıdır. Su iyisi rahatsız olur. Anadolu'da akşamdan sonra su kapları muhakkak kapalı tutulur. Akşamdan sonra suya bir kap daldırılacak ise, mutlaka besmele çekilir. Şamanizm'de "Süneysi geldi" inancı vardır. Bu ölmüş bir kimsenin bir yıl kadar bir süre zarfında ruhunun yakınlarının yanına gelip gitmesi inancıdır. Dedeler de Şamanlar gibi tamamen hâfizaya dayalı zengin halk şiiirini, nefesleri, duaları ve sözlü halk geleneğini nesilden nesile aktaran iletişim organları gibidirler. Şamanlar gibi dedelerin de hastalıkları iyileştiren olağanüstü güçleri olduğuna inanılır. Şaman kendi çocukları arasında Şamanlık' a en çok ilgisi olanı seçer ve geleceğe dayalı gizli bilgiyi de vererek yetiştirir. Bu durum aynen Anadolu Aleviliği'nde dede yetiştirme biçimine taşınmıştır. Şaman giysisindeki özellikler Bektaşî giysilerine de yansımıştır. Şamanlar (kamlar), tanrılar ve koruyucu ruhlar için arak (rakı) saçı saçarlar, bu kansız kurban sayılır. Oysa İslâm'da içki içilmesi kesinlikle yasaklanmıştır. Eski Türk kültüründe içki içilmesi yaygın bir gelenektir. Özellikle düğünlerde ve mutlu günlerde müzik eşliğinde içki içilmesi geleneği vardır¹⁶.

Bazı kelimeler Müslümanlıkta hiçbir mefhumu tekabül etmediği halde, haysiyetini kaybetmemiştir. Çarpmak ve çarpılmak kelimeleri bu nevidendir. "Burası tekin değildir", yahut "Filan yerde hayalet var", denir. Keza hortlak, cadı, iyi saatte olsunlar, armen, eren, yatır, samadiva; keşkem, öcü, umacı ve ilahirihi kelimeleri, mefhumları unutulmuş olan bu bakiyelerdendir. Hatta ay dede, gök baba, gürgür baba, ocak anası, denizkızı, pınar anası hep bu akldelerin devamıdır. "Çiğdeme sormuşlar, anam toprak, babam yağmur", demiş. Ölülerin ruhlarını tes'id için bazı merasim, kabirieri ziyaret, büyük uluların mezarı etrafında dolaşmak, murad için kurban vaat etmek ve mezarlarda kurban kesmek, bazı yaşlı ağaçların kudsiyetine inanmak, ağaç dallarına ve türbe kapılarına çaput bağlamak, su kaynaklarında ve bazı ağaç gölgelerinde ruhların ve cinlerin bulunduğunu tasavvur etmek yeni doğanlara kurban kesmek, hastaların iyileşmesi için kurban adamak, ölülerin canı için aş pişirmek, sebil yapıp su dağıtmak¹⁷.

Anadolu'da Şamanizm'den Kalan Bazı Gelenekler

1- Anadolu'da türbe yanlarında ya da tek başına büyüyen ve bu özellikleri doğrultusunda kutsal kabul edilen ağaçlara, dileğe göre farklı renklerden oluşan bez parçaları bağlanır.

Bu ağaç kültü doğrultusunda orda yaşayan ruhlara saygı göstergesidir. Aynı şekilde türbelere beyaz bez parçası bağlanması da ruhlara dilekte bulunma ile ilgilidir.

¹⁵ OCAK, Ahmet Yaşar, *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menakıpnameleri*, Ankara, 1983

¹⁶ ERSÜREL, Ülkü, *Türk Kültüründe Şamanizm İzleri*, Yüksek Lisans Tezi, 2009

¹⁷ YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, *Müslümanlıktan Evvel Türk dinleri Şamanizm*, Ötüken Yayınları, 2005

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

2- Ateşe saygı gösterilmesi, tükürülmemesi, su ile söndürülmemesi yine ateşe yağ, tuz, seker gibi maddeler atılması (saçı) da ateş iyesine duyulan saygının göstergeleridir. “Alazlama” denilen yağlı bir bez parçasının tutuşturulup; hastanın çevresinde döndürülmesi ile tedavi, Nevruz’da ateş üzerinden atlama, ateşin arındırıcı ve kötü ruhları uzaklaştırıcı, temizleyici özelliklerine bağlanabilir.

3- Suyu kirletmeme, tükürmeme, rüyanın akan suya anlatılması, gece su iyesini rahatsız etmemek için suya girilmemesi, yolculuğa çıkmanın arkasından sağ salim dönsün diye su dökülmesi, su kültü ile ilgili uygulamalardır.

4- Türbe ya da mezarlara tas yapıştırılması, dilekte bulunmak için yapılan bir çeşit kurban olup, tasın yapışması da dileğin gerçekleşeceğine işarettir. Ayrıca yağmur duası da kullanılmak üzere değişik sayılarda toplanan ve üstlerine ayetler okunan taslar, Samanın yağmur yağdırma için “ya da tası” kullanmasına göndermedir.

5- Demir kültü ile ilgili olarak da loğusalar, ‘Al Karısı’ nın kendilerine zarar vermesini önlemek için yastıklarının altına bıçak, kılıç vs. demirden yapılmış bir alet koyarlar. ‘Al Ruhü ve Al Karısı’ inancı, doğumla ilgili olarak Anadolu’da yaşayan Şamanizm kaynaklı en canlı inançtır. Bu ruhtan korunmak için de demirden, yani demirin koruyuculuğundan yararlanılır.

6-Esiğin kutsal kabul edilmesi, basılmadan geçilmesi de Şamanizm ile alakalıdır. Zira eşik yenidünyalara açılan kapıdır, bu nedenle kutsaldır ve saygı gösterilmesi gerekir.

7- Gökyüzü cisimleri, özellikle de Ay ve Güneş kutsal kabul edilir; onlara cinsiyet atfedilir, Ayın tutulması bir canavarın ayı ele geçirmesi olarak değerlendirilip, davul çalarak, gürültü yapılarak uzaklaştırılmaya çalışılırken, Güneş’in de dişi olup, koruyuculuğu ve hayat kaynağı oluşu ile saygı gösterilir.

8- Gelinin basından seker, para vs. saçılması ruhları memnun etmek, yeni kurulan aileye zarar vermelerini önlemek amacı taşır.

9- Ölenin ardından “ölü ası” diye adlandırılan yemek vermek, 3, 7, 40. günlerinde yemek verilmesi, helva yapılması da Şamanizm kalıntısı uygulamalardandır.

10-Samanizmde, canın (ruh) vücudun farklı bölümlerinde olabileceği inancı doğrultusunda, geceleri tırnak ya da saç kesilmez. Çünkü canın bunlardan biriyle birlikte vücudu terk edeceğine inanılır.

11- Köpeğin, iyi- kötü ruhları ve insan ruhunu görebildiğine inanıldığından; köpek herhangi ruhu görünce ulumaya baslar ki, bu hayra alamet olmayıp; köpeği çok uluyan evde yakında bir insan ölür, inancı vardır.

12-Samanın, “Kamlama” haricinde bazı hastalıkları otlarla iyileştirmesi de Anadolu’da halk hekimliği olarak varlığını devam ettirmektedir.

13- Bugün Anadolu’da da bazı hastalıkları iyileştirmek için hastanın yüzüne bazı şekiller çizilerek boyanması, Samanın da tedavi yöntemlerinden biridir.

14- Kan, Şamanizm de tıpkı su gibi, Samanın arındırılmasında kullanılır; kurban kanı adayın yüzüne sürülür. Aynı uygulama Anadolu’da alına kurban kanından sürülmesi şeklinde yasatılmaktadır¹⁸.

Sonuç

¹⁸ TÜRKAN, Kadriye, *Türk Dünyası Masal Geleneğinde Şamanistik Unsurlar*, Doktora Tezi, 2008

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Şamanizm Gök Tanrı diniyle ortaya çıkmış bir inanış biçimidir. Din ya da inanış olduğu konusunda kesin bir kanıya varılmasa da gerçek bir olgu olduğu konusunda şüphe yok. Birçok coğrafya da varlığını gösteren Şamanizm bıraktığı izlerle hala varlığını sürdürmekte. Şamanizm’i bir din olarak görmek yanlış olmakla beraber Türklerin Gök Tanrı isimli tek tanrılı bir dini var zaten. Fakat Şamanizm’i bir inanış biçimi ve kültürel bir öge olarak görmek gerekir. İslam’la beraber değişime uğramış olsak bile varlığını devam ettiren bir inanışımızın olduğunu görüyoruz. İslam’ın öğretilerinin tam tersine bir özelliğe sahip olan bu gelenekler hala korunuyor. Sağlam temellere dayanan kültürel öğeler toplumsal varlığını devam ettiriyor. Anadolu da yaşanan Şaman geleneklerinin birçoğu devam etmekle beraber yine Şaman geleneği olduğu söylenen nereden geldiği belli olmayan bazı tabular vardır. Bu çalışmada da olduğu gibi amaç doğru ayırıştırma yapabilmektir. Unutulmamalıdır ki kültür teknolojinin arasında çürüyüp gitmektedir buna engel olacak muhakkak ki araştırmacılarıdır. Araştırmacıların bu çalışmada da olduğu gibi kültürel değerlerimizi tarihin en ücra köşelerden gün yüzüne çıkarmaları en önemli vazifeleridir.

Kaynakça

- **ARVAS**, Abdulselam, *Şamanizm*, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 2014, Sayı: 3/3
- **BAYAT**, Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2006
- **DRURY**, Nevill, *Şamanizm*, Okyanus Yayınları,1996
- **ERSÜREL**, Ülkü, *Türk Kültüründe Şamanizm İzleri*, Yüksek Lisans Tezi,2009
- **GÖKALP**, Ziya, *Türk Medeniyet Tarihi*, İstanbul, 1976
- **GÖMEÇ**, Sadettin, *Şamanizm ve Türk Dini*, PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, 1998, S:4
- **İNAN**, Abdulkadir, *Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*, TTK, 1986
- **MERCAN**, Tuğba, *Şamanlık ve Şaman şifacılığı*, Yüksek Lisans Tezi, ,2018
- **OCAK**, Ahmet Yaşar, *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menakıbnameleri*, Ankara, 1983
- **PERRİN**, Michel, *Şamanizm*, İletişim Yayınları,1998
- **TÜRKAN**, Kadriye, *Türk Dünyası Masal Geleneğinde Şamanistik Unsurlar*, Doktora Tezi,2008
- **UĞURLU**, Serdar, *Türklerin Dini*, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012, Cilt:12
- **YÖRÜKAN**, Yusuf Ziya, *Müslümanlıktan Evvel Türk dinleri Şamanizm*, Ötüken Yayınları, 2005

İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK KILCI

Yunus Emre TANSÜ

Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Gaziantep, Türkiye

Cesur ÖZÇÖREKÇİ

Gaziantep Üniversitesi Tarih Bölümü

ÖZET

İlk insandan günümüze kadar insanoğlu sürekli tabiata ve diğer insan gruplarına karşı bir mücadele içinde olmuş, bu mücadele gereği savunma ve saldırı amaçlı silahlar üretmiştir. Bu silahların en mühimi, ateşli silahlar teknolojisi gelişimine kadar geçen süre zarfında kılıç olmuştur. Kılıç, Türklerde çok önemli görülmüş savaşçının adeta bir uzvu gibi hayatında kendine yer bulmuştur. Bu yakınlık ve önem gündelik hayatın her safhasına sirayet etmiştir. Arz ettiği bu öneme rağmen İslam öncesi Türk kılıçları hakkında doyurucu bir çalışma ne yazık ki yapılmamıştır.

Anahtar kelimeler; Silah, Kılıç, Savaş Aleti, Saldırı, Savunma, Donanım, Ateşsiz Silahlar

Kılıcın tarihi insan tarihidir.

Sir Francis Richard Burton

GİRİŞ

Günümüzden on bin yıl önce son Buzul Çağı'nın bitmesi ile Taş Devri'nin ilkel insanların bir araya gelerek oluşturduğu grupların, kendini diğer gruplara ve doğaya karşı korumak için yaptığı ilkel silahlar arkeolojik buluntularda karşımıza çıkar. Bu silahlardan bazıları; kemik, çakmaktaşı, obsidyenin ağaç dallarına sabitlenmesi ile mızrak formunda tasarlanmıştır. Bunlar delici olsa da yakalanan avların kesilip parçalanması için daha kısa saplı, ilkel bıçak-satır benzeri aletler de yapılmıştır. Bu ilkel kesici ve delici aletler maden devirlerine geçince yapılacak olan ilk kılıçların alt yapısını oluşturmuştur.

İslamiyet öncesi kılıç Türkler için gücün, hâkimiyetin, cesaretin, yiğitliğin ve kötülükle mücadelenin sembolüdür. İslamiyet'le birlikte Dervişlerin, Alp-Erenlerin; İslam'ın kutsal değerleri için gaza eden maneviyatı yüksek kişiler olarak görülmesi, kutsallığını demirden alan kılıcın kutsallığının kaynağının değişmesine sebep olmuştur. İslamiyet'le kılıca atfedilen önem devam ederken bu önemin kaynakları değişmiştir. Artık kılıcın önemi Türklerce kutsal sayılan demirden yapılmış olması değil, Kılıcı tutanların uğrunda savaştığı değer yani İslamiyet olmuştur. Kılıçla gaza anlayışı örtüşmüştür. Nihayetinde İslamiyet'in kabulü ile kılıç anlayışının ortadan kalkmadığı, İslamlaşarak varlığını devam ettirdiği söylenebilir. Türkler, İslamiyet'i üstün savaşçılık ve kılıç kullanma yeteneklerini unutmak yahut ortadan kaldırmak için bir sebep olarak görmedikleri gibi aksine gaza-cihat anlayışı sebebi ile kılıcı daha sık kullanmışlardır. Türkler, tarihe savaşçı bir millet olarak damgasını vurmuştur. Lakin bu ifade Türklerin savaşçı özelliğini basite indirgeyen bir ifadedir. Çünkü Türklerin savaş stratejileri, ordu düzeni, kullanılan harp aletlerinin özellikleri henüz tam anlamıyla saptanamamıştır. Bu çalışma, büyük bir bütünün küçük bir parçası olsa da İslamiyet öncesi Türk kılıçlarının umumi özellikleri ve kılıç kültürü hakkında genel geçer bilgiler vermek amacıyla yapılmıştır.

İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK KILICI VE KÜLTÜRÜ

Kılıç

Kılıç, ilk çağlardan itibaren ateşli silah teknolojilerinin geliştirilmesine kadar geçen tarihi devirlerde savaşlarda kullanılan silahlar arasında önemini korumuştur. Türklerin büyük zaferler elde etmesini sağlayan, yanlarından hiç ayırmadıkları kılıç, Türkler için kutsal sayılmıştır. Demire ve kılıca yüzyıllar boyu hürmet edilmiştir. Günümüzde ise törenlerde simgesel olarak eskrim sporunda spor aracı olarak faal kullanılmaktadır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Kılıcın tanımı.

Uzun düz veya eğri, ucu sivri bir veya iki kenarı keskin, kın içinde bele takılarak taşınan çelikten silah(Türk Dil Kurumu [TDK], 2007). Tanımı verilen kılıcın “kama” veya “hançerden” ayırt edilebilmesi uzunluğu ile mümkündür. Arkeolojide sadece 40 cm üzerindeki ince uzun kesici silahlara kılıç denir.

Kılıcın bölümleri.

Kılıcın esas olarak; kabza, balçak (korkuluk), namludan oluşmaktadır. Dördüncü olarak da kılıcın koruması olan kını saymak gerektir. Kının eklenmesi ile kılıç görsel olarak dört ana bölümden meydana gelir.

Kabza

Eski dönemde Türkçe adını bilemediğimiz kabza, kılıcın elle tutulan sap kısmıdır. Ağaç, boynuz, kemik veya madeni maddelerden yapılırdı. Kabzanın süslü olmasına ayrıca önem verilirdi. Arapça bir kelime olan kabza “tutmak, avuca almak” fiilinden tutulan bölüm, anlamına gelmektedir. Kılıç namlusunun sivri ucunun aksi olan arka ucunda bulunan 10-15 cm. ve bir el ayası uzunluğundaki kısım, kesici işlemin dışında bırakılır. Bu kısım namlu üzerinde gerekli işlemler yapıldıktan sonra ahşap, kemik, boynuz, fildişi, deri, metal vb. malzemelerle kaplanırdı. (Karaman, 2014 s.159.162) Kılıcın namlu kadar önemli bir bölümü olan kabza çarpışma sırasında kılıcın elden fırlayıp gitmesini engeller. Kabzanın bitimi düz yahut bileği kavraması amacı ile kavisli olabilir. Kabza üzerinde eli rahatsız edecek herhangi bir girinti, çıkıntı, sert köseye rastlanmaz. Sadece hakanların kılıçlarında işlemeli ve süslü kabzalar olabildi. Bu tarz kabzalara sahip olan kılıçlarda savaşlar için değil törenlerde zenginlik ve azameti sergilemek için kullanılmışlardır.

Balçak (Korkuluk)

Korkuluk, kılıç kullananın elini bir darbeye karşı koruyacak kısımdır. Bıçak ya da hançer bitimindeki korkuluklara da “toğru” denilmektedir (Karaman 2014 s159.162). Balçak kabza ile namlunun birleştiği yere konumlandırılmış el siperi olarak dayanıklı maddeden yapılmıştır. Ayrıca kılıcın geri kayarak kullanıcıya zarar vermesini de engeller. Esas koruyucu rolü oynayan kolların uçları küçük topuzlu ve uzundur. Bu uçların nadiren de olsa dışa doğru kıvrılarak ejder yahut hayvan figürleri şekli aldığı görülür.

Namlu

Namlu, kılıcın uzun madeni kısmıdır. Türk kılıçlarının namluları çoğunlukla eğridir. Bazı kılıçların namlularının iki tarafı da keskin olur. Ucu sivri, düz veya yuvarlak olan namlular da vardır. Namlunun keskin yanına kılıç ağzı ya da kılıç yalması denir (Karaman, 2014 s.150.162). Namluların iki tarafı keskin olabildiği gibi, tek tarafı keskin olanları da mevcuttur. Kılıcın ana işlevini yerine getiren en önemli kısmıdır. Türk kılıçlarının en karakteristik özelliği kavisli olmalarıdır. Namluların boy ve enleri standart ölçülere sahip değildir. Namludaki eğimin, kullanımının kolaylaştırılması ve randımanının artırılması amacı ile belirli teknik ve ölçülerle verildiği muhakkaktır.

Kın

Kılıçlar kullanılmadığı zamanlarda namlu kısmı kın denilen bir zarf içine konularak taşınır. Kın ağaç ya da madenden yapılırdı. Kın ya da kılıçta bele takılacak kısımlar vardır.(Karaman 2014 s 150.162) Kınlar, kabzanın balçak altında kalan bitiş noktasından başlayarak namlu ucunu kapatacak uzunluktadır. Namlunun delici kısmının kını delip çıkmasını önlemek amaçlı kının ucunda “Çamurluk” adı verilen metal bir kısım bulunur. Ahşap kınlar namluyu dış koşullardan koruduğu gibi kınları korumak için de yüzeyleri suya ve neme dayanıklı deri ile kaplanmıştır. Kınlar, kılıç sahibinin rütbe veya zenginliğine göre; değerli taşlar, değerli madenler ile işlenmiş ve çeşitli motiflerle süslenmiş olabilir. Metal kınlar ise aynı görevi görmek için metalden yapılanlardır.

Türk Kılıcı'nın Genel Gelişimi Ve Kılıç Kültürü

Hsiung-nu'ların ve atalarının yaşadıkları Ordos civarında bulunmuş çok eski “Ordos Bronz Satırları”, Türk kılıcının prototipleri olabilir. (Ögel, 1948 s.438).Yaşadıkları coğrafyada bol miktarda demir

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

cevherine sahip olan Türkler, ham demirin ateşte tavlanaarak şekillendirilmesi ile elde edilen iptidai kılıçlara nazaran, demire su vererek çelikleşmesiyle elde ettikleri, alaşım demire katılık katarken sade demirin esnekliğini muhafaza eden bronzdan ve sade demirden yapılan kılıçları kullanarak düşmanlarına üstünlük sağlamışlardır. Türkler demiri işleme hususunda diğer milletlerden daha ileridir. Türk kabileleri Orta Asya'da demir kültürünün hakiki hamilleri olarak Çin ve Arap kaynaklarında zikredilir. Bunların başında Kırgız, Karluk, Başkurt kabileleri gelmektedir (Togan, 1981 s.39). Tarihsel süreç içerisinde Formları değişerek ucu kavisli bir forma bürünmüş olan Türk Kılıcı, kalın, düz ve iki kenarı keskin Ortaçağ Avrupa kılıçlarından, darbe esnasında bütün gücün uca yakın kısımdaki kaviste toplanması özelliği ile ayrılır. Böylece Türk Kılıcı kesici gücünün yüksek olmasını sağlamaktadır.

Eğri kılıçlarda, ağır ve kullanımı daha çok bilek gücüne dayanan düz kılıçların aksine bileğin hareketi önem kazanır. Dolayısıyla bu tür kılıçları kullanmak özel bir talim ve ustalık ister. Kılıç çalmasını bilmeyenler onu çok çabuk kırabilir(Bozkurt, 2002 s.406). Kılıcın göğüs göğse savaşlarda kullanılan silahların başında geldiği, hava şartlarına bağlı olarak hedeflerini şaşırması muhtemel olan ok ve mızrak gibi silahlara göre daha kullanışlı olduğu meydandadır. Eğri kılıçlar süvariler için de düz kılıçlardan daha kullanışlıdır. Kısa mesafede at üstünde çarpışan süvarilere vuruş açısı kazandırması bakımından, normalde hem dürtme hem paralama kabiliyeti olan bu tür kılıçların düz kılıca nazaran darbe kuvveti, ileri geri kaydırma kabiliyeti daha fazladır. Dolayısıyla kesiş yeteneği meydana iken uç kısmındaki yalman ile delme yeteneği de oldukça fazladır. Öyle ki Çin'deki silah reformu sırasında Türk savaş taktiklerini, süvarilerini ve süvarilerin silahlarını örnek alan Çinliler, atlı savaşlara uygun olan bu kılıçları kullanmaya başlamıştır(Turan, 1969 s.113).

Türkler kendilerine özgü kılıçları taktikleri ile düşmanlarının karşısına durdurulması zor bir güç olarak çıkmış, bölgeleri, milletleri, devletleri işte bu üstünlük ile fethetmişlerdir. İbrahim Kafesoğlu, bu noktaya dikkat çeker ve ona göre; Asya Hun İmparatorluğu'nun gücü atın ehlileştirilmesi ve Demir'in gücünün bir arada değerlendirilmesi ile anlaşılabilir.(Kafesoğlu 1998 s.225). Öyle ki Türklerin kılıç yapma ve kullanmaktaki bu üstünlükleri diğer kavimlerin de dikkatini çekmiş, İbni Fadlan seyahatnamesinde yer alan Türklerden bir kavim olan Tokuzoğuzlar hakkında "Halkı güçlü savaşçıdır, silahlarının çoğu kılıçtır." demiştir. (Aktaran: Şeşen 2012 s.60). Demiri işlemek kaliteli kılıçlar yapmak Türklerin işidir. Bunun yansıması olarak da pek çok kaynak demircilik faaliyeti ile Türklerin atalarını özdeşleştirmiş ve Türkleri "Altay'ın Demircileri" olarak görmüştür (Çoruhlu 1998 s.65).

Doğal olarak hayatın bu kadar içinde yer alan kılıç ve yapımında kullanılan demir ve de demir işleyicisi olan demirci de Türkler tarafından kutsal kabul edilmiştir, din adamı olan şamanlara yakın hatta daha üstün dereceli görülmüştür. Kılıca biçilen değer onu da kutsallaştırmış, üstüne antlar içilip yeminler edilmiştir. Bu konuda Kaşgarlı Mahmut'un şu bilgileri önemlidir; "Kök temür kerü turmaz." Bu cümle "Gök demir boş durmaz." anlamına gelmektedir.(dokunduğu her şeyi yaralar). Bunun yanı sıra Kırgız, Yabaku, Kıpçak gibi daha başka boyların halkları aralarında bir şey üstüne ant içtikleri veya sözleştikleri zaman demire saygı göstermek için kılıcı kınından çıkarırlar, önlerine koyarlar ve şöyle ant içerlerdi : "Bu kök girsin kızıl çıksın." Bu cümle "Eğer sen sözünde durmazsan, bu gök renkteki kılıç senin kanına bulanarak kızıl çıksın ve senden öcümü alsın." anlamına gelmektedir. Çünkü Türkler demiri ulu ve kutsal sayarlardı (Kaşgarlı Mahmut, 1985 s.362). Divan-ı Lügati't Türk'te örneklerini gördüğümüz kılıç üzerine yemin etmeyi Dede Korkut'ta da görürüz. Örneğin Bamsı Beyrek, hisardan kaçmasına yardım etmesi karşılığında Hisar Beyi'nin kızına, onu niçin helali olarak alacağına dair şu yemini eder ;"Kılıcıma doğranayım, okuma saplanayım yer gibi kertileyim toprak gibi savrulayım sağlık ile varacak olursam Oğuz'a gelip seni helalliğe almazsam." Diğer bir hikâyede Seğrek şöyle yemin eder : "Bre kavat kızı kılıcıma doğranayım, okuma sançıluyım oğlum doğmasın, doğarsa on yaşamasın." (Çakıcıoğlu, 2012 s.75.201). Bu örneklerden gördüğümüz üzere Türklerde kılıç harp ve savunma konuları dışında da günlük hayatta işlevsel bir yönüyle karşımıza çıkar. Örneğin kılıç bazen vergi bazen para yerine ticarete kullanılabilir. Hazarlarda bazı kalemler vergi olarak "Samur kürkü" nadiren para ile ödemenin yanı sıra kılıç vererek de vergi ödemenin de yapıyorlardı. (Kafesoğlu 1998 s.328). Netice itibarıyla kılıç, Türklerde bir alet, bir harp aracı, sahip olunan bir meta olmanın ötesinde; sosyal, ekonomik ve dini hayatta da asıl amacı dışındaki alanlarda da işlevsel bir boyutu olması bakımından da oldukça önemlidir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

SONUÇ

Kılıç; Türkler için bir madenin işlenmesi ile elde edilmiş sıradan bir aletten ötedir. Kılıcın tarihini yazmak, özelliklerini anlatmak Türk tarihi açısından pek de önemi olmayan bir nokta olarak görülebilir. Lakin fevkalâde akınlarda bulunmuş, muazzam savaşlar kazanmış Türklerin bu zaferlerini askeri taktik ve stratejilerini kazandırmıştır. Ellerindeki kılıçların hiç mi ehemmiyeti yoktur? Dünyadaki diğer kılıçlara hiç benzemeyen kendine özgü bir mekaniği ve tekniği olan kılıçların etkisini göz ardı etmemek gerekmektedir. İslamiyet öncesi Türk kılıçlarının araştırılması; Türklerin ordu sistemini, harp zekâsını, savaş stratejilerini öğrenmemize büyük fayda sağlayacaktır. Bunların dışında savaş aletlerinin yapımı üzerindeki işlemler o milletin, kültür, sanat daha da önemlisi hayat tarzları hakkında büyük ipuçları vermektedir. Nihayetinde Türkler, yüzyıllar içerisinde gelişen ve değişen coğrafyalarına ve düşmanlarına göre kendilerine has en mükemmel, en pratik silahları icat edip savaşmışlardır.

KAYNAKÇA

- Bozkurt, N. (2002)Kılıç İslam Ansiklopedisi Türkiye Diyanet Vakfı yayınları (cilt 25) s. 405.
- Çakıcıoğlu, E. (2012) Dede Korkut Hikâyeleri. İstanbul: Eflatun Matbaası. s.75-201.
- Çoruhlu, Y. (1998) Orta Asya'dan Anadolu'ya lahit ve Taş Sandıklarda Gövdede Hançer Bıçak Tahvillerinin Sembolizmi. İstanbul: Eyüp Belediyesi Yayınları s. 65.
- Kafesoğlu, İ.(1998) Türk Milli Kültürü. Ötüken Neşriyat. s. 328.
- Kahraman, M. (2014) İslam Öncesi Türk Savaşçısının Donanım ve Temel Savaş Aletleri Doktora Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Edirne.
- Kaşgarlı, M.(1985) Divanı Lügati't Türk .(cilt 1) Ankara: TDK Yayınları Çeviren: Beşir Atalay. s. 362.
- Ögel , B.(1948) Türk Kılıcının Tekamülü Ve Menşei Hakkında. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi. Sayı (6) Ankara s. 431.*
- Togan, Z., V.(1981) Umumi Türk Tarihine Giriş. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları s. 39.
- Turan, O. (1969) Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi. Turan Neşriyat Yurdu.
- Türk Dil Kurumu. www.tdk.gov.tr/index.php?option=com-gts&kelime=kılıç
- Şeşen, R. (2012) İbn-i Fadlan Seyahatnamesi Ve Ekleri. İstanbul: Yeditepe Yayınları

İRAN'DA RIZA ŞAH DÖNEMİ YAŞANAN GELİŞMELER

Ayşe ERKMEN

Öğr. Gör. Dr. Gaziantep Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü

ÖZET

Ortadoğu ülkelerinden biri olan İran köklü bir geçmişe sahiptir. Ülke Türkiye'nin de doğu komşusudur. İran'da Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrası yaşanan gelişmeler sonucunda Rıza Şah yönetimi ele geçirmiştir. Bu dönem Rıza Şah'ın çalışmaları ile İran'da geniş çaplı bir yenilik hareketi gerçekleştirilmiştir. Kaçar Hanedanlığı tarafından başlatılan yenilik çalışmaları ülke sorunlarına çözüm getirememiş, İran içeride aşiret isyanlarına sahne olurken, dışarıdan da Rusların ve İngilizlerin müdahaleleri ile karşı karşıya kalmıştır. Savaşın sonunda yaşanan bu karışıklıktan faydalanan Rıza Şah, Kaçar Hanedanlığını ortadan kaldırıp, bunun yerine Pehlevi Hanedanlığını kurmuştur. Rıza Şah iktidarı ele geçirdikten sonra başta eğitim alanı olmak üzere, hukuk alanında, sosyal alanda, millileştirme konusunda, askeri alanda modern anlamda birçok yeniliği gerçekleştirmiştir. Rıza Şah'ın bu çalışmaları yaparken Atatürk'ü örnek aldığı söylenmektedir. Ancak Rıza Şah'ın yenilikleri yaparken demokratik olmadığı, baskıcı bir yönetim anlayışı ile ülkeyi yönettiği anlaşılmaktadır. Cumhuriyet'in ilanını gibi önemli inkılâpları ülkesinde gerçekleştirememiştir. Bu nedenle de çağdaş bir yönetime ülkeyi kavuşturamamıştır. Bu çalışmanın amacı İran'da Rıza Şah döneminde yaşanan gelişmeleri araştırıp değerlendirmektir. Rıza Şah'ın eğitim sisteminde Batılı düşüncenin, vatanseverliğin ve milliyetçiliğin yerleşmesine önem verdiği görülmektedir. İran'da yaptığı çalışmalarla güçlü bir ordu oluşturmuştur. Ekonomik alanda kapitülasyonların kaldırılması gibi başarılı işler yapmıştır. Kara yolu ve demir yolu yapımına önem vererek ulaşımda önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Kılık kıyafet düzenlemeleri yaparak modern giysiler giyilmesini ve şapka takılmasını sağlamıştır. Söz konusu dönemde Atatürk ile ve dolayısı ile Türkiye ile, Rıza Şah'ın bir aylık Türkiye ziyareti gibi, samimi ilişkiler kurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İran, Rıza Şah, Yenilik

GİRİŞ

İran'ın 1501-1794 arası yıllarda Türk asıllı Safevi Hanedanlığı yönetmiştir. Ali Şah'ın 1794 yılında İran'da denetimi ele almasıyla Kaçar Hanedanlığı dönemi başlamıştır.¹ Dolayısıyla I. Dünya Savaşı başladığı sırada Kaçar Hanedanı İran'da yönetimin başında bulunuyordu.

İran, 19. yüzyılın ortalarından başlayarak bir yandan Rusya'nın diğer yandan da İngiltere'nin baskısı altında kalmıştır. İran'da dış baskılar ve merkezi otoritenin zayıflaması sonucunda 1906 yılında bir devrim gerçekleşmiştir. Devrimin gerçekleşmesi için Şii din adamları önderliğinde halk başkentte gösterilere başlamış, tüccarlar dükkanlarını kapatarak ekonomik hayatı altüst etmişlerdir. İran'da bulunan İngiliz Büyükelçisi'nin arabuluculuğuyla Şah bir kurucu meclis toplanmasına izin vermiştir. İlk meclis 1906 yılının Ekim ayında, Tahran'da toplanmıştır.² Ancak meclis ve anayasa çok kısa ömürlü olmuş, 1908 yılında Rusya'nın yardımı ile Şah her ikisini de kaldırmıştır.³ Fakat bu gelişme İran'da on bir ay sürecek bir iç savaşa yol açmıştır. Şah Muhammed oğlu lehine tahttan feragat etmiştir. İkinci meclis 1909 Ağustosunda açılmış ve Anayasa tekrar yürürlüğe konarak bu isyan son bulmuştur.⁴

Diğer taraftan 19. yüzyılın sonlarında Almanya'da güçlü bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. Almanya'nın güçlenmesinden korkan Rusya ile İngiltere 1907 yılının Ağustos ayında İran'ı kuzeyde Rus, Güneyde İngiliz etki alanına alacak ve ortada iki devlete açık bir kuşak oluşturacak bir anlaşma yapmışlardır.⁵

¹ Tayyar Arı, Geçmişten Günümüze Ortadoğu; Siyaset, Savaş ve Diplomasi, 3. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, 82-86.

² Bernard Lewis, Ortadoğu; İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi, 7. Baskı, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2010, s.422.

³ Oral Sander, Siyasi Tarih (1918-1994), 9. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001, s.86.

⁴ Arı, a.g.e., s.91.

⁵ Lewis, a.g.e., s.422.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Bu iki devlet I. Dünya Savaşı sırasında, aralarındaki anlaşmaya göre, İran'ı işgal ederek paylaşmışlardır.⁶

İran'da I. Dünya savaşı esnasındaki gelişmeler merkezi otoriteyi zayıflatmıştı. Bir taraftan merkezi otoritenin bozulması diğer taraftan ülkenin fiili denetiminin işgal güçlerinin elinde bulunması Kaçar hanedanının son üyesi olan Ahmet Şah'ın otoritesini neredeyse ortadan kaldırmıştır. Çünkü halen işbaşında Kaçar hanedanı gözükmekle beraber ülkeyi bir anlamda İngilizler ve Ruslar yönetmekteydi.⁷ 1917 yılında Rusya'da Çarlığın yıkılması üzerine İngiltere, tek başına İran'da nüfuz kurmak istemiştir. Bu amaçla 9 Ağustos 1919'da bu devlete bir anlaşma imzalatmaya muvaffak olmuştur. Bu anlaşma ile İngiltere İran'ın idare ve askeri teşkilatını düzenleme görevini üzerine alıyor ve ayrıca İran'a teknik ve mali alanlarda yardımı vaat ediyor⁸ ve böylece İran'ı himayesi altına almış oluyordu. Fakat anlaşma İran'da milliyetçileri kızdırmış. İranlılar tarafından tepkiyle karşılanmış, İran Meclisi ise bu anlaşmayı onaylamamıştır.⁹

Sovyet Rusya'nın kuruluşundan itibaren uygulamaya başladığı, kendi sınırlarını çevreleyen devletlerle tarafsızlık ve saldırmazlık anlaşmaları imzalama politikası, İran'ı da içine almıştır. İran ile Sovyet Rusya arasında 26 Şubat 1921'de bir dostluk antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile iki devlet birbirinin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeyi taahhüt etmişlerdir. 1 Ekim 1927 yılında Sovyet Rusya ile İran arasında bir tarafsızlık anlaşması daha imzalanmış ve bu anlaşma ile de 1921 anlaşmasının maddeleri teyit edilmiştir.¹⁰

İran Hükümeti'nin çürümüşlüğü, İngiltere'nin İran üzerindeki baskıları ve Şah'ın ülkesini iyi yönetmekteki yeteneksizliği, İran'da yeni bir milliyetçi hareket başlatmıştır. Bu hareketin önderi Ziyaettin Tabatabay olmuştur. Tabatabay bu hareketinde Rus yardımına ve Kazak tugayına güvenmiştir. Bu harekette başarılı olan Tabatabay kendini başbakan, Tugay Komutanı Rıza'yı (pehlevi) da savaş bakanı yapmıştır. Ancak Rıza 1923 yılında¹¹ Tabatabay'ı devirerek önce başbakan olmuştur. 1925 yılında da şah olarak taç giymiş. böylece Kaçar hanedanlığına son vermiştir. Rıza Şah Pehlevi'nin amacı, İran'da geniş ve köklü reformlar yaparak ülkesini batılaştırmaktır.¹² Rıza Şah Pehlevi son İran hükümdarı Muhammed Rıza Pehlevi'nin babasıdır.¹³

Rıza Şah Pehlevi'nin yenilik hareketlerini bu dönemde Türkiye'deki İnkılâp hareketlerine benzeten araştırmacılar vardır. Rıza Şah Pehlevi de Atatürk gibi, kendisini önce askeri alanda göstermiştir.¹⁴ Rıza Şah Pehlevi reformcu bir devlet adamı olarak nitelendirilmekle beraber mevcut sistemi tümünden değiştirmek yerine kısmi bir değişikliği tercih etmiştir. Meclis için seçimler yapılmaya devam edildiyse de seçilenler Rıza Şah Pehlevi tarafından önceden belirlendiği için göstermelik kalmıştır. Rıza Şah Pehlevi'nin yönetimi zaman zaman halkın onayını almaya dönük seçimlerle sürdürülmüştür. Rıza Şah Pehlevi 1906 Anayasası'nı kaldırmamış olsa da oluşturduğu yeni hukuksal yapı ile onu işlevsiz hale getirmiştir. Ayrıca seküler anlamda oluşturulan devlet hiyerarşisi içinde ulemanın rolü önemli ölçüde azalmıştır. Rıza Şah Pehlevi'ye karşı çıkan veya karşı çıkma olasılığı olan kişiler esrarengiz bir şekilde öldürülmüştür. Şah'ın otoritesinin kurumsal temeli ordunun ve bürokrasinin tamamen kendi denetiminde bulunmasına dayanıyordu. 1926 yılında çıkarılan bir yasaya dayanarak sayısı 200.000'i bulan bir ordu oluşturmuştu.¹⁵ Rıza Şah Pehlevi orduda düzenlemeler yapmış ve orduyu iyi bir disipline sokmuştu.¹⁶ Maaşlı olan bu ordu geleceğini hanedanın geleceğine bağlı görmekteydi. Şah ayrıca ekonomik ayrıcalıklar sağladığı yatırımcı ve rantiyeye (getirimci) sınıfını da kendine bağlamıştır. Böylece

⁶ Sander, a.g.e. s.86.

⁷ Arı, a.g.e.,s.193.

⁸Fahir Armaoğlu, 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi, 17. Baskı, Alkım Yayınları, İstanbul, 2010,s.262.

⁹ Uçarol,a.g.e.,s.642

¹⁰ Armaoğlu,a.g.e.,s.262-263.

¹¹ Sander,a.g.e.,s.87.

¹² Türel Yılmaz, Uluslar arası Politika'da Ortadoğu; Birinci Dünya Savaşı'ndan 2000'e,Akçağ Yayınları, Ankara, 2004,s.30.

¹³ Armaoğlu,a.g.e.,s.263.

¹⁴ Sander,a.g.e.,s.87.

¹⁵ Arı, a.g.e.,s.194-195.

¹⁶ Armaoğlu,a.g.e.,s.263.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

otoriter bir monarşik yapı oluşturmuştur.¹⁷ Rıza Şah'ın bu uygulamaları onun reformlarının Türkiye'den farklı olduğunu göstermektedir.

Rıza Şah Pehlevi, Batı uygarlığının meyvelerini ülkesine getirmeye çalışmıştır diyebiliriz. İran'ın İslamiyet öncesi görkemini vurgulayarak birleşik bir ulusal duygu yaratmaya çalışmıştır. Ahamenid ve Sasani imparatorluklarının aslan ve güneşi İran bayrağı üzerine çizilmiştir. Dini etkinin sınırlandırılması için Müslümanlıktan önceki Zerdüşt inancı da devlet dini olarak kabul edilmiştir. Eski Sasanice'den esinlenilerek hanedanlığa "Pehlevi" adı verilmiştir. Rıza Şah Pehlevi İran'ı modern bir devlet, İranlıları da modern bir toplum haline getirmek için çeşitli reform hareketlerine girişmiştir. Ancak diktatör olarak acımasız taktikleri programının başarısını olumsuz yönde etkilemiştir.¹⁸

Rıza Şah Pehlevi'nin diğer yenilik uygulamaları şunlardır: Daha önce de söz edildiği gibi bu dönem ulemanın etkisi azaltılmıştır. Mahkemelere, hangi davaların dinsel mahkemelerde hangilerinin yeni anlayışa göre oluşturulan mahkemelerde görüleceğini belirleme yetkisini tanımadığından şeriat hukuku tamamen kaldırılmamış olsa da uygulama alanını mümkün olduğunca daraltmıştır. Özellikle aile hukuku (evlenme, boşanma ve miras) gibi bazı medeni hukuk konularıyla sınırlı hale getirilmiştir. 1936 yılında yargıçlar ya Tahran Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden ya da dışarıda en az üç yıllık hukuk eğitimi veren bir üniversiteden mezun olması şartı getiren yasal düzenleme ile ulema bir anlamda sistem dışına itilmiştir. 1939 yılında yapılan bir düzenleme ile vakıflar devlete bağlanarak ulemanın mali bağımsızlığına da son verilmiştir.¹⁹

1925 yılında Müslüman ay takviminin yerine güneş takvimi uygulamaya konulmuştur. Herkesin bir soyadı alması zorunlu hale getirilmiştir.²⁰ 1928 yılında çıkarılan bir yasayla erkeklerin Avrupalı gibi giyinmeleri ve 1935 yılında da şapka giyilmesi zorunlu hale getirilmiştir. Kadınlar siyasal hayata katılmaları için teşvik edilmiş ancak kadınlara seçme hakkı verilmemiştir. 1936 yılında kabul edilen bir başka yasayla kadınların peçe giymeleri tamamen yasaklanmıştır. Kafe ve sinemalarda cinsiyet ayrımı yapılmasına da son verilmiştir.²¹

Bu dönemde eğitim alanında önemli reformlar yapılmış ve eğitimi teşvik için büyük miktarda fonlar ayrılmıştır. İlk ve Orta dereceli okulların sayısı artırılmıştır. 1935 yılında Tahran Üniversitesi kurulmuştur. Avrupa üniversitelerinde eğitim teşvik edilmiş ve bu amaçla yılda yüz kişiye yurtdışı bursu verilmeye başlanmıştır.²² Eğitim sisteminde vatanseverlik, milliyetçilik ve Batılı düşüncenin yerleşmesine önem verilmiştir.²³ Dini okullarda da eğitim devam etmiş ancak bu okullara devam edenlerin sayısı önemli oranda azalmıştır.

Azınlık dillerinin konuşulması ve etnik unsurların kendilerine özgü giysilerini giymeleri yasaklanmıştır. Farsçadaki Arapça ve Türkçe kelimelerin sayısı da azaltılmıştır.²⁴

Rıza Şah Pehlevi kapitülasyonları kaldırmıştır. Ekonomik alanda, devletin müdahalesi ile birçok işler yapılmıştır.²⁵

İran'da dış politikadaki gelişmelere gelince: 1921 ve 1927 antlaşmalarına rağmen Sovyet Rusya ile İran'ın münasebetleri iyi bir şekilde gelişmemiştir. Her ne kadar 1921-1933 arası dönemde Sovyetler İran'ın dış ticaretinde en geniş yeri işgal etmiş ise de, Sovyetler'in İran'daki komünist kışkırtma ve faaliyetleri İran'da bir güvensizlik doğurmuş ve bu durum siyasal ilişkilerin daha fazla gelişmesini engellemiştir.

¹⁷ Arı, a.g.e.,s.194-195.

¹⁸ Sander,a.g.e.,s.87.

¹⁹ Arı, a.g.e.,s.195-196.

²⁰ Arthur Goldschmidt JR-Lawrence Davidson, Kısa Ortadığı Tarihi, Çev. Aydemir Güler,Doruk Yayınları, İstanbul, 2008, s.315.

²¹ Arı, a.g.e.,s.196.

²² Arı, a.g.e.,s.196.

²³ Armaoğlu,a.g.e.,s.263.

²⁴ Arı, a.g.e.,s.196.

²⁵ Armaoğlu,a.g.e.,s.263.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Öte yandan İran'ın İngiltere ile münasebetleri de güvensizlik havasından kurtulamamıştır.²⁶ İran'ı ekonomik bağımlılıktan kurtarmakta kısmen başarılı olan Rıza Şah Pehlevi her şeye rağmen ülkenin petrol bölgesi Kuzistan'daki faaliyetleri neeniyle devlet içinde devlet gibi davranan Anglo Persian Oil Company üzerinde fazla etkili olamamıştır. Şirketin etkili olmasının nedenlerinden biri bu şirketin bünyesinde 30.000 kişiyi istihdam etmiş olmasıdır.²⁷

Abadan petroleri 1932 yılında İran ile İngiltere arasında şiddetli bir anlaşmazlık konusu olmuştur. Petrollerden daha yüksek bir hisse almak isteyen Rıza Şah Pehlevi 1901 tarihli imtiyaz anlaşmasını feshedince iki devletin münasebetleri gerginleşmiş ve bunun üzerine İngiltere Basra körfezine donanma göndermiştir. Bu sorunun çözümü için Milletler Cemiyeti arabuluculuk etmiştir²⁸. 1933'te yapılan bir anlaşmayla İran'ın İngilizlerin çıkardığı petrolden payı çoğaltılmıştır.²⁹ Ancak bu anlaşma İran için tatmin edici düzeyde olmadığı³⁰ için iki ülke arasındaki uzlaşmazlık da sona etmemiştir. II. Dünya savaşı sırasında ve sonrasında sorunlar devam etmiştir.

İngiliz etkisini dengelemek için Rıza Şah'ın Almanya ile ilişkisini geliştirmesinin sonucunda 1930'larda bu devlet İran'ın en büyük ticari ortağı haline gelmiş, ülkedeki Alman teknisyenler ve danışmanların sayısında dikkat çekecek boyutlarda artış olmuştur.³¹ Almanya, İran'ın dış ticaretinde Sovyet Rusya'nın yerini almıştır.³²

Bu dönem Türkiye ile de iyi ilişkiler kurulmuştur.

II. Dünya Savaşı başladığında, İran tarafsızlığını ilan etmiştir.³³ Ancak, Almanya'nın, 1941 yılında, Sovyetler Birliği'ne saldırması üzerine İran, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin işgaline uğramıştır.³⁴ İran ordusu işgale engel olamadığı gibi kısa sürede çökmüştür. İşgalden bir gün sonra hükümet dağılmış ve en azından Pehlevi hanedanlığını korumaya çalışan Rıza Şah Pehlevi 26 Ağustos 1941'de tahtını oğlu Muhammet Rıza Şah Pehlevi'ye bırakarak ülkeden ayrılan Rıza Şah Pehlevi Güney Afrika'ya sığınmış ve 1944'te ölünceye kadar burada yaşamıştır.³⁵

ABD'nin de savaşa katılmasıyla 1942'de İran'la bir anlaşma yapılarak işgal statüsü, ittifak görüntüsü çerçevesinde işbirliği biçimine dönüşmüştür. Bu anlaşmaya göre savaş bitince İngiltere, ABD ve Sovyet Rusya İran'daki askeri güçlerini çekeceklerdir.³⁶

İran'ın savaş sırasında bu şekilde işgale uğramasının temel nedenleri, sahip olduğu petrol zenginlikleri, önemli bir petrol bölgesi olan Basra Körfezi'ne geçiş yolu üzerinde bulunması ve Sovyetlere yardım ulaştırılmasında gerekli bir yerde olmasındandır diyebiliriz.³⁷

SONUÇ

Rıza Şah Pehlevi yenilikçi bir devlet adamı olarak görülmele birlikte mevcut sistemi tümünden değiştirmek yerine kısmi bir değişikliğe gitmiştir. Batılı anlamda yenilikler yapmış ancak ülkesini demokratik cumhuriyete kavuşturmamıştır. Kadınlara seçme hakkını vermemiştir. Ülkeyi batılı bir görünüme kavuşturmak için yaptığı çalışmalar kadar kendi çıkarını da düşünen bir lider olmuştur diyebiliriz. Bu dönem oluşturulan güçlü ordu da II. Dünya Savaşı sırasında İran'ı işgalden kurtaramadığı gibi kısa sürede çökmüştür. Rıza Şah Pehlevi de Ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır.

²⁶ Armaoğlu, a.g.e., s.263.

²⁷ Arı, a.g.e., s.197.

²⁸ Armaoğlu, a.g.e., s.263.

²⁹ Uçarol, Rifat Uçarol, Siyasi Tarih, (1789-2002), Der Yayınları, 6.baskı, İstanbul, 2006, s.642

³⁰ Arı, a.g.e., s.196.

³¹ Arı, a.g.e., s.197.

³² Armaoğlu, a.g.e., s.263

³³ Arı, a.g.e., s.196.

³⁴ Türel Yılmaz, Uluslar arası Politika'da Ortadoğu; Birinci Dünya Savaşı'ndan 2000'e, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, s.31.

³⁵ Arı, a.g.e., s.198.

³⁶ Arı, a.g.e., s.198.

³⁷ Arı, a.g.e., s.198.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

KAYNAKLAR

- ARI,Tayyar (2007), Geçmişten Günümüze Ortadoğu; Siyaset, Savaş ve Diplomasi,,3. Baskı,Alfa Yayınları,İstanbul.
- ARMAOĞLU, Fahir (2010),20 Yüzyıl Siyasi Tarihi, 17. Baskı, Alkım Yayınları, İstanbul.
- GOLDSCHMIDT JR Arthur -Lawrence Davidson, (2008), Kısa Ortadoğu Tarihi, Çev. Aydemir Güler, Doruk Yayınları, İstanbul.
- LEWIS, (2010), Bernard Ortadoğu; İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi,7. Baskı, Arkadaş Yayınları, Ankara.
- SANDER, Oral Siyasi Tarih (1918-1994), 9. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 200
- Türel Yılmaz, (2004), Uluslar arası Politika'da Ortadoğu; Birinci Dünya Savaşı'ndan 2000'e,Akçağ Yayınları, Ankara.
- Türel Yılmaz, Uluslar arası Politika'da Ortadoğu; Birinci Dünya Savaşı'ndan 2000'e,Akçağ Yayınları, Ankara, 2004
- UÇAROL, Rifat (2006), Siyasi Tarih, (1789-2002), Der Yayınları, 6.baskı, İstanbul.

EYTÂMĦÂNE-İ OSMANÎ'NİN VAKIF MÜESSESESİ ÜZERİNE ETKİSİ

Zeynep COŞKUN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

ÖZET

Osmanlı Devleti, 600 yıl hüküm sürdüğü topraklarda hoşgörü politikasını uygulayarak “insanı yaşat ki devlet yaşasın” prensibiyle yardıma muhtaç ve kimsesiz çocukları himaye etmek adına vakıflar aracılığı ile birçok sosyal hizmet kurumu açmış (eytâmhâne) ve bu kurumlarda onların mallarının korunması için eytam sandıkları adı altında bir kurum oluşturmuştur. Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu politikaların temel unsuru insan olduğundan müesseselerini de bu çerçevede oluşturmuş ve gayesi Rıza-i İlahi olmuştur. Oluşturulan müesseselerden biri de vakıf müessesesidir. Osmanlı vakıf müessesesi, tebaası için (Müslim-Gayrimüslim) ne gerek ise onun üzerine çalışmalar yapmıştır. Sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya önem veren Osmanlı Devleti'nde vakıflar dini, sosyal, ekonomik, kültürel ve askeri alanlarda hizmet vermiştir. Bunlardan en önemlisi kimsesiz, yardıma muhtaç çocukların barınacağı, temel ihtiyaçlarının karşılanacağı ve eğitimlerini usulünce alacağı kurumlardır. Toplumların istikbalinin inşasında önemli unsur olan çocukların iyi bir eğitim alması, beden ve ruh sağlıklarının korunması, devletlerin kültür ve medeniyet değerlerini geliştirerek geleceğe taşınmasında önemli bir yere sahiptir. Çocuğun sorunlu olması ülkenin istikbali açısından tehlikeli sonuçlar doğuracağı için insan merkezli bir medeniyetin uygulayıcısı olan Osmanlı Devleti, bünyesinde barındırdığı çocukların ihtiyaç ve sorunlarına duyarsız kalmamıştır. Bu nedenle geliştirmiş olduğu müessese (vakıf) ile olası sorunların önüne geçmeye çalışmıştır. Bu çalışmada sözü edilen vakıf müessesesinin muhtevası, bu vakıf müessesesi içerisinde bulunan ve sosyal kurum olan eytâmhânenin devlet ve vakıf müessesesi üzerindeki etkileri ele alınarak yürütülen faaliyetler değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Eytam Kavramı ve Muhtevası, Vakıf Müessesesi

GİRİŞ

Osmanlı Devleti hüküm sürdüğü topraklarda hoşgörü politikasını uygulayarak ve “insanı yaşat ki devlet yaşasın” prensibiyle sosyo-kültürel ve iktisadi yapısını oluşturmuştur. Bir vakıf medeniyeti olan Osmanlı Devleti yapmış olduğu sosyo-kültürel müesseseler ile kendi bünyesinde barındırdığı tebaasının huzur ve refahını sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin temel idari prensibi ise Halil İnalçık'ın dediği gibi Daire-i Adliye üzerine oluşturulmuştur. Daire-i Adliye'nin içeriği şöyledir; Cihan adaletle duracak, bunu devlet sağlayacak, devletin bir hükümdara ihtiyacı var, hükümdar güçlü bir ordu olmadan hiçbir iş göremeyecek, orduyu servet besleyecek, serveti müreffeh bir reaya sağlayacak ve reaya da ancak adil hükümdarın adaleti ile refah bulacaktır¹. Bu iki temel prensip (insanı yaşat ki devlet yaşasın ve daire-i adliye) ile Osmanlı Devleti 600 yıl boyunca birlik ve beraberlik içinde yaşamayı sürdürmüştür.

Toplumların geleceği için önemli bir unsur olan çocuğun, birlik ve beraberlik içerisinde olan bir aile ortamında yetişmesi, iyi bir eğitim alması, beden ve ruhen sağlıklı olması ile mümkün olmuştur. Bu sebeple tarih boyunca çocuğun bakımı, eğitimi ve korunması ailenin ve toplumun öncelikli görevleri arasında yer almıştır. Toplumların temel yapıtaşı olan aile, çocuğun barındığı ve temel eğitimini aldığı birimdir. Osmanlı Devleti insan merkezli bir politika uyguladığı için sosyal statü açısından aileye önem vermiştir. Çocuk neslin devamlılığını sağladığı gibi devletlerin de kültür ve medeniyet değerlerini geliştirerek geleceğe taşınmasında önemli rol oynamıştır. Çocukların sorunlu olması ülkenin geleceği açısından tehlikeli sonuçlar doğurabileceği için Osmanlı Devleti de bünyesinde yaşayan özellikle yardıma muhtaç ve kimsesiz çocukların ihtiyaç ve sorunlarına duyarsız kalmamış, geliştirdiği ve uygulamaya koyduğu kurumlarla çocukların kişisel gelişimlerini sağlamaya çalışmıştır. Kimsesiz ve yardıma muhtaç çocukları (annesi olup babası olmayan yetim çocuklar veya babası olup annesi olmayan öksüz çocuklar ve tamamen korunmaya muhtaç olanlar) topluma kazandırmak için çoğunluğu vakıflar

¹ İnalçık, H. *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet*, İstanbul, Kronik Kitap, Kasım 2017, s.96.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

aracılığıyla oluşturulmuş, çocukların her türlü sosyal sorunlarını gidermeye ve ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hayır kurumları kurmuştur. Bu kurumların oluşmasındaki diğer etkenler ise şöyledir;

- Salgın hastalıklar, doğal afetler ve yoksulluk gibi nedenlerden yine en çok çocukların zarar görmesi,
- Balkanlar'da, Ortadoğu'da, Kafkaslarda ard arda savaşların yaşanması ile kadınların dul ve çocukların yetim kalması,
- Savaş sonrası kaybedilen topraklarda yoğun göç dalgası ile beraber yoksul ve kimsesiz çocukların artması,
- Osmanlı'nın son dönemlerde yaptığı savaşlarda toprak kayıpları nedeniyle büyük göç dalgalarının yaşanması ve savaşların yıkıcı sonucunda en çok çocukların etkilenmesi gibi durumlardır.

Bu kurumların başında İslahhaneler, Darüleytam, Darülaceze, Darüşşafaka, Darülhayr-ı Ali gibi kurumlar gelir. Kimsesiz ve yardıma muhtaç çocukların mallarının korunması için de Eytâm Sandıkları ve Eytâm Nezâreti kurulmuştur. Bu kurumlar aile, yardım sandıkları, dini nitelikli hayır kurumları, vakıflar, sosyal yardımlar vasıtası ile yoksul, yaşlı, yetim, hasta ve kimsesizlere destek olarak sosyal hizmet adı altında günümüze kadar devamlılığını sürdürmüştür.²

Bu süreç sadece Osmanlı Devletine dayanmaz. Hz. Muhammed zamanından bu yana korunmaya muhtaç çocuklara yani yetimlere her daim yardım elini uzatan bir millet olunmuştur. Hz. Peygamber bu durumun önemini şu sözleri ile ifade eder: Kendisi de bir yetim olduğu için, yetime iyi davranma, yetimleri ıslah etme, onları koruyup kollama, onlarla ilgilenme gibi tavsiyelerde bulunmuştur³. Gerek İslam profilindeki aile yapısı gerekse Türk devletlerindeki aile yapısı birbirine benzerdir. Çünkü her iki kategori de aileye önem vermiş ve gelecek neslin devamı olacak çocukların yetiştirilmesi konusunda önemli derecede özen gösterilmiştir.

EYTÂM KAVRAMI ve MUHTEVASI

Eytâm kavramı yetim kelimesinin çoğuludur. Sözlük anlamı yalnız olmak, tek başına kalmak olan "yütm" kökeninden gelmiştir. Bu kelimenin de asıl manası bir çocuğun babasını kaybettiği ve tek kaldığıdır. Yetimliliğin babanın ölümüne bağlanmasındaki amaç; çocuğun nafakasını temin etme, haklarını koruma ve onu yetiştirme de babanın rolü büyük olmuştur. Bazı yetimlik kategorisinde olan durumlara bakar isek; ebeveyninden birinin hayatını kaybetmesi, çocuğunu terk etme ya da boşanma sonucu uzaklaşma gibi durumlarıdır⁴. Yetimler için Kur'andaki temel prensiplere baktığımız zaman yetimlere adaletle davranılması, yetim mallarının korunup-gözetilmesi, büyüdüklerinde mallarının bizzat kendilerine verilmesi ve verirken de şahit tutulması hususu gibi hükümlere yer verilmiştir. Yetimliği yaşamış olan Hz. Peygamber birçok hadisinde yetimlerin hukuku üzerine hoşgörülle durmuştur. Allah rızası için bir yetimin saç telini okşayan kimseye dokunduğu her saç teli kadar sevap verileceğini buyurmuştur. Bir diğer hadisinde de Müslümanlar arasında en hayırlı ev, içinde yetim olan ve yetime de iyi davranılan evdir buyurmuştur⁵. Yetimin bakımı hususuna kısaca bakar isek; bu husustaki ihtiyaçlar ya kendi malından, malı yok ise akraba malından, onların da gücü yetmez ise belirli vakıf gelirleri ile sağlanmıştır.

Eytâm İdâresi Teşkilatı

Osmanlı Devleti'nde tereke (ölen bir kimseden kalma eşya, mal, mülk) ve yetim işlerine önce İstanbul'da kadılığa bağlı Bap Mahkemeleri bakmakta idi. Bu mahkemeler İstanbul, Kahire, Şam, Bağdat ve Selanik gibi büyük şehirlerde kurulmuştur.

Yetim malları üzerine şikâyetlerin artması ile tedbirler alınmaya başlanmıştır. Yetim mallarının korunması adına öncelikli olarak bir komisyon oluşturulmuş ve bu konu Meclis-i Vâlâ'da

² Ünal, V. , "Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Korunmaya Muhtaç Çocuklar İçin Kurulan Sosyal Hizmet Kuruluşları", Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.36, S.2, 2012, s.2.

³ Yıldız, A.T. , "Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi'nin Eytâm Sicillerine Göre Osmanlılarda Yetim Mallarının İdaresi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017, s.16.

⁴ Abdüsselam Arı, "Yetim", TDV İslam Ansiklopedisi, C.43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013.

⁵ Kapıcı, H.Z. , Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim, Kriter Yayınevi, İstanbul 2016, s.9.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

görülmüştür. Müzakere sonunda şeyhülislamlık makamına bağlı “Emvâl-i Eytâm Nezaretî” kurulması kararlaştırılmış ve nizamnâme yayınlanmıştır.

Nazırlığa ilk olarak Tahsin Bey atanmıştır. Memur kadrosu 24 kişiden oluşur. Nazır yardımcısı da 24 kişiden biridir ve aynı zamanda başkâtiptir. Yetim mallarının yazışmalarını mahkeme kâtipleri, muhasebe işlerini de kaza veya idari duruma göre meclis kâtipleri yapmaktadır.

Nizamnâmelere göre Eytâm Nezâretinin görevleri;

- Tereke yazımına giden mahkeme memurları ile kendi memurlarından birini göndererek tereke yazımında ayrı defter tutmak,
- Terekelerden yetimin payına düşen mal ve eşyaların denetimini ve fiyat tespitini yapmak,
- Yetimin payına düşen eşyaların satılıp-satılmadığına dair belge düzenlemek,
- Yetimin malından borç verilecek miktarın karşılığı, rehin alınacak malın kıymet takdirini yapmak ve kıymetini belirten bir belgeyi vâsiye vermektir.

Nezaret gereken durumlarda yetim mallarının muhasebesini denetleyebilir ve birkaç ayda bir yetim işlemleri ve mallarıyla ilgili raporları ilgili makama (şeyhülislamlığa) verebilirdi. Yetim, mahkeme huzurunda rüşdünü ispat ederse eytam sandığında bulunan malları nezaretçe kendisine teslim edilirdi⁶.

Eytâm Meclisi ve Görevleri

İstanbul’da yetim işleriyle ilgili Şeyhülislamlık makamına bağlı bir diğer nazırlık da “Meclis-i İdâre-i Emvâl-i Eytâm”dır. Vilayet, liva ve kaza merkezlerinde şer’i mahkemelere bağlı olarak kurulan Eytâm Meclisi, belediye azasından seçilmiş iki daimi aza, defterdar, muhasebeci, mal müdürü, müftü ve eytam müdüründen oluşmakta idi. Yetimlerin işlerine ücretsiz bakacak bu meclisin haftada en az bir defa toplanması gerekmektedir. Eytâm İdaresi Meclislerinin görev ve yetkileri şöyledir;

- Eytâm Sandıklarına teslim edilen eytama ait para ve malları muhafaza etmek,
- Eytâma ait gayrimenkulleri idare etmek ve gereken her türlü masraflarını yazmak,
- Devletin kendilerine tahsis ettiği maaşı tahsil etmek,
- Yetimlerin iâşelerine karşılık nafakalarını sağlamak,
- Tereke yazımı ve işlemleri istemek ve mirasçı ile hazine hissesinin ödenmesinden sonra kayıp hisseleri muhafaza etmek,
- Ceza verilmesini gerektiren olaylarda durumu Şeyhülislamlığa bildirerek cezai işlem uygulama yetkisine sahip olma,
- Merkez Meclisinin bunlara ek olarak taşra eytam sandıklarının hesaplarını incelemek ve işlemlerine nezaret etmektir⁷.

Meclisten çıkan her türlü yazışma ve kararlar kişinin özel mührüyle mühürlenip, düzenli olarak Şeyhülislamlığa gönderilecek ve burada işlem gördükten sonra yürürlüğe girecektir.

Eytâm Müdürü ve Diğer Görevlilerin Yetkileri

Eytâm müdürleri 1871 yılında çıkarılan nizamnameye göre iki yıllığına seçilirdi. Eytam müdürleri ve yardımcıları, tereke ve müdüriyete gelen para ve rehin mücevheratın ve bunların evraklarını, deftere kaydederek kasaya koydurmakla görevlidirler. Beraberinde çalışan memurların usulsüzlüklerini araştırmak ve idari meclise bildirmekle mükelleftirler.

Başkâtip, sulh davalarının usulüne göre işleyip işlemediğine, maiyetindeki memurların görevlerini yapıp-yapmadığını, memurların usulsüzlüğünü gördüğünde ikaz ederek hâkime, en son olarak da eytâm meclisi idâresine havale ediyordu.

⁶ Çanlı, M. Eytam İdaresi-Sandıkları ve Osmanlı Devletinde Yetimlerin Ekonomik Haklarının Korunması, Gürsoy, E. & Koç, A. (Ed.), Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler, Umut Kağıtçılık, İstanbul 2003, s.60-64.

⁷ Kapıcı, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Yetim, s.25.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Yetim işlerinde çalışan tereke memurlarının (kâtip, muhızır, münadi) görevleri ise; tereke yazabilmeleri için ard arda olarak kefâlet senedi yaptırıyorlardı. Kefâleti olmayan kâtipler, tereke yazamıyordu. Muhızırlar, günlük satılan tereke eşyasından elde edilen paraları alacaklılara ve ilgili yerlere teslim etmek ve aldığı makbuzları hâkime göstererek saklamak zorunda idi. Münadiler, yetimlerin satılacak gayrimenkullerini gerekli yerlerde satmakta idiler. Yetim işlemleri ile ilgili yazışmalar mahkeme kâtipleri, sandık muhasebesi ile ilgili işlemler kaza meclisleri kâtipleri tarafından yürütülüyordu.

Eytâm idaresi, içerisinde görev yapan yetkililer müdahilinde kimsesiz çocukların haklarını gözeterekten buna uygun adli kararlar uygulamıştır. Bu idare sadece bu işlerle yetinmemiş yetimlerin diğer zaruri ihtiyaçları da gidermeye çalışmıştır⁸.

Yetimlerin Himayesi ve Eytâm Sandıkları yetimlerin himayesi konusunda Osmanlı toplumunda, eğitim, dini hizmetler, bayındırlık sağlık gibi alanlarda hizmetlerin düzgün bir şekilde yürütülmesini sağlayan vakıflar bu konuda değinilmesi gereken önemli noktadır.

Osmanlı döneminde sosyal hizmetler, 19. Yüzyıla kadar vakıf kuruluşları tarafından verilmiştir. Sosyal güvenlik ve hizmet vermeye yönelik bazı vakıf çeşitleri şöyledir; kimsesiz çocuklara, öksüzlere, yetimlere yardım vakıfları, körlere-dilsizlere yardım vakıfları, akıl hastanesi ve diğer hastane vakıfları, esnaf çalışanlarının çalışmayacak hale gelmeleri durumunda emekli aylığına benzer gelir vakıfları, harp malulleri ve gazilere yardım vakıfları gibi. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde vakıfların yetersiz kalması ile kimsesiz çocukların korunmasına ve bu doğrultu da yetim mallarının korunması adına 1851 yılında "Eytam Nizamnamesi" çıkarılmıştır. Buna bağlı olarak kimsesiz çocukları koruma amacıyla, vilayet, liva ve kaza merkezlerinde şer'i mahkemelere bağlı Eytam Meclisleri ve Eytam Keseleri kurulmuştur⁹.

Eytam sandıklarının çıkış noktası, bir çocuğun vefat eden ebeveyninden kalan malların zayi edilmeden sağlam bir şekilde muhafaza edilerek, yetim çocuğun rüşd yaşına gelerek malları hukuki açıdan üzerinde tasarruf etme ehemmiyetine sahip olma ve sahibine ulaştırılması sorumluluğudur. Doğrudan yetimlerin mallarıyla ilgili ilk düzenleme 1851 tarihli nizamname ile şikâyetler üzerine terekelerin daha iyi tespiti ve yetimlere ait malların korunması hedeflenmiştir. Aynı nizamname ile eytam sandıklarının kurulması kararlaştırılmıştır. Emval-i Eytam Nezareti ile yetimi bulunan bütün terekeler yakından takip edilerek yetimlerin haklarının zayi edilmesinin önüne geçilmiştir. Eytam sandıklarının günlük işlemleri için yevmiye, idâne (borç verme) ve müfredat defteri gibi kayıtlar tutulmuştur. Eytam idaresinin varlığı Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar devam etmiştir. Cumhuriyet ilan edilmeden önce TBMM Hükümetleri tarafından muhtelif düzenlemeler yapılmıştır. 5 Aralık 1922 'de darüleytamların idaresi ve işleyişi ile ilgili hususlar düzenlenmiştir. 1926'da eytam sandıkları sona erdirilerek sandıkların mevcut mal varlıkları kurulan "Eytâm ve Erâmil Bankasına devredilmiş, yetimlere ait paraların bu banka ile işletilmesi kararlaştırılmıştır. 1946'da Türkiye Emlak Kredi Bankası adını almıştır. 2001 yılında son verilerek T.C. Ziraat Bankası bünyesine dâhil edilmiştir¹⁰.

Osmanlı Devleti'nin Yetimlerin Himayesi İçin Yapmış Olduğu Kurumlar: Islahhaneler

Osmanlılarda kimsesiz ve fakir çocuklara mesleki eğitim vermek üzere kurulan ve daha sonra sanat mektepleri haline dönüşen kurumların adıdır. İlk ıslahhane 1863 yılında Niş'te Tuna Valisi Midhat Paşa tarafından kurulmuş olup yetim ve öksüz veya aileleri kendilerine bakamayacak kadar fakir olan Müslüman ve gayrimüslim çocuklara temel eğitim vermek ve meslek kazandırmak amacını taşımaktaydı. Bu ıslahhanedeki eğitim ve öğretimden iyi sonuçlar alınması üzerine 1864'te Tuna vilayetinin merkezi Rusçuk ile Köstence'de birer ıslahhane daha açılmıştır. Islahhâneler, hemen tamamıyla ıslahhâne sandıklarında toplanan yardımlarla açılmıştır. Islahhânelerin normal giderleri, döner sermaye gelirlerinin yanı sıra akarı kendilerine tahsis edilen bağ, bahçe, han, ev, değirmen vb.

⁸Çanlı, M. Eytam İdaresi-Sandıkları ve Osmanlı Devletinde Yetimlerin Ekonomik Haklarının Korunması, s.69-71.

⁹ Ünal, V. , "Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Korunmaya Muhtaç Çocuklar ", s.5-10.

¹⁰ Özcan, T. , "Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytam Sandıkları", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi S.14, İstanbul 2006, s.106-120.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

emlak ile bazı resmî işlemlerden alınan yüzdelere karşılansınmaktaydı. Bu kurumlar, Cumhuriyet dönemine kadar faaliyet gösterecek olan sanayi mekteplerine zemin ve model oluşturmuştur¹¹.

Darüşşafaka

Öksüz ve yetim Müslüman çocukları okutmak için Cem'iyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye tarafından 1873 yılında İstanbul'da açılan mekteptir. Amaç; Yoksul ve yetim çocukların eğitim-öğretimine destek olmaktır. Osmanlı paşaları (Daire-i Askeriye Ruznamecisi Yusuf Ziya Paşa, sadrazam Gazi Ahmet Muhtar Paşa, sadrazam Ahmet Esad Paşa, Vidinli Tefik Paşa ve Ali Naki Efendi) üyesi olduğu Dernek, Türkiye tarihinin eğitim alanındaki ilk sivil örgütlenme örneğidir¹². Okulda Türkçe, Arapça, Farsça, Fransızca, dini ilimler, tarih, coğrafya, edebiyat, mantık, aritmetik, geometri, cebir, fizik, kimya gibi çeşitli dersler okutulmaktaydı. Zamana göre ders programında değişiklikler de yapılmaktaydı. Okul idare ve eğitim açısından en verimli dönemini 1873-1894 yılları arasında geçirmiştir. Artan öğrencilerin masraflarının karşılanamaması sonucu 1903 yılında Sultan II. Abdulhamid tarafından okul Maarif Nezareti'ne bağlandı. II. Meşrutiyetle beraber cemiyet okulun idaresini Maarif Nezareti'nden almakla birlikte nezaretin verdiği 859.000 kuruş tahsisat da devam etti. Cumhuriyetin ilanıyla Darüşşafaka Lisesi adını alan okul günümüzde de varlığını sürdürmektedir¹³.

Dârülaceze

Kimsesiz çocukları, yaşlı ve muhtaçları barındırmak amacıyla 1896'da İstanbul'da açılan bir hayır kurumudur. II. Abdülhamit döneminde açılan bu kurumun amacı; Sokaklarda dilenmekte olan kimsesiz çocukları, sakat erkek ve kadınları hem dilenmekten kurtarmak hem de eğitim ve bakımını sağlamaktır. Buraya alınacak kişilerde din ve milliyet farkı gözetilmeyecekti. Kimsesiz ve sakat oldukları halde dârülacezeye başvurmayıp dilenmekte ısrar edenler ise hapis cezası ile cezalandırılacaktı. Ülkenin diğer büyük şehirlerinde de aceze haneler kurulacak ve Dârülaceze Nizamnâmesi oralarda da uygulanacaktı. Ayrıca dârülacezenin yerini belirleyip inşaatını yapmak üzere patrikhâne ve hahamhâne temsilcilerinin de katılımıyla bir komite oluşturulacaktı. Dârülaceze'nin idaresi ilk açılışında Dâhiliye Nezâreti'ne verildi. Daha sonra belediyeye (1908) ve oradan da Müessesât-ı Sıhhiye Müdüriyeti'ne (1910) geçti. Bu kurumun kaldırılması üzerine tekrar Dâhiliye Nezâreti'ne bağlandı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti kurumun idaresini ele aldıysa da 1925'te tekrar belediyeye verildi. Dârülaceze bugün de İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yönetilmektedir¹⁴.

Darülhayr-i Âli

Yunanistan'ın bağımsızlığının ardından devam eden Girit İsyanı'nın yanı sıra 1890 yılında çıkan Ermeni İsyanları sonucu pek çok müslim-gayrimüslim hayatını kaybetmiştir. Bu durumdan dolayı birçok çocuk yetim ve öksüz kalmıştır. Misyonerlerin özellikle Ermeni yetimlerine ağırlık verip toplamaları karşısında Osmanlı Devleti bazı tedbirler almak istemiştir. Osmanlı Devleti müslüman ve gayrimüslim çocukları misyonerlerin elinden kurtarmak için bir kurum oluşturma çalışmalarına başlamıştır.

Bu kurum başka din ve cinsiyet farkı gözetmeksizin açılması planlanırken bütçe sıkıntısından dolayı önce müslüman yetimleri olarak sınırlandırılmış, ikinci aşamada ise sadece erkek çocuklara has kılınmıştır. 1898 yılında başlayan süreç çeşitli sıkıntılarla yavaş ilerlemiş ve nihayet 1903 yılında Acıbadem'de Zeynep Hanım Konağı'nda eğitime başlamıştır. Hazırlık sınıfı ile beraber eğitim süresi yedi yıl olan okul kültür ve mesleki dersler bir arada verilmiştir.

Sultan II. Abdulhamid'in 31 Mart hadisesi sonucu tahttan indirilmesiyle başa geçen yönetim, sultana dair izleri silmek adına Sultan Abdulhamid'in direkt izni ve himayesi çerçevesinde kurulan Darülhayr-i Âli de bu durumun bir parçası olmuştur. Bu kurumun işlevini yerine getiremediği ve devleti zarara uğrattığı gerekçesiyle kapatılmak istenmiştir. 14 Eylül 1909'da bu kurum lağvedilmiştir¹⁵.

¹¹ Cemil Öztürk, "İslahane", TDV İslam Ansiklopedisi, C.19, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul,1999, s.190-91.

¹² Ünal, V. , "Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Korunmaya Muhtaç Çocuklar ", ss.11-12.

¹³ Yıldız , "Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi'nin Eytâm Sicillerine Göre Osmanlılarda Yetim Mallarının İdaresi", s.25.

¹⁴ Hidayet Yavuz Nuhoğlu, "Darülaceze", TDV İslam Ansiklopedisi, C.8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.

¹⁵ Yıldız, "Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi'nin Eytâm Sicillerine Göre Osmanlılarda Yetim Mallarının İdaresi", s.26-27.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Darüleytâm (Yetimler Yurdu)

Balkan ve I. Dünya Savaşları'nda kimsesiz kalan çocukları barındırmak ve meslek sahibi yapmak için kurulan müessesedir. Amaç; I. Dünya Savaşı'nda Türkiye'yi terk eden Fransız, İngiliz ve İtalyanların terk ettiği yurt ve mekteplerdeki sahipsiz kalan çocukları himaye etmektir. Bu boşaltılan yurt ve mektepler darüleytama dâhil edilmiştir¹⁶.

Darüleytam 13 Kasım 1914'te Maarif Nazırı Şükrü Bey'in teklifi ve Enver Paşa'nın katkısıyla kurulan İttihat ve Terakki döneminden Milli Mücadele dönemine kadar varlığını sürdürmüştür. Arşiv belgelerine göre İstanbul'daki darüleytamların 1922'ye kadar faaliyetlerini sürdürdüğü görülmektedir. Akabinde darüleytamlar tarihe karışmış ve çocukların bir bölümü yetim çocukların himaye edildiği Darüşşafaka'ya verilmiştir. Darüleytamlar, ıslahane ve Darülhayr-ı Âli gibi yetim çocuklar için açılan benzeri kurumların devamı niteliğinde olup, sanayi mekteplerine hazırlık okulu mahiyetinde idi¹⁷.

Himâye-i Etfâl Cemiyeti

Kuruluş tarihine dair çeşitli bilgiler verilmekle birlikte Himâye-i Etfâl Cemiyeti 1909 cemiyetler kanununa göre 6 Mart 1917 tarihinde öne çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nde özellikle savaşlar ve göçler sonucu kimsesiz kalmış çocukların daha iyi bir hayat ve gelecek oluşturmaları için kurulan cemiyetin merkezi İstanbul'da bulunmakta idi¹⁸. 6 Mart 1917'de kurulan ve 1923'e kadar hizmet veren cemiyet, hizmet alanını sadece İstanbul'la sınırlı tutmamış aynı zamanda Anadolu'ya (1917'de altısı İstanbul, Samsun, İzmit ve Konya, 1918'de Erzurum) da açılmıştır. Bu cemiyetin amacı "cins, mezhep ve milliyet" ayrımı yapmaksızın bütün çocuklara hizmettir. Çeşitli yerlerde muayenehaneler açılarak kimsesiz çocuklar tedavi altına alınmıştır. Cemiyetin milletin istikbalini korumak amacıyla önemli kuruluşlardan biri olan misafirhanesinde vatanın biçare evlatları barındırılmıştır.

Bu cemiyet 1935 yılında "Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu" adını almıştır ve 1937 yılında itibaren de kamu yararına çalışan bir dernek statüsü kazanmıştır¹⁹.

VAKIF MÜESSESESİ

Vakıf müessesesi asırlarca İslam devletlerinde büyük önem kazanmış sosyal ve iktisadi hayat üzerinde derin etkiler bırakan dini-hukuki bir müessesedir²⁰.

Vakıf kelimesi fiili olarak sözlük anlamı hapsetmek ve alıkoymak anlamına gelmektedir. Hukuki anlam olarak da bir şeyin mülkiyetinin kamu yararına tahsis edilmesi, devamlı olarak başkalarının temellükünü (sahip olma) engellemek, durdurmak anlamına gelir²¹. Vakfın tabiri ise bir müessese(kurum)dir. Osmanlı vakıflarının kuruluş yapısına baktığımızda İslam hukuku çerçevesinde oluşmaktadır. Vakıflardaki temel gaye Rıza-i İlahidir. Temel unsur da insandır. Vakıflar tesis edilirken Allah Rızası doğrultusunda insanlara faydalı olmak amaçlanmıştır.

Vakıf bir kimsenin rıza-i ilahi çerçevesinde menkul (taşınır) veya gayrimenkul (taşınmaz) mal veya mülkünü dini yahut sosyal bir amaca tahsis etmesidir. Bir vakıf tahsis edilirken şahısların hür iradeleri ile kurulup hukuksal çerçevede belirlenen esaslara göre idare edilirdi. Bir vâkıf (vakfı tesis eden kişi) hizmetinin devam etmesi amacıyla vakfına bir takım yerleri arsalarını bağışlar. Buradan gelen gelirlerle vakfın hizmeti devam ettirilirdi.

Osmanlı Devleti'nde ilk vakıf uygulamaları kurulan eserlerden de anlaşılacağı üzere cami-medrese-mektep-darüşşifa-hamamlar-suyolları gibi kurumlardır. Osmanlı Devleti kendinden önceki Türk-İslam

¹⁶ Hidayet Yavuz Nuhuğlu, "Darüleytam", TDV İslam Ansiklopedisi, C.8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.

¹⁷ Şafak, N. , "Darüleytamda Çocuk Olmak", FSM İlmî Antlaşmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, S.2, İstanbul 2013, s.263-277.

¹⁸ Yıldız, "Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi'nin Eytâm Sicillerine Göre Osmanlılarda Yetim Mallarının İdaresi", s.27.

¹⁹ Ünal, "Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Korunmaya Muhtaç Çocuklar ", s.19.

²⁰ Halacoğlu, Y. , Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Türk Tarik Kurumu, Ankara 2014, s.159.

²¹ Akgündüz, A. , İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s.80.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

devletlerindeki vakıf sistemini de devam ettirmiştir. Bunun temel sebebi de vakfın vakfeden tarafından süresiz vakfedilmesiyle ilgilidir.

Osmanlı Devleti'nde başta padişahlar olmak üzere valide sultanlarının da vakıf eserlerine rastlanmaktadır. (Fatih Sultan Mehmet Han Vakfiyesi, Kanuni Vakfiyesi, Nevres Hanım Vakfiyesi, Fatma Hatun Vakfiyesi gibi.)

Vakıflar dini-sosyal hizmetlerinin yanı sıra fethedilen ülkelerde Türk kültürünün yerleştirilmesi, ordunun teçhiz edilmesi, donanmaya yardım, öğrenci yurtları tesisi, Orta Asya'daki Türklerle münasebet sağlanması gibi hususlarda da önemli bir yere sahiptir²².

Sosyal hizmet açısından vakıflar ikiye ayrılır. Bunlar;

Müessesât-ı Hayriye: Doğrudan doğruya kendisinden istifade olunan, hayır kurumlarıdır. Bu tür vakıflarda; mabetler, mektepler medreseler, kütüphaneler, imarethaneler, hastaneler, yetimhaneler, köprüler, yollar, kabristanlar, hanlar vb. müesseseler yer almaktadır.

Avarız Vakıflar: Bu tür vakıflar, mahalle veya köy birimi içinde halkın sosyal güvenliğini sağlamaya yöneliktir. "Mahalle veya köyde hastalanan fakirlerin tedavisi ve hastalık sebebiyle çalışmayanların işesi, kimsesiz çocukların bakılıp eğitilmesi ve fukara cenazelerinin teçhiz ve teklifini" gibi hizmetler görmekte idiler²³.

Osmanlı vakfının bir müessese olarak idaresi, muhasebesinin tutulması ve yapılacak harcamaların kontrol altına alınması gibi hususlar Osmanlı Devleti tarafından bir mütevellî (bir vakfî vakfedenin koyduğu şartlara göre yöneten kimse) görevlendirilmiştir. Bunun yanında vakfın büyüklüğüne göre kâtipler görevlendirilmiştir. Osmanlı Devletinde ilk zamanlarda vakıfların üzerinde vakıfları teftiş eden bir ana çatı mevcut değildi. Mesela; Fâtih, I.Selim ve Kanuni vakıfların idarelerini sadrazamlara, II. Bayezid ve I. Ahmed de şeyhülislamla bırakmışlardı. Sadrazam, şeyhülislam, darüssaade ağası, İstanbul kadısı gibi büyük devlet ricaline bağlanan vakıflar, müfettiş namı altında bir kişi tarafından yürütülmüştür.

On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde 1826'da II. Mahmud tarafından kurulan Evkaf-ı Hümayûn Nezâreti tarafından bu işler yürütülmüştür²⁴.

Osmanlı son döneminde vakıflarla ilgili düzenleme olarak Evkaf Nezâreti ve Şer'îye Vekâleti birleştirilmiştir. Şer'îye ve Evkaf Vekâleti 3 Mart 1924 de kaldırılmıştır. Bunun yerine şer'î işler için Diyanet İşleri Başkanlığı, vakıflar için de Vakıflar Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

EYTÂM HÂNE'NİN VAKIF ÜZERİNE ETKİSİ

Tarih boyunca vakıf müessesesi birçok alanda hizmet vermiş olup, çocukların korunması, eğitilmesi, zaruri ihtiyaçlarının giderilerek topluma faydalı insanlar olarak yetiştirilmeleri için tahsisat ayırmış ve çalışmalar yapmıştır.

Osmanlı Devleti'nin yetimlerin eğitimi ve barınması için yapmış olduğu kurumların çoğu vakıf müessesesine dayanmaktadır. Çünkü Osmanlı Devleti'nin kuruluş felsefesinin temel unsuru insan ve gayesi Allah Rızası olduğu için vakıf müessesesinin de temel gayesi ve temel unsuru devletin felsefesi ile benzerlik göstermektedir. Eytâm hâne de bir vakıf müessesesidir. İnsan merkezli bir medeniyet olan Osmanlı Devleti bu bağlamda sosyo-iktisadi yapısını oluşturmaktadır. Bu temeller üzerine oluşturulan yapı (vakıf) ile topluma dini ve ahlaki duyarlılık kazandırmıştır. Osmanlı Devleti toplum ferdlerini vicdanlı, duyarlı ve muhtaçlara el uzatan, onları hor görmeyen, onları kendilerinden biri olarak hissettirmeyi öngören bir devlet olmuştur. Osmanlı vakıf müessesesi ve eytamhane kurumunun amaçları aynı olduğu için bu kurumların benzerliği dolayısıyla birbirini tamamladığı görülmüştür. Bu bağlamda

²² Halacoğlu, Osmanlılarda Devlet Teşkilatı, s.60.

²³ Ünal, V. , "Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Korunmaya Muhtaç Çocuklar ", s.5-10.

²⁴ Halacoğlu, Osmanlılarda Devlet Teşkilatı, s.163.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

gerek vakfiyeler (Nevres Hanım Vakfı, Fatma Hatun Vakfı gibi) ve gerekse vakıf kurumları olan özellikle kimsesiz ve yardıma muhtaç çocukların barınması, eğitim görmesi, temel ihtiyaçlarının karşılanması ve kişisel gelişimini sağlamak amacıyla Darüşşafaka, Darülaceze, Darüleytam, Himâye-i Etfâl gibi vakıflar kurulmuştur. Bu kurumlar hem şahsi hem de devlet hazinesi ile kurulan hayır kurumlarıdır.

Vakfiyelere Örnek vermek gerekirse;

Nevres Hanım'a ait 1856 tarihli vakfiyede vakıf gelirlerinde her sene Şaban ayının sonlarına yakın yetim kız ve erkek çocukların on beşine bayramlık elbise alınması şart kılınmıştır.

1617'de İstanbul'da Kara Çelebizade Mehmet Efendi'ye ait vakfiyede Ramazan ayında yetim çocuklara elbise alınması için tahsisat ayrılmıştır.

Sivas'ta Darü'r-râha Vakfına ait 1321 tarihli vakfiyede hastalık ve benzeri afetler sonucu yardıma muhtaç olan yetimlerin ve dul kadınların ihtiyaçlarının giderilmesi için vakıf gelirlerinden harcanması istenmiştir.

Fatih Sultan Mehmed'in 1470 tarihli vakfiyesinde, Yeni Mahalle'de inşa edilen caminin batı kapısının yanında bulunan mektepte çevrede var olan yetimlerin alınıp eğitilmesi amaçlanmıştır.

Maddi bir karşılık beklemeden başkalarına yardım etmek gibi mükemmel bir düşüncenin mahsulü olan vakıflar, yüzyıllarca İslâm ülkelerinde büyük bir ehemmiyet kazanmış, sosyal ve ekonomik hayat üzerinde derin izler bırakan dini ve hukuki bir müessese olmuştur. İslam devletlerinde vakıfların, asırlarca büyük bir fonksiyon icra etmesinin temelinde dini bir his olan yardımlaşma yatmaktadır. İslam dininin gereğince insanların en hayırlısı, insanlara faydalı olan, malın en hayırlısı, Allah yolunda harcanan (başka bir ifadeyle vakf edilen) ifadelerle vakfın önemi belirtilmiştir. Osmanlı Devleti de Türk-İslam medeniyetinin bir parçası olduğundan kendinden önceki devletlerden esinlenerek vakıf müessesesini geliştirmiş ve adeta bir vakıf medeniyeti olmuştur. İslam dinini kabul etmelerinden sonra Türklerin ekonomik, sosyal ve dini hayatlarında asırlar boyu önemli roller üstlenen vakıflar, sadece kimsesiz ve yardıma muhtaç çocuklara yardım etmekle kalmamış aynı zamanda fikir, kültür, irfan ve imar gibi müesseseler üzerinde de derin izler bırakmıştır. Bir Türk-İslam devleti olan Osmanlı umumi hayatında bir iskân ve imar metodu olarak vakıflar önemli ölçüde rol oynamıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin yardıma muhtaç ve kimsesiz çocukları himaye etmek adına birçok faaliyet yaptığını ve çocuğa önemli ölçüde değer verdiğine dikkat çekildi. Osmanlı aile kavramına ve ailenin içerisinde temel eğitimi alarak yetiştirilen çocuğa sosyal statüdeki yerinin değer kazanması için ve neslin devamı için çocuğu sosyal statünün dinamiği yaptığı görüldü.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş felsefesinin temel unsuru insan olduğuna ve oluşturmuş olduğu devlet müesseselerini bu temel üzerine oturttuğuna değinilmiş, bundan dolayı yapmış olduğu sosyo-iktisadi yapının temel müessesesi olan vakıfları da bu temel unsur üzerinde (insan) oluşturmuş ve gayesi rıza-i ilâhi olduğu görülmüştür. Bu müessese dairesinde oluşturulan yapılara da hayır kurumları denilmiştir. Özellikle konumuz gereği yetimlerin himayesi adına Osmanlı devleti vakıflar aracılığı ile birçok sosyal hizmet kurumu açmış ve yetimlerin mallarının korunması adına da eytam sandıkları adı altında bir kurum ihya ettiğine değinilmiştir.

Yetim kalan çocukların durumu yalnızca Osmanlı Devletinden ibaret olmadığına ve İslam toplumlarında yetim mallarının korunmasına önem vermiş olduğuna değinilmiştir. İnsanlara yetim çocukların kendi çocukları gibi ilgilenmeleri teşvik edilmiştir. İdari açıdan kadı, mali açıdan da vakıflar aracılığı ile bu konu hakkında çözümler üretildiği görülmüştür.

19. yy ortalarından itibaren eytam sandıkları kurulmuş olup amacının yetim mallarının korunmasına yönelik himayeci bir politika izlemesi olduğuna değinilmiştir. 1873'te kurulan Darüşşafaka yetimlerin

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

eğitim ve himayesine yönelik olduğu, 1917’de kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti bir sosyal hizmet olan Çocuk Esirgeme Kurumuna dönüştürüldüğü görülmüştür. 1983’te Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu oluşturulmuş, 2011 yılında gerçekleştirilen yasal düzenlemelerle bu kurumların yeni kurulan Sosyal Politikalar Bakanlığı dâhilinde Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından faaliyetlerini sürdürdüğü görülmektedir. Bunun sonucu olarak Osmanlı vakıf müessesesi ve eytamhane kurumunun amaçları aynı olduğu için bu kurumların benzerliği dolayısıyla birbirini tamamladığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

- AĞIRMAN, Cemal, “Fert ve Toplumun Yetim ve Öksüzlere Karşı Sorumlulukları”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, S.2, 2007, s.27.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2013.
- ARI, Abdüsselam, “Yetim”, *DİA*, C.43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s.501-503.
- ÇANLI, Mehmet, “Eytam İdaresi-Sandıkları ve Osmanlı Devletinde Yetimlerin Ekonomik Haklarının Korunması”, Gürsoy, E. & Koç, A. (Ed.), *Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler Dergisi*, Umud Kâğıtçılık, İstanbul 2003, s.60-71.
- ESKİ, Nurullah, “Hak ve Sorumlulukları Bakımından İslam Hukukunda Yetimler”, *Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.
- GÜDEK, Meral, “Modernleşme Döneminde Osmanlı ‘da Çocuk Eğitimi ve Literatürü”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.
- İNALCIK, Halil, *Osmanlı’da Devlet, Hukuk ve Adalet*, Kronik Yayınları, İstanbul 2017.
- KAPCI, Hikmet Zeki, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Yetim*, Kriter Yayınları, İstanbul 2016.
- KARATAŞ, Zeki, “Osmanlı Devleti’nde Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları”, *Manevi Temelli Sosyal Araştırmaları Dergisi*, C.1, 2015, s.16.
- KAZICI, Ziya, *Osmanlı’da Vakıf Medeniyeti*, Kayhan Yayınları, İstanbul 2014, s.38,
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. , *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2017.
- NUHOĞLU, Hidayet Yavuz, “Darülaceze”, *DİA*, C.8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s.512-14.
- NUHOĞLU, Hidayet Yavuz, “Darüleytam”, *DİA*, C.8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s.521.
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2009.
- ÖZBEK, Nadir, “II. Abdülhamit ve Kimsesiz Çocuklar Darülhayr-i Âli”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, S.182, Şubat 1999, s.11-15.
- ÖZCAN, Tahsin, “Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytam Sandıkları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* S.14, İstanbul 2006, s.106-120.
- ÖZTÜRK, Cemil, “İslahane”, *DİA*, C.19, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s.190-91.
- ŞAFAK, Nurdan, “Darüleytamda Çocuk Olmak”, *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S.2, İstanbul 2013, s.263-277.
- ÜNAL, Vehbi, “Osmanlı’nın Son Dönemlerinde Korunmaya Muhtaç Çocuklar”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.36, S.2, 2012, s.11-12.
- YAZICI, Nesimi, “Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, Ankara 2007, s.19.
- YILDIZ, Abdullah Taha, “Kâtip Seyyid Mehmet Nuri Efendi’nin Eytâm Sicillerine Göre Osmanlılarda Yetim Mallarının İdaresi”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017, s.16.

ÖDEMİŞTE KIYAFET VE MUTFAK KÜLTÜRÜ

Betül Sema AKPINAR

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

ÖZET

Kültür kavramının pek çok manası vardır, kültür insanoğlunun maddi ve manevi olarak ürettiği ortaya koyduğu her şeydir diyebiliriz. Kültür terimi yerine önceden Arapça kökenli olan “hars” sözcüğü kullanılmıştır, daha sonra bu sözcük yerini “ekin” kelimesine bırakmıştır. Kültür bir kurallar sistemidir, bütünleştiricidir, nesilden nesile aktarılmakla birlikte topluma (millete) özgüdür, bu bağlamda inceleyeceğimiz Ödemiş ise Ege Bölgesinde İzmir iline bağlı İzmir’in en büyük ilçesidir. Tarih boyunca birçok medeniyetin bu topraklarda yaşamış olması Ödemiş’in tarihi kültürünün temelini oluşturmaktadır. Geleneksel öğeleri taşıyan bir giyim-kuşam örneği, bizlere ait olduğu toplulukla ilgili pek çok bilgi sunabilir. Yörenin kendine has giyim kuşam şekli, mutfak araç gereçleri çalışmamızın temellerini oluşturmaktadır. Kıyafetlerin şekil ve hatta süslemelerin kültür araştırmaları için kaynak olacağı düşünülmektedir. Ödemiş’e ait giyim kuşam ile ilgili en fazla dikkat çeken kıyafet parçaları: Koza (Püsküllü), Basma (Pamuklu kumaş),Peşkir, Poşu (Pamuklu Baş Örtüsü),Çitari (Geniş Şalvar), Canfes, Sırmalı (üç etek) vb. bu kıyafet ve aksesuarların şekil ve renkleri zaman zaman farklı olmaktadır. Erkek kıyafet ve aksesuarları arasında: Fes, Bürümcek (özellikle sarı,önden düğmeli bir giysidir),Camadan(iç yeleği),Trablus Kuşak (El tezgâhlarında dokunan bir çeşit kuşaktır) ve diğer çeşitleri sayılabilir. Aksesuarlar arasında ise: Silahlık (Siyah deriden yapılan bir çeşit kuşak),Yağlık(Mendil)vb. Kültürün en önemli unsurlarından biri de mutfaktır, mutfak malzemeleri arasında Sini, Sahan, Kazgan (Kazan), Kahve Dağı (Takımı),Keser, Süzgi (Süzgeç) vb. örnek verilebilir, yine günlük hayatta kullanılan araç gereçlere de yer yer değinilecektir. Bu çalışmada araştırmamızın ana kaynağı olan Ödemiş şer’iyye sicili defterinden faydalanılacaktır. Bu çalışmanın amacı Ödemiş’i belirtilen yönleriyle, detaylı bir şekilde belgeler ışığında inceleyebilmektir.

Anahtar Sözcükler: Ödemiş Kültürü, Giyim Kuşam, Mutfak Araç Gereçleri.

GİRİŞ

Bir toplumun tarihsel süreç içerisinde ürettiği ve nesilden nesile aktardığı her türlü maddi ve manevi öğenin toplamına “kültür” denilmekle birlikte bu kavram bir toplumun kimliğini oluşturur. Geniş olarak tanımlanacak olursa kültür, bilgiyi, sanatı, ahlâkı, örf ve adetleri insanın içinde yaşadığı toplumdaki elde ettiği (kazandığı) bütün yetenek ve alışkanlıkları kapsayan, atalarından kendilerine bir nevi miras bırakılan maddi-manevi değerler bütünüdür demek doğru olacaktır.¹

Giyim kültürü ise, insanoğlunun gelişim ve değişim sürecinde temelde korunma ve örtünme amacıyla olmasına rağmen, gelişim ve değişim süreci içerisinde üzerine çok fazla kültürel işlevler yüklenmiş bir olgudur.² Kültürel faktörler günlük yaşamımızın önemli bir kısmını oluşturmaktadır, yaşanan Bölge’nin kültürü, iklimi ve geçim kaynakları, o yörede yaygın olarak kullanılan kıyafetlerin üzerinde belirleyici etkenlerdendir.³ Giysi tarihine bakıldığında giyim kültürünün zamanla değişikliğe uğradığını görmek mümkündür.⁴ Nitekim kültürel öğelerin geleneksel giyim tarzına yansiyarak etkili olduğunu söylemek mümkündür. Giyim kültürü tarih boyunca çeşitli etkenlerin (coğrafya, cinsiyet, kültür, gelenek-görenek vs.) sonucu değişmiş ve gelişmiştir. Yine giyim-kuşam ’da etkili olan faktörlerden biri de dini inançlardır, dini inançlar doğrultusunda bazı kıyafet parçaları şekillenmiş ve isimlerini almışlardır. Yine geleneksel giysiler günümüzde çok tercih edilmemekle birlikte yöresel ve folklorik

¹ Emine Koca, Fatma Koç, Tuba Vural, “Kültürlerarası Etkileşimde Giyim-Kuşam” s.795, Türkiye.

² Mahmut Güngör, “Giyim Kültürü ve Giysiye Sahip Olma Arzuları, Giyim Mandalası”,Ekev Akademi Dergisi, Sayı:54,2013, s.206

³ Şerife Nihal Zeybek, “Ege Türkülerinde Giyim-Kuşam ve Tesettür”, Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Mart-2015,s.121.

⁴ Mahmut Güngör, a.g.e, s.206

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

özellikler taşıdıklarından araştırılmaya değerdir. Zikredilen kıyafetler yine Anadolu kadın ve erkek kıyafetleriyle benzerlik arz etmekle birlikte yöreye ait farklı kıyafet parçaları ve aksesuarları çalışmamızı kültür çalışmaları açısından önemli kılmaktadır.

Öte taraftan Mutfak Kültürü’de geçmiş ’den günümüze önemli bir mevzudur. Sahip olduğumuz kültürel değerler, yaşam şeklimizde ne kadar etkili ise yeme-içme ve mutfak kültürü de bir o kadar etkilidir. Arapça “*matbah*” kelimesinden gelen “mutfak” kelimesi yemek pişirilen yer olarak tanımlanmaktadır.⁵ Türkler tarihte yer almaya başladıkları andan itibaren, beslenmeye önem vermişlerdir, yeme içme sosyal hayatlarında her zaman önemli bir faktör olmuştur.⁶ İlk devirlerden başlayarak büyük bir değişim ve gelişim gösteren mutfak eşyaları ise Türk kültüründe de kendine dikkat çekici bir yer edinmiştir.⁷ Kendine kültürümüzde böyle önemli bir yer edinen mutfak araç gereçleri belgeler doğrultusunda tanımlanacaktır.

Belirlenen çerçeve de çalışılacak olan Ödemiş ise, tarihe tanıklık eden ve birçok medeniyete ev sahipliği yapan, Ege Bölgesinde İzmir’e bağlı İzmir’in en büyük ilçesidir.

Ödemiş Şer’iyye Sicili Defterinde zikredilen Kadın ve Erkek Kıyafet ve Aksesuarları:

A)KADIN KIYAFETLERİ

1.ENTARİ (ANTARİ)

Belgelerde çoğu kez geçen, Arapça kökenli olan “entari” kadın kıyafetleri arasında sıkça zikredilmektedir. Manası “*tek parça kadın giysisi*” olup boydan elbise niteliğindedir. Genellikle geleneksel kıyafetlerimiz arasında yer alan bir kıyafet parçası olmakla beraber kadınların günlük hayatta ve özel günlerde en çok tercih ettiği parçalardandır. Entariler şekil ve renklerine göre farklı olarak kullanılmaktadır, süslü olanları olduğu gibi sade olanları da vardır, etekleri yere kadar uzundur, yani ayak topuklarını kaplar. Entariler kullanıldığı toplumun yapısına göre peşle, üçetek, üç peş, zıbm, fistan, libas, urba, entari gibi farklı isimler alabilmektedir. Aynı bölgenin farklı illerinde veya aynı ilin farklı yörelerinde değişik entari şekillerine rastlamak mümkündür, bu nedenle yörelere özgü biçim, kullanım ve süsleme özellikleri ve adlandırılmalarıyla çeşitlilik ve zenginlik gösteren entariler, giyim-kuşam amacının yanı sıra kültürel açıdan da önemlidir.⁸

2.ŞALVAR

Farsça kökenli bir kelime olan **şalvar**, genellikle ağı çok bol olan, bele bir uçkurla bağlanan, geniş bir tür pantolondur.⁹ Bu kıyafet parçası kadın ve erkekler tarafından kullanılmaktadır. Günlük hayatın vazgeçilmez unsuru olan şalvar aynı zamanda özel günlerde de giyilmektedir, özel günlerde giyilenlerde çeşitli süslemeler bulunmaktadır.¹⁰ Bölgede kesik şalvar olarak isimlendirilen ve baldırlarda biten şalvarlar dikkatimizi çekmektedir. Aynı zamanda baldırlara kadar dar olup ağ kısmı dikdörtgen bir parçayla genişletilmiş şalvarları da görmek olasıdır. Kadın şalvarları daha çok bileğe kadar inmekte olup kullanım yerine göre ipekli, basma ve pazen kumaşlardandır.¹¹ Bölgelere hatta yörelere göre çeşitlilik gösteren bu özellikleri kültürel birer öge niteliği taşımaktadır. Anadolu kadını için temel kıyafetlerden olan şalvar, geniş kesimi nedeniyle tesettür kurallarına da uygun bir kıyafettir.¹² Aynı şekilde biçimsel özelliklerin kişiye sağladığı giysi konforu ve hareket serbestisi de şalvarın fonksiyonel özelliklerini

⁵ Erciyes Üniversitesi-Turizm Fakültesi, Mutfak, “Kültür ve Türk Mutfak Kültürü” s.2

⁶ Özgür Kızıldemir, Emrah Öztürk, Mehmet Sarıışık, “Türk Mutfak Kültürünün Tarihsel Gelişiminde Yaşanan Değişimler”, AİBÜ Sosyal Bilimler Dergisi,2014 cilt 14,sayı 3,s.192

⁷ İsmail Abalı, “İşlevleri Bağlamında Mutfak Eşyaları”, Ulak-Bilge, cilt.5,sayı 10,s.385

⁸ Emine Koca, Fatma Koç, İç Anadolu Halk Giyim Kuşamında Kullanılan Kadın Entarileri, Gazi Üniversitesi, s.328

⁹ Şükrü Haluk Akalın; *TDK Türkçe Sözlük*, 11. baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 2200.

¹⁰ Şerife Nihal Zeybek, Ege Türkülerinde Giyim-Kuşam ve Tesettür, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Mart/2015, Yıl: 2, Sayı:3, s. 123

¹¹ Gülçin Üstün, Son eser Yurdakul, Türk Geleneksel Giyim Kültürünün Bir Parçası Olan Şalvarın Türk Ve Dünya Modasına Yansımaları, s.1406

¹² Şerife Nihal Zeybek, a.g. e,s.122-123

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

oluşturmaktadır. Şalvarın sahip olduğu bu iki değer kullanım alanını genişlettiği ve geleneksel bir giysi olmasına rağmen şalvarın kadınlar tarafından tercih edilmesine yol açtığı düşünülmektedir.¹³

Ayrıca geçmişten günümüze şalvar Anadolu’da gündelik ve özel gün giysisi olarak kullanılmıştır. Tüm yörelerde olduğu gibi Ödemiş’te de giyim kuşamın önemli parçaları arasında zikredilmektedir.

3.ÇETARİ (ÇİTARİ)

Altta çizgili kumaştan, ipekli dokumadan geniş şalvar, içte bürümcek gömlek, Şalvarın kumaşından yapılma «üç etek» veyahut kumaşından bazı yörelerde kadifeden yapılma üstü işlemeli sırma cepkendir. Eski devrin dokuma türlerinden biri olan çitari kumaşların “ Bir tel ipek, üç tel pamuk ipliğiyle, bez ayağı örgüde dokunmuş kumaş türü “ olduğu anlaşılır.

Üç eteğin üstüne giyilen bazı köylerde üç etek kumaşından, bazı yörelerde kadifeden yapılma üstü sim işlemeli sırma cepken, kilim dokuma önlük, kilim dokuma arkalık, başta tepelik, oyalı yazma ve çeki gibi farklı şekilleri ve isimleri vardır.

4.CANFES

Açıklı koyulu iki renk gibi görünen has ipekten kumaş. Anadolu’da kadınların dokudukları kumaşlardan biridir. İnce dokunmuş, parlak ve üzerinde desen bulunmayan ama açıklı koyulu iki renk gibi görünen ipekli kumaş. Kadife ’den yapılmış geniş şalvar, üstte beli dar bir nevi yakalı şalvar gibi işlenmiş kadife cepken, belde gümüş kemer, ayakta kadifeden yapılmış kırmızı bir terlik. Canfes, günümüzdeki taftayı andıran ipekli bir dokumadır.

5.LİBADE

Cepken üzerine giyilen ve mor kadife üzerine sırma sim üzerine yaprak ve çiçek motifleriyle süslü olan önü açık ve kesik yelek olarak da bilinen Anadolu kadınları tarafından sıkça kullanılan ve belgelerde de zikredilen önemli bir kıyafet parçasıdır. Pamuklu kadın elbisesidir, arkası ve önü sırma ile işlenmiş aynı zamanda kısa kollu gelin elbisesi olarak da kullanılmaktadır, diğer taraftan yelek, köy kadınlarının elbise üstüne giydikleri bir çeşit manto, pamuklu, geniş kollu kadın ceketi, hırka, cepken gibi isimlerle nitelendirilebilir.

6.SIRMALI

Sırma ile işlenmiş süsü olan, kenarları sırma saçaklı ipekli kumaştan önlük ve arkalık, Üç eteğin üstünde kadifeden yapılma sırma işli cepken. Altta, çizgili ipekli kumaştan yapılma kaytan işlemeli bol şalvar, üstte şalvarın kumaşından yapılma kaytan işleme üç etek, belde kenarları sırma saçaklı ipekli kumaştan önlük ve arkalık, üç eteğin üstünde kadifeden yapılma sırma işli cepken, önlüğün üstüne genişçe takılan yağlık, ayakta dana derisi sivri burun çizme, başta tepelik (pul veya para takılı),tepelğin üstünde pul işlemeli krep.

7.GÖYNEK

Göynek, belin altına kadar inen, çoğunlukla basmadan dikilmiş bir tür gömlektir. Köynek, gömlek, koynek gibi değişik yörelerde değişik isimler de kullanılmaktadır. Türk halk giyiminde pek çok bölgede kullanılan bir iç giyim ürünü olan gömlek, göynek olarak da bilinmektedir. Kökeni “Gön” deri, ten anlamından gelen “gönlek” sözcüğü doğru olandır ve çıplak tene giyilen şey demektir.¹⁴ Türk Halk giyiminde kullanılan “göynekler” görüntü, şekil ve renk olarak birbirine benzemelerine rağmen, yakasız veya ince hâkim yakalı olanlarının yanı sıra yaka çevresi, özellikle göğüs çevresi ve etek uçları oya ve işlemelerle oluşan süslemeler yapılmış türleri de bulunmaktadır, kol oyuntusu olmadan bedene birleştirilen kolların bu basit kesimine, çoğu zaman hareket serbestisi sağlamak amacıyla yerleştirilmiş kuş parçaları ve kısa veya uzun kol boyları ile farklı bir görünüm de kazandırılmıştır, kısa olanları erkek uzun ve bol olanları ise kadınlar tarafından kullanılan bir iç giyim unsurudur.¹⁵ Anadolu’nun pek çok

¹³ Emine Koca, Handan Baran, İç Anadolu Bölgesinde Kadınların Şalvar Kullanımının Kültürel Ve Fonksiyonel Değerler Açısından Değerlendirilmesi, Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi 2018, Yıl:6, Sayı:15

¹⁴ Emine KOCA, Tuba VURAL, Türk Halk Giyim Kuşamında Kullanılan Göynekler, s.2

¹⁵ Emine KOCA, Tuba VURAL, a.g.e s.3

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

bölgesinde kullanılan göynek, kumaş, giyim, renk, boyut, süsleme, vb. birçok faktörün etkisiyle çeşitlenmiş ve farklı isimlerle adlandırılmıştır. İnce, yumuşak bezlerden yapılır. Gömleklik bezler düz beyaz veya beyaz üzerine kırmızı, mavi, sarı renklerle ince çubuklu olarak dokunur ve takım giysilerini tamamlar. Tenin üzerine giyilir. Üç eteği tamamlayan bir giysi olan göynek, ipek veya bürümcek denilen değerli bir kumaştan dikilmektedir. Genelde bürümcek bez göynek denilen bu göyneğin kumaşını kendileri el tezgâhlarında dokumaktadırlar.¹⁶ Türk halk giyiminde kullanılan göynekler incelendiğinde, inceliği, hafifliği, teri emme özelliğine sahip olması ve en önemlisi esneme özelliği ile vücudun şeklini alması bakımından, göyneklerin yapımında genellikle ipek, ipek pamuk veya ipek keten karışımı liflerden elde edilen bürümcük adı verilen dokumalar kullanılmıştır.¹⁷

8.CEPKEN

Kolları yırtmaçlı ve uzun, harçla işlenmiş bir tür kısa, yakasız üst giysisidir. Cepken günümüzde kullanılan ceketin yerine geçen, gömlek üzerine giyilen, eskiden askerin, esnafın, işçinin kullandığı bir kıyafetti.¹⁸ Bu kıyafet de şalvar gibi Anadolu'da kadın ve erkekler tarafından kullanılmaktaydı. Çuhadan yapılmış, gömlek üstüne giyilen, üzeri işlemeli, kolları uzun ve yırtmaçlı, yakasız ve boyu belden yukarda kalan üst giysisidir. Kısa cekete benzer üstlülere de "çekerek" denmiştir. Cepkenler geleneksel giyimde önemli bir yere sahiptir. Bölgelere ve kullanıldıkları yerlere göre kumaş, kesim, model, süsleme özellikleri de değişmektedir. Geleneksel giysi türleri arasında yer alan cepkenin çeşitli tanımları yapılmıştır. Cepken, kolları yırtmaçlı ve uzun, harçla işlenmiş bir tür kısa, yakasız üst giysisidir, Cepken onu giyenin yaşına, sosyal durumuna, mesleğine göre değişiklik arz ederdi. Yaşlıların cepkeni siyah, kahverengi gibi koyu renklerden, gençlerin ki ise mavi veya al renklerden dikilirdi.¹⁹ Giyenin durumuna göre yaka ve kol kenarları, önleri ve etek köşeleri ipek veya sırma ile işlenerek süslenirdi. Bu kıyâfet de şalvar gibi Anadolu'da kadın ve erkekler tarafından kullanılmaktaydı.²⁰

9.ÖNLÜK

Kırmızı yün el dokumasıdır, bele bağlanır ve dört köşe şeklinde öne sallandırılır, yağlık da denilen önlük bir bağ ile bele bağlı olup önü kapatır, çok renkli yün iplikten dokunmuş zeminde bordo renk hâkimdir.

10.ÇEMBER (ÇENBER)

Farsça "çenber" kelimesinin dilimize yerleşmiş hâlidir. Çember kelimesinin sözlükte yedi farklı anlamı olmakla birlikte bu anlamlarından biri de yazma, yemeni, başörtüsüdür.²¹ Köylerde ve Anadolu kadınlarının özellikle evde başlarına örttüikleri başörtüsü, yazmalar, dantelle işlenmiş "elişi" ile çevrilidir. Dilimizde kadının başına örttüğü örtüye isim olmuş kelimeler şöyle sıralanabilir: Yaşmak, yemeni, tülbent, yazma, bürümcek, çember, kadın fesi, ferace, maşlah, tepelik, hotoz, tandır baş, kundak yemeni, salma yemeni.²² Bunların hiçbiri için ayrıca baş kelimesi kullanılmaz ve başa örtülmeleri gerektiği ayrıca açıklanmaz. Hatta içinde baş kelimesi kullanılmasına rağmen "başörtüsü" kelimesi bile aslında özel bir örtünün adı olmuştur. Bu sebeple birleşik yazılır ve erkek için de kullanılmaz.²³

Defter de sıkça zikredilen Çember başörtüsü mahiyetindedir, kadınlar tarafından hem günlük hayatta hem özel günlerde ve hem de çeyiz olarak kullanıldığı belgeler doğrultusunda anlaşılmaktadır.

11.BASMA: Üzerinde bası ile yapılmış renkli biçimler bulunan pamuklu kumaş ve bu kumaştan yapılan giysilere 'basma' denmektedir.²⁴

¹⁶ Rengin Oyman, Burdur Müzesindeki Yöresel Kadın Giysileri, Süsleme ve İşlemeleri, s.993

¹⁷ Emine KOCA, Tuba VURAL, a.g.e, s.5

¹⁸ Şerife Nihal Zeybek, Ege Türkülerinde Giyim-Kuşam ve Tesettür, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Mart/2015, Yıl: 2, Sayı:3, s. 123

¹⁹ Şerife Nihal Zeybek, a.g.e, s.125

²⁰ Şerife Nihal Zeybek, a.g.e, s.125

²¹ TDK Türkçe Sözlük, 2011, s. 518.

²² İslam Ansiklopedisi "tesettür" maddesi

²³ Erdem Urgan, Kur'an'da Hımâr (Baş Örtüsü) s.14

²⁴ TDK Türkçe Sözlük, 2011, s. 261.

12.KOZA: Püskül veya Püsküllü de denilmektedir.

13.POŞU: Farsça kökenli bir kelime olup kenarları saçaklı ipek, pamuk, yün gibi malzemeden yapılmış bir tür başörtüsüdür.²⁵ Ağzı farklılığından dolayı ‘puşu’, ‘puşi’ ve ‘puşa’ şeklinde de söylenmektedir.

14.AĞIR ESVAP: Kadifeden yapılmış sıрма ile işlenmiş, içinde işlemeli iç gömleği, belde gümüş kemer, ayakta sırmalı terlik.

B)ERKEK KIYAFETLERİ

1.ŞALVAR

Ege bölgesinin iklim şartlarından kaynaklanan birtakım özellikleri erkek şalvarlarında hemen fark etmek mümkündür. Bu bölgede kesik şalvar olarak adlandırılan ve baldırlarda biten şalvarlar dikkati çeker. Aynı zamanda baldırlara kadar dar olup ağ kısmı dikdörtgen bir parçayla genişletilmiş şalvarları da görmek olasıdır.²⁶ Erkek şalvarlarında özellikle diz mesafesinden yukarı doğru yapılan kapitone ve işlemler görülmektedir. Erkek şalvarları genellikle çuhadan ya da kaşmir, şali vb. yünlü kumaşlardan yapılır, uçkurla bele bağlanır. Erkeklerin şalvarları kadınlarınkine göre daha dar ve sadedir.²⁷

2.FES

Fes, tepesi düz, genellikle kırmızı, püsküllü, silindirik başlık, Fesin etrafına çeşitli renkte iğne oyası işlenmiş, kenarları at kılı ile geçilmiş, Fesin yanında ağırlığı 100 dirhem olan püskül sallanır. Genellikle kırmızı renklidir ve çuha kumaşından yapılmaktadır, Efe ve zeybek giysileri gerçekten görkemlidir ve olağanüstü ince zevkle ayrıntılanmıştır. Efeler başlarına çuhadan yapıma "narçiçeği" renginde "kuzunlu başlık" denilen "fesi", Zeybekler ise "kabalak" adı verilen kırmızı renkte kalıpsız bir "keçe külahı" takınırlar. Her ikisi de bu başlıkların üzerlerine iğne oyası bezemeli "kefiye" sararlar; püsküller ise arkadan sarkar.²⁸ Fesin düz olan tepe kısmına "tabla" adı verilir ve bunun tam merkezindeki "ibik" denilen çıkıntıya lacivert veya siyah bir püskül bulunması söz konusudur. Feslerde genellikle süs amaçlı kullanılan püsküller çeşitli olmakla birlikte asıl amaç iyi bir görselliktir. Subaylarla erlerin, polislerin püskülü burma şeklindeydi, ortasında bir de tahta düğme bulunurdu. Zeybeklerin püskülleri serpme halinde uzundu. Bazı feslerde de püsküllerin yaygın şekli vardı, bu görüntüyü elde etmek için "ferahi" denilen dökme pirinçten bir tepelik kullanılırdı. Fes Türk kültür tarihinde, Anadolu'da önemli bir yere sahip olup şarkılara türkülere konu olmuştur.

3.KÖRÜKLÜ ÇİZME

Halk arasında efe çizmesi olarak da bilinir, körüklü çizme, mertliğin simgesi olan efelerin gösterişi açısından da önemlidir. Körüklü çizme, deve güreşlerinde Yörük kültürünü yaşatmaya çalışan kişilerce, at binenler, cirit oynayanlar, folklor grupları, tiyatro ve sinema gibi sanatsal alanlarda da tercih edilip kullanılmaktadır. Körüklü çizme, efelerin ve zeybeklerin kıyafetlerini tamamlayan en önemli unsurlardan birisidir. Tercih edilme nedeni ise özellikle Yörük kültürünün hâkim olduğu Ege ve Akdeniz kıyılarında ata binmeyi kolaylaştırması, tamamen hayvansal ürünlerden yapıldığından yazları ayak terini emmesi, romatizmayı engellemesi ve kışın da soğuk havayı geçirmemesidir.²⁹ Körüklü Çizme Efelerin ve zeybeklerinin gücünün simgesidir, Körüklü çizme ustalarına göre giyine özgüven, yürüyüşüne düzen vermektedir. Körüklü çizme günlük hayatta olduğu gibi yine yöresel ve önemlidir. Körüklü çizme; köruklerin eşit halkalar halinde çizmeye tam olarak yedirilmesidir, Ustasının mührünü yansıtan körukler birbirine eşit çaplarda bir yılan gibi süzülür çizmenin etrafında.³⁰ Ustası Körüklü çizmeyi yaparken asla yapay malzeme kullanmamaktadır, körukler genellikle dana derisinden yapılmaktadır, tabanına kösele içine koyun derisi ile hayat verir. Tamamen kundura boyası ile

²⁵ TDK Türkçe Sözlük, 2011, s. 1941.

²⁶ Gülçin Üstün, Son eser Yurdakul, Türk Geleneksel Giyim Kültürünün Bir Parçası Olan Şalvarın Türk Ve Dünya Modasına Yansımaları, s.1406

²⁷ Fatma Alıcı, Afyonkarahisar Müzesinde Bulunan Geleneksel Cepken ve Şalvar Örneklerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2014,s.35

²⁸ Tufak, Turizm Folklor Araştırma Kurumu Derneği Gençlik Kulübü,1958-Ankara

²⁹ Arzu Emel Altınkılıç, Körüklü Efe Çizmeleri, , Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Bileşik Sanatlar Anasanat Dalı, s.4

³⁰ "Geka" Güney Ege Kalkınma Ajansı, Körüklü Çizme "Heybet ve Asaletin Simgesi" ,2009 s.6-7

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

boyanmaktadır, ustası çizmeyi yaparken topuğunu tek tek çivilerle işlemektedir. *Efesi ister ki o çınlamayla, geldiği ötelere duyulsun, “efe geliyor” desinler, düşmanı destur desin dostunun yüzü gülsün o zaman çivi çaktırır körüklüsüne.*³¹ Netice itibariyle körüklü çizmeler efelere özgüven veren günümüzde de hâlâ kullanılmakta olan, giyene heybet veren eşsiz bir ayakkabıdır.

4. TRABLUS KUŞAK (AKSESUAR)

İbrişimden yapılan ucu püsküllü kuşak, bele arkadan sıkı sıkıya bağlıdır, çok geniş kalın bir deriden olup beş gözlüdür, birinci gözde çakı, ikincisinde çakmaklı bir tabanca, üçüncüsünde kasatura, dördüncüde maşa ve beşinci gözde ise kadifeden tütün kesesi bulunur. Silahlığın etrafını renkli yünden dokunmuş bir kolon sarmakta ve onun üzerinde işlemeli çevre sarkıtılmış olarak bulunur. 2-3 metre uzunluğunda 15-20 cm. eninde koltuk altında başlayarak kalça üstüne kadar sarılarak kullanılmaktadır, bu kuşak kullanıldığında şal kuşak kullanılmamaktadır.

5. HAMAYLI (AKSESUAR)

Gümüşten küçük bir kutu olup kayışla sarılı olarak sağ koltuk altında yerini alır İçinde, mektup ve haberleşme belgeleri bulunur.

6. SİLAHLIK Siyah deriden yapılan bir çeşit kuşak olmak üzere kişisel eşyaların konulduğu (tütünlük, tabaka, tespah, barut ve harbi) bir aksesuardır.

7. YAĞLIK: Uçları işlemeli mendil biçiminde bir aksesuardır, kimi zaman boyunda kimi zaman da kuşağın ön yüzünde işlemleri görülecek şekilde kullanılır.

8. KATIKLIK (KÜTÜKLÜK): İki üç gümüş kutu olup silahlık üstüne kuşanılır, fişeklik olup arka ve yanlara sarkıtılır.

C) MUTFAK ARAÇ GEREÇLERİ

Öte taraftan Mutfak Kültürü’ de geçmiş ’den günümüze önemli bir mevzudur. Arapça “*matbah*” kelimesinden gelen “mutfak” kelimesi yemek pişirilen yer olarak tanımlanmaktadır. İlk devirlerden başlayarak büyük bir değişim ve gelişim gösteren mutfak eşyaları ise Türk kültüründe de kendine dikkat çekici bir yer edinmiştir. Defter ’de zikredilen Mutfak-Araç gereçleri;

1. SİNİ Sini, bakır ya da gümüşten, genellikle 3-4 santimetreden yüksek olmayan kenarlarıyla, genellikle yemek yemek için üstüne bakır kaşık, çatal ve yemek kâseleriyle tabaklarının sığacağı şekilde tasarlanmış, bazı yerlerde tepsi adıyla da anılan bir mutfak malzemesidir.

2. SAHAN Arapça kökenli bir kelimedir, içinde yemek ısıtılıp yenen, yağ yakılan ya da yumurta ve benzeri şeyler pişirilen, metalden yapılmış, derinliği az, tabak benzeri kap.

3. SÜZGİ(SÜZGEÇ) Süzgeç, sıvıları süzmeye yarayan araçtır, bir başka deyişle, bir akışkanı, içindeki katı maddelerden ayırmak için bez veya delikli bir kaptan geçirmek için kullanılan alet veya aletlerden oluşan düzenektir.

4. KAZGAN(KAZAN) Belgelerde sıkça zikredilen Kazgan, çok miktarda yemek pişirmeye ya da bir şeyi kaynatmaya yarayan, büyük derin ve kuplu kap.

5. KÖHNE KÜP (ESKİ KÜP) Genellikle su, pekmez, yağ gibi sıvı şeylerin konulduğu ya da turşu kurmaya yarayan, karnı geniş, dibi dar, büyük toprak kap.

6. MİNKALE (MANGAL) İçinde kömür yakılarak ısınmaya ya da bir şey pişirmeye yarayan, türlü biçimlerde, üstü açık ve genellikle dört ayaklı, saçtan, bakırdan ya da pirinçten yapılmış bir tür ocak.

³¹ “Geka” Güney Ege Kalkınma Ajansı, Körüklü Çizme “Heybet ve Asaletin Simgesi” ,2009 s.10

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

7.TEPSİ Fincan, bardak, tabak gibi şeylerin birkaçını birlikte taşımakta kullanılan, yuvarlak ya da dikdörtgen biçimli, türlü büyüklükte, derinliği olmayan düz kap, içinde börek, tatlı gibi yiyecek şeyler pişirilen, az derin, geniş ve düz kap.

8.BIÇAK Bıçak, keskin ağızlı el aletidir, Kesmek, yontmak gibi işlerde çok eski devirlerden beri kullanılan kesici bir alettir.

9.TABAK İçinde yemek yemeye yarayan geniş, hafif çukurca kaplara verilen genel addır. Tabaklar genellikle porselen ve kumlu taş gibi seramik materyallerden yapılırlar, bunların yanı sıra diğer çeşitler de bulunur, daha nadir olarak tahta ya da oyulmuş taşlar da kullanılır.

10.TAS İçine genellikle sulu şeyler konulan, bir tabanı olan yarımküre biçiminde, metal kap.

11.İLEĞEN (LEĞEN) İçinde çamaşır ve benzeri şeyler yıkamakta, hamur yapmakta vb. kullanılan, metal ya da plastikten yapılmış, derinliği az, geniş kap.

EKLER

Fotoğraf 1:Şalvar

Fotoğraf 2:Çetari (Çitari)

Fotoğraf 3:Canfes

Fotoğraf 4:Libade

Fotoğraf 5:Sırmalı

Fotoğraf 6:Göynek

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Fotoğraf 7:Cepken

Fotoğraf 8:Önlük

Fotoğraf 9:Çember

Fotoğraf 10:Ağır Esvab

Fotoğraf 11:Erkek Şalvarı
Çizme

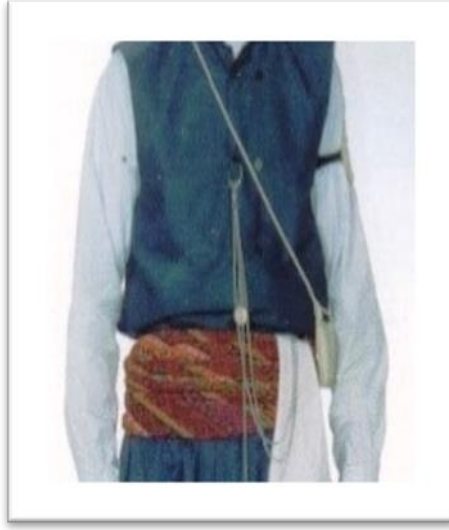
Fotoğraf 12:Fes

Fotoğraf 13:Körüklü

Fotoğraf 14:Trablus Kuşak

Fotoğraf 15:Hamaylı

SONUÇ

Toplumların gelenek-görenekleri, değerleri, giyim-kuşamları bizi o toplum hakkında bilgilendirmektedir. Gelenekler ise eski olmaları ve kuşaktan kuşağa aktarılmaları hasebi ile kültür değerleri arasında mühimdir. Türk giyim-kuşamı tarihsel süreci, uzun geçmişi, bulunduğu coğrafya kültür etkileşimi ve inançlar sonucu şekillenmiştir. Bu çeşitlilikler, ait olduğu toplumun folklorik, sosyo-ekonomik yapısı, yaşanan coğrafya, kullanılan malzeme, iklim gibi nedenlerle oluşmuştur. Geleneksel öğeler içeren bir giyim-kuşam örneği bize, ait olduğu toplulukla ilgili pek çok bilgi sunabilir, toplumların yerleşik ya da konar-göçer olup olmadıkları, hangi tarihi olayları yaşadıkları ve etnolojik kökenleri konusunda bilgi verirler. Giyim en önce tabiat şartlarından korunmak, temel de örtünmek, giyinmek gibi amaçlarla önemliydi, daha sonra giyim-kuşama kültürel değerler yüklenmiştir. Başlangıçta basit bir şekil sergileyen örtünme, insanların gelenekleri ve ferdi zevklerinin sonucu gelişmiştir. Geleneksel yaşamda her nesil kendinden önceki nesili takip edip bu giyim-kuşam anlayışını, günümüze taşır. Fakat giyim-kuşam anlayışında hiçbir değişimin olmadığını söylemek mümkün değildir, en azından malzeme değişmekte, işçilik eski özenini yitirmekte, yaşanan günün koşulları farklı biçimleri doğurmakta ya da başka modalardan etkileşim gözlemlenmektedir. Bu çalışmada ana kaynağımız olan şeriyye sicili defterinden yola çıkılarak Ödemiş yöresinin erkek ve kadın kıyafetlerini, kıyafetlerin özelliklerini, kullanım şekillerini aksesuarlarını, belgeler doğrultusunda aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Yine giyim-kuşam dışında mutfak 'ta önemli kültür öğelerimizdendir, Türk mutfağı zengin bir yapıya sahip olmasıyla birlikte kendine has bazı özellikleri bulunmaktadır,yine girişte bahsettiğimiz gibi Arapça "matbah" kelimesinden gelen "mutfak" kelimesi yemek pişirilen yer olarak tanımlanmaktadır. Mutfak geçmişten günümüze kültürümüzde değerli bir noktada bulunmaktadır. Yine tarih boyunca büyük bir gelişim ve değişim gösteren mutfak eşyaları da başta mutfakta olmak üzere Türk kültüründe de kendine önemli bir yer edinmiştir. Görüldüğü üzere Türk mutfak kültürü, kültürü ile araç-gereçleriyle birçok etkiye bağlı olarak değişmiş gelişmiş ve günümüzdeki şeklini almıştır. Tüm bu etkilerin ve değişimlerin doğal sonucu olarak zengin bir mutfak kültürüne sahip olan Türk mutfağı özellikleriyle de birçok ulusun yeme-içme alışkanlıklarını da iyi manada etkilemiştir. Araştırmamızın içinde geçen mutfak-araç gereçlerinin yine kültür çalışmaları için önemli olacağı düşünülmektedir. Çalışmada belirlenen konular ve belirlenen sınırlar doğrultusunda, belgeler ışığında çalışma tamamlanmaya çalışılmıştır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

KAYNAKÇA

- KOCA, Emine, KOÇ Fatma, VURAL Tuba, "Kültürlerarası Etkileşimde Giyim-Kuşam" Türkiye s.795
- GÜNGÖR, Mahmut, "Giyim Kültürü ve Giysiye Sahip Olma Arzuları" Ekev Akademi Dergisi, sayı 54,2013,s.206
- ZEYBEK, Şerife Nihal, "Ege Türkülerinde Giyim-Kuşam ve Tesettür" Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Mart 2015, s.121
- ERCİYES ÜNİVERSİTESİ-Turizm Fakültesi, "Mutfak, Kültür ve Mutfak Kültürü" s.2
- KIZILDEMİR Özgür, ÖZTÜRK Emrah, SARIŞIK Mehmet, "Türk Mutfak Kültürü'nün Tarihsel Gelişiminde Yaşanan Değişimler", AİBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2014 cilt 14, sayı 13,s.192
- ABALI İsmail, "İşlevleri Bağlamında Mutfak Eşyaları", Ulak-Bilge, cilt 5 sayı:10, s.385
- KOCA Emine, KOÇ Fatma, "İç Anadolu Halk Giyim Kuşamında Kullanılan Kadın Entarileri, Gazi Üniversitesi, s.328
- AKALIN, Şükrü Haluk, "TDK Türkçe Sözlük" 11.baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s.2200
- ÜSTÜN, Gülçin, YURDAKUL Soneser,"Türk Geleneksel Giyim Kültürünün Bir Parçası Olan Şalvarın Türk ve Dünya Modasına Yansımaları" s.1406
- KOCA Emine, BARAN Handan," İç Anadolu Bölgesinde Kadınların Şalvar Kullanımının Kültürel Ve Fonksiyonel Değerler Açısından Değerlendirilmesi", Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi 2018, Yıl:6, Sayı:15
- KOCA Emine, VURAL Tuba, "Türk Halk Giyim Kuşamında Kullanılan Göynekler" s.2
- OYMAN Rengin," Burdur Müzesindeki Yöresel Kadın Giysileri, Süsleme ve İşlemeleri" s.993
- İSLAM ANSİKLOPEDİSİ "Tesettür Maddesi"
- UYGAN Erdem," Kur'an'da Hımâr (Baş Örtüsü)" s.14
- TDK Türkçe Sözlük,2011,s.261
- ALICI Fatma," Afyonkarahisar Müzesinde Bulunan Geleneksel Cepken ve Şalvar Örneklerinin İncelenmesi" Yüksek Lisans Tezi, Konya 2014,s.35
- TUFAK, Turizm Folklor Araştırma Kurumu Derneği Gençlik Kulübü,1958-Ankara
- ALTINKILIÇ, Arzu Emel," Körüklü Efe Çizmeleri", Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Bileşik Sanatlar Ana sanat Dalı, s.4
- GEKA, Güney Ege Kalkınma Ajansı, Körüklü Çizme "Heybet ve Asaletin Simgesi" ,2009 s.6-7

AYINTAB ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE AYINTAB'DA KÖLELİK VE CÂRİYELİK
(1608-1619)

Murat ÇELİKDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Melahat ARIKAN

Gaziantep Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

ÖZET

Köle, şahsî nitelikteki dinî mükellefiyetler açısından hür insanlardan farksız iken sosyal, ekonomik ve hukukî bakımdan hür insanlardan farklı ve aşağı statüde olan ve hukukî işlere konu olması bakımından “mal” olarak kabul edilen bir kimsedir¹. Eskiden savaşlarda esir edilen veya farklı yollarla ele geçirilip satın alınan erkekler için “köle”, kadın ve kızlar için ise “câriye” tabiri kullanılmaktadır². Köle ve câriyeler hukuken hürriyetten mahrum ve sahibinin tasarrufu altında olup, bir eşya bir mal telakki edilerek alım-satımına konu olmuşlardır³. Bir şahsın ya da insanlardan bir kısmının, muayyen bazı nedenlerden dolayı diğer bir kısmının hükmü altına girerek hizmet etmesine ise “kölelik” denir⁴.

Türkçe’de “köle” anlamında kul, bende, halayık, esir ve “kadın köle” anlamında anlamında da câriye ve odalık tabirleri de kullanılmaktadır. Farsça’da bende, gulâm, kadın köle için keniz; Arapça’da abd, rakik, memlûk, kinn, gulâm, rakabe, vasîf, mülkü’l-yemin ve sadece kadınlar için memlûke, câriye, eme, gurre ve vasîfe tabirleri kullanılmıştır⁵. Köle ve câriyelerin sahiplerine ise mevlâ denir⁶.

Kölelik müessesesi Osmanlı Devleti ya da İslâmiyet ile ortaya çıkmamıştır. Başlangıcı insanlık tarihi kadar eski olup XIX. Yy. sonlarına kadar devam eden kölelik, günümüz çağında bile bazı Ortadoğu ve Afrika ülkelerinde varlığını bir şekilde sürdürmektedir. İnsanlarda var olan rahat yaşama duygusu, ağır işleri başkalarına yaptırma durumu köleliğin ilk sebebidir. Yine tarih boyunca toplumların birbiriyle savaşları sonunda ele geçirilen esirlerin cezalandırılması yöntemi, bu müessesenin ortaya çıkışında ikinci etken olmuştur ki bu esirler köleliğin esas kaynağını oluşturur⁷. Bununla birlikte, toplumların kendi halkından ağır suç işleyen insanları cezalandırma yöntemlerinden biri olarak köleleştirme, kölelerden doğan çocuklar, korsanların kaçırdıkları insanları köle yapıp satmaları, geçim sıkıntısı nedeniyle ailelerin kendi çocuklarını köle olarak satmaları ve köle ticareti kölelik kurumunu besleyen kaynaklardır. Savaş zamanları dışında da zorla kaçırılarak ya da hayvan ve eşya gibi para ile alınıp satılmaktadırlar⁸.

Bu araştırmada, ilk başlangıcından alınarak köleliğin tarihi süreçteki durumundan kısaca bahsedilecektir. Daha sonra Osmanlı Devleti’nde kölelik genel hatları ile verildikten sonra XVII. Yy. da Anadolu’nun önemli bir sancağı konumunda olan Ayıntâb şehrinde köle ve câriyelerin durumları incelenmiştir. Araştırmanın ana kaynağını H.1017/M.1608 ve H.1027-1028/M.1618-1619 tarihli Şer’iyye Sicilleri oluşturmuştur. Bunun yanı sıra konu ile ilgili yapılan tezler, makaleler ve tetkik eserler ile de desteklenmiştir.

¹ M. Akif Aydın-Muhammed Hamidullah, “Köle” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.26, Ankara 2002, s.237.

² Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I,II, MEB Yayınları/İstanbul 1993, s.259,300.

³ İzzet Sak, *Şer’iyye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleleler (17. ve 18. Yüzyıllar)*, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 1992, s.6.

⁴ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku-Adalet ve Mülk*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2014, s.423.

⁵ Aydın-Hamidullah, “Köle”, s.237.

⁶ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Nadir Eserler Kitaplığı, İstanbul 2016, s.1432; Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2015, s.738.

⁷ Nihat Engin, *Osmanlı Devletinde Kölelik*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1998, s.5-6.

⁸ Engin, a.g.e. , s.6; Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yayınları, İstanbul 2010, s.235-237.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

1. Köleliğin Kısa Tarihi

Kölelik kurumu günümüz dünyasında her ne kadar gerçek mânâda işlemese de varlığı inkâr edilemez ve başlangıcı insanlık tarihi kadar eskidir. Sosyal bir varlık olan insanın hayatı, karnını doyurup, giyim ve barınma ihtiyaçlarından ibaret değildir. Doğal olarak bunlardan başka şeylere de ihtiyaç duymuşlar ve menfaat ve rahatlıklarına yönelik ihtiyaçlarının karşılanmasında köleleri kullanmışlardır⁹. İlkçağda bütün toplumlarda, çalışarak bir mal ya da hizmet üretmek hür insanlar için aşağılayıcı bir durum arz ettiği için, insan gücü ve emeği isteyen üretimde genellikle köleler ve alt tabakadan insanlar kullanılmıştır¹⁰.

Günümüze kadar gelen en eski hukukî metinler kölelik ile ilgili olanlardır. Mezopotamya’da bulunan ve kaçan bir kölenin hikâyesini anlatan kitâbe, kölelik konusunda bilinen ilk metindir. Burada köleler köleliğe karşı mücadele ederken, köle sahipleri ise köleler üzerinde mülkiyet haklarını savunmaktadırlar¹¹. Sümer ve Akad, Eski Mısır, Hitit, Fenikeliler, Asur, Babil, Hindistan, Çin, Eski Türkler ve Müslüman Türklerde kölelik yaygın bir müessesese olarak işlemekteydi¹². Kölelik, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâmiyet’te de mevcut idi. Bu kavim ve dinlerde, kölelerin hayat şartları aynı olmayıp bazılarında çok ağır ve acımasız iken, bazılarında ise daha yumuşak ve insancıl idi¹³.

Köleliğin en yaygın olduğu Eski Mısır toplumunda üç kaynaktan köle sağlanmaktaydı. Bunların başında savaş esirleri gelirken, yerli halktan borcunu ödeyemeyen ve ağır suç işleyen hürlerin köleleştirilmesi ve esir ticareti yolu ile Mısır’a getirilen yabancı kölelerdir. Devletin malı kabul edilen ve iş yapmak için kullanılan bir aletten ibaret olan köleler, tarlalarda, madenlerde, yük taşımacılığında, tapınaklarda, dev piramitlerin yapımında ve ev işlerinde çalıştırılmışlardır. Kölelere karşı yapılan sert muameleler zamanla yumuşadığı gibi, kendilerine bir takım haklar da tanınmıştır. “bir köleyi katledenin cezası idamdır” maddesi son zaman Mısır kanunlarında yer almıştır¹⁴.

Hindistan’da kölelerin “düşman”, “davetsiz misafir” anlamına gelen “dasya” sözcüğü ile tanımlanması, ilk kölelerin savaş esirleri olduğunu göstermektedir. Hindû dininin en eski mukaddes kitabı olan Manu Kanunu’na yedi kölelik nedeni vardır: savaş köleliği, ailesinin geçimini sağlamak için gönüllü kölelik, köle anneden doğmak, satış veya hediye yoluyla kölelik, miras bırakılma ve ceza nedeniyle kölelik¹⁵. Hint dininde Kast Sisteminde kastın en alt derecesinde bulunan Sudralar ve kastın dışında kalan Paryalar da köle statüsünde idiler ve bu iki grup köle çok zor şartlar altında yaşamaktaydılar¹⁶.

Kölelik Eski Yunan ve Roma toplumunda da kabul görmüş ve yaygın bir şekilde işlemekteydi ve kölelik devlet ve aile gibi temel beşeri kurumlardan biridir. Aristo’ya göre birçok ırk hürriyet için gerekli ruh yüceliğine sahip değildir. Kölelik, sadece efendiler için değil, tek başına ulaşamayacağı yaşam tarzına efendisi sayesinde ulaşan köle için de iyi bir şeydir¹⁷. Yani kölenin maddi kuvveti ile efendinin zekâsının birleşmesi her ikisi için de faydalı sonuçlar doğuracaktır¹⁸. Aristo’nun “ruhlu bir alet”, “canlı” bir eşya olarak tanımladığı köleler efendisinin malı idi ve efendinin kölesi üzerindeki tasarruf hakkı mutlak idi¹⁹. Çeşitli sosyal sınıflara ayrılmış olan Roma’da toplumun en alt sınıfı dünyanın her yerinde olduğu gibi kölelerdir. Ius Geintum’a göre hiçbir değeri olmayan köleler, siyasi ve medenî haklara sahip olmadıkları

⁹ Engin, a.g.e., s.7.

¹⁰ Ömer Şen, *Osmanlı’da Köle Olmak-Esaretten Özgürlüğe Geçiş Süreci*, Kapı Yayınları, İstanbul 2007, s.2.

¹¹ Madeline C. Zilfi, “Osmanlı’da Kölelik ve Erken Modern Zamanda Kadın Köleler”, *Osmanlı(Toplum)*, C.5, Ankara 1999, s.474.

¹² Engin, a.g.e., s.8-22; Sak, a.g.t. , s.7;Eski uygarlıklarda kölelerin durumları ve hukuk sisteminde kölelik için bkz. Gülnihal Bozkurt, “Eski Hukuk Sisteminde Kölelik”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.38, S.1-4, s.65-103.

¹³ Sak, a.g.t. , s. 7.

¹⁴ Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı’da Harem*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s.71; Engin, a.g.e. , s.9-10.

¹⁵ Bozkurt, a.g.m. , s. 67; Engin, a.g.e. , s.12-13.

¹⁶ Akgündüz, a.g.e., s.69; Bozkurt, a.g.m., s.68.

¹⁷ Aydın-Hamidullah, “Köle”, s.237; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s.233.

¹⁸ Bozkurt, a.g.m. , s. 88.

¹⁹ Bozkurt, a.g.m. , s. 88; Engin, a.g.e., s.15.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

gibi kanunen tanınmış bir aileleri de yoktu ve başlangıçta azâd edilmeleri dahi yasaktı²⁰. Gerek Yunan ve gerekse Roma’da ilk başlarda köleliğin kaynağı sadece savaş esirliği olmayıp diğer toplumdaki gibi çeşitli kaynaklar kölelik kurumunu beslemekteydi²¹. Sonraları köleliğin savaş esirliği dışındaki talî kaynakları yasaklanmıştır. Son derece zorlu hayat şartları altında yaşayan köleler zaman zaman Spartacus İsyanı gibi sosyal çalkantılara sebep olmuşlardır²².

Eski Türk toplumlarında da kölelere rastlanmaktadır. Ancak burada, gerçek anlamda kurumlaşmış kölelikten ziyade tutsaklık ifade edilmektedir. Çünkü Türklerdeki hür olma duygu ve eğilimini ayakta tutan göçebe yaşam tarzı köleliği önlemekteydi²³. Türklerin ve Moğolların atası kabul edilen Hunlar²⁴ özellikle Çin üzerine yaptıkları akınlarda ele geçirdikleri esirleri köleleştirerek çoban ya da tarım işçisi olarak çalıştırmaktaydılar²⁵. Özellikle akınlarda sonucunda alınan esirler, Türk toplumlarında köleliğin yerleşmesinde önemli rol oynamıştır. Orhun Abidelerinde köle ve câriye anlamına gelen hitaplar ve Uygur metinlerinde kölelerle alâkalı bilgiler²⁶ köleliğin Türk toplumlarındaki varlığının açık ve net delilidir.

Toplum hayatında köleliğe yer veren Türkler, İslâmiyet’i kabul ettikten sonra, Müslüman-Türk devletleri kurmuşlar ve geleneksel kölelik sistemlerini İslâmî esaslara uygun şekilde devam ettirmişlerdir. Bunda hükümdar, asker ve idareci olarak birçok Türk’ün köleliği fiilen yaşamış olmalarının büyük etkisi olmuştur²⁷.

En yaygın tek tanrılı dinlerden hiç birinin köleliği kaldırmaya teşebbüs etmediği görülmektedir. Yahudilikte Rab intikamcıdır, “seçilmiş millet” olan Yahudileri diğer ırklardan üstün yaratmıştır ve diğer milletler Yahudilerin kölesidirler. Bu yüzden Yahudiler savaşlarda acımasızdırlar ve ele geçirilen kadın ve çocuklar köle edilir²⁸. İbranî hukukunda kölelerin genellikle yabancı asıllı olmasına dikkat edilmiş, bazı istisnâî durumlar hariç, Yahudilerin kendi ırkdaşlarını köle etmeleri engellenmiştir. Tevrat’ta kölelere iyi muamele edilmesi belirtilirken, köleliğin kaldırılması ile ilgili herhangi bir hüküm yer almamıştır²⁹. Yine Tevrat’a göre borç ve fakirlik sebebiyle kendini köle olarak satan Yahudilerin belli bir zaman sonra (6 yıl) serbest bırakılmaları hususundaki kanunlara rağmen bu pratikte uygulanmamıştır³⁰.

Hıristiyanlıkta da köleliğe karşı bir itiraz mevcut değildir ve Hıristiyanlık köleliği Roma İmparatorluğu’nun kurumlarından biri olarak bulmuş ve onu devam ettirmiştir³¹. İncil’de bütün insanların birbirini kardeş bilmesi ve sevmesi belirtilirken, kölelik aleyhinde açık bir yasak yoktur ve Hz. İsa kölelikle ilgili bir şey söylememiştir. Ancak Hz. İsa’nın havarîlerinden Pavlos’un Efeslilere gönderdiği bir mektupta “Ey Köleler! Hz. İsa’ya itaat ettiğiniz gibi efendilerinize de öyle itaat ediniz.” dediği nakledilmiştir. Havarîlerden sonra gelen ruhanî reisler de havarîlerin izinden gitmişler ve köleliği câiz görmüşlerdir³².

Kiliseler köleliği kabul etmişler ve Hıristiyanların kendi dindaşlarını köle edinmesinde bir sakınca görmemişlerdir³³. Hatta Hıristiyanlığın büyük filozoflarından Thomas Aquino’nun köleliğe bakışını

²⁰ Aydın-Hamidullah, “Köle”, s. 237; Engin, a.g.e. , s.15-16.

²¹ Aydın, a.g.e., s.233-234; Engin, a.g.e. , s.18.

²² Aydın-Hamidullah, “Köle”, s.238.

²³ Bozkurt, a.g.m. , s.97.

²⁴ Bozkurt, a.g.m. , s.98.

²⁵ Engin, a.g.e. , s.19-20.

²⁶ Ali Hatalmış, *Erken Dönem İslâm Tarihinde Kölelik ve Câriyelik (Hz. Peygamber Döneminden Emevîlerin Sonuna Kadar)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2012, s. 23.

²⁷ Engin, a.g.e. , s. 21.

²⁸ Duygu Tanıdı, “1657 ve 1698 Yılları Arasında Kadı Sicilleri’ne Göre Rusçuk’ta Köleler ve Câriyeler”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.34, Konya (Güz 2013), s.222.

²⁹ Akgündüz, a.g.e. , s. 73-74.

³⁰ Engin, a.g.e. , s. 18-19.

³¹ Tanıdı, a.g.m. , s. 222.

³² Akgündüz, a.g.e. , s.99.

³³ Aydın-Hamidullah, “Köle”, s. 237.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

özetleyen “tabiat bazı insanları köle olmak için tahsis eylemiştir” sözü ve birçok eser, Hıristiyanlıkta köleliğin hiçbir şekilde yasaklanmadığını³⁴ ortaya koymaktadır.

Cahiliye dönemi Arap yarımadası ve Mekke’de de köleliğin yaygın bir müessese olduğu görülmektedir. Burada köleler ile hürlerin kalın çizgilerle ayrılmış olduğu bir sosyal sınıf mevcuttu. Kölelik, toplumun vazgeçilmez bir kurumu olmuş, savaş ve ticaret yoluyla elde edilen köleler, Arap toplumunda horlanmış ve hakir görülmüştür³⁵. Bir meta bir mal olarak satılan köleler, miras yoluyla varise geçebilir, hediye edilir ve gelin mehri olarak da verilebilirdi³⁶.

Arap toplumunda kadınların durumu çok daha vahimdi. Hür kadınlar ile câriyeler arasında esaslı farklar vardı. Arabın gözünde câriye ile dişi deve aynı durumda idi, onu da devesi gibi alıp satardı. Hatta genç ve güzel câriyeler bazı Araplar tarafından toplanıp sermaye olarak kullanılırdı³⁷. Arap yarımadasında kölelerin çoğunluğunu Afrikalı siyahiler teşkil ediyordu ve Bilal-i Habeşi de bunlardan biriydi. Diğer toplumlardan da kölelerin varlığı yanı sıra, Arap köleler de mevcuttu ki Hz. Peygamberin azâdlı kölesi Zeyd bin Harise bunlardan biriydi.³⁸ Kölelik ve câriyelik kurumu o dönemin bir toplumsal gerçeği idi. Böyle bir kurumun varlığı Arapların nezdinde hayatın bir gereği olarak algılanırdı ve günümüzdeki gibi zulüm anlamına gelmezdi³⁹.

İslâmiyet ortaya çıktığında kölelik tüm dünyada yerleşmiş ve yaygın bir şekilde uygulanmaktaydı. İslâmın, adeta toplum ile özdeşleşmiş, cemiyete mal olmuş ve kökleşmiş bir kurum olan köleliği birden bire kaldırması mümkün değildi. Bu hem köleler hem de efendiler açısından büyük sorunları beraberinde getirecek ve toplumun ortak tepkisi karşısında hukuk aciz kalacaktı. Bu nedenle Kur’an köleliği ilk planda reddetmemiş, bunun yerine bu müessesenin sınırlarını daraltarak hastalığın kaynağını sadece savaş esirlerine indirgemiş ve köleliğin tedricen kaldırılması yoluna gidilmiştir⁴⁰. İnsanları yaptıkları hatalarına karşı, bilerek bozdukları yemine keffâret olarak ve Allah rızasına kavuşmak için köle ve câriyeleri azat etmeye, onlara horlamayıp iyilikle muamele etmeye, onlara karşı yapılan haksız davranışları engellemeye⁴¹ teşvik etmiştir.

Kölelerin azâd edilmesi ve onlara iyi davranılması hususunda emir ve tavsiyelerde bulunan Hz. Peygamber (s.a.v.) bir Hadis-i Şerifinde şöyle buyurmuştur: “ Hastaları ziyaret ediniz, köleleri azâd ediniz.” Kendisi de her fırsatta esir ve köleleri hürriyetine kavuşturarak⁴² örnek davranışlarıyla insanları teşvik etmiştir. Yine “Her kim Müslüman bir köleyi azâd ederse, Allah Teâla da azâd olan kölenin her uzvuna bedel azâd edenin bir uzvunu -tenâsül uzvuna mukabil tenâsül uzvuna varıncaya kadar- cehennem ateşinden azâd eder(kurtarır).”⁴³ Hadis-i şerifiyle de köle azâd etmenin Allah katında ne kadar faziletli bir iş olduğunu göstermektedir.

İslâm dünyasında, diğer toplumlarda görülmeyen kölelik biçimleri oluşmuştur. Devlet başkanlarının azâd ettikleri birçok köle azâd edildikten sonra önemli mevkilere çıkabilmişlerdir. Böylece yalnızca İslâm dünyasına özgü bir köle-askerlik kurumu ortaya çıkmıştır ve kölelerden müteşekkil ordular kurulmuştur⁴⁴.

³⁴ Akgündüz, a.g.e. , s.99.

³⁵Hatalmış, a.g.t. , s.23.

³⁶ Zeynep Canan Koçak, “İslam Öncesi Arap Aile Yapısının Hz. Peygamber ve Hadisler Üzerindeki Etkisi”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.4, S.7, 2017/2, s.257.

³⁷ Koçak, a.g.m. , s.258.

³⁸ Aydın-Hamidullah, “Köle”, s.238.

³⁹ Koçak, a.g.m. , s.258.

⁴⁰Hatalmış, a.g.t., s.26; Koçak, a.g.m. , s.259-260; Şafak Baran, *Felsefenin Göziyle Kuran’da Kölelik ve Câriyelik*, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 2006, s.314-315.

⁴¹*Kur’an-ı Kerim*, Mâide/89; Muhammed/4; Ahzâb/50; Beled/13; Nisâ/25,36,92; Nûr/ 33; Bakara/ 177,221; Mücâdile/ 3,4; Tevbe/60.

⁴² Servet Armağan, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1992, s. 38-39.

⁴³ İmam Nevevî, *Riyâzu’sSâlihîn-Muhtasar*, (Ed. Ali Budak-Ömer Çetinkaya), İşik Yayınları, İzmir 2011, s.407.

İslam’da köleliğin yeri ve köleliğin sona erışı, Hz. Peygamberin köle ve cariyelelere karşı örnek davranışları ile insanlara verdiği tavsiyeleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Baran, a.g.t., s. 293-366.

⁴⁴ Şen, a.g.e. s,7.

İlk çağlardan itibaren ortaya çıkıp kurumsallaşan köleliğin, birden bire kaldırılması toplumlar nezdinde onarılması güç sorunlar çıkaracağından İslâmiyet, köleliğin kaynaklarını en aza indirgeyerek aşama aşama kaldırılması hususunda önemli adımlar atmıştır.

2. Osmanlı Devleti'nde Köleler ve Câriyeler

Osmanlı'nın kuruluşundan sonra, genişleme politikası gereği Anadolu ve Rumeli'ye akınlar düzenleyen devlet, bu başarılı akınlar sonucu birçok savaş ganimeti ile birlikte sayısız esir de ele geçirmiştir⁴⁵. Bu esirlerden bir kısmı Acemi Ocağı'na gönderilirken, bir kısmı da tüccarlar tarafından esir pazarlarında satılmışlardır⁴⁶. I. Murad döneminde Rumeli fetihleri ile gelmeye başlayan esirlerin sayısı sınırların genişlemesine paralel olarak artmış ve bunlar, sosyal ve ekonomik hayatın bir unsuru olmuşlardır⁴⁷. Osmanlı Devleti, tarihi süreçte oluşan köle edinme sebeplerinden bazılarını kullanmış, köle azadında da Kur'an'ın emirlerine uymaya çalışmıştır⁴⁸.

Osmanlı Devleti'nde kölelik ve köleler için "rıkkıyet" ya da "rık" tabiri kullanılmaktaydı. Kanun metinlerinde köle için "rakik", pazarda satışa çıkarılan köleye ise "esir" deniyordu. Esirin köleliği ise "esaret" olarak adlandırılıyordu⁴⁹. Köle ve câriyeleri alıp satan kişiye "esirci", köle ve câriyelerin satış işlemleri ile uğraşan esircilerin başındaki kişiye ise "esirci kethüdası", "esirci şeyhi" denirdi. Esir satışlarının kanun dairesinde yapıp yapılmadığını denetleyen, satışlarda devlet adına bir miktar vergi alan kişiye "esirci emini", esirlerin alım-satımının yapıldığı yere ise "esir pazarı" adı verilmekteydi⁵⁰. Esir pazarlarında satılan her esir başına 1/10 oranında alınan vergiye "nafaka" ve "telliye" denir⁵¹.

Osmanlıda kölelik, daha çok ev içi hizmet köleliği şeklinde yaygın idi. Ekonomik faktör olmaktan ziyade toplumsal özellik taşımaktaydı. Ancak bir köle alınırken aynı zamanda bir yatırım da yapılmış oluyordu⁵². Osmanlı Devleti'nde kölelere fiziksel özelliklerine milliyetlerine ve az çok gözlenebildiği kadarıyla huylarına göre değer biçilmekteydi. Köle almayı düşünenler kölelerde bazı nitelikler arardı. Odalık olması düşünülenlerde güzellik, hizmet kölelerinde ev işleri becerisi, erkek kölelerde güçlülük, güven gerektiren işler için düşünülen erkek kölelerde ise zekâ aranır. Bunun için kölelerin satışı hemen gerçekleşmezdi. Alınan köle birkaç gün deneme sürecinden geçirilirdi ve memnun kalınırsa satışa o zaman kesin gözüyle bakılırdı. Fakat kölelerin fiyatı aynı zamanda arza da bağlıydı⁵³.

Esir ticareti ilk önceleri Bursa ve Edirne'de düzensiz olarak yapılırken, İstanbul'un fethiyle ticaret merkezi İstanbul'a kaymış ve düzene girmiş⁵⁴ ve İstanbul köle ve câriyelerin alım satımının yapıldığı en büyük ve en işlek pazar yeri olmuştur. Bunun dışında ana ticaret yolları üzerinde ve yakın kentlerde de pazarlar kurulmuştur. Bu pazarların kurulup köle ticareti yapılan en önemli kentler; Mekke, Medine, Cidde, Basra, Trablusgarp, Şam, Bağdat, Halep- Sofya, Kahire, İzmir, Erzurum ve Konya⁵⁵ idi.

Yine bundan başka Kefe, Azak, Kerç, Taman ve Kopa limanları önemli esir pazarları idi ve buralarda Tatarların Rusya ve Polonya üzerine yaptıkları akınlarda alınan esirler satılmaktaydı. Ayrıca Kırım Hanları XVII. Yy. sonlarına kadar Çerkes beylerinden her yıl vergi karşılığı aldıkları köleleri İstanbul'a

---

⁴⁵ Baran, a.g.t. , s.189-190.

⁴⁶ Gül Akyılmaz, "Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi İle İlgili Düzenlemeler ve Tanzimat Fermanı'nın İlanından Sonra Kölelik Müessesesi", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.IX, S.1,2, 2004, s. 221.

⁴⁷ Nihat Engin, "Köle-Osmanlılarda Kölelik", *TDVİA*, C.26, Ankara 2002, s.246-247.

⁴⁸ Baran, a.g.t. , s. 206.

⁴⁹ Y. Hakan Erdem, *Osmanlı'da Köleliğin Sonu 1800-1909*, (Çev. Bahar Tırnakçı), Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s.10-11.

⁵⁰ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.I, MEB Yayınları, İstanbul 1993, 552-553.

⁵¹ Şen, a.g.e. , s. 55.

⁵² Rahmi Deniz Özbay, "Osmanlı Devletinde Köle Emeginin İstihdamı ve Mükâtebe Yöntemi", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17) 2009/1, s.155.

⁵³ EHUD R. Toledano, *Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890*, (Çev. Y. Hakan Erdem) ,Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s.52-53.

⁵⁴ Şen, a.g.e. , s.65.

⁵⁵ Akyılmaz, a.g.m., s.223; İbrahim Etem Çakır, "Osmanlı Toplumunda Köle ve Câriyeler Sofya 1550-1684", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.36, Konya 2014, s.204.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

gönderirlerdi. Osmanlı hazinesinin Kırım limanından sağladığı en önemli geliri bu ticaretten alınan vergiler idi⁵⁶.

Osmanlı Devleti'nde köle ticareti Sultan Abdülmecid'in emriyle H.12637M.1847 yılında resmen yasaklanmış ve köle pazarları kaldırılmıştır. Ancak köle alım satımı durmamış ve az da olsa 1908 yılına kadar devam etmiştir⁵⁷.

Osmanlı toplum hayatında önemli yer edinen köle ve câriyeler edebiyatta da kendilerine yer bulmuşlardır ve bu konuda birçok edebî eser kaleme alınmıştır⁵⁸.

3. Ayıntâb'da Köleler ve Câriyeler

Osmanlı Devleti sınırları içinde kurumsal bir şekilde işleyen kölelik müessesesi, sadece merkezde değil taşrada da kendini göstermiştir. Anadolu'da kölelik kurumunun var olduğu yerlerden biride Ayıntâb Sancağıdır. Ayıntâb Kadı Mahkemesinde tutulan defterlere yansıyan köle ve cariyelerle ilgili belgeler, Ayıntâb sosyal hayatında kölelerin varlığını ispatlamaktadır. H.1017/M.1608 ve H.1027-1028/M.1618-1619 tarihli iki adet defterin incelenmesiyle ortaya çıkan bu çalışmada hükümlerin çeşitliliği göze çarpmaktadır.

3. a. Köle Satışları

Ortaçağ İslâm dünyasında ticari mallar nâtik (konuşan ve canlı) ve sâmit (konuşamaz ve cansız) diye ikiye ayrılmaktadır. Nâtik mal grubuna giren köleler eşya gibi alınıp satılabilir, mirasa ve vasiyete konu olabilirler⁵⁹. İslâm Hukuku'nda, zimmîlerin köleleştirilmesi yasak olduğundan dolayı azâd etme olayının çok olması ve köle üretimi gibi bir durumun da olmaması ihtiyaç duyulan kölelerin dışarıdan getirilmesini zorunlu kılmıştır⁶⁰. Bu durum doğal olarak köle ticaretini ortaya çıkarmıştır.

Sicillere yansıyan belgelerde Ayıntâb'da köle ve câriyelerin satışa konu oldukları görülmektedir. Çeşitli şekillerde yapılan satışlar içerisinde en yaygın olanı peşin para ile yapılan satışlardır ve bunların alım satımı işlemleri genellikle köle sahipleri tarafından yapılmaktadır. Meselâ; Tel-Hüseyin karyesinden Hüseyin bin Budak Nubi asıllı siyah kölesi Ferec bin Abdullah'ı Şehreküstü mahallesinden Nasıreddin bin Mahmud'a 45 adet esedî gurûşa satıp parasını almış ve mezbûrFerec satıldığını ve Hüseyin'in kölesi olduğunu⁶¹ kabul etmiştir. Yine, Dergâh-ı âlî cebecilerinden Hüseyin Bey ibni Abdullah Eflak asıllı Rıdvan bin Abdullah adlı kölesini Ayıntâb kadısı Seyyid Abdülbaki Efendi ibni el-merhûm Seyyid Emrullah Efendiye 20 gurûşa satmış⁶² ve parasını peşin almıştır.

Köle ve câriye satışları sadece Ayıntâb sancağı ile sınırlı değildir. Civar vilayetlerden ve sancaklardan da köleler getirilip burada satılmaktaydı. Buna şu belge örnek olarak verilebilir; Maraş Dükkâncı mahallesinden Hızır bin Şükrüllah mahkemeye gelerek Gürcü asıllı uzun boylu sağ gözü kör Şems binti Abdullah adlı câriyesini Ebu'l-Kasım bin Hüseyin'e 10 gurûşa⁶³ satıp parasını almıştır. Burada dikkat çeken hususlardan biri satışı yapılan köle ve câriyelerin birbirine karışmaması için fiziksel özelliklerinin "uzun boylu sağ gözü kör", "uzun boylu" şeklinde belirtilmesidir. Ayrıca kölelerin nereli oldukları da belirtilmektedir.

⁵⁶ Tanıdı, a.g.m. , s. 224-225.

⁵⁷ Tanıdı, a.g.m. , s.225.

⁵⁸ Namık Kemal, *Intibah*, İnkılap Kitabevi, İstanbul ts. ; Samipaşazâde Sezai, *Sergüzeşt*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015.

⁵⁹ Sak, a.g.t., s.165.

⁶⁰ Mustafa Akbel, "Osmanlı Başkentinde Kölelerin Durumu ve Azatları: Galata Örneği (1718-1730)", *JournalHistory of Future*, April 2017, Volume 3, Issue 1, s.219.

⁶¹ A.Ş.S. 12/36-1.

⁶² Gazianep (Ayıntâb) Şer'iyeye Sicili, Defter no: 11, sayfa no: 36, belge no:1. (Bundan sonraki dipnotlar A.Ş.S. 11/36-1 şeklinde gösterilecektir.)

⁶³ A.Ş.S. 11/179-2.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Yaşı küçük çocukların da köle olarak satıldığı görülmektedir. Bu tür durumlarda bazen çocuğun yaşı verilirken bazen de “sağır” veya “nâ-bâliğ”⁶⁴ ifadeleri ile çocuk oldukları belirtilir. Örneğin; Dergâh-ı âlî yeniçerilerinden Mustafa Beşe tahminen 10 yaşında gözleri siyah ve açık kaşlı ve sağ kulağı delik ve sol elinin içinde yara izi olan Kızılbaş Yusuf bin Abdullah adlı kölesini Hacı Ebubekir bin Mehmet’e 45 gurûşa⁶⁵ satmış ve parasını almıştır.

Kölelerin satışı bizzat efendi tarafından yapılabileceği gibi vekil aracılığı ile de yapılabilmektedir. Meselâ; Şehreküstü’den Nasıreddin Subaşının vekili olan Minnet bin Mansur müvekkilinin Habeş asıllı orta boylu Şaban adındaki siyah gulâmını Dergâh-ı âlî yeniçerilerinden İlyas Beşeye vekâleten 30 gurûşa satmıştır⁶⁶. Bir başka belgede ise Yeni İl kâtibi olan Hacı Mehmed Efendi’nin vekili Mustafa bin İbrahim müvekkilinin Rus asıllı kölesi Ahmed bin Abdullah’ı Hacı Hamza bin Ali Kaya’ya 4000 akçaya vekâleten satıp parasını almıştır⁶⁷. Bu tür satışlarda köle sahibi ile birlikte mutlaka vekilin de adı yazılmaktadır. Çünkü satış işlemi köle sahibi adına, vekil ile alıcı arasında yapılmaktadır ve alıcı vekil ile muhatap olmaktadır. Alım satım işlerinde vekil kullanan kişilerin isimleri önünde bulunan “*Yeni il kâtibi*”, “*Subaşı*” ifadeleri bu şahısların devlet görevlisi olduklarını göstermektedir ve bu durum, köle sahiplerinin de daha çok zengin kesimden olduklarını da akla getirmektedir. Yine satışların peşin olarak yapıldığı “*bey’-i bât ile bey’ idüüb akçasın alubkabz eyledi*” ifadesinden anlaşılmaktadır.

Köle ve câriyelerin beytü’l-mâl tatafindan satıldığı da görülmektedir. Osmanlı Devleti’nde vâris bırakmadan ölen kişilerin geride bıraktığı bütün malları devlet hazinesine kalır⁶⁸. Bu nedenle ölen kişinin geride kalan köleleri de devlete ait olurdu. Bu köleler müzayedeye çıkarılarak satılırdı. Meselâ; vâris bırakmadan Diyarbekir’de vefat eden Selanikli Mehmed adlı sipahinin bütün terekesi beytü’l-mâl kalır. Mehmed’in kölesi Habeş asıllı orta boylu Süleyman bin Abdullah Diyarbekir Ordu-yı Hümâyûn Emîni Mehmed Bey tarafından satılmak üzere dellala verilir. Üç gün müzayedede kaldıktan sonra Ayıntâb sancak kethüdası Mustafa Çavuşa 4000 akçaya satılır ve eline mühürlü temessük verilir⁶⁹. Mustafa Çavuş da bir gün sonra bu köleyi Ayıntâb’da müderris olan Mevlâna Abdulmu’ti Çelebi ibn Mevlâna Abdülbaki Efendiye 50 esedî gurûşa satar⁷⁰.

Osmanlı Devleti’nde köleleri alım satımı daha önce de bahsedildiği gibi gelişigüzel olmayıp belli kural ve kaideler çerçevesinde yapılmaktadır. Ancak buna rağmen çeşitli nedenlerden dolayı bir takım sorunların olduğu ve satışların redd edildiği görülmektedir. Ayıntâb sicillerine yansıyan ilginç bir satış olayını örnek olarak gösterebiliriz. Halep sâkinlerinden Belkıs bint-i Abdullah’ın olup firar eden câriyesi Arnavut asıllı Üftade bint-i Abdullah Ayıntâb sâkinlerinden Ahmed bin Nuri adlı kişi tarafından Dergâh-ı âlî yeniçerilerinden Hüseyin Beşe ibn Cafer’e 100 gurûşa satılmıştır. Sürekli satılarak el değiştiren Üftade’nin sahibi Belkıs Hatun Halep mahkemesine başvurarak Üftade’nin kendi câriyesi olduğunu ispat etmesi sonucunda Üftade Belkıs Hatuna teslim edilmiş ve *semen-i câriye* ise câriyeyi ilk satışa çıkaran Ahmed Beyden tahsil edilmiştir⁷¹. Böylece satış reddedilmiştir bu arada birçok kişi de bu câriye dolayısıyla mağdur olmuştur.

Yine Mehmed Çelebinin Hüseyin Paşadan 4000 akçaya satın aldığı Rus asıllı Rıdvan bin Abdullah adlı kölenin bir sene önce firar ettiği eski sahibi tarafından şahitler ile ispat edilmiştir ayrıca eski efendiye de bu konuda yemin verilmiştir⁷². Ancak söz konusu satışın iptal edilip edilmediği belirtilmemiştir.

⁶⁴ Sak, a.g.t., s.178.

⁶⁵ Melahat Arıkan, *12 Numaralı Ayntab Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1027-1028/ M.1618-1619)*, s.105-204, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep 2017, s. 103- belge no: 108.

⁶⁶ A.Ş.S., 12/303-1

⁶⁷ A.Ş.S. 12/304-1.

⁶⁸ Ekinci, a.g.e. , s.292.

⁶⁹ A.Ş.S., 12/75-2 .

⁷⁰ A.Ş.S., 12/76-1.

⁷¹ A.Ş.S. 12/61-1; aynı da’vaya ait diğer hükümler:62-3; Arıkan, a.g.t., s.96, b.98, s.123, b.141.

⁷² A.Ş.S. 12/19-4.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

3. b. Kölelerin Milliyetleri ve Eşkalleri

Alım-satım, azâd ve diğer meselelere konu olan köle ve câriyelerin nereli oldukları, isimleri ile bereber tanıtıcı fiziksel özellikleri belirtilerek, ileride olası bir karışıklığın önüne geçilmek amaçlanmıştır. Aşağıdaki tabloda araştırma konusu olan köle ve câriyelerin milliyetleri hakkında bilgiler bulunmaktadır:

Tablo 1: Köle ve Cârîyelerin Milliyetleri

Milliyetler	Köle Sayısı	Cârîye Sayısı
Arap	1	
Arnavut	-	1
Boğdan	5	1
Çerkes	2	-
Eflak	2	-
Gürcü	4	1
Habeş	2	-
Hırvat	6	-
Kızılbaş (İran)	1	-
Macar	7	-
Nubi	2	-
Rus	4	
Belirtilmemiş	5	2

Araştırma konusu kayıtlara bakıldığında erkek kölelerin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Şems, Üftade ve Zarife adlı üç cârîye ismine rastlanırken, Zarifenin milliyeti ile bir cârîyenin ismi ve milliyeti belirtilmemiştir. Erkek kölelerde de beşinin milliyeti hakkında bilgi yoktur. Tespitlere göre ilk sırayı Macar asıllı köleler alırken, ikinci sırayı Hırvat asıllı köleler almaktadır ve onu da Boğdanlı köleler takip etmektedir. Buda Osmanlı sınırları içinde olan Balkan topraklarından köle akışının yoğun olduğunu göstermektedir. Macar kölelerin varlığında XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı ile Avrupa'nın Macaristan üzerindeki nüfuz mücadelesi etkili olmuştur. Rus ve Gürcü asıllı kölelerin varlığında daha öncede bahsedildiği gibi Kırım Hanlığının büyük etkisi olmuştur. İranlı kölenin varlığı ise Osmanlıların İranlı Şii'leri Müslüman olarak kabul etmediklerini göstermektedir. Çünkü İslamiyet, Müslümanın Müslümanı köleleştirmesine izin vermemektedir⁷³. Kölelerin milliyetleri Osmanlı'nın bu devletler ile olan ilişkilerini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Siciller, kölelerin fiziki durumları hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Köleler bir eşya, mal olarak kabul edildiklerinden alım satımlarında ve azâdlarda kölelerin isim ve milliyetlerinden gayri, fiziki özellikleri de en ince ayrıntısına kadar belirtilmektedir. Özellikle kölenin herhangi bir kusuru var ise bunların da belirtilmesi gerekmektedir. Meselâ; “Gürcü'l-asıl vasatü'l-kame çatma kaşlı ve siyah gözlü sağ kaşının üstü mecruh Rıdvan bin Abdullah”, “Gürcü'l-asıl uzun boylu sağ gözü kör Şems bint-i Abdullah”, “tahminen on yaşında gözleri siyah ve sağ kulağı delik ve sol elinin içinde eser-i cerâhâtolub Kızılbaş Yusuf nâmad-i memlûk”, “hafız-ı heze'l-kitab Boğdaniü'l-asıl vasatü'l-kame ak sakallu Derviş bin Abdullâh, “Nubiü'l-asıl tavilü'l-kame elâ gözlü Said bin Abdullah nâm siyah Arab” şeklindeki ifadeler kölelerin fiziki özellikleri hakkında önemli bilgiler vermektedir.

İslâm hukukuna göre mülkiyete konu olması bakımından “eşya” olarak kabul edilen köle, mali yönü bulunmayan ferdî nitelikteki ibadet ve dinî mükellefiyetler açısından hür kimse gibi olsa da zekât ve hac gibi malî yönü bulunan ibadetlerden muafır⁷⁴. Fakat bu kölelerin hacca gitmeyeceği anlamına gelmez. Meselâ; Hasan Çavuşun azât ettiği Gürcü'l-âsil el-Hac Cafer bin Abdullah⁷⁵ adlı kölesi bunun açık örneğidir. Hac masrafları büyük ihtimal sahibi tarafından karşılanmıştır.

Kölelerin fiziksel özellikleri yanı sıra kayıtlarda hemen hemen hepsinin babalarının isimlerinin “Abdullah” olarak yazılması da dikkat çekmektedir ve kölelerin dinleri hakkında bilgi vermektedir.

⁷³ Tanıdı, a.g.m. , s.223.

⁷⁴ Aydın-Hamidullah, “Köle”, s.239.

⁷⁵ Arıkan, a.g.t. , s.134, b.159.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

“Abdullah” ismi başlangıçta Gayrimüslim olan kölelerin ihtidâ⁷⁶ ettiklerinin göstergesidir. Osmanlı toplumunda din değiştirme hususunda bir zorlama olmamasına rağmen bu toplumun bir parçası olan köleler de doğal olarak Müslümanlığı tercih ediyorlardı. Müslüman ismi alan bir kişinin, babasının Müslüman olmayan bir adla anılması hoş karşılanmadığından ötürü, baba adı yerine Arapçada “Allah’ın kulu” anlamına gelen “Abdullah” ismi veriliyordu⁷⁷. Sicillerde genellikle “Rıdvan bin Abdullah”, Üftadebint-i Abdullah” şeklinde geçerken çok nadir de olsa “Abid”⁷⁸ ve “Abdurrezzak”⁷⁹ isimlerine de rastlanmaktadır.

3. c. Köle Sahipleri

Siciller, Mühimme Defterleri gibi resmi kayıtlara konu olan kişilerin isimleri yanında bulunan unvan ve lakablar, onların meslekî durumları ve toplumsal statüleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Ehl-i Seyf ya da Ehl-i Örf de denen askeri sınıf mensupları⁸⁰ Ağa, Bey, Beşe, Çavuş, Emir, Sipahi, Subaşı, Voyvoda gibi unvan ve lakâblar kullanırlarken, Ehl-i Şer‘ denen ilmiye sınıfı mensupları ise ⁸¹Efendi, Derviş, Seyyid, Halife, Molla, Şeyh gibi unvan ve lakâblar kullanmaktadırlar.

Araştırma konusu olan belgeler incelendiğinde Ayıntâb Sancağında köle sahiplerinin çoğunun önemli mevkilerde oldukları görülmektedir. Bunu köle sahiplerinin isimleri önüne gelen unvanlardan lakâblardan kolayca anlamak mümkündür. Bunlardan birkaçını şöyle sıralayabiliriz:

“*Bi’l-fi’il Mardin Voyvodası olub Dergâh-ı Alî müteferrikalarından kıdvetü’l-emâcidve’l-ekârim Mehmed Ağa...*”

“*Ashâb-ı hayrât ve erbâb-ı hasenâtdanolub Dergâh-ı Alî çavuşlarından fahrü’l-cüyûş Hasan Çavuş ibn el-merhûm Farhi Çavuş ...*”

“*Hafız-ı heze’l-kitabfahri’l-müderrişin Mevlâna Abdulmu’ti Çelebi ibn Mevlâna Abdülbaki Efendi ...*”

“*Ayıntâb kadısı olan kıdvetü’l-kuzâtve’lhükkâm Seyyid Abdülbaki Efendi ibn el-merhûm Seyyid Emrullah ...*”

Ayıntâb’da köle sahipleri sadece askerî ve ilmiye sınıfına mensup kişilere değildi. Bunun dışında normal sıradan insanların da köle sahibi olabiliyordu⁸². Ayrıca Ayıntâb’da köle sahiplerinin içinde Hac farızasını yerine getiren köle sahiplerine de rastlanmaktadır⁸³.

Cinsiyet farkı köle sahibi olmaya engel bir durum değildir. Çoğunluğu erkek olmakla beraber, kadınların da köle ve cârîye sahibi oldukları görülmektedir. Sicillerde rastlanan “*Fahrü’l-muhadderat Hadice hatun bint-i Abdülkerim*”, “*Belkıs Hatun bint-i Abdullah*”, “*Emine Hatun bint-i el-merhûm Farhi Ağa*” ve “*Kamer Hatun bint-i Abdullah*” isimli kadınların köle alım satım ve azâd işlerini genellikle vekilleri aracılığıyla yaptıkları tespit edilmiştir⁸⁴.

3. d. Köle Firarları (Kaçak Köle ve Cârîyeler)

Kanunlarda, evden kaçan erkek kölelere “abd-i abık”, cariyelere ise “kenizek” denir. Bu kaçakları her kim tutup devlete teslim ederse kanun üzere müjdegânisini (muştuluk parası) alırdı. Tutulan bu köleler üç ay bekletilir, eğer sahipleri çıkmazsa kadı tarafından satılarak parası beytü’l-mâle verilir. Burada verginin miktarını kölenin sahibine uzaklığı belirler. Bu mesafe 1 günlük ise 30, 2 günlük ise 60, 3 veya daha fazla ise 100 akça vergi alınır⁸⁵. Osmanlı Devleti’nde abd-i abık ve kenizek müjdegânileri ile

⁷⁶İhtidâ: Doğru yola girme, rüşd ve hidâyetenâil olma, İslâm dinini kabul etme, Müslüman olma anlamlarına gelmektedir. Bkz. Sami, s.232; Develioğlu, s. 481.

⁷⁷Tanıdı, a.g.m., s. 229-230.

⁷⁸Arikan, a.g.t. s.138, b.166.

⁷⁹A.Ş.S. 12/284-1.

⁸⁰Ziya kazıcı, *Osmanlı’da Toplum Yapısı*, Bilge Yayınları, İstanbul 2003, s.71-74.

⁸¹Kazıcı, a.g.e. , s. 61,71.

⁸²A.Ş.S. 11/179-2; 12/36-2.

⁸³“Mahmiyye-i Ayıntâb mahallâtından Kastel mahallesinden el-Hac Abdurrahman bin İbrahim mahfil-i kazâda...” A.Ş.S. 12/39-1.

⁸⁴A.Ş.S. 12/61-1, 62-3; Arikan, a.g.t. s.95, b.37; s.218, b.289.

⁸⁵Ünal Taşkın, “Rüsüm-ı Örfiyye”, *Tarih Okulu*, İlkbahar-Yaz, 2013, Sayı XIV, s. 69.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

müddeti tamam olup, kadı tarafından satılan köle ve câriyelerin getirdiği gelirler bâd-ı hevâ adı altında has, zeâmet ve timâr gelirlerini teşkil ertmekteydi⁸⁶.

Sicillerde dikkat çeken köle firar davalarından biri şöyledir. Ayıntâb'da yakalanan Macar asıllı Hasan bin Abdullah ve Piyale bin Abdullah adlı firar köleler mîrî için alınmak üzere sorguya çekildiklerinde Hasan “*ben Tekelüden Ak Musaoğlu nâm kimesnenin kulu idim beni Celâli çekdi*”, diğer köle Piyale de “*ben Zileden Müsli Begin kulu idim beni dahi Celâli çekdi*” diyerek köle olduklarını ve firar ettiklerini kabul etmeleri üzerine bunlar mirîye alınmak üzere Ayıntâb muhtesibi olup beytü'l-mâl âmme ve hassâsınzabtına memur olan Dergâh-ı Alî çavuşlarından Receb Çavuş'a teslim edilirler⁸⁷.

Yine bir başkabelgede ise; Nefs-i Haleb'den Yusuf bin Abdullah Süleyman adlı Arap hizmetkârına Ayıntâb'da Pekmez Hanı denen yerde satmak üzere üç kantar sabun vererek gönderir. Süleyman sabunları satıp efendisine dönerken bir kişi “*merkur Süleyman benim kulumdur firâritdi*” diyerek Süleyman'ı hapseder. Yusuf bunun üzerine sabun parasını ve Süleyman'ı almak üzere Dergâh-ı Alî yeniçerilerinden İsmail Beşe ibni Mahmud'u vekil tayin eder⁸⁸. Süleyman'ın firâr ettiği anlaşılması üzerine mezbûr Süleyman'ın yanında bulunan sabun parası ve yanına emanet koyduğu bazı eşyaları Yusuf'un vekili İsmail Beşe'ye teslim edilir⁸⁹.

Ayrıca sicillere yansıyan bazı belgelere göre, firar eden bir köle veya câriye, satıldıktan sonra onu bulan eski sahibi kendi kölesi olduğunu ispat ettiği takdirde aradan kaç yıl geçerse geçsin satış geçersiz sayılmakta ve köle eski sahibine iade edilmektedir⁹⁰.

3. e. Köle Azâdları

Arapça karşılığı “itk” olan azâdın kelime anlamı kurtulmuş, kurtulan kişi demektir. İstilahta ise köle ve câriyelerin efendileri tarafından hürriyete kavuşturulmasıdır. Azâd edilen köleye “mu'tak” veya “atîk”, câriyeye ise “mu'taka” veya “atîka” denir. Azâd edilen köle başkasının mülkü olmaktan kurtulurak hürriyetine kavuşur⁹¹.

Azâd esas olarak köleliği sona erdirse de İslâm Hukuku, köleliği azaltmak ve belirli bir devrede eritmek amacıyla bir takım sona eriş yolları daha kabul etmiştir. Bunlar: Gönüllü azâd, kefâret borcu olarak azâd, efendi ile kölenin belli bir bedel karşılığında hürriyete kavuşma anlaşması yanş-i mükatebe yolu ile azâd, mecburi veya kanunî azâd, ölüme bağlı azâd (tedbir), ümm-i veled olma (efendisinden çocuk sahibi olan cariye'nin efendisinin ölümü ile hür olması), devlet tarafından azâd⁹² çeşitleridir.

Köle sahipleri tarafından azâd edilen köle ve cariyelere verilen, fizikî özellikleri, dini, etnik kökeni, azâd tarihi ve şartlarını ihtiva eden belgeye itknâme⁹³ denir. Azâd edilen kölelere verilen bu itknâmeler, onların hürriyet belgesidir. Köle elindeki itknâme sayesinde tekrardan köle yapılmaktan kurtulurlar, özellikle hürriyetlerini ispat davalarında resmî nitelikte olan bu belgeler delil olarak kabul edilmektedir. Sicillere yansıyan hükümlerden de anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti'nde görülen en yaygın azâd şekli gönüllü azâddır. Çünkü gönüllü azâdın esasında Allah rızası vardır ve insanlar karşılıksız köle azâd ederek Allah'ın rızasına nâil olmayı amaçlamaktadırlar. İncelenen sicillerde insanların hiçbir karşılık beklemeden kölelerini azâd ettikleri görülmektedir. Bunların içinde “*itknâme-i Abid*”⁹⁴ Çavuş ibn el-merhûm Farhi Ağa” adı altındaki köle azâd en dikkat çekenidir. “*ashâb-ı hayrâtdan Kasaba-i Ayıntâb Mahallatından Dergâh-ı Alî çavuşlarından fahrü'l-akrân Hasan Çavuş ibn el-merhûm Farhi Ağa mahfil-i ...*” ifadesinden de anlaşılacağı üzere yüksek zümreden ve hayır sahibi olan Hasan Çavuş

⁸⁶ Sak, a.g.t., s. 156.

⁸⁷ A.Ş.S. 11/60-2.

⁸⁸ Arıkan, a.g.t., s.172, b.220.

⁸⁹ Arıkan, a.g.t., s.173, b.221.

⁹⁰ A.Ş.S. 12/19-4,61-1, 62-3; Arıkan, a.g.t., s.96, b.98, s.123, b.141.

⁹¹ Sak, a.g.t., s.85-86.

⁹² Aydın-Hamidullah, “Köle”, s.241-243.

⁹³ Çakır, a.g.m., s.209.

⁹⁴ Bütün belgelerde köleleri azâd eden kişinin adı Hasan Çavuş olarak geçmektedir.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

burada 14 adet kölesin karşılıksız Allah rızası için⁹⁵azâd etmiştir. Hasan Çavuş'un 14 adet köleyi birden azâd etmesi onun ayrıca zengin biri olduğunu da göstermektedir.

Yine bundan başka Cevzlice mahallesinde Mardin voyvodası olup Dergâh-ı Alî müteferrikalarından olan Mehmed Ağa Macar asıllı Osman bin Abdurrezzak ve Nubi asıllı Said bin Abdullah adlı kölelerini karşılıksız azâd⁹⁶ etmiştir.

Azâdlar doğrudan köle sahibi tarafından yapıldığı gibi vekilleri aracılığıyla da yapılabilmektedir. Meselâ; Tarla-yıAtık Mahallesinden fahrü'l-muhadderat Emine Hatun bint-i el-merhûmFarhi Ağa da vekili Çerkes Ağa ibn Abdullah aracılığıyla Gürcü asıllı Rıdvan bin Abdullah adlı kölesini Allah rızası için azâd etmiştir⁹⁷.

Bazen çocukları ile birlikte azâd edilen kölelere de rastlanmaktadır. Örneğin; Kastel Mahallesinden ashâb-ı hayrâtdanel-Hac Abdurrahman bin İbrahim Boğdan asıllı kölesi ak sakallı Derviş bin Abdullah ile dört çocuğu Meryem, Hasan, Murad ve Kasım'ı⁹⁸ karşılıksız olarak azâd etmiştir. Kölelerin karşılıksız olarak azâd edildikleri azâd belgelerinde geçen "*hasbetenillahi'l-azîM taleben limirzâtü'l-kerîm ...kendü malımdan i'tâkeyledim ahrâr-ı müslimîn gibi hür olsun üzerinde hak-ı velâdan gayrı hakkım kalmadı...*" ifadesinden anlaşılmaktadır.

Müşterek köle azâdlarına da rastlanmaktadır. Bu tip köle ortaklığı daha çok babadan miras yolu ile aile fertlerine intikal kölelerde görülmektedir. Bu duruma olan kölelerin azâdlarında ortaklar kendileri azâd ettikleri gibi ortaklardan biri vekil aracılığıyla azâd edebilir. Örneğin; Tışlaki Mahallesinden Musa bin İbrahim ve vâlidesi Tatar Hatun'un kölesi Eflak asıllı Mahli bin Abdullah'ın azâdını Musa "*asâleten*" gerçekleştirirken Tatar Hatun'un vekili Dergâh-ı Alî çavuşlarından Ahmed Çavuş "*vekâleten*"⁹⁹ gerçekleştirmiştir.

Köle sahipleri bazen kölelerini yaptıkları hizmetleri mukabelesinde de azâd edebilirlerdi. Malkoç Beyin babası Zülfikâr Paşa'dan kendisine intikal eden Zülfikâr Ağa'nın bu şekilde hürriyetine kavuştuğu görülmektedir¹⁰⁰Yine sicillere yansıyan bir başka azâd şekli ise zekât olarak köle azâdıdır. Bununla alakalı bir örnek belgede, Zülfikâr Paşa Macar cinsinden ismi Dilaver olan oğlan abd-i memlûkünü malının zekâtı olarak¹⁰¹azâd etmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de de zekâtın köle azâdı için kullanılması açıkça belirtilmiştir¹⁰².

Köleler, sahipleri için ekonomik açıdan külfet teşkil ettiklerinden dolayı, köle azadında Allah rızası yanı sıra ekonomik rahatlık da amaçlanmaktadır. Çünkü, efendiler, kölelerinin yeme içme giyim vs. her türlü ihtiyaçlarından sorumludurlar.

Sicillere yansıyan konulardan biride kölelerin mirası meselesidir. Köleler daha önce de bahsedildiği üzere "mal", "eşya" olarak kabul edildiklerinden dolayı bunların mülkiyet hakları yoktur. Miras engeli olan kölelikte mülkiyet hakkına sahip olmayan kölelerin kendi kazandıkları, kendisine intikal eden bir miras payı doğrudan efendilerine intikal etmektedir¹⁰³. Bir köle azâd edildikten sonra efendi-köle ilişkisi sona ermez. Azâd belgelerinin çoğunda geçen "... azâd eyledim üzerinde hak-ı velâdan gayrı hakkım kalmadı..." ifadesi efendinin köle üzerinde velâ hakkı olduğunu gösterir. Araştırma konusu olan belgelerin çoğunda azâdli kölelerin vefatından sonra mirasları, zevceleri ve sahipleri arasında da'vâ konusu olmuştur. Vefat eden kölelerin zevceleri mahkemeye başvurarak eşlerinin zimmetinde kalan

⁹⁵ Arıkan, a.g.t., s.132-138, b.155-167.

⁹⁶ A.Ş.S. 12/284-1. Karşılıksız azâd ile ilgili diğer belge 12/64-1.

⁹⁷ Arıkan, a.g.t., s.55, b.37. karşılıksız vekâleten köle azâdı ile ilgili diğer belgeler. A.Ş.S. 12/ 30-3,4.

⁹⁸ A.Ş.S. 12/39-1.

⁹⁹ A.Ş.S. 12/66-2.

¹⁰⁰ A.Ş.S. 12/29-3.

¹⁰¹ A.Ş.S. 12/30-1.

¹⁰² Komisyon, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, Tevbe Sûresi 60.Ayet, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara1993, s.195.

¹⁰³ Aydın, a.g.e. s, 237.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

haklarını (özellikle mehir borçları) talep etmişler ve bu borçlar kölenin efendilerine intikal eden terekelerinden tahsil edilmiştir. Meselâ; Tışlâki Mahallesinden Hüsniye binti Abdullah vefat eden zevci Yusuf bin Abdullah'ın zimmetinde kalan 40 gurûş mehr-i muahhar ile 100 gurûş mehr-i mukaddemini Yusuf'u azâd eden efendisi Kamer Hatunbint-i Abdullah'tan talep etmiş ve Kamer Hatun zikrolunan borcun Yusuf'un terekelerinden verilmesini kabul etmiştir¹⁰⁴. Akabinde Kamer Hatun kölesi Yusuf'tan kendisine kalan 700 gurûş değerindeki terekelerinden mezbûre Hüsniye'ye düşen bütün haklarını vermiş¹⁰⁵ ve da'vâ kapanmıştır. Buradan anlaşılmaktadır ki köleler de tıpkı hür erkekler gibi evlenirken zevcelerine mehir vermekle yükümlüdürler. Vefat ettiklerinde zimmetlerinde mehir borcu kalmış ise eşleri mahkemeye başvurarak mehrini kölenin efendisinden talep etme hakkına sahiptirler ve efendiler bunu vermekle yükümlüdürler. Yani, köle efendisine karşı sorumlu iken aynı zamanda efendini de kölesine karşı sorumluluğu vardır.

Yine, kölelerin mirası eğer efendileri vefat etmişse ve kölelerinde birinci dereceden yakını yoksa efendilerin çocuklarına ve torunlarına da kalabilirdi. Cevizlice Mahallesinde sâkin dergâh-ı alî çavuşlarından Mehmed Çavuş ibn el-merhûm Hızır Çavuş Şehreküstü Mahallesinden bundan akdem vefat eden Şebek Hasanın amcası oğlu Mahmud bin Hüseyin'i da'vâ ederek Hasan'ın zevcesi Zarife'nin, babasının "*eme-i mu'taka*"sı yani azâdli câriyesi olması dolayısıyla Hasan ve Zarife'nin ölümünden sonra Zarife'ye ait olan evin yarısının kendisine düştüğünü iddia edip talep etmiş ve şahitlerin şahadetinden sonra zikrolunan evi nısfı Mehmed Çavuş'a verilmiş¹⁰⁶ ve da'vâ kapanmıştır.

Sonuç

Ayıntâb Şer'iyye Sicilleri esas alınarak hazırlanan bu araştırmada, başlangıcından itibaren toplumlar ve dinler nezdinde kölelikten bahsedildikten sonra, köleliğin Osmanlı Devleti'ndeki serüveni genel hatları ile belirtmeye çalışılmıştır. Daha sonra, 17. Yy. da Anadolu'nun önemli yerleşkelerinden biri olan Ayıntâb Sancağında 1608-1619 yılları arasında yaşamış olan köleler incelenmiştir. Buna göre Ayıntâb'da birçok etnik kökenden köleler yaşarken ilk sırayı Macar asıllı köleler almaktadır. Bunu Hırvat, Boğdan, Rus, Gürcü, Afrikalı, Eflak, Çerkes, Arnavut köleler takip etmektedir. Kölelerin milliyetleri Osmanlı Devleti'nin bu ülkelerle olan ilişkilerini yansıtmaktadır. Köleler içerisinde Kızılbaş (İranlı) kölenin olması ise ayrıca kayda değer bir durumdur. Çünkü, İslâm hukukuna göre Müslüman bir kimse köle yapılamaz. Ancak Osmanlılar Şii İranlıları Müslüman olarak kabul etmedikleri için bu kural gözetilmemiştir.

Mahkeme kayıtlarına yansıyan hükümlere göre Ayıntâb'da da köleler ticari amaçlarla alınıp satılmışlardır. Bu ticaret genelde köle sahipleri tarafından yapılmakta olup, esir tüccarlarına rastlanmamıştır. Satışa konu olan kölelere fiziki özellikleri ve milliyetlerine göre değer biçilmektedir. Sayı itibarıyla erkek köleler çoğunlukta olmakla birlikte, kadın kölelere de rastlanmıştır. Ayrıca kölelerin firar ettikleri de görülmektedir. Belki de daha iyi bir yaşam hayali ve verilen vaatler köleleri firar etmeye itmektedir. Tespit edilen köleler içerisinde gayrimüslime rastlanmayıp, kölelerin aldıkları isimler bunların sonradan Müslüman olduklarını göstermektedir.

Sicillere yansıyan kayıtlara göre köle sahiplerinin genel olarak yüksek zümreden ve zengin kişiler oldukları görülmektedir. Çünkü köle ekonomik açıdan sahibine bir külfettir. Ancak bu normal sıradan insanların köle sahibi olamayacağı anlamına gelmemektedir ve nitekim normal sıradan insanların da köle sahibi oldukları görülmektedir. Erkeklerin yanı sıra kadınların da köle sahibi oldukları, alım satım ve azâd işleriyle uğraştıkları görülmektedir.

Kölelerle ilgili sicillere yansıyan en önemli hususlardan biri de köle azâdlarıdır. Azâdların hemen hemen hepsi bir karşılık gözetilmeden sadece Allah rızası gözetilerek yapılan "karşılıksız" azâdlardır. Köle sahiplerinin bu konuda Kur'an'ın emir ve yasaklarına uymaya çalıştıkları ve gönüllü olarak kölelerini azâd ederek Allah'ın rızasına nâil olmayı amaçladıkları görülmektedir.

¹⁰⁴ Arıkan, a.g.t. , s. 218, b.289.

¹⁰⁵ Arıkan, a.g.t. s.220, b.292; Mehir talebi ve ödenmesi ile ilgili bir diğer hüküm bkz. A.Ş.S.11/64-1.

¹⁰⁶ A.Ş.S. 12/25-3. Aynı hususla alakalı bir başka hüküm için bkz. A.Ş.S. 11/141-4.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Gaziantep(Ayıntab) Şer'iyeye Sicilleri, Defter No: 11, Defter No:12.

2. Tetkik Eserler

Akbel, Mustafa, "Osmanlı Başkentinde Kölelerin Durumu ve Azatları: Galata Örneği(1718-1730), *JournalHistory of Future*, April 2017, Volume 3, Issue 1, pp. 212-238.

Akgündüz, Ahmet, *İslam Hukukunda Kölelik- Cârîyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.

Akyılmaz, Gül, "Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi İle İlgili Düzenlemeler ve Tanzimat Fermanı'nın İlanından Sonra Kölelik Müessesesi", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.9, S.1-2, 2004, ss.213-238.

Arıkan, Melahat, *12 Numaralı AyntabŞer'iyeyeSicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi(H.1027-1028/M.1618-1619, s.105-204)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep 2017.

Armağan, Servet, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992.

Aydın, M. Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yayınları, İstanbul 2010.

Aydın, M. Akif-Hamidullah, Muhammed, "Köle", *TDVİA*, C.26, Ankara 2002, ss. 237-246.

Baran, Şafak, *Felsefenin Gözüyle Kuran'da Kölelik ve Cârîyelik*, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 2006.

Bozkurt, Gülnihal, "Eski Hukuk Sisteminde Kölelik" *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.38, S.1-4, 1981, ss.65-103.

Çakır, İbrahim Etem, "Osmanlı Toplumunda Köle ve Cârîyeler Sofya 1550-1684", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.36, Konya 2014, ss. 201-214.

Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2015.

Ekinci, Ekrem Buğra, *Osmanlı Hukuku-Adalet ve Mülk*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2016.

Engin, Nihat, "Köle-Osmanlı'da Kölelik", *TDVİA*, C.26, Ankara 2002, ss. 246-248.

_____, *Osmanlı Devletinde Kölelik*, MÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1998.

Erdem, Y. Hakan, *Osmanlı'da Köleliğin Sonu 1800-1909*, (Çev. Bahar Tırnakçı), Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.

Hatalmış, Ali, *Erken Dönem İslâm Tarihinde Kölelik ve Cârîyelik(Hz. Peygamber Döneminden Emevîlerin Sonuna Kadar)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2012.

İmam Nevevî, *Riyâzu's-Sâlihîn-Muhtasar*, (Ed. Ali Budak-Ömer Çetinkaya), Işık Yayınları, İzmir 2004.

Kazıcı, Ziya, *Osmanlı'da Toplum Yapısı*, Bilge Yayınları, İstanbul 2003.

Koçak, Zeynep Canan, "İslam Öncesi Arap Aile Yapısının Hz. Peygamber ve Hadisler Üzerindeki Etkisi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.4, S.7, 2017/2, ss.237-271.

Komisyon, *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.

Özbay, Rahmi Deniz, "Osmanlı Devleti'nde Köle Emeğinin İstihdamı ve Mükâtebe Yöntemi", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), 2009/1, ss.148-163.

Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.I-II-III, MEB Yayınları, İstanbul 1993.

Sak, İzzet, *Şer'iyeye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler (17. Ve 18. Yüzyıllar)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1992.

Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Nadir Eserler Kitaplığı, İstanbul 2016.

Şen, Ömer, *Osmanlıda Köle Olmak-Esaretten Özgürlüğe Geçiş Süreci*, Kapı Yayınları, İstanbul 2007.

Tanıdı, Duygu, "1657 ve 1698 Yılları Arasında Kadı Sicilleri'ne Göre Rusçuk'ta Köleler ve Cârîyeler", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.34, Konya (Güz 2013), ss.219-235.

Taşkın, Ünal, "Rüsûm-ı Örfiyye", *Tarih Okulu*, İlkbahar-Yaz, 2013, S.14, ss.55-73.

Toledano, Ehud R., *Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890*, (Çev. Y. Hakan Erdem), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.

Zilfi, Madeline C., "Osmanlı'da Kölelik ve Erken Modern Zamanda Kadın Köleler" *Osmanlı(Toplum)*, C.5, Ankara1994, ss.474-479.

XVI. YÜZYILDA AYINTÂB'IN MAHALLE VE NÜFUS DURUMU (1536-1543)

Murat ÇELİKDEMİR

Dr. Öğrt. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

ÖZET

“XVI. Yüzyılda Ayıntâb’ın Mahalle Ve Nüfus Durumu (1536-1543)” isimli bu bildiri ana kaynak olarak 1536 (h.943) ve 1543 (h.950) Tarihli, iki adet tahrir defterinden istifade edilmiştir. Bu tahrir defterlerinin değerlendirmesine geçmeden önce Osmanlı Devletinde Tahrir ve Tahrir Defterleri hakkında kısa bir bilgi vermek faydalı olacaktır.

Tahririn kelime manası, “yazmak, kaydetmek, deftere geçirmek” olup, terimsel olarak ise tahrir: Osmanlı Devleti’nin vergi potansiyelini tespit edebilmek amacıyla, vergilerin ve bu vergileri verenlerin kaydedildiği defterleri ifade eder.¹

Osmanlı Devletinde tahrirler, istatistiksel veriler elde etmek için değil vergi ve asker toplamayı belirli bir düzene koymak için yapılmıştır.² Bu sistem sadece Osmanlı Devleti’ne has bir sistem olmayıp sanayi öncesi tarım toplumu yapısının hakim olduğu birçok devlette uygulanmıştır.³ Çünkü sanayi öncesi dönemin ekonomik ve teknik şartlarından dolayı vergilerin para olarak toplanması ve nakli çok güçlü.⁴ Osmanlılar bir bölgede fetihten hemen sonra olmak üzere çeşitli gerekçelerle tahrirler yapmışlardır.⁵ Yeni bir padişah tahta geçtiği zaman da tahrirler yenileniyordu. Çünkü yeni bir padişah tahta geçtiğinde önceki hükümdarın bütün tasarrufları hukuken sona eriyordu.⁶

Bir bölgedeki tahrir işlemleri tamamlandıktan sonra iki tür defter düzenlenmiş oluyordu. Bunlar mufassal ve icmal tahrir defterleridir. Mufassal defter, her yerleşim biriminin ismi ile vergi mükellefi reayanın adları, o bölgede yetişen ürünler ve bunlardan tahsil edilecek vergilerin cins ve miktarlarının kaydedildiği defterlerdir.⁷ İcmal Defterleri ise, özet halindeki tahrir defterleri olup bu defterlerde her köyün ve mezra’anın adı, vergi mükelleflerinin ödeyecekleri toplam vergi miktarı ve dirlik sahibinin adı yer alırdı.⁸ Her iki defterden de ikişer nüsha hazırlanır ve bunların birer nüshası tuğra çekilerek ilgili eyalete gönderilirken diğerleri defterhaneye konulurdu.⁹

Osmanlı Devletinde bir şehrin 15 ve 16.Yüzyıldaki nüfus, sosyal ve ekonomik yapısına dair çalışanların müracaat edeceği en önemli kaynakların başında kuşkusuz tahrir defterleri gelir. Osmanlı Devletinde 19. Yüzyıla gelinceye kadar kapsamlı bir nüfus sayımının yapılmayı bu defterlerin önemini daha da arttırmıştır. Tahrir defterlerinde Büluğ çağına erişmiş erkek nüfus kaydedildiğinden bu sayım işlemlerini normal bir nüfus sayımı olarak kabul edemeyiz. Bu tahrir defterlerine kaydedilmiş olan hanelerin kaç nüfus barındırdığı tespit edilememektedir. Tahrir defterlerinde verilen hane sayısından yola çıkılarak yapılan nüfus tahminlerinde en çok tercih edilen katsayı 5 sayısıdır.¹⁰ Ancak tahmini nüfus hesaplamalarında hane sayısı için kabul edilen bu 5 rakamı ilmi usullerle bulunmuş bir rakam değildir. Tahrir defterleri, bir yerleşim biriminin nüfusuyla ilgili kesin rakamlar vermese de bu durum ve bu defterlerin içerdiği bilgiler, onların değerini azaltmaz.¹¹ Tahrir defterlerine göre tahmini nüfus

¹ Mehmet Öz, “Tahrir”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, c.39, İstanbul 2010, s.425.

² Mehmet Ali Ünal, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Isparta 1997, s.123, 126.

³ M.Öz, agm, **DİA**, s.426.

⁴ M.A. Ünal, **age**, s.126.

⁵ M.Öz, agm, **DİA**, s.426.

⁶ M.A. Ünal, **age**, s.127.

⁷ Halil İnalçık, **Hicri 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid**, Türk Tarih Kurumu(TTK), Ankara 1987, s.XX.

⁸ M.A. Ünal, **age**, s.128; M.Öz, agm, **DİA**, s.428.

⁹ M.A. Ünal, **age**, s.131.

¹⁰ Mehmet Öz, “Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler”, **Vakıflar Dergisi**, S.XXII, Ankara 1991, s.432,436,437.

¹¹ Ömer Lütfi Barkan, “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, **Türkiyat Mecmuası**, C.X, İstanbul 1953, s.12,14.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

tespitlerinde araştırmacılar, farklı yöntemler geliştirip teklif etmişse de Ömer Lütfü Barkan'ın önerdiği formül (Hanex5+yazılmayan askeriler için %10) dışındakiler pek tercih edilmemiştir.¹²

II. 1536 Tarih ve 186 Numaralı Tahrir Defterine Göre Ayıntab'ın Mahalle ve Nüfus Durumu:

Bu tahrir defteri, mufassal olup 44x17cm. ebadında, 84 sahifedir. Defterin 3. ve 5. Sahifeleri arasında Ayıntab livası kanunnamesi yer almaktadır. Defterin başında 3, sonunda ise 1 sahifesi boştur. Mahallelerin tahmini nüfuslarını verirken, Hane sayısı 5 kabul edilip muaflar ilave edilecektir (Hanex5+Muaflar). 1536 Tarihli 186 Numaralı Tahrir defterinde kayıtlı Ayıntab'ın mahallelerindeki toplam hane sayısı 1827'dir. Bir hane ortalama beş kişi kabul edildiğinde 9135 kişi eder. Bu rakama toplam mücerred sayısı 447 kişi ile toplam muaf sayısı 21 kişi ilave edildiğinde 9603 kişi eder. Buna göre 1536 tarihinde Ayıntab'ın mahallelerinin tahmini toplam nüfusu 9603'dür. Aşağıda verilen tablo 1'de Ayıntab'ın mahalle isimleri, Hane, Mücerred ve Muaf sayıları ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 1. 1536 Tarihli 186 Numaralı Tahrir Defterine Göre Ayıntab'ın Mahalle, Hane, Mücerred ve Muafı:

Sıra Numarası	Mahalle Adı	1536			
		Hane	Mücerred	MUAFLAR	
				Askerî	Muaf
1	Kadı	85	27	1(İmam)	
2	İbn-i Şeker	88	36	1(İmam)	2(Mecnun)
3	Bostancı	60	27		
4	Çukur	82	9		
5	Ali Neccar	117	29	2(İmam ve Hatip)	
6	Akyol	53	12	2(İmam ve Hatip)	
7	Kayacık	48	14	1(İmam)	
8	İbn-i Eyyub	118	23	1(İmam)	
9	Kürtüncü (Nâm-ı Diğer Hacıoğlu)	42	10		
	Zukak-ı ta'rif-i be-mescid-i Acem	29	8		
	Zukak-ı ta'rif-i be-mescid-i Nakkaş	38	10		
10	Sefer (Nâm-I Diğer Eblehlü)	42	17		
11	Tarla	99	16		
12	İbn-i Ammi Zukak-ı ta'rif-i be-mescid-i Develü	27	20	1(İmam)	
	Zukak-ı ta'rif-i be-mescid-i Başbüyük	11	6		
	Zukak-ı ta'rif-i be-mescid-i Acemoğlu	14	5	1(İmam)	
	Zukak-ı ta'rif-i be-mescid-i Cami-i Köhne	14	6	1(Hatib)	
	Zukak-ı ta'rif-i be-mescid-i Sofiyân	30	9	1(İmam)	
	Zukak-ı ta'rif-i be-mescid-i Ahmed Fakih nâm-ı diğer Kör Fakih	47	9		
13	Kürkcü	56	6		
14	Boyacı	53	7		
15	Sakinân-ı der Mağara ta'rif-i Kürd Depesi	17	1		
16	İbn-i Kör (Küre)	40	17		1(Ama)
17	Yahni Ali	42	14		
18	Kozluca	67	8		

¹² Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler", **Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik**, Derleyenler: Halil İnalçık-Şevket Pamuk, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000, s.20.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

19	Hamam Zukak-ı Debbağlar	47	16	1(İmam)	
	Zukak-ı Kastel	31	6		
	Zukak-ı Hamam-ı Tışlaki	30	2		
20	İbn-i Sekkâk	154	18	1(İmam)	
21	Şhreküsdü	113	27	1(İmam)	
	Sakinân-ı Mağara der mahalle-i Mezkûre	38	6	1(İmam)	
22	Tövbe (Tevbe)	51	15	1(İmam)	
23	Ermeniyan	44	11	1(İmam)	
	TOPLAM	1827	447	18	3

III. 1543 Tarih ve 373 Numaralı Tahrir Defterine Göre Ayıntab'ın Mahalle ve Nüfus Durumu:

Bu tahrir defteri, mufassal olup 47x16 cm. ebadında, 316 sahifedir. Defterin numaralı boş sahifeleri 2-6, 48,49, 303 ve 314. Sahifelerdir. Defterin son kısmında ise numaralandırılmamış 4 sahife vardır. 1543 Tarihli ve 186 Numaralı Tahrir defterinde kayıtlı Ayıntab'ın mahallelerindeki toplam hane sayısı 1799'dur. Bir hane ortalama beş kişi kabul edildiğinde 8995 kişi eder. Bu rakama toplam mücerred sayısı 462 kişi ile toplam muaf sayısı 106 kişi ilave edildiğinde 9563 kişi eder. Buna göre 1536 tarihinde Ayıntab'ın mahallelerinin tahmini toplam nüfusu 9563'dür. Aşağıda verilen tablo 2'de Ayıntab'ın mahalle isimleri, Hane, Mücerred ve Muaf sayıları ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 2. 1543 Tarihli 373 Numaralı Tahrir Defterine Göre Ayıntab'ın Mahalle, Hane, Mücerred ve Muafı:

Sıra Numarası	Mahalle Adı	1543			
		Hane	Mücerred	MUAFLAR	
				Askerî	Muaf
1	Cami-i Tahtalu (nâm-ı diğer İbn-i Şeker) ¹³	102	22	4(imam)	2 (Pir-i fânî) 1 (Divâne)
2	Mescid-i Kettancı	45	15	1(İmam)	
3	Mescid-i İbn- Şeker (nam-ı diğer Tevbe)	91	24	5(İmam) 1 (Sipahizade)	
4	Mescid-i İbn-i Attar ve Mescid-i İbn-i Hüsam ve Mescid-i Seydi Ahmed	84	19	3(İmam) 1(Câbî)	1(Pir-i fânî)
5	Cami-i Köhne ve Mescid-i Sufiler ve Mescid-i Develü ve Mescid-i Başbüyük ve Mescid-i Ahmed Fakih	109	25	1(Hatib) 6(İmam) 1(Ehl-i Kisve, salih ve mütedeyyin)	2(Pir-i fânî)
6	Cami-i Akyol ve Mescid-i Neccar ve Mescid-i Ebulçıkı ¹⁴	73	16	1(Hatib) 2(İmam) 1(Sipahizade)	1(A'mâ)
7	Mescid-i Hoşkadem ve Mescid-i Karasakal ve Mescid-i Uzun Mehmed ve Mescid-i Nakkaş	124	24	4(İmam)	
8	Mescid-i Çukur nâm-ı diğer Mukefî	70	18	1(İmamve Hatib)	1(A'mâ) 1(Pir-i fânî)
9	Cami-i İbn-i Eyyüb ve Mescid-i Kureys(?) ¹⁵	98	33	3(İmam) 1(İmam ve Hatib) 6(Sipahizâde)	1(Pir-i fânî)
10	Mescid-i Hüsameddin	52	15	1(İmam)	
11	Kızılcıca Mescid nâm-ı diğer	37	7	1(İmam)	

¹³ Hüseyin Özdeğer, **Onaltıncı Asırda Ayıntâb Livâsı**, C.1, Bayrak Matbaacılık, İstanbul 1998, s.121.

¹⁴ Neferân başlığı altında sadece toplam nefer sayısı verilmiş, toplam hane ve toplam mücerred sayıları verilmemiştir. Toplam 73 hane ve 16 mücerred sayılmıştır. BOA; Tapu Tahrir Defteri(TD) 373, s.16, 17. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü(BOA), 373 Numaralı 'Ayıntâb Livâsı Mufassal Tahrir Defteri (950/1543), Ankara 2000, s.36.

¹⁵ Hüseyin Özdeğer, **age**, s.121. BOA, TD 373,s.21.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

	Kayacı				
12	Kızılca Mescid	35	6	1(İmam)	1(Pir-i fânî)
13	Cami-i Hacı Musa	82	14	1(İmam ve Hatib) 1(Müezzin) 2(Müteka'id Sipahi)	
14	Habil	14	7	1(İmam)	
15	Mescid-i Habib Fakih	40	11	1(İmam)	
16	Cami-i İbn-i Yayı ve Mescid-i Nesimi ve Mescid-i Nev nâm-ı diğer Şehreküsdü ¹⁶	90	28	2(İmam) 1(İmam ve Hatib)	2(Pir-i fânî) 1(A'mâ) 2(Muaf)
17	Şarkıyan der Mağara	24	6		
18	Mescid-i Kozluca	81	19		
19	Cami-i Kadı	42	18	2(İmam) 1(Mütevelli)	1(mecnun)
20	Mescid-i Şeyh Kasım Fakih	44	10	1(İmam)	3(Pir-i fânî)
21	Mescid-i Sufiler ve Mescid-i İbn-i Narince	62	27	2(İmam) 1(Hatib)	4(Pir-i fânî)
22	Mescid-i Kastal ¹⁷	32	9		1(Pir-i fânî)
23	Mescid-i İbn-i Kayseri	24	5	1(Kethüdâ) 1(Mütevelli)	2(Pir-i fânî)
24	Mescid-i Bâli ve Mescid-i Mağara ¹⁸	53	21	2(İmam) 3(Sipahizâde)	
25	Mescid-i Nakkaş	54	19	1(İmam)	
26	Mescid-i Kör Şeyhi(?) ¹⁹	45	16	1(İmam)	
27	Mescid-i Hamza Fakih ²⁰	51	12		1(Pir-i fânî)
28	Cami-i Ali Neccar ²¹	113	34	1(Hatib) 2(İmam) 1(Sipahizâde) 1(Pir-i fânî Müezzin)	3(Pir-i fânî)
29	Ermeniyân	28	6		
	Toplam	1799	462	75	31

KAYNAKÇA:

1. Arşiv Belgeleri:

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı 186 ve 373 Numaralı Tahrir Defterleri.

2. Tetkik Eserler:

BARKAN Ömer Lütfi, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", **Türkiyat Mecmuası**, C.X, İstanbul 1953.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, **373 Numaralı 'Ayıntâb Livâsı Mufassal Tahrir Defteri (950/1543)**, Ankara 2000.

İNALCIK Halil, **Hicri 835 Tarihli Süret-i Defter-i Sancak-i Arvanid**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987.

ÖZ Mehmet, "Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler", **Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik**, Derleyenler: Halil İnalçık-Şevket Pamuk, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000.

¹⁶ Neferân başlığı altında sadece toplam nefer sayısı verilmiş, toplam hane ve toplam mücerred sayıları verilmemiştir. Toplam 90 hane, 28 mücerred sayılmıştır. BOA; TD 373, s.29- 31. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, **age**,s.38.

¹⁷ Hane sayısı 32 yerine yanlışlıkla 31 yazılmıştır. Neferân başlığı altında toplam 42 nefer kayıtlıdır. 9 mücerred 1 pir-i fânî lduğuna göre Hane sayısı 32'dir. TD 373, s.36,37. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, **age**,s.38.

¹⁸ Hane sayısı 53 yerine yanlışlıkla 35 yazılmıştır. Neferân başlığı altında toplam 79 nefer kayıtlıdır. 21 mücerred 2 imam ve 3 sipahizâde olduğuna göre Hane sayısı 53'dür. TD 373, s.38,39. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, **age**,s.38.

¹⁹ Okunuşundan emin olunamayan bu kelime Kör Şeyhi olarak okunmuştur. Başka bir kaynaktan ise Güreşçi olarak okunmuştur. Bakınız: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, **age**,s.38. Ayrıca bu mahallenin Hane sayısı 45 yerine yanlışlıkla 44; Mücerred sayısı 16 yerine yanlışlıkla 17 olarak yazılmıştır. Neferân başlığı altında toplam 62 nefer kayıtlıdır. 16 mücerred 1 imam olduğuna göre Hane sayısı 45'dir. TD 373, s.40,41. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, **age**,s.38,39.

²⁰ Bu mahallenin Hane sayısı 51 yerine yanlışlıkla 50; Mücerred sayısı ise 12 yerine yanlışlıkla 13 olarak yazılmıştır. Neferân başlığı altında toplam 64 nefer kayıtlıdır. 12 mücerred 1 imam olduğuna göre Hane sayısı 51'dir. TD 373, s. 41,42. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, **age**, s.39.

²¹ Bu mahallenin Hane sayısı 113 yerine yanlışlıkla 111; Mücerred sayısı ise 34 yerine yanlışlıkla 36 olarak yazılmıştır. Neferân başlığı altında toplam 155 nefer kayıtlıdır. 34 mücerred, 1 Hatib, 2 İmam, 1 Sipahizâde, 1 Pir-i fânî Müezzin ve 3 Pir-i fânî olduğuna göre Hane sayısı 113'dür. TD 373, s. 42-44. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, **age**, s.39.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

ÖZ Mehmet, “Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler”, **Vakıflar Dergisi**, S.XXII, Ankara 1991, s432,436,437.
ÖZ Mehmet, “Tahrir”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, c.39, İstanbul 2010.
ÖZDEĞER Hüseyin, **Onaltıncı Asırda Ayıntâb Livâsı**, C.1, Bayrak Matbaacılık, İstanbul 1998
ÜNAL Mehmet Ali, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Isparta 1997.

METALİK KUMAŞLARIN DİKİM SÜRECİ VE GÖRSELLİĞİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Tuğba ÖZTÜRK

Öğr. Gör., Gaziantep Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü

Nazan AVCIOĞLU KALEBEK

Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü

Gökçe ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü

Ebru ÇORUH

Doç. Dr. Gaziantep Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü

ÖZET

Moda denilen olgu, her alanda olduğu gibi, giyim endüstrisinde de sürekli olarak değişmektedir. Günümüzde kumaş modası, hem talepleri hem de üretimi arttıran çift taraflı bir sistemdir. Modada ki hızlı değişim, üreticileri ve tasarımcıları yeni kumaş görünümünü araştırmaya ve yaratmaya yönlendirmektedir. Kısa sürede tüketilen bu kumaşlar yerini, yenilerine bırakmaktadır. Bu da kumaş ve moda tasarımcılarının sürekli farklıyı arayıp bulma çabası içerisinde girmesine neden olmuştur. Tasarımcıların farklı olma çabası ve tüketicinin ilgisini çekme ihtiyacı onları daha iddialı parlak ve metalik kumaşlar kullanmaya itmiştir.

Dikkat çekici ve göz alıcı olma çabası ışıltıyı ve parlaklığı kumaşlara taşıyarak modaya estetik yeni görünüm kazandırır. Işığın, kumaşın üzerinde veya içinde yarattığı süsleme becerisi bu tür kumaşlara olan ilgiyi arttırmıştır. Metalin genellikle katı ve sert bir cisim olduğu düşünülür. Ancak artık metallerde su gibi alışkan bir ipek havasına getirilebilmektedir. Çünkü günümüz teknolojileri metali gerektiği kadar ince, hafif ve yumuşak üretebilecek düzeye gelmiştir. Parlak ve ışığı yansıtıcı görünümü olan metalik dokular, iplik, dokuma, baskı veya bitim işlemleriyle doğrudan kumaşa uygulanarak elde edilebilmektedir. Bu tarz kumaşlar günlük hayatta pek tercih edilmemesine karşın koleksiyon değeri yüksek olması açısından, modaya yeni bir soluk getireceği yadsınamaz bir gerçektir.

Bu düşünceden yola çıkılarak, bu çalışmada farklı renklerde ve kalınlıkla çeşitli parlak metal kumaşlar kullanılarak 7 adet tasarım yapılmıştır. Burada ki amaç metal kumaşlar ile normal kumaşlar arasında dikim sürecinde yaşanan farklılıkları gözlemlemek ve bu kumaşlarla yapılan tasarımların normal kumaşlar ile yapılan tasarımlara göre görsel açıdan nasıl bir farklılık oluşturduğunu deneyimlemektir.

Anahtar Kelimeler: Moda, Giysi Tasarımı, Metalik Kumaşlar, Parlak

1.GİRİŞ

Giysiler, bir kültürün farklılık anlayışının en belirgin ve en sert iz noktalarından biridir. Tarih boyunca ait oldukları toplumların sosyal, kültürel ve coğrafik özelliklerini hatta yaşam felsefelerini yansıtan giysiler, insanlık tarihinin gelişim belgeleri arasında yer almaktadır. İnsanlar önce vücudu korumak gerekliliği ile oluşturdukları giysilere, zaman içinde anlamlar yükleyerek farklı giyinme biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açmışlardır. Geçerli olan değer yargıları, kabul edilen inançlar ve töreler ile şekillenen bu giysilerin obje, renk, biçim, kullanım usulleri, giyinme üslubu tüm toplumlarda kompleks bir yapı ile oluşturulmuştur. Tarihi süreç içerisinde giysiler, kişisel, toplumsal, sosyal, sanatsal ve estetik değerler ile bütünleştirilerek her toplum için farklı özellikleri olacak biçimde çeşitlendirilmiştir. (Koç ve Koca,2016:759).

Moda, sürekli değişen ve bu değişimini yaşama belirsiz zaman dilimlerinde yansıtan bir süreçtir. Genel olarak; giyim, süsleme, dekorasyon gibi insan yaşamına etkin olarak giren farklı kullanım alanlarındaki değişiklik ve yenilikleri belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. Modanın etkisi en belirgin, hızlı ve etkin olarak giyim alanında görülmekte, sonra diğer alanlara yansımaktadır. Ayrıca sosyal ve kültürel

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

alanların yanında ekonomik ve psikolojik alanlarda da etkili olan moda oldukça geniş bir olgu olarak tanımlanmaktadır. Modanın baştan çıkarıcılığı bugün de olduğu gibi bireye bir anlamda farklı, çekici ya da güçlü olma olanağı sunar gibi görünmesidir. Giysiler, öncelikle, statüyü savunma amacıyla belirli toplumsal gruplarla bağları güçlendirme aracı olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda, giysiler tarih içerisinde toplumsal denetim aracı olarak da kullanılmıştır. Gençler çoğu zaman farklılaşma çabasıyla özel bir giyim şekli arayışı içerisinde. Bu nedenle gençlerde kimlik ve kişilik oluşum sürecinin, yaşam tarzının araştırılmasının önemi büyüktür.(Göksel,2007:48). Giysileri oluşturan temel öğelerden birisi kumaş seçimidir. Kumaş seçimi ne kadar temaya ve koleksiyona uygun olursa o kadar başarılı tasarımlar oluşturulur. Bu sebepten dolayı tasarımcılar sürekli yenilik arayışı içerisinde. Bu sebepten dolayı tasarımcılar sürekli yenilik arayışı içerisinde.

Kumaşlardaki yenilikçi etkiler, son dönemlerde sıklıkla karşılaşılan kavramlar arasındadır. Bunun nedeni çok hızlı değişim gösteren tekstil teknolojisidir. Lif ve iplik teknolojisi ile başlayan, dokuma aşamasında süren, kumaşa son halini veren bitim işlemleriyle, kumaşlar istenen özelliklerde yaratılmaktadır. Kumaşlar; giyim, dekorasyon, ev tekstili vb. alanların en temel unsuru olarak kendine geniş bir pazar bulmaktadır. Bunların içinde özellikle giyim modası kumaş endüstrisini hareketlendiren ve yenilikçi görünümlerin araştırılmasına sebep olan en önemli faktörlerden biridir (Yaşar,2008:117).

Giyim modasıyla birebir bağlantılı olan kumaş modasında, asıl değişim 1980'lerin başında kumaş yapısı ve yüzeylerinde yeni görünümlerle ortaya çıkmıştır. Bunda Japonya ve sonra Avrupa'da moda tasarımcılarının yeni kumaş görünümleri için yaptıkları denemeler ve araştırmalar çok etkili olmuştur. Özellikle Japon tasarımcılar sentetik kumaşları yüksek seviyelere taşımışlar ve modaya kumaş dokusu ve fonu açısından yeni bir dil kazandırmışlardır (Handley,1999:142).

Günümüzde kumaş modası hem talepleri hem de üretimi arttıran çift taraflı bir sistemdir. Her yıl iki sezon olarak belirlenen giysilik kumaş eğilimleri, tasarımcıları ve üreticileri yeni kumaş görünümlerini araştırmaya ve yaratmaya yöneltmektedir. Moda ve kumaş üretiminde tasarım kavramının önemi, tekstil teknolojisindeki gelişmeleri de tetiklemiştir. Malzemedeki gelişmeler kumaşların kullanım alanları arasındaki sınırları kaldırmıştır: spor giyimden günlük dış giyime uzantısı, güvenli ve koruyucu kumaşların abiye giysilere olan etkisi buna örnektir. Kendi yollarında ilerleyen bu hareketli üretim alanları artık geleceğin kumaşlarında görülecek olasılıkları ortaya çıkarmıştır (Gale&Kaur, 2002: 21). Bu yenilikler tasarımcıya giysi ve kumaş modasında daha basit fakat daha iddialı tasarım geliştirme zorunluluğunu getirmiştir. Günümüzde geline son nokta da giysiler, son derece parlak ve ışıltılı kumaşlar kullanılarak tasarlanmaya başlamıştır. Tasarımcıların farklı olma çabası ve tüketicinin ilgisini çekme ihtiyacı onları daha iddialı parlak ve metalik kumaşlar kullanmaya itmiştir.

Dikkat çekici ve göz alıcı olma çabası ışıltıyı ve parlaklığı kumaşlara taşıyarak modaya estetik yeni görünümler kazandırır. Işığın, kumaşın üzerinde veya içinde yarattığı süsleme becerisi bu tür kumaşlara olan ilgiyi arttırmıştır. Metalin genellikle katı ve sert bir cisim olduğu düşünülür. Ancak artık metallerde su gibi alışkan bir ipek havasına getirilebilmektedir. Çünkü günümüz teknolojileri metali gerektiği kadar ince, hafif ve yumuşak üretebilecek düzeye gelmiştir. Parlak ve ışığı yansıtıcı görünümü olan metalik dokular, iplik ve dokumaya, baskı veya bitim işlemleriyle doğrudan kumaşa uygulanarak elde edilebilmektedir (Yaşar,2008:118).

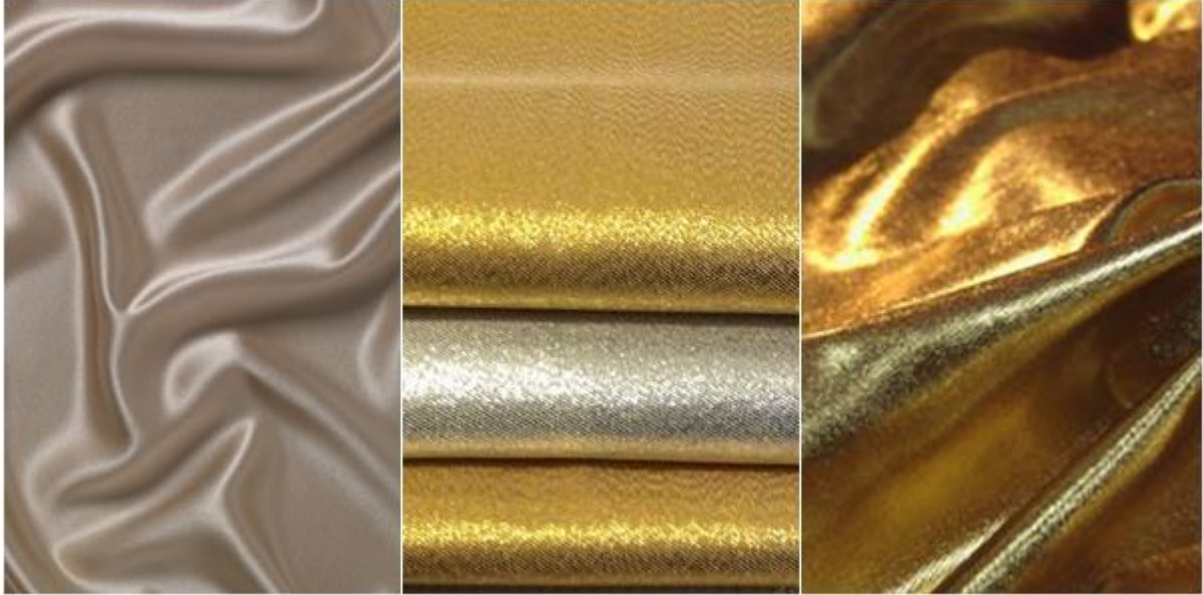
Dokuma kumaşlardan lurex ve lame, metal tellerin kullanıldığı örneklerdendir. Lurex, ilk kez 1950 yılında, metalik etki elde edebilmek için, alüminyumun diğer liflerle karıştırılması ve dokunması sonucu oluşturulmuş parlak ve ince bir kumaştır. Bazen renklendirilerek de kullanılan alüminyum kararmaması, teni tahriş etmemesi için plastikle kaplanmaktadır. Lame ise, düz metalik teller kullanılarak dokunmuş bir kumaştır (Yaşar,2008:118).

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

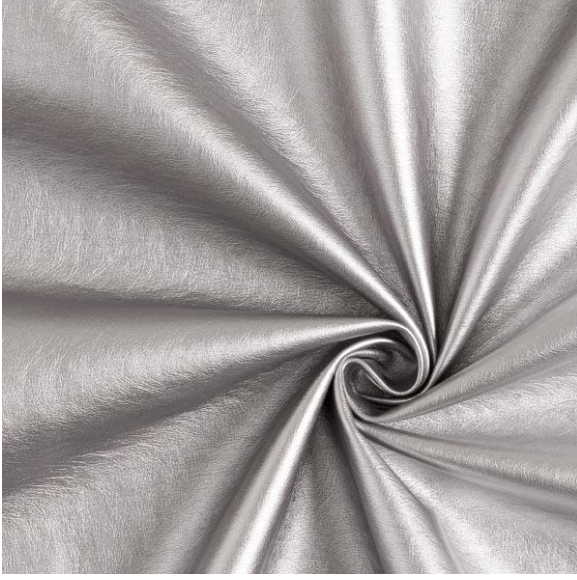

Resim 1.
<http://www.nazikler.com.tr>

Resim 2.
www.giyimvemoda.com

Resim 3.

<https://www.stoffe.de>

Resim 4.

<https://tr.aliexpress.com>

2. MATERYAL VE METOD

2.1. Materyal

Bu çalışmada, Gaziantep Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü'nde bulunan 7 adet manken üzerine metal ve parlak kumaşlar kullanılarak tasarım yapılmasına karar verilmiştir. Öncelikle eskiz çalışmaları yapıp aralarında en beğenilen 7 adet tasarımın kalıp hazırlama çalışmaları yapılmıştır. Bazı kalıplar drapaj yöntemi ile bazı kalıplar Müller sistemi kullanılarak hazırlanmıştır. Daha sonra kumaş araştırmaları yapıp tasarım için gerekli olan kumaşlar temin edilmiştir. Bu araştırmalar sonucunda çalışmaya en uygun kumaşlardan gerekli miktarlar da alınarak tasarımlar oluşturulmaya başlanmıştır. Bunun yanı sıra yardımcı malzemeler de araştırılarak, tasarımları tamamlayacak en iyi malzemeler temin edilmiştir.

2.2. Metot

Metal kumaşlarla çalışmanın nasıl olacağını gözlemlenmesi amacıyla çeşitli kalınlıkta ve farklı renklerden oluşan kumaşlar araştırılmıştır. Çalışmaya ve tasarımlara en uygun olan kumaşlar seçilerek bunları tamamlayacak aksesuar, iplik, tela, boya, karton ve zincir gibi malzemeler temin edilmiştir. Çıkarılan kalıplara göre gerekli kumaş kesimleri ve dikim işlemleri yapıldıktan sonra tasarımlar mankenlere giydirilerek provaları yapılmıştır. Gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra süsleme işlemleri tamamlanarak tasarımlara son şekilleri verilmiştir.

3. MODEL ANALİZLERİ
3.1.Model Analizi

Resim:5

Bu modelde siyah deri kumaş kullanılarak kolsuz bir elbise dikilmiştir. Etek ucuna yine siyah deri kumaştan bir bant hazırlanarak zincirler ile etek ucuna monte edilmiştir. Göğüs kısmında zigzag görüntüsü oluşturacak şekilde gümüş renk metal kumaş kullanılmıştır. Bu gümüş renk metal kumaştan bel ve yaka ya ince şeritler uygulanmıştır. Son olarak uzun piramit şeklinde kartonlar metal kumaşlar ile kaplanarak omuzlara tutturulmuştur.

3.2.Model Analizi

Resim:6

Bu modelde tamamen metalik gümüş renk kumaş kullanılmıştır.Üst beden kolsuz, kuplu ve bedene oturan geniş V yakalı bir tasarımdır. Etek kısmı, kumaşlar birbiri ardına katlanarak oluşturulan dört katlı pililerden oluşmaktadır. Bel yine aynı kumaş kullanılarak kalın bir kemer ile süslenmiştir. Arka omuzdan yukarıya doğru çıkan yelpaze görüntüsü veren pilili bir parça ile etek görüntüsünü tamamlamak amaçlanmıştır.

3.3.Model Analizi

Resim :7

Metalik ve tül kumaşın birlikte kullanıldığı bu tasarımda üst bedenın ön ortası siyah tüllü kumaş ile kuplar ise metal kumaş ile dikilmiştir. Etek üç kattan meydana gelmektedir. En alt kat metal kumaş, ikinci kat siyah tül ,en üst kat ise metal kumaş kullanılarak ve bu üç katın belden büzülerek üst bedene monte edilmesi ile tamamlanmıştır. En arkada metal kumaş kullanılarak pelerin çalışması yapılmıştır. Tasarımda farklılık yaratması açısından iki omuzdan çıkan soba borusu ilave edilmiştir. İsteğe göre çıkartılabilir.

3.4.Model Analizi

Resim :8

Metalik gümüş renk kumaşın hakim olduğu bu modelde ,bedene oturan pensli bir bir elbise çalışılmıştır.Etek ucunda ve göğüs kısmında pililerden oluşan parçalar monte edilmiştir. Etek ucunda ve yaka kısmına gelen kısımlar siyah boya ile renklendirilmiştir. Bele ise aliminyum folyo siyah renk ile boyanarak yerleştirilmiştir.

3.5.Model Analizi

Resim:9

Metalik kalın kumaştan üst büstiyer yapılmıştır. Etek kısmı ise çeşitli renklere bölünmüş parçaların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Omuzdan aşağıya sarkan hazır süsleme malzemeleri ile tasarıma hareket sağlanmaya çalışılmıştır. Renklerdeki parlaklık tasarıma bir karnaval kıyafeti havası vermiştir.

3.6.Model Analizi

Resim:10

Saten siyah kumaş kullanılarak yapılan straplez mini elbisenin etek ucu yine siyah tül ile desteklenerek eteğin boyu uzatılmıştır. Çok kalın altın rengi metalik kumaştan çeşitli ebatlarda çiçekler hazırlanarak ,belli bir düzen dahilinde büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır. Çiçeklerin orta kısımlarına siyah parçalar eklenerek tomurcuk görüntüsü verilmeye çalışılmıştır.

3.7.Model Analizi

Resim:11

Siyah saten kumaş kullanılarak dikilen bu elbisenin boyu uzun olarak tasarlanmıştır. Daha sonra sarı parlak kumaş baklava dilimi şeklinde iki kat dikilip ters çevrilerek hem daha kalın olması hem de temiz dikiş olması sağlanmıştır. İlk iki parça üst bedenın sağ ve sol kısmına yerleştirilmiştir. Diğer parçalar etek kısmına uç uca gelecek şekilde montelenmiştir. Son parça ise arka yakaya yerleştirilerek tasarım tamamlanmıştır.

SONUÇ

Moda denilen olgu, her alanda olduğu gibi, giyim endüstrisinde de sürekli olarak değişmektedir. Günümüzde kumaş modası, hem talepleri hem de üretimi arttıran çift taraflı bir sistemdir. Modada ki hızlı değişim, üreticileri ve tasarımcıları yeni kumaş görünümelerini araştırmaya ve yaratmaya yönlendirmektedir. Kısa sürede tüketilen bu kumaşlar yerini, yenilerine bırakmaktadır. Tasarımcıların yanında üreticilerinde moda döngüsündeki önemi açıktır. Özellikle 1970'lerin sonlarında, kumaşlarda başlayan, araştırmacı- yaratıcı süreç, günümüzün nitelikli kumaşların meydana getirmiştir. Kumaş üretimindeki yeni eğilimler ve teknolojiler, sürekli gelişme halindedir.

Kumaş tasarımı, tüm tasarım alanlarında olduğu gibi, yaratıcı fikir ve malzemelerle yeni yorumlara ulaşılabilecek bir alandır. Yaratıcılık, tema seçimi, renk, doku ve yüzey araştırması aşamalarında olduğu kadar, yapı ve teknik seçimi aşamasında da rol oynayabilir. Bu nedenle, bu çalışmada klasik kumaş dışında parlak metalik kumaşlar kullanılarak yapılan tasarımların hem dikim teknikleri değerlendirilmiş hem de tasarım değeri ölçülmeye çalışılmıştır. Kalın olan metalik kumaşların normal kumaşlara göre daha zor dikildiği tespit edilmiştir. Normal incelikte olan metalik kumaşların dikilmesinde sıkıntı yaşanmamıştır. Ama yine de dikiminde daha hassas davranılması gerekmektedir çünkü metalik kumaşlar dikildikten sonra sökülmeğe elverişli olmamaktadır. Makine ayarlarının gözden geçirilerek özellikle makine iğnesinin tamamen pürüzsüz olması şarttır. Ütü ile direkt teması mümkün olmamakla birlikte mutlaka kumaş ve ütü arasına ütü bezi konulması mecburiyeti vardır.

Dikim aşaması tamamlandıktan sonra görüntü açısından değerlendirildiğinde, metalik kumaşların daha görsel ve ilgi çekici olduğu sonucuna varılmıştır. Basit bir tasarım bile bu tarz kumaşlarla son derece koleksiyon değeri yüksek parçalara dönüşebileceği düşünülmektedir. Sadece giysi olarak değil aksesuar olarak da bu kumaşlardan faydalanabilmek mümkündür. Moda endüstrisinde tasarımcıların bu tarz kumaşlara daha fazla yer vererek, görülmemiş sıra dışı koleksiyonlar oluşturulabilmesi muhtemeldir.

KAYNAKÇA

- Demir Parlak, Sevda (2006). Giyim Modasında Gerçeküstü Yaklaşımlar. Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Tekstil Anasanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Gale, Colin ve Kaur, Jaspri (2002). The Textile Book. New York: Berg-Oxford International Publishers Ltd.
- Göksel, Nevbahar (2007). Gençlerde Giyim Modası ve Kimlik İlişkisi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi.
- Handley, Susannah (1999). Nyloo The Sidry of a Fashion Revolution. The Johns Hopkins University Press, USA, s. L42.
- Koç, Fatma ve Koca, Emine (2016). Halk Giyim Kuşamının Yok Olmasına İlişkin Nedenler Ve Koruma Altına Alınması Gerekliliğinin 5n1k Yöntemi İle Analizi. Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 11/2 Winter 2016, p. 755-778 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9274> ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY
- Yaşar, N. (2008). Kumaş Modasında Yenilikçi Etkiler/Revolutionart Effects İn Fashion Fabrics. Journal of Fine Arts: Sayı 13
- Yaşar, Neslihan (2016). Dokuma Kumaşlarda İplik Özelliklerinin Giysi Form ve Görünümlerine Etkileri. Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi Kış, Sayı 15: 173-184

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi

Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

ISBN- 978-605-7878-59-4

İMAM-I RABBANÎ'NİN DÜŞÜNÇESİNDE HAKK'A VUSLAT ARACI OLARAK ŞEVK

Fehmi SOĞUKOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı

Muhammed Hakan ZENBİLCİGİL

Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı

ÖZET

Tasavvuf ilminin nihaî hedefi olarak betimlenebilecek vuslât; kulun Allah Teâlâya ulaşarak onunla birlikte olma halini ifade eden bir kavramdır. Vuslata ulaşan arife; vasıl veya vasıl-ı Hak ismi verilmektedir. Hicran, firkat, firak, fasl, infsal, inkıta vb. kavramlar ise vuslat yolunda ilerleyen ancak henüz bu makâma ulaşamamış sâlikler için kullanılan terimlerdir. Tasavvuf tarihinde vuslat ve onun zıddı olan fasl kavramlarını ilk kullanan Ebû Nasr es-Serrâc (ö. 378/988) vuslatı; gâib olana ulaşmak”, faslı “sevgiliden umulan şeyden ayrı düşmek” şeklinde tanımlamıştır. Bu tarif ondan sonra gelen sûfilerin çoğu tarafından benimsenerek tasavvufî eserlerde kullanılmıştır.

Tasavvuf'ta sâlik vuslata ulaştıran önemli araçlardan birisinin “şevk” olduğu görülmektedir. Sözlükte “istemek, arzulamak, özlemek” anlamına gelen bu kelime Tasavvuf'ta “herhangi bir varlığın, kendi varlık kategorisi içinde en yüksek derecede yetkinliğe ulaşabilmesi için gerekli niteliklere sahip olmaya duyduğu derin arzu ve eğilim; kalbin sevdiğine kavuşma arzusu, sevilenin ismi anıldığında kalpte duyulan heyecan” vb. şekillerde tarif edilmiştir. Şevk ve iştîyak; mâşukun cemalini görmek için, âşıkın kalbinde bulunan heyecandır. Şevk, sâlikin kalbinde yanan bir ateştir ki, kalpte bulunan hatıraları, iradeleri, avarız ve hacetleri, mahubdan gayri bütün eşyayı yakar. Şevkin menşe-i muhabbet, muhabbetin semeresi ise şevktir.

İmam-ı Rabbani lakabıyla meşhur olan Ahmed Faruk Sirhindi (ö. 1034/1624), Hindistan'da yetişen önemli sûfilerdendir. Onun yolundan gidenler tarafından bu imama ikinci bin yılının müceddidi adı da verilmiştir. İmam Rabbani'nin düşünceleri Tasavvuf vasatında oldukça yayılmış ve etkisi günümüze kadar devam etmiştir.

Günümüz tasavvuf anlayışına önemli etkisi bulunan İmam Rabbani'nin vuslat anlayışı ve vuslata ulaşmanın bir aracı olarak şevk konusunu ele alış biçiminin değerlendirilmesi önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aşk, Şevk, Muhabbet, Vuslat

GİRİŞ

Sözlükte “istemek, arzulamak, özlemek” anlamına gelen “şevk” kelimesi terim olarak “herhangi bir varlığın, kendi varlık kategorisi içinde en yüksek derecede yetkinliğe ulaşabilmesi için gerekli niteliklere sahip olmaya duyduğu derin arzu ve eğilim; kalbin sevdiğine kavuşma arzusu, sevilenin ismi anıldığında kalpte duyulan heyecan” şeklinde tarif edilmektedir.¹ Vuslat ise sözlükte “ulaşmak, erişmek, sevdiğine kavuşmak” anlamına gelmektedir. Tasavvuf'ta terim olarak ise “Kulun seyrü sülûk neticesinde nihaî maksadı olan Hakk'a ulaşması, Hak ile birlikteliği” anlamında kullanılmaktadır.²

Şevk ve vüsûl kelimeleri Kur'ân-ı Kerîm'de yer almamaktadır. Bununla birlikte şevk, “iştîyâk” vb. türevleriyle Hz. Peygamber'in ifadelerinde benzer anlamlarla kullanılmaktadır.³ Tasavvuf'ta şevk ve iştîyak; mâşukun cemalini görmek için, âşıkın kalbinde bulunan heyecanın bir adıdır. Şevk, sâlikin

¹ Mustafa Çağrıncı, “Şevk”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: 2010), 39:22.

² Semih Ceyhan, “Vüsûl”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: 2013), 43:143.

³ Ebu'l-Kasım et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, (Kahire: Dârü'l-harameyn, 1995), 7:305.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

kalbinde yanan bir ateştir ki, kalpte bulunan hatraları, iradeleri, avarız ve hacetleri, mahubdan gayri bütün eşyayı yakar. Şevkin menşe-i muhabbet, muhabbetin semeresi ise şevktir.

Şevk ve vuslat kavramları Tasavvufî düşüncede ilk sûfilerden itibaren görülmektedir. Bu bağlamda bu kavramlar ilk tasavvufî eserlerden günümüze kadar tasavvuf terimleri içerisinde zikredilmiştir. Ebû Nasr es-Serrâc (ö. 378/988), Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996), Kuşeyrî (ö. 465/1072), Hücvîrî (ö. 465/1072), Gazzâlî (ö. 505/1111) ve diğer sûfiler bu kavram hakkında konuşmuş, Râbiatü'l-adeviyye, Yahya b. Muâz er-Râzî, Serî es-Sakatî gibi ilk dönem sûfilerinden bu kavramlarla ilgili alıntılar yapmışlardır. Bu konuda özellikle Rabiâtü'l-Adeviyye'ye atfedilen "Allah'a cehenneminden korktuğum için veya cennetini arzuladığım için değil, O'na duyduğum şevkten dolayı ibadet ettim." sözü meşhurdur. Bu zevât içerisinde özellikle Gazzâlî'nin kendisinden önceki birikimi daha net yansıttığı ve etkisini günümüze kadar sürdürdüğü görülmektedir.⁴

Gazzâlî *ihyâ*'da şevk konusuna özel bir yer ayırmış, muhabbet, şevk, üns ve rızâ kavramlarını iç içe işlemiştir. Onun bu tavrı bu kavramlar arasında kurduğu bağlantıdan kaynaklanmaktadır. O, bu kavramlar içerisinde muhabbeti merkeze koyarak diğerlerinin bunun üzerine inşâ edildiğini belirtir.⁵ Gazzâlî şevki; birincisi muhbubu görmek, ikincisi mahbubu bilmek olmak üzere iki kısma ayırır. Bunlardan birincisinin âhirette zâil olacağını, ikincisinin ise hiçbir zaman dinmeyeceğini belirtir. Nitekim ilahî mârifetin asla bir sınırı olmayacaktır.⁶

Sûfilerin şevk ve vuslat hakkındaki söylemlerinden "şevk, vuslat yolunda ilerleyen sâlikin duyduğu heyecanın adıdır" denilebilir. Bu bağlamda vuslat anına kadar tâlipte şevk hali mevcut olacaktır.

İMÂM-I RABBÂNÎ'NİN (ö. 1034/1624) DÜŞÜNCESİNDE ŞEVK VE VUSLAT

Asıl adı Ahmed Faruk es-Sirhendî olan İmâm-ı Rabbânî, sûfiler arasında aynı zamanda müceddid-i elfî's-sânî lakabıyla tanınmaktadır. İkinci bin yılın müceddidi anlamına gelen bu lakap, onun Tasavvuf'taki önemini anlatır mâhiyettedir. İmâm-ı Rabbânî birçok tasavvuf ekolünü (tarikât) kendisinde toplamıştır. Özellikle de Nakşibendiyye tarikatının günümüzdeki tüm silsilelerinde yer almaktadır. Mektûbât isimli eseri kendisinden sonraki sûfiler tarafından önemsenmiş ve etkisini günümüze kadar sürdürmüştür. İmâm-ı Rabbânî'nin şevk ve vuslat hakkındaki görüşleri de onun bu eserinden istifade edilerek ortaya konulmuştur.

İmâm-ı Rabbânî'nin *Mektûbât*'taki 26. mektubunda şevk ve vuslat konusunu işlemiştir.⁷ Onun şevk ve vuslat konusundaki görüş ve düşüncelerini analiz etmeden önce konumuzun anlaşılmasında önemli yeri olan "ebrar" ve "mukarreb" kavramlarının ne anlama geldiğini ifade etmeyi uygun görüyoruz.

"Ebrar" kavramına sûfiler tarafından tasavvufî açıdan farklı anlamlar yüklenmektedir. Lugatta "birr" kelimesinden türeyen "ebrâr" iyilik yapanlar anlamına gelmektedir. Tasavvufî açıdan ise "ahyâr kelimesiyle aynı anlama geldiği ve hiyerarşik ricâlullah sıralamasında "yediler" olarak bilinen zümreyi teşkil ettikleri dile getirilmektedir.⁸ Tehânevî bu kavramın hem ahyâr hem de ebdâl için kullanıldığını belirtir.⁹

"Mukarreb"; kurb kelimesinden türemiş bir ism-i mef'uldür. Sözlükte yakınlaştırılmış anlamına gelmektedir. Tasavvufî bir terim olarak ise "Allah'a keşf ve müşâhadeyle yakın olmuş kul anlamında kullanılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de de kullanılan bu kelime âyet-i kerimede şu şekilde yer bulmuştur: "Ahiret mutluluğuna erenler var ya; ne mutlu kimselerdir, Kötülüğe batanlara gelince; ne mutsuz kimselerdir, Öne geçenler ise (Ahirette de) öne geçenlerdir. İşte onlar mukarreb kimselerdir."¹⁰

⁴ Çağrı, "Şevk", 39:22-23.

⁵ Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *İhyâ ulûmi'd-dîn*, (Beyrut: Dârü'l-mârifet, 1983) 4: 293

⁶ Gazzâlî, *İhyâ ulûmi'd-dîn*, 4: 323.

⁷ Ahmed Faruk el-Sirhindî, *Mektûbât*, Çev. Hüseyin Hilmi Işık, (İstanbul: 2017), 44-45 (26. Mektub).

⁸ Ethem Cebecioglu, "Ebrar", *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*.

⁹ Muhammed Ali el-Tehânevî, "Ebrâr", *Keşşâfu İstilâhâtü'l-funûn ve'l-ulûm*, (Lübnan: 1996), 89.

¹⁰ el-Vâkıa 56/10.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

İmâm-ı Rabbânî ebrâr kavramına Hak yolunda ilerleme gayreti olan ve Allah Teâlâ'ya O'nun nimetlerine kavuşmak ve O'nun azabından emin olmak için ibâdet eden kimseler olarak tanımlar. Ona göre ebrâr henüz Zât-ı Hakk'ı sevenler zümresine nâil olamamışlar ve O'nun lütuflarını nefsinin arzularıyla isteyenler mertebesindedirler.¹¹ “Ebrarın hasenâtı mukarrebîn seyiyatıdır”¹² sözü onun bu yaklaşımını doğrular mâhiyettedir. O, mukarreb kavramını ise tecelli-i zâtiyye ile açıklar. Ona göre kul bu makamda nefsinin aradan çıkarmış, Allah Teâlâ'ya olan sevgisi nefsinin istekleriyle olmayıp, Zât-ı İlâhiyye'ye olan muhabbetle ona ibâdet eder olmuştur.¹³

İmâm-ı Rabbânî'ye göre ebrar her ne kadar Allah'a ulaşma yolunda olsa da Allah'tan ayrı olduğunu hatta Allah'a vasıl olmak için kıl kadar bir mesafe bulursa dahi bunun o veli için çok büyük bir ayrılık ifade ettiğini bir şiirden verdiği metaforla şöyle ifade eder;

Dostun ayrılığı az olsa da, az değildir

*Göz içinde yarım kıl olsa da çok görünür.*¹⁴

Şiirden de anladığımız üzere Allah'a ulaşma yolunda salikin gözünün önünde bir kıl kadar bile yol kalsa, o aslında bir engeldir çünkü o kıl senin hakikati aynıyla görmene engeldir dolayısıyla bu durum hala bir ayrılık olarak telakki edilir.

İmâm-ı Rabbânî, konumuzla ilgili bir Hadis-i Kudsi'de Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğunu rivâyet eder: “Ebrar kullarım bana kavuşmayı arzuluyor ben de onlara kavuşmayı arzu ediyorum.” Bu minvalde ifade edilen konuya İmâm-ı Rabbânî ebrar ve mukarreb kavramlarının içerdiği mana üzerinden yaklaşır. Onun düşüncesinde ebrar, şevk ve arzu sahibidir. Mukarrebler ise vasıl olmuş ve onlarda hiçbir ayrılık, gayrılık kalmamıştır.¹⁵

İmâm-ı Rabbânî'nin düşüncesinde tarikata ilk intisap edenlerde müşahede edilen şevk, arzu ve iştihak hali ilerleyen dönemlerde huzura yani sükûna inkılap eder. O, bu hususu verdiği nefis örneğiyle aydınlatmaya çalışır. Dünyada hiç kimse kendi nefesine kavuşmayı arzulamaz. Bunun için kişi kendi nefesine yönelik bir şevk duymaz. Hâlbuki insan nesli kendi nefisini ifrat derecesinde sevmektedir. İnsan nefisinden ayrı da değildir. İnsan nefsiyle bu kadar içi içe olması rağmen nefesine kavuşma arzusunun olmadığı malumdur. Çünkü insan esasında nefesine kavuşmuş ve ona yakın olmuştur. İşte Allah'a vasıl olan mukarreb olarak isimlendirilen velî kullar da böyledir. Allah'ın insana yakınlığı şah damarından da öte olmasına rağmen ebrar kullar kendisini kavuşma arzusunda hisseder yani O'ndan ayrıdır uzaktır tam anlamıyla vasıl olamamıştır.¹⁶

İşte bu sebeplere binaen şevk, vasıl olma yolunda Hz. Peygamber'in mi'racındaki yolculuğunda, binek olarak istifade ettiği bir “burak” gibidir. Şevk ve iştihak, saliki vuslata götüren vazgeçilmez bir araçtır. İmâm-ı Rabbânî, Hz.Ebubekir ile ilgili şu olayı konuyla ilişkilendirir: Hz Ebubekir Kur'an okurken ağlayan bir zatı görüp şöyle der. “Evvelce bu hal bizde de vardı ama sonraları zail oldu, kalbimiz katılaştı.” İmam Rabbânî Hz. Ebubekir'in sözünü şu şekilde açıklar. “Her ne kadar burada Hz. Ebubekir kendi nefisini kınıyor gibi gözükse de aslında kendi manevi mertebesini izhar etmektedir.” Burada Hz. Ebubekir ile ilgili konumuzun da teması olan şu noktaya varmamız mümkündür. Hz. Ebubekir'in Kur'an okurken ağladığı ilk dönem henüz Allah'a tam anlamıyla vasıl olamadığı şevk ve arzuyla kalbinin yandığı dönemdir. Onun Kur'an okurken geçmişteki tesiri kalbinde hissedemediği huzur ve sükûn halini yaşadığı dönem ise Allah'a vasıl olduğu dönem olarak mülâhaza edebiliriz. Çünkü İmâm-ı Rabbânî'nin düşüncesinde salikte zahir olan şevk, arzu ve zevk henüz Allah'a vasıl olmadığı mertebelerde tezâhür etmektedir. Vasıl olanlar yani vuslata erenlerde ise daha çok huzur ve itminan halleri müşahede edilir.

¹¹ Sirhindî, *Mektubat*, 42.

¹² Ebu'l-Kâsım el-Kuşerî, *er-Risâle*, (Kahire: Dârü'l-maârif, ts), 1:55.

¹³ Sirhindî, *Mektubat*, 42.

¹⁴ Sirhindî, *Mektubat*, 44.

¹⁵ Sirhindî, *Mektubat*, 44.

¹⁶ Sirhindî, *Mektubat*, 44-45.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

İmam Rabbani'ye göre vuslata eren mukarreb veli vuslattan sonra geçmişteki haline geri dönüp tekrardan şevk ve iştiyak duygularını yaşayamaz. Çünkü onlar yeni makamlarından hasıl olan Allah Teâlâ'yı tam anlayamamanın verdiği üzüntü halindedirler. Şevk ise ancak kavuşma ümidi olanda olur, kavuşma ümidi olmayanda şevk hali yerini ümitsizliğe ve üzüntüye bırakır. Ebrâr'dan olan bir veli ise şevk ve arzuyu kalbinde hisseder.

Ârif'te arzu ve şevkin giderilmesi, makamının yükseldiği anlamına gelmektedir. İmâm-ı Rabbânî'ye göre bu makam yukarıda da kısaca değindiğimiz gibi ye's makamıdır. Bu makamda salik Allah'a kavuşmuş fakat onu anlamaktan aciz olduğunun farkına vardığından onda üzüntü hali hasıl olmuştur.

SONUÇ

İmâm-ı Rabbânî, tasavvuf yolunda vüsûl mertebelerinin sonsuz olduğunu daima salikin Allah Teâlâ'dan ayrı olacağı bir mertebenin bulunacağını, dolayısıyla sâlikin her dem şevke ve arzuya ihtiyacı olması gerektiği problemini Allah Teâlâ'nın isimleri, sıfatları, şûnâtı ve zatı yönünden ele almıştır. Eğer bir salik seyr-i sülukunu uzun bir süre boyunca isim, sıfat ve şununat-ı ilahiye tecellileri yolunda sürdürse bu salikte şevk ve arzu, bir başka söylemle vecd ve tevacüd hali sona ermez. Çünkü isim, sıfat ve şununattaki vusul mertebeleri sonsuzdur. Allah Teâlâ'nın isim, sıfat ve şununatındaki vüsûl mertebelerini aşır Zat-ı ilahideki tecelli mertebesine erişen mukarreblerin ise artık şevke ve arzuya ihtiyacı kalmaz. İmâm-ı Rabbânî'ye göre salikin bu nihai mertebeye ulaşması ancak isim, sıfat ve şununattaki tecellilerin güzellikleriyle uzun müddet meşgul olmayıp istikamet üzere hızlı bir yol kat etmesi ve Zât-ı ilahî'nin tecellilerine mazhar olarak mukarreb kullar zümresine dahil olması ile mümkündür.

SÛFİLERİN TASAVVUF'A DAİR ELEŞTİRİLERİ: KELABAZI VE HÜCVİRİ ÖRNEĞİ

Fehmi SOĞUKOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı

Ömer YOLALAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı

ÖZET

Temel İslam Bilimlerinden birisi olarak değerlendirilen Tasavvuf, kişiyi sağlam bir inanç ve sahih bir amelin ardından ihsan mertebesine ulaştırmayı hedeflemektedir. Bu amaç tasavvuf ilminde tahalluk ve tahakkuk kavramlarıyla açıklanmaktadır. Tasavvufi düşünce bu hedef doğrultusunda gelişmiş olsa da Tasavvuf tarihi içerisinde bu amaca veya bu gayeye götüren inanç ve ritüellerden sapmaların yaşandığı kaydedilmiştir. Bu hususlar tasavvufa karşı mesafeli olan âlimler tarafından vurgulandığı gibi, bizzat sûfiler tarafından da dile getirilmiştir.

Her ilim sahasında olduğu gibi tasavvuf ilmi içerisinde de bu ilmin erbabı tarafından çeşitli iç tenkitler yapılmıştır. Bu tür yapıcı eleştirileri birçok sûfi müellifin eserlerinde görmek mümkündür. Tasavvufun klasik kaynaklarından kabul edilen Ebubekir Muhammed b. İshak Kelabazî'nin (ö. 380/990) te'lif ettiği *et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-savvuf* ta ve Ali b. Osman Hücvirî'nin (ö. 465/1072) kaleme aldığı *Keşfü'l-mahcûb* isimli eserde tasavvufa dair tenkitlerin yer aldığı görülmektedir. Tebliğimizde bu iki eserde geçen tasavvufa dair tenkitlerin niteliği ve bu eleştirilerin arka planı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Kelabazî'nin ilk dönem sûfilerinden kabul edilmektedir. Tasavvuf ilmindeki hocası Hallâc-ı Mansûr'un takipçilerinden Faris b. İsa'dır. Kelabazî, tasavvuf ilminin yanında fıkıh ve hadis alanında da önemli bir âlimdir. Kelabazî'ye yakın bir dönemde yaşamış olan Hücvîri ise, tasavvufun teorik ve pratik konularını ilk defa sistemli bir şekilde ele alan sûfi olarak kabul edilmektedir. O, kendi dönemine kadar olan tasavvuf ekollerini inceleyerek, bunları on iki kısma ayırmaktadır. Bu fırkalar: Muhâsibiyye, Kassâriyye (Melâmetiyye), Tayfûriyye, Cüneydiyye, Nûriyye, Sehliyye, Hakîmiyye, Harrâziyye, Hafîfiyye, Seyyâriyye, Hallâciyye, Hulmâniyyedir. Hücvîri ve bu fırkaların son iki tanesinin sûfilerin yolundan saptığını belirtmektedir. Bütün bu hususlar bu iki sûfi müellifin tasavvufa dair yapmış olduğu tenkitleri önemli kılmaktadır.

GİRİŞ

İslami ilimlerin her biri kendi usulünü oluşturup prensiplerini ortaya koymuş, meşruluklarını Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetine bağlı oluşlarıyla sağlamışlardır. Bu bağlamda Tasavvuf da kendisini bu iki esasa dayandırıp, kendi kavramlarını ortaya koymuş, sınırlarını belirleyerek bir usul oluşturmaya çalışmıştır. Tasavvufun duygu ve coşku boyutu bir usul oluşturmayı zorlaştırırsa da sufiler Kur'an ve sünnet eksenli temel dini prensiplere bağlı kalmışlardır.

İslam'ın ruhani boyutunu temsil, marifet-i ilahi bilgisi ve ledün ilmi gibi metafizik yönü de bulunan tasavvuf, İslam'ın ahlak anlayışının bir hayat tarzı olarak yaşanması tecrübesidir. İnsanın iç dünyasını imar edip kötü duyguları iyiliklerle değiştirerek ahlaki olgunluğa ulaşmasını sağlamak ve hakikati anlamak için benimsediği bir hayat felsefesidir.¹

Bu hayat felsefesini yaşantıya dökmek için, kişinin ihsan mertebesine ulaşması gerekmektedir.² Bunun için de kişi önemli bir riyazet hayatı yaşamalı, Hz. Peygamber'in zahiri ve batını sünnetlerini yerine getirmelidir. Ancak, Tasavvuf tarihinde zaman zaman bu yaşantı ve amaçtan sapmaların yaşandığı görülmektedir.³

¹ Mehmet Necmeddin Bardakçı, *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: 2016), 19.

² Hasan Kâmil Yılmaz, *300 Soruda Tasavvufi Hayât*, (İstanbul: 2010), 18-19.

³ Yılmaz, *300 Soruda Tasavvufi Hayât*, 32.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Tasavvuf içerisinde, bir başka ifadeyle ehl-i tasavvuf görünümünde olan şahsiyetlerde ortaya çıkan sapmalar, tasavvuf karşıtlarından önce sufiler tarafından tenkit edilmiştir. Bu bağlamda henüz ilk dönemlerden itibaren tasavvuf görüntüsünde ortaya çıkan aykırı unsurlar Tasavvufi eserlerde eleştiriye tabi tutulmuştur. Söz gelimi Serrac, *el-Lüma* isimli eserinde bu sapmalara dikkat çekerek şöyle der: “*Sufilik yolunda azimeti bırakıp ruhsata sığınmak; Tevil kapısını zorlamak, rahat ve refaha meyledip ölçüleri gevşek tutmak, şüpheli şeylere kaymak söz konusu değildir. Çünkü bu tür davranışlar dini küçük görmek, dini emirleri hafife almak ve ihtiyatı elden bırakmak anlamı taşır. Oysa sufilerin yolu, dini konularda evla ve sağlam olanla amel etmektir.*”⁴

Bu görüşler ışığında Süleyman Uludağ şunları aktarır:

“*Tasavvuf yolunu tutan herhangi bir şahsın Müslüman bir sufi kabul edilmesi, hatta iyi bir dindar ve örnek bir veli sayılması onun kusursuz ve hatasız olması anlamına gelmez. Bundan dolayı da kusur ve hataları bahis konusu edilerek, o nitelikteki sufiler eleştirilebilir.*”

Ne kadar faziletli, zahit, salih, takva olursa olsun hiçbir insan eleştirilemez diye bir kaide yoktur. Bu kural mutasavvıflar için de geçerlidir. Bu kuralına uygun yapılacak hiçbir eleştiri yerilmemelidir.⁵

Sufilerde Tasavvufa Yönelik Tenkitler

Sufiler içerisinde eserleri günümüze ulaşmış ilk müellifin Muhasibi (ö.243/857) olduğu görülmektedir. Muhasibi, sufileri gerçek anlamda eleştiren ilk sufi ve zahid olarak kabul edilir. Bu eleştirileri ile kendisinden sonraki bu yolun önderlerine örneklik teşkil etmiştir. Muhasibi'nin vefatında cenazesine sadece dört kişinin katılmış olmasında onun eleştirel yönünün de bir etkisi olduğu söylenebilir.⁶

Muhasibi ibadet ve amelde aldananlara işaret ederek şöyle der:

“*Bu konuda aldanan fırka şöyle yapar: Rıza, zühd, tevekkül ve Allah sevgisi konusunda, hakikat ve marifetten uzak bir şekilde, tekellüfe girer. Evla olanı terk eder. Bazıları dünyadan zühd adıyla yiyecek ve giyeceğini azaltır, bazısı azıksız hacca gider, çalışmayı terk eder ve buna tevekkül der. Kimisi de Cennet'e müştak olduğunu hayal eder. Allah' ı sevdiğini iddia eder ve bunu adet edinerek meclisler düzenler. Zikir esnasında nara atar.*”⁷

Muhasibi yukarıda sayılan unsurları yapanların aldanma içinde olduklarını, farkında olmadan Allah Teala'nın hoşuna gitmeyecek şeyler konuşabildiklerini, riya kibir, ucb gibi günahlara düşebildiklerini dile getirir. Ayrıca bu gibilerin takvayı sadece ismiyle bildiklerini, kalplerinin bundan mahrum olduğunu söyler. Böylelerinin kendilerini takvayı çok iyi bildiklerini ve çok çeşitli makamları aştıklarını zannettiklerinin üzerinde durup onları tenkit eder ve onların hevalarına tabi olduklarını söyler.⁸

Hakim el-Tirmizi (ö.320/932) kendisine, görüşlerine karşı durduğu kişilerin bahsi geldiğinde, neden sert ifadeler kullandığı ve galeyana geldiği sorulduğunda cevabının bir kısmı şu şekilde olmuştur.

“*Onlardan birini uyarmaya kalktığında senden kaçıp sağa sola saptmaya başlar. Bununla beraber onu zapt etmeye çalışsan inat etmeye ve büyüklük taslamaya girişir; halka melamet gösterisinde bulunur, nefsinin ve halini müdafaya çalışır. Onun bu şekilde davranmasının sebebi, ardına gizlenmiş olduğu perdenin yırtılmamasını sağlamaktır. Ancak onu tahrik edip görüşlerinin yanlışlığını ispat edecek deliller sunacak olsan derhal münafıklığını ortaya koyar ve içinde olanı açıkça dile getirir. Bu şekilde davranması halinin devam etmesini istemesindedir. Aslında o bu (iyi) işlerden hiçbirine sahip değildir. Böyle biri hakkında konuşurken nazik olmak mümkün müdür? Ben konuşmamı normal akışı içinde sürdürürken söz onlara gelince ifadem keskinleşiyor. İşte hakkın şevki ve sivri ucu budur.*”⁹

⁴ Ebu Nasr es-Serrac, *İslam Tasavvufu (el-Luma)*, çeviren Hasan Kamil Yılmaz, (İstanbul: 1996), 14.

⁵ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf ve Tenkit*, (İstanbul: 2011), 13-14.

⁶ Uludağ, *Tasavvuf ve Tenkit*, 77.

⁷ Muhasibi, *Kalp Hayatı (El-Ri'aye)*, çeviren Abdülhakim Yüce, (İstanbul: 2005), 503.

⁸ Muhasibi, *Kalp Hayatı*, 503.

⁹ Hakim Tirmizi, *Hatmu'l Evliya (Veliliğin Sonu)*, çeviren Salih Çift, (İstanbul: 2006), 181.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Serrac, sufi kisvesine bürünenlerdeki yanlışlıklara dikkati çekerek şöyle der:

Sufi kisvesiyle görünen, kendisini bir takım halleri yaşıyor olarak gösteren, tasavvufun adabına sarıldığı sanan kişi, ister göklerde uçsun, harikulade haller kendisinde meydana gelsin, konuşmaları hikmetli olsun, onu havas veya avam bile kabul etmiş olsun, özellikle şu üç esas olmadığında o kişinin yanılğı içerisinde. Bu üç esas şunlardır:

1. *Büyük ve küçük bütün haramlardan sakınmak,*
2. *Kolay ve zor, bütün farzları işlemek,*
3. *Hayatın devamı için zaruri olan müstesna, dünyayı ehl-i dünyaya bırakmak.*

O, bu esaslardan uzak olan kimselerin hataya düşmeye yakın noktada olduğunu belirtir.¹⁰

Yine tasavvuf döneminin önemli bir şahsiyetlerinden olan Kuşeyri (ö.465/1072) bu tenkit geleneğini devam ettirmiştir. O, kendilerini Tasavvuf ehli sayıp bu yola çeşitli sapkınlıkları sokmaya çalışan, bu yolda olmayıp da, ehliymiş gibi yaşayan ve bu şekilde örnek teşkil edenleri eleştirir ve *Risale* isimli eserini de bu nedenle yazdığını beyan ederek şöyle der:

“Onlar kendilerinin kulluk bağından kurtulduklarını, yüce Allah’a kavuştuklarını, devamlı Cenab-ı Hak ile beraber olduklarını, üzerlerinde O’nun hükümlerinin cereyan ettiğini, kendilerinin bu ilahi yakınlık ve muhabbet içinde bütün his ve şuurlarını kaybettiklerini, bundan dolayı yaptıkları veya terkettikleri herhangi bir işten dolayı kendilerine bir kınama ve ayıplanma olmayacağını, kendilerine yüce Allah’ın birliğinin sırlarının açıldığını, ilahi muhabbetin kendilerini tamamen çekip cezbettiğini, artık kendilerinden dinin hükümlerinin düştüğünü, kendi nefislerinden fani olduktan sonra Allah’ın samadiyet nurlarıyla baki kaldıklarını, konuştukları zaman kendilerinin konuşmayıp Cenab-ı Hak’ın konuştuğunu, bir iş yaptıklarında onu kendi başlarına değil, Yüce Allah’ın tasarrufu ile yaptıklarını iddia ettiler.”¹¹

Kuşeyri bütün bunların yalan ve boş iddia olduğunu belirtir, bu hallerin düzelebilmesi için beklediğini fakat işlerin daha da sarp sardığını, temiz kalplerin bu yolun bu sapkın fikirler ve haller üzerine kurulu olduğu zannına kapılmalarından korkup o temiz kalp ehline acıdığını bundan dolayı da bu eseri kaleme aldığını ifade etmektedir.¹²

Kelâbâzî (ö. 380/990) ve Tasavvufa Dair Tenkiti

Asıl adı Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm olan Kelabazi Tasavvufun temel kaynaklarından olan *et-Ta’arruf* isimli eserin yazarıdır.

İlgili eser hakkında özellikle şu hususların vurgulanmasında fayda olduğu görülmektedir:

“Et-Ta’arruf li-mezhebi ehli’t-tasavvuf. Tasavvuf konusunda erken dönemde yazılmış eserlerden biridir. Müellif giriş kısmında sûfi olmadıkları halde sûfi görünen istismarcılardan şikâyet eder, yaşadığı çağda gerçek sûfilîğin yok denecek kadar azaldığını söyler.

Özlu bilgilerle bir Sünnî tasavvufunun varlığını ortaya koyduğu için, “Ta’arruf olmasaydı tasavvuf bilinmezdi” denilmiştir. Eser İzzeddin el-Kâşî’nin de kaynakları arasında yer alır.”¹³

Kelabazi, Taarruf isimli eserinde bu yolun gerçek takipçilerinin özelliklerini saydıktan sonra özellikle eserini neden yazdığını beyan babında bu yoldaymış gibi görünenlerin yanlışlarını sıralar ve tenkit eder.

¹⁰ Serrac, *el-Lüma’*, 414-415.

¹¹ Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, çeviren Dilaver Selvi, (İstanbul: 2009), 38-39.

¹² Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, 38-39.

¹³ Süleyman Uludağ, “Kelabazi” *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 25: 192-193.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Kelabazi bu yola rağbetin azalmaya başladığını, isteğin zayıfladığını, sonuçta bu yolun, soru- cevap, kitap-risale şekline dönüştüğünü, yani yaşanır değil de yazılıp okunan bir hale geldiğini belirtir. Sadece kitaptaki manaları sufilerin idrak edebileceğini, çünkü ancak onların kalplerinin bu işe elverişli olduğunun üzerinde durarak, gerçekte sahte olanı birbirinden adeta ayırt etmeye çalışır.

Kelabazi, mananın gittiğini hakikatin kaybolduğunu, şekilciliğin ortaya çıktığını bundan dolayı da hakikati aramanın bir süs haline dönüşüp onu tasdik etmenin de ziynet haline geldiğini vurgular. Ayrıca Tasavvufun anlamayanların sufilik iddia ettiğini ve tasavvufla süslenmeye çalıştıklarını; fakat davranışlarıyla tasavvuf yolunu inkâr eder görüntü sergilediklerinin üzerinde durur. Bu yolda olmayan şeylerin bu yola sokulduğunu, doğrunun yanlış olarak gösterildiğini alime cahil adının takıldığı üzerinde durur. Kelabazi bu hususta şunları kaydeder:

*“Tasavvufun hakikatini bilenler bir köşeye çekilerek, bildikleri şeylerin ehil olmayanlara geçmesi konusunda cimrilik yaptı. Bu yolu tanıtmaya yetkisine sahip olanlar kışkırdıkları için, tasavvufî bilgileri yabancılara anlatmaktan kaçındı, sukut etti”*¹⁴

Bütün bunların neticesi olarak gönüllerin tasavvufun soğuduğunu, sufilerden hoşlanmaz olan vicdanların oluştuğunu, cahillerin alim alimlerin cahil bir hale geldiği üzerinde durur. Kelabazi sahte hal ehlini tenkit etmek için şu sözü aktarır:

*“Büyüklerden biri şöyle demiştir.. ‘İçinde yaşamadığı bir halden bahsederek manasız konuşan kimse, davasında eşekleşmiş olur. Allah Teâla ‘kalın ciltli kitap taşıyan eşek misali’ (Cuma, 62/5) diye buyurmuştur”*¹⁵.

Kelabazi bu yolun gerçek manada anlaşılabilmesi ve yaşanabilmesi için, bu yolu gerçekten bilen ve yaşayan mutasavvıfların eserlerinden ve meşayihin sohbetlerinden istifade ederek eserini yazdığını açıklar.¹⁶

Hücvîrî (ö. 465/1072 ve Tasavvufa Dair Tenkidi

Asıl adı Ali b. Osman olan Hücvîri Gazne’de doğmuş ve *Keşfü'l-maḥcûb* isimli eseriyle meşhur olmuştur.¹⁷

Hücvîri hakkında özetle şunlar söylenebilir:

- Cüneyd-i Bağdâdî’nin tasavvuf anlayışının bilinçli bir temsilcisidir.
- Derin mânevî tecrübe düzeyine ulaşmış bir sufidir.
- Muhâsibî kadar akla önem veren bir kişiliği vardır.
- Bâyezîd-i Bistâmî ve Hallâc-ı Mansûr gibi sûfileri candan seven ve onları takdir eden bir düşünceye sahiptir.
- Geniş, hür ve müsamahalı bir mutasavvıftır.

Hücvîrî’nin meşhur eseri *Keşfü'l-maḥcûb*’la ilgili kısaca şunlar aktarılabilir:

- Muhtemelen 435 (1043) yılında Lahor’da yazılmaya başlanmıştır.
- Orijinal dili Farçadır.
- Tasavvufun teorik ve pratik konularını sistemli bir şekilde işleyen ilk kitaptır.¹⁸

Hücvîri sadece görüntüde kalan ve bunun sonucu olarak da ortaya konan halleri adeta sahte mutasavvıflık olarak değerlendirerek şu mühim tenkitlere yer verir:

¹⁴ Kelabazi, *et-Tearruf (Doğuş Devrinde Tasavvuf)*, çeviren Süleyman Uludağ, (İstanbul: 2014), 50.

¹⁵ Kelabazi, *et-Tearruf*, 50-51.

¹⁶ Kelabazi, *et-Tearruf*, 50-51.

¹⁷ Süleyman Uludağ, “Hücvîri” Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi, 18:458.

¹⁸ Uludağ, “Hücvîri” Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi, 18:458-459.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

“Allah azze ve celle bizi öyle bir zamanda yarattı ki, o zamanda yaşayanlar heva ve hevese şeriat adını veriyorlar. Kibirlenmeye, başkan olma hırsına ve makam tutkusuna, izzet ve **ilim**; halka karşı mürailelik yapmaya haşyet; kinlerini kalplerinde gizli tutmaya hilm; mücadeleye münazara; muharebeye ve sefihliğe azamet; münafıklığa züht; temenniye irade; nefsanî hezeyazanlara marifet; gönlün hareketlerine (ve arzularına), nefsin desiselerine muhabbet; İlhada fakr; inkara safvet; zındıklığa fena; Peygamber’in (s.a.v) şeriatını terketmeye tarikat ve zamane ehlinin afetlerine muamele ismini veriyorlar”.¹⁹

Hücviri yağcı ve cahil olup mutasavvıf geçinen insanlara karşı şu şekilde bir tenkit yapmaktadır: “Yağcılık yapan (derviş ve) fakirlerin arzularına bir şahsın davranış biçimi uygun düşse, bu davranış batıl bile olsa, bu hareketinden dolayı o şahsı överler. Onların arzularına aykırı bir iş yapsa, bu iş hak bile olsa, bundan dolayı o zâtı kötülerler. Bunlar hal ve hareketleriyle, halk nezdinde itibar sahibi olmaya tamah ederler. Onun için batıl üzere olan halka yağcılık yaparlar.”

Hücviri’nin cahil mutasavvıflar olarak betimlediği şahsiyetlerin temel özelliklerinin şunlar olduğu görülmektedir:

1. Şeyh sohbetinde bulunmadıkları,
2. Bu yolu bilen birinden edebi öğrenmedikleri,
3. Bu yolu bilenlerin kulak çekme babında uyarılarına maruz kalmadıkları,
4. Sıkıntılarla mücadele yoluna girmedikleri,
5. Basiretsizce hırka giyip sufilerin aralarına girdikleri,
6. Böylelerinin bunların sonucunda diğer halkın da kendileri gibi olduklarını zannetmeleri yoluna girmişlerdir.

Hücviri böyleleri için hak ve batıl yolunun anlaşılabilir hale geldiğini belirtir.²⁰

Hücviri sufi ve mutasavvıfların özelliklerini açıkladıktan sonra bunlardan tamamen uzak olan mustasvif olarak tanımladığı tasavvuf görüntüsünde olan kimseleri şu şekilde tenkit eder:

“Mal ve makam sahibi olmak ve dünyada nasip almak için kendini onlara benzeten mustasviftir. Mustasvif sufilikten de mutasavvıflıktan da gafildir, hiçbir manadan haberi yoktur. O derece gafildir ki, hakkında, ‘sufilere göre mustasvif sinek gibidir (başkalarına ait şeyleri ve pislikleri yer), sufi olmayanlara göre kurt gibidir (onun bunun malına zarar verir). Sufilere göre mustasvif sinek gibi değersizdir. Sufilere göre mustasvif olanların yaptıkları şey heva ve heveslerini tatminden başka bir şey değildir. Sufi olmayanlara göre mustasvif, işi gücü fesat ve zarar vermek olan kurt gibidir. bütün arzusu yırtmak, parçalamak ve murdar et yemektir’, denmiştir”.

Hücviri, Tasavvuf’un bütünüyle ciddiyet içerdiğini belirterek, Murtaîş’ten şu aktarımları yapar: “Şu tasavvuf mezhebi bütünüyle ciddiyettir, şaka nevinden olan herhangi bir şeyi ona karıştırmayınız!” Hücviri bu yolun müdavilerine bu sözü izah ederken Tasavvuf yolunun tamamen ciddiyet olduğunu, şaka ile karıştırmamak gerektiğini, şekilcilerden kaçınılması gerektiğini tenbihler.

Hücviri kendi döneminde yapılan bazı tasavvufi ritüellere de eleştiri getirerek sufilerin rakslarına, ilahi söylemelerine, sultanların kapılarında durup dilenmelerine ve benzeri durumlara değinerek tasavvufun bunlardan ibaret zannedilmemesinin gerektiğini belirtir.

“Öncekiler de bu yolda yürümüşler, bela ve musibet vaktini, fetret ve ara zamanını bilmemişlerdir. Hırs, padişahı zulme, tamah, alimi fisk ve fücür., riya zahidi münafıklığa sevk ettiği bir zaman, şüphesiz ki heva ve heves de sufiyi raksa ve teganniye sevk edecektir. (Bunun çaresi yoktur, her zümrenin kötüsü vardır).

¹⁹ Hücviri, *Keşfü'l-Mahcub (Hakikat Bilgisi)*, çeviren Süleyman Uludağ, (İstanbul: 2010), 73.

²⁰ Hücviri, *Keşul-Mahcub*, 84.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Bilinmelidir ki mesleklerin mensubu olanlar bozulabilirler, fakat tarikatların ve hiçbir mesleğin aslı bozulmaz. Yine bilinmelidir ki hezeliyatçılardan bir grup hezellerini ve gayri ciddi hareketlerini, hür ve azad olan ciddi şahsiyetlerin ciddi davranışları içinde gizlemekle, bunların ciddi davranışları hezel ve şaka haline gelmiş olmaz.”²¹

Hücviri eserinde melametilik, sema, raks ve elbise yırtma konusuna da yer verip bu konularda ki yanlışlıklara dikkat çeker. O, şeriata muhalefet ederek ben melamet yolunu tutuyorum diyenleride şiddetle tenkit eder ve bunun sapıklık, afet, heva ve heves olduğunu belirtir. Kendi zamanına dikkat çeker ve çoğu melametilerin bu hal ve harekette olduğunu üzerinde durur. Bu gibilerin güya halkın merdudu gibi görünmelerinin asıl sebebini açıklamak için şunları belirtir:

“Aslında bu gibilerin halkın merdudu olmaktan maksatları halkın makbulu olmaktır. Çünkü bir kimse önce halkın makbul ve muteber saydığı bir zat olacak ki, ondan sonra halkın kendisini reddetmesinin bir manası olsun, ortaya koyacağı bir davranış şekli sebebiyle halkın onu red ve levh etmeleri bahis konusu edilsin. Halkın kabulüne mazhar olmamış birinin reddedilmiş duruma düşmek için kendini zorlaması bir bahaneden başka bir şey değildir”²²

Hücviri cahil mutasavvıfların manevi bir hal ile semaya kalkanları gördüklerinde onların bu durumlarını nefislerinden zannettiler ve sema helaldir yolunu tuttular. Sema helal olmasa yapmazlardı dediler. Aslında zahiri taklide sarıldıklarını için hakikatini terkettiklerini, böylece zahir olarak taklit işine sıkı bir şekilde sarıldıklarını, bunun sonucunda aslında kendilerini helak ettiklerini belirtir. “Bu, zamanın ve günümüzün afetidir” der.²³

Hücviri raksın sufiliğin bir kuralı olarak sunulmasına karşı çıkar. Gerçek manada bu yolu bilenlerin, cahillerin yaptıkları raksa karşı çıktığını söyler. Ona göre sufiler raksı önermez ve övmeyiz. Vecdde ki hareketlerin raksa benzerlik gösterdiğinden cahil sufilerin de onları taklit ederek raks şeklinde bu işi sergilediklerini ve bunu bir yol olarak tuttuklarını ifade eder. Ama bunun şeriaatta ve tarikatta hiçbir aslının olmadığını vurgular. Bununla beraber, kalpte oluşan yumuşamadan dolayı bidayette heyecandan kaynaklı sallanmaların başlayabileceğini ama bunun raks olmadığını savunur. O, Hak’tan kendisine bir hal gelmediği halde bazı hallere giren ve sanki bu Hak’tanmış gibi gösterenler olduğunu ve buna da cezbe hali dediklerini söyler. Bu konuda aslolanın ise kişinin girdiği hallerinin açığa vurulmaması olduğunu belirtir.²⁴

Hücvirinin bu görüşlerinden onun raks ve cezbenin kendisine karşı olmadığı, ancak bunların hakikatten uzak olarak cereyan edişini tenkit ettiği anlaşılmaktadır.

Hücviri, elbise yırtmanın tasavvuf yolunda hiçbir aslının olmadığını, sema konusunda sahv hali içinde bulunanların bunu yapmalarının uygun olmadığını, yalnızca galebe hali olduğunda yani kendisinden bi-haber hale geldiğinde mazur sayılabileceğini, aksi taktirde bunların adının israf olacağını vurgular.²⁵

Hücviri, kendi dönemine kadar oluşan tasavvufi akımları incelerken, bunların on iki olduğunu ve bu ekollerden ikisinin Tasavvuftan sapma yaşadığını aktarır. Bu ekoller şunlardır: Muhâsibiyye, Kassâriyye (Melâmetiyye), Tayfûriyye, Cüneydiyye, Nûriyye, Sehliyye, Hakîmiyye, Harrâziyye, Haffiyye, Seyyâriyye, Hallâciyye, Hulmâniyye.²⁶

Hücvîrî bu fırkaların son iki tanesinin sûfîlerin yolundan saptığını belirtmektedir. Konumuzla alakalı olduğundan bu iki ekole yönelttiği tenkitler ile sunumumuzu noktalamak istiyoruz.

Hücviri, Hululilere “Allah’ın laneti onların üzerine olsun” diyecek kadar güçlü tenkitte bulunur. Bu iki grubu sufiler zümresine karışmaya çalışan iki mel’un topluluk olduğunu belirterek şunları aktarır:

²¹ Hücviri, *Keşfül-Mahcub*, 104-105

²² Hücviri, *Keşfül-Mahcub*, 124-125

²³ Hücviri, *Keşfül-Mahcub*, 455

²⁴ Hücviri, *Keşfül-Mahcub*, 469-470

²⁵ Hücviri, *Keşfül-Mahcub*, 470

²⁶ Hücviri, *Keşfül-Mahcub*, 239-322

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

“Bunlardan bir taife, Ebu Hulman Dimeşki’ye tevelli ve intisap ederler. (Onun için bunlara Hülmaniye de denilir). Hülmaniler tasavvuf şeyhlerin eserlerinde yazılı olanlara muhalif olan bir takım hususları Ebu Hülman’dan rivayet etmektedirler. Tasavvuf yolun ehli olanlar bu piri, yani Ebu Hülman’ı gönül ehli (erbab-ı kalp) olanlardan kabul etmektedirler. Bu mülhidler ise, onu Hulul’e, imtizaca, ruhların tenasühüne nispet etmektedirler.

Diğer taife sözlerini Faris’e nispet etmektedirler. Faris, Hüseyin bin Mansur Hallac’ın mezhebinin bu olduğunu ve Hallac’ın taraftarlarından başka kimsenin bu mezhebe sahip olmadığını iddia etmektedirler.

Ali Bin Osman Cüllabi olarak ben diyorum ki: Faris kimdir? Ebu Hülman kimdir? Bunların söyledikleri söz nedir? Hiçbirini bilmiyorum. Fakat şunu diyorum: Tevhid ve tahkike muhalif söz söyleyen bir kimsenin dinden hiçbir nasibi yoktur. Asıl olan din muhkem olmazsa, neticede fer’ olan tasavvufta aksaklıkların bulunacağı aşikârdır”.²⁷

SONUÇ

Tasavvuf, tahalluk (eğitim boyutu) ve tahakkuk (ma’rifet, işaret ve bilgi boyutu) olmak üzere temel iki amaç üzerine inşa edilmektedir. Bu hedefler kişiyi, Kur’an ve Sünnet çizgisi içerisinde ihsan mertebesine ulaştıracak bir vesile olarak görülmektedir. Ancak tasavvuf tarihi içerisinde bu hedef veya zikredilen çizgiden çeşitli sapmaların yaşandığı bizzat sufiler tarafından dile getirilmektedir.

Sufiler Tasavvuf içerisinde ortaya çıkan ekollerdeki sapmaları tespit ederlerken, buna sebep olabilecek birçok unsur zikretmektedirler. Liyakatsızlık ve cehaletin bunlar içerisinde önemli bir yer tuttuğu tespit edilebilir. Tasavvuf ilminin ruhuna uymayan söz ve hareketlerin bunun neticesinde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Tasavvuf dönemi sufilerinden olup önemli eserler kaleme almış olan Kalabazi ve Hücviri’nin bu ilim içerisinde ortaya çıkmış olan sapmalara karşı önemli çaba sarfettikleri eserlerinden açıkça anlaşılmaktadır. Bunun da ötesinde her iki müellifin eserlerini yazma amaçlarından birisi budur. İki eserin yazım sebepleri göz önüne alındığında şu hususlar karşımıza çıkmaktadır:

- 1) Her iki eser de Tasavvuf ilminin aslını meydana koyma gayesi gütmektedir.
- 2) Her iki eser de çeşitli hata ve sapmaların Tasavvuf ilmiyle özleştirilmemesi bilincini sunmaya çalışmaktadır.
- 3) Her iki eser de hata ve sapmaları Tasavvuf ilmiyle özleştirenlerin Tasavvuf ilmini anlamadıklarını savunmaktadır.

²⁷ Hücviri, *Keşfül-Mahcub*, 322.

“BAYTARNÂME”NİN 2a-28a VARAKLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Osman TÜRK

Dr. Öğretim Üyesi, Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı

ÖZET

Yunanca’da veteriner hekim anlamında kullanılan “hippiatros” teriminin Süryanice’ye “pyatra”, Süryanice’den Arapça’ya da “biyatr” olarak geçtiği, zamanla “baytar” şekline dönüştüğü çeşitli araştırmacılarca bildirilmiş; İslam uygarlığı çağında hayvanların bakımı, beslenmesi, hastalıkları ve bu hastalıkların tedavi edilmesi konularında yazılmış eserlerde “baytarnâme”, “esb-nâme”, “hayl-nâme”, “feres-nâme” gibi isimlerle anılmaktadır (erk 1959, Dinçer 1974). Hayvan hastalık ve tedavileri üzerine yazılmış eserlerin genel adı Baytarnâme olarak geçmektedir. Bu konuda yazılmış eserler ve içerikleri incelendiğinde bu durum daha net bir şekilde görülmektedir. İslâm dünyasında at ve atçılığa dair eserlerin at hastalık ve tedavilerini içerenleri genellikle baytarnâme, binicilik, okçuluk, silahşorluk gibi konuları içerenleri de fûrûsiyye, haylnâme, kitâb-ı hayl gibi adlar ile anılmıştır. At ve atçılık Türklerde önemli ve anlamlı konulardan olmuş ve atın birçok bakımdan yeri özel bulunmuştur. Birçok Türk devletinde makam ve mansıp isimleri ata dayalı olarak tespit edilmiş, atasözü ve deyimlerde de at daima itibar ve şeref simgesi olarak kullanılmıştır. Ayrıca, atın değerini anlatan ayet ve hadisler de bu itibar ve şerefin iyice pekişmesine yol açmıştır. At, Türklerde insandan sonra yaratılmışların en şerefli olarak kabul edilmiş bir hayvandır. Türklerde, özellikle Osmanlı sahasında Baytarnâmelerin çoğu Aristo’ya ait Baytarnâme’den esinlenilerek yazılmış ve bunlar zamanla anonim bir karakter kazanmıştır (Eliaçık 2013).

Çalışmamızda 2a-28a varakları kapsayan eser üzerine değerlendirilecektir. Bu varaklar arasında geçen kelimelerin indeksi yapıldıktan sonra, anlamlı sözlüğü de oluşturulacaktır. Kelime hazinesi bakımından değerli olan Bayatrnâmeler, dönem itibarıyla hangi kelimelere daha sık başvurmuştur. Bu kelimelerin menşei bakımından tespiti de olacaktır. Eser geçen kelime grupları bakımından da değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Baytarnâme, Dil İncelemesi, Sözlük, Kelime Grupları

GİRİŞ

Tıbbın ana kollarından biri olan baytarlık hayvanların sağlıklarının korunması, hastalık ve sakatlıklarının tedavisi, üretim ve verimliliklerinin artırılması gibi konuları inceleyen bir ilim dili olarak tarif edilir (Kırbıyık, 1992). Hayvanların özellikle atların özelliklerinin, hastalıklarının ve bu hastalıkların tedavi edilmesi için yapılması gerekenlerin yazılı olduğu kitaplara da baytarnâme denir. Baytarnâmeler her ne kadar genelde hayvan hastalıklarıyla ilgili olsa da özelde atlarla ilgili yazılanları çoğunluktadır. Atların önemi, güzelliği, donları, cinsleri, yürüyüşleri, iyi huyları, uğurlu ve uğursuz özellikleri, yaş tayinleri, bakımı, hastalıkları, hastalıklarının tedavisi gibi konular baytarnâmelerin içeriğini oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın konusu olan baytarnâme, Bursa İnebey Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi Genel Bölüm’de 1551 numarada kayıtlıdır. Hatice Şahin, yazmanın tamamının transkripsiyonlu metnini araştırmacıların dikkatine sunmuştur. (Şahin, 2007, s. 131-156). Mütercim veya müstensihi bilinmemektedir. Baştan birkaç sayfası eksiktir. 9 satırlı ve 89 yapraklıdır. Türkçe nesih yazısıyla yazılmıştır. Eserde başta birkaç sayfa eksiktir. Eldeki ilk sayfadan itibaren atın iyi vasıflarından bahsedilmektedir. Altmış iki iyi vasıftan bahsedildikten sonra bu altmış iki vasa sahip bir atın naziri olmadığından, bu altmış iki iyi vasıftan en azından on ikisinin bulunması gerekliliğinden bahsedilmektedir.

Atların iyi vasıflarından sonra donlarından bahsedilmektedir. Hurmayî at hünerlidir zahmete katlanır. Yağız at, kara at, al at, demir boz at, sis at, sıçan tüylü at gibi atların donlarından ve özelliklerinden bahsedildikten sonra atların hastalıkları bahsine geçilir. Atın yirmi yedi hastalığı vardır. Hastalıklar,

hastalıkların sebepleri ve en sonunda tedavi yolları ve tedavi için ilaç yapımı için gerekli malzemelerden bahsedilir. Yazmanın sonunda atların kutsallığı bahsine değinildikten sonra mütercim bir şairden bununla ilgili aktarma yapar. Buna göre; at bu cihanda murattır ve her kim ata binerse muradına erer. Yine müellif bu kitabı bulduğunu, kısalttığını, fazlalıkları çıkardığını söyleyerek eserini sonlandırır.

DİL ÖZELLİKLERİ

Eserin dil özelliklerine bakıldığında 16. yüzyılda istinsah edildiği düşünülmektedir. Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini örneklendirmektedir. Bu çalışmada ayrıntılı bir dil incelemesi yapılmayacaktır. Eski Anadolu Türkçesi ile ilgili çok fazla müstakil çalışma yapılmıştır. Ayrıntılı bir dil incelemesi ayrı bir çalışma konusu olmakla birlikte eserin dili konusunda genel bir fikir vermek amacıyla bazı belirgin özelliklere değinilecektir.

1. İmlâ Özellikleri:

Eser hareketli nesihle yazılmıştır bu nedenle döneminin ses özelliklerine uygun bir biçimde okunması kolaylaşmıştır. “t” sesi art ünlülü sözcüklerin başında genellikle “*ṭ*” ile yazılmıştır. *ṭar*, *ṭolu*, *ṭokuz*, *ṭırnaḳ*, *ṭoḳun-* gibi. Ancak *ṭudaḳ* ve *dudaḳ* örneğinde olduğu gibi ikili kullanım da vardır. Aynı satırda dudak kelimesi bir yerde *ṭ* ile bir yerde *d* ile yazılmıştır. “*ṭudaḳı yuḳaru ve dudaḳından*” (2a/2). Eserde kapalı *è* sesinin yazımına özen gösterildiği görülmektedir. *Gèṇ*, *èt-*, *tèz*, *gèrü*, *yèr*, *dè-*, *gece*, *yè-* kelimelerinde kapalı *è* sesinin kelime başında *اِ* ile, kelime ortasında *ي* ile karşılandığı görülmektedir.

2. Ses ve Şekil Bilgisi Özellikleri:

2.1. Ses Bilgisi Özellikleri:

Kalınlık- incelik uyumu bakımından Türkçenin sağlam olduğu bilinmektedir. Eserimizde de kalınlık- incelik uyumu tamdır. Dudak uyumu bakımından Türkçenin ilk devirlerinden itibaren devam eden, oturmuş bir kural söz konusu değildir. Türkçenin ilk devri kabul edilen Eski Türkçeden itibaren bazı kelimelerin ikinci hecesinin ünlüsünün yuvarlak olduğu bilinmektedir. İncelenen eserde de bu kelimelerin yuvarlak ünlülü olduğu görülmektedir. Bu kelimeler; “*eksük*, *eyü*, *gèrü*, *kendü*, *ḳarṣu*, *kızḳun*, *saru*” dur.

eksük:

“*sol eyegüsi eksük olursa*” (4b/3).

eyü:

“*eyü nişānlardur ve eger kim bu*” (5a/1).

“*vardur eyü olur ve ne bahāya dèrlerse*” (6a/1).

“*eyü olur ve al at kim kızılşaḳu*” (6a/8).

“*at bunlar eyü olmazlar olursa*” (8a/2).

gèrü:

“*getüricek gèrü tèt başa ve şofrasınuḳ*” (3b/8).

kendü:

“*olursa kendü ḳuyruḳı*” (25a/5).

“*veyā kendü ḳılıyla dibinden berk*” (26/b).

ḳarṣu:

“*veyā çulsuz güne ḳarṣu bağlarlar* (14a/4).

ḳızḳun:

“*ve ṭorı at kim kızḳun*” (10b/1).

şaru: “*irüñlüce ve şaruca şu aḳar ‘ilācı*” (23a/4).

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

İkinci hecesi yuvarlak olan bu kelimelerin yanında daima yuvarlak ünlülü ve düz ünlülü ekler mevcuttur. Bu Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özelliklerindedir. Bu devirde “bazı eklerin sürekli yuvarlak ünlülü bazılarınınsa sürekli düz ünlülü olduğu” görülür. (Gülsevin ve Boz, 2004, s. 94). İncelenen eserde de ilgi ekinin (-(-n)Uŋ), bildirme ekinin (-dUr), isimden isim yapan +IU ekinin, birinci çoğul kişi iyelik ekinin (-UmUz), sıfat fiil ekinin (dUk), ettirgenlik ekinin (dUr), zarf fiil ekinin (-Up), geniş zaman ekinin (-Ur) birkaç örnek haricinde yuvarlak ünlülü olduğu görülmektedir. Eser harekeli olduğu için bazı yerlerde bildirme ekinin -dIr düz ünlülü şekli görülmektedir. Bunun sebebi müstensihinin eseri istinsah ettiği dönemde bu eklerin düz ünlülü şeklinin kullanılmaya başlanmasıyla ilgili olmalıdır. Aynı şekilde ilgi durumu ekinin de düz ünlülü kullanımları vardır. Aşağıya alınan örneklerle gösterelim:

İlgi durumu eki +(n)Uŋ: “kışınuŋ arası ve kirpikleri” 2a/7, “nişānlaruŋ cümlesi bir atda kim ola” (5a/2). “atuŋ hastalığına sebeb”

Bildirme eki -dUr: “vardur eyü olur ve ne bahāya dērlerse” (6a/1), “ve eger eyle olmazsa almağa yaramazdur” (7b/2). “gerekdir kim atı bir yerde bağlayalar”

İsimden isim yapan +IU eki: “ ve sis at eyü olur ve kıymetlü” (10a/2), “başlu at ve belirleyen at ve yürürken” (12b/8), “vêreler ve beş dürlü nesne” (14b/7).

İsimden isim yapan +sUz ekinin de sürekli yuvarlak değil düz ünlülü şeklinin de kullanıldığı görülmektedir. “kişnemeye ol dilsüz olur ve şol” (10b/8). “otuş aşığa yapraksız yerin gidere” (20b/7). Örneklerde görüldüğü üzere isimden isim yapma ekinin yuvarlak ünlülü şeklinin -dilsüz- yanında düzlük-yuvarlaklık uyumuna uygun şekilde -yapraksız- kullanımı da bulunmaktadır.

Birinci çoğul kişi iyelik ekinin (-(-U)mUz) kullanımı da yuvarlak ünlülüdür: “ kim bu dedigümüzleyin olmazsa” (7a/3), “dedigümüz ‘ilâcları dağı edeler” (21b/9).

Sıfat fiil eki -dUk: Sıfat fiil ekinin kullanımında da tutarlılık yoktur. “dēdigümüz ‘ilâcları dağı edeler” (21b/9). Örnekte görüldüğü gibi düz ünlülü olarak yazılmıştır. “şararup ve içdügi şu sâ’atinde” (22b/2). Örneğinde ise yuvarlak şekli kullanılmıştır.

Ettirgenlik eki -dUr: Ettirgen çatı eklerinden olan -dUr eki de yuvarlak ünlülü kullanılan ekler arasındadır: “ yēdüre yonca ve tuzsuz” (14b/8), “arpa gümecü yēdüre ve şuyunı” (14b/8), “üzerine bineler ve katı katı eşdüreler” (20b/8), “karışdurular ve günde altı loğma” (22b/5), “köyündürür ve andan seligün” (24a/9).

Zarf fiil eki -Up: Eski Türkçe döneminde ünlü ile biten kelimelerde sadece -p olan zarf fiil eki ünsüzle biten kelimelere daima yuvarlak ünlüyle eklenmiştir. Eski Türkçeden itibaren zarf fiil ekinin ünlüsü yuvarlak ünlülü olarak devam etmiştir. İncelememize esas olan bu baytarnamede de zarf fiil ekinin daima yuvarlak ünlülü olduğu görülmüştür : “irkilüp tırmaya öñi ve kıçı” (2b/6), “ēdüp vereler ve bu resme” (15b/3), “karışdırup burnuna üfüreler ve” (19a/1), “kazıyup kamaşla burnuna üfüreler” (20b/1).

İncelenen metinde geniş zaman ekinin henüz ünlü uyumlarına uygun olarak kullanılmadığı görülür. Eski Türkçe’de -ur ve -ür olarak görülen geniş zaman ekinin Türkiye Türkçesinde ünlü uyumlarına uygun olarak -ır,-ar, -er -ir, -ir, -ur, -ür olmak üzere yedi şekilde fiillere geldiği görülmektedir. Bu metinde uyumun tam olarak sağlanmadığı görülmekte, bazı fiillere ünlü uyumlarına aykırı olarak yuvarlak ünlülü şeklinin geldiği görülür : “ gelürse ok gibi tēz sıçraya” (2b/5), “ kalur ve bir kulun dişin birağur” (16b/5), “ve altısında bir yanı kedilür” (16b/7), “bir dağı kedilür qaraca” (16b/9), “burnunıñ kanatları gerilür” (18a/9), “burnundan gelür ve ‘ilâcı” (22b/3), “kurudur giderür ve eskiden” (25a/4), “ dağı asanlığıyla giderür eger” (25a/8), “degin tüyin giderür ‘ilâc oldur ki” (26a/5), “ki eger deprenürse ebreşimle” (26b/7).

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Metinde üçüncü tekil kişi iyelik ekinin de uyumunu tam olarak tamamladığı örneklenemez: “ve hāyası yerinde tūyi olmaya ve iki” (2a/6), “ırkilūp tūrmaya öñi ve kıçı” (2b/6), “yērinūñ tūyi uvacıķ ola ve tırnaķları” (2a/6), “üçi ‘avrātdan ve üçi deveden” (5a/7), “at kim tabl ünin eşide dađı ürkmeğe” (10b/9), “eyü olmaz ve şol gözi çuķur olan” (11a/9). Örneklerde görüldüğü üzere üçüncü tekil kişi iyelik eki uyum dışında düz ünlülü olarak kullanılmıştır.

Belirtme durumu eki (-I) de metinde düz ünlülü olarak örneklenmektedir: “işāret ēde ēde gide ve kendüyi” (2b/3), “şakızı ve neft üçüni kaynadalar” (23b/3), “tutalar bevāsiriñ köküni ve” (24a/8).

Ünsüz uyumları açısından da tam bir uyum görülmemektedir. Bulunma durumu ekinin (-DA) , ayrılma durumu ekinin (-DAn) ve bildirme ekinin (-DUr) ünsüz uyumuna uymadığı görülmektedir: “nişānlaruñ cümlesi bir atda kim ola” (5a/2), “ola ve üçi ‘avrātdan olan” (5a/8), “ve yügrük olur ve yolda ve balçıkda (6b/5), “ve binmekden kaçan at ve katu” (12b/7) “uzun olmaķdur ve deveden” (5b/2), “kablubağa kanın dürtmekdür ve yāhūd” (26a/8).

2.2. Şekil Bilgisi Özellikleri:

Giriş kısmında değinildiği üzere ve ses bilgisi bölümünde olduğu gibi ayrıntılı bir şekil bilgisi açıklaması yapılmayacak, Türkiye Türkçesinden farklılaşan özellikler üzerinde durulacak. Buna göre ad durum eklerine bakıldığı zaman Türkiye Türkçesinden çok farklı ekler yoktur. Ancak belirtme durumu ekinin (-I) ve ilgi durumu ekinin (-(n)In) Türkiye Türkçesinden farklı kullanımlarının da olduğu görülmektedir. Belirtme durumu ekinin üçüncü tekil kişi iyelik ekinin -n olduğu görülmektedir: “kulağın ve kuyruğın sile” (15a/6), “ve budları arasın muhkem palasıla” (15a/7), “yuyalar ve yemin dağı temiz” (15b/2), “bir zamān başın yukarıya” (19b/7) “şırlağan yağın tāmzura fe‘ās” (21a/4), “bişüreler ve içine sūsam yağın” (21b/3), “at yerinden deprenmez ve nefesin burnundan”. Bu örneklerin yanında sadece bir örnekte belirme durumu ekinin -nı şeklinde olduğu görülmektedir: “yağırını etlü ola ve hurdaları yoğun”.

İlgi durumu ekinin -(n)ın Türkiye Türkçesinden farklı olarak yuvarlak ünlülü ve nazal n (ŋ) ile olduğu görülmektedir: “dērlər ve anlaruñ yanından” (16b/4), “olıcaķ kulun dışınūñ қаpağın” (16b/3), “illet gide ve bunuñla dağı olmazsa” (20a/5), “‘avrātlaruñ hayz beziyle” (20a/6).

İyelik ekleri olarak Türkiye Türkçesinden çok farklı olmadığı görülmektedir. Birinci çoğul kişi iyelik ekinin (-UmUz) çoğunlukla yuvarlak ünlülü olarak kullanıldığı görülmektedir : “kim bu dedigümüzleyin olmazsa” (7a/3), “dedigümüz ‘ilācları dağı ēdeler” (21b/9).

Metinde Türkiye Türkçesinde bulunmayan bir -IA zarf yapma eki vardır. Bu ek Eski Türkçe metinlerinde birle (bir olarak), tünle (gece olarak, geceyle) gibi birkaç sözcükte geçmektedir. Bu metinde “kız- ve derle-” fiillerine -miş ortaç ekiyle bağlanarak “olarak, bir şekilde” anlamına gelen zarflar türetmiştir: “sebeb budur kim kızmışla” (13b/4), “şu vėrmekden veyā kızmışla” (13b/5), “derlemişle çulsuz qorlar veyāyahūd” (13b/7).

Sözcük yapımında Türkiye Türkçesinden çok farklı örnekler bulunmamaktadır. Bugün Türkiye Türkçesinde bulunmayan -gUz ve -Uz ettirgenlik eklerinin dışında metindeki yapım ekleri farklılık göstermemektedir: “bir yerde turguzurlar ve yāhūd” (13b/6), “tāmzuralar ve eger gitmezse çörek”(19a/3), “bu mücerredür hayz bezin tütüzdüre” (21a/2).

Metinde bugün Türkiye Türkçesinde bulunmayan bir zarf fiil eki örneklenmektedir: -IcAk, zarf fiil eki Türkiye Türkçesinde -IncA zarf fiil ekiyle karşılanabilir. “olmaya ve yürüyicek kıçına çökük” (2b/8), “ētmeye ve kışraq göricek tēz” (3a/7), “onından geçicek atıñ yaşını” (17a/6). Bunların dışındaki zarf fiil ekleri, isim fiil ekleri ve sıfat fiil ekleri Türkiye Türkçesinden farklılık göstermemektedir. Ses bilgisi kısmında da örnekleri verildiği üzere -U(p) zarf fiil eki ve -Duk yuvarlak ünlülü olarak görülmektedir. -mAk isim fiil ekinin metinde çok fazla kullanıldığı görülmektedir. -mAk isim fiil ekinin -dur bildirme ekiyle ve “gerek” sözcüğüyle birlikte kullanılarak gereklilik kipini karşıladığı görülmektedir:

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

[5a] (1) eyü nişānlardur ve eger kim bu (2) nişānlaruñ cümlesi bir atda kim ola (3) anuñ nazīri olmaz ve cümlesi (4) bulunmamağ olursa bārī on (5) ikisi bulunmağ gerek (6) üçü 'avrātdan ve üçü deveden (7) ve üçü şığırdan ve üçü katırdan (8) ola ve üçü 'avrātdan olan (9) oldur ki şüreti hūb ola

Yukarıya alınan kısımda görüldüğü üzere atta bulunması gerekenler anlatılırken -mAk eki ve -mAk gerek yapısı kullanılmış ve gereklilik kipi ifadesini bulmuştur. Metinde atların seçiminden bakımına, tedavisine kadar yapılması gerekenler veyahut yapılması uygun bulunmayan durumlar sıralanmaktadır. Ayrıca hastalıklar, hastalıkların sağaltılması için birtakım ilaçların nasıl yapılması gerektiğinden bahsedilmektedir. Bu bahsedilen konuların aktarımında, ifadesinde metinde yaygın olarak kullanılan fiil çekimleri; geniş zaman, geniş zamanın şartı, emir ve istektir. Metinde dikkat çeken, -A istek ekinin daha çok gereklilik için kullanılmasıdır. Atın nasıl olması gerektiği anlatılırken -A istek ekinin gereklilik kipinin yerine kullanıldığı görülmektedir:

“dişleri şık ola ve aşığa” (2a/1).

“böğürlü ola ve açık gözlü ola” (2a/5).

“ve hāyası yerinde tüyi olmaya ve iki” (2a/6).

Atın bakımı için yapılması gerekenlerin ifade edilmesinde de -A istek ekinin kullanıldığı görülmektedir:

“arpa gümeci yedüre ve şuyunu” (15a/2).

“dağı bağladuğı yerde vèreler” (15a/3).

Eski Türkçeden itibaren kullanılan ve Türkiye Türkçesinde bulunmayan ikinci tekil kişi emir eki -gII ekinin metinde kullanıldığı görülmektedir:

“bi'l-cümle eyü olmaz ve dağı bilgil ki” (13a/3).

“isteyen bilgil kim kılunuñ evvel” (15b/8).

“sağağı bilgil kim” (18a/1).

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere ikinci tekil kişi emir eki -gII' in emir fonksiyonundan çok tavsiyeyle birlikte emir bildirdiği görülmektedir.

Metnin üslûbuna ve ifade kalıplarına bakıldığı zaman ki'li ve kim'li birleşik cümlelerin hakim olduğu görülmektedir: “sebeup oldur ki”, “ ilâc oldur ki” “ ilâc budur kim”, “ alâmeti budur ki”... Şaban Doğan, bu tür metinlerin bol açıklama barındırdığını, bu açıklamaların yapılabilmesine olanak veren en uygun yapının ki edatlı cümleler olduğunu söylemektedir. (Doğan, 2010, s.361). İncelenen metinde önce hastalık adı verilmekte, ki'li yapıyla hastalığın sebebi, alameti, ilacı; ilacın yapılması ve uygulanması sırasıyla açıklanmaktadır:

[28a] (1) ekseri göze yakın yerde olur (2) kuvbā ya 'nī demregü ki atıñ (3) gözünde olur ve eger göze girse (4) tımārıla gitmez meger kim gözi oyalor ve (5) ādemde dağı eyledir ve bu renc dilkü (6) ve buzağuda çok olur 'ilâc (7) oldur ki tuzıla ve şabūnila ve muhkem (8) yuyalar kim rengi döne ve andan (9) şaru zernih ve kara zernih ve nişādūr

Yukarıda görüldüğü üzere ayrıca hastalık adı verildikten sonra “yani” diyerek bir başka ismi de verilerek açıklamaya gidilmiştir.

Bir başka ifade özelliği “der”, “derler” ve “demişler” kelimelerinin çok kullanılmasıdır:

“ nesne degil 'arab aña şir'at dēr” (7a/4).

“a'maş dēr ve şaşı at ya'nī” (11b/5).

“ 'arab aña a'zel dēr ve dağı ekşef” (12b/3).

“ mübärekdür dērler ki düldül” (11b/8).

“ve biri al olan ata a'sam demişler” (12a/4).

SONUÇ

Bu çalışmada 16. yüzyıla ait olduğu düşünülen bir Baytarnamenin karakteristik dil ve üslûp özellikleri üzerinde durulmaya çalışıldı. Türkiye Türkçesinden ayrılan dil özellikleri tespit edilmeye çalışıldı.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Bunun yanı sıra Türkiye Türkçesinde bulunmayan ya da ağızlarda yaşayan sözcükler tespit edildi. Buna göre; Türkiye Türkçesinde bulunmayan ve arkaik sayılan bir ek olan ikinci tekil kişi emir eki -gII'ın metinde yer aldığı görüldü. Bunun yanında yine bugünkü dilde olmayan -IA zarf yapma ekinin Eski Türkçedeki görevi gibi kullanıldığı görüldü. -A istek kipinin istek görevinin dışında gereklilik kipi fonksiyonunda kullanıldığı görüldü. Eski Anadolu Türkçesinde bazı eklerde ve sözcüklerde görülen yuvarlaklaşma hadisesinin metinde örneklediği tespit edildi. Türkiye Türkçesinde bulunmayan, unutulmuş, kullanımdan düşmüş birtakım sözcüklerin var olduğu görüldü. 16. yüzyılda yazılmış bu eser döneminin dil özelliklerini, söz varlığını büyük ölçüde yansıttığı gibi konusu itibari ile veterinerlik ilmine ait bir metin olduğu için döneminin veterinerlik bilgisini de içermektedir. Bu tür eserlerin okunup incelenmesi dil çalışmalarının yanında veterinerlik çalışmalarına da kaynaklık edecek mahiyettedir. Bu sebeple eserin bütünüyle incelenip söz varlığının tam olarak ortaya konulması hem Türk dili çalışanlarına hem de veteriner hekimlik alanında çalışanlara fayda sağlayacaktır.

Kısaltmalar:

DLT: Divanü Lügati't- Türk.
EAT: Eski Anadolu Türkçesi.
ET: Eski Türkçe.
HT: Harezmi Türkçesi.
ME: Mukaddimetü'l-Edeb.
NF: Nehcü'l Feradis.
TS: Tarama Sözlüğü.

KAYNAKÇA

- Balkan, D. (2012). *Baytarname (2a-28a, Giriş-Metin-Dizin)* (Basılmamış bitirme ödevi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Caferoğlu, A. (2011). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 260.
- *Derleme Sözlüğü I-VI* (2009). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğan, Ş. (2010). Eski Oğuz Türkçesinde Tıp Dilinin Oluşumu ve Özellikleri, *Turkish Studies* (5) 1: 314-373.
- Gülsevin, G., Boz, E. (2004). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Gülsevin, G. (2011). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 673.
- Şahin, H. (2007). Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesinde Bulunan Bir Baytar-name, *Kebikeç*, 24,131-156.
- *Tarama Sözlüğü I-VIII*, (2009). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- *Türkçe Sözlük*, (2012). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üşenmez, E. (2014). *Eski Anadolu Türkçesinde Arkaik (Eski) Ögeler*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Yüce, N. (1993). *Mukaddimetü'l-Edeb*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- Kırbıyık, K. (1992). Baytarlık. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 5, ss. 278-282). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi. Erişim Adresi: <http://www.islamansiklopedisi.info/index.php?kime=BAYTARLIK>(Erişim Tarihi:23.12.18).

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN “YEŞİL GECE” ROMANINDA BİRLEŞİK ZAMANLI EYLEMLERİN RİVAYETİ VE BİRLEŞİK ZAMANLI EYLEMLERİN ŞARTI ÜZERİNE TESPİTLER

Osman TÜRK

Dr. Öğretim Üyesi, Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı

ÖZET

Bu araştırmanın genel amacı Reşat Nuri Güntekin'in "Yeşil Gece" adlı romanında kullanılan cümlelerin yüklemelerin tespit edilmesidir. Reşat Nuri Güntekin'in edebi kişiliği hakkında bilgi verildikten sonra, Yeşil gecede geçen birleşik zamanlı yapılar yer vermektedir. Tespit edilen birleşik zamanlı yapıların sayfa numarası ve satır sayısı verilmiştir. Tespit ettiğimiz yapıların sıklık dereceleri de verilmiştir. Bu çalışma günlük yaşamlarında birleşik zamanlı yapıların tanınmaları ve bu yapıları sağlıklı bir iletişimde, dilin gramer yapısına uygun bir şekilde kullanmaları önemlidir. Reşat Nuri, Türkçe eğitimi ve dili açısından önemli bir yere sahiptir. Kullandığı sözcükler açısından da önemli olması yanı sıra, dikkate değer kelimeleri kullanması da gerçek bir yazar oluşunu gözler önüne seriyor. Eserleri gerek dil açısından olsun gerekse üslup açısından olsun ve diğer çalışmalar olsun hepsi başlı başına tez olacak nitelikte konulardır. Bu tür çalışmalar yazarın kalitesini de daha da arttırmaktadır. Bilinmeyen ya da gün yüzüne çıkmayan başlıklar bu çalışmalar sayesinde keşfedilmiş olacak ve araştırılacaktır.

Anahtar kelimeler: Reşat Nuri, Yeşil Gece, Haber Kipleri, Sözlük

Giriş

Reşat Nuri Güntekin 26 Kasım 1889'da İstanbul'un Üsküdar ilçesinde doğmuştur. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde 22 yaşında yükseköğrenimini tamamlayan Reşat Nuri, ilk önce Bursa lisesinde öğretmenliğe başlayan daha sonra Vefa, İstanbul, Çamlıca, Kabataş, Galatasaray ve Erenköy liselerinde öğretmenlik ve müdürlük yapmıştır. 1927 yılında Milli Eğitim Bakanlığına atanan Reşat Nuri 12 yılından ardından 1939'da Çanakkale milletvekili seçildi. 4 yıllık milletvekilliğinden sonra tekrardan müfettişliğe geri dönmüş, 1943'ten sonra başmüfettiş olmuş ve bu görevdeyken Paris'teki Unesco temsilciliğine atanmış, emekliye ayrılıncaya kadar bu görevde kalmıştır. 7 Aralık 1956'da tedavi için gittiği Londra'da vefat etmiştir. Cumhuriyet dönemi Türk romancıları arasında eserleri çok okunan yazarlarımızdan biridir. Yaşadığı devrin Türk edebiyatın en iyi temsil eden yazarlardan biridir. Mütareke yıllarında yazı hayatına başlayan Reşat Nuri, Batı edebiyatından öğrenilmiş bir roman ve tiyatro tekniği ile çeşitli hayat sahnelerini, Türk insanın sosyolojik ve psikolojik vaziyetini Türk coğrafyasını edebi esere mekân yaparak, işler onda sanatın gayesi, en müspet manasıyla insandır. Eserlerinde insanların cıvıl cıvıl kaynaşması hissedilir. Reşat Nuri, eser vasıtasıyla ifade edeceği mesaja uygun bir tip yaratır ve o tipin yaşadığı mekânı, sosyal çevreyi gözlemlerden hareketle anlatır. Reşat Nuri romanlarında işlediği temalar arasında, aile problemi esas alanlar hiç de az değildir. Reşat Nuri'nin kahramanları da genellikle orta tabakadan seçilmiştir. Yazar, konuşma dili ile yazı dilini fevkalade büyük bir ustalıkla, sade, temiz ve duru bir Türkçede birleştirmeyi başarmıştır. Reşat Nuri'nin dili ahenkli, üslubu akıcıdır (Uyguner, 1993; Akyüz, 1995)

Birleşik Filler: Bildirme ve tasarlama kipleri ile bildirilen ve tasarlanan hareketlerin görülen geçmiş zamanda, öğrenilen geçmiş zamanda ve ya şart şeklinde ortaya çıktığını ve ya çıkacağını ifade etmek için birleşik çekimlere başvurulur. Birleşik çekim, iki çekimli fiilin bir araya gelmesinden birlikte kullanılmasından ibarettir. Birleştirilen iki çekimden biri bir şekil ve zamanı, diğeri de başka bir şekil ve zamanı karşılayarak birbirine bağlanan iki şekil ve zamanı birlikte ifade ederler (Ergin, 1977). Birleşik zamanlı fiiller, bildirme ve dilek kiplerinin-genellikle- III. tekil kişilerine ek fiillerin di'li geçmiş, miş'li geçmiş, şart ekleri ulanarak oluşan fiillerdir. Birleşik zamanlı fiiller ya iki zamandan ya da bir biçimle bir zamandan oluşurlar (Ediskun, 1996). Fiil çekimlerinde belli bir sınıflandırmaya tâbi tutularak verilen kip ve zaman eklerinde anlam ve zaman açısından kaymalar eski metinlerimizden bu yana görülmektedir (Şahin, 1995). Bazı çalışmalarda bu anlam çeşitlenmeleri Türkiye Türkçesi

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

metinleri taranarak da gösterilmiştir. (Yaman, 1999; Türkyılmaz, 1999). Birleşik çekim konusu; gerek isimlendirilişi, gerekse yapı bakımından çözümlenişi açısından farklı görüşlerin ileri sürüldüğü konulardan biridir (Gülsevin, 1999). Birleşik çekimli fiillerde zaman kavramının nasıl belirleneceği ve fiile hangi ekin zaman kavramı verdiği de tartışma konusudur. Çoğunlukla bu yapılardaki birinci ekin zaman, ikinci ekin ise kip anlattığı görüşü savunulur (Adalı 1979; Bilgegil, 1984).

Rivayet birleşik zaman: Rivayet Birleşik Zamanı (fiil+zaman eki+i-miş).

Gelecek zamanın rivayeti: Fiilin basit çekiminden sonra ekfiilin “*imiş*” şekli getirilerek yapılır. Bugün, sus-acak-mış-im, sus-acak-mış-sın, sus-acak-mış şeklindedir. Çokluk üçüncü şahıs di-y-ecek-miş-ler şekli de görülebilir (Ergin,1997). Konuşan kimsenin bir eylemi yapmaya niyetli ya da zorunlu oluşu yanında; gelecek zamanda o eylemi yapmaya niyetli, geçmiş zamanda o eylemi yapmış olması gerektiğinin rivayet edildiğini anlatma biçimidir. Olumsuz; gel-me-y-ecek-miş-im, gel-me-y-ecekmiş sin... şeklindedir. (Ediskun, 1996).

Şimdiki zaman rivayeti: Bugün gel-i-yor-muş-um, gel-i-yor-muş-sun.. şeklindedir. Olumsuz biçimi gel-mi yormuş um, gel mi yormuş um.. gibidir. Konuşan kimsenin bir eylemi; şimdiki zamanda habersiz olarak ya da başkasından işitmiş gibi, geçmiş zamanda habersiz olarak ya da başkasında işitmiş gibi anlatma biçimidir (Ergin,1977; Ediskun, 1996).

Öğrenilen geçmiş zaman rivayeti: Bugün normal olarak; tut-muş-muş-um, tut-muş-muş-sun.. şeklindedir. Konuşan kimsenin geçmiş zamanda yapılan bir eylemden o zaman habersizliğini, geçmiş zamanda yapılan bir eylemden şimdiki zamandaki habersizliğini anlatma biçimidir. Olumsuz biçimi; gel-me-miş-miş-im, gel-me-miş-miş-sin şeklindedir (Ergin,1977; Ediskun, 1996).

Görülen geçmiş zaman rivayeti: Bu kip rivayeti yoktur. Çünkü görülen şey başkasından nakledilmez, rivayet edilmez (Ergin, 1977).

Geniş zaman rivayeti: konuşan kimsenin bir eylemi her zaman farkında olmayarak ya da başkasında işitmiş gibi yapar olduğunu anlatma biçimidir. Olumlu biçimi; gel-i-r-miş-im, gel-i-r-miş-sin.. gibidir. Olumsuz biçimi ise gel-mez-miş im, gel-mez-miş-sin şeklindedir (Ergin,1977; Ediskun, 1996).

Şartlı Birleşik Zamanı: (fiil+zaman eki+i-se).

Şimdiki zamanın şartı: Konuşan kimsenin şimdiki zamanla ilgili bir eylemi, başka bir eylemin ya da eylemlerin yapılmasına gerçek şart olarak gösterdiğini anlatan biçimidir. Bugün sat-ı-yor-sam, sat-ı-yor-san, sat-ı-yor-sa ve gel-mi-yor-sa şeklindedir (Ergin,1977; Ediskun, 1996).

Geniş zamanın şartı: Konuşan kimsenin geniş zamanla ilgili bir eylemi bir başka bir eylemin ya da eylemlerin yapılmasına gerçek şart olarak gösterdiğini anlatan biçimidir. Örnek, gelir-sem, gidersem gibidir (Ediskun, 1996).

Gelecek zamanın şartı: Konuşan kimsenin gelecek zamanla ilgili bir olayı başka bir eylemin ya da eylemlerin yapılmasına gerçek şart olarak gösterdiğini anlatan biçimidir. Olumlu ve olumsuz şekli şöyledir: göreceksen, göreceksen ve görmeyeceksen, görmeyeceksen gibi (Ediskun, 1996).

Görülen geçmiş zamanın şartı: EAT bu çekimi *kıldum ise, döktün ise aldiyise* şeklinde görürüz. Bu eski şekil bugüne kadar kullanıla gelmiş olup son zamanlarda diğer kiplere uyularak yapılan yeni çekimin yanında hala yaşamaktadır (Ergin,1977). Konuşan kimsenin –di’li geçmiş zamanla ilgili bir eylemi başka bir eylemin ya da eylemlerin yapılmasına gerçek şart olarak gösterdiğini anlatan biçimidir. Bugün, geldiyse, yazdıysanız gibidir (Ediskun, 1996).

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Öğrenilen geçmiş zamanın şartı: Konuşan kimsenin –miş’li geçmiş zamanla ilgili bir eylemi başka bir eylemin ya da eylemlerin yapılmasına gerçek şart olarak gösterdiğini anlatan biçimdir. Olumlu ve olumsuz şekli şöyledir: gelmişsem, gelmişsen ve gelmemişsem, gelmemişsen (Ediskun, 1996).

Bulgular

Gelecek zamanın rivayeti

Sayfa no. /Satır no.

başlayacakmış 124/6
çalışacakmış 227/22
çıkacakmış 213/13
görecekmış 227/14

Şimdiki zamanın rivayeti

Sayfa no. /Satır no.

alıyormuş 156/8
anlıyormuş 69/7
bağırıyormuş 80/27
çekiniyormuş 231/26
çıkıyormuş 62/12, 198/15, 226/18, 227/12, 227/15,
228/16, 230/28, 234/5
diyormuş 194/1
dolaşıyorlarmış 225/25
esiyormuş 200/3
etmiyormuş 167/8
geziyormuş 225/17
giriyorlarmış 221/7
görünüyormuş 81/2
görüyorlarmış 80/25
hazır bulunuyormuş 163/28
istiyorlarmış 225/7
istiyormuş 134/6, 160/31
konuşuyormuş 183/7, 183/13
korkuyormuş 22/5
koyuyormuş 190/1
söyleniyormuş 200/7
söylüyormuş 194/5
temin ediliyormuş 225/22
tereddüt ediyormuş 170/24
uyanıyormuş 153/20
veriliyormuş 227/18
veriyormuş 227/13
yatıyormuş 80/22

Şimdiki zamanın rivayetinin olumsuzluğu

Sayfa no. /Satır no.

cesaret edemiyormuş 225/24
düşünüyormuş 142/5, 227/7

Geniş zamanın rivayeti

Sayfa no. /Satır no.

batarmış 142/7
bırakırmış 164/25
bulunurmuş 163/24, 198/11
çalışırlarmış 187/28
dayandırırılmış 164/23
edermiş 13/12
meşgul olabilirmiş 227/8

öldürürlermiş 187/10
saldırırlarmış 13/18
tasavvuf edilirmiş 142/7
teslim edermiş 142/22
yağdırırmış 142/8
yaparlarmış 17/11
yaparmış 164/30

Geniş zamanın rivayetinin olumsuzluğu

Sayfa no. /Satır no.

yaktırmazmış 13/13
bırakmazmış 165/3
dönmezlermiş 26/16
görmezmiş 164/27

Şimdiki zamanın şartı

Sayfa no. /Satır no.

biliyorsan 177/29
diyorsa 136/13
düşünüyorsam 143/4
emrediyorsa 126/1
geliyorsa 55/12
istiyorsak 48/13
korkutuyorsa 126/15
yatırılıyorsa 184/16

Geniş zamanın şartı

Sayfa no. /Satır no.

kalırsa 236/15
kalırsak 70/10
kazanırsa 97/16
koyarsam 101/31
muvaffak olursa 159/4
nefret ederse 134/25
olursa 39/28, 97/31, 104/11, 129/16, 155/20, 237/20
sönerse 94/6, 94/5
tebeyyün ederse 167/20
yağarsa 91/4
yetiştirsem 64/25

Geniş zamanın şartının olumsuzluğu

Sayfa no. /Satır no.

bakılmazsa 139/12
değiştiremezsek 104/14
gelmezse 137/20, 137/23
istememezse 139/11
kalmazsa 7/19
olmazsa 39/11, 47/15, 55/21, 107/6, 241/25

SONUÇ

Bu araştırmada Reşat Nuri Güntekin'in "Yeşil Gece" adlı romanındaki Rivayet birleşik zaman ve Şart birleşik zamanın kiplerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Araştırma sonucunda, romanda rivayet ve şart birleşik zaman kiplerinin türlerine yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Tespit edilen bu kiplerin toplamı 97'dir. Bu da Reşat Nuri Güntekin'in "Yeşil Gece" adlı romanının "zaman" kavramı yönünden zengin bir anlatıma sahip olduğunu söyleyebiliriz. Romanda sık kullanılan haber kiplerinden de anlaşılacağı gibi yazar içinde bulunulan zaman ile geçmişte yaşanan zaman kiplerinin birleşimiyle olayları anlatma yolunu seçmiştir. Romanda olumsuzluklar yer verildiğinden olumsuzluk bildiren kiplere ise yazarın çok az yer verdiğini söyleyebiliriz. Çalışmamızda rivayet ve şart birleşik zaman kipleri ele alınmıştır. Bunlar; geniş zamanın rivayeti 15, şimdiki zamanın rivayeti 36, gelecek zamanın rivayeti 4, şimdiki zamanın şartı 8, geniş zamanın şartı 17 tane olarak tespit edilmiştir. Olumsuzlukları da şöyledir; şimdiki zamanın rivayeti 3, geniş zamanın rivayeti 4, geniş zamanın şartı 10, gelecek zamanın rivayeti ve şimdiki zamanın şartı ise eserde tesadüf edilmemiştir. Reşat Nuri Güntekin sanat anlayışı itibarı ile Milli Edebiyat Döneminin özelliklerinden etkilenmiştir. "Yeşil Gece" adlı romanında tespit edilen kelimelerden de anlaşılacağı gibi Güntekin, romanında yabancı kelimelere yer vermemiz, günümüz neslinin anlayabileceği sadelikte bir dil kullanmıştır.

ÖNERİLER

Reşat Nuri Güntekin'in "Yeşil Gece" adlı romanında yer alan Rivayet ve Şart birleşik zaman kipleri yapılmış bir çalışmanın ürünüdür. Bu araştırma romanda tespit edilen kelimeler vasıtasıyla ortaöğretim öğrencilerine R. Nuri Güntekin'in Yeşil Gece adlı romanında kullanmış olduğu dil ve üslubu hakkında bilgi verme yönünden yardımcı kaynak niteliği taşıyabilir. Araştırmada çıkarılan bulgular göz önünde bulundurulduğunda romanda Rivayet ve Şart birleşik zaman kipleri türlerinin kullanıldığı görülmektedir. Öğrenilen haber kipleri konusunda detaylı bilgi sahibi olmaları açısından bu çalışma kaynak niteliği taşıyabilir. Reşat Nuri Güntekin'in "Yeşil Gece" adlı romanı öğrencilere okuma alışkanlığını kazandırma, anadilin sağlıklı bir şekilde kullanabilme, hayata geniş çevrenden bakabilme gibi nitelikler kazanmasını sağlayabilir. İnsanlar yaşamalarında her türlü eylem ve etkinliklerini, iletişimlerini belli bir zaman süreci içerisinde gerçekleştirirler. Bu insanlar içinde buldukları zamanı doğru ve düzgün kullanmaları için haber kiplerinin önemini kavramları gerekmektedir. Bu yönüyle yapılan çalışma insanlara ön kaynak niteliği taşıyabilir. Uzaman kişiler rehberliğinde titizlikle yapılan bu çalışma ileriki zamanlarda buna benzer yapılacak çalışmalara da ön kaynak niteliği taşıyacağı umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adalı, O. (1979). Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler. Ankara: TDK
- Akyüz, K. (1995). Modern Türk Edebiyatının Ana çizgileri. İstanbul: İnkılap.
- Bilgegil, K. (1982). Türkçe Dilbilgisi. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ediskun, H. (1996). Türk Dilbilgisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ergin, M. (2000). Türk Dilbilgisi. Ankara: Bayrak Yayın.
- Gülsevin, G. (1999) Türkiye Türkçesindeki Zaman ve Kip Çekimlerinde Birleşik Yapılar Üzerine Dördüncü Milletler Arası Türkoloji Kongresi. İstanbul.
- Korkmaz, Z. (2007). Türkiye Türkçesi Grameri, Ankara: TDK
- Uyguner, M. (1993). Reşat Nuri Güntekin Yaşamı, Sanatı, Yapıtlarından Seçmeler. Ankara: Bilgi.
- Şahin, H. (19957) Kutadgu Biligde Şimdiki Zaman, Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi, s.464-471.
- Türkyılmaz, F. (1999). Tasarlama Kiplerinin İşlevleri. Ankara: TDK Yay.
- Yaman, E. (1999) Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları. Ankara: TDK Yay,

GÜNEY KORE VE TÜRKİYE'DEKİ İNGİLİZCE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARININ KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ

Birsen BAĞÇECİ

Doç Dr., Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Programları ve Öğretim Ana Bilim Dalı

Selin YAMAN

Gaziantep Kolej Vakfı Özel Liseleri

ÖZET

Dünyadaki en yaygın dillerden birisi olmanın yanı sıra, İngilizce 54 ülkenin ve 400 milyon kişinin ana dilidir. Yabancı dil olarak ise bir milyara yakın insan İngilizce öğrenmekte ya da konuşmaktadır. Son 30 yıldan beri yabancı dil olarak İngilizce öğretimin dünyadaki devlet okullarında yer alması gittikçe yaygınlaşan bir eğilimdir. Türkiye'deki İngilizce eğitiminde de çeşitli değişikliklere gidilmiş olup en son program değişikliği 2017 yılında yapılmıştır. Güney Kore dünyada kendini eğitime en çok adayan, son yıllarda eğitim alanında en iyi ülkelerden biri olarak kabul edilmektedir. Güney Kore'de 2000 yılında okullarda uygulanmaya başlayan ve başarı gelişimini merkez alan 7. Ulusal Müfredat ile birlikte "açık öğretim" ve "performans değerlendirme" öğrenme süreçlerine odaklanmıştır. İlginç bir şekilde Güney Kore, İngilizce konuşma becerisinde 'orta derecede yetkin' puanı almaktadır ki bu bir Asya ülkesi için oldukça iyi bir sonuç sayılmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye ve Güney Kore'deki İngilizce öğretim programlarının hedefler, içerik, eğitim durumları (öğrenme-öğretme süreçleri) ve ölçme-değerlendirme açılarından karşılaştırılması amaçlanmıştır. Türkiye'nin ve Güney Kore'nin İngilizce öğretim programları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Doküman incelemesi yoluyla elde edilen verilerin çözümlenmesi sonucunda, iki ülkenin İngilizce öğretim programlarındaki hedeflerin genellikle benzerlikler gösterdiği tespit edilmiştir. Öğrencilerin İngilizce'yi kullanarak iletişim kurabilmeleri, günlük hayattaki olayları anlatan yazılı metinleri ve konuşmaları anlayabilmeleri, günlük yaşantılarını yabancı dilde aktarabilmeleri Güney Kore ve Türkiye İngilizce öğretim programlarındaki hedeflerin ortak özellikleridir. Bunun yanı sıra içerik, eğitim durumları ve sınav durumları bakımından da programlar arasında benzerliklerin ve birtakım farklı uygulamaların söz konusu olduğu görülmüştür. İçerik açısından programlar incelendiğinde, içeriklerin hedeflere uygun olarak programlarda yer aldığı, içeriklerin hedeflerle örtüştüğü ve genel olarak dilin günlük hayatta kullanımını içeren etkinliklere içerikte yer verildiği görülmektedir. Programlar genelde yabancı dilin iletişim görevini ön plana çıkarmakta, etkinlikler yabancı dilin özgün iletişim ortamlarında etkin kullanımını sağlamayı amaçlamakta ve dilin dört temel dil becerisinin geliştirilmesi programlarda önemsenmektedir. Dolayısıyla, programların süreç boyutunda da bu amaçlar öne çıkmış, bilgi ve iletişim teknolojileri, özgün materyaller ve çoklu ortam materyallerinin kullanımı vurgulanmıştır. Programlar, ölçme-değerlendirme açısından karşılaştırıldığında ise programların çağdaş bir yaklaşımla hazırlandığı ve alternatif değerlendirme yöntemlerinin önerildiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İngilizce Öğretim Programı, Karşılaştırmalı Eğitim, Doküman incelemesi

GİRİŞ

Neden İngilizce Öğreniyoruz?

Dijitalleşen ve küreselleşen dünyada İngilizce en yaygın dillerden birisidir. Dünyadaki ana iletişim dili olarak İngilizceyi kullanmanın hem makroekonomik hem de bireysel düzeyde olumlu etkileri ortadadır. Kabul etmeliyiz ki İngilizce yalnızca internet dili değil, aynı zamanda finans, hava trafik kontrolü, popüler müzik ve diplomasinin de dilidir ve kısacası İngilizce her yerdedir.

Bu yüzyıl sonuna kadar, şu an var olan çoğu dilin - yaklaşık 6 bin -konuşulmaz hale geleceği tahmin ediliyor. Yalnızca birkaç yüz tanesi varlığını sürdürebilecek. Tüm bunların da ötesinde, İngilizce anlık çevirinin yalnızca mümkün olduğu değil, aynı zamanda her yıl daha iyi hale geldiği bir noktadadır.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Son 30 yıldan beri yabancı dil olarak İngilizce öğretimin dünyadaki devlet okullarında yer alması gittikçe yaygınlaşan bir eğilimdir. Türkiye'deki İngilizce eğitiminde de çeşitli değişikliklere gidilmiş olup en son program değişikliği 2017 yılında yapılmıştır. Güney Kore dünyada kendini eğitime en çok adayan, son yıllarda eğitim alanında en iyi ülkelerden biri olarak kabul edilmektedir. Güney Kore'de 2000 yılında okullarda uygulanmaya başlayan ve başarı gelişimini merkez alan 7. Ulusal Müfredat ile birlikte "açık öğretim" ve "performans değerlendirme" öğrenme süreçlerine odaklanmıştır. İlginç bir şekilde Güney Kore, İngilizce konuşma becerisinde 'orta derecede yetkin' puanı almaktadır ki bu bir Asya ülkesi için oldukça iyi bir sonuç sayılmaktadır.

Var olan durumdan hareketle, bu çalışmada Türkiye ve Güney Kore'deki İngilizce öğretim programlarının hedefler, içerik, eğitim durumları (öğrenme-öğretme süreçleri) ve ölçme-değerlendirme açılarından karşılaştırılması amaçlanmıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden döküman analizi kullanılmıştır. Döküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analiz edilmesini kapsayan bir nitel araştırma yöntemidir (Yıldırım & Şimşek, 2008). Döküman analizi, bir olgu hakkında belirli bir zamanda aralığında üretilen dökümanlar ya da ilgili konuda birden fazla kaynak tarafından ve değişik aralıklarla üretilmiş dökümanların geniş bir zaman dilimine dayalı analizini gerektirir (Karadağ, 2014).

Bu çalışmada Türkiye ve Güney Kore'deki İngilizce öğretim programlarının hedefler, içerik, eğitim durumları (öğrenme-öğretme süreçleri) ve ölçme-değerlendirme açılarından karşılaştırılmıştır. Araştırma sürecinde, döküman analizi yönteminin literatürde tanımlanan üç aşaması izlenmiştir. Bu aşamalar (Sözbilir, 2010);

1. Dökümanlara ulaşma: Türkiye ve Güney Kore'deki yabancı dil (İngilizce eğitim programları ve öğretim programları nasıldır ? sorularına cevap aranmıştır.
2. Dökümanları sınıflandırma ve değerlendirme: Taranan kaynaklardan Türkiye ve Güney Kore'deki yabancı dil (İngilizce) öğretim programları incelenmiştir.
3. Dökümanları analiz etme ve sonuçları: Belirlenen dökümanlar Türkiye ve Güney Kore'deki İngilizce öğretim programlarının hedefler, içerik, eğitim durumları (öğrenme-öğretme süreçleri) ve ölçme-değerlendirme açılarından karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiştir.

Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye ve Güney Kore'deki lise 1. Sınıf İngilizce öğretim programları oluşturmaktadır.

Veri Analizi

Elde edilen verilerin analizinde nitel analiz teknikleri kullanılmıştır. Nitel analiz tekniklerinden betimsel analiz kullanılmıştır.

BULGULAR

Türkiye ve Güney Kore'deki lise 1. Sınıf İngilizce öğretim programları hedefler, içerik, eğitim durumları (öğrenme-öğretme süreçleri) ve ölçme-değerlendirme açılarından karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiştir.

Güney Kore'deki İngilizce eğitimine genel bakış

Güney Kore dünyada kendini eğitime en çok adayan ülke olarak kabul edilebilir. Çocuklar genellikle okula haftada 5-6 gün gidiyor ve çok küçük yaşlardan itibaren ödev yapıyorlar.

Ayrıca Güney Kore'de eğitime çok büyük bir saygı duyuluyor ve öğretmenlere de inanılmaz saygı gösteriliyor. (Batıda doktorlara ve avukatlara gösterilen saygı ile eşdeğer denebilir.)

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

İlginç bir şekilde Güney Kore, İngilizce konuşma becerisinde ‘orta derecede yetkin’ puanı alıyor ki bu bir Asya ülkesi için oldukça iyi bir sonuç. Güney Koreliler, İngilizceyi Fransızlardan daha iyi konuşuyorlar. Bu da muhtemelen ülkede İngilizce öğrenmeye gösterilen güçlü odaklanmaya ve orada çalışan çok sayıda TEFL öğretmenininden kaynaklanıyor.

İngilizce, ilkokul üçüncü sınıfta başlayıp liseye kadar alınması gereken zorunlu bir ders olup çoğu üniversite de öğrencilerden okuma, dinleme, konuşma ve gramer temelli İngilizce sınavları olan TEPS, TOEIC ve TOEFL gibi sınavlarda başarı sergilemelerini istemektedir.

Devlet okullarındaki kalabalık sınıflardan ve diğer faktörlerden dolayı birçok aile çocuklarını özel İngilizce eğitim veren okullara yollamaktadırlar. Ayrıca birçok öğrenci de İngilizce öğrenmek için birkaç aydan birkaç yıla değişen sürelerde yurtdışında bir yerde yaşamaktadır. Şu an ABD’deki Güney Koreli öğrenci sayısı 100.000’i geçmiştir.

GÜNEY KORE EĞİTİM SİSTEMİ HAKKINDA KISA BİLGİLER	
ZORUNLU EĞİTİM SÜRESİ	• 9 yıldır. 6-15 yaş arasını kapsamaktadır.
OKULÖNCESİ	• 3- 6 yaş grubunu kapsamaktadır.
İLKÖĞRETİM	• 6-12 yaş grubunu kapsamakta olup 6 yıldır.
ORTAOKUL	• 12-15 yaş grubunu kapsamakta olup 3 yıldır.
ORTAÖĞRETİM	• 15-18 yaş arası grubu kapsamakta olup 3 yıldır.
KOLEJLER/ÜNİVERSİTE	• Kolejler – 2+ yıllık program uygulamakta (junior, cyber, technical and graduate school colleges) • Üniversiteler

World Data on Education. 7th edition, 2010-11

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

GÜNEY KORE EĞİTİM SİSTEMİ HAKKINDA KISA
BİLGİLER

Yıllık Eğitim Süresi	• 170 gün (34 hafta)
Günlük Ders Saati	• 5 gün açık • İlkokulda : 40 dakika • Orta okul : 45 dakika • Ortaöğretimde : 50 dakika
Sömestri	• İki sömestri • Mart başı-Ağustos sonu • Eylül Başı- Şubat Sonu
Haftalık Ders Saati	• İlkokul 25-32 saat/hafta • Ortaokul 34 saat/hafta • Lise 32 saat/hafta
Program Gelişme	• Merkezi

World Data on Education. 7th edition, 2010-11
Ortaöğretimde Hedefler:

- Ülkeyi geliştirmek ve güçlendirmek için gerekli olan öğrencinin kişiliği ve yeteneğini geliştirmek,
- Öğrencinin bilgisini, sosyal ve entelektüel becerilerini, eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek
- Öğrenciyi İş hayatına hazırlamak
- Lise eğitiminin hedefleri, öğrencinin seçtiği kariyer yolculuğunda temel olan becerileri kazanmasına, dünya vatandaşı olma niteliklerini geliştirmesine vurgu yaparak
- Öğrencinin olgun bir öz benlikle birlikte iyi-dengelenmiş bir karakter geliştirmesine yardımcı olmak
- Hem akademik hem de günlük hayat için gereken yaratıcı düşünme ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek
- Kültür ve geleneklerini global ortama uygun bir şekilde geliştirmek için çalışmalarını cesaretlendirmek

İçerik:

34 haftada

136saat

Dersler 50 dakika

Eğitim durumları (öğrenme-öğretme süreçleri):

Öğrenci merkezli sınıflarda, öğrencinin aktif katılacağı, uygun stratejilerin kullanılacağı, öğrencilerin etkili bir şekilde iletişim kurabileceği, görsel-işitsel öğretim materyallerinin yeterince kullanılacağı, multimedia ve BIT leri ile desteklenen etkinlikler

Ölçme Değerlendirme:

TEPS, TOEIC ve TOEFL gibi uluslararası sınavlar ile ölçme değerlendirme yapılıyor.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Yabancı dil öğretiminde:

-rote learning / rote memorization(öğretmen merkezli)

-Harcanan çok zaman ve paraya rağmen yeterince iyi düzeyde konuşma becerilerinin gelişmemesi (kötü telaffuzdan dolayı utanma) (Onish, N 2008)

-Korecenin dil olarak İngilizceden çok farklı oluşu

Türkiye’de İngilizce eğitime genel bakış

Ortaöğretimde yabancı dil öğretimi Avrupa Dilleri Öğretimi Ortak Çerçeve Programındaki (CEFR) düzeylere (A1-A2-B1-B2-C1-C2) göre yapılmaktadır.

Hedefler:

Öğrencilerin İngilizceyi kullanarak iletişim kurabilmeleri, günlük hayattaki olayları anlatan yazılı metinleri ve konuşmaları anlayabilmeleri, günlük yaşantılarını yabancı dilde aktarabilmeleri

İçerik Temalara göre şekillenmektedir:

Tema 1: STUDYING ABROAD

Tema 2: MY ENVIRONMENT

Tema 3: MOVIES

Tema 4: HUMAN IN NATURE

Tema 5: CELEBRITIES

Tema 6: BRIDGING CULTURES

Tema 7: SEVEN WONDERS

Tema 8: EMERGENCY AND HEALTH PROBLEMS

Tema 9: INVITATIONS AND CELEBRATIONS

Tema 10: TELEVISION AND SOCIAL MEDIA

Eğitim durumları (öğrenme-öğretme süreçleri):

Dört temel beceri birbiri ile bütünleşik

Dinleme ve Konuşma, Okuma ve Yazma

Ders başına en fazla yedi yeni sözcük bilgisi

Sınırlı Seviyede Telaffuz pratiği

Temel aktiviteler:

Rol-yapma/Canlandırma,Diyalog kurma, Paragraf Okuma ve Yazma vs.

Öğrenciler sınıfta devamlı olarak İngilizce konuşurlar. İletişimsel aktiviteler sırasında birbirleriyle sürekli etkileşimde bulunarak derse aktif olarak katılırlar.Dili etkili bir şekilde kullanabilmek için, gerçek yaşamda kullanılan İngilizceyi farklı bağlamlarda sürekli olarak kullanırlar. Ana dil edinimine paralel olarak, dört dil becerisini bütünleşmiş olarak öğrenirler. Öğretmenlerinin yönlendirmesiyle, dil materyal ve aktivitelerini kendileri geliştirebilen yaratıcı bireylerdir. Sınıf-içi ve sınıf-dışı öğrenmelerinde sorumluluk sahibi olmaya teşvik edilirler.

Öğretmenler:

Sınıfta devamlı olarak İngilizce konuşarak, öğrencilerine rol-model olurlar.

Bireysel çalışma, ikili çalışma, grup ve sınıf çalışması gibi farklı iletişim türlerini kullanırlar.

Öğrencilerin İngilizcede yabancı oldukları konuları, onların bildikleri konular üzerine yapılandırarak öğretirler.

Öğrencilerin anlamı bağlamdan ve/veya verilen ipuçlarından çıkarmalarına imkan verirler.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Öğrencilerin konuşma aktiviteleri sırasındaki hata ve dil sürçmelerine tolerans gösterip, doğru formu kendileri kullanırlar ya da hataları not alıp, aktivite sonrasında isim vermeden tüm sınıfla paylaşırlar. Öğrencilerin istek ve motivasyonunu artırmak için övgü ve olumlu pekiştirmeyi kullanırlar. Belirli dil öğrenme aktiviteleri ve genel olarak dil öğrenmenin altında yatan mantığı açıklarlar. Öğrencilerin İngilizceyi kendi başlarına öğrenmeleri için cesaret verir, yol gösterir ve rehberlik eder.

Materyaller/ Görevler

Düzenleme ve içerik olarak mümkün olduğunca gerçeğe yakındır.

Öğrencilerin farklı duyularına hitap ederek farklı kanallardan dil öğrenimine imkan sağlar.

Öğrencinin gerçek yaşamdaki dil ihtiyaçlarına ve ilgilerine hitap eder (örneğin. hayatta kalma İngilizcesi, akademik İngilizce)

Kalıcı öğrenmeyi sağlamak için, farklı üniteler ve düzeylerde sürekli olarak tekrarlanır.

Gerçek yaşam dil kullanımını sağlamak için multimedya ve teknoloji ile desteklenir.

Dilin karmaşık, dinamik ve bütünsel yapısını yansıtabilmek için, dört dil becerisinin bütünleşmiş olarak sunulmasını destekler.

Dört dil becerisinin sunum ve uygulamasında, ön, süreç ve son etkinlikleri içerecek şekilde tasarlanır.

Ölçme değerlendirme:

Testler

Öğretmen gözlemi

Katılım

Portfolyo

Blog

özdeğerlendirme,

akran değerlendirme

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'nin ve Güney Kore'nin İngilizce öğretim programları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Doküman incelemesi yoluyla elde edilen verilerin çözümlenmesi sonucunda, iki ülkenin İngilizce öğretim programlarındaki hedeflerin genellikle benzerlikler gösterdiği tespit edilmiştir.

Öğrencilerin İngilizceyi kullanarak iletişim kurabilmeleri, günlük hayattaki olayları anlatan yazılı metinleri ve konuşmaları anlayabilmeleri, günlük yaşantılarını yabancı dilde aktarabilmeleri Güney Kore ve Türkiye İngilizce öğretim programlarındaki hedeflerin ortak özellikleridir. Bunun yanı sıra içerik, eğitim durumları ve sınav durumları bakımından da programlar arasında benzerliklerin ve birtakım farklı uygulamaların söz konusu olduğu görülmüştür. İçerik açısından programlar incelendiğinde, içeriklerin hedeflere uygun olarak programlarda yer aldığı, içeriklerin hedeflerle örtüştüğü ve genel olarak dilin günlük hayatta kullanımını içeren etkinliklere içerikte yer verildiği görülmektedir.

Programlar genelde yabancı dilin iletişim görevini ön plana çıkarmakta, etkinlikler yabancı dilin özgün iletişim ortamlarında etkin kullanımını sağlamayı amaçlamakta ve dilin dört temel dil becerisinin geliştirilmesi programlarda önemsenmektedir. Dolayısıyla, programların süreç boyutunda da bu amaçlar öne çıkmış, bilgi ve iletişim teknolojileri, özgün materyaller ve çoklu ortam materyallerinin kullanımı vurgulanmıştır. Programlar, ölçme-değerlendirme açısından karşılaştırıldığında ise programların çağdaş bir yaklaşımla hazırlandığı ve alternatif değerlendirme yöntemlerinin önerildiği görülmektedir.

Her iki ülkenin de yaşadığı iktisadi, siyasi, kültürel değişimler incelendiğinde ve zorluklar sonucunda farklı gelişim aşamaları izlediği görülmektedir. Her iki ülkenin de benzer bir yapıya sahip olduğu görülmektedir: Bakan, müsteşar, bakan yardımcılar, planlama, teftiş, diğer alt birimler ve taşra teşkilatı gibi.

III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kitabı

Eğitim sistemlerinin amaçları bakımından incelediğimizde, gerek Türkiye gerekse G. Kore'de nitelikli, bağımsız, ülkesine bağlı yurttaşlar yetiştirme ve üst eğitim kurumuna ve mesleğe hazırlama gibi ortak amaçların bulunduğu görülmektedir.

Her iki ülkenin mecburi ders saatleri, ders programları birbirinden farklıdır.

G. Kore'de öğretmen olabilmek için lisans sonrasında da sınava girmek gerekmektedir. Ayrıca idareci olabilmek de G. Kore'de yine sınavla almakta ve daha fazla nitelik gerektirmektedir.

G.Kore'de devlet bütçesinden daha fazla bir payın eğitime aktarıldığı görülür. Türkiye'de ise devlet bütçesinden eğitime ayrılan pay daha azdır. Ayrıca G. Kore'de eğitim için bütçeden ayrılan pay ve velilerden toplanan katkı payları Türkiye'de toplananlara nispeten daha fazladır.

KAYNAKÇA

- Norimitsu Onish, "For English Studies, Koreans Say Goodbye to Dad," The New York Times, June 8, 2008
- Öğretmenlik için İngilizce: İngilizce Öğretmenlerinin Dil Yeterliliklerine Yeni bir Bakış Doç. Dr. A. Amanda Yeşilbursa uludağ üniversitesi 4. ulusal yabancı dil eğitimi kurultayı V10-11 Mayıs, 2016, Çanakkale
- TC Seul Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği (2006); 2005 Yılı Güney Kore Raporu.
- Türkiye'deki Devlet Okullarında İngilizce Dilinin Öğretimine İlişkin Ulusal İhtiyaç Analizi Kasım 2013
- Understanding Korean Education Vol. 1 School Curriculum in Korea, Copyright 2007 Published by the Korean Educational Development Institute, p 30. <http://new.theease.org>
- Yavuz, Mustafa. TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi (2005); Güney Kore Ülke Profili
- World Data Education 7th edition, 2010-2011
- Yoo, Hyung Jin (1998); Korea Republic of, The Encyclopedia of Comparative Education and National Systems of Education, Pergamon Press.
- <http://www.korea-fans.com/forum/kore-egitim-sistemi-t-7563-2.html>